

کیمیای سعادت

İMAM GAZÂLÎ

Mutluluk ve Saâdet Hazinesi

KİMYÂ-YI SAÂDET

ERSİRSİZ TÜRKÇE TERCÜMESİ

DİKKAT

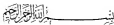
Bu kitap MERVE YAYINEVİ'nin izni ile internet ortamına aktarılmıştır.

Şu anda bu e-kitap ilk denemesidir. Merve yayınevinin yoğunluğu nedeniyle, kendilerinden dışık kitap siparişi mümkün olmamaktadır. Çeşitli kitapçılara yönlendirme yapılacaktır. Yurtiçinde bulunan vatandaşlarımız bu kitabı bir çok kitapçıdan sipariş edebilirler. Örneğindeki bir ay içinde yurtiçi ve yurtdışı siparişler için gerekli olan bilgileri kitabın yeni versiyonunda bulandırmaya çalışacağız. Bu yeniliklerimizi sitemiz www.guzelislam.com adresinden takip etmeye çalışınız.

Ayrıca şu anda İhyau 'ul-hani'd'din kitabının iki çeviris www.ihya.com tarafından hazırlanmaktadır (Merve yayınevi "Ali Arslan" ve İzzet Yayınevi "Ahmet Serdaroğlu"). Hazırlanan kitapları sitemiz www.guzelislam.com şada www.ihya.com adresinden indirebileceksiniz. Lütfen gelişmeleri takip ediniz.

04.09.2004

<http://www.guzelislam.com>

HÜCCETÜ'L - İSLAM, ZEYNÜ'D - DİN

İMAM GAZÂLİ

KİMYA-YI SAÂDET

NOKSANSIZ TERCÜMESİ

Terpüme eden

ALİ ARSLAN

Tekirdağ Eski Mektebi

MERVE BASIM YAYIN LTD. ŞTİ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Gazâlî Kimdir?

Kitabın değerli yazarı Gazâlî hazretleri hakkında bilgin âleminin büyük yazarlarından Hindistanlı Ebu-Hamza En-Nedvî'nin kaleminden çıkmış şu kısa bilgiyi arz edelim:

Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Ettâkî'dir. Ebu-Hâmid El-Gazâlî hazretleri. Tûs [Meşhed] şehrinin Taberan Köyünde Hicrî (450) de doğmuştur. Fikri Salih ve fakir bir kimse idi. El emeğinden yerd. Âlimlerin meclisine gider; Onlarla oturur, sohbetlerini dinler, hizmetlerinde bulunurdu. Kazancından onlara imkân nisbetinde harcar; âkâletini dinlediğinde hüngür hüngür ağlardı. Cenâbı Hak'tan kendisine fâkih bir evlâd ihsan etmesini dilerdi. Vaz meclislerine gittiğinde orada da ağlar; Allah'dan, vâiz olacak bir evlâd kendisine ihsan etmesini dilerdi. Her iki dileğinde de kabul buyuran Cenâbı Hak Muhammed El-Gazâlî gibi bir fâkih ve Ahmed El-Gazâlî gibi bir vaz ona ihsan etti.

Baba vefat edeceği zaman küçük Muhammed ile Ahmed'i okutmak üzere Salih bir dostuna teslim etti. Tavsiyeleri hakkıyla yerine getirildi. Fakat Mirasları bittiğinde bir medreseye devam etmelerini söyledi. Böylece Gazâlîler ilmi bir yolculuğa başladılar. Muhammed Gazâlî sırasıyla şu hocalardan ders aldı:

1 — Ahmet b. Muhammed Er-Razkanî.

2 — İmam Ebu-Nasr el-İsmailî.

3 — Ayrıca Nisabur'da İmamul-Haremeyn'in yanında Mâzhap, Hıfâfiyat, Cedel ve Usul okudu ve en yüksek ilmi payeye erişti.

Dörtüüz talebe arasında Östadının birinci asistanı olan Gazâlî aynı zamanda onun vekili idi. Hicrî (478) de İmamul-Haremeyn vefat edince Gazâlî (38) yaşında idi. Vezir Nizamul-Mülk ile görüşmek üzere huzurlarına çıktı. O zaman âlimleri İm konularında toplantı yeri olan vezirin meclisinde genç Gazâlî büyük âlimlerle mücadelede tuttuğu, hasımlarına mağlup edip üstünlüğünü isbat etti. Âlimler onun üstünlüğünü, kabul ettiler. Bu durum vezirin hoşuna gitti ve Onun Bağdad'daki, «Nizamiye» medresesinin baş müderrisliğine (rektörlüğüne) tayinine sebeb oldu. (34) yaşındaki Gazâlî (484) de Bağdad'a gidip vazifeye başladı. Böyle bir vazife, bu yaşta Gazâlî'den başka hiç kimseye nasip olmamıştır.

Muhammed Abdül-Câfir el-Fârîsî der ki:

«Bağdad'da Gazâlî öyle bir rüddeye geldi ki şöhreti, büyüklerin, emîrlerin, ve hilafet dairhesinin şöhretini aştı. Derelerinde (400) kişi hazır bulunuyordu.»

Abbâsî halifesi «El-Müstâzhar» Gazâlîyi son derece takdir ederdî. Onun isteği üzerine Gazâlî Batınîleri reddeden Kitabını yazıp ona atıf-ten «El-Müstâzhar» adına verdi.

Önü Gazâlî bir âlimin varabileceği bütün mertebe ve makamlara ulaştığı bir devrede, yapılmaz güç bir iş yaptı. Baş müderrisliği, şöhreti, mertebeyi, malı, mülkü ve âile fertlerini bırakarak birlik söz sahîbi olduğu ilim devletinden elini -steğini çekerek fakirlerin ve garip-lerin hayatını yaşamak için sahralara daldı. Böylece ilim ve akide tarihinde emsali-ne ender rastlanan bir şahsiyet teşekkül etti.

Bağdad'dan saâdet ve yakîni bulmak için çıktı. Hedefine ulaşıp tekrar saadetli bir mü'min olarak evine döndü.

Bu hareketini Gazâlî şöyle özetliyor:

«Bu manevi seyahat on sene sürdü. Bu yalnızlıklar âleminde sayılamayacak kadar çok keşiflere mazhar oldum. Hattırında kalan ve faşîli olana şudur: Hakiki saâdet Allah yolunda giden birlik insan-lardır.

Onların sıyret-i (hal ve gidiş-i) en güzel sıyrettir. Yolları Kur'an ve sünnet olduğu için en doğru yoldur. Ahlâkları Muhammedî olduğu için en temîz ahlâktır. Eğer akılların bütün aklı, hakimlerin bütün hükmü, bir araya gelse ve şeriatın emrına vakıf olan zatların da ilimleri buna eklense, onların ahlâkından zerreyi değiştirip daha güzeli getiremezler!.. Buna imkân bulamazlar. Zira onların zahir, ba-tın (ve bütün) hareketleri Nübüvvet penceresinden alınmıştır. Çünkü yeryüzünde ışık veren tek kaynak, Nübüvvet penceresidir.

GAZÂLÎ İÇTİMAÎ BİR İSLAHATÇI (MÜCEDDİD) DİR

Gazâlî hazretleri İki yönden tedbide girişmiştir:

- 1) Felsefeyi tenkid etmek,
- 2) Kelâm ilmini yeni bir tarafa arıtmak.

Hazretin ikinci cehdesini «İHYA» adlı eseri temâil etmektedir. Zira «İHYA» Kitabı müslümanların hayatında derin bir tesir tara eden İslâmî kaynakların cümlesindendir. Bu kitab uzun zaman Müslüman-ların akıl ve nefislerini hükmü altında tutmuyşlar.

Hâlen de benzeri kitapların hiç birisine nasîp olmayan bir tarafa dîni çevrelerde tesir etmektedir. Âlimler ve tedkikçiler ona öğüp dur-maktadırlar. Meselâ; hadis hafız İmam «Zeyneddîn» Ebul-Fazl el-İra-kî [808 Mîlâdî] «İHYA» hakkında şunları söyler:

«O İslâmî kitapların büyüklerindendir.»

Gazâlî'nin meşhûr ve İmamı haremeynün talebesi Şeyh Abdulğâ-fır El-Fârîsî:

«İHYA, Gazâlî'nin eşsiz eserlerindendir.» der.

Şeyh Ebu Muhammed el-Kâserünî:

«Eğer bütün ilimler yok olursa, hepsi «İHYA» dan çıkabilir!»

İmam-ı Nevevî hazretleri «İHYA» yı çok beğenir ve onu son derece takdir ederdi:

Farsedelim ki, bu sözler ve benzerleri mubalağadan halli olmasa bile (!) Yine de en azından halkın bu Kitabın tesirinde kaldığına delalet eder. Âlimlerin onu mutalaa ettiğinin delilidir.

İbn-i Cevâlî [597 H.] «Tethîsü İlmü» adlı eserinin bir çok yerinde Gazâlî'yi tenkid edip Muhaiddü (hadis âlim) lerin yoluna göre zabıt ve sahhâh olmayan hadîslerle «İHYA» sıranı dolu olduğunu iddia edip ileri sürdüğü halde, Kitabın tesirinde kalarak «Minhacül-Hasidîn» adıyla «İHYA» yı kısaltmış bulunuyor.

Gazâlî, Bağdad'dan çıkıp mürâşede, ibadet, ve haliktan uzak olma zahmetlerine katlandıktan, korku, ümid, zühd, mârifet ve yakîn devrelerini geçirdikten ve bütün bunların tadını tadıktan sonra «İHYA» yı yazdı. Böylece «İHYA» onun nefsinin bir sureti, düğüncelelerinin aynasıdır. Bu sırra biniken okuyucuların nefsinde çok tesir eder; ve bu sırra binikendir ki, ondan hayat fışkırır.

Cendâb-ı Hak, ruhlî saadet ve hakîkî mârifet ile Gazâlî'ye ikram ettikten sonra onda ilme değer verme, halikân içinde bulundukları lezzetlere dalma, dünya yaşamına sımsıkı sarılma gibi halleri araştırma hissi belirdi. Âlimlerle ehli diyanetin, hükümdar ve siyaset erbabının yanında bir mevki kapmaya nâzil can atıklarına, bunun için de mâ-nâzır cedel ve hararetli münakaşaları nasıl tüküp ettiklerini ve nefsin temizlenmesinden vâsı geçip, ahiret ilmini bir tarafa atarak âhıkmân terfî meselelerini öğrenmek ile nasıl iltifa ettiklerini müşahede etti.

Söde halkın telâhuna çalışanların, görünürde süsü seçtiklerini, ahenkli ve düzgün sözlerinin hakikatına, halkın gâflisini, âlimlerin susmasını, nıyarcının yokluğunu da müşahede etti. Bütün bunlar, ümmetin her tabakasının vehâmlerini belirten, derman getiren ve derile- rin teşhisini yapan «İHYA» kitabının telifine sebeb oldu. Gazâlî'yi eyaa» diye tahrîk etti. Gazâlî'nin bu yaptığı açıkça «İlmüme hamr el- ahirete azık peyda et, dînün hakikatına ve âliline yapış, üstün ahlâklarla süslene demektir.

Gazâlî hazretleri bizzat bu durumu «İHYA» sıranı bağında dile getirerek der ki:

«Yolun rehberleri, Peygamberlerin vârisi bulunan âlimlerdir. Oysa zaman onlardan boşalmıştır. Ancak suretçiler kalmıştır. Onların da çoğuna şeytan gâlebe çıkmıştır. Dünya herse onları sepiştirmiştir. Her biri dünyasıyla meftundur. Mârûfî münker, münkeri mârûf görecek raddeye gelmişler. Hatta dîn ilmi yok olmuştur. Veryâsünden hidâyet alametleri silinmiştir!»

Hakimlerin ve kadıların, hasunlar arasında hüküm verdikleri fet- valar hâik içün ilim olmuştur. Veya bâbârlenmeyi istiyenin elde etme-

ye cân atış; Cedel ilim yerine geçmiştir. Tahut halk tabakasının kalbini çelmeye elverişli olduğundan vâzin istediği şâirü komuşmadır, hayalini verdiler. Çünkü bu için hâricinde haram yenmeye elverişli bir tuzak göremediler. Ahiret yolunun İsmi, Kur'anda Allahın Teklîk'ının FIKIH, HUKMET, İLÂZ ZİYYA, NUR HİDAYET ve KÜŞD diye adlandırıldığı seâfin yoluna gelince, bu halkın arasından kalkmış ve unutulmuştur. Bu durum dinde korkunç bir yıkım ve tehlikeli bir hastalık olduğundan, dîni ilimleri ilâya etmek için bu Kitâbı hazırlamayı mübâhim bir iş, geçmiş imamların yollarını keşfedici ve Selef-i salihin ile Peygamberlerin nezdinde menfaat verici ilimlerin yönlerini izah edici bir vazife telâkki ettim.»

Gördüğü gibi Gazâlî, bu kapsayıcı fesadın en büyük menâliyetini âlimlerde ve din ehlinde görüyor. Bu durumların berraklaşmasında ilk sebeb onlardır diyor ve şöyle devam ediyor: «Çünkü ümmetin tuzu onlardır. Tuz berrakursa onu ne izah edebilir!»

Âlimlere hitaben yazılan bir şiir'i mizâal getiriyor:

«Ey okuyucu kitlesi, ey memleketin tuzu! (Söylers misiniz), Tuz berrak olduğunda onu ne izah eder?»

Kalblerin nasıl hastalandığına, ahiretten nasıl gâfil bulunduğunu açıklıyor, sebeblerini belirtiyor. O sebeblerin cümlesinden olarak âlimlerin hastalığına gösteriyor. Oysa onlar, kalblerin doktorlarıdır. Acaba doktor hasta ise, hastaların hali ne olur? Hasta doktorun ilacına, başka hastalar ilâfat eder mi?

Böylece halkın berraklaşmasını idarecilerin berraklığına, idarecilerin berraklığını da âlimlerin fesadına bağlar.

Gazâlî hazretleri, Melik Şah'ın oğlu Sencer'in, Nizamul-Mülk'ün oğlu Fahrul-Mülk'ün vezirlikleri zamanında «Nizamîye» nin baş müderrisliğini yaptı. (500) tarihinde Fahrul-Mülk öldürülünce, Gazâlî müderrisliği bırakıp memleketi Tus'a çekildi. Evinin yanında bir zaviye ile bir medrese yaptırdı. Orada ilâim ve terbiyeye devam etti. Melikşâhın oğlu Sultan Muhammed (506) de Ahmed bin Nizamul-Mülk'ü vezir tayin ettiği zaman, Vezir Gazâlî'den yeniden Bağdad'a dönmeyi istedi. Onun oradaki yerini dolduran kimse olmadığını beyan etti. Çünkü Nizamîye hilâfetin medarı iftiharı idi. Hilâfet makamı bunu istiyordu. Erkenin devletin imzalarını kapsayan, davetname Nizamul - Mülk'ün oğlu Ahmet Kivanuc'din'den geldiğinde, Gazâlî ömrü beyan ederek Tus'da kalmaya devam etti. Geri kalan hayatını din ve ilimle meşgul olmakla geçirdi. İlim ruhu hâlâ Gazâlî'de eskiden olduğu gibi taptaze idi. 504 de «El-Müstasfa» adlı kitabına telif etti. Bir sene sonra da Allahın «Ey imâminana kavuşan nefis! Rabbinne, ram olduğun ve razı bulunduğun halde dönüş yap.» emrine uyarak (Hicri 505) de Cemazul-Ulâ ayında ve Pazartesi günü şafak zamanında vefat etti.

Allah bizi feyzinden müstefîa eylesin; Amin!..

Giriş

Gökteki yıldızların, sahralardaki kumların, hava zerreciklerinin, yağmur ve deniz damlalarının, ağaç yapraklarının sayısınca, sayı ve rakamla ifade edilemeyen hamdlerle senâlar; vahdet divanının sahibi ve azamet sarayının süleyicisi olan Allah'a mahsustur. Onun birliğinin delilleri güneş kadar parlaktır. Sıfatlarının azameti kesin delillerle malûmdur. Onun yüce şanının kemâlini ancak yine kendisi bilir, onun esvâî âkıdının hakikatine öncelik bilgisinden başka giden yol yoktur. O her türlü eksiklikten münezzehtir. Âdem onun hakikatini anlamamanın aczî ve şaşkınlığı içersindedir. Akıl yoluyla onun kemâline ulaşılmaz. Akıl yıldızları, «Allah murdur» mertebesininin başlangıcında batar. Hüner sahipleri, «Ben size can damarınızdan daha yakınsa» merhalesinde ilerlemekten yorgun ve bitkin düşmüştür. Zâtini hakıyla tanıyamamak, aczini ve kusurunu göstermek, velilik mertebelerinin sonudur. Hamd ve sendaından taksirine iftiraf etmek, peygamberlerin ona yaklaşmalarının sonudur. Fakat onu tanımaktan tamamiyle umud kesmek de uzak bir sapıklıktır. Onu hakıyla tanımak için benzetme yapmak ve misâl getirmek de faydasızdır. Zira kulluk makamında ve hizmet dairesinde gerekli olan «ben ancak insanları ve cinleri bana İbâdet etsinler diye yarattım» ilâhî düstûrın mânâsına uyup gereğini yapmak ve hakiki mâbudun, kayıtsız ve şartsız yaratıcının gayılacak işlerini ve azîmetli sıfatlarını düşünmekten bir an geri ve habersiz kalmamaktır. Böylece bütün âlemdaki nûrun onun nûrunun parıltıdan olduğu, onun kudret denizinden seçilip yaşatıldığı anlaşıp «emîlik Allah'tır» köprüsünden «Allah'tan başka birşey yoktur» manzarasına geçilir.

Milyonlarca salât ve selâm; insanların efendisi, peygamberlerin sonuncusu, seçkinlerin önderi, ilâhî sırların emîni ve ilâhî huzurun perdesini açan Muhammed Mustafa'nın pâk ve nârlı türbesine ve İslâm milletinin divanını kuran, şariat kanunlarına beyan eden ashâbına, ehli-beytine ve hilkâssa yüce kadir sahipleri,Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye olsun.

Bundan sonra bil ki, bu dünya ticarethanesinde dolayan insanoglu boş yere yaratılmamıştır. Hattâ gökteki ve yerdeki bütün zerreceler insan-ı hâliyle: «Ben boşuna yaratılmadım» der. Maddî ve rûhî talsıma;

değişik işlerin, zıt şekillerin bulunduğu bir hikmet geneli ve ibret aynasıdır. İnsanın dünyadaki varlığının bir başlangıcı var ise de, âbâdîteki varlığı devamlı ve sonsundur. Maddî yapısı aklı ise de, mânevî ruhu ulvidir. Yaratılışın başlangıcında tıynetine, kötü ve hayvanî vasıflar korup eşkihasız nefs kötülüğü emrederse tuzahına düşeniz ise de, kötülükle mücadele günleğinde ve iyiliği arama potasında bulanık, çirkin ve şeytanî sıfatlardan arınıp pâk olur. Ve «Ey mutmain nefs, Rabbinle dâim nâikîyle esfel-i saflından (en aşağı dereceden) kurtulup a'la-yı ilâyyine (en yüksek dereceye) uçup ulûhiyet kapısında ve Rabbinin sarayının yakınında yuva yapar.

Bilki, esfel-i saflın, nefsanî bir hâl olup şehvet ve kızınlığa esir olmaktır. A'la-yı ilâyyin ise, rûhanî bir derece olup onun vasıtasıyla akıl, kızınlık ve şehvete hâkim olup «Haydi (iyi) kullanmam arasına gir. Cennetîme gir» hitabına mazhar olan kulların rûmresine girer. İnsan, meleklerle mahsus bu sıfatla Allah'ın Teâlâ'nın cemâline o derece unsiyet peyda eder ki, ondan bir an ayrıldığı takdirde, her türlü nimet ve rahatlığa sahip olan sekiz cennetle işelli bulmaz. Demek ki, noksan ve aşağı yaratılan kötü nefisler, ancak mücadele ve gırçeği arama ilâhiyle arınabilirler.

Bakır ve pirinci karmış altın yapan maddî kimya zor ele geçtiği gibi, insanlık cevherlerini hayvanî bulanıklardan arıtır melekler safiyetine eriştiren, onu altın gibi paslanmaz ve devamlı yapan mücadele kimyası da zor elde edilir. Bu kitaptan maksat, hakikat ilâhının ezca ve bîleşimini okuyucularına kolaylıkla açıklamaktır. Bu sebeble bu kitaba «KİMYA-YI SAÂDET» adını verdik. Bağışlayan Allah'tan niyaz ederim ki, onu adına uygun ve kimya gibi hîzmete kıyak eylesin. Bîhakkı bu kimya diğer kimyalardan üstündür. Hattâ kimya adı buna hakikat, diğerlerine mecazdır. Çünkü diğer kimyaların değer ve itibarı, bakır ve pirinci paslanmaktan koruyup onlara geçici hayatta bir miktar safiyet vermektir. Bu kimya ise, bizzat büyük nimetlerin ve ebedî hayatın sebebidir. Zira hayvanî sıfatları insani sıfatlara, nefsanî halleri rûhbanîyete tebdil eden bu kimyadır ve yine ebedî mutluluğun rabatası, sonsuz saadetin vantanı bu kimyadır.

B Ö L Ü M

Kitabın Muhtevası

Madîî kîmya, hiçbir kocağarcının ve külhanbeyin hazinesinde bulunmayıp ancak padişahların hazinesinde bulunduğu gibi, ebedî sadet kîmyası da ancak Allahü Teâlâ'nın hazinesinde ve onun perdesinin altında bulunur. O hazineler, gökte mânen Allah'a yakın meleklerin cevheri ile yerde peygamberlerin kalbinden ibarettir. O halde hakikat kîmyasını peygamberlerin dışında isteyenin akıbeti dâlilettir ve onun sıfatı kalpazanlıktır. Sonucu kuruntu ve hayaldir. Kıyamet gününde kalpazanlık ve kuruntuya açığa çıkar ve maffis olur. Kötülüğü yüzüne vurulur ve rezil rûsvey olur. O halde peygamberlerin gönderilmesi büyük bir maslahat ve hikmete mebnidir. Belki maksat, hakikat kîmyasının ilmini insanlara öğretmektir. Böylece insanlar mâcâhede potasında kalb cevherini arıtma yolunu, kalbin bulanıklığına sebep olan çirkin ahlâkın iyi ahlâka dönüştürülmesini öğrenirler. Bu sebeptedir ki, Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de önce kudret ve kemâliyle; celâl ve azametıyla övünür. Sonra da kullarına peygamberlerini gönderip doğru yolu göstermekle minnet beyurur. Bununla da en büyük nimet olan hakikat kîmyasının ancak peygamberler tarafından öğretililebileceğini gösteriyor.

«Gökte ve yerde bulucun canlı ve cansız bütün varlıklar, Allah'ı tesbih ederler; o öyle bir hükümdardır ki, Kuddüsdür, bütün noksanlıklardan münezzehtir. Azîzdür. Herşeye gücü yetendir. Hâkindir. Her içinde hikmet sahibidir (çoğu yazma bilmeyen) Araplar içinde, peygamber gönderen O'dur. (Bu peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) onların üzerlerine (Allah'ın) âyetlerini okuyor, onları (çirk. pasından) arındırıyor, kendilerine Kur'an ve şeriat kanunlarını (dini hükümleri) öğretiyor. Oysa onlar, bundan önce (peygamber gelmeden önce) açık bir sapıklık içindeydiler.» (Cuma sûresi, âyet: 1-2)

Büyük âlimler der ki: Onları arındırıyor sââdetten maksat, onları hayvanî sıfatlardan, kötü ahlâktan temizler demektir. Onlara kitap ve hikmet öğretir sözü ise, onları temizledikten sonra marifet ehliyle risâlet; meleklerin ahlâkını onlara örtü yapar, demektir. Kîmyadan maksat, nefis sarayını dünya bağlarından kurtarıp yâsûnû dünyadan çevirip Allah'a dönmek ve Allah'tan başka kalpte hiçbir

şeye yer vermemektir. «İlerseyden ayrılmak yalnız ona (Allah'a) yânel» (Müzemmilâ sûresi, Âyet: 8) Âyet-i kerîmesi bu gerçeği ifade buyurur. Tebtil, insanlardan kesilmek, uzak kalmak ve tamamıyla Hakk'a yönelmektir.

Bu kitap dört ünvân ve dört rûkûn üzere düzenlenmiştir. Bunlar marifet ünvânları ve muamele rûkûnleridir. Birinci ünvân, insanın kendi hakikatini bilmesi hakkındadır. İkinci ünvân, Allahü Teâlâ'yı tanımak hakkındadır. Üçüncü ünvân, dünyanın hakikatini bilmek hakkındadır. Dördüncü ünvân, âhiretin hakikatini bilmek hakkındadır. İslâm'ın hakikati, bu dört marifettir.

Dört rûkûn ise, İslâm'ın muamelesi hakkındadır. İkisi zahîrî haller, ikisi de batınî halter hakkındadır. Zahîrî hallerin biri, Allah'ın emrine uymaktır. Buna ibadet denir. Diğeri de, geçmiş ile ilgili hallerde edebe riayet etmektir.

Batınî olan hallerin biri, kalbî, beğenilmeyen ahiştan arındırmaktır. Bunlar kırgınlık, hased, kibir ve gururdur. Bunlara geçitler ve tehlikeli sıfatlar denir. Diğeri, kalbî iyi sıfatlarla süslemektir. Bunlar da sebat, şükûr, muhabbet, umut ve tevekküldür. Bunlara da kurtarıcı sıfatlar denir.

İbadetî bölüme birinci rûkûn on asıl üzere düzenlenmiştir. Birinci asıl, Ehl-i Sünnetin itikadı hakkındadır. İkinci asıl, ilim öğrenmek hakkındadır. Üçüncü asıl, temizlik hakkındadır. Dördüncü asıl, namaz hakkındadır. Beşinci asıl, zekât hakkındadır. Altıncı asıl, oruç hakkındadır. Yedinci asıl, hac hakkındadır. Sekizinci asıl, Kur'an hakkındadır. Dokuzuncu asıl, zikir hakkındadır. Onuncu asıl evrad (her gün okunan Kur'an ve dualar) hakkındadır.

Muamelet edeblerini bölüme ikinci rûkûn da on asıl üzere düzenlenmiştir. Birinci asıl, yemek edebleri hakkındadır. İkinci asıl, evlenmenin edebleri hakkındadır. Üçüncü asıl, çalışma ve ticaret edebleri hakkındadır. Dördüncü asıl, helâl kazanmak hakkındadır. Beşinci asıl, sohbetin edebleri hakkındadır. Altıncı asıl, insanlardan uzak kalmamanın (uzletin) edebleri hakkındadır. Yedinci asıl, yolculuğun edebleri hakkındadır. Sekizinci asıl, dinlenmenin edebleri hakkındadır. Dokuzuncu asıl, iyiliği emretmenin ve kötülüğü nehyetmenin edebleri hakkındadır. Onuncu asıl, hükümdarların, insanları gözetmeleri ve devlet idaresi hakkındadır.

Üçüncü rûkûn, dindeki dar geçitleri aşmak hakkındadır. Bu da on asıl üzere düzenlenmiştir. Birinci asıl, nefsin riyaleti hakkındadır. İkinci asıl, mide ve ferah şevvetleri hakkındadır. Üçüncü asıl, çirkin sözler ve dil âfetlerinin ilacı hakkındadır. Dördüncü asıl, kırgınlık, kin, hased hastalıklarının ilacı hakkındadır. Beşinci asıl, dünya sevgisinin, cimrilik ve ağgözlülük hastalıklarının ilacı hakkındadır. Altıncı asıl, dünya hırsları ve mal toplamanın ilacı hakkındadır. Yedinci asıl, mevki, makam hırslarının ilacı hakkındadır. Sekizinci asıl, ibadettteki münâfiklık ve riyanın ilacı hakkındadır. Dokuzuncu asıl, kibir ve gu-

rumun ilâcı hakkındadır. Onuncu asıl, dalgınlık ve gaffletin ilâcı hakkındadır.

Kurtarıcı sıfatları bildirilen dördüncü rûkûn da, on asıl üzerine düzenlenmiştir. Birinci asıl, tevbe etmek ve zulümleri bırakmak hakkındadır. İkinci asıl, şükür ve sabır hakkındadır. Üçüncü asıl, korku ve ümid hakkındadır. Dördüncü asıl, dünyadan yüz çevirmek ve fakirlik hakkındadır. Beşinci asıl, doğruluk ve ihlâs hakkındadır. Altıncı asıl, kendini hesaba çekmek ve murakabe etmek hakkındadır. Yedinci asıl, tefekkür hakkındadır. Sekizinci asıl, tevhid ve terekkül hakkındadır. Dokuzuncu asıl Allâhü Teâlâ'nın şevk ve muhabbeti hakkındadır. Onuncu asıl, ölüm ve kıyâmetin halleri hakkındadır.

Bu ki, insanın ruhu dört unsura muhtaç olduğu gibi, İslâm'ın hakikati de dört şeye muhtaçtır: Kendini tanımak, Allâhü Teâlâ'yı tanımak, dünyayı tanımak ve âhireti tanımak. Bana binaen Müslümanlığın icası bu dört üsvân üzere düzenlenmiştir.

Birinci Ünvan

Kendi Hakikatini Bilmek

Bil ki, Allahü Teâlâ'yı tanımaman anahtarı, insanın kendi kendini tanımamasıdır. Bunun hakikat olduğuna «Kendini tanıyan, Rabbini tanıma hadisi ile «Gerçeği anlayıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz.» (Fussûlet sûresi, âyet: 68) âyet-i kerimesi kuvvetli ve doğru delildir.

İnsana, kendi nefsinden daha yakın birşey yoktur. Kendini bilmeyen, Allah'ı nasıl bilir? Eğer kendini tanımıyorum diye iddia ediyorsan, delilsiz iddia makbul değildir. Eğer delilin, zahir âzalarından yâhud, başını; batin ahvalından ise, acıklığına, susadığına, bilmek ve kurgunluk zamanlarında bir kimseden intikâm almak, şehvetin galebe çaldığı zaman evlenmek ise, bu türlü tasarruf bütün hayvanlarda da vardır. O halde bu çeşit kendini bilmek, Allahü Teâlâ'yı tanımaya anahtar olamaz. Öyle ise, önce kendi hakikatına, dünya yolculuğuna nereden gelip nereye gideceğini bilip ondan sonra niçin yaratıldığını, dünyaya ne yapmak için geldiğini, saadet ve bedbahtlığın hangi işler de olduğunu düşüneceksin.

Ve yine bileceksin ki; senin batinında dört sıfat vardır: Hayvanlar sıfatsı, yırtıcılar sıfatsı, şeytanlar sıfatsı ve melekler sıfatsı. Senin hakikatın hangisidir, sende bunların hangisi akl ve hangisi emanettir. Sen bütün bunları bilmedikçe, kendi saadetini bilmeye muktedir olamazsın. Çünkü her birinin ayrı gıdası ve ayrı saadeti vardır.

Meselâ: Hayvanların gıdası ve saadeti, yem yemek, uyumak ve çiftleşmektir. Yırtıcılar için saadet, öldürmek, hiddet ve intikâmdır. Şeytanların gıda ve saadeti, hile, aldatmak ve bedbahtlıktır. Meleklerin saadeti ve gıdası, Allahü Teâlâ'nın cemâlini müşahade etmektir. Meleklerde hiçbir surette hayvanların, yırtıcıların sıfatları mevcut değildir.

O halde, eğer sen melekler sıfatında insan isen, uğraş, çalış. Tâ ki senden Allahü Teâlâ'yı bilmeye yol gitsin ve o yolla Allah'ın cemâlini görmeye vâsil olasın. Hükmîyet gözüyle, ilahî nazarıyla bak. Sendeki bu sıfatlar, sana hükim olup seni kendilerine esir yaparak kendi hizmetinde çalıştırmak için mi yaratılmıştır? Yoksa vâkı olan yolcu-

luğunda, sana angarya olmak, sana binek hayvanı ve silâh olmak için mi yaratılmıştır? Bu dünya konağında birkaç gün ihtiyacını tedarik edip bunlarla geçici saâdetini temin et. Ancak asıl saâdetin hâzıl olduğunda, onları bırakıp asıl vatanına yüz çevir. O vatan, havas (seçilmiş kullar) için Allah'ın cemâli, evam için cennettir.

O halde bu mükâllârin hepsini bilmek lâzımdır. Böylece kendini biraz bilmiş olursun. Bunları bilmeyen dinin hakikatini bilmekten mahrumdur.

BİRİNCİ BÖLÜM İNSANIN YARATILIŞI

Ey sırların kimyasını öğrenip iyilerin yolunda girmek isteyen! Eğer kendi nefsinden haberdar olmak istersen, bil ki, seni yaratan Allah Teâlâ sende iki şey yaratmıştır: Biri zahiri, diğeri batını. Zahiri olan gös ile görülebilen beden kalıbadır: El, ayak gibi. Batını olana da bazan netis, bazan ruh ve bazan da kalb derler. Senin hakikatın batını yomundur. Bedendeki zahir azalar, batının askeri ve hizmetçisidir. Biz buna kalb (gönül) ismini vereceğiz. Kalb dediğimiz zaman, bilin ki, insanın hakikati demek istiyoruz. Kalb demekle, göğsün aol tarafına yerleştirilmiş ve yürek dediğimiz uzun yuvacık olan et parçasını kast etmiyoruz. Çünkü basiret ehli yanında onun kıymeti yoktur. O, hayvanlarda hattâ ösülerde de vardır ve zâhir gösümüzle de görülebilir. Gözle görülen herşey bu şehadât âlemindeydir. Bizim gönül dediğimiz ise, bu âleme geçici olarak gelmiş garip bir varlıktır. O belli uzuv ise, onun eti ve âletidir. Bedenin bütün uzuvları onun askeri ve ordusudur. Hakkın cemâlini görmek, onun sıfatıdır. Bütün teklif, hâtap, kınama ve caza onadır. Saâdet ve şekavet onun içindir. Bu hususları tahsil ederken, bütün âza ve beden ona uyar ve emrine hazırır. Onun hakikatini bilmek, tanımak, Allah Teâlâ'ya tanınmanın anahtarıdır.

O halde onu bilmeye uğraş. Zira o çok yüksek bir cevher olan meleklerin cevherindendir. Onun asıl maddenâ, Allah Teâlâ'dır. «Ben Allah'ın nurundanam; mü'minler de benâcına hadle-i şerifi de bu mânâya kıyavittir.

Bil ki, gönül gayb âlemindeyden gelmiş ve tekrar oraya dönerectir. Bu harap dünyaya ticaret ve sıraat için gelmiştir. Ticaret ve sıraatın ne olduğu —Allah'ın izniyle— ileride açıklanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM KALBİN VARLIĞI

Akıllı ve basiretlü insanlar bilin ki, bir şeyin hakikatini bilmek, ancak onun varlığını anlaşımasından sonra mümkün olur. O halde önce kalbin varlığına, sonra hakikatini, ondan sonra da ordu ve

aşiretinin, daha sonra da sıfatına bilmek ikamıdır, sıfatı bilinince, bunun Allah Teâlâ'yı tanımaya nasıl vasile olduğu; saâdet ve şakavete ne şekilde şermeye olduğu anlaşılır. Bunlar, —Allah'ın izniyle— tafakküyle anlatılacaktır.

Bü ki, kalbin varlığı iki delil ile sabittir: Delillerden biri şudur: İnsanın kendi varlığında şüphesi yoktur. İnsan varlığının fiilî yapıyla olmadığı da bir gerçektir. Çünkü öülerin de bir fiilî yapısı vardır. Ancak öülerde kalb yoktur. Kalbtan maksat ruhtur.

Diğer bir delil de şudur: Bir kimse gözünü yumup kendi bedeninden, yerdan, gökten ve bütün duyulanlardan duyularını alıkoyduğu anda bile kendi varlığını kesinlikle bilir. Bu itibarla anlaşıyor ki, kalb (ruh) bedensiz de mevcuttur. Bu açıklamadan, kıyâmet gününün hak olduğu anlaşılır. Çünkü bundan anlaşıyor ki, vücut örtüşünün kalkmasıyla insanın hakikati yok olmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUH VE MAHİYETİ

Eğer ruhun hakikatinin ne olduğu, ona mahsus sıfatların neler olduğu sorulursa, bilinki, şariat kiledi bu hususun ruhsat kapısını bağlamıştır. Nitekim, Hâzret-i Peygamber'e hitaben buyrulur ki:

«Ey Muhammed! Sana ruh'un ne olduğunu soruyorlar, de ki: "Ruh, Rabbinin emrinden harettir."» (İsra sûresi, âyet: 85) Bu dâreden çıkmaya düstür verilmemiştir. Ancak kendisine, ruhun Allah Teâlâ'nın emrinden, yani emir âleminde bir emir olduğu şeklinde cevap vermeye izin verilmmiştir.

Bu mânâyı, «Bilin ki, yaratma da, emir de onun hakkıdır» (A'raf sûresi, âyet: 54) âyeti ile de işaret buyurulmuştur. Yaratma (halk) âlemi başkadır, emir âlemi başkadır. Yaratma (halk) âlemi, keyfiyet ve miktarı olan âlemdir.

Zaten halk kelimesi de, lûgat anlamında takdir ve ölçmektir. Halbuki insan ruhunun miktar ve keyfiyeti yoktur. Ruh, bölünmeyi kabul etmeyen bir cevherdir. Eğer bölünebilseydi, birşeyin bir parçasını bilmek, diğer bir parçasını da bilmek caiz olurdu. Böylece bir şeyin, bir anda hem bilinmesi, hem de bilinmemesi olurdu ki bu caiz değildir. Ruh, her ne kadar bölünmeyi kabul etmiyorsa ve kenâyet yeri değil ise de, mahîüttür (yaratıktır). Çünkü halk, iki mânâya gelir. Bir yaratmak, diğer takdir etmek (ölçmek). Ruh takdir mânâsında mahîlûk değil ise de, —Çünkü miktarı yoktur— yaratılmak mânâsında mahîüttür.

Bundan anlaşıyor ki, ruh hakkında ihtilâfa düşen bütün grupların sözleri yanlıştır. Meseil: Bazı ruh kadîndir demıştır. Bazı ruh, arazdır demıştır.

Araz, kendi kendine var olmayıp, başka bir cisim ile varlığını gösteren safatır; renk gibi. Bazı da ruh cisimdir demişler. Ruh kadımdır diyenler yanlış. Çünkü ruh mahfûktur ve hiçbir mahlûk kaını değildir. Ruh arazdır, diyenler de yanlış. Zira ruh, bedensiz bulunur. Araz ise cisimsiz bulunması imkânazdır. Ruh cisimdir diyenler de yanlış. Çünkü ruh bulunmayı kabul etmez. Halbuki her cisim bulunabilir. BÖlenektilen ruh (can) ise, insanların değil, belki hayvanların ruhudur. Kalb diye ta'bir ettikleri ruh ise, Allahu Teâlâ'yı tanımak yeridir ve hayvanlara verilmemiştir. O, ne cisim, ne arazdır. Belki melekler cevherinden bir cevherdir. Onun hakikatini bilmek, gayet zordur. Şeriat ehli, onu uzun boylu açıklamaya cevap vermemişler. Nitekim daha önce de buna işaret edildi. Şeriat ehlinin, ruhun hakikatini bilmeye işaretleri olmadığı için, din yolunun başlangıcında yine bu işe başlayanlar için onu bilmeye lüzum yoktur. O safhada lüzum olan mücahededir. Bir kimsa, şartlarına uyarak, rukunlerini yerine getirerek mücahede yaparsa, şüphesiz hiç kimseden iltmeden onun kalbi ruh marifetine sahip olur.

Zira ruh marifeti, mücahedenen sonra hâsıl olan Allahu Teâlâ hıdayetlerindendir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Ama bizim uğrumada cihad edenleri elbette yollarımıza erdirtceğiz.» (Ankebüt sûresi: 69) âyetiyle işaret buyurulmuştur. Din yolunda mücahadesini henüz tamamlamayanlara ruhun hakikatini açıklamak enle değildir. Nitekim bu hususa bu âyet-i kerime ile işaret buyurulmuştur. Ancak mücahedenin başlangıcında ruhun ordusunu bilmek lâzımdır. Zira ordusundan habersiz olan kumandanın harbe gitmesi büyük bir hatadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEDEN VE DUYULAR

Bu ki, beden ülkesinin sultanı insan ruhudur. Onun, sayısız asker ve ordusu vardır. Âyet-i kerimede «Rabbimle ordularımı kendisinden başkası bilmez.» (Muddessir sûresi: 31). O sultan âhret yolculuğu için yaratılmıştır. Onun hazinesi, Allahu Teâlâ'yı tanımak, bilmektir. Bu hazine ise, ancak Allahu Teâlâ'nın yarattıklarına, ibret gözüyle seyreüp her birinden bir mâna çıkarmakla temin edilebilir. Âlemdeki acayip işleri bilmek, duyular yoluyla mümkün olur. Duyuların varlığı da beden ilidir. O halde, Allahu Teâlâ'yı bilmek, kalbin avıdır. Duyular, o avın bağ ve tuzakıdır. Beden, onun bilmek hayvanıdır. Onun için kalbe bedene ihtiyacı vardır. Beden de cesasına muhtaçtır. Onun cesası, tıbbisine nâ olan anâsır (unsurlar) (su, toprak, hava, ateş) dir.

Bu yüzden beden yapısı zayıf ve helâk olmaşt yakındır. Helâk sebebi iki kısımdır. Biri dışarda, diğeri içeridedir. İçeride olan aklık ve

susuzluk; dışardakiler ise, ateş, su ve diğer düşmanlardır. İçeridekilerden korunması için yemeye, içmeye ihtiyacı var. Bu sebepten de iki sınıf askere ihtiyacı vardır: Biri zâhirdir. El, ayak, ağız, dış ve mide gibi. Dışardaki düşmanlardan korunması için de iki sınıf askere ihtiyacı vardır. Biri zâhirdedir. El, ayak, ok, yay ve diğer silah ve âza gibi. Değeri batındadır. Öfke ve kavgınlık gibi. Bu sükir olunan asker ve âlet, göze görülen düşman ve zâhirda müşahade edilen gıda içindir. Zâhiri olmayan ve göze görülmeyen düşmandan korunmak ve gıdayı temin etmek için, duyulara ihtiyacı vardır. Onlar da beş zâhiri ve beş batını olmak üzere ondur. Zâhiri olanlar, beş duyumuz olan içmek, görmek, koklamak, tatmak ve dokunmaktır. Batında olanların yeri dimağdır: Hayâl kuvveti, düşünme kuvveti, esberleme kuvveti, hatırlama kuvveti ve vehim kuvveti (zan) dır. Bunların herbirinin belli özellikleri ve hususî halleri vardır ki, birisi aksarsa, dinde de, dünyada da hususiyeti bozulur.

Bu dıştaki ve içteki askerler, kalbin emrine amâdedirler. Kalb ne emir ederse hükümü yerine gelir. Meselâ: Dile emir verince, hemen konur. El ve ayağa emir verince, harekete geçerler. Göze emir edince, nazar eder. Düşünme kuvvetine emir ederse düşünür. Hukûsa, bu askerin hepsi padişahın emrine râmdır. Böylece bedeni muhafaza ederler. Bu padişah azağına alınmaya kadar, avını tutuncaya kadar, âhîret ticaretini bitirinceye kadar ve kendi saâdet tohumunu ekinceye kadar devam eder. Bu mecburi itaat melekler arasında da câridir. Zira melekler zümresi, Allah Teklâ'ya muhalefet etmek kudretine sahip değildir. Onlara verilen bütün işaretlere —insan âzası gibi— gayri ihtiyarî itaat ederler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KALBİN ASKERLERİ

Kalb askerlerinin hadîdî, hesaba yoktur ve düşmanları da sayızsındır. Biz maksadı bir mîşkî ile anlatmada yetineceğiz: İnsanoglutunun bedeni muazzam bir şehre benzer. Onun âzaları, parmakları. O şehrin sanat erbabıdır. Şehvet, maliye müdürü, gazab subaşı (emniyet müdürü) dır. Şehrin padişahı kalb, vezirî akıldır. Memleketin tamir ve muhafazası için padişahın reayaya ihtiyacı olduğu gibi, gönlü padişahın da bunlara ihtiyacı vardır. Ancak bunlarla beden memleketi mamur ve ordusu muvaffak olur.

Fakat şehvet, haraç düşkünlüğü, fitnece, yalancı ve kötü mikacıdır. Vezir ne emir verirse, onun akadını yapar. Dalma haraç bahanesiyle memlekette olan bütün malları alıp ülkeyi vıran ve boş bırakmak ister. Gazab olan subaşı, hiddetli, azgın ve edepsizdir. Dalma asmak, barmak yıkmak, yıkmak ister. Padişah dalma vezir ile müğavere edip tedbirleri önüne görürürse, yalancı ve tama'kâr maliye müdürünün, vezire muhalefet etmemesi için ona kıymet vermezse, onu kurtuluş-

tan men'etmek için nazarı onun peşine takarsa, ve nazırın da —had-dine tecavüz etmemesi için— daima onun kalbini kırıp onu hırpalar-sa, memleketin nizama yerinde yürür. Bu metotla ülkesini idare eden padişahın memleketi mamur olur. Reaya (vatandaşlar) memnun olur ve böylece Allah'a giden sadakat yolu kapanmaz. Eğer bunun tersi olursa, yâni akıl ve ruh mağlûp olur; şehvet ve gazab galip olursa, memleket harap olur; şehir virân olur, reaya (vatandaş) ağlar ve pa-dişah da bedbâh ve perişan olur.

ALTINCI BÖLÜM

ORGAN VE DUYULARI HAK ÜZERE KULLANMAK

Bundan önceki kimal, tafsil, teşbîh ve temsilden anlaşıldı ki, ye-mek isteği, gazab, istikam, insan vücudunu beslemek düzenlemek ve korunmak içindir. Bunlar, gece—gündüz bedene hizmetçidir. Yemek ve içmek, bedenın yemədir, gıdasıdır. Beden duyuların hammalıdır. De-mek ki, beden hizmete (duyulara) hizmet ediyor. Duyular ise, akıl ca-sası ve tuzatıdır. Onların vasıtasıyla acayıp işleri araştırıp muhata-za eder. Demek ki, duyular aklın hizmetçisidir. Akıl ise, kalbin ışık ve ziyasıdır. Bu nûr ile Cenâb-ı Hak'ı görür ki, kalbin cenneti budur. Demek ki akıl da kalbin hizmetçisi olur. Kalb ise, Allah Teâlâ'nın ce-mâlini görmek içindir. O hususta meşgul olunca, Cenâb-ı Hak'ın kulu ve hizmetçisi olur. Allahü Teâlâ'nın: «Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışumdur» (Zariyât sûresi: 56) kelâmı-nın anlamı da budur.

Allahu Teâlâ kalbi yarattı ve bu memleket ve askeri onun emri-ne verdi ve asfel-i sâfilînden (dünya âlemi) a'lâ-yı ülliyye (mâna âle-mi) yolculuk yapması için de, beden merkezini emrine verdi. Eğer bu nimetin hakkını ödemek ve kulluk şartlarını yerine getirmek isterse, padişah gibi memleketin ortasında oturur ve Allahu Teâlâ'yı kible; âhiret vatan; bedeni binak hayvanı; dünyayı konak yeri yapar ve el, ayak ve diğer âmaları hizmetçi; aklı vezir; şehveti maliye müdürü ya-
par ve herbirini bir sipariş elemam görevinde çalıştırır.

Onlar, o şehrin haberlerini toplar. Beynin ön tarafında bulunan hayâl kuvvetini, istihbarat şefi yapar. Casuslar, bütün haberleri onun yanına getirir. Beynin arka kısmında bulunan estereome kuvvetini sekreter yapar. O haberler defterini (istihbarat vesikaları) istihbarat şefinin elinden alır, saklar ve zamanında vezir aklı arzeder. Vezir de memlekettten gelen haberlere göre, memleketin tedbirini alır ve padişahın sefer hazırlığını görür. Şehvet, gazab ve başkaları padişaha hi-yanet edip iftardan dışarı çıkarak, asilîğe ve düşmanlığa yüz tutmak ları ve padişahın yoluna kesmek istedikleri zaman, bunun tedbirini alır. Onları —seferde padişahın yolunu kesmemeleri ve ona dost ol-maları için— itaata zorlar. Vezir, memleketi bu mânevî düzere idare ederse, mutlu olur, nimetin hakkını vermiş olur ve bu vazifesinin mü-

kâfâatın zamanında bulur. Eğer bunun aksini yaparsa, kendisi yol keşif olup o düşmanlar gibi işyân etmiş, başkaldırmış ve dost nimetine nankörlük etmiş olur. Bunun cezasını hem dünyada, hem de âhirette görür.

YEDİNCİ BÖLÜM

İYİ VE KÖTÜ HUYLAR

İnsan kalbinin, kendisine hizmetçi durumunda olan bu iki askerle ilgili ve ilişkisi vardır. Bunların her birinden kalbe bir ahlâk hâsıl olur. Bu ahlâkların bazıları kötü ahlâktır; onu helak eder. Bazısı iyi ahlâktır; oca saadete eriştirir. O ahlâkın tamamı çok ise de, hepisi dört çeşitte toplanır: Hayvanlar ahlâkı, yırtıcılar ahlâkı, şeytanlar ahlâkı ve melekler ahlâkı. İnsanın durumu, kendisine verilen şehvet yorundan, hayvanların durumuna benzer. Meselâ: Yemek ve cınmaya (cinsel munasebet) çok istekli olması gibi. Kendisine verilen hıyam sebebiyle hareketi; köpek, kurt ve aslanın hareketine benzer: İnsanları yaramak, öldürmek, onlara eziyet etmek gibi. Kendisine yerleştirilen şeytanların ahlâkı sebebiyle iyi hile, aldatma, yalan ve fitne olur. Kendisine verilen akıl nâru ve idrâk cevheri sebebi ile meleklerin işini yapar. İlim, salâh (iyilik) ve pertüs gibi. Yararlı işler yapmakla halk içinde şerefli ve aziz olur; kötü ahlâk ve çirkin hareketlerden temâzlenir, uzaklaşır; marifet ve kemaliyle şâd olur; coşâlet ve akılsızlıktan ar etmeye, ullanmaya başlar.

Hakkıkatte insanın içinde dört haslet vardır: Köpeklik hasleti, domuzluk hasleti, şeytanlık hasleti ve meleklik hasleti. Köpeğin sevinçsiz ve çirkin oluşu; şekli el ve ayak yönüyle değildir. Belki, kendisinde bulunan çirkin sıfatlar sebebiyledir ki, insanlara eziyet etmesidir.

Domuzun kötü ve çirkin oluşu da; şekli ve kızı cihetinden değildir. Belki, hırs, tama ve kötü geyleme meyli ve rağbet gösterdiği içindir. Köpeklik ve domuzluğun gerçek mânâsı budur. İnsanda da yerilen bunlardır. Şeytanlık ve meleklik hakikati de sözü geçen iyi mânâlardır. İnsana, meleklerin nûrlarının eserlerinden olan akıl cevheri ile şeytanın aldatmasına ve zulmetmesine anlamaması emredildi. Böylece hile ve aldatma sebebi olan şeytanlık sıfatının çirkin yönü meydana çıkar, rezil, rüsvay olur ve bir daha fitne yoluna imkân ve ictidar (güç) bulamaz. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) buyurmuştur ki «İnsanoğlundan her fert için bir şeytan vardır. Hattâ benim dahi vardır. Ancak Allahü Teâlâ beni ona muzafer, onu da bana mağlûp eyledi. Öyle ki, bende hiçbir surette kötülük yapmaya imkân bulamazsın ve yine insana, hırs ve şehvet hanturunu ve garaz köpeğini terbiye edip hımtlı olarak aklın eli altına alması emredildi. Böylece hüküm akıl, ısrat ve fernanı olmayınca kötülük isteyen nefis kulp olamaz. Eğer böyle olursa, ona anılan güzel ahlâktan bazı halter hâsıl olur. Bu onun saadet tohumudur.

Eğer anladıkların hâlisini yapıp nefs-i emmareye kulluk kemeriyle sarıktı bağlanır, ona hizmet mevâkinde olursa, onda kötü ahlâk meydana gelir ki, bu onun isyankârlık tohumu olur.

Eğer böyle bir kimsenin perişan hâli, uyku âleminde yahut uyanırken kendisine gösterilsaydı, kendini bîr hınzırın yahut köpeğin önünde elpençe divan hizmetçi olarak durduğunu görürdü. Bir Müslümanı bir kâfirin eline esir bırakanın hâli nice olursa, bîr meleği, bir hınzırın veya köpeğin eline esir bırakanın hâli ondan daha kötüdür.

İnsanların çoğu insaf nazarıyla bakıp kendi nefislerini muhasebe ve murakabe etseler, gece gündüz nefsin arzû ve isteklerine bağlı hizmetçi kılı ile gitti edüklerini görürler.

Görünüşte insana benzeseiler de, hakikatta onların hâli köpeğin ve hınzırın hâlinden pek farklı değildir. Onların yarın mahşer gününde kalblerinde gizli olan mânâlar açıkâr olup şâhîr sûretleri; de, bâtınlarındaki mânânın renk ve şeklini alacaktır. Böylece şehveti galip olan kimse, hınzır şeklinde görülecektir.

Bunun içindir ki, rûya âleminde kurt, zalim insan, domuz da, pis insan demektir. Çünkü uyku âleminin numunesidir. Bu kadarıyla ki, uyku sebebiyle bu âlemden uzaklaşır. Sûret, mânâyâ tâbî olur. Böylece herkesi batın sûreti üzere görür. Bunun sırrı, çok büyüktür. Bu kitap bunu kaldırmaz.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MÜKELLEFIN KENDİSİNİ KONTROL ETMESİ

Bâtınında (içinde) dört buyruk kahrmanını bulduğunu öğrenmiş bulunuyorsan. O halde hareket ve duruşlarını murakabe et. Ancak, böylelikle bunların hangisinin emrine uyulduğu anlaşıdır. Hakikatte bilmelisin ki, her ne işlersen, ondan senin kalbünde bir sıfat hâsıl olur. O sıfat bâkidir, öbür dünyaya seninle beraber gider ve ebedî arkadaşın olur. Bu sıfata ahlâk derler. Bütün ahlâk bu dört kahrmandan hâsıl olur.

Eğer şehvet hınzırına itaat edersen, sende çirkeçlik, hayazlık, hırsızlık, horluk, haset, gam, keder ve bunlar gibi nice türlü kötü sıfatlar hâsıl olur. Eğer onu yenip terbiye edersen, sende nazâfet, kanaat, terbiye, haya, süht (dünyaya düşkün olmamak) zerafet, tamedâh, kısa emelli olma sıfatları hâsıl olur.

Eğer kavgınlık köpeğine itaat edersen; sende, şehvet, pislik, gevezelik, hınzırlık, kibîr, zorbalık, başkalarını küçük ve hor görmek; onlara eziyet ve işkence yapmak gibi sıfatlar hâsıl olur. Eğer şikri geçen gazap köpeğini korkutup terbiye edersen, sende, sabır, tahammül, bağışlama, sâhat, cesaret, sesâdık, iyilik yapma ve cömertlik sıfatları meydana gelir.

Bu köpek ve hançarı yerinden harekete geçirip onlara cesaret verip pervasız duruma getiren, onları aldatma, hile, iftne ve fesada teşvik eden şeytani sifata ilaât edersen, sende çirkinlik, hıyanet, boşgunculuk, yalan, aldatmak, karışırma ve iftira sıfatları hâsıl olur. Eğer ona galebe çalıp kahredersen ve onun karışırma ve yalanlarına aldanmayıp akıl askerinden yardım alırsan, sende anlayış, kavrama, marifet, ilim, hükmet, yapıcı olmak, büyüklük ve reislik sıfatları hâsıl olur. Seninle bâkî kalan bu güzel ahlâk, «Sâlih sıvveler hâkidir» cümlesinden olup senin için saadet tohumu olur.

İşlenmesinden çirkin ahlâk hâsıl olan fiillere günâh denir. İşlenmesinden güzel ahlâk meydana gelen fiillere ise, ilaât denir. İnsanog-lunun bütün hareket ve durumları bu iki hâlden biridir.

İnsanın kalbi, parlak bir ayna gibidir. Kötü ahlâk ise, duman (be) ve zulmet (karanlık) gibidir. O aynayı karartıp Allahu Teâlâ'yı görmekten alıkoyar, arada perde olur. Güzel ahlâk ise, kalbe erişip o aynayı günâh zulmetinden temizleyen bir nûrdur, ışıktır. Bunun içindir ki Resûlullah: «Her günâhtan sonra, bir sevab ile ki, onu yok et-sin.» buyurmuştur. Kıyâmet gününde Hak'tın huzuruna gelen kalb-ya parlaktır, yahut karadır. Ayette: «Allah'a temiz bir kalbe gelen-den gayri kurtulamaz.» (Şûrâ sûresi: 88-89) buyurulmuştur.

İnsanın kalbî, yaratılışın başlangıcında, ayna yapılan madene benzer. Eğer gereği gibi onu muhafaza edip itina gösterirse, bütün âlemi görecektir bir ayna haline gelebilir. Eğer gereği gibi korunmazsa, pas tutar, harap olur ve ayna yapılabilecek yeteneği kalmaz. Bunun için Allahu Teâlâ buyurur ki: «İyâya, hayır; onların kazandıkları kalbe-rini paslandırdı kırdırmıştır.» (Muttaffifin sûresi: 14)

DOKUZUNCU BÖLÜM

İNSANIN ASLI

«İnsanda hayvan, canavar, şeytan ve melek sıfatları mevcut olu-nu, melek cevherinin asıl, başkasının yahutı olduğu ne ile biliriz? Ve yine insanın melekler ahlâkını elde etmek için yaratıldığını, diğer sıfatlar için yaratılmadığını nereden biliriz?» diye sorulursa, cevabın-da deriz ki:

Bu, şununla anlaşılır: İnsanın hayvan ve canavarlardan daha ge-rekli ve kâmil olduğu aşkırdır. Çünkü diğer hayvanlarda mevcut olan haller, insanda da mevcuttur. Fakat, insandaki kemâl ve olgunluk hayvanlarda yoktur. Herşey yükselmenin sonunda kendisini verilecek kemâl için yaratılmıştır. Bu onun son derecesidir. Buna bir misâl ile açıklayalım: At, eşekten üstündür. Çünkü eşek yük çekmek için yaratılmıştır. At ise herpe cihâdda ona binip her tarafa koşup dolaşmak için yaratılmıştır. Bununla beraber ona da eşek gibi yük taşıma gücü verilmiştir. Östelik ona sür'atlı yürüme ve koşma da verilmiştir ki, bu eşeğe verilmemiştir. Eğer at kendi kemâlinde âciz olursa, onun sür'at-

na palan vururlar ve eşek seviyesine indirirler. Bu onun için noksanlık ve perişanlık olur.

Bunun gibi kimi insanlar, insanın; yemek, uyumak ve cinsel muasebette bulunmak için yaratıldığını sanırlar ve bunun için de bütün ömürlerini bu işlerle geçirirler. Bazıları da, insanın, galebe, istila, kahr için yaratıldığını zannetmişler. Arap, Kürd ve Türkler gibi. Her iki grubun düşüncesi de apaçık yanlışdır. Zira yemek, çiftleşmek, şehvetin arzusudur. Bu ise hayvanlara da verilmiştir. Öküzün yemesi, serçenin çiftleşmesi, insanlarınkinden daha fazladır. O hâlde insan onlardan nasıl daha üstün olabilir? Galebe ve istilâ etmek gazab ile olur. Bu ise, yurtcu canavarlara da verilmiştir.

O halde hayvanlara ve yurtçılara her ne verilmiş ise, insana da verilmiştir. İnsanlara fazla olarak bir de kemâl verilmiştir ki, o, aklıdır. Allahü Teâlâ'yı onuma tanır, bütün acayip işlerini onuma anlar, onuma kendini gazab ve şehvetin elinden kurtarır. Bu ise, meleklerin sıfatıdır. Bu sıfat ile yurtcu hayvan ve diğer hayvanlara üstün gelip, galip olur. Akıl sebebi ile, yeryüzünde mevcut olan, herşey, onun emrine girer. Bunun için Allahü Teâlâ buyurur ki, «O, göklerde ve yerde olanların hepsini sizin emrinize vermiştir.» (Casiye sûresi, âyet: 13)

O halde insanın hakikati skiddir. Zira insanın kemâl ve şerefi akıldadır. Diğer sıfatları ve başka halleri yabancı ve emrettir. Hepsi hizmetçi olarak gönderilmiştir. Bu sebeptendir ki, öldüğü zaman ne gazab kalır, ne de şehvet.. Belki ancak insanın kendisi kalır. O da ya Allah'ın mârifetiyle suslenmiş nûru bir ceshdirdir. Melekler şeklinde olup mele-i âlada (Ruhlar âleminde) meleklerin arkadaşları olur, daima Allahü Teâlâ'nın huzurunda olup «Güçlü hükümdarın katında yüksek bir derecede cennetlerde nâr içindedir.» (Kamer sûresi, âyet: 55) âyetin şamûlune girenlerin derecesine erişir, yahut karanlıklarda kalarak baş aşağı düşer. Karanlık ve zulmetli olursa günâhkar ile paslandığı içindir. Başaşağı olması dünya ile ünsiyet peyda edip rahatlık yolunu tutmasındandır. Bu dünyada şehvet, gazab ve nefis lezzetlerini tatılmayıp dünyaya sarımsındır. Böyle olan kimse de ruh âleminde başaşağı olur. «Saçlıları Rablerinin huzurunda, başları öne eğilmiş olarak; Rabhimiz, gördük, dinledik, artık bizi dünyaya geri gönder de iyi işler işleyelim; doğrusu kesin olarak inandık derlerken bir görse!» (Secde sûresi, âyet: 12) âyet-i kerimesinin mânâsı, zikir olunan haldir. Bu hâl üzere olanlar, siccin defterinde (şeytanların, kâfirlerin ve günâhkarların adlarının yazılı olduğu defterdedir) şeytanlarla beraber olur. Siccinin ne demek olduğunu herkes bilmez. Bu sebeb ile «Siccinin ne olduğunu sen mereden bilirsin.» buyurulmuştur.

ONUNCU BÖLÜM

KALBİN ACAYİB HALLERİ

Gönlü âleminin acayip hallerine nihayet yoktur. Kalbin şeref ve üstünlüğü de, herşeyden daha fazla acayip halleri olmasındadır. İn-

sazılarını çoğu kalbîn ahvalinden gafıldır. Kalbîn üstünlüğü, iki yondandır. Birincisi ilim yönünden, ikincisi kudret yönünden, ilim yönünden olan üstünlüğü de iki tabekadadır: Birini herkes bilir. Diğerisi ise, kapalıdır, herkes tarafından bilinmez. Bu bütün ilimlerden üstündür. Zahîri olan ilim; bilmek, öğrenmek kuvvet ve kabiliyetidir. Bütün fen ve sanat onunla tahsil edilir. Kitaplardaki ilimler, onunla bilinir. Geometri, hesap (aritmetik) tıp, astronomi ve şeriat ilimleri gibi. Bununla beraber akıl cevheri, yazılması ve ifadesi kabül olmayan bir nesnedir ve bütün bu nihayetisiz ilimleri kapsamaktadır. Belki bütün âlemin ondaki yeri, büyük sahredaki bir kum tanesinin yeri kadardır. Bir anda, fikir hareketiyle, yerden göklere çıkar, doğudan batıya gider, yer âlemine bağlı isen; bütün gökleri ölçer, her yıldızın miktarını, mesafesini beyan eder: Herbiri, kaç arpuçtur, aralarının uzaklığı ne kadardır? Kurnazlıkla balığı denizin dibinden çıkarır, kuşları havada avlar, deve, at, fil gibi kuvvetli hayvanları emrine alır. Dünya yüzünde ne gibi acayip ilimler varsa, hepsi onun eseridir. Diğer bir garip hâl de şudur: Bütün ilimler, ona, beş duyu organı yolundan hâsıl olur. Ondan daha yapılacak bir hâl de şudur: Kalbîn içinden melekût ve gök âlemine bir pencere açıldığı gibi, duyularımız ile bilinen âleme de beş pencere açılırlar. Buna cismanî âlem denir. İnsanların çoğu, ancak cisim ve madde âlemini bilir. Bu, haddi mütada basit, neticesiz ve önemsizdir. Zira hepsi duyular yoluyla bilinir. Duyular yoluyla bilinen ilimler de basittir.

Gönülden melekût âlemine açık pencere olmasının delili ikidir: Biri uyku âlemidir. Uyku âleminde duyular yolu kapanmış isen, kalbîn içinden bir pencere açık olup melekût âlemine ve Levh-i Mahfuzuna seyr eder. Hattâ gelecek zamanda olacak işleri öğrenir, nasıl olacağına vâkıf olur. Ya gayet açık yoldan görür, yani gördüğü gibi çıkar, yahut temsili ve hayâl yolu ile görür ki tabîre ihtiyac olur.

Zahîr ilim, duyu organlarımızda hâsıl olan ilim (bölgi) dir. Bunun için insanların çoğu zannederler ki, uyanık olan kimse ne kadar fetî daha üstün, daha kuvvetlidir. Halbuki, uyanıklık halinde gaybı görmek mümkün olmaz, ancak uyku âleminde duyuların tavassut ve müdahalesi olmaksızın olur.

Rû'ya âleminin hakikatind bu kitapta anlatmak mümkün değildir. Ancak burada şu kadarını bilmek lazımdır. Kalb ve Levh-i Mahfuz birer ayta gibidirler. Bunlarda bütün egşayan görüntüsü meydana gelir. Nasıl ki ayta karşı konukluğu zaman, birindeki görüntüler, diğerine aksediyorsa, kalb ve Levh-i Mahfuz da birbirine mukabî tutulduğu zaman, Levh-i Mahfuzdaki sûretler kalbe akseder. Ancak böyle olması için, kalbîn dünya bağlarından kurtularak saf olması, hissedilenlerden boşalması ve böylece Levh-i Mahfuz ile mâna sebet kurması gerekir. Mahfûsât (duyularlar) ile meşgûl ve onlara bağlı olduğu müddetçe ve melekût âleminde hissedilen varlıkların ilişkisinden kurtulunca, zâtının cevherinde gizli olan melekût mütâlaâna boş çıkar. Bu bağların kalkmasıyla uyku hisleriyle sükûn bu-

dur. Ancak bu halde hayâl kurmayıp fikri hareketi devam eder. Bu sebepten uyku âleminde olan kimse, her ne görürse, hayalî temsiller şeklinde görür. Sarıh ve açık görmez. Gördükleri kapalılık perdesinden kurtulmaz. Ötünce hayâl de, hisler de kalmaz. O zaman gördüğü işler örtünür ve perdesizdir.

O zaman ona derler ki: «İşte senden gaflet perdesini kaldırdık, bugün artık görüşün keskindir.» (Kâf sûresi, âyet: 22) Onlar da, cevap verip derler ki: «Rabbim! Gördük, dinledik, artık bizi dünyaya gönder de iyi işler kılıyelim.» (Secde sûresi, âyet: 12).

Delillerden ikincisi de şudur: Kalbine ilham yolu ile doğru anlaşılar ve düşünceler doğmayan hiç kimse yoktur. O duyular yolu ile hâsî olmamış, belki doğrudan doğruya kalbine doğmuştur ve nerden geldiğini de bilmez.

Bu kadar açıklamalardan anlaşılır ki, bütün ümmîler duyular yolundan gelmez ve yine anlaşılır ki, gönül bu âleminden değildir. Belki melekût âleminde dir. Bu âlem için yaratılan hisler melekût âlemini öğrenmeye engel olur. O halde gönül duyular bağından kurtulmadıkça, o âleme yol bulmaz.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

KALB PERDESİNİN AÇILIŞI

Gönül penceresinin, uyumadan ve ölmeden melekût âlemine açılmayacağı kanaatlenmemelidir. İşin hakikati bu değildir; belki, uyanıklık halinde bile bir kimse, nefsinin rüyazata (az yemek, içmek) alıştığını; kalbini gazab, şehvet ve kötü duygulardan temizler; ıssız bir yerde oturur; gözlerini yumar, duyularını çalştırmaz; kalbiyle melekût âlemi arasında menasibet kurar; daima Allah'ı anıp dil çalkantısı ile değil, kalbin içinden Allah, Allah der ve bu hâl, Allah'tan başka herşeyden ve hattâ kendinden bile habersiz olacak mertebeye varırsa, gönül penceresi açılır ve başkalarının uyku halinde gördüklerini o, uyanıklık halinde görür. Melekelerin ruhları güzel süretilerde, lâtîf cennâllerde ona görünmeye başlar. Peygamberlerin ruhlarına da görüp onlardan istifade eder yardım görür. Yerdeki ve gökteki melekût ona açılmaya başlar.

Kendisine bu yol açılan kimse, her üstü taraf ve ifadeye sığınmayan büyük haller görür.

Resûlullah sallallahû aleyhi ve sellem'in buyurduğu: «Yeryüzü benim için toparlandı, doğusunu batıma gördüm.» Hadis-i şerifi, Allah'ın Teâlâ'nın buyurduğu: «Yakinen bilenenlerden olmasın için İbrahim'e gökleri ve yerin hükümdarlığını şöyle gösteriyordu.» (En'âm sûresi, âyet: 75) âyet-i kerimesi bu hâl beyân ediyor. Belki bütün peygamberlerin ilmi, duyular ve öğretim yoluyla değil, bu yol ile idi. Hepsinin başlangıcı mûcizededir. Bunun için Allah'ın Teâlâ buyurur: «Rabbim! adını an; herşeyi bırakıp yalnız O'na yönel.» (Münaz-

mîl sûresi, âyet: 8) yani, bütün dünya meğkilesini bırak, her yenden kendini Allah'a havale et, dünya ile uğraşma. Allah, işine kâfidir ve yine Allahü Teâlâ buyurur: «O, doğumun ve batının Rabbidir; O'ndan başka ilâh yoktur.» (Müzzemmil sûresi, âyet: 9) yani, O'nu vekil et, kalbini dünyandan temizle, insanlara karışma ve onlara gırtlal bağlama. «Putperestlerin söylediklerine sabret, yânlardan güzelliikle ayrıl.» (Müzzemmil sûresi, âyet: 10) âyet-i kerîmenin anlamı da budur.

Bunlar tamamen mücâhede yoluna ve riyâzet tarzını öğretmektedir. Boyfukle kalb, insanların düşmanlığından, duygusal varlıklarla uğraşmaktan insanı temizler. Tasavvufîların yolu budur ve peygamberliğin başlangıcı da budur. Öğretim yolu ile ilim öğrenmek ise, âlimlerin yoludur. Bu da büyük bir yol ise da, peygamberlik yoluna nisbeten basittir. Peygamberlerin ve velilerin ilmine nazaran az birşeydir. Zira peygamberlerin ve velilerin ilmi, insanların öğretmesi vacıbiyle değildir. Belki, Haşret-i Hak ve Peyyaz-ı mutlak tarafından onların kalbine taşar. Bu yolun doğruluğu bütün insanlara tecrübe ile mâlûm ve akîl deliller ile sabit olmuştur. Eğer sen bu mertebeye erişmişsen, bari bu yolun gerçekliğine inanıp bu üç derecenin birinden mahrum kalmamaya gayret et ki, bunun hakikatini inkâr edenlerden olmayasın. Zikr edilen ilimler, kalbin garib hallerindedir; ve ancak bu mertebe ile insanın üstünüğü anlaşılar.

ONKİNCİ BÖLÜM

İNSANIN DOĞUŞUNDAKİ KABİLİYET

Bu anlatılan hallerin peygamberlere mahsus olduğu sanılmasın. Çünkü bütün insanların cevheri, fıtratın aslında bu mertebeye layıktır. O cevherden âlemin görüntülerini gösterecek bir ayna yapılabilir. Meğer ki, o kimsenin cevherine pas işlemiş olsun ve onu tamamıyla zayi etsin. Bunun gibi, dünya hırsı, şehvet ve günahlar kalbe galib gelir, yerleşirse, bu kabiliyet ve liyakat tamamıyla bozulur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur: «Her çocuk, İslâm fıtratı üzere doğar, sonra babaları ve anneleri onları yahûdî hristiyan ve putperest yapırlar.»

Bu liyakat ve kabiliyetin umdmi olduğundan Allahü Teâlâ her vermeye ve buyurmuş ki: «Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Otlar da: «Evet şahidim» demiştir.» (Â'raf sûresi, âyet: 172) Mîsal: Hangi akıllıya: «İki sayıya birden fazla değil mi?» derseler, «Evet fazladır» der. Her ne kadar bu söz hiçbir akıllı onun yanında dile getirip söylememiş olsa da ve söz kimseden duymamış olsa da, onun kalbi bu sözün tasdiki ile doludur. Bu sözün doğrulanmak, insanların fıtratı (yaratılışı) islah olduğu gibi, Allaha tamınak, bilmek de insanların fıtratı kadirdir.

Allahü Teâlâ buyurur: «And olsun ki, onlara (Müşfiklere) "gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, "Allah'tır" derler.» (Lokman sûresi, âyet: 25) Diğer bir âyet-i kerîmede: «Ey Muhammed Hakka

yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılışta verdiği dine ver.» (Rûm sûresi, Âyet: 30) buyurur. Akıl deliller ile ve doğru tecrübe ile bilinmektedir ki, Allah'ı bilmek mertebesi, Peygamberlere mahsus değildir. Çünkü peygamberler de insandır. Âyet-4 korumada: «De ki; ben de ancak sizin gibi bir insanam.» (Fussilet sûresi, Âyet: 6) buyrulur.

Ancak kendisine keşif yolu açılan kimsa, insanları hayra, iyiliğe ısrat edip hidayet yoluna davet ederse, bu davet ve ısrada şeriat, davet eden müridde de peygamber denir. Ondan sadır olan acayip haller ve garip işlere de mucize denir. İnsanları davet etmekle uğraşmaz ise, ona veli denir ve ondan sadır olan hallerle keramet denir. Kendisinde bu haller zahir olan herkesin insanların daveti ile meşgul olması gerekmez. Belki, ona insanların daveti ile meşgul etmemek de, Allah'ın kudretinde caizdir. Bu da mevcut şeriatın henüz taze olması ve ikinci bir davete ihtiyaç duyulmaması veya davetin şartlarından bazılarınin velide bulunmaması sebebiyledir.

Şu halde, velilerin selahiyetine ve kerametine, doğru ve samimi olarak inanarak gerekir. Mükâşefenin (mana perdesinin açılması) başlangıcı mücahededir. İradenin bunda rolü vardır.

Ancak şu da bir gerçektir ki; Her eken biçmez, her biçen toplamaz ve her ot arayan bulmaz. Çünkü üstün faydaların şartları da çoktur, ona ulaşanlar az olur. Mükâşefe mertebesi, insanların en üstün ve en yüksek derecesidir. Bu itibarla, çalıp çabalamadan pısrıkl hizmetlerde bulunmadan ve bir yol göstericiye gitmeden bu iş başarılmaz. Bu şart yerine gelse bile, ilâhî tevfik uygun olmaz ve eseller eslinde onun sadetine hüküm olunmadı ise, o kimsa, maradına ermez. Nitekim zahiri ilâmlerde bile insanlık (başkanlık) derecesine ulaşmak da hâyledir ve iradeye bağlı bütün işlerde de, hal bu şekildedir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALBİN TASARRUFU

İnsanların, ruh denilen cevherinin marifet yolundaki üstünlüğüne öğrenildi. Kudret cihetinden de onun üstünlüğünün geniş imanı vardır. Bu yöndeki üstünlüğü de meleklerin hususiyetlerindendir. Diğer hayvanlara nasib olmamıştır. Onun imanı da şöyledir: Madde âlemi, meleklerin emrine verilmştir. Yaratıkların ihtiyacı için gerektiği cihette, Allah'ı Teâlâ'nın izni ile baktar mevaliminde yağmur yağdırır, canlıları ans rahmine, bitkileri toprağa sevkederler. Her bir yerinde şekil bağlayıp kemal-i sıymetle zühür eder. Bu kalbi işlerin her bir geçidi için bir kuzum melekler görevlendirilir.

İnsan kalbi de meleklerin cevherinin cinsindendir. Onun da kendisine verilmiş bir nevi kudret vardır. Madde âleminde bazı şeyler, onun emrindedir. Herkesin özel âlemi, kendi bedenidir. Beden ise, kalbin (ruhun) emrindedir. Kalbin (ruhun) parmaklarda olmadığı bilinir, bir husustur. Bilgi ve istek de onlarda değildir. Fakat kalb emre-

dinse, parmak hareketi geçer. Kalpte kurgunluk halî belîrince, bedende de terleme olur.

Bu da meleklerin tasarrufu ile yağmurun yağmasına benzer. Kalpte şehvet belîrince, bir yel hasıl olup şehvet aletine yönelir ve ona kuvvet verir. Yemek yeme düşüncesi meydana gelince, dilin altındaki, kuvvet hizmet için ayağa kalkar ve tükürük çıkarmaya başlar. yemeyin boğazdan kolay geçmesi için ıslar. Çünkü kuru yemeyin boğazdan geçmesi zor olur.

Kalbin tasarrufunun bedende ekri olduğu ve bedenın, kalbin emrinde olduğu gizli değildir. Ancak bazı insanların kalbinin çok üstün, kuvvetli ve meleklerin cevherine daha yakın olması sebebi ile, bedenın dışındaki bazı maddeleri, te'sir ve tasarrufu altına alıp onları kendine itaatlı yapması da câizdir. Şöyleki: Heybetli bir arslan üzerine düşerse, arslan ona itaat eder; boynu eğri bir hastaya himmet ederse, bir anda şifa bulur; bir sağlam kimseye kızsarsa, o hasta olur; bir kimserin oca yakın olmasını dilerse, onun kalbinde bir hareket meydana gelir ve onun tarafına yönelir; yağmur yağdırmayı dilerse, hemen yağmağa başlar. Bütün bu anlatılanların mümkün olduğu, akli deliller ile bilinmektedir ve tecrübe ile sabittir.

Nazar (göz değmesi) ve büyü dedikleri şeyler de bu kısımdandır. Bu da insan nefsının diğer cisimlere tesir etmesinden meydana gelir. Melek: Habis bir nefis, güzel bir hayvana haset nazarı ile bakar on onun helâk olmasını düşündürse, aynı anda o hayvan helâk olur. Nitekim hadis-i şerifte: «Yavuz nazar, insanı mezara, deveyi tencereye koyar» buyurulmaktadır.

Bu haller, kalbin çeşitli kudretlerindendir. Bu husûsiyet, kendisinde bulunan kimse, eğer insanları hakka davet ederse, hallerine mücize denir. Davet olmaz ise, kerîmet denir. Elinden bu harika işler gelen kimse, hayırlı ve doğru yel üzere ise, ona velî yahut peygamber denir. Kötülük ve fesat (bozgunculuk) üzere ise, ona büyüci denir. Büyü, keramet ve mücize insan kalbinin kudretine aid özelliklerdir. Bunlar arasında büyük farklar vardır. Ancak bu kitap izahına kalkmaz.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PEYGAMBERLİK VE VELİLİK

Buraya kadar anlatılan hallerden haberdar olmayan kimse, peygamberliğin hakikatini bilmez. O, ancak işitmek ve taklitle peygamberlik ve veliliğin kalbin yüksek derecelerinden biri olduğunu anlar. Bu haller uç hususta özetlenebilir: Birincisi, insanların rüya âleminde gördüklerini peygamberler uyanık ikon görürler. İkinci insanın nefsî kendi bedenleri dışındaki varlıklara te'sir etmez. Onların nefsî ile te'sir eder. Ancak yapılan işte insanların hayrı bulunacak, yahut şerî gerektiren bir husus bulunmayacak. Üçüncüsü, insanla-

rın çalışma ve öğrenme ile elde ettikleri bilgileri, onlar çalışmaksızın ve hiç kimseden öğrenmeksizin elde ederler. Zira, bazı insanların üstün anlayış, çabuk kavrama ve kalb temizliği, vasıtasıyla bazı ilimleri hiç kimseden öğrenmeden bilmeleri caizdir. Daha temiz ve kuvvetli kalbî olan kimsenin, bütün veya ekseri ilimleri bilmesi veya evvelkinden daha sıvade ilim ve bilgi sahibi olması mümkündür.

Buna ilim-i ledunî denir. Nitekim Allahü Teâlâ buyurur: «Kendisine ilim öğrettik.» (Kehf sûresi, âyet: 65).

Bu üç husûsiyet bir kimsede toplanırsa, büyük peygamberlerden yahut üstün velîlerden olur. Eğer bu üç husûsiyetten biri bulunursa, bu yolda bir derece hasil olur. Bu husûsiyetlerin her birinde de farklı dereceler vardır. Çünkü bazı kimseler, bu husûsiyetlerden az bir şey almıştır. Bazıları ise, daha çok alır. Bizim peygamberimizin üstünlüğü, bu üç husûsiyetin bütün kemaliyle kendisinde bulunması iledir.

Allahü Teâlâ, insanların peygamberlere uyup onlardan sakdet yolunu öğrenmeleri için dilettiği kimselere peygamberlik yoluna bilmele ri için basiret vermiştir.

Bunun için, insanlarda bu üç husûsiyetten birer örnek yaratmıştır. Bu örneklerden biri rûya âlemi, biri sıvaset, biri de ilim öğrenme- de doğru anlayıştır. (Sağ duyardır).

İnsanın, kendinde benzeri olmayan bir şeye inanması mümkün değildir. Çünkü bir kimsede bir şeyin nûmûnesi olmazsa, onun şekil ve sûretî hafızasında bulunmaz. Bu sebeptendir ki, Allahü Teâlâ'nın hakîkatini kendisinden başka hiç kimse, tam kemaliyle bilemez.

Buna açıklamak uzun sürer. Meânî-i Esmâullah (Allahın isimleri- nin mânâları) adlı kitabımızda bu konu açık ve kesin deliller ile anla- tılmıştır. İsteyen ona müracaat etsin.

Şunu da bilelim ki peygamberlerin ve velîlerin bu anlatılan üç husûsiyetlerinden başka, daha bazı husûsiyetleri olabilir. Ancak biz- de onların nûmûnesi olmadığı için, biz onları anlayamayız. Bu itibar ile Allah Teâlâ'yı kendisinden başka hiç kimse hakkiyle bilemediği gibi, Allah'ın Resûlü'nü de hakkı ile ancak Resûl veya onun fevkinde olan bilir. Şu halde peygamberin kadrini yine peygamber bilir.

Şurası da açık bir gerçektir ki, eğer hiç kimseye uykuya varmak mümkün olmasa ve bir kimse uyku halini anlatıp: «Bir kimse, ansızın düşün kendinden geçer: hareket etmez, görmez, işitmez ve konuşmaz iken gaybe vakıf olup yarın ne olacağını bilir. Görüp işittiği zaman bunu bilmez» dese, hiç birmiz ona inanmazdık. Çünkü insan görme- diğine inanmamayı İhyat ediniştir. Bu hükmete binaen Allah Teâlâ buyurur ki: «Onlar, bilgileriyle kavrayamadıkları ve henüz yorumu- da kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalancadılar.» (Yûnus sûresi, âyet: 35) ve yine buyurur ki: «Oysa, bununda bile doğru yola giremez- ler de, "Bu, eski bir uydurmadır" derler.» (Ahkâf sûresi, âyet: 11).

Peygamberler ve velîlerin, diğer insanların habersiz olduğu bir takım sıfatlara sahip olmasın, o sıfatlardan büyük sevkler yüce haller

görmeleri yapılacak şey değildir. Şu da bir gerçektir ki, şîr zevki olmayan kimse, şîr veznâden zevk duymaz: Bir kimse ona şîr veznâni, manasını öğretmek istese, yapamayacaktır. Çünkü onun bu cins hallerden haberi yoktur. Bunun gibi şekilleri, renkleri ve güzelliği lezzetini anlamaya daygusu olmayan kimse, bunları (dille) söyleyip anlatmak ile anlayamaz. Bu itibar ile, peygamberlik hakikatinin anlaşılmasını için, Allahü Teâlâ'nın, bazı duyguları, bu dereceden aşağı olan kimse-lere vermemesi, kudretinden uzak değildir.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

İLMİN MARİFETE PERDE OLUŞU

Buraya kadar yazdıklarımızdan insan cevherinin üstünlüğüne ne olduğunu ve tasavvufun: «İlim, marifet yoluna engel dire» sözünün inkâr edilemeyecek bir gerçek olduğu anlaşıldı.

Çünkü gerçek şudur ki, dış ilim ile ve bu yoldan elde edilen ilimler ile ifrâşıp onlara tamah ile dalmak, marifet yolundan geri kalmayı gerektirir. Çünkü kalb, bir havuza benzer. Beş duyu da o havuza akan beş ırmak gibidir. Eğer havuzun içinde duru, berrak bir su meydana getirmek istersen, havuzdaki bütün suyu boşaltıp suları, getirdiklerinden diğinde meydana gelen siyah çamuru tamamiyle aktarmak gerekir.

Bunu yapabilmek için de önce ırmakların yoluna set çekip suyu havuza akmasını önlemek, ondan sonra havuza sızmasını önlemek, ondan sonra da dibini kazmak lâzımdır. Böylece havuzdan, çıkarak suyun da duru olmasına sağlanmış oluruz. İrmaklar eski hal ile havuzun aktığı ve havuz siyah çamur ile dolu olduğu müddetçe, içinden duru su çıkması imkânsızdır. Bunun gibi, kalbin içinden berrak olan ilim, ancak kalbin dışardan gelen şeylerden kurtulması ile kâzâ olur.

Ancak içini, öğrendiği ilimden boşaltan; kalbini onun ile meşgul etmeyen bir alimin, daha önce öğrendiği ilmi ona engel olmayıp ken diline marifet yolunun açılması mümkündür.

Nitekim hayal ve dış çevreden temizlenen bir insanın eski hayalleri kendisine engel olmaz.

İlimin engel olmasının sebebi şudur ki, bir kimse ehî-i sünnet ve cemaat'ın itikadına öğrenip cedel ve mümasara ilimlerinin kurallarına göre kendini tamamiyle bu kabil ilme verse ve ondan başka ilim olmadığına inanrsa, Ehî-i sünnet itikadına muhalif olan bir şey anlattığı anda «Bu onların itikadına aykırıdır» onların ilim ve itikadına aykırı olan da batıldır» derse, o kimserin hallerin hakikatini anlaması mümkün değildir. Çünkü avama (umuma) öğretilen şey hakikatın aynı olmayıp beşki kalıptır. Tam marifet ise, ancak kalıptan öze geçmekle ve hakikatın açılmasıyla mümkündür. Tıpkı badem kabuğunun açılıp içinin ortaya çıkması gibi.

Bilki, bir kimse cezel (münazara) ilmini hısmına susturmakta kullanmak için öğrendise, ona hakikat açılmaz. Eğer zahiri ilmden başka ilim yoktur diye inanırsa, bu yoksa inancı kendisine perde olur. Bu kabul inanç eksikliğiyle bulunduğu için zahiri ilminin altına gerçek marifet derecesinden geri kalır. Şu halde bir kimse bu kabul inancı ayırırsa, zahiri ilimler ona engel teşkil etmez. Bu kâğıt ora açıldığı zaman derecesi gayet mükemmel, yolu gayet sağlam ve inancı durust olur. Köklü bir ilme sahip olmayan kimse uzun zaman batıl hayallere bağlı kalır ve az bir şüphe ona perde olur. Büyük alimlerde ise bu gibi şeyler bulunmaz. O halde makalede derecesine ulaşmış bir kimseden ilman engel olduğunu duyarsan bunun zahiri ilim olduğuna inanıp bu gerçeği inkâr etmeyeceksin.

Zamanımızda tasavvuf adı altında bir takım nasiboz kimseler türemiş. Bunlar herşeyi mübah görüyor, kendilerinde bu kabul hallerinden bir şey yok iken, sotilerden tut avuç şuru ve istahak öğrenip kendilerini bundan söyleyorlar. İşleri, daima yıkayıp temizlemek, süzlü çenklî elbise ve seccadelerle kendilerine özel bir şekli vermek ve daima ilmi ve alimleri kötülemektedir. Bunların katli vacibtir. Bunlar insanların şeytani, Allah ve Resûlünden düşmanlarıdır. Çünkü Allah Teâlâ ve Resûlu ilmi ve alimleri övmüşler, insanları ilim öğrenmeye davet etmişler. Hal sahibi olmayan ve ilim de öğrenmeyen bu bedbahtların bu çeşit sözleri nasıl doğru olur? Bunlar şu kimselere benzer ki kimyadan altından iyi olduğunu, kimyadan sayısız altın elde edilebileceğini iddia ediyor. Altın hazinelerini önüne getirirler, onlara eli uzanmaz ve: «Altın ne işe yarar, onun ne kıymeti ve değeri vardır; kimya lâzımdır ve asıl odura deyip altın almaz ve kimyayı da bulamaz. Böylece müflis ve muhtaç kalır. Ben derim ki: «Kimya altından daha hayirlidir» şeklinde söylediği söz ile zevinip lâl atar.

Demek ki peygamberlerin ve velilerin keşfi kimyaya benzer. Alimlerin ilmi de altına benzer. Genellikle kimya sahipleri altın sahiplerinden daha faziletli oldukları bir gerçektir.

Fakat bu makamda bir ince husus vardır: Eğer bir kimsede bulunan kimya yüz altından fazla yaparsa, bu kimse, bin altın sahib kimseden faziletli olamaz. Kimyanın hikâyesi uzun ve onu arayanlar da pek çoktur. Onun hakiketi uzun zamanda bile herkese mümkün olmaz. Onu bulmak için çalışanların çoğu sahbe para elde eder. Tasavvufçuların hatî de böyledir. Onların gayeye ulaşması hayli zordur. Gayesine tamami ile ulaşanlar pek azdır.

O halde, bilinmelidir ki, tasavvufçuların halinden kendisine bir şey zahiri olan herkes alimlerden faziletli değildir. Çünkü tasavvufçuların çoğu bu hal üzeredir. İçin başlangıcında onlara birşey zahiri olur. Önden sonra az zaman içinde düşerler, yolu tamamlanamazlar. Bazı kimseleri de bir takım hal ve hayaller tutar. Fakat o hakikat olmaz; onlar, hakiki bir hal üzere olduklarını düşünsürler, halbuki öyle değildir. Nitekim rûyalarda da hakikat olduğu gibi, manasız ve kaniye olanları da vardır.

Âlimlerden üstünlüğü kabul edilen kimseler, şunlardır ki, umumî insanların ancak bir öğrenim görmek suretiyle elde ettikleri hakiki bilgileri, o hiç öğrenim görmeden elde eder. Bu mertaba de çok nadirdir.

O halde, tasavvuf ehlinin yoluna ve onların faziletine inanmak gerekir. Zamanın dinâsîlerinin sözüyle onlar hakkındaki itikadını bizzat malûmunda. Onlardan ilme ve âlimlere ta'at edendlerin nasîbîsiz olduklarını kabul etmelidir.

ONALTINCI BÖLÜM

İNSANIN SAÂDETİ ALLAH'I BİLMektir

İnsan saâdetinin Allah Teâlâ'yı bilmeye bağlı olduğu ne ile bilinir? diye sorulursa, cevabında deriz ki, bu şöyle bilinir: Herşeyin saâdeti, onun lezzet ve rahatındadır. Herşeyin lezzeti ise, onun tabiatının gereğidir. Herşeyin tabiatının muhtasarı da onun için yarattığı şeylerdedir. Şehvetin lezzeti, arzusuna kavuşmak, gazabın lezzeti, düşmanından intikam almak; gıdanın lezzeti, güzel şâretler görmek; kulağın lezzeti, güzel sesler ve yumuşak nağmeler dinlemektir.

Bunun gibi kalbin lezzeti de, kendisi için yarattığı şeyi temin etmektedir. Bu da işlerin hakikatini kavramaktır. Bu yalnız kalbe mahsustur. Şehvet, gazab ve beş duyu organı ile bilgi edinmek ise hayvanlarda da mevcuttur. Bu sebeptendir ki insan, yaratılış kabîlî bilmeyişi için öğrenmek ister ve bildiği şeyler ile de sevinip övünür. Bu, adı işlerde de böyledir. Meselâ satranç oyunu bilen kimseye, oyunu karışma diye ihtar etseler de buna sabretmesi zor olur. Ve tarafların bilemediği bir işin bilgisi buldu mu sevinir ve üstünlüğünü göstermek için ister istemez ona haber verir.

Kalb lezzetinin, işlerin hakikatini bilmekte olduğunu anladıktan sonra şunu da bilmek gerekir ki, bilgi ne kadar çok ve önemli şeyler olursa, lezzeti de o kadar fazla olur. Meselâ, vesârin sırlarını bilen çok sevinir. Padîşahın sırlarını bilen, onun memleket idaresindeki ince-liklerini öğrenenden daha çok sevinir ve yine geometri ilmi ile astronomî ilimlerini bilen kimse, satrançı bilenden daha çok sevinir.

Satranç az çok bilen bir kimse, ancak satranç taşlarını yerli yerine koymasın bilen kimseden daha çok sevinir.

Bu misal üzere bilgi ve bilginin ilgili olduğu ilim, ne kadar önemli olursa, onun lezzeti de o nispette fazla olur. Hiç bir varlık, herşeyin şeref ve kıymet kaynağı olan, bütün âlemin hükümdarı olan; dünyanın acayip işleri onun eseri olan yaratıcı Allah Teâlâ'dan daha büyük ve daha şerefli olamaz. Bu itibarla Allah Teâlâ'yı bilmekten daha üstün ve daha şevkî bir marifet olamaz. Allah Teâlâ'dan daha hoş bir nazargâh (bakılan) olamaz. Kalbin tabiatının muhtasarı gereği budur. Çünkü herşeyin tabiatının muhtasarı, o şeyin kendisi için ya-

rahatsızlığı hususiyettir. Marifet arzusu olmayan bir kalb ise, gıdalardan iştahı kesilmiş bir hasta gibidir: Hasta bazen toprak yemeği, ekmek yemeye tercih eder. O hasta eğer tedavi görmez, bu bozuk arzusu gılamaz ve tahli arzusu yerine gelmezse, bu dünyada bedbaht ve helâk olur.

Bir kimse'nin kalbünde, başka şeylerin arzusu, Allah'ı Teâlâ marifetinin arzusundan üstün gelirse, o kimse hastadır; tedavi görmezse öbür dünyada bedbaht ve helâk olur.

İnsanın bedenine bağlı olan bütün arzu ve lezzetler, gâphosiz oluncuk son bulur. Marifetin kendisi ise, yerinde baki kalır; belki daha da açılır. Bu konunun tam islah kitabın sonunda muhabbet bahsinde gelecektir.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

İNSAN VUCUDUNDA OLAN İLÂHİ HİKMETLER

Boyle bir kitapta, insanın kalbünün cevherinden bu kadar bahsetmek kifayyet eder. Acıbu'l-Kalb adlı kitabımızda bu konu daha etraflı anlatılmıştır. Fazla bilgi edinmek isteyenler, kitaba müracaat etsinler. Ancak her iki kitapta da insanın kalbi, sıfatlarının bazılarıdır; hepsi değildir. Kalb halleri, insanın bir rûkûdûr. Diğer bir rûkun da beden halleridir. Bedenin yaratılışında da bir çok acayip haller vardır. Dıştaki ve içteki her bir organda acayip manalar ve garip hikmetler vardır.

İnsanın bedeninde çok sayıda damarlar, sinirler ve kemikler vardır. Herbirinde sıfatı ve şekli ayrıdır. Her birinin görev ve gayesi başkadır. Oysa sen bunların hepsinden habersizsin. Sen ancak elin tutmak için, ayağın yürümek için, gözün görmek için ve dilin konuşmak için olduğunu anlıyorsun. Fakat gözün on tabakadan oluştuğunu ve bir tabakanın ekaik olmasıyla görmenin kusurlu olacağını, bilmezsin, yine her tabakanın için yaratıldığını, görmek için ona için gerek duyduğunu anlamazsın. Gözün büyüklüğü ne kadar olduğu herkesce bilinmektedir. Ounun ilgili bilgiler ise, ancak ciltlerce kitaplarda anlatılabilir. Göz hallerini bilmezsin, insanın içindeki ciğer, dalak, öd kesesi ve böbrek gibi şeyleri bilmemeye şaşmamak gerekir. Ciğerin vazifesi, mideye gelen çeşitli yemekleri, kana çevirip yedi urva gıda olarak vermektir. Ciğerde oluşan kandan bir tortu meydana gelir; buna sevda (lenf) denir. Dalakın vazifesi, o lenfi mideden çekip almaktır. Kanın üzerinde bir köprü meydana gelir. Bu, safra olur. Öd kesesinin vazifesi o safrayı toplamaktır. Kan ciğerden çıktığında, ince ve kıvamaşdır. Böbreğin vazifesi, kanın sayısını almaktır. Böylece kan, safraz ve sevdaz olarak damarlara akar.

Öd kesesinde bir arıza olup kanda safra kalırsa, ondan bir kan hastalığı meydana gelir ve diğer safra ve sevdası (lenf) hastalık yapar.

Dalağa bir arıza peyda olup kanda sevdâ (lenf) kalırsa, sevdâvî hastalıklar meydana gelir. Böbreğe bir arıza olup kanın içinde su kalırsa, istikrar hastalığı (derinin altında su toplanması) meydana gelir.

Bu üslûp üzere insanın dışındaki ve içindeki parçalarının herbiri bir iş için yaratılmıştır. Bunlaruz beden kusurlu olur.

Bu anlatılanlardan başka, insana âlemin küçük bir örneği demek doğru olur. Çünkü âlemde yaratılan herşeyin, bir numûnesi insanda vardır. Kemikler dağlar gibi, ter yağmur gibi, kollar ağaçlar gibi, beyin gök gibi, duyu organları gökteki yıldızlar gibidir. Bu hususun izahı uzundur.

Bu anlatılanlardan başka, her cins hayvanın insan bedeninde bir örneği vardır. Demura, köpek, kurt, davar, cin, melek gibi. Nâkime daha önce anlatıldı. Her sanat ehlinin de insan bedeninde bir numûnesi vardır. Meselâ; midedeki kuvvet ağı gibidir; yemeği pşırır, hazm eder, saf gıdayı ciğere ve tortusunu barsaklara gönderen kuvvet, sıracı gibidir. Yani, yemeği süken kimse gibidir. Yemeği ciğerde kan rengine sokan kuvvet, boyacı gibidir. Kanı göğüsle beyaz sul yapan ve nutfâ (menî) yi de beyaz yapan kuvvet, çamaşırçı gibidir.

Ciğerden gıdayı bedenın her parçasına çeken kuvvet, tüccar gibidir. Ciğerde olan suyu çekip mesaneyeye döken böbreklerdeki kuvvet, zaka gibidir. Büyük abdesti dışarı atan kuvvet, çöpçü gibidir. İçerde safıyı ve sevdâyı (lenf) artırıp bedeni bexsın kuvvet, bozuk ayarçı gibidir. Safıyı ve diğer hastalıkları gikeren kuvvet, adil bir başkan gibidir. Bu anlatılanların da izahı uzun sürer.

Bu anlatılanlardan maksat şunu bilmendir. Senin içinde çok değişik etkeler vardır. İhsâi senin hizmetine meğuldur. Sen uyku halinde, keredi âleminde iken, onlar senin hizmetinden hiç rahatsız bulmuyorlar. Sen ne onları biliyor, ne de bunları senin hizmetine veren Allah Teâlâ'ya şükrediyorsun.

Bir kimse hizmetçisini sana hizmet için gönderirse hayatın boyunca ona teşekkür edip medh ü senası ile meşgul olursun, ama bu kadar sanâkârları senin içinde, sana hizmet için tayin ve tahsis eden, bütün hayatın boyunca bir an bile onları hizmetinden geri almayan Allah Teâlâ'yı anmıyorsun.

Bedenin yapısını, auzların (organ) fayda ve vazifesini anlatmak teşrih (anatomi) ilminin tâkidir. Bu yüksekk bir ilimdir. İnsanların çoğu ondan habersizdir onu öğrenme yoluna koyulmazlar.

Tıp ilminin öğrenimini yapanlar, bu sahada üstâd (etârite rehber) olmak için yaparlar. Tıp ilmi kendisi de basit bir ilimdir. Bu ilim din yolunda hüsumdu değil ise de, insanlık hayatında hüsumbedur. Ancak teşrih (anatomi) ilmini, Allahü Teâlâ'nın hayret verici şifetini öğren-

mek için okuyanlar mutlaka ilâhî sıfatlardan üç sıfat kazanmış olurlar.

Birincisi, öğrenir ki, bu beden kalıbına yaratan, bu garib insana vücuda getiren Allah Teâlâ'nın kudreti tamdır; acizlik ve noksanlık onun kudretine ilâmez; neye iradesi ilâhî ise onu yaratmaya kadirdir. Çünkü dünyada, bir damla sudan böyle güzel bir şekil meydana getirmek kadar şaşılacak bir şey yoktur. Buna kadir olan bir kuvvet, ölümden sonra diriltmeyi daha kolay yapar.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın ilim olduğunu, O'nun ilminin bütün şeyleri ve bütün işleri kuşatmış öğrenir. Çünkü böyle garib hikmetlere mabni böyle acayib işler, ancak tam bir ilim ile mümkün olur.

Üçüncüsü, Allah Teâlâ'nın, kullarına olan lutuf ve rahmetini, O'nun yardım ve inayetinin sonsuzluğunu öğrenir.

Çünkü Allah Teâlâ, mahlûkatının hiç birinden gerekli hiç bir şeyi esergememiştir. Belki lüzumu zorunlu olan kalb, ciğer, beyin ve hayat unsurları olan diğer organları insana vermiştir. İnsan hayatı için lüzumla olup da fakat zorunlu olmayan el, ayak, göz ve kulak gibi organlar da vermiştir. İnsan hayatı için ne lüzumlu, ne de zorunlu olan belki sus ve güzellik unsuru olan saçın sıyahlığı, dudakların kırmızılığı, kaşın kavıdılığı ve bunlardan başka ne var ise insana vermiştir.

Allah Teâlâ bu lutûf ve ihsanını yalnız insanoğluna tahsis etmemiştir. Belki bütün mahlûkata vermiştir. Meselâ, anek, serserinek, arı gibi, bunların her birinin dış kısmını türlü nakışlar ve çeşitli süsler ile süslemiştir.

Bu itibarla insanoğlunun bedeninin yaratılışına dikkat etmek, ilâhî sıfatların marifetinin anahtarıdır. Bundan dolayı anatomi ilmi, yüksek ve kıymetli bir bilimdir. Ancak onun kıymeti tabiblerin ona muhtaç olduğu ciheti ile değil, belki anlattığımız yönüyledir.

Ne kadar şîr sanatına, yani inceliklerine ve ebedî sanatları fazla bilen, şairin, yazarın ve sanatkârların değeri kalbünde o kadar artar.

Allah Teâlâ'nın garib işleri de, onun azamet ve celâlini bilmenin anahtarıdır.

Bu da nefis marifetinin (kendini tanımanın) bir kısmıdır. Ancak kalb ilmine göre basittir. Çünkü beden ilmadır. Beden ise binék gibidir. Kalb, binék havvanı üstündeki binici gibidir. Yaratılıştaki maksad binicidir, binék değildir. Çünkü binék binici içindir. Binici binék için değildir. Bu kadarını açıklamak ile, insanın kibirlik ve muhtasar bilgilerle kendini tamamıyla tanıyamayacağını belirtmiş olduk. Bununla beraber sana senden daha yakın bir şey de yoktur. Kendini bilmeyip başkasını bildiğini iddia eden, kendi yiyecek bulamadığı halde, bütün şehir fakirlerine yemek yedireceğini iddia eden bir müflis gibidir. Bu iddia ise, haddizatında hem çirkin, hem de imkânsızdır.

ONBEKİZİNCİ BÖLÜM

İNSANIN ACIZİYETİ

Buraya kadar anlatıklarımızdan, kalb cevherinin üstünlüğüne, kıymetini anladın. Bu cevherin sana verildiği, sende gıllî ve örtülü olduğunu bildin. Onu arayıp ele geçirmek için çaba harcamaz, onu zayi eder ve ondan gafil kalırsan büyük bir aldanış ve ziyan içinde olursun. O halde onu bulmak için, çaba harcamak, onu dünya meşgalelerinden temizleyip uzaklaştırmak ve kendî şerefine ulaştırmak gerekir. Ömrün şeref ve kıymetli, öbür cihanda, tasavvuf ne'ş'e, fenasız bekâ, acısız kudret, şüphesiz bağışlama (mağfiret) ve Allah Teâlâ'nın cemalini açık olarak görme ile anlaşılacaktır.

Bu dünyada insanın şerefi, hakiki kıymet ve şerefe erişmek için gerekli istidat ve kabiliyete sahip olmasıdır. Yoksa, ondan daha kuşarlı, bığare ne varki, bugün açlık, susuzluk, sıcaklık, soğukluk, çeşitli hastalıklar, kaygı, tasa, esiyet öfke ve hırs ile mübtelâdır. Rahatının ve lezzetinin bulunduğu şeyler ona zarar getirir. Ona menfaat ve kâr getiren şeyleri de sıkıntı, tasa, esiyet ve acı görür.

Şerefli ve itibarlı olan kimse, ya ilmi ile, ya güç ve kuvveti, ya azim ve iradesi, yahut da yüzünün güzelliği ve fiziki yapısının düğunluğu ile bu mevkiyi elde etmiştir. Şeref ve itibar vesilesi bu anlatılanlardır.

İnsanın ilmine bakarsan, ondan daha canlı kim var ki, onun dışından bir damar yerinden ayrılıp yok olsa, defilîk tahlîkessine veya helâk olmak uğurumana düşer. Bu belanın kendisine nereden geldiğini, ilâhının ne olduğunu bilmez. Bazen onun ilâhı göçerinde ol duğu halde onu görmez.

Güç ve kuvvetine bakarsan, ondan daha aciz kim var ki, bir senek ile dahi başı çıkamaz. Bir sıvrılmak ona musallat olsa, onun elinde helâk olur. Bir anı onu soksa, uykusuz ve kararsız kalır.

Himmetine, azmine bakarsan, ona bir dânik (10 arpa ağırlığı) şerde zarar etipse, hali değişir. Açlık zamanında bir lokma için hayret ve dehşetle düşer. O halde ondan daha aşağı ne olur?

Yüzünün ve şeklinin güzelliğine bakarsan, hakikatte o çokluk üzerine çekilmiş bir deri gibidir. İki gün kendini yıkayıp temizlemesse, ondan böyle pislik ve rezillikler meydana gelir ki, kendi kendinden tikinir, bizar olur.

Deîma hamâlihûna yaptığı günde birkaç defa yıkayıp temizlediği karnındaki pislikten daha kötü ve pis kokulu bir şey var mı?

Birgün Şeyh Ebdü Said müridleriyle beraber gidiyordu. Yolda bir bela kuyusuna temizliyenlerin yanından geçerken, bütün müridler burunlarını tutup kaçtılar. Hazret-i Şeyh biraz durduktan sonra dedi ki: «Biliyor musunuz, bu pislikler İhsan-ı halîyle bana ne diyor?.. Di-

yorlar ki, dün pazarda idik. İnsanlar bizim için beselerimizi boğalıp bizi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu kadar hüsnüvî ve kadîsî iken, yalnız bir gece şikâle kaldık. Bu kadar zaman içinde bu halde dönüşüp bu çirkinliğe düştük.

Şu durumda bizim mi şikâden, yoksa şikâle mi bizden kaçmamız gerekir?

Gerçek şudur ki, insan tam bir acz ve noksanlık içindedir. Onun pazarı yarın (gelecekte) olacaktır. Eğer kânye-yı saadet, bu kâlb-i cevherî üzerine tina edülürse, hayvanlar derecesinden kurtulup melekler derecesine erişir. Eğer dünyaya yönelip onun arzularına tabî olursa yarın kıyamette köpek ve domuz ondan üstün olur. Çünkü onlar hep si toprak olup azab ve cezadan kurtulacaklar. Fakat o kimse elem verici azabta kalacak. Bu itibarla insan kendi geredini idrak ettiği gibi, noksanlığı, çaresizliği de idrak etmelidir. İnsanın kendini bu şekilde tanıması da Allah Teâlâ'nın marifet kapısının anahtarlarından.

Bil ki, kişinin kendi nefsini bilmesi hususunda böyle bir kitap bu kadarla kifayet eder. Bundan fazlasını bu kitab kaldırmaz

İkinci Ünvan

Allah Teâlâ'yı Tanımak

(Bu Ünvan'da On Bölüm Vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

KENDİNİ BİLMEK, ALLAH'I BİLMEYE YOLDUR

Bil ki, geçmiş peygamberlerin kitâblarında meşhur bir söz vardır «Kendini bil ki, Rabbini bil»ine Haberlerde ve eserlerde de: «Kendini bilen, Rabbini bilir» denilmektedir. Şu halde bu güzel kâdimeler, şuna delalet eder: «İnsanın kendisiyle bir aynadır ki, ona bakan, onu düşünün hakk'ı görür, hakk'ı bulur. Halbuki insanların çoğu kendilerine bakıp düşünmek ile hakk'ı görmezler, hakk'ı bulmazlar. O halde insanın, Allah Teâlâ'nın marifetine nasıl ayına olabileceğini bilmek ilimdir. Bu da iki yoldan anlatılabilir: Birisi gayet zordur. Ananın çoğu anlayıp kavrayamaz.»

Bir şeyi halkın anlamadığı biçimde anlatmak doğru olmaz. Her kesin anlayabildiği şekilde ise, şöyledir: İnsanlığı, kendi zatının varlığından Allah Teâlâ'nın zatının varlığına, kendi sıfatlarının varlığından Allah Teâlâ'nın sıfatlarının varlığına, kendi ülkesi olan bedeni ve avarandaki tasarrufatından Allah Teâlâ'nın bütün âlemdaki tasarrufatına delil getirir. Bunun izahı şudur: İnsan, kendini mevcut (var) bilince anlar ki, bundan önce nice yıllar geçmişler ki, kendisi yoktu; namı şunu bilinmezdi. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Gerçekten insan, varedilip bahse değer bir şey olana kadar uzun bir zaman geçmiştir. Gerçekten biz insanı (erkek ve dişi sularından) Karı-şak bir nutfeden (meniden) yaratmışızdır. Biz onu deneyeceğiz. Bu yüzden de onun ıslanmasını ve görmesini sağladık.» (Dehr sûresi, âyet. 1-2).

İnsanın fıtratının (yaratılışının) aslında vukubulan olay şudur: İnsan, yaratılmazdan önce bir nutfedir; yani, kötü kokulu bir damla su idi. Onda akıl, kulak, göz, bağız el-ayak, dil, damar, sinir, kemik, et ve deri yok idi. Belki belli bir sıfatı olan bir parça beyaz su idi. Bu

halinden sonra birçok garib sahnalardan geçmiştir. Acaba bu halier kendiliğinden mi oldu yoksa bir kuvvet mi onu meydana getirdi?..

İnsanın mükemmel halli üzere iken, bir kol bile yaratmaktan aciz olduğu bilinen bir gerçektir. İnsan bir damla su iken, daha aciz ve noksan olduğunda şüphesiz yoktur. Netice itibariyle insan, kendi varlığında, Allah Teâlâ'nın varlığını anlar.

İnsan şimdiki kadar bir kısmına anlattığımız bedenindeki zahir (dış) ve batın (iç) yönündeki acalıb hallere bakıp düşündünce, kendini yaratan Allah Teâlâ'nın kudretinin tam olduğuna, dilediğini vücudda getirmeye kadar olduğuna kesinlik ile inanır. Bundan daha üstün hangi kudret olur ki, böyle hakir ve önemsiz bir damla sudan, insan gibi mükemmel harika güzelliğe ve bunca garib hasletleri bulunan bir yaratık vücudda getirmiştir?

İnsanın, azalarının faydalarına ibret nazarıyla bakıp her azanın ne hikmet ve güver ile yaratıldığını anlayınca, meselâ, dış azalardan el, göz, dil, kulak, dış; iç azalardan ciğer, dalak ve bunlara benzer ne var ise, bütün bunları düşündüğü zaman, Allah Teâlâ ilminin sonsuz olup herşeyi kuşattığını ve böyle geniş bir ilminden hiçtir şeyin galib olamayacağına anlar.

İnsanın azaları öyle yerli yerince konulmuştur ki, bütün akıllılar bir araya gelse ve onlara uzun ömür veritse ve ömürleri boyunca, yaratıklardan birinin bir azasını mevcut şeklinden daha güzel ve faydalı bir şekle sokmak için düşünseler, daha güzeli bulamazlar. Meselâ, on dişler, yemekleri kesmek için keskin, diğer dişler ise, değirmen gibi yemeği öğütme için yassı yapılmıştır. Dil bunlar arasında bir değirmen teknesi vazifesini görüp yemeği öğütme vazifesini gören dişlere döker. Dilin altına yerleştirilen salgı yapan kuvvet ise, bir hamurcu görevini görmektedir. Yemeğin yumuşayıp boğazdan geçmesi için lüzumı kadar yemeğe su döker. Bütün dünyanın akıllıları bir araya gelip bunlara yeni ve daha güzel bir şekil vermeye çalışsalar, bundan daha güzel ve mükemmel bir şekil bulup yapamazlar. Baş parmak üzere yaratılan el de böyledir. Dört parmak bir sırttan ve aynı huzadadır. Baş parmak ise, bunlardan uzak, yüksek ve hepinden kıvadır, her biriyle bir iş için birleşir, her birine yardım eder.

O parmakların her birinde üç boğum, baş parmakta ise iki boğum vardır. Onlar öyle yapılmıştır ki, dilerse onlar ile bir şey tutar; dilerse, onlardan kürek yapar; dilerse, topayıp yumruk yapıp alâh olarak kullanır; dilerse, açıp tabak yapar. Onları daha nice türlü işlerde kullanır. Eğer bütün dünyanın akıllıları bir araya gelip parmaklara daha güzel ve daha faydalı bir şekil vermeye çalışsalar, meselâ: Hepsinin bir çeşit olmasını; yahut üçü bir tarafta ikisi bir tarafta olmasını, yahut sayıların altı dört olmasını; yahut üç boğumlu olanların iki, yahut dört boğumlu olmasını ve iki boğumlu olanın da üç boğumlu olmasını veya bunlardan başka bir şekli düşünseler, hepsinin düşündüğü noksan olur. En mükemmel yine Allaha Teâlâ'nın

yaratmış gibidir. Bununla anlaşıyor ki, yaratmanın ilmi, bu çehre kuşatmıştır; ve her şeye ağınadır.

İnsanın hiçbir parçası yoktur ki, onda böyle hikmetler bulunmasın. Bu hikmetleri ne kadar fazla bilesek, Allah Teâlâ'nın ilminden azmetine olan hayranlığımız o derece artar.

İnsan kendi ihtiyaçlarına baktığı zaman, meselâ: Önce açlığa, sonra yemeğe, giymeye, meskenine, yemeğinin ihtiyacı olan yağ-maz, bulut, soğuk, ısı gibi nesnelere bakınca, yemeği ıslah eden sanatlara, o sanatların muhtaç olduğu demir, bakır ve pirinç maddesinden yapılan aletlere, aletlerin çalışmasına ve yemeği ıslah edilip gıda durumuna getirme şekline dikkat edilince, bütün yaratıkları en güzel şekilde yarattığını, her birinden sayısız çeşitler meydana geldiğini, Allah Teâlâ onları yaratmasaydı, hiç kimse onun hatırasına gelmeyeceğini, hiç kimse onu düşünüp istemeyeceğini, bütün bunların bilmeden ve istemeden Allah Teâlâ'nın geniş lûtfu ve büyük rahmetinin eseri olduğunu anlar.

Bu makamdan Allah Teâlâ'nın bir sıfatı daha malûm oldu ki, o da şudur: Bütün velîlerin ve peygamberlerin hayatı Allah Teâlâ ile-
dir ve onların hayatı Allah Teâlâ'nın mahlûkata bîffa, rahmeti ve
inayettir.

Nâzîkîm Allâh Teâlâ buyurur: «Rahmetim gazabımı geçmiştir». Peygamberimiz de buyurur ki: Allâh Teâlâ'nın kullarına şefaatî, an-nenin, söt emen çocuğuna olan şefaatinden daha fazladır.

O halde insan, kendi sâtinun vücudı gelmesinden, Allah Teâlâ'nın ezeli varlığını anlar. Kendi atalarının ve çevresinin geniş teferuatından da Allah Teâlâ'nın kudretinin mükemmel olduğunu anlar. Atalarından ve çevresinin yapılacak hallerinden ve faydalarının çıkacağından, Allah Teâlâ'nın ilminin mükemmel olduğuna kesinlikle bilgi edinir. Kendi nefsinde toplanan zaruri şeylerden veya suş ve gusullik için olan şeylerden Allah Teâlâ'nın lütûf ve rahmetine vakıf olur. Bu sebepler ile kendini tanımayan, Allahı tanımayan aşıktır ve arıksız olduğu bilinmiş olur.

TRINITY HOLDING

ALLAHFI TUNZIN KINER

Bu ki, insan kendi sıfatlarından Allah Teâlâ'nın sıfatlarını öğrendiği gibi, kendi tenzih ve takdisinden de Allah Teâlâ'nın tenzih ve takdisini anar. Allah Teâlâ hakkında anlama şudur: Allah Teâlâ'ya vehme ve hayâle geçen her türlü şekil ve biçimden münezze ve uzak bilmektir; hiç bir yer onun tasarrufu dışında olmadığı halde ona bir mâkul ilâfe etmemekte. İnsan, bunun bir nûmûnesini kendi zâtında müşâhede eder. Onun kalb ve gönlü dediğimiz ruhanen hakikati, vehme ve hayâle geçen her türlü şekil ve biçimden münezze ve uzaktır. Zira onun miktarı ve kısımlı (sayısı) olmadığını, bölünme kabul

etmediğini söylemişlik. Mükürü olmayan bir şey, hiçbir hâl ve haykile girmes. Zira gözün kendisini veya cismini gördüğü şeyler haykile gelebilir. Göz ve haykile renkler ve şekillerden başka birşey yoktur. Birşeyi bilmek kasdı ile «nasıldır» diye sormanın anlamı, «ne şekil, ne renk, ne büyük müdür, ne küçük müdür» demektir. Bu itibar ile bu sıfatlarla ilgili olmayan birşey hakkında böyle bir soru irad etmek, bätül olur. Keyfiyeti olmayan birşeyi bilmek istersen, kendi hakikatine bak. Söz konusu hakikat hâlisaniyi kabul etmek. Kemiyet(sayı) ve keyfiyet (nitelik) ile alakası yoktur.

Bir kimse: «Ruh nasıldır?» diye sorarsa, cevaba, «Keyfiyetin onunla alakası yoktur» şeklinde olur.

İnsanın kendi hâli böyle olunca, Allah Teâlâ bu şekilde tenzih ve takdis edilmeye daha layıktır. İnsanların bir kısmı buna şağır ve der ki: «Nasıl ve niçin sorularına cevap olmayan bir şey nasıl mümkün olur». Halbuki kendileri de nasıllık ve niçinlikten beri ve uzak oldukları halde, kendi kendilerinden gafilidirler ve kendilerini olduğu gibi bilmezler. Belki insan istese, kendi zâtında «nasıl ve niçin» olmayan binlerce hakikati bulur. Zira kendi zâtında öfke, aşk, lezzet gibi hususları gördüğü halde, bunların keyfiyetini anlamaya kalkışsa, götü yetmiyecektir. Çünkü bu zikir olunan şeylerin rengi, şekli yoktur. Bu sebepten de «bunların keyfiyeti nedir» diye sorulmaz. Bir kimse sevin, vefatır hakikatini öğrenmek istese, bunların hâl ve keyfiyetinin nasıl olduğuna bilmekten aciz kalır. Bunun sebebi de şudur. Nasıl ve niçinlik, cismin özelliğinden olan haykili kâtilardır. Haykili de ancak göz ile görülebilen şeylerde payı vardır. Renk, şekil gibi göz ile ilgili şeylerde kulakın payı olmadığı gibi, ses gibi, kulak ile ilgili şeylerde de gözün payı yoktur. Böylece kalb ve akıl duyguları ile ilgili hususlarda da, diğer duyuların payı yoktur. Çünkü nasıllık ve keyfiyet ancak duyu organları ile his edilen şeyler için söz konusu olur. Bu zikir edilen hususların tahkik ve incelenmesi çok derindir. Tafsilâtı ma'kûlât kitaplarında (akıl ilimlerden bahseden kitaplarda) geçmektedir. Bu kitabta bu kadar kifâyet eder. Bundan maksat; insanın kendi keyfiyetini bilmeyişini, Allah Teâlâ'nın keyfiyetini bilmeyeceğine delil yapmaktır. Şunu da bilelim ki, ruh vardır; beden ülkesinin padişahıdır. Bedende bulunan her şey onun ülkesidir. Bununla beraber mahiyeti keyfiyettir. Bunun gibi, bütün âlemia padişaha, bütün kâinat ülkesinin sahibinin nasıllığı ve keyfiyeti bilinmemektedir. Nasıllığı, keyfiyeti olan herşey onun memleketidir (mülküdür).

Bil ki, Allah Teâlâ'yı tenzih etmenin diğer bir kısmı da, ona hiç bir mekân izafe etmemektir. Nitekim ruhu da herhangi bir usva izafe etmek doğru olmaz. Meselâ, ruh, cidedir, ayakta, başta, yahut bedenin başka bir yerindedir demek doğru olmaz. Belki bedenin bütün organları bölünebilir; fakat ruh bölünemez. Bölünmeyen bir şeyin bölünetilmeye girme mümkün değildir. Çünkü o takdirde onun da bölünetilmesi lâzım gelir. Ruhu hiç bir organa izafe etmek mümkün değil iken, hiç bir usuv (organ) onun tasarrufunun dışında değildir

Belki bütün organlar onun tasarrufunda, emrindedir. O bu maddenin padişahıdır. Nitekim bütün âlem Allah Teâlâ'nın tasarrufundadır, o ise, müayyen bir mekâna ihsa edilmekten münezzehtir. Bu mevi takdîs, temâz; ancak ruhu sarîh ve açık anlamakla, tamamiyle anlaşılabilir. Bu hususta ruhun sırrını izhar etmek için hiç kimseye izin verilmemiştir. Belki «Allah Teâlâ Âdemi kendi şerefinde yarattı» hadîsinin mânâsı, ancak ruhun sırrına keşfetmek ile tamamiyle anlaşılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALLAH'IN HAKİMİYETİ

Allah Teâlâ'nın sâti bilindi; nasıl, niçinlik ve kıymetleri mânezeh, uzak olduğu anlaşıldı ve hepsinin anahtarının, insanın kendi nefsanî idrâk etmesi olduğu açıklandı. Ancak bütün bunlardan başka Allah Teâlâ marifetinin (ona bilmesinin) bir bölümü kaldı. O da, Allah Teâlâ'nın âlem-i mülkünde nasıl padişahlık yaptığı, hangi yoldan idare ettiği, meleklerle ne şekilde ferman buyurduğu, meleklerin fermanlarına nasıl uyduğu; melekler eliyle işleri nasıl bitirdiği; göklerden yere emir göndermesi; yıldızları, gökleri harekete geçirmesi; yerdekilerin işlerini göklere havale etmesi; rızıklar anahtarını göklere teslim etmesidir.

Bunlar, hangi yoldan, ne şekilde oluyor?

Bu, Allah Teâlâ'nın marifetinin (ona tanınmasının) büyük bir bölümünü teşkil eder. Buna «marifet-i ef'ale» yani, fiilleri bilmek denir. Nitekim bundan öncekilere «marifet-i zât ve marifet-i sıfate» denildi. Bunun da anahtarı kendini bilmektir. Sen kendi ülkende padişahlığına nasıl yürüttüğünü bilmesen, âlemin padişahının padişahlığını nasıl yürüttüğünü nasıl anlayabilirsin.

Önce kendi işlerinin nasıl meydana geldiğini düşün. Meselâ; yaz. Bir kâğıt üzerine «Bismillâhu» yazmak istediğin zaman, önce senden yazmak isteği meydana gelir. Ondan sonra kalbinde bir hareket, bir kıpırdanma hâsül olur. O kalb senin sol tarafında kocalık şeklindeki et parçası olan zâhîr kalptir. Zâhîr kalpten lâtif bir cisim (gözle görülmeyen) hareket edip dimağa yükselir. Bu lâtif cisim tabiiyet «ruhe» diyorlar. İhs ve hareket hamulî budur. Bu ruh hayvanlarda bulunan ruhtan farklıdır. Hayvanlardaki ruh dölür. Bu ruh ise, sâle olma. Allah Teâlâ'yı bilme mahallî olan budur. Bu ruh dimağa (beyin) ulaştınca, «Bismillâhu»nun sâreti, hâyul kuvvetinin yeri olan dimağın birinci odasında meydana gelmeğe başlar. Daha sonra bu hâl dimağdan bedenin her tarafına dağılır; hattâ parmakların uçlarında iplik gibi bağlanmış sinirler vasıtası ile, bütün organlara iletilir. Bu anlatılan sinirleri, gayet zayıf olan kimselerin kolunda görmek mümkündür. Sinirler hareket edince, parmakların uçları harekete geçer. Parmak uçları da kalemı oynatar. Kalem de mürekkebi hareket ettirir. Böyle-

ce besmele sûretî hayâl merkezinde (edasında) olduğu gibi, kâğıt üzerinde meydana gelir. Duyular yardımı ile meydana gelen yazı içinde en çok goze ihtiyâç duyuluyor.

«Yazının başlangıcında bir kalem, bir arza meydana gelire» demekten maksadımız, bunun gibi her işin başlangıcında, mutlaka Allah Teâlâ'nın bir sıfatı olduğuna bildirmektir; O sıfat «irade» diye âhîr edilir.

Bahsi geçen irâdenin eseri, başlangıçta kalbe meydana gelip de ha sonra kalb vasıtası ile diğer âzâlara sirayet ettiği gibi, Allah Teâlâ'nın iradesi de başka Arz'a meydana gelir. Oradan bütün kâınala dağılır ve en son yerlere de ulaşır. Lâzîf cisim dediğimiz o nesne, buhar zıbi olup bahsi geçen eseri, bütün kalb damarları yoluyla dimağa gönderir. Bu İLÂF (elle tutulmaz, gör ile görülmaz) cisme «ruha» denir. Tıpkı bunun gibi, Allah Teâlâ'nın da lâzîf bir cevheri vardır ki, o ince cevher Hakk'ın irâdesiyle varlıkların eserini Arz'ın Kuruşu ulaşır. Bu tek cevhere «melek, ruh-ı Kâdûs» denir. Vuku bulacak şeyin, kalpten dimağa ulaşması, dimağın da kalbin hakimiyeti ve tasarrufu altında bulunması gibi, Allah Teâlâ'nın eseri de Arz'dan Kuruş'a ulaşır Kuruş Arz'ın altındadır. Senin için olan «Bismillâhe»nin sûretî vücûda gelme istendiğinde, önce onun sûretî dimağın merkezinde meydana gelip sonra da iş, o sûrete uygun bir şekilde meydana geldiği gibi, âlemdeki varlıkların sûretî de, önce Levh-i Mahfûz'da nakşedilir. Dimağında olan lâzîf kuvvet, aynı; sinirler eli ve parmakları; parmaklar kalem hareket ettirdiği gibi, melek denilen lâzîf cevherler de, yıl dızlar ve şakları vasıtası ile, aşağı âlemden (dünya) olan ana unsurları hareket ettirir. O ana unsurları «dört tabiat» denir. O dört şey, sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluk. Kalem, mürekkebi dağıtıp «Bismillâhe»nin şeklini meydana getirdiği gibi, sıcaklık, soğukluk da suyu, toprağı ve diğer ana bileşikleri hareket ettirir. Kâğıt mürekkebin nakşına kabul edip dağılan mürekkebi topla tuttuğu gibi, bileşik şeylerde ancak nemlilikte şekillenir ve bu şekil de ancak kendini kurulukla koruyup devam ettirebilir. Nemlilik olmasa, cisim şekli kabul etmez Kuruluk olmasa, o şekil, devamlı olmaz.

Kalem işini bitirip hareketini sonuna ulaştırınca, hayâl merkezinde mevcut olan şekle uygun «Bismillâhe» sûretî ortaya çıkar. Bunun gibi, ana bileşikler, tabiatları hareket ettirip meleklerin yardımıyla havran, bitki ve diğer varlıkların sûretî «Levh-i Mahfûz'da olduğu gibi ortaya çıkar. İşlerin eseri, bütün bedenden önce kalbe meydana gelip oradan sonra bütün âzâlara dağıldığı gibi, madde âleminde de bütün olaylar, önce Arz'ta meydana gelir. Bu hususiyeti sebebiyle kalb başlangıç olarak kabul edilerek bütün âzâların eseri ona imze edilip senin bütün kalbin içinde sakın olduğu düşünödüğü gibi, bütün âleme yapışan to'zir ve galebe, «Arz» vasıtasıyla olduğu için, halk Allah Teâlâ'nın Arz'ta sakın olduğunu sanır. Kalbe hâkim olup kalbin durumu (ahvâl) düzensiz olmakla, beden düzensiz tedbiri kolay ve düzensiz olduğu gibi, Allah Teâlâ, Arz'ı yaratıp ona galib ve hâkim ol-

makla, madde âlemi memleketinin tedhiri kolay ve düzenli olur. Bu sebeptendir ki, Kur'an'ın nazmı bu tarafa gelmiştir: «Arş üzerinde hükümlerân oldu. İş yerli yerinde düzenler.» (En'am sûresi, âyet: 79).

Bil ki, bu söylediklerimiz ancak üstün basiret sahiplerine bildirilmiş bir hakikattir.

«Allah Teâlâ Adem'i kendi sûretinde yarattı» hadisinin hakikatı da, ancak bununla açıklanır.

Şu da bir gerçektir ki, padişahlığı padişahlardan mada başka kimse bilmez. Kendi memleketin üzerinde padişahlık verilmesi ve Allah Teâlâ'nın bütün âleme olan padişahlığı örneğinden sana bir muh'azar örnek verilmeseydi, Allah Teâlâ'nın âlem memleketine olan padişahlığını asla anlamaya kadir olamazdın.

O halde seni yaratan Allah'a şükür et ki, sana kendi memleketine küçük bir örnek bir memleket verdi; bu memlekette padişahlık verdi, kalbini «Arş»; menba'ı kalb olan hayvanı rubunu «İsrafil»; di' mağnu kuralı; haykiler merkezi, Levh-i mahfûz; göz, kulak ve diğer duyu organlarını melekler yaptı. Azaların menba'ı ve merkezi olan di' mağm kutbesini (beyincığı) göz ve yıldızlar yaptı. Parmakları, kalemi, mürekkebi cemrine uyan tabiatları yaptı. Seni unsûlsiz, keyfiyet-siz yarattı ve bunların hepsine padişah yaptı, sonra da sana: «Şâkin! Kendinden ve padişahlığından gafîl olma ki, seni yaratan Allah'tan da gafîl olmayasan.» buyurdu. Çünkü «Allah Teâlâ Adem'i (insan) kendi sûretinde yarattı.» O halde kendini bil ki, Rabbini bilisin

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZALARIN BİRBİRLERİYLE BAĞLANTISI

İnsanın kendi şahsına, varlığının mülküne padişah olmasıdır. bütün mülklerin sahibi ve padişahı olan Allah Teâlâ'nın padişahlığı arasında yaptığımız kıyaslamalı açıklamalardan idi büyük ilme işaret edildi: Biri, insanın kendini bilmesi; âzalarının değişik kuvvetler ve çeşitli sıfatlar ile bağlantısı; kuvvetler ve sıfatların kalb ile bağlantısının ilmidir. Bu ilim, bunun gibi kitaplarda incelenemeyecek kadar uzundur. Diğer, âlemin padişahına ait memlekelerin, melekler ile ir'ibatının tefsili; meleklerin birbirleri ile iribatının, göklerin, Arş'ın, Kürsî'nin, emar ile iribatının tefsilinin ilmidir. Bu da uzun bir ilimdir. Bunlardan maksat, bu ilimlere bir nevi işaretittir. Tâ ki, akıllı ve zeki olanlar, bunları itikat edip Allah Teâlâ'nın âzamet ve celâlini idrâk etsinler. Akılsız ve câhl olanlar ise, bunca cemâl ve kemâl ile süslenmiş padişahı düşünmekten mahrum olmakla, ne derece gâfil, ne kadar bedbâh ve aldanmış olduklarını anlasın. Hazret-i Allah'ın cemâlinin haberdar olmak nerde kaldı ki, bu kadar anlattıklarımıza yalnız insanların kendî kendilerine bakıp nasıl bir şey olduklarını idrâk etmeleri içindir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TABİATÇILARIN DURUMU

Kâinatta meydana gelen olayları, tabiata ve yıldızlara bağlayan zavalî ve mahrum tabiatçı ile müneccim'in durumu bir karıncaya benzer ki, kâğıt üzerinde yürürken, kâğıdın sıyahlaştırmaklaştığını görünce, düşünmeye başlıyor ve kalemin ucuna görünce, sevinip diyor ki: «Bu işin hakikatini anladım. Bu nakışları kalem yapıyor» olayların safhalarına bilmeyip ancak son şeklini gören tabiatçıların durumu böyledir. Daha sonra gelen ikinci karıncanın, görüşü daha kuvvetli, görüş mesafesi daha fazladır. İlk karıncaya der ki: «Sen yanlışsın. Ben bu kalemi müstaklî görmüyorum. Bu nakış yapıyor» ve bu derece bilgisine sevinip der ki: «Gerçek budur ki, bu şekilleri yapan kalem değil, kalemi tutan parmaklardır. Kalem, parmakların emridir.» Bu da müneccim'in durumudur ki, biraz daha uzayıp görüş tabiatın, yıldızların emrinde olduğuna, yıldızların da meleklerin emrinde olduğunu sanıyor ve bundan sonraki mertebeleri bilmiyor.

Madde âleminde, müneccim ile tabiatçı arasında böyle görüş ayrılığı olduğu gibi, ruhlar âleminde terâkki eden kimseler arasında da bu görüş ayrılığı olur.

Zira birçok insanlar, madde âleminde yükselip maddenin dışında bazı şeylere erişip müsyen bir dereceye kavuşurlar. Ancak daha sonra yükselme yolları kapanır. Nûrlar âlemi olan ruhlar âleminde bunun gibi sayısız geçitler vardır. Ruhlar âleminde yurtiyenlerin dereceleri değişiktir. Bazı yıldız, bazı ay ve bazı da güneş gibidir. Bu terâkki ve değişik mertebeleri, kendilerine göklerin melekutü (âlemi) gösterilen kimseler içindir. Allah Teâlâ, İbrahim Hâil (a.s.) hakkında buyurduğu, «Böylece İbrahim'e göklerin ve yerin hükümcamlığını gösterdik.» (En'âm sûresi, âyet: 75) âyetinden, İbrahim aleyhisselâm'dan hikâyeye ederek «Şühbe'nin yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim.» (En'âm sûresi, âyet: 76) buyurduğu yere kadar olan âyetler, gerçeği ifade eder.

Bu sebeble Resûlullah (s.a.v.) buyurur: «Şühbe'nin Allah Teâlâ'nın yetmiş nûr ve zinet perdesi vardır. Eğer onları açarsa, güzelliği bütün bakandan yakar.» Bu hadîsin diğer tefsiliâtı «Mûkâtu'l-Envar ve Mîlatü'l-Envar» kitablarımızda geçmektedir. Arzu edenler oraya baksın.

Bundan maksadımız şudur: Tabiatçıların, maddeyi, meleklik ve seçkinliğe havale etmeleri tamamen yanlış değildir. Zira «eğer hararet ve hurudet ilhîi sebebler arasında olmasaydı, tûb ilmi bâtil olurdu. Ancak tabiatçılar şu yönden yanıldıklarıdır: Kısa görüşlü olmaları sebebiyle, eşyanın ahvâlinde haberdar olmayıp birinci merhalede kalıklıklarından, hararet ve hurudeti birer müstaklî asal sayıp başka kuvvetin emrinde olduklarını anlayamamışlar; onları, ilâhar zabihî sanıp

hizmetçi olduklarını bilmemişlerdir. Halbuki onlar, ayakta kalmanın sı-
razı yanında bekleyen en aşağı hizmetçilerdendir.

Yıldızları, ilâhî sebebler arasında müessir sayan müneccimler de
bir dereceye kadar doğru söylüyorlar. Çünkü böyle olmasaydı, gece
gündüz aynı olurdu. Çünkü güneş dünyaya ısı ve ışık saçan bir yu-
dizdir. Kış ve yaz aynı olurdu. Yazın sıcak olması, güneşin dünyaya
yakın olmasındandır. Kışın soğuk olması da güneşin uzak olmasındandır.
Bir kumse, «Güneşi sıcak ve parlak yaratan Allah Teâlâ, Zühre
yıldızını soğuk ve kuru; Zühre yıldızını sıcak ve nemli yarattıysa derse,
dinine bozukluk gelmes.

Müneccimin yarandığı nokta, yıldızları asal ve merdî olarak kabul
edip başka kuvvetin emrinde olduklarını bilmemek ve «Güneş, ay ve
yıldızlar onun emrinde musahharıdır.» (A'râf sûresi, âyet: 54) âyeti-
nin ilâde ettiği gerçeği görmemektir. Müsteşhar, bir şeye kullanılan şeye
denir. O halde yıldızlar, işçi değildir. Belki işçiler meleklerdir. Yu-
dizler ise, meleklerin emrindedir. Nitekim, bedeni oynatmak hususunda
sinirler, diriağıdaki kuvvetin emrinde çalışırlar. Böylece yudizler,
aşağı hizmetçilerdendir. Ancak bunların mevkii, dört tabiat gibi ayak-
kaba yerî değildir. Belki bunlar kapıcıdır. Dört tabiat ise, en aşağı hiz-
metçilerdendir. Yaz içinde kalem en aşağı hizmetçi olduğu gibi.

ALTINCI BÖLÜM

EŞYAYI TANIMAK

Eli ki, insanlar arasında meydana gelen görüş ayrılıklarının her-
biri, bir yondan doğrudur. Çünkü varlıkları bir yönü ile tanıyan, ba-
ka bir yönleriyle tanıdığını sanır. Değişik görüş sahipleri; şehirlerine fil-
lin geldiğini duyup onun ne olduğuna öğrenmeye koşan kervanler gibidir.
Bunlar ilâle elleriyle dokunurken, birinin eli, onun omuzuna; diğeri-
ninki kulagina; bir başkasının ayağına, ötekini-ki dizine rastgeleir. Bunlar,
kendileri gibi a'malarla buluşup bunlardan filin şekli sorulduğunda,
elini filin omuzuna koyan dedi ki, «fil çok yülsek, gayet çok etli ve
koruman bir hayvandır.» Eli filin ayağına gelen dedi ki, «fil sütüm
gibidir.» Eli dizine gelen dedi ki: «fil direk gibidir.» Eli kulagina ge-
len, «fil bir kâlim gibidir.» dedi. Hepsinin sözü, bir yondan doğru, bir
yondan yanlıştır. Çünkü bunlar, filin bir kısmını tanımakla, tamamını
tanıdıklarını sandılar. Müneccim ve tabib de böyledir. Herbârinin gö-
rü. Allah Teâlâ'nın hizmetinde çalışan hizmetçilerden birine takıldı,
onun saltanat ve hâkimiyetinden şaşırıp «padışah varsa budur; be-
nim rahhim budur» dedi. Hidayet yolunda ilerleyenler, anlatılanların
noksanına görüp her neye baksalar, onun ötesinde daha üstün bir şey
görmekle aşağıdakinin ilâh olamayacağını idrâk ederek eben hatıp
sözenleri sevmeme demiştir.

YEDİNCİ BÖLÜM

GÖKLER ALEMİ

Yıldızların, tabiatların, on iki burcun ve hepsinden yüsek olan Arş'ın hâli, bir yünden bir padişahan durumuna benzer ki, onun özel bir odası vardır. Veziri o odada oturur. Odanın etrafını on iki pencere-si bulunan bir sofa çevirir. O pencerelerin herbirinde vezirin bir vekil-i vardır. Yedi tane süvari, vezirden vekillere gelen emirleri dinlemek üzere, pencerelerin etrafını dönerler. Dört piyade, bu yedi süvariden uzak bir yerde gülelerini yedi süvariye dikmiş, padişahan kapısından ne ferman gelecek diye bekliyorlar. Bu dört piyadenin elinde dört kement bulurur. Bu kementleri atarak, ferman mucibince, bir garıba huzura çekerler; bir garıba huzurdan uzaklaştırırlar; diğer bir guru bu da azablandırılır meselâ: Arş, memleket vezirinin karargâhi olan hususi bir odadır. O vezir Allah Teâlâ'ya en yakın melektir. Yıldızların semâsı, odaya çeviren sofa gibidir. Oniki burç, oniki penceredir. Vezirin vekil-leri, diğer meleklerdir. Bunların derecesi, en yaam melek-ğin derecesinden aşağıdır. Bu meleklerin herbirine ayrı ayrı vazifeler verilmiştir. Yedi gezegen yedi süvariye benzer ki, bekçiler gibi durmadan bu pencerelerin etrafını dolanırlar. Onlara her pencereden bir ka bir ferman ulaşır. Dört unsur dedikleri ateş, su, hava ve toprak, dört piyade gibidir ki, bunlar vatanlarından ayrılmazlar. Dört tabiat dedikleri, sıcaklık, soğukluk, yağış ve kuruluk; dört piyadenin elin-de bulunan dört kement gibidir. Meselâ, bir kimsenin durumu bozuktur; dünyadan yüz çevirir; güm, keder onu kaplar; dünya nimetlerine sevmes ve ikâbetinden endişe ederse, hekim, buna «hastadır, kuyul kurma hastalığına yakalanmıştır. İllet kaynatılmış kilyesedir» der. Tabiatçı, «Bu hastalığın aslı, dimağa hüküm olmaş kuruluştur. Bu kuruluk kış havasından ileri gelir. Bahar gelip rutubet, havaya galib olmadan o kimse iyileşmeye doğru gitmez» der. Münecim de der ki: Bu ona Utarid yıldızından gelen bir sevdadır. Seveda, Utarid ile Merih arasında bir sürtüşme olmağı zaman, hâsıl olur. Utarid, iki uçarlı yıldızın (Zuhre, Müşteri) yanına gelmeden, yahut aralarında üçleşme olmadan bu hasta iyileşmeye yüz tutmaz» Hepsil doğru söylüyorlar. Ancak «bu onların ilminden erdikleridir.» (Necm sûresi, âyet: 20-31) Allah Teâlâ tarafından sadetine hüküm edilen kimse için, iki isgiz-kir nakib (çavuş) olan Utarit ve Merih'e ferman verilir ki, sur'atle kapı piyadelerinden olan havayı göndererek kuruluk kendini atıp beyninin ortasına indirsin; dünya lezzetlerinden yüzünü çevirsin. Tâ-ki, korku ve keder kumçısı, irâde ve islek dizginleriyle onu Allah'ın huzarına davet etsinler. Bu anlatılan, ne Tıp ilminde, ne Tabiat il-minde, ne de Astronomi ilminde vardır. Bu ilim, memleketin her ta-rafını kuşatan, Hazret-i Allah'ın bütün igisi, çavuşu, hizmetçisinin durumu ona gıllı ve örtülü olmayan, herbirinin ne tarafa ne ferman-

la gittiğini, insanları hangi tarafa çağırdığını, hangi taraftan menettiğini bilen Peygamberlere mahsus ilim deryasından çıkmaktadır.

O halde, herbiri ne konuştu ise ve ne söyledi ise hepisi doğru ve vakiya uygundur. Ancak bunlar memleketin padişahının ve kumandanının sırrından haberdar olmamışlardır. Allah Teâlâ, bu yol ile (yani, hastalık, sevdâ, mihnet, belâ ile) insanları kendi huzuruna çağırır ve kudsi hadiste buyurur ki: «Kullarıma verdiğim hastalık değildir, o latûf kemensiddir; dostlarına onunla huzuruma davet ederim.» «Belâ önce peygamberler, sonra veliler ve sonra da herkesin faziletine göredir» onlara hakaret gösüyle bakmayın; çünkü: «Hasta oldum, hastamı sormadın» kudsi bâdis onların hakkından gelmiştir: «Evlâyanın hatırına sormak benim hatırım sormak gibidir.»

O halde bundan önceki misalle, insanın kendi bedenindeki padişahlığı, bu misalle de bedeni dışındaki memleketinin durumunu anlatılmaktadır. Bu da bûgide insanın kendini bilmesinden ürti gelir. Bu sebeble kendini bilmek, diğerlerin ünvânı oldu.

SEKİZİNCİ BOLUM

DÖRT SOZUN MANASI

Şimdi şu dört sözün mânâsına öğrenmek sırası geldi. «Sûbhanellâh, ve'l-hamedülillâhî ve Bîlâhî ilâllâhü vallâhü ekber.»

Allah Teâlâ'nın padişahlığının, senin padişahlığından üstün olduğunu, kalem kâğıtın elinde olduğu gibi, kâinatın bütün sebeb ve vasıtalarının, Allah Teâlâ'nın kudretinin elinde olduğunu bilince, «Sûbhanellâhînin mânâsını anlamış olurum. Allah Teâlâ'dan başka hamdün senâya lâyık ve müstahak olmadığı bilince, «Elhamdu lillâh»nin mânâsını anlamış olurum, yaratıklardan hiçbir ferdin ihtiyar dîyanı elinde olmadığı anlaşıncı, «Lâ ilâhe illâllâhem» mânâsını bilmiş olurum.

Şimdi «Allahü Ekber»in mânâsını anlamana sıra geldi. Bili ki, bütün bu bûdüklerin, Allah Teâlâ'nın âzamet deryasından bir damla bile değildir. Çünkü Allah Teâlâ, kendi nefesine kıyaslamak suretiyle bildiğin herşeyden büyüktür. «Allahü Ekber»in mânâsı, Allah Teâlâ, kendisinden başka herşeyden büyüktür, demek değildir. Çünkü Allah Teâlâ'dan başka hiç bir ferdin varlığı yoktur ki, Allah Teâlâ, ona nisbetle daha büyüktür, denilebilsin.

Çünkü, bütün varıklar, ona nûrundan bir parçadır. Meselâ, güneşin nûra, güneşten ayrı bir şey değildir ki, güneş nûrundan daha büyüktür denilebilsin. Belki «Allahü Ekber»in mânâsı, akıl ölçüsü ile bilinenlerden büyüktür demektir. Allah Teâlâ'nın takdis ve tenzihinin insanlarınkî gibi olduğunu söylemekten Allah'a şükrümü. Allah Teâlâ, insana varucaya kadar bütün yaratıklara benzemekten uzaktır ve yine Allah Teâlâ'nın padişahlığının, insanın kendi bedenindeki padişahlığı gibi, yahut Allah'ın ilim, kudret sıfatlarının, insan sıfat-

ları gibi olduğunu söylemekten Allah'a sığınmaz. Çünkü bütün bunlar, —insanın, beşeriyet acizliği gereği— Allah Teâlâ'dan bir şeyi anlamak için birer numunedir. Bu şuna benzer: Eğer bir çocuk bize «Saltanat ve memleket hükümdarlığının zevki nasıldır?» diye sorarsa, ona deriz ki: «Top ve çirit oynamak zevki gibidir.» Çünkü çocuk, top ve çirit zevkinden başka bir şeyi bilmiyor. Çünkü insan kendisinde babanılara kıyaslanmakla bîlgî edinir. Saltanat zevkinin, top ve çirit zevki ile alakası olmadığı herkesçe bilinir. Ancak hepisine zevk ve zevin adı verilir. Bu yüzden kimde beraberlik vardır. Bu sebeble çocuklara göre, saltanat zevkini bilmek için, top ve çirit zevki bir numüne olur. Bu misâllerin hepsini bu üslûb üsare anlayıp kavradıktan sonra bil ki, Allah Teâlâ'yı hakıyla ondan başkası bilmez.

DOKUZUNCU BÖLÜM

DİNE UYMANIN ZARURETİ

Bâ ki, Allah Teâlâ'yı tanımamanı tafsîlâtla usundur. Bu gibi kâtablara sığınmaz; insanları —mısaflır ilken— Allah Teâlâ'yı tanımaya teşvik yununden, bu anlatılan miktar kıfâyet eder. Kadrunu anlamak yeter. Saadetin tanınma, Allah Teâlâ'yı bîlup kulluk hakkını edâ etmekle olur. Allah Teâlâ'yı bilmenin, insanların mutuluk kaynağı olduğunu daha önce açıklamıştık. Allah'a kulluk etmenin, saadet sebebi olması da şöyledir: İnsan hayatının ölümlü sonuçlanacağı mukadderdir. İnsan ölmüce, Allah Teâlâ ile beraber olacaktır. (Doğuş varş onadır). Bir kimse, bir kimse ile devamlı kalırsa, onun saadeti, o kimseyi çok sevmesindedir.

Sevgisi arttığı nisbette, saadeti de artar. Çünkü, sevgi arttıkça, sevgiliyi görmenin zevki de artar.

Allah Teâlâ'nın dostluğu, ancak onu tanıyıp çok anmakla kalbe hâkim olur. Çünkü herkes gönül bağılayıp sevdiğini çok anar, çok soyler. Onu ne kadar çok anarsa, o kadar sevgisi artar. Zikir kalbe, ancak ihâdete devam etmekle hâkim olur. Kendini ihâdete vermesi de ancak şehvet bağlarının kalbinden kopmasıyla olur. Şehvet bağlarının kalbinden kopması da, ancak günâhtan el çekmekle olur. Günâhlardan el çekmek de, kalbin boşalmasına, dikkatli toplu bulunmasına sebeb olur. Kulluk ve ihâdet etmek ile de, zikir (Allah'ı anma) çok olur. Bunların ikisi de muhabbet sebebidir. Muhabbet de, saadet tohumudur. Allahü Teâlâ, bu mânâyı şöyle ifade buyurur: «Şüphesiz temizlenen, Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtulmuş olacak.» (Âlâ sûresi, âyet: 14-15).

Bütün işlere ihâdet demek, doğru değildir. Belki ancak bazısına ihâdet demek doğru olur. Bütün arzu ve isteklerden el çekmek ehîs değildir. Belki mümkün de değildir. Çünkü insan yemek yemekte,

ölür. Çiftleşmezse, nesli kesilir. O halde bazı arzulardan el çekmek doğru olur, bazısından el çekmek doğru olmaz. O halde câiz olanı, olmayandan ayırmak için, belli bir sınır lâzımdır. Bunun da izahı şudur: İnsan şu iki haiden ayrılmaz: Ya kendi aklı, arzu ve iktihadına uyarak bir şeyi kendi fikriyle seçer, yahut başka yolla seçer. Kendi fikir ve iktihadıyla tercih yapmasının doğru olması mümkündür. Çünkü, arzu ve isteği ona hâkim olunca, hak ona gülenmiş olur; arzusu-na uygun olan her şey, ona doğru sûretinde görünür. Şu halde, tercih düğünü onun elinde olmayıp başkasının elinde olması gerekir. Herkes, tercih dışgınına sahip olamaz. Belki bu iş ancak çok bâsuretli insanlar yapar. Bunlar da Peygamberlerdir.

O halde, Şer-i Şerife uymak, dinin hükümlerine bağlı kalmak saadet yolunun kaçınılmaz vazifesindendir. Kulluk anıma budur. Kendi tasarrufu ile geriat sınırını aşan kimse, gubhesiz belâk uğurumuna yuvarlanır. Bunun için Allah Teâlâ buyurdu ki: «KİM Allah Teâlâ'nın çizdiği sınırı aşarsa, kendine zulmetmiş olur.» (Talak sûresi, âyet: 1)

ONUNCU BÖLÜM

HER ŞEYİ MUBAH GÖRENLER

Bil ki, herşeyi mubah gören şahipeciler, Allah Teâlâ'nın hodu-dundan yuz çetirip başka yöne yönelmişlerdir. Onların yanlışları ve cehâletleri yedi şeyden ileri gelir.

Birincisi: Bunlardan bir grubun Allah'a imanı yoktur. Onlar Allah'ı tahmin ve hayâlî yondan bulmaya çalıştılar. Nasıl ve nerede olduğunu düşündüler. Bu yoldaki düşüncelerinden bir netice alınamayınca da, Allah'ı inkâr edip kâinataki işleri ve olayları, tabiatı ve yulduzlara isnat etmişlerdir: İnsanların, hayvanların ve bu kadar değişik hükmetler, çeşitli, düzenler ile kurulu bu acub âlemin kendiliğinden meydana geldiğini, yahut bir tabiat kuvvetinde eseri olduğunu düşündüler Halbuki tabiat, başka şeylerde tasarruf etmek, bir yana, kendinden bile habersizdir. Onlar, gördükleri güzel bir yazının, ilim, kudret ve irâde sahibi olan bir kâtib olmasının kendiliğinden meydana geldiğini veya başlangıcı olmayan bir zamandan beri böyle olduğunu düşünen kimseler gibidir. Kötüğü bu derece olan bir kimse, cehâletten geri dönmaz. Bundan önce tabiatçıların ve müneccimlerin yanlışlıkları hususları da açıklamıştık.

İkinci husus: Ahirete imanı olmayan grubun cehillikidir. Bunlar, insanın, bitki ve hayvanlar gibi, ölüncə, tamamıyla yok olacağına ems müahaza, esza ve mekâfat verilmeyeceğini düşündüler. Bu düşünce cehâletten ileri gelir. Bunlar kendi nefislerinden, ancak eşek ve öküzün, öten anladığı kadar anlarlar. Onlar, insan hakikatî olan ruhun hiç bir zaman yok olmayacağına, ölümlə ancak elbise mahiyetini-

de olan bedenini geri alınacağını bilmezler. Bu konunun esası, kitabın dördüncü bölümünde gelecektir.

Üçüncü husus: Allah'a ve âhiret gününe saygı bir imân olan, ancak şeriatın mânâsını anlamayan bir grubun câhiliğidir. Onlar, «Allah Teâlâ'nın bizim ibâdetimize ne ihtiyacı vardır, günâhımızdan ne endişesi olur? O ibâdetimize ihtiyacı olmayan bir padişahdır. Onun yanında ibâdet ve günâhın ikisi de birdir.» derler. Bu cahiller, Kur'an-ı Azîm'de buyurulan: «Temizlenen kendisi için temizlenir,» (Fâât sûresi, âyet: 18). «Mücadele eden kendisi için mücadele eder,» (Ankebût sûresi, âyet: 6). «İyilik yapan kendisi için yarar.» (Fuzûlât sûresi, âyet: 40) mealindeki âyetleri de bilirler.

Gerçeklere yüz çevirmiş bu bedbahılar, şeriatı bilmediklerinden sanırlar ki, insan iyi işleri kendisi için değil, Allah için yaptığını düşünmesi lâzımdır. Bu şuna benzer ki, hasta olan kimse, perhiz yapmaz ve der ki: «Benim perhiz yapıp yapmamamdan tabibe ne fayda ve zarar var?» Bu söz haddizatında doğrudur. Ancak, perhiz yapmaz, kendisinin helâk olmasın içindedir. Tabibin buna ihtiyacı olduğu için değildir. Perhiz yapmak onun kurtuluş yolu olduğu için Tabib ona o yolu göstermiştir. O halde hastanın ölmesinden, oca kurtuluş yolu gösterene ne zarar vardır? Bu dünyada, hastalık, bedenini helâk olmasının sebebi; perhiz ve ilâç da bedenini selâmetinin sebebi olduğu gibi, emirlere bağlı kalmak ve günâhlardan sakınmak da kalbin selâmetinin sebebidir. «O gün mal ve evlâdların bir fayda sağlamayacağı, ancak Allah'ın huzuruna sağlıklı bir kalbe gelenlerin kurtulacağı gündür.» (Şuârâ sûresi, âyet: 88-89).

Dördüncü husus: Şeriatı başka bir yönden anlamayanların câhiliğidir. Bunlar, «Şeriat, insan kalbini şehvetten öfkeden ve kırgınlıktan temiz tutmayı emreder.» Oysa, buna imkân yoktur. Çünkü, insan bunlardan yaratılmıştır. Bu, «Siyah bir kılıcı beyaz yapmak» içinden farkıdır. Bunu yapmak da imkânsızdır, derler. Bu ahlaktır. Şeriatın, şehvet, kırgınlık ve öfkeden tamamıyla uzak kalmayı emrettiğini bilmezler. Şeriatın emrettiği, kırgınlık, öfke ve şehvetlerin; şeriatla aklı galib gelmemesi için ilâh ve tertibyedir ve serkeşlik edip şeriatın sınırları aşmamaları içindedir. Ve küçük günâhların bağışlanabilmesi için büyük günâhlardan sakınmaktır. Bu ise, mümkündür. Çok kimseler bu mertebeye ulaşmışlardır. Resûlullah, «İnsanlara kırgınlık ve şehvet lâzım değildir» buyurmuş ve kendilerinin dokuz hanunu vardı ve buyurmuştur ki: «İnsanlar gibi ben de kızsam.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «Öfkesini yenenler ve insanları affedener.» (Âl-i İmrân sûresi, âyet: 134).

Beşinci husus: Allah Teâlâ'nın sıfatlarını idrâk etmeyen grubun câhiliğidir. Onlar, «Allah Teâlâ Kerim ve Rahimdir. Biz nasıl olarak olalım, bize merhamet eder.» derler. Bilmezler ki, kerim olduğu gibi azîm de şiddetlidir. Kerim ve Rahim olduğu halde, bu dünyada çok kimseleri aç ve susuz bıraktığını görmezler mi? Ziraat ve ticaret yapmadıkça, mal kazanmadıklarına, çalıp uğraşmadıkça, ilim ve irfân

öğrenemediklerine bakmıyorlar mı? Dünyevi çalışmalarında imkân ve kusur etmiyor. O zaman da Allah, «Kerim ve Rahîmdir» demiyorlar. Halbuki, bunun için de Allah Kerim ve Rahîmdir; bütün yaratıkların rızasını vermeyi tekeffül edip «Allah, yeryüzündeki bütün canlıların rızasını verir.» (Hûd sûresi, âyet: 6) buyurmuştur. Ahiret işlerini de iyi amelîlere bağlayıp, «İnsan için çalışıp kazandığından başka bir şey yoktur.» (Necm sûresi, âyet: 39) buyurur. Allah Teâlâ'nın kerem ve lûtfuna imkân edip rızık aramaktan el çekmezler. Ahiretle ilgili işler için ise, Allah Teâlâ «kerîmdir» derler. Bunun tamama, asılsız dil taklidi ve şeytan teklîlidir.

Altıncı husus: Mağrurların câhiliğidir. Onlar der ki: «Biz âyle bir dereceye ulaştık ki, bundan sonra günah bize zarar vermez. Bizim dinimiz büyük havuz gibi olmuştur, ona necaset tesir etmez.» Halbuki, bu ahmakların çoğunun kalbi dardır. Bir kimse onların haşmetine noksanlık getirse, gösteriş ve burunlarını kıracak bir söz sarf etse, ömürleri boyunca onun düşmanlığıyla uğraşırlar. Göz diktikleri lokma ellerinden kaçsa, göderine dünya dar olur. Bu akılsızlar, bu gibi insanlarda henüz büyük havuz olmamışken, böyle şeylere tahammül edemezken, bu iddiaları nasıl kabul edilebilir. Bir kimse, «düşmanlık, riyâ ve şehvet benim semtine uğramasın, ben onlardan temizim, ıztâpına dâim», bu iddia ile mağrurlar şümresinden olur. Çünkü onun derecesi, peygamberler derecesinden yüksek olamaz. Peygamberler bile hatâ ve kusur işlemek korkusuyla ıhtiyât ve figânla ağlayıp özür ve niyâzla meğul olurlardı. Sahâbelerin ileri gelenleri bile küçük günahlardan sakınırlardı. Belki şüpheden ötürü bazı helâllere bile yasamazlardı. O hâlde, bu ahmaklar, şeytanın hüveline kapılmadıklarına göre, bu halleriyle derecelerinin peygamber ve âiddıklar derecesini geçtiğini iddia etmedikleri için ne delil ileri sürerler? «Eğer peygamberlerin hâlî de böyledir. Onlar da büyük havuz mertebesine ulaşmışlar; ancak yaptıkları pehiz, insanlara yol göstermek içindir.» derlerse, deriz ki: «Siz niye peygamberler ve velîler gibi insanlara örnek olmak için ihâdet etmiyorsunuz? İnsanlar sizin ihâdetinizle ıztâp olur. Zira, bu durumunuzu görüp taklit edenler ise dalâlete düşer, helâk olur.»

Eğer «İnsanların helâk olmasından bana zarar yoktur» derse, deriz ki: «peki peygamberlere niçin zararı olsun?» Eğer zararı olmasaydı, niçin mübârek zâtını takvâ emiyetine müttelâ ederdi. Sadaka mahından bir harmayı, niçin mübârek ağzından çıkarırdı. Eğer onu yeşeydi, ondan insanlara ne zarar gelirdi. Belki herkese yemek mübâh olurdu. Eğer gerçekte zararı var ise, şarap kadehlerinin bu ahmağa niçin zararı olmasın. Son olarak şunu diyelim: Onların derecesiyle peygamberlerin derecesi arasındaki fark, yûs kadeh şarap ile bir hurma arasındaki farktan fazla değildir. Demek ki, bunlar, kendini bir derya yerine koyarlar ki, o deryayı yüz kûp şarap bommaz. Peygamberleri de bir bardak su yerine koyar ki, bir hurma onu bozar. Demek ki şeytan onun sağ ve sahalıyla oynuyor. Dünyanın akılsızları onunla

alay ediyor. Akıllı insanların bu gibilerin sözünü edip gülmeye bile yatkın olur.

Kazıl insanlar, «beva ve isteklerini kendine esir yapmayan, insan sınıfından değil, belki hayvanlardan sayılır» diyenlerdir. Âyet-i Kerîme de şöyle buyurur: «Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki daha da aşağıdır» o halde, insan nefsinin hileci ve aldatıcı olduğunu bilmek lâzımdır.

Nefis daima yalan iddialarda bulunup boş laf ve lâkırdı eder. Düğünceinin, üstün zekâ ve büyük akıldan doğduğunu söyler. Nefis bu iddiada bulununca, ondan iddiasını doğrulayan delil istemek gerekir. Onun doğruluğunu isbat eden delil, ancak onun kendi hukmüne değil, şeriatin hukmüne bağlı kalmasıdır. Eğer istiyerek şeriat hükmüne uyarırsa, sözünde doğrudur. Eğer şeriat ahkâmından ayrılmak için, ruhsat arayıp hile ve aldatma yönüne saparsa, velilik iddiasında bulunan şeytanın küfelerinden olur. Bu delili, son nefese kadar ondan istemek lâzımdır. Yoksa, mağrur ve aldanmış olup helâk olur ve helâk olduğunda da habersiz kalır. Nefsin, şeriatin emirlerine uyması, İslâm'ın ilk derecesidir.

Yedinci husus: Cehâletten değil, belki gaflet ve şehvetten ileri gelir. Bu dyle bir grubun ihbâti (her şeyi mübâh görmesi) dir ki, bundan önce anlatılan şüphelerden bir şeyi dinlemiş değillerdir. Onlar; ihbâh yolunda, fasıklık ve boşgüncülük çıғırında yürüyenlerin yalduz ve boş lâflar söyleyip tasavvuf iddiasında bulunduklarına, velilik sözünü edip riyâsât ehlinin kisvelerini giydiklerini görünce, bu kötü durum ve çirkin şekil onların tabiatına hoş gelmiştir. Çünkü onların tabiatına şehvet ve tembellik galib olduğu için, tabiatları, bir kötülük içlediklerinde «bunun mutlaka öznesi vardura deyip o işi, üzerlerine acı vesilesi yapmaya râzî olmazlar.

Hâdis ile belirtilmiş bir kötülük için «bu kötü değildir. Delil olan hâdisle töhmet vardura derler. Halbuki ne hâdisi, ne de töhmeti bilirler. Bu çeşit kimseler, içleri nefis şehvetleriyle dolmuş, şeytanlara mağlûb olmuş gâfil insanlardır. Onlar söz ve nasihatla ıslâh olmazlar. Çünkü şüpheleri söz kısmında değildir.

Bu grubun çoғu, Allah Teâlâ'nın haklarında «İşiz onların, Kur'an-ı anılamaları için kalblerine perdeler gerdik ve kulaklarına sağır yaptırdık. Sen onları doğru yola çağırasan da asla doğru yola gelmezler.» (Kahf sûresi, âyet: 57) buyurduğu topluluğandır. Bu kâfirlerle, onlarla hüccet ve delil ile muamele etmek yerine, keskin kılığla muamele etmek daha evlâdır. İbâhât ehlinin ayıp, kötülük ve yanlışları hakkında bu anılatıklarımız yeter. Bu ünvânda, onların ahvâlini anlatmamızın sebebi, bütün bunlar, cehâlet olduğu içindir. Bu da kendilerini bilmemektir. Tabiata uygun olan cehâletin giderilmesi güçtür. Bu sebebledir ki, bir grubun şübhesi yok iken, ihbâhât yoluna giderler ve «biz bu hususta şaşkın ve kararsız kaldık» derler. Eğer onlara «ne yönden kararsızsanız?» diye sorulsa, cevap vermezler. Çünkü ne şübhesi var, ne de şübheye çare arıyorlar.

Bunların halî Tabbîn huzaruna gelip hasta olduğuna söyleyen, fakat hastalığının ne olduğunu anlatmayan kimsenin haline benzer. Bu gibi hastalar, hastalıklarını söylemedikçe tedavileri mümkün olmaz. Bu kimsenin cevabı, «Ne hastasın mütehayyir olursan ol, seni yaratan Âlim, kadir ve her dilediğini yapan Rabbine şükâr et.» deyip bu gerçeği, anlattığımız gibi delil yoluyla onlara açıklamaktır.

Üçüncü Ünvan

Dünyayı Tanımak

(Bu Ünvanda Beş Bölüm Vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA VE AHİRET

Bil ki, dünya dîn yolunun konaklarından bir konak, Allah'a git-
den yolda bir uğrak ve yolcuların ayaklarına almaları için çoluk bağ-
langıcında kurulmuş bir pazardır.

Dünya ve ahiret iki halden ibarettir: Olumdan önce olana, sana
yakın oluğu için DÜNYA denir. Olumdan sonra olana da AHİRET
denir. Dünyaya gelmekten maksat ahirete ayak hazırlamaktır. Çünkü
insan başta basit ve noksan yaratılmıştır. Ancak maddesindeki kabili-
yet ile kemal kazanıp melâkik sûretini kalbünde nakşetmeye muk-
tedir olur. Böylece Allah Teâlâ'nın huzuruna layık olur. Bu da onun
Allah'ın cemalini görüp cennet-i âlaya ve en son saadete kavuşması
demektir.

O (insan) bunun için yaratılmıştır. Ancak basiret gözü açılıp Al-
lah Teâlâ'nın cemalini idrak etmeye liyakat ve kabiliyet hâsıl olma-
dıkça onun cemalini görmek mümkün değildir. Bu derece de, ancak
«marifet» ile elde edilebilir. Bu sebepten insan, su ve toprak âlemine
gönderildi ve Allah Teâlâ'nın asâib işlerini bilmek için, Allah Teâlâ'yı
bilmenin anahtarı yapıldı. İnsanın duyguları da, Allah Teâlâ'nın
işlerini bilmenin anahtarı yapıldı. Duygularda ancak su ve toprak âle-
mine gönderildi ki, yolculuk aşkına tamamlasın; kendini ve kainatı
bilmekle Allah Teâlâ'yı tasavvur; kainatı insan duygularıyla anlasın,
duyular daima casusluk görevini yapsın. Bu durum, bu şekilde devam
ettiği müddetçe, insana «dünyâdadire» derler. Demek ki, insan duy-
ulara veda edip yalnız kendî zâtı ve zatının sıfatları kahnesi, «Ahirete
intikal» etti» derler. Demek ki, insanın dünyadan ölümesinin sebebi bu
anlattıklarımızdır.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSANIN DÜNYADAKİ İHTİYAÇLARI

Bil ki, insanın iki geye ihtiyacı vardır. Biri, kalbini helak olma sebeplerinden koruyup gıdasını temin etmek, diğeri de, bedenini helâk edici sebeplerden koruyup gıdasını temin etmektir.

Kalbin gıdası: Allah Teâlâ'nın marifeti ve sevgisidir. Çünkü her şeyin gıdası, tabiatının arzıladığı şeydir. Bu onun özelliğidir. Bundan önce, Allah Teâlâ'nın marifeti ve sevgisinin, insanın özelliği olduğu ve kalbin helâk olma da, Allah Teâlâ'dan gayrisinin sevgisine dalmakta olduğu anlatılmıştı. Beden bağı bulunduğu kalbin arzularına hâsretmek içindir. Çünkü beden fanî, kalb ise, bâkidir. Beden ile kalb arasında ilişki, deve ile hacı arasındaki ilişki gibidir. Hac yolunda deve hacı içindir. Hacı deve için değildir. Ancak hacı ahreti için Kâbe'ye (Allah şerefini artırsın) varınca kadar, devenin yemini ve diğer ihtiyacını temin edip deve ile ilgilenmek zorundadır. Kâbeye varınca, onun sıkıntısından kurtulur. Ancak hacının yolda devenin ihtiyacı ile ilgilenmesi lüzumu kadar olmalıdır. Çünkü bütün vaktine, onun yem ve diğer ihtiyacının tedâriki için harcarsa, kâfiyeden geri kalıp helâk olur. Bunun gibi eğer insan bütün ömrünü bedeninin kuvvetlenmesi ve helâk olma sebeplerinden uzaklaştırmak için sarfederse, kendi saadetine mahrum olur.

İNSANIN İHTİYAÇLARI

Dünyada insanın yalnız üç geye ihtiyacı vardır: Biri yemek, biri elbise ve biri de meskenler; yemek gıda için, elbise gözmeke için, mesken ise sıcaklık, soğukluk ve diğer helâk olma sebeplerinden korunmak içindir. Demek ki, insan bedeninin dünyadaki zaruri ihtiyacı bu üç geye munhasırdır, bunlardan fazla yoktur. Belki, dünyanın asılları da bunlardır. Fakat kalbin gıdası olan Allahın marifeti ne kadar artarsa daha iyi olur. Bedenin gıdası olan yemek ise, haddinden fazla alınrsa, helâk sebebi olur. Ama bu kadar var ki, Allah Teâlâ, insanın omrına şehvet vermiştir. İnsana bînek hayvanı durumunda olan bedeninin helâk olmasını için, yemek-içmek, elbise ve mesken ister. Şehvet yaratılıp leziz haddinde rahat durmayıp daima fazlalık ister. Akıl revheri, şehveti haddi üzerinde istikrarın tutmak için yaratılmıştır. Şehvetin hududunu belirtmek için, peygamberler insanıyla şariat gönderilmiştir. Bu şehvet insana, yaratılıştan başlangıcında musallat edilmiştir. Çünkü çocukluk çağında buna ihtiyaç vardır. Akıl ise, oradan sonra gönderilmiştir. Bu itibarla şehvet bedende akıldan önce yer tutmuştur. Onun için akla ve şariata musallat ve hakim duruma geçmiş, serkeşlik yapıyor; insana, tamamıyla gıda, mesken ve elbise arama işiyle meşgul ediyor. Bu sebeble insan, kendini unutup gıda, el-

bişe ve mesken için hayalin gerekli olduğunu ve kendisi bu dünyaya nâcin geldiğini idrâk etmez olup âhiret aşkı olan kalb gıdasına unuttur. Buraya kadar anlatıklarımızdan, dünyanın hakikatini, afetlerini, dünyaya gelmekten gaye ne olduğunu öğrendin. Şimdi sıra dünyanın dallarına iş ve mesgellerini öğrenmeye geldi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA VARLIKLARI

Bil ki, görüldüğü dünyanın telarruafı üç şeyden ibarettir: Bitkiler, madenler ve hayvanlar. Yeryüzü aslında mesken ve ziraat faydası için yaratılmıştır. Bakır demir ve piring gibi madenler aletler yapmak içindir. Hayvanlar binmek ve etlerini yemek içindir. İnsanlar, bu anlatıklarımızla kalben ve bedenen faydalananlar, hem de onu istih etmek, ondan sanat yapmakla meşgul olurlar. Kalbin onu sevmesinden meydana gelen kötü sıfatlar, tamamıyla helâk olma sebebleridir. O sıfatlar, hırs hased, tahlîlik ve düşmanlık gibi sıfatlardır. Bir de kalb bununla uğraşmaktan boş zaman bulamayıp kendini unutup ve böylece kendini tamamıyla dünya işlerine vermiş oluyor. Dünyanın gayesi yemek, elbise ve mesken olmak üzere üç şeyden ibaret olduğu gibi, insanların da zarfı iş ve sanatları üçtür. Ziraat, dokumacılık ve yapıtlık. Diğerleri, bu üç sanatın dallarıdır. Bazıları bu ana sanatları hazırlıyor. Bazıları da o sanatları tamamlar. Meselâ: İplikçilik, dokumacılık işine bir hazırlık olduğu gibi, terziilik de bu işin tamamlayıcıdır. Her sanatın âletlere ihtiyacı vardır. Aletler de ağaç, demir ve deriden yapılır.

Böylece demirci, kayımcı ve saraf meydana geldi. Bunlar meydana gelince de birbirlerinin yardımına muhtaç oldular. Çünkü bunların her biri kendi ihtiyaçlarını tamamıyla görmekten acizdir. Bunun için bunlar bir yere toplandı. Terzi, dokumacı ve demircinin ihtiyacını tedarik etti. Demirci de ikisinin aletlerini tedarik etti. Bu metotla birbirlerinin işiyle meşgul olmakla aralarında muamele meydana geldi. Bu muamelelerden çok anlaşılmadıkları doğdu. Her biri kendi hakkına razı olmayıp birbirlerinin aleyhinde hareket ettiler. Bu sebeble üç çeşit sanata daha ihtiyaç hasıl oldu. Biri hükümdarlık sanatı, biri kadılık ve hükümet sanatı, biri de din kârunlarını ve hükümdarlık kâbılarını tayin eden fakih ilmi sanatıdır.

Her ne kadar bu işlerin çoğu el ile yapılmıyorsa da, bunlar da hırer müstakill sanatlar. Daha sonra bu işlerle uğraşanların sayısı çoğaldı ve şirakiler meydana geldi. Bütün bunlar arasında insanlar kör ve sağır oldu. Bilmediler ki, bütün bunların ilk aslı üç şeydir, fazla değildir. Yemek, elbise ve mesken. Demek ki, bütün bu anlatılanlar bu üç şey içindir. Bu üç şey de, beden içindir. Beden de kalb içindir. Kalb Allah Teâlâ içindir. O hâlde, kendini ve Allah Teâlâ'yı unutan

insanlar, kendini ve Kâibeyi (Allah şerefini artırarak) unutup bütün zamanını devanın tamarına sarfeden hacı gibidir.

Demek ki, dünya ve dünyanın hakikatı bu anlattıklarımızdır. Her kim ki, dünyayı bu şekilde görüp ahireti gözetmezse dünya mağalesini lüzumundan fazla tutarsa, dünyayı gereği üzere tanımamış olur. Bu câhiliğin sebebini Resûlullah şöyle buyurur: «Dünyanın sihri Harat, Marat sihriodem daha fazladır; ondan sakın.» Dünyanın sihri bu derece olınca, onun aldatma ve hilesini bilmek, insanların dünyevi hallerini müddile açıklamak farz olur. Bunun için şimdi dünya sihrihus misallerini tafsîlâtıyla dinlemek arzadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYANIN BÜYÜCÜLÜĞÜ

Bil ki, dünyanın bir sihri şudur ki, kendini sana öyle bir şekilde arz eder; sen onun hareketsiz olduğunu ve devamla kendinle beraber bulunduğunu sanıyorsun. Halbuki o, daima senden kaçmaktadır. Ancak bu iş peyder pey olduğu için zerre kadar hareket ettiği bilinmez. O golgeye benzer ki, baktığın zaman hareketsiz sanırsın. Halbuki o, daima gitmektedir. Bu da malumdur ki, senin ömrün daima peyder pey geçmektedir, her an eksilmektedir. Demek ki, dünya öyle bir dünyadır ki, daima sana veda etmek üzeredir, oysa sen bundan habersizsin.

Başka misal: Onun bir sihri de şudur ki, seni kendine açık yapmak için, kendini, senden başkasına meyli olmayan vefakâr bir dost şeklinde arz eder. Fakat bir gün aniden senden kaçıp düşmanlarınla dost olur. O öyle bir fahişe kadına benzer ki, hile ve aldatmacı hareketlerle erkekleri baştan çıkarıp kendine açık yapar. Ondan sonra hâsenesine davet edip öldürür.

Hz. İsk (r.a.) mukâfefe halinde dünyayı bir kadın şeklinde görüp «Kaç kocan vardır?» diye sordu. Dünya cevap verip kocaların sayısızdır, dedi. İsk «onların hepsi seni boşadılar mı yoksa öldüler mi?» dedi. Dünya: «Ne boşadılar, ne de öldüler.» Hepseni ben öldürdüm? dedi. İsk «Eh ahmaklara bak, hayret ki, senin başkalarına ne yaptığını gördükleri halde, sana rağbet edip senden ibret almazlar.»

Başka misal: Dünyanın bir sihri de budur ki, zaharını süsleyip beldi ve muhnet olan şeyleri gizleyip örter. Ta ki, cahil olanlar onun dışına bakıp aldansınlar. O, şekli kötü, sureti çirkin bir kadına benzer ki, yüzüne perde örüp güzel elbiseler giyer. Aftan ve çeşitli mucevherat takar. Uzaktan bakarslar, ona esir olur. Yüzünden örtüyü kaldırıp rezillik ve çirkinliğini görünce de pişman olur.

Hadîste gelmiştir ki: «Kıyamet gününde dünyayı; gözleri yeşil, dişleri ağzından dışarı çıkmış çirkin suretli bir kocakarı şeklinde ge-

tirirler; insanlar onu o hal üzere görünce, «Allah korusun! Bu kimdir? Bu kadar çirkine derler. Onlara denir ki, bu o dünyadır ki, onun için kışkıklık, düşmanlık yapardınız. Birbirinizin kanını döküp yakınlardan da sıla-ı rahmi keserdiniz. Ona aldandınız ondan sonra onu ateşe atırlar. O anda dünya da feryat edip der ki: «Yarabbi nerde bana gönül bağlayıp sevgi besleyen dostlarım?» ondan sonra: «Onları da cennetme atın» diye ferman edilir.»

- Başka bir misal: Dünyaya gelmediği zamanları ve daha sonra dünyadan ayrılıp gideceği zamanları düşünüp EZEL ile EBED arasından bulur ki, dünya, erveli beşik, sonu mezar olan bîr yolculuk yoludur. Bu iki makam arasında belli ve sayılı bir çok konaklar kat edilir. Her yıl bir konak, her ay bir fersah (sekiz kilometre), bergün bir mil, her nefes bir adım yerindedir. Kendisi, durmadan yer değiştirmekte ve geçmektedir. Bazılarının bu yoldan bîr fersah kalmıştır. Bazılarının daha az, bazılarının da daha çok kalmıştır. Ama kendisi, dünyada devamlı ve bitirirli kalacağını gibi oturur. On yıla kadar bile muhtaç olmayacak işlerin pânıyla uğraşır. Halbuki, kendisi ongün sağ kalmayıp kara toprağa girecektir.

Başka misal: Bul ki, dünya ehlinin (dünyayı sevenler) ahiret hususunda halâli o kimsenin haline benzer ki, lezzetli, nefis ve tatlı yemekleri bol bol yiyip midesini bozar; modası yönünden ve kaza-ı hacet (ahdest bozma) hususundan hesapsız rezillikler ve çirkinlikler görür. Yediği yemek lezzetli olduğu ölçüde, eseri de o kadar çirkin, kokusu kötü olur. Dünyanın da lezzeti ne kadar fazla olsa, akibetinde rezilliği o kadar fazla olur. Bu anlatılıklarımız can verirken belli olur. Nimesi fazla olan; başı bahçesi, çarşısı ve köşeleri, altın ve gümüşü fazla olanın can verirken acısı ve azabı, malı ve sıymeti az olanlarınkinden daha fazla olur. Bu azap ve esiyet onun ölümlü ile de gitmez, belki artar. Çünkü dünyanın sevgisi, kalbin sıfatıdır. Kalb de yerinde hâkidir dîmez.

Başka misal: Bul ki, dünya işi, başlangıçta kısa görünür. İnsanlar zanneder ki, bu dünya işleri artık çoğalmaz. Fakat bazen olur ki, dünyanın bîr işinden yüz türlü iş ortaya çıkar ve onun ömrü tamamıyla o işlerde son bulur. İsa (a.s.) buyurmuştur ki:

«Dünya istiklâli, deniz suyundan içene benzer. Ne kadar içerse, o kadar susar. Sonunda ölü de susuzluğu gitmez.»

Resûlullah (s.a.s.) buyurmuştur ki: «Suya giren kimsenin solumaması mümkün olmadığı gibi, dünyaya gelip de dünya zevklerine bulanmamak da mümkün değildir.»

Başka misal: Yokluktan dünyaya gelen kimse bir misafirperverin katında misafir olan kimseye benzer. Misafirperverin adeti, daima sarayı misafirler için hazır bulundurup misafirleri boluk boluk davet etmektedir. Misafirin öndere bir altın tabak ile buhur ağacı ve gümüş mangal konur. Misafirperverin âdetini bilen akıllı insan buhur ağacı-

nı mangala salıp dimağına güzel kokular çeker. O tabak ve mangal hüsnü rızasıyla buralıp şukur ve minnetle yoluna devam eder. Ahmak ve cahil olan da, önüne konan tabak ve mangalın mülkiyetini de kendisine verdiklerini zannedip alıp götürmesini düşünür. Gödeceği zaman onları kendinden aldıklarına üzülüp feryat etmeye başlar. İşte, dünya da yolcuların sağ salım yollarına devam edebilmeleri için erzaklarını alacakları, fakat alet ve sebeplerine tama' kılmıyacakları yol üzerinde kurulmuş bir misafirhanedir.

Başka misal: Dünya ehlinin, dünya ile uğraşıp ahiret tarafına unutulmaları, bir geminin yolcularının durumuna benzer ki, gemi bir adaya ulaşınca, içindeki yolcular ihtiyaçlarına gidermek için dışarıya çıkarlar.

Kaptan feryat edip der ki, hiç kimse vaktini boşa geçirmesin, tuvaletinden başka şeylerle uğraşmasın. Çünkü gemi acele hareket edecektir. Sonra kafile adaya dağılır. Akıllı olanlar, çabucak tuvaletini yapıp gemiye geri dönerler, kaygısız olarak gemiyi tenha bulup geminin güzel ve müssait bir yerine yerleşirler. Diğer bir grup, adanın acayip haline bakmakla meşgul olurlar. Oadaki güzel çiçekler, güzel sesli kuşlar, renkli ve nakişli taşlara bakakalırlar. Gemiye döndüklerinde, geniş, buzurlu ve musait bir yer bulamayıp dar ve karanlık bir yere yerleşirler; bunun üzüntü ve sıkıntısını çekerler. Diğer bir grup güzel ve renkli çakılları toplayıp gemiye götürürler, gemide duracak müssait yer bulamayıp gayet dar bir yerde otururlar. Çakılları koyacak yer de bulamayınca boyunlarına asarlar. Aradan bir iki gün geçince, o çakılların rengi bozulup kararır. Onlardan kötü kokular gelmeye başlar. Onları atacak yer de bulamayınca aldıklarına pişman olup onların gam yükünü boyunlarında taşırlar. Bir başka grup da, o adanın acayip güzelliğinden hayrette kalarak gezinip seyrederken, gemiden uzak düşmekle gemicinin sesini işitmeyip adada kalırlar. Bazısı açlık ve susuzluktan ötür, bazısına da yurtcu hayvanlar öldürür.

Birinci grup müttaki ve perhizli mü'minlere benzer. En sonunda anlatılan grup da, o kâfirlerin hâlidir ki, Allah Teâlâ'yı ve ahiret âlemi-ni unutup kendilerini tamamen dünya vermışlerdir. «Dünya hayatını ahiretten daha çok sevdiler.» (Nahi sûresi, âyet: 107) âyeti onların hakkındadır. Aralarında zikredilen ikinci grup da, asiler gibidir; imanlarını korumuşlar; fakat dünyadan da el çekmemişlerdir. Bir grup fakirlikleri sebebiyle dünyadan faydalanır. Diğer grup da dünyalık kazanmak için hesapsız nimetler toplayıp ağır yükler yüklenirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜNYADAKİ İYİ VE KÖTÜ ŞEYLER

Dünya hakkında anlatılan kötülüklerden sakınmasın ki, dünyada olan her şey köhüştür. Çünkü dünyada bazı şeyler vardır ki, dünya-

dan değildir. Meselâ, ilim ve amel, dünyada kazanılır; fakat dünyadan değildir. Onlar insana arkadaş olup ahirete bile giderler. İlim, insanla aynen kalır.

Amel, her ne kadar aynen kalmıyorsa da, eseri baki kalır. Onun eseri iki kısımdır: Biri, kalb cevherinin, günahların pasından temiz ve parlak kalmasıdır. Biri de, Allah Teâlâ'nın zikriyle ünsiyet payda etmesidir ki, ihadete devamlı olmaktan kazanılır. O halde hepisi, devamlı iyi işlerdendir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Devamlı kalan iyi işler, Rabbânî yanında daha hayırlıdır» (Kahf sûresi, âyet: 46)

İlim, münacatın ve Allah Teâlâ'yı zikrin zevki, bütün zevklerden üstündür. Belki kötü olan, geçici ve baki olmayan zevklere. Geçici olan zevk makbul değildir. Geçici zevklerin dahi tamamı kötü değildir. Çünkü bunlar iki kısımdır: Bir kısım, her ne kadar dünyadan olup ölümden sonra baki kalmıyorsa da, ahiret işlerine, ilme, amele ve mü'minlerin çoğalmasına yardımcı olur. İhtiyaç miktarından fazla olmayacak evlenme, yemek, affke ve meken gibi. Bunlar ahiret yolunun şartıdır. Her kim ki, dünyadan bu kadırla kanaat eder ve bunlardan maksadı din yolunda terakât üzere olmaksın, o dünya ehlinde olmaz. Demek ki, kötü olan dünya gayesi din işleri olmayıp gaflet ve ağırlık sebebi olan dünyadır. Dünyaya meyledip muhabbet bağlanmaya sebep olan şey, ahiretten nefret etmeyi amaç edinmektir. Bu nedenle Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Dünya ve içine düşkiler, lânetlenmiştir. Ancak Allah Teâlâ'ya anımlar ve buna yardımcı olanlar lânetlenmemiştir.»

Dünya ve dünyadan maksad ne olduğunu açıklamak hususunda bu kadıyla yönelelim. Gerisini, «Din yolunun akabeleleri (engelleri)» denilen muamelelerin üçüncü kısmında anlatacağız.

Dördüncü Ünvan

Ahireti Tanımak

(Bunda Onbeş Bölüm vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

RUHİ CENNET VE RUHİ CEHENNEM

Bu ki, hiç kimse Ölümden hakikatini bilmeden, ahiretin hakikatini bilemez ve onun aslını bilmeden, hayatın hakikatini bilemez ve insan kendi nefsini bilmeden de ruhun hakikatini bilemez. İnsanın, kendi nefsini bilmesi daha önce anlatıldı.

Bu ki, bundan önce anlatıldığı gibi, insan iki aslıdan meydana gelir: Birisi ruh, diğeri de bedendir. Ruh birinci gibidir. Beden de onun bunegı durumundadır. Ruhun, beden vasıtasıyla bir hâli vardır ki, âhirette cennet ve cehennem ehli olmaktır; bir de kendine mahsus bedenin ortaklığı ve müdahalesi olmayan bir hâli vardır ki, o da ruhun cennet ehli ve cehennem ehli olması; saâdet ve şokavet bulmasıdır. Biz ruhun, beden vasıtasıyla olmayan zevk ve saâdetine «Ruhâni cennet» diye ad verelim. Yine beden vasıtasıyla olmayan sıkıntı ve şokavetine de «ruhâni cehennem» adını verelim.

Beden vasıtasıyla olan Cennet ve Cehennem açık ve bellidir. Nihayet cennette nehirler, ağaçlar, hürler, kükler, yiyecekler, içecekler ve bunlardan başka zevk ve nimet sebeblerinden ne var ise, hepsi mevcuttur. Cehennemde de ateş, yılan, akreb, zakkum bitkisi ve buna benzer azab sebebleri vardır. Her ikisinin de vasıfları ve hâlleri Kur'ân ı Azim ile Hadis-i Şerife ve sahabelerin söhleriyle bildirilmiştir. İnsanların aklı ve idrâkı bunları anlamaktan âcis değildir. Bunun lâzıfı, «İhya-u Ulumü'd-Dine» kitabımın «Ölümü hatırlamak» bahsinde bildirilmiştir. Biz bu makamda Ölümden hakikatını anlatmakla yetilip ruhâni cennet ve cehenneme kıret edelim. Çünkü bunları herkes bilir.

«İvi kallar için, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiç kimsenin kaşından geçmeyen nimetler hazırladım kudsi hadisi, ruhâni cennet hakkında gelmiştir.

Kalbin içinden melekût âlemine açılan pencereden, bu hadîs-i şerîfe anlatılan şeyler aşıkâr olarak görünüp hâsıl olmalarında kuşku ve şübhe kalmaz. Bu hâlin yolu kendilerine açılan kimselere, âh-retin saâdet ve şekaveti yakinen malûm olur. Taklîl ve igtîmek yolundan değil, belki basîret ve müşahede yolundan. Nitekim tabîb olan kimse bilir ki, bedenîn bu dünyada saâdet ve şekaveti vardır. Bunlara sağ-lık ve hastalık derler. Bunların sebepleri de vardır: İlaç kullanmak; perhîz tutmak ve çok yemek yeyip perhîz tutmamak gibi. Bunun gibi bahsi geçen müşahede ile malûm olur ki, kalbîn, yani insan ruhanın saâdet ve şekaveti vardır; ibâdet ve marîfet o saâdetin ilâcı, cebbâlet ve günah onun öldürücü zehridir. Bu ilim gayet nadir ve kıymetlidir. Halkın ulema dedikleri kimselerin çoğu, bu ilimden gâfilidir. Belki ce-ler bu ilmi inkâr ediyorlar. Âhireti bilme hususunda ıktıme ve taklit-ten başka yol görmemişlerdir. Bu sırrın izâhi ve tahkiki için, arapça olarak yaptığımız teliflere bakınız. Bu kitapta ancak bu kadar an-latıldı. Çünkü içi taassub buluşğundan ve taklit gâibesinden temiz olan kimseler, ruhanî âleme yol bulup âhiretle ilgili şeyler kalblerin-de sabît ve mahkûm olur. Çünkü birçok kimselerin, âhiretin ahvâlî hakkında imânı sayf ve salıhtadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM VE HAKİKATI

Eğer ölümün hakikatini biraz anlamak istersen, şöyle bil ki, in-sanın iki ruhu vardır: Biri hayvanların ruhunun cinsindendir ki, biz ona, «hayvanî ruhu» deriz. Biri de meleklerin ruhunun cinsindendir ki, biz ona «insanî ruhu» deriz ve şöyle malûm olsun ki, hayvanî ru-hun menbaı kalbidir. Kalb dediğimiz, sol tarafa konmuş, kuzalak bi-çimündeki et parçasıdır ki, yürek diye ta'bir edilir.

Ruh-u hayvanî iç salgılardan (kan, balgam, sırda, safra) doğup mutedil bir ruhsa bulmuş lûtfî bir buhardır. O hayvanî ruh, hareketli damarlar (atar damar) vasıtasıyla bütün âmaya ulaşır. O damarlar-ın nabız ve hareketiyle ruh dîmağa ve bütün âmaya ulaşır. Bu hayva-nî ruh insan bedeninde olan his ve hareketin hamâhdır. Lâûf buhar olan hayvanî ruh dîmağa erişince, hareketli atar ve mutedil olur. Bu sebeble göz, ondan görme kuvveti, kulak, işitme kuvveti kazanır. Diğer duyuları da bu metod üzere düşün. Hayvanî ruh bir kandile benzer. Bir yerde duran kandilin ışığı hangi tarafa verursa, o tarafın duvarlarını aydınlatır. O halde kandilin ışığı Allah'ın kudretiyle du-warda meydana geldiği gibi, görme kuvveti, işitme kuvveti ve bütün duyuların kuvveti hayvanî olan bu ruhian dağ organlarda meydana gelir. Eğer bazı damarlarda tıkanıklık veya dögüm meydana gelirse, o damardan gelişip yetişen âza durup felç olur ve onda asla his, kuv-vet ve hareket olmaz. Tabibler o tıkanıklığı gidermeye çalışırlar.

Hayvanî ruh kandilin ateşi gibi; kalb, fitil gibi; gıda, yağ gibidir. Kandilden yağ kesildiğinde söndüğü gibi, bedenden de gıda kesilirse,

hayvanî ruhun mizacı (tabiatı) bozulup o ruh ile hayat bulan hayvan helâk olur. Kandilin yağı fazla olduğu zaman, titil kararından fazla yağ çıp bir daha yağ kabul etmez duruma geçerek kandil tozlaşacağı gibi, kalb de ömürden uzun bir zaman geçmekle gıda kabul etmez duruma gelir. Kandilin yağ ve fittâ yerli yerinde olma hâle, bir şeyin ona çırpınmasıyla sönüğü gibi, hayvana da büyük bir sıkıntı ve zorluk gelince helâk olur.

Bu hayvanî ruh, itidâl şartları üzere olmakla mizacı (tabiatı) mütevil olduğu müddetçe his ve hareket kuvveti gibi lâtif mânâları kabul eder. Allah Teâlâ'nın kın ve krâdeniyle gökteki meleklerin nûrundan ona feyiz olur. Hayvanî ruhun mizacı hararet (sıcak), burudet (soğuk) illeti yahut başka bir sebeble bozulursa, o lâtif mânâları, kabul etmeye layık olmaz. Tıpkı ayna gibi. Ayna pastan temiz olursa, karşındaki şekilleri görmeye mûmkün olur. Ama ayna pas sebebiyle bozulduğu zaman, o şekilleri kabul etmez olur. O şekiller yok olduğu veya kayıp olduğu için değil, belki onları kabul etmeye layakati bozulduğu içindir. Bunun gibi, hayvanî ruh dediğimiz bu lâtif buhar, mütevil bir mizac üzere kurulmuştur. O mütevil mizac bozulunca, his ve hareket kuvveti kabul etmez. Kabul etmeyince de, insan bedeninin kemikleri onun nûruna kabul etmekten mahrum kalıp hissiz ve hareket-siz olduğu zaman ona ölü derler.

Hayvanın ölmesinin mânâsı budur. Bu helâk sebeplerini toplayıp bir araya getiren, ve mizacı itidalden çıkaran Allah Teâlâ'nın yaratıklarından bir yaratıktır. Ona «Melekû'l-Mevt» derler. İnsanlar her ne kadar bunun adını biliyorlarsa da hakikatini bilmezler. Onun hakikatini bilmek müşküldür, uzun aşkınlamalara ve çok tafsillâta muhtaçtır.

Hayvanların ölümünün mânâsı budur. İnsanın ölümü ise, başka yöndendir. Çünkü insanda, hayvanların ruhu bulunduğu gibi, geçmiş fasılın bazısında insan ruhu veya kalb diye ad verdiğimiz başka bir ruhu daha vardır. O insani ruh, hayvanî ruh cinsinden değildir. Çünkü hayvanî ruh cisim kabiliyetinden olup lâtif hava ve inbekenmiş buhar gibi sâcedir. İnsani ruh ise, cisim değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın marifetinin yeri olduğu için bölünme kabul etmez. Çünkü Allah Teâlâ berrir, bölünme kabul etmez. Birin marifeti de, bölünme kabul etmezdir. Bölünme kabul eden cisme girmez. Belki bölünme kabul etmeyen şeye girer.

Kandilin fittâsını, ateşini ve ırgını düşün; her birine hak! Fittâ insanın bedeni gibi, kandilin ateşi hayvanî ruh gibi, kandilin ırgı insanî ruh gibidir. Kandilin ırgı, kandilden lâtif olduğu ve ona işaret etmek mümkün olmadığı gibi, insani ruh da, hayvanî ruha nisbette lâtîftir ve ona da işaret etmek mümkün değildir. Bu benzetme, ruha ve kandilin ırgına letafet yönünden bakılırsa, doğrudur. Fakat bir başka yönden doğru değildir. Çünkü kandilin ırgı, kandile bağlıdır. Kandil bozulursa, o da bozulur. Fakat insani ruh hayvanî ruha tâbî değildir. Belki onun salıdır ve onun bozulmasıyla bozulmaz. Eğer in-

sani ruhu tam mäsäl olarak getirmek istersen, kâdîlden daha lâzîf, ve onun kâdîle değil, belki, kâdîlin ona bağı olduğu bir ışık farz et. O takdirde insani ruh ile hayvani ruh arasındaki benasetine değere olur.

O halde, hayvani ruh, insani ruha, bir bakıma binek ve bir bakıma da âlet durumundadır. Hayvani ruhun mîsacı (tabiatı) bezelir-se, kalb (beden) hâlık olur. İnsani ruh bâki kalır. Fakat bineksiz ve âletsiz bâki kalır. Binek ve âletin kendileri zâyi olmasa, sâvariye yok etmes. Fakat âletsiz bırakır.

İnsana verilen bu âlet, Allah Teâlâ'nın marîfet ve sevgisini elde etmek içindir. Eğer bunu elde etmiş ise, âletin yok olması, onun hakkında hayırlı olur. Çünkü onu taşımaktan kurtulur. Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifte:

«Ölüm, mâ'mûnin armağanı ve hediyeşidire buyurması, bu mânâ içindir. Çünkü tuzak av için muhafaza edilir, meşakkat yüküne katlanır. Av ele geçtikten sonra tuzakın yok olması ganîmet olur. Fakat —Allah korusun— eğer av ele geçmeden önce tuzak yok olursa, onun hasret ve musîbetine nihayet olmaz ve bu hasret ve musîbetin başlangıcı kâbir azabıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜMÜN MANASI

Bu ki, bir kimsenin eli ve ayağı felç olursa, ruhu yerinde kalır. Çünkü ruh, el ve ayak değildir. El ve ayak ruhan âletidir. Ruh o âleti kullanarak çalışır. Senin varlığının hakikatî el ve ayak olmadığı gibi, sert, kurun ve bağ da değildir ve bütün bunları içine alan kalıb da değildir. Bütün âzalar felç olsa bile, bedenın yerinde durması mümkündür. Ölümün mânâsı, bütün bedenın felç olmasıdır. Elın felç olmasının mânâsı, sana itaat etmemesidir. Çünkü elın vâkı olan itaat, kudret denilen bir sıfatın vasıtasıyladır. Bu sıfat ona hayvani ruhan ulaşan kâdîlin işğirdir. Ruhun yolları olan damarlarda bir tikanıklık meydana geldiği zaman, bundan geçen kudret yok olup itaat imkânı olur. Bu usul üzere sana itaat eden bütün beden, o hayvani ruh vasıtasıyla ışık yapar. Bu itibarla, bütün bedenden mîsac (tabiatı) zayı olursa, itaat kalkar. Bana ölüm derler. Ölüm, vâkı olduğu zaman da, her ne kadar itaat gücün yok ise de, sen yerindesin. O halde bedenın kalıbı, nasıl senin varlığının hakikatî olur? Eğer dikkat edip düşünürsen, bilirsin ki, beden kalıbının parçaları (hâşereleri) çocukluk çağındaki parçalar değildir. Çocukluk çağındaki parçalar dağılmış, onun yerine alınan gıdalardan topekkül etmiştir. O halde beden kalıbı, hep aynı değil. Demek ki, senin varlığın bu beden kalıbı ile değildir. Beden kalıbı zayı olacağına, bırak, olsun. Sen kendi zatında yerinde kalırsın.

Sendeki vasıflar iki kısımdır: Bir kısım, beden kalıbının iştirakiyle olur: Açlık, susuzluk ve uyku gibi. Bunlar mâdesi ve gızsuz olma. Bu anlatılan sıfatlar, âlemlerde ortadan kalkar. Diğer kısmında beden kalıbının iştiraki yoktur: Allah Teâlâ'nın marifeti, saltanatının cemâli ve o marifet ile meydana gelen sevinç ve neşe gibi. Bunlar zât sıfatlarıdır. Seninle baki kalır. «İbaki kalın iyiliklere» (El Kehf sûresi, Âyet: 46) Âyet-i kerimesinin mânâsı budur. Eğer bunların yerine Allah Teâlâ'yı bilmemek sıfatı vâki olursa, o da senin zâtının sıfatı olur. Bu görmemezlik sıfatı ruhan olur. Şâkilîğinin tohumu olur. Âyet-i kerime: «Bu dünyada kör olan, öbür dünyada da kördür. Belki âhirette daha da şaşkındır.» (El İsrâ sûresi, Âyet: 72) buyrulur.

Bu kılarla —ne suretle olursa olsun— sen insani ve hayvani ruhun hakikatini idrâk etmeyen ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini düşünmemiş, âlemin hakikatini idrâk etmeye gücün yetmez.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUHLARIN AYRILIĞI

Bundan sonra bilmiş olunuz ki, hayvani ruh süflî âlemden olup değişik salgıların (kan, balgam, zeyde, safra) kılif buharından murekkepçar. Salgı dörtlüdür: Kan, balgam, safra ve lenftir. Bu dört salgının aslı da su, ateş, toprak ve havadır. Hayvani ruhun değişken veya mütedil olmasındaki değişiklik; sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluğun değişik olmasıyladır. Bu sebeble Tıp ilminden gaye dört tabiatın itidalini hayvani ruhla muhafaza etmektir. Tâ ki bu hayvani ruh, bu itidalla insani ruha biner ve âlet olmaya layık olsun. İnsani ruh bu âlemden değildir. Belki, ulvî âlemden ve melekler cemaatindedir. Onun bu âleme inmesi, tabiatına göre gurbettir. Ancak bu gurbete gönderilmesi, bu âlemden çalışıp ıccaret yapmak ve kendi zâtına hiddâyet tahsil etmek içindir. Mütakim Allah Teâlâ buyurmuştur ki: «Hepiniz ondan aşağı için dedik. Size hiddâyetim ulaşınca, gösterdiğim yolda gidenlere korku ve üzüntü yoktur.» (El-Bakara sûresi, Âyet: 38)

Allah Teâlâ'nın Âyet-i kerime: «Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamladığım ve kendi ruhamdan üflediğim zaman derhal serdeye kapam.» (Sad sûresi, Âyet: 71-72) buyurması, bu iki ruhun ayrılığına işarettir. «Çünkü birini, çamura nisbet edip onun mizacının hiddâhını tesviye ettim.» buyurur. Tesviye, bir şeyi doğru, hazır ve mütedil yapmaktır. Öbür ruh için «kendi ruhamdan üfledime» buyurup kendine kafe ediyor. Bu, ya işe benzer. Bir kimse bir bez parçasını kolay tutuşması için önce lime lime yapıp yakar. Daha sonra çabuk yanması ve içine tesir etmesi için yanan bese üfler.

Süflî olan hayvani ruhun bir ahengi olduğu gibi ve Tıp ilmi de onu her çeşit hastalıktan koruyup belâk olmaktan muhafaza etmek için, hiddal sebeplerini bildirdiği gibi, kalbin hakikatinden doğan ve ulvî olan insani ruhun da hiddali (aheng) vardır. Ahlâk ve rıyaset il-

mî onun itidallını bildirir. Bu şekildeki itidallı, onun sıhhatının sebebidir; İslâm'ın şartları hakkında anlatacağız.

Demek anlatılıyor ki, insan ruhunun hakikatini bilmeyen kimsenin, âhiretin ahvâlini basiret üzere bilmesi mümkün değildir. Nitekim insan kendi nefsini bilmeden Allah Teâlâ'yı bilmesi mümkün değildir. O halde nefis marifeti, Allah Teâlâ'yı ve âhireti bilmenin anahtarıdır. Dinin aslı da, «Allah Teâlâ'ya, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmaktır.» Bu sebeble nefis marifetini öne aldık.

Bununla beraber idm olmadı için nefsin sırrı olan hallerini, vasıflarını ve zâhın anlatmadık. Çünkü halkın anlayışını bunu kaldırmaz. Allah Teâlâ'yı ve âhireti tamamıyla bilmek de buna bağlıdır. O halde çalım, onu talep ve mücadele ile bilmeye aştır. Çünkü onu bir kimseden dinlemeye kalkarsan, dinlemeye takat getiremezsin. Çünkü insanların çoğu, o sıfatları Allah Teâlâ hakkında dinlediler ve inanmadılar ve buna takat getiremeyip, «bu mümkün bir şey değildir.» diye inkâr ettiler. Bu Allah Teâlâ'yı tenzih değil, ta'til (inkâr) olur. O halde sen Allah Teâlâ hakkında inanmadığın bir sıfata, insanlar hakkında nasıl inanarsın. Çünkü Allah'ın o sıfatı hakkında ne Kur'an'da, ne de hadiste açıklık vardır. Bu sebepten insanlar duyarsa, inkâr ederler. Peygamberlere: «İnsanlara akıllarının alacağı şekilde söyleyin.» buyrulmuşlar. Peygamberin bazısına şöyle vahiy nazıl olmuştur: «Bütün sıfatlarımızdan insanların anlayamayacakları şeyi söyleme. Çünkü onu anlamaya takat getiremezler. Bu defa inkâr edip helâk olurlar.»

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖLÜMÜN ÖTESİ

Bütün bunlardan anlaşıldı ki, insanı ruh; cisimsiz ve kalıbsız, kendi zâtıyla kâimdir ve kendi zâtının kıyamında ve özel sıfatlarının varlığında beden kalıbına ihtiyacı yoktur. Ölümlü mânâsı da, ruhun hakikatinin yok olması değildir. Belki onun beden ölmesindeki tasarrufunun kesilmesidir. Haşrin, neşrin ve hadenin mânâsı; ruhu yok ettikten sonra vücuda getirmek değildir. Belki onun mânâsı ayrılan ruhu geri bedene çevirmektir. Yani, ervel olduğu gibi, bedeni ikinci defa ruhun tasarrufu için hazırlamaktır. Bu defa, birinci defadan daha kolaydır. Çünkü birinci defa hem beden kalıbına, hem de ruhu yaratmak lâzım iken, bu defa yalnız beden kalıbını yaratmak lazımdır. Zira ruh olduğu gibi mevcuttur. Hattâ beden kalıbının evzleri de her ne kadar dağılmışlar ise de, yine mevcuttur. Bir şeyin dağınık parçalarını toplamak, onu yeniden meydana getirmekten daha kolaydır. Bu ancak bizim tasarrufumuzca gücedir. Yoksa hakikatte kolaylığın bâhî is ile munasebeti yoktur. Zira zorluk düşünülmemiş yerde kolaylık da olmaz. İadede evvelki beden kalıbının aynasını geri getirerek şart değildir. Zira beden kalıbı bîhikm afa benzar. At ne kadar değişse de, at-

hi aynı kalır, değişmez. Çocukluk çağından şimdîye kadar beden parçaları (hücre) gödaları durmadan değişmektedir. Yok edilen birşeyin ladesinde, aynasını lade etmek şartını koşanlar, çok zor sorularla karşılaşmışlar ve bu sorular için zayıf ve lüzumsuz cevaplara müracaat etmek zorunda kalmışlar.

Mescidâ, onlara dediler ki: Bir adam bir adamı yiyor. Onun parçaları, bunun parçaları oluyor; o adam bunların hangisine nisbet edilir? Ve yine bir adamdan bir âza kesildikten sonra, taat etse, mukâfata verilirken nasıl verilir? Eğer mukâfât verilirken o kesik âza onunla olmazsa, cennette eksik göğsün ve ayaksız olmak nice düşündürür. Eğer o âza enümla olursa, anlaşılan taata iştirâkî olmadıgına göre, mukâfata da iştirâk etmemesi gerekir. Bu kabil malayani sözler çıkarıp cevaplarında da çeşitli külfetler çekerler. Aslında bunların hiç birine ihtiyâç yoktur. Çünkü bunlar, senin varlığının hakikatının beden kalıbından olduğuna, onun aynasını lade etmek mümkün olmadığına göre, lade edilenin sen olmamak lüzum beldiğini düşündüklerinden, bunun gibi mümkillâtilarla karşılaşmışlar. O halde bu sözlerin ash esası yoktur.

ALTINCI BÖLÜM

RUHUN BEKÂSİ

Eğer «Fıkah âlimleriyle salih (iyi) lerin meşhur mezheplerine göre insan ruhu ölümla yok olur; Ondan sonra vücuda gelir. Bu anlattıklarımız ise bu mezhebe aykındır.» diye sorulursa, deriz ki: Şunu bil ki, başkalarının sözlerini dinleyip o sözleri uyan kimsse, muhakkak gerçikleri görmeyen körlerden olur.

«Ruh yok olursa, gibi sözleri söyleyen kimse ise, ne basiret ehli, ne de taklîl ehlidir. Zira basiret ehli olsaydı, ölümlün, insan hakikatını yok etmediğini bilirdi. Taklîl ehli olsaydı, Kur'an-ı Azim'de, hâdis ve eserlerden insan ruhunun ölümden sonra baki kaldığına emeldi. Zira ölümden sonra ruhlar iki kısma ayrılır: Bir kısım şâkilerin (kötülerin) ruhudur; diğer kısım da salîhlerin (iyilerin) ruhudur. Salîhlerin (iyilerin) ruhları hakkında Kur'an-ı Kerim'de: «Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın. Belki onlar dirildiler, Rabhârların yanında ruhlarını alır ve Allah'ın onlara verdiği nimetlere sevinirler.» (Âl-i İmran sûresi, âyet: 169) buyrulur ve yine Peygamberimizin Bedir savaşında şâkî kâfirleri tepelenmiş durumda görünce, onlara telâh teker seslenip dedi ki: «Ey filân, ey filân! Allah Teâlâ'nın, dostlarına yardımını hakkında buyurduğu vâitleri biz gerçek bulduk. Siz de düşmanlarımızın azabı hakkında buyurduğu vâitleri gerçek buldunuz mu?» Sahabeler dediler ki: «Ey Allah'ın Peygamberi, o cansız işlere niçin hitâp edersin? Onların senin hitâbandan ne haberi vardır?» Peygamber: «Muhammed'in cansı kudret elinde olan Allah hakkı için, onlar

bu sözleri sizden daha çok işitirler. Ancak cevap vermemekten âcidedirler.» buyurdu.

Eğer âlimler hakkında varid olan kelimeler ve hadisler araştırılacak ve onların hakkında söylenen nallardan haberdar olunsaydı, gerilatta, rahaların yok olmadığı, belki ölümlü ancak sıfatların bocalup konagın değiştiği ve kişinin mezarının ya cennem mağaralarından bir mağara yahut cennet bahçelerinden bir bahçe olduğu şüphesiz bilinirdi:

O halde şöyle bil ki, ölümlü senin iradenden ve siktirici hususî sıfatlarından bir şey bocalmaz. Belki hususî bereketler ve dirimlik ve âzaların vasıtasıyla çıkan his ve hayâllerin tamamı bocalır. Sen tek ve mücerret kalırsın. Dünyadan ne sıfat ümre gitti isen, onunla kalırsın. Zira bu mahmumdur ki, at asla binici olmaz, dokumacı asla fakih (f.kih alimi) olmaz; ânâ ise görmez; görüyor ise ânâ olmaz. Belki bu suvarı iken piyade olur. Bu itibarla beden at durumunda sen de binici durumundasın. Bu sebeptendir ki, kendi siktiricilerinden ve diğer duyulanlardan (mahsusat) habersiz kalan kimse, kendi baş ile meğûl olup Allah Teâlâ'nın zikrine dalar. Nitekim tasavvuf yolunun başlangıcı budur. Ahiret halferi onlara mübahede ile malûm olur. Her ne kadar onların hayvânî ruhları mizacın itidalinden çıkmaz ise, fakat anlamaz olmuş gibi, kendilerinden geçip siktirimin hakikati kendî celerinden başka şeylerle meğûl olmakla onların hâli ölümlü haline yakın olup, başkalarına olum halinde görünen nesneler, onlara hayatla iken görürdür. Kendine gelip mahsusat (duyulanlar) âlemine döndüce çoğunlukla onların hafızında o hâletten bir şey kalmaz. Belki eğer onlara cennetin hakikatini arz etmişler ise, cennetin safası, rahata, sevinç bulur. Eğer cennetimi arz etmişler ise, cennetimin derdi, tasası, sıkıntı ve acısı kalıp kendisi tasah ve üşgün olur. Eğer o hallerden hatırlarda bir şey kalmış ise, onu haber verir. Eğer hayâl hazinesi onu temelli olarak almış ise, hikkâye etmek misâli yoluyla olur ki, hayâl hazinesini misâli fazla kararmasına mübahede ettiği nesneden misâli yolla haber verir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) namaz kılariken mübarek elini kaldırdı ve: «İlâhı cennet meyvalarından bir salıkım üzümü arz ettiler. Onu bu dünyaya getirmek isterdim. Fakat ruhsat verilmedi.» buyurdu. Zira cennetten bir salıkım üzümün bu dünyaya getirile bileceği sanılmıyorsa. Bu imkânsızdır. Eğer mümkün olsaydı Peygamberimiz (s.a.v.) getirirdi. Onun için imkânsız olduğuna bilerek için çok mukaddimelere ihtiyac vardır. Öğrenmek istemenden âzumu da yoktur.

Bu konuda âlimlerin görüşleri değişiktir. Bazı âlimler, «Üzüm salıkımın nasil olduğunu peygamberden başka kimse bilmez ve ondan başka kimse görmedi.» derler. Bazı âlimler de: «Peygamberimizin namaz içinde «İlâhı oynatıldığına görmek kimseye nasip olmadı.» demek ki «az hareket namazı bozmaya» deyip bu meselemin tafsilâtında geniş bahisler açıp şöyle düşündüler ki: Evvelkilerin ve sonrakilerin bütün ilmi budur. Bunu bilmeyip başka ilimle uğrayan kimse işsiz olup gerilattan yaza çevrilmiş olur. Maksat budur ki, Peygamberimiz (s.a.v.)

lakâli de yahut Cibrîl'i dinlemekle cennetten haber verdiğini sanmayın.

Cibrîl'den dinlemenin mânâsı; bildiğin gibi, sana başka nesneler gibi malûm olur. Fakat hakikati üsre malûm olmamıştır. Zira Peygamberimiz (s.a.v.) cenneti gözüyle müşahade etmiştir. Ancak onu bu dünyada görmek mümkün olmamakla iştirak halinde bu âlemden kayıp olup o âlemde bulunmakla müşahade etmiştir. Bu da peygamberin marucundan bir çeşit mîrâctır. Ancak kayıp olmak iki kısımdır. Biri hayvani ruhun helâk olmasıyledir. Bu âlemde cenneti görmek mümkün değildir. Yedi kat gök ve yedi kat yer, bir hadem kabûsuna sığmadığı gibi, cennetin bir zerresi de bu cihana sığmaz. İşleme duygusu göğün ve yerin suretini görmekten mahrum olduğu gibi, bu dünya gösâ de cennetin bütün lezzetlerinden mahrumdur. Zira o dünyanın duyuları başkadır. Bu dünya duyuları onda işlemez.

YEDİNCİ BÖLÜM

KAHİR AZABI

Şimdi kahir azabını öğrenmeğe sıra geldi. Kahir azabı iki kısımdır. Biri ruhani ve biri de cismanidir. Cismani olan kahir azabı, herkesçe bilinmektedir, ondan haberdar olmayan kimse yoktur. Ruhani olan kahir azabını ise, kendi delinü idrâk edip ruhun hakikatini anamış kimseler bilir. Onlar ruhun zâtiyle kalın olduğunu, kıyamında beden yapısına muhtaç olmadığına, ölümden sonra da baki olduğunu bilirler. Ölüm onu yok etmez. Belki ölüm ile ondan yok olan eli, ayağı, gördü, kulağı ve diğer hislerdir. Bu hisler ondan alınınca, evlada, evlâku, sarayı, hizmetçisi, ata, ehlîsesi, belki güfte ve yerde bu du yularla anlaşılmaması mümkün olan her şey ondan alınır. Zira bu anlaşılanlar onun sevgilisi ve dostudur. Ölünü tamamıyla onlara vermiş t.r. Onlardan ayrılmakla, ayrılık azabına yakalanmış olur. Eğer onların beşerinden elini çekip dünyada onları sevgili edilmese, belki arzusu ölüm olsaydı, ölüm halinde rahat ve refaha kavuşur, acı çekmezdi ve eğer Allah Teâlâ'nın şevk ve muhabbetini kazanıp onun zikrini, fikrini elde edip bütün varlığını bu şevk ve muhabbete vermiş olsaydı, dünya işleri ona sevimli olup değersiz görünürdü. Ölüm anında sevgilisine kavuşup sıkıntı ve rahatsızlıktan kurtulup sandete kavuşurdu.

Şimdi düşün ki, kendini bilmeyen, ölünün sürekli kalacağına inanmayan ve bütün arzularını ve sevdiklerini dünyada arayan bir kimse, dünyadan ayrılıp sevgilisinin ayrılık acısına ve azabına yakalanacağına eminim olur mu?

Şökekim Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «Sevdiğini istediğin kadar sev, şühhesiz ondan ayrılacaksın.» Fakat mahbubu ve malûbu Allah Teâlâ olan, dünya ve dünyadakiler zâddı ve düşmanı olan; dün-

yadan ancak yeteri kadar azığını alan kimse, dünyadan geç ettiğinde, cırt, belâ, acı ve azabtan kurtulduğuna şüphes eder mi? Bu dereceyi idrâk eden kimse, kabir azabının dünya ehline muhakkak olup takvâ ehline olmamasında şerre kadar şüphesi kalmaz. Bu anlatıklarımızdan bu hadisin mânâsı anlaşılır. «Dünya, mâ'mûnün cindanı, kâfirin cennetidir».

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KABİR AZABININ SEBEBİ

Kabir azabının gerçek sebebi, dünya sevgisi olduğu bilindiği gibi, bu azabın dereceleri de değişik olduğu bilinsün: Kabir azabı bazı kimselere daha fazla, bazısına da az olur. Dünyaya olan sevgisinin derecesine göre... Bu itibarla bütün dünyada bağlılığı yalnız bir şeye olan bir kimsenin azabı, azamet, mevki ve makam sahibi olup dünyanın bütün imkânlarına sahip olmakla kalbi bir çok şeylere bağlı olan kimsenin azabı gibi değildir. Belki bu dünyada bir kimseye, bir atının sayı olduğunu haber verseler, onun elem ve kederi, on atının sayı olduğunu haber verdikleri kimseninkinden az olur. Eğer bütün mal ve servetinin yağma edildiğini haber verseler, elem ve kederi, malının yarısının yağma edildiğini haber verdikleri kimseninkinden fazla olur. Bununki de, bütün mal, ehli, evlâd yağma edilip mevki ve makamundan alınıp hükümdarlığından ısrâk edildiğini habet verdikleri kimseninkinden az olur. Ölümlük; mal, servet, çocuk ve dünya malı olan herşeyi yağma edip insana yalnız ve kimsesiz bırakır. İşte ölümlükün mânâsı budur.

O halde, herkesin azab ve rahata; dünyadan uzak kalmasının ve ona bağ olmasının miktarına göredir. Dünyada geniş imkânlarla sahıb olan ve kendini tamamıyla dünyaya vermiş olan kimsenin azabı gayet ağır olur. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu (azab) dünya hayatını âhiret hayatına tercih ettikleri içindir.» (Nahl sûresi, âyet: 107) Haberde gelmiştir ki: Resûlullah (s.a.v.) sahabelere; «'Şühhesiz onun için dar bir yaşam vardır' (Tâhâ sûresi, âyet: 124) âyetinin ne ile ilgili olduğunu bilir misiniz?» buyurdu. Sahabeler: «Allah ve Resûlî daha iyi bilir» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Kâfirlerin kabir azabı ile ilgilidir. Onların üzerine dokuz dokuz ejderha musallat edilir.» ve devam ederek: «O ejderhaları bilir misiniz? Onlar büyük ve kocaman yılanlardır. Her birinin dokuz başı vardır. Kayımete kadar kabirde kâfiri sınıp sakatlar.»

Basiretli kimseler, bu ejderhaları basiret gözüyle görürler. Basiretsiz olanlar ise, derler ki, biz o kimselerin mezarına bakıyoruz, bu anlatılardan hiç bir şey göremiyoruz. Onların mezarında azab ile ilgili bir şey olsaydı, bizim gözümüz görürdü ve böylece onların haline vâkıf olardık.

Bu ahmaklar bilmeselerki, anlatılan ejderhalar, onun ölmüş ru-
hundadır. Dıyarda değildir ki, başkasının onu görmesi mümkün olsun.
Belki bu ejderhalar, ölümünden önce ruhu içerisinde meydana gel-
miştir. Fakat kendisi ondan habersizdir. O halde, şöyle bilinsin ki, bu
ejderhalar, nefis-i cennâretinin sıfatlarından meydana gelmiştir. Baş-
larının sayın kötü ahlâkların dallarının sayısındadır. Bu ejderhala-
rın maddelerinin aklı, dünyadan olur. Sonra başları dünya sevgisinden
doğan kötü ahlâklar sayısınca olur. O kötü ahlâklar; kin, çekememez-
lik, kıbr, gösteriş, hars, hile, aldatma, düşmanlık, mevki, makam sev-
gisi ve şan, şöhret hayranlığı ve bunlardan başka da, ne miktar kötü
ahlâk varsa onların miktarınca olur. Onların miktarı ancak peygam-
berlik nûru ile bilinir. Bâze bu kötü ahlâkların sayısı malûm değildir.

Demek ki, bu ejderhalar, kâfirlerin ruhu içerisinde yerleşip yer
edilmişler. Bu da, Allah Teklâ ve Resûlünü bilmedikleri için değil, bel-
ki kendilerini tamâniyle dünyaya vermeleri sebebiyledir. Nitekim Al-
lah Teklâ buyurmuştur ki: «Bu (azab), dünya hayatına, âhiret üzeri-
ne tercih ettikleri içindir.» (Nahl sûresi, âyet: 207) ve Kur'ân-ı Ke-
rim'de başka bir yerde buyurmuştur ki:

«Siz âhiret iyiliklerini dünya iyiliklerine değiştiniz ve yalnız dün-
ya nimetlerinden faydalandınız.» (Ahkâf sûresi, âyet: 20) Eğer bu ej-
derhalar, ruhlarının dışında olsaydı, insanların düşündüğü gibi kolay
olurdu. Çünkü o ejderhaların bir saat onlardan el çekmeleri ihlûmall
olurdu. Fakat onların ruhları içerisinde yerleşip karar kıldığı için ay-
rılmaz sıfat olmuştur. Böylece onlardan kurtulmak nasıl mümkün
olur?

Nitekim bir kimse bir cariye satar ve aniden bu cariyeğe âşk ol-
duğunun farkına varır. Onun canı içerisinde bulunan ejderler, aşk ve
sevgidir. Bunlar gıdâ olmakla onlardan habersiz idi. Bunlar sokmaya
başlayınca ortaya çıktılar ve sahipleri de o zaman neye uğradığını bili-
di. Bunun gibi bu doksan dokuz ejderha, ölümünden önce dâlilet ehli-
nin ruhları içerisinde gıdâ idi. Sokmaları ve yaraları meydana çıkın-
ca, o zaman neye uğradıklarını bilirler. Aşk, sevgili ile bersber ve bir
arada olduğu zaman rahatın kendisi olduğu gibi, ayrılık zamanında
da âzab ve sıkıntı sebebi olur. Çünkü aşk olmasaydı, ayrılık âzaba ve
acılarına düşmezdi. Dünyanın mevki ve makam sevgisi rahatlık sebebi
olduğu gibi, ediyet ve âzab sebebidir de. Şimdi mevki sevgisi onun ru-
huna ejderha gibi neşter varur. Mal, saray ve elbise sevgisi yılanlar ve
akrepler gibi sokup yaralar. Diğer kötü sıfatlar ve çirkin ahlâkların
hâlini de bu minvâl üzere kıyasla.

Cariye aşkına mübtelâ olan kimsenin ayrılık zamanında, ayrılı-
ğın acı ve kederinden kurtulmak için, kendini suya, ateşe atmak is-
tediği, yahut yılan ve akreplerin zehirlemesiyle ölmek istediği gibi, dâ-
lilet ehli olanlar da, kâbir âzabı yerine, akreb ve yılanların sokması-
na maruz kalmayı arzu ederler. Zira akreb ve yılanların yarasa be-
dede olur. O âzabın yarasa ise, ruhta olur. Fakat sâhîr göz onu gör-
mez.

O halde, gerçek budur ki, herkes kendi azabına bu dünyadan kendisi götürür ve bu azab onların ruhları içerisinde müesses olur. Bu sebepten Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «İnna ensa, yaptıklarınının size haddinden başka bir şey değildir.» yine bu sebepten Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer ilâde ilâ-i yakîn olsaydı, elbette cehennemci görüldü.» (Tekkûr sûresi, âyet: 4-5) ve yine aynı sebeple, Allah Teâlâ «Cehennem ateşi kâfirleri kuşatır.» (Ankebût sûresi, âyet: 34) âyet-i kerimesinde, «Cehennem onları kuşatıcı ve onlarla beraberdir.» buyurur. «Onları kuşatacak ve onlarla beraber olacak.» buyurmuyor.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ÖLÜM AZABININ HİS EDİLİŞİ

Eğer sorulursa: «Şeriatın zahîrinden anlaşılan, o ejderhalar ve akrepler zahîr göle görülebilir. Halbuki ruhun içerisinde olan ejderhalar zahîr göle görünmesi mümkün değildir.» İbna cevap şudur.

Bu anlatılan ejderhaları ölümler görür. Fakat bu âlemde insanlar onları görmeye kadir değildirler. Zira o dünyaya sâit olan şeyleri zahîr göle görmek mümkün değildir. Anlatılan ejderhalar ölümlere hayat ve temsili yoldan görünür. Belki onları bu dünyada gördükleri gibi görürler. Fakat başkası onu görmez. Nitekim uykuya varan kimselere göre mevcuttur ve onun esiyet ve âzabı vardır. Fakat uykuda olma yan kimselere göre yoktur. Uykuda olmayanlara göre bu yılanlar mevcut olmamakla, onun derdi, tasası, âzab ve acısı olamaz. Rüya da yılan bir kimsesi sokarsa, o, bir düşmanın açacağı yaraya işaret olur ki, düşmanı ona zafer bulacaktır. Demek ki, o rubî bir esiyettir, onun kalbine zâhır olur. Fakat bu dünyada benzeri gösterilmek istense, o yılan ile temsili edilir. Düşman ona galib geldiği zaman «Ben bu halde rüyasını görmüşüm. Ne olaydı beni bir yılan sokaydı da, düşmanın bu halini görmeyeydim» der. Zira kalbteki bu âzabın esiyet ve zahmeti; bedene olan âzabtan daha ağırdır. Eğer, «bu yılan haddi zâtında yoktur. Onun yarasa ve esiyeti de hayattır.» diye anal edilse, bu büyük bir hatâdır. Bilâkis o yılan gerçekte mevcuttur. «Me'vudun» mânâsı bu bulunmuş. Ma'dumun mânâsı da bulunmamış demektir. Çünkü rû'ya âleminde gördüğün herşey senin için mevcuttur. Fakat başka insanlar onu görüp bilmezler. Senin görmediğin herşeyi de bütün insanlar görür onlar senin mevcut değildir. Azap ve azabın sebebi ölüme ve rûya âlemindeki ölüme göre mevcut oluncu, başkasını onu bilmemekten ona ne noksanlık gelir. Ama şu kadar var ki, rû'yada olan kimse, çabuk uyanıp ondan kurtulduğu için ona hayâl derler. Fakat ölü o âzabta devamı olarak kalır. Çünkü ölünün sonu yoktur. Ölünün âzabı bu âlemde his edilip görülen âzab gibidir. Şeriatla anlatılan yılan, akrep ve ejderhalar kâbirde yoktur ki, zahîr göle herkes tarafından görünüp şehadet âleminde olsun. Ama şehadet âleminde olan kimse, uy-

kuya varmakla, dümün ahvâli ona görünüp yılan ve akrepler arasın-
da onu azab içinde görür.

Ancak velîler ve peygamberler bu hâlî uyanık iken de görürler.
Çünkü başkalarına rû'ya âleminde vâkı olan hâller, onlara uyanık
iken vâkı olur. Çünkü mahsusat âlemi onları âlem-i gaybte bir nesne
görmekten alıkoymaz.

Bu kadar uzun açıklama, bir grup alimâğın zâhîr gözetleriyle kâbir
âzabını göremedikleri için inkâr etmeleri sebebiyle yapıldı. Onların in-
kâr etmelerinin sebebi de, o dünya ile hâşşikleri olmadiğundan ötürü
dür.

ONUNCU BÖLÜM

KÂBİR AZABI KİMLER İÇİNDİR?

Eğer, ekabîr âzabı, kalbin bu dünyaya bağıntısından ileri geli-
yorsa, hiç kimse ondan kurtulamaz. Çünkü, çocuk çocuğu, malı ve
mekkî elipta bunlara meyil ve sevgi bağlanmayan yoktur. O halde kâ-
bir âzabı herkese olmasa ve hiçbir feridin bundan kurtulmaması gere-
kire diye sorulursa, cevabında deriz ki: Durum anlatıldığı gibi değil-
dir. Çünkü bazı kimseler vardır ki, dünyadan geçmiş, dünyada lezzet
alacakları ve rahat edecekleri bir yer kalmamış. Daima olumsuz arzu
ediyorlar. Fakir müslümanların çoğu böyledir. Zenginler ise, iki kı-
sımdır: Bir kısım anlatıldığı gibi, her ne kadar evlât, mal, mülk sevgi-
leri var ise de, Allah Teâlâ'ya da sevgileri vardır. Bu durumda bu
kâbil kimseler, eğer Allah Teâlâ'ya olan sevgileri fazla ise, onlar için
de kâbir âzabı olmaz. Onların hâlî şu adamın hâline benzer ki, sev-
diği bir şehir vardır. Ve o şehirde de sevdiği bir sarayı vardır.

Ancak reislik, saltanat, kök ve bahçeyi bunlardan da fazla sevi-
yor. Padışahın emir gelip bir şehrin reisliği ona veriliyorsa, o kimse
vatanından ayrı düşmekle asla güm çekmez. Çünkü reislik sevgisi, da
ba ağır hâucsa şehrinin ve sarayının sevgisi silinir, adı ve ismi kalmaz.
Demek ki, peygamberler, velîler ve İslâm ehli olan diğer kimselerin
kalbî, kadına, evlâda, şehir ve vatana iltifat etse de Allah Teâlâ'nın
sevgisi zuhur edip ondaki lezzet ile cinsiyet payda olunca, onların
hepsi silinir. Bu lezzet düm ile hâsıl olur. O halde, bu kâbil kimseler
kâbir âzabından emîn olurlar. Ama, dünya arzularına sevgi bağlayıp
dunyaya tamamıyla bağlanan zenginler bu âzabtan kurtulmazlar. İn-
sanların çoğu bu sınıftandır. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz-
den cehennemde uğramayacak insan katıyyen yoktur. Bu, Rabbânî
katında kâinleştirmiş bir hükümdür. Sena bîz Allah'a karşı gelmekten
sakınmayış olanları kurtaracağız, zâlimleri de toptan cehennemde hura-
kacağız.» (Meryem sûresi, âyet: 71 - 72). Bu kimseler, bir müddet
âzab çekerler. Fakat dünyadan ayrılmakla, dünya lezzetini unutup
kalbünde olan Allah sevgisi yavaş yavaş zuhur etmeye başlar O, bir

zararı diğerinden, yahut bir şehri diğer bir şehirden veya bir kadını diğer bir kadından fazla sevip ancak öbürüne de sevgisi olan kimseye benzar. Onu çok sevdiğinden uzaklaşıp öbürüne tahass ederlerse, bir müddet ondan ayrıldığına üzülür. Sonra onu unutup bunun sevgisine alııp kalbinde olan sevgi zamanla zühur etmeye başlar. Ama Allah Teâlâ'ya hiç sevgi beslememiş olan zenginler, o âzaba muhtelâ olup ebedî kalırlar. Çünkü onların bütün sevgisi, ayrılmakla rı nemezdir. O halde onlar, ne zaman tesellî bulup kurtulurlar. Kafirlerin âzabının ebedî olmasının bir sebebi de budur, demişler.

Bil ki, insanlardan bazı kimseler, sadece diliyle «bîz yalnız Allah'ı severiz, yahut Allah Teâlâ'yı dünyadan daha çok severiz» diye iddia ediyorlar. Belki dünyadaki bütün insanların görüşü de budur. Ancak bunun bir ölçüsü ve değerlendirilisi vardır ki, durum onunla anlaşılır. O ölçü de budur: Bir kimseye nefsanî arzusu bir şey emretse ve Allah'ın emri de onun aksini emretse, eğer onun kalbi Allah Teâlâ'nın fermanına daha çok meylerse, o kimsenin Allah'ı daha çok sevdiği anlaşılır. Nitekim bir kimsa, iki kimseyi seviyor, ancak birini daha fazla seviyorsa, ikisinin arasında bir ihtisâf çıktığı zaman, kendini daha çok sevdiği kimsenin tarafında görür ve böylece ona sevgisinin daha çok olduğunu anlar. Durum böyle olmayınca, yalnız dilke: «ben Allah'ı severim» diye lâf etmek faydasızdır. Çünkü o düpedüz yalan olur. Bu sebepten peygamber efendimiz (a.s.v.) buyururur ki «ilâhî ilâllâhe» kelimesini tekrarlayan kimse bunun sayesinde Allah'tan âzabından korunmuş olur. Bu, dünyayı din üzerine tercih edene kadar devam eder. Dünyayı din üzerine tercih ettiği zaman «ilâ ilâhe ilâllâhe» demek düpedüz yalan olur, der.

Bu açıklama ile, basiret ehlinin batını müşahade ile kimlerin kâbir âzabından kurtulacağını bildikleri anlaşıldı ve yine insanların çoğunun o âzabtan kurtulacakları anlaşıldı. Ancak kurtuluşun müddeti ile âzabın şiddeti çok değişiktir. Çünkü dünyaya bağlılık ve sevgi dereceleri çok değişiktir.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

KABİR AZABINDAN EMİN OLMAMAK

Bazı ahmak ve mağrur kimseler der ki: «Eğer kâbir âzabı bu ise, biz ondan eminiz. Çünkü bizim dünya ile asla alakamız yoktur. Bizim yanımda dünyanın varlığı ve yokluğu bîddir.» Bu, boş bir hayâl ve gerçek dışı bir iddiadır. Zira bu husus denenmeden bilinmez. Eğer, hırsızlar bütün malını çalıp da nüfuz ve itibarı arkadaşlarına istikâî etse ve kendine mahsus mürit ve sevenleri kendinden yüz çevirip onu kötülerine bağlamış olsalar; eğer bu halde asla kâfirane testir etmeyip başkasının malı çalmış ve başkasının nüfuz ve itibarı kayıp olmuş gibi olursa, bu iddiası değersizdir. Malları çalınp dostları kendisinden yüz çevirmeyince, işin hakikati ne olduğu bilinmez. O halde

önce mal ve servetini kendinden ayırıp halkın iltifatından kaçmakla kendini deneyip ondan sonra kendine güvenmesi gerekir. Çok kimseler var ki, karısına veya cariyesine bağlılığı olmadığınca sanır. Fakat karısını boğayınca, veya cariyesini satınca, kalbinde gırtlı olan aşk, açığa çıkar ve deli divaneye döner.

O halde, kâbir azabından kurtulmak isteyen, dünyadan hiç bir şey ile zarûret miktarından fazla ilgilenmemeli ve dünyalığı helâ gibi kabul etmelidir. Helâya ihtiyacı olan kimse, ihtiyacı kadar ona arzu olur, fazla olmasa. Mideye yemek doldurmak, onu boğaltmak gibi olmamalıdır ve ikisi de zarûret miktarı olmalıdır. Diğer hususlar da bu münvâ üzere olup zarûret miktarını aşmamalıdır. Eğer kalbi dünya alâkasından kurtarmaya imkân olmazsa, ihâdete devam etmelidir. Allah'ın zikir ve fikrine ünsiyet پیدا edip zikir alışkanlığına kalbine hakim etmelidir. Zikir sevgisi dünya sevgisini bastırmalıdır. Şeriate uymak ve Hakk'ın fermanını nefis havası üzerine takdim etmekle, bu mânânın hâsıl olmasına kendinden hüccet ve delil istemelidir. Eğer bu konuda nefsi kendine müti olursa, kâbir azabından kurtulduğuna güvenebilir. Eğer hâl, anlatıldığı gibi olmazsa, kâbir azabı kendi bedene muhakkak değer. Meğer ki, Allah'ın inayeti erişip azabını af etsin.

İKİNCİ BÖLÜM

RUH CEHENNEMİNDKİ AZABLAR

Şehidî ruhanî cehennemî anlatmak sırasıdır. Ruhani cehennemden maksad, azabın yalnız ruha mahsus olup bedenle ilgili olmamasıdır. «O, Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki, kalbi iltikâ edersin» (Hummese sûresi, âyet: 7-8) mealindeki âyet-i kerimenin mânâsı, ateşin kalbi iltikâ etmesidir. Bedene dokunan ateşe ise, «cismanî derler, «ruhanî» demezler.

Bundan sonra bil ki, ruhanî cehennemde üç çeşit ateş vardır. Birincisi dünyanın arzularından ayrılma ateşidir. İkinci; pişmanlık, mahcûbiyet ve reslî olma ateşidir. Üçüncüsü; Allah'ın cemâlini görmekten mahrum ve ümitsiz olmak ateşidir. Bu anlatılan üç çeşit ateş, ruha ve gönüle tesir eder, bedene tesir etmez. Bu itibarla, bu üç çeşit ateş ve bunları beraber götürmenin sebeplerini bu dünyadan bazı müşküller getirmekle açıklamak gerekir.

Birinci sınıf: Dünya ve dünyanın arzu ve isteklerinden ayrılma ateşidir. Bu çeşit kâbir azabının sebebi, daha önce açıklandığı gibi, aşk ve sevgidir. Çünkü bunlar, sevgi ile beraber olduğu müddetçe kalbin cenneti olduğu gibi, sevgiliden ayrı olduğu müddetçe de kalbin cehennemidir. Bu sebeble dünyaya aşık olan kimseler, dünyada olduğu müddetçe «Cenneti Ma'vada»dır. Nitekim «Dünya mü'minin zînaı, kâfirin cennetidir.» buyurulmuştur. Ahirette ise, sevgiliden

uzak ve ayrı düşmekle âzabın çeşitleriyle muazzamdır. Demek ki her şey, bu hale göre hem âzab sebebi, hem de zevk sebebi olur.

Bu âteşin dünyada benzeri şudur ki, bir padişah olsa ve bütün yeryüzü onun emir ve fermanında olsa, daima güzel cariyeler ile emsalsiz hizmetçiler ile güzel ahenkli bahçelerde ve konforlu köşklere yaşıyorken, aniden onun düşmanlarından biri ona galib gelip onu tutup esir etse ve kendi memleketinin adamları huzurunda ona köpek bakanlığını emir buyursa, onun kadın ve cariyelerini biter işte kullanma, hazinesinde olan kıymetli ve üstün şeyleri düşmanlarına verse, dikkat edip bakan, o kimse ne bedenî ile ilgili âzab var mıdır? Halbuki hükümdarlıktan ayrılmaması âteşi; kadın, çocuk, cariyeler, hizmetçiler ve ağır nimetlerin hazinesinin ayrışık âteşi, onun ruhu içinde böyle tezrar eder ki, o kimse «ne olaydı kendimi aniden öldürseylerdi veya bedeni-ne büyük bir belâ musallat edelerdi. Tâ ki bu âzabtan kurtulaydım diye temenni eder.

Bu anlatılan bir âteşin örneğidir. Nimetler ne kadar çok olursa, hükümdarlık geniş ve güçlü olursa, bu âteşin tesiri de o kadar çok olur.

Şu hâlde, dünyadan faydalanmama, dünyevi imkânları fazla olan kimse için, aklı da çetin ve ruhundaki ayrışık âteşi de daha yakındır. O âteşin bir benzerinin bu dünyada bulunmama düşünülemez.

Zira dünyadaki esiyet ve âzab, ruha ve gönüle fazla yerleşmez. Zira dünyanın duyguları ve işleri kalbî meşgul eder ve o meşgulliyetten kalbe bir nevi perde hâsıl olup âzab tam münkasıya etki yapmaz. Bu sebeptendir ki, bir kimse gönlünü ve kalbini bir şeyle meşgul etse, o âzabın acısı az olur. Bu meşgulliyetten boşalırsa, acı fazla olur. Bu sebeptendir ki, dert sahibi olan kimse, uykudan uyanınca, kalbindeki musibet yarasanı fazla bulur. Zira uyku halinde kalb mahsusata dommeden daha safi olmakla âzabın eseri fazla olur. Şöyle ki, insan uykudan uyanırken güzel bir avaz işitse, kalbinde fazla tesir bırakır. Bunun sebebi de kalbin mahsusatları safi olmasıdır. Bu dünyada tamamiyle hislerden kurtulmak ise asla mümkün değildir. Olup hislerin bağından kurtulduğu zaman, âzab veya rahata fazla olur. O âteşin bu dünya âteşi gibi olduğunu sanma. Belki dünya âteşini yemiş su ile yıkadıktan sonra dünyaya göndermişlerdir.

İkinci sınır: Utanma ve mahcûbiyet âteşidir. Onun örneği şudur. ki, bir padişah, aşağı ve basla bir kimseyi seçip memlekete vali tayin eder; ve onun kendi haremine serbest girip çıkmasına izin verir, bütün hazinelerini ona teslim eder, bütün hususlarda ona güvenir; sonra o kimse bu kadar kudret ve ruhsat bulunca azar, kıyma eder ve padişahın hazinesine hiyanet edip gereksiz tasarruflar yapar.

Padişahın karısıyla, kızlarıyla ve cariyesiyle kötülük yapar. Görünüşte ise, padişaha emniyet ve doğruluk taslanmaktan geri kalmaz. Fakat bir gün padişahın haremîyle kötülük yapmak üzere iken, padişahın bir pencereden kendilerine baktığını görür ve padişahın hergün kendi durumlarına bildiğini, ancak kendisine büyük cezalar verip çe-

şu işkenecilerle öldürmek gayesiyle bu işi gerçekleştirdiğini anlarsa, şimdi bu durumda, düşün ki, onun ruhuna nice mahcûbiyet ateşleri düşüp pişmanlıklar çeker. Her ne kadar bedeni sağıkta ise de, o durumda mahcûbiyet ve rezillik ateşlerinden kurtulmak için, yerin dibine geçmeyi arzu eder.

Sen de, bunun gibi bu âlemden nice işler işlemişsin ki, onların zahiri her ne kadar güzel görünüyor ise de, içyüzü kötü ve çirkindir. Kıyâmet gününde kötü filâlerin ruhu ve hakikati gösterilince, reziliğin açığa çıkar. Mahcûbiyet ateşinde çeşitli âzablarla âzablandırılacaksın. Mesele: Bugün bir kimsenin gaybetini ettiysen, yarın kıyâmet gününde, kendini; bir yemeği, kızırtılmış kuş eti olduğunu sanarak yiyen, sonra yediğinin ölmüş kardeşinin eti olduğu meydana çıkan kimses gibi görürsün. Dikkat et ki, o anda nasıl rezil olur, kalbe, ne kadar nedamet ateşiyle yanar. Gaybetin ruhu ve hakikati budur. Fakat bugün gizlidir. Yarın açığa çıkacaktır. Bunun için her kimse rû'ya ölmüş adamın etini yediğini görürse tâbiri, gaybet etmek olur.

Sen, bu dünyada bir kimsenin durumuna taş atsan da, sana: bu taşın duvardan senin evine geçip potağının gösünü çıkardığına gorse, o anda içine ne kadar ateş düşer ve ne kadar üzüldürsün. Bir kimsenin bu dünyada bir müslümansa haset etse, kıyâmet gününde kendini bu âdret üzere görür. Hasedin ruhu, hakikati budur. Zira sen hasetle düşmanına kastediyorsun; fakat, haberin yoktur ki, onun zararı senin neisane racidir, senin dinini yok eden âhiretle göt nârun olan taatlerind amel defterinden alıp onun defterine geçirir ve kastetmez ve ibdetlemez kalırsın. Bilhassa yarın kıyâmet gününde senin amelin, bu dünyadaki evlâdının gözünden daha mühimdir. Zira senin saadetinin vasi leli, evlad değil âmelidir. Yarın kıyâmet gününde şekiller, ruh ve hakikatlara tâbi olur. Her neye haklırsa, layık olduğu şekil ve mottazil olduğu ahlak üzere görünüp ayıplar ve pişmanlıklar ortaya çıkacaktır.

Uyku âlemi, haşır âlemine yakın olduğu için, rû'ya âlemindeki işler, mâkıya uygun olan sûret üzere olur. Nitekim bir adam İbni Sîrî'nin yanına gelip dedi ki: «Rû'ya gördüm ki, elimde bir yâritik vardı. Onunla kadınların fecrlerini ve erkeklerin ağzlarını mühürledim.» İbni Sîrî: «Sen müezzin misin?» dedi. O da: «Evet» dedi. İbni Sîrî: «Sen Ramazan ayında şafak vaktinden evvel ezan okuyorsun.» O adam: «Doğrudur» dedi. Düşüncün ki rû'ya âleminde ona ruh muamelesini ne şekilde arzettiler. Ezan şeklen bir sestir. Ancak Ramazan ayında onun ruhu ve hakikati, insanları yemekten, içmekten alıkoymaktır. Ne kadar gariptir ki, rû'ya âleminde âhiret ahvâlinde sana bu kadar ömek beyân ettikleri halde senin hiç ondan haberin yoktur.

Bu mânâda hâdiste gelmiştir ki: «Kıyâmet gününde dünyayı bir çirkim kocakarı sûretinde getirirler. Ona bakana herkes: "Senden Allah'a şükürüm" der. Melekler onlara: "Bu aşırna birbirinizi öldürdüğünüz dünyadır" diyecekler. Mahşer ehli bu sözün duyunca, o kadar

mahebb olup pişmanlık çekerler ki, bu halden kurtulmak için ateşe düşmeyi tercih ederler.»

Bu resâlet şuna benzer: Rivâyet ederler ki, padişahlardan biri o, bunu evlendirmiş, düğün geceni oğlan, haddinden fazla şarap içip şarhoş ve anılamaz olup zıfak için dışarıya çıktı. Gerdek odasına giden yolu şarap saraydan dışarı çıkıp bir miktar gittikten sonra içinde mum yanan bir ev görüp, gelin odasını bulduğunu sanarak aniden kapıdan içeri girince, bir topluluk insanın orada yatıp uykuya daldıklarını görür. Ne kadar bağırıp çağırır ise de, ses vermezler. Uykuya daldıklarını sanır. O topluluk içinde yeni bir örtüsü olan birini görür ve, «İşce gelin budur» der. Bunun üzerine yanına yatıp üstündeki örtüyü kaldırınca, buruna güzel bir koku gelir ve «muhabbakk gelin budur, güzel kokular sürünmüşdür.» Sabaha kadar onunda oynuyor, dilini ağzına atıyor. Onun dilinden ağzına yaşlık gelince, gelinin ona yakınlık gösterip ustane gülsuyu saçtığına sanır. Sabah olup aklı başına geldiği zaman bakar ki, burası kâfirlerin mezarlığı imiş ve uyuyanlar ölmüşlermiş. O yeni örtü örtünüp gelin sanılan, o günlerde ölmüş çürkin yüzlu bir kocakarıymış. O güzel koku, ölümden kafenine sürdükleri koku imiş. Ondan gelen yaşlık ölüden çıkan pisliklermiş. Kendine bakınca, bütün vücudunun pislikler içinde kaldığını görür. Damagında onun kötü yağlılığından pis bir tat duyuyor. Bu resâleti görünce, pederi ve askarı, onun bu halini bilmecinler diye kendini öldürmek ister. Bu endişede iken, padişah bütün askarıyla birlikte onu aramaya çıkarlar ve onu bu halde ve rezalette görünce, bu rezillikten kurtulmak için yerin dibine geçmek ister.

Dernek ki, yarın mahşer gününde dünya ehlî, dünyanın zevk ve şehvetlerini bu sıfat üzere görecekler. Şehvetlerin ilişkisinden kâfunde kalan eser ve iz, o kimsenin âminden ve damagında olan pislik ve acılık gibi görülür. Hatta ondan da kötü ve ağırdır. Çünkü ohar dünyadaki zahmet ve zorluğun tamamı bu dünyadaki örneklerle anlatılmaz. Buraya kadar anlattığımız, ruha ve gönüle düşüp de beden.n habersiz olduğu utanma ve rezil rüsvaylık ateşinin izahıdır.

Üçüncü sınıf: Allah Teâlâ'nın cemâlini görmekten mahrum olmak ve bu sadetden umutsuz olmak atesidir. Onun sebebi, bu dünyadan ohar dünyaya götürdüğü câhiliyye ve kâfirliktir. Zîrâ Allah'ın marifetine tahsil etmedi ve kalbini bilgi edinmek ve mücadele ile temizlemedi ki, ölümden sonra Allah Teâlâ'nın cemâli, eyya aynada görüldüğü gibi, onda görünsün. Belki, günahların ve dünya şehvetlerinin pesi, onların kalbini bir şey göstermiyecek şekilde karartmıştır.

Bu ateşin bir misâli şudur: Bir grup insanla, çakıl taşlarının çok bulunduğu bir yere vardın. Vakti gece olduğu için, o taşların rengini ve şeklini görmek mümkün olmuyor. Yoldaşların sana diyor ki, «Bu taşlardan ne kadar götürebileersen götür. Zîrâ bunlarda çok faydalar vardır.» Oların her birisi gücü yettiği kadar o taşlardan aldı. Sen ise, «varın bunların faydası olup olmadığını bilmediğim halde, muhtemel bir fayda için bu kadar emiyet çekmem ne kadar alımlıklık olur...» de-

cin. Sonra yoldakların o yerdən bol bol taş aldılar. Sen de orudan cinin boş ayrıldın. Yolda onları alaya alıp diyordun ki: «Kâşinin böyle imkânsız şeylere tamm' edip eşek gibi yük çekmesi, ne aptallıktır.» Dünya ağırınca, bakıp gördün ki, o getirdikleri taşların her biri yüzdün altın değerinde inciler (cevher) yakutlar imiş. Bu durumda bu insanlar, daha fazla almadıklarına yansın, sen kendin ise, bu aldığın ve huzrândan ölmek derecesine gellersin. Zira buna hayıflanmanın ateşin ruhuna işlenmiştir. Sonra onlar, o cevherleri satıp yeryüzüne sahip olurlar, arzu ettikleri nimetleri alıyorlar ve gövüllerinin istediği yerlerde bulunsuyorlar. Ve seni aç ve çıplak hizmetlerinde kullanarak zor işlerde çalıştırıyorlar. Onlara: «Bu nimetten bana da pay verin» deyip yalvardıkça, şu âyetteki cevaba verirler: «Siz biraz su veya Allah'ın size verdiği rızkıtan günderin.» diye bağırlar. Onlar da: «Doğrusu Allah, bunları kâfilere harâm etti.» (A'râf sûresi, âyet: 56) derler ve hem de derler ki: «Bizden ki, sen bizimle alay edip gülerdin. Biz de bugün sana güleriz.»

Âyet-i kerîmede: «Eğer bizimle alay ediyorsanız, muhakkak bir de siz alay ettiğiniz gibi, sizde (kıyamette) alay edeceğiz.» (Hûd sûresi, âyet: 28) buyrulur. Bu anlatışlarımız, cennet nimetlerine kaçmanın ve Allah'ın cemâlini görmekten nasıbzı kalmaya hayıflanmanın misâlidir. Bu cevherler, dünyada yapılan iyi amellerin misâlidir. O karanlık, dünyanın misâlidir. Âhiret ticareti için iyi ameller götürmeyen kimseler, «gelecekteki şüpheli nimetler için, bu dünyada nekin eziyet çekiyim» diyenlerdir. Şu âyet onların hakkında gelmiştir: «Siz biraz su veya Allah'ın size verdiği rızkıtan göndertin.» diye bağırlar. Onlar da, «Doğrusu Allah bunları kâfilere harâm etti.» derler. Onlar, marifet ve taat ehli olan cennet ehlinin bu hâlini gördüce, nasıl hasret ve nedamet çekmezler. Onların üzerine o kadar nimetler akar ki, dünyanın bütün nimetleri onların bir saatine karşılık gelmez. Belki on son cehennemden çıkana bile verdikleri nimet, on dünya nimetli kadardır. Bu aradaki fark, mesafe ve miktâr ile değil, belki, nimetin ruhunda ve aslında olur ki, nimetin ruhu, zevk ve neş'e'dir. Nitekim «bir cevher yüz altın miktandadır» denildiği zaman, gaye, değer de yüz altın gibidir demektir, ağırlık ve büyüklükte demek değildir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUHANI ATEŞİN ŞİDDETİ

Bil ki, bu üç türü ruhani ateşin tesiri bedene tesir eden ateşten daha şiddetlidir. Zira ateş, cana ulaşmadan, bedenin ateşin tesirinden haberi olmaz. O halde ruhun içinden hâsıl olan ateşin tesiri daha büyük olur. Bu anlatılan ateşler bizzat ruhun içinden hâsıl olur. Bütün deri ve acuların sebebi, yaratılış icâbı olan bir nesnenin modunun meydana gelmesidir. Bedenin yaratılış icâbı, terkip ve yapısının olduğu gibi durması ve vücut parçalarının toğu ve bir arada kalmazdır. Ya-

ra ve cerahatle, yapının parçaları birbirinden ayrılınca ve böylece, terkîp tabiatının zıddı meydana geldiği için acı duyar. Beden yarasa ise, bütün vücut parçalarının birbirinden ayrılmasıyla meydana gelir. Bu itibarla her parçadan bir çeşit acı hâsıl olduğu için, ateş ve acı daha çetin olur. Demek ki kalbin tabiatına uymayan bir şeyin ona yerleşmeyle vucutta daha büyük acı ve acılar meydana gelir.

Kalbin yaratılışının icabı, Allah Teâlâ'yı bilmek ve onun cemâlini görmektir. Onda bunun zıddı olan görmemeslik yerleşince sonsuz acılar meydana gelir. Eğer insan kalbi, günah illetiyle hasta olmasaydı, ölümden önce de bu görmemesliğin acısını çekendi: Nitekim uyuyuşmuş el ve ayak ateşin acısından haberdar olma. Uyuyaklılık zâil olduğu zaman kendini ateşin içinde bulur ve bu sebeble büyük azaba düşer. Bunun gibi, insanlığı dünyada uyuyuşmuş durumdadır. Bu uyuyaklılığı ancak ölümla kalkar. Ve bu sebeble bu hasret ve pişmanlık başka yerden değil, onun ruhunun içinden hasıl olur. İnsan o ateş ruhunda bu dünyadan götürmüştür. Aneka hakikat-ı hâlî, dünyada ilmi yakını ile bilmediği için, o ateş açığa çıkmazdı. «Aynecî-yakine» derecesi hâsıl olunca, gerçeği öğrendi. «Böyle değildir! Eğer ilmiyle bilseydiniz, muhakkak cehennemi görürdünüz.» (Tekkür sûresi, âyet. 3-6) âyet-i kerîmesinin mânâsı budur.

Şeriatın cismani cennet ve cehennemi ciraflı anlatması, bütün insanların onları anlamakta güçlük çekmedikleri içindir. Fakat ruhanî azâbe insanlardan kime anlatsan onu hasıl sanar; zorluk ve ağırlığı kavrayamaz. Nitekim bir çocuğa, «Oku, tahsil yap! Yoksa, babanın hükümdarlığı ve padişahlığı sana kalmaz. Hükümdarlık ve padişahlık saadetinden uzak kalırsan.» dersen, bu dereceyi anlayamaz. Bu sözler, onun kalbini etkilemez. Ama ona, «okuyup öğrenmessen, senin hocan kulağını çeker, seni döver.» dersen, bu mânâyı anlar. Hocanın çocuğun kulağını çekmesi doğru olduğu gibi, babasının başkanlığından mahrum kalması da doğrudur. Bunun gibi, cismani azâb da doğrudur ve Allah'ın cemâlini görmekten mahrum kalmak da doğrudur. Ancak cismani azabın, mahrumluk azabına nisbeti, hocanın çocuğun kulağını çekmesinin, babasının başkanlığından mahrum kalmasına nisbeti gibidir.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUHANİ VE CİSMANİ HALLER

Eğer ezikler anlatılacakları hepsi, bütün âlimlerin muteber kitaplarından anlatıldıklarına muhalifse, Zîrâ âlimler buyurmuşlar ki: «İzâ bin hâllerî, taklîd ve iltimâkten başka şekilde, anlamak imkânı yoktur. Zîrâ kîrâk ve basiretle ona ulaşan yol yoktur» demişler.» diye sorarsan, cevaben deriz ki; bu hususta mazaretleri daha önce açıkladı

ki «insanlarla, okullarının alabildiği biçimde konuşun.» Âlimlerin kitaplarında zikir edilen de bütün zikir otuğımıza muhalif değildir. Zîrâ âlimler ve âhiretle ilgili ruhani olan hususları bilmemişler, ya da bilmemişler; fakat insanların çoğu anlamadığı için açıklamamışlardır.

Cismanî olan hâller bîzzat şeriatın sahibinden taklit ve itmekten başka yolla bilinmez. Ama ruhani olan kıyam, ruhun hakikatini bilmeye bağlıdır. Ruhun hakikatini anlamak da bîzzat tasiret yolu ve bâtema görmekle olur. Buna da ancak, aslî vatanından ve doğum yeri olan yerden ayrılıp din yolunun yolculuğuna seçen kimseler ulaşabilir. Zikir edilen vatanın makrat şehri ve hane değildir. Zîrâ şehir ve hane beden kalıbının vatanıdır. Beden kalıbının yolculuğunun akıllı insanlara önemi yoktur. Belki, insanın hakikati olan ruhun bir karargâhı ve konağı vardır. O, oradan sefer etmiştir. Ve onun o seferde, her biri bir başka âlem olan konakları vardır. Onun ilk karargâhı mahsusettir. Sonra hayaller sonra mevhumat ve sonra da makûlâtur.

Makûlât, onun dördüncü konağıdır. İnsan kendi hakikatından dördüncü konakta haberdar olur. Ancak insanların çoğu bu konaktan haberdar olmaz.

O halde zikir edilen âlemlerin misâlini getirmekle anlaşılmasını kolaylaştırarak. Misâl şudur: İnsan mahsusat âleminde bulunduğu müddetçe, fikir alı, etmeden kendini mema vurup helâk eden pervaneye benzer. Zîrâ pervanenin sahip olduğu yalnız görmek yeteneğidir. Ona hayâl ve hafıza yoktur. Zîrâ o karanlıktan kaçıyor ve çıkmak için bir pencere arıyor. Mumun ışığını görünce, ona pencere sanıp kendini ona vurur. Ateşin acısını bir defa tadınca, ona hafızasında kalmadığı için, sûret hayâlinde devamla kalmasa. Hayâl ve hafızası olmadığı için de, ondan sakınmak yeteneğine sahip olmuyor. Bu nedenle ölünceye kadar kendini tekrar tekrar mema vurur. Eğer onda hayâl kuvveti ve hayâlleri koruyan hafıza olsaydı, o bir defa ateşin acısını tattıktan sonra bir daha memm semsine uğramazdı. Zîrâ diğer hayvanları bir kerre dövmeler, bir daha sopayı görünce, kaçar. Zira onun hayâli, ibtidai derecede onun hafızasında kalmış olur.

Demek ki bu anlatıklarımızdan «mahsusatına birinci konak olduğu anlaşılır.

İkinci konak muhayyettir. İnsan bu derecede olduğu müddetçe, diğer hayvanlarla aynı seviyede olur. Şöyle ki, bir şeyden canı yanmayınca, ondan gerektiğini anlamaz. Ancak bir defa acısını görse, bir daha sakınıp kaçmaya başlar.

Üçüncü konak, mevhumattır. İnsan bu dereceye erişince, hayvanlardan koyun ve at gibi olur. Zîrâ koyunun, bir şeyden, canı yanmadan önce korkması bilinen bir gerçektir. Meselâ koyun kurdu hiç görmemiş olsa ve at da arslana hiç rastlamamış olsa bile, bunları ilk gördüklerinde, onlardan sakınıp kaçarlar ve düşman olduklarını bilirler. Halbuki öküz ve deve cisim bakımından daha büyük çekil bakımından daha garîb oldukları halde onlardan korkmazlar. Zîrâ

onların içinde yaratılan bir zıkrâ vasıtasıyla kurdu gördüğü zaman onun değişen olduğunu ruhen anlarlar; fakat bununla yarin olacak şeylerden sakınmaz. Çünkü yarin olacak şeylerden sakınmak imkânsızdır.

Dördüncü konak makiûlât konağıdır. İnsan bu dereceye erişince, diğer hayvanların derecesinden kurtulur. Bu dereceye gelinceye kadar bütün hayvanlar âleminin ilk hakikatlerini görmeye başlar ve hıssın, tahayyüdün ve vehmin ulaşamadığı şeyleri görmeye başlar. Gelecekte olacak şeylerden sakınmaya başlar ve varlıkların şekillerinden hakikatlerine geçmeye başlar. Her şeyin değişik şekilleri altında gizli bulunan hakikatleri anlamaya başlar. Şuna da bî ki, bu âlemde görülebilen herşey sonsuz değildir. Zıkrâ hissedilen herşey maddeden başka bir şey değildir. Maddeler de sanırlıdır.

İnsanoğlunun maksûdât âleminde olan fikir ve hareketi, yeryüzünde yürümek gibidir. Herkes buna kâdirdir. Ama dördüncü âlemde olan seyr ve hareketi sadece ruhlar ve hakikatlerde olmayana su üzere yürümek gibidir. Mevhumatta hareketi, su ile toprak arasında gemi içinde yürümesi gibidir. Makiûlât âleminde bir makam daha vardır ki, o peygamberlerin ve tasarruf ehli olan vallilerin makamıdır. Bunun bâi de hava üzerinde yürümek gibidir. Bunun için peygamber efendimiz demişler ki: «İsa (a.s.) su üzerinde yürürdü» peygamber efendimiz. «Doğru söylediniz. Eğer yakın derecesi, daha fazla olsaydı, havada yürürdü.» Bu söze peygamber efendimiz, Mîrac gecesinde vâkı olan kendi derecesinden haber verdi.

Demek ki insan yolculuğunun konakları idrûk âleminde olur. Son konağı melekler derecesine ulaşır. O halde insan hayvanların en aşağı derecesinden meleklerin en yüksek derecesine yükseltilir. Alınmak ve yükselmek insanın bâidir. İnsan, esfel-i safillere mi düşecek, yoksa «İlay-ı İliyyine mi çıkacak» korkusu içerisinde.

Bu endişe ve korku için Allâh Teâlâ buyurur ki: «Biz emâneti, göklerle, yere ve dağlara teklîf ettik te onlar bunu yüklemekten çekindiler, ondan korktular da onu insan yüklendi. Çünkü o, çok zülûmkârdır, çok câhildir.» (Ahzâb sûresi, âyet: 72)

Sonra canavarlardan her ne var ise derecesi değişmez. Zira onlar habersiz ve korkusuzdur. Melekler ise İliyyindedir; onların da derecesi immez. Zira onların herbirinin derecesi sabît ve muayyendir. Nitekim âyet-i kerîmede: «(Melekler derler ki:) Bizim herbirimizin bir insan bir makamı vardır.» (Saffât sûresi, âyet: 164) buyrulur. Hayvanlar ise, esfel-i safillindedir. Onların yükselmeye liyakat ve kâbiliyeti yoktur. İnsan bunların arasında olmakla korkulu ve tehlikeli yerdedir. Zira terakkî edip meleklerin derecesini bulması mümkün olduğu gibi, alçalış hayvanların derecesine inmesi de mümkündür. Emâneti yüklenmenin mânâsı, emânet uhdesini hüsrâ kabûl ile kabûl etmektir. Bu da insanlardan başkasına mümkün değildir. Zira insanlardan başka kimse emânet yükünü taşıyamaz. İlyik değildir.

Bu sözlerden maksadımız şudur: Daha önce «bu gibi sözleri yâni ruhanî âzâb ve ruhanî cennetî birşekilleri anlayamaz» demiştik. Şimdi bu anlattıklarımızdan anlaşılır ki, müşâfirlerin daima mümkünle-re muhalif olması, şaşılmamak bir şey değildir. İnsanların çoğu mümkündür. İçlerinde müşâfir olanlar, gayet nâdir ve azdır. Birinci konak olan mahsûsat ve muhayyulât vatanında yerleşen kimselere, hâllerin ve sırların hakikati ve ruhu gösterilmedi.

O kimsa için ruhanîyet tahsil etmek mümkün olmadı. Ruhani olan hususların adâb ve erkânına anlamaya ruhsat bulmadı. Bunun için bu tahsîn gerçik diğer kitaplarda aşırdır. Bu itibarla âhireti kâime-nin gerçik ve beyânında bu kadarla iktifâ edelim. Çünkü avamın aklı bundan fazlasını anlamaz. Hattâ birçok âkılkar bunu dâhi alamaz.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

ÂHİRETİN İNKÂR EDİLEMEYİŞİ

Bir grup ahmak ve beyinsiz insanlar, işlerin hakikatini ne basiretleriyle anlayabilirler, ne de şeriatin bildirdiğini kabul ederler. Âhiret işlerinde gaçar kalırlar. Şübhe onlara gâlib olmuştur. Bazan şehvetlerin havası onlara galebe çalmasıyla âhireti inkâr etmek tabiatlarına uygun gelir.

Şeriat devamı iğva vermekle kalblerinde bulunan inkâr kuvvetini artırır. İnkârları o dereceye varır ki, cehennem hakkında anlatılanları, insanları, yalnız korkutmak için, cennet hakkında söylenenleri ise, aslına tevfiğler sanarak arzu ve şehvetlerine uyarılar. Şeriate uyanlara ahmak ve hâkir gözüyle bakarlar ve bunlara aldatılmışlar, tuzakna düşmüş derler. O halde böyle ahmakların, bu gibi sırları ve gizlilikleri detaylarıyla anlamaları mümkün müdür?

O halde onları doğru yola dâvet etmek gerekir. Şu açık sözle onlara hitâp edip demek gerekir: Eğer sizin zann-ı galibiniz bu yüzyıttaki dört bin peygamberin ve bütün hükümlerin, bu kadar âlimlerin ve bütün velîlerin, yaradıkları ve aldandıkları şekilde ise, ve siz bu kadar ahmaklığınızla hakikat-i hâli anlamıyorsanız, acaba insanın mahsûsat âleminde ruhlar âleminin müdâfîni idrâk etmemekle aldandığını mümkün değil midir? Eğer kendi yarınmalarını göz görmeyip derlerse ki, iki sayısının bir sayısından fazla olduğunu bildiğimiz gibi, biliriz ki, ruhun asla hakikati ve onun bâki kalması yoktur. Ölümden sonra ne ruhanî, ne de cismanî rahat ve acı yoktur. Eğer buna diyorlarsa, onların misale; bozulmuştur. Onlardan ümit kesmek gerek. Zîrâ o grup hakkında Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer sen onları hidâyete dâvet edersen, asla onların hidâyet bulur hâli yoktur.» (Kehf sûresi, âyet: 57)

Eğer sonun imkânsız olması, hiçce zarurî değildir. Belki haddi-sîtında mümkündür. Fakat uzaktır. İşin gerçeği, yakîn yahut zann-ı gâlib ile bilinmeyince, yalnız zayıf bir zann ile neçin kendi nefsinin

Zühde takvâ ile men edip dünya lezzetlerinden mahrum edeyimsa derler ise, cevâbında deriz ki, zıriat yoluna tutup istikâmeti eiden bırakmamak aklın size lâzım oldu.

Zirâ akıllılar, tehlike büyük olunca, zân zayıf da olsa, ondan kaçınırlar. Meselâ sen bir yemeği yemeğe başlarken, birisi sana: «Bu yemeğe yılan dokunmuşlar.» derse, şüphesiz ondan el çekip bırakırsın. Her ne kadar kendisi bu yemeği yemek için bu yalana uydurma ihtimâli var ise de, fakat doğru olması da muhtemel olduğu için kendi nefesine hitâp edip dersin ki, bu yemeği yememem, açlık acısına çekmek kolaydır, fakat yersem belki doğru söylemiştir. O zaman şûrum. Bunun gibi, hasta olup ölmek korkusunda olan, bir remilci sana «Hana bir akçe ver, sana bazı tılsım ve iğaretiler yazarım, sıhhat bulursuna» derse, her ne kadar onun yapacağı iğaretiler ile senin sıhhatin arasında bir ilişki olmadiğine kuvvetli zannında biliyorsan da, «doğru olabilir, sıhhat ihtimâli için bir akçeelden çıkarmak kolaydır» dersin ve eğer bir müneccim sana: «Fîlân yıldız, fîlân yere gelinece, fîlân ilâcı kullan, bu sıkıntıyı atlatacım» derse, «olar ki, doğru söylüyor, iyileşirim. Eğer yalan söylüyorsa, bu ilâcı kullanmak zahmetine katlanmak kolaydır» dersin.

O halde, akıllı kimseler yanında, yüzyıllı dört bin peygamberin sözü, hekim, âlim ve velâlerden bu kadar uhların hüfâkı; bir müneccimin, bir remilcinin ve kâfir ve bir tabibin sözünden daha aşağı değildir. Şu halde, büyük bir belâdan kurtulmak için önemsiz bir zahmeti seçmen kasetsizlik değildir.

Az olan eziyet ve zahmete katlanmak nisbeten kolay olur. Dünya ömrünün ne kadar olduğunu bilen ve sonsuz ebede nisbetle dünyanın ne kadar kısa olduğunu düşünen bir kimsa, dünyadan bu kadar zahmeti çekmek, bu gibi büyük tehlikelere marûs kalmaktan daha kolay olduğunu anlar. Bunu düşünen akıllı, şüphesiz şunu der: «Peygamberler ve velâler sûuresi, sûelerinde doğru oldukları takdirde, ben böyle ebedi azapta kalırsam, ne yaparım? Ye bu geçmiş birkaç günlük dünya rahatı bana ne kazandırır? Halbuki, onların sözlerinin doğru olması, haddi zâtında mümkündür.»

Ebedin mânden şudur ki, eğer bütün dünya darı ile dolu olsa, ve bir kuşa «Bın yılda bir tanelini yiyeceksine» diye emir verilse, o darı biter, fakat ebedden bir şey noksan olmaz. O halde, bu kadar uzun bir zamanda azab, gerek rûhanî, gerek cismanî, gerek hayalî olsun, katlanması nasıl kabûl olur?.. Dünya tasasının böyle azab yanında ne ehemî ve iltihâ olur?.. Bu hususu tam manasıyla düşünen hiçbir akıllı yoktur ki, bunun gibi büyük tehlikeden sakınmakta, her ne kadar zahmetli de olsa ve bu tehlike şüpheli de olsa, ihtiyatlı davranmak lazımlarını bîrak etmesin. Zira çok insanlar denizlerde uzak seferlere çıkarlar ve sonsuz zahmetler çekerler. Hepsinin bu sıkıntılara katlanması, zannî faydalar içindir. Eğer âhirete hazırlanan kimsede yakın yoksa, en atından zayıf zân vardır. Kendine acıyor ise, zayıf ihtimâli gözetip ihtiyarıelden bırakmaz.

Bunun içindir ki, Hz. Ali (r.a.) bin dînsizle minazara ederken, buyurdu ki: «İşer işin gerçeği senin dediğin gibi olursa, hem sen kurtulursun, hem de biz kurtuluruz. Fakat benim dediğim gibi olursa, biz kurtuluruz; ve sen de ebedî azabla kalırsın.»

Hâ. Ali (r.a.) nin bu sözü söylemesi, o dînsizin itikadının sayıl-
dığı içindir. Yoksa bu hususta kendisinin şüphesi olduğu için değil-
di. Zira feraset ve kıyasla, o dînsizin gerçeği anlayamayacağını an-
lamıştı.

O halde, bu açıklamalardan şöyle anlamak gerekir: Dünyada ahi-
reti aşğından başka şeylerle uğraşanlar, gayet ahmaklardır. Bunun da
sebebi, gaflet ve dalâlet olup için akibetini düşünmemektir. Zira dîni-
ya arzuları ve nefsi hususlar, onları düşünmeye engel olmuştur. Yok-
sa gerçeği yakinen, yahut zann-ı galibie bilenler, aksen, bu büyük teh-
likeden sakınıp selâmet yoluna seçmeleri vacibtir.

Müslümanlık İncasıyla ilgili olan kendi nefsini tanımak, Allah
Teâlâ'yı tanımak, dünyayı tanımak, ahireti tanımak bahisleri Allah'-
ın inayetiyle tamam oldu.

Bundan sonra müslümanlığın muamele rükünlerine başlayacağız
İnşallah'ü-Teâlâ. .

Müslümanlığın Şartları

Müslümanlık ünvanının marifetini, kendi nefsimizi Allah Teâlâ'yı, dünya ve âhireti tanımak ile bittirdik. Bundan sonra müslümanlık muamelesinin rükünleriyle meşgul olmak gerekir. Zira insanın saadeti, Allah Teâlâ'yı tanıyıp ona kulluk etmekle mümkün olur. Marifetin aslı, zikir edilen dört marifet ünvanıyla hasıl oldu. Kulluk yolu da bundan sonra zikir edilecek dört rükün ile hasıl olur.

Birinci: Zahirî İbadet ile süslenmektir. Bu ibadet rükündür.

İkinci: Maîyat yolundan, hareket ve sekenatına hâsıl edeb ile yapmaktır. Bu muamele rükündür.

Üçüncü: Kalbini yaraşmaz ahlaktan temizlemektir. Bu da kalbi pak ve temiz yapma rükündür.

Dördüncü: Kalbi, yaraşır sıfatlar ile süslemektir. Bu da kalbi tamir ve tazyin etmek rükündür.

İbadet beyanında olan birinci rükün, on asıl üzere tertip edilmiştir.

Birinci asıl, ehli-sünnetin hükmünü doğru öğrenmek hakkındadır.

İkinci asıl, ilmi aramanın fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Üçüncü asıl, temizlik ve şartları hakkındadır.

Dördüncü asıl, namaz kılmanın âdabı hakkındadır.

Beşinci asıl, zekâtın ve zekâtın kime vacib olması ve kime verilmesi hakkındadır.

Altıncı asıl, orucun fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Yedinci asıl, hac etmek ve esbab-ı hacı tertip edip yol azığını harcamak hakkındadır.

Sekizinci asıl, Kur'an okumak hakkındadır.

Dokuzuncu asıl, zikirlerin ve duaların fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Onuncu asıl, virdlere ve ibadetlere riayet etmek hakkındadır.

Birinci Rükûn

İbâdetler

BİRİNCİ ASIL

EHL-İ SÜNNET İTİKADINI DOĞRU ÖĞRENMEK

Bİ ki, İslâm dairesine ayak basan kimsenin zimmetine ilk vacib olan «Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah» kelimesini diliyle söylemek ve kalbiyle mânasına, zerre kadar şüpheye yol kalmayacak biçimde inanmış olmaktır. İslâmın, asıl için, bu şekilde itikat edip bu itikadında varsınmış gelmiyecek şekilde kararlı olmak kâfîdir. İslâm hakikatini delil ve hüccet ile isbat etmek, her müslümâna farz-ı ayın değildir. Zîrâ Peygamber efendimiz (s.a.s.) Arap halkına delil öğrenmeyi, kelâm ilminin okunması ve sualler araştırıp delillerini bulması emir etmemiştir.

Belki yalnız tasdik ve itikat ile itika buyurmuştur. Avamın dercesi bundan fazla olamaz.

Fakat bir kimse şüpheli sözler söyleyip cahilleri o şüpheli sözler ile itikadından caydırmak istediği zaman, onun şüphesini giderecek kelâm ilmini bilen ve delil getirebilen bazı kimselerin bulunması lâzımdır. Bu ilme «Kelâm» denir. Bu itibarla kelâm ilmini öğrenmek farz-ı kifâyedir. Her vîlâyetle bir iki kimse'nin kelâm ilmiyle meşgul olması kâfiyet eder. Cahil itikat sahibi olup kelâm ilminin âlimleri de onun itikadının muhafızı olur. İlmün bu anıtsız iki makamdan başka, ayrı bir yolu vardır. Onun başlangıcı riyaset ve mucahededir. Mucahede yolunda yürüyüp sonuna varmayan kimse, hakikat ilminin dercesine erişemez. Onu hakikat ilmine davet etmek de ziyankârlık olur. Bu, perhiz etmeden önce ilâh kullanan kimseye benzer ki, o kimse edebilir. Zira o ilâh midenini karpmına (ahkâmına) dönüşür ondan şifa hasil olmaz. Belki hastanın hastahâğına daha da artırır.

Müslümanlık inşarında anıtsız marifet hakikatinden bir nu mûnâdır. Müslümanlık inşarında ehil olan, marifetin hakikatini ancak, kalbini haktan başka şeylerle meşgul etmeyen ve bütün ömründe hakkı (Allah'ı) aramaktan başka şeyle meşgul etmeyen kimseler arı-

yahilir. Bunun için hakk'ı aramak, gayet zor ve çok çetin bir iştir. O halde, herkesin gödem olan neaneye karşı edelim. Bu da ehli sünnet itikadidir. Bu itikad kimin kalbine yerleşirse, onun saâdetinin tohumu olur.

İ T İ K A T

Bil ki, sen yaratkısın. Elbette seni bir yaratan vardır. O bütün kâinatın yaratıcısıdır. O, birdir. Ortağı ve benzeri yoktur. Daima vardır. Varlığının başlangıcı yoktur; ve daima var olacaktır. Onun varlığının sonu yoktur. Onun varlığı eselde ve ebedide vacibtir. Zira yokluğun ona nisbeti yoktur. Varlığı kendi zatındandır, asla sebep ihtiyacı yoktur. Bütün âlem ona muhtaçtır. Onun zatının kıyama kendi sathıdır. Diğer varlıkların kıyama onun ilâdîr.

T E N Z İ H

Allah Teâlâ, haddi zatında, cevher değildir. Arız değildir. Onun hiçbir cisme hulûl etmesi düşünülemez. Hiçbir nesneye benzemez. Ve hiçbir nesne ona benzemez. Şekli, keyfiyet ve kemiyeti yoktur. Allah Teâlâ, akla ve hayale gelen her türlü keyfiyet ve kemiyetten pâk ve münezzehtir. Zira bütün bunlar yaratıkların sıfatlarıdır. Allah Teâlâ ise yaratıkların vasfına taşmaz. Belki akla ve hayale gelen herşey onun yaratığıdır, küçüklük ve büyüklük ölçülerini onun için yoktur. Zira küçük de, büyük de âlemdaki cisimlerin sıfatıdır. O ise, cisim değildir, ve hiçbir cisimle alakası yoktur. Bir mekân üzerinde değildir. Ve bir mekâna hulûl etmemiştir. Belki asla o, yer edinmiş ve yer kabûl etmiş değildir. Âlemden olan herşey arşın altındadır. Arş ise, onun kudretinin altındadır. O da arşın üstündedir. Fakat bu, bir cismin başka bir cisim üzerinde olduğu gibi değildir. Zira Allah Teâlâ cisim değildir. Arş, onu taşıyor demek değildir.

Belki, arş ve arşı taşıyan melek ki, onlara arşın taşıyıcıları derir. Hepsi onun lûtfu ve kudretiyle duruyorlar. Bugün üzerinde bu bulunduğu sıfat eselde üzerinde bulunduğu sıfatın aynıdır. Büyük arş yaratmadan önce hangi sıfat üzere ise, ebedi olarak o sıfat üzere kalacaktır. Zira zâtı ve sıfatları için bozulma ve değişim yoktur. Zira bozulma ve değişim olsa ya noksan sıfatla olur, halbuki Allah Teâlâ kusur ve noksandan münezzehtir; ya da kemâl sıfatla değişir. Bu da daha önceki sıfatın noksan olup kemâl sıfatına muhtaç olduğunu ilâk eder. Halbuki ihtiyacı, yaratmaya değil, yaratığa fayaktır. Bütün yaratıkların sıfatlarından Vacib Teâlâ münezzehe olmakla bu dünyada bilinmeli ve öbür dünyada görünmelidir. Bu dünyada nasıl ve ne gibi olduğu anlaşılmadan bilindiği gibi, öbür dünyada da ne gibi ve nasıl olduğu anlaşılmadan görünecektir.

KUDRET

Allah Teâlâ hiç bir varlığa benzemez. Her şeye kadirdir. Kudreti tamdır. Zira âcizlik ve noksanlık ona yaraşmaz. Her ne dilemiş ise olmuş ve her ne dilerse olur; yedi kat gök ve yedi kat yer, arz, kürsî ve bütün varlık ve kâinat onun yedi-i kudretinde zillî ve O'nun emrine bağlıdır. Ondan başka kimsenin elinde hiçbir şey yoktur. Onun yaratıkları, yaratmakta yardımcısı yoktur.

İ L İ M

Allah Teâlâ bilinebilen her şeyi bilicidir. Onun bilgisi herşeyi kuşatmıştır. Yerden arşa varınmaya kadar hiçbir zerre onun bilgisi ve haberi olmadan meydana gelmez. Zira bütün varlıklar ve mukadderat ondan meydana geliyor. Yedi kat gök, onun bilgisine dahil olduğu gibi saharalardaki kumlar, ağaçlardaki yapraklar, dünya insanlarını kâinattaki düşünceler, yerdeki ve gökteki serreler de onun bilgisine dahildir.

İ R A D E

Dünyadaki bütün varlıklar, hepsi Allah Teâlâ'nın irade-iyle olur. Az olsun çok olsun, küçük olsun büyük olsun, hayır olsun şer olsun, sevap - günah, küfür - iman, kâr - zarar, çok - az, zahmet - rahat, hastalık - şifâat, her ne var ise, hepsi, Allah Teâlâ'nın takdir ve dilemesiyle, ve hükmü ile meydana gelir. Bütün insanlar, cinler, şeytanlar, melekler bir araya gelip âlemdaki bir serreyi kınalamak veya yerinden kaldırmak isteseler, hepsi aciz olup hiçbir suretle Allah'ın iradesi olmadan bunu yapamazlar.

Zira Allah'ın iradesi ve dileği olmadan hiçbir şey var olmaz. Allah'ın dilediği herşey de mutlaka olur. Kimse ona mani ve engel olamaz. Var olmuş ve olacak her şey onun tedbir ve takdiriyledir.

S E M İ V E B A S A R (İşitmek ve Görmek)

Allah bütün bilinenleri bildiği gibi, bütün görülenleri ve iştilenleri de görür ve işitir. Onun görmesi ve işitmesi için uzak - yakın, karanlık ve aydınlık biridir. Karanlık geode yürüyen karıncanın ayaklarının sesini bile işitir. Toprağın altında bulunan böceğin hâli bile onun görmesinden gizli değildir. Onun görmesi göze, işitmesi kulakla değildir. Nitekim ilmi, tedbiri, icad ve yaratması da sebeb ve âlet ile değildir.

K E L Â M (Söylemek)

Allah'ın fermacı, bütün insanlara vacıttır. Her neden haber ver-diye, doğradır. Vadi ve vadi (lehdi) hakur. Ferman, va'd, vadi (lehdi) hepsi onun sözüdür. O, dirî, alim, kadir, görücü ve igitici ol-duğu gibi; söyleyicidir de. Mûsa (a.s.) ile vâzıasız konuşmuştur. Fa-kat konuşması, dudak, dil, diş ve ağız ile değildir. İnsanların kalbinde-ki konuşması harf ve ses olmadığı gibi, yani belli sesler ve harfler ol-madığı gibi Allah'ın söze de bu sıfattan pâk ve mânezehur. Kur'an, Tevrat, İncil, Zebur ve bütün peygamberlerin kitapları, Allah'ın kelâ-madır ve onun kelâm sıfatlarındandır. Allah'ın bütün sıfatları kadim, ezeli, bâkî ve ebedidir.

Nitekim Allah'ın zâtı kalbimizde bilinir ve dilimizde zikir edilir. Bâğımız mahluk, bilinen ise, kadımdır. Zikrimiz mahluk, zikredilen ise, kadımdır. Bunun gibi Allah'ın kelâmı, kalbimizde hıfzedilir. Dilimizde okunur. Kitaplarda yazılır. Ancak hıfzedilen mahluk değil, hıfzetmek mahluktur. Okunan mahluk değil, okumak mahluktur, ya-zılı olan mahluk değil, yazı mahluktur.

EF'ÂL (Allah Teâlâ'nın Fikri)

Bütün dünyayı ve içindekileri Allah yaratmıştır. Her ne yaratmış ise öyle bir biçimde yaratmıştır ki, ondan daha güzel ve iyisi müm-kün değildir. Eğer bütün akıllıların aklı bir araya gelse ve bütün kainata, yarattığı şekilden daha güzel bir şekil düşünseler; veya mevcut tedbirden daha iyisini düşünseler; veya bir şeyi çoğaltmak isteseler, yapamazlar. Bu hususlarda yaratılardan daha iyi ve güzel şekil düşünseler, hata ederler ve onun sırrından, hikmetinden ve gerçek fay-dasının gaflet etmiş olurlar. Onlar şu kör kimseye benzer ki, bir saraya girer. O sarayda her şey yerli yerince olur. Kendisi o sarayın yolundan çıkıp başka yöne yöneline, bir şeye çarpar ve bunun ni-çin üstüne koymuşlara der.

Halbuki kendisi yoldan çıktığı için, ona yol üstüne koyduklarına sarur.

Yarattığı herşeyi tam ve mukemmel yaratmıştır. Eğer bundan daha mukemmel bir şekil mümkün olsaydı ve o şekilde yaratmasay-da, ona acizlik, noksanlık veya tahillik ve tutkunluk raci olurdu. Bunların ikisi de nişbet edilmez. O halde sıkıntı, hastalık, sağlık, se-lâmet, acizlik ve tahillik gibi, ne yaratmış ise, hiçbirisi zulam değil-dir. Belki adalettir. Zira zulâm Allah hakkında mümkün değildir. Zira zulüm, başkasının mülküne müdahale ve tasarruf etmektir. Al-lah başkasının mülküne tasarruf etmez. Zira var edilen ve var edilmesi mümkün olan her şey onun mülküdür. Mülk sahibi odur. Ortağı ve benzeri yoktur.

ÂHİRET

Allah yarattığı âlemi iki cinsten yarattı: Biri, cisimler âlemi ve diğeri de ruhlar âlemidir.

Cisimler âlemini ruhlar âlemine konak yaptı. Ta ki bu âlemleri anıklarını alsınlar. Herkese bu âlemlerde bir müddet takdir etti, Ahiret, o müddetin bitimi ve sonu ile başlar. Zira onun artma ve eksilme imkânı yoktur. Eski erişip vâde son bulunca, ruhu bedenden uzaklaşır. Hesap ve mukâfat günü olan kıyamet gününde ruhu geri bedene gönderip bütün insanları diriltir ve herkese amelini e ki nam-e katibine meleklerinin yazdığı kitapta gösterir. Dünyada yaptığı bütün işleri ona hatırlatır. Sevapları ve günahları ne kadar olduğunu, bunları tartmaya mahsus teraziyi bildirir. Bu terazi, dünya terazileri gibi değildir.

SİRA T

Sonra hepeline Sırat'la n geçmesini emir buyurur. Sırat dediğimiz, kıldan ince kilahtan kalın bir kordur. Bu dünyada sırat-ı müstakim üzere olanlar, sırat (doğru yol) dan kolaylıkla geçerler. Sırat-ı mustakim üzere olmayanlar, Sırat üzerinde yol bulamayıp cihennem vadisine düşerler. Böylece bütün insanları Sırat'a sevk eder. Hepsi nden dünyada işledikleri amelieri sorulur. Allah, sadıklardan doğrulağın hakikatını ister. Münafık ve murafleri ise tenzi, rüvay eder. Bir grubu da hesapsız ve azaksız cennete gönderir. Bir grubun hesabında kolaylık gösterir ve bir grubun hesabında ise zorluk gösterir. Sonunda bütün kâfilleri cehenneme atar. Orada ebedi ve devamlı kalırlar asla kurtulamazlar. İtaatli müslümanları cennete gönderir. Asillerini cehenneme atar. Peygamberlerin ve velilerin şafaat ettigine af eder. Şafaat edilmeyenleri cehenneme atar, ona günahı kadar âzab eder. Sonunda cennete gönderir.

PEYGAMBERLER

Allah Teâlâ bu anlıktıklarımızı takdir etti, insanın bazı hallerini ve âmellerini saadet sebebi, bazılarını da şekavet sebebi eyledi. İnsan, saadet sebebi olan âmelleri şekavetli mucib olandan tenyiz edemez.

Bu sebeble Allah Teâlâ, kendi fazlından ve rahmetinden melekler yarattı. Meleklerle, emilde saadetlerine hukum verilen kimselere, ilâhi sırra aşına olmaları için vahiy ve haber getirmelerini emir buyurdu.

İnsanlara saadet ve şekavet yollarını göstermek için onları davete memur etti. Böylece Allah'ın huzurunda hiç kimsenin delili ve bahanesi kalmaz. Böylece bütün peygamberlerin sonunda insanlara, peygamberlerin efendisi, nebilerin sonuncusu Muhammed Mustafayı

gönderdi: Ona, peygamberlik ve nehlîğin en mükemmel ve en üstün derecesini verdi.

Bu sebeple ona «Peygamberlerin sonuncusu» denir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Bütün mahiûkâtına (insanlara ve cümlere) ona itaat etmelerini ona uymalarını emir buyurdu. Onu peygamberlerin dost ve eshabından hayırâ eyledi.

İKİNCİ ASIL

İLİM ÖĞRENMEK

Bil ki, peygamberimiz (s.a.s.) buyurur ki: «İlim öğrenmek her müslümâne farzdır» (*) Âlimler farz olan ilimlerin hangisi olduğu hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Kelâmîlar: Farz olan kelâm ilmidir. Zira Allah'ı tanımak bununla mümkün olur, diyorlar.

Hadîşîler: Farz olan hadîs ilmidir. Zira şeriat ilminin kaynağı peygamberin hadîsleridir, diyorlar.

Fıkahîlar: Bu fıkah ilmidir. Zira helâl ve haram bununla bilinir, diyorlar.

Tasavvufîlar: Farz olan ilim, kalb hallerinin ilmidir. Zira Allah'a giden yol, kalbe bilinir, diyorlar.

Demek ki her grup kendi ilmini yüceltmektedir. Bine göre tercih edilen şudur ki, farz olan yalnız bir ilim değildir. Bu ilimlerin her mesalemini öğrenmek de farz değildir. Bu konuda şüpheleri gidererek bir izahı gerek vardır, şöyle ki: Bir kimse sabah vaktinde müstüman olursa, yahut bîlâğa ererse, bütün bu ilimler ona farz olmaz. O anda farz olan, «Eûdülâhile İslâlah Muhammedün Resûlülâh» kelimesinin mânâsına, bilmek ve daha önce anladığı gibi onun mânâsına inanmaktır. Bunun delil ve hüccetle isbatını bilmek ilim değildir. Belki lazım olan onun mânâsına doğrulayıp ona inanmaktır.

Allah'ın sıfatlarına dahi; daha önce anlatılan ayrıntılarıyla inanmak farz değildir belki, farz olan; Allahın bütün sıfatlarına, peygamber efendimizin bütün sıfatlarına, ahirete, cennete, cehenneme, hâşre ve nepe ve kemal sıfatları ile sıfatlanan bir Rabbi olduğuna doğru bir itikat ile inanmaktır. Ve yine Allah tarafından peygamberlerin ilâhî ile muhatap tutulduğuna ve bu çağrıya itaat ederse, ölümden sonra saadete kavuşacağına, günah işlerse, şokavete ereceğine inanması farzdır.

Bu derece bilgil ve inanç olduktan sonra, ona iki çeşit ilim daha farz olur. Biri kalbe ilgili, diğeri de vücut azalarıyla ilgili. Vücut azalarıyla ilgili olan da iki kısımdır. Biri yapılacak emirler, diğeri yapılmayacak yasaklardır. Yapılacak olanların ilmi, meselâ:

(*) İhya-i ülmüddin cilt 1, sahife 3, Cümariye - Mısır.

Bir kimse şahısların müslüman olursa, ona farz olan öğle namaz vakı gelince, tahareti bilmesi, öğle namazının farzını bilmesidir. Zira sünnet olan nesnelerin bilinmesi de sünnettir. Akşam namazı vakıta, erişince akşam namazının farzını bilmesidir farz olur. Akşam namazı üç rekattır. Bu üç rekâtın farz olmasına bilmek akşam namazı vakitinden önce farz değildir. Ramazan ayı gelince, ramazan orucunun farz olduğunu, bilmesi farzdır.

Ve yine oruca niyet farz olduğunu, niyet vaktinin şafı ile gece olduğunu, haneî ile kabakuşuk vaktine kadar olduğunu bilmesi, sabah vaktinden akşam vaktine kadar, yemek içmek ve cinsî münasebetle bulunmanın haram olduğunu bilmesi, farzdır. Eğer yirmi miskal altına var ise, aynı anda zekâtı bilmesi farz değildir. Belki sene sonunda bunu bilmesi ve ne kadar verileceğini, kimse verileceğini, verilmenin şartlarını bilmesi farzdır. Hacc mevsimi gelmeden hacca bilmek farz değildir. Haccın vakti ise bütün ömürdür. Bu şekilde, her amelin bilgisi, ancak o amelin işlenmesi farz olduğu zaman farz olur. Meselâ: nikâh akdi yapıldıktan, nikâhı bilmek farz olur. Şöyle ki, Kadının kocası üzerindeki hakları neler olduğunu, hayız halinde cinsî münasebetin haram olduğunu hayızdan sonra gusül edinceye kadar, ya da gusul zamanı gelinceye kadar, cinsî münasebetin haram olduğunu bilmesi farzdır. Böylece bununda ilgili her şeyi bilmesi farzdır. Ve eğer bir sanat sahibi ise, o sanatı bilmesi farz olur. Eğer tüccar ise, farz bilmesi farz olur. Hatta batıl alış-verişten kaçınabilmek için, alış-verişin butun şartlarını bilmesi farz olur. Bunun için Hz. Ömer pazarcuları kamçılayıp ilim öğrenmeye gönderirdi ve derdi ki: Alış-veriş ilmini bilmeyenin, pazarda olması doğru değildir. Zira bilmeden harama ve faize düşer. Böylece her sanatın bir ilmi vardır. Şöyle ki: Eğer hacamatçı ise, kan almak için hangi azaı kesmek gerektiğini, hangi dişe sokmak gerektiğini ve cerrahi ilaçlara başvurmak için tehlikeli olan ne derece olmasa gerektiğini bilmesi farzdır. Böylece bu gibi ilimler herkesin durumuna göre değişir. Mandafaturacının hacamat bilgisini öğrenmesi farz değildir. Hacamatçı olan kimsenin de, mandafaturacı gibi bilmesi farz değildir. Farz olan işlerin halinin tafsilâtı budur.

Terkedilmesi farz olan işleri bilmek de farzdır. Ancak herkesin durumuna göre değişir. Eğer bir erkek içki elbise giyerse yahut içki içilen yerde yahut domuz eti yenen yerde, yahut gash ile alınmış yerde olursa, yahut haram mal toplamış olurlarsa bunlarla ilgili bilgileri öğrenmek ve haramdan kaçınabilmek için, haram olan şeyleri öğretmek ilimbere farz olur. Eğer erkek ve kadınların karışık bir arada oldukları bir yerde olursa mahrem ve namahremın kimler olduğunu, kime bakmak caiz olduğunu, kime bakmak caiz olmadığını ayırtarak olarak bilmek farzdır.

Baskalarının işlerini bilmek farz değildir. Meselâ, kadınlara, hayız hakkında beyanının doğru olmadığını bilmek farz değildir; fakat boşamak hallerini bilmek, boşamak isteyen erkeğe farzdır.

Kalb ile ilgili ilim de iki kısımdır. Bir kısmı kalb halleriyle ilgilidir. Bunların haram olduğunu bilmek herkese farz-ı ayındır. Hiç kimse bu gibi vasıflardan uzak değildir. O halde bunları ve hal çarelerini bilmek farzdır. Zira bunlar umumî hastalıktır. Diğer kısmı ise, inanca ilgilidir. Kalb halleriyle ilgili olanların örnekleri şunlardır. Kibir, çekememezlik, gösteriş, bencilik ve benzeri şeyler. Bunların hal çaresi ilmsiz mümkün değildir. Ancak alış-veriş, sekm satış, içare, rehin ve benzerleri muameleleri bilmek farz-ı kifayedir. Fakat bu gibi muameleleri bilili yapanlara, farz-ı ayındır. Fakat anlatılan kimse çekememezlik, bencilik ve gösteriş gibi hallerden insan kalbi ayrı olmaz. Buna binaen bunlara «farz-ı ayne denildi. İnanç ile ilgili ilim ise, bir kimsenin inancında şüphe meydana geldiği zaman, onu gidermek için, o ilmi öğrenmesi farz olur. Ancak bu şüphenin, kendi mezhebi üzere şüphe caiz olmayan itikatta olması gerekir.

O halde, bütün bunlardan anlaşıldı ki, ilim bütün müslümanlara farzdır. Zira hiçbir müslüman yoktur ki, bilgi cihine muhtaç olmasın.

Ancak kendisine ihtiyac duyulan ilim bir çeşit değildir. Herkese göre aynı değildir. Belki haller ve zamanlar itibarıyla değişir. Fakat hiçbir kimsenin ilminden ihtiyacı kesilmez. Demek ki, bunun için peygamber efendimiz buyurdu ki: «Hiçbir müslüman yoktur ki, ilim öğrenmek ona farz olmasın.» (*) yani muhtaç olduğu ilim farzdır.

CEHALETİN TEHLİKESİ

Herkese, kendi işleri için gerekli olan bilgileri öğrenmesinin farz olduğu anlaşıldı, demek ki, cahil karşılaştığı işlerde, şeriatın hükmüne balmediği için tehlikeydedir. Bu hususta, o ilme ihtiyacı nadir olmayan kimseler mahrûr da sayılmaz. Meselâ, bir kimse, hayız halinde halâliyle temasta bulunsa yahut kadın hayızdan gusül etmeden önce cinsel temasta bulunsa ve «bu için hata olduğuna bilmiyordum» dese, mahrûr sayılmaz. Ve eğer bir hanım sabah oranından önce temizlenese, ve yatsı namazını kaza etmese, ve «ben bu meseleden haberdar değildim» dese, yahut bir erkek hayız halinde olan karısına boşasa, bunlar hatasını bilmesee de mahrûr sayılmaz, mahşer günü «ilm öğrenmek, farz idi, niçin farzı terk ettim de, bu günaha düştüm» diye muahaza edilir..

Meğer ki: vuku bulan hâdise, nadir olup vuku bulunması beklenmiyorsa, o takdirde mahrûr sayılmaz umulur.

İLM ÖĞRENMEDE GAYELER

Yapılan açıklamalardan, cahilin, hiçbir zaman tehlikeyden uzak olmadığı anlaşıldı. Şu halde, ilim öğrenmek, insanlığının yapacağı en iyi iştir. İnsanın meşgul olduğu bütün sanatlar, dünyada bile di-

(*) Bzr ilim belâde bek.

ger sanatlardan hayırlıdır. Zira ilim öğrenen şu dört halin dışında değildir.

Ya miras veya başka yoldan kendisine yetecek kadar dünyalıkla sahip olur. İlim, onun malını korur. Hem dünyada, hem de âhirette se, aziz ve mes'ûl olur.

Yahut dünyada kendisine yetecek kadar mal olmasa, fakat kanaatkâr olduğu için kanaat eder. Müslümanlıkta fakirliğin kadîr, ve faziletini bilir. Fakirlerin, sengünlerden beyuz yıl önce cennete gireceklerini yakinen bilir.

Bunun gibi kimseler için, ilim, dünyada asayiş ve huzur sebebidir. âhirette ise, saadet vesilesi olur.

Yahut şöyle bir kimsedir ki, ilim tahsili yapınca, harama tevessül etmeksizin ve zalim bir padişaha müdâraat etmeksizin ve muhtaç olmaksızın, beytülmalından ona helâl bir görev verilir veya müslümanlardan ona bir şey tayin edilir. Bu üç sınıf için ilim öğrenmek, diğer sanatlardan daha hayırlı olduğunda şüphe yoktur.

Dördüncü sınıf şudur ki, kifayet miktarı ile kanaat etmes. Tim öğrenmekten maksadı dünyalıktır.

Geçimini padişahın zulmu istibdadıyla tahsil edilen haraçtan aldığı maaşla, yahut insanlardan binkere riya ve mezilel ile aldığı mallardan sağlıyor. Bu kimselerin ilim öğrenmekten maksadı mal, mevki olan kimselerin, farzı ayın olan ilim tahsilinden sonra okumayı bırakıp ticaret ve sanatta uğraşmaları daha iyi olur. Bunlar, insan şeytanlarından büyük şeytanlardır. Birçok insanlar onların yuzünden heder olur. Bunların harama tevessül cisidlerini, çeşitli hallerle dünyalık peşinde koştuklarına gören her cahil onlara uyar. Birçok insanlara zararları, faydasından çok olur. Bu âlibaria bu alimler ne kazar az olur, o kadar iyidir. O halde en iyisi ve doğrusu, dünyayı, dünya işleriyle kazanmak, dind dünyaya alet etmemektir. Eğer bir kimsce «meccaz hakikatın köprüsüdüre» sözü gereğince, ilim kendisi dünyalık peşine düşmeye mani olur. O halde hangi yoldan olursa olsun, ilim öğrenmek daha güzeldir, derse, nihetkim bazı kimseler: «Biz ilmi Allah için tahsil etmedik; fakat ilim, bizi o yola sevk ettiler demişlerdir. Bunun cevabında derse ki:

Onları Allah yoluna sevk eden ilim, tahsil ettikleri Kur'an, hâdis, âharet yolunun sırları ve şeriatın hakikatleri idi. Bundan başka onların kalbi Cenâb-ı Hak'ın yönetlik olduğu için, dünya hursanı ve düşkünlüğünü kötü görürlerdi. O zamandaki din ulularının, dünyadan uzak durduklarını gördükçe onlara uymak istiyorlardı. Onların öğrendiği ilim hakikat ve şeriat ilmi olur da, halleri ve zamanları anlatıldığı gibi mısallı olursa, umulur ki, zamanın din ulularına uyarsın, ilim meşreği üzere olursun, ilim onlara değil, onlar ilme uyarlar.

Ama bu zamanda tahsil ettikleri istilahbâr, mezheplerin ihtilafı, kelâm ilmi, kıyas ilmi ve seffilerin istilahları gibi; ve ilmini tuzak ve menfaat aleti yapan muallimlerin içine karışıp onlardan ilim öğrenmek, insanı dünyadan alıkoymaz. «Demek, görmek gibi değildir» denişler. Gel gör ki, bu insanların vaziyeti, dünya alimlerinin vazı-

yoldı mı, yoksa ahiret alimlerinin vaziyeti mi? İnsanların bunları görmesinde fayda mı vardır, yoksa ziyan mı vardır?

Pakat takvâ ilâhîsiyle (ahlâkla) süslanmış, geçmiş alimlerin yolunu tutmuş, insanları korkutan, uyaran ilimlerle uğraşan kimse, ondan değil ilim öğrenmek, onu görmek, sohbetinde bulunmak bile herkese fayda verir.

O halde, faydalı ilimle uğraşmak, bütün işlerden daha iyidir. Faydalı ilim; dünyanın kötülüğüne, ahiret hallerinin tehlike ve korkunçluğunu anlatan ilimdir.

Dünyaya yönelmiş, ahiretten yıkı çevirmiş kimselerin cahillik ve ahmaklığını, onlardaki kibir, hased ve riya kendini beğenmenin, hırsın, dünya sevgisinin ilâhına bildiren o faydalı ilimdir. Dünya ihtirashılarının bu ilme ihtiyacı, susuzun duru suya, hastanın şifa verici ilâh ihtiyacı gibidir. Bu kimselerin keşim ilmi ile, mezheplerin ihtilâfı ilmi ve ilâhların ilmi ile uğraşmaları, hastanın hastalığını arttıran ilâhları kullanmasına benzer. Zira bu ilimler, çoğunlukla kalbe hased, riya, övünme, düşmanlık, kibir, gurur ve mevki hırsını atar. Bunun ne kadar tehlile yapılırsa, bu kötü sıfatlar o kadar çok kalbe yerleşir. Eğer mütefekk gruplar ile arkadaşlık etse, bu sıfatlar onun kalbinden o kadar kuvvet bulur ki, tevbe etmek istediği zaman, tevbe ona zor gelir ve edemez.

ÜÇÜNCÜ ASIL

TAHARET

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah, çok tevbe edenleri ve temiz olmaları sever.» (Bakara sûresi, âyet: 222) peygamber efendimiz de buyurur ki: «Temizlik imanın bir parçasıdır.» (Tirmizî) ve yine buyurur ki: «Müslümanlık temizlik üzerine kurulmuştur» o halde, bu kadar fazilet ve kemalin bedeni ve elbiseyi yıkamaktan ibaret olan temizlik olduğunu sanma. Belki temizlik dört derecedir.

Birinci derece, kalbin Allah'tan başka her şeyden temiz olmasıdır. Nitekim Allah buyurur ki: «Allah, de; ve onları bırak.» (El-Enam sûresi, âyet: 91) Bu âyet-i kerîme'den maksat, kalb Allah'ın gayrisinden boğalırsa, Allah ile meşgul olur, ona dalar «Lâ İlâhe illallah» kelimesinin hakikatı da budur. Bu sadıkların iman derecesidir. O halde, kalbin Allah'ın gayrisinden temizlenmesi imanın bir parçası, imanın yararı olmasının maraası, kalb Allah'ın gayrisinden temiz ve boş olmadıkça, Allah'ın zikriyle süslenemez.

İkinci derece; kalbin zahîrîni hased, riya, kibir, hırs, düşmanlık kendini beğenmek ve buna benzer kötü sıfatlardan arındırmaktır. Ancak bundan sonra tevazu, kanaat, tevbe, sabır, korku ve ümid gibi, güzel sıfatlarla süslenebilir.

Bu müttakilerin iman derecesidir. Bu itibarla kalbi kötü ahlaktan temizlemek de imanın bir parçasıdır.

Üçüncü derece, beden azalarının; gıybet, yalan, haram yemek, hiyanet, namahreme hakmak ve bunun gibi günahlardan temizlenmesidir. Böylece, azalar bunlardan temiz olmak ile edeb ve fermana kabul ile teslennmiş olur. Bu abidlerin iman derecesidir. Bu itibarla azaları haramdan temiz tutmak da, imanın bir parçasıdır.

Dördüncü derece, beden ve elbisenin her çeşit necasetten temiz olmasıdır.

Ancak böylece rükû, secde, ve diğer namazın rükûnleriyle zıynetlenir. Bu da bütün müslümanların iman derecesidir.

Zira müslümanlar ile kâfirler arasında fark namazıdır. Bu temizlikte imanın bir parçasıdır.

O halde, buradan her derecedeki temizliğin imanın bir parçası olduğu anlaşıldı. Temizlik imanın ilk parçası ve temeli olduğu için müslümanlık temizlik üzerine kurulmuştur buyuruldu.

Herkesin yöneldiği, çaba harcadığı beden ve elbise temizliği, temizlik derecelerinin en aşağısıdır.

Ancak beden ve elbise temizliği, nefes rahatlık verdiği ve herkesin görebildiği, salihlik ve salihlik işaretleri olarak telakkî edildiği için insanlardan fazla rağbet görmüştür.

Fakat kalbî, riya, kendini beğenme, dünya sevgisinden temizlenme ve bedeni günahlardan arınmada nefsin payı olmadığı ve insanlar bunu görmediği için, herkes buna rağbet etmez.

İHTİYATA RIYET ŞARTLARI

Bu ki, dış temizlik her ne kadar temizlik derecelerinin en aşağısı ise de, onun da fazileti ve şerefi büyüktür. Fakat adabına riayet etmek, vevase etmemek ve israf yapmamak şartıyla. Zira vevase ve israf haddine ulaşırsa, mekruh olur, makbul olmaz ve hatta bunu yapan günahkâr olur.

Tasavvuf ehlinin; çorap giymek, başına örtü almak, temiz kimse elini batırmanın diye, ibrığı iyi saklamak gibi ihtiyatları her ne kadar pek makbul işler değil ise de, fakih alimlerinin bu hususta onlara itiraz etmeleri doğru değildir. Zira ihtiyat âmurdur, fakat altı şartla:

Birinci şart: Din yolunda ilerlemesine sebep olan bir ilim öğreniyorsa, yahut insanlardan dilemek ve sual etmemek için kendisine veya çoluk çocuğuna yeterli bir rızık temini peşinde koşuyorsa, ve eğer bu ihtiyatlar onun zamanını zayi edip bunun gibi işlerden onu alıkoymuyorsa bu gibi kimseler için, bu ihtiyatlarla meşgul olmak caiz değildir Zira bunlar temizlik ihtiyatından daha mühumdur. Bu sebeptendir ki, Aşhab-ı Kirâm (r.a.), böyle ihtiyatlarla uğraşmazdı. Zira onlar kâfirlerle savaşmakla, helâl kazançla, ilim öğrenmekle ve diğer mühim işlerle uğraşırlardı. Onun için yalnızca yürürlükdü. Toprak

üzerinde namaz kılarılardı, yere otururlardı. Yemek yeyince, ellerini ayaklarıyla silerlerdi. Hayvanların terinden sakınmazlardı. Onlar, ekseriya kalbi temizlemeye çalışırlardı. Bedenin temizliğine önem vermezlerdi, buna çalışmazlardı.

O halde, tasavvuf ehlinin bu sıfat üzere olanlara itiraz etmek enis değildir. Gevşeklik ve tembellik yüzünden bunus gibi ihtiyatları bırakanların ihtiyat sahıplerine müdabele ve itirazda bulunmaları enis değildir. Zira ihtiyat, ihtiyatsızlıktan daha iyidir.

İkinci şart: Kendini beğenmekten ve gösterikten kurtulmalıdır. Zira bunun gibi ihtiyatları yapan herkes, baştan ayağa kadar insanı halıyla: «Ben şahid ve müstteki olduğum için, kendimi böyle temiz tutuyorum» diye çağırıyor. Bu durumda ona ister istemes bir nevi kibir hasıl olur ve eğer yalınayak yere basarsam, veya bir kimsenin ibriginden abdest alırsam insanların gözünden düşerim» diye çekinir. O halde bu durumda kendini denemen gerekir. Şöyle ki: İnsanlar arasında yalınayak yürüdüğü ve ruhsat yolunu tutup ihtiyattan el çektiği takdirde, nefisinden biraz olsun mahalefet ve ıtlaz görürse, şıya afezinin kendisine galebe çaldığına bulın. Nefsini bu durumda görürse, bunun ihtiyattan el çekip bir zaman yalınayak yürümesi ve toprak üzerinde namaz kılması ıktımdır. Zira şıya haram, ihtiyat ise, sünnettir. Haramdan sakınamayınca, bunun gibi ihtiyatları bırakması farıdır.

Üçüncü şart: Arasına rahastları da yapmak, ihtiyatları kendisine farı olarak bilmemelidir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.s.) bir müdrükün ibriginden abdest almıştır. Hz. Ömer (r.a.) de bir harıstıyan kadının toslısından abdest almıştır. Ve onlar ekseriya toprak üzerinde namaz kılarılardı. Uyariken kendisiyle toprak arasında ortu koymayan kimseleri iyilerden sayarlardı. O halde onların hareketlerini bırakıp onlara uymaya nefsi müssade etmezse, bu ihtiyatlarda nefsi-ne kibir ve kendini beğenme hasıl olmuş demektir. Şu halde bu ihtiyattan feragat etmesi gereklidir.

Dördüncü şart: Müslümanların nefsini rencide eden her türlü ihtiyatları uzak durması gerekir. Zira hatır kırmak haramdır. İhtiyat bırakmak haram değildir.

Meselâ bir kimse selâm verince, musafaha için eline sarılmak istese, yahut kolunu boynuna atış kucaklamak istese, o kimsenin eli yulâ terli olduğu için onun yüz çevirmek haramdır. Belki o anda o müslümana yakınlık gösterip güzel davranmak, birdere ihtiyattan mübarek ve faziletlidir.

Bir kimse onun namazlığına bastığı zaman, ibriginden abdest aldığı zaman veya hardağından su içtiği zaman, onu menedip tiksinti belirtmesi de oylerdir. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) herkesin ağıp içtiği kapdan Zeynem suyunu istedi. Hz. Abbas (r.a.) şıya Resûlullah, ona çok kimse el vurup karıştırmışlar. Bir kova getirip taze su çekilince deyince, Resûlullah buyurdu ki: «İzım değil, bama müslümanların ellerinin hareketi andan sevgilidir.»

Cahiller, bu inecikliği anlamazlar. Kendilerini, ehlâkelerini korumak için, ihtiyat yapmayana kimselerin hatırını rencide ederler. Bazan annelerinin, babalarının, kardeşlerinin ve yoldaşlarının ibraklerine veya ehlâkelerine dokundukları için hatırını rencide ederler. Bunların hepsi baramdır. Bu itibarla vâcip veya farz olmayan ihtiyattan ötürü müslümanların hatırını kırmak nasıl caiz olur? Ekzeriya bunun gibi ihtiyatları yapan kimselerin kafasında kibirlik meydana gelir ve «İlla böyle ihtiyat yaparsın» diye insanlara minnet ederler. Bir müslümanın hatırını kırmayı ganîmet bilirler. Kendileri tembellik yapmakla, iftihar ederler. Başkalarına da aşağılık gözüyle bakarlar. Sahabe-i kiraman böyle yaptıkları şeyleri mühim işlerin en mühiminden sayarlar. Bir kimsenin istinâda taşla yetinmesini büyük günahlardan sayarlar. Bütün bunlar çirkin ahîlâktan ileri gelip işlerinin pîlâğine defâlet eden şeylerdir. Habis ve kötü buylar, helâk sebebi olduğu için, kalbe onlardan temizlemek farzdır. Fakaî ihtiyata bırakmak ne farzdır, ne de helâk sebebi'dir.

Beşinci şart: Bu ihtiyatları, yemekte, giymekte ve söylemekte de yapmalıdır. Çünkü bunlarda ihtiyat yapmak daha mühimdir. Bir kimse, daha mühim olana ilgi göstermeyip mühim olmayanı yapıyorsa, o ihtiyatı ya gurur için ve yahut âdet edindiği için yapıyor demektir. Nitekim bir kimse, ağızdan çaresiz kalmadan başkasının yemeğini yiyor. Elini, ağzını yıkamadan da namaza durmuyor. Eğer onun yediği pis ise, zaruretolsa ağızdan çaresiz kalmadan niçin necis yiyor? Eğer yediği temiz ise niçin elini ağızını yıkıyor? Cahilin ehlâkını giyip namaz kılmayı câiz görmekten, niçin onların evinde pişirilen yemeği yiyor? Halbuki, lokmanın temâliğinde ihtiyatî hareket etmek daha mühimdir. Bu grup çoğunlukla esnafın evinde pişirilen yemeği yerler. Fakaî ürtülerinde de namaz kılmazlar. Bu onların ihtiyatlarında samimi olmadıklarına işarettir.

Altıncı şart: Bu ihtiyatı kötü ve yasak ile yapmamalıdır. Abdestte (âzaları) dört defa yıkamak gibi. Zira dördüncüsü yasaktır. Yahut yavaş yavaş abdest alıp namazın sâyi etmemelidir. Bir müslüman da bekletmemelidir. Zira bunlar câiz değildir ve yahut suya lüzumundan fazla dökmemelidir. Yahut namazın Şâfi'ye göre vaktin evvelinden tehir etmemelidir. Hanefîlere göre kerahet vaktine bırakmamalıdır. İmam ise cemaati bekletmemelidir. Kendinin, çocuk çocuğunun geçimini kazanma zamanını boşa geçirmemelidir. Zira bütün bunlar farz olmayan bu ihtiyat için mübah değildir. Veyahut meşicilerde ma'bedlerde kimse ehlâkına dokunmasın diye namazlığını geniş yapmamalıdır. Zira bunda üç çeşit kötülük ve günah vardır: Birî, meşidin bir kısmına müslümanlardan gasetmiş olur. Halbuki onun halân secde yerinden fazla değildir. İkinci cemaatin saffını bozmuş olur. Zira sünnet olan omuz omuza olmaktır. Üçüncüsü, pis köpekten sakındığı gibi, bir müslümandan sakınmış olur. Bu da câiz değildir. Bunun gibi günahlar, câhil âbâdlerden çok vâki olur. İhtiyat yapmakla hayır yaptıklarını sanarlar. Halbuki, yaptıkları, işledikleri hayır değildir.

BATİNİ VE ZAHİRİ TAHARET

Zahiri taharetin batini taharettan ayrı olduğunu ve batini taharetin üç kısım olup biri beden kısımlarına günahlardan temizlemek; ikincisi, kalbi kötü ahıldan temizlemek; üçüncüsü, kalbi Allah Teâlâ'dan başka herşeyden temizlemek olduğunu öğrendikten sonra, bil ki, zahirî taharet de üç kısımdır:

- 1 — Necasetten taharet,
- 2 — Abdestsizlikten ve cenâbetlikten taharet,
- 3 — Kıl, tırnak, kir ve benzerleri gibi bedendeki fazlalıkları temizlemektir.

BİRİNCİ KISIM

NECASETTEN TAHARET

Bilmiş ol ki, Allah Teâlâ'nın cemadattan (canasız, gelişmez) yarattığı her şey temizdir. Ancak sarhoşluk veren şarabın adı da, çoğu da pisdir. Hayvanlardan yaratılan herşey temizdir. Yalnız köpek ve domuz pisdir. Boğazlanmadan ölen her hayvan pisdir. Yalnız insan, balık, çekirge ve vücutlarında kan dolanmayan hayvanlar; sinek, arı ve yemeğe düşen diğer böcekler gibi. Hayvanların içinde değüklüğe uğrayan herşey pis ve neardır.

Ancak hayvanın aklı olan şey pis değildir. Mendi gibi. (Mendi İmam-ı Şafi'ye göre temizdir. İmam-ı Hanefi'ye göre pisdir) kuz yamurtanı ve ipek böceği gibi. Ter ve göynüp gibi bozulmayan, değişmeyen herşey temizdir. Pis (necis) olan bir şeyle namaz kılmak câiz değildir. Ancak beş şeyi affetmişler:

1 — Üç bağlan sonra kalan necasetin eseri. Bu da, necasetin, çukur yerinden etrafa dağılmasını şartıyodur.

2 — Ana yollardaki necis çamur içinde, necaset görünse dahi, necasetin az miktarı affedilmiştir. Ancak necasetin içine düşerse, veya bir hayvan elbisesine pislerse; bu nadir bir şey olduğu için affedilmemiştir.

3 — Çizmenin üzerinde, sakınamıyacak kadar az necasettir. Namaz kılarken, önce çizmeyi yere sürer, sonra namaza durur.

4 — Pire kamandır. Bu da az olsun, çok olsun, kendil elbisesinde olsun, başkasını elbisesinde olsun ve terlenmiş olsa bile affedilmiştir.

5 — Derideki sivilelerden çıkan necaset affedilmiştir. Zira insanın vücudu bundan boş kalmaz. Ancak yaşlılığı fazla olan akar haldeki sivileler bundan müstesnadır. Bunlar çıkan hükmünde olup nadir olduğu için, temizlenmesel farzdır. Temizlendikten sonra birşey kalırsa affedilmemesi umuttur. Bir kimse'nin bir yeri kanasa, veya yarasından cerahaat aksa, onu yıkamak gereklidir. Eğer yıkamakla bir zarar ihtimali olursa ve bu yara da yıkanması farz olan yerde ise, nadir bir ötür olduğu için (Şafi'ye göre) teyemmüm ile namazını kılar ve bidd-

hare kâma eder. (Hanefîlere göre yaranın üzerine meshedip namazını kılar ve bilâhare kâma da etmes).

TEMİZ OLAN VE TEMİZ OLMAYAN SULAR

Sıvı necasetin bulduğu yer üç defa yıkanmakla temiz olur. Katı necasetlerin bulduğu yeri, necaset giderilinceye kadar yıkamak lâzımdır. Eğer yıkadıktan ve oğup turnağıyla da gidermeye çalıştıktan sonra da necasetin rengi veya kokusu kalırsa, o, temiz olmuştur.

Allah Teâlâ'nın yarattığı her su temizleyicidir. Ancak dört su bundan müstesnadır:

1 — Bir defa abdest için kullanılan su, temiidir; fakat temizleyici değildir.

2 — Necaseti temizlemekte kullanılan su; eğer necaset sebebiyle kokusa, rengi ve tadı değişmemişse, temiidir. (Bu Şafilî'ye göredir. Hanefî imamlarına göre; az olan su, necasetin değişmesiyle necis olur. İster suyun vasıfları bozulsun, ister bozulmasın).

3 — İki yüz elli menden (batman) az olan su, içine necaset düşmesiyle necis olur. İki yüz elli menden fazla olan su; içine necaset düşse de, vasıfları bozulmadıkça necis olmaz. (Bu Şafilî'ye göredir Hanefî imamlarına göre; içine pislik giden su; eni boyu on arşundan az ise, bozulmasa da pis olur. Eni boyu on arşın; ve su avuçlandığında dibini görünürüyerek derinlikte ise, suyun vasıfları bozulmadıkça necis olmaz).

4 — Suyun rengi, kokusu ve tadı; bir şeyle —sabun, sedir ağacının kabuğu, şifera ve bunlar gibi şeylerle— bozulsa ve akıcılığını kaybetmese bu su; temiidir.

İKİNCİ KISIM

HADESTEN TAHARET

Bundan beş şey bilmek lâzımdır:

- 1 — Helâya girmenin adabı,
- 2 — İstinca (temizlenmek),
- 3 — Abdest,
- 4 — Gusül,
- 5 — Teyemmüm.

HELÂYA GİRMENİN ADABI

Abdest bennak isteyen kimse, açık arazide ise, insanların görünmeden uzaklaşması lâzımdır. Mümkün ise, bir duvarın arkasına geçmelidir. Oturmaktan avret yerini açmamalıdır. Yüzünü aya ve güneşe karşı dönmemelidir. Yüzünü ve arkasını Kible tarafına çevirmemelidir. Bir bina içinde ise câzdir. (Hanefî imamlarına göre bina içinde

yüzünü ve arkasını Kible tarafına çevirmek mekruhtur). Fakat en iyisi Kibleyi sağına veya soluna almaktır.

İnsanların toplandıkları yerde abdest bozmamalıdır. Durgun suya, meyva ağacının altına ve yerde barınan hayvanatın deliklerinde abdest bozmamalıdır. Sert yere ve rüzgâra karpı içmemelidir. Zira ösüne seçer. Ayakta ösürsün olarak içmemelidir. Gusül yaptığı ve abdest aldığı yere içmemelidir. Abdest bozmaya oturunca sol ayağına dayanmalıdır. Helâya girerken sol ayakla, çıkarken de sağ ayakla basmalıdır. Allah'ın kımı yanlış olan bir şeyi, o anda üzerinde bulunduramazdır. Bağı açık helâya girmemelidir. Helâya girerken şu duayı okunmalıdır:

«Pis, necis, habis ve kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınır-
rum» çıkarken de:

«Bana eziyet verenü kaldıran, fayda verenü geri bırakan Allah'a
hased olsun.»

İ S T İ N C A

Sahrada istinca ederken büyük abdestten önce üç taş veya üç karpı parçası hazırlar. Kazayı hacet bitince, sol eliyle taş alıp pislik bırakmayan yere koyup çeker, sonra pislik bulunan yerde o taşı döndürür. Pisliği orada buluşturmadan kaldırır. Böylece üç taşı kullanır. Eğer temizlenmezse, iki taş daha kullanır. Taşların tek olmasına dikkat eder. Sonra sağ eliyle büyük bir taş tutar. Sol eliyle on tarafına o taşı üç defa sürer. Sol elini oynatıp sağ elini oynatmayacak. Eğer bununla kanaat hâsıl olursa yetiştir. Fakat en iyisi bu istincaдан sonra su ile yıkamaktır. Suyu kullanmak isterse, üzerine pis su sıçramasın diye o yerden kalkıp başka bir yere gitmelidir. Sağ eliyle su dokup sol eliyle yıklar. Pislik kalmadığını anlayuncaya kadar devam eder. Temizlendiğini anlayınca suyu taraf edip çok dökmemeli ve su içe ulaşın diye kendini zorlamamalı. Fakat istinca ederken kendini zahverip kendini sıkımayacak. Bu şekilde su ulaşmayan yer içten sayılır ve necaset hükümüne girmez. Vesveseye meydan vermeyecek. Bu şekilde istibrada da ön tarafını eliyle sağlar, üç adım hareket eder ve üç defa öksürür. Bundan fazla kendine zahmet vermez. Çünkü yaparsa vesveseye düşer. Eğer böyle yaptıkları sonra her zaman üzerinde yaşlık olduğuna zannederse, donuna su serpsin ve vesveseye düşünce ayaklık bu sudandır desin. Peygamber Efendimiz, vesveseyi kaldırmak için böyle emretmiştir. İstincayı bitirince, elini taşı yahut yere sürer, sonra yıklar ki, koku kalmasın. İstinca zamanında:

«Allahum, kalbîmî nifaktan, fercedim fûhuştan koru.» der.

ABDEST ALMANIN EDEBLERİ

İstinca bitince, misvak kullanmaya başlar: Ağzının sağ tarafından başlayarak önce üst, sonra alt kısmına misvaklar. Sonra sol tarafı

da bu sıra ile yapar. Daha sonra dışlarının iç kısmını da aynı şekilde misvaklar ve oradan sonra da misvak ile dilini ve damağını misvaklar. Misvağı önemli işlerden bilecek. Zîrâ hadîste: «Misvakla kılınan bir rekât namaz, misvaksız kılınan yetmiş namaz gibidir» buyurulmuştur. Misvak kullanırken; Allah Teâlâ'nın âlcilerinin yoluna temislemeğe, diye niyet etmelidir. Abdesti bozulunca, abdest almayı ihmal etmemelidir. Abdest almadığı zamanlarda da uyumakla, yahut sukût kalmakla veyahut kokulu yemek yemekle ağzının tadının bozulduğunu anılarsa, misvak kullanmak sünnettir. Misvaklamayı bitirince, yüksek bir yerde Kibleye karşı oturur ve der ki:

«Allahum, şeytanın vesvesesinden ve onların hazır olmasından sana sığınırım.» Elini üç defa yıkayıp:

«Allahum, senden uğur, bereket talep ederim ve uğursuzluk ve helâkattan sana sığınırım.» der, sonra namaz kılabilmek için abdest almaya yahut abdestsizliği gidermeye niyet eder. Yüzünü yıkayınca kadar bu niyeti muhafaza etmelidir. (Hanefî imamlarına göre niyet şart değildir.) Sonra üç defa ağzına su alıp damağına ulaştırır. Oruçlu ise, bunu yapmaz ve bu duayı okur:

«Allahum, seni anmak için ve kitabını tâlîk etmek için bana yardım et.» Sonra burnuna üç defa su verir ve suyu dışarı verdikten sonra üç defa yüzünü yıkayıp bu duayı okur:

«Ey Allahım, dostlarının yüzü ak olduğu günde yüzümü ak et. O ve düşmanlarının yüzü kara olduğu günde benim yüzümü kara etme.» Yüzünde olan kolların dâhine su ulaştırmalıdır. Ancak sakal kolları tek ve çok olduğu zaman, üzerinden su akıtıp parmaklarını kolların arasına sokup hılâklemelidir. Çene altından alın kollarına kadar ve iki kulak arasında kalan her yer yüz sınırına dahildir. Parmakına göz kenarına götürüp ordaki çapak, sürme ve başka ne varsa gidermelidir. Sonra sağ kolunu dirsekleriyle birlikte üç defa yıkar ve bu duayı okur:

«Ey Allahım, amel defterimi sağından ver ve hesabımı kolaylaştır.» Sonra bunun gibi sol koluna da yıkar ve altına su girmesi için yüzüğüne oynatır. Sol kolunu yıkarken bu duayı okur:

«Allahum, amel defterimin sol tarafından ve arkamdan verilmesinden sana sığınırım.» Sonra başını mesheder ve bu duayı okur:

«Ey Allahım, rahmet ve mağfiretinle beni ört ve üzerine bereketini indir ve senin bîttumun sayesinde başka gölge olmayan günde beni arşın gölgesinde gölgelendir.» Sonra her iki kulağını üçer defa mesheder. (Ebu Hanîfe'ye göre bir defa mesheder). Şehadet parmağını kulak deliği üzerine koyar, baş parmağıyla kulağının arkasını meshedip bu duayı okur:

«Ey Allahım, beni, sözün iyisini dinleyip ona uyanlardan eyle.» Sonra boynunu meshedip bu duayı okur:

«Ey Allahım, boynumu alet zincirlerinden ve bağlarından kurtar.» Sonra sağ ayağını, üç defa topuklarıyla birlikte yıkar. Ayak parmaklarını hılâller. Hılallama (parmak aralarını yıkama) içine sol elinin ser-

çe parmağıyla sağ ayağının küçük parmağının altından başlar; sol ayağının küçük parmağıyla bitirir ve bu duayı okur:

«Ey Allahım, kâfirlerin ve müâfiklerin ayaklarının kaydığı gün, Sırat üzerinde benim ayağımı sabit etyle.» Sol ayağını yıkarken bu duayı okur:

«Ey Allahım, kâfirlerin, müâfiklerin ayaklarının cehennem ateşine kaydığı günde, benim ayağımı kaydırma.»

Abdesti bitirince bu duayı okur:

«Allah Teâlâ'dan başka ilâh olmadığına; Hz. Muhammed'in onun kulu ve Rasûlü olduğuına şahitlik yaparım. Allahım, beni tevbe edicilerden, temiz ve salihlerden etyle.»

Arapça bilmeyenler, bu duaların mânâsını öğrenmelidir. Tâ ki ne dediğini anlasın. Hâdîste gelmiştir ki: «Bir kimse, abdest alırken Allah Teâlâ'yı ansa, onun bütün âzâlarının içtiği günahlardan temizlenmiş olur. Eğer Allah Teâlâ'yı anmazsa, su değen yerlerden başkası temizlenmez.» Abdesti mükemmel duruyor ise, her namaz için yeni abdest alınmalıdır. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Abdestini tazeleyen Allah Teâlâ'ya inananı tazeler.» Abdesti bitirince, temizlediği yerlerin insanların nazargâhu olduğunu, Hakk'ın nazargâhu olan kalbi temizlemenin gerekli olduğunu bilmelidir. Abdest alıp da kalbini kötü ahlaklardan temizlemeyen kimse, padişah ziyafete davet edip sarayın dışarısını temizleyen fakat padişahın oturacağı yeri kirli bırakan kimselere benzer. Bunun gibi kimseler elbette cezaya layık olur.

ARDESTİN MEKRUHLARI

Bilindiği ol ki, abdestle altı şey mekruhtur: Abdest alırken konuşmak, suyu yüzü çarpmak, suya israf etmek, abdest âzâlarını üç defadan fazla yıkamak, yüzü ısa konmasın diye silinmezler ve ibâdetin eseri çabuk gitmesin diye de silinmeyebilir. Her bir şekil ve rivâyet edildiği için, ilksine de ruhsat vardır. Hangisini niyet ederse fazileti vardır. Toprak ibrîkten abdest almak, bakır ibrîkten abdest almaktan tevaruya daha yakındır.

GUSÛL ARDESTİ

Cimâ eden, yahut gerek uykuda, gerekse uyanıkken kendisinden menî gelen kimse üzerine boy abdesti farz olur. Gusûlün farzı; bütün bedenini yıkamak, suyu vücudtaki kılardan dîhine de ulaştırmak, cennâbîlikten temizlenmeye niyet etmektir. (Ehûl Hanîfe'ye göre niyet farz değildir.) Gusûlün sünnetleri; önce bismile okumak, ellerini üç defa yıkamak, bedeninden pis olan yerleri yıkamak, anlatıldığı şekilde abdest almak, ayak yıkamayı gusûlün sonuna bırakmak, suyu israf etmemek, önce başına sonra sağ tarafına ve ondan sonra da sol tarafına üç defa üç defa dökmek; eli yetişen yerleri oğmak, suyu, toplanıp barınan yerlere ulaştırmaya çalışmak, sırâ bu yerlere su ulaştırmak

şarttır. Elini kaba avret yerlerine değdirmemektir. (Hanefî imamlarına göre kaba avret yerine el vurmak abdestli olmaz).

TEYEMMÜM

Bir kimse abdest almak için veya gusûl yapmak için su bulamazsa, yahut bulduğu su kendisinin ve arkadaşının içmek ihtiyacından arınamasa, yahut su alınaya, yurta hayvan veya düşman korkusundan gidemiyorsa, yahut su başkasının mülkiyetinde değer fiyatından fazla satılıyorsa, yahut bir yara sebebiyle su kullandığı takdirde helâk olmaktan veya hastahği uzamaktan korkuyorsa, namaz vakti gelince vaktin sonunu bekler ve bir miktar temiz toprak bulur, iki elini o toprak üzerine toz kalkacak şekilde vurur ve parmaklarını o tozla birleştirir, tozla yüzünü iki eliyle mesheder. Taza, yüzündeki kılların arasına ulaştırmaya uğraşmaz. Sonra parmağında yulağ varsa çıkarır ve bir defa daha parmaklarına açıp o toprak üzerine vurur, sağ elinin parmaklarının arkasını sol elin parmaklarının içine koyar, sol elinin parmaklarına sağ kolunun arkasına dirseğe kadar götürür, sonra sol elinin sırtını sağ kolunun içinden yürüterek sonuna kadar getirir, sonra sol baş parmağının içini sağ baş parmağının arkasına yurütür. Sonra da el sol el üzerine koyup bu şekilde yürütür. Sonra el ayaklarını birbirine sürer. Sonra sağ baş parmağı sol baş parmağı siler. Sonra parmaklarını birbirinin arasına geçirip ovar. Bu şekilde yaparsa, iki kolu için bir defa, yere vurmak yeter. Eğer böyle yapmazsa, toz anlatılan ayakların her tarafına ulaşmaya kadar defalarca vurmak câizdir. Bu teyemmümla bir farz ve istediği kadar sünnet kılabilir. Fakat başka bir farz için ikinci bir teyemmüm gereklidir.

(Bu anlatıklarımız Şafii'ye göredir. Hanefî imamlarına göre ise, bir teyemmümla istediği kadar farz ve sünnet kılabilir.)

ÜÇÜNCÜ KISIM

BEDENİ FAZALIKLARDAN TEMİZLEMEK

Bu da iki kısımdır:

Birinci Kısım: Bedenden olmayan fazalıkları temizlemektir: Başları ve sakalları arasındaki kirleri temizlemek gibi. Bu temizlik tarak ile, kıl ile ve hamam yapmakla yapılır. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz seferde ve hasırda yanımdan tarak eksik etmezdi. O halde, insanın kendini temiz tutması sünnettir. Biri de, göğsünün kışesinde toplananları parmağıyla kaldırmaktır. Biri de kulakta toplananları hamamdan çıkınca temizlemektir. Biri de burnundaki pislikleri su çekmek ve sümkörmek ile, dışındaki kirleri de silmekle temizlemektir. Biri de parmakların dibinde, ayakların arkasında ve öksesinde, tirnakların dibinde olan kirleri temizlemektir. Halka, bütün âzalar olan kirleri temizlemek sünnettir.

Bir yerde toplanan kir, abdestin sıhhatına engel teşkil etmez, abdest suyunun bedene ulaşmasına mâni olmaz. Ancak kir tırnaklar altında normalinden fazla toplanırsa, mâni olur. O halde bunun gibi kirleri hamamda sıcak su ile gidermek sünnettir.

HAMAMA AİT HÜKÜMLER

Hamama giden kimseye dört şey farz ve on şey de sünnet olur. Farz olanların ikisi kendi avret yeriyle ilgilidir: Göbeğinden dizine kadar olan yerleri, başkalarının görmesinden saklamalıdır ve tellâkin elinden de sakınmak gerek. Öğmek baktıktan daha fazla gundühtür. İkisi de başkalarının avret yeriyle ilgilidir. Görsünü başkalarının avret yerine baktıktan korumalıdır. Bir kimse avret yerini açarsa, onu nehîy etmelidir. Zîrâ bundan korkmayıp onu nehîy etmezse, günahkâr olur. Bunları gözetmeyen hamamdan günahkâr olarak çıkar. İbnü Ömer (r.a.) hamama girdiği zaman yüzünü duvara döner ve görsüne de bir şey bağlardı. Bunlar kadınlara da farzdır. Bilhassa celâli kuvvetli övdeleri olmadan hamama baskamak yasaklanmıştır.

Sünnetler: Önce temizlik sünnetini göstermeye niyet etmelidir. Meselâ, namaz vaktinde temiz bulunmak için niyet etmelidir. Başkaları kendisini temiz görsünler diye değil. Hamamının ücretini peşin vermelidir. Böylece hem hatırı hoş olur, hem de ona ne vereceğini bilir. İçeri girerken önce sol ayağını atmalı ve bu dünyâ okumalıdır:

«Fie, necis, habis ve kovulmuş şeytanın mekriden Allah'a sığınırım.» Zîrâ hamam şeytanların yeridir, o halde hamam tenha olduğu veya kalabalık olmadığı zamanlarda hamama girmeye çalışmalıdır. Terlenmeden sıcak odaya geçmemelidir. Hamama girer girmez kol-tuğlarını yıkamalıdır. Suyu lafâf etmemelidir. Suyu, hamames gördüğü takdirde darılmayacak kadar kullanmalıdır. İçeri girince hamamdakilere selâm vermemelidir. Fakat tokalaşmak câizdir. Selâm veren kimseye: «Allah seni haşşalsın» diye cevap vermemelidir. Hamamda çok konuşmamalıdır. Eğer Kur'an okuyorsa, yüksek sesle okumamalıdır. Fakat yüksek sesle şeytandan istinaz (Allah'a sığınma) câizdir. Güneş batarken ve yata namazıyla akşam namazı arasında hamama girmemelidir. Zîrâ bu vakit şeytanların dağılma zamanıdır. Sıcak odaya girdiği zaman, cehennemden sıcaklığı hatırlamalıdır. Bir saatten fazla durmamalıdır. Cehennem ateşinin nasıl olacağını düşünmelidir. Belki akıllı olan, her neye baksa âhireti hatırlar: Bir karanlık görürse, kabir karanlığına, bir yılan görürse, cehennem yılanlarına, çirkin bir surat görürse, Münker ve Nekir'i hatırlar ve yine korkunç bir ses duyunca, (İsrâfil'in) söru çalmasını hatırlar. Bir red veya kabul görürse, âhiretin red ve kabulünü hatırlar. Şer'i sünnetler bunlardır.

Tibben ayda bir defa zınnuk (kükürt - kalsiyum) kullanmak çok yararlı olur. Dışarı çıkınca, ayağına soğuk su dökersen, mikris hastalığına yakalanmaz ve bağı da ağrımaz. Başa soğuk su dökmekten sa-

kıymalıdır. Ve yine doktorlarca, yazın hamsından çıkınca biraz uyumak şifâh şerbet kadar faydalıdır.

VÜCUTTA GELİŞEN FAZLALIKLARI TEMİZLEMEK

İkinci Kısım: Temizliğin bir kısmı da bedenden olan fazlalıkları temizlemektir. Bu yedi kısımdır:

1 — Eşraf olmayanlar için saç tıraş etmek, unutmaktan daha iyidir ve temizliği de daha uygundur. Fakat bir miktarını tıraş edip yer yer kâbül bırakmak mekrûhtur; hakkında nehiy gelmiştir.

2 — Bıyığı dudakla beraber kesmek sünnettir. Uzatmak yasaklanmıştır.

3 — Koltuk altındaki kılları temizlemektir. Eğer başlangıçtan beri yolmayı âdet edinmiş ise, yolmak kolay olur. Yoksa kendini incitmek için tıraş etmek daha iyidir.

4 — Kaba avret yerinde biten kılları temizlemektir. Onu zırnkla yahut tıraşla temizlemek sünnettir. Bu temizliği kırk günden geciktirmek lâzımdır.

5 — Tırnakları kesmek sünnettir. Böylece tırnakların altında kir toplanması önlenmiş olur. Eğer kir birikirse abdeste mani olmaz. Zîrâ Resûlullah bazı insanların tırnaklarının uzadığını görünce, tırnakları kesin diye buyurdu. Namazınızı da iade edip buyurmada. Hadiste: «Uzamaş tırnaklar şeytanın karargâhıdır» buyrulur. Tırnak kesmede, en faziletli parmaktan başlamak gereklidir. El ayaktan, sağ soldan üstündür. Şehadet parmağı da bütün parmaklardan üstündür. O halde oradan başlamak gerekir. Sonra sağ tarafından gidilir, geri şehadet parmağına gelinceye kadar. Hukûsa, iki elinin parmaklarını bir halka gibi düşüncerek sağ elinden şehadet parmağından başlar, serçe parmağına gelinceye kadar. Sonra sol elin serçe parmağından başlar, sol elin baş parmağına gelinceye kadar. Sonra da sağ elin baş parmağıyla bitirir.

6 — Göbek kesmek sünettir, bu da doğum zamanında olur

7 — Erkek ve kadın için sünnet olmak sünnettir.

Unun sakalının bir tutamını bırakıp gerisini kesmek lâzımdır. Böyle ihdâl senirunun haricine çıkmaması sağlanmış olur. İbnî Ömer ve Tablînden bir grup böyle yapıları.

Sakalda on şey mekrûhtur:

1 — Siyaha boyamak. Zîrâ hadis-i şerifte: «Sakal siyaha boyamak cehennemliklerin işidir. Bunu en önce yapan Firavun idi.»

İbnî Abbas rivâyet eder ki:

Peygamber Efendimiz buyurdu ki: «Âhir zamanında kıllarını siyaha boyayacak bazı insanlar türeyecektir. Bilm ki, onlar cennet kokusundan mahrumdur.» Ve yine hadisle gelmiştir: «İhtiyarların en kötüğü de kendini gençlere, gençlerin en kötüğü (hürmet görsün diye) kendini ihtiyarlara benzettendir.»

Bu, kötü niyetle yapılan benzetmektir.

2 — Karmın ve sarıya boyamaktır. Buna muharipler, düşmanın yulması için genc, yığıl görünmek, düşman Müslümanları ihtiyar ve güçsüz anlayıp hücumu cesaret etmesin diye yaparlardı. Bazı âlimler, bu maksatla siyaha boyamaya da ruhsat vermişler. Çayır bu olmazsa, sadece karışına, benzeme olur, işlenmesi câiz değildir.

3 — İnsanların kendisini ihtiyar sarıp fazla hürmet etmeleri için sakalını kökürtle beyaza boyamaktır. Bu da ahlakiyettir. Zira hürmet ilme ve akla yapılır. İhtiyarlık ve gençliğe değil. Enes buyurur ki: «Resûlullah vefat ettiği zaman mübarek sakalında yirmi tane beyaz kıl yok idi.»

4 — İhtiyarlıktan utanarak sakalındaki beyaz kılıkları çekmektir. Bu Allahü Teâlâ'nın nûrundan utanmak anlamına geldiği için büyük bir cehâlettir.

5 — Nefsin arzu ve isteğine uyarak, veya henüz sakalı bitmemiş gençlere benzemek için sakalını kazımasıdır. Bu da büyük bir cehâlettir. Zira Allah Teâlâ'nın şöyle tesbih eden melekleri vardır: «Erkeklerle sakal, kadınlara saç bahş eden Allah Teâlâ ortaklıktan münezzehtir.»

6 — Kadınlara güzel görünüp beğenilmesi için sakalına maksada güvercin kuyruğu gibi biçim vermektir.

7 — Sağını sakalına karıştırıp kulakların üstünden zülüfler uzatmaktır. Bu salâhlerin şekline göre fazla bir şeydir.

8 — Sakalının çok siyah veya çok beyaz olduğuna gururlanmaktır.

9 — Sünnet olduğu için değil de insanlar görsün diye sakalını taramaktır.

10 — İnsanlara şahid ve müteki görünmek için, görenler taat ve ihâdetten sakalını taramaya bile fırsat bulamıyor,» desinler diye sakalını taramamaktır.

DÖRDÜNCÜ ASIL

N A M A Z

Namaz dinin direği ve İslâm'ın temelidir. Bütün ibâdetlerin efendisi ve rehberidir. Allah Teâlâ'nın beş vakit namazını kılan kimseyi merhametiyle koruyacağına ahel vardır. Büyük günahlardan kaçındıktan sonra, beş vakit namaz küçük günahlarına keffâret olur.

Peygamberimiz (a.s.v.) buyurur ki: «Beş vakit namaz, bir kimsenin sarayının önünden geçen bir akar suya benzer. O kimsenin temizlenmemesi mümkün mü?» Ve devam ederek buyurdu ki: «Bu kırı temhilediği gibi, beş vakit namaz da günahları temizler.» Ve yine buyurdu ki: «Namaz, dinin direğidir. Onu harakam dinini harab etmez olur.» Peygamberimiz, (a.s.v.) kendilerine: «Dinin en fazileti ameli

hangisidir,» diye sorduklarında, cevabında: «Vaktinde kılan namazdır,» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Cennetin anahtarları namazdır.» Ve yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, kullarına gâhâdet kelimesinden sonra namazdan daha sevgili bir ihâdet farz etmemiştir. Eğer namazdan daha sevgili bir ihâdet olsaydı, onu meleklerle yaptırırdı. Halbuki onlar daima namazdadır. Hür kıran rûkû'da, bir kısmı secde, bir kısmı ayakta ve bir kısmı da oturmaktadır.» Ve yine buyurdu: «Bir kimse bile bile bir vakit namazı terk ederse, kâfir olur.» Yani iman anasına hâlel gelmezdi yaklaşılmış olur. Nitekim çöle suyunu kaybeden kimseye «İlâh» derler. Yani ölümlü yaklaşmış olur.

Yine Peygamberimiz buyurdu ki: «Kıyâmet gününde, ilk önce namaza bakılır. Eğer şartları, rûkûnleri tamam ise, kabul ederler. Eğer noksan ise, diğer amelleriyle birlikte sahibinin yüzüne çarparlar.» (*)

Yine buyurdu ki: «Temizliğini güzel yapıp namazı vaktinde kılan, rûkû ve secdeyi hakkıyla yerine getiren, kalbi, başı ve haddü içrisinde bulunan kimsenin namazı, beyaz ve parlak olarak arşa çıkıp der ki: «Sen beni koruduğun gibi, Allah da seni korusun.» Namazı vaktinde kılmayan, temizliğe tam riâyet etmese rûkû, secde ve huşûu yerine getirmese, bu şekilde olan namaz siyah ve karanlık olarak göğe çıkar ve der ki: «Sen beni zâyi ettiğin gibi, Allah Teâlâ da seni zâyi eylesin.» Sonra Allah'ın dilediği zamana kadar orada durur. Sonra evki kaftan gibi dörp yüzüne çarparlar.» Yine Peygamber Efendimiz buyurdu: «Hucurların en kötüsü, namazdan çalandır.» (Kutûl - Kulûb).

NAMAZIN ZAHİR KEYFİYETİ

Namazın zâhir fiilleri, bedenın dış yapısı mahiyetindedir. Onun bir de sırrı ve hakikati vardır ki, namazın ruhu mesabesindedir. Bîa ilk önce namazın zâhîrini beyan edeceğiz. O da şöyledir: Namaza azmeden kimse, beden ve elbisenin temizliğini bilâirip avret yerini örttükten sonra, temiz bir yerde Kibleye karp durur. İki ayağı arasında dört parmak açıklık bırakır. Sırtını dik tutar, başını önüne eğip göğsünü secde yerinden ayırır. Bu şekilde doğru durduktan sonra şeytanı kendinden uzaklaştırmak niyetiyle «Nâ» sûresini okur. Eğer kendisine bir kimsenin iltida etmek ihtimali var ise, sesli ezan okur, yoksa kamet getirmekte yetinir. Niyeti kalbinde hazırlar ve kalben meselâ, «Şöyle namazın farzını kılmaya bağhyorum» der. Bu kelimelerin mânâsı, kalbe haur olunca, ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırır. Şöyle ki, parmaklarının ucu kulaklarının hizasına gelecek ve baş parmağı kulakların yumuşağına değecek, elin arkası omuzları hizasına gelecek şekilde petirir. Böyle durduktan sonra «Allahın Ekber» deyip iki elini göğsünün üstünde bağlar. (Hanefî İmamlarına

*) Peygambî said bir amed ile.

göze ellerini göbeğinin altında bağlar.) Sağ elini sol elinin üzerine koyup şehadet parmağıyla orta parmağını sol bileğinin üzerine koyar ve diğerlerini hâlâ yapar. Elini başına kaldıktan sonra değil, belki tekbir aldığı gibi doğru göğsüne götürür. Ellerini bağlarken sıkımsa, ıleri utalmaz ve iki yanından dışarı çıkarmaz. Belki kendine çekerek bağlar.

Tekbir kelimesini mubalâğa ile söylemeyecek; şöyle ki, Allah kelimesinden sonra bir «vâve», Ekber «be»sinden sonra bir «elif» çıkmayacak yâni Ekber demiyecek. Bu, vâveceli ve câhil olanların işidir. Belki namazın dışında külfetsiz bu kelimayı nasıl söylüyorsa namazda da öylece söyleyerek ellerini birbirinin üzerine koyunca «Allahu ekber» diyecek.

Bundan sonra «Sühbâneke» duasını okumaktır. Ondan sonra «Bâzî bâlâhî mâneğğeytanırracım, Râmilâhîrrahmanırrahîme ile Fâtihayı okumağa başlar. «Dâde ile «âlemin çıkışına birbirinden ayırır. Eğer yapamazsa, mümkün olan mertebe calz olur. Fâtihayı bitirince «âmin» der. Bunu süreden ayrı söyler; süreye bitişik olarak okumaz. Ondan sonra başka bir süre yahut Kur'ân-ı Kerîmden dilediği âyetlerden okur. İmama uymuş ise, sabah namazının iki rekat fâtıyya akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rekatında seali okur.

R Ü K Ü

Sonra rükû için tekbir alır. Tekbirini sürenin sonuyla birleştirmez. İki elinin ayasını dışlarına koyar. Parmaklarını kabele yönelir ve birbirinden ayırır. Dışlarını birbiriyle birleştirmes. Belki doğru tutar. Başını da doğru tutar. Tahta gibi düz ve hâk şeklinde olur. İki kolunu yanlarından uzak tutar. Kadınlar uzak tutmaz. Bu şekil alınca, üç kere «Sühbâne rabbiyel âzîme» der; yâni o azamet sahîbu olan Allah'ı tenzîh eder ve ona hamd ederim. İmam değil ise, beş, yedi kere derse daha iyi olur. Sonra rükûdan kalkıp doğrulur ve «semiallahü lîmen haasideh» der. Yâni Allah Teâlâ hamd eden kulların duyar. Bir miktar ayak üzerinde durduktan sonra «Rabbema lekel hamde» der. Yâni Allah Teâlâ'ya hamd ü sena olsun.

S E C D E L E R

Sonra tekbir alıp secedeye varır. Önce yere yakın âzınları yere koyar: Önce dışlarını, sonra ellerini ve ondan sonra da alın ve burnu yere koyar. Kollarıyla yanlarının arasına, karnıyla uyluklarının arasına açık tutar. Kadınlar, âzınlarını ayrı tutmayıp birbiriyle batıştırır. Sonra üç kere «Sühbâne rabbiyel âzîme» der. İmam değil ise, daha fazla söylemek daha iyidir. Sonra başını secededen kaldırır ve sol ayağı üzerine oturur. İki elini uylukları üzerine koyar.

Sonra tekrar bir defa daha secedeye varır. Secededen sonra tekbir

alıp ayağa kalkar. Bir rek'at daha bu şekilde kılar. Fatihadan önce yalnız beamele çeker.

TEŞEHHÜD (Tehiyyat)

İki rek'at bitince, teşehhüde oturur. İki seode arasında oturduğu gibi, sol ayağı üzerine oturur. Ellerini dizleri üzerine koyup parmaklarını tabii şekilde aralar. İkinci teşehhüdde de böyle yapar. Ancak, kadınlar, iki ayağını oturağı altından sağ tarafa uzatır ve sol oturduğu yere koyar. Birinci teşehhüdde «Allahümme salli alâ Muhammedine» duasını okumadan ayağa kalkar.

İkinci teşehhüdde bu duayı sonuna kadar okur. Sonra selâm verir. Selâm «Es-selâmu aleyküm ve rahmetullah» deyip yüzünü sağ tarafa dönderir. Şöyle ki arkasında olan kimse yüzünün yarısını görebilsin. Sonra öbür tarafa selâm verir. Bu selâmlar ile namazdan çıktığını niyet eder. Bu selâm ile hazır cemaat, meleklerle selâma da niyet eder.

NAMAZIN MEKRUHlARI

Namaza aç ve susuz, öfkeli, büyük ve küçük abdesti sıkışık iken durmak, kalbi huşûdan meneden işlerle meşgul olmak, ayaklarını birbirleştirmek, bîr ayağını yerdan kaldırmak, secede öksesi üzerine oturmak, dizlerini göğüsüne çekmek yani kalçaları üstünde oturmak, ellerini kaftan içinde tutmak; seode ederken ehlisini önünden ve arkasından toplamak, kaftanının üzerinden kuşak kuşanmak, kaba etlerinin üzerine oturmak, ellerini salvermek, her tarafa bakmak, parmağını çitiltmek, vücudunu kaşmak, esnemek, sakalının kılılarıyla oynamak, seode etmek için ufak taşları seode yerinden almak, parmaklarını birbirine geçirip, arkasını bir yere dayamak, bütün bunlar mekrûhtur, yasaklanmıştır.

Hulâsa göre, el, ayak ve bütün âzalar odeb üzere olup namazın sıfatına uygun olmalıdır.

Ancak böylece namaz kabûle lâyık olur ve âhirette kurtuluş vesilesi olur.

Namazın farzları beş anâletlerinin içinde yalnız oniki tanedir: Niyet, birinci tekbîr, kıyam (ayakta durmak), Fatiha okumak, rûkû, rûkûda isticrar bulmak, rûkûdan doğrulup isticrar bulmak, seode, seodede isticrar bulmak, seodeler arasında oturup isticrar bulmak, son oturuşta Peygamber Efendimizle salât getirmek, tehiyyat okuyacak kadar oturmak ve selâm vermektir. Bu kadarı yapırsa, namaz tamâm olur. Fakat bu namazın kabûl olmama korkusu da vardır. Bu, bir kimse'nin padişahın hazûrına elsiz, ayaksız, burunsuz ve kulaksız bir köle göstermeye benzer. Elbette bu kimse kabûl olmama korkusundadır.

NAMAZ NASIL EDÂ EDİLİR?

Bilmez ol ki, bu anlattıklarımız namazın kalbî ve sûretidir. Bu sûretin bir hakikati vardır ki, o da onun rûhudur. Namazın her hareketinin ve zikirinin bir rûhu vardır. Asıl rûh olmadıkça, namaz cüssesî cüssede benzer. Namazın asıl olur da adabı ve hareketleri tamâm olmasa, namaz, gözü çıkması, burnu ve kulağı kesilmiş adama döner. Eğer namazın hareketleri yerine getirilir de rûhu ve hakikati olmazsa gördü yerinde olup da görmeyen, kulağı yerinde olup da işitmeyen adam gibî olur.

Namazın asla, başı, haddü ve namazın bütün hareketlerinde kalbîn hazır olmasıdır. Zira namazdan maksad, kalbî Allah Teâlâ'ya yönelmek, tasam ve haybelle zikirini tasellemektir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Beni hatırlamak için namaz kıl» peygamberimiz (s.a.s.) de buyurur ki: «Nice insanlar vardır ki, namazdan nasîbleri yorgunluk ve sıkıntıdan başka bir şey değildir.» Bu, namazı beden kalbıyla edâ edip de kalbî gafil olan kimseler hakkındadır. Ve yine peygamberimiz buyurdu ki: «çok namaz kılanlar vardır ki, onlara namazdan hissesi, yarısı, yahut onda biri yoktur.» yine peygamberimiz buyurdu ki: «Naman-bir kimseye vedâ eder gibi kıl» yani namazla kendi nefsinde, isteklerine vedâ et. Belki Allah Teâlâ'dan başka ne var ise beşine vedâ et, kendini tamamıyla, namaza ver. Bu sebeptendir ki Hz. Âişe (r.a.) buyurur ki: «İhsâüllâh biziyle konuşurdu. Biz de onunla konuşurduk. Namaz vakti gelince, bizi hiç görmemiş ve tanımamış gibi olurdu. Bu, Allah Teâlâ'nın azametiyile gayet fazla meşgul olmasından ileri gelirdi ve yine peygamber efendimiz buyurur ki: «Kalbîn hazır olmadığı namaza Allah Teâlâ bakmaz.» İbrahim (a.s.) namaz kılarken kalbînin huşrusu iki mil uzaktan duyulurdu. Hz. Ali (r.a.) namaza kalktığı zaman, azalarını bir titreme alırdı. Benzi değişirdi. Ve: «Yedi kat göklere ve yere arz ettiklerinde taşıyamadıkları azametli edâ etmek namazı geldik» derdi.

Süfyan-ı Sevrî der ki: «Namaz buşu ile kılınmayan namaz doğru olmaz» Hasan-ı Basrî (r.a.) der ki: «Namaz buşu içinde kılınmayan, namazda kalbî hazır olmayas hakkunda namazın cüssa sebebi olmaz daha yakındır.» Müaz (r.a.) der ki: «Namazda kasden sağında, solunda kimler var diye bakanın namazı olmaz.» Her ne kadar Şâfiî, Ebû Hanîfe ve Âlimlerin çoğu: «Yalnız ilk tekbiri ahrken kalbî hazır olursa, namaz doğrudur» demişlerse de, bu fetvayı zarûrî sebebiyle buyurmışlardır. Zira insanlarda gâflîet gâlib olduğu için bütün namazda kalbîn hazır bulunması nadir olur. «Namaz doğru olur» demelerinin manası: Kılıçtan kurtulur demektir. Fakat ahirete azık almaya layık olan, yalnız ilk tekbirde kalbî hazır olan kimsenin hali, hiç namaz kılınmayan kimsenin halinden daha iyidir. Ancağ daha kötü ol-

masından da korkulur. Zira hizmetle gevşeklik ve tembellik gösteren kimsa, bazen hiç hizmete gelmeyenden daha fazla muahaza ve esmaya maruz kalır. Bu sebepten İhsan-ı Haşri:

«Bu namaz esmaya daha yakındır» diyor. Belki hadiste gelmiştir ki: «Sahibini kötülükten ve günahattan korumayan namaz Allah'tan uzaklaşmaktan başka faydası olmaz» o halde, bu anlattıklarımızdan anlaşıldı ki, rûhu tamâm olan namaz, kalbin hazır olduğu namazdır; yalnız ilk tekkimde kalbin hazır olduğu namazda rûhtan yalnız bir eser kalmıştır. O hayattan bir nefeslik cemed gibidir.

Bilmiz ki, namazla ilgili ilk şey ezandır. O halde ezan duyunca, sana ikaz olan şudur: Kalbini namaza bağlamak, her ne işte bulursan, ondan el çekip namazın hazırlığına girişmektir. Selef (geçmiş büyükler) böyle yapardı. Demirci ezan duyunca, çekici havaya kaldırırsa vurmazdı. Ayakkabısı iğneyi sokmuş ise çıkarmazdı. Bunlar hemen yerinden fırlayıp namazın hazırlığına başlardı. Zira ezan sesinden kıyamet gününün çağrısını hatırlarlardı. Ve şunu bilirlerdi ki, bu çağrısının fermanına İlahtan önce edene, kıyamet günündeki çağrısı ona ancak müjde olacaktır. Eğer bu çağrının sesinden kalbinde neşe ve sevinç hasıl olmazsa, kıyamet günündeki nicedan da müjde ve sevinç bulamayacaktır.

TAHARETİN SIRRI

Beden ve elbiselerin temizliği, sûreten ve çekilen temizlenmek içindir. Kalben temizlenmek ise, tevbe pîşmanlık ve kötü huylardan uzaklaşmaktır. Zira Allah Teâlâ'nın nazargâhu kalptir ve namazın hakikatünün yeri kalptir. Namazın sûretünün yeri ise beden kalbidir.

AVRET YERİNİ ÖRTMEK

Avret yerini örtmek, zahir bedeninden çırkın olan şeyleri insanların gözünden örtmektir. Bunun bir de rûhu ve sırrı vardır ki, içindeki çirkinlikleri Allah Teâlâ'nın nazarından örtmektir. Hiçbir şeyin Allah'a gizli olmadığı açıktır. O halde, kalbi çirkin vasıflardan temizlenmek gerekir. Kalbin bunlardan temizlenmesi de tevbe edip yaptıklarına pîşman olmak ve bir daha pîşmanlık doğurucu işleri işlememeğe azm ve kasd etmek ile olur. Hadiste: «Günahattan tevbe eden, günah işlemeyen gibidir» buyrulur. Eğer tevbe edemessen, bari utanma, korku ve hayadan bir perde yap onunla kendini ört; kalbi karık, boynu bükük ve utançlı olarak Allah Teâlâ'nın huzuruna dur. Tıpkı efendüsinden kaçmaz suçlu bir köle gibi ki, kalbi redametle dolu, binlerce kırık ve mahçubiyetle efendisinin huzuruna gelir. Gayet fazla utandığından başını yukarıya kaldırmıyor.

KIBLEYE DÖNMEN

Kibleye dönmenin zahîr manası, yüzünü bütün yönlerden döndürüp tek yön dönmektir. Hakikati ve ruhu ise, iki âlemde olan şeylerden yüz çevirip Allah Teâlâ'ya yönelmektir. Böylece sende tek cihetlilik manası bütünüdür. Zahîr kible bir olduğu gibi, batın ve hakiki kible de birdir. O da Allah Teâlâ'dır.

Düşünce vâdisinde bağboğ dolayan kalb, yüzünü çeşitli yönlere döndüren kimse gibidir. Bu sebeptendir ki, peygamberimiz (s.a.s.) buyurur: Namaza durup o anda arzusu, kalbi ve yüzü Allah Teâlâ tarafında olan kimse, namazdan çıncı, anadan doğmuş gibi temizlenmiş dönmüş; namaz şeklen kalıp kalb yüzü Allah Teâlâ'dan dönmüş, yani çeşitli düşüncelere yönelince, namazın hakikati batıl olur. Namazın ruhunun batıl olmasının ziyana fazla olur. Zira zahîr, batın kılıfı ve postadur. Mühim olan kılıf değil, kılıfın içinde bulunanıdır. Zira kılıfın kıymeti ve kıbanı yoktur.

KIYAMIN SİRRI

Kıyamın açık manası, bir şahsın, Allah Teâlâ'nın huzurunda ayak üzere durup köle gibi başına önüne eğmektir. Onun sırrı ve gerçeği ise, kalbin bütün hareketlerden kızılp tasâm ve inkîsar (kuruluş) yoluyla hizmete başlı kalmasıdır. O halde, bu durumda şöyle olması gerekir: Mahşer günü Allah Teâlâ'nın huzurunda durmasını hatırlamalıdır. O gün bütün sırrı açığa vurulacak ve kendisine arz edilecektir. Açık olduğu müstamdır. Kalbinde olan ve olacak bütün işleri Allah Teâlâ görür ve bilir, ve onun zahîrini de, batını da bilmektedir.

Fakat ne acayiptir ki, bir kimse namaz kılarken ona bir salih baksa, onun bütün ahlakları edep üzere olup hiçbir tarafa bakmaz. «Namazda aklı ediyor veya sağa sola bakıyor» derler, diye. Halbuki Allah Teâlâ'nın gizlileri bildiğini ve o anda ona baktığını da bildiği halde, ondan utanmaz, haya etmez.

Elinden asla hiçbir şey gelmeyen zavalî bir kuldan utanır, ve haya eder ve ona baktığı için güzel edep üzere olur da padişahların padişahı olan Allah Teâlâ'nın bakmasına aldurmaz ve daha aşağı görüyor. Bundan daha büyük cahilliğe olur mu?

Bunun için Ebû Hüreyre (r.a.) peygamber efendimiz: «Ya Resûlullah, "Allah'tan nasıl utanmak gerekir"» diye sorunca, Peygamber Efendimiz: «Kendi aile efradının içinden utandığın gibi Allah'tan da öylece utan» diye cevap verdi. Bu tasâm ve haya sebebiyle sahabe-lerden bazıları, namazda o kadar sakin olurdu ki, kuşlar bile onları canca zannedip onlardan kaçmazlardı. Allah Teâlâ'nın azîmeti kimin kalbine yerleşirse ve onu hazır ve nazır bilirse, her tarafı bütün âsaları namaz içinde ona huşâ ve hudû duyar.

Rasûlullah, s.a.s.) namazın içinde elini sakalına götürün bir kimseyi görüncü: «Kalbinde huşâ ve huşû olsaydı, eli edep üzere olur, âzâsı da kalbi gibi olurdu» buyurdu.

RUKÛ VE SECDEDİN SIRRİ:

Rukû ve secdenin sahirinden maksad, beden ile tevarûdur. Bâtinından maksad ise Kalb ile tevarûdur. Zira âzâların en şerefli olan yüzü ayyanın en aşîşu olan toprağa koymakla aslının toprak olacağını ve yine ona döneceğini hatırlar; gururu kırılır; âcizliğini ve zavallılığını anlar.

Böylece her işte bir sır-ı hakikat vardır ki, ondan gâfil olan kimsenin yaptığı ibadetten nasîbî, sûret ve şeklin kendisi olur, başka bir şey olamaz.

KIRAAT VE RUKUNLARDAN HAKİKATI

Malûm olsun ki, namazla okunan her kelimenin bilâneti gerekli olan bir sıfatı vardır; o kelimayı okuyan kimsenin o hakikatı bilmesi çok önemlidir. Ancak böylece sözünde doğru olur.

Messih: «Allahû Ekber»: «Allah Teâlâ herşeyden büyüktür», demektir. Eğer bu kelimeden bu mânâyı anlamazsa, câhil olur. Bîr de fakat yanında Allah'tan daha büyük birşey var ise, o kimse sözünde sauk olmadığı için ona: «Sözün doğrudur, fakat sen yalancısın.» derler. Zira bir şeye, Allah'a olan Haatinden fazla Haat ederse, o, onun yanında Allah'tan büyük olur. O şeye daha fazla Haat etmiş demek olur. Nitekim Allah buyurur ki: «Kendi arzularını İlah edersen kimsayı gördün mü?» (Câsiye sûresi, âyet: 23) «vecehâ vechîye» demenin mânâsı, kalbin yüzünü bütün dünyadan çevirdim ve Allah'a döndüm, demektir. Eğer bu zamanda kalbi başka şeye yönelik ise, bu söz yalan olur. Allah Teâlâ ile yaptığı bu konuşma yalan olunca, tehlikesi ne derece olduğu anlaşıp, «Hanîftu müslîman» deyince müslümanlığı iddia etmiş olur. Peygamber efendîsini buyurur ki: «Müslîman; müslûmanların cümleden ve dîlâden zarar görmediği kimsedir.» O halde, bu sözü söyleyen kimse, ya bîfâil bu sıfat üzere olmalıdır, yahut böyle olmaya azmetmelidir.

«Elhamdülillahî Rahbülâlemin» dediği zaman; Allah'ın nimetlerini kalben hatırlayıp tazelemeli, şükür sıfatı üzere olmalıdır. Zira «Elhamdülillah» şükür kelimesidir. Şükür de kalbe olur, «İyyake na'bûdü» deyince, İlah hakikatini kalbinde yenilemelidir ve İlah sıfatı üzere olmalıdır. «İlâhi mazzâtal müstakîme» dediği zaman; tazarrû ve niyaz kalbinde tazeliyip kalbi bu sıfat üzere olmalıdır. Tevhîd ve tehliden okunan her kelimenin mânâsını bîlp o sıfatı kalben yaşaması gerekir. Bunun açıklaması uzundur. Halka, eğer namazdan ve

namazın hakikatinden pay almak istiyorsan, anlattığımız gibi olmalısın. Yoksa mânâsız sûrete kanaat etmiş olursun.

KALBİ HAZİR BULUNDURMANIN ÇARESİ

Bilmiş ol ki, namazda kalbin gafil olduğu iki sebepten ileri gelir: Biri zâhır ile, biri de bâtın ile ilgilidir. Zâhır ile ilgili olan gafil, şöyle olur: Namaz böyle yerlerde kıl ki, orada gördüğü veya işittiği şeyler onun kalbini meğgul eder. Zira kalb, göze ve kulağa tabiidir. Bunun çaresi namazı asla ses işitmeyecek yerde kılmaktır. Loş bir yerde ibadet etmesi yahut ibadet ederken gözlerini hareketsiz tutması daha iyi olur. Abidlerin çoğu loş ve daracak yerde ibadet ederlerdi. Zira geniş yerde kalb dağılır olur. İbni Ömer (r.a.) namaz kılacağı zaman gözü takılıp meğgul olmaması için, kitabı, kılıcı ve yanına olan örtükleri önünden kaldırırdı.

İkinci gafil bâtınla alakalıdır. Bu da, onun hatırlama gelen düşüncelerdir. Bunları idare etmek zordur. Bu da iki kısımdır:

- Biri, bir işi yapmamaktan doğan meğgulliyettir. Bunun tedbiri, o işi bırakıp ondan sonra namaz kılmaktır. Bunun için peygamber efendimiz buyurur ki: «Namaz ile yemek hazır olunca, önce yemeği yeyiniz» (Bahari - Müslim.) Ve eğer bir kimse ile söyleşmek istiyorsan onu söyleyip kalbini ondan boşaltacaksın.

Diğer kısım; bir anda bitmeyen işlerin endişesi, yahut kalbi istikâ etmiş dalınak endişeleridir. Bundan kurtulmak zordur. Bunun ilacı, kalbi zikir, Kur'an okumak ve bunların mânâsını tefekkür etmek gibi başka şeylerle meğgul etmektir. Bunlar, o endişeleri, tam hakim olmaları ile giderir. Eğer o için arzusu kuvvetli olur da endişesi bu anlatıklarımıza giderilmezse, onun çaresi, müşhil (ilacı) içmektir. Ancak bu şekilde maddesi içerdem sükûlûp atılır. O müşhil (ilac), bu endişeye sebep olan şeyi terkettirir. Eğer terkedemezse, o endişeden asla kurtulamaz ve onun namaz kalbini konuşmalarıyla karışık olmamak mümkün değildir. O, şu kimse gibidir ki, bir ağacın altında oturur, serçeler uçar. Pakat hemen sonra yine gelirler. Bu durumda o kimse, onlardan tamamıyla kurtulmak istiyorsa, çaresi o ağacın altından başka bir yere taşınmaktır. Zira o ağacın altında kaldıkça onların gürültüsünden kurtulmak imkânı yoktur. Bunun gibi bir şeyin kuvvetli arzusu kalbe hakim olursa, ister istemez endişe ondan ayrılmaz. Bu sebeptendir ki, Resûlullah'a güzel bir elbise getirdiler. Onun güzel bir kemeri ve yaldızı vardı. Namaz içinde gösleri ona takıldı. Hemen namazdan çıkıp o elbiseyi sahibine verdi ve eski elbisesini giydi. Bir defa da peygamberin malimlerine yeni kayış bağlamışlardı. Namaz içinde gözü ona takıldı ve hoşuna gitti. Bunun için onu çıkarıp eskisini takmalarını emretti.

Hı Talha (r.a.) hurmahında namaza duruyor. Birden, hep hurmah içinde uçup hiç dışarı çıkmayan bir kuş gördü. Kalbi onunla meğgul olup kaç rek'at kıldığını hatırlıyamadı. Sonra Peygamber efendi-

düâsizin huzuruna geldi; kalbinden şikâyet etti. Ve bunun keffareti olarak hırmalıyı fakirlere sadaka verdi. Selef (geçmiş büyükleri) bunun gibi şeyleri çok yaparlardı ve kalbîn ilâhı bu olduğuna anlıyorlardı.

Hüllaâ, namazdan önce Allah'ın zikri hakim olmazsa, namazın içinde de huzur olmaz. Kalb, namaz içinde, kendisine galib gelen düşünceden kurtulamaz. Namaz huzur-u kalb ile kılınmak istiyorsa, namaza başlamadan önce kalbine ilâç yapıp onu boşaltması gerekir. Bu da dünya meşguliyetlerini üzerinden tamamiyle atıp dünyadan ihtiyâç kadariyle kanaat etmek ile olur. İhtiyâç miktarından maksadı da, ibadet yapma imkânına sağlamak olmalıdır. Hâî böyle olamayınca, kalb hazır olmaz. Ancak namazın bir kısmında hazır olur. O zaman nafîle ekleyip kalbî hazır bulundurmamak gerekir. Böylece, farzların noksanını tamamlamakla dört rek'at miktarında kalb huzuru sağlanmış olur.

CEMAATIN FAZİLETİ

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Cemaatla kılmam bir rek'at namaz, yalnız başına kılmam yirmi yedi rek'at namaz gibidir.» (Sahîh-i beş) yine buyurur ki: «Yatsı namazını cemaatle kılan, geçen yıl yarısına ihya etmiş gibi olur.» (Tirmizî) yine buyurur ki: «Kırk gün arkaya birinci tekbiri kaçırmadan cemaatla namaz kılmam, iki herât yazsınlar: Biri nifâktan kurtulduğuna dair, diğeri de cehennemden kurtulduğuna dairdir.» (El-Beyhaki).

Bu sebebdir ki, Seleften biri birinci tekbire yetişmeseydi, üç gün kendisine taziye ederlerdi. Eğer cemaati kaçırmış olsa, yedi gün taziye ederlerdi. Said Bin Müseyyeb diyor ki: «Ehil Yûdûr ki, emamın sesini işitmeden önce camiye geliyoruma.» Birçok âlimler diyor ki: Bir kimsenin özrü olmadan yalnız başına namaz kılmamı doğru değildir. O halde, cemaati muhafaza etmek gerekir.

İMLAMLIK VE İKTİDA ADABINI GÖZETMEK FAZİDİR

Ervelâ cemaatin rızası olmadan imamlık yapmamalıdır. Cemaat, onu sevmiyorlarsa, istemiyorlarsa, imamlıktan sakınmalıdır.

İmamlık yapmasını istiyorlarsa, özür beyan edip reddetmemelidir. Zîrâ imamlığın fazileti fazladır.

İmamlık yapan, beden ve elbise temizliğinde ihtiyâtlı olmalıdır. Vaktin evvelinde namaz kılınmalıdır. Cemaatten çoğalmaması için namazı geciktirmemelidir. Zîrâ vaktin evvelinin fazileti, cemaatten çok olmasının faziletinden ziyadedir. Sahabe-i Kirâmdan hicri hamr oluncu, üçüncüyü beklemediler. Bir gün Resûlullah cemaate geç kaldılar. Sahabe onu beklemeyip Abdurrahman bin Avf öne geçip namaz kaldırdı. Resûlullah yetiştiği zaman bir rek'at kılmuşlardı. Namaz bittince, Ashab-ı Kirâm Peygamberin hatırasına bir şey gelir diye korktular. Re-

şüphesiz onları teselli etti: «Güzel yaptınız, her zaman böyle yapınız» buyurdu.

İmamlığı Ehlasla yapmalıdır. Yani Allah rızası için yapmalıdır, ücret almamalıdır. Zira imamlık için ücret almak haramdır. (Bu hususta imamlar arasında ihtilâf vardır.) Sâflar düzelmeden tekber almamalıdır. Tekbirlerde sesini yükseltmemelidir. İmamlığın sevabını almak için imamlığa niyet etmelidir. Fakat imamlığa niyet etmezse, cemaatin namazı doğru olur. Fakat kendisi imamlık sevabını almaz.

Sesli okunan namazlarda, sesli okunmalıdır. Rükû ve secdeyi hafif yapmalı, tesbihleri imam üç defadan fazla okumamalıdır.

Enes diyor ki:

«Hiç kimsenin namazı peygamber efendimizinki kadar kısa ve mükemmel olmazdı.» Namazı çabuk kılmağa gaye cemaattaki za-yıf ve muhlis içi olanları himaye içindir. Cemaat, imamın hareketini imandan sonra yapmalıdır, beraber yapmamalıdır. Meselâ imanın alınca yere eğilmekten cemaat secdeye varmamalıdır. İmam rükû vaziyetine varmadan cemaat rükû'a eğilmemelidir. İmama uymak böyle olur. Eğer bile bile imandan önce rükû veya secde yaparsa mekrûh olur.

Selâm verince, «Allahümme entes - Selâm ve Minkes - Selâm, Tebarekâ ya Zâcâcâ-l vel-İkrâm»

Manası: Ya Rab! Selâm sensin. Selâm sendendir. Ey Celâl ve İkrâm sahibi sen ortaktan uzaksın; diyecek miktardan fazla oturmamalıdır. Sonra kalkıp yüzünü cemaat tarafına çevirir ve dua eder. İmam dua etmeden cemaatin gümresi mekrûhtur.

CUMA NAMAZININ FAYİLETİ

Cuma günü büyük bir gündür ve bütün imam ehlinin bayramıdır. Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: «Öfuresiz olarak üç cuma namazını terkeden kimse, İslâm'ı terkemiştir ve kalbi günah pasıyla kararmıştır.» (Ahmed bin Hanbel ve diğer sahâbîleri) ve yine hadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ her cuma günü altmış bin kulunu cehennem ateşinden azad edere ve yine peygamberimiz buyurur ki: «Her gün zevâl vaktinde cehennemî kızdırılır. Zevâl vaktinde namaz kılmayın. Yalnız cuma gününde namaz kılan ki, o gün cehennemî kızdırılmazlar.» (Ebu Davud) ve yine buyurur ki: «Cuma gününde âhirete geçen kimseleri şehidler derecesine yazarlardı, kâhîr âzâbından muhafaza ederler.»

CUMANIN ŞARTLARI

Düğer namazlarda şart olanlar, cuma namazında da şarttır. Bunlardan başka cuma namazına mahsus altı şart daha vardır:

Birtamî şart: Yakittir. Cuma namazının selâmı, ikinci namazın vakti girdikten sonra verilirse, cuma namazı geçmiş olur. Onun

üzerine öğle namazını tamamlasın. (Hanefîlerce vakit çıktıktan sonra öğle namazını, cuma namazına bina etmek câiz değildir. Onu müstakel kaza kılmak gerekir.)

İkinci şart: Mekândır. Zîrâ cuma namazını sahrada ve çadırlarda kılmak câiz değildir. Şehirde, yahut kırk âkil, bâlîğ ve müsluman bulunan bir köyde kılınması gerekir. Eğer, camide toplanmasalar bile câizdir. Yani cumanın şartı mevcuttur. (İbu Şâfiîlere göredir.)

Dördüncü şart: Cemaattir. Zîrâ zikir olunan kimseler her biri ayrı ayrı kılarsa olmasın. Fakat cuma namazının son rek'atına yetişirse cuma namazı tamam olur. Eğer son rek'ata yetişip cuma namazına iktida etmezse, öğle namazına niyet etsin.

Beşinci şart: Bir şehirde ondan başka cuma namazı kılınmamalıdır. Zîrâ bir şehirde bir cuma namazı kılmak gerekir, birden fazla olması değildir. Ancak bir camiye sığmıyorlarsa, yahut sığınmaları zor ise kılınabilir. Eğer buraya sığınmaları mümkün olduğu halde iki yerde kılarsa, hangisi iflâh tekberini önce getirirse onların cuması sahîh, olur, diğeri sahîh değildir. (Hanefîlerce iki yerde kılmak câizdir. Bu da İmam Muhammed'e göredir.)

Altıncı şart: Şâfiîlere göre namazdan önce iki hutbe okumaktır. Her iki hutbe de farzdır. İki hutbe arasında oturmak da farzdır. Hutbede ayakta durmak farzdır. Birinci hutbede dört fars vardır: Birin, hamd'dir. «Elhamdülillâh» demek kâfidir. İkincisi, peygamber efendimize salâtı selâm getirmektir. «Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Âli Muhammedin» (Ya Rab! Muhammedin ve Âlının üzerine rahmet et.) demek kâfidir. Üçüncüsü, takva ile vasiyet etmektir. «Usûkûm bîtek vallahâ» demek yetiştir. Dördüncüsü, Kur'an-ı Azîm'den bir âyet okumaktır. İkinci hutbede de bunlar farzdır. Ancak Kur'an okumak yerine dua edilmesi gerekir. (Hanefîye göre fars olan yalnız Allah Teâlâ'yı zikir etmektir.)

Bundan sonra bil ki, cuma namazı, kadınlara, kölelere, çocuklara ve misafirlere fars değildir. Fazla çamur, yahut haddinden fazla yağmur olursa veya yahut mükellef hasta olursa, yahut ağır bir hastayı beklese ve ondan başka bekleyecek kimse olmazsa, cuma namazını terk etmek câizdir. Ancak öğle namazını, cuma namazından çıkıldıktan sonra kılmak gerekir.

CUMANIN EDEBLERİ

On şey vardır ki, onlar edeb ve sâir nettir. Onlara riayet etmek gerekir.

Birinci edeb: Perşembe güründen cuma namazına hazırlık yapıp ona hazır olan işleri tedarik etmektir. Elbisesini temizlemek, ve ertesi gün zamanında namaza gid-bilmek için işlerini bitirmek gibi. Perşembe günü ikinci namazından sonra boş oturup tesbîh ve tezfîr ile meşgul olmak gibi. Zîrâ bu zamanın fazileti büyüktür ve cuma gün-

nâmın azı (kıymetli) saatine muadildir. Cum'a gecenî hanımıyla sohbet etmek sünnet olduğuna rivâyet edilmiştir. Tâ ki, cuma günü gusûl abdesti almaları icbâ etsin.

İkinci edeb: Eğer camiye erken gidecekse sabah vaktinde erkek gusûla meğgul olmalıdır. Eğer erken gitmiyorsa geciktirmek daha evlâdır. Peygamber efendimiz cuma günü gusûl etmeyi defalarca emretmişler. Hattâ bazı âlimler cuma günü gusûl etmeyi farz saymışlardır. Medine-i münevvere halkı bir kimseye ağır konuşmak istediği zaman, «Cuma günü gusûl yapmayandan beterdire derlerdi. Cuma günü cünüb bulunan kimse cünüblük için gusûl ettikten sonra cum'a gusûl niyetiyle bir miktar şerine su dökmek daha iyi olur. Ancak bir gusûlde ikisini de niyet etse, kifâyet eder ve cuma gusûl de hâsıl olur.

Üçüncü edeb: Sâslı temiz ve güzel kıyafetle camiye gelmektir. Femeilik; uşamaş saçlarını, kollarını traş etmek, tırnağını kesmek ve bıyığını almakla olur. Eğer daha önce hamama gitmiş, bunları yapmış ise, yetkiir. Süslenmek; beyaz elbise giymek; sırâ Allah Teâlâ elbisesi içinde beyaz daha fazla sever. Güzel kokular sürünmekle olur. Buna camiye ve namaza hürmet için; yahut kötü koku nedeni ile kimseye ediyet vermiyeyim diye, ya da gaybet konusu olmasın diye yapılmalıdır.

Dördüncü edeb: Camiye erken gitmektir. Zira camiye erken gitmenin fazileti büyüktür. Eskiden cuma namazına sabahleyin burada giderlerdi. Yollarla insan kalabalığından meydana gelen ızdıhımdan camiye gitmek zor olurdu. Bir defa İbnî Mâsûd camiye vardığında uç kıştın kendisinden önce geldiğini görünce, kendi nefsinı kinâd ve. «Şen dördüncü derecede olursan, halin nice olurs dedi. Rivâyet ederler ki, kâin'da meydana gelen ilk bid'at bu sünnetin kalkmasıdır. Hristiyanlar ve yahûdiler, cumartesi ve pazar günleri zamanında killeeye ve havraya giderlerken, müsâلمانlar, kendi günleri olan cuma gününde kusur ederlerse, halleri ne olacaktır?

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Cuma günü ilk saatte camiye gelen bir deve kurban etmiş gibi olur. İkinci saatte gelen, bir ağır kurban etmiş olur. Üçüncü saatte gelen bir koyun kurban etmiş gibi olur. Dördüncü saatte gelen bir tavuk kesip sadaka vermiş gibi olur. Beşinci saatte gelen bir yumurta sadaka vermiş gibi olur. Hatip minbere çıkınca, melekler bu faziletin sevabını yadıkları sahifeleri kapatıp hâthe dinlemeğe koyulurlar. Bundan sonra gelen, namazın faziletinden başka bir şey bulamaz.»

Beşinci edeb: Geç geldiği takdirde cemaatin omuzları üstünden atlayıp İleri geçmemelidir. Zira hâdiste gelmiştir ki: «Böyle yapan kimseyi, kıyamet gününde köprü yaparlar. İnsanlar onun üzerinden basarak geçerler.» Peygamber efendimiz cemaatin üzerinden atlayan birini gördü. Namazdan çıktıktan sonra ona: «Sen niçin cuma namazına kilmadan.» dedi. O kimse: «Ya Resûlullah sâline beraber idim.» dedi. Peygamber efendimiz: «Cemaatin üstünden atlağına gördür.» buyurdu. Yani böyle yapan kimseye asla sevap hâsıl olmaz, namaz

kılmamış gibi olur. Ancak birinci safta başluk var ise, geçebilir. Çünku safta boş yer bırakmakla celal hatâ yapmışlardır.

Altıncı edeb: Namaz kılan kimse'nin önünden geçmemektir. Oturduğu saman bir çuvara yahut sûtana yakın oturmalıdır. Tâ ki bir kimse, onundan geçmeye imkân bulmasın. Zîrâ namaz kılanın onundan geçmek yasaklanmıştır. Hadîste gelmiştir ki: «Namaz kılmakta olanın önünden geçmekten önce, insanın toz - kül olup «onu rûzgârların savurması kendisi için daha hayırlıdır.»

Yedinci edeb: Birinci safta yer almaya çalışmalıdır. Birinci safta yer olmazsa, ne kadar ona yakın olursa o kadar iyidir. Zîrâ onun fâziletü büyüktür. Ancak birinci safta, ipek elbise giyen askerler olursa, yahut hatiben siyah elbisesi ipekten olursa, yahut kılçı altınla olursa ya da başka bir günah bulunursa, o saman ne kadar uzak olursa o kadar iyidir. Zîrâ günah bulunan yerde oturmak câiz değildir.

Sekizinci edeb: Hatib minbere çıkınca, konuşmamalıdır. Muezzin okuduğu ezanı tekrar etmekle meğrûl olmalıdır. Muezzin ezanı bitirdikten sonra da hutbeyi dinlemekle meğrûl olmalıdır. Bir kimseye bir söz söylemek isterse, işaret etmelidir, «ses» dememelidir. Zîrâ Peygamber «fendîmiz buyurur ki:

«Hutbe okunurken, bir kimse, bir kimseye "sus", yahut "dinle!" demesi yâneğsandır ve cümlesi, cuma olmaz.»

Hatipten uzak olup hutbeyi duymasa bile yine susması gerekir. Konuşulan yerde oturmamalıdır. Hatib hutbede iken tahiyyet-i mes-cid harîc hiçbir namaz kılmamalıdır. (Hanefîlerce onu tale kilmamalıdır.)

Dokuzuncu edeb: Namaz bitirdikten sonra yedi kerre Fatiha, yedi ihlâs ve yedi kerre «Eûzülerle» okunmalıdır. Zîrâ hâdis gelmiştir ki: Bunları okuyan gelecek cumaya kadar şeytanın şerrinden korunmuş olur. Sonra bu duayı okunmalıdır. «Allahümme ya Ganiyyü, ya Hâmidü; Ya Mübînü, ya Müddü, Ya Rahîmü, Ya Vedüdü igni'ni bi hekkike an harâmike!» Bu duayı okuyan ummadığı yerden rizık bulur. İnsanlara muhtaç olmasın. (Bu duanın mânâsı şudur: Ey dünyada ve âhirette yaratan, merhametli, sevgili ve gani Allahum, hekkînden bîze rizık ihsan eyle, harama muhtaç eyleme, fazlınla bizi senden gayriye muhtaç eyleme) sonra altı rek'at namaz kılmalıdır. Zîrâ Resûlullah (s.a.v.) tan böyle rivâyet olunmuştur.

Onuncu edeb: İkinci namaza kadar camide durmaktır. Akşam namazına kadar durması daha faziletlidir. Rivâyet etmişler ki, cuma günü camide bu kadar durmanın sevabı, hac ve umre sevabı kadar olur. Eğer camide bekliyemeyip evine giderse, hâri Allah Teâlâ'nın «kürinden gâfil kalmam ki, cuma günündeki eşref saatı gâfletle geçirip onun faziletinden mahrum kalmamın.

CUMA GÜNÜNÜN FAZİLETLERİ

Cuma gününde yedi fazilet aranmalıdır:

1 — Sabahleyin İlim meclisinde bulunmalıdır. Hikâye anlatanların meclisinden uzak olmalıdır. Sözləri, dünyaya meyli ve rağbeti azaltıp âhirete çağıranların meclisinde bulunmalıdır. Böyle ilim meclisinde bulunmak, bin rek'at namazdan daha faziletli olduğu rivâyet edilmiştir.

2 — Cuma gününde bir eşref saat vardır ki, «O saatte kim ne isterse verilir» (Tirmizî, Namaz bahai hadis numaranı 490) diye hâdis vardır. O saatin, güneş doğarken mi, zaval vakti mi, güneş batarken mi, hatib minberde iken mi, esen vakti mi, namaza dururken mi, ikindi vakti mi, diye ihtilâf etmişler. Doğrusu budur ki: O vakit belli değildir, mübhemdir, Kâdir gecesı gibi. O halde, cuma günü sahahtan akşama kadar bu saati beklemek ve hiçbir vakti zikirsiz ibâdetle geçirmemelidir.

3 — Cuma gününde Peygamber efendimize çok salavat getirmelidir. Zira Peygamberimiz buyurur ki: «Cuma günü hana seksen kerre salıvat getiren kimsenin, seksen yıllık günahı affedilir. «Ya Resûlullah, sana nasıl salavat getirelim.» dediler. Şöyle deyin buyurdu:

«Allahümme salli alâ Muhammedin ve âli âli Muhammedin Salâtın tekûnu leke ridâen ve lî hakîkî edâen va'tîhîl - Vesîle Vel - Makamel - Mahasud elîsai va'dettihû ve esvîhî anna esâ hâve ehluhu verrihî efîdele Mâ Cezayre nebiyyen âm ümmetihî ve Salî alâ Cemîl ihvanihî Minennebiyyine ves - Salâhin. Yâ Erhamer - Rahîmin!» (Mâ-nâs; Allahım, rızan üzere ve Resûlün hakkına edâ üzere ona ve âline salâtı selâm ver. Ona cennet-i A'lede vadettiğin maham-ı mahmud'u ver. Bâden Resûle lâyık olduğu hedelleri ver. Diğer peygamberlere, ummetinden verilen hedellerden daha üstün bir hede ver. Peygamber ve salihlerden olan arkadaşlarına salât et. Ey rahmet edenlerin rahmet edicisi!). Rivâyet edilir ki, yedi cuma bu duayı yedi defa okuyan kimse, mütlaka peygamberin şefaatına nâil olacak. Eğer yalnız «Allahümme salli alâ Muhammedin ve âli âli Muhammedin» derse, yine yetiştir.

4 — Bugün çok Kur'an okunmalıdır. Özellikle, «Kehf» sûresini okunmalıdır. Zira onun fazileti hakkında çok hadisler ve ahbar gelmiştir. Eski âbidler, cuma günü bin ihlâs okumak, bin Salâvat getirmek ve bin kerre de; «Sübhane'llahi vel-Hamdulîlahi ve Bîlâhü illellah vel-ham ekter.» demeyi âdet edinmişlerdi.

5 — Bugün çok namaz kılınmalıdır. Hâdiste gelmiştir ki, kim cuma günü camiye gidip ve hemen dört rek'at namaz kılar, her rek'atte eli ihlâs okursa, cennette yerini görmeden dünyadan ayrılmayacaktır.

Cuma günü dört rek'at namaz kılıp her rek'atında şu dört sûreden birini okumak sünnettir: Kehf sûresi, Taha sûresi, Mülk sûresi,

Yâsin sûresidir. Bunları okuyamazsa, Secde sûresini, Lokman sûresini, Dâhan sûresini okumalıdır.

İbni Abbâs (r.a.) her cum'a günü Tesbîh namazı kılardı. Tesbîh namazı, bilinen bir namazdır.

Dileyenler için cuma günü sevelî vaktine kadar nâfile namazlarla meşgul olmak ve cuma namazından sonra ikindi namazına kadar ilim meclisinde hazır bulunmak, sonra da akşama kadar istiğfar ve tesbîhle meşgul olmak daha evlâdır.

6 — Cuma günü sadakası geçirmemelidir. İsterse bir ekmek parçası olsun. Zira cuma günü verilen sadakadan sevabe fazladır. Hutbe zamanında bir şeyi istiyeni men etmek lâzımdır. Ona o anda bir şey vermek mekrûhtur.

7 — Haftada bir günü, yani cuma gününü âhirete tahsis etmelidir. Bugunun tamamında hayır işlerle meşgul olmak, dünya işlerini bir tarafa atmalıdır. Enes (r.a.) diyor ki: «Namaz kılınca, yeryüzüne değinmez ve Allah'ın fadlını arayınlar» (Cuma sûresi, âyet: 10) âyeti kerimesinin mânâsı, dünyevi kazanç değildir. Belki ilim öğrenmek, kardeşleri ziyaret etmek, hastaların halini sormak, cenazeyi uğurlamak ve bunun gibi şeyler demektir.

MES'ELE

Namaz için gerekli önemli şeyler anlatıldı. Diğer hususlar ihtiyac duyulunca, ehlin-den sormak gerekir. Zira bu kitap bütün teferruatı anlatmaya mükaht değildir. Ancak namaz niyetinde vâki olan vesvese çok kerre vâki olduğundan ona biraz işaret edelim.

Bil ki, vesvese, aklında bir nevî noksanlık olan yahut sevda (kendi) hastalığı olan veyahut şeriatî bilmeyle niyetin mânâsını bilmeyen kimselerde olur. Niyet, Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmek için seni Kibleye yöneltip ayak üzerindeki tutan bir arsedur. Sana, «Fîlân âlim geliyor, ona hüsnümen ayağa kalk» derse, sen, «Niyet ettim fîlân âlimin ilminden üstürü ve fîlân kimsenin emrinden üstürü ayağa kalkmaya» demersin. Belki hemen ayağa kalkıp ona saygı gösterirsin. O halde niyet, kalb dilile veyahut zahîr dilde söylemeksindir kalbine doğan istektir. Kalb lisan ile olan söylemeye «vefâ sözü» denir, niyet denmez. Niyet ayakta durmana sebep olan istektir. Ancak şu var ki, emir neye olmuştur? Onu bilmek lâzımdır. Öğle namazına mı, yahut ikindi namazına mı? Kalb, bu dereceden çıkmadan «Allâhü Ekber» demek niyete yetilir. Şöyle ki, «vâde» mânâsı, farz mânâsı ve öğle namazı mânâsı def'aten kalbine gelir.

Belki zikir olunan mânâlar birbiri ardına aklı geir. Fakat bir-birlerine yakın olmakla hepisi birden aklı gelir gibi görünüyor. Bu kadar da kâfidir. Zira bir kimsa sana; «Öğle namazının farzını kıldın mı?» derse, cevaba diye cevap verirsin. «Evet» dediğin anda bu mânâlar hepisi senin kalbinden hâsıl olur. Nihayet ayrı ayrı olmaz. O hal-

de senin kendî nefsinde olan hatırlaman, o kimsenin sövâ mesabesinde olur. «Allahü Ekber» kelimesi de «evta» demek mesabesinde olur.

Bu anlatıklarımızdan tasla dikkat ve kendini zorlama, namaz kılanın kalbini dağıtar ve namazı karıştırır. O halde, uygun olan istekle yapmak, sert dikkat göstermemektir. Bu derece niyet sağlandıktan sonra ne şekilde olursa olsun, namaz doğru olur. Zira namaz da diğer işler gibidir. Bunun için Peygamber efendimiz ve Sahabe-i Kiram zamanında hiç kimseye niyet vesvesesi olmazdı. Zira onlar niyet işinin kolay olduğunu anlamışlardı. Bunu bu şekilde bilmemek koyu bir câhillikten ileri gelir.

BİŞİNCİ ASIL

Z E K Â T

Bu ki, zekât İslâm'ın şartlarından biridir. Peygamber efendimiz (s.a.s.) buyurur ki: «İslâm beş esas üzerine binâ edilmiştir: "Lâ ilâhe illallah" kelimesi, namaz, zekât, Ramazan orucu, hacc» (Buharî - Müslim, İbnî Ömerden.) Hadiste gelmiştir ki: «Bir kimsenin altın ve gümüşü olup onların zekâtını vermezse; kıyamet gününde bunlar birer kırıgın şiş olup göğsünden çıkacak. Dört ayaklı hayvanlara mâlik olup zekâtını vermezse, kıyamet günü onları ona mualimat ederler. Kimi boynuzu ile vuracak, kimi ayaklarıyla çiğneyecek. Hepsi çiğneyip geçtikten sonra, ilk geçen geri dönercek ve tekrar çiğneyecekler. Bu iş hal-kin hesabı bitinceye kadar devam edecek.» Bu hadîs sahihtir. Sahih-i Buharî'de zikir edilir. O halde mal sahâbi olanların zekâtı bilmeleri lâzımdır.

ZEKÂTIN ÇEŞİTLERİ VE ŞARTLARI

Akı çeşit şeyde zekât farzdır.

1 — Dört ayaklı hayvanların zekâtı

Bunlar da deve, sığır ve koyundur. At, eşek ve diğer hayvanlarda zekât yoktur. (Hanefilerce atın, bazı şartlarla zekâtı vardır). Bu zekât dört şartla farz olur:

Birinci şart: Masrafı çok olmamalı, otlakta otlamalıdır. Eğer yalı nekseriyetinde yem verip masraf sayılacak durum olursa, zekâtı kalkar.

İkinci şart: Bir yıl boyunca mâlikinin mülkiyetinde kalmalıdır. Eğer sene içinde mülkiyetinden çıkarsa, zekât kalkar. Fakat mahr nesli ve yavrusu sene sonunda meydana gelirse, aslına bağlı olarak zekâtı dahil olur.

Üçüncü şart: Mal sahâbi o mal ile zengin sayılmalı ve mal onun tasarrufunda olmalıdır. Eğer malı kaybederse, yahut bir zâlim elin-

den gaap yabıyla alınmış olsa, onun üzerine zekât farz olmaz. Ancak bütün hâsıl olan faydasıyla tasarrufuna dönerse, o zaman geçmiş zamanın zekâtı farz olur. Eğer bir kimsenin mevcut malı, borca kadardaki olsa, sahih olan ona zekât farz olmaz. Zira hakikatta zengin değil, fakirdir.

Dördüncü şart: Mal nisaba erişip onunla zengin sayılmalıdır. Zira az malla zenginlik hâsıl olmaz.

Deve beş adet olmayınca onda zekât farz olmaz. Beş devede bir koyun farz olur. On devede iki koyun, onbeş devede üç koyun, yirmi devede dört koyun farz olur. Koyun bir yağından aşağı olmamalıdır. Yüzmbeş devede bir yağında bir dişi deve vermek farz olur. Dişi yok ise, iki yağındaki erkek onun yerini tutar. Sonra otuz altıya varıncaya kadar bir şey vermez. Otuz altı da iki yağında bir dişi deve farz olur. Kırk altıda üç yağında bir dişi deve farz olur. Yetmiş altı devede iki yağında iki dişi deve farz olur. Doksan birde dört yağında iki dişi deve farz olur. Yüzyirmi birde iki yağında üç dişi deve farz olur. Bu hesaptan sonra bir karar tutar, her ellî devede üç yağında bir dişi deve, kırk devede iki yağında bir dişi deve farz olur. (Hanefîlerce yüzyirmiden deveden sonra yenilenir: Her beş devede bir koyun farz olur. Yüzkırk beşe varıncaya kadar. Yüzkırk beşte iki yağına girmiş bir dişi deve ile dört yağına girmiş iki dişi deve farz olur. Ondan sonra yenilenir. Her beş devede bir koyun farz olur. Yirmi beşte iki yağına girmiş bir dişi deve farz olur. Bu şekilde gider).

Sığırda zekâtın tafsilâtı şöyledir: Otuze varıncaya kadar, zekât farz olmaz. Otuze ulaşıncaya, bir yağında bir dana farz olur. Kırk sığırda iki yağında bir dana ve her otuzda, bir yağında bir dana farz olur.

Koyunun zekâtı ise şöyledir: Kırk koyunda bir koyun, yüzyirmi birde iki koyun; iki yüz bir koyunda üç koyun; dört yüz koyunda dört koyun verilir. Bu şekilde karar tutar: Her yüz koyunda bir koyun farz olur. Koyun verilir ise bir yağından eksik olmamalıdır. Keçi veriliyor ise, iki yağından eksik olmamalıdır. Daha önce de geçtiği gibi, iki kimsenin koyunları karışık olsa ve herbiri zekât ehli olsa, yani biri kâfir voyahut mülkateb (sefendisine bir miktar para vermek şartıyla azad edilecek köle) olmasa, eğer ikisinin kırk koyunu varsa, herbirine yarım koyun zekât farz olur. Eğer ikisinin yüz yirmi koyunu olsa, yine bir koyun yetiştir. Yüzyirmi bir olmadıkça. (Hanefîlerce karışık olan olmayımla beraberdir. Hatta iki kimsenin kırk koyunu olsa, hiç birine zekât farz olmaz.)

2 — Üçer zekâtı

Sekizyüz menm (*) buğdayı, yahut arpası, yahut hurması, yahut üzümü veya bunlardan başka bir insan topluluğuna şahure ve grada olanaklı maddelerden meselâ: Nohut, piring, bakla ve benzerleri

(*) Menm bir ölçü birimdir ve yaklaşık olarak 2 kg. dir.

gibi bu miktara sahip olan kimseye *üçür* farzdır. Zâhire olarak kullanılmayan ceviz, pamuk, keten ve diğer meyvalar gibi maddelerde *üçür* farz değildir. (Hanefilere göre olundan, oluktan ve kamıştan başka, yerden çıkan her şeyde *üçür* farzdır ve anı çoğu birdir). Bir kimsenin dörtyüz menen buğday ve dörtyüz menen arpa; olsa, *üçür* farz olmaz. Zîrâ her cins nisaba erismemiştir. Zîrâ nisab bir cinsten olmalıdır. Eğer akar su ile sularılmayıp çekilen su ile sularılırsa yarımda bir farz olur. Fakirlere, taze üzüm ve taze hurma zekâtını taze üzüm ve taze hurmadan değil belki kuru üzüm ve kuru hurmadan vermeli. Ancak kurutulamayan üzüm ve hurmadan taze olarak verilebilir. Üzüm ve hurma sulanınca; buğday ve arpa taneleri sertleşince, tasarruf etmemelidir. Belki başta, ondan fakirlerin hissesi ne kadar olduğuna bilmek gerekir. Miktarı bündükten sonra hepsinde tasarruf etmek câiz olur.

3 — Altın ve gümüş zekâtı

İkiyüz dirhem gümüşte yıl sonunda beş dirhem gümüş farz olur. Yirmi miskal altında yarım miskal altın farz olur. Hükûsa herbirinde kırkta bir farz olur. Ne kadar artarsa, bu hesaba göre olur. Dokuz ve kırkça altın ve eşyalarında; kâh ve divitte olan altın ve gümüşte; ve bâikse kullanılması haram olan her türlü altın ve gümüşte zekât farz olur. Erkek ve kadınlara kullanılması câiz olan ziynetlerde zekât farz değildir. (Hanefide farzdır). Başkasının zimmetinde olan, fakat istendiği zaman tahsil edilebilen altın ve gümüşte zekât farzdır. (Hanefiye göre istendiği zaman tahsil mümkün olsun, olmasın zekât farzdır.)

4 — Ticaret mahmûn zekâtı

Yirmi miskal altınlık bir eşyayı ticaret niyetiyle satın alan bir tacir, üzerinden yıl geçtikten sonra nakit zekâtı gibi zekât farz olur, sene içerisinde kazandıkları sene sonunda hesaba katılır. Sene sonunda mahmûn kıymetini bilmelidir. Eğer sermaye altın yahut gümüş ise, zekâtı da ondan verilmelidir. Eğer bir mülkü ile ticaret niyetiyle bir şey satın almak istese, onu satın almadıkça senenin başlangıcı başlamaz.

5 — Fitre zekâtı

Ramazan Bayramı gecesı, bayram günü kendisinin ve aile efrâdının yiyeceğinden; ev, elbise ve diğer zarfî ihtiyaçlardan başka bir şeye malik olan her müslümansa yediği şeyin cinsinden fakirlere bir sa' vermesi farz olur. (Hanefiye göre, zekât nisabına malik olmadıkça Fitre sadakası vacib olmaz). Kendisi arpa ekmediği yiyorsa, buğday vermek caizdir. Hangi cinsten yiyorsa, o cinsin tyisinden vermemelidir. (Hanefiye göre, buğday ve üzümünden yarım sa'; arpa ve hurmadan bir sa' vermek vacibdir. Vacib olan yediği şeyin orta kalitesini vermektir.)

Buğday bedel arpa vermek câiz değildir. Nafakası kendisine farz olan kimsenin fitresini de vermek farzdır. Karısı, çocukları, babası, annesi, kölesi gibi. İki kimsenin ortak olduğu kölenin zekâtı, her iki ortağa farzdır. Kâfir kölenin fitresi farz değildir. (Hanefilerce kâfir kolanın bile fitresi vâcibtir. Nitekim kendi karısının fitresi farz değildir). Karısı kendi fitresini verirse câiz olur. Kocasından izin alınmaksızın fitresini verirse yine câizdir.

Zekâtın hükümlerini bu kadar bilmek gereklidir. Bunun dışında bir mesele vâki olursa, âlimlerden sormak lâzımdır.

ZEKÂT NASIL VERİLİR?

Zekât vermekte beş edebi göstermek lâzımdır:

1 — Farz olan zekâtı edaya niyet etmektir. Eğer burini vekil yarsa, vekâletini verirken niyet etmelidir, yahut vekiline, niyet etmesini söylemelidir. Çocuğun vekili de, malının zekâtına verirken niyet etmelidir. (Hanefiye göre çocuk üzerine zekât farz değildir.)

2 — Yıl tamam olunca, acele etmelidir. Övürsüz tehir etmek câiz değildir. Fitre zekâtını bayramdan sonraya bırakmak câiz değildir. (Sonraya kalırsa yine vermek gerekir.) Fakat acele edip Ramazan ayında vermek câizdir. Malın zekâtına da yıl tamam olmadan acele edip vermek câizdir. Ancak (zekât) alan kimse yıl sonuna kadar fakir kalması şartıyla. Hattâ yıl tamam olmadan ölürse, yahud zengin olursa, yahud da mürted olursa, zekâtı tekrar vermek farz olur.

3 — Her cinsin zekâtını, o cinsten vermelidir. Eğer akçe yerine altın, arpa yerine buğday, yahud başka bir mal yerine kıymetini verirse, câiz olmaz. (Hanefiye göre câizdir.)

4 — Zekâtı, malının bulunduğu şehirde vermelidir. Zîrâ fakirler onu bekliyor. Eğer başka şehire götürüp orada verirse, şahih olan zekât boynundan sakıt olmuş olur.

5 — Zekât miktarını sekiz saf kimseye taksim etmelidir. Her safıktan asgari üç kişi olmalıdır, ondan eksik olmamalıdır. Tamamı yirmi dört yapar. Eğer zekâtı bir dirhem bile olsa, bu yirmi dört kimseye vermelidir. O halde, önce zekâtı sekiz kimsa ayırmak lâzım, sonra her kımın üç veya daha fazla kimseye taksim etmelidir. Bu taksim eşit olmasa da olur. Bu zamanda üç saf eksik bulunur: Gari, müellefe ve zekât toplayıcılar. Fakir, miskin, mükâteb, fınd sebî (yolcu) ve medyun (borçlu) bulunur. O halde (Şafiiye göre) zekâtı onbeş kişiden az kimselere taksim etmek câiz değildir. Fakat bu iki meselede Şafii mezhebi, gayet zor olduğu için, Şafiiilerin çoğu Hanefi mezhebiyle amel eder. Umulur ki, zarûret için bu hususta meahaze olmayalar.

ZEKÂTA MÜSTAHAK SEKİZ SINIF

1 — Fakir olanlardır. Fakir hiçbir şeyi yapamayan, hiçbir kazanca sahip olmayan kimse'dir. Eğer bir günlük yiyeceği ve giyeceği

varsa, daha fazla yoksa, veya gömleği var, tülbendi yoksa; yahud tülbendi var, gömleği yoksa, yahud âlet ile kazanıp sağlayabilir; fakat âlet yoksa, yahud ilim talebesi olup çalıştığı takdirde okumaktan geri kalmıyorsa, fakir sayılır. Böyle fakir az bulunur. Ancak böyle çocuklar vardır. O halde çare, çoluk çocuk sahibi bir fakir bulunup fakirler için tayin ettiği hisseyi ona teslim etmektir.

2 — Miskin olanlardır. Miskin; masrafta, gelirinden fazla olan kimse değildir. Bir kimsenin evi, elbisesi de olsa, fakat kazancı bir yıllık ihtiyacını karşılamıyorsa, ona bir yıllık ihtiyacını vermek câzidir. Ev eşyasına sahip ise de nafakaya muhtaç olan kimse miskindir. Ama ihtiyacından fazla eşyaya sahip ise miskin sayılmaz.

3 — Zekâtı toplayıp fakirlere dağıtan kimselerdir. Bunlara «aşır» denir.

4 — Müellefe olanlardır. Bunlar, imana gelen fakat henüz iman kalblerinde kararlaşmayanlardır. Bunlara mal vermekle başkaları da İslâm'a râğbet eder.

5 — Mükâtebdir. Mükâteb; bir veya iki taksitte efendisine kıymetini vermek şartıyla nefsinı satın almış kimselerdir.

6 — Borçlu fakirlerdir. Ancak bir günah sebebiyle borçlanmış olmayacak, yahud zengindir, fakat bir ihtiyacı önleyen bir iş için borçlanmış olacak.

7 — Dîvanda ülfesi olmayan gâillerdir. Bunlar zengin bile olsa, yol masrafları görmek için, onlara zekât verilir.

8 — Yol açığı olmayan yolculardır. Yahud kendi şehriden bir yere gitmek için yokuluk mahkemelerine sahip olmayan kimselerdir. Bunlara, yol açığı, ve kiralama yetecek kadar (zekât) verilir. Ben fakirim yahud miskinim diyen kimse, yalan söylediği bilinmedikçe, söylene kitabı etmek câzidir. Ancak yolcu ve gazi sefere ve gıraya (harbe) gitmeselerse, onlara verilen zekât geri alınmadır. Diğer sıvılları, güvenilir kimselere sorup öğrenmek lâzımdır. (Hanefiye göre bunlardan hangisine zekât verilirse, verilen miktar ona zengin yapmadıkça, câzidir.)

ZEKÂT VERMENİN SİRLARI

Malûm olsun ki, nasıl ki, namazın süreti ve hakikati vardır. Zekâtın da böyle süreti ve hakikati vardır. Zekâtın sır ve hakikatini bilmeyen kimsenin zekâtı ruhsuz bir sûret gibidir. Zekâtın sırrı üç şeydir:

Birinci sır: İnsanlar, Allah'ı sevmekle memurdurlar. Allah'ı sevdiğini iddia etmeyen hiçbir mü'min yoktur. Hatta insanlar, Allah'ın başka hiçbir şeyi sevmemekle de memurdur. Nitekim şöyle buyrulur ki: «De ki, eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, karılarınız, ak-rebalarınız, uğruna kavga ettiğiniz mallarınız, kazancı olmasından korktuğunuz dicaretleriniz, beğendiğiniz ve rahat oturdüğunuz

erleriniz; Allah'tan, Resûlünden ve onun yolunda cihâd etmekten, sizin için daha kıymetli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin, Allah, haddi aşanları hidâyete kavuşturmasın.» (Bk. Tevbe sûresi, âyet: 24) Allah'ı herşeyden daha çok sevdiğini iddia etmeyen ve gerçekte de böyle olduğuna inanmayan kimse yoktur. O halde, insanın sevdiği şeylerden biri de mahıdır. Bunun için o, mahıyı vermesiyle deneniyor ve ona deniyor ki: Eğer iddiaında doğru isen, Allah'ın sevgisinde derecesi anlaşılan için sevgilini (mahıyı) fedâ et. Bu sırrı bölünler üç tabakadır:

1 — Sâdiklar tabakasıdır: Onlar, bütün mallarını fedâ ettiler ve «İkiyüz dirhemden beş dirhem vermek bahillerin işidir. Bize vacib olan Allah'ın yoluna tamamını fedâ etmektir.» deyip bütün mallarını fedâ ettiler. Nitekim Hz. Ebubekir-Es-Sâdik (r.a.) bütün mahıyı sadaka olarak dağıtmak üzere peygambere getirdi. Peygamber efendimiz: «Evedkâilere ne bıraktım?» diye sorunca «Allah ve Resûlünü bıraktım.» diye cevap verdi.

Hz. Ömer ise, malının yarısını getirdi. «Evedkâilere ne bıraktım?» deyince, Hz. Ömer, «Hr bu kadar alı koydum.» diye cevap verdi. Peygamber buyurdu ki: «Aranızdaki fark, sözleriniz arasındaki fark gibidir.»

2 — Salihler ve dindarlar tabakasıdır: Bunlar mallarının tamamını harcamadılar ve buna cesaret edemediler. Belki mallarını saklayıp fakirlerin ihtiyaçı zamanını ve hayırlı işleri beklediler. Kendilerini fakirlerle bir tuttular. Yalnız zekât miktarıyla yetinmediler. Kendilerine miracaat eden fakirleri, alle efrâdıyla bir tuttular.

3 — İyi insanlar tabakasıdır: Bunlar, İkiyüz dirhemde beş dirhem verirken, daha fazlasını yapamazlar, yalnız farzı ıktifâ ederler. Fakat Allah'ın emrinin vaktinde ve severek yerine getirirler. Zekâta vermekle fakirlere minnet etmezler. Bu zikir edilen derecelerin en aşağısıdır. Zîrâ Allah'ın İkiyüz dirhem verdiği kimse, onun emriyle beş dirhem sadaka vermekte geçicilik yaparsa, o kimsenin Allah'ın dostluğundan asla payı yoktur. Eğer farz olandan fazla vermezse, dostluğa gayet sayıf olur. Allah'ın bahil dostlarından olur.

İkinci sır: Kalbi, kendisi için pislik gibi olan bahillik ve cimrîlikten temizlemektir. Zîrâ zâhiri necaset, Hakk'ın huzuruna varmağa engel olduğu gibi, bahillik de Allah'ın huzuruna yaklaşmağa ıyâkât kazanmağa mânidir. Kalb, bahillik necasetinden ancak mal harcamakla temizlenir. Bu itibarla zekât; içerisinde pislik yûkânen bir su gibidir. Bunun için, peygamber ve ehli-i beytinan mevki ve makâmına insanların mallarının kirinden korumak için, onlara zekât vermek câiz değildir.

Üçüncü sır: Nispete şükür etmektir. Zîrâ mal, mû'min için hem dünyaya hem de âhiret rahânetine sebeb olan bir nimettir. Nemağ, ocağ ve hac, beden nimetlerinin şükürü olduğu gibi, zekât da, mal nimetinin şükürüdür. O halde, bu nimetle kendini zengin ve kimseye muhtağ olmadığına görüncâ, fakir ve muhtağ bir mûslûmânı gördüğü zaman,

«Bu da benim gibi Allah'ın kulu'dur. Beni ona değil, ona bana muhtaç eden Allah'a şükürler olsun. Madem ki, maksad beni denemektir, ona şefkât ve merhamet etmeliyim. Bu hususta kusur yaparsam, Allah beni onun gibi, ona da benim gibi yapar.» demek suretiyle nefisine nasihat etmelidir.

O halde, herkes zekâtın bu sırlarını bilmelidir. Böylece insanın râdeti; mâniâsız şekil ve hakikatsiz sûret olmaktan kurtulur.

ZEKÂT VERMENİN EMELLERİ

İbâdetin zinde olmasını, ruhsuz ve mâniâsız olmamasını ve sevabının fazla olmasını arzu eden kimse, şu yedi hususa dikkat etmelidir:

Birinci husus: Zekât vermekte acele edip farz olmadan evvel zenne içerisinde vermektir. Bunun üç faydası vardır:

1 — İbâdetle râğbet eseri sâhîr olur. Zîrâ farz olduktan sonra vermek zaruridir. Zira vermesse, cezalanır. O halde, o şekilde verilen zekât korkudan olur, sevgiden olmaz. Yaptığı işi sevgi ve şefkât için değil korkudan yapan kullar bedbaht kullardır.

2 — Zekât vermekte acele etmekle fakirlerin kalbine sevinç ve neşe attığı için bunların samimi dualarına mazhar olur. Zîrâ beklenmedik yerden sevince kavuşurlar. Fakirlerin bu hayırlı duası ona bütün âfetlerden hîsar olur.

3 — Zamanın engellerinden emin olur. Zîrâ geciktirmede çok âfetler vardır. Basen bir engel çıkıp bunun gibi hayırlı işlerden men eder. Kalbe bir hayır işlemek arzusu doğunca onu ganimet bilmek gerekir. Zîrâ Allah'ın rahmet nazardır. Şeytan ona meydan vermemek için onu menetmeye koşar. Hâdîse: «Şühâbesiz mü'minin kalbi Rahmanın kudret elinin iki parmağı arasındadır.» (*) buyrulur.

Beyüklerden biri helikde iken kaubine gönleğini bir fakire vermek geldi. Müritlerinden birini çağırdı, gönleğini çıkarıp ona verdi. Mürid dedi ki: «Ey şeyhim, niçin dışarı çıkıncaya kadar sabretmedine?» Şeyh: «Korktum ki, dışarı çıkıncaya kadar, bir şey aklıma gelir, beni bu işten alıkoysun.» dedi.

İkinci husus: Eğer zekâtı defaten vermek dilerse, muharrem ayında vermelidir. Zîrâ muharrem ayı senabâttır ve bürünetli bir aydır. Yahud da Ramazan ayında vermelidir. Zîrâ vakit ne kadar âşref olursa sevabı da o derece fazla olur. Peygamber insanların en cömertli idi. Eline ne geçerse, insan eder verirdi. Ramazan ayında ise, hiçbir şey saklamayıp hepsini verirdi.

Üçüncü husus: Riyâdan uzak ve ihlâsa yakın olması için zekâtı gizli vermek, aşkâre vermemektir. Hâdîse gelmiştir ki: Gizli sadaka Allah'ın gözünü durdurur.» Ve yine hâdîse gelmiştir ki: «Yedi

(*) İhsâ-i Ümmekîn, Zekât babı.

kimse Allah'ın arşının güğesinde dururlar: Biri, âdalətli padişahlar. Biri de sağ elinin verdiği sadakasının sol elinin haberi olmayan kimsedir.» (Buhari - Müslim, Ebu - İbrâhîm). Dikkat et ki, gizli sadaka veren kimse, âdalətli padişah ile aynı derecededir. Hâdisa gelmiştir ki: «Gizli sadaka verene gizli sevaplar, ameller yazılır; aşikâre verene, gizli ve aşikâre sevaplar defterinden silinir, rıya yazılır.» Bu sebeptendir ki, geçmiş büyükler, gizli sadaka vermekte o kadar titizlik gösteriyorlardı ki, kimisi âma fakirleri arayıp onların eline verirler ve bir şey konuşmazlardı; tâ ki, sadaka veren kimseyi tanımasın. Kimisi, uykuya dalmış bir fakir arayıp burkasının bir yerine bağlardı. Kimisi fakire ulaştırmak üzere bir vekil tutardı. Bütün bunlar fakirin kimin verdiğini bilmesin diye yapıldı. Fakat başkasından gizlemeyi daha önemli tutarlardı. Çünkü halk içinde sadaka vermek bahâlik sıfatını kırıyorca da, bâtında (kalbinde) rıya meydana getirir. Bu sıfatlar hepsi, helâk edicidir. Fakat bahâlik akrep gibi, rıya da yılan gibidir. Akrebî, yılan vasıtasıyla defetmek, yılanın kuvvetini artırır. Bir tehlikeden kurtulur, fakat daha şiddetlisine düşer. Bu helâk edici sıfatların yararı, onun kalbinde kâbre verdiği zaman yılan ve akrep yararı gibi tesir edecektir. Nitekim kitâben başında müslümanlık ünvânı beyânında zikir edildi. O halde kalabalıkta sadaka vermenin zararı faydasından çoktur.

Dördüncü husus: Riyâdan esmâ olmaktır. Kalbini ondan temizlemektir. Kalabalık içinde vermesi sadaka verme râğbetini artıracığına, tevhîk olacağını biliyor ise, böyle olanlara insanlar arasında vermek daha hayırlıdır. Ancak bu da, insanların kendisini medhetmeleyle kötülemelerini bir tutan, Allah'ın bilmesini yeterli sayan kimseler için geçerlidir.

Beşinci husus: Verdiği sadakaya, fakirlere minnet ve eziyet etmekle boşâ götürmemelidir. Allah buyurur ki: «Sadakalarınızı, minnet ve eziyetle boşâ götürmeyin.» (Bakara sûresi, âyet: 264). Eziyetin mânâsı, fakirin kalbini rencide etmektir. Meselâ, ekşi yüz göstermek, sert ve fakir olduğu için ona hor bakmakla kinamak gibi. Bu kabîl eziyet, iki çeşit ahmaklıktan ileri gelir: Birincisi, malının elinden çıkması, çok zor olduğu için kalbi daralır da fakirlere dokunaklı sözler sarfeder. Bir akçe ile bin akçe ele geçirmek kendisine zor gelmesi, câhiliyyinden ve ahmaklığından ileri gelir. Zekât ile Allah'tan Firdevs-i A'lâ-yı kazanacak ve cehennem âzabından kurtulacak. O halde, âhirete imarı varsa, zekât vermek ona niçin zor gelir. İkinci ahmaklık, kendi zenginliği ile fakirler üzerine büyüklük ve üstünlük taslamasıdır. Kendisinden beyrûz sene önce cennete giden kimsenin, kendisinden beyrûz derece üstün ve büyük olduğunu bilmiyor.

Allah'ın nezdinde fakirlik ve üstünlük zenginlikte değil, belki fakirliktedir. Fakirliğin bu dünya şerefının âlîmeti budur ki, zenginler, dünya acıları, büyük meğrulluklar çeşitli bağlar ve yükler altında yaşamaktadır. Bununla beraber dünyadan payları ihtiyaçları kadardır. Fazla değildir. Halbuki Allah fakirlere ihtiyaçları kadar vermeyi iş-

rine farz kılınmıştır. O halde, hakikatte zenginleri, bu dünyada da beşyüz sene önce cennete girmeyi yine fakirlere tahsis etmiştir.

Altıncı husus: Fakirlere zekât vermekle minnet etmemelidir. Minnetin aslı cehâlet ve ahmaklıktır en kötüsüdür. Minnet kalben afaftır ve şöyledir: Zekât veren kimse, fakirleri eli altında düşünmesidir. Bunun da iharîti, fakirlerin kendine hizmet etmesini, her zaman işine koşmalarını beklemektir. İşlerinde bir kusur ederlerse, zekât vermediği zamandan daha çok tuhafına gider. Bazen de: «Ben ona bu kadar iyilikler ettim, o da bana şöyle yaptı» der. Bunların hepsi cehâletten ve ahmaktan ileri gelir. Hakikatte fakir sadakasını kabul etmekle ilk iyiliği o yapmıştır. Zîrâ onu cehennem ateşinden kurtarmıştır, kâfîrîni bahâllık pisliğinden temizlemiştir. Eğer hacamatçı be-dava ondan kan alsa, belâkine sebep olan kan aldığı için ona minnettar kalır. Bahâllık onun içinde, zekât malı da elinde necasettir, helâk sebebidir.

Fakirler vasıtasıyla sorumluluktan kurtulup temizlendiği için onlara minnettar olmasın gerekir.

Diğeri de şudur: Peygamber buyurur ki: «Sadaka önce Allah'ın lûtfı eline, ondan sonra fakirin eline düşer.» Mademki sadaka önce Allah'a verilir, fakir onu Allah tarafından vekil olarak alır. Kendisi fakirlere minnettar olmasın gerekir. Fakirlere minnet etmesi nerde kalır. Zekâtın bu üç sırrını mâlahazâ edince, fakirlere minnet etmenin, cehâletin tâ kendisi olduğunu anlar. Geçmiş büyükler, fakirlere zekât verirken çok mübâlağa yapıları, tevazu ve niyaz ile karşılarında ayakta dururlar, sadaka ve zekâtı nazariyatına takdim edip «bunu bîden kabul edine diye yalvarırlardı. Bazen zekât verirken ellerini aşağıdan uzatıp sadakayı onlara arz ederlerdi; tâ ki fakirin eli yukarıda, zengininki aşağıda kalsın. Zîrâ üst el alttaki elden hayırlı olduğuna göre, minnet etmeye lâyık olan el, öste gelmelidir.

Hz. Aîşe ile Ümmü Seleme (r.a.) bir fakire bir şey göndereseler, gönderdikleri kimseye enasıl dua ettiğini hatırlarda tutar derlerdi; tâ ki her duasına karşılık bir dua edip sadaka sevabe kendilerine sağlam ve bedelsiz kalsın. Fakirlere zekât verdiklerinde dua beklemezlerdi. Zîrâ dua beklemek senin iyilik yaptığını düşünmenden ileri gelir. Hakikatte bu borcu zimmetinden kaldırmakla fakirler sana iyilik yapmış oluyor.

Yedinci husus: Malının güzelini, iyisini ve helâlini vermelidir. Zîrâ şübheî mal ibâdet ve sadakaya lâyık değildir. Çünkü Allah temizdir, temiz olmayan şeyi kabul etmez. Allah buyurur ki: «Kendüsizin aldınarak alâkâleceğinin hayâğı şeyleri sadaka olarak vermeyine» (Bakara sûresi, âyet: 267) Bir kimse, evindeki şeylerin kötülüğünü misafir önüne koyarsa, misafiri hafife almış olur. Kötüsünü vermek, isteksiz olduğuna delildir. Helâli rızasıyla değil de isteksiz olarak verilen sadaka kabul olmaz. Peygamber efendinin buyurduğudur ki: «İlâzen bir dirhem sadaka vermek, bin dirhem sadaka vermeyi geçer. Bu da seve seve verilen güzel sadakadır.»

ZEKÂT VERMEK İÇİN FAKİR ARA

Bil ki, hangi müslüman fakire zekât verirse, farz yerini bulmuş oluyorsa da, âhiret ticaretinin yönüne gidenlerin çok kazanç ve büyük faydalar sağlanacak yoldan ayrılmaları doğru değildir. Yerin bunan sadakının sevabı kat kat olur. Bu itibarla beş sâfatın birini aramalıdır:

Birinci sâfat: Zekât alan zâhid ve müttaki olmalıdır. Resûlullah buyurur ki: «Zâhidlere yemek veriniz.» Bunun sebebi şudur: Zâhidler aldıkları sadakayı Allah'ın ibâdetinde yardımcı olacak hususlarda harcarlar. Bu itibarla sadaka veren kimse o ibâdetin sevabında ona ortak olur. Büyüklerden biri zengin idi, sadakasını Sütlülerden başka kimseye vermezdi ve hikmetini açıklayıp derdi ki: «Benlerin Allah'tan başka hiçbir şeye sevgileri yoktur. Eğer bunların bir şeye ihtiyacı olursa, fakirleri çağırır, Allah'a yönelmezler. Ben bir kalbi Allah'a iletmeyi, dünyaya bağış yüz kalbi sevindirmekten daha çok severim.» Bu sözleri Cüneyd'e (Bağdadi) anlattılar. Cüneyd: «Bu sözler bir velinin sözüdür.» dedi. O adam hakkal idi. İhlâs etti. Zîrâ fakirlere sattığı şeyin kıymetini almazdı. Cüneyd, onun İhlâs haberini alınca, ona bir miktar mal gönderdi ve «benimle ticaret yapın. Zîrâ onun gibi bir kimseye ticaret zarar vermez.» dedi.

İkinci sâfat: Zekât alan kimse, fakihlerden olmalıdır. Zîrâ zekât almakla zihni topla durur. O kimse de ilim tahsil sevabına ortak olur.

Üçüncü sâfat: Fakir oldukları halde muhtaç olduklarını gizleyip onu kimseye bildirmeyen kimseyi aramalıdır. Zîrâ âyetle: «Hallerini bilmeyen, iflet ve istighnâlarından dolayı onları zengin kimseler sanır.» (Bakara sûresi, âyet: 273) buyurmuştur.

Zekâtı bu kabili insanlara vermenin sevabı, pervasınca dilencilik yapan kimselere vermek gibi değildir.

Dördüncü sâfat: Çocukları olmalı veya hasta olmalıdır. Zîrâ sıkıntı ve ihtiyaç ne kadar çok olursa, onu rahata kavuşturmanın sevabı da o kadar çok olur.

Beşinci sâfat: Akrabadan olmalıdır. Zîrâ akrabaya iyilik etmek hem silâ-ı rahîm olur, hem de sadaka olur. Yahud kendisiyle Allah için dostluk kurup âhiret biraderliği verdiği kimse olmalıdır. Bu da akrabalar gibidir. Eğer bu zikir edilen sâfatların hepsini veya aksertisi bulunan bir kimse varsa, onu seçmek, gayet iyi olur. Zîrâ zekât veren kimse bunları bulursa, himmet ve hayırlı dualar ona (muhtem) bir kâile olur. Demek ki, bu fayda ona, bahillik sıfatına bırakıp nimetini şükrunu edâ ettiği için hâsıl olur. Zekâtı seyyidlere ve kâfirlere vermemelidir, Zira zekât, müslümanların mallarının kiridir. Vâkı atılan çöpleridir. Kır olduğu için seyyidlere yakışmaz. Müslümanların mal olduğu için de kâfirlere âyık değildir.

ZEKÂT VE SADAKA ALMANIN EDEBLERİ

Zekât ve sadaka alınırken beş türlü vazîfeye riayet edilir.

Birinci vazîfe: Şöyle bilinmelidir ki, Allah Teâlâ, kullarını mala muhtaç olarak yarattı. Bunun için onların eline çok mal verdi. Onlar arasından bir kısmına inayette nazar eyleyip onları dünyanın meşgale ve yukundan kuruda, çalışma ediyetini, dünyalıkları toplayıp koruma yukundı zenginlere yükledi. Onlara, en azis ve kıymetli kulları olan fakirlerin ihtiyaçlarını tedarik etmelerini emretti. Bunu, o azis kulların, Allah'ın taat ve ibâdetinde tek yönlü ve tek himmetli olmalarına sağlamak için yaptı. Her ihtiyaçları sebebiyle fikirleri dağıldığında, zenginlerin elinden onlara ihtiyaçları kadar nafaka ulaşır. Bu vesile ile yapacakları hayırlı dualar, güzel himmet ve bereketleri, zenginlerin günahına keffâret olur. Şu halde, fakir sadaka alırken, rahat bir kalbde taat ve ibâdet yapmak için zarûri şeylere harcamak niyetiyle alınmalıdır. Ve bu nimetin kadrini bilmelidir. Zîrâ Allah rahat kalbde taat ve ibâdet yapması için zenginleri onun emrine vermiştir. Bu şuna benzer ki, dünya padişahları, kendi özel hizmetçilerini, dünya işleri ve geçim sebebiyle huzurundan kayı olmamaları için, koybulerden, tüccarlardan ve himmetine layık olmayan herkesten haraç ve vergi alıp özel kölelerinin ihtiyacına sarf eder.

Butün resyeden (vatandaş) haraç ve vergi almaktan maksad, padişahın özel hizmetçilerini çalıştırmak olduğu gibi, Allah, butün mahlûkatı yaratmaktan isteği, kendisine ibâdet etmeleridir. Bunun için Allah buyurur ki: «Cinleri ve insanları, yalnız bana ibâdet etmeler diye yarattım.» (Ez-Zariyat sûresi, âyet: 56). O halde, fakirlere yaraşan şudur: Ne alırlarsa, ibâdete gönül rahatlığı bulmak niyetiyle alınmalıdır. Bunun için Peygamber efendimiz buyurur ki: «Sadaka alan ihtiyacından şükrü alıyor ise, sadaka verenin sevabı almanın sevabından fazla değildir.» Ancak bu dîn (ibâdet) rahatlığı için alan kimse hakkındadır.

İkinci vazîfe: Sadaka (zekât) alan kimseye, sadakayı Allah'tan almıştır. Yâni aldığı şeyi Allah'tan bilmeli, zenginleri Allah tarafından yalnız memur ve tabî olarak kabul etmelidir. Zîrâ zenginlere, ihtiyaç zamanında fakirlere sadaka dağıtmak için Allah tarafından bir muvekkel musallât kılınmıştır. Onlara muvekkel kılınan şey, sadaka vermenin, kurtuluş ve saadet vesilesi olduğuna iman getirmeleridir. Zîrâ eğer bu muvekkel onlara verilmemiş olsa, onlar bir kimseye bir dane bile vermezlerdi. O halde minnet, zenginlerin elini fakirlere muşahhar (âmade) ve vasıta yapan Allah'adır. Zenginlerin eli vasıta oluncu, onlara da şükür etmesi gerekir. Zîrâ hadiste: «İnsanlara şükür vermeyen Allah'a da şükür etmez.» (Tirmizî Hâsen olarak rivayet etti) buyurulmuştur. Kulların âmellerini yaratan Allah bile kullarını övüyor. Nitekim Allah buyurur ki: «Ne güzel kul idî. Gerçekten o, râcû edîlî oldu.» (Sad sûresi, âyet: 44). Başka bir yerde de: «Şühhedâ o,

doğru «İyileyen bir peygamber idi.» (Meryem sûresi, âyet: 41). Bunun benzerleri Kur'an'ın birçok yerinde buyurulmaktadır. Bunun için zenginlere de şükür etmek lazımdır. Zira kimî hayra vasıta yapmışsa, onu aziz ve kıymetli yapmıştır. Nitekim buyurur ki: «İyilik için yarattığınız ve hayrı elleriyle yaptırdığınız kimseye müjdeliler olsun.» O halde, Allah'ın aziz ve kıymetli kıldığı kullarının da kadrini bilmek lazımdır. Şâkirun mânâsı, onlar için bu duaya ocumaktır:

«Allah Teâlâ, kalbini iyilerin kalpleri gibi tenâiz eylesin, âmelini saâlih ve iyi kimselerin âmeliyle yazsın ve ruhuna şehîdler ruhuyla sevâb versin.» Hâdisle gelmiştir ki: «Siz iyilik yapana, siz de iyilik yapan. Eğer yapamıyorsanız, o kadar dua edin ki tam bir mükâfat olsun (tam karşılığı olsun). Tam bir şükür, sadakanın aybını örtmek, azını, az ve hor bilmekle olur. Nasıl ki sadaka veren kimsenin de, çok da verse, onu az ve aşağı bilmesi çarttır.»

Üçüncü vazife: Helâlden olmayan sadakayı almamalı, zâlimlerin (ihtiyacı olarak) sadakanı asla almamalıdır. Mahnı falze veren, ihtiyacı davranmayan kimsenin de sadakasını almamalıdır.

Dördüncü vazife: İhtiyacıdan fazla almamalıdır. Meselâ ihtiyacı yolculuk için ise, yiyecek ve kiradan fazla birşey almamalıdır. Beşer için ise, borcundan fazla almamalıdır. Yalık geçimi için on akçe yetiyorken, onbir akçe alırsa, bir akçesi haram olur. Evinde ev malzemesinden, örtü ve elbiselerden fazla nisab miktarı birşey var ise, ona zekât vermek câiz değildir.

Beşinci vazife: Zekât veren, zekât alıcısının miskin veya borçlu haline göre zekâtını vermeli. Alıcı da, zekâda bir hissesinden fazla verilirse, almamalıdır. Zira Şâfiî mezhebinde zekâda birden çok bir şahsa vermek câiz olmaz. (Hanefîde zengin edecek miktardan aşağı vermek câizdir.) Nitekim daha önce geçti.

SADAKA VERMENİN FAZİLETİ

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Bir harma da olsa, sadaka vermekten geri kalmayan, Zira sadaka fakiri ihyâ eder ve su ateşli yok etliği gibi, sadaka da günahı yok eder.» (İbnu-Mubarek, Zuhd'da.) ve yine buyurdu ki: «Yarım harma ile de olsa, cehennemde ateşinden sakınırsın. Eğer sadaka veremezseniz, hari tath ve güzel sözler söyleyin.» (Buhari - Müslim, Adıyden.) ve yine buyurur: «İhtisâ malından sadaka veren bir kimse yoktur ki, siz hayvanlarınızı beslediğiniz gibi, Allah Teâlâ da onun sadakasını, birkaç ubud dağı kadar oluncaya kadar beslesin.» ve yine buyurur: «Kıyamet gününde sormaya başlıtılacak kadar herkes kendi sadakanın güğresinde olacak.» ve yine buyurdu ki: «Güzel bir sadaka vermek ile her kapılarından yetmiş kapı kapanır.»

Peygamber efendimiz: «Sadakanın hangisi en fazıldır» diye sordular. Buyurdu ki: «Sadakanın en fazl, sıhhat yerinde iken, hayattan

umadılı iken ve fakirlik korkusu var iken verilen sadakadır.» Ama bunun aksine, can boğaza gelinceye kadar sabredip ondan sonra: «Fulan şeyi fülân adama verim» diye vasiyet etmeleridir ki, zaten o anda mal, bekâların malı olacaktır. Vasiyet yapip yapmaması bîrdir.

İsa (a.s.) buyurdu ki: «Bir dilenciyi kapısından ümitsizle göndere-min evine yetmiş gün melek girmesin.» Peygamberimiz iki şeyi kimseye bırakmaz, kendi eliyle yapardı: Birincisi, sadakayı kendi eliyle verirdi. İkincisi, abdest ibrâğını akşamdan kendi hazırlardı ve ağızını örtardı ve buyurdu ki: «Bir fakire bir günlek giydiren, o günleğin parçası fakirin sırtında kaldığı müddetçe, Allah'ın himayesinde olur.» Hz. Âişe (r.a.) elli bin akçe sadaka verdi. Halbuki sırtında bir yamalı günlek vardı, kendisine bir günlek almadı. İbrâ Mes'ûd (r.a.) buyurur ki: «Bir kimse yetmiş yıl ihâdet etti. Birden ondan bir günah sadır oldu ki, onun âmelini sıyı etti. Sonra bir fakirin yanından geçip ona bir ekmeğe sadaka verdi. Allah o sadakanın hürmetine ona imayetle nazar eyledi, bütün günahlarını affetti ve o yetmiş yıllık ihâdetini geri verdi.» Lokman Hakim, oğluna: «İler ne zaman senden bir günah sadır olursa, bir sadaka ver.»

Abdullah bin Ömer (r.a.) fakirlere ekseriya şeker verirdi ve derdi: «Allah buyurur ki: "Sevdiğinden sadaka vermedikçe iyiliğe kavuşamazsınız."» (Al-i İmran sûresi, âyet: 92). Allah Teâlâ benim şekeri çok sevdiğimi biliyor. Onun için ona sadaka veriyordum.» derdi. Şa'bi (r.a.) diyor ki: «Kendisini, verdiği sadakaya, fakirden daha muhtaç bilmeyen kimsenin sadakası kabul olmaz.» Hasan-ı Basri bir tellâl ellide bir cariyeye girdi. «Bu cariyeyi iki dirheme vermes mişin.» dedi. Tellâl, «Vermem.» dedi. Hasan-ı Basri «Allah iki dirheme bundan çok güzel olan hürleri verir.» dedi. Bununla fakire sadaka vermek hususuna işaret etti.

ALTINCI ASIL

O R U Ç

Bü ki, Oruç İslâm'ın şartlarından biridir. Peygamber efendimiz buyurmuştur: «Allah buyurur ki, her iyiliğe on mîsilden yediye kadar müblâne kadar mükâfat verilir. Fakat oruç bana mahsustur, onun mükâfatını ben veremeyim.» Allah buyurur: «Kendi arzularına sâbeden-lerin mükâfatı hesapsız verilir.» (Zümer sûresi, âyet: 10). Peygamber buyurdu ki: «Sabır imanın yarısıdır. Oruç da sabrın yarısıdır.» yine buyurdu ki: «Oruçluların ağızlarının kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Allah onların hakkında der ki: "kulun yemesini içmesini, şehvetini benim için bırak. Onun mükâfatını da ancak ben veririm."» (Buhari, Kitab 30. bab. 3).

Peygamberimiz buyurdu ki: «Oruçlunun uykusu ihâdettilir.» ve buyurdu ki: «Ramazan ayı gelince, cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır, şeytanlar zincirlere vurulur ve bir münadî der ki:

«Ey hayır yapmak isteyen, beri gel ki, hayırların zamanıdır. Ey kötü-lük yapmak isteyen, yürü git ki, senin zamanın değildir.» (Tirmizî Garip olarak rivayet etti.) Orucun faziletine delil olarak şu yeri: Al-lah, bu ihâdeti kendi zatına nisbet edip: «Oruç bana mahsustur. Onun mükâfatını ben veririm.» (Buhari, kitap 30, bab, 2) buyurur. Her ne-kadar bütün ihâdetler Allah'a mahsus ise de, orucun üstün fazileti için onun mükâfatının kendi zatına mahsus olduğunu tasrih buyur-muştur. Nitekim bütün âlem onun mülkü olduğu halde Kabe-i muazzamayı kendi zatına nisbet etmiştir.

Orucun iki hususiyeti vardır. Onlar sebebiyle Allah'a nisbet edil-meye hak kazanmıştır: Biri, orucun hakikati; diğeri, orucun faziletidir. Bu bâtına bir iş olduğu için insanların nazarından gizlidir, ona ri-yâ karışmaz. Diğer, Allah'ın düşmanı şeytandır. Onun ordusu is-teklerdir Oruç, onun ordusunu kırar. Zîrâ orucun hakikati arzuları terkettir. Bunun için peygamber buyurdu ki: «Kan vücudta dö-keştiği gibi, şeytan da insanın içinde dolaktır. Onun yolunu ancak oruçla daraltarsınız.» (Buhari-Müslim ittifakla.) ve yine buyurur ki: «Oruç (absten) kalkam (siper) dir.» (Buhari-Müslim ittifakla) ve Hz. Aişe buyurdu ki: «Ey Aişe, cennet kapısını kalkmaktan geri dur-ma.» «Ne ile?» diye sordu. Peygamber: «Acemakla.» buyurdu.

Peygamber buyurdu ki: «İhâdetlerin kapısı oruçtur.» Bunu su-nun için söylemiştir: Bütün ihâdetlerden alıkoyan arzu, isteklerdir. Açlık ise, bunları kırar.

ORUCUN FARZLARI

Bilmiş ol ki, orucun farzları altıdır:

1 — Ramazan ayının başına araştırıp yirmi dokuz nu, yahut otuz nu çektiğini anlamaktır. Oruç hakkında güvenilir bir şahsın sö-rüyle âmel edilebilir. Fakat bayram hususunda haberci üçiden az olur-sa (sözleriyle âmel etmek) câiz değildir.

Güvenilir bir kimseden Ramazanın başının haberini duyan kim-se, hâklî gördüğünü iddia eden kimse onun nazarında doğru sözü ise, onun üzerine oruç farz olur. Kadi, onun sözüyle orucun (o gün) farzi-yetine hüküm etmese de onaltı fersahlık (yaklaşık olarak 100 km.) me-safedeki bir şehirde ay görülmüşse, bu şehir halkına oruç farz olmaz. Eğer onaltı fersahdan az olursa, farz olur. (Hanefilerce, rivâyetin zâ-hırına göre metalf'in değişikliğine itibar edilmaz).

2 — Niyettir. Her gece, tuttuğu orucun Ramazan orucu olduğu-nu, farz olduğunu ve bu farz edâ ettiğini niyet etmesidir. Bu mânâ-ları hâtırlama getiren, her müslümanın diliyle söylemese de kalbî niyet-ten boş değildir. (Hanefiye göre geceden niyet farz değildir. Gündüz zaval vaktine kadar da niyet câizdir). Şüpheli gün (Şaban ayının otuzuncu günü, yahut ramazanın birinci günü gecesinde) «Niyet et-tim yarın oruç tutmaya, eğer Ramazan ayında ise.» diye niyet et-

mek câiz olmaz. Bu şübhe güvendir bir kimsenin sözüyle giderilinceye kadar devam eder. (*)

Bir kimseyi bir kuyuda (veya karanlık bir yerde) hapis etmiş olsalar, ıkrı ve araştırmasıyla vakti bulup ona ıhlam ederse, sahîh olur. Eğer yurın bir şey yemeye niyet ederse, ve oradan sonra oruca niyet ederse, orucu bâtil olmaz. Hatta hayzın kasıleceğini bilen kadın, oruca niyet ettikten sonra hayzı kasılsa sahîh olur.

3 — Bile bile vücud içine hiçbir şey sokmamaktır. Ama kan aldatmak, sirme kullanmak, kulağına mîl sokmak ve zeketine pamuk koymanın oruca zararı yoktur. Zira bütün, bir şeyle yerleştiği yerdir. Dimağ, karın, mide ve mesane gibi. Unutarak bir şey yese, zarar etmez. Fakat insâktan sonra ve akşamdan önce yediği anlaşılrsa, orucunu kaza eder.

4 — Ehlîyle cimsa etmemektir. Eğer hanımıyla gusûl icâk ettirecek kadar muamele ederse, orucu bozulur. Oruçlu olduğunu unutarak yaparsa, bomluksa. Gece hanımıyla cimsa edip gündüz yıkanması câizdir.

5 — Hiçbir şekilde kendisinden menî gelmesini istemeyecek. Eğer hanımıyla cimsa'dan başka bir yolla, mukarret ile (oynaşmak suretiyle) menî gelirse, orucu bozulur.

6 — Kaeden kusmamaktır. Eğer istemeyerek kusarsa, orucu bozulmaz. Nöle veya başka bir sebeble boğazındaki balgamı dışarı çıkarırsa, orucu bomlunmaz. Zira bunun gibi şeylerden sakınmak güç olur. Ancak ağza geldikten sonra kaeden geri yutarısa, o zaman bozulur.

ORUCUN SÜNNETİ ALTIDIR

Sahuru geciktirmek, ıfıarı acele etmek ve su ile yahut hurma ile iftar açmak, öğleden sonra misvak kullanmamak, (Hanefîye göre öğleden sonra misvak kullanmak mekrûh değildir). Fakirlere sadaka vermek, yemek yedirmek ve Kur'an okumak, bilhassa kâdir gecasının bulunduğu son on günde itikâfa girmektir.

Peygamber efendimiz, Ramazanın son on günü gelince, geceleri yatağını düzürdü, bir işi bağlayıp ihâdetle meşgul olurdu. Kendi zât-ı şerifi ve Ehl-i beyti ihâdetten asla bir an istirahat etmezlerdi.

Kâdir gecesi Ramazanın yirmi birinci, yahut yirmi beşinci veya yirmi yedinci gecesidir. YIRMI YEDİNCİ gecesi olması ihtimali daha kuvvelidir. En iyisi bu son on günde devamî itikâfa bulunmaktır. Eğer devamî itikâf etmeyi adarsa, devamî itikâfa bulunması vacib olur. İtikâftaki şahıs, kaza-ı hacetten başka bir sebeble dışarı çıkamaz ve abdest alacak kadardan çok evinde öğlenemez. Eğer cenaze namazında bulunmak, yahut hastanın halini sormak veya şahidlik etmek, ya da abdestini tazelemek için dışarı çıkarsa, bu vacib itikâfı bozulur.

(*) Bu konu Fıkıh kitâblarının Oruç bahsinde geçer.

Mescidde el yıkanmak, yemek yemek ve uyumak İtikâf zarar vermez. Kaza-ı hacet için dışarı çıkınca, İtikâf niyetini yenilemelidir.

ORUCUN HAKİKATİ VE SÜRRI

Malden olsun ki, oruç üç derecedir: Biri avamın orucudur. Biri havassın orucudur ve biri de havasların havassının orucudur. Avamın orucu, anlatığımız oruçtur ki, mideyi ve şehvet yerlerini korumaktır. Bu orucun en aşağı derecesidir. Havasların havassının orucu, oruç derecelerinin en yukağıdır. Bu oruç, kalbe, Allah'tan başka herşeyin düşüncesinden temizlemek, kendin tamamıyla Allah'a teslim ve havale etmek ve zâhırde ve bâtında Allah'tan başka herşeyden oruçlu olmaktır. Şöyle ki, Allah ve onunla ilgili şeylerden başka birşeyi düşünürse, bu oruç bozulur. Dünya için mahab bir şeyi dand düşünürse yine orucu bozulur. Ancak dine layık ve yardımı olan dünyevi bir göye bundan sayılmaz. Rivâyet olunmuştur ki, bu dereceden oruçlu kimse, yarın orucunu ne ile iftar edeceğini düşünürse, ona bir hatâ yamır. Zîrâ bu, onun Allah'ın vadettiği rızka kavuşacağına güvenip inanmadığına delildir. Bu derece peygamberlerin ve velilerin derecesidir. Herkes buna erişemez. Havassın orucu, bâtın cevablı ve âzâsını yakışıkla işlerden koruyup, orucu yalnız karım ve ferce tahsis etmektir. Bu orucun tamamı altı şeyle olur:

1 — Gözü, Allah'ı unutturan şeylerden korumalıdır. Buhassa şehveti tahrik eden şeylerden. Zîrâ peygamber buyurur ki: «Şehvetli bakış, zehirle su verilmiş şeytanın oklarından bir oktur. Allah korkusundan dolayı şehvetten sakınan, kalbinde iman lezzetini bulur.» Ebu (bîn Mâlik) rivâyet ediyor: Peygamber buyurur ki: «Beş şey orucu bozar; (orucun faziletini giderir). yalan, gıybet, söz güdümek, yalan yere yemin etmek ve şehvetle bakmak.»

2 — Beyhude konuşmaktan ve malayani sözler etmekten dilini korumalıdır. Ya susmalıdır, ya da zikir etmek ve Kur'an okumakla meşgul olmalıdır. Mübahase ve münazara edip muğalata ve inat etmek, beyhude sözlerden olup adı geçen oruca zarar veren şeylerdendir. Gıybet ve yalan söylemek, bazı âlemlere göre avamın orucunu bile bozar. Hâdiste gelmiştir ki, iki oruçlu kadın susuzluktan ölmek derecesine gelmişler peygamber efendimizden oruçlarını bozmak için izin istemişler. Peygamber onlara bir bardak gönderdi ve «buna kas-sınlar» dedi. Bunlar kusunca, herbirinin ağzından bir parça uyuşmuş kan düştü. Halk bunu görünce, hayret ettiler. Peygamber buyurdu ki, bu iki kimse Allah'ın helâk ettiği şeylerden oruç tuttular. İleram ettiği şeylerle oruçlarına bozdular. Yani gıybetle meşgul oldular. Onların ağzından düşen şey, yedikleri insan etleridir.

3 — Kulağını korumalıdır. Zîrâ söylenmesi yakışmayan şeyi dinlemek yakışmaz. Dinleyen, yalan, gıybet ve benzeri günahlarda söyle-yene ortaktır.

4 — Elini, ayağını ve bütün âzasını yakmaz ve yarmaz şeylerden korumalıdır. Oruçlu olup da bunun gibi fiilleri yapan; meyvalardan perhîz tutup şehir yiyen hastaya benzer. Zira ganah zehirdir. Yemek ise gıdadır. Gıdayı lüzumundan çok yemek zarar verir. Lüzumundan çok olmazsa, zarar vermez. Bunun için Peygamberimiz, buyurur ki: «Çok oruçlu vardır ki, onun oruçtan, açlık ve susuzluktan başka nasibi yoktur.»

5 — İftar zamanında haram ve şüpheli şeyleri yememelidir. Hâlsâ hâlsâden bile az yemelidir. Zira gündüz kapadığı şeyi gece tedarik ettikten sonra göye nasal hâsıl olur? Zira oruçtan göye tutan şehvetleri zayıflatmaktadır. İki öğünü yemek bir defada yemek şehvetleri artırır. Bilhassa çeşit çeşit yemek toplayıp yemek... Bîlde boş olma-yınca, kalb safiyet kazanmaz. Hattâ oruçtan hâsıl olan takatsızlığı hissetmek için gündüzleri çok uyumamak ve uykuya mağlûb olmayıp gece namazını kılabilmek için az yemek sünnettir. Bunun için peygamberimiz buyurur ki:

«Dolu kaplardan dolu mide gibi, Allah'ın en sevmediği bir şey yoktur.»

6 — İftarda oruçtan kalb korku (havf) ve ümidi (reca) arasında asıl olmalıdır. Orucunu kabul mu ettiler, yoksa red mi ettiler, diye.. Hasan-ı Basri (r.a.) bayram günü bir grup insanın yarılarından geçerken neş'e ve sevinç içinde oynayıp eğlendiklerini gördü. Buyurdu ki: «Allah oruçtan (manevî) bir meydan yaptı ve kullarına, bu meydana yarışmak için emir buyurdu. Bir kısım da geride kaldı ve makbul olmayanlardan oldu. Hâllerinin hakikatini bilmedikleri hâlde sevinçlere kapıldılar. Allah'a yemin ederim ki, eğer aradaki perde kalkıp bütün hakikati açığa çıksaydı, makbul olanlar sevinçle meğrûl olurdun, red edilenler de keder ve üzüntü içerisinde olurlardı ve hiç kimse oyun ve eğlence ile meğrûl olmazdı.»

O halde bu anlatıklarımızdan anlaşıldı ki, Oruçunda yalnız yemek bırakmakla yetinen kimse'nin orucu ruhusuz bir sıvret olur. Zira orucun hakikati ve ruhu, kendini meleklerle benzetmektir. Zira meleklerde asla şehvetlerin eseri yoktur. Hayvanlarda şehvet galib olduğu için meleklerden uzak olmağlar. Bunun için şehveti galib olan insanlar hayvanlar derecesine inmiş olur. Şehvetleri mağlûb olan insanlar ise, melekler zümresine benzemekle onlara yakın olur. Meleklerle yakınlık sıfatı cihetindedir, mekân cihetinden değildir. Melekler de Allah'a yakındır. O halde insanların da meleklerle yakın olam Allah'a yakın olur. Hâli böyle olunca, akşam namazını edâ ettikten sonra, nefsinde, arzu ve isteklerini tamamıyla verince, şehvetleri zayıf olmaz, tam kuvveti üzerinde olduğu için, orucu ruhusuz bir kalıb menasibinde olur.

Ramazan ayında orucunu bozanlara lâzım olan şeyler:

Ramazan ayında gündüzün vâki olan iftar için kaza, kefaret, fidye ve ınsâk lâzımdır.

Kaza, Gâirsûs olarak veya hayız, yolculuk, hastalık ve gebelik gibi bir sebeble orucunu bozanlara farz olur. Mürtede de farzdır. De-İl ve çocuğa farz değildir.

Keffâret, cüm'a olmaktan başka şeyle farz olmaz. Nitekim menî le-temeyerek gelbe keffâret farz olmaz. (Hanefide keffâret, cüm'a de lâzım geldiği gibi, kasden yemek, içmekle de kâim gelir) keffâret; bir kole azad etmekle olur. Kole azad edemiyorsa, üç ay arka arkaya oruç tutmakla olur. Hasta olmak veya sayıllık sebebiyle oruç tutamıyorsa, altmış fakire altmış litre miktarı buğday verir.

Günün geri kalanında imsâk etmek (kendini tutmak) azımsız orucunu bozanlara farz olur. Hayız olan kadın günün ortasında temizlenirse, mîkâfir makim olursa, hasta sıhhat bulursa, bunlara imsâk farz olmaz. (Hanefiye göre farzdır.) Şühâil günde bir kimsa Ramazan hââlinde görüldüğüne şahidlik yaparsa, yemek yiyenler günün bekîyesini oruçlu olanlar gibi imsâk etmeleri farz olur. Günün İbtidasına (ilk saatlerini) oruçlu geçirdikten sonra sedere çıkarak orucunu bozması râis değildir. Oruçsuz mîkâfir makim olursa, kalan zamanı imsâk etmesi lâzımdır. Mîkâfir oruç tutabilirse tutması daha evlâdır.

Hamile yahut emzikli kadınlara, çocuklarına bir şey olur endişesiyle oruç tutmadılarsa, kaza lâzımdır. Hasta kendi nefsinin korkusundan oruç tutmaz; iyileşince tutamadığı günleri kaza eder. Gınam için ona fîdye farz olmaz. Fîdye, gün için mîskine bir litre vermektir. Çok sayıl olduğu için oruç tutamayan ihtiyara da kazaya bedel fîdye farz olur. Ramazan kâimâm İkinci Ramazana kadar geciktirilecek gün başında bir litre miktarı fîdye vermek kâim olur. (Hanefiye göre lâzım değildir).

ORUÇ TUTMAK İÇİN SEÇİLMİŞ KIYMETLİ GÜNLER:

Arefe günü, Aşure günü, Zilhiccenin ilk dokuz günü, Muharrem'in ilk on günleri, Receb, Şaban ayları oruç tutmak sünnettir. Hâdîste gelmiştir ki, Ramazandan sonra efdâl olan oruç, Muharrem orucudur. Muharrem ayının tamamını oruç tutmak sünnettir. Fakat ilk on günü tutmak müekkeddir. Hâdîste gelmiştir ki, «Haram aylardan bir gün oruç tutmak diğer aylarda otuz gün oruç tutmaktan hayırlıdır. Ramazan ayından bir gün oruçlu olmak, haram aylarında otuz gün oruçlu olmaktan hayırlıdır.» Peygamberinâ buyurur ki: «Haram aylarında perşembe, cuma ve cumartesi günlerinde otuz tutama yediyüz yıllık ihâdet sevabı vardır.» Haram ayları dörttür: Zilkade, Zilhice, Muharrem ve Receb'tir. Hepsinin efdâl hac mevalim olan Zilhice'dir.

Hâdîste gelmiştir ki: «Zilhiccenin ilk on günü en faziletli günlerdir ve Allah'a onlardan daha yakın bir zaman yoktur. Onlarda bir gün oruç tutmak bir yıl oruçlu olmak gibidir. Bir gecesini ihâdetle geçirmek kadîr gecesini ihâdetle geçirmek gibidir.» Dadîler ki: «Ya Resûlullah! Bu (haram aylarda) Cihâd etmek de âyle midir?» Peygamberinur: «Hayır cihâd etmek âyle değildir. Bu ayda cihâd edenin geleceği mahv olur ve kaza hâder olur.» Bazı sahâb, Receb ayını tamâmiyle oruç tutmayı Ramazana benzetmesin diye, iyi bulmuyorlardı.

Bunun için Receb ayının ya bir, ya da iki gününü iftar etmeyi daha iyi görürlerdi. Hâdisâ gelmiştir ki: «Şaban ayının yarısından sonra Ramazan orucundan başka oruç yoktur» (Dört sünen sahibi Ebu Hureyreden). Her bakımdan Şabanın sonunda oruç tutmamak daha evlâdır; Ramazan ayı ondan ayrılan diye. O halde, Şabanın sonunda oruç tutarak Ramazan karşılamakta kerahet vardır. Ancak karşılamakta başka sebeble olursa, mekrûh değildir.

AY İÇİNDEKİ KIYMETLİ GÜNLER:

Aym kıymetli günleri, Eyyam-ı beyd, yani arâbî ayların onüçüncü, on dördüncü ve onbeşinci günleridir. Hafta içindeki kıymetli günler ise, pazarlesi, Perşembe ve Cuma günleridir. Ama bütün yıl oruç tutarsa, bu kıymetli günleri içarisine alır. Fakat beş gün oruç tutmaması gerektir: İki bayram günleri ve üç teşrik günleri. Kurban bayramından sonra gelen üç gündür. Oruç tutan iftar kapısını kapamaması (iftar açmadan ertesi gün oruç tutmaması) gerektir ki, bu mekrûhtur. Bütün sene oruç tutulmaması; bir gün tutup bir gün tutulmaması. Buna, Davud (a.s.) âdeti olduğu için Davud orucu denir. Bunun fazileti büyüktür.

Abdullah bin Amr bin As, peygamberimize: «Oruçta efdal olan yol nedir?» diye sordu. Peygamberimiz Davud orucunu işaret etti. Abdullah: «Ya Resûlullah bundan faziletli yol nedir?» Peygamberimiz: «Bundan faziletlisi yoktur. Bundan aşağı da pazarlesi, perşembe ve cuma günleri oruç tutmaktır. Bunlara Ramazan ayı da eklenirse, senenin üçte birine yakın olur.» buyurdu.

Oruçun hakikatinden maksad şehvetleri kırmak ve kalbî temizlemek olduğuna bilen kimse, kalbinin hâllerini kontrol etmesi gerekir. Orucun hakikatinde kalb gözetildiğince göre, bazen oruç tutmak ve bazen tutmamak şehvetleri kırmak için daha uygundur. Bunun içindir ki, peygamberimiz, bazen o kadar oruç tutardı ki, artık bir daha oruçsuz kalmayacağı sanırdı ve bazen de o kadar oruca ara verirdi ki bir daha oruç tutmayacağı sanırdı. Böylece kararlaştırılmış bir tertib yoktu. Eski âlimler, dört gün arka arkaya oruçsuz geçirmeyi sevmeslerdi. Bunu da bayram ve teşrik günlerinden çıkarıyorlardı. Zira bayram günü ile teşrik günleri dört gün eder. Bunun için devamla oruçsuz kalmak kalbe gaflet gelir, uyanıklığı sayılır.

YEDİNCİ ASIL

H A C

Bil ki, hac, İslâm'ın şartlarından biridir ve hayatta bir defa farzdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Hac (kendisine farz olduğu halde) yapmadan ölene deyin ki: "İster yahudî ol, ister hristiyan"» ve yine

buyurdu ki: «Günah işlemeyen ve dîlîni yakapksız olakere bulamadan hac yapan kimse anadan doğmuş gibi bütün günahlarından temizlenir.» (Musanî - Buharî). Ve yine buyurdu ki: «Çok günah vardır ki, ona Arafatta Vakfeye durmaktan başka hiçbir şey keffaret olmaz.» Ve yine «İlîk kimse şeytanı Arefe günündeki kadar, her, hakir ve yüzu selgun görmey, çünkü o gün Allah'ın rahmeti insanlara nazil olur ve çok ketair (büyük) günahları affeder.» Ve yine buyurdu ki: «Hac niyetiyle evinden çıkıp da yolda ölene, kıyâmete kadar her yıl hac sevâbı yamır. Mekke veya Medîne'de ölene kıyâmet günü ne sual var, ne hesab.» Ve yine buyurdu ki: «Bir makbul hac, dünya ve dünyadaki her şeyden hayırlıdır ve cennetten başka karşılığı yoktur.» Ve yine buyurdu ki: «Arafatta vakfeye durup da kendisini affedilememiş düşünerek kadar büyük günah yoktur.»

Büyük şeyhlerden Ali bin El-Muvaffak diyor ki: «Bir yıl hac yaparken Arefe gecesı rû'yanında gökten yeşil elibeli iki meleğin indığını gördüm. Biri diğetine dedi ki: "Bu yıl hacılar ne kadar olduğunu biliyor musun?" Öbürü: "Bilmem" dedi. "Altıyüzbin kişi" dedi. Sonra: "Kaç kişinin hacı kabul olduğunu da biliyor musun?" "Bilmem" dedi. Sonra: "Altı kişinin hacı kabul oldu" dedi. Ali bin El-Muvaffak diyor ki uykudan uyanınca, bu rû'yanın korkusundan çok uzuldum ve kumdım. «Muhakkak ben bu altı kişiden biri değilim» dedim. Ve bu düşünce ve üzüntü ile meş'ar-ıl-Harama geldim ve orada uykuya daldım. Tekrar o iki meleği gördüm ki, aynı sözleri konuşuyorlar. Barden biri diğetine dedi ki: «Allah bu gece ne hüküm ettiğini biliyor musun?» Öbürü: «Bilmem» dedi. Sonra dedi ki: «O altı kişinin her birinin hürmetine yüzbin kişi bağışladı ve onların işini onlara havale etti. Uykudan uyanınca, sevindim, neçlendim ve Allah'a şükür ettim.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah vadediyor ki, her yıl altıyüz bin kul Beytullahı ziyaret edecektir. Eğer bundan az olursa, bu sayıyı tamamlayacak kadar melek göndercektir. Kıyâmet gününde Kâbe yerinden perdesine yapışacak. Kâbe cennete gidince onu tavaf edenler de beraber cennete girecektir.»

HACCIN ŞARTLARI VE RUKÜNLERİ

Vaktinde hac yapan bir müslümanın hacı doğrudur. Haccın vakti, Şevval, Zilka'de aylarıyla Zührece ayının ilk dokuz günüdür. Bayram gününün sabaha güneş doğuncaya kadar devam eder. Bu vakitler içerisinde İhram giymek sahîhtir. Bundan önce İhram bağlarsa, hac olmaz, umre olur. İhram bu vakitlerden önce bağlamak mekrûh olur. Akıllı çocuğun hacı doğrudur. Süt emen çocuğu velisi onun yerine İhrama bağlar, onu Arafata götürüp sa'y ve tavaf ettirirse, sahâh olur. (Bu hükümler Hanefîlere göre değildir.)

Nafile haccın sahâhatının şartı, yalnız İslâm ve vaktır. Fart olan hacı edâ etmenin şartları—bir farz edâ etmek hesabıyla—beştir.

Masluman olmak, hür olmak, balığ olmak, akılh olmak ve ihram zamanında bağlamak. İhram bağlayan çocuk Arafatta vakfeye durmadan önce evvel bülûğa ererse, yahut köle Arafatta vakfeye durmadan önce âzad edilirse, İslâm hacın (fars hac) sakıt olması için kifâyet eder. Umrede de anıktalan şartlar mütâberdir. Ancak vakit yoktur. Senenin her vakti umreye vakit olabılır.

Başkasının yerine vekil olarak hac yapmanın şartı, önce kendi yerine farz olan hacı edâ etmiş olması gerekir. (Hanefiye göre farz edâ etmesi, cevaz şartı değil; fazilet şartıdır). Kendi farz hacrını yapmadan başkası yerine hac yapmaya niyet ederse, edâ ettiği hac, niyet ettiği kimse yerine değil, kendi yerine olur.

Niyetli ne olursa olsun, yaptığı hac önce İslâm hacı (İlk farz hac) yerine, sonra üzerine kassası lâzım olan hac yerine, ondan sonra adak hac yerine daha sonra da vekillik yoluyla olan hac yerine geçer (Zâhir budur ki bu dahi Şafii kavidir.)

HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI:

Masluman olmak, balığ olmak, akılh olmak, hür olmak ve gucu yetmek. Gücü yetmek de iki kısımdır: Birinci kısım kendisi bizzat hac yapmağa gücü yetmektir. Bu da üç şeyle olur: Birincisi, vücudunun sıhhatli olması, ikincisi yolun emniyetli olması, malına, canına dümandan zarar gelmemesi, deniz yoluyla gidecek olursa, deniz tehlikesinden emin olması, üçüncüsü, borcunu ödedikten sonra kendisine ve ailesine yetecek nafakaya sahip bulunması ve yayan yürümek zorunda kalmaması için vasta ücretine de sahip olmasıdır. Guc yetmenin ikinci kısmı, kendisi felç veya benzeri bir hastalığı olup da bundan kurtulma ümidi çok az olan kimsenin bizzat gidemeyip yerine gönderceğı vekilin nafakasını ve ücretini verebilmesidir.

Eğer oğlu kendiliğinden babasının yerine hacca gitmeyi dilerse, babası izin vermelidir. Zîrâ babaya hizmet etmek şereftir. Eğer oğlu kendisine «para vereyim, yerine vekil tutu derse, nimetli kabul etmek zorunda değildir.

Hacca gitmeye gücü yetince acele etmelidir. Ancak gelecek yıl daha uygun olacağına tahmin ederse, erteletir. Fakat erteletirip de hac yapmadan ölürse, asi olur. Vasiyet etmese bile mirasından yerine vekil göndermek farz olur. (Hanefiye göre vasiyet ederse, farz olur. Etmese, olmaz). Zîrâ hac onun zimmetine borç olur. O halde, diğer borçlar gibi edâsı gerekir. Diğer bir delil de Hz. Ömer buyurdu ki: «Gücü yetip de hacca gitmeyenler hakkında vîlâyetlere, bir yazı yazıp onlardan haraç almak istirdim.»

HACCIN RÜKÜNLERİ

Haccın bazı rükünleri vardır ki, yerine getirilmeden hac olmaz. Bunlar beştir: İhram, tavaf, tavaftan sonra sa'y, Arafatta vakfeye durmak ve bir kavle göre saçları lıraş etmek. (Hanefîye göre haccın rukuşu ikidir: Arafatta vakfeye durmak ve ziyaret tavafı yapmaktır. İhram giymek, sa'y etmek ve tıraş olmak farz değildir, vacibur.)

Haccın vâcibleri -ki onları terk etmekle hac bâtil olmaz; fakat bir koyun kurban etmek lâzım gelir— altıdır: 1 — Mikatta ihram giymek, eğer mîkal yerini geçerse, bir koyun kurban etmek lâzımdır. 2 — Cemre'ye taş atmak (şeytan taşlamak) 3 — Güneş batıncaya kadar Arafatta beklemek, 4 — Öce müzdelifede ikame etmek, 5 — Teşrik geceleri Mina'da ikamet etmek, 6 — Vedâ tavafı yapmak. İkinci or kavle göre vedâ tavafı yapılmassa, kurban lâzım gelmez. Fakat edâ etmesi sunnettir.

Haccı edâ etmenin çeşitleri üçtür: İfrâd, kiran ve temettüdur. İfrâd hepsinden fasiletlidir. (Hanefîye göre Kiran temettüden ve temettü de İfrâddan fasiletlidir.) İfrâd hac şöyledir: Önce yalnız haccı edâ edip onu bululuğktan sonra Umre için ihram giyip umreyi edâ etmektedir. Umrenin ihramını c'irane'de giymek, Temum'de giymekten ve Temum'de giymek, Hudebiye'de giymekten fasiletlidir. Bu üç yerin birinde Umre için İhram giymek adanettir.

Kiran haccı «Lâbbeyke bihaccetin ve Umretine» deyip hac ve Umre için bir defada ihram bağlanır. Sonra hac amelleri yerine getirilir. Zilâ Umre âmelleri hac âmelleri içindedir. Abdest, gusûl içinde ifa edildiği gibi ifa edilir. Kiran haccı yapanlara bir kurban vâcib olur. Anenâ Mekke'diler için bu kurban vacib olmaz. Zira onun mikatı Mekke'dir. Kiran haccı yapanlar, Arafatta vakfeye durmadan önce tavaf ve sa'y ederse, sa'y hem farz hac, hem Umre sa'yı yerine geçer. Fakat Arafatta vakfeden sonra daha önce yaptığı tavaf isade etmesi gerekir. Zilâ rukûn olan tavaftan sonra vakfeden sonra olmasıdır.

Temettü haccında mikata geldiği zaman, Umre için ihram giyip Mekke'de umre tavafını yaptıktan sonra, ihram icaplarıyla bağlı kalmamak için ihramını çıkarır. Sonra hac vaktinde Mekke'de hac için ihram giyer. Temettü haccı yapana bir kurban vacib olur. Kurban gücü yetmezse, ayrı ayrı günlerde veya peşpeş Kurban bayramından önce üç gün, meleketeine döndükten sonra yedi gün oruç tutar. Kiran haccında da kurban gücü yetmezse, bu şekilde on gün oruç tutar. Temettü kurbanı; Umrenin ihramını, Şevvâ'da, yahut Zilka'dede veya Zilhiccenin ilk on gününde giymiş olup hac ve ihramı bir araya getirmiş ve bu yüzden mikattan geri kalmış kimselere vacib olur. O halde temettü eden kimse, Mekke'de olursa, yahut yabancı olup Mekke'de yakın olmasa olursa ve hac vaktinde mikatına veya mikatı ka-dır mesafeye gelirse, ona kurban lâzım olmaz.

HACCIN YASAKLARI ALTIDIR:

1 — İhrâmı olana elbise giymek haramdır. Gerek gömlek, gerek don, gerek çama ve gerekse tülbeni olunsun. Bunların birisi câiz değildir. Belki izar, (ihramın alt kısmı) rida (üst kısmı) ve nallâ giymelidir. Eğer nallâ bulunmazsa, açık ayakkabı da câizdir. Ve eğer izar bulunmazsa, don giymelidir. Bütün kışlarına izar ile örtmesi câizdir. Ancak başını örtmesi câiz değildir. Kadınların âdet üzere kaftan giymeleri câizdir. Ancak yüzlerini örtmeleri câiz değildir. Mahrum içinde ve dar yerlerde olursa câizdir.

2 — Güzel kokular kullanmamalıdır. Zîrâ eğer güzel kokular sarılsa, veya elbise giyilse, bir kurban lâzım gelir.

3 — Kollarını tıraş etmemelidir ve tırnaklarını kesmemelidir. Zîrâ bunlardan birini yaparsa, bir kurban lâzım gelir. Hamama girmek kın aşürmek, hacumat yapmak ve saçını çözmek dahî câiz değildir.

4 — Cima etmemelidir. Cima yaparsa, ya bir deve, yahut bir ağız veya yedi koyun kurban etmek vâcib olduğundan artık haccı fâsit olur, kazası lâzım olur.

5 — Cimadan önceki hâllerdir. Meselâ kadınları çımdıkları ve oynamak câiz değildir. Kadına dokunma ile abdestli bennâ şeyler için bir kurban vâcib olur. Kadınlar ile istimna etmek için de bir kurban lâzım olur. İhrâmı kimse için nikâh câiz olmaz. (Hanefîye göre câizdir). Nikâh ettiği takdirde kurban veya sadaka lâzım gelmez.

6 — İhrâmı için deniz hayvanları hariç bir şey avlanmak câiz değildir. Avladığı takdirde deve, sığır ve koyundan ona benzerini sadaka vermek vâcib olur.

HAC NASIL YAPILIR?

Mâlûm olsun ki, hacc yapılacak işleri evvelinden sonuna kadar, farzları, sünnetleri ve edebleri birlikte göstermekle tertip üzere bulmek gerekir. Zîrâ ihâdeti, âdet olduğu için değil de, ihâdet olduğu için yaptıkları yanında farz, sünnet ve edebler bir olur.

Zîrâ muhabbet makamına ulaşmak, ancak nafîle ve sünnetler ile mümkün olur. Nitekim peygamberimiz buyurur ki: «Her ne kadar kullarım en çok farz edîsıyla bana yaklaşıyorlarsa da, nafîle ve sünnet ile yaklaşımları geri kalmayan, kullarım da, öyle bir mertebeye erişirler ki, ben onların kulağı, gözü, eli ve dili olurum.» (K'udsi hadîs). Şöyle ki, benimle iştir, benimle görür, benimle söyler ve benimle tutar. O hâlde, ihâdetin edeblerini ve sünnetlerini edâ etmek mûhündür. Edeblerin de derecelerini göstermek lâzımdır. Önce hac yolunun edeblerine riayet etmek gerekir.

Önce hacca azmetmeli, hallâ bir niyetle niyet etmelidir. Sonra tevbe etmelidir. Zimmetinde bulunan kul haklarını, borçlarını ödeme-

lıdır. Hanımın, çocuklarının ve kendisine nafakası lâzım olan kimselerin nafakalarını vermelidir. Vasiyetnamesini yazmalıdır. Yol harcı için helâkînden hazırlanmış, şüpheli olan maldan kaçınmalıdır. Zinâ şüpheli malı hac yapanın kâbel olmama tehlikesi olur. Yol harcı için, yolda fakirlere yardım edilecek şekilde yapılmalıdır. Yola çıkmadan önce bir miktar sadaka vermelidir. Kuvvetli bir hayvan kiralamak, hayvan sahibinin isteksiz götürmemesi için, daha önce taşınacak eşyaların hepsini ona göstermelidir. Din yolunda ve yol dışında her işine haldeş olmak bir sadık yoldaş edinmelidir. Destlarına vedâ edip onlardan hayrî dualar talep etmelidir. Her birine: «Ölmü, emanetini ve ahbetini Allah'a emanlıyorum.» demelidir. Onlar da: «Allah seni korusun, sana takvayı and eyleyip seni yaramaz işlerden korusun, günahlarını affetsin. Uğurun hayrî olsun.» demelidirler.

Harec azzmeden kimse, evinden çıkacağı zaman iki rek'at namaz kılmalıdır. Birinci rek'atta «Kul ya ayyühe'l Kafirun» süresini, ikinci rek'atta «Kul hüvellahu ehade» süresini okumalıdır. Namazdan çıkınca, namazdan sonra okunan dualardan sonra bu duayı okumalıdır: «Allahum, sen seferimin sahibisin, aile, evladım ve mallarımın koruyucususun. Beni ve onları bütün afetten koru. Allaham, bu seferimde senden hayır, takva, beğenilen âmetler dilerim.» Evinin kapısına gelince şu duayı okumalıdır: «Allahuma, sana tevekkül edip sefer ettim. Nereye gidersen, uğraşım senin. Allahum, beni takva ile rınklandır. Nereye dönersen uğrumu hayır eyle.» Hayvana bindince, şu duayı okumalıdır: «Bu hayvanı bize bağış kılın Allah'a hamd-ü senâlar olsun. Eğer Allah'ın imayeti olmasaydı, biz onu mâsahhar edemerdik. Biz Allah'a dönerdik.» Hayvan yürümeye başlayınca, bu âyet-i kerimeyi okumalıdır: «Hareket ve sükûn Allah'ın himiyedir. Allah bağışlayıcı ve merhametlidir.» Bütün hac yolu boyunca zikir ve Kur'an'dan boş kalmamalıdır. Yükseklere çıkarken: «Senin şerefia bütün şereflerden üstündür. Her halde hamd-ü senâ sana mahsustur.» Bir korku hâsi olunca «Âyet-i Kürsî ve «Şehidellahu» âyetini ve «Kul hüvellahu ehade» ve iki muavvizeyi okumalıdır.

İHRAMIN KEDERLERİ VE MEKK'EYE GİRİŞ

Hacı, mâkat yerine gelince, gusûl etmeli, kıllarını ve tırnaklarını Cuma tahsinde geçtiği gibi kasmalı, dikili abdestleri çıkarıp izar ve rida ile örtünmek suretiyle ihram bağlamalıdır. Örtündüğü ihramın her iki parçası da beyaz olmalıdır. İhramdan önce güzel kokular sürülmelidir. O mekândan gitmeğe azmedince, deveyi kaldırıp yola yönelmek haccı niyet etmeli, kalbi ve diliyle bu duayı okumalıdır: «Allahum, ben himâlindeyim, fermanına uydum, divanına geldim. Senin âmetin devamlıdır. Müşk sana mahsustur. Ortığın yoktur.» Yüksek bir yere çıkarken, yukarıdan aşağıya inerken, korkulu bir yere inerken ve kâfile birbirine karışıp tedihâm oluncu, yüksek sesle bu duayı tekrar etmelidir. Mekke'ye ulaşıncu gusûl etmelidir.

Hacca dokuz yerde gusül yapmak sünnettir: İhram için, Mekke'ye girmek için, ziyaret tavafı için, Arafat'ta durmak için, Mündelife'de kumet için, üç gusül de üç cemre (şeytan taqlama) için ve vedâ tavafı için. Akabe cemresinde gusül yoktur. Gusül edip Mekke'ye girince gusül «Beytullah» ilçine, henüz şehir içinde ilerlerken bu duayı okunmalıdır: «Allahum, senden gayri mahud yoktur. Adem selâmdir, se-lâmet sendendir, yurdum selâmet yurduudur. Ey cülâ ve kerem sahibi! Allahum, şereflendirdiğin ve kıymetlendirdiğin "Beytin" budur. Allahum, Beytinein kıymet ve âzametini ve hac yapmanın sevap ve şereflini artır. Allahum, bize rahmet kapılarını aç, ve hâl kovulmuş şeytanı sakla.» Sonra «Benî Şeybe» kapısından menside girip «Hacer-i Evede»ye ydnelmeli ve onu izet ve ikram ile öpmelidir. Eğer opmezse, ona el uzatıp ziyarete işaret etmelidir ve bu duayı okunmalıdır. «Allahum, bu emaneti edâ ettim ve ahde vefâ ettim. Sen benim vefâ ettiğime şahid ol.»

TAVAFIN EDESLERİ:

Tavaf namaz gibidir. Yani, onda da beden temizliği, «ibise temizliği ve avret yerlerini örtmek şarttır. Fakat tavafta konuşmak câizdir. Önce «Edâha» sünnetini yerine getirmelidir. «Edâha», harın ortasına sağ kolunu altına alıp iki ucuna sel omuzuna atmaktır. Sonra «Beyt-i Şerife» vâ tarafına alıp başta «Hacer-i Evedine» hışından tavafa başlanmalıdır. «Beyt-i Şerife ile arasındaki mesafe üç adımdan çok olmamalıdır. Tâ ki, şadırvan üzerine basmak zorunda kalmayın. Şadırvan: «Beyt-i Şerife» hududuna dahil olan bir mekândır. Tavafa başlayınca, bu duayı okunmalıdır: «Allahum sana iman getirdim. Kitabını tasdik ettim. Resûlün Muhammed Mustafa sünnetine tabi oldum.» Beyt-i Şerifin kapısının hizasına gelince «Allahum, bu Beyt senin beytidir ve harem, haremindir ve bu makam cehennem ateşinden sağmanların makamıdır.» demelidir.

«Rûkn-i Irakîye» ulaşıncâ, bu duayı okunmalıdır: «Allahum, kötü nifak, kötü ahlak, kötü aile, kötü evlât, kötü mal ve kötü bakmaklan sana sığınarım.» Altın çık altına gelince: «Allahum, Arşın Ağvesinde göğsümdür ve bana Muhammed Mustafa'nın şerbetinden içir ki, soğan sava ebedi olarak susuzluk yoktur.» demelidir «Rûkn-i Şamiye» gelince: «Allahum, hacımı makbul, sa'yımı meşkûr, günahımı mağûr eyle. Ticaretimi zararlı eyleme. Ey Aziz, ey Gâfûr, benim bütün günahlarım sana gidiş değildir. Sen bana mağfîret eyle.» diye cektir. «Rûkn-i Yemaniye» ulaşıncâ şunu okunmalıdır: «Allahum, beni küfür, nifak, fakirlik neme, kabîr âzâbı, hayat, memat fâsâdelerinden, dünya ve âhiret belâlarından sakla.»

Bu rukûn ile «Hacer-i Evede» arasında şu duayı okunmalıdır «Allahum, bana dünya ve âhirette iyilik ver, beni kabîr âzâbından ve ateş âzâbından sakla.» Yedi defa bu şekilde dönmeli ve her defasında da bu duaları okunmalıdır. Bir defa dönmeye bir «şavâ» denir. Üç «şavâ»

şavtlarda acele ve koşarcasına dönmelidir. Eğer «Beyt-i şerifin» yakınında izdiham var ise, acele yürüyebilmek için, bir miktar uzaktan dönmelidir. Son dört şavtlarda ise, yavaş yavaş yürümelidir. Her defasında mümkün ise Hacer-i Esved'i öpmeli ve Rûkân-ı Yemaniye elini uzatmalıdır. Eğer izdihamdan yapamazsa, eliyle işaret etmelidir. Bu mînârla üzere yedi şavtı tamamlayınca, Mekke-i Müşerrefenin kapısı ile Hacer-i Esved arasında durup karnına, göğsüne, yurunun sağ tarafına ve iki elini dirseklerine varıncaya kadar «Beyt-i şerifin» duvarına yapışmalıdır ve elini «Beyt-i şerifin» örtüsüne dokundurmalıdır. Bu makama «Mâleziye» derir. Duaların kabul olacağı makandır. O halde bu duayı okumalıdır «Ey eîdî Beytin sahibi, beni cehennem ateşinden kurt. Bütün kötü şeylerden menahafaza et. Bana nasib ettiğin rızıkla kanaat ver, İhsan ettiğin nimete hareket ver.» Sonra Peygamberimizin pâk ruhuna salâvat getirip tevbe ve istiğfar etmeli ve ne ihtiyacı var ise dilemelidir. Sonra makamın arkasında durup iki rek'at namaz kılmalıdır ki, bu namaza «Tavafta iki rek'at» denir. Tavafta, bu iki rek'at namazla tamamlanır. Birinci rek'atta Fatîha ile Kulînevillâhü sûrelerini okumalıdır. Namazdan sonra dua etmelidir. Bu yedi şavtı dönmekten bir tavafta tamam olmaz. Her yedi defa döndükten sonra iki rek'at namaz kılmalıdır. Sonra Hacer-i Esvedin yanına gidip öpüp tavafta onunda bitirmelidir. Sonra da sa'y ile meşgûl olmalıdır.

SA'YİN ADABI

Tavaftan sonra Safa kapısından dışarı çıkıp yürüyerek Ka'be görünceye kadar Safa'da yukarıya doğru çıkmalıdır. Yüzünü Ka'be tarafına çevirip «Allah'tan başka mâbud yoktur. Mülk ona mahsustur. Ortağı yoktur. Diriltir. Öldüren odur. Hayır ve İhsan onun elindedir. Herşey kadirdir. Yaadinde sübh olup kulumu yardım eden, askerine yardım ve zafer İhsan eden; hüsnân düşmanlarını hizmete uğratan odur. Kâfirler hoşuna gitmese de biz İslâm İhlâshıyız» duasını okumalıdır. Sonra aşağı inip sa'ye başlamalıdır. Yavaş yavaş Merve tarafına yürüyüp «Rab işleri verhem ve tecavuz amma...» duasını okumalıdır. Sonra yavaşça hareket eder, meşedin hoşsindeki «Mülk Allah'ta» (Yeşil işaret) gelinceye kadar Kendisiyle işaret arasında aldığı arzun mesafe kaldığı yerden huzla yürümeye başlar; İkinci işarete gelinceye kadar... Sonra Merveye gelinceye kadar yavaşça yürür. Merveye çıkınca Safaya döner ve anlatılan duayı okur. Bu anlatığımıza bir sa'y denir. Safaya döndüce iki defa olur. Yedi defa bu şekilde sa'y eder. Sa'y bitince, Kudum tavafla sa'y edâ etmiş olur. Bu tavafta sünnettir. Rûkân olan tavafta, vukuftan (Arafatta durmak) sonra olur. Sa'yda taharet üzere olmak sünnettir. Tavafta taharet vacibdir. Sa'yda kudum tavafta kâfiyet eder. Zîrâ sa'yın vukuftan sonra olması şart değildir. Fakat tavaftan sonra olması şarttır. Bu tavafta sünnet tavafta olur...

ARAFATTA VAKFENİN ADABI

Eğer kâfile Arefe günü Arafata ulaşırsa tavaf ile meşgul olmamalıdır. Eğer Arefe gününden önce varırsa, Kudum tavafına edâ ederler. Sonra Terviye (Zilhiccenin 8'i) günü Mekk'e'den çıkıp o gece Mina'da kalırlar. Ertesi gün Arafata giderler. Arafatta durmanın vakti, Arefe günü zevailden sonra bayramın sabahına kadardır. Bayram sabahından sonra ulaşan kimse, haccı kaçırmış olur. Arefe günü guslî edip ikindî namazını öğle namazıyla beraber kılmalıdır. Tâ ki devamî dua ile meşgûl olsun. O gün, çok dua edilmek için oruç tutmamalıdır. Zira haccın binası, kalblerin cemiyeti ve azizlerin hâmetidir. Bu şerefli vakitte zikirlerin en faziletli olanı İlhâ ilâhıdır. Hâlık zevail vakitinden akşama kadar yalvarıp, ağlayıp, azlamalıdır. Te-be edip geçmiş takvâlarından ötür dîlemelidir. Bu şerefli vakitte istiğfar duaları çoktur. Bu kitapta zikir etmek zordur. Tahtülâkı şifhânda geçmiş-tir. Arzu eden ona müraعات etsin. Bellediği duaları okusun. Zira bu vakitte büyüklerden nakledilen duaları okumak güzeldir. Eğer esber okuyamıyorsa, kâğıda yazıp okumalıdır. Yahut birisi okusun, o da «âmin» desin. Güneş batmadan Arafat hududundan çıkmasın.

HACCIN DİĞER İBADETLERİ

Arafattan sonra Müzdelife'ye gider. Orda guslî eder. Zira Müzdelife harâmdır. Akşam namazını geciktirip yata namazıyla beraber oir esen iki karnetle kılmalıdır. Yapabilirse o gece Müzdelife'de kılmalıdır. Zira çok şerefli ve aziz bir gecedir. Gece Müzdelife'de bulunmak ibâdetlerin camiasındandır. Bir kimse gece Müzdelife'de bulunmazsa, bir kurban kesmesi gerekir. Müzdelife'den yeminî taş götürüp Mina'da Cemre'lere atmamalıdır. Zira Müzdelife Mina'ya nisbetle taştır, orda kolaylıkla taş bulunur. Gece yarısına yakın Mina'ya hareket edip sabah namazını karanlıkta kılmalıdır. «Meş'arâ'l-Haram» denilen Müzdelife'nin hududuna gelince tayyeri aşaruncaya kadar, orda durup dua etmelidir. Sonra oradan «Muhassir Vadiisi» denilen yere gelmelidir. Bu vadiye gelince, hayvanı hızlı sürmeli ve eğer piyade ise suratla vadiyi karşıdan karşıya geçmelidir. Zira sünnet böyledir. Sonra hayram günü sabahleyin bazen tekbir bazen telbiye (Lebbeyke...) söylemeli ve «Cemre» denilen üç yüksek yere gelinceye kadar buna devam etmelidir. Onları geçip yolan sağ tarafında «Cemre'tâ'l-Akabe» denilen yüksek yere gelmelidir. Burada yüzünü kibleye dönmelidir. Güneş bir mızrak boyu yükselince bu cemreye yedi taş atmalıdır. Kibleye karşı durup atmak daha hayırlıdır.

Burada tekbir yerine telbiye getirmelidir. Bu cemrede her bir taş atıldığında, «Allahümme! Tasdiklen bikkıtabike ve itibâenü sünneti nebiyyike» demelidir. Cemre işi bitince telbiye ve tekbire son verir. Ancak farz namazlardan sonra bayram günü öğleden son teğrik günü-

nün astatına kadar —ki bayramın dördüncü günü oluyor— ıara ne mazlardan sonra tekbir getirir. Sonra konağına vurur, dua ile meğrûl olur Kurban kesmek dilerse kurban keser. Kurbanın çarptırma gezer. Sonra saçını traş eder. Bugünde taşlama ve traşı edâ etti ise, ib-râmdan bir çözüme hâsıl olur, ihramın bütün mahzurları helâl olur. Ancak kadına dokunmak ve avlanmak helâl olmaz. Sonra Mekke'ye gelir, rûkûn olan tavafı edâ eder. Bayram gecesinin yarısı geçtikten sonra rûkûn tavafının vakitî girmiş olur. Fakat bayram günü yapmak daha iyidir. Çerçi son vakitî yoktur. Zîrâ ne kadar geciktürülse, vakitî geçmez. Ancak edâ edilmeden son çözüme hâsıl olmaz ve mütaşeret olduğu gibi haram kalır. Bu tavafı, kudum tavafında anlattığımız gi-bi edâ edilirse, hac tamam olur, mütaşeret ve avlanma da helâl olur. Daha önce sa'y yaptıysa, sa'yı yapmamalıdır. Zîrâ bu tavaftan önce sa'y yapmak câiz olur. Taşlamayı, traşı ve tavafı yapınca hac tamam olur, ihramdan çıkar. Teşrik günlerindeki taşlama ve Mina'da gecelemek ihram kalktıktan sonra yapılır. Tavaf ve sa'y'dan boşalıncâ, bayram günü Mina'ya gelip o gece orda durmalıdır. Zîrâ bu kadarı râ-cıdır. Ertesi gün zavaliden sonra taşlama için gusûl etmelidir ve Ara-fat tarafından olan ikinci cemreye yedi taş atmalıdır. Sonra yuzu-nu kibleye dönüp «Bakara» süresi kadar dua etmelidir. Sonra ikinci cemrede de yedi taş atıp yine dua etmelidir. Ondaki sonra yedi taş da Akabe cemresinde atmalıdır ve o gece Mina'da kalmalıdır. Sonra bay-ramın üçüncü günü de bu şekilde bu üç cemrede yirmibir taş atmalı-dır. Eğer bu kadariyle yetinip Mekke'ye gelirse kifâyet eder. Eğer gu-neş batıncaya kadar orda kalırsa, o geceyi de orda geçirip ertesi gün yine yirmibir taş atmak lâzım olur. Haccın tamamı bu anlatığımızdır.

UMRE NASIL YAPILIR?

Umre yapmak isteyen kimse, gusûl edip haccâ olduğu gibi ihram ve elbisesini (kadın için) giymelidir. Sonra Mekke'den çıkıp Umre mikatına gelmelidir. Mikat, Cîrâne, Ten'im ve Hudeybiye'dir. Umreye niyet edip «Lebbeyke bi ümretine» demelidir. Meseld-i Akbe'ye gidip or-da iki rek'at namaz kılmalıdır. Geri Mekke'ye yönelerek yolda «Leb-beyke» demelidir. Meseld kapısına gelince, tebliyeyi kesip haccâ oldu-ğu gibi tavaf ve sa'y yapmalıdır. Sonra saçını traş edip Umreyi emun-la tutarmelidir.

Umre, yâni her vaktinde yapılabilir. Mekke'de oturan kimse müm-kün olduğu kadar Umre yapmalıdır. Umre etmese, tavaf etmelidir. Bunu da yapamazsa, Ka'be'ye bakmalıdır. Ka'be'nin içine girince iki direk arasında namaz kılmalıdır. Ka'be'ye yahn ayak ve bızım ve hür-metle girmelidir. İçebildiği kadar Zemzem suyundan içmelidir, midesi doluncaya kadar. Zîrâ ne niyetle içerse şifâ bulur, Zemzem suyundan içerken şu duayı okunmalıdır: «Allahum! Bunu bana her betâdan şifâ kılup bana ihlas, yakin, dünya ve âhiretle âfiyet ünsan eyle.»

VEDA TAVAFI

Memleketine dönmeğe azmedince, yüzünü ve eşyasını bağlayıp bu tun işlerinin sonunda Ka'be'ye vedâ etmelidir. Vedâ, yedi defa tavaf edip iki rek'at namaz kılmakla olur. Tavaftan şekli daha önce anlatıl-
mış gibidir. Ancak bunda «teshib» ve hızlı yürümek yoktur. Sonra «Mâlezzema» tarafına gidip dua eder, geri döner ve mescitten çıkınca ya kadar Ka'be'ye bakar.

MEDİNE ZİYARETİ

Sonra Medine'ye hareket etmelidir. Peygamberimiz buyurur ki «Ölümünden sonra beni ziyaret eden, beni hayatında ziyaret etmiş gibi olur.» Ve yine buyurur ki: «Beni ziyaret etmekten başka niyet taşımadan Medine'ye gelen kimseye şefaat etmem için, Allah üzerin-
de hakkı sakât olur.» Medine'ye girince skâvat getirir. Gerek Medine'nin duvarlarına ilâşimesi, şu duayı okur: «Allahum! Bu Peygamber ha-
remini, bana cennetimin ateşinden ve acıklı ızdıptan saklamak eyle.» Önce gusûl edip ondan sonra Medine'ye girmelidir. Ouzel kokular so-
runup beyaz elbise giymelidir. Tevazu ve vektarla şu duayı okunmalıdır «Allahum, beni doğru mekâna vâsıl eyle, kendi tarafından hîdâyet nâ-
sıl eyle.» Sonra mescide girip minberin altında sağ ötrek omuzu ile beraber olacak şekilde iki rek'at namaz kılmalıdır. Zîrâ Peygamberin makamı bu kıl.

Sonra ziyarete azmetmeli, yüzünü «Havza-ı şerife» duvarına ve arkasından da kible tarafına çevirmeli. Elini duvara sürmek ve duvarı omek sünnet değildir. Belki biraz usak durmak hürmete daha yakın ve uygundur. Sonra şu duayı okur: «Ey Allahın Resûlü, Allahın Nebî-si, Habîbî, Safîyyî, ey Adem evlâdının en şerefli, Peygamberlerin en-
disi, sonuncusu, Rabbül âlemin'in Resûlü Ekremi! Allah'ın Salât ve Selâm sana, âline, ashâbına ve ehli-i beytine olsun. Allah, diğer Pey-
gamberlerin ümmetinden onlara verdiği karışıklardan fazla binden sana karışık versin. Allah senin kâdrini ve şerefini, sâkırlar seni sâkir et-
tiği ve güfliler güfllet ettiği müddetçe artırsın.» Eğer Peygamberin rav-
zasına selâm vadiyeti yapan var ise, «İzândan sana selâmı demelâ.» Sonra bir iki ayak geri çekilip Ebubekir ve Ömer hazretlerine «a s s selâm verip şöyle demelidir: «Allah'ın selâmı sizin üzerinize olsun, ey Allah'ın Resûlü'nün vezirleri ve hayatla kâidhoça dinî ikâmı için yar-
dumcılar! Onun yoluna tabi olup sünneti ihyâ edenler sizsiniz. O halde Allah size, diğer peygamberlerin vezirlerine verdiği karışıklar-
dan (mukâfat) daha fazla karışıklar versin.» Sonra o makamda du-
rabildiği kadar durup dua etmelidir. Sonra dışarı çıkıp Bakî mezarla-
rındaki Sahabe-i Kirâmın mezarlarını ziyaret etmelidir. Dönmek iste-
diği zaman bir defa daha Peygamberimizin Ravza-ı Mutahheresini zi-
yaret edip vedâ etmelidir.

HACCIN İNCELİKLERİNİN SİRLERİ

Bu anlatılan hac âmellerinin şekli idi. Bu âmellerin her birinde bir maksad, bir ibret ve âhret işlerinde bir işi hatırlatmak ve bir uyarıma vardır. Onun da aslı ve hakikati şudur: İnsan kemal-i saadete erişmek için yaratılmıştır. İnsan, müslümanlık devrânında anlattığı gibi kendi ihtiyarını bırakmadıkça tam bir saadete eremez. Arzu ve isteklere uymak insanın belâk sebebidir. İnsanın şeriat ileyle değil de kendi ihtiyarıyla yaptığı herşey, arzularına uymak olur, kul muamelesi olmaz. Halbuki onun saadeti kulluktur. Bunun içindir ki, eski milletlerde rûhbanîyet ve seyahatla emir olurmuştu. Hatta her ummetin âhidleri insanlar arasından çekilip azdili seçmişlerdir. Dağların tepesinde meskenler ediniş ömürleri boyunca rıyaset ve mücahede etmişlerdir. Bunun için Peygamber efendimize: «Dinde seyahat ve rûhbanîyet yok mudur?» diye sorulunca, buyurdu ki: «Âlâde ihlâd ve hac onun yerine buyurulmuştur.» Demek ki, Allah Muhammed ummetine rûhbanîyete bedel hac yapmayı ferman etmiştir. Zira hac yolunda hem mücahede göyesi hâsıl olur, hem de başka ibretler de zâhır olur. Zira Allah, Mekke'yi şerefliendirip kendi şâtına ikâfe etti ve onu padişahların huzuruna hemzâlip her tarafını harâm yaptı. Onun ağaçlarını tanzim edip kesilmesini harâm eyledi. Arafata padişahın harâmî ösündeki meydan mesabesinde yaptı. Bövce her tarafın Ka'be'ye kasdedilip tevbe ederler. Gerçi Allah'ın mekândan mânezzehe olduğunu bilirler. Fakat Cenâb-ı Hak'ka büyük arzu ve teveccüh olduğı için, ona nisbet edilen herşey sevilir, istenir.

İşte müslümanlar bu çevik ile çoluk çoğunu, malını ve vatanını bırakıp çolun tehlikesine katlanırlar ve kula yaraşır şekilde Allah'ın huzuruna varırlar. Bu hac ibâdetinde aklın anıyamayacağı bazı şeyler de emredilmiştir. Cenrelere taş atmak, tofa de merve arasında sa'y etmek gibi. Zira akla uygun olan herşey, nefsin onunda arzusuyla vardır, ne ettiğini, neçin ettiğini bilir. Meselâ zakkâtta, fakirlere merhamet, namazla Allah'a karşı tevâz ve oruçta da şeytanın askerini kırmak olduğuna bilir. Bu durumda tabiatının, akla uygun hareket etmesi ihtimali vardır. Halbuki tam bir kulluk yalnız Allah'ın emriyle hareket edip kendi içinden aslâ bir hüküm koymamaktır. Taşlama ve sa'y bündandır. Zira bunlar yalnız kulluktan başka bir şeyle olmaz. Bunun için Peygamberimiz hususen hac duasında: «Lebbeyke bilhaccetin hakken lââhuden ve Rikkane derdî. [Hacca kulluk ve kölelik] diye ad vermişti. O hâlde, hac işlerinden teveccüh ederek «bundan maksat nedir?» deyip tûhafalarına gitmesinin sebebi; bu içlerden göye, göyesizlik ve maksatsızlık olduğunu bilmemeleridir. Bu sebebsizlikten göye de kul, kulluğunda göyesiz olup yalnız Allah'ın fermanına bakmalıdır. Aklin bütün gayeleri bertaraf etmekten başka nasibi yoktur. Zira onun nasdeti fânî, yok olup nasıbsız olmaktır. Öyle ki, onda Allah'tan başka ve onun emrinden başka bir şey kalmamalıdır.

HACCIN İBRETLERİ

Hac yolculuğu âhiret yolculuğuna benzer. Zira hac yolculuğundan maksat hanedir, (Kâ'be'dir). Âhiret yolculuğundan maksat ise, hane sahibidir; (Allah). O halde, bu yolculuğun hazırlık ve hallerinden öbür yolculuğun hallerini hatırlamalıdır. Hac yolculuğunda çocuklarına ve bütün dostlarına vedâ etmesi; ölüm sekazatında olacak vedâyâ benzer.

Bu yolculukta önce kalbi bütün bağlardan kurtarıldıktan sonra yola girmek gerektiği gibi, âhiret yolculuğunda da omrun sonunda dünyevi bağlardan kurtulmak gerekir. Akas takdîrde yolculuk ona acı geleceği munakkaktır. Hac yolculuğunda çölde susuz, levanımız kalınmak için çeşitli yolculuk levanımıza hazırlayıp her türlü ihtiyacı göstermek gerektiği gibi, kıyamet çölünde de her türlü hazırlık gerekir. Zira kıyamet çölü ondan daha uzak, daha korkunç ve anıya daha muhtaçtır. Devamlı kalmayıp bos olan herşey, çöl yolculuğuna azık olmaya yaraşmadığı gibi, riya ve kusur ile karışık olan ibâdet de âhiret yolculuğuna azık olmaya lâyık değildir. Devanın sarısına oturmak tabutu hatırlatmalıdır. Zira âhiret yolculuğunda bineği tabut olacak tir. Belki de deveден imeden tabuta binme vakti erşecektir.

O halde, onun bu yolculuğu âhirete azık olmağa lâyık olmalıdır. Mutad elbisesini çıkarp ihram giydiği zaman âhiret kefenini hatırlamalıdır. Zira ihram da, kefen gibi, iki beyaz gömlek olup öbür dünyaya yolculuk elbisesi gibi bu dünyanın elbiselerine uymamaktadır. Yolculuğun zorluk ve tehlikelerini görünce, münker ve nekir ve akre ve yılanları hatırlamalıdır.

Zira kâbînden mahşer gününe varıncaya kadar çöl, büyük ve zorlukları sonsuzdur. Yanında uygun arkadaş olmadan çöl âfetinden selâmet bulamadığı gibi, salih âmeliler olmadan da kâbir azabından emniyet olamaz. Bu yolculukta eşinden, evlâdından, arkadaş ve dostlarından ayrılıp yalnız kaldığı gibi, kâbînde de onlardan ayrılıp yalnız kalacağına hatırlamalıdır. «Lebheyke» demeğe başlayınca, kıyamet günü Allahın çağırma cevap verirken o zamanki korku ve hali hatırlayıp o âleme dâimlidir.

Ali bin Ebi-Reyhan bin Ali (r.a.) ihram giyince, rengi bozuldu, vücuduna titreme düştü ve «Lebheyke» diye çağırmadı. Ona: «Niçin Lebheyke demiyorsun?» diye sordular. Dedi ki: «Lebheyke ve sa'deyke'nin cevabını almaktan korkarım ve deveден düşüp bayıldı. Ahmet bin Ebi-El-Cuvari Ebi Süleyman-ı Daranî'nin müridlerinden idi. Şöyle hikâye eder: Ebu Süleyman bir defa Lebheyke dedi ve kendinden geçip bayıldı ve bir mil yol almaya kadar böyle baygın kaldı. Ayılınca sordular. Dedi ki: «Allah Müsa'ya (r.a.r.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ümmetinim sâlimlerince tanzih et ki, beni anmasınlar. Zira benî ananı, ben de anarım. Beni anan sâlim ise, ben de onu âhirete anarım».

Yine Ebu Süleyman dedi ki: «Duydum ki, her safakasına şühret-i şeylerden hazırlayan kimse, "Lebbeyk" deyince, ona: "Elindeki mahalde etmeden Lebbeyk'im ve sa'deyk'im kabul olmaz" diye cevap verilir.»

Tavaîda: Başaroların padişahu dergâhına geldiklerinde, padişahın sarayı etrafında dönmeleri ve padişaha ihtiyaçları arz etmek için fırsat kollamaları ve kendilerine şefaat edecek bir kimse aramak için, yahu padişaha, görünmek ümidiyle gidip gelmelerine benzer; Safa ile Merve arasında bu şekilde gidip gelmek de buna benzer.

Aıfatta durmak, dünyanın her tarafından çeşitli insanların oruç toplanması ve değişik dillerle dua etmeleri, kıyâmet arastırma benzer. Orda bütün insanlar toplanır, herkes kendi halıyla meşgûl olup red ve kabul arasında tareddüt eder.

Cemalere taş atmak, yalnız kulluk yoluyla kulluğu izhar etmek ve bundan başka da Hazret-i İbrahim'e benzemek vardır. Zira taş atılan yerler, şeytanın Hazret-i Halil'e gelip ona bazı vesveseler vermek isteyince, onu taşıdığı yerlerdir. Kâfir aklına: «Şeytan İbrahim'e gürüldü, onun için ona taş attı. Bu zamanda ise, görünmez, O halde niye taş atalım» derse, bunun şeytan vesvesesinden ibari geldiğünü bil. O halde taş atıp onun gösünü kör etmelidir. Zira sen emârları yerine getirmekle, sana her ne buyrulursa öyle yapmakla, kendi tasarruf ve tedbirini bırakmakla onun gözü kör olur. Bihâssa Hazret-i İbrahim'i taklit etmekle, ona uymakla sevab hâsıl olur. Şeytanın görünmemesinin zararı olmaz. O halde hacıların taş atmasıyla şeytanın muhakkak kör olduğunu bil.

Açık arılayışla, sağlam tabiatlı, kuvvetli bir zevk ve tam bir cudiyyete sahip olan kimseler için, hacın ibretlerine bu kadar işaret etmek yeterlidir. Büyüklere hareketlerinde, anlatılan mândların, ince-lik ve temsilleri zâhır olur. Her birinden bir pay almaya başlar. Zira ibâdetin hayatı bunun gibi mândları mülâhaza etmekle olur. Bu mülâhaza ile ibâdet, suretten çıkıp ruh ve hakikât makamına ulaşır.

-SEKİZİNCİ ASIL

KUR'AN-I KERİM OKUMAK

Bil ki, Kur'ân-ı Kerim okumak, ibadetlerin en faziletlisidir. Bihâssa namazda ayakta okunan... Peygamberimiz buyurur ki: «Ümmetimin en faziletli ibâdeti, Kur'ân okumaktır.» (Ebu Naim). Ve yine buyurdu ki: «Kendisine Kur'ân okumak nimeti verilen kimse, dünyada bundan daha üstün bir nimet olduğunu tasavvar ederse, Allah'ın büyük gördüğü şeyi açığı görmüş olur.» (Taberani). Yine buyuruldu ki: «Kıyâmet günü Allah'ın katında gerek peygamberlerden, gerek meleklerden ve gerekse bundan başka Kur'ân kadar şefaatli kabul

edilen hiçbir şey yoktur.» (Taberanî). Ve yine buyurdu ki: «Kur'an okumak bir kimsesi dardan alıkoysursa, Allah Teâlâ ona şükredenlere verdiği sevabın daha üstünü verir.» (Abdül-Melik). Ve yine buyurdu ki: «Kâhibler demir pası tutar.» Sahabe-i Kirâm buyurdular ki: «Ya Resûlullah! Pası ne ile silinir?»

Peygamber buyurdu ki: «Kur'an okumak ve ilimü hatırlamakla silinir.» (Tirmizî). Ve yine buyurdu ki: «Ben dünyadan giderim. Fakat size daima vâz ve nasihat edecek iki vâiz bırakıyorum: O vâizlerden biri konuşan, biri de susandır. Konuşan vâiz Kur'an, susan vâiz de Gülmüştür.» (Deyhâkî).

İbnî Mes'ûd (r.a.) buyurur ki: «Kur'an okumayı ihmal etmeyin ki, her harfine bir sevab vardır. "Elif lam mim" bir harftir demiyorsun. Belki elif bir harf, lam bir harf ve mim bir harftir.»

Ahmed bin Hanbel buyurur ki: «Allah'tı rüyamda gördüm ve: "Allah'ım! Sana ne ile yaklaşmak daha faziletlidir" sordum. Cenâb-ı Allah'tan cevap geldi ve buyuruldu ki: "Kur'an okumakla." Dedim ki: "Mânâsını anlayarak mı, anlamayarak mı?" Cevabında buyuruldu ki: "İster anlayarak, ister anlamayarak."»

GÂFİLLERİN KUR'AN OKUMASI

Kur'an-ı Kerim'i öğrenenin derecesi büyüktür. O halde Kur'an-ı Kerim'in hürmetini göstermek, kendisini yakışıkless durumlardan koruyup her halinde edebli olmalıdır. Yoksa Kur'an'ın ona düşman olma ihtimali vardır. Peygamber buyurur ki: «İlâhîyetimin müminliklerinin çoğu, Kur'an okumakla meşgul olurlar.» Ebu Sa'leymân-ı Deraî buyurur ki: «Zebanîler, Kur'an okuyup da bozgunculuk yapanların peşperestlerden önce cezalandırılır.» Allah Tevrat'ta buyurur ki: «Kulum! Şundan baya edip utanmaz mısın ki, eğer yürürken bir kardeşinden mektup gelirse, durur, yahut oturursun, onu harf harf okuyup düşünürsün ve tereddülsüz kaidalarına yaparsın. İşle göderdiğim kitap, düşünüp onunla amel etmen için, sana yazdığım mektuptur. Halbuki sen ondan yüz çevirip onunla amel etmemektesin. Okusan da mânâsını düşünmüyorsun.»

Hasan-ı Basrî buyurur ki: «Biden öncekiler, Kur'an-ı Allah'tan gelen mektup olarak bilirlerdi. Gece düşünür, gündüz onunla amel ederlerdi. Siz ise, Onun l'rab ve harflerini tashih etmekle uğraşıyorsunuz, emirleriyle amel etmeyi basit buluyorsunuz.»

Nihayet Kur'an'dan maksad mücerred okumak değildir. Belki onunla amel etmektir. Zira onu okumak hatarda tutup ezberlemek içindir. Ezberlemek de mucirbiyle amel etmek içindir. Kur'an-ı okuyup onunla amel etmeyen kimse, otendbânden içinde birçok emirler buyurulan bir mektup alıp, emirleriyle ilgilenmeyip mektubu güzel sesle okuyup harflerin mahrecini gösten kimse gibidir. Bu kimseler, gıhtesiz kâzba müstahak olurlar.

KUR'AN OKUMANIN EDEBLERİ

Kur'an okuyan kimse zâhürde altı şeye riayet etmelidir:

Birinci edeb: Hürmetle okumalıdır. Önce abdest almalı, tevazu ve huşa ile kibleye karşı oturmalıdır. Tıka namazda olan kimse'nin tevazu ve huşu'u gibi. Hz. Ali (kerremâ.) buyurur ki: «Namaz içinde ayakta Kur'an okuyana her hadise karşılık yüz sevab, oturarak okuyana «İlî sevab, namazın dışında abdestli olarak okursa, yirmibeş sevab, abdestsiz olarak ezbere okursa, on sevab yazılır, fazla yazılmaz.» Gecileyin bilhassa namaz içinde okuması daha ziyade fâziletli olur. Zîrâ gecileyin kalb boş olup daha etkilidir.

İkinci edeb: Kur'an-ı yavaş okumalı, mânâsını düşünmeli ve çabuk hatim etmeye çalışmamalıdır. Bana hafızlar her gün, her hatim «Şerîf» Fakat Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an-ı üç gündem az hatim eden, Kur'an'ın fâziletine erişemez.» İbnî Abbas (r.a.) buyurur ki: «İza sâzilele ile «El Karim» sûrelerini yavaş ve tefekkürle okumak, «Bakara» ile «Âli İmran» sûrelerini acele okumaktan daha makbûldür. Hz. Aişe acele Kur'an okuyan birini görünce, «Bu kimse ne susuyor, ne de Kur'an okuyor.» dedi. Acemi olur ve Kur'an'ın mânâsını bilmeyorsa da yine Kur'an'a hürmetli göstermek için yavaş okumaya daha fâziletlidir.

Üçüncü edeb: Kur'an okurken ağlamaktır. Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an'ı okurken ağlayınız. Eğer ağlamıyorsanız, kendinizi ağlar gibi olmaya zorlayınız.» (İbnî Mâce) İbnî Abbas, «Secde âyetini okuyunca secdeye gitmeye acele ediniz ki, ağlayasınız. Gözleriniz ağlamıyorsa, hari kâfîhiniz ağlasın.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an-ı Kerim hâzım için nazil olmuştur. Kur'an okurken her defasında mahzûm olun.» (Ebu Yâsî) Kur'an'daki vâd (müjde) ve vâid (tehdit) âyetlerini okuyup da onlardaki emirleri tefekkür eden ve kendi acıdığını düşünen kimse, eğer ona gaflet galib olmamış ise, muhakkak kederlenir.

Dördüncü edeb: Her âyetin hakkını göstermelidir. Peygamberimiz azab âyetine gelince istiaze ederdi. (Allah'a sığınır.) rahmet âyetine gelince rahmet dilerdi. Tesbih âyetinde tenzih ederdi. Başlarken «En-zü bîllâh» derdi. Kur'an okumaktan boşalınca, şu duayı okurdu: «Allâhum, Kur'an-ı bana imam, hidâyetçi eyle, unuttuğum şeyleri onama hatırlama getir, onun tilâvetini gece gündüz bana nasîb eyle, ona bana hâcet ve delîl eyle.» Tilâvet sırasında secde âyetine gelince, evvelâ tekkir alıp oradan sonra secde etmelidir. Secde, namazın ayrılan - abdest, avret yerini örtmek gibi - göstermelidir. Secde tekkiri kâfidir, Tehiyyat ve selâm lâzım değildir.

Beşinci edeb: Eğer riya olmak ihtimali olursa, Kur'an-ı Kerim'i gizli okumalıdır. Zîrâ hâdisete gelmiştir ki: «Gizli Kur'an okumanın

sesli okumaya fazileti, gıllî sadakanın açık sadakaya olan fazileti gibidir.» (Ebu Davud, Nesai ve Tirmizi). Eğer bu anlatılan mahzurdan emin olursa, yüksek sesle okumanı evlâdır. Zira başkaları da dinleyip sevap bulurlar. Kendisi de daha çok uyandı kalır, uyku galebesi var ise, dağılır ve uyuklayanları da uyandırır olur. Eğer bütün bu niyetler bir araya gelirse, herbiri için bir sevap bulur. Mushaf-ı Şerifin yüzünden okunması daha faziletlidir olur. Zira gövde de ibâdet etmiş olur ve deninmiştir ki, Mushaf-ı Şeriften bir defa hatım etmek, yedi hatım mesabesindedir. Rivâyet edilir ki, Musr fakihlerinden biri şehir vaktinde imâm Şafii'nin yanına gelince, yanında Mushafı gördü. Bunun üzerine, Hz. Şafii dedi ki, fakih siz Kur'an tilâvetinceen alıkoymuştur. Ben yata namazını kıldıktan sonra Mushaf-ı açıp elde tutarım ve sabaha kadar onu kapamam. Bir defa Peygamberimiz, Ebûbe Kir'in yanından geçti. Namaz kılıyordu ve Kur'an'ı hafif sesle okuyordu. Peygamberimiz: «Ey Ebûbekir niçin yavaş okuyorsun?» Ebûbekir: «Öyle bir zât için okuyorum ki, ne kadar hafif okuyam, o duyar. Sesli okumağa ihtiyâc yoktur.» buyurdu. Ve Peygamberimiz bir defa da Hz. Ömer'i sesli Kur'an okurken görünce, «Ey Ömer! Niçin sesli Kur'an okursun?» buyurdu. Hz. Ömer: «Uyanıklar vardır, anlamı uyandırmak için ve şeytanı uzaklaştırmak için sesli okuyorum.» dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu ki, «İkânâ de güzel yapıyorunuz.» O halde bu âmetler niyete bağlıdır. İkânâ de niyetli hayır olursa, ikânâ de sevâb hâsıl olur.

Altıncı edeb: Güzel sesle okumağa çalışmalıdır. Zira Peygamberimiz Ebû Hüseyf'e'nin kölesini, güzel sesle Kur'an okurken görünce buyurdu ki: «Benim ömretilimden böyle güzel sesli yaratan Allah'a hamd olsun.» Bu sebeble Kur'an'ı güzel sesle okumalıdır. Zira ses ne kadar güzel olursa, Kur'an-ı Kerim'in tesiri de o kadar fazla olur. Sünnet olan mührabiye'yi (tecvidle) okumaktır. Nağmelerin hali olan kelime ve harfler arasında ölçüsüz «lahun» (teğann) yapmak mekruhtur.

BÂTİNİ EDEBLER

Kur'an okurken bâtinî edebler de âlâdır:

Birinci edeb: Okuduğu kelâmın kâmetini düşünmeli. Allah'ın kelâmı olduğunu, eselî olduğunu, Allah'ın sıfatı olduğunu ve zât-ı şerîfiyle kalâm olduğunu hatırlamalıdır; dilimizle söyledığımız sözlerin harfler olduğunu bilmelidir.

Bu, şuna, benzer: Ateş kelimesini dile getirmek kolaydır, herkes yapabilir. Ama hiç kimse ateşin kendisini dile dokunduramaz. Bunun gibi bu harflerin mânâsı, açığa çıkarsa, yedi kat gbk ve yer onun tecellisine güç getiremez. Bunun için Allah buyurur ki: «İşğır bu Kur'an-ı dağlar üzerine indirseydik dağlar huda ve huş'undan parelenirdi.» (Haşr sûresi: âyet: 21) Pakat Kur'an, kalb üsanîyle söylenebilirdi!

şın harf kuvvetiyle örtülmüşdür. Harf kuvvetinden başka bir şeyle onu insanlara ulaştırmak münasip olmazdı. Ancak bu, harflerin arızasından büyük bir hakikat olmadığına delâlet etmez. Nitekim hayvanları sorup çalıştırmak insanların sözleriyle mümkün olmayınca— arâ hayvanlar insanların sözlerini anlayamaz— çaresiz hayvanların sesine yakın bazı sesler buldular ve bu sesleri işitip hizmet etmeleri için bu seslerle onlara seslendiler. Gerçi hayvanlar bu hizmetlerin hikmetinin ne olduğunu bilmezler. Meselâ öküzü, ona mahsus sesle çalıştırıp yeri sürerler. Ama öküz o yeri sürmenin hikmetine bilmez; yeri sürmekten maksat, havium toprağa geçmesi ve suyun da hırsızması ve toptunun bir araya gelmesiyle tohumu gıda olup onu yetiştirmeye yararlı bir hale gelmesi olduğunu bilmez.

Birçok insanların da Kur'an'dan nasîbî, yalnız harf veya harflerle girenlen mânâdır, fazla değildir. Hattâ bazıları, Kur'an'ın yalnız harfler ve seslerden ibâret olduğunu sandılar. Bu ise, gayet ahmaklık ve kalb sayısızlığından ileri gelir. Ve bir kimsenin, ateşin hakikatının elif, la, şin olduğunu sanmasına benzer. Şunu bilmez ki, ateş harfleri kâğıt üzerinde oldukları halde ona asla tesir etmiyor. Her kalbin (beden) bir ruhu ve o kalbin o ruh ile ayakta olman gibi. Bu harflerin de mânâları, ruhlarıdır, harf kalb mesabesindedir. Kalbin değeri ruh ile olduğu gibi, bu harflerin de değeri mânâları iledir. Bu hususun tamamen incelenmesi bu kısa kitapta mümkün değildir.

İkinci edeb: Kur'an okumadan evvel kalbinde bu kelâmın sahibi olan Allah'ın azametini hatırlamaktır. Okuduğu kelâmın kimin kelâmı olduğunu, kendisi ne tehlikeli bir mahabde olduğunu tasavvur etmelidir. Allah buyurur ki: «Abdestlilerden başka kimse ona dokunamaz.» (Vakia sûresi: Âyet 79). Temiz olmayan eller, Mushaf'ın sâhîbini tutmaya yakışmadığı gibi, kötü ahlâkın peşliğinden temiz olup tahir ve saygıyla şâhîd olmayan kalb de, Allah'ın kelâmının hakikatini tasavvur etmeye layık değildir. Bu sebebledir ki, Derime, ne zaman Mushaf-ı Şerifi açsa, bayılır, kendinden geçirdi ve: «Bu Rabbimin şâhîdîdir. Bu Rabbimin şâhîdîdir.» derdi.

Bir kimse Allah'ın azametini bilmeden Kur'an'ın azametini idrâk edemez. Allah'ın sıfat ve hallerini anmadıkça da, onun azameti kalbe hazır olmaz. Arş, Kürsî, yedi kat gök ve yedi kat yer ve bunların arasında olan eyyarı—melek, cin, insan, hâşerât, cemaât, nebat, hayvanlar ve yaratıkların bütün sınıflarından ne varsa hepsini— kalbinde hazır bulundurup, Kur'an'ın bütün bunları kudret kabzasında bulunduran Allah'ın kelâmı olduğunu, cümlesinin yok olmasını dilerse, kuşkusuz olacağını, bundan onun kemâline zerre kadar noksanlık gelmeyeceğini ve hepsinin yaratıcısı ve rızık vericisi o (Allah) olduğunu tasavvur etmelidir. Böylece onun azametinden bir kıvılcım hazır olur. Üçüncü edeb: Okurken kalbini hazır bulundurmaktır, gâfilette olmamalıdır. Gâfilette okuduklarını okunması kabul edip tekrar etmelidir. Bu, bir kimsenin seyr etmek için bahçeye girip onun acib ve garib hallerinden gâfil bulunarak faydasız dışarı çıkmasına ben-

ser. O halde, mü'minin temâşâgâhı olan Kur'an'daki acâib hikmetleri düşünmek, başka şeylerle asla ilgilenmemelidir. Şu halde Kur'an'ın mânâsını bilmiyenin nasibi az olur. Fakat o da, kalbi dağılmaması için, Kur'an'ın azametini hazır bulundurmalıdır.

Dördüncü edeb: Kur'an'ın her kelimesinin mânâsını tefekkür etmelidir. Şöyle ki, anlayınca kadar tekrar etmelidir. Zira bu çok okumaktan faziletlidir. Hz. Ali buyurur ki: «Peygamberhale bir gece sabaha kadar bu âyet-i kerimeyi tekrar etti: «Eğer onlara azab edersen, onlar senin kullarındırlar; eğer onları affedersen, sen aziz ve hakim-sin.» (Üm-i Sâhâ) ve Besmeleyi yirmi defa tekrar etti. Said bin Cebur bir gece hep bu âyet-i kerimeyi tekrar etti: «Ey kâfirler, bugün ayrıl-maz.» (Yâsin sûresi, âyet: 59) Eğer bir âyet okurken başkasını düşünürse, bu âyetin hakkını edâ etmemiş olur.

Amir bin Abdullah bin Kays vesveseden şikâyet ederdi. Ona dedi ki: «Vesvese, dünya fikri cihetinden midir?» Ded ki: «Benim â-nemem yahut beşak koymaları, bana namazın içerisinde dünya işlerini düşünmekten iyidir. Belki kalbimdaki vesvese kıyamet gününde nasıl Allah'ın huzuruna duracağım ve ne hâl ile geri dönceğim hususun-dadır.» Bu dereceyi bile vesveseden sayardı. Zira namaz içinde okudu-ğu kelimelerin mânâsından başka şeyleri düşünmeyi vesvese sayardı ve bu hususta din işlerinden bile olsa, vâki olana, vesvese olmasına hu-küm ederdi. O halde her bir âyetin mânâsından başka bir şey düşün-memelidir.

Allah'ın sıfatlarıyla ilgili âyetleri okuyunca, sıfatların sıralarını du-şunmeli, Kudsîs, Azîz, Cebbâr, Hakim ve buna benzer sıfatların mânâsını tefekkür etmelidir. Allah'ın fiilleriyle ilgili âyetleri okuyunca, «Gökleri ve yeri yarattı.» gibi, yaratıkların acaplıklarını ve yaratıcı-nın azametini düşünmeli, onun ilim ve kudretinin kemâlini anlamalıdır. Şöyle ki, her neye bakarsa, Allah'a mahsus olduğunu, ondan var olduğunu ve Allah sebebiyle olduğunu görmelidir. Şu âyet-i kerimeyi okuyunca: «Şüphesiz biz insana bir nufideden yarattık.» (El-İnsan sû-resi, âyet: 2) nutfenin acâib hallerini düşünmeli, bir renk ve sıfatta olan bir damla sudan böyle değişik parçaların nasıl meydana geldiğini düşünmeli, sonra deri, damar ve kemiklin nasıl yaratıldığını; sonra baş, el, dil, göz ve bunlardan başka ne var ise, hepsini hatırlamalı; daha sonra da işitmek, görmek, hayat ve benzeri acâib hallerin nasıl meydana geldiğini düşünmelidir. Kur'an'ın bütün mânâlarına açıkla-mak zordur. Bundan maksat, Kur'an'ın mânâsı nasıl tefekkür edilir ona temkîlen işaret etmektir.

Çe kimse Kur'an'ın mânâlarını anlamaz:

Birincisi; zâhîrî tefsirleri tahsîl etmeyip arâbî ilimler öğrenme-miş olan kimse. İkincisi; kendi gırahında ırar edip kalbî, bir bed'ata itikat etmenin zulmetiyle kararlaşmış olan kimse. Üçüncüsü; itikat ilminden bir şey okuyup onun zâhîrinde karar kılmaş kimse. Şöyle

ki, onun Hâkîk ettiğinin hükmüne kalbine ne gelirse, ondan nefret eder. Bu kimseler için böyle sâhîrî Hâkîkattan ayrılmak mümkün olmaz.

Beşinci edeb: Kur'an okuyan kimsenin kalbi, âyetlerin mânâlarına göre değişmelidir:

Korku âyetlerine gelince, kalbi tamamen korku dolmalı; ağlar, inler gibi olmalıdır. Rahmet âyetine gelince, hatırı hoş olmalı ve sevinmelidir. Allah'ın sıfatlarına duyunca, tevezu ve edâlık göstermelidir. Kâfir Allah hakkında söyledikleri mahal şeyleri duyunca, —meselâ Allah'a çocuk ve ortak isnat ettikleri gibi— sesini yumuşatıp utanç ve mahcubiyetle okunmalıdır. Bu şekilde her âyetin bir mânâsı vardır ve o mânânın gerektirdiği bir sıfat vardır. Okuyan kimsenin kalbi o sıfat üzere olmalıdır. Aneki böylece âyetin hakkına vermiş olur.

Altıncı edeb: Kur'an okurken hızzat Allah'tan diliyoruz gibi okunmalıdır. Büyük sâtlardan biri diyor ki: «Ben Kur'an okurken zevk almazdım. Nihayet Kur'an'ı Peygamberimizden dinlediğimi düşünerek okuyunca, hâllâvetini (zevkini) buldum. Cebrâîlden dinlediğimi farzederek okuyunca bu zevk daha da arttı. Bundan da daha yüksek bir dereceye terakki ederek şinâî vasıtasız olarak Allah'tan dinliyor gibi okuyorum ve şinâîye kadar bulmadığım bir zevk buluyorum.»

DOKUZUNCU ASIL

ALLAH TEÂLÂ'YI ZİKİR

(Allah'ı Anmak, Hatırlamak)

Mâleüm olan ki, bütün ibâdetlerin çekirdiği ve maksadı Allah'ın zikridir (onu anmaktır). Nitekim Allah buyurur ki: «Şühhe-iz nâmaz, çirkîn ve kötü şeylerden ahkuk ve mahakkak Allah'ın zikri çok büyük-tür.» (Ankebût sûresi, âyet: 45) Kur'an okumak, Allah'ın kelâmı olma-sı hasebiyle Allah'ı hatırlattığı için ibâdetlerin en faziletlisidir. Kur'an içerisindekilerin hepsi, Allah'ın zikrini taseler. Oraftan da maksat, şehvetleri kırıp ondan kurtulmak ve böylece Allah'ın zikrine yer olmağa büyük olmaktadır. Zira kalb nefsi arzular ve şehvetlerle dolu oldukça Allah'ın zikri ona yerleşemez, tesir edemez. Hattâ maksat, Allah'ın evni ziyaret edip hane sahibini hatırlayıp ona kavuşmayı şevk ve heyecanla istemektir.

Demek ki, bütün ibâdetlerin sırrı ve hikmeti Allah'ı anmak, hatırlamaktır. Hattâ müstâzmanlığın asıl olan «Lâ ilâhe illallah» kelimesi de zikrin ta kendisidir ve diğer ibâdetler bu zikrin takviyecisidir. Allah'ı anmanın semeresi, onun seni anmasıdır. Allah'ın seni anmasından faziletli ve yüksek derece yoktur. Bunun için Allah buyurur ki: «İneni anan ki, ben de seni anayım.» (Bakara sûresi, âyet: 152). O halde Allah'ı devamlı anmak lâzımdır. Devamlı anmak mümkün olmazsa, ekseri hallerde ayrılmıştır. Zîrâ kurtuluş ona bağlıdır. Bunun bendir ki, Allah buyurur: «Felâh bulmak istiyorsanız, (ekseri hallerde) Allah'ı

amına.» (Enfûl sûresi, âyet: 43) Ve yine bunun içindir ki, Allah buyurur: «Ayakta iken, otururken ve yanları üzerinde yatarken Allah'ı anınlar.» (Âl-i İmran sûresi, âyet: 191). Bu âyet-i kerime, dururken, otururken, yatarken ve hiç bir halde Allah'ın zikrinden geri kalmayın kimseleri ovmaktadır. Yine buyurur ki: «Rabbini takarra ve korku ile gizli ve ayıkâr, sabah ve akşam zikir et (an), hiç bir zaman ondan gâfil kalma.» (A'raf sûresi, âyet: 205).

Peygamber Elendimize «İşlerin faziletlisi hangisidir?» diye sordular. Buyurdu ki, «İşlerin faziletlisi, öldüğün zaman dilimin Allah'ın zikriyle yaş olmasıdır. (İbn-i Hübhan ve Taberî). Ve yine buyurdu ki: «Şi-ze en faziletli: Allah katında en çok makbul olan; en çok derecesi yükselten; gülmüş ve alın sadaka vermekten daha faziletli olan; kâfirlerle cihad edip «sizin beyannamızı, siz onların beyannamalarını vermekten daha faziletli olan, âmeiden haber vereyim mi?» Onlar: «Ya Revûlafâh' O amel nedir?» Peygamber: «Allah'ın zikridir.» (Tirmizî) buyurdu. Yâni Allah'ı anmaktır. Ve yine buyurdu ki: «Allah buyurur: Her kîm ki, benim zikrini ona duadan alıkoysarsa, ona vereceğim, dua edenlere (isteyenlere) vereceğinden daha üstündür.» (Buhârî tarihinde) ve yine buyurdu: «Gâfilîler arasında Allah'ı zikir eden kîmse, Güler arasında diri, kuru ağaçlar arasında yeşil ağaç, düşmenden korkup kaçanlar arasında gâzi gâhidir.» Mümm b. Cebel buyurur ki «Cennet ehli, dünyada Allah'ı zikir etmeden geçirdikleri zamandan başka hiçbir şeye hayıflanmazlar.»

ZIKIRIN HAKİKATI

Zikir dört derecedir:

1 — Zikrin yalnız dilde olup kalbin ondan gâfil kalmasıdır. Bu zikrin tesiri sayılı olur. Fakat tamamen tesirsiz de değildir. Zira hizmetle meşgûl olan dil, beyhûde şeylerle meşgûl olan, yahut boş duran dil üzerine usûnûğü vardır.

2 Kalbe olan fakat sabit ve istikrarlı olmayıp kalbi zorlamakla olan zikirdir. Şöyle ki, eğer uğraşmak ve zorlamak olmazsa, kalb kendi tabiatı üzere olur, gâflîet ve kalb konuşmalarından kurtulmaz.

3 — Zikrin kalbe yerleşmesi ve ona kaplanmasıdır Kalb ancak uğraşmak ve zorlamakla başka şeyle meşgûl olabilir.

4 Kalbi, kaplayan zikir değil, zikir edilen varlık, yani Allah olmasıdır. Zira zikir edileni seven ile zikri seven arasında büyük fark vardır. Belki kemâl (üstünlük) zikirden haberdar olmanın kalpten alınması ve kalpte yalnız zikir edilenin kalmasıdır. Zira zikir gerek Arapça olsun, gerek Farsça olsun netâ konuşmasından ayrı değildir. Belki kâle konuşmasından ta kendisidir. Akl olan kalb, konuşmasından kurtulamaz. Zira kalb konuşması gerek Farsça olsun, gerek Arapça olsun ve gerek başka olsun kalb hepsinden kurtulup tamamen zikir edilecek kelâmı, netâ başka şeye yer kalmamalıdır ki, bu hâl aşırı bir sevginin

neticesidir ki, ona aşk denir. Gerçek aşk kendini aşk sûretinden kurtarıp sevgiliye öyle verir ki, bazen olur ki mağkûnun dahi adını unuttur, bîmes olur.

Allah'ı zikir eden kimse, bu hâle gârk olup Allah'tan başka her ne var ise, unuttuğu, tasavvufun başlangıcına ayak basmış olur ki, Tasavvuf ehli bu hâle fenâ (yokluk) derler. Zîrâ mânen Allah'ın zikri yok olmuştur. Hattâ kendi nefsini unuttuğu için kendisi de yok olmuştur. Nitekim Allah'ın nice âlemleri vardır ki baz onlardan haberdar olmadığımız için o âlemler bizim için yok sayılır. Bizim için yok olmayan haberdar olduğumuz varlıklardır. Bu var olan yaratık âlemleri unutan kimse için bunlar yok olur. Hattâ bir kimse kendi varlığını unutsa, o kimse kendi nazarında yok olur. O halde fena ehli için, Allah'tan başka hiçbir şey kalmaz, yalnız Allah var olur.

Nitekim göklere ve yere bakıp onlardan başka bir şeyi görmeyen, âlemler yâsız esadır, bundan başka yoktur,» dersin. Fena ehli olanlar da Allah'tan başka bir şeyi görmediği için, «bütün varlık odur, onun başka birşey yoktur.» der. Bu makamda kendisiyle Allah arasındaki ayrılık tamamen kalkar, tam bir birlik hâsıl olur ki, bu tevhit âlemlerin başlangıcıdır. Yani Allah'tan başka kalbinde hiçbir şey kalmaz. Böylece ayrılıktan ve uzaktan haberdar olmaz. Zîrâ ayrılığı ancak iki şeyi düşünebilen kimse idrâk eder. O iki şeyden biri kendisi, biri de Allah'tır. Halbuki o bu hâle kendi nefsinden habersizdir, birliği idrâk etmez, ayrılığı idrâk etmek nerde kaldı. Talebe (talib) bu dereceye ulaşınca, Melekût sûreti ona gösterilmeye başlar. Melekûlün ve Peygamberlerin ruhları ona güzel şekillerde görünmeye başlar. Allah'ın dilettiği herşey görülmeye başlar ve öyle haller zahur etmeye başlar ki, onları anlatmak mümkün değildir. Ayıldığı zaman kendinde vâkı olan işlerden haberdar olup onlardan bazı eserler kalır. O halin aşkı onu kaplar, Dünya ve içindekiler ve insanların meşgul olduğu işler ona çirkin görünür. Bedeniyte halk arasında hazır, kalbîyle gâlib olur. İnsanların dünya işleriyle meşgul ve ona bağlı olduklarına şaşar, onlara rahmet (acımak) nazarıyla bakar. Zîrâ ne büyük saadetten mahrum kaldıklarını bilir. İnsanlar da ona, naçin dünya işleriyle uğraşmadığına hayret ederler ve delillik veya sevdalığa yakalandığını söylerler.

Bir kimse fena derecesine ve yokluk âlemline ulaşmazsa ve kaşif halleri ona mâhûr olmazsa ve yalnız onu zikir kaplarsa, bu da kimya-i saadet olur. Zîrâ zikir gâlib olunca, muhabbet onu kaplar ve öyle bir dereceye gelir ki, Allah'ı dünyadan ve dünyadaki herşeyden fazla sever. Saadetin aslı da budur. Çünkü ölümlü Allah'a dönecektir, ona varacaktır. Allah'ı müşahade etmek zevki, muhabbeti dâiminde olur. Sevgilisi dünya olan, dünyadan ayrılığında, onun acısı ve âzâbı, dünyaya muhabbeti dâiminde olur. Nitekim müslümanlık devâmında anlatıldı.

O halde, bir kimse devamlı zikir ettiği halde saf kılmalara hâsıl olan haller ona hâsıl olmazsa, onun kalbinde fûtûr (gerçeklik) hâsıl olmazsa. Zîrâ saadet yalnız mâkâfedeğe bağlı değildir. Çünkü zikir mâ-

ruyla süslü olan kalb, kemâl-i saadet istideh bulmuş olur. O halde, bu dünyada ona görünmeyen ölümden sonra muhakkak görünecektir. Şu halde devamı zikre bağlı kalıp aslâ gâfil kalmamak ve kalb gövüyle Allah'ı götüüp onu beklemelidir. Zîrâ zikir devamı Melekût âleminin acalıh hallerinin ve ilâhî sarıların kilididir. Peygamberimiz «Cennet bahçesini seyr etmek isteyen, devamı zikir eylesin.» (İbnü Ebi Şeybe) hâdisi bu anlatılan dereceye igrrettir.

Bu anlatılan tafsilâttan anlaşıldı ki, bütün ibâdetin aslı ve özü zikirdir. Zikrin hakiketi, bir emir ve yasakla karşılaşıldığı zaman Allah'ı hatırlamak, günah vaktinde günahıtan uzaklaşmak, ibâdet vaktinde emir ne ise yapmaktır. Eğer zikir onu bu hususlara sevketmezse, onun zikrinin hakiki zikir olmadığına, sadece nefis konuşması olduğuna isarettir.

TEHLİL, TAHMİD, SÂLÂVAT VE İSTİĞFARIN FAZİLETİ

Peygamberimiz buyurur ki: «Kalun içtiği her iyiliği kıyamet günü teraziye koyarlar. Ancak "Lailâhe illallah" kelimesini koymazlar. Zîrâ onu teraziye koysalar, yedi kat gök, yer ve onunla mevcut olanlardan ağır gelir.»

(Müstegferi, dualarda) yine buyurdu: «Bu kelimeyi (lailâhe illallah) «öyleyen, ölümlüde samimi ise, yeryüzünde toprak sayılsa da günahı var ise, affedilir.» (Tirmidî).

Ve yine buyurdu: «Bir kimse, namazdan sonra otuzüç defa Sübhane'llah, otuzüç defa Elhamdülillah, otuzüç defa Allah-u Ekber derse ve yüz sayısına lailâhe illallah vahdehu lâşerike leh lehu'l-Mülk ve'l-Hamdü ve huve alâ KÜLL şeyin Kadir, kelimesiyle tamamarsa, sahalardaki kumlar kadar da günah olsa, yine affedilir ve her kim ki, günde yüz defa «lailâhe illallahu vahdehu lâşerike leh lehu'l-Mülkü ve lehu'l-Hamdü vehuve alâ KÜLL şeyin Kadir» derse, on köle azat etmiş gibi olur, âmel defterine yüz sevab yazar, yüz günahı silinir ve bu güzel kelime onu akşama kadar şeytandan korur.» (Müslim - Buhârî).

Ve yine buyurur ki: «İhlâs ile lailâhe illallah, diyen kimse cennete girer.» (Taberanî). Sahih hâdiste gelmiştir ki: «Kim bu güzel kelime ile zikir ederse, âsâî Peygamber evlâdından dört köle azat etmiş gibi olur.» (Müslim - Buhârî).

TESBİH VE TAHMİDİN FAZİLETİ

Peygamberimiz buyurur ki: «Günde yüz defa "Sübhane'llahu ve'bî-hamdih, Sübhane'llahu'l - azim ve bîhamdihî. Estâğfirullah ve Etübu İlayh." diyenle bütün günahları aff olunur, isterse deniz köpüğü kadar çok olsun.» (Müslim). Düşün mâdeni; Allahı tenzih ve tahmid eden, ondan mağfiret talep ederim ve ona rücd ederim.

Rivâyet edilir ki, bir kimsa, Peygamberin huzuruna geldi ve: «Ya Resûlullah Dünya benden yüz çevirdi. Elim çok daraldı, fakir ve muhtaç duruma düşüdüm. Bana ne tedbir buyurursun.» dedi. Peygamberimiz buyurdu ki: «Mecleklerin sâlihvâtından ve insanların tesbîhinden güllü olma ki, dünya rizkı senin elinde edilir.» «O nedir ya Resûlullah?» dedi. Peygamber: «Sûbhanellahu ve bihamdihî, sûbhanellahu azim ve bihamdihî. Estâğfurullahu ve etahu İeyh.» kelimeleridir. Bunu sabah namazından evvel ve sabah namazından sonra yüz defa söyle, dünya istesen de istemesen de yüzünü sana döner ve Allah bu kelimelerin her birinden bir melek yaratır, kıyamete kadar tesbîh eder ve sevabını sana bağışlar.»

(Müstâğferî, dualarda.) ve yine buyurdu: «Ben bu kelimeleri söylemeleri söylemeyi güneşin doğuşu ve batışı arasında kalan her şeyden daha çok severim.» Ve yine buyurdu: «Allah'ın katında bütün kelimelerin en doğrusu bu dört kelimedir.» Ve yine buyurdu, «iki kelime vardır ki, dilde hafif, terzide ağırdır ve Allah'ın katında makbûl ve sevgilidir: "Sûbhanellahu ve bihamdihî. Sûbhanellahu azim ve bihamdihî" kelimeleridir.» (Müslüm - Buharî).

Bir gün fakirler toplanıp Peygambere dediler ki: «Zenginler hüsûn Ahiret sevabını aldılar. Bizim yaptığımız her ibâdeti onlar da yapıyor ve onlar sadaka veriyor, biz veremiyoruz.» Peygamber buyurdu ki: «Sizin fakir halinizde her tehlîl ve tesbîhiniz sadakadır. Yaptığınız her emr-i maruf ve nehy-i münekker de sadakadır. Sizden birki âlemlere ve çocuklarına bir lokma sunarsa, sadakadır.» (İbn-i Mace). Fakirlerin tesbîh ve tehlîlinin faziletinin çok olmasının sebebi şudur: Onların kalbi dünya zulmetiyle kararmamıştır, parlaktır. Fakirin söylediği kelime, temiz ve iyi yere atılan tohum gibi büyük eserler, bereketli ürünler getirir. Dünya arzularıyla dolu olan kalbde yapılan zikir ise, çorak toprağa atılmış tohum gibi. Ürünü az olur.

SÂLÂVATIN FAZİLETİ

Bir gün Peygamberimiz dışarı çıktı, mübarek yüzünde sevinç eseri parlıyordu. Sebabını sordular. Buyurdu ki: «Cebrâî Allah'tan vahiy getirip dedi ki: Allah buyurdu: Resûlüm! Ümmetinden sana bir defa Salât getirene ben on defa Salât getireceğime razı değil misin?» Yine buyurdu ki: «Bana bir defa salâvat getirene, bütün melekler salâvat getirirler. O halde ister çok salâvat getirsin, ister az getirsin.» (İbn-i Mace).

Ve yine buyurdu ki: «Bana en çok yakın olan, bana daha çok salâvat okuyan kimselerdir.»

İSTİĞFARIN FAZİLETİ

İbn-i Mace'ül buyurdu ki: «Kur'an'da iki âyet vardır; hiç kimse yoktur ki, bu âyetleri okusun ve istiğfar etsin de günahı alınsın.»

Onlar: «Çirkinlik işleyip nefisine zulmedenler, Allah'ı hatırlar da tevbe ederlerse günahları afvedilir. Allah'tan başka afveden kimdir?» diğeri de: «Kötü âmetler işleyip nefislerine zulüm edenler tevbe ederlerse, Allah'ı afvedici bağışlayıcı, Gâfur ve Rahîm bulurlar.» âyet-i kerimeleridir. Allah Peygamberine: «İbâdîni tesbîh ve senâ eyle ve mağfîret iste.» Buyurur. Bunun için Peygamberimiz çok istiğfar edip: «Sübhaneke Allahümme ve bihamedik. Allahummagfirli inneke entet-Tevvâb-ur-Rahîm» duasını çok okurdu.

Peygamberimiz buyurur ki: «Çok istiğfar eden, hangi derde mübetel âise kurtulur ve ummadığı yerden ona rızık gelir.» (Ebu Davud - Nesai). Ve yine buyurur: «Ben hergün yetmiş defa istiğfar edip tevbe ediyorum.» Peygamber bir günde bu kadar istiğfar ederse, başkalarının hiçbir vakit istiğfarsız kalmaması gerekliliği anlaşılar. Peygamber buyurdu: «Estaffirullahellâzi lâ ilâhe illâhuvel-Hayyul-Kayyumu.» diyenün bütün günahları afvedilir. Ve yine buyurur: «Hiçbir kul yoktur ki, bir günah işleyince, güzel âdest alıp iki rek'at namaz kılıp istiğfar etsin de onun günaha af olmasın.» (Sünen Sahihleri.)

DUANIN EDEBLERİ

Yalvararak ve azılayarak dua etmek ibâdetlerin cümlesindedir. Peygamberimiz buyurur ki: «Dua, ibâdetin esâsıdır.» Buna şunun için buyurmuştur: İbâdetten maksat kulluktur. Kulluk da, kulun kendi azîmlik ve zayıflığına, Allah'ın âzametini düşünmekle olur. Duada bunların ikisi de vardır. Dua ne kadar tezarruya yakın ise o kadar evlâ olur. Öyle ise duada sekiz edebe riâyât edilmelidir:

1 — Kıymetli vakitlerde dua etmeye çalışmalıdır. Arefe günü, Ramazan ayı, cuma günü, seher vakti ve gece yarısı gibi.

2 — Kıymetli halleri gözetmelidir. Muharripler saf bağlayıp sa vaştıkları, yağmur yağdığı, farz namazların kılınacağı haller gibi. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Bu hallerde rahmet kapıları açık olur.» Ve yine ezan ve kamet arasında; oruçta olup iftar açarken; ve kâhinde incelik hissettiği hallerde. Zîrâ kâhite hissedilen incelik, rahmet kapısının açık olduğuna delildir.

3 — Dua ederken eli elini açmalı ve dua sonunda yüzüne sürmelidir. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Allah, kâldanları eli boş çevirmekten kerîmdir (yani boş çevirmez)». (Ebu Davud - Nesai) Peygamberimiz buyurur ki: «Dua eden üç şeyden boş kalmaz; ya günahı afvedilir, ya o anda ona bir şey (hayır) verilir, ya da gelecekte ona bir şey verilir.»

4 — Duada tereddüt etmemelidir. Belki yapılan duanın muhakkak kabul olacağı kanaatinde olmalıdır. Zîrâ Peygamberimiz buyurur ki: «Yaptığınız duanın mutlaka kabul olacağına inanın.» (Müslim - Buhari).

5 — Duayı ushıyarak tezarru ve kalb huzuru ile yapmalıdır. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Gâfil kalbin duası asla dinlenmez.»

6 — Duada ısrar edip tekrar tekrar etmelidir, devam etmek, terk etmemeli ve «ne kadar dua ettiler, kabul olmazsa» dememelidir. Zîrâ duanın kabul zamanını ve hayırlısını Allah bilir. Duaı kabul olunca, bu duayı okumalıdır: «İyi nimetlerini tamamlayan Allah'a hamd olsun.» Kabul geç olursa, «İster hal-û kârda Allah'a hamd olsun.» demelidir.

7 — Önce tesbîh edip ve sonra da sâilvât getirmelidir. Peygamber efendimiz duadan önce bu duayı okurdu: «Sâibhaner-Rabbiyel Aleyn alâi-vehhabe.» (Ahmed, Hâkim). Peygamberimiz buyurur ki: «Dua etmek isteyen, önce hana sâilvât gâtirsin. Zîrâ bu taklîde, sâilvât sayesinde duası muhakkak kabul olur. Allah duanın bir miktarını kabul edip diğerini reddetmekten kerimdir.» (Hâkim).

8 — Tevbe edip her türlü suçünden şimmetini kurtarmalıdır ve kalbini tamamen Allah'a bağlamalıdır. Zîrâ redolunan duaların çoğu kalblerin gâflerinden ve günahların zulmetindendir.

Ka'bû'l-Ahbar diyor ki: Beni İsrail zamanında çetin bir kıtlık oldu. Mûsa Şimmetiyle üç defa yağmur duasına çıktı. Kabul edilmedi. Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Ey Mûsa sâde içimlede bir koçucu (saz taşıyan) vardır. O, sâde arasında olduğu müddetçe duanız kabul olmaz.» Mûsa: «Allahım! O saz taşıyan kimdir? Onu aramadan çıkaralım.» Allah buyurdu ki: «Ben koçuculuğu yasakladığım halde kendim nasıl yaparım.» Bunun üzerine Mûsa o cemaata, «İçipiniz koçuculuktan tevbe edin.» dedi. Hepsi tevbe edince, Allah'ın emriyle yağmur yağmaya başladı.

Malik bin Dinar diyor ki: Beni İsrail'de bir yıl şiddetli kıtlık oldu. Çok defa yağmur duasına çıkıp hacet dilediler. Kabul olmadı. Sonra o zamanın peygamberine vahiy geldi ki, onlara bildirdi: «Eğer pis bedominizle, haramdan dolmuş karınla, hakara kantarla buluşmuş ellerle dışarı çıkmaz. Böyle dışarı çıkmakla size gırahım arttı, bundan uzaklaşın, duanızın kabul olması nerde kaldı?..»

ÇEŞİTLİ DUALAR

Peygamberimizle, sabah, akşam okunmasını emir buyardığı çok me'sur (sakiden beri okunan) dualar vardır ve yine her namaz arifesinde çeşitli vakitlerde okunması sünnet olan dualar vardır. Onların çoğunu «İhya ulumiddîn» adlı kitabımızda yazdık. Bazı güzel duaları Bîdâyetü'l-Hidâye adlı kitabımızda yazdık. Arzu eden oradan arasın. Zîrâ onları bu kitapta yazmak uzun sürecektir. O duaların çoğu bilinen dualar olduğu için herkesin baharında onların bir kısmı vardır. Ama biz burada ise, vâkı hâdiseler arasında okunması sünnet olan duaları, herkes okuyup ezberlesin, mânâsını öğrensin ve vaktinde okusun diye yazacağız. Zîrâ bu duaları ezber bilenler aadır; ve kulum, hiçbir zaman Allah'tan gâflî olmasın, dua ve tazarrudan boş kalmaması câiz değildir.

Eyden dışarı çıkınca, bu duayı okumalıdır: «Rahman ve Rahimin adıyla. Allahım, şeytan vesvesesinden, yoldan çıkmaktan, ve başkalarını yoldan çıkarmaktan; zulüm etmekten, zulme uğramaktan; cehennemlik yapmaktan ve bana karşı cehennemlik yapılmaktan sana sığınırım. Kuvvet ve kudret senindir, sana dayandım.» Camiye girmek isteyince, bu duayı okumalıdır: «Allahım, sâlih ve selâm Resûlüm Muhammed'in üzerine olsun. Allahım, günahlarımı affeyle, bana rahmet kapılarını aç.» Sonra sağ ayağını iletir atar.

Boş ve malayani sözler konuşulan bir mecliste bulunursa, onun kâffâretü bu duayı okumaktır: «Allahım, tenzih, takdis hamd ve senâ sana mahsustur. Ben şehadet ederim ki, senden başka, hakiki mabud yoktur. Affolmamı isterim. Tevbe ederim. Kötü şeyler yaptım. Kendime zulm ettim. Günahlarımı affet. Senden başka affedici yoktur.»

Çarşıya, pazara çıktığı zaman, bu duayı okumalıdır: «Senden başka ilâh yoktur. Biriciksin, Allah'ın ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd onun. Dirilidir, öldürür. Diridir, ölmez. Hayır onun elindedir. O herşeye kadirdir.»

Yeni elbise giydiği zaman bu duayı okumalıdır: «Allahım bu libas bana giydiren senin lûtfundur. Onun için sana hamdederim. Senden bu elbisenin ve bu elbise için yaratılan şeylerin hayrısını istiyorum. Ve bu elbisenin ve bu elbise için olan şeylerin şerrinden sana sığınırım.»

Ay başında hilâl görünce bu duayı okumalıdır: «Allahım, bu hilâl bize mubârek eyle, bu ayın emniyet, imân selâmet ve îslâm ile geçmeyi bize ihsan eyle. Ey hilâl, mabudumuz, kendisinden başka hakiki mabud olmayan Allah'tır.»

Rüzgâr estiği zaman bu duayı okumalıdır: «Allahım, bu rüzgârın hayrısını ve bu rüzgârda olan şeylerin ve bu rüzgârla gönderilen şeylerin hayrısına istiyorum, şerrinden sana sığınıyorum.»

Bir kimse'nin ölüm haberini alınca bu duayı okumalıdır: «Allah Teâlâ münezzehtir, daima diridir, ona ölüm yoktur ve biz ona döneriz.»

Sadaka verdiği zaman bu duayı okumalıdır: «Allahım, sen bu sadakamızı kabul eyle, sen ihsan ve bilensin.»

Bir zarar uğrayınca bu duayı okumalıdır: «Belki de Allah hayrısını verecek. Biz Hakkâmize râğbet ederkenken.»

Bir işe başlayınca, bu duayı okumalıdır: «Allahım, bize rahmet nasarıyla nazar eyle, bize rûst ve hâşşyet nâsib eyle.»

Gök yüzüne baktığı zaman bu duayı okumalıdır: «Allahım, sen kâinatı boş yere yaratmadın. O halde âhiret hesabı hak'tır, bizi kıyamet gününde ateş âlemlerinden sakla.»

Gök gürültüsü duyunca bu duayı okumalıdır: «Gök gürültüsünün ve ondan korkan meleklerin kendisine hamdettiği Allah Teâlâ herşeyden münezzehtir.»

Yıldırım sesini duyarınca şu duayı okumalıdır: «Allahım bizi gâzâhıyla okûrma ve âzâbıyla helâk eyleme; bundan önce bize affıyet ver.»

Yağmur yağdığı zaman bu duayı okumalıdır: «Allahım, onu bol, doyurucu ve bereket indirici, onu rahmete vesile eyle, âzâb sebebi eyleme.»

Kızdığı zaman bu duayı okumalıdır: «Allahım, günahımı affeyle, kalbimin gâzâbını defeyle, beni kovulmuş şeytandan sakla.»

Korkulu bir yere gelince bu duayı okumalıdır: «Allahım, senin yardımına onları göğsümden defeder şerlerinden sana sığınırım.»

Kaderli ve ügün zamanlarında bu duayı okumalıdır. «Allah Teâlâ'dan başka hakiki mabud yoktur. Yüce arşın, göğün ve yerin sahibi odur.»

Bir işte âciz kalınca şunu okumalıdır: «Allahım, ben senin kulumum. Benden iradem senin elindedir. Bende hükümün eridir. Kazan nâ-tustudur. Kur'an'ı, kalbimin baharı, göğsümden nûra, kaderimin cilâsı, hüsnümün gidericisi eyle. O ismin hakkı için ki, onu kendine tahsis ettin, yahut kitabında inzâl ettin, yahut mahlûkâtından birinin kalbine onu ilham ettin, ya da gayb ilminde onu ihtiyar ettin.»

Aynaya baktığı zaman bu duayı okumalıdır: «Allah Teâlâ'ya hamd olsun ki, beni güzel yarattı ve bana güzel şekil verdi.»

Köle satın aldığı zaman alınının saçını tutup bu duayı okumalıdır: «Allahım, bu kölenin hayırlı olmasını ve ahlâkının hayırlı olmasını dilerim. Şerrinden sana sığınırım.»

Tatarken bu duayı okumalıdır: «Allahım, lem-i şerifile yatıp lem-i şerifinde kalkarım. Allahım, nefsim yedi kudretindedir. Onu alan sensin. Hayatım ve ölümüm sendir. Eğer nefsimi alırsan onu bağışla, eğer alırmasan, salih kullarına muhafaza ettiğin gibi onu muhafaza eyle.»

Uykudan uyanınca bu duayı okumalıdır: «Öddükten sonra bize tekrar hayat veren ve döndüğümüz ona olacak olan Allah'a hamd olsun. Mülk, âzamet, saltanat güç ve kuvvet Allah'ın olduğu halde zabahladık. İslâm tırata, İbâlis kelimesi, Peygamberimiz Muhammed Mustafa'nın yüce dini, İbrahim peygamberin mîleti üzere yirkten pak olduğumuz halde zahaba kavuştuk.»

ONUNCU ASIL

VİRDLERİN SİRASİ

Malûm olsun ki, mîslûmanlık ânında, anlatıldığı gibi insan, su ve topraktan meydana gelip bu gurbet âlemine ticaret için gönderilmiştir. Zîrâ onun ruhunun hakikati ulvî'dir, yüce (Allah) tarafından gelmiştir ve yine yüce (Allah'a) gidecektir. Bu ticaretle onun sermayesi ömürdür. Bu sermaye devamlı eksilmektedir. Faydasız bir ne-

İnsan zıyı olursa, sermayeden zarar etmiş olur. Bunun için Allah buyurur ki: «Asır hakkı için, insan daima hüsrân ve ziyândadır. Ancak vakitlerini zıyı etmeyip yararlı işler yapanlar müstesnadır.» (Asır sûresi, âyet. 1-3).

Bu hususta insan yaın şiddetli acıığında kar ve buz satıp «Eş müslümanlar sermayesi eriyip yok olana acıma» diye çağıran kim saye benzer. Bu şekilde ömrü de daima erimektedir. Zira bütün nefesler Allah'ın ilminde sayılır. Bunun için bazı kimseler, bu hususun ehemmiyetini düşünüp kendi nefeslerini muhafaza ve merakabe ettiler. Zira her nefes, kıymetli bir esvherdir. Onunda ebedî saadeti temin etmesini bildiler. Bunun için bunlar, bu sermayeye sermayeyi arttıran ve ganiyet kimseden daha fazla acıdılar. Sermayeye acımak, gece ve gündüz vakitlerini hayırlara tahsis etmekle olur. Onun için eski büyükler her hayra bir vakit tâyin ettiler. Ve birçok virdler koydular demek ki virdin esas sebebi vakitleri beyhude geçirmemektir. Zira onlar, ebedî saadete ancak bu dünyadan Allah'ın ünsiyet ve sevgisi gâlib olduğu hâlide ayrılan kimselerin kavuşabileceğini bildiler. Ünsiyet ise ancak devamlı zikirle hâsıl olur. Sevgi de, ancak marifetle hâsıl olur.

O hâlde zikre ve fikre devam etmek saadetin tohumudur. Dünya arzularının ve gıuşahları ısrakmak, zikre ve fikre imkân bulmak içindir. Zikre devam etmek için iki yol vardır: Biri, daima dil ile değı kalb ile «Allah, Allahu» demek. Hattâ kalb ile de söylememelidir. Zira kalb sonu de nefis konuşmazdır. Belki daima gâfil olmayacak şekilde muahhede ve tefekkürde olmalıdır. Fakat bu derece çok güç ve zordur, herkes buna güç getiremez. Zira kalb daima tek sıfat ve tek bir hâl üzere olmalıdır. Bu da birçok insanlara usanç verir. O hâlde bunun için değışik virdler konulmuştur. O virdlerin bir kısmı bedenle yapılır, meselâ namaz gibi. Bazıları dil ile yapılır, meselâ Kur'an okumak ve tesbîh gibi. Bazısı kalb ile yapılır, meselâ tefekkür gibi. Böylece usanç hâsıl olmaz. Zira her vakitte bir iş yapmak ve bir halden değırtine geçmek, kalbe teselli verir.

Değıer bir yol da, dünya ihtiyaçları için sarfedilecek vakitleri âhirete sarfedilenden ayırmaktır. Bundan esas maksat, bütün vakitlerini âhiret işlerine sarfedeniyorsa, hiç olmasa bazı vakitlerinin ekmariyetini bunun için sarfetmelidir ki, iyilikler kefedî ağır basın. Eğıer vakitlerinin yarısını dünya ihtiyaçlarına ve mübahilardan faydalanmaya, yarısını da din işlerine sarfederse, (terazinin) dünya kefesinin ağır geleceğinden korkular. Zira tabiat (insan huyu) dünya kefesinin şeyler de yardımcı olur. Âhirete alt işler ise, tabiatı muhalif olduğu için bunlarda ihlâs sağlamak zordur. İhlâsuz olan şeyde de fayda olmaz. Öyleyse, âhiret işleri çok olmalıdır ki, hiç olmasa başısında ihlâs bulunsun. O hâlde, vakitlerin çoğı din işlerine sarfedilmeli, dünya işleri ona tabî olmalıdır.

Bu sebeble Allah buyurur ki: «Gecein bir kısmını nafile kılmakla geçir.» Ve yine buyurur ki: «Gece vaktinde ve günün iki tarafında

(sabah, akşam) tesbîhle meğûl ol ki, rızâ bulasın.» Yine buyuruyor ki: «Sabah akşam Rabbinin ismini zikret. Gecce vakti ona serde eyle. Uzun gecelerde tesbîh eyle.» (el-İnsan sûresi, âyet: 28). Ve yine buyurur ki: «Geccein az bir kısmı uyarlardır.» (Zariyat sûresi, âyet: 17). Bütün bu âyetlerin hepsinde, vakitlerin çoğunda Allah'ın zikriyle meğûl olmanın lüzumuna işaret vardır. Bu şekilde meğûl olmakdan, gece ve gündüzün vakitlerini taksim etmekten başka doğru bir şey yoktur. Bu sebepten virdlerin nasıl yapıldığını açıklamak lüzumuna hâkî oldu.

GÜNDÜZ YAPILAN VİRDLER (TESBİH VE DUALAR)

Malum olsun ki, gündüz için beş vird vardır:

Birinci vird: Şafak vaktinden güneş doğuncaya kadardır. Bu vakit çok kıymetlidir. Zira Allah buna yemin edip buyurur ki: «Akşam sabaha yemin ederim.» (Tekvir sûresi, âyet: 18). Ve yine buyurur ki: «De ki, sabaha aşan Rabbinne sığınırım.» (Felak sûresi, âyet: 1). Ve yine buyurur ki: «Gecenin karanlığında sabahları yapıp açadır.» (En'am sûresi, âyet: 96). Bütün bu âyetlerde sabah hakkıyla yemin edilmiştir. O halde Hak yolun yolcuları, bu vakitte bütün nefeslerini göstermelidirler. Böyle ki, uykudan uyanınca: «Bizi öldürdükten sonra dirilten Allaha hamd olsun. Sen toplamaş onun hazırunadır.» duasını okumalıdır. Eklebileni giyip vird ve zikirle meğûl olmalıdır. Efb. se giyerken «avret yerlerini örtmek» emrine uymayı niyet etmelidir. Rıyâ ve bağışlanmekten kaçınmalıdır. Sonra helâya gidip önce sol ayağını helâya atmalıdır. Abdest ve nişânk (işnâ) taharet halinde anladığı gibi dualarıyla yerine getirmelidir. Sonra önce sabah namazının sünnetini evde kılup ondan sonra camiye gitmelidir. Peygamberinle böyle yapardı.

İkinci Abbas'ın rivâyet ettiği duaya, sünnetten sonra okumalıdır. Biz o duayı Hicryelâ'î-Hidâyî adlı kitabımızda yazdık. Sonra ağır ağır camiye yürümeli, camiye girerken sağ ayağını atmalı ve camiye girme duasına okumalıdır. Camide birinci safta yer bulmaya çalışmalıdır. Sabah namazı sünnetini kılmadıysa, kılmalı, tesbîh ve istîfâlar yaparak cema'ata beklemelidir. Farz edâ edince, güneş doğuncaya kadar camide beklemelidir.

Peygamberinle buyurur ki: «Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar camide beklemek dört kûle âzad etmekten daha sevîlidir.» (Ebu Davud). Güneş doğuncaya kadar dört şeyle meğûl olmalıdır: Dua, tesbîh, Kar'an okumak ve tefekkürdür. Sabah namazının selâmını verince duaya başlayıp şu duayı okumalıdır: «Allahum, Muhammed ve Salim şâhîd ve selâm olsun eyle. Selâm sendendir ve sana'dır. Bize ebedî hayat nâsîh eyle, selâmet yurduna dahîl eyle.» Sonra bu vakitte büyüklerden nakledilen duaları okumakla meğûl olmalıdır. O dualar, dua kitaplarında bildirilmiştir.

Duayı bilirince, 36 on tesbîh ve tehlîl ile meşgûl olmalıdır. Onların her birini yüz defa, veya yetmiş defa, veya on defa okunmalıdır. Zikir esnasında her birini on defa okursa, tamamsı yüz olur. Bundan daha az da yapılmasınalıdır. Bu on zikir hakkında çok hâdiseler vardır. O hâdiseleri yazmak uzun sürer diye nakil etmedik.

BİRİNCİSİ: Allah'dan başka mâbud yok. Biriciktir, ortağı yok. Mâlik O'nundur. Hamd O'nundur. O herşeye kâdirdir.»

İKİNCİSİ: «Allah'dan başka mâbud yok. O padişahlığı apaçık ve hak bir padişahdır.»

ÜÇÜNCÜSÜ: «Allah ortaktan münezzehtir, Hamd O'na mahsusdur. O'dan başka mâbud yok. Allah herşeyden yücedir. Gümahdan dönüş ve îbadete yündüğü ancak yüce ve büyük Allah'ın kuvvetiyetidir.»

DÖRDÜNCÜSÜ: «Allah ortaktan münezzehtir. O'nun hamdiyle bu ıkrarda bulunuyorum. Yüce Allah ortaktan münezzehtir. Bunu O'nun harodiyile söylertiz.»

BEŞİNCİSİ: «Çok tesbîhi edilen, çokça tasdik edikendir Allah.. Meleklerin ve ruhun Rabbidir, Allah...»

ALTİNCİSİ: «Diri ve her şeyi idare eden ve kendisinden başka mâbud bulunmayan Allah'dan al ister, ondan tesbeyi dilerim.»

YEDİNCİSİ: «Ey diri ve herşeyi tedbir ve tedvir eden Allah! Senin rahmetinle senden yardım isterim; beni nefsimle bir göz karpınası kadar havale etme. Bütün durumumu bana ilâh eyle.»

SEKİZİNCİSİ: «Ey Allahım! Verdiğini kimse memedemez. Men ettiğini kimse veremez. Senin katında zenginlik sahibine fâide veremez.»

DOKUZUNCUSU: «Allahım! Muhammedin ve O'nun âlinin üzerine rahmetini çok. O'nları emîn kıl.»

ONUNCUSU: «O Allah'ın ismiyle dilerim ki, onun ismiyle beraber yerde ve gökte bir şey zarar vermez, O lâten ve bilendir.»

Bu on kelimenin her birini on defa veya okuyabildiği kadar okunmalıdır. Zîrâ her birinin büyük sevabı vardır ve her birinin ayrı bir lezzeti ve unsiyeti vardır. Sonra Kur'an'ı okumağa başlar. Kur'an'ı ezber bilmiyorsa, bilinen âyetleri okunmalıdır. Âyet-i kürsî, Amenerre-edü, Şehidellahu, Kulillâhümme Mâliketümülki, Hadid sûresinin baş tarafı ve Haşr sûresinin son kısmı gibî. Eğer ham Kur'an'ı, hem zikri ve hem duayı içine alan bir vird okumak istiyorsa, Haşr (a.s.)'ın İbrahim-i Teymiye, Mâlikşefe halinde öğrettiği virdi okunmalıdır. Zîrâ onda çok faziletler vardır. Bu on parçadır. Her biri yedi defa okunur. Bunların altısı Kur'an'dandır: Fâilha, Kulşuâller, İhlâs, Kulyaçyyu-ho-kafirin sûreleriyle Âyet-i Kürsî'dir.

Diğer dördü de şikirdir:

Biri de: «Allah ortaktan münezzehtir, Hamd ona mahsusdur. Allah'dan başka mâbud yoktur. Allah her şeyden daha yücedir.»

Biri de: «Ya Rabbî Muhammedin ve âlinin üzerine rahmetini çok. Ey Allahım! Mü'min erkeklerle mü'min kadınları affet...»

Biri der: «Allahım, beni, anamı, babamı affet. Bana ve onlara, sana o büyük olanı yap; bize büyük olanı yapmasın.» Bu viridin faziletleriyle il gül uzun hikâyeler vardır, İhya kitabında yazılıktır. Bu anlatılanları idâretince, tefekküre dalmalıdır. Tefekkürün sahası sonsuz ve imkânları sayısızdır; kitabın sonunda anlatılacaktır. Ama en muham tefekkür, otlık halini, eselin yakışlığına düşünmek; kendi kendine hitap ederek: «Etki ömründen yalnız bir gün kalmıştır, fazla kalmamıştır, O hâlde niçin uzun emeller peşine düşüyorsun?» demektir. Bu tefekkürün faydası çok büyüktür.

Zîrâ insanların birçoku uzun emellere kopulmak yüzünden dünyaya bağlanmışlar. Eğer yakinen ömürlerinin bir ay veya bir yıl kaldığını bilsektirdi, meğûl oldukları her türlü dünya işinden uzaklaşırlardı. Bazen ömürlerinden bir gün kaldığı hâlde, onlar on yılda bitmeyecek kâinatı, ücuret veya başka bir dünya işine bakarlar. Bunun için Allah buyurur ki: «Onlar göklerin ve yerin melekûluna: Allah'ın eyyâdan yaratıklarına bakıp eserlerinin belli olduğuna düşünmezler mi?» (Rûm sûresi, âyet: 8).

Kalbe temizleyip bu tefekkürü büyükoyla yaparsa, kalbünde âhiret anğını hazırlamak hareketi başlar. O hâlde bu tefekkürceen gâfil kalmamalıdır. Tâ ki, birkaç gün içinde günah batağından kaçınmak mümkün olsun. Zîrâ âhiret anğını hazırlamak, günah batağından temizlenmek, sırtınak için tefekküre ihtiyâç vardır. O hâlde, bir kâniye meâvâde yola açılma, göklerdeki ve yerdeki Melekûla bakar, onlarda olan acâib işleri görmek mümkün olur. Hatta Allah'ın Cemâl ve Celâline bakmak bile mümkün olur. Bu tefekkür bütün nâfile ibâdetlerden müstesnâdır. Zîrâ Allah'ı yüceltmek ancak bununla kalbe gâlib olur.

Kalbe tarîm gâlib olmadan muhabbet gâlib olmaz. Saadetin kemâli de muhabbetin kemâliyle olur. Fakat böyle tefekkür ve bu şekilde muhabbet herkese nasîb olmaz. O hâlde bunun yerine Allah'ın kendisine verdiği nimetlere bakıp fakîrlik, felâket, derî, uzantı. İki bin çeşitleri ve işkence gibi dünyadaki belâları ve bu belâlardan nâsi kurtulduğuna düşünüp kendisine şükûr etmek vâcib olduğuna bilmelidir. Şükûr, emirleri yerine getirip günahlardan uzak kalmakla olur. Hülâsa bir saat sarfında bu anlatılanları tefekkür etmelidir. Zîrâ sabah olduktan sonra farz ve sünnetten başka namaz yoktur. O hâlde namâz yerine bu zikir ve fikri yapılmalıdır.

İkinci virâ: Güneş doğduktan sonra kuşluk vaktine kadardır. O hâlde yapılırsa, camide bekleyip güneş bir mızrak boyu yükselince ve kadar tesbîhle meğûl olmalıdır. Böylece kerahet vakti geçmiş olur. Sonra iki rek'at namâz kılp büyük kuşluk (kâna kâlık) vakitine kadar beklemelidir. Böylece günün dörtte biri geçmi, olur. Bu vakit küçük kuşluk vakitinden daha faziletli olduğuna göre bu vakit için derî adı veya sekiz rek'at namâz kılmalıdır. Güneş vakitince iki rek'at namâz kılp bu anlatılanları ilâhi hayrat işlerle uğraşır. Hâliyle bu vakit için, cennete uğurlamak ve müslümanların ihtiyâcına göre. K ve a ilâm meclisinde hazır bulunmak gibi..

Üçüncü vird: Kuvvet vaktinden öğlene kadardır. Bu vird, insanların meşgûliyetleri hesabıyla çeşli çeşittir. Zira insanlar dört halde boğ olmas:

Birinci hal: İlim öğrenmeğe kudreti olmandır ki, bundan istifade il bir şey yoktur. Hatta ilim tahsiline güç yeten sabah namazında çıktığı gibi, ilim öğrenmekle meşgul olmasa evlâdır. Eğer o ilim tahsil ahirete faydası varsa o ilim, dünya rağbetini kayıtlıktan, ahiret sevgisini artıran, âmetlerin kusurlarını ve âmetlerini gösterip İhûsa çağırın ilimlerdir. Ama mücadele, ihtilâf, kassa (hükâye), secl (vezinâ) ve güzel inşa ilimleriyle karışık olan bütün ilimler dünya hürmetini artırıp kalbe hâsed ve evdâne tohumunu meydana getirir. Faydalı ilimlerin bir kısmı, İhya ve Cevahiri'l-Kur'an kitabımızda toplanmıştır.

Bunlar diğer ilimlerden önce tahsil edilmelidir.

İkinci hal: İlim tahsiline güç yetemediği için zikir ve tesbîhle meşgul olmasıdır. Bu çok ibâdetle meşgul olanların içidir. Yüksek bir derecedir. Özellikle bunların kalbe gâlib gelmesi, kalbe yerleşmesi çok önemlidir.

Üçüncü hal: İnsanların rahatını temin eden bir işle meşgul olmasıdır. Tasavvuf ehline, fıkıh âlimlerine ve fakirlere hizmet etmek gibi. Bu nâfile ibâdetten daha evlâdır. Zira bu hem ibâdettir, hem muslumanın rahatını temin eder ve hem de içinde yardım etmek de vardır ki, duaları bereketiyle büyük eserler hâsıl olur.

Dördüncü hal: Bu anlatıklarımızın yapamıyorsa, hiç olmama, kendisinin ve aile efradının nafakasını ziyadeleştirmek için çalışmakla meşgul olmasıdır. Emânet ve diyanetini muhafaza edip onun elinden ve dilinden muslumanlara zarar gelmese, dünya hürmeti fazla olmayıp kıyâyet kadariyle kanaat ederse, âtoddier zümresinden sayılır ve «Ashabü'l-Yemin» derecesinde olur. Gerçi «Salâkılar» mukarrebler derecesinde olmaz. O hâle selâmet derecesinde olmak derecelerin en aşağısıdır. Ama zamanını bu anlatığımız dört şeyin hiçbirisiyle geçirmeyen kimse belâk olanlardan ve şeytanın bağlarından olur.

Dördüncü vird: Öğleden ikinci vaktine kadardır. Bunun yola da göyledir. Öğleden önce Kaylûle yapar (*) Zira sahur oruçluğa yardımcı olduğu gibi, Kaylûle de teheccüd namazın kâmilâna yardımcı eder. Eğer teheccüd namazını kılınmaz, Kaylûle mekruh olur. Zira çok uyumak mekrûhtur. Kaylûleden uyanınca, vakit gelmeden abdest alıp evine camide dinlenmeye çalı malur. Teheccüd mecrûd de kılın evan okunurken mücrime sebep vermezdir. İstisnâlarına tekrar etmeli; dir: Feredan önce dört rek'at sunnet namaz kılınır. Ç o k, H o k, Peygamber dört rek'at namaz kılın ve «Bu vakitte çek'atın tamamı ahdâs oldu. El'âde olanıdır ki «Bu dört rek'at namazı kılın kılın ve içim, verimle bin melek ummela beraber namaz kılıp okuma. Sakar

onun için mağfiret diler.» Sonra İmam ile öğle namazının farzını ve iki rek'at sünneti kıldıktan sonra ikinci namazına kadar ilim öğrenmekten veya şikirden ve Kur'an okumaktan veyahut da ihtiyacı kadar helâl kazançtan başka şeyle meşgul olmamalıdır.

Beşinci vird: İkinci namazından sonra güneş batıncaya kadardır. İkinci namazından önce camiye gidip dört rek'at sünnet kılmalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «İkinci namazından önce dört rek'at namaz kılana Allah merhamet eder.» Namaz bitince daha önce anlatık larımızdan başka şeyle meşgul olmamalıdır. Sonra akşam namazından önce camiye gelip tesbîh ve istiğfar ile meşgul olmalıdır. Bu vak-
 tın fazileti, sabah vaktinin fazileti gibidir. Nitekim âyet-i kerimede: «Güneş doğmadan ve batmadan önce Rabbinizi tesbîh eyle ve ona hamd eyle.» (Taha sûresi, âyet: 130). Sonra en uygunsu olan bu vakitte evşemeli ve duhahile ve avdileyli hâ-i yağış ve aKul okûlilerle oku-
 mah ve güneş batıncaya kadar istiğfar etmelidir. Hâkka Hak yolcu-
 larının vakitleri takvimi, programlı olmalıdır ve her vakitte bir özel ibâdeti olmalıdır. Böylece vakit o ibadete tahsis eder. Ömrü bereket bulur. Vakitleri muayyen olmayıp gelişigüzel olan kimsenin ömrü bir-
 çok vakitlerde ziya olur.

GECE VİRLERİ ÜÇ SINIFTIR:

Birinci vird: Akşam namazından yatsı namazına kadardır. Bu iki namaz arasında ihyâ etmenin fazileti büyüktür. Hâdisat gelmiştir ki: «Vücudları yataklarından ayrılp...» âyeti bu virdin hakkındadır. Sonra akşam namazını kıldıktan sonra yatsı namazının farzına kul-
 naya kadar nâfilelerle meşgul olmalıdır. Büyüklük, böyle ibâdet etme-
 yi, gündüz oruç tutup bu kıymetli vakitte yemek yemekle meşgul ol-
 maktan daha faziletli görmüşlerdir. Vird namazından çıkınca, boş konuşmalarla meşgul olmamalıdır. Zîrâ son işleri bu olacaktır. İşlerin sonu hayırlı olmalıdır, başka şey olmamalıdır.

İkinci vird: Uykudur. Her ne kadar uyku ibâdetten değil ise de, edeb ve sünnet ile süslenmiş uyku da ibâdetten sayılır. Uykuda sün-
 net şudur: Yüzünü kibleye çevirmeli ve sağ yanı üzerinde mezarların oldı gibi yatmalıdır. Uyku ölümlün kardeşidir. Uykudan uyanmak da haşre benzer. Uyku halinde alınan ruhun geri verilmesine ihtimali de vardır. O hâlde, âhirete yönerek taharet ve tevbe üzere ve bir da-
 ha günah içinemek niyetiyle yatmalıdır. Vasiyetnamesini yazıp ya-
 tığının altına koymalıdır. Kendini uyumaya zorlamamalıdır. Fazla uyumamak için yumuşak örtüler sermemelidir. Zîrâ uyku ömrü boşa geçirmek ve vakitleri ziya etmektir. Bir gece ve gündüze sekiz saatte fazla uyumamalıdır ki, sekiz saat, yirmidört saatin üçte biridir. Altmış yıl yaşarsa yirmi yıl uykuda geçmiş olur. O hâlde bundan daha fazla omrun ziya olması doğru değildir. Yataarken, tebeccüd (gece namazı) namazına kalkmak için, abdest ibrîğini ve misvakını kendi eliyle hazırlamalıdır. Böyle niyet ederse, uykusu gâlib olup kalkamazsa bile sevab

kazandır. Yanına yere koyunca, bu dünya okumalıdır: «Allahum, senin isiminde yanımı yere koydum ve senin isiminde kaldırım.» Sonra Aye-t-i Kürsi, Amennervesülü, Künûtlar ve Tehareke sûrelerini okumalıdır. Böyle Kur'an tâilveleriyle ve abdestli olarak uykuya dalınca, onun ruhunu Arşa götüürler ve uyanıncaya kadar namaz kâlenlar zâmre-sinden sayarlar.

Üçüncü vird Teheccüddür, (gece namazıdır): Teheccüd; uyuduktan, ve gece yarısı geçtikten sonra kılınan iki rek'at namazdır. Bu namaz diğer rûkûle namazlardan âkilâttır. Zîrâ bu vakitte kalb Safi olup dünya meşğalesinden uzaktır. Göklerde rahmet kapısı açıktır. Teheccüd namaz hakkında çok hadîsler gelmiştir. «İHYA» kitabında şikrettik, arzu eden ona mürcuat etnin. Hülâsa gece ve gündüz her bir vakit bir muayyen ibâdetle tayin edilmeli, hiçbir vakti boşa geçirmemelidir. Bir gün bir gece böyle yapınca, ömrünün sonuna kadar bunda sebat etmelidir. Eğer bu husus kendisine ağır gelirse, uzun emelleri kalbinden atıp kendine «bu gece belki ölerüm» deyip gündüzün böyle ibâdet etmeli ve gece de «belki yarın ölerüm» deyip o şekilde ibâdet etmelidir. Her gün bu şekilde kendisine teselli vermelidir. Eğer bu şekilde ibâdetle devam etmek ona zor gelirse, bir yolculukta olduğunu ve vatana âhret olduğunu düşünmelidir. Gerçi seferde gurbet acısı çekilir. Ama yolcular vatanına tez kavuşup rahat etmek umaduy-la teselli olurlar.

Ömrün, âhiretteki ebedî ömre nisbetle ne kadar olduğu meydandadır. Bir kimsenin on yıl rahat etmesi için bir yıl zahmet çekmesine şaşılmaz. O halde bir kimsenin bin yıl (hattâ sonsuz) rahat etmek için yüz yıl zahmet çekmesine niçin şaşılır.

Kınye-i Saadetin birinci rûkûsı tamam oldu bundan sonra muamele-iâle ilgilî olan ikinci rûkûsı gelecektir.

İkinci Rükün

Muamelât

Bu rükün, muamelâtın edebîleri hakkındadır. Bu da, birinci rükün gibi, on asıldan ibârettir: Birinci asıl, yemek yemenin edebîleri hakkındadır. İkinci asıl, nâkîh ve nâkîhîn edebîleri hakkındadır. Üçüncü asıl, kazanç ve ticaretin edebîleri hakkındadır. Dördüncü asıl, helâl kazanç hakkındadır. Beşinci asıl, insanlarla sohbet etmenin edebîleri hakkındadır. Altıncı asıl, ızletin (insâva) edebîleri hakkındadır. Yedinci asıl, yolculuk edebîleri hakkındadır. Sekizinci asıl, dinlemek edebîleri hakkındadır. Dokuzuncu asıl, emr-i marufun (iyiliği emretmek) edebîleri hakkındadır. Onuncu asıl, hükûmdarlığı korumanın edebîleri hakkındadır.

BİRİNCİ ASIL

YEMEK YEMENİN EDEBİLERİ

Bil ki, İbâdetle vesîle olan şeyler de ibâdet sayılır. İbâdetlerin yemek yardımıyla yapıldığına şüphe yoktur. Zîrâ din yolunda gidenlerin gayesi, Allah'ı bulmaktır. Bu da ilim ve amelîsiz olmaz. Bedenin ahhâl ve selâmeti de yeme ve içme olmadan sağlanamaz. O hâlde yemek din yolunda lüzumlu şeylerden olduğu için din yolundan (ibâdet) sayılır. Bunun için Allah buyurur: «İffetli yiyeiniz ve salih amel işleyiniz. Şüphesiz Allah halîmül bâlîstür.» (Mû'minin sûresi, âyet: 51). Bu âyetle yemek yemek ve salih amel işlemek bir arada zikredilmiştir. Demek ki, âhiret için yemek yiyecek, yani ilim tahsiline ve salih âmele vesîle olup, âhiret için yemek yiyecek, yani ilim tahsiline ve salih âmele vesîle olup, âhiret yolunda ilerlemek için, kuvvet ve kudret sağlamak için yemek yiyecek, yemek yemesi ibâdet olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Mû'minin her işi için sevab vardır. Hatta kendi ağzına ve aile efradının ağzına koyduğu lekme için bile.» (Buhârî) Böyle buyurmasının sebebi, mû'minin yemek yemesinden ve bütün işlerinden gayesi âhiret yolunda ilerlemek olduğu içindir. O hâlde her işinde sevab vardır.

Yemek yemenin din yolundan sayılmasının alâmeti, ihtirasla ve oburca yemek; helâlden yemek; ihtiyâç miktârından fazla yemek ve edebîle yemektir.

YEMEK YEMENİN KURALLARI

Bu ki, yemekte birçok sünnetler vardır. Bana yemekten önce, bense yemekten sonra bana da yemek arasındadır.

YEMekten Önceki KURALLAR

1 — Elini ve ağzını yıkamaktır. Zira Ahiret azağı olan ibadet için yemek yemekten önce el ve ağzını yıkamak; ibadetten önce abdest almak gibi olur. Aynı zamanda elin ve ağız temizliğine sebep olur. İbâdette gelmiştir ki, yemekten önce elini ve ağzını yıkayan kimse fakirlikten emîn olur.»

2 — Yemeği sofrâ (yemek örtüsü) üzerine koymak, masa ve yemek tahtası üzerine koymamalıdır, Zira Peygamberimiz böyle yapmıştır. Çünkü sofrâ seferî hatırlatır. Sefer de ahireti hatırlatır. Bır da sofrâ, masa ve tahta sofradan daha tevazuya uygun (yakın) dur. Yemeği tahta sofraya (veya masaya) koymak caizdir. Zira böyle yemek yemek hakkında nehiy yoktur. Fakat geçmiş büyükler, Peygamberimiz sofrâ üzerinde yemek yediği için, bunu âdet edinmişlerdi.

3 — Güzel oturmaktır, ağı dizini kaldırıp sol ayağı üzerine oturarak yemek yemeli, yere dayanarak yememelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Ben bir şeye dayanarak yemek yemem. Zira ben kulum, yemeği diğer kullar gibi yerim.» (Baharî, Ebû Câfer'den).

4 — Yemeği ibadete kuvvet bulmak niyetiyle yemeli, şehvetler için yememelidir. İbrahim bin Şeyban (r.a.) buyurur ki: «Şeksen yıldır şehvet için bir şeyi yemiş değilim.» Bu niyetin doğru olmasının alameti az yemek, çok yememektir. Zira çok yemek insana ibadetten alıko. Peygamberimiz buyurur ki: «İnsana belâni doğrultacak birkaç lokmacık yeter.» (Tirmizî). Bu kadarıyla kanaat etmezse, müdâilinin üçte birini yemeğe, üçte birini suya ve üçte birini de nefese ayırmalıdır.

5 — Fazla acıkmadan yememelidir. yemekten önceki en güzel sünnet acıkmadıkça yememektir. Zira acıkmadan yemek memnûm ve mekrûhtur. Yemeğe aç oturan ve henüz doymadan yemekten el çeken kimse doktora muhtaç olmaz.

6 — Hazır olan yemekle kanaat edip nefis yemekler için zahmet çekmemelidir. Zira mu'minin gayesi ibadete kuvvet bulmaktır, lezzet değildir. Yemeğe kıymet vermek, hürmet göstermek sünnettir. Zira insanı ayakta durduran odur. Yemeğe hürmet etmek demek, yemek için beklememek demektir. Hattâ namaz vaktinde bile yemek hazır ise, önce yemek yemeli, ondan sonra namaz kılmalıdır.

7 — Kendisiyle beraber yiyecek bir kimse olmadan yememelidir. Zira yalnız yemek iyi değildir. Yemeğe ne kadar çok el uzanırsa o kadar bereketli olur. Enes (bin Malik) buyurur ki: «Peygamberimiz hiç bir zaman yalnız yemek yememiştir.»

YEMEK ESNASINDA OLAN EDEBLER

Başta «Bismillâh», sonunda «Elhamdû lillâh» demelidir. En güzel birinci lokmada «Bismillâh», ikinci lokmada «Bismillâhirrahman-ırrahîm». Başkasına hatırlatmak için Bismele'yi yüksek sesle okumalıdır. Yemeğe tuzla başlayıp tuzla son vermemelidir. Hadiste gelmiştir. Zira böyle yapmada başlangıçta yemek hursunu defedip arzusuna aykırı bir lokma almış olur. Yemek yerken lokmayı iyi çiğnemeiden yutmamalıdır. Bir lokmayı yutmadan diğerini almamalıdır. Hiçbir yemeğe kudur bulmamalıdır. Zira Peygamberimizin iyi olsun, olmasın hiçbir yemeği beğenmemecilik etmemdi. Hoşuna giderse yer, gitmese bırakırdı. Yemeği onundan yemelidir. Ancak meyva olunca tabağın her tarafından yemek câhizdir. Zira meyva değişik olur.

Çorba kasesinin ortasından değil, kenarından başlayıp ortaya doğru gitmelidir. Ekmeği ve eti boğazla kesmemelidir. Tabak ve diğer yemeyen şeyleri ekmek üzerine koymamalıdır. Elini ekmekle alıp temizlememelidir. Elinden yere bir lokma düşünce yerden alıp temizlemeli ve yemelidir. Zira hadiste gelmiştir ki, onu hâline bırakırsa, şeytana bırakmış olur. Önce elini yalayıp ondan sonra silmelidir. Böylece yemeğin kalıntısını da yemiş olur. Zira bereket o kalandan olabilir.

Ettek yemeğe üstlememeli, belki soğuyuncaya kadar beklemelidir. Hurma, serdalı gibi sayılabilen şeyleri tek tek yemeli, çift yememelidir. Meselâ ya yedi, ya onbir, ya da yirmibir tane yemelidir. Tâ ki bütün işleri Allah için uygun olsun. Zira Allah tektir, çifti yoktur. Bir işte hiçbir bakımdan Allah'ın zikri olmazsa, o boş ve faydasız olur. O hâlde tek Allah ile aâkız olduğu için daha iyidir. Hurmayı çekirdeğiyle bir tabakta toplamalıdır. Hurma çekirdeğini elinde tutmamalıdır. Meyvanın göp, sap, kabuk gibi yemeyen kısımları atılmalıdır. Yemek arasında çok soğuk su içmemelidir.

SU İÇMENİN EDEBLERİ

Su kabını sağ eliyle tutup «Bismillâh» deyip bir defada çekmelidir. Ayakta su içmemelidir. Su kabında göp, toz ve küçük hayvanlardan bir şey olmaması için önce bakmalıdır. Çeğirmek icabederse ağzını kabtan uzaklaştırmalıdır. Eğer birden fazla çekecekse, üç defa çekmelidir ve her defasında «Bismillâh» demeli, sonunda da «Elhamdülillâh» demelidir. Su damlamaması için su kabının dibini gözetmelidir. Bitirince bu dünyı okumalıdır: «Bâlere sayın taâssus mâsib eden, acıyı vermeyen Allah'a hamd olsun.»

YEMekten SONRARI EDEBLER

Doymadan yemeği bırakmalıdır. Önce parmaklarına ağzıyla temizleyip ondan sonra peçeteye silmelidir. Ekmek ufakını toplama-

lıdır. Zîrâ hadîste gelmiştir ki: «Böyle yapana geçmi geniş olur, çocukları sağ salım ve kusuraız, topladığı öknek karıntıları Cennette Hurûl-İn'ın mehiri olur.» (Ebu Şeyh, Kitâb'da-Savab'da). Sonra dışlarını kurdanla temizler; kurdanla çıkanları yutmayıp dışarı atmazdır. Tabağı yalayıp onunla su içen kimse, bir köle azad etmiş gibi olur.

Yemekten sonra: «Elâi yedîcen içiren, doyuran, kandıran Allah'a hamd olsun. O, Efendîmizdir, Mevlâmızdır.» duasıyla «Kulbuvallâhe ve «Lilâli Kaseyyîne» şârelerini okumalıdır.

Helâl yemek bulunca şükür etmeli, şühedî yemek için ağlayıp uzalmalıdır. Onu gâfiletle yiyip sevinenler gibi olmamalıdır. Elini yıkarken sedîri (sabun) sol eline alıp sağ elinin üç parmağını önce sedir (sabun) söz yıkamak, sonra yıkadığı parmakları sedire (sabun) vurup dişlerine, dudaklarına ve damağına sürüp iyice oğmalıdır. Sonra önce parmaklarını, sonra ağzını yıkayıp sabununu gidermelidir.

BAŞKALARIYLA YEMEK YEMENİN EDEBİLERİ

Buraya kadar yazdıklarımız yalnız başına veya aile cürûyıyla yemek yemenin edebleridir. Eğer başkalarıyla yerse bunlarla birlikte altı edebi daha göstermelidir:

1 — Kendisinden yağıla, ilimde veya takvada (zühitte) ileri olanlardan önce yemeğe başlamamalıdır. Eğer kendisi ileri ise, başkalarını bekletmemelidir.

2 — Susunmalıdır. Zîrâ bu acemlerin âdetidir. Ancak boz ve buzsuz konuşmayıp vellelerin halinden söz etmelidir.

3 — Aynı sofrada yemek yediği kimsenin önüne dikkat etmeli, onun önündeki lokmaları alıp yememelidir. Zira eğer yemek ortak ise bu harumdur. Hattâ onun kendine tercih edip kendi önündeki iyî lokmayı onun önüne koymalıdır. Arkadaşı yavaş yiyecek, çekimmeden ve neşeli yemesini teklif etmelidir. Teklif üç defadan fazla yapmamalıdır. Zîrâ üçten fazla ısrar olur. And vermemelidir. Zîrâ yemek, and vermeye lîyık değildir.

4 — Arkadaşını, kendisi için teklifte bulunmağa muhtaç etmemeli, onun teklifine meydan vermayacak şekilde yemelidir. Eski âdetinden az yememelidir. Zîrâ bu riyâ olur. Yalnız başına yemek yerken de, halk içinde yediği gibi edebî yemelidir. Ama arkadaşını kayırmak az yemesi güzel birşeydir. Fakat arkadaşına iştah vermek için çok yemesi de câizdir. İbnî Mübârek hurma ziyadeti verir ve: «Kim fazla yerse, o fazlalık kadar ona dirhem veririm» derdi. Sonra yenen hürmelerin çekirdeklerini sayardı ve ne kadar fazla çıkarırsa her tanesine bir dirhem verirdi.

5 — Kendi önüne bakmalı, başkalarının lokmasına dikkat etmemelidir. Başkalarının da ona bakarak yemekten çekinmemeleri için önce yemekten el çekmemeli, eğer âdeti az yemekse, önce yavaş verip

sonunda iştahla yemeli, böyle yapamayorsa, yanındakilerin mahcup olmalarını için derünü açıklamalıdır.

6 — İnsanların tabiatları kabız sevmedikleri ve nefret ettikleri işleri yapmamalıdır. Mesele elini tabak tarafına sokmeme, ağzından düşen şey tabağa düşecek kadar üstüne eğilmemeli. Ağzından bir şeyi çıkaracak olursa, yüzünü başka tarafa çevirmelidir. Yağlı kömeyi sarkıya batırmamalıdır. Değile kestiği lokmayı tabak içine koymamalıdır. Zîrâ (insan) tabiat bunlardan nefret eder. Pis şeylerle ilgili sözler konuşmamalıdır.

7 — Elini leğende yıkarken ağzındaki suyu insanlara karşı leğenin içine dökmemelidir. Muhterem kimselere bürur edip sıra vermedir. Kendisine önce yıkaması için hürmet gösterilirse kabul etmelidir. Her birinin suyunu ayrı ayrı dökmemelidir ki bu acemlerin âdetidir. Hepinin aynı leğende el yıkamaları tavaza daha yakındır. Ağzını yıkarken, başkasına ve yaygıya sıçramaması için ağızının suyunu yavaş dökmelidir.

El yıkarken su döken kimsenin ayakta durması, oturmasından iyidir.

Bütün bu anlatılan edebler hâdiklerde ve eserlerde bildirilmiştir. İnsanlar ile hayvanlar arasındaki fark, bu edeblere riayet etmek ile-
dir. Zîrâ hayvanlar tabiatlarının itiraz ettiği şekilde yerler, onlara akıl ve ayırım yeteneği verilmediği için, güzel ile çirkini birbirinden ayıramazlar. İnsanlar akıl ve temyiz (ayırım) nimetini yerinde kullanmazlarsa, akıl ve seçim nimetlerinin hakkını vermemiş ve nimeti inkâr etmiş olurlar.

DOST VE AHİRET KARDEŞLERİYLE YEMEK YEMENİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Bili ki, âhîret dostlarına ziyafet çekmek birçok sadakadan daha faziletlidir. Zîrâ hâdise: «Kıyamet günü üç şeyden hesab yoktur: Bir, saburda yenen yemekten, ikincisi Hıarda yemen yemekten, üçüncüsü dostlarla yenen yemekten.» (El-Ezîl, Züa'f'da) buyurulmaktadır. Cafer bin Muhammed Sâdik der ki: «Âhîret kardeşleriyle yemek sofrasına oturunca, acele etme, saatlerce geçiktir. Çünkü orda geçen zaman ömürden sayılmaz.» Hakan-ı Husri der ki: «Kıyamet günü ana-ya babaya verilen şeylerin hesabı vardır, ama âhîret dostlarına verilen yemeğin hesabı yoktur.» Bazı Tursi dostlarının âdeti şöyle idi: Âhîret kardeşlerine ziyafet çekerken sofraya fazla yemek çektilerdi ve derdirdi ki: «Hâdise: «Kıyamet günü fakirlerin artığından hesab yoktur» denilmektedir. Onun için fakirlerin artığını yemek isterim.»

Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: Âhîret (din) kardeşlerinin önüne bir sa' (firse miktarı) yemek koymayı, bir köle âsad etmekten çok se-
verim.» Hâdise gelmiştir: «Allah kıyamet gününde buyurur ki: «Ey insanlar! Ben yemeğe muhtaç oldum, bana niçin yemek vermediniz?» Bu söz duyanlar derler ki: «Allahım, sen bütün âlemin mâbudu-

sun, nasıl muhtaç olursan.» Allah buyurur ki: «Senin falan kardeşine yemeğe muhtaç kıl, ona yemek verseydin, hana vermiş gibi olurdu.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Müslüman kardeşine yediren, içiren kimseyi, Allah, yedi bendek boyu cehennemden uzaklaştıracaktır. Her bendegün genişliği beşyüz yıllık mesafedir.» Ve yine buyurur ki: «İsin en hayırlılarından yemek yedirenlerinkidir.»

BİRBİRİNİ ZİYARET EDEN DOSTLARIN YEMEK YEMELERİNİN KURALLARI

Bu hususta dört edebî göstermelidir:

Birinci edeb: Yemeğe çağırılmadan gılenemelidir. Zîrâ Peygamberimiz buyurur ki: «Yemeğe çağırılmadan giden kimse, kendisi günah işlemiş olur, yediği de haramdır.» Ama tesadüfen ve istisnâ bir ziyafete rast gelirse, teklifsiz yememelidir. Yapılan teklifin iktiden olmadığı bilirse yine yememelidir. Belki bir sebep ileri sürerek güzelliğe el çekmelidir. Ama güvendiği bir dostunun evinde (ziyafete) rast gelirse, ve kalbinin incinmeyeceğini bilirse, teklifsiz de yemesi câizdir. Hattâ dostlar arasında sünnet olan da budur. Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir ve Ömer acıklıkları zaman Kibî Ryyûb-ı Ensari ve Ebû'l-Şeyem'in evine gidip yemek istemişlerdir. Ziyafet veren kimse'nin böyle istekli olduğunu bilirse, bu şekilde davranmak, aynı zamanda onu hayra sevkedip sevab işlemesine yardım etmek olur.

Bazı büyükler, Şeyh almış dost edinmişlerdi. Semenin her bir gecesinde birinin evinde kalırlardı. Bazılarının yedi dostu vardı, haftanın her gecesini birinin evinde geçirirlerdi. O dostları bunların duası sebebiyle kazançlarında, ticaretle ve ziraatla bereket bulurlardı. Bunlar da onların sayesinde taat ve ihâdete geniş zaman bulurlardı. Hattâ aralarında din kardeşliği aittken ve âhiret sevgisinin bağları teselsül eden kimseler, hane sahibi evde olmasa bile onun yemeğini yemeleri câiz olur. Peygamberimiz, Basir'in evine gider, o evde olmasa bile yemeğinden yerdi. Zîrâ bu durumdan haberi olursa sevineceğini bilirdi. Takva ehlinin büyüklerinden olan Muhammed bin Vadi (r.a.) arkadaşlarıyla birlikte Hasan-ı Basir'in (r.a.) evine gidip ne bulurlarsa, yerirdi. Süfyan-ı Sevri gelip onları bu halde görünce: «Geçmiş büyüklerin (selef) âdetini bana hatırlattınız» derdi.

İkinci edeb: Dostlarından biri kendini ziyarete gelinece, hazır ne ise varsa önüne koyup fazla bir şeye zahmet etmemelidir. (Birşeye) gücü yetmese, berç etmemelidir. Aile etrafına yetercek miktardan fazla yok ise, onlara bırakmalıdır. Birisi Hz. Ali'yi ziyaret etmek isteyince, buyurdu ki: «Davetini üç parçla kabul ederim: Fazardan hiçbir şeyi satın almayacaksın, evinde olan şeyi de edirmeyeceksin, bütün çuluk çoğunun nafakasını hurakıp sarfetmeyeceksin.» Fudayl bin Iyad der ki: «İnsanlar zahmetlik sebebiyle birbirinden uzaklaşırlar. Aralarındaki tekelüf (zahmetlik) kalkmış olsa, çekilmekten birbirlerini ziyaret ederlerdi.»

Büyükvellilerden birine, bir dosta ziyafet verip bazı kâlfetler etti. Veli dedi ki: «Sen yalnız olsan bu zahmeti çekmezdin, ben de yalnız olsam bu zahmeti çekmezdim. Öyle bir ikimix bir araya gelmekle bu zahmeti çekmek neden İleri geldi. Ya zahmeti bırak, ya da bir daha yanına gelmeği bırakırım.» Selman-ı Farisi buyurur ki: «Peygamberinin, zahmet etmemesin ve hazır olma da esirgemememizi buyurdu.»

Ashab-ı kiram birbirlerinin önüne bir yemek parçasıyla bir pençe hurma koyup: «İlahı bulunamı ayağı görüp getirmeyen mi, yoksa önüne gelen yemeği beğenmiyen mi suçludur? Müslüyoruz?» derlerdi. Yûnus (a.s.) dostlarının önüne yemek kırıntılarıyla kendi ettiği tere otunu getirir ve: «Allah, (yemek) için zahmet çekene lânet etmemiş olsaydı, ben de zahmet çekerdim.» derdi. Bir grup insan herbiriyle ihtilâfa düştüler ve aralarına bulmak için Zekeriyya (a.s.) peygamberi aradılar, evine gittiler, bulamadılar. Evde çok güzel bir kadın gördüler. Hayret ettiler ve: «Peygamber olsan da böyle güzel kadınıla yaşasın. Bu neden İleri gelir?» dediler. Nerede olduğunu sordular. Hanım ücretle bir yere çalışmaya gittiğini söyledi. O yere gittiler, orada yemek yerken buldular. Onlar konuşup, Zekeriyya yemek yemekle meşgul oldu ve hiç «buyurun, yemek yiyin de demedi.» Yemeğini yiyince ayağı kalktı ve oradan yalın ayak dışarı çıktı. Onlar bu halinden hayret ettiler ve hikmetini sordular. Buyurdu ki: «O gördüğünüz güzel kadını güzümü ve kalbimi harumdan korumak için sakladım. Sizi yemeğe çağırmadım, zira o yemek, bu işi yapmak karşılığında bana verilen ücretimdir. Daha az yesem, onların işinde kusur etmiş olurum. Oysa o iş lîyakıyla yapmak bana farz olmuştur. Yalın ayak yürümemin sebebi de şudur: Bu yerin sahibi iki şahıs arasında düşmanlık vardır. Bu yerin toprağından ayakkaşına girer de onu başka yere götürmüş olurum, diye korktum.» Bundan anlaşıldı ki, bütün işlerde doğruluk göstermek hayırlıdır.

Üçüncü edeb: Ziyafet sahibinden, temini şer olmasunun ihtimali olan bir şeyi istememelidir. Ziyafet sahibi onu iki şey arasında muhayyer bırakır, kolayını seçmelidir. Zira Peygamberinde bütün işlerde böyle yapmıştır. Bir şahıs Selman-ı Fârisi'nin yanına geldi, Selman önüne yemek ile biras tuz getirdi. O adam: «Kekik ete olsaydı, bu tuzla iyi giderdi.» dedi. Selman başka bir şeye sahib değildi. Abdest kabını rehlin koyup kekik aldı. Yemekten sonra: «Bize verdiği rızık, bizi kanaat edenlerden ayıyan Allah'a hamd olsun.» dedi. Selman: «Sen kanaat etseydin benim abdest kabını rehlin olmazdı.» dedi. Ama sevineceklerini bildiği yerde istemek câzidir.

İmam-ı Şâfiî (r.a.) Bağdat'ta Za'ferânî'nin evinde misafir idi. Her gün Za'ferânî bir yemek listesi yapar, aşıya verirdi. Yemekler bu listeye göre çıkardı. Birgün İmam-ı Şâfiî kendi yanıyla bir çeşit yemek ilave etti, Za'ferânî o yanısı cariyenin elinde görünce, sevindi ve buna şükür olarak cariyeyi âzad etti.

Ödünce edeb: Hane salıbi, misafirlerin istedikleri yemekleri söylemelerine razı ise, onlara: «Ne buyurursunuz, gülsünüz ne istiyor?» diye danışmalıdır. Zira arzu ettiklerini hazırlamak daha çok sevaptır. Peygamberimiz buyurur ki: «Bir müstımanın arzusunu yerine getirenin amel defterine, milyonlarca sevap yazılır, milyonlarca günahlar silinir, milyonlarca derece alır ve üç cennetten pay alır. Onlar Cenneti Ada, Cenneti Fırdavs ve Huld Cennetidir.» Ama bir şeyi istiyor musunuz, getireyim mi? diye sormak mecrum ve mekrdhtur. Belki burada ne varsa önelerine getirmelidir. Yemeklerse geri götürüldür.

ZİYAFETİN FAZİLETİ

Bü ki, buraya kadar anlattığımız davetle ziyarete gılmekle lüzum gelen ziyafetin edebleridir. Ama ziyafete çağırmanın başka hükümlü ve başka edebleri vardır. Misafir kendi gelirse, hiç zahmet çekmeyin, hazırdağı ile ağırlayın. Sen onu çağırırsan, bir şeyi esirgeme, gücün yettiğini sarfet. Ziyafetin fazileti hakkında gayet çok hadıslar ve eserler vardır.

Arabılara ziyafet gayet önemli bir ödetir. Zira seferlerde birbirlerinin evine konmaları çok vukü bulur. Bu sebebe onlar arasında, misafir haklarına dikkat etmek en mühim iyledendir. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Mısaafirperver olmayanda hayır yoktur.» (Ahmet, Akebe b. Amirden). Ve yine buyurur ki: «Misafir için zıhmet etmeyiniz. Zira yaparsanız, ona düşman olursunuz. Misafire düşman olan Allah'a düşman olur.» (Ebu Bekr b. Lâi, Mekârimü Ahlâkıta). Garib bir misafir gelirse, onun için zıhmet çekmek ve borç bile etmek câızdır. Ama birbirini ziyarete gelen dostlar için tekelüf (zahmet) cidden câız değildir. Zira bu ayrılmalarına sebep olur. (Peygamberimizin kölesi) Ebdü Râfi diyor ki: Peygamberimiz bana buyurdu ki: «Falan yahûdiden Hecce ayına kadar vâde ile benim için un iste, bunu misafirlerime gelsin.» Yahûdî'den isteyince vermedii, rehin istedi. Haberi Peygamberimize anlatınca, buyurdu ki: «Beni gökte ve yerde cinin kalan Allah'a yemin ederim ki, eğer vırsaydı, geri öderdim.» Sonra, «Zırhımı götür, ona rehin ver.» (İshak İbni Rahvefıy'e'den) dedi. Ben de, o ırta götürüp o yahûdî'nın yanında rehin koydum ve bir müktar un aldım.

İbrahim (a.s.) Ed mîl ver gidip misafir aradı ve misafir bulmadan yemek yemezdi. Ocum bu husustaki sadakatından dolayı günü müze kadar meşhedinde (mesarının olduğı yer) ziyafet vermek, adet olarak kalmıştır. Bu zamana kadar hiçbir gece misafirsiz kalmamıştır. Bazen yüz ilkiyüz misafir olur. Bunun için ona nice köyler vakfedilmiştir.

DAVETİN EDEBLERİ VE İCABETİN SÜNNET OLUŞU

Davet eden kimsenin salıh (iyi) insanları çağırması sünnettir. Zira bir kimseye yemek vermek, ona kuvvet vermek ve yardım etmek-

tir. O halde Fıska kuvvet vermek Fıska (günaha) yardım etmek olur. Yemeğe zenginleri değil, fakirleri çağırmalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Ziyafetlerin en fenası, zenginlerin çağırıldığı, fakirlerin mahrum bırakıldığı ziyafettir.» Yani döğün yemeğidir. Ziyafette, dost ve akrabaların unutulmamalıdır ki, aralarına soğukluk girmesin. Daveti, övülme ve adınan söylenmesi, niyetiyle yapmamalı, belki yalnız Peygamberin sünnetini edâ edip fakirleri rahat ettirmek amacıyla yapılmalıdır.

Gelmesi zor olan kimsayı davet etmemelidir. Zira zahmet çekmesine sebep olur. Davetine katkıl olarak icabet etmeyecek kimseleri de çağırılmamalıdır. Zira icabet etse bile onun yemeğini katkısız yiyeceği için bir nevi vehale sebep olur.

DAVETE GİTMENİN EDEBİLERİ

Bunda beş edeb vardır:

Birinci edeb: Zenginlerle fakirler arasında ayırım yapmamalı, fakirlerin davetine tenessül etmemeslik yapmamalıdır. Zira Peygamberimiz fakirlerin davetine giderdi. Hasan bin Ali (r.a.) bir grup fakirin yanından geçerken, ortaya bir parça ekmek koyup onu yemekle meşgul olduklarını gördü ona: «Ey Allah'ın Resûlî'nün eğlu! Buyurun sohbetimin şerefliendirin.» dediler. Hasan hemen atından inip onlara muvafakat gösterdi ve: «Allah kibirîleri sevmez.» dedi ve onlarla o yemek parçasından bile yedi ve, ayarın şir de bana muvafakat edip davetine gelin.» dedi. Ertesi gün nefis yemekler hazırladı ve onları çağırdı ve onlarla beraber oturup yemek yedi.

İkinci edeb: Ziyafet sahibinin başına kakma ihtimali varsa, veya ziyafeti âdet için yapıyorsa, bir sebep beyan edip gitmemelidir. Hatta ziyafet sahibi icabeti bir iyilik ve misnâet olarak bilmelidir. Yine eğer birinin mahrum haram olma ihtimali varsa, ya da o mecliste bir günah bulunuyorsa, ipek yaygı, gümüş buhurdan, duvarında veya tavandan hayvanların resmi var ise, veya cas çalınıyorsa, yahut da birisiyle slay ediliyorsa, veya kötü sözler söyleniyorsa, ya da kadınların erkeklere bakmak için araya gelme ihtimali var ise, bütün bunlar meumurdur ve bu yerde huzur bulunmak çâiz değildir ve yine eğer ziyafet sahibi fasak sâlim, hîdatçı ise, veya maksadı övünüp, kibirlenmek ise davetine gitmemelidir. Eğer davete gider de bu anlatılan günahlardan bazısını görüp de menetmese, orada durmamalıdır.

Üçüncü edeb: Ziyafet yeri uzak olduğu için gitmemeslik etmemeli, kathanılacak derecede ise kalkanmalıdır. Teyratla: «Bir mil uzaktaki hastayı ziyaret et, iki mil uzağa kadar cenâzeyle teşvi et, üç mil uzaklığa kadar davete git ve dört mil uzaklığa kadar da din kardeşlerini ziyaret et.» denilmektedir.

Dördüncü edeb: Oruçlu olduğu için gitmemeslik yapmamalıdır. Belki ziyafet yerine gidip ziyafet sahibinin hatırı kalmazsa, güzel kokular, tatlı sohbetle kanaat etmelidir. Zira oruçluların ziyafeti böyle-

dir. Eğer ziyafet sahibinin hatırı kalma ihtimali var ise, nafîle orucuna bozmağıdır. Zîrâ bir müslümanın hatırına hoş etmenin faslîti nafîle orucun fâsiletinden daha çoktur. Peygamberimiz böyle yerde oruçlu kalmayı buna tercih eden kimseyi red ederek (inkâr): «Senin kardeşin senin için zahmet çekip ziyafet verince, sen niçin oruçluyum diye ihtar ediyorsun?» buyurdular.

Beşinci edeb: Davete karnını doyurmak niyetiyle gitmemeli. Zîrâ bu hayvanların içidir. Belki Peygamberin sünnetine uymak niyetiyle gitmeli, Peygamberimizin: «Davete icabet etmeyen Allah'a ve Resûlüne asî olmuş olur.» buyurduğu kimselerden olmamak niyetiyle gitmelidir. Bunun için bazı âlimler: «Davete icabet vacibtir.» demiştir. Ve yine bir müslüman kardeşinin davetine icabet etmeği niyet etmelidir. Zîrâ hadîste: «Bir mü'minî sevindiren Allah'ı sevindirmiş olur.» denilmektedir. Ve yine ziyafet sahibi olan kimseyi ziyarete niyet etmelidir. Zîrâ din kardeşlerini ziyaret etmek büyük bir ibâdettir ve kendisini, «kibîrî ve kötû hüsnü olduğu için gelmede» deyip gıybet etmelerinden korumak niyeti ile icabet etmelidir.

Bu altı niyetin her birinin bir sevabı vardır. Bu niyetleri taşımak ibâdetlerin cümlesindendir. Din büyükleri, kıymetli nefeslerinden bir dakika bile zayi olmaması için bütün hareket ve duruşlarında dine münasib bir niyet taşımışlardır.

DAVETTE HAZIR BULUNMANIN EDEBİLERİ

Ziyafet sahibini bekletmemeli, acele de etmemelidir. Ziyafet meclisinde iyi yerlere oturmamalı, ziyafet sahibinin gösterdiği yere oturmalıdır. Mîsafirler baş tarafa ona verilerse, tevâzu göstermelidir. Kadınların bulunduğu oda karşısında oturmamalıdır. Yemek gelecek tarafa çok bakmamalıdır. Ziyafet meclisinde kimse yakın oturursa, ona selâm verip hatıranı sormalıdır. Bir günah suhûr ederse, onu menetmeli, menedemese, dıgarı çıkmalıdır. Ahmed bin Hanbel buyurur ki: «Bir mecliste mîsafir gümüş bir şürmeden dahi görürse, orda durması câiz değildir.» mîsafir o gece orda yatacaksa, ziyafet sahibi mîsafire kabloyı ve helâyı göstermelidir.

YEMEK KOYMANIN EDEBİLERİ

1 — Yemeği acele getirmelidir. Zîrâ mîsafirlerin beklemede kalmamaları için acele etmek onlara ikram olur. Ziyafetliler hepî gelmiş, yalnız birisi gelmediyse, hazır olanların hakkını gözetmek daha evlâ olur. Ancak gelmeyen gayet fakir kalbi kırık biri ise, bu niyetle geciktirmek evlâ olur. Hâtem-i Esem der ki: «Acetecilik şeytandandır. Yalnız baş yerde değil: Mîsafir yemeğinde, üü techizinde (kaldırmak içinde), kızların nikâhında, borçları ödemekte ve günâhlardan terbe etmede. Bunlarda acele etmek sünnettir.»

2 — Önce meyvaları getirip sofrayı yeşillikle bırakmamalıdır. Zîrâ yeşillik bulunan sofrada melekler de hazır bulunur. Bu nefis yemekleri önce getirmelidir ki, onunda doyup ağır yemekleri almasınlar. Fazla yemek yemek için önce ağırlarını koymak oburların âdetidir ve mekrûhtur. Bazı kimselerin âdeti de bütün yemekleri birden sofraya getirmektir. Bunu, herkes istediğinden yemin diye yapıyorlarsa, çabuk kaldırmamalıdır. Zîrâ bazalarından daha iyice yememiş olababilirler.

3 — Yemeği az koymamalıdır. Zîrâ bu müsrüvetsizlik olur. Hadislerden fazla da koymamalıdır. Zîrâ bu da kibirlük olur. Ancak «Kaya-met günü ziyafet yemeğinin fazlasından hesab olmaz» niyetiyle fazla koyabilir.

İbrahim Edhem (r.a.) bir defa sofraya fazla yemek koydu. Sof-yarı: «İsraftan kaçınmıyor musun?» dedi. İbrahim Edhem buyurdu ki: «Bu yemekle kâif olmaz.» Başla aile fertlerinin göçleri içinde kal-maması için paylarını ayırmalıdır. Zîrâ onlara bir şey kalmazsa, mî-safirlerle dil uzatır, kötü söylerler. Bu da misafir hakkında hıyanet olur. Bazı Soflilerin âdeti olduğu gibi, artan yemekleri alıp götürmek câiz değildir. Ancak ziyafet sahibinin utancından değil de açlık ve samimiyet için oluyorsa, yahut hatırı hoş olacağına bilirse, götürmek câizdir. Ancak aynı kâhta yemek yediği kimseye hakaret yapmak partiyâ câizdir. Zîrâ kendi hakkından çok götürürse haram olur. Ziyafet sa-hibi hoşnut olmadığı zaman yine haram olur, hürsâliktır farkı olmaz. Aynı tabakta yemek yediği kimseye, yemek götürmesine utancından razı olursa yine haramdır.

ZİYAFETTEN DÖNMENİN EDEBİLERİ

İzan alıp öyle çıkıp gitmelidir. Ziyafet sahibi de kapıya kadar onu uğurlamalıdır. Zîrâ Peygamberimiz böyle buyurmuştur. Ziyafet sa-hibi tatlı sözlü, güler yüzlü olmalıdır. Mîsafir, ziyafet sahibinin bazı kusurlarını görürse, güzel ahlâk ile örtmelidir ki, böyle ahlâk birçok ibâdetlerden ikâletlidir. Anlatırlar ki, Cüneyd-i Bağdadî'yi bir çocuk babasının emriyle davet etti. Aziz mîsafirhanenin kapısına gelince çocuğun babası ona içeri girmeye izin vermedi, o da geri döndü. Ço-cuk tekrar davet etti. Cüneyd ıskabet etti. Babası yine izin vermedi. Bu şekilde ziyafet evinin kapısına dört defa gelip geri döndü. Mak-sadı çocuğu kırmamak ve babasının hatırı hoş olsun diye içeri girmemektir. Kendisi red ve kabulde bir ibret göçürdü. Bu red ve kabulü başka yünden değerlendirdirdi.

İKİNCİ ASIL

EVLİNMENİN EDEBİLERİ

Yemek yemek, din yolundan sayıldığı gibi evlenmek de din yo-lundan sayılır. Zîrâ din yolunun insanın hayatına, bekâsına muhtaç

olduğu ve hayat ve hayatın devamı da yemekle, içmekle mümkün olmadığı gibi, dinin bekâ ve devamı da insan cinsine muhtaçtır. İnsanların bekâsı da evlenmek ve cinsel münasebet olmaksızın mümkün olmaz. O halde evlenme, var olmanın aslının sebebi; yemek ise, devamının sebebidir. Evlenmenin mübâh olmasının sebebi budur, yalnız geyret için değildir. Hatta şehvetin yaratılmasının sebebi de, onu ıktiza etmesi, insanları evlenmeye sevketmesi ve böylece din yolcularının vücuda gelmesi içindir. Zîrâ insanlar, din yolunda yürümek için yaratılmıştır. Bu sebeple Allah buyurur ki: «Cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.» (En-Zariyat sûresi, âyet: 56). İnsanlar çoğaldıkça, Allah'ın kullarının ve Peygamberimizin ummetinin sayısı da artmış olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Evleniniz, çoğalınız. Kıyamet gününde ben sizin çokluğunuzla diğer Peygamberlerin ummetlerine karşı övünürüm. Hatta ana karımdan düşen (düşük) çocukla bile övünürüm.» (Beyhakî). O halde, kulluk yapmaları niyetiyle kulların sayısını çoğaltmaya çalışanın sevabı büyük olur. Bunun için baba ve hoca hakları büyüktür. Zîrâ baba vücud sebebi, hoca da din yolunu bilmesinin sebebidir. Bunun için «evlenmek, birçok nâfileden daha fâziletlidir.» demişler.

Evlenmek din yolunun cümlesinden olduğu anlaşıncı, onun edebilerini bildirmek de dini bir görev olur. Bu da ilgili üç kısım, tatillâtiyle öğrenmekle olur:

Birinci kısım, nikâhın fayda ve âfetlerini bildirir. İkinci kısım, nikâh âkidlân âfetlerini bildirir. Üçüncü kısım, nikâhtan sonra geçim yolunu ve hayatın en güzel şeklini bildirir.

BİRİNCİ KISIM

EVLENMENİN FAYDALARI VE ÂFETLERİ

Nikâhın (Evlenmenin) faydaları beştir:

Birinci fayda çocuk yetiştirmektir. Çocuğun dört çeşit sevabı vardır:

Birinci sevab: Allah'ın sevdiği bir şeye çalışmış olur. Yaradıcısının hikmetinden haberdar olan kimse, Allah'ın, insanların yaratılmasının sevdiğini şübhesiz bilir.

Meselâ arazisinde ziraat yapmak isteyen bir arazi sahibi, o araziye bir kölesine verir ve bu iş için tohum, bir çift öküz, ziraat âletleri ve vasıtaları da temin edip bütün ziraat malzemelerini ona teslim eder ve bir haberci gönderip onu ziraata sevkeder. Kölede akıl ve idrâk olursa, efendisi ona ağzından bir haber göndermese bile, bu kadar hazırlıktan maksad ne olduğunu bilir. O halde kadınlarda rahmî ve cimsî âletini yarayıp çocuk tohumuna erkeklerin sırtına, kadınların da göğüsüne koyan erkek ve kadına şehvet veren Allah'ın, bundan maksad ne olduğu, hiç bir akıllıya gizli olmaz. Tohumu hileli bir

vesile ile zâyi edip defeden kimse şübhesiz yarattığı yolundan sapmış olur. Bunun için sahabe ve eski büyükler bekâr olarak ölmeyi sevmemişlerdi. Müaz'ın iki karın taum hastalığından öldü. Kendisi de taumlu idi. Buyurdu ki: «Ben bekâr olarak ölmek istemiyordum. Bana bir kadından bulup evlendirin.»

İkinci sevab: Peygamberimizin emrine uyup ümmetini çoğaltmış olur ki, Peygamberimiz ümmetinin çokluğuyla övünmüştür, iftihar etmiştir. Bunun için çocuğa olmaması câlikli olmaya nehiy etmiştir ve buyurmıştır ki: «Çocuk doğuran çirkin bir kadın, çocuk doğurmayan güzel kadından iyidir.» (İbn-i Hibban). Bundan nikâhın şehvet için olmadığı anlaşılır. Zîrâ şehvet için güzel kadın çirkin kadından daha uygun olduğu açıktır.

Üçüncü sevab: Yetiştirdiği çocuk kendisine dua eder. Hâdîste: «Kesilmeyen sevâblardan biri de salih çocuğun hayırlı dualıdır. Ana babadan ölümlerinden sonra da bu dua onların ruhuna ulaşır.» (Müslim) denilmektedir. Ve yine hâdîste: «Salih dualar, nârdan tabakalar üzerinde ölümlere arz edilir ve o dua ile ruhlara rahatlık hâsıl olur.» (İrâkî. Ebu Hâşimden) buyurulmaktadır.

Dördüncü sevab: Bazı çocuklar anasından babasından önce ölür: Ana-baba onun acısını çekerek, çocuk da kıyamette onlara şefaatçi olur. Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet günü çocuğa "cennete gir" diye emredilir. Çocuk bunu duyunca, keder ve üzüntüye düşüp "Anasız, babasız kal'yon cennete girmem" der.» (İbn-i Hibban). Peygamberimiz bunu temell etmek için birisinin elbisesine yapışıp çekti ve: «Ben seni nasıl çekersen, çocuk da ana ve babasını cennete öyle çeker» buyurdu. Hâdîste: «Çocuklar cennet kapısında toplanırlar, hepî birden feryad ve şîgan ederler, ana ve babalarına isterler. Ana ve babalarına izin verilip onlar da cennet kapısında toplanıncaya kadar devam eder. Her birisi kendi ana ve babasının eline yapışıp cennete girer.» (*) buyurulmaktadır.

Büyük zâtlardan biri, evlenmekten kaçınırdı. Bir gece rû'yaında gördü ki, kıyamet kopmuş, bütün insanlar susamış, bir grup çocuklar altın ve gümüş bardaklarla bazı insanlara su veriyorlar. O da onlardan su istedi, ona o sodan vermediler, susun aramızda çocuğun yoktur, dediler. Sonra bu zât uykudan uyanınca, hemen evlenmeye teşebbüs etti ve bir kadını evlendi.

İkinci fayda: Evlenmekle kendini korumuş olur, şeytanın âletî olan şehveti kendinden uzaklaştırmış olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Evlenen dinin yarısını korumuş olur.» Evlenmeyen fârcını korusa bile ekseriya gösünü harâm nazardan, kalbini vevresden koruyamaz. Şehvetin taimini için değil, çocuk yetiştirmek için evlenmelidir. Zîrâ Allah'ın sevdiği, kulun emrine uymasıdır, buna vesile olanı (şehveti) defetmek değildir. Çünkü şehvet zâhârda bunu (emre uymayı) ihtilâ için yaratılmıştır.

(*) İrâkî, şeyad İsmâîl bir başka rivâyetle beraber kayd ediyor.

Gerçi başka hikmeti de vardır. O da şudur: Şehvet lezzeti, âhiret lezzetinin bir örneğidir. Tıpkı dünya ateşinin acısı, âhiret ateşinin acısının örneği olduğu gibi. Her ne kadar mubâzeret (dokunma) lezzeti ile ateş acısı kısa ise de aralarında bir benzerlik vardır. Allah'ın yarattığı her şeyin hikmeti vardır. Hatta bir şeyin çok çeşitli hikmetleri vardır. Fakat büyük âlimlerden başka kimse o hikmetleri bilmez. Peygamberimiz buyurur ki: «Gözen her kadını beraber bir şeytan vardır. Gözü güzel bir kadına iliken bir kimse, hemen gidip helâli ile münâsebetle bulunsun. Zîrâ cinsi münâsebet hususunda kadınlar birbirinden farklı değildir.»

Üçüncü fayda: Kadınlarla sohbet etmesiyle kalb rahatlar. Onlarla oturup lâtifeler yapmak, ibâdet zevkinin tazelenmesine vesile olur. Zîrâ devamlı ibâdet kalbe ağırlık getirir, kalbi saygı ve perçam eder. Kadınlarla sohbet ve lâtifeler yapmak kalbi kuvvetlendirir. Hz. Ali buyurur ki: «Kalbin rahat ve huzurunu tamamıyla kaçırmayınız ki, huzursuz kalb göremez şîr.»

Peygamberimiz mükaşefe zamanında bazen çok büyük şeyler görürdü ve buna dayanamayıp Hz. Aîşe'ye yapışıp: «Ey Aîşe, benimde konuşa derdi. Bunu açılan diye yapardı. Hz. Aîşe'nin sözleriyle kalbi kuvvet bulurdu, ona ferahlık getirirdi. Tam kuvvet hâsıl olup o için arzusundan susuyunca, Hz. Bîlâle ascâdın ve: «Bizi ferahlandıran ya Bîlâle» derdi. Yani esen oku. Ve namaza giderdi. Bazen güzel kokularla dimağını (beynini) dinlendirirdi (kuvvetlendirirdi). Bunun için (Peygamberimiz) buyurur ki: «Bu dünyada bana üç şey sevdirdi: Güzel koku, kadınlar ve namaz. (Namaz) gürlümün nârudur.» (Nesai, Hâkim). Demek ki, kadınları da namaz için sıkretmeye tahsis etti. Zîrâ asıl maksad namazdır. Bunun için namaz gözlümün nârudur buyurdu. Dimağa (beyin) güçlendirmek için olan güzel kokudan da esas maksad gözen nâru olan namaza güç kazanmaktır. Bunun için Peygamberimiz, ashabına servet biriktirmekten ve dünyalık aramaktan menâdince, Hz. Ömer buyurdu ki: «Ya Resûlallah dünyadan ne alalım?» Peygamberimiz: «Zikir eden dil, şükür eden kalb ve salih kadın.» buyurdu. Salih kadın, zikir ve şükre vesile olduğu için onlarla bir arada anıldı.

Dördüncü fayda: Kadınlar gerekli ev hizmetini yapar: Yemek pişirir; evi siler, süpürür, çamaşır yıkar, temizler. Erkekler bunlarla uğraşrsa, ilim ve âmeiden ve diğer ibâdetten mahrum kalır. Bunun için, «kadın din yolunda yardımcıdır» demişler. Ebû Selman-ı Dâreî: «Güzel kadın dünyadan değil, âhirettendir» demesinin sebebi budur. Zîrâ güzel kadın kalbindeki sıkıntıları dağıtır, yalnız âhiret işlerine bakmanı sağlar. Hz. Ömer buyurur ki: «İmandan sonra uygun bir kadından daha büyük nimet yoktur.»

Beşinci fayda: Kadınların ahlâkına sabır etmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve onları şariata uygun muhafaza etmek ancak tam bir mücadele ile mümkün olur. Bu mücadele de en faziletli ibâdetlerden dir.

Hadîste: «Çoluk çocuğum nafakasını vermek, sadaka vermekten daha fazîletlidir.» (Taberânî) buyurulmaktadır. Din büyükleri şöyle buyurmuşlar: «İffetli kazanıp çocuklarına ve aile fertlerine harcamak velîlerin işidir.» İbni Mûbarek bazı büyük âkıllarla harpte idi. İçlerinden biri: «Bizim meşgûl olduğumuz bu işten efdal bir iş var mıdır?» dedi. İbni Mûbarek buyurdu ki: «Ben bazı kimseleri bilirim ki, çoluk çocuğuna doğru yolda muhafaza edip gece uyanınca küçük çocuklarının üstünün açıldığını görünce üstlerini örter. Onların bu işi, bu cihaddan üstündür.» Bîrî Hâfî buyurdu ki: «Ahmed bin Hanbelin üc faizli vardı ki, onlar bende yoktur: Biri, o hem kendi için, hem de çoluk çocuğu için helâl taleb ederdi, ben ise yalnız kendim için taleb ederim.» Hadîste de: «Günahlardan bazı günahlar var ki, çoluk çocukların sıkıntısını çekmekten başka onun kaffâreti yoktur.»

Büyük velîlerden birinin helâlî Ahirete intikali etti. Ona ne kadar nikkâh teklif edîlirse, kabul etmedi ve: «Yalnızlıkta daha çok kalb huzuruna ve fikir rahathığına bulurum.» dedi. Bir gece rüyasında gördü ki, gök kapıları açılmış, bir grup insan birbirleri ardınca inip havada yürüyorlar. Onun yanına ulaşıncı, ilk ulaşan: «Bu o uğursuz adam mıdır?» dedi. İkinci «evet» dedi. Üçüncüsü: «Bu o uğursuz adam mıdır?» dedi. Dördüncüsü «evet» dedi.

Bu adam diyor ki: «Onlardan kalbime gayet korku düştü. En son gelen bir çocukta. Ona sordum: Bu adamlar kimse uğursuz diyorlar. Çocuk: «Şana diyorlar. Zira bundan önce senin âmelelerin gökte mücahidlerin âmelelerinin zümresiyle çıkardı. Bir hafta oldu, mücahidlerin âmelelerinin içinden çıkarmışlar. Bilsen, senden ne iş sadır oldu.» dedi. O sât uykudan uyanınca derhal evlendi ve böylece mücahidler zümresine girmiş oldu. Evlenmenin faydaları bunlardır. Bu faydalar için evlenmeye râğbet etmek câizdir.

EVLENMENİN ZARARLARI

Evlenmenin zararları üçtür:

Birinci zarar: Helâlden kazanmaktan âciz olabılır, bilhassa bu zamanda ve bu sebeble çoluk çocuğu yüzünden harama ve şüpheli şeylere düşebilir. Bu ise, kendisinin ve onların din yüzünden helâkine sebep olur ve hiçbir fazilet bu noksanlığı karşılayamaz. Hadîste: «Kula teraziye getirdiklerinde, her biri dağlar büyüklüğünde âmeleleri olur. Sonra çoluk çocuğusunun nafakasını nereden kazandı?» diye sorulur. Bu hususta o kimse hesaba çekilince bütün iyi işleri yok olur. Münadîler çağırıp derler ki: «Bu öyle bir kimsedir ki, çoluk çocuğu, bütün iyiliklerini yediler, kendisi böylece bu yüsten muhazze edildi.» (Fîrdevsî).

Eserde: «Kıyamet gününde kişiye ilk önce çoluk çocukları dâvâcı olacaklardır. Bunlar Allah'ın huzurunda dâvâ edip derler ki: «Ya Rabbi, bizim hakkımızı ondan al. Biz haram yedirdi. Oysa biz haram olduğunu bilmiyorduk. Biz öğretilmesi lâzım olan şeyleri öğretmedik.

Önem için biz böyle cihil kaldık.» O halde mirastan helâl bir serveti olmayan, yahut helâl kazancı olmayan kimsenin evlenmesi câiz olmaz. Ancak zinâ yapması ihtimali olursa evlenebilir.

İkinci zarar: Çoluk çocuğun hakkını ödemek, ancak güzel ahlakla, onların cehâ ve sıkıntılarına dayanmakla ve geçimlerini sağlamakla mümkündür. Buna da herkes dayanamaz. O halde, onları incitip hürlerini kırabilir ve bu yüzden gılaşa girebilir; yahut onları nafakasız bırakıp sıyı edebilir. Hâdise: «Çoluk çocuğundan kaçıp kaybolan kimse, efendısından kaçan köle gibidir. Onların yanına döndünceye kadar onun namaz ve orucu aslâ kabul olmaz.» (*) Hâlâza herkesin bir nefsi vardır. Kendi nefsinin uhdesinden gelemeyen, en iyisi bir başkasına uhdesine almamalıdır. Bîr-i Hâfi'ye: «Niçin evlenmiyorsun» diye sordular. Bîr: «Erkeklerin kadınlara üzerinde hakları olduğu gibi, kadınlarda da erkekler üzerinde hakları vardır.» (Bakara süresi, Âyet: 228) Âyetinden korkuyorum, dedi. İbrahim Edhem: «Ben niçin evleneyim?... Benim kadına ihtiyacım yoktur, o halde kadını kendim ilemeden rahatlatıyordum.» derdi.

Üçüncü zarar: Kalb çoluk çocuğun nafaka işiyle meşgul olur, kendini bana verir ve Allah'ın şikrinden, âhireti hatırlamaktan ve âhiret azığını hazırlamaktan mahrum kalır. Seni Allah'ın zikir ve fikrinden alıkoyan herşey, sende helâkine sebep olur. Bu sebepten Allah buyurur ki: «Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız siz Allah'ın zikrinden alıkoymayın.» (Munafikun süresi, Âyet: 9).

O halde, Peygamberimiz gibi çoluk - çocuk meşalesi kendisini Allah'ın zikrinden alıkoymayacak kadar güçlü, kuvvetli olan kimselere evlenme zarar etmez. Evlendiği takdirde zikir ve fikir fişere olamayacağını bilen kimse için evlenmemesi daha iyidir. Demek ki, zinâdan korkan kimsenin evlenmesi, korkmayan kimsenin de evlenmemesi evlâdır. Ancak helâl kazanabilen, insanlara acıyıp merhamet etmek konusunda nefisinden emîn olan ve evlenmek, kendisini Allah'ın zikrinden ve fikrinden alıkoyamayacağını, yahut evlenmediği takdirde de devamla Allah'ın zikri ile meşgul olmayacağını bilen kimsenin evlenmesi daha iyi olur.

İKİNCİ KISIM

NIKÂH AKDİ, ERKLERİ, ŞARTLARI VE EVLENEBİLECEK KIZLAR VE KADINLAR

Evlenme şartları beştir:

1 — Vellîdir. Vellîsiz nikâh sahîh olmaz. Vellî olmayan velîsi Sultandır. (Hanefî'ye göre akâli ve bulûğa ermiş her hatunun vellîsi

(*) Dîya cilt 3. sahife 31. Maar - Cennetiye.

nikâhı sahâhtir. Fakat dengine girmedeği takdirde velîi nikâh akdini bozdurabilir).

2 — Nikâh edilecek kadının rızasıdır. Belâk kızları, babaları ve dedeleri izinsiz de verebilirler. Ancak onların muvafakatını almak daha iyidir. İzin isterken susmaları bile kâfidir. (Hanefî'ye göre belâğa kından velîinin izin alınması lâzımdır. Ancak kızlarda izin, dul gibi değildir; kızların susması bile izin sayılır, kâfidir).

3 — İki âdil şahidin hazır bulunmasıdır. Fakat en iyisi iki kişi değil, bir grup salih insanların bulunmasıdır. Durumları bilinmeyen, yani evlenen zevce ve zevce, onların faskına bilmezse, nikâh sahîh olur. (Hanefîlerce şahidler ister âdil olsun, ister olmasın nikâh sahîh olur.)

4 — Her iki taraftan teap (tekâlif) ve kabul olmalıdır. Ya velî ile koca, yahut onların vekilleri tarafından söylenmelidir. Akidde Nikâh, veya teavîç lâhızları açıkça söylenmeli, yahut başka dilde bunları ifade eden kelimeler söylenmelidir.

Sunnet olan nikâh hutbesi okunduktan sonra; (kadın) vekilinin kocaya: «Bismillâh velhamedû lillâhî, ilâhî, ya mektar mehirte, nikâhla sana verdim.» demeli. Koca da: «Bismillâh velhamedû lillâhî ilâhî bu mektar mehirte nikâh ile kabûl ettim.» demelidir.

Evlenerek kimse'nin nikâhtan önce alacağı kadını görüp beğendikten sonra nikâh akdini yapması, güzel geçinme umidini artıracaktır. İçin daha iyidir. Nikâhtan maksad çocuk yetiştirmek; gövdesi ve kalbini yakışmayan şeylerden korumak olmalı, şehvetini tatmin ve cinsî istekine uymak olmamalıdır.

5 — Kadın evlenilmesi haram olan bir sıfatı olmamalıdır.

Başkasının nikâhında veya iddetinde olan; müstec, putperest, yahut zındık olup kıyâmete Allah'a ve Peygamberlerine inanmayan, İbahîye'ci (her şeyi mübah gören), müslümanların cemiyetinde hazır olup namaz kılmayan ve: «İlâhım namazsızla bağışlamıştır. Namaz kılmadığınız için bize lâzız olmasın.» diyen; yahut Peygamberimizin teğrifinden sonra yahûdî ve haristîyan olan kimseler nikâh edilemez. (Hanefî'ye göre bütün kitab ehli nikâh edilir). Hür kadın alabilmek için cariye nikâhlanmak (Hanefî'ye göre: Hür kadını evlenebilsin evlenmesin cariye ile evlenebilir) yahut musahere (evlenmek akrabalığı) yoluyla haram olan nikâhlanmak; câiz değil. Meselâ: Daha önce çocuklarıyla yahut torunlarıyla evlenmiş iken, banıların annelerini almak, yahut anneleri ile evli iken, sonra başka kocadan olma çocuklarını nikâhlanmak gibi... Yahut alacağı kadın babasının veya oğlanın nikâhında olmamak veya evlenmek isteyen kimse'nin dört hanıma olup alacağı beşinci olmamak veya alacağı kadın zevcesinin kız kardeşi, yahut teyzesi, veya halası olmamak, banılardan ilâhînin bir adamın nikâhı altında toplanmaları câiz değildir. Hâliha aralarındaki akrabalık, birî erkek, birisi de kadın olarak düşünöldüğü takdirde, birbirlerine nikâhı düşmeyen iki kadını bir adamın nikâhı altında toplamak câiz değildir. Yahut daha önce nikâhlısı olup üç talakla boş-

diği, yahut hul yağılmış (yani kadını boşamak için bir şeyin verilmesini şart koşmuş) ve üç defa hul tekrarlannmış olan ki bunları başka bir kocan alıp onlarla cima etmedikçe eski kocasına helâl olmaz, yahut aralarında lânetleme (ilan) vâki olan; kimselerin nikâhı bâtıldır.

KADINLARDA KORUNMASI GEREKLİ SIFATLAR

Kadınlar için gerekli sıfatlar şekildedir:

Birinci sıfat: Kadın salih olmalıdır. Bütün sıfatların aşk da budur. Zira salih olmayan kadının malına hıyanet etmeyeceğinden insanın kalbi emin olmaz. Namusunda hıyanet yapar da kocası da susarsa, dînine noksanlık gelir, insanlar içinde rezil rusvay olur. Susmazsa, hayatları devamlı kederli olur. Boşarsa, kaiben ona bağlanmış olabilir. Birisi Peygamberimize karısının salih olmadığını şikâyet etti. Peygamberimiz ona, «Boşas deda. O kimsa. «Kallâmde ona bağlayın, onu seviyeyim.» dedi. Peygamberimiz: «Öyleyse yanında tut. Zira boşarsan, ondan ayrıldıktan sonra sana bir zarar gelebilir.» (Ebu Davud, Nesâî). Hâdisât: «Bir kadın güzelliği için, yahut serveti için alırsa, Risâinden de mahrum kalır. Dînini korumak için alırsa, güzellik ve servet maksada da hâsıl olur.» (Müslim - Buhârî).

İkinci sıfat: Güzel ahlâktır. Zira kâfî hayırlı kadın, nazlı, dili uzun olduğu için ve ağır tekliflerde bulunduğuna için onarla yaşamaya üzüntülü olan ve dînin fesadına sebep olur.

Üçüncü sıfat: Güzelliştir. Zira güzellik üflet sebebidir. Bunun için kadına nikâhtan önce görmek sunnettir.

Peygamberimiz buyurur ki: «Enar (Medinelî) kadınlarının gözlerinde öyle bir hâl var ki, kalb ondan nefret eder. Onları nikâh etmek isteyen önce gör-sün, ondan sonra nikâh etsin.» Ve yine buyurur ki: Görmeden yapılan nikâhın sonu üzüntü ve pişmanlıktır.» Peygamberimizin «Kadın dindarlığı için alınmalı, güzelliği için değil.» buyurduğu hâdisin mânası, kadın dindar olmazsa yalnız güzelliği için istememelidir. Yoksa güzelliğin hiç tesiri yoktur demek değildir. Ama bir kimsenin evlenmekten maksadı yalnız çocuk yetiştirmek olur, güzellik olmazsa, onun bu hâli bir zühâ meselesi olur. Ahmed bin Hanbel tek gözülü bir kadına, daha akılla olduğunu söyledikleri için güzel kız kardeşine tercih etmiştir.

Dördüncü sıfat: Mehri az olmalıdır. Zira Peygamberimiz kendi çocuklarının (kızlarının) mehrini dörtyüz dirhemden çok yapmamıştır.

Beşinci sıfat: Kısır olmamalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Evin bir köşesinde duran eski bir hasır, çocuk doğarmayan kadından hayırlıdır.»

Ahmeti sıfat: Bâkire olmalıdır. Zira bâkire daha çok sevilir Hz. Caber (r.a.) dul bir kadın istedi. Peygamberimiz ona buyurdu ki: «Nîğin bâkire istemiyorsan ki, birâhrinle ayrıyasınız.»

Yedinci safat: Soylu bir aileden olup Nesbi temiz olmalıdır. Nesbetin maksad din ve salihîktir, Zîrâ nikâh olan edebîdir olur, kötü huyları olur. Bazen o kötü safatlar çocuklarına da geçer.

Sevkiyel safat: Yakın akrabalarından olmamalıdır. Hâdisât: «Yakın akrabalarla yapılan evlenmeden doğan çocuk zayıf olur.» Bunun sebebi, akrabalar için şehvet zayıf olur, onun için çocuk da zayıf olur demişler. Kadınların safatları bu anlattıklarımızdır. Veliler çocuklarını evlendirdikten, çocuğunun menfaatinin seçmelidir, onu çirkin, kötü ahlaklı, nafakasını temin etmekten âciz olan bir kocaya vermemelidir. Verdiği erkek deşçi olmazsa, nikâhu câiz olmaz; fâska vermek câiz olmadığı gibi...

Peygamberimiz buyurur ki: «Evlâdını fâska vermek, kendi eliyle ailesi rahmî kesmektir.» Ve buyurur ki: «Nikâh köleliktir. O halde evlâdını kimse köle verdiğini düşünün.»

ÜÇÜNCÜ KISIM

NIKÂHIN BAŞINDAN SONUNA KADAR KADINLARLA YAŞAMANIN EDEBİLERİ

Bil ki, nikâh dinî esasların biri olunca, onda da dinin edebîlerini göstermelidir. Yoksa insanların evlenmesiyle hayvanların çiftleşmesi arasındaki fark kalmaz. Bu sebeble evlenen kimse evliki şeyde edebe riâyet etmelidir.

Birinci edeb: Velîmedir; yani düğün ziyafetidir ki, sunnet-i muakkkededir. Peygamberimiz Abdurrahman bîn Avf evlendiği zaman. «Bir koyuna bile olsa düğün için ziyafet ver.» buyurmuştur. Koyuna göcs yetmezse, dostlar önüne gelecek miktar ziyafet yapar. Peygamberimiz Hz. Sadıyyı (Hanıfeyi) nikâh ettiği zaman arpa örneğiyle hurmadan düğün ziyafeti verdi. O halde nikâhın şerefî için elinden geleni göstermelidir.

Bu üç ilk üç gün sarfında yapılmalıdır. Geçikme olurta, bir hat-tadan fazla geciktirilmemelidir.

Düğünde tef çalıp şenlik ve sevinçle nikâha duyurmak sünnettir. Zîrâ yeryüzünde yaratıkların en kıymetli ve şerefli insanlardır. Onların da yaratılmalarının açık kapısı nikâhtır. O halde nikâh zamanında şenlik ve sevinç gayet yerinde olur ve bu yerde semâ ve tef çıkmak sünnettir.

Rabîa Binti Muavved bîn Cafer'den rivâyet edilir. Diyor ki: «Evlâdınımla yapıldığı gece, Peygamberimiz gelip cariyelemin tef çalıp şarkı söylediklerini gördü. Cariyeler Peygamberimizi görünce, şarkı söylemeyi bıraktılar, Peygamberimizi Medh için şîr okumağa başladılar, Peygamberimiz: «Ük lînîze devam ediniz» (Buhari) buyurdu.»

Yani tef çalıp kendini övmelerine razı olmadı. Zîrâ oyun ve eğlence ile İbâdetin bir araya gelmesini güzel görmedi. Çünkü Peygamberi medh etmek İbâdetin tâ kendisidir.

İkinci edeb: Kadınlara karşı güzel ahlakkı olmaktır. Güzel ahlakkı kadınları incitmemek demek değildir. Belki güzel ahlakkı, onların sıkıntı ve ağır lekifilerine katlanmaktır. Hiddete: «Kadınlar rayf ve baştan ayağa kadar avret yaratılmışlardır. Zayıflıklarının ilâcı vasıfıdır. Avretliklerinin ilâcı onları koruyup sturdukları evi üzerlerine zindan etmemektir.» Zîrâ Peygamberimiz buyurur ki: «Hısnıma-
nın fena huylarına sabredene, Eyyüp (a.s.) (belâlara sabr etme) se-
vabı verilir. Kocasının kötü huylarına sabreden kadına Fir'avun'un
karısı olan Asîye'nin sevabı verilir.» Peygamberimiz vefat ederlerken
kendisinden işitilen son söz, sessiz olarak söylediği şu sözlerdir:
«Namaz kılın, külelerinize iyi muamele ediniz ve sizin cihâzda esir
(gibi) bulunan kadınlarınız için, şâi Allaha emanet ediyorum. Onlar-
la güzel geçininiz.»

Peygamberimiz kendi hanımlarının kızmalarına katlanırdı. Bir gün Hz. Ömer'in hanımı kızgınlık halinde kendisine karşıtlık verdi. Hz. Ömer: «Kızış, karışık mı veriyorsun?» dedi. O da: «Peygamber sen-
den üstündür. Ounun hanımları bile ona karışık veriyorlar.» dedi. Ömer: «Eğer öyle ise, vay Hafsa'nın haline.» buyurdu. Hafsa Ömer'in
Peygamber ile evlendirdiği kızıydı. Sonra Hafsa'yı görünce, ona sıkı
sıkı tembih edip buyurdu ki: «Sakın Peygambere karışık vermeye-
sin, Hz. Ebû Bekir'in kızı Aişe ile aldanma. Zîrâ Peygamberimiz ona
fazla sever, her türlü cihâzına katlanır.» Bir gün Peygamberimizin
hanımlarından biri öfke ile elini Peygamberin göğsüne vurdu. O ha-
nımın annesi kızına kızarak: «Niçin böyle ettin?» dedi. Peygambe-
rimiz: «İşrak, onlar bundan önce de kaç defa böyle yaparlar. Ben on-
ların bu haline sabrede geldim.» buyurdu. Peygamberimiz buyurdu
«Sizin en hayırlınız, hanımın için hayırlı olanlarıdır. Ben kendi ha-
nımlarım için hepinkölen hayırlıyım.»

Üçüncü edeb: Hanımlarla oynayıp şakılaşmak, asak suratlı ol-
mamaudur ve akıllarına göre istifeler yapmalıdır. Zîrâ hiçbir kimse
Peygamberimiz kadar hanımlarıyla istifeler yapmamıştır. Hattâ Hz.
Aişe ile tartışmalarını geçmek için koğu yapılarırdı. Bir defa Hz. Aişe ile
koğda yarışırken, Peygamberimiz Hz. Aişe'yi geçti ve bir defa da Ai-
şe Peygamberimiz geçti. Peygamberimiz: «İleraber kulâk, böyle kal-
sın» buyurdu. Bir defa da Aişe ile, senicilerin ayaklarını yere vurup
oynarken seslerini duydular. Peygamberimiz: «Ey Aişe, bunları sey-
retmek ister misin?» buyurdu. Aişe sevet isterim» buyurdu. Peyg-
mimiz onu alıp onlara yakın bir yere geldiler. Mübarek elini Aişe'nin
öüne tuttu. Aişe çenesini Peygamberin koluna koyup onları hayli
seyretti. Peygamberimiz: «Ey Aişe! Yetmez mi?» buyurdukça, «Ya
Resûlallah, biraz daha bakayım.» dedi. Üç defa söylediikten sonra,
yeter deyip seyretmekten vazgeçti. Hz. Ömer bütün işlerde bu kadar
hiddetli ve sert olduğuna halde: «Kişi kendi hanımıyla çocuk gibi olma-
lı, sertlik gerektiği zamanda erkekçe hareket etmelidir.» derdi. De-
mişler ki: «Erkek içeri girerken gülmeli, dışarı çıkarken susturmalı,
bulduğuna yemeli, bulmadığını sormamalıdır.»

Dördüncü edeb: Şaka ve İstife haddinden fazla yapıp erkeklik haybetini tamamıyla kıldırarak dereceye gelinmemelidir ve onların kötü etkilerinde yorulmamalıdır. Hastâ şeriatla aykırı bir hâl görürse, düzeltilmelidir. Zîrâ muarsa, onlara mağlûp olur ve emirlerine girmiş olur. Halbuki: «Erkekler kadınlara hakimlerdir.» buyurulmuştur. Peygamberimiz: «Hansın kölesi mahv olma» buyurdu. Yani karısına tamamıyla uyan kimse helâk oldu. Zîrâ kadın kocasının mutlak tabii olmasıdır. Demişler ki: «Kadınlara danışın, fakat aksini yapın.» Hakikatte kadınlar senin nefsin gibidir. Eğer biraz mâsamaha gösterip kendi hallerine bırakırsan, haddinden tecavüz eder. Onları yola getirmek zor olur. Hülâsa kadınlar zayıf olduğu için bazen nasahatlarına katlanmakla tedavi edilişler. Bazan da, fazla aşırılıkları, onları doğrultmakla tedavi edilir.

O halde erkekler ustad bir tabib gibi, vaktinde tedavi etmesini bilmelidirler. Ancak sabır ve katlanma tarafı daha galib olmalıdır. Zîrâ hâdisle: «Kadın kaburga kemiği gibidir. Doğrultmak istersen kırılır.»

Beşinci edeb: Gayret (kıskaçlık) hususunda Hâdîl haddine korunmalıdır. Kadın bir fitne hâsıl olabilen her şeyden korunmalıdır. Mümkün olduğu kadar kadınların dışarıya çıkmalarına izin vermemelidir. Na mahremlerin kendisini görmeleri ve kendisinin de onları görmemesi için dama çıkmaması için vermemelidir. Kapıda ve pencerede durmasına da mani olmalıdır. Bu hususları basit görmemeli ve sebetsiz yere su-i zen edip zarara girmemeli, haddinden fazla gayret ve hamiyet (kıskaçlık) yapmamalıdır. İçlerinde fazla kusur aramamalıdır.

Bir defa Peygamberimiz gece seferden geldi ve ashabına: «Bu gece hiç kimse evine gitmesin, sabaha kadar (orada) sabır ediniz.» buyurdu. İki kişi dinlemediler, evlerine gittiler, ikisi de çirkın şeyler gördüler. Hz. Ali buyurur ki: «Kadınların kısıncımları hususunda haddi aşmayın ki, insanlar bu kadar üstüne düşmüşlüğü bilip onlara dil uzatmasınlar.» Bu gayretle üçüncü de kadınların gözünü mahremenden korumalıdır.

Peygamberimiz Hz. Fatıma'ye (r.a.) «Kadınlar için hayırlı olan nedir?» buyurdu. Fatıma: «Hayırlı olan, kadınların erkekleri, erkeklerin de kadınları görmemesidir.» buyurdu.

Fatıma'nın bu sözü Peygamberimizin gayet hoşuna gitti. Onu kucaklayıp başına bastı ve: «Sizlerinin sürriyeti banlarındandır.» buyurdu. Yani sürriyet aslına tabiidir; sen de babana çektin. Müstahzanını pencereden baktığı için dövdü ve yine, bir elman bir miktarını yiyip bir miktarını da hizmetçi köleye verdiğini görünce dövdü. Hz. Ömer buyurdu ki: «Kadınlara güzel elbiseler giydirmeyin. Zîrâ güzel elbise giyince dışarı çıkmak isterler.» Peygamberimiz devrinde, kadınların yüzlerini karele örterek cemaste huzur olup arka safta namaz kılmaları âdeti vardı. Sahabe devrinde yasaklandı. Hz. Aişe: «Peygamber (s.a.v.) bu zamanda kadınların hallerini görseydi, cami-

ye gelmelerini yasaklarda» buyurdu. Bu zamanda da onları menetmek farzdır. Anenik ihtiyar kadımlar eski elbiseler giyerek dışarı çıkıp cemaata gelmelerinde mahsur yoktur.

Kadımlar için zararların çoğu, meclislerde bulunmak ve bakmaktan doğar. Fitne ihtimali korkusu olan her yerde kadınların götlerini korumaları âsundur. Bir gün Peygamberin huzuruna bir a'ma geldi. Hz. Aşe ile diğer bir hanıma yanında oturuyorlardı ve a'madır diye aldırış etmediler. Peygamberimiz: «O a'ma işe, siz a'ma değilsiniz» buyurdu.

Altıncı edop: Çoluk çocuğunun nafakasını kısmamalı ve ısraf da etmemelidir. Çoluk çocuğuna verdiği nafaka zevatının sadaka zevatından üstün olduğunu bilmelidir. Zîrâ Peygamber buyurur ki: «Cihâd için, çoluk çocuk için, köle ikad etmek için, fakire sadaka vermek için harcanan altınların en kıymetlisi, (en faziletlisi) çoluk çocuğa harcanan âlumdur.»

Nefis yemekleri yalnız yememeli, yemek isterse, gizli yemelidir. Çoluk çocuğuna getiririyereği yemeklerden onlara bahsetmemelidir. İbn Sîrin der ki: «Kış haftada bir defa çoluk çocuğuna helva yahut başka bir tatlı yedirmelidir. Zîrâ tatlıdan tamamıyla el çekmek mürrüveti değildir.» Misafiri yoksa çoluk çocuğuyla toplanıp beraber yemek yemelidir. Zîrâ eserde: «Kendi ev halkıyla toplanıp beraber yemek yiyenlere melekler salât getirir. Yani Allah'tan mağfiret isterler» denilmektedir. Azıl mühim olan ise çoluk çocuğunun nafakasını helâlden kazanıp vermektir. Zîrâ onları haram ile beslemek kadar büyük hiyanet ve kötülük yoktur.

Yedinci edop: Hanumlara gerekli dinî bilgileri öğretmelidir: Namaz, taharet, hayız ve benzerleri gibi. Eğer öğretmezse, dışarı çıkıp başkasından öğrenmesi gerekir. Koca, karısına bunları öğretirse, kadın öğrenmek için dışarı çıkmamalıdır. Koca bu hususta kasurfa davranırsa ad olur. Allah buyurur ki: «Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, cehennem ateşinden koruyunuz.» En asındır şu kadarnı bilmelidir ki, güneş batmadan önce hayız kesilirse, ikindi namazını, sabah olmadan önce kesilirse, yatsı namazını kaza etmelidir. Kadınların birçoğu bu meseleden habersizdir.

Sekizinci edop: İki hanımı varsa, ikisine de eşit muamele yapmalıdır. Hâdise: «İki hanımı olup da birine daha çok meyâlden, kıyâmete bir tarafı eğri olarak gelir.» buyurulmaktadır. Eşitlik onlara verilen şeylerde ve gece yatlarında kalmakta gereklidir. Sevgi ve münasebetle bulunmak buna dahil değildir. Zîrâ bunlar eiden gelen şeyler değildir.

Peygamberimiz her gece bir hanımla yanında kalırdı. Ama Aşe'yi hepkinden çok sevdi ve derdi ki: «Ya Rabhî, elimde olanı yapmağa çalışıyorum, kalbimde olanla beni mes'ul etme, o benim âlimde değildir.»

Bir kimse hanımlarının birinden doyup yanına gitmek istemese ona boğamah, nîkâhında tutmamalıdır. Peygamberimiz Seved'e anlatıyor olduğu için boğamak isteyince, Seved: «Ya Resûlallah, ben sevketimi Aişe'ye veriyorum, kıyamette senin hanımların arasında olmam için beni boğama» dedi. Bunun üzerine Peygamber Aşe'nin yanında iki gece, diğer hanımları yanında da birer gece kaldı.

Dokuzuncu edeb: Kadın buyusluk edip kocasının istatından dışarı çıkarsa, yumuşaklık ve güzellikle ilaata çağırmalıdır. Yine ilaat etmese, yatağında ona arkasına dönmelidir. Yine ilaat etmese, üç gece ondan ayrı yatsmalıdır. Bununla da ilaat etmese, dovmedir. Fakat yüzüne vurmamalı ve bir yerini kırıcak kadar kuvvetli vurmalıdır. Namazda gevşeklik yaparsa veya din işlerinden birinde ihmâlik yaparsa, ona bir ay kadar darııp konuşmamalıdır. Hattâ ihmâliğini bırakmadıkça, onunla dargın durmalıdır. Peygamber bir ay kadar bütün hanımlarıyla dargın durmuştur.

Onuncu edeb: Cima ederken yüzü kibleye yönelik olmalıdır. Önce konuşup cınaşmalı, öpmeli, kucaklamalı, gönlünü hoş etmelidir.

Peygamberimiz buyurur ki: «Erkek hayvan gibi aselden kadının üzerine atılmamalı, önce oynayıp öpüşmeli.» Başlayacağı zaman: «Bismillâhü'l-Alîyyü'l-Asım. Allâhü Ekber, Allâhü Ekber.» (Yüce Allah'ın ismiyle başlarız. Allah her şeyden yücedir.) «Kul hâvellâhû sâreslu okursa, daha iyi olur ve yine: «Ya Rabbî, bizi şeytandan uzak et ve şeytânı rızânuzdan uzak et.» duasını okunmalıdır. Hâdîste: «Bu duayı okuyandan olacak çocuk şeytanın şerrinden emin olur.» İnzâî vakitinde bu duayı düşünmelidir: «Sudan insan yaratan, onları birbirine hasm ve akraba yapan Allah'a hamd olsun.» İnzâî ettikten sonra kadının da inzâlini beklemelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Üç şey, kâhının aptallığından, ve sayıllığından ileri gelir: Birincisi, bir kimse ile dost arkadaş olup adını sormamak; ikincisi, bir müslüman kardeşinin ikramına ve iyiliğine reddetmek; üçüncüsü öpüşüp kucaklanmadan cima edip işi bittikten sonra belâlinin de işinin bitmesini beklemektir.»

Hâ. Ali, Muaviye ve Ebû Hürayre bildiriyorlar: «Aynı üç gece, son gece ve anbeğinci gecesinde hanımıyla cima etmemelidir. Bu gecelerde cima zamanı şeytan hazır olur.» Hayız zamanlarında kendini korumalıdır. Hayızdan yıkandıktan cima etmek câiz değildir. Bir defa cima ederse, aletini yıkamadan bir daha etmemelidir. Cündü ile yemek yemek isterse, önce abdest alıp ondan sonra yemelidir. Yıkandıktan ervele turnağını ve saçına koymemelidir ki, cündü olarak ayrılmış olmasınlar. Evli olan menâkân kadının rahmine ulaştırmaktır. Dışarı akıtırsa da sahîh kavle göre haram değildir. Zirâ birisi Peygambere: «Benim bir cariyesim var, hâmetmeden geri kalır diye hamile kalmasını istemiyorum» dedi. Peygamber: «Dışarı akıt; ama, Allah çocuk olmasını takdir ettiyse, olur.» buyurdu. Sonra o cariyesinden bir çocuk oldu. Hâ. Câbir (r.a.) diyor ki: «Biz asl ederdik. Ra'buki

nasıl olan Kur'an bizi bundan memetmemdi.» (İlanetîye göre kadın her işe, onun izni olmadan az cilt değildir.)

Onbirinci edeb: Çocuğun dünyaya gelmesiyle ilgili edeblerdir. Çocuk doğduğu zaman sağ kulağına esen, sol kulağına okumet okunulur. Hadiste: «Böyle yapının çocuğu, çocuk hastahanesinden emîn olursun» buyrulmaktadır. Çocuğa güzel isim koymalıdır. Hadiste: «İsmlerin en makbûlü Abdullah'tır; sonra Abdurrahman, Abdurrahim ve benzerleridir.» buyruldu. Çocuk küçük de olsa ismini koymak sunettir. Akika kurtama işe, müekkene sünnettir. Oğlan için iki koyun, kız için bir koyun ile akika yapılır. Oğlan çocuğuna da yalnız bir koyun yapmaya da ruhsat verilmiştir. Ha. Alge buyurdu: «Akika koyunun kemiklerini kurtmamalıdır.» Çocuk dünyaya gelince, sunnet olan bir miktar şerbet tatırtmak, yedinci günü traş edip saçını aşırağı kadar altın veya gümüş sadaka vermektir. Çocuk kız oldu diye üzülmemeli, oğlan oldu diye de çok sevinmemelidir. Zîrâ hangisi hayırlı olduğunu kimse bilmez. Kız daha bereketli ve sevaba daha çoktur. Peygamberimiz buyurdu ki: «Üç kız, yahut kızkardeşi olup onların zahmetini ve masraflarını çekip ihtiyaçlarına karşılayan kimseye, Allah çektiği zahmet karşılığında rahmet eder.» Birisi: «Ya Resûlullah! İki kız olursa, nasıldır?» dedi. Peygamber: «İki de olursa, böyledir» buyurdu. Diğer birisi: «Bir olursa nasıl olur?» dedi. Peygamber: «Bir kız olanın kalbi hastadır. İki kız olanın yükü ağırdır. Üç kız olursa, ey müslümanlar! Ona yardımcı olunuz, çünkü o benimle cennette bu üç parmak gibidir.» Yani bana çok yakın olur demeye işaret etti. Ve yine buyurdu ki: «Bir kimsenin çocuklarına pazardan turlanda meyve getirmesi sadaka vermek yerine geçer. Fakat önce kıza, sonra oğlana vermelidir. Zîrâ kızları sevindiren, Allah korkusundan ağlayan gibidir. Allah korkusundan ağlayanın vücudu cehennem ateşine haram olur.»

Onikinci edeb: Münâkıb olduğu kadar boğamamaya gayret etmelidir Zîrâ Allah bütün mübah işlerden en fazla boğamayı sevmes. Umumiyetle zarâret olmadıkça hiç kimsenin hatırını kurtmamalıdır. Zaruret hâlinde olup boğamaya ihtiyâç duyulduğu zaman bir talâkın dan fazlasıyla boğamamalıdır. Zîrâ bir defada üç talakla boğamak mekruhtur. Hayız halinde ve temizlik halinde cima yaptıktan sonra da boğamak mekruhtur. Boşarken nezâket gösterip öbür dilemeli, hakaret ve küfürsüne nazariyle boğamamalıdır. Boşarken bazı hediyeler verip gönlünü hoş etmelidir. Karısının sırrına ifşa etmemeli, niçin boşadığını açıklamamalıdır. Büyük zâtlardan birine: «Niçin hanımın boğamak istiyorsun» dediler. «Kişi hanımının sırrını açıklamaz» dedi. Boşayınca, «Niçin boşadın.» dediler. «Benim üşüğüm olmayan kadını ne işim var ki, ondan bahsedeyim.» dedi.

KOCANIN KARESİ ÜZERİNDEKİ HAKLARI

Buraya kadar anlatılanlar, karının kocası üzerindeki haklarıdır. Ama kocanın karı üzerindeki hakları gayet büyüktür. Zîrâ karı, haki-

kattı kocasının cariyesidir. İbâdîte: «Eğer Allah'tan başkasına secde etmek ciziz olsaydı, kadınlar kocalarına secde etmek ile emredilirdi.» buyurulmaktadır.

Kocanın karı üzerindeki hakları şunlardır:

«Evinde oturup hâsisâ dışarı çıkmamak, kapı ve pencerede oturmamak; komşularla toplamı haber ve dedikodulara katılmamak; zararsız komşulara gitmemek; kendi kocasını hayırla anıp hakkında iyilikten başka bir şey konuşmamaktır. Aralarındaki sohbet ve cinsel münasebetteki mahrem işleri anlatmamak; kocasının halini bütün tanıdıklarından saklamak; kocasının haline kanaat edip fazla bir şey istememek; kocasının hakkını akrabalarınınkinden önce tutmaktır. Ellenden gelen hizmetî kızzat yapmış, kocasına kendi güzelliğiyle övünüp üstünlük taslamamaktır. Kocasından gördüğü iyiliklere nankörlük etmemek, ben senin ne iyiliğini gördüm dememektir. Sebepsiz hoşnutlana ve hâl, (bır şey vermek karışıkında bozmak) istememektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Cehenneme baktım, içindekilerin çoğunun kadın olduğunu gördüm.» «Niçin böyledir» diye sorulunca, «Kadınlar çok lânet ederler, kocalarına nankör olurlar» diye cevap verdiler.»

ÜÇÜNCÜ ASIL

KAZANÇ VE TİCARETİN EDEBLERİ

Dünya, âhîret kazağının yolu mesabesinde. İnsanın bu yolda azığı ve geçime ihtiyacı vardır. Azık ve geçim ise, çalışması ve ticaretsiz mümkün olmaz. O halde, çalışma ve ticaret edeblerini öğrenip tatbik etmek insanlara gereklidir. Ama ilim ve âsâ ile ilgilenmeyip kendini tanımasıyla dünya işine veren kimse, bedbaht olur. O halde, mutlu ve talihli olan, hem geçim işleriyle, hem de âhîret işleriyle uğrasan ve esas maksadı âhîret olup geçim işlerini, kalb huzuru ile âhîret sebeplerini kazanmak için yapan kimsedir.

Bu âfakarla biz burada çalışma ve ticaretin edeblerini ve hâkumlerini beş kısımda anlatacağız. Birinci kısım, çalışmanın fâzileti ve sevabı hakkındadır. İkinci kısım, muamelelerin (alış-verişin) doğru olmasının şartları hakkındadır. Üçüncü kısım, insanın öleğinde olan lutûf ve kerem hakkındadır. Beşinci kısım, dünya muamelesinde din ehline şefikâ ve merhamet etmek beyanındadır.

1 — ÇALIŞMAK - TİCARETİN FAZİLETİ VE SEVABI

Bil ki, kişi kendini ve çocuk çocuğunu kimseye muhtaç etmek için kıfâyet miktarı belâî mal kazanmak, din yolunda yapılan cihadın sayılır ve İbâdetlerin çoğundan faziletlidir. Bir gün Peygamberimiz Ashab ile oturuyorlardı. Pazar ehline (esnafın) bir baba-

yigirt sabah erkenden Peygamberin yanından geçerek dükkânına gitti. Ashab: «Yazık, bu genç keşke böyle sabahleyin Allah yoluna gitseydi!» deyince, Peygamber: «Böyle demeyiz. Eğer kendini, amasını, hahasını ve çoluk çocuğunu kimseye muhtaç etmemek için gidiyorsa, Allah yolundadır. Eğer zenginlik kazanmak, şan şöhrete kavuşmak için gidiyorsa, şeytan yolundadır.» Ve yine buyurdu: «İnsanlara muhtaç olmamak için, yahud komşularına ve akrabalarına iyilik etmek için dünyada helâlden kazanmaya çalışsan, kıymetli günü yüzü ayın ondördü gibi parlar.» Ve yine Peygamberimiz buyurur ki: «Akıllı ve verişinde doğru konuşan tüccarlar sadıklar ve şehidler ile beraber hays olur.» Ve yine buyurur ki: «Allah çalışan mü'mini sever.» Ve yine buyurdu ki: «Şariat nasihatlerini yerine getirirlerse, şartları ve hükümleri gözetirlerse helâl olan şeylerin en ihzaketlisi meslek sahiplerinin kazanımlarıdır.» Ve yine buyurur ki: «Ticaret yapan, Zîrâ insanların rizkının onda dokuzu ticarettedir.» Ve yine buyurdu: «Dileme kapısını kendine açma, Allah yetmiş ihlâsı açar.»

Hı. İsa (a.s.), bir kimseyi ihâdet ederken gördü. «Yemek ve ihtiyacların nereden gelir?» dedi. O kimse: «Benim bir kardeşim var, yemeğini o verir» dedi. İsa: «Öyleyse, kardeşin senden daha çok ihâdet ediyor» buyurdu. Hı. Ömer: «Hıbiriniz, çalışmaya bırakıp "Allahım rizkımı ver"» demesin. Zîrâ bilirsiniz ki, Allah gökten altın ve gümüş indirmez.

Lokman-ı Hakim oğluna vasiyet edip buyurdu ki: «Oğlum! İşten, çalışmaktan el çekme! Zîrâ insanlara muhtaç olmanın kalbi dar olur, akli zayıf olur ve mürlüvetsiz olur. İnsanlar, ona hakaret gözü ile bakar.» Büyük müthazırâ birine sordular: «İhâdet eden mi, yoksa doğru tüccar mı daha iyidir?» «Doğrusu tüccar daha iyidir. Zîrâ o her zaman ihâdettir. Çünkü şeytan ihâde tartıda ve alış-verişte daima ona kast etmektedir, o ise, şeytana muhalefet etmektedir.»

Hı. Ömer: «Fazarda çoluk çocuğumun nafakası için helâl kazanmak isterken, bana şümümümün gelmesini istediğim kadar başka bir zaman yoktur.» dedi.

Ahmed bin Hanbale: «Mescidin bir köşesinde durup ihâdet eden ve "Allahumma bana rizkımı ulaştır" diyen kimse hakkında ne dersin?» dediler. Buyurdu ki: «O kimse herhalde edhîl olup Allah'ın şeriatini bilmiyor.» Zîrâ Peygamber buyurur ki: «Allah benim rizkımı kâhımın göğresine vermiştir.» Yani, harbetmeğe bağlanmıştır.

Evsai, İbrahim-i Edhemî, bir bağ odanunu bir ipe alıp gittiğini gördü. «Ya İbrahim! Senin bu çalışman ne zamana kadar devam edecek? Senin arkadaşlarına geçimini sağlamak zahmetine katlanırlar.» dedi. İbrahim buyurdu ki: «Sual Hadiste: Helâl kazanmak için açığı işlere tenazzül eden kimseye cennet vacib olur.» buyurulmuştur.

Sual: Eğer bir kimse sual edip derse ki: «Peygamber: Allah bana mal biriktirip tüccarlardan el diye vahy etmedi. Belki, teşbih et ve zecde edenlerden el ve şürümün zamanı kadar Allah'a ihâdet etyle diye vahyedildi.» buyurdu. O halde bu ihâdetin çalışmaktan üstün olduğuna delildir.

Cevabında deriz ki: Çoluk çocuğuna kıfşyet eden miktar mal olan kimse hakkında ihtilâsız ibâdet daha faziletlidir. Zîrâ ihtiyaştan fazla olan çalışmakta fazilet yoktur. Hattâ noksanlık bile getirir. Malı olmayıp ve evkâfın veya başka helâl bir yerden maaş alan kimse nam de çalışmaması daha iyidir. Bu da dört kimse için câiz olur: Biri, insanların dinen faydalandığı ilimlerle meşgul olan kimsedir; Şeriat ilmini öğretici gibi. İkincisi, dünyevi menfaatleri olan ilimlerle uğraşan kimsedir. Tıp ilmini öğrenen veya öğreten gibi. Üçüncüsü, kadılık, şehitlerin idare ve evkâf işleriyle meşgul olanlar gibi. Dördüncüsü, bâtinî işlerle uğraşandır. Sofîlerin mülkâfefe, virdler, zikirler ve zâhırî ibâdetlerle meşgul olmaları gibi.

Bunlar bir evde otururlar ve o ev de belirli bir ev olursa onlar hakkında çalışmamak daha iyidir. Eğer bu kimselerin ihtiyaşları halkın elinden hâsıl olursa ve halk da hayır işlemeye istekli ve râğbetli olursa, fakirler de istemeden verirlerse, yardımlarını kabul ettikleri için, minnettar kalıp kabul edenlere minnet nazarıyla bakmaları bu kimseler için de çalışmamak daha iyidir. Zîrâ büyük şehîrlerden bazarların üç yüz altmış doka var idi, daima ibâdetle meşgul olup her gece birinin misafiri olurdu. Dostlarının ibâdeti de, onun kaftanı rahat ve hoş barakmaları idi. Bu da o insanlara hayır kapılarının açılmasına sebep olurdu. Bazı kimselerin de otuz ahbâbı var idi. Böylece ayda her gece birinin evine misafir olurdu. Ama bu zamanda buna vâcib olmak için dilencilik, aşçılık ve revizliğe katlanmak lâzım gelir. Çünkü kimsemin sadaka vermeye râğbeti kalmamıştır. Böyle bir zamanda çalışmak daha iyidir. Zîrâ dilenmek ayıp işlerdendir, zaruret olmadan helâl olmaz. Ancak derdest yüksök olup meşgul olduğu ilimde çok faydalar bulunan ve ihtiyaşları için çektiği cefalet, sağladığı menfaata nisbeten az olan kimseler için çalışmamak daha iyidir. Ama zâhir ibâdetten başka bir şeyle uğraşmayan kimsemin çalışması daha iyidir. Zîrâ bütün ibâdetlerin başı Allah'ın zikridir ve çalışırken de kalbî Allah ile meşgul etmek mümkündür.

3 — KESBİN ŞER'Î YOLLARI

Bil ki, bu bahsin tafsilâtı uzundur. Bununla ilgili meseleler fıkıh kitaplarında belirtilmiştir. Biz bu kitapta çok ihtiyaş duyulan hususları anlatacağız. Bunları bilen bir kimse, bir müşkülü oluncu ehlin-den sorabilir. Ama bunları bilmeyen kimse vâkı olan meseleyi sormasının vâcib olduğunu bilmediği için haram ve ribaya düşer.

Kesb umumiyetle altı mesameleden ayrı olmaz, onlar: Rev', riba, selam, kar, mudarebe ve şirkettir. O halde bu âkidelerin şartları belirlenmelidir.

Birinci Akid — Bey, (Alış-veriş)

Alış-veriş bilgilerini öğrenmek farardır. Hiç kimse bundan mua-
fakni değildir. Hz. Ömer, her defa pazara (çarşıya) çıkışında halkı
karmışlar ve: «Fakıhamın bilmeyen bıkın pazarlarda alış - veriş yap-
masın. Zira fakında olmadan harama ve ribaya (faize) düşer.» der-
di. Bey'in üç rükni vardır. Birincisi, satıcı ve alıcıdır. Bunlara akid
edici denir. İkincisi, maldır. Buna da üzerindeki akid yapılan eya an-
lamına «ma'kuđun alejha» denir. Üçüncüsü, bey' sözüdür (verdim, al-
dım sözleri).

Birinci Büküm — Akidler (Satıcı - Alıcı)

Çarşı ve pazar ehli, çocuklarla, delillerle, köle ve a'ma olmaları,
haram yiyen kimselerle alış-veriş yapmamalıdır. Çocuğun alış veriş,
velisinin izniyle de olsa bätüldür. Delinin de alış - veriş bätüldür. (Ha-
nafilerce bunların bey'i sahıhtir. Hakiki bir akid yapılacaksa, veliler
izin vermelidir.) Ö halde, bunlardan, alan kimse, alıştı şeyi helâk
olursa, öder. Onlara verilen şey borç olmaz. Zira ona veren kimse malı
abı etmiş olmayır. Kölenin alış - veriş efendisinin izni olmadan bätü-
dür. Ö halde, kasab, fırıncı, bakkal ve benzeri satıcılar, köle ile alış
- veriş yapmamalıdır. Ancak efendisinin kendisine izin verdiğini bir
zât duyurur veya güvenilir bir kimse onun efendilerinden izni oldu-
ğunu haber verirse, veya şehirde izni olduğu biliniirse, câzıdır. Ö hal
de, böyle alış - verişe izin verilmemiş bir köleden mal alırlarsa, kay-
retini ödemek gerektir. Ona bir şey veritlerse, bir şeyi iddia edemez-
ler: köle azad edilinceye kadar...

A'ma'nın muamelesi de bätüldür. Ancak birini vekil tayin ederse,
câzıdır. Fakat satın aldığı bir şey zimmetine geçer. Zira her ne kadar
a'ma ise de mükelleftir, hürdür. Haram yiyen kimseler, yağmacılar, zâ-
limler, hırsızlar, faiz yiyenler, içki satıcılar, haram çalıp çalanlar, şarkı
ve Türkü edilyenler, yalancı şahitlik yapanlar rüsvet alanlar gibi.
Bunların hepsıyla muamele yapmak câiz değildir. Eğer alış - veriş eder-
se ve aldığı şeyin de malı olmadığını bilirse, yaptığı muamele bätül olur.
Şüpheli ise, dikkat eder. Eğer malının çoğu helâl, azı haram ise, mua-
mele yapılır, ancak şüpheli olur. Ama çoğu haram, azı helâl ise, o mua-
meleyi bätül saymayız. Fakat harama yakın olur ve tehlikesi büyük-
tür.

Tahüdi ve haristiyenlerle muamele yapmak sahıhtir. Fakat on-
lara Mushaf-ı Şerifi (Kur'an) ve müslüman köleleri satmamalı, ehl-i
harb iseler, allâh da satmamalıdır. Hz. muameleler mezhebün zâhırüne
göre bätüldür, bunları yapanlar da salı olur. İbahiye (her şeyi mükel
gören) olan müdiklerle de yapılan muamele bätül, muamele yapan da
salı olur. Zira onlar mürted hükümlerindedirler.

Kitâbın başında müslümanlık ünvanında geçen yedi şubbeden biriyle, içki içip kadımlarla sohbet etmeği câiz görenler, sandık olurlar, onlarla alış-veriş yapmak, evlenmek câiz değildir.

İkinci Rükûn — Satılan - Alınan Mal

Alış-veriş yapılan madda alrı şartı göstermelidir:

Birinci şart: Alış-veriş yapılan mal necis, mürdar olmamalıdır. Küpeğin, domuzun, teneğin, fili kemâğının, şarabın, mürdar hayvan etinin ve yağının alış-veriş bâtidir. (Hanefî'ye göre, faydalanılan herşeyin alış-veriş sahîhtir. O halde anıtlınlardan içki ve domuzdan başka hepsinin alış-veriş sahîhtir). İçine necaset düşen yağın (temaletoetbâiği için) alış-veriş haram değildir. Pis elbise de böyledir. Misk ve ipek böceğinin de bey'i sahîhtir. Zîrâ bunlar pis değildir.

İkinci şart: Satılan malın faydası olmalıdır. O halde, farenin, yılanın akciğelin ve diğer yer haşarının satışı bâtidir. Yılanıya hasıl olan yılanın faydasının asla yoktur. Bir tane buğday veya bir fayda temin etmeyecek bir şeyin satışı bâtidir. Ama bal arısının, kedinin, parsan, arslanın, kurdun ve kendisinden veya derisinden faydalanılan her hayvanın satışı câizdir. Papağanın, tavusun ve seyretilmelerinde terahhük bulunan diğer kuşların satışı sahîhtir. Urd, kermence ve sazın satışı bâtil, parası haramdır, onları kırmak vâcibtir. Ağaçların, bitkilerin resmini ve üzerinde resim bulunan tabak ve elbiseleri satmak câizdir. Bu elbiseleri yere yaymak, yastık yapmak câizdir, giymek câiz değildir.

Üçüncü şart: Satılan mal, satıcının mülkü olmalıdır. Zîrâ başka-sının malını satmak bâtidir. Kocasının, babasının, oğlunun malı dahi olsa böyledir. Satıktan sonra izin verse de, yine sahîh olmaz. Satılan önce izin gerektirir. (Hanefî'ye göre, satış bekletilir. Mal sahibi izin verirse, sahîh olur.)

Dördüncü şart: Satılan şeyin teslim edilmesi mümkün olmalıdır. Kaçmış kölenin, havuzdaki balığın, havadaki kuşun, karındaki yavranın, ağırın sırtındaki tohumun satışı bâtidir. Zîrâ bunların teslimi satış anında satıcının elinde değildir. Hayvanın sırtındaki yavrun, memesindeki sütün satış da bâtidir. Zîrâ teslim edinceye kadar yeni olacak süt ve yün önceden satılanlara karışmış olacak. Behin bırakılan egrayı, izinsiz satmak bâtidir. Kendisinden çocuğu olmuş cariye-yi satmak da sahîh değildir. Zîrâ onu teslim etmek câiz değildir. Küçük çocuğu olan cariye-yi yalnız satmak veya yalnız çocuğunu satmak da câiz değildir. Zîrâ onları birbirinden ayırmak haramdır.

Beşinci şart: Satılan malın aynı, miktarı ve vasfı bilinmelidir. Aynanın bilinmesinin misâli şöyledir: Bir sürü koyundan belirsiz bir kovuna, yahut bir bölük kumaştan bir kumaşı veya bunlardan bir-diğini sana sattım derse, bu satış bâtidir. Belki iharet edip birini ta-

ya ettikten sonra satmalıdır. Eğer bu araziden on zira' yer sana satım, hangi tarafından istersen al derse, satış bätül olur.

Mükîrânın bilinmesi ise görmekle olmalıdır. Bu eibseyi sana, faklan kimsenin elbasasını sattığı fiyatı sattım; yahut faklan şey ağırbağı kadar altın veya gümüş ile sattım, derse ve o şeyin miktarı belli değilse, bätül olur. Eğer bu bağdayı sana bu avucunmaki altın yahut gümüşle sattım derse ve elindeki altın ve gümüş ne kadar olduğu biliniyorsa câiz olur.

Satılanın sıfatını bilmek gözetiminde olmayan şeyi görmekle olur. Yahut daha önce görmesiyle olur. Ancak gördüğü zamandan o ana kadar bozulubolen bir şey olmamalıdır. Eğer bozulursa satış bätül olur. O halde bir şeyin içine sarılmış bezle top halindeki kumaşı ve başaktaki buğnyayı satmak câiz olmaz. Carive estün umma usüree, seçün, elim, ayagına ve görülmeli âdet olan âsasıyı görmelidir. Eğer basırlarına göstermeden alırsa, satış bätül olur. (Hanefilerce görülmeyen şeyin satış sahih olur, nihayet görünceye kadar muhâyyerdir).

Ana cevizi, hademi, taze haklayı, narı ve yumurtayı satmak sahih olur. Zira bunlar kabuğuyla satılır. Ev satın alırsa ve o evden bir oda gormemiş olsa satış bätül olur. Köpüklü meşrubat satmak bätüldür. Zira durumunu bilmemektedir. Ancak sahlâların kılıyla işlemek câizdir.

Altıncı şart: Satın aldığı mah teslim almadan satması sahih olmaz. O halde önce kabzedip ondan sonra satmalıdır. (Hanefî'ye göre arazileri kab zettikten önce de satmak sahihtir).

Üçüncü Rükûn — Akid

Satış akdinde, satış ifade eden sözlere ve tabirleri kullanmalıdır. O halde, satıcı bu mah sana sattım, demeli, müşteri de satın aldım; demelidir; yahut «bu mah sana verdim.» demen, o da «aldım» demelidir; yahut her ne kadar serahatle söylemeseler de satmak ve almak anlamlarına ifade eden sözler söylenmelidir. Ama satış sırasında konuşma ve ifade olmazsa, sadece almak ve vermek içinden başka bir şey olmazsa, önemsiz mallarda buna satış diye fetva vermek daha iyidir. Zira insanlar arasında bir şeyi söylemeksizsin satış yapmak çekil çektir. Bu İmam-ı Hanîfe'nin mezhebî, ve Şafii mezhebînden de bir gureban kavîdîr. Şafii mezhebînde de üç sebepten dolayı bununla fetva vermek isabetten uzak olmaz. Birincisi, bu şekildeki satış halk içinde yaygındır. İkinci, sahabeler devrinde de bu satışın âdet olduğu söndürülmüştür. Yoksa bu satışın hükmünü belirtirlerdi, böyle kapalı kalmazdı. Üçüncüsü, hîl, söz yerinde kabul etmek imkânı olmadığıdır. Nitekim hediyeelerde böyle olduğu bilinmektedir. Peygamberimizin huzuruna hediye sunulurdu, shibe ettim ve hibe'yi kabul etti'me şeklinde söz söylenmezdi.

Karşılıksız mülkiyet hâsıl olduktan sonra, karşılığı oluncu malikiyetin hâsıl olması daha yerindedir. Ancak hediye âdet olarak az de çok arasında fark yoktur. Ama kıymetli mallarda söze satış yapılması âdettir. Meseelâ saray, arazi, hayvan, köle, kıymetli eşyalar gibi. Bu mallarda söze satış yapılmazsa, eskilerin âdetinden çıkılmaz olur, mülkiyet hâsıl olmaz. Ama etmek, et, meyve ve perakende alınan diğer değeri az şeylerde telâffuzsuz satış yapmağa; âdet hükmünde olduğu için ve buna şiddetle ihtiyac duyulduğu için ruhsat vermek isbatlı olur. Değeri az ve çok mallar arasında dereceler vardır. Bunun ahli yanında hangisinin değeri az, hangisinin çok olduğu bilmektedir. Bu hususta tayin ve takdire ihtiyac yoktur. Bir soruluk çıktığı takdirde ihtiyat tarafını tutup telâffuzda yapmalıdır. Meseelâ birisi bir yuk buğday satın alıp değerli mallardan sayılır kimsesiyle telâffuzla yapmazsa, satış sahîh olmaz, fakat o buğdayı yemek, sarfetmek câiz olur. Zira mülkiyet hâsıl olmasa da, sahîbinin teslim etmesiyle muahhik hâsıl olur.

Eğer bir kimseye ziyafet verip o yemekten misafire yedirirse, yine helâldir. Zira mal sahibinin malı teslim etmesi, onu helâl etmesine delîldir. Fakat benim buğdayımı misafire yedir, bana kıymetini öde.» derse câiz olur. Bunu bir fülle de ifade etse, aynı hüküm hâsıl olur. Demek ki sahîh satıştan farık, mülkiyetin hâsıl olmamasıdır. Öyle ki birine satmak isterse, satamaz. Yenmeden önce sahîbi isterse alır. Ziyafet halinde sofraya konan yemek gibi.

Bil ki, bey'in (satışın) sahîh olabilmesi için başka bir şartla bağlanmaması gerekir. Meseelâ bu odunu, evime götürmem şartıyla satın aldım, dese, yahut bu buğdayı un yapmam şartıyla aldım dese, yahut bana borç vermem şartıyla dese, ya da buna benzer bir şart koşsa câiz olmaz. Ancak altı şart olabilir: O şartlar şunlardır: Falan şeyi rehin bırakmak şartıyla, yahut şahit tutmak şartıyla, yahut filân kefil vermek şartıyla, yahut varesiye olup vakit geldiğinde verilmek şartıyla, yahut iki maldan birini seçmek şartıyla, yahut üç gün veya daha az bir vakte kadar muhayyer olmak şartıyla.

Üç gündən fazla şart koymak câiz olmaz. Yahut satılan kölenin okur yazar, yahut başka bir sanat bilmesi şartıyla. Bu şartlarla bey' bâtil olmaz.

İkinci Akid — Riba (Fahi)

Riba (fahi) iki şekilde olur: Altın ile gümüş ve yemeklerde. Altın ve gümüş bey'inde iki şey haramdır. Birincisi, altını altına, gümüşü gümüşe satarken, o mecliste alınan ve satılan hazır olmazsa ve ayrılmasından önce mal kabze-i yapılmazsa haram olur. O mecliste kabze-i mal yapılmazsa satış da bâtildir. İkinci, altın ve gümüşü kendi cinsiyle satarken, fazlalık haram olur. Meseelâ, bir iyi altını, iyi bir altına ile ona ilâveten düşük bir altına satarsa haram olur. İyi bir altını, kötü bir altın ile birne fazlaya satarsa satış bâtil olur. Zira altın ve gü-

emşûn (para) iyisi kötüsü, kırığı ve sağlama satışta birdir. O halde eğer bir sağlam altına bir elbise satın alırsa ve o elbiseyi de bir altın ve bir karışık altına satarsa sahîh olur, maksadı da hâsıl olur. Gümüş ile karışık olan altına, halis altına yahut sade gümüşe satmak câiz değildir. Belki elbise gibi bir şey arada vasta yağmak gerekir. Altın halis olmayan altın urmalı elbiselerin durumu da böyledir. İçinde altın bulunan inci dizisini, altına satmak câiz değildir. Altın urmalı elbiseyi, altına satmak enis değildir. Ancak elbisedeki altın ateşle yakılınca bir fayda temîn edemeyecek kadir az ise, o takdirde câiz olur.

Yiyecek maddelerde riba: Yenecek maddeyi veresiye olarak cinsî de satmak câiz değildir. İki ayrı cinsîten olsa yine böyledir. Belki yemek satışında aynı mecliste hem mal hem de fiyat kabın gereklidir. Eğer ikisi bir cinsîten olursa, meselâ buğdayı buğdaya satmak gibi. Hem veresiye câiz değildir, hem de fahiş. Belki eşit olmalıdır. Eğer tartıyla eşit olursa, yine olmaz. Zîrâ her şeyde eşitlik mütaad olan şekilde gösterilmelidir. O halde koyunu kasaba verip karşılığında et almak ve buğdayı ekmeğe verip ekmek ve susam ve cevizî yağ çıkarana verip yağ almak bunların hepsi câiz değildir, bey' yerini bulmaz. Eğer satın yemek almak istese o, yemeği harcayabilir, fakat satış sahîh olmaz. Müşterinin buğdayı, ekmeğe zimmetine, ekmeğinin ekmeği de müşteri zimmetine geçmiş olur. İstedikleri zaman birbirlerinden isteyebilirler. Eğer birbirlerine helâl etmek isteseler ve bîrisi bey'in sıhhatinde ben sana helâl ettim, sen de yemeği bana helâl etmek şartıyla dese, bu riba bâtil olur. Eğer şart koymadan helâl etse, fakat karşı taraf böyle düşündüğünü bilse bu şekilde de onunla Allah arasında helâlik olmaz. Zira bu kalbiyle değil, diliyle yapılan bir rızâ olur. Kalb ile olmayan rızâ da Şûrî dünyada bir şeye yaramaz. Eğer o da yemeği sana helâl ettim. İster sen de helâl et, ister etmesen dersin ve kalbinde de bu şekilde helâl etse hüküm sahîh olur. Eğer birbirlerine helâl etse ve her ikisinin de mallarının miktarı eşit olsa, bu dünyada husumet, o dünyada da kıyas bertaraf olur. Ama eğer fark var ise bu dünyada husumet ve o dünyada da zulüm olmak korkusu vardır.

Bir yemekten yapılan bir şeyi, o cins yemeğe satmak eşit olsa, câiz değildir. O hâkte buğdaydan yapılan her şey, un, ekmek, hamur gibi. Onu buğdaya satmak câiz değildir. Yağ üslümü, sirkeye ve pekmaze satmak câiz değildir. Sütü peynire, yağa satmak câiz değildir. Hatta yağ üslümü yağ üslûmuna, yağ harmayı yağ harmaya satmak da câiz değildir.

Bu hususta geniş tafsilât vardır. Fakat bu anlatışlarımız, bilmesi gerekli ve kaçınılmazdır. Böylece bu hususta bilmedikleriyle karıştırsalarsa, bunu sorup öğrenmesi gerekli olduğunu ve ondan kaçınması gerektiğini idrâk eder. Yoksa harama döner, ömrü de kâbûl olmaz. Çünkü ilimle amel etmek gübâ, ilim öğrenmek de farz-ı ayıdır.

Üçüncü Akid — Selam Satıp

Selam satığında on şart gösterilmelidir:

Birinci şart: Akid anında «bu altına, yahut elbiseyi, yahut bu malı, şu evsafaiki bir yük buğday karşılığında, selam olarak sana verdim» demelidir. Buğdayın evsafını belirtirken, bütün önemli sıfatlarını belirtmeli ve âdet olarak müsamaha edilmekten bütün «zellikleri» ni hiçbir ictmale yer kalmayarak şekilde belirtmelidir. Öbürü de «kabul etti» demelidir. Eğer selam sözü yerine «bu evsafaiki buğdayı senden satın aldım» derse, câiz olur.

İkinci şart: Verdiği şeyi ölçüsüz tartmaz vermemeli, ağırlık ve miktarını bilmelidir ki, verdiğini geri almak hükmüne hâsıl olursa, alacağını bilsin.

Üçüncü şart: Akid meclisinde fiyatı tesbit etmelidir.

Dördüncü şart: Evsafını belirtmekle durumu anlaşılan şeyleri selam yapmalıdır. Hububat, pamuk, yün, ipek, süt, et ve hayvanlar gibi. Ama miktarı belli olmayan şeylerden yapılan macun veya çeşitli maddelerden mürekkep olanlar, meselâ: Türk sürmesi gibi. Yahut ayakkabı, çizme, sahn ve el ile yapılan ok gibi. Bunlarda selam bâtıldır. Zira bunların belli bir safası yoktur. Ekmek, tuz ve su ile yapıyorsa da sahîh olan onda selâm câizdir. Zira bunlar değersizleşiyor, ve belirsizliği mücib değildir.

Beşinci şart: Mal, zorradan müşteriye teslim edilmek üzere olmak ve teslim zamanını belirtmelidir. «Şâhâdî meydana gelince» dememelidir. Zira mahşûlün meydana gelmesi farklı olur. Eğer Nevruz kadar derse ve Nevruz biliniyorsa, yahut Cemâzîlâ'ya kadar derse sahîh olur ve aynı bağ kabûl edilir.

Altıncı şart: Selam yaptığı mal, tayin ettikleri zamanda bulunmalıdır. Meselâ eğer meyva üzerinde, yetişmediği bir zamanda selam yaparsa, bâtıl olur. Eğer o vakitte olmasaydı yetişiyorsa sahîh olur. Sonra eğer o süreden bir hafta geçilirse, isterse mübâlet verir, isterse akid bozar, malını geri alır.

Yedinci şart: Teslim edeceği yeri belirtmelidir. Şehirde mi, teslim edilecek köyde mi teslim edilecek? Hâlsâz ihtilaf mevzuu olabilecek yerleri belirtmelidir.

Sekizinci şart: Hiçbir müayyene hareket etmemelidir. Meselâ bu bahçenin üstünü ve bu tarlanın buğdayı dememelidir. Zira böyle akid bâtıl olur.

Dokuzuncu şart: Kıymetli ve nâdir olan şeye selam yapmamalıdır. Meselâ gayet büyük bir inci tanesi, yahut yanında çocuğu da bulunan güzel bir cariye gibi ve bunlara benzer ne var ise.

Onuncu şart: Buğday ve Arpa gibi ribevî olan maddeleri yine aynı cinsten buğday ve Arpa karşılığı olarak selam, veresiye sureti ile satmak olmaz.

Dördüncü Akid — İcare

İcarenin iki rükunü vardır: Ücret ve menfaat. Akid sahipleri ve akid, bey bahsinde anlatıldığı gibidir.

Ücret: Eğer evi tamir etmek üzere verseler, icare bätül olur. Zira tamir meçhûdudur. Eğer evi on akeçe ile tamir et dese, yine bätül olur. Zira yapılacak tamirat işi meçhûdudur. Kasaba, koyun derisi ile kiralamak, değirmenciye meydana gelecek kepek ile, yahut bir miktar un ile kiralamak bätidir. Bütün kiralanın kimsenin çalışmasıyla meydana gelen bir şeyin ona ücret olması câiz değildir. Eğer «Bu dükkan sana ayda bir altınla icare verdim» derse, bätül olur. Zira icare süresi belli olmalıdır. O halde bütün sürenin bilinmesi için bir veya iki yıl demelidir.

Menfaat: Menfaat mabuh bir şey olmalı, belli olmalı ve biraz emiyet ve zahmetli olmalıdır ve icarenin sahib olabilemesi için vâciblik câri olabilecek şey olmalıdır.

Menfaatta beş şart göstermelidir:

Birinci şart: İşin biraz değer ve kıymeti olmalıdır ve onda biraz zahmet ve meşakkât bulunmalıdır.

Eğer dükkanını besemek için vitrine koymak üzere yiyecek maddesi kiralamak yahut albine kurutmak için ağaç kiralamak yahut koklamak için elma ağacı kiralamak bätül olur. Zira bu anlatılanların değer ve kıymeti yoktur. Bir bağday tarasının değeri olmadığı gibi. Eğer bir sözlü ile satış yapılabilmek şerefli ve hâşmetli bir aracı olursa, ona, satış sırasında bir söz söylemesi için bir miktar ücret şart koymasına icare bätül ve ücret de haram olur. Zira bu hususta hiç zahmet yoktur. Dellala da konuşmak ve bağırmasında bir nevi zahmet olursa ücret helâl olur. Bu dereceden sonra yine benzeri ücretlerden (ceri misilden) fazla bir şey vâcib olmaz. Ama, meselâ on akçe de yarım akçe almak âdet şeylerde, yani ücretli zahmete göre değil de, malı göre tayin etmek haramdır. O halde bu yolla kasıpların dellal ve aracının malı haramdır. Dellal bu zulfünden iki yolla kurtulur: Birincisi, emiyet ve zahmet miktarına göre ücret istemeli, sattığı malın değerine göre ücret almamalıdır. İkincisi, «bu malı satarsam bu kadar ücret alırsam» deyip satan da rıza göstermemelidir. Zira bu meçhûdudur, kıymet ne kadar olacağı belli değildir.

Eğer böyle derse, icare bätül olur, ceri misilden fazla bir şey lazım gelmez.

İkinci şart: İcare muayyen bir menfaatin sağlanması için olmalıdır. Meselâ eğer meyva ve sebzesini almak için bostanı veya bağı kiralarsa, yahut sütünü sağlamak için, yahut masrafını taahhüt etmek üzere ineği yarıya verirse bunların hepsi bätidir. Eğer ineğin veminin karşılığını sütünü yarıya verse yine bätidir. Zira hem yem hem de sütünü ikisi de meçhûdudur. Ama çocuğuna dadılık yapmak için

bir kadın kiralansa, tahhütdir. Zîrâ esas maksad çocuğu korumaktır, sut ona tabî olur, câiz olur.

Üçüncü şart: Teslimi mümkün ve haddi zâtında mübah olan bir iş için kiralama yapılmalıdır. Zayıf bir kimseyi yapamayacağı, bir iş için kiralamak bâtıldır. Hayatlı bir kadına camiyi süpürmek için kiralamak da bâtıldır. Sağlam dişleri sökmek, el kesmek, oğlunun kulağına (halke için) delmek için cerrah kiralamak bâtıldır. Zîrâ bunların hepsi haramdır. Bunun gibi zevk ehlinin el (ve benzeri) üzerinde iğre ile yapılan dövme ve takkocülerin erkekler için ipekten takke dikme işlerini de kiralama bâtıldır, ücreti de haramdır. Hekkasızlık öğretmek için yapılan kiralama bâtıldır. Hekkasıza bakmak da haramdır. Zira canbasalık ve hekkasızlık yapanlar hayatına tehlikeye atmış olur. Ona bakanlar da bu cinayete ortak olurlar. Zîrâ insanlar onu seyretmese, o bu bataklığa giremezdi.

Hekkasıza, canbaza ve faydasız ve tehlikeli işler yapanlara bir şey veren akl olur ve yine maskaralıklar yapıp güldürünlere, çalgıcılara, şarkıcılara ve şîir okuyarak hâciv yapanlara bir şey vermek haramdır. Kadının hükmü vermek için, şahidin şahitlik yapması için ücret almaları haramdır. Ama kadının sicil yazması için ücret almaz câmdir. Zîrâ sicil yazmak kadıya farz değildir. Ama başkasını sicil yazmaktan menetmemek şartıyla. Eğer başkalarını meneder ve kendisi bizzat yazmayı lüzumlu görürse ve bir saatte yazılan sicil için on altın veya on akçe alırsa, haram olur. Ama başkasına menetmeyip eken di elinde yazacağı sicil, on altından aşağı yazmama derse, câiz olur. Ama sicil başkası yazar da, kendisi imzalıyor ve imza etmek buna farz değildir, deyip imza karşılığına bir şey talebederse, haram olur. Zîrâ sahil olan hukuku te'yid eden herşey ona farzdir. Farz olmadığına döğündürek, kıymeti olmayan bir buğday parçası gibi olur. Kıymeti, hâkimin yazması sebebiyledir. Hükümle ilgili olan bir iş için ücret almak câiz olmaz.

Kadı vekillerinin ücreti belâldir. Ancak şu şartla ki, bâtil ile ilgili hak ile hüküm verecek; o halde kadı vekilinin hakla mı, bâtil ile mi iş gördüğünü bilmek gerekir ve yine yalan ve hile ile hakkı örtbas etmeye taraftar olmamak, belki hak anlaşıldığı zaman bâtil defetmeye çalışmak şartıyla. Ama, bir şeyi ıkrar etmek ile bir hak bâtil olacağına, onu inkâr etmek câmdir. Ama aracılık yapan kimse için her iki taraftan da ücret almama câiz değildir. Zîrâ bir dâvada kimse için yararın görmek mümkün değildir. Ama bir taraf için çalışıp çabakayıp bir kıymet teşkil edecek miktarda zahmet çekerse, ücreti belâli olur. Ama şu şartla ki, yalan söylemeyecek. Zîrâ yalan söylerse, ücret haram olur. Hakkı örtbas etmeyecek, her iki tarafın da hakkını gölemeyecek ve herbirine gıılden korku verip sulha zorlamayacak. Öyle ki, bunlar için hakikatı müselles sulha razı olmayacaklar. Bu kabûl aracılığı ekseriyetle sulh hâsıl olmaz.

Araçların çoğunun işi taraftarlık, zulüm yalan ve gerçekleri örtmektir. Bu işlerle alınan ücret de haram olur. Aracı hakkın hangi tarafta olduğunu bilirse, hak sahibini, hakkından taviz vererek sulha çekmesi câiz olmaz. Ama eğer bir hile ile zulüm etmek istiyorsa, zulmünden vazgeçirtmek için korku verirse câizdir, bu hususta ruhsat vardır. Her dille gelen kelimelerin niçin ve neden ötürü söylenebileceğini düşünen, doğru söyleyen, hakka taraftar olan, bâlâla taraftarlık ettiği takdirde muabaze edileceğini, hesaba çekileceğini bilen kimselerin aracılık yapmaları mümkün değildir. Büyüklük nezdinde şefaat edip birinin işini ilerleten şefaatçılara ücretli helâktir. Ancak şefaatinde zahmet çekmesi, şeref ve itibarı için karşılık alınması ve mübah olan işler için şefaat yapması şarîyle. Eğer bir zâlime yardım etmek hususunda şefaat ederse, yahut bir müstümâna emiyet etmek yönünde şefaat ederse, yahut hak bir şahıslığı gizlemek hususunda şefaat ederse, veyahut haram olan bir şey için şefaat ederse, asî olur, «İdiğ» ücret haram olur.

Bu anlatılanlar, loare bahsinde bilinmesi lâzım olan şeylerdir. Zîrâ bunların gibi yerlerde ücreti veren de, alan da asî olur. Bu konuda uzun izâhlar vardır. Ancak bu kadarla yetinildi ki, halk müşkülleri anlayıp sorulacak yerleri bilsinler.

Dördüncü şart: Kiralaması yapılan iş, işveren üzerine farz olmamalı ve hem de vekâleten yapılabilen işler olmalıdır. Meselâ bir muharribî, harbe gitmek için ücret karşılığı tutsalar, birini araç tutmak ve namaz kılmak için ücretle tutsalar câiz olmaz. Zîrâ bunlarda vekâlet olmaz. Ama hac için, eğer ücret veren kimse sakat olup iyileşme ihtimali yok ise, ücret ile vekil tutması câizdir. Kur'an ve muayyen ilimleri öğretmek için icar câizdir. Mezar kazıp cenaze yıkamak ve cenazeyi mezarlığa götürmek her ne kadar farz-ı kifâye iseler de, ücretle adam tutmak câiz olur. Terevîh namazının imamlık ve müezziniği için icarlama yapmak ihtilâflı olmakla beraber en sahih kaviye göre haram değildir. Zîrâ verilen ücret namaz ve oruç karşılığında değil, belki vakit gûşetip camiye devamlı olmak şahmeti karşılığındadır. Bununla beraber berahet ve şüpheden uzak değildir.

Beşinci şart: İcar işi bilinmelidir. Meselâ bir hayvanı kiralayacaksa, hayvanı görmelidir. Sahibi de nasıl bir yük vurulacağını, kimin bineceğini bilmelidir. Günde ne kadar yol gideceği de bilinmelidir. Ancak o memleketle bilinen bir âdet varsa kifâyet eder. Bir araziyi kiralarlsa, ne ekileceğini konuşmak lâzımdır. Zîrâ darı ekmenin zararı, buğday ekmekten fazladır. Ancak âdet olarak ekilecek şey beliniyorsa, kifâyet eder. Bu şekilde bütün icarlama işlerinin bilinmesi gerektir. Böylece orada meydana gelmesi muhtemel ihtilâflar giderilmiş olur. Zîrâ bilinmeyen ve ihtilâfa meydan veren bir akîd hâttir.

Beşinci Akid — Mudarebe (*)

Mudarebenin üç rûkûnı vardır:

Birinci rûkûn: Sermayedir. Sermaye altın veya gümüş olmalıdır. Madeni paralar ve elbise gibi şeylerde mudarebe sahîh olmaz. Ağırbaş da bulameli ve işiye teslim edilmelidir. Eğer mal sahîbi cinde kalmazını şart koşarsa, mudarebe sahîh olmaz.

İkinci rûkûn: Mal sahîbi işiye hisse tayin etmelidir. Meselâ kârın yarısı, veya üçte biri gibi. Eğer on dirhemi bana, yahut sana mahsus olduktan sonra kalanı aramızda bölüşelim diye şart koşarsa, bätül olur.

Üçüncü rûkûn: İştir. İşin ticaretle alakalı olması, alış-veriş kışmından olması ve sanat ve meslek kışmından olmaması şarttır. Meselâ, buğdayı faamoya yarı yarıya pişirmek için vermesi bätildir. Ke-ten tohumunu bu şekilde tohumcuya vermesi de bätildir. Eğer ticarette falan kimse-den başka kimseye satmamak veya falan kimseden başka kimseden almamak şartıyla diye şart koşarsa bätül olur. Hülâsa muamele imkânlarını kısıtlayan her şey böyledir.

Akid şöyle yapılır: Mal sahîbi: «Kâr aramızda yarı yarıya olmak şartıyla bu mal ticaret yapmak üzere sana verdim» der, işçi de: «Kabûl ettim» der. Akid bu şekilde yapılmaz, işi, alış-verişle mal sahîbinin vekilî olur. Mal sahîbi istediğinde bu akidi bozabilir. Mal sahîbi mudarebeyi bozarsa, eğer mal hepî para ise ve kâr var ise bölüşürler. Eğer mal emtia olup kâr ihtimâlî yok ise, hepî mal sahîbine teslim edilir. İşçi onu satıp paraya çevirmek zorunda değildir. Eğer «işçi satayım» derse, mal sahîbi mani olabilir. Ancak kârı satmak için mü-terî bulursa, mal sahîbi mani olamaz. Mal emtia olup da kâr ihtimâlî var ise, işçi onu sermaye cinsinden olan paraya satmak zorundadır. Başka paraya satmak ekis değildir. Sermaye miktarı para olursa, ka-lanı bölüşürler. İşçi bunu da satmak zorunda değildir. Bir yıl geçince, mal sahîbi malın naklâtını kendisi çıkarır. İşçi, mal sahîbinin izni olmadan sefere çıkamaz. Çıktığı takdirde malın mes'ûlû kendisi olur. İzni ile sefere çıkarsa, yolculuk masrafı mudarebe malından çıkarılır ve yine ölçün, tartanın hammalın ücretiyle dükkânın kirası da mu-darebe malından çıkarılır. Seferden dönünce, sofra, kırk ve bütün yolculuk eysasını satıp tekrar mudarebe malına eklemelidir.

Altıncı Akid — Şirket Akidi

Şirket akidinde iki kimse bir malda ortak olup birbirlerine tasarruf izni verirler. Hisseleri eşit ise, kâr, aralarında yarı yarıya olur.

(*) Mudarebe: Bir işi aramızda para verip kârı bir nisbetti de paylaşma-

Hisseler farklı ise, kâr da ona göre olur. Eğer kârın şartla farklı yarılarırsa, cüz olmaz. Ancak birinin emeği fazla olmakla kârda da hissesinin fazla olmasının şartı konulmalıdır. Bu nevî şirket mudarebe mahındaki ortaklık gibi olur. Ama Gç nevî şirket daha vardır ki, bâkul oldukları halde hâik içinde âdet olmağlardır.

Biri, iğ ortaklığıdır. Bunda herbirinin kazancı kendinin malı olmayıp aralarında müsterektir. Bu bâkıldır.

Biri de, müfaveze ortaklığıdır. Bunda mallar ayrı olur. Bütün tasarruflarda ortak olurlar ve hem kâr, hem de zarar müsterek olur. Bu da bâkıldır.

Birisi de, mal birinin olur. Diğerinin de mevki ve şerefi olur. Mal şahı, Hitarîli ortağının sözüyle malın satar. Kârı aralarında müsterek olur. Bu da bâkıldır. (Bu anlatılanlar İmam-ı Şafii kervîdir. Ama İmam-ı Ebu Hanîfe katında bu şirketler câizdir, bâkul değildir).

Muameleler ilminde bu miktar anlatıldı. Bunların bilinmesi çok gereklidir. Zîrâ umumiyetle her çalışan bunlara muhtaçtır. Bu anlatılanların dışında olan meseleler az vâki olur, bunları bîlenler bunu da ehline sorabilirler. Ama bunları bilmeyen farkında olmaksızın harama döşer ve bilmediği için mazur da sayılmaz.

3 — MUAMELEDE ADALETLİ VE İNSAPLI OLMAK

Bil ki, bu anlatılanlar, yapılan muamelelerin şeriatın sâhihine göre sâhihtir olmasının şartlarıdır. Fakat çok muameleler var ki, sâhire göre onun sâhihine tesvâ verilir. Fakat ona yapan Allah'ın lânetinde olur. Onlar, müslümanlara zarar ve sakıyet veren muamelelerdir. Bu da iki kısımdır: Biri umumî, diğeri de hususîdir. Müslümanlara zararîti umumî olan şey de iki kısımdır:

Birincisi ihtikârdur: Şeriatta; «İhtikâr yapan müfâdure» denilmektedir. İhtikâr; yiyecek maddelerini biriktirip pahalılaştırma için saklayandır. Peygamberimiz buyurdu ki: «Yiyecek maddelerini, pahalılaştırma için kırk gün saklayan, hepsini sadaka verse, bunun günahından kurtulmaz.» Ve yine buyurur ki: «Allah, yiyecek maddelerini saklayanı berîdir ve e da Allah'tan berîdir.» Ve yine buyurur ki: «Yiyecek maddelerini satın alıp bir şehre götürüp günlük nâh ile satan kimse, onu sadaka vermiş gibi sevâb bulur.» Bir rivâyette de: «Bir küle âsadetmiş olur.» Hz. Ali buyurur ki: «Yiyecek maddelerini kırk gün saklayanın kalbi kararır.» Kendisine bir ihtikârının biriktirdiği yiyecek maddelerinden haber verdiler: «O yiyecek maddelerini yakın.» buyurdu.

Sâletten birisi, vekîline bir miktar yiyecek maddelerini verip Vâut şehrinde Basra'ya gönderdi. Vekîli craya vardığında piyasayı uygun bulmadı. Onun için biraz bekledi ve ondan sonra sattı. Daha sonra durumunu mal sahibine bildirdi. Mal sahibî gönderdiği cevâbta: «Dinimizin selâmeti için az kâra kanaat ederdik. Fazla kâra karşılık dinimizi vermek yakışmaz. Büyük bir hata işledim. Buna keffâret ola-

rak elindeki paranın tamamını sadaka ver. Bununla da bu hatanın cezasından kurtulamayacağı» dedi.

İhtikârın haram olmasının hükmetti, bunun insanların zararına olduğu içindir. Zîrâ insanlar ayakta tutan yiyecek maddeleridir. Birine satar ve o da onu saklırsa, diğerleri alamazlar. Bu, suyu saklayıp insanlar susuyunca yüksek fiyatla satmak gibidir. Yiyecek maddelerini bu niyetle satın alırsa büyük günah işlenmiş olur. Ama köylünün yanındaki yiyecek maddeleri kendisine aittir, istediği zaman satar, acele satması lâzım değildir. Ancak geciktirmeden satması iyi olur. Eğer fiyat artacak diye düşünürse, iyi değildir.

İhtikâr, ilâç ve yiyecek maddesi olmayan şeylerde ve herkeşe lâzım olmayan şeylerde haram değildir. Gıda maddelerinde ihtikâr haramdır. Et, yağ ve buna benzer şeylerde de haram değildir. Ancak mekrûhtur. Zîrâ bunlar yiyecek maddesi gibi değildir. Yiyecek maddelerinin saklanması haram olmaz da ancak az olduğu ve sıkıntı çekildiği zamanlarda olur. Her zaman kolaylıkla bulunan maddeleri saklamak haram değildir. Çünkü zararı yoktur. Bazıları her zaman haramdır demişlerdir. Sahih olan mekrûh olmasıdır. Zîrâ bunda da insanları bekletmek vardır. İnsanların sıkıntısını beklemek çirkun ve mekrûhtur.

Salef (zekîler) iki çeşit ticareti çirkin görmüşlerdir: Biri, yiyecek maddelerini satmak, diğeri de kafen satmaktır. Zîrâ bunlarda insanların sıkıntı çekmelerini ve ölmelerini beklemek vardır. Biri de kuyumculuk ve kasaplıktır. Zîrâ kuyumcu dünya sâatesini işlemekte meşguldür. Kasaplıkta da kalb katılaştır.

İkinci çeşit: Alış-veriş arasında piyasaya sahte para sürmektir. Alan kimse sahte (kalp) olduğunu bilmezse, ona zulüm etmiş olur. Eğer bilirse, onun da başkasına verip ona zulüm etmesi muhtemeldir. Böylece nice zamanla elden ele doluyor ve onun ilk harcıyanın günahı artıyor olur. Bunun içindir ki, büyüklerden biri buyurur ki: «Bir dirhem sahte akçe piyasaya sürmek, yüz dirhem hırsızlık yapmaktan daha fenadur. Zîrâ hırsızlığın günahı aynı anda nihayet bulur. Sahte paranın günahı ise öldükten sonra da devam eder ve bedbaht olur ki kendisi öldüğü hâlde günahı kesilmez ve kendisinden sonra nice yüz-yıllar devam eder ve kâbirda azabını çeker. Zîrâ ilkin onun elinden harcanmıştır, o saheb olmuştur.» O hâlde alım ve akçe ile ilgili hükümleri öğrenmek gerekir.

KALP PARADA BİŞ ŞEYİN BİLİNMESİ GEREKİR

1 — Elime geçen kalp parayı kuyuya atmalıdır. Birisine kalp olduğunu bildirip vermesi câiz değildir. Zîrâ onun da başkasına parasına karıştırmaması muhtemeldir.

2 — Paranın iyisini kötüsünden ayırd etmek için esnaf ve pazarcıların paranın hususiyetlerini bilmeleri gerekir. Bu, iyisini almaları için değil, yanlışlıkla kötüsünü vermemek içindir. Para husu-

şeylerini bilmezse, yanlışlıkla elinden kötü akçe çıkarsa asi olur. Zira herkes yaptığı işi bilmesi farıdır.

3 — Kalp parayı kabul ederse, Peygamberimizin şu hadisi için kabul etmezdir. «Allah vermesi ve alması kolay olana rahmet eylesin» (Buhari, Cabirden).

Fakat kuyuya atmak niyetiyle almaktır. Eğer harcamak niyetiyle alırsa câiz olmaz. Kalp olduğuuna bildirerek harcaması da böyledir.

4 — Kalp, içinde altın ve gümüş olmayan paraya denir. İçinde az miktarda altın ve gümüş bulunan parayı kuyuya atmak farz değildir. Belki harcadığı zaman iki şey yapmak mecburiyetindedir: Birincisi, nekâs olduğunu bildirmeli, gizlememelidir. İkincisi, başkasına verirken örtbas etmeyen güvenciler bir şahsa vermelidir. Eğer aybını bildirmeden harcayacak birine verirse, şarap yapana üzüm satmak ve yol keskiye siâh satmak gibi olur. Theoret hayatında emîn olmak gayet zor olduğu için selef buyurmuşlar ki: «Güvenciler tüccar ahidinden (devamlı ihâdetle meğûl) daha üstündür.»

İkinci kısım: Müamele yapılan kimseye mahsus olan ve başkasına geçmeyen zulumdûr. Zira bir zarar doğuran her türlü müamele zulumdûr, haramdır. Hâssa kendi nefesine reva görmediği bir şeyi, hiçbir müslümâna revâ görmemelidir.

Zira kendi nefesine revâ görmediğini bir müslümâna reva görenin imanı tam değildir. Bu özet zulum da dört şeyle açıklanır:

Birinci vecibe: Mahm olduğuundan fazla övmemelidir. Zira böyle yapmak yalan, gerçeği gizlemek ve zulum olur. Hatta eğer alan kimse için ertaba olup biliyorsa, olduğu kadar bile övmemelidir. Zira soru beytude ve faydasız kahr. «Her ne konuşursa, yanında Rakib ve Atid adlı melekler bulunsun» ne konuşursa, ondan sorulacaktır. Boşuna yapılan konuşmalar için mazur sayılmayacaktır.

Yemin etmek ise, eğer yalan yere ediyorsa, büyük günahlardan birini işlemiş olur. Yerinde yemin ediyorsa, önemsiz bir şey için Al lah'un ismini anmakla ona saygınlık etmiş olur. Hâdise: «Vallahi diye değildir ve vallahi böyledir, deyip yemin eden tüccarlara ve bugün git yarın gel deyip sözlünde durmayan sanat sahiblerine yankılar olsun.» buyuruldu. Ve yine hâdise: «Kendi malını yeminle beğendiren kimseye, kıymet gününde Allah bakmayacaktır.» Yûnus bin-Ubeyd'den anlatılır ki: «Keten satardım. Bir gün müşteriyeye keten vermek için sepeti açtı. Talebisi "Ya Rabbi bize cennet ebbislerini ihsan eyle" dedi. Yûnus bunu duyunca keteni satmaktan vaz geçti. "Niçin satmadın" diye sorulunca "talebenin bu sözü malı övmeye gelir. Onun için satmadım" dedim»

İkinci vecibe: Satarken malın aybını, kusurunu müşteriden gizlememeli, ne ayıplar varsa açıklamalıdır. Eğer gizlerse, gerçeği gizlediği için, emri dinlemediği için skim ve asi olmuş olur. Malın iyi tarafına gösteren skim, asi ve gerçeği gizleyenlerden olur. Bir gün Peygamberimiz birini bağday satarken görüp mübarek elini bağdayın

içine soktu... İçini ıslak buldu. «Bu nedir?» dedi. O kimse «Yağmur-dure dedi. Peygamberimiz: «Niçin alanan kimsenin öste kaymadın? Bî-ri aldatan bînden değildir.» buyurdu. Bir gün bir adam üçyüz gümdüş dirheme ayagında kusur bulunan bir deve satın aldı. Sahabeden Va-sile bin Akas' o mecliste hazırda. Bakta ki, o adam aybını öğrenme-den alıp gidiyor. Ona aybını söyleyince, o adam caydı ve satıcıdan yuz dirhemin kadısını istedi. Satıcı: «Ey Vasil! Niçin satışımızı bea-dun?» dedi. Vasil: Peygamberimizden duydum; «Bir kimsenin malını satarken aybını gizlemesi helâl değildir. Ve yine orada bulunanların da aybı söylememeleri helâl değildir.» Vasil yine buyurdu ki: «Pey-gamberimiz, müstümanlara nasihat ve şefikât yapmaktan geri kal-mamamız buyurdu. Bu hususta aybı gizlemek iyilik olmazda.»

BİL Kİ BÖYLE TİCARET YAPMAK GAYET ZORDUR ANCAK İKİ ŞEYLE KOLAY OLUR

Biri şudur: Kusurlu malı satın almamak, satın aldığı takdirde mağleriye söylemeyi niyet etmelidir. Eğer kendisinden gerçeği gizle-yip aldatırsa, buna kalbine atıp kendi düşüğü zarara başkasa-mı çıkarmamalıdır. Kendisi bu aldatana lânet ederken başkasının da kendisine lânet etmesini reva görmemelidir. Hükûka hile ve aldatma ile rızık artmaz. Hattâ malın bereketi kaçır, işi rastgelmez. Dolandır-cılık ve yankesicilikle azur azur biriktirilen mal, ananın gelen bir felâketle hepâl birden gider, geride simmesindeki sulûsden başka bir şey kalmaz. Ve şu kimseye döner ki, ineğin sütüne su katardı. Bir gün gelen bir sel hem ineği, hem de sahibini götürdü.

Peygamberimiz buyurur ki: «Ticarette hiyanet olursa, mutlaka bereket kalkar.» Bereketin münden; bir kimsenin malı az iken rahat yaşaması, oradan çok kimselerin fayda ve rahatlık görmeleri ve çok hayır meydana gelmesidir. Bazı kimseler var ki, çok servet sahibi iken o servet hem dünyada, hem de âhirette helâkine sebep olur, hiç or-dan fayda ve rahatlık bulmaz. O hâlide akül olan fazla mal değil, bereket ister. Bereket güven ve doğrulukla olur. Hattâ mal çokluğu da güvenle olur. Zîrâ hiyanet yapmakla bilinen kimseden berkes ka-çınmağa başlar.

Diğeri de şudur: Ömrünün yâz yıldan çok olmadığını bilen, âhi-retin de sonusuna inanan kimse, birkaç akçe fazlası için ve birkaç günlük ömür için ebedî hayatının ziyan olmasını nasıl revâ görür? O halde ticaret ehline hiyanet ve aldatmanın tatlı görünmesi için kalblerinde bu gerçeği düşünmelidirler.

Peygamberimiz buyurur ki: «İnsanlar âhireti dünyadan üstün tuttukları müddetçe, Allah'ın gazabından "İLÂHİYE ŞİLLAH" kelimesi-ne binayesindeyler. Dünyayı âhiretten üstün tuttukları zaman, bu kelimeyi söylediklerinde Allah, onları reddedip "yalan söylüyorsunuz, «öcünüzde sadık değilsiniz" der.» (İbnü Yala, Beyhaki, Şukûda). Ve bil ki, alıverişte gerçeği gizlemek farz olduğu gibi, sanat ve meslek-

lerde de gerçeği gizlememek farıdır. Sahte ve aldatmalı işler haramdır. Ancak gizlemekten kaçınılabilir. Ahmed bin Hanbel'e gırtlı yamadan yani görülmeyecek yamadan sordular. «Çiçe değildir, ancak satmak için değil de giymek için çiçedir. Aldatmak için yamayan kimse asi olur, ücreti de haram olur.» buyurdu.

Üçüncü vecbe: Miktarda ve tartıda asla hile yapmayıp doğru tartmalıdır. Allah buyurur ki: «Verirken az, alırken çok tartanların vay haline.» (Muttaffifin sûresi, âyet: 1-3). Sefefin âdeti şu ki: Bir şey alırken biraz eksik alırlardı ve bir şey verirken de biraz fazla verirdilerdi ki: «Bu fazlalık bizimle cehennem arasında perdedir.» Yani muameleyi doğru yapmaktan korkuyorlardı ve: «Biraz fazlalık için tubayı, vayla yani cenneti, âzaba değışenler aptaktır.» derlerdi.

Peygamberimiz, ne zaman bir şey satın alsın, satıcıya «şey tartı» derdi.

Fudeyle bin İyad, bir gün oğlanın, birine altın vermek için tartarken altının nakşeleri arasında kalan kiri silmeye çalıştığını gördü. Oğluna: «Oğlum, bu yaptığın iş, bir haktan ve iki usreden üstündür» buyurdu.

Eskiler demişler ki: «İki teras kullanan, biriyle verip, diğeriyle almayı âdet edince bütün fashlardan aşğıdır.» Kumuş alırken gevşek biley, satarken gereğince manisturacı bu bula dâhildir. Eki kemığıyle satmak âdet değil iken, böyle yapan kasap da aynı hükme dâhildir. Bunların hepsi haramdır. Belki bütün işlerde insafli olmak herkese farıdır. Söylediğı sözün mislini daymak istemeyen kimse vermek ile almak arasını ayırdeder. Bu iğten, kendini huşur hususta müşuman kardeşlerinden ileri tutmamakla kurtuluş bulur. Bu da gayet zordur. Bunun için Allah buyurur ki: «Hepinkile yolda ordan (cehennemden) geçer.» (Meryem sûresi, âyet: 71). Ancak takvâ yoluna yakın olanlar çabuk kurtulur.

Dördüncü vecbe: Malın satış fiyatında asla yalan ve hile yapıp gerçeği gizlememelidir. Peygamber kervana karğılayıp geyrin pıyasasını gizleyip ucuz fiyatla almaya yasaklamıştır. Böyle yapırsa, mal sahibine satış bozması çıktır.

Ve yine Peygamberimiz, açık satışlarda, başkalarının doğru sanıp fazla fiyat ile almaları için, alıcı olmayanların fazla fiyatla alıcı görünmelerini yasaklamıştır. Böyle yapıp da malın gerçek fiyatını öğrenir ve aldatıldığını bilen kimse satış akdini feshedebilir. Zamamunda bu âdetdir. Pazarlarda açık arttırma ile mal satılırken alıcı olmayan kimseler arttırıyorlar. Bu arttırma haramdır. Ve yine malın fiyatını bilmeyen saf bir adamı fazla fiyatla mal satmak, yahut ucuz fiyatla oradan mal almak câiz değildir. Her ne kadar bu alış-verişin ahkâmına tevkâ verilse dahi böyledir. Çünkü burda için hakikati gizlenmiştir. Bunu yapan da şüphesiz günahkâr olur.

Tüccarlardan biri Basra'da idi. Onun hizmetçisi Sâs (Süster) geyrunden ona mektup gönderdi ki, bu yıl şekere afet geldi, şeker katılığı

olma ihtimali vardır. Halk bunu öğrenmeden şeker al, stok yap. Bu nam üzerine o adam çok şeker aldı ve zamanında satıp otuz bin akçe kazandı. Sonra döşündü ve kendi vicdanına mücrakat ederek dedi ki, müslümanlara, şekerin durumuna girmekle niçin gadr ettiniz. Bu müslümana yakışacak iş değildir. Sonra o otuz bin akçeyi alıp şeker aldığı kimseyle yanına vararak dedi ki: «Ey falan! Bu otuz bin akçe senin malındır, sana getirdim.» O kimse «niçin» dedi. O da olup bitenleri anlattı. O kimse: «Benim ise de, sana helâl ettim» dedi. Evine döndü. Gecce yatarken aklına şu geldi: «Belki o adam utanmıyınca helâl ettim dedi. Ve ona gadr etmiş oldum.» Ertesi gün seher vaktinde otuz bin akçe götürüp o adama: «Mutlaka kabûl edereksin diye» ısrar etti. O da aldı, kabûl etti. Satıcı alıcıya malın durumunu olduğu gibi bildirmeli, hile ve beğendirmekten kaçınmalıdır.

Eğer malda tam kusurlar meydana gelmişse, onları alıcıya bildirmelidir. Eğer satıcı dostu ve akrabası olduğu için ona hürmet ederek pahalı almış ise, onu alıcıya bildirmelidir. Eğer önce ucuz fiyatla alıp sonra fiyatı değişip fazlaşmışsa, alıcıya bildirmelidir. Bu konunun tafviki usuludur. Bu hususta pazarcılar ve esnafılar çok hiyanet yapılar ve farkında bile olmazlar. Başkasının kendisine yapmalarını hoş görmediği bir şeyi yapmamalıdır. O hâlde bunu kendine alıştırmalıdır. Zira alıcıların çoğu, satıcının sözüne kıymet ederler ve satıcının malı ucuz aldığı ve kendisi de alırken tam gayret gösterip değer fiyatıyla aldığı sanır. Bunun arkasında alıcının bilme dibi ve bildiği takdirde almama ihtimali olan şeyler gadr ve hiyanet olur.

4 — İNSAF ÖTESİNDEKİ İHSAN VE İYİLİK

Bil ki, Allah ihsana emredip buyurur ki: «Şühbesiz Allah adalet ve ihsan emrediyor.» (Nahl sûresi, âyet: 90). Bundan önceki kısım, adalet bahsi idi. Zalûmden kaçınmak için adalet anlatıldı. Bu kısım ihsan bahsindedir. Allah buyurur: «Şühbesiz ihsan edenlere Allah'ın rahmeti yakındır.» (A'raf sûresi, âyet: 56). Yalnız adaletle yetinilenler, din yolunda ancak sermayelerini korumuş olurlar. Kâr ise ihsan-dadır. İhsancılar âhiret ticaretinin kârına hiçbir muamelede dimal etmeyenlerdir. İhsan, iyilik yapmağa denir. Senlele muamele yapan birisinin, kendi üzerine farz olmadığı halde iyilik yapmasıdır ihsan dereceleri altıdır.

1 — Alıcıdan ihtiyaç olduğu için razı olsa bile, fazla kâr almamalıdır. Sarı Sekâti ticaret ederdi. On akçeden yarım akçeden fazla kâr almazdı. Bir defa altmış altınlık hadem aldı. Hadem kıymetlendince, fiyatı yükseldi. Bir delâli bu hademi isteyince, altmış üç altına sat dedi. Delâli: «Şimdi fiyatı doksan altındır» dedi. Sarı: «Ben on paradan yarımından fazla kâr almamayı kalbimde karar verdim, bu aldimı koymayı câiz görmem» dedi. Delâli de; «Ben de senin malını seksen fiyatla satmayı câiz görmem» dedi. Ne delâli sattı, ne de Sarı fazlaya razı oldu.

Muhammed bin El-Münkedir büyük şeyhlerden idi ve dükkânı vardı; kaftan satardı. Bazasının fiyatı beş, bazasının fiyatı da on altındı. Onun bir çuраğı vardı. Bir bedeviye on altına bir kaftan sattı. Muhammed bin El Münkedir, dükkânı döşüp köylünün bu fiyatla kaftan aldığını öğrenince bütün gün köylüyü aramakla meşgul oldu. Onu bulunca, «Ey köylü arab! Senin » aldığın kaftanın değeri beş altındır, fazla değildir. Beş altına geri al» dedi. Bedevi arab: «Ben ram oldum,» dedi. Muhammed: «Kendim için reva görmeyişim bir şeyi, hiçbir müslümana reva görmem. Ya satışa bas, ya da beş altına geri al, yahut da on altınla kaftanlardan birini al.» dedi. Köylü arab beş altını geri aldı. O arada birisine sorup bu kimdir? dedi. Muhammed bin El Münkedir'dir, dediler. Köylü: «Sübhane'llah! Bu öyle bir kimse'dir ki, çöle yağmur yağmadığı zaman yağmur duasına çıktığımda onun adını andığımız zaman Allah'ın izniyle yağmur yağar.» dedi. Selef (çok büyükler) az kâr ile çok sürüm yapmayı âdet edinmişlerdi.

Hı. Ali Kâfi çarşıda dolayp dardi ki: «Ey müslümanlar! Az kârı reddetmeyin, çok kârı da mahrum olursunuz.» Abdurrahman bin Avic, «O büyük servetinin sebebi nedir?» diye sordular. Buyurdu ki: «Az kârı reddetmedim. Benden birşey isteyin menetmedim, sermayeye sattım. Bir gün ben deve sattım. Düz bağlarından başka bir şey kazanmadım. Bu düz bağlarıdan her birinin değeri bir akçe idi. Her devenin bir günlük yemi olan birer akçe masrafından da kurtuldum. Böylece iki ben akçe kazandım.»

2 — Fakirlerin malını fazlaya alıp onların gönlünü şadettmelidir. Meslek ihtiyar kadınların iltihâmı, çocukların sattığı meyvaları, pazar yerine sonra gelen fakirlerin malını fazla fiyat ile almaktır. Çünkü bu musamaha sadaka vermekten daha faideli'dir. Ticaretinde böyle yapan Peygamberin duasına mazhar olur. Çünkü Peygamber, «Alış-verişte kolaylık gösterenlere Allah merhamet eylesin.» diye dua buyurmuştur.

Ama zenginlerden malı pahalı almak, ne sevap, ne de iyiliktir. Belki malı zayi etmek olur. Zenginlerden pazarlık edip ucuz almak daha iyidir. Hz. Hasan ve Hüseyin ne alsalar pazarlık edip ucuz almaya uğraşarlardı. Birisi: «Günde binlerce dirhem sadaka verirsiniz. Bu kadar şey için, niçin uğraşıyorsunuz?» dedi. Dediler ki: «Verdiklerimizi Allah için veriyoruz. Allah için verilen ne kadar çok da olsa azdır. Ama alış-verişte aldanmayı kabul etmek akıf noksanlığı ve mal noksanlığıdır.»

3 — Müşteriye mühllet vermektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Alış-verişte kolaylık gösterenlere Allah merhamet eylesin.» Ve buyurdu: «Alış-verişte kolaylık gösterenlerin bütün işlerinde Allah kolaylık gösterir.» Fakirlere mühllet vermek kadar büyük iyilik olmaz. Fakir borcunu veremiyorsa, ona mühllet vermek farardır; olur ki, bu hâlde mühllet vermek adanet olur. Eğer vermeğe gücü yetiyor; fakat sermayeden bir şey sarfına satmak istemiyorsa, yahut muhtaç ol-

madığı bir şeyi satmak icabediyorsa, bu takdirde mühlet vermek ih-san etmek olur, en büyük sadaka olur.

Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet gününde din hususunda kendine zulüm etmiş birini getirirler. Defterlerinde hiç iyilik bulunmaz. Ona “Hağ hayır işlemedin mi?” diye soracaklar o da “Asla hayır işlemedim. Ancak kendi hizmetçime tenbîh ederdim ki, bana borcu olup da fakir olanlara mühlet verin, mûsamaha yapın” Allah: “Bugün de sen fakir, muhtaç ve çaresizsin. Biz de sana mûsamaha edeceğiz” buyuracak ve o kimseye mağfîret edecektir.» (Müslim)

Hadîste: «Bir kimsenin bir kimse zimmetinde belli bir müddeti olan bir borcu olur da her gün ona mühlet verirse, o günde malın tamamına sadaka vermiş gibi sevab alır.» (İbn-i Mace). Seleften (eski büyüklerden) bazıları her gün sattıkları maldan sadaka vermek zeva-beru olmak için, borçlarının ödenmesini arar etmezlerdi. Peygamberimiz buyurur ki: «Cennet kapısı üzerinde şunu yazılı gördüm: Sadaka-kına her dirhemini ön dirhem, borcun her dirhemini onsekiz dirhem he-sabedilir. Bunun sebebi, borç ancak ihtiyâç vaktinde alınır. Sadaka ise muhtaç olmayana da düşebilir.»

4 — Borcu ödemekte ih-san, istemeye ihtiyâç hisakmadan ödeme-de acele etmek ve paranın iyisiyle ödeyip kendi eliyle ödemek ve mal sahibinden kimse gelmeden evine göndermektir. Hadîste: «Bir kimse borç ettiği zaman, güzel bir şekilde ödemeyi niyet ederse Allah ona yardım için birçok melekleri görevlendirir. Onu belâdan korurlar ve borçtan kurtulması için dua ederler.» (Ahmed, Aliş'den). Ama ödeye-bildiği hâlde mal sahibinin izni olmadan bir saat geciktirirse asl ve zâlim olur.

Namaz kılarken de, oruç tutarken de, uyurken de yâni bütün hâl-lerde Allahın ikmeti altında bulunur. Bu öyle bir günah olur ki, uyku-ya daldığı zaman bile kendisinden ayrılmaz. Zenginliğin çarta paraya sahip olmasıdır. Eğer birşey satabildiği hâlde satmazsa, yine asl olur. Eğer geçmesi akça ile öderse, ya da mal sahibinin isteksiz olacağı şey-lerle öderse asl olur ve mal sahibi razı oluncaya kadar onun günahın-dan kurtulmaz. Bunları halk basit bilir, fakat haddi satında büyük günahlardır.

5 — Birisiyle alış-veriş ettikten sonra pişman olduğunu görür-se, onunla ikale etmek, yâni satışı geri çevirmektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Yapılan satıştan pişmanlık duyduğunu anlayıp satış ikale edenin, günahlarını Allah imha eder.» İkale farz değil ise de çok sevaptır.

6 — Fakire az bir şey de olsa veresiye vermek ve verebilmeye ka-dar geciktirmek niyetiyle vermeliştir. Ötürerse, helâl etmelidir. Se-lefte (eskide) bazı kimselerin iki defteri vardır. Birincisinde meçhul isimler yazıyordu ki, bunlar fakirlerin ismi idi. Bunu, دیدüğü takdirde onlardan kimse miras istemesin diye gizli tutardı. Bu grubu havas-tan saymazlardı. Havaslar, fakirler için defter tutmazlardı. Verirlerse akrarlardı. Getirmesee ümîllerini keserlerdi. Din ehlinin ticareti böyle

idi. Din ertabının derdleri dünyevi muamelelerinde belli olur. Dinini koruyup bir dîrhem için şûbheye adım atmayan kimse ehûlûlâhtan olur. Doğrusunu Allah bilir.

5 — DÜNYA MUAMELELERİNDE DİNİ KORUMAK

Bil ki, dünya ticaretinin ahiret ticaretinden ahkoyduğu kimse bedbahttır. Zira düşün, bir altın kaba, toprak kabı (çömleğe) değışe- nin durumu ne olur?.. Dünya toprak kaba gibidir, hem çirkin, hem de çabuk kırılır. Ahiret ise, altın kab gibidir. Hem güzel, hem de ebedî ve bakidir. Dünya ticareti, ahirete azık olamaz. Cehennemün çakurlarını fazla dolatmamak için uğraşmalıdır. İnsanlara gerekli olan sermaye din ve ahirettir.

Öyle ise, kendine acımayıp ondan gafil kalmak ve kendini tama- miyle ticaret ve ziraat işlerine vermek doğru değildir. Din hususun- da kendine acımak şu yedi ihtiyatı göstermekle olur.

Birinci İhtiyat: Her gün kalbinde iyi niyetleri ve hayırlı azimleri tazelermelidir. İnsanlara muhtaç olmamak, onlardan umut edip bir şey beklememek için kendinin ve çocuk çocuğunun rızasına hehikden kâzınmaya, ahiret yolunda çalışıp meşgul olmak imkânını bulmak için azık ve boş zaman teminine niyet etmelidir. Ve yine iyiliği emre- dip kötülükten sakındırmaya; bir günah ile karşılaştığı takdirde rıza göstermeyip menetmeğe; o gün insanlardan şefkat, nasihat ve güve- ni esirgememeye niyet etmelidir.

Bu anlatılanlar, ahiret amelleridir, peşin kâr olur. Eğer bundan başka dine dünyevi bir şey girerse, o fazladan bir kâr olur.

İkinci İhtiyat: Bilmelidir ki, insanlardan en az bir kişi onun için çalışmadan, bir gün bile yaşayamaz. Meselâ fırıncı, çiftçi, kılınacı, de- mirci, dokumacı ve diğer sanat ertaba gibi. Bunların hepsi onun işi- le meşguldur. Zira bunların hepsine ihtiyacı vardır. Öyle ise, on- lar onun işleriyle meşgul iken, hiç kimse'nin kendisinden fayda gör- memesi doğru olmaz. Dünya insanları hepî yolculuktur; yoburlara yaraşan birbirlerine arkadaş, yardımcı olmaları ve birbirlerine acıma- larıdır. Öyle ise, kendisi de sabahleyin erken bir iş yolunda olmalı, ve ben müslümanlardan fayda görüp onlardan ram olduğum gibi, onlar da benden fayda görsün benden ram olsunlar, diye niyetlenip bir işle meşgul olmalıdır. Çünkü bütün sanatlar farâ-ı kifayettir, kendisi de bu farzların birini yapmağa niyetlenmelidir. Bu niyetin doğru ol- masının âkâneti; insanların muhtaç olduğı ve yokluğundan sıkıntı çektiğı bir sanatta uğraşmaktır. Meselâ: Kuyumculuk, nakışçılık ve kalaycılık gibi sanatlar, dünyanın süsüdür. Bunlar zaruri ihtiyac ol- madığı için yapılmamaları daha iyidir. Gerçek bunlar mübahtır. Ama erkeşler için altın sırmak elbise dikmek, kullanacakları altın esya yapmak, haramdır. Selefün sevmediğı meslekler, gıda maddeleri sat- mak, kefen satmak, kasap ve sarraf olmak —zira bunda (sarraflıkta) fazl ücretlerinden korunmak hayli güçtür— ve kan almaktır. Zira

iyileşmek umudu ile çok kere başkasını yaralar, halbuki bazen faydası da olmaz ve temizliklik ve tabakeliktir (debağlıktır). Zira, bunlarda elbiseleri temiz tutmak zordur. Ayrıca bunlarda aşağılık alâmeti vardır. Ve çobanlıktır ve dellâlliktir. Zira dellâllikte fazla konuşmaktan kaçınmak zordur.

Hadiste: «Ticaretin hayırlısı, manifaturacıktır; sanatların hayırlısı da terzieliktir.» (Firdavs sahibî; Hz. Ali'den) buyurulmaktadır. Ve yine hadiste: «Eğer cennette ticaret olsaydı bezazlık olardı ve eğer cehennemde de ticaret olsaydı sarraflık olardı.» (Ebu Mansur Deylemî) buyurulmaktadır. Dört mesleği de aşağı görmüşler: Kılıncılık, pamukçuluk, ipileçilik ve mesallimlik. Çünkü bu meslek şahıblarının ıfı, kadın ve çocuklarıdır. Akli az kimselerle uğraşanın da akli az olur.

Üçüncü İhtiyat: Dünya pazarı onu ahiret pazarından alıkoymamalıdır. Ahiret pazarı camilerdir. Zira Allah buyurur ki: «Mallarınızı ve çocuklarınızı sâdı Allah'ın zikrinden alıkoymasına, yoksa ziyân edersiniz.

Halife Hz. Ömer pazarı, çarşıda: «Ey tüccarlar! Günümlüğün hakkını ahiret için geri kalana da dünya için harcayın» derdi. Sâlefin âdeti, sabah ve akşam vakitlerinde ahiret için çalışmak idi. Ya camilerde zikir ve viridlerle meşgul olurlardı, ya da ilim meclisinde toplanırlardı. Sabah çorbası ve kofte yemeğini çocuklar ve memûliler (islâm uyruklu başka din mensupları) setarları. Çünkü o vakitte erkekler camilerde bulanıyorlardı. Hadiste: «Melekler kulan amel defterini göğe çıkardıkları zaman (bakarlar); günün başında ve sonunda hayır amel işlemiş ise, aralarındakini onun yüzüne yazıya bağışlarlar.» buyurulmaktadır. Ve yine hadiste buyrulur ki: «Sabah ve akşam melekleri, sabah ve akşam bir araya gelirler, Allah onları hitap ederek buyurur ki: "Ey meleklerim kullarını ne halde bıraktınız" melekler der ki: "Namaz ile meşgul oldukları halde bıraktık", Allah: "Siz şahid olun onları bağışladım"» buyurur. Sâlef günün ortasında ezan sesini duyunca hiç beklemeden hangi işte iseler, bırakıp camiye gelirlerdi. Allah'ın, «İbâkibir ticaret ve satış onları Allah'ın zikrinden alıkoymaz» kelâmının tefirinde: «Tâni onlar öyle bir kavimdir ki, demirleri ezana duyunca, kaldırdığı çekiçi örse vurmada, terzileri soktuğu iğneyi geri çekmeden namaza giderler.» denilmiştir.

Dördüncü İhtiyat: Çarşıda, pazarda Allahın zikrinden gafil olmamalıdır. Mümkün oldukça kalbini ve dilini ondan uzak tutmamalıdır. Zira kalb ve dilin Allahın zikrinden uzak kalmasıyla, bütün dünya ile karşılaşmayacak faydalar elden gider. Gafililer arasında yapılan akrın sebebi daha fazladır. Peygamber buyurur: «Gafililer arasında Allah'ı zikreden kimse, kuru ağaçlar arasında canlı gibi ve namertler arasında bulunan kahraman gasiler gibidir.» Ve yine buyurur ki: «Çarşıya, pazara gelinece bu duayı okuyanın amel defterine Allah iki milyon sevab yazdırır: "Eir olan Allah'dan başka mâbed yoktur. Onun ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd onundur. Dirüttir,

öldürür. Diridir, ölümsüzdür. Hayır onun elindedir. O, her şeye kadirdir.” Cüneyd-i Bağdadi buyurur: «Pazara çok kimse vardır ki, soñiler halkasında oturanlardan daha kıymetlidir. Ve bazı kimse bilir ki, günlük virdi üçyüz rek'at namaz ve altmış bin tesbihtir.» Derler ki, Cüneyd, bu kelimadan kendini kasdetmişti. Hülâsa pazara, kalb rahatsızlığıyla ibâdet yapmak için rızkını kazanmaya gidenler, Cüneyd-i Bağdadi'nin dediği gibi olur; esas gayeyi terketmiş olmasa, Pazara gitmekten maksadı dünyalık kazanmak olan kimse bu servata nail olmaz. Haftâ dünyalık taleb eden kimse camiide namaz kılma da kalbi, fikri ve düşünceâ dükkân hesabında olur.

Başvce İhtiyat: Pazara düşkün olmamalıdır. Şöyle ki, herkesten önce pazara gidip herkesten sonra dönmemelidir. Uzak seferlere, tehlikeli yollara ve deniz yolculuğuna gitmemelidir. Çünkü bunlar çok dünya ihtirasından ileri gelir.

Muaz bin Cebel diyor ki: «İbîs'in Zelenbur adında bir eñla vardır. Pazarlarda İbîs'in vekili olur. İbîs ona pazara gönderip ona "yürü, git pazarcılarını kalbine yalan, yemin, hile ve hiyanet at, herkesten önce pazara gidip ve herkesten sonra dönen kimseye yoldaş ol" der. Hadîse: «Dünyanın en kötü yerleri pazarlardır. Pazarcıların en kötüsü de evvel gidip sonra dönenlerdir» o halde ilim meclisinden, sabah virdinden ve kuşluk namazından çıkılmadan pazara girmemelidir. O güne yetecek miktar kazanınca da dönüp camiye gitmeli ve ahiret hayatına gerekli olanları kazanmalıdır. Çünkü ahiret hayatı çok uzundur, ona ihtiyâç fazladır ve onun azığından insanlar çok yoksundur.

Ehû Hanifenin hocası olan Hammad bin Seleme baş örtüsü altında iki habbe kazanınca sepeti bağlayıp ihadete dönerdi.

İbrahim-i Havas (r.a.) diyor ki: «Bir gün İbrahim Edhem bana rastgeldi; nereye gidiyorsun, dedi. «Kil halıçığı yapmağa gidiyorum», dedim. Bana: «Ey İsaanoğlu! Sen arıyorsun ve arıyorsun. Sana nasîbin olan şey, mutlaka seni bulacaktır. O halde senâc o ayırdımayan şeyi niçin arıyorsun? Hiç, mahrum kalan haris ve rızıklanan ihtiyarları görmedin mi?» dedi. Dedim ki: «Ey İbrahim Edhem! Benim müskiyetinde bir hakkahın zımmetinde bulunan bir damkımdan (bir ölçü) başka hiçbir şey yoktu.» Dedi ki: «Senin müskünahlığına yazık ki, bir damka sahip olduğun halde, yine dünya işine gidiyorsun.»

Seleften bir grup vardı ki, haftada iki günden fazla pazara gitmezdi. Diğer bir grup da her gün gider ve öğle namaz vaktinde dönerlerdi. Diğer bir grup da ikindi namaz vaktinde dönerlerdi. Hülâsa günlük nafakasını kazanan camiye giderdi.

Altıncı İhtiyat: Şüphelilerden kaçınmalıdır. Ama insan kaçınmaz da haramın etrafında dolayınca fasık ve asi olur. Şüphelendiği her-

şeyden Müftülerden değil, kalbinden fetvâ alınmalıdır. Eğer bunun ehli ise... Gerçi kalb ehli olmak gayet nadirdir.

Demek ki, kendi kalbinde bir şeyde kâfûlûk görürse, onu almalıdır. Zalimler ve onlara alakadar olan kimselerle ticaret yapmamalı, hiçbir zalime vermede satış yapmamalıdır, ki zâlimin olumüne üzülmesin. Zenginliğince, bona sevinmemelidir. Zalimlere satıldığı şeyden yardım görürlerse, onların zulmüne ortak olur. Meselâ işlen düşmanlarına kâğıt satarsa, kıyamet gününde onlarla müdahaze edilecektir.

Velhasıl herkeste muamele etmemeli, belki muamele yapmaya yara kimseler aramalıdır. Şöyle rivayet edilir ki, bir zamanlar pazara gidenler: «Kiminle muamele yapalım?» diye sorunca, «kiminle arzu edersen onunla yap; çünkü bütün pazarcular ihtiyat ehlidir», derlerdi. Sonra bir zaman geldi. «Bütün pazar ehliyle yaptın, yalnız filan, filan hariç» derlerdi.

Ondan sonra da bir zaman gelecek ki, «hiç kimse ile muamele yapmayın» denilecektir. Bu söz bizim zamanımızdan evvel söylenmiştir. Bizim zamanımızda böyle olduğundan korkulur. Çünkü muamelelerde helâl haram arasında ayırım yapılmamakta, halk haramlara daimaktadır. Bunun sebebi, akılları ve dindleri noksan olan danışmanlarının verdiği fetvalardır. Onlar: «Dünyanın her tarafı bir olmuştur, yani hepî haramdır» diyorlar. Bu söz, hadîstinde büyük bir hatadır. İslâm gerçeği bunun ötesindedir. Bunun kulu bundan sonra «helâl ve haram» kitabında gelecektir, İnşallah.

Yedinci İhtiyat: Muamele yaptığın kimse ile hesabına doğru yapmalısın. Gerek konuşmada, gerek duymada; gerek vermeye ve gerek almada olsun... Kıyamet gününde zalim ve mazlumun yüzleştirileceklerini, mazlumu, zalimden hakkına alacağını düşünmelidir. Büyüklerden biri rûyasında bir tüccar görüyor ve ona «Allah sana ne yaptı» diye soruyor. Tüccar diyor ki, «ödüme elîbin sahife getirdiler.» ya Rabbe! Bunlar hepî benim günahımın sahifeleri mi? dedim. Hitab geldi ki, «ey filan! Elîbin kimse ile alış-veriş yapmışsın. Herbiri onun sahifesidir.» Tüccar diyor ki: «Sahifelerde yapılan bütün muamelelerin başından sonuna kadar tafsilâtına baktım.» Velhasıl eğer al-datığı kimseden şümmelinde bir kuruş bile kalmış ise, mutlaka çekecektir ve o kuruş ödeyip uhdesinden kurtuluncaya kadar hiçbir şeyin ona faydam olmayacaktır.

Muamelelerde salih selefîn halleri ve geriatın yolu bu anlattıklarımızdır. Bu zamanda bu sünnet kalmıştır. Muamele ilmi unutulmuştur. Bu zamanda bir sünneti ilhâ eden büyük evlâblar kalmaz. Peygamberimiz bir hadiste buyurur ki: «Bir zaman gelecek ki, bir kimse bu yaptığını ihtiyatın onda birini yaparsa ona yeter.» Niçin ya Resûlallah dediler. «Çünkü siz insanlar arasındasınız. Hayırlara inanıyorsunuz. Onun için ihtiyat yapmak size kolay gelir. Ama onlar hayırlara inanmayanlar arasındadır. Bu sebeble bu gibi ihtiyatları yapanlar gafiller arasında garib kalırsa, buyurdu.

Bunu anlatmaktan maksat, «bu kadar ihtiyatlar nasıl yapılır» diyerek umidsizliğe düşülmesin. Zira bu zamanda yapılan az riayet kifayet eder. Hatta ahiretin dünyadan hayrî olduğu inanan, bu ihtiyatların hepsini yapabilir. Çünkü bu ihtiyatlar fakirlik meydana getirir. Bu fakirin ebedî padişah olacağına muhakkak gözüyle bakam şüphesiz bu zahmetle katlanır. Çünkü insanlar dünyada biraz servet kazanmak, ya da bir mevki elde etmek için mahrumiyetler içinde uzun yolculukların zahmetini çekmeğe sahtederler. Halbuki ölüm yetince ne mal ne de mevki kalır. Hepsini kaybolur. Bu iş de boşa gider. Ahiret padişahlığı için çalışan, kendi nefesine reva görmediğini başkasına da reva görmemelidir.

DÖRDÜNCÜ ASIL

HELÂL, HARAM VE ŞÜBHELİ ŞEYLER

Peygamberimiz buyurur ki: «Helâl aramak, her müslümана farzdır» (*) Helâlin ne olduğunu öğrenmeden onu kazanmak mümkün değildir. Peygamberimiz buyurur ki: «Helâl de belli ve açıktır. Haram da belli ve açıktır. Bunların arasında ne olduğu bilinmeyen şüpheli şeyler vardır. Bunların etrafında dolanmanın harama düşme ihtimali vardır.» Bu konu, uzun keshlara muhtaçtır. İhya kitabımızda, hiçbir kitaba olmayan bilgileri anlattık. Bu kitapta ise, aranan anlayabildiği kadar anlatacağız. Bu kadarını da dört bölümde anlatalım. (İnşallah, Taberake ve Teâlâ). Birinci bölüm, helâl kazanmanın sevap ve fazileti bahsindedir. İkinci bölüm, helâl ve haramdan takva ve varâ, dereceleri bahsindedir. Üçüncü bölüm, helâl ve haramı birbirinden ayırmanın bahsindedir. Dördüncü bölüm, Padişahların tayin ettiği vazife ve onlara muhalefet etmenin hükmü bahsindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HELÂLİN SEVAP VE FAZİLETİ; HARAMIN CEZASI

Bil ki, Allah buyurur: «Ey peygamberlerim! Helâl yeyiniz ve layıkıyla ibadetler yapınız.» (Mü'minûn sûresi, âyet: 51). Ve bu sebepten peygamberimiz de buyurur ki: «Helâl aramak bütün müslümanlara farzdır» ve yine buyurur ki: «Bir kimse için haram karıştırmadan kırk gün arahâse helâl yerse, Allah onun kabine nur doldurur, kalbinden hikmet pınarlarını akıtar.» Bir rivâyette de: «Kalbinden dünya sevgisini keser.» (Ebu Naim, Hilyede) buyrulur. Ashabın ulehasından olan Sa'd bin Ebi Vakkas peygamberimiz: «Ya Resûlallah! Dua buyursun ki, sizin duanız bereketiyle bilm de duamız reddolunmasın, kabul olsun» dedi. Peygamberimiz: «Ey Sa'd! Duanın kabul

(*) Zekât bahsinde geçti. Taberani de rivayet etti.

olması içün helâl yemektir.» (Taberânî, Avestda) buyurdu. Ve yine buyurur: «Çok kimseler vardır ki, yediği giydiği haramdır. Halbuki el kaldırıp dua ediyor. Böyle dua nasıl kabul olur? Allah ondan ne fara, ne ne de rızzet kabul eders» ve yine: «Aldığı ebiise parasının bir akçası haram olursa, o ebiise üstünde kaldığı müddetçe namazı kabul olmaz» buyurur. Ve yine buyurdu ki: «Harameden meydana gelen etten atış daha iyidir», yine buyurdu: «Allah nereden olursa pervasızca toplayın, Allah da nereden olursa pervasızca cehenneme atars» ve yine buyurdu: «İffetâl kazanmak peşinde yorulurak evine dönüp yatan, haşşlanmış olarak yatar. Ve Allahın hoşnutluğa ile sabahları; yine buyurur: «Haramedan kaçanlara hesab sormaya utanırma», ve yine buyurur ki: «Bir akça faiz almak, din nazarında otuz defa zinâ yapmaktan ağırdır» ve yine buyurur ki: «Haramedan kazandığını sadaka verirse, kabul olmaz; saklarsa, cehennem yolunda ona zük olur.»

Ebü Bekir bîr hizmetçinin elinden şerbet içti. Haram yoldan kazandığını anlayınca hemen parmağını boğazına götürdü ve istifra etti. O kadar zorlandı ki, östüğünden korktular. Ve buyurdu ki: «Allahım! Bu şerbetten damarlarımda kalanından sana sığınırım.» Hz. Ömer de kendisine beytülmal (hazine) devolarının sâtından bir miktar vertikleri zaman böyle yapmıştı. Abdullah bin Ömer buyurur ki: «Kambur oluncaya kadar namaz kılsan ve kıl gûl incelinceye kadar oruç tutsan, haramedan sakınmadıkça faydası olmaz.»

Süfyan-ı Sevri buyurur ki: «Hayır etmek kasıyyla haram maldan sadaka veren kimse, pis ebiiseyi kırar ile yıkayan kimse gibidir ki, ebiise daha çok pislenir». Yahya bin Muaz buyurdu ki: «İtaat Allah'ın hazinesidir. Onun anahtarı duadır. O anahtarın dışları da helâl lokmadır. Sehl-i Tusteri: «Hiç kimse dört şey olmadan hakikate ulaşamaz: Birincisi, bütün farzları sünnetleriyle eda etmek, İkincisi, şüpheliilerden de kaçınmak üçüncüsü, helâl yemek; dördüncüsü, içti ve dışta ne kadar yakışkız sıfatlar varsa, hepsinden el çekmek; dördüncüsü, bunlara ölmeye kadar sabretmek.»

Büyükler demişler ki: «Kırk gün şüpheli yemek yiyenin kalbi kararır, paslanır.» İbnü Mübarek buyurur ki: «Bir şüpheli şeyi sahibine vermek, benim yanımda onun akça sadaka vermekten hayırlıdır.» Sehl-i Tusteri buyurur ki: «Haram yiyenin işler istemez yedi azası günah işlemiş olur. Ve helâl yiyenin de yedi azası itaat etmiş olur ve devamlı hayırlara muvaffak olur. Velhasıl bu konuda hadis ve eserler çoktur. Selefün takvâ şahısları, tam ihtiyat üzere idiler. Onlardan biri de Vühayb bin El Verd idi. Bunun hali şöyle idi: Nereden geldiğini bilmediği hiçbir şeyi yemedi.

Bir gün annesi ona bîr bardak süt getirdi. Validesine: «Bu süt nereden ve nasıl satın almıştır» diye sordu. Hepsiyi öğrendikten sonra: «Hayvan nerede olmuştur, o yerde müslümanların hakkı var mıdır?» dedi. Annesi «evet» deyince, içmedi. Annesi: «Ey Vühayb! bu sütü iç! Allah sana merhamet eders» dedi. Vühayb: «Günah sebebiyle Allahın merhametine erişmek istemem» dedi. Bîr-i Hasîye: «Ne

reden yiyorsan?» diye sordular. Çünkü Bısr'ın Musazam ihtiyarına vardı. Dedi ki: «Başkalarının yediği yerden yerim. Fakat istemeden yiyip de ağlayanla, pervasına yiyip de gülen arasında fark vardır ve dedi ki: «Netice, el kusa, lekme küçük olmalıdır.»

İKİNCİ BÖLÜM

HELÂL VE HARAMIN DERECELERİ

Helâlin çeşitli dereceleri vardır, hepsi bir değildir. Çünkü bazıları, bazılarından daha temizdir. Bunun gibi haramlar da bazıları bazılarından daha ağır ve daha pisir. Tıpkı bir hastaya hararetili şeyler zararlı olunca, harareti fazla olanın zararı fazla olur. Hararetin dereceleri çeşitlidir. Çünkü bal ile şekerin harareti bir değildir. Haram da böyledir. Müslümanların haram ve şüphelilerden kaçınmaları beş derecedir:

Birinci derece: Bütün müslümanların vera'dır. Şöyle ki, zahîr fetvaya göre, haram olan şeylerden uzak durmalıdır. Bu vera'nın en aşağı derecesidir. Bu derecedeki vera'dan el çekenin (harama düşenin) adaleti bâtıldır. Ona fasak ve asi denir. Bu makamın da çeşitli dereceleri vardır. Çünkü bazı kimseler, bazı kimselerin malına fasak akid; fakat gönül nizamıyla alır. Gerçi bu haramdır. Fakat gasb ile alınan malın haramlığı bundan daha şiddetlidir. Ve eğer bir öküzden veya bir fakirden gasbederse, haramlığı daha da şiddetli olur. Fasak akid de eğer riba sebebiyle olursa, riba sebebiyle olmayandan şiddetli olur. Gerçi her ikisine de haram denir. Haramlığı fazla olan akıbetinin tehlikesi de fazla olur, af ümidi daha az olur.

Nitekim şeker hastası bal yese, onun tehlikesi çoğalır. Kıvama gelmiş şekerden fazla yiyenin tehlikesi, az şekerli yiyenden daha çok olur. Velhasıl hangi şey helâl ve hangi şey haram olduğunu etraflı olarak ancak fıkıh ilmini kavrayan bilir. Herkese de fıkıh ilmini kavramak farz değildir. Çünkü geçimi, ganimet ve elye malından olamayın onların bahkelerini okuması lâzım olmaz. Belki herkese muhtaç olduğu ilim lâzımdır. Meselâ eğer geçimi alış-verişten sağlanıyorsa, alış-veriş bilgilerinin bilmesi farz olur. Eğer kiralama (icar) ile olursa icarlama ilmini bilmesi farz olur. Her mesleğin bir ilmi vardır. Geçimi hangisinden ise, onun ilmini bilmesi farz olur.

İkinci derece: İyâlerin vera'dır ki, onlara salih denir. Bunlar: Müftünün «haram değildir, fakat şüphelidir» dediği şeylerden de sakınan kimselerdir. Şüphe de üç kısımdır: Bazısından kaçınmak farzır. Bazısından farz değil, müstahaptır. Kaçınması farz olan birinci derece, müstahap olan da ikinci derecedir. Üçüncüsünden kaçınmak da verve ve faydasızdır. Meselâ, av etni yerken belki başkasının mülküdür diye kaçınmak, veyahut arıye (ödünç) evinde otururken, belki sahibi öldü, varislerin eline geçti diye evden çıkmak

Bunun gibi kaçınılmalıdır, bir delil olmadıkça vesvesedir, amel etmeye yaramaz.

Üçüncü derece: Perhizlerin vesa'idir ki, banlara müttaki denir. Bunlar haram ve şüpheli olmayup fakat onlara yol açabilen şeylerden sakınan kimselerdir.

Nisâkım Peygamberimiz buyurur ki: «Kul, tehlikeli şeylerden, tehlike olmak ihtimali ile sakınmadıkça müttakiler derecesine ulaşamaz. Hz. Ömer buyurdu ki: «İhs bir haram korkusundan dokuz helâlden kaçınmaz. Bunun için bir kimsenin bir yük akça alacağı olursa, doksan dokuz akça alırdı. Tamam alırsa belki fazla almış olurum diye. Ali İbn Sâid buyurur ki: «Kira ile bir evde oturuyordum. Bir gün bir kâğıt yazdım ve kâğıdan mürekkebinin duvarın toprağıyla kurutmak istedim. Kendi kendime dedim ki, duvar benim mülküm değildir, devara el uzatmıyayım. Sonra dedim ki, bu kadar toprağın ne kıymeti olur. Ve sonra o topraktan yazdığım kâğıdın üzerine saçtım. Râ'yarda bir adam gördüm. Bana dedi ki, bazı kimseler duvar toprağının ne kıymeti vardır diyor. Yarın kıymet gününde ne kıymeti olduğunu göreceksin. Bu derecede olanlar ruhsatlı şeylerden kaçınmaktan da uzak kalmazlar. Çünkü ruhsat yolu tamamıyla açık tutulursa, fazlaya müncer olabilir, hem de âhirette takva ehlinin derecesinden düşebilirler, diye düşünüyolar. Bu sebepten Hasan İbni Ali küçük İken sadaka malından bir hurma ağzına alınca, Peygamberimiz skıh, kâse dedi, yam «Ey Hasan burak yaramaz» buyurdu.

Halife Ömer bin Abdüllah'ın öşüne ganîmet malından Misk getirdiler. Hemen burnunu tuttu ve: «Miskle faydası kokasındur» dedi. Bunlar İslâmın nurundan İleri gelen şeylerdir. Büyük velîlerden biri, bir gece bir hastanın başında bekledi. Hasta ölünce, hemen kandili söndürdü. Ve: "Bu da varislerinin hakkı oldu" dedi. Halife Ömer, müslümanların hanunlarına dağıtmak maksadıyla ganîmet miskini evinde saklıyordu. Bir gün Hz. Ömer, hanımının baş örtüsünde Misk kokusu duydu ve bunu sordu. Hanıma, «Misk tartıyaştım, elimi başörtüme silmiş» dedi. Ömer, hanımının başından örtüyü alıp koku eseri kalmayınca kadar onu su ve toprakla yıkadı ve ordan sonra hanımına verdi. Bu kadarına ruhsat vardı. Fakat Ömer başka bir şeye yol açmazdı diye bu ruhsat kapısını bile kapadı. Velâdan takva savabını kazanmak için, haram korkusundan helâlden kaçındı.

İmam Ahmed bin Hanbele sordular ki, Camide İken Sultanın malından buhur yakasalar, ne yapmalıdır? Buyurdu ki, koku almamak zeln dışarı çıkmalıdır. Çünkü haram buhurun kokusu, harama yakındır. Çünkü buhur kokusunun etkisine sinmesi düşündürüyor. Ruhsat yeri değildir. Ve yine Ahmed bin Hanbele sordular ki, bir kimse bulduğu hâdis kâğıdının sahibinin iznini almadan kopyasını alabilir mi? «evet olmaz» dedi.

Halife Ömer'in çok sevdiği bir hanımı vardı. Halife olunca onu boğadı. Bir hususta vassıla olursa, mutlaka onu dinler diye böyle yaptı.

Bil ki, dünya zinetine ve süsüne raci olup onunla meşgul olmak, zararı başka şeylere yol açar. Hatta helâlden doya doya yiyenler bile fakır derecesinden mahrum olur. Zira helâller sıklıkla şehveti tahrik edip kalbe bozuk fikirler verebilir. Dünya ehlinin malına, bağına ve evlerine bakıp lazenmekle de, dünya hususunun harekete gelip dünya-lık toplama ve haramlara yol açmak korkusu olur. Bunun için Poygam-herimiz buyurur: «Dünya sevgisi bütün günahların başıdır.

Bil ki, dünya malı mübahdır. Ona sevgi bağlamak kalbi mağlub eder ve çok mal toplamaya sevkeder. Günah işlemeden çok mal toplama da mümkün olmaz. Hatta kalbinde Allah'ın zikri unutulur. Bütün telâkâtlerin başı da Allah'ın zikrinden gâfil kalmaktır. Bunun için Süfyan-ı Sevrî dostlarını birisiyle beraber muhtelem bir zâtin sarayının çevresinden geçerken yanındaki dostu saraya bakınca, Süfyan yasakladı ve: «Eğer bunun gibi şeylere bakmasanıza; O zât bu kırafa girmezdi. Bu itibarla da bunun günahına ortak olursunuz.» dedi. Ahmed bin Hanbelî'ye: «Camileri ve evleri kireç ile yapmak hususunu sordular. Buyurdu ki, tez toprak olmaması için camilerin ve evlerin zemini kireçle mâlîh etmek câizdir, Fakat ziynet kasdıyla duvarları kireçle yapmak câiz olmaz.» Rivâyet edilir ki, seâfin büyüklüğü buyururlardı: «Elbisesi ince ve yufka olanın, dîni de ince ve yufka olur.» Velâhâz bu babta anlatılmak istenen şudur; harama düşmek korkusu olursa, helâlden bile kaçınmak âkamdır.

Dördüncü derece: Sâdıkların vera'dır. Onlar, helâl olan şeylerden sadece harama mâneer olduğu için değil, belki onu meydana getiren sebeplerden birinin de işlendiği için sakınan kimselerdir. Meselâ: Hicr-i Hâfî (r.a.) Sultanların yaptırdığı çeşmelerden su içmezdi. Bazıları da, hac yolunda Sultanların yaptırdığı havuzlardan su içmezlerdi. Bazıları da, Sultanların açtırdığı kanallardan sülenen bağların ürününi yemezlerdi. Ahmed (r.a.) bin Hanbelî Cami yanında terâlik yapmayı çirkin gördü. O hâlde vera ehli yanında, cami etrafında yapılan terâlikle sağlanan kazanç çirkindir. Ona, mezarların künbedhanesinde yapılan çirkâklıkta sordular. «Künbedhaneler ahiret için yapılmıştır. Onu için onların kazancı çirkindir.» Hizmetçilerden biri Sultan Sarayından gelen bir kandilli yakınca, kandil sahibi onu söndürdü. Büyüklükten birinin nâhuşun kayıp karıda. Padîşahan ıslâhı geçiyordu. O ıskıtan kayıpına döşeltmekten sakındı.

Bir kadın ipik eğitirdi. Padîşahan ıskı geçerken, o ıskıta eğitirmek için geçmesini bekledi. Zînnûn-ı Murî'yi (r.a.) hapis etmişlerdi. Günlere aç kaldı. Müridlerinden bir kadın helâl ipik ile yemek satın aldı ve ona göndardı. O yemeği yemedi. Kadın ona gücenip dedi ki, gönderdiğim şey helâl idi ve bu kadar gündün beri açım. Niçin yemedin? Zînnûn: «Bir zâlimin tabağında geldi. O da zînnârının elidir» dedi. Zînnûn bu ihliyatı şunun için yaptı ki, ona yemeğin gelmesi bir zâlimin kuvveti ile idi. O kuvvet de haramdan hasıl olmuştu.

Bu anlatılan, vera'nın yüksek derecesidir. Bunun hakikatini bilmeyen vevsaya düşüp hiçbir faukun elinden yemek yemez. Hakikat bu değildir. Çünkü bu, harama yemeği niyet edilmiş, haramdan kuvvet alan kimseye mahsustur. Ama zinke olan kimsenin kuvveti zinadan olmaz. Demek ki zinke elinden gelen yemek haram kuvveti vevsaya değildir.

Sarr-ı Sekatî (r.a.) diyor ki, bir sahrada bir akar suya ve yeşillığa rastgeldim. Kendi kendime «bunlardan iyeyim. Eğer hayatımdan beklî yemiş olsam, bu olur» dedim. Gaybten bir ses geldi ki, seni buraya getiren kuvvet nereden geldi. Sarri diyor ki, bunu duyunca, pişman oldum ve tebbe, istiğfar ettim.

Saddıkların derecesi bu anlattıklarımızdır. Onların işi, bunun gibi ihtiyatlarında ince düşünmektir. Bu zamanda he, ebiye yıkarken temiz se bulmak için ihtiyat ederler. Saddıklar bunları basit sayarlarda. Yahn ayak yürüyüp buldukları sudan taharet ederlerdi. Taharet bir nevi zahiri süsleyip, halkın namazına hazırlamaktır. Bununla nefes büyük kibir hasıl olur. Ama nazargâh-ı Hak için olan temizlik gayet çetin ve zordur.

Beşinci derece: Mukarrebler ve Muvahhidler vera'dır ki, onlar Allah için olmayan yemeği, içmeği, uykuyu ve herşeyi kendilerine haram etmişlerdir. Bunlar, öyle insanlardır ki, niyetleri ve sıfatları bir olmuştur; muvahhidler, bu grubun kemale ermiş olanlarıdır.

Yahya bin Muaz'dan anlatılır ki, o bir gün şerbet içmişti. Hanımı «Ev içinde biraz dolay, şerbetin faydası görülsün.» dedi. Yahya: «Bu hareket ne sebepten dolayıdır. Sebebi açık değildir. Otuz yıldır ki, ben nefsimin muhasebesindeyim, onu din için olmayan hususlar için hareket etmekten koruyorum» dedi.

O halde he insanların, din işlerinden başka bir şeye niyetleri, ve hareketleri olmaz. Şöyle ki, yemek yerken akıl ve hayatları yerinde duracak kadar, ibadet yapmak için kuvvet hasıl olacak kadar yerler. Konuşırken din için lazım olan miktarı konuşurlar. Bu anlatılardan başka herşeyi kendi nefislerine haram bilirler.

Vera, dereceleri bu anlatılanlardır. O halde, bunları dinleyip kendi çalışmalarının ağızına ve zavalılığını bilmelisin. Eğer adaletli müslümanların vera'ı olan birinci dereceyi gözetmek istersen, kendinde, faukluk adını kaldırmak miktarında aciz ve çaresiz kalırsın, riayet edemeyişin. Ama söze gelince ağız açıp bütün melekûtta dem vurursun. Şeriat ilmindeki zahiri meselelerden utanırsın. Fakat Sadıkların içtihadını söyleyip yüксеkten konuşmaya çalışırsın. Hadiste Peygamberimiz: «Ümanetin en kötüsü, nimetlere dahi çeşitli yemekler yiyen çeşitli ebiyeler ziyen ve söze gelince ağız açıp çeşit çeşit konuşmalar yapanlardır.» Allah Teâlâ kullarını bunun gibi afetlerden saklasın

Korunmak (sâmet) ve muvaffakiyet Allah'tandır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HELÂL VE HARAMI BİRBİRİNDEN AYIRMAK

Bil ki, bazı insanlar, dünya malının hepsini veyahut çoğunu haram sanmışlar. Bu insanlar üç kısımdır: Bir kısım ihtiyatta çok aşırı gitmişlerdir. Onlar, bitki, av hayvanları ve benzeri şeylerden başka hiçbir şeyi yemeye cevap vermezler. Diğer kısım da, şehvet ve tembelliğe esir olmuştur. Onlar da helâl ve haram ayırma yapmadan herşeyden yeneği eylemektedirler. Üçüncü kısım ise, itidâl derecesine daha yakındır. Onlara, herbirinden ancak ölçü kadar yenir. Bu üç grubun görüşü de kesinlikle hatalıdır. Doğru olan şudur: Bütün helâller ve haramlar açık ve bellidir. Gerçi aralarında bazen benzerlik de olur. Peygamberimiz buyurur ki: «Dünya malının çoğunu haram sananlar yanılmaktadır. Zira haramlar çok ise de, helâller onlardan daha çoktur.» O halde, dünya malının çoğunu haram itikâli edenler, yanılmaktadır. Çünkü haram çok ise de, daha çok değildir. Çok ile daha çok arasında da fark vardır. Nitekim meselâ hasta, misafir, asker çoktur, daha çok değildir. Zalimler çoktur, ama masûmlar onlardan daha çoktur. Bunun hatalı olmasının sebebi «İhya» kitabında delilleriyle beyan ettik. Arzu eden orda bulsun.

Şunu bilmelidir ki, insanlara, Allahın helâl kıldığı şeyleri yemeleri emir olunmamıştır. Buna kimse yapamaz. Belki, insanların, kendilerinin helâl zannettikleri, haram olduğuna bilmedikleri şeyleri yemeleri emrolunmuştur. Bu da kolaylıkla yapılır. Bunun böyle olduğuna delil şudur ki: Peygamberimiz, bir mürikin ibrâğinden abdest aldı. Halife Ömer de, bir kâfirin testisinden abdest almıştır. Sözüdikleri zaman bunların testisinden su içtilerdi. Halbuki, ekseriyetle bunların elleri pis olur. Çünkü şarap içtiler, murdar yerler. Fakat pis olduğuna bilmedince, onu temiz sayarlardı. Sahâbeler, hangi şehire varsalar, ceun yeneğini yerlerdi, sakınlarıyla muamele ederlerdi. Halbuki, onların zamanında da fais (riba) yiyenler, içki satanlar ve içenler çoktu. Ve kendileri dünya malından tamamıyla el çekip zarûret miktarıyla kanaat etmişlerdi. O halde, senin bilgine göre insanların altı kısım olduğunu bilmelisin:

Birinci kısım: Ne iyiliğini, ne de kötülüğünü bilmediğin kimsedir. Meselâ bir şehirde yabancı olan, herkesten yemek almak ve onlarla muamele yapmak eyle olur. Çünkü elinde bulunan herşey görünüşte onun mülküdür. Elindeki şeyin haram olduğuna bir delil bulunmadıkça bu kadar kufayet eder. Ama bu yerlerde bekleyip helâl ve haram olduğuna bilen birisini ele geçirmek vera' cümlesinden olur. Gerçi böyle birisini bulmak farz değildir.

İkinci kısım: Salih bildiğin kimsedir. Bunun malını yemek caizdir, yememek vera' olmaz. Belki vesvese olur. O kimse senin tared-

dütünden huzursuz olur, kalben incinirse günah olur. Çünkü salih bir kimseye su-i zanda bulunmak günahdır.

Üçüncü kısım: Zalim bildiğin kimselerdir. Padîşahın yakınları ve devlet adamları gibi. Yokut malının çoğunun haram olduğuna bildiğin kimsedir. Bunların malından kaçınmak farzdır. Ancak o malın helâl olduğuna delille bilirse caizdir. Çünkü helâl olduğuna delil bulunmadıkça onun eli gazib eli olarak kabul edilir.

Dördüncü kısım: Malının çoğunun helâl olup biraz da haram karıştığını bildiğin kimsedir.

Meselâ ziraatla uğraşp fakat elinde padîşahın işi de bulunan kimseler. Ve tüccar olup padîşahın adamlarıyla muamele eden kimselerdir. Bunların malının temeli helâl olduğu takdirde, beşimini helâl kabul etmek caizdir. Ancak vera' ehli yanında sakınmak mühumdür.

Abdullah bîn Mûbarek'in vekili Basra'dan mektupla sordu ki, padîşah adamlarıyla muamele edenlerle muamele etmek doğru olurmuş. Abdullah yazdığı cevabta: «Padîşah adamlarından başka kimse ile muamele etmeyenlere muamele etmeyin. Hem onlarla, hem de başkasıyla muamele edenlerle muamele edin» diye îsn verdi.

Beşinci kısım: Zulümüne vakıf olmadığın, malının durumuna bilmediğin, fakat onda zulüm âlâmeti gördüğün kimsedir. Kaba konuşmak, hava ehlinin kıyafetine bürünmek gibi şeyler bunları zâhîr âlâmetleridir. Bu kimselerle sana vereceği malın helâlden kazandığını bilmedikçe muamele etmekten kaçınmalıdır.

Altıncı kısım: Zulüm âlâmetini görmediğin, fakat fâkâlığına delâlet eden işlerini gördüğün kimselerdir. İpek elbise giyenler, içki içenler ve namahrem kadınlara bakanlar gibi. Sahih olan şudur ki, bunların malından kaçınmak farz değildir. Çünkü bu hususlar malı haram yapmaz. Nihayet şu denilebilir ki, bu kadar haramlardan sakınmayan, haram maldan da sakınmaz. Bu derece ile de onun malının haramlığına hüküm olunmaz. Çünkü hiçbir kimse günahtan masum değildir. Çok kimseler vardır ki, gerçi günahtan kaçınmaz; fakat insanların hakkından kaçınırlar.

Bu sâiklerin kuralları, helâl ve haramı birbirinden ayırmak için mütâkka gösterilmelidir. Çünkü bu kurallara riayet edildikten sonra bilmeyen bazı haramları yenilse, onda hesap sorulmaz. Nani ki necasetle namaz kılmak câiz değildir. Ama kendisinde necaset olduğu hâlde bilmezse, mes'ul olmaz. Hattâ bir kavle göre sonra öğrense de namaz kılmaya devam eder. Çünkü Peygamberimiz namaz içinde nalinlerini çıkardı ve namaza yeni bağlan bağlanmadı; ve «Cebrâîl nalinlerde necaset olduğunu haber verdi.» buyurdu.

Bö ki, malından kaçınmak farz değil de, mühumdür dediğimiz kimselere «bu malı nereden aldın?» diye sormak caizdir. Fakat güvenmeyeceğini bilmek şartıyla. Eğer güveneceğini bilirse, sormak haram olur. Çünkü vera', ihtiyattır. Kalb kırmak ise haramdır. Belki güzelikle bir şeyi bahane ederek yememelidir. Eğer yemediği takdirde gu-

cehetteğini bilince, yemektir. Ve yine, eğer sorduğu takdirde duyup incineceği ihtimali varsa, yine böyledir. Çünkü böyle sual, tecessüs, gıybet ve sa-i zandır ki, bunların hepsi haramdır. Sadese ihtiyat için mübah olmaz. Peygamberimiz ziyafetlerde bulunurdu ve sormazdı. Kendisine hediyeler getirirlerdi. Medine'ye ilk hicret ettiklerinde, kendilerine ne sunulursa, şüpheli olup da kimse sualden kaçınmayacağı vakit «hediyeler midir, sadakan mıdır?» diye sorardı.

Bir pazarda Padişahın malını zorla atsalar, yahut yağma edilmiş koyunlar getirsemeler, eğer o pazarda satılan malların çoğu haram ise, nerden geldiğini sormadan satın almamalıdır. Eğer çoğu haram değilse sormadan satın almak câiz olur. Fakat takvâ için sormak önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SULTANLARIN VERDİĞİ VAZİFE, ONLARA SELÂMA DURMAK, MALLARINDAN ALMAK

Bil ki, zamanın Sultanlarının elinde bulunan mal, Müslümanlardan ya rüşvet, veya müsadere yoluyla alınmışsa, hepsi haramdır. Sultanların elinde bulunan mallardan üç kısmı helâldir:

- 1 — Kâfirlerden alınan ganimet malları,
- 2 — Şeriatla uygun bir şekilde zimmilerden toplanan cizye,
- 3 — Varis olmayan birisinin ölmesiyle intikal eden varaset mallarıdır. Bu zamanda böyle helâl mal az olup da çoğu rüşvet ve musadere ile alınan mal olunca, ele geçecek gayin ganimet, cizye yahut miras malı olduğunu bilmedikçe, padişahlar tarafından birşey almak câiz olmaz.

Sultan da bir araziyi ihya eder, çalıştırırca, mülkü helâl olur. Fakat o mülkü Şeriat ile ihya eder de, işçilerin Şeriatını helâl maldan vermezse, şüpheli olur; gerçi haram olmasa. Padişah bir mülkü borca karşı satın alırsa, bu da padişahın mülkü olur. Ancak parasını haram maldan öderse, ona da şüpheli kaçar. Bu itibarla padişaktan maaş alan kimse, eğer özel malından alıyorsa, ne kadar tayin edilmişse câizdir. Eğer miras ve devlet yararına ayrılmış maldan alırsa, helâl olmaz. Ancak Müslümanların yararına olan bir iş görürse, mülki, kadî, vakıf mütevellisi ve tabib gibi, helâl olur. Velhual ammenin yararına olan bir işle uğraşan kimseye helâl olur. Şu hâlde talebenin ve fakirinin de bu maldan hakkı vardır.

Ancak allamlara ve diğerlerine bu mal şu şartla helâl olur; padişah ve devlet adamlarına yağcılık yapıp haksız işlerde onlara muvafakat etmeyecekler. Onların huzuruna varmayacaklar. İşleri kabî varlıklarsa, şeriatla uygun şekilde varacaklar. Bunun şartlarını inşaallah şimdî anlatmışız.

SULTAN VE DEVLET HİCALİ İLE GÖRÜŞMEK

Bil ki, alim olan ve olmayanların padişahların huzarına varmalarının üç derecesi vardır:

1 -- Onlara hiç yaklaşmamaktır ki, dünya selâmeti bundadır

2 -- Padişahların yanına gidip selâma durmaktır. Bu derece, şeriatla kötüdür. Ancak zarûret olursa, caâzdir. Çünkü Peygamberinâ zalim hükümdarları anlatırken buyurur ki: «Onlardan uzak olan kurtulur. Onlarla beraber dünyaya bağı olan da onlardandır.» Ve yine buyurdu ki: «İftenden sonra zalim padişahlar gelecektir. Onların yalan ve zulmüne karşı gevşek davranıp rıza gösteren kimse bizi den değildir. Kıyamet gününde onların, bîzen (Kevser) havuzumuz tarafına yola geçmez»; ve yine buyurdu: «Allah katında en kötü ve çirkin alim, hükümdarların yanına gidenlerdir. Hükümdarların en iyisi, en güzel de, alimlerin yanına gidenlerdir» (*). Yine buyurdu: «Alimler hükümdarlarla oturup kalkmadıkça, peygamberlerin emindiler. Oturup kalktıkları zaman, emanete hiyâmet etmiş olurlar. Onlardan uzak durun.»

Ebu Zeri Gıfari (R.A.) Selâme'ye buyurdu ki: «Padişahların kapısından uzak ol. Çünkü onların dünyasından sana bir fayda ulaşırsa, dininde ondan büyük noksanlık olur». Ve yine buyurdu ki: «Cehen-nemde bir vadi vardır ki, ona Sultanları ziyarete gelen alimlerden başkaca girmez.» Abbad bin Sabit (r.a.) dedi ki: «Âlimlerin ve salihlerin hükümdarları sevmeleri müdafiklik değildir. Zenginleri sevmeleri ri-yâ delildir.» İbn Mes'ud (r.e.) dedi ki: «Ben kimseler dini küml olarak hükümdarların yanına gider, dinini döner»; ne sebepten? dediler. «Allahın kazağı bir peyle onların rızasına ararlarsa cevabını verdi.

Fudeyl bin İyad diyor ki: «Allaha yemin ederim ki, alim, hükümdara yaklaştığı kadar, Allah'tan uzaklaşır.» Vehab İbn Münabbih diyor ki: «Hükümdarların hizmetine giren çok alimler vardır ki, müslümanlara, kumartarlardan daha fazla zararı dokunur». Muhammed bin Selâme diyor ki: «İnsanın pisliği üzerine toplanan sucekler, hükümdar kapısında toplanan alimlerden hayırlıdır.»

HÜKÜMDARLARLA YAKIN OLMANIN MAHZURLARI

Bil ki, bu sıkı yasakların sebebi, şudur: Hükümdarların hizmetinde çalışan âlimler, ya sözleri sebebiyle, ya fiilleri sebebiyle, ya da şikûtları sebebiyle veya da ihtikalları sebebiyle günaha düşerler.

(*) İbn İsa'da geçti. İspaya bak.

Fil sebebiyle günah: Hükümdarların sarayları ekseriyetle gash mahal olur. Bunun için oraya gitmek câiz değildir. Eğer fara-ı mahal salurada, çöde olup çadırlarda sakin olsalar, onların çadırları, sergileri haramdır. Bunun için onlara yaklaşıp o sergilere ayak basmak câiz olmaz. Eğer hâikl bir yerde çadırsız ve yaygınsız olsalar, eğer yanlarına varan adam hizmet edip başına eğerse bir zalime tevazu etmiş olur. Bu da câiz değildir. Hadiste: «Zalim olmasa bile, bir zengine zenginliğinden dolayı tevâzû edenin dininin bir kısmı gider.» O halde onlara selâm vermekten başka bir şey mübah değildir. Demek ki, el opmek, baş eğmek câiz olmaz. Hükümdar âdil, yahut ilmiyle amil olan bir alim, yahut din cihetinden tevazuya layık bir kimse ise yapılabilir. Sebkten basmaları bu hususta çok aşırı gidip zalimlerin selâmına cevap da vermemişler. Böylece zalimleri sebebiyle onları hakir görmüşler.

Sözleri sebebiyle günah: Onlara dua edip: «Allah ömürler versin, görevin kutlu olsun» gibi dualarda bulunmak câiz değildir. Çünkü peygamberimiz buyurur ki: «Eğer zalime, uzun ömürlü olması için dua etmek, devamlı günah işleyecek birinin dünyada kalmasını arzu etmek olur.» O halde bu gibilere dua etmek câiz değildir. Ancak: «Allah seni ılah etsin, yahut seni hayırlı işlere muvaffak etsin, yahut Allah ömrünü itaatına uzatsın», denilebilir. Duayı bitirince, ekseriyetle onların yarurî hizmetine taraftar olduğunu arzeder ve «gelmekten maksadımız hizmetinizdir» der.

Eğer gerçek kalbinde bu arzu yoksa, zarûretsiz yalancılık ve muhafakkılık etmiş olur. Eğer kalbinde var ise, zulmü görmek isteyen, İslâm nurundan uzaklaşmış olur. Hatta Allaha muhalefet eden, kendine muhalefet eden kimse gibi görmek istemelidir. Bunu da bitirince, oca övmeğe başlar; oca adalet, inasf ve cömertlikle vasıflandırır. Bu da yalandan hali değildir. Bununla da en azından zalimi sevindirmiş olur. Bunu da bitirince, o zalim bir günah söyleyecek, o da kabul edip başını sallayarak doğrulaması gerekir. İşte bütün bunlar günahıdır.

Sükûtları sebebiyle günah: Sarayında ipek sergiler, duvarlarında resimler, sırtında ipek elbiseler, parmağında altın yüzükler ve yanında gümüş sürahiler gürecektir. Ve dilinden nice kötü ve yalan sözler duyması muhtemeldir ve bütün bunlardan nehyetmesi farz iken etmeyecektir. Eğer nehyetmekten korkarsa, mazur sayılır. Fakat günah işleyeceği ve bu günahın önüne geçemeyeceği bir yere zarûretsiz gitmek mazur sayılmaz.

Kalb ve fikret sebebiyle günah: Zalime meyledip oca sever, ona tevazu gösterip iyiliğini bekler ve kendisinde dünya sevgisi ve arzusu harekete geçer. Peygamber buyurur ki: «Ey hâcet edenler! Allahın verdiği rızık için dünyayı sevenlerin yanına gitmeyin, sonra Allah size gazab eder.» İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünya ehlinin mahna hakısayın. Çünkü onların dünyasının ziyneti, İman lezzetini kalbinizden siler.»

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, hiçbir zalimin huzuruna gitmeye ruhsat yoktur. Ancak iki sebeble gidebilir: Birisi, bir hükümdarı ziyaret etmesi emredilmiştir ki, ziyaret etmediği takdirde, hâşmet, saltanat bozulur, rayaları söz dinlememeye alır; bu durumda onu incitme ihtimali olur. Diğeri de, kendisine yapılan zulmü açıklamak, yahut bir müstüman hakkı için gitmeğe ruhsat vardır. Ama yalan söylememek, medihu senâ etmemek ve şiddetli uyarımları esirgememek şartıyla.

Nasihatı şiddetle yapmaktan korkuyorsa, güzellikle etmelidir esirgemesidir. Eğer nasihatın kabul olmayacağına biliyorsa, hiç olmazsa yalından ve öğmekten kaçınmalıdır. Bazıları kendine sıs vererek hükümdar huzuruna birinin hakkına yardım için giderim der. Ama o hususun başkasının yardımı ile yapıldığı, yahut başkasının daha nüfuzla olduğu anlaşılrsa, kalbi incinir. Bu da, zarfret karşısında gümeyeğine, belki nam ve şöhret kalmak için gittiğine delildir.

3 — Sultanların yanına gitmemeli, belki sultanlar onun yanına gelmelidir. Bunun adabı da budur ki, selâm verirlerse, selâmlarını almalıdır. Onlara saygı gösterip ayağa kalkması caizdir. Çünkü onların gelmesi ilme hürmet içindir. Bu iyiliğe onlar da karşılık görmeye muhtak olurlar. Ama dünyevi mevkilerin önemlisliğini göstermek için ayağa kalkmamak daha iyidir. Ancak kendisini inciteceklerinden, veya Sultanın, halkı üzerindeki otoritesinin bozulacağından korkarsa kalkması daha iyi olur.

Sultan oturunca, ona üç çeşit nasihat yapması farzdır: Birincisi: Sultan bir şeyin haram olduğunu bilmiyorsa, ona anlatmalıdır. İkincisi, haram olduğunu bildiği halde yapıyorsa, onu azabla korkutmak ve «dünya lezzeti sebebiyle ahiret hayatına zarar ettirmeye değmez», gibi sözlerle nasihat etmelidir. Üçüncüsü; Müslümanların yararına olan bazı şeyler olup Sultan onlardan habersiz ise ve bildirdiği takdirde kabul edeceğini umuyorsa uyarmalıdır.

Eğer kabul ümidi varsa, bu üç şey için sultanların yanına gitmek farzdır.

Eğer alim gibi, ilmin şartlarına riayet ediyor, ilme hürmeti varsa, alimin sözlerini kabul etmekten uzak olmaz. Ama eğer dünyaya düşkün olursa, susmak daha iyidir. Çünkü nasihat etmenin, kendini iltihaz ve alay mevzuu yapmaktan başka faydan olmaz.

Mukatil bin Salih der ki: «Ebu Hanifemizin üstadı olan Hammad bin Selemanın yanına gittim. edasında bir Kur'an, bir hasır, bir post ve bir ibrikten başka bir şeyi görmedim.» O anda kaza çalıncı. Dediler, ki zamanın halifesi Muhammed bin Süleyman geldi. İçeri girip Hammadin huzurunda: «Ey Hammad! Her defa seni görünce kalbime korku doluyor. Bunun sebebi nedir?» dedi. Hammad dedi ki: Bunun sebebi şudur: Peygamberimle buyurur ki: «Bir alimin ilminden maksadı Allah ise, herkes ondan korkar. Maksadı dünya olan alim ise, herkesten korkar.» Sonra halife önüne kırkbin akçe koydu ve ahir üç harena

dedi. Hammad: «Bunu al, sahiblerine ver» dedi. Halife yemin etti ki, bu mal veraset yoluyla bana kalmıştır, kimsenin hakkı yok içinde. Hammad: «Benim ihtiyacım yoktur, muhtaç olanlara ver» dedi. Halife: «Sen müstahaklarına taksim et» dedi. Hammad: «Belki hakkıyla taksim edemem. Bazı kimseler benim için, insafsızlık yaptı, derler.» Böyle olmasını da caiz görmem deyip o parayı kabul etmedi. Eski alimlerin eski Sultanlarla halleri böyle idi.

Alimler Sultanlarla karşılaştınca, Tavus'un Halife Hışam bin Abdülmelek ile karşılaştığı gibi, karşılaşılmıştır. Hışam halife idi. Medine'ye gelince, «Bana Peygamberimizin sahabelerinden birini getirin» dedi. «Sahabeden kimse kalmadı, hepsi ölü», dediler. Hışam: «Tabinden kimse varsa getirin» dedi. Tavus'u huzuruna getirdiler. Ayağındaki ayakkabısını çıkarıp «Kesilmiştü aleyke ya Hışam! Nasılsın ya Hışam!» dedi. Hışam, gazâta gelip onu öldürmek istedi. Dediler ki:

«Ey Halife bu geldiğin yer Peygamberin haremidir. Bu adam da büyük alimlerden. Burada böyle iş (öldürmek) olmasa sonra Hışam dedi ki: «Ey Tavus! Bu yaptığın işe nasıl cesaret ettin?» Tavus: «Ben ne yaptım ki?» dedi. Hışam daha fazla kızarak «dört saygısızlık yaptın: Birisi, bizim serginin kenarında ayakkabını çıkardın. Halbuki, onların yanında bu saygısızlıktı. Çünkü onlara ya çizme, yahut ayakkabı ile oturuluydu. Nitekim zamanımızda da Halifelerin Sarayında adet böyledir. «İkinci, "Emirü'l-Mü'minin" demedin. Üçüncüsü, bana künyemle değil isimle çağırın.» Bu da Araplarca çirkin idi.

«Dördüncüsü, merasımsız geldin, huzuruma oturdun: Elimi öpmedin», dedi. Tavus dedi ki, ayakkabımı çıkarmak şundan: Günde beş defa Allahın huzurunda ayakkabımı çıkarırım, kızmıyor. Emirü'l-Mü'minin dememenin sebebi şudur ki, Muslumanlar toplumunun hepsi senin emirliğinden râa değildir. Öyle demiş olam, yalan söylemiş olurum. Künyemle değil de adıyla çağırmanın sebebi ise şudur ki, Allah kendi dostlarına, isimleriyle çağırır: «Ya Yahya, ya İsa» buyurur. Düşmanlarını da künyesiyle çağırır: «Tebbet, yeda Ebûlehebbas» buyurur. Elimi öpmemenin sebebi ise şudur: Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali'den duyduğum ki, cehennem ehlini görmek isteyen, kendisi oturup huzurunda birkaç kişi ayakta bekleyen kimseye bakın. Tavus'un bu sözleri Hışamın hoşuna gitti, ve: «Bana nasihat et» dedi. Tavus buyurdu ki: «Hz. Ali'den duyduğum, buyurdu ki: " Cehennemde dağlar büyüklüğünde ejderhalar ve develer büyüklüğünde akrepler vardır. Bunlar halkına adaletle iş görmeyen hükümdarları bekliyorlar."» Tavus bu sözleri söyledi ve kalkıp gitti.

Halife Süleyman bin Abdülmelek Medine'ye gelince, büyük alimlerden olan Ebû Hazım'ı çağırdı. Ona: «Ey Ebu Hazım! Ölümü sevmiyorum, sebebi nedir?» dedi. Ebu Hazım: «Dünya evini manevr ettin, âhiret evini de harab ettin. Mamur evden harab eve götürülen elbette üzüldür», dedi. Süleyman: «Bu şekilde olan insanlar hakkın huzuruna nasıl varacaklar?» diye sordu. Ebu Hazım: «İyi amel sahâbeleri, Şafardan dönüp sevgililerine kavuşan gibi; kötü amel sahâbeleri de, efen-

disinden kaçıp ve sonra efendisinin huzuruna getirilen köle gibi ol-
cakları, dedi. Süleyman: «Keşke ben o zaman halim nasıl olacağına
bâbeydine dedi, Ebu Hâzım: «Kendini Kur'an'a arzî halin ne oluca-
ğına bilmeyen gersindir. Kur'an'da: "İyi amel yapanlar Cennette, kötü
amel yapanlar da cehennemdedir"» buyurulmaktadır. Ebu Hâzım'a,
«Allah'ın rahmeti nerededir?» diye sordu. Ebu Hâzım: «Şüphesiz Al-
lah'ın rahmeti, iyi amel yapanlara yakındır» âyeti kerimesini okudu.

Din alimlerinin eski sultanlarla konuşmaları böyle idi. Dünya
alimlerinin arkadaşlığı ise, şöyle idi: Onlara dua ederler, överler, ho-
şuna giden sözler söylerlerdi.

Bir kurnazlıkta fırsatını bulup arzuladığını almaya çalışırdı. Na-
sihat yaptıkları zaman da, maksadları Hakkın rızası değil, halkın rızası
olur. Bunun alameti şudur ki, başkası o nasihatı yapsa, kıskanır-
lar. Velhasıl safatları ne olursa olsun, salimleri görmemek ve onların
huzuruna gitmemek daha iyidir. Eğer birisi bütün insanlardan ilhki-
sini kesp zaviye hayatına çekilmeden, Sultanlardan ilhkiisini kese-
miyorsa, herkesten ilhkiisini kesp zaviye hayatını seçmelidir. Çünkü
Peygamber buyurur ki: «Ömmetin alimleri hükümdarlarına muvafa-
kat etmedikçe, Ömmet, Allahın hımayesindedir». Velhasıl hükümdar
ve sultanların bozulmasıyla halk da bozulur. Hükümdar ve sultanlar
da, alimlerin bozulmasıyla bozulur. Alimler, onları uslah etmedikleri
için, kötü Fâllorini, beşenilmeyen işlerini redâetmedikleri için kendi-
leri de bozulur.

SULTANDAN MAL ALMANIN ŞARTLARI

Eğer Sultan bir alime, hayrî işlere harcamak üzere bir miktar
mal gönderir de o malın belli bir sahibi var ise, almak caiz değildir.
Sahibi yoksa, bazı alimler o malı alıp harcamaya cevap vermemişler.
Bence erik olan, o malı alıp hayrî işlere harcamak. Çünkü böy-
lece onları tasarrufundan çıkar, zaimle âlet olmas, ve fakirlerin raka-
tına da sebep olur. Demek ki bu mal fakirlere harcanır. Ancak üç
şarta dikkat etmelidir: Birinci şart: O mal Sultandan almca, Sultan
onun helâl olduğunu düşünüp: «Eğer helâl olmasaydı, hayra harca-
mak için olmasdı» demelidir. Çünkü bu takdirde, Sultan haram ka-
zanca daha fazla cennet eder ve böylece zarar, hayrîlara harcamasın-
dan helâl olan iyilikten fazla olur.

İkinci şart: Aldığı malı dağıtacağın başkası da bilmelidir. Ve o
mal hayrî işlere harcadığı da bilinmelidir. Nitekim bazıları İmam-ı
Şâfi'î'nin, Halifelerden böyle mal aldığını delil olarak göstermektedir-
ler. Halbuki onlar, İmamın aldığı malı tamamıyla hayrî işlere har-
cadığını bilmiyorlardı. Vehab bin Münabbih ve Tavus; Haccac'ın kar-
deşi Muhammed'e gittiler. Tavus ona nasihat etmeye başladı. Sabah
soğuğu vardı. Haccac emretti de onun sırtına bir hırka koydular. Ta-

vus konuşurken sırtını oynattı ve elbiseyi sırtından düşürdü. Muhammed bunu görünce kızdı. Dışarı çıkınca, Vehab Tavs'a: «O elbiseyi alıp bir fakire verseydin onu öyle kurtulmasaydın daha iyi bilirdi dedi. Tavs: «Şundan emin olmadım: Birisi görür de fakire verdiğini bilmez ve onların malını almayı mübah sanare dedi.

Üçüncü Şart: Sana hayıra harcamak üzere gönderdiği maldan dolayı kalbinde onun sevgisi hasıl olmamalıdır. Çünkü zalimi sevmek pek günahlara yol açar. Çünkü yağcılık yapmasına sebep olur. Onun ölüm ve azabıyla üzülür, yetki ve derecesinin artmasıyla da sevinir. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Ya Rabbi, hiçbir zalime bana iyilik ettirme ki, kalbim ona meylenmesine. Peygamberimizin böyle söylemesinin sebebi şudur: Kalb, zaruri olarak kendisine iyilik eden kimseye meyli eder. Halbuki Allah: «Zalime edenlere meylenmeyiniz» buyurur. Halifelerden biri, Malik bin Dinar'a bin dirhem gönderdi. Malik onu hayırlı işlere dağıttı, bir dirhem bırakmadı. Muhammed bin Vasi: «Ey Malik! Doğru söyle, malın takahm için sana bıraktığı için, kalbin o zalime meyleni mi?» dedi. Malik sevets dedi. Muhammed: «Benim korktuğum bu idi, nihayet mal sende kötülüğünü gösterdi, dedi.

Basra büyüklerinden biri, Sultanın malına alıp müstahaklara dağıttı. Ona: «Kalbimin, sana mal veren sultana meyledeceğinden korkmuyor musun?» dediler. Dedi ki: «Eğer birisi elimi tutup beni cennete koyse ve dünüp günah işlese, muthaka ona düşmanlık ederim. Ona, o Allah için düşmanlık ederim ki, beni cennete götürmesi için, onu (kalbini) bana müsahhar etils» Bu derece kuvveti olan kimse, Hükümdarların malına alıp dağıtmasından korkusu olmaz. Muvafakiyet Allah'tandır.

BEŞİNCİ ASIL

DOSTLAR, TANIDIKLAR VE DİN KARDEŞLERİYLE YAPILAN ARKADAŞLIĞIN HAKLARINI GÖZETMEK

Bilki, dünya, Allah'a giden yolun bir konağıdır. Bütün insanlar bu konakta misafirdir. Maksadı bir olan bir yolcu kafilisi, bir şahıs gibidir. Aralarında, sevgi, birlik ve yardımlaşma olmalı, birbirlerinin haklarını gözetmelidirler. Biz insanlarla muşafet etmenin haklarını üç bölümde anlatacağız.

Birinci bölüm, ahiret dostluğunun ve din kardeşliğinin fazileti ve şartları hakkındadır. İkinci bölüm, dostların birbirleri üzerindeki hakları hakkındadır. Üçüncü bölüm, Müslümanların birbirleri üzerindeki hakları; akrabaya (iyilik) ısla-i rahim, komşuya gıfakât, hizmetçilere merhamet etmek hakkındadır.

BİRİNCİ BAK

ALLAH İÇİN OLAN DOSTLUK VE KARDEŞLİK

Bil ki, bir kimse ile Allah için dostluk ve kardeşlik yapmak din yolunda üstün ihadetlerden ve büyük işlerindendir. Peygamber buyurur ki: «Allah Teâlâ bir kimseye hayır irade buyurursa, din yolunda ona hayırlı bir dost ihvan eder. Allah Teâlâ'yı unutsan, dostu, ona hatırlatır, hatırlarsa, dostu ona yardım eders; ve yine buyurur ki: «İki mü'min bir araya gelirse, mutlaka birbirlerinden dini faydalar görürler», yine buyurdu ki: «İlir kimse bir kimseyi Allah yolunda kardeş edinirse, Cennette ona hiçbir amelle verilmeyecek yüksek bir derece verilsin. İdris-i Hilâli Mûaz bin Cebel'e: «Ey Mûaz! Ben seni Allah için severim.» dedi. Mûaz: «Ey İdris! Sana müjdetler olsun. Çünkü Peygamberimizden duyduğum, buyurdu ki: "Kıyamet gününde Arşın etrafında kürsüler kurulur. Üzerlerinde bazı insanlar oturur ki, yüzleri ayın ecdördü gibi parlar. Bütün insanlar korku ve cadişe içinde iken, onların ne korkusu, ne de cadişesi yoktur." "Onlar kimlerdir, ya Resûlallah" dediler. "Allah için birbirlerini sevip dost edinenlerdir,"» buyurdu.

Yine buyurdu: «Allah için sevenlerden hangisi diğerini çok severse, Allah da onu daha çok seversin. Allah Teâlâ buyurur ki: «Benim için birbirlerini ziyaret edenlere, benim için sevenlere, benim için yardımlaşanlara sevgim vâcip olur.» «Allah Teâlâ kıyamet gününde buyurur ki: "Dünyada benim için sevişip dost olanlar nerededir? İnsanların sığınacağı hiçbir gölge olmayan bu günde, onları arşımın altında gölgelendiririm."» ve yine buyurdu ki: «İlir kimsenin sığınacağı gölge bulunmadığı kıyamet gününde, yedi kimse Arşın gölgesinde bulunacak:

- 1 — Adaletili devlet rebleri,
- 2 — İbadette gelişen gençler,
- 3 — Camiden çıkınca, tekrar camiye gelinceye kadar, kalbi camiyeye bağlı olanlar,
- 4 — Allah için sevenler, Allah için bir araya gelip ve yine Allah için ayrılanlar,
- 5 — Tenhada Allah'ı zikredip gölğünden yaş akanlar,
- 6 — Güzel bir kadın kendisini cims'e (cinsî mühasabete) çağırıldığı zaman; «Ben Allah'tan korkarım» diyenler.
- 7 — Sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyenler.»

Peygamberimiz yine buyurur ki: «Bir kimseyi Allah için ziyaret edenin arkasından bir melek: Allah'ın cenneti sana mübarek olsun der.» Yine buyurur ki: «Bir kimse bir dostunu ziyaretle giderken, Allah Teâlâ onun yoluna, bir melek gönderdi. Melek ona: Ey falan! Nereye gidersin?» dedi. O kimse: «Falan kardeşimi ziyaretle giderime,

dedi. Melek: «Ona bir ihtiyacın var mı» dedi. «Hayır» dedi. Melek: «O, sana bazı şeyler ihsan etmiş midir?» dedi. «Hayır» dedi. Melek: «O halde neye gidiyorsun?» dedi. «Allah için Seviyorum» dedi. Melek: «Sen onu Allah için sevdiğin için, Allah Teâlâ seni dostlarının zümresine ihlak ettiğini sana müjdellemek için beni gönderdi ve seni cennete koymayı kendine vâcip kıldı ve yine buyurdu: «İmandan sonra en büyük yardımı, Allah için sevmek, onun için düşmanlık yapmaktır.»

Allah Teâlâ Peygamberlerin başına vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey falan! Zahidlik ve yalvarış seçtin.» Bununla dünyalık kazanmak ve onun sıkıntısından uzak kalmakla rahatını mı düşündün, yoksa ibadetle meşgul olup bana izzet ve hürmet mi göstermek istiyorsun? Dostlarına dost, düşmanlarına düşman olan kimseleri görüyor musun?

İsa'ya (a.s.) vahiy geldi ki, ey İsa! Eğer bütün yerküklerin ve göktekilerin ibadetini yapsan ve içinde berdim için dostluk ve benim için düşmanlık olmasa, bütün bu ibadetlerin sana hiçbir faydası olmaz. İsa buyurdu ki: «Asilere düşmanlık yapmak suretiyle Allah'a dost olan, asilerden uzak olmakla Allah'a yakın olan ve onlara buğz bağlamakla Allah'ın rızasına alın.» Dediler ki: «Ya Resûlallah kimlerle oturup kalkalım?» Buyurdu ki: «Sordüğunuz zaman söz Allah'ı hatırlatan, sözleri amelini artırarak işleri sılt ahirete teşvik eden kimselerle kalıp oturun.» Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) Vahiy gönderip buyurdu ki. «Ey Davud! Niçin insanlardan ayrı durup yalnız oturuyorsun?» Davud: «Allahım, senin sevginin düşüncesi, insanları kalbimden aldı. Onun için bütün insanlardan nefret ettim.» buyurdu. Allah Teâlâ: «Ey Davud! Dikkat et, kendin için ahiret dostları edin. Din yolunda sana dost olmayaandan uzak dur. Çünkü onların kalbi karnışlar, seni benden uzaklaştırırlar.» buyurdu.

Peygamber buyurur ki: «Allah Teâlâ'nın bir meleği vardır. Yarısı ateşten ve yarısı da kardanır. Daima şu tesbîhi yapar: Allah'ım, karta ateşi bir araya getirip aralarına üflet verdiğin gibi, salih kullarının kalblerinin arasına da üflet vere, yine buyurur ki: «Allah Teâlâ için seviyenlere cennette kırmızı yakuttan bir sütn dikilir. Onun başında yetmiş bin köşk bulunur. O köşklere denur, ay ve güneşin ışığı gibi cennet ehline parlayacaktır. Sonra cennet ehli birbirine: Gelin bunları seyredelim diyecekler. Oular bakınca, onları yeşil sünlüs elbiseler içinde ve ahlarında "Allah için seviyenler" yazmış gürecekler.»

İbni Semmak (r.a.) Ölüm hâlinde dedi ki: «Allahım, sen bilirsin ki, günah işlediğim zaman da, senin itaatli kullarını sevdim. O halde bu sevgiyi o günaha keffaret eyles. Mücahid buyurur ki: «Allah'ın dostları birbirini görüp sevdikleri zaman, günahları ağaç yaprakları gibi dökülür.»

ALLAH TEALÂ İÇİN OLAN SEVGİNİN HAKİKATI NEDİR?

Bü ki, bir mektep veya mahallede olmakla yahut beraber yolculuk yapenlikle meydana gelen sevgi ve ülfet, hâsim bahis konusu sevgiden değildir. Bir kimseyi, kendisine mal, mevki verdiği için veya başka türlü dünyevi bir gaye için sevmesi de, konumuz olan sevgiden olmaz. Bu sevgi iki derecedir:

Birinci derece: Bir kimseyi dini bir iş için sevmektir. Sana ilim öğreten ustasına sevdiği yahut talebeni, ilim öğrendiği için sevdiğin gibi... Bir kimseyi güzel yemek pişirdiği için sevmek, buna girmez. Bir kimseyi, ibâdete fazla zaman ayırabilmesi için kendisine yiyecek ve giyecek verdiği için sevmek, Allah için olan sevgiden olur. Hanımına, kendisini kötülükten koruduğu için, yahut çocuk yetiştirdiği için sevmek de bâhis konumuz sevgiden olur.

İkinci derece: Bir kimseyi ilim öğretmek, ilim öğrenmek, ibadet imkânını vermek gibi bir gaye için değil, belki taatlı bir kul olduğu için sevmektir. Bir apak sevgilisinin köyünü, mahallesine ve hatta o mahallenin ilerisini dahi sevdiği gibi Allah'ı seven de, onun yaratıklarına da sever. Çünkü vücûda gelen herşey onun eserdir. Şüphesiz apak sevgilisinden başka onun eser ve sanatını da sever.

Peygamberimizle bir tarfanda meyva getirdikleri zaman onu sever, mübarek gösterine sürer ve: «Dünya Allah'a kurbet-i ahdi vardır» buyururdu.

Allah sevgisi iki kısımdır: Birincisi; onu, dünya ve ahiret nimetleri için sevmektir. İkincisi; Allah Teklî'ye sadece kendi zatı için, hiçbir vasıta araya girmeksizin sevmektir ki, Kâmil muhabbet budur. Bu nun islah, bu kitabın dördüncü rûkûnünde muhabbet aslı bahsinde gelecektir. İnşâallahü Teâlâ. Velhasıl Allah'a olan sevginin kuvvet ve miktarı, imanın kuvvet ve miktarına göre, bir iman ne kadar kuvvetli olursa, Allah sevgisi de o kadar kuvvetli olur ve Allah'ın dost ve velilerine sırayet eder. Eğer Allah için olan sevgi bir fayda mulâhazasıyla olmayıp vefat eden Peygamberler, veliler ve âlimlerin sevilmesi imkânına olursa. Halbuki hepsinin sevgisi mü'minlerin kâlbünde mevcuttur. O halde âlimleri, seyyidleri, sufileri, zahidleri ve onların hizmetçi ve dostlarını sevenlerin sevgisi, Allah içindir.

Sevginin miktarı da, mevki ve malı feda etmek derecesıyla anlaşılır. Bazı kimseler olur ki, bir defada bütün malını verebilecek kadar kuvvetli imanı vardır. Hz. Ebu Bekir Sâdık gibi. Bazı kimseler de az birşeyi sadaka verir, fazlasını veremez. Velhasıl hiçbir mü'minin kalbi Allah sevgisinden boş değildir. Gerçi o sevgi değişiktiir. Bazılarında kuvvetli ve bazılarında zayıftır. Doğrusuna Allah bilir.

ALLAH İÇİN DÜŞMANLIK NASIL OLMALIDIR?

Bü ki, Allah'a itaat edenleri seven kimse, kâfilere de, zalimlere de boğuz bağlar, düşmanlık eder. Çünkü bir kimse bir kimseyi sever-

se elbette onun dostuna dost, düşmanına düşman olur. Allah Teâlâ kendisi de, salamlara ve kâfirlere düşmandır. Eğer bir müslüman fâsik olursa, müslümanlığı için sevilir, fâşlığı için de ona düşmanlık yapılır. Böylece sevgi ve düşmanlığı bir yerde toplanmış olur.

Nitekim bir kimse bir oğluna hal'at (hediyelik elbise) giydirir ve diğer oğluna da sert söyleyip azarlar, onu bir yönden sever, bir yönden sevmeyiz. Bu ise, imkânsız değildir. Ne cinetten imkânsız olur ki, bir kimsenin üç oğlu olan, biri akıllı ve itaatli, biri aptal ve asi, biri de aptal fakat itaatli olsa, o kimse zeki ve itaatliyi sever. Aptal ve asiye sevmeyiz. Aptal ve itaatli olana da bir yönden sever ve diğer bir yönden de sevmeyiz. Bu hâller, onlara karşı olan muamelesinden belli olur. Çünkü birine iyilik eder. Velhâsıl günah işlemekle Allah Teâlâ'ya muhalefet eden kimseyi, kendi nefisine muhalefet etmiş gibi görüp ona muhalefeti nisbetinde düşmanlık etmeli, muvafakatı nisbetinde de sevmelidir. Bunun eseri muamelede belli olur. Şöyle ki, asilere sert yüz göstermelidir. Eğer haddini aşarsa, sert konuşmalıdır. Fâşlık eden kimseye de memnuniyetsizlik belirtmelidir. Eğer bu hususta haddini aşarsa, daha fazla memnuniyetsizlik belirtip ondan yüz çevirmelidir. Ama zulme karşı gösterilen tepki, fazla karşı gösterilen tepkiden de sert olmalıdır. Ancak bu zulmü kendi nefisine yapmış ise, af ve tahammül etmek daha iyidir.

Bu hususta eski büyüklerin davranışları değişik olmuştur. Bazıları dinî salabette ve şeriate bağlılıkta çok ileri gidip, mübalağa edip fazla huşursuzluk belirtmişlerdir. Ahmed bin Hanbel, Haris-i muhâsibi'ye, Kellâm ilminde yazdığı bir kitap için kızdı. Ona: «Sen müteâzilenin görüşlerini reddederken önce onların şüphelerini yapıyorsun, sonra cevap veriyorsun. Belki bazı kimseler onların bütöl şüphelerini okurken kâfîne yerleşire» dedi. Bir gün Yahya bin Muin dedi ki, ben kimseden sadaka almam. Ama sultan verirse alırım. Ahmed bin Hanbel bunu duyunca kızdı. Yahya azur diletti, şaka ve latife yağdım deyince, Ahmed: «Yemek meselesi dinle ilgildir. Dinle oynamak olmaz» dedi.

Bazıları da, bütün insanlara merhamet nazarıyla bakarlardı. Ve «bunlar niyet ve düşünceye raci olan şeylerdir» derlerdi.

Gerçi bu da yüksek bir mertebedir. Fakat ahmakların aidanokuleceği bir noktadır. Çünkü bazı kimseler içindeki yağcılığı tevhit sanır. Tevhidin alâmeti şudur: Eğer kendisini dövseler, mahmû alsalar, kendisiyle alay ve istihza edip dil uzatsalar, kızmaz, kendine bu cefaya yapılanlara şefkat nazarıyla bakar ve tevhid sebebiyle insanları mecbur ve ihtiyarsız görür. Nitekim Peygamberimizin mübarek dişlerini kurdıklarında: «Ya Rabbî! Kaynımlı hidâyet eyle, onlar anlamıyorlar» buyurdu. Ama kendine raci olan haklara bakar da, Allah raci olan haklarda susar, yağcılık, münâfiklık ve ahmaklık olur, tevhid olmaz! O hâlede tevhid bu derece hâklan almaz ve fâskin fâskını kötil göüp tepki göstermese, bu onun imanının sayıfılarına alâmet olur.

Dostuna esiyet eden kimseye kızmazsan, bu, o dostluğunun asilsiz ve terevisiz olduğuna delil olur.

ALLAH'A MUHALEFET EDENLERE KIZMANIN DERECELERİ

Bü ki, Allah'a muhalefet edenlerin dereceleri çeşitlidir. Bu kıbarla onlara kızmak, düşmanlık etmek de çeşitli olmalıdır.

Birinci derece kâfîrlerdir: Eğer bunlar harb ehli ise, onlara düşmanlık yapmak farz olur. Onlara yapılacak muamele öldürmek ve esir etmektir.

İkinci derece zimânilerdir: Bunlara da düşmanlık yapmak farzdır. Onlara karşı yapılacak muamelelerin yolu şudur: Onları aşağı görüp kıymet vermeme ve hürmet etmemelidir. Yoksa onlara rastgele yollarına daraltılmalıdır. Saygı göstermemelidir. Onlarla dostluk kurmak çok çirkindir. Hatta harâm devresine kadar gider. Çünkü Âlî İlah buyurur ki: «Allah'a ve ahiret gününe inananlar Allah'a ve rasûlüne düşmanlık yapanlardan dost edinmez». Ama onlara himmet edip, onları amir yapıp Müslümanların başına musallat etmek, İslâm dîni hâfife alınak olur ki, bu büyük günahlardandır.

Üçüncü derece: İnsanları bî'at ve dalâlete çağıran bid'atçilerdir. Onlara düşmanlık göstermek de mühim işlerdendir. Ta ki, insanlar onlardan nefret etsin. Evlâ olan onlara selâm vermeyerek, onlarla konuşmamak ve onların selâmına da almamaktır. Çünkü bu kimseler, insanlar dalâlete tîmeleriyle şer ve fesad yaymış olurlar. Ama bî'at ehil avamdan olur da kimseyi davet etmederse, onların işi kolay olur.

Dördüncü derece: İnsanlara zulüm, düşmanlık yapmak; insanların hukukuna tecavüz etmek; yalancı şahitlik yapmak; hükmüm ve rıskan bir laraflı kayırmak; şîrle hiciv yapmak; gıybet etmek, insanlar arasına fitne barakmak gibi günahları işleyenlerdir. Bu kimselere yus vermeme, onlarla sert konuşmalıdır. Onlarla dostluk yapmak, zahiri fetvaya göre harâma kadar gidebilen son derece mekruhtur. Çünkü bunlar teklif kurallarına uymayanlardır.

Beşinci derece: Şarap içen, günah işleyen fakat kimseye zararı dokunmayan kimselerdir. Bunların işi (nisbeten) kolaydır. Eğer kabul etmek anıdı varsa, ona güzellikle nasihat etmek daha iyidir. Yoksa onunla ilgilenmemelidir. Ama selâmına cevap vermek câzıdır. Çünkü peygamberimiz devrinde birisi beş defa şarap içmişti. Bunun için ona şarap içme cezası verilmişti. Ashabtan biri ona lanet attı ve «bu kötü işi bir daha nasıl eder?» dedi. Peygamberimiz onu yasakladı ve «sana, şeytanın düşmanlığı yeter, sen de şeytana yardımcı olma» buyurdu.

İKİNCİ BAK

SOHBET VE ARKADAŞLIK ŞARTLARI

Bil ki, herkesi dost edinmek câiz değildir. Çünkü üç huyu bulunan kimseler sevilir ve onlarla arkadaşlık yapılır,

1 — Akıllı olmalıdır. Çünkü ahmak olan kimse ile arkadaşlık yapmaktan asla fayda gelmez, nefret ve soğuklukla sonuçlanır. Çünkü sana iyilik yapmak isterken bazan öyle yapar ki, ondan sana büyük zarar gelir. Oysa o zarardan habersizdir. Nitekim «ahmakı uzak etmek ibadettir, ona bakmak da günahıdır» demişler. Ahmak; işlerin hakikatini bilmeyen, anlatılan zaman da anlamayan kimsedir.

2 — Güzel ahlaklı olmalıdır. Çünkü kötü ahlaklıdan selâmetle kalmak mümkün olmaz. Onun buyu harekete geçince, aradaki hakları unutur ve senin hafızını kırmaktan perva çekmez.

3 — Salih olmalıdır. Çünkü günahlarda ısrar eden Allah'tan korkmaz. Allah'tan korkmaya güvenmek de câiz değildir. Allah buyurur ki: «Kalbini, bizi anmaktan gafli bırakıklarınıza ve arzusuna uyanlara itaat etme.» (Kohf sûresi, âyet: 28).

Eğer bid'atçı ise, ondan çok uzak olmalıdır. Çünkü onun bid'atı arıyor eder, kötülüğü kendini gösterir. Bu zamanda meydana gelen bid'atten daha büyük bid'at olmaz; çünkü «hiçbir kimseyi âlemlikten ve günahattan menetmek câiz değil, düşmanlık yapmak bizim işimiz değildir ve onlarda tasarruf etmeğe kudretimiz yoktur!» diyorlar. Bu sözün kaynağı günahları helâl görmek ilhî ve başlıca mudirliktir. O hâlde, böyle kimselerle görüşüp arkadaşlık etmemektir. Çünkü onların bu sözleri nefis-i emmarenin tabiatına tamamen uygundur. Onun için âlemlî şeytan da ona yardım eder, onların sözlerini güzel ve geçerli göstermeğe çalışır. Ve az zamanda (İlahî) günahları helâl görmeğe sebep olur.

Cafer-i Sadık buyurur ki: «Beş kimsenin arkadaşlığından kaçınmalıdır:

1 — Yalancısıdır ki, yalan söyler, seni aldatır.

2 — Ahmak olan kimsedir ki, sana iyilik etmek isterken bilmeden kötülük eder.

3 — Bahıl olan kimsedir ki, en mühim akılla senden ayrılır.

4 — Korkaktır ki, ona ilahîyein düştüğü zaman kaçar.

5 — Fâsik olan kimsedir ki, seni bir tokmaya, hatta bir lokmadan açtığı olan zeye de satır. «Bir lokmadan açığı olan nedir?» dediler. «Ümm emek, hars ve ham tamsa'dır» dedi. Cüneyd-i Bağdadî dedi ki, güzel huylu âlemlî arkadaşlık yapmayı, kötü huylu ile arkadaşlık yapmaktan çok severim.

Bil ki, bu anlatılan güzel huyların bir insanda toplanması nadir olur. Oyle ise arkadaşlıktan maksad ne ise, ona bakmalıdır. Eğer maksad din ise, güzel ahlâk aramalıdır. Eğer maksad dünya ise, cömertlik aramalıdır. Böylece her birinin bir şartı vardır.

Bil ki, insanlar üç kısımdır: Bir kısmı gıda gibidir ki, ona muhtaç olmamak mümkün değildir. Bir kısmı da ilaç gibidir ki, bazı hallerde ona ihtiyaç olur. Bir kısmı da hastalık gibidir ki, hiç ona ihtiyaç olmaz. Fakat insanlara böyle kimselere yakalanınca kurtarmak için müdahale etmelidir.

Velhasıl öyle insanlarla arkadaşlık yapmak ki, ya ondan şuna, yahut da senden ona dini faydalar dokunmalıdır. Müvaffakiyet Allah'tandır.

ÂHİRET DOSTLARININ ARKADAŞLIK HAKLARI

Bil ki, arkadaşlık ve kardeşlik akdi yapılmış nikâh akdi gibi ona bân haklar terettüp eder. Peygamberimiz buyurur ki: «İki kardeş birbirini yakıyan iki el gibidir.» Bu haklar sekiz çeşittir:

Birinci hak:

Malda olan haklı ki, en yüksek derecede, mal olduğuna zaman arkadaşına kendisi üzerine takdim edip ona öncelik tanımaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde Ensar hakkında: «Kendileri muhtaç oldukları halde muharebeden alınan ganimetler taksim edilirken mühacirlere kendilerinden daha fazla verilece» buyurulmaktadır. İkinci derece, onu kendisiyle bir tutup mal aralarında müşterek saymaktır. En aşağı derece ise, onu kendi hizmetçisi ve kölesi yerinde görüp kendi ihtiyacından artıran kendisi istemekle ve kardeşinin ihtiyacını karşılamaktır.

Eğer taleb edip halini arz etmeğe ihtiyaç gösterirse, dostluk ve sevgi dairesinden çıkmış olur. Çünkü onun derdine derman olmak akından çıkmış olur. Bu mertebeye olan sevgiye muhabbet adı derir. Bunun kıymeti ve itibarı olmaz.

Utbe Elgulam'ın (r.a.) bir dostu vardı. Ona ihtiyacını arz edip benim dertbin akçaya ihtiyacın oldu, dedi. Dostu: «Gel, İbkin akça al dedi. Utbe Elgulam, oadan vazgeçti ve: "Allah için dostluk ve sevgi iddiasında bulunup da dünyayı ihtiyar etmekten utanmıyay musun," dedi.

Halifelerden birine bân sofiler getirdiler. Halife kızdı ve hepsinin boynunu vurmak için celiât getirtti. Ebû Hasan Nûri de onların arasında idi. Önce kendisini öldürmeleri için ileri atıldı. Halife: «Ey Eha Hasan! Niçin böyle ettin?» dedi. Ebul Hasan: «Onlar benim din kardeşlerimdir. Onların bir sandık hayatlarını kendi hayatım üzerine takdim etmek istedime, dedi. Halife: «Böyle olan bir topluluğu öldürmek caiz değildir» dedi. Sonra hepsini salıverdi.

Feth-i Müstâ, bir dostunun evine gitti. Dostunu evde bulamadı. Cariyesinden sandığın istedi ve dilediğini aldı. Dostu eve gelip bunu

duyunca, bu müjde ile cariyeyi azat etti. Büyük zatlardan biri, Ebû Hureyre'ye: «Ey Ebû Hureyre! Seninle kardeşlik akdi yapmak isterim» dedi. Ebû Hureyre: «Önce kardeşlik hakkının ne demek olduğunu bil-
 lir misin? Kardeşlik hakkı şudur: Kendi altın ve gümüşünü benden çok sevmeyeceksin» dedi. O kimse: «Ben henüz bu dereceye ulaşma-
 dım», dedi. Ebû Hureyre: «Öyle ise yürü bu senin için değildir», dedi.

İbnî Ömer buyurur: «Şahabeden birine bir kelle kebabe getirdiler. O da, falan kardeşim benden daha müstahaktır. Çünkü onun ihtiyacı daha çoktur, diyerek ona gönderdi. O da kardeşlerinden birine gön-
 derdi. Bu şekilde o kelle kebabe birçok elden geçip yine ilk verilen kim-
 seye geldi.»

Mesruk ile Hayvame arasında kardeşlik vardı. İkisinin de borcu vardı. Onun borcunu haberi yokken bu öder. Bunun borcu da ha-
 beri yokken o öderdi.

Emiru'l-Mü'minin Ali buyurur ki: «Din kardeşlerim için yirmi ak-
 ça vermeyi, fakirlere yüz akça vermekten çok severim». Peygamber:
 mız bir bağa gitti ve iki misvak kest. O misvakların biri eğri, diğeri
 doğru idi. Yanında şahabeden biri vardı. O doğru misvakı ona verdi,
 eğrisini kendine bıraktı. O şahabe: «Ya Resûlallah! Bu misvak gü-
 zeldir, size layıktır» dedi. Peygamber: «Bır kimse bir kimse ile arka-
 daşlık yaparsa, mestake ona arkadaşlık hakkını gösterip göstermediği
 sorulur. Bu mübarek sözleriyle arkadaşlık hakkına öncelik vermeğe
 işaret buyurdu. Ve buyurdu ki: «Birbiriyle arkadaşlık eden iki kim-
 seden, Allah'a en yakını, arkadaşına daha çok şefkat ve merhamet
 ederlerdir.»

İkinci hak:

Her ihtiyaç zamanında istemediğin kardeşe yardım etmektir. Bu-
 tun işlerini kalben incinmeden yapmaktır. Geçmiş zatlar böyle yapar-
 lardı. Her gün dostlarının kapısına gider, ev halkına ne halde olduk-
 larına, ne yaptıklarına, edunları, unları olup olmadığını sorarlardı.
 Kardeşlerinin işini kendi işi gibi kabul ederlerdi ve bur iş gördükleri,
 zaman da bunu kendilerine minnet bilirdi.

Hasan-ı Basrî (r.h.a.) buyurur ki: «Bizim din kardeşlerimiz ço-
 luk çocuklarımızdan daha kıymetlidir. Çünkü onlar dinimizi hatırla-
 tırlar. Çoluk çocuğumuz ise, dünyaya hatırlatırlar.»

Ala buyurur ki: «Üç gün göremediğiniz din kardeşlerinizi diğer
 kardeşlerinizden sorun. Eğer hasta iseler ziyaret edin. Eğer bir işle
 meşgul iseler yardım edin. Eğer unutmışlarsa, hatırlatın.

Cafer-i Sadık (r.a.) buyurur ki: «Düşmanlarımızın bile bensiz iş-
 leri görülmesin diye, ihtiyaçlarını acile götürün. Dostlarınıza nasıl ol-
 malıyım?» Bazı geçmiş zatlar var ki, din kardeşleri öldükten sonra
 otuz kırk yıl arkadaşlık hakkını unutmazlardı. Çoluk çocuklarına bu
 kararlardı.

Üçüncü hak:

Dil hakkıdır, yani din kardeşleri hakkında iyi söylemek, kusurlarını örtmektir. Bir kimse onları gıybet edip kötülüklerini söylerse, onlar duvarın arkasında bulunup dinliyorsunmuş gibi cevap vermelidir. Kendisi gıybet edilirken nasıl istiyorsa, o da öyle olmalıdır. Yağrılık yapmamalıdır. Ne söylerse, sözüne muhalefet edip münazara muna-kaşa yapmamalıdır. Aralarına soğukluk, nefret girse bile sırrına ifşa etmemelidir. Çünkü bu kötü huydan ileri gelir. Onun çoluk çocuğuna, akrabasına gıybetini yapmamalıdır. Çünkü bu özüntü verir. Onun hakkında iyilik söylerse ondan gilememelidir. Çünkü bu hasetden ileri gelir. Kendisi hakkında bazı takıratlar olmuş ise, şikâyet etmeyip mezar görmelidir. Kendisinin Allah'ın hakkında yaptığı takıratı düşünüp kendisi hakkında yapılan takıratla şaşmamalıdır. Bilmelidir ki, eğer kusursuz ve ayıpsız birini arıyorsa, bu asla bulunmaz. O zaman insanlarla arkadaşlık yapmaktan mahrum olmak lâzımdır.

Hadiise: «Mü'min mazeret kabul eder. Münafik da Kusur götüre buyrulmaktadır. Her iyiliğe karşı on çeşit kusur örtmelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Kötülük gördüğü zaman ifşa eden, iyilik gördüğü zaman gideyen kötü arkadaşın Allah'a sığınma. Din kardeşlerini, mazeret götüren kusurlarında bağışlamak, iyiye yorumlayıp kötü zana da bulunmamalıdır. Çünkü kötü zan haramdır.

Peygamberimiz buyurur: «Allah mü'minlerin dört şeyini haram etmiştir: Mal, kan, ırz ve kötü zan.»

İsa (r.a.) buyurdu ki: «Kardeş uyurken elbisesini alıp avret yerini açıkta bırakan kimse hakkında ne dersiniz? Bunu kim revâ görürse döğler. İsa: «Siz bunu revâ görüyorsanız ki, din kardeşlerinizin aybına göüp de başkalarına açarsanız», buyurdu.

Baki zatlar demişlerdir ki, bir kimse İle dostluk ve ahtabâk kurmak istiyorsa, önce onu kızdır, sonra ona gıziiden birini gönder, seni ondan sorsun. Bak, sırrın ifşa eder mi? Eğer ifşa ederse, bu ki, o dost edilmeye lâyık değildir. Dost olmaya yaramaz. Ve yine demişler ki, Allah Teâlâ gibi ayıpların bülüp de gıziyen birisiyle dost ol. Yine demişler ki, dört vakitle durumunu değiştiren kimse dost edilmeye lâyık değildir: Rıza vaktinde, kavgalık vaktinde, Tams' ve istek vaktinde, gıhvet vaktinde. Belki bu sebeblerle senin olan kardeşlik hakkını terkettiymiş...

Hz. Abbas (r.a.) oğlu Abdullah'a dedi ki: «Halife Ömer seni kendine yakın ve kıymetli yaşlılardan ileri tutuyor. Sakın, beş şeyi bırakma, Asla onun sırrına ifşa etme, huzurunda kimseyle gıybet etme, ona asla yalan söyleme, ne buyurursa, muhalefet etme ve senden asla hiyanet görmezin.»

Bil ki, hiçbir şey, dostluğa, konuşma sırasında münazara ve muhalefet yapmak kadar bozamaz. Çünkü münazara edip sözlerini red etmenin manası, onu ahmak ve cahil; kendini de akıllı ve faziletli saymaktır; ona karşı tekebbür edip hakaret gösiyle bakmaktır. Bu da

dostluktan çok düşmanlığa daha yakındır. Peygamberimiz ümmetine hitaben buyurur ki: «Din kardeşlerinizin sözlerine biraz etmeyin, onlarla alay etmeyin ve verdiğiniz sözde durun». Hakimler demişler ki, din kardeşine «Kalk, gidelim» dediğin zaman, «nereye gidelim?» derse, o dost edilmeye layık değildir. Belki, onu dinleyip hemen ayağa kalkmalı ve «nereye gidelim» diye sormamalıdır. Ebû Süleyman : Daranî (r.a.) diyor ki, bir dostum vardı, ne istersem, verirdi. Bir defa bir şeye ihtiyacım var, dedim. «Ne kadar lütfedersin», dedi. Bu söz kalbimden kardeşlik sevgisini kaldırdı. Şu halde bil ki, arkadaşlığın devamı, imkân dahilinde muvafakat göstermekle olur.

Dördüncü hak:

Diliyle şefâkî ve sevgi izhar etmektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Biriniz din kardeşini sevmese, ona sevdiğini bildiresin.» (Ebu Davud, Tirmizî). Bunun sebebi şudur ki, kendisini sevdiğini bilirse, o da sevecek ve böylece dostluk kuvvetlenecektir. Bu halde, bütün hallerinde onu sormalı, sevinç ve üzüntüsüne ortak olmalıdır. Onun sevinç ve üzüntüsünün kendi sevinç ve üzüntüsü gibi olduğunu bildirmelidir. Çağırdığı zaman güzel adıyla çağırmalıdır. Önce selâm vermek için çabuk davranmalıdır. Bir yere otururken ona yer vermelidir. Bundan başka kendisi olmadığı yerde onu övmeli, duyduğu takdirde metanetle olacak konuşmalar yapmalıdır. Bu şekilde çocuğunu, malını ve kendisiyle ilgili şeyleri övmelidir. Çünkü bunun sevgede büyük tesiri vardır. Her iyiliğe şükür etmelidir. Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali buyurdu: «Din kardeşine iyi niyetine şükür etmeyen, onun iyiliğine de şükür etmez.»

Çıyabında ona yardım edip kötülüklerin sözünü reddetmeli, onu kendi nefsi gibi bilmelidir. Bundan daha büyük kötülük olmaz ki, ya mında dostu kötülüklerken kendisi sussun. Çünkü söz yarımın tesiri büyüktür. Büyük atılardan biri diyor ki: «Hiç kimse benim dostum hakkında bir söz söylemiş değildir ki, ben dostumu hazır farzedip, vereceğim cevaba duyacağına düşünmüş olmayayım ve onun dayması halinde beğenecek konuşma yapmayayım.»

Ebû Derda bir yere bağış iki öküz gördü. Biri ayağa kalkarsa öbürü de kalkardı. Bunu görünce ağladı ve dedi ki, Allah için olan dostların ve din kardeşlerinin hali de böyledir. Dururken, otururken, gelirken birbirlerine uyurlar.

Beşinci hak:

Muhtaç olduğu dini bilgileri öğretmektir. Çünkü din kardeşini cehennem ateşinden korumak, dünya sıkıntısından kurtarmaktan daha önemlidir. Öğrendikten sonra amel etmese, ona nasihat etmeli ve Allah Teâlâ'nın azabıyla korkutmalıdır. Fakat bu nasihati yalnız oldukları zaman yapmalıdır ki, azmak için olsun. Yoksa kalıtsalık içinde yapılan nasihat ağrıya gider. Ne nasihat edersen sert değil tatlılıkla söylemelisin.

Çünkü peygamberimiz buyurur ki: «Mü'min, mü'minin aynasıdır» yani, kendi aklı ve noksanını ondan öğrenir. Din kardeşin sana verecek kinse olmadığı yerde, sana aybını bildirince, ona minnettar olmalısın, kızmamalısın.

Çünkü bu, şuna benzer ki, birisi «elbisen içinde yılan yahut akrep vardır!», diye haber verse, bu sözüne kızmazsın; belki teşekkür edersin. İnsanlardaki kötü sıfatlar da yılan ve akrep gibidir. Hatta onların yararı mesarda şüpheli olur. Acısa ruha olduğu için, dünya yılanının ve akrebinin acısından daha çoktur. Çünkü bunların yararı ruha değil bedenedir. Hz. Ömer buyurur ki: «Allah'ın rahmeti, bana aybını hediye getiren kimseye olsun.» Selmanı Farisi Hz. Ömer'in huzuruna geldi. Ömer: «Ey Selman! Benim hakkında beğenmediğin ne duydun ve ne gördün?» dedi. Selman: «Ya Emire'-Mü'minin beni bu hususta affet!» dedi. Ömer ısrar edip mutlaka söylemen gerekir deyince, Selman dedi ki: «Duydum ki, senin sofranda iki türlü yemek hazırlanmış ve iki de gönleğin varmış; birini gündüz, diğerini de gece giyermişsin.» Hz. Ömer de: «Bundan sonra bu ikisini de yapmayız, ya bunlardan başka bir kusurumu öğittin mi?» diye sordu Selman. Öğitmedim, diye cevap verdi.

Huysfe-i Maraşî, Yusuf bin Ebâta bir mektup yazıp dedi.

«Duydum ki, dinini iki habbeye satmışsın. Pazarda bir şeye müşteri olmazsın. Satıcı bir mangır fiyat biçince, sen şeye bir vermişsin. O kumra, senin kim olduğuna bilmiş ve şahıslığından dolayı sana hurmet ve musamaha göstermiş. Sen dindarlığını âlet ederek dünya menfaati kazanıyorsun. Sen bunu yapmakla, Allah'ın âyetleriyle alay etmiş olduğuna emin değilsin.»

Demek ki, diyanet ve takvayı istemenin alâmeti, böyle şeylerde yapılan nasihat için minnettar olmaktır. Allah buyurur ki: «Fakat nasihat edenleri sevmeyiz.» (A'raf sûresi, âyet: 78). Şu yalancılar hakkındadır ki, kendilerine nasihat yapanları dost saymazlar. Onların da alâmeti şudur ki, kibir ve gururları, din ve aklalarına hakim olduğu için yapılan nasihati iyiliğe yorumlamazlar.»

Bu anlatılanlar, kişi kendi aybını bilmediği zaman olur. Ayıb ve kusurlarını bilen birisine nasihat ederken, açık değil kapalı olarak nasihat yapılmalıdır. Eğer onun aybı, senin hakkında takdîr yapmak sebebiyle olursa, bilmemezlikten gelip onu örtmek daha iyidir. Kapanı bir şekilde nasihatla aralarındaki dostluk bozulmayacaksa, yapılı. Eğer bununla bozulacaksa, kinamamak ayrılmaktan daha iyidir. Ayılmak da mücadele ve münazeleden daha iyidir. Bu din kardeşliği meydana getirmekten maksad, onlarla arkadaşlık yapmakla ezretlerine dayanmak ve bu şekilde ahlıkına düzeltmektir. Yoksa onlardan iyilik ve insanlık beklememelidir. Ebû Bekr-i Kotkânî (r.a.) diyor ki «Birisini benimle arkadaş oldu. Fakat arkadaşlığı kalbine çok ağır geldi. Sonra elinden tutup evime götürdüm ve latûf etmeye yılmamı bas dedim. «Allah korusun bu ne âdâdır», dedi. «Mutlaka olacak» de-

dım, o da ayağım yürürmün üzerine basınca, o anda kalfimdeki ağırlık kalktı.

Ebû Ali Rıfai diyor ki: «Abdullah-ı Hâzî ile bir çöde yoldaş oldum. Bana: «Ben yoklukta ben mi reis olayım. Sen mi?» dedi. Ben de Sen ol, dedim. Bana: «Ne yaparsam, bana Hâzî eder misin» dedi. Baş üstüne yaparım dedim. Bir torba getirdi. İçimden de elbise ve aygısını içine koydu ve omuzuna aldı, ve yürümeye başladı. «Sen yorulmuş. Biraz da ben taşıyayım» dedi ki: «Bana sen reis ol, demedin mi? Emirimi dinle», dardı. Bir gece yağmur yağdı. İslamınmam için sahaha kadar üstüne kıllım tutup mahafaza yaptı. Bir şey söylemek istesem «Elsin benim, beni dinle» dardı. Artık öyle oldu ki, onu reis yaptığuma pişman oldum.

Ahîlâkî hak:

Din kardeşlerinin hatâ ve kusurlarını affetmektir. Büyük sâtîr demişler ki: «Eğer sendin hakkında takasrat yaptıs isen, kendisine yetmiş çeşit mazeret bul. Eğer nasbın bu mazeretleri kabul etmezse, nefsinde de ki» Eğer dünyada kötü hayı ve kötü mizaç varsa senin. Çünkü din kardeşin senden yetmiş türlü özer diliyor sen kabul etmiyorsun. Eğer takasrat, bir günah işlemek ise o günaha bürkmen için talilîk ile nasihat et. Eğer vazgeçip ısrar etmiyorsa, bilmemeslikten gelmesidir. Eğer ıtlaz ederse, nasihat etmelidir. Eğer nasihat fayda vermezse, ne yapılması gerektiği hususunda sahabeler ihtilâf etmişler. Ebû Zer-i Gıfari'ye göre ondan ayrılmalıdır. Çünkü madem emr Allah için döet edildin. Allah için de düşman edilmelidir. Ebû'd-Derda ve bazı sahabeler diyor ki: «Ondan ayrılmanalıdır. Çünkü o ıktan öleme ihtimali vardır. Başlangıçta böyle kimselerle dost olmamalıydı. Olunca da ayrılmamalıdır.» İbrahim-ı Nabal diyor ki: «Din kardeşini günah işlediği için terk etmemelidir. Çünkü bugün eder, yarın vazgeçer.» Hadîste: «Alimden, günah işlediği için kaçınıp ayrılmayın. Çünkü o yakında o günahıtan döere buyurulmaktadır.

İKİ HÜYÜK ZAT BİRBİRLERİNE DİN KARDEŞLİĞİ SÖZÜ VERMİŞLERDİ:

Birinin kalfi bir insanın aşkına yakalandı. Özer kardeşine dedi ki, benim kalfim aşk hastası oldu. Kardeşliği bozarsan, boz; öbürü Allah korusun ben bir günah için senden kardeşlik bağım kesmem, de-yip bundan sonra bu ıktan vazgeçinceye kadar, yememeye ve içme-meye azmetti. Bu şekilde kırk gün devam etti. Her zamanda o kardeşinin hâlini soruyor, evvelki hâlindeyim dardı. O da sabrederdi. Nihayet bir gün kardeş gelip «Allah beni o deritten kurtardı. Aşk ateşini kalfimden söndürdü» dedi. Böylece o da Allah'a hamd ve şükürler edip yemeğe ve içmeğe başladı.

Evliyadan birine: «Senin din kardeşin din yolunda günaha girmişti. Niçin ondan ayrılmıyorsun?» dediler. Dedi ki: «O düşmüştür,

yardımcıya ve elinden tutacak birine ihtiyacı vardır. Ben ondan nasıl ayrılayım? Belki lüzum olan tatlılıkla elinden tutup cennetini azabından kurtarmaktır.»

Beni İsrail'de iki şahid vardı. Birbirleriyle dost olmuş, bir dağda durup ibadet ederlerdi. Biri de bir şey almak için şehre gitti.

Aniden gözü bir fahişeye ilişti ve ona aşık oldu ve onunla kalıp oturdu. Aradan birkaç gün geçince öbürü onu aramağa çıktı. Durumunu öğrendi ve araştırp onu bulunca, utanmıdan: «Şen kimsin? Ben seni tanımıyorum» dedi. «Ey kardeşim! Usûlme: Sana olan şefkat ve merhametimin henüz gitmemiştir, eskisi gibi duruyorsun» deyip boynuna sarıldı, ve birkaç yerinden öptü. Bunun bu şekilde kendisine acıdığına gören arkadaş, henüz görünmeden düğmediğini yakinen anladı. Kalktı, tevbe istiğfar etti ve onunla beraber eski yerlerine gitti.

Gerçi Ebû Zer-İ Gıfârî'nin yolu selâmete daha yakındır. Ama diğerlerinin yolu da lutf-i iyiliğe daha yakındır ve dini okûye de daha uygundur. Lafife yakın olması; çünkü bu şekilde onun tevbe ve istiğfar etmesine sebep olur. Halbuki, düşkünlük ve çaresizlik zamanlarında din ve âhâret kardeşlerine daha çok ihtiyaç vardır. O halde bunun gibi mesâbet zamanında terkedilmek nasıl câiz olur?. Dini okûye uygunluğu ise, çünkü kardeşlik akdi yapınca, sünnet akrabalığı teşekkül eder. Günah sebebiyle de sâ-l rahmî kesmek câiz değildir. Bunun için Allah buyurur ki:

«Eğer akrabaların sana kıyan ederlerse, sâlm yaptıklarınızdan ben uzayım, de.» (Şuara sûresi, âyet: 216).

Ebû'd-Derda (r.a.) ya dediler ki: «Din kardeşim günah işledi. Niçin ona düğünmek emsilyorsun?» Dediler ki: «Onun işlediği günaha düğünmek ederim. Fakat kendisi benim kardeşimdir.» Ama gerçekçi hareket başta bu kimselerle dostluk kurmamaktır. Çünkü dostluk kurmamak suç değildir. Fakat ilişki kesmek suçtur ve eski hakları zayıf ettirir. Ama kendi hakkında takasrat yapmış ise mutlaka affetmek en iyisidir. Eğer bu takasrattan dolayı özer dilerse, her ne kadar yalan da söylesen, özrünü kabul etmelidir. Peygamber buyurur ki: «Bir kimse den kardeşi özer diler de, onun özrünü kabul etmezse, onun günaha, müslümanların gâib maddelerinde yaptıkları günah gibi olur.» Ve yine buyurur: «Mâ'min çabuk kızar ve çabuk sakinleşir.»

Ebû Süleyman-ı Duranî müridine dedi ki: «Dostundan ziyet görürsen, kinama. Çünkü kinarken, acı daha büyük bir söz duyabilirsin.» Mürid diyor ki: «Tecrübe ettim, gerçek olduğunu gördüm.»

Yedinci hak:

Dostlarına ve din kardeşlerine gerek hayallerinde gerekse öldükten sonra hayırlı dualarla anmalıdır. Bunun gibi çocuk çocuğunu da hayırlı dualarla anmalıdır. Kendine nasıl hayırlı dua yapıyorsan, dostlarına da öylece yapmalısın ki, o dua hakikatta kendine dönsün. Çünkü Peygamberimiz buyurur: «Bir kimse kardeşinin gıyabında «on» dua ederse, Allah'ın emriyle bir melek ona cevap verip «sen de onun

gibi ol' dars (Müslim). Bir rivayette de: «Allah yaptığın duayı sana azık yaparız», der. Peygamberimiz buyurur: «Dostların, birbirleri arasında yaptıkları dualar reddolunmaz.» (Dare Kutub).

Ebû'd-Derda (r.a.) diyor ki: «Seedede yetmiş iki dostuma hatırlar, her birine teker teker dua ederdim.» Demişlerdir ki: «Dostun o kimsedir ki, ölümden sonra varisler mirasla meşgul iken, o dua ile meşgul olup Allah seni ne yapacak diye dördünü çekendir.» Peygamberimiz buyurur ki: «Suya boğulmak üzere olan kimse herşeye el uzatıp seedet unuduğu gibi, ölü, upkız onun gibi ehliinden, evlâdından, dostlarından ve din kardeşlerinden dua bekler. Çünkü hayatta olanların duası ile ölülerin habrinden nurdan dağlar meydana gelir.» (Deylemî). Rivayet edilir ki, bızım ölüler için olan dualarımız nurdan tabaklar üzerinde onlara takdim edilir ve bu, «falansa hediyeşildis» denir. Onlar da, hayatta olanlar gibi, hediyelere sevinir.

Sekizinci Hak:

Dostlara ve din kardeşlerine vefak olmalıdır. Vefak olmanın mânası, ölümden sonra da onun ehliid, evlâdına ve dostlarına unutmamaktır. Bir ihtiyar kadın Peygamberimizin yanına geldi. Peygamberimiz ona hürmet gösterdi. Hazır bulunanlar hayret ettiler. Peygamberimiz buyurdu ki: «Bu kadın Hadice zamanında bize gelir giderdi. Ahde vefa imandandır.»

Diğer bir vefaklılık da, dostunun kardeşlerine, dostlarına, ehliine, evlâdına, kötelerine hizmetçilerine ve ilişkisi bulunan herkese şefkat ve merhametli olmaktır. Çünkü yakınlarına iyi davranmanın tesiri, kendisine yapılandan daha büyüktür. Diğer bir kısmı da, eğer mevki, rütbe valilik, emirlik elde etse, gene evvelki tevâzu değişmemeli, dosta karşı kibirlenip iftihar etmemelidir. Diğer biri de, devamlı sevgi ve kardeşlikte kararlı olmak, hiçbir sebeble ayrılmamalıdır. Çünkü şeytan için iki dost arasına soğukluk ve nefret koymak kadar mühim bir şey yoktur. Nitekim, Allah buyuruyor: «Şüphesiz şeytan aralarına fesât sokar.»

Kur'an'da Yûsuf (a.s.): «Şeytan benimle kardeşlerim arasına fesat soktıktan sonra.» buyurur. Bir kısmı da, kimsenin bozgunculuk ve aldatmasına kulak vermeyip kötü söz taşıyıcıları yalnızca kabul etmemektir. Bir kısmı da, dostunun düşmanı ile dostluk kurmamaktır. Belki, onun düşmanına kendi düşmanı bilmelidir. Çünkü bir kimse, dostunun düşmanı ile de dost olursa, o dostluk zayıf olur.

Dokuzuncu hak:

Aradan tekellüfü (zahmetli) kaldırıp yalnız iken nasılsa, dostuyla arkadaşlık yaparken de öyle olmalıdır. Çünkü arkadaşlık halinde birbirlerinden utanırlarsa sevgi noksan olur. Hz. Ali buyurdu ki: «Dostların en kötüsü odur ki, seni teklife zorlar ve seni üzür dileme zorunda bırakar.»

Cüneyd-i Bağdadi (r.a.) diyor ki: «Çok kardeşler gördüm, aralarında tekilif ve cemiyet görmedim. Cemiyet ve tekilif olunca, bu dostluğun zail olduğuna gördüm.» Büyük zatlar demislerdir ki: «Dünya ehliyle edeb üzere, âhiret ehliyle ilim üzere, marifet ehliyle de diletiğin gibi arkadaşlık et.» Bazı tasavvuf ehli birbirleriyle şu şartta arkadaş olmuştur: Eğer devamla olarak oruç tutsalar, yahut hiç tutmasalar, yahut bütün gece ihâdet etseler, birbirlerine niçin böyle yapıyorsun? demeyecekler. Velhâsıl Allah için olan dostlukta birlik beraberlik vardır. Birlikte ise, tekilif olmaz.

Onuncu hak:

Kendini bütün dostlarından aşağı bilmeli, onlardan bir şey beklememeli, bütün haklarını hakkıyla göstermelidir. Cüneyd-i Bağdadi'nin huzurunda bir şahıs: «Âhiret dostu çok az bulurur.» dedi. Cüneyd ona kulak vermedi. O şahıs bu sözü tekrar etti. Üçüncü defasında Cüneyd: «Eğer âhiret dostundan kasdin, senin orfana sabredip esiyetine dayanacağıın kimse ise, o kimseler benim yanında istediğin kadar çoktur.» dedi.

Büyük zatlar buyurur ki: Kendini dostlarından üstün gören günahkâr olur. Onu öyle görenler de günahkâr olur. Kendini onlarla bir götüre, hem kendisi üstündür, hem de onlar üstündür. Ebdü Muaviye-i Es'ad diyor ki: «Benim dostlarım hepî bendem üstündür. Çünkü onların hepî beni üstün bilirler.»

ÜÇÜNCÜ BAŞ

RÜTÜN MÜSLÜMANLARIN, AKRABALARIN, HİZMETÇİLERİN VE KOMŞULARIN HAKLARI

Bil ki, herkesin hakkı yakınlık derecesine göre; yakınlığın da dereceleri vardır. Haklar o derecelere göre değişir. Bu kuvvetlisi Allah için olan kardeşliktir. Onun hakları anlaşıldı. Bu rabata olmayıp da yalnız İslâm yakınlığı bağı olursa, bunun da birçok hakları vardır:

Birinci hak: Kendine reva görmediği bir şeyi, hiçbir müslümana reva görmemelidir. Peygamberimiz buyurur: «Müslümanlar bir beden gibidir. Bir uzva acırsa, bütün azalar bunu duyar ve onlar da acır.» Ve yine buyurur ki: «Kellame-i şhadet üzere ölmek isteyen, kendine reva görmediğini hiç bir müslümana reva görmemelidir.» Mûsa (a.s.) münacatında: «Ya Rabbi! Kullarımdan hangisi âdildir?» diye sordu. Allah: «Kullarımın en âdili, hasaf ehlidir.» buyurdu.

İkinci hak: Hiçbir Müslüman onu celden ve dilinden zarar gürmeyecek. Peygamberimiz Ashaba: «Müslüman kimsedir biliyor musunuz?» buyurdu. «Allah ve Resûlü daha iyi bilir.» dediler. «Müslümanların, celden ve dilinden zarar gürmedikleri kimsedir.» buyurdu. «Pe ki mû'min kimsidir?» dediler. «Müslümanların, beden ve mal yönünden kendisinden emir oldukları kimsedir.» Sonra «Mûhacir kimsidir,

biliyor musunuz?» «Kötü işlerden kesilen kimsedir.» buyurdu. Ve yine buyurdu ki: «Haklarıyla bir müslümanı rencide etmek helâl değildir ve müslümanları korkutacak işler yapmak da helâl değildir.»

Münabid (r.a.) diyor ki: «Allah cennetini ehline ayuz hastalığını verir ki, kaşınmadan kemikleri meydana çıkar.» Sonra bir münabid, «Ey cennet ehli! Bu hastalığın acısı nasıldır?» der. Onlar da: «Gayet zor ve şiddetlidir.» derler. Bir nida gelir ki, bu dünyada müslümanlara yaptığınız esiyetin karşılığıdır. Peygamber buyurur ki: «Cennette istediği gibi dolaşan birini gördüm. Bu, müslümanlara esiyet vermesin diye, yollarındaki dal ve engelleri kesip kaldırmıştır.»

Üçüncü hak: Hiç kimseye kibirlenmemelidir. Çünkü Allah kibir-
lileri sevmaz.

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah'tan bana vahiy geldi ki, "Ey Muhammed! Kimseye üstünlük taslamayın, kibirlenmeyin, tevazü gösterin."» Bunun içindir ki, Peygamberimiz ihtiyar kadınların, yoksulların yanına gider, hatırlarını sorar ve ihtiyaçlarını karşılar. Hiç kimseye hakaret (küçüklük) gösyle bakmamalıdır. Çünkü o kimse, Allah'ın velisi olabilir ve adam bunu bilmez. Çünkü Allah veli kullarını insanlardan göstermiştir.

Dördüncü hak: Koğucuların, fitnescilerin müslümanlar hakkında söylediklerini dinlememeli, adaletili, doğru insanlara sözünü dinlemelidir. Fitneci şakıktır. Hadiste gelmiştir ki: «Hiçbir fitneci cennete girmez.» Bilmelidir ki, senin yanında laşkasının kötülüklerini anlatan, başkasının yanında da senin kötülüklerini anlatır. Bu sebeple bu kimselere güvenmemeli, onlardan uzak durmalıdır.

Beşinci hak: Hiçbir tanrıktan üç günden fazla konuşmayı kesmemelidir. Peygamberimiz buyurdu: «Bir kimse ile üç günden fazla Müslüman kardeşinden konuşmasın kesmedi helâl değildir. Onların en hayırlısı da Şeca selâm verendir.»

İkrime (r.a.) diyor ki: «Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'a: "Ey Yûsuf! Senin dereceni ve namın, kardeşlerini affettiğin için yüceltildim."» Hadiste: «Müslüman kardeşleri affetmek hıst ve şerefi artarmaktan başka bir şey getirmez.» buyuruldu.

Altıncı hak: İyi - kötü ayırımı yapmadan, kim olursa olsun, güzel yettiği kadar iyilik yapmalıdır. Hadiste: «İmandan sonra en güzel amel, ihâdet edenlere ve etmeyenlere şefkat etmek ve iyilik yapmaktır.» buyurulmaktadır ve yine hadiste: «Güçün yettiği kadar, kimse olursa okum iyilik et. Eğer o iyiliğe layık değilse, sen layıksın.» Ebû Hürayre diyor ki: «Peygamberimiz bir şey söylemek için elinden tutan kimse, elini çekmeden, Peygamberimiz elini çekmedi. Kim onunla konuşsa, sözünü bitirmeden ondan yürünü çevirmeydi.»

Yedinci hak: Yaşlılara hürmet etmeli, küçüklere merhamet etmelidir. Peygamber buyurur ki: «Yaşlılara hürmet etmeyen, küçükle-

re şefkat ve merhamet göstermeyen bîden değildir.» Yine buyurdu ki: «Ak saç ve ak sakala hürmet etmek, Allah'a hürmet etmektir.» (Ebû Davud). Ve yine buyurdu ki: «Gençliğinde yaşlılara hürmet eden bir genç yoktur ki, Cenâb-ı Allah, İhtiyarlığında ona gençlere hürmet ettirmesin.» Peygamberin bu güzel sözü yaşlılara hürmet edenlerin uzun ömürlü ocaklarına işaret eder. Çünkü zikri geçen mükelâfata yaşlanmadan ulaşmak mümkün değildir. Peygamberimiz seferden dönerken çocuklar önüne çıkarlardı. Peygamberimiz bazısını ömür ve bazısını da arkasına alırdı. Önsüne binen çocuklar, bizi one bindirdi diye arkaya binenlere övünürlerdi. Adını koymak ve dua etmek için huzurlarına çocuk getirirlerdi. Çocukları kucığına alırdı. Bazen onun kucığına çıpını yapardı. Bulunanlar birbirlerine seslenip almak isterlerdi. «Bırakın, kalsın, işini kessmeyin.» buyururlardı. Çocuk sahibi orada kaldıkça üsülmesin diye beklerdi. Değeri çıktıktan sonra elbisesini yıkarı. Çocuk çok küçük olsa yıkamazdı, üzerine su serperdi. (Bu Şafii kavidir. Hanefiye göre yıkanmalıdır).

Sekizinci hak: Müslümanlara güler yüzlü ve tatlı sözlü olmak, onları öyle karşılamaktır. Peygamberimiz buyurdular ki: «Allah güler yüzlü ve güzel ahlaklı olanları sever.» (Beyhaki). Yine buyurdular ki: «Günahlardan affına sebep olan güzel ahlak gayet kolaydır: Güler yüz ve tatlı sözdür.» Hz. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz giderken, yaşı bir kadın ona yetişti ve "Ya Resûlullah, sizinle ösmeli bir işim vardır," dedi. Peygamberimiz: "İstediğin yerde oturalım, işini dinliyeyim" buyurdu. Kadın hemen oracıkta oturdu. Peygamberimiz de, kadınıcağı işini tamamıyla arz edinceye kadar bekledi.»

Dokuzuncu hak: Hiçbir müslümана verdiği sözden caymamalıdır. Hadîset: «Üç şey vardır, onlar kimde bulunursa, o münâfıktır: Yalan söylemek, sözünde durmamak, emânete hıyanet etmek.» buyuruldu.

Onuncu hak: Herkese derecesine göre hürmet edilir. Ama ve muhterem kimselere daha çok hürmet etmelidir. Elbisesi kıymetli, güzel, üstü baş temiz kimselerin halk içinde şerefli ve muhterem oldukları bilinir. Hz. Aişe, bir seferde sofraya açıp yemek yiyorken, bir fakir geçti. «Ona bir ekmek verine» dedi. Bir de atla geçti. «Onu çağırma» dedi. Orda bulunanlar, «Ey Aişe! Niçin fakiri çağırmadan, zenginini çağırдың?» dediler. Dedi ki: «Allah herkese bir derece nasib etmiştir. Bırak o dereceleri gözetmeyin. Fakir bir ekmeğe kanaat eder, sevinir. Ama zengine bir ekmeğe vermek hakaret olur, çirkin olur. Onu da sevindirecek bir şekilde uğurlamalıdır.»

Hadîset: «Bir kavmin azizi yanına gelirse, onu ada tutun.» buyurulmaktadır. Peygamberimiz, huzurlarına gelen bazı kimselere muâberek rıdasını verip üzerine oturtmuştur. Bir gün huzuru şerhlerine kendisini emânen bir kadın geldi. Ona rıdası üzerinde yer gösterip: «Ey şefkatli ana merhûm! İlaçlığını dâle vereyim.» buyurdu. Sonra

günahından kendi hissesini ona bağışladı. O da onu Hz. Ömer'a yüz-
bün akçeyle sattı.

Onbirinci hak: Birbirlerine dargın olan müslümanların arasını bulmağa çalışmalıdır. Peygamber: «Siz (nasife) nasama ve oruçtan daha ihaletili ibâdetten haber vereyim mi?» buyurdu. «O nedir? Ya Resûlullah», dediler. «Müslümanların arasını bulmaktır.» buyurdu.

Enea (r.a.) rivâyet eder ki, bir gün Peygamberimiz bazı ashaby-
la otururken güldüler. Hz. Ömer (r.a.): «Ya Resûlullah! Anam, ha-
ham sana fedâ olsun, niçin güldünüz?» dedi. Peygamberimiz: «Vahiy
nasıl oldu ki, kıyamet gününde benim ümmetimden iki kimse Allah'ı-
m huzurunda dış çıkıp biri diğeri için: "Allah'ım, bu bana râûlen et-
ti. Benim hakkımı bundan al" diyecektir. Allah da: "Hakkını ver" di-
ye ferman edecektir. O kimse: "Allahım, benim bütün iyiliklerimi da-
varılar aldı, bir şeyim kalmadı", diyecektir. Allah Teâlâ mazluma: "Ne
yapmalıdır? İyiliği kalbimustur" diyecek. Mazlum: «Allahım, benim
gunahlarımı ona yükle», diyecek. Bunun üzerine mazlumanın günahla-
rı ona yüklenecek» buyurdu ve ağladı. Sonra buyurdu ki: «Kıyamet
günü o kadar dehşetli bir gündür ki, herkes kendi yüzünden âciz olur,
başkasına yüklenmesini arzular. Sonra Allah mazluma: "Bak ne gö-
rürsün?" diyecek. Mazlum hakmen, cevher ve incilerle süslenmeli ola-
rak günahisten yapılan şehîrler, altından yapılan köşkler görecektir ve
"Allahım, acaba bu hangi Peygamberin, yahut hangi sadıkım veya
hangi şehîdindir" diyecek. Allah: "Kim pahasını verirse onun olur"
buyurdu. Mazlum: "Allahım, kim benim pahasını ödeyebilir?", der.
Allah: "Üzerine hakla bulunan din kardeşini affedene kadar" der. O
da: "Allahım, ne kadar hakkımı varsa affettin" der. Sonra Allah: "Kal-
kın, birbirinizin elini tutarak ikinci de cennete girin" buyurur. Sonra
buyurdu ki: «Durum böyle olunca, Allah'tan korkun, insanların ara-
sını bulun.»

Onikinci hak: Bütün müslümanların ayıplarını örtmelidir. Ha-
dise: «Bu dünyada müslümanların kusurlarını örtmelerin günahları-
na yarın kıyamet gününde Allah ıhter.» Hz. Ebû Bekir (r.a.) buyu-
rur: «Her kim hürsuzluk yaparken, içki içerken yakalarsam, Allah'tan
o günahını örtmesini isterim.» Peygamber buyurdular: «Ey iman
edip hemûs kalbinde iman lezzetini tatmayanlar, insanların ayıblama-
yı, kusurlarını araştırıp açığa vurmayın. Her kim bir müslümanın
ayıbını açığa vurursa, kendi evinde gidenmiş de olsa, Allah onun
ayıplarını meydana çıkarır, onu rezil rûsvay eder.»

İmî Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «İlk önce hürsuzluk yaparken yakala-
nan kimsenin elini kesmek için Peygamberin huzuruna getirdiler.
Peygamberin rengi değişti. Ashab: "Ya Resûlullah. Bu iş hoşuna gi-
medil mi?" dediler. "Niçin gitmesin? Niçin kardeşime düşmanlık yap-
mak için reyhanı tabi olayım? Eğer Allah'ım şizi affetmesini, günah-
larınızı örtmesini dilerseniz, siz de insanların günahlarını örtünüz. Zi-
râ Sultanların huzuruna geldikten sonra had cezası vermemek için
çare yoktur"», buyurdu. Halife Ömer (r.a.) bir gece, gece bekçileri ile

şehrî gezarken bir evden ses işitti. Hemen o evin damına çıkıp baktı. Bir adamla bir kadının içki meclisini kurup oturduklarını gördü. «Ey Allah'ım düşmanları! Bu günahı Allah'ın irticeğini işi sandınız.» dedi. O kimse: «Ey Halife! Acaba nimsa. Eğer ben bir günah işledimse, sen üç günah işledin: Birincisi Allah buyurur ki: "Ayrıları araştırmayın" (*) Sen araştırdın. İkincisi, "Evlere kapılarından girin" buyurur. Sen dandan geldin. Üçüncüsü, "Başkasının evine izin alıp, selâm vermeden girmeysin" buyurur. Sen ne izin aldan, ne de selâm verdin.» Ömer: «Eğer affedersen, tevbe eder misiniz?» dedi. «Evet, eğer affedersen, bir daha bu işi yapmayacağım.» dedi. Halife Ömer onu affetti. O da tevbe istiğfar etti. Peygamber buyurdu: «İnsanlar istemediği halde sırtlarına kulak veren kimsenin kulağına kıyâmet gününde kurşun atılır.»

Onüçüncü hak: Müslümanların kalbini sül zandan, dâlini de gıybetten korumak için töhmetli kişilerden kaçınmalıdır. Çünkü bir kimsenin günah işlemesine sebep olan kimse, o günahla ona ortak olur. Peygamber buyurdu: «Anasına -babasına sövenin hâli ne olur?» Ashab: «Bunu kim yapar? Ya Resûlallah!» dediler. Peygamber, «Başkasının anasına, babasına sövüp de onlar da onunkine söverselerse, şüh-hesiz kendisi anasına babasına sövmüş olur.» buyurdu. Hz. Ömer (r. a.): «Töhmetsiz işte bulunan kimsenin, kendisi hakkında sül-i zanda bulunanı kınaması câiz değildir. Peygamber (s.a.s.) Ramazan ayında mesicde Eikaf halinde Hz. Safiye ile oturup konuşurken iki adam oradan geçti. Peygamber (s.a.s.) onları çağırda ve: «Bu konuştuğum kadın benim hanımım Safiyedir.» buyurdu. Dediler ki: «Ya Resûlallah! İnsanlara sül-i zan (kötü zan) olur; fakat size olmaz.» Buyurdu ki: «Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolanmaktadır.» Hz. Ömer (r.a.) birisinin bir kadını konuştuğunu görünce, kavgı ile vurdu. «Ey Halife bu benim helâkîmdir.» dedi. Ömer: «Nâim kimse görmeyecek yerde konuşmayorum?» dedi.

Onbeşinci hak: Eğer bir mevki - makam sahibi ise, hiçbir müsâlimandan yardımına esirgememelidir. Peygamber (s.a.v.) ashabına buyurdu: «Razı şeyler olur ki, yemek isterim. Fakat sizden birisinin şefaat edip ona da şefaat sevabı hâsıl olsun diye gövçektiririm.» Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: «Dil sadakasından daha faziletli bir sadaka yoktur.» «Dil sadakası nedir? Ya Resûlallah» dediler. «Bir masumun kanını kurtaran, birisine bir fayda sağlayan, yahut birinin sıkıntısını gideren şefaattir.» buyurdu.

Onbeşinci hak: Bir müsâlimanın gıyabında nefisine veya malına kastettir veya dil uzatırsa, onun yerine cevap vermemelidir, o sölmeye mâni olmalıdır. Peygamber (s.a.s.) buyurdu: «Müsâlimanların ayıbları sayılıp ızları, şerefleri yıkılan yerde onlara yardım eden kimseye, Allah Teâlâ da mestakaka çok muhtaç ve çaresiz olduğu yerde yardım eder. Müsâlimanlara yardım etmeyen, yahut onlara düşmanlık eden

(*) İhsâi Ummüddîn, cilt 2, sahife 117, Cümâsiye - Hısr

kimseyi de, çok yardım ve desteğe ihtiyacı olduğu yerde Allah yar-dımıyla bulur.»

Onaltıncı hak: Kötü huylu bir insana arkadaş olmağa, kurtu-luncaya kadar onunla idare etmeli, onunla ağır münakaşası yapma-malıdır. İbni Abbas (r.a.) «Kötülüğe iyilikle müdara ederler.» (Nur sûresi, âyet: 22) âyeti kerimesinin mânâsında: «Kötü sözlerle selâm ve müdara ile karışık verilmelidir» diyor.

Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: «Bir kimse Peygamber ile görüşmek için izin istedi. Peygamber: «Ona izin verin, o çok yararlı bir kimsedir» buyurdu. Peygamberin yanına gelince, ona o kadar hürmet ve in-sanlık gösterdi ki, onun Peygamberin yanında bir derecesi vardır san-dım. Dışarı çıkınca, «Ya Resûlallah! Bunu yararlı diyordum. Niçin bu kadar hürmet ve iyilik yaptın?» dedim. Buyurdu ki: «Allah katın-da insanların yararlısı, şerinden korkulduğu için hürmet ve itina gören kimsedir.» Hâdîset «Kötü sözlerin dilinden ırak, namusunu korumak için verdiği herşey sadaka yerine geçer.» Ebû'd-Derda dedi ki: «Çok kimse vardır ki, onun yüzüne güleriz, hafızki kalbimiz ona linet eder.»

Onyedinci hak: Fakirlerle oturup kalkmak, arkadaşlık etmeli, konuşmalı ve zenginlerin arkadaşlığından kaçınmalıdır. Peygamber (s.a.v.) «Mâlele arkadaşlık etmeyin» buyurdu. Süleyman (a.s.s.) kendi ülkesinde nerede bir fakir ve miskin görsen onunla oturur ve «Miskin, miskinle oturursun derdi. İsa (a.s.r.) yalnız miskin sözü ile ça-ğırılmak isterdi. Peygamber (s.a.s.) «Ya Rabbî, beni yavaşatsan, miskin olarak yaşat. Öddürürsen, miskin olarak öddür. Kıyamet gününde de miskinlerle haşşeyle» buyurdu. Musa (a.s.v.) «Ya Rabbî! Seni merde arıyayım?» dedi Allah; «Beni güdümleri kurak olanların yanında ara» buyurdu.

Onsekizinci hak: Bir müslümanın gönlünü sevindiriteye, ihtiya-cını görmeye çalışmalıdır. Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Bir müslu-manın ihtiyacını gören bütün ömründe Allah'a hizmet etmiş gibi olur.» Yine buyurdu: «Gece veya gündüzün bir saatini bir müslümanın ih-tiyacını görmek için geçiren kimse, o müslümanın iyi görüşün veya görülmesin. Bîl ay camide itikâf etmekten faziletlidir.» Yine buyurur: «Bir müslümanın gönlünü aydınlatan (sevindiren) im gönlünü de Allah kıyamet gününde aydınlatır.» Yine buyurur: «Bir üğünü sevindiren, yahut bir mazluma kurtarına Allah yetmişşer mağfiret ve iyilik ih-san eder.» Ve yine buyurur: «Gerek zâlim olsun, gerek mazlûm olsun, din kardeşinize yardım edin.» Ashab: «Zâlime nasıl yardım edilir ya Re-sûlallah?» dediler. Buyurdu ki: «Onu zâlimden alıkoymandır.» Yâni yardım etmek, onu zâlimden menetmekle olur Yine buyurur: «Allah katında bir müslümanın kalbini «evlendirilmekte» daha mahkûl taat ol-maz.» Ve yine buyurur: «İki haslet vardır ki, onlara ötesinde daha hayırlı haslet yoktur. Biri iman, diğeri de insanların rahatını diler-mektir. İki haslet de vardır ki, onlardan kötü haslet yoktur; Biri Al-lah'a şerik koymak, diğeri insanları incitmektir.»

Fudayl bin İyad'ı (r.h.a.) bir gün ağlarken gördüler ve: «Niçin ağlıyorsun?» dediler Dedi ki: «Bana zulüm eden zavallı müslimânlar için ağlıyorum. Yarın kıyamet gününde onlara sorulunca, delil bulamayacaklar, razî rüsvay olacaklar.» dedi. Ma'ruf-i Kerkî dedi ki: «Günde üç kerre Yarabbi! Ümmet-i Muhammed'i ıslah eyle. Yarabbi! Muhammed ümmetine rahmet et. Allahım! Muhammed ümmetine genişlik ver, üzüntüsünü gider, dunsunu okuyanın ismi vetîler defterine yazılır.»

Öndokuzuncu hak: Kime rastlarsa, önce selâm vermeli ve kurtuşmadan önce elini sıkmalıdır. Peygamber (a.s.a.) buyurur ki: «Selâmdan önce konuşmağa başlayana cevap vermeyin, önce selâm vermeli-dir.» Peygamber huzuruna birisi geldi ve selâm vermedi. Peygamber: «Dışarı çık selâmla gel.» buyurdu. Enes bin Malik (r.a.) buyurdu ki: «Peygamber'e sekiz yıl hizmet ettim, Bana buyurdu ki: "Ya Enes! Tahareti tam yap ki, ömrün uzun olsun. Kime rastlarsan, selâm ver ki, sevâbların çok olsun."» Biri Peygamberin huzuruna geldi ve: «Eselâmü aleyküm» dedi. Peygamberimiz: «Buna on sevâb yazıldı.» buyurdu. Bir başkası geldi ve: «Selâmün aleyküm ve rahmetullah» dedi. Peygamberimiz: «Buna yirmi sevâb yazıldı.» buyurdu. Bir başkası daha geldi ve: «Eselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtüh» dedi. Peygamberimiz: «Buna da otuz sevâb yazıldı.» buyurdu.

Peygamberimiz buyurdu: «Her evinize girişte selâm verin. Dışarı çıkıp geri gelerseniz, yine selâm verin. Çünkü ilk gelmeniz, son gelmenizden hayırlı değildir.» Ve yine buyurur: «Bir mü'min bir mü'minin elini sıkınca, aralarında yetmiş rahmet taksim edilir. Altmış dokuzu daha çok sevinç ve güler yüz gösterene verilir. İki müslüman kuryaşıp birbirlerine selâm verince aralarında yüz rahmet taksim edilir. Doksan dokuzu önce selâm verene, biri de selâm alana verilir.»

Din büyüklerinin elini öpmek sünnettir. Ebû Ubeyde (r.a.) Hz. Ömer'in elini openiştir. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz: "Karşılaştığımız zaman birbirimizle eğilelim mi?" dedim.» «Hayır» dedi. «Öpüşelim mi?» dedim. «Hayır» dedi. «Birbirimize elini sıkalım mı?» dedim. «Evet» dedi. (Tirmidî).

Ama severe gidip gelirken öpmek, birbirlerinin boynuna sarılmak sünnettir. Fakat birisi geldiği zaman ayağa kalkmak iyi değildir.

Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimizden daha çok sevdiğimiz hiç kimse yoktu. Ona bile ayağa kalkmamak. Çünkü biliydik ki, ayağa kalkmayı sevmemiştir. Ama bir kimsenin hürmet için, ayağa kalkmak âdet olan her yerde, ayağa kalkmasının zararı yoktur. Fakat bir kimsenin önünde ayakta durmaya Peygamberimiz yasaklamıştır. Çünkü buyurur ki: «Her kim ki, kendisi oturup da başkalarının önünde ayakta durmasından zevk duyarsa, ona deyin, cehennemde yerini hazır bulsun.»

Yirminci hak: Akarınca «Elhamdülillah» demelidir. İbnî Mâ's'ûd (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz akardığında "Elhamdülillah" dememizi öğretti.» Onu duyan da, «Yerhamûküllah» demelidir. Duyan

öyle deyince, o da, «Yağdırullahı il ve lekûna» demelidir. Eğer bir kimse «Elhamdülillâh» demerse, «Yerhamûkellâh» demeye layık olmas. Peygamberimiz akırmassa gelince sesini kuvar, elini yüzüne tutardı. Bir kimse belâda iken akırsa, kalbinden «Elhamdülillâh» demelidir. İbrahim-i Nahal diyor ki: «Mûsa (a.s.) münacatında: "Allah'ım, yakın mesem ki, gıllı çağırılım. Yoksa uzak mesem ki, sesli çağırılım." Allah: "Ey Mûsa! Ben, beni hatırlayasan yanında ve onunla beraberim." dedi. Mûsa: "Allahım, bilmem nasıl hâllerimle vardır ki, o hâllerde seni hatırlamayı lâyük görmüyorum: Cûnûb hâli ve belâda bulunma hâli gibî." dedi. Allah: "Ey Mûsa, beni istediğin hâllerde hatırla, korkma."» buyurdu.

Yirmibirinci hak: Ahbablarından olmasa da tanıdığı kimseinin hastalığını sormalıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Bir hastanın hatırını soran kendini cennette bilsin. Hastanın hatırını sorup evine dönüşünce yetmişbin melek görevlendirilir, akşamı kadar affını talep ederler.» Sünnet şekli şöyledir. Hastanın elini elinin içine almak, yahut elini alına koymak ve, «Nasabun?» diye hatırını sorup bu dünyayı okumalıdır: «Rahman ve Rahim olan Allah adıyla başlıyoruz. Kendisine hiç bir şey denk olmayan, doğurmayan, doğmayan ve samed olan Allah'ım adıyla, tutulduğum yerim (hastalığım) yerinden benim kurtulmamı dilerim.» Hz. Osman buyurur ki: «Ben hasta oldum. Peygamber hatırını sorma gelince, bu dünyayı birkaç kere okudum.» Hastanın da şu dünyayı okuması sünnettir: «Allah'ım kâz ve kudretine, bulduklarımı yerimden seçim.» Hastanın hatırını sorarken, hasta hastalığından şikâyet etmemelidir. Çünkü hadiste: «Kul hasta olduğu zaman, Allah iki melek gönderir, "hastaya nezaret edin, ziyaretine gelenlere şükür mü eder, yoksa şikâyet mi eder?" der. Eğer kul şükür edip "Elhamdülillâh, bunda hayır vardır" derse, Allah: "Benim üzerime vâcib olsun ki, eğer onu âhirete gönderirsem, rahmetimi ona arkadaş yaparım. Eğer ona sıhhat ve âfiyet veririm, bunu günahlarına keffiret yaparım, ona eski etinden ve kasından daha hayırlısını ihân ederim" der.» buyuruldu.

Hz. Ali buyurur: «Yüreğinde rahatsızlığı olan kimse, hanımının mehir parasından biraz para alsın, onunla bal alıp yağmur suyu ile şerbet yapın ve "Bismillâh" ile içsin. Allah'ım izniyle şifâ bulur. Çünkü Allah yağmura hareket, bala şifâ ve mehir parasına âfiyet buyurmuştur. Bu itibarla bu üç mübarek şey bir araya gelince Allah'ım izniyle mühârek olur.»

Velhâki hasta ile ilgili edebler şunlardır: Hastalığından şikâyet etmemeli, feryad etmemeli, hastalığın günahlarına keffareti olacağı umudunu sağlam tutmalı, ilaç içince, ilaca değil, ilacı yaratan Allah'a güvenmelidir. Hastayı ziyaret etmenin edebleri ise şunlardır: Hastayı ziyarete gelen çok oturmamalı, hatırını çok sormamalı, sıhhat ve âfiyet için dua etmeli, hastalığından dolayı kendini üzgün göstermemelidir. Hastanın bulunduğu evin kapısına ve pencerelerine bakmamalı. İçeri girmek isteyince kapının karşısında durmayıp bir kenarda dur-

malı, kapıyı yavaş çalıp «İstemçile» diye seslenmeli, «kim o?» diye sorulunca, hemen demeli, belki bunun yerine «Sübbhanellah, velhamdü lillâh» demelidir. Bir kimsenin kapısına gidip kapıyı çalmak inab edince böyle yapmalıdır.

Yirmikiinci hak: Din kardeşlerinin cenazesinin ardından gitmelidir. Peygamber (a.s.v.) buyurur: «Cenazenin ardından gidene bir kırat, defnedilinceye kadar bekleyene iki kırat sevap yazılır ki, her kırat defolursa Uhud dağından büyüktür.» Cenazeyi tegri elmenin edebleri şunlardır: Susmalı, konuşmamalı, gülmemeli, tâziye vermeli ve kendi dilimünü düşünmelidir. A'meş (r.h.a.) diyor ki: Cenazenin ardından gittiğimin zaman, öyle üzüldük ki, dışardan gelen kimse kime tâziye vereceğini bilmezdi. Çünkü hepimiz birbirimizden üzgündük. Bir defa bir topluluk bir dü için üzüldüler. Büyüklere bir zat da orada hazırdu. Dedi ki, ey topluluk! Siz kendinize üzülmün. O üç tehlikeden de geçip kurtuldu: Can alıcı meleğin korkunç süratini gördü, ölüm sesini taltı ve son nefes akışetinin korkusundan kurtuldu. Peygamberimiz buyurdu ki: «Ölümün arkasından üç şey gider: Ehli, malı ve âmeçleri. Ehli ve malı geri döner, âmeçleri ise onunla beraber kalır.»

Süryan-ı Sevrî (r.h.a.) diyor ki: «Kabirleri çok hatırlayan mezarını cennet bahçelerinden bir bahçe bulacaktır. Kabirleri unutan da, onu cehennem çukurlarından bir çukur bulacaktır.» Rabi' bin Haysem (r.a.) ki, tabûlîn büyüklerinden olup türbesi Tûs şehrindeydi. Evinde bir mezar kazmıştı. Kalbinde biraz gevşeklik hissettiği zaman, o mezara girip bir saat yatardı ve derdi ki: «Allahım, beni bu dünyaya bir defa daha gönder ki, yaptığım takvâta telâfi edeyim.» Sonra kalkar ve kendine: «Ey Rabi' İbni Haysem! İşte seni dünyaya gönderdiler. Bir daha gönderilmeyeceğin bir ölüm için hazırlan.» derdi.

Hz. Ömer (r.a.) buyurur ki: «Bir gün Peygamber mezarlık tarafına gitti ve bir mezarın başucunda oturup çok ağladı. Kendisine yaklaştım ve: "Niçin ağlarsın ya Resûlallah?" dedim. "Bu benim anamın mezarıdır. Allah'tan ziyaret etmek ve mağfiret dilemek için izin istedim. Ziyarete izin verdi, duaya izin vermedi. Bunun için evlâtlık hâsi galebe çaldı ve gayri ihâiyarî ağladım," buyurdu.»

Dikkat edilmesi lâzım olan müslümanlık hakları bu anlattıklarımızdır.

KOMŞU HAKLARI

Peygamber buyurur ki: «Kâfir olan komşunun bir hakkı, müslüman olan komşunun iki hakkı, müslüman ve akraba olan komşunun üç hakkı vardır.» Yine buyurdu ki: «Cebrail (a.s.) bana o kadar komşular hakkında vâsiyet etti ki, o da diğer akrabalar gibi mirâs alacağına sandım.» Yine buyurur ki: «Allah'a ve âhiret gününe iman getiren komşusuna iyilik yapın.» Yine buyurdu: «Komşusu şerrinden emin olmayan kimse bedbahttır. Kıyâmet gününde ilk önce sorguya

çekilecek olunduk, birbirleriyle husumetli olan komşulardır.» Yine buyurdu: «Komşusunun köpeğine taş atan, komşuluk hakkını göstermemiş olur.»

Peygamberimiz: «Filan kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdet eder, fakat komşuları ondan incinir.» Buyurdu ki: «Onun yeri cehennemdir.» Yine buyurdu ki: «Kırk eve kadar komşudur.» Zuhri (r.a.) diyor ki: «Bu hadîsin mânâsı; Sağdan kırk ev, soldan kırk ev, önden kırk ev ve arkadan kırk ev'demektir.»

Biliniz ki, komşu hakkı, yalnız onu incitmek değil, belki ona iyilik de yapılmalıdır. Hadîsle: «Kıyamet gününde fakir olan komşu, sevgin olan komşuya asılacaktır ve: "Ya Rabbi! Bu adama niçin evinin kapısını bana bağladığın" sor." diyecektir.»

Büyük zatlardan biri fârelerin çokluğundan şikâyetçi. Kendisine: «Niçin kedi beslemiyorsun ki, bunlar dağılıp eziyetlerinden kurtulasın.» denildi. Dedi ki: «Kedimin sesini duyup fârelerin, komşuların evine kaçmalarından korkarım. O zaman kendime hoş görünmediğim bir şeyi komşulara hoş görmüş olurum.» Peygamberimiz buyurdu: «Komşu haklarını biliyor musun? Yardım isteyince, yardım edeceksin; borç isteyince vereceksin, fakir hâle, ellerinden tutacak-sın; hasta olunca ziyaret edeceksin, ölürse, cenâzesinin ardından gideceksin, sevinirse, kutlayacaksın, üzülürse, taziye edeceksin. Komşunun rûğûrına mâni olmamak için, duvarına yükseltmeyeceksin. Taze meyva alınca ona göndereceksin. Göndermersen, gişleyip onlara göstermiyeceksin. Komşu çocuklarının görmemesi için, kendi çocuklarını meyva alıp dışarda yememelerini tenbih edeceksin. Mutfağının kokusuyla onları üzmeyeceksin. Ancak onlara bir miktar gönderirsen olur.» Yine buyurdu: «Komşuların hakkını bilir misiniz? Neşim yed-i kâfiratide olan Allah'a yemin ederim ki, komşu hakkına riayet eden kimseye müslâk Allah da merhamet eder.»

Biliniz ki şu hususlar da komşunun hakları arasındadır: Dün üzerinde onun evine bakmamak, duvarına direk koymak, mâni olmamak, kendi tarafına oluğu varsa, oluğunu bağlamamak, kapının önüne toprak dökmek, kavgâ etmemek, bildiği kusurlarını örtmek, ifşa etmemelidir. Onun haremine, cariyesine bakmamalıdır. Bu hususları bütün müslümanlar riayet etmelidir.

Ebü Zer-i Gifari (r.a.) buyurur ki: «Bana dedim ve habbîm Mu hammed Mustafa vasiyet etti ki, yemek pişirirken, suyunu bir miktar fazla koy, o yemekten komşularına da gönder.» Bir kimse, Abdullah İbni Mubârek'e sordu: «Benim komşum hizmetçimden şikâyet ediyor. Hizmetçiyi döversen, belki iltifa ediyor. O zaman günah işlemiş olurum. Dövmesem, komşunun hatrının kırılmasından korkarım.» Abdullah dedi ki: «Hizmetçin suç işlemeyen dövmeye müstâhak olmaz. Suç işleyince dövmek, belki komşu şikâyet edinceye kadar şikâyet ettikten sonra döv ki, hepimizin hakkına riayet edilmiş olsun.»

AKRABA HAKLARI

Peygamber buyurdu: «Allah buyurur ki: Ben Rahmanın, Sâ-i rahmânı -mini kendi karninden çıkardım. Akrabalarıyla beraber olanlarla beraber oturum. Akrabalarından ilgisini kesenden ben de ilgi keserim.» Yine buyurdu: «Ömrünün uzun, rızkının geniş olmasına dileyen akrabasının gönlünü hoş tutsun.» Yine buyurdu: «Hiçbir İbâdetin sevâh, Sâ-i rahmânın sevâhından fazla değildir. Hattâ bizzat ehli fesk ve fücûr ile meşgûl iken, Sâ-i rahim etmekle onların mah ve evlâhı artar.» Yine buyurdu: «Sana dargın olan akrabaya verdiğin sadaka gibi ösûm sadaka yoktur.»

Biliniz ki, Sâ-i rahim; onlar senden ilgilerini kesince, senin ilgi kurmandır. Peygamber buyurdu: «İbâdetlerin en faziletlisi, senden ilgi kesen kimse ile ilgi kurmak, seni mahrum eden kimseye vermek ve sana zâlim edenî affetmektir.»

ANA VE BABA HAKLARI

Biliniz ki, ana-baba hakkı çok büyüktür. Çünkü onların yakınlığı daha çoktur. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: «Babası köle iken onu satın alıp âzad eden kimseden başka, hiç kimse babanın hakkını ödeyemez.» Yine buyurdu: «Anaya - babaya iyilik yapmak; namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, hac ve umre yapmaktan ve gıza yapmaktan hayırlıdır.» Yine buyurdu: «Cennet kokusu beyüz yulük mesafeden duyulur. Ancak anaya babaya asi olan; sâ-i rahmî kesen kimseler cennet kokusunu asla duymazlar.»

Allah Mûsa'ya vahiy gönderdi. Buyurdu ki: «Anasının babasının emrini tutanları, emir tutanların defterine yazarım.» Peygamber buyurdu: «Anasının babasının ruhu için sadaka veren ne zarar eder. Hem onlara sevâh hâsıl olur, hem de onun sevâhından bir şey eksik olmaz.» Bir adam Peygamberin huzuruna gelip sordu: «Ya Resûlallah! Anam ve babam öldü. Onların benim üzerimde ne hakkı kalmıştır; ona yapmak isterim.» Peygamber buyurdu: «Eda edilecek hakları bunlardır: Censez namazlarını kı, onlara dua et, vasiyetlerini yerine getir ve dost ve akrabalarına iyilik et, gömüllerini hoş tut.» Yine buyurdu: «Ananın hakkı babanın hakkının iki katıdır.»

ÇOCUKLARIN HAKKI

Bir kimse Peygamberimiz: «Ya Resûlallah! Kime iyilik edeyim?» diye sordu. Peygamber «anama ve babama», buyurdular. O kimsa: «Anam ve babam ölmüştür» dedi. Peygamber: «Çocuklarına iyilik et. Çünkü ana ve babanın hakkı olduğu gibi, çocukların da hakkı vardır. Haklarından biri de onu kötü hayla yetiştirip beryana sokmaktır.»

dir.» Yine buyurdu: «Çocuklarını kıyan ve mülahazetle zorlamayana Allah merhamet eylesin.» Eme (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz buyurdu ki: Çocuk yedi günlük oluncu, ona akıka kurbanı kesiniz ve adını koyunuz. Alın yaşına gelince terbiye öğretiniz. Sekiz yaşına gelince yatağını ayırınız, on üç yaşında namaz kılmak için döviz, onaltı yaşında babası onu evlendirmeli ve ona: "Oğlum, sana edep öğrettim, seni evlendirdim. Bundan sonra dünyada senin fitneden, ahirette de azabından Allah'a sığınırım." demelidir».

Çocukların haklarından biri de; bir şey vermekte, iyilik yapmakta, öpmekte, okumakta hepsini bir tutmalıdır. Küçük çocukları okşayıp öpmek sünnettir. Peygamber Hüseyin'i öpüp okşarken, Akra' bin Habis ayağa kalkıp: «Ya Resûlallah! Benim on öğtüm vardır, hiç birini öpmedim» deyince, Peygamber buyurdu ki: «Merhamet emmeye merhamet olamaz» Peygamber minberde iken Hasan küçük-tü, mübarek yüzü üstüne düştü. Peygamber hemen minberden indi, çocuğu kaldırdı ve: «Şüphesiz mallarımız ve çocuklarımız fitnedir.» (Tebâin sûresi, âyet: 15) âyetini okudu. Bir defa da Peygamber (s.a.v.) namaz kılariken secdeye vardı. Hüseyin (r.a.) boynuna bindi. Peygamber o kadar bekledi ki, Sahabeler (r.a.) secdeyi uzun yapmak için vahiy geldiğini sandılar. Selâm verince: «Ya Resûlallah! Yoksa secde hakkında vahiy mi geldi?» dediler. Peygamber: «Vahiy gelmedi, fakat Hüseyin beni kendine deve yaptı. Ben de düşürmüyeyim dedim.» buyurdu.

Velâhâki ana ve babanın hakkı, evlâd hakkından fazladır. Onlara saygı göstermek evlâd üzerinde vacibtir. Allah onlara tazim ve saygı göstermeyi, kendine ibâdet yapmak ile bir arada ikredip buyurur ki: «İlahım kendisinden başkasına tapmamamın, anaya babaya iyilik yapmamın vacib kıldın» Ana - baba hakkı büyük olduğundan İki şey vacib oldu: Birincisi; ekseri âlimlerin görüşü' şudur ki; kat'i haram olmayan, şüpheli olan bir yemeği, ana baba çocuğuna «ye» diye emir verince, yemelidir. Çünkü onların rızasını almak, pöhdeden kaçındıktan daha önemlidir. İkincisi; onların izni olmadan, hiçbir sefere çıkmaz. Ancak namaz ve oruca ait bilgileri bulunduğu yerde öğreten olmazsa, bunları öğrenmek için olan seferler gibi farz olan seferlere çıkabilir. Sahih olan budur ki, onların izni olmadan farz olan hacca bile hemen gitmemelidir. Çünkü bu hac farz ise de, tehiri müâhtır.

Bir kimse, gazaya gitmek için Peygamberden izin ister. Peygamber: «Anam ve babam var medine buyurdu. «Vardır, ya Resûlallah!» dedi. Peygamber: «Onlardan izin iste. Eğer vermezlerse, emirlerini tut. Çünkü Allah'ı tevhitden sonra Allah katında ana babanın hakkı daha önce gelecek hak yoktur.» buyurdu. Hâdiste: «Büyük kardeşin küçük kardeş üzerindeki hakkı, babanın çocuğu üzerindeki hakkı gibidir.» buyuruldu.

KÖLELERİN HAKKI

Peygamber buyurur ki: «Köleleriniz ve efendinin altında bulunanlar hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara yediğinizle yemekten yedirin, giydığınızla elbiseden giydirin. Yapamayacakları işleri tekfif etmeyiniz. Size yararsa, saklayınız; yaramassa, satınız. Allah'ın mahlûklarına eziyet etmeyiniz. Çünkü Allah onları elinizin altına vermiştir. Eğer dileseydi, sizi onların eli altına verirdi.» Bir kimse; «Ya Resûlallah! Kölelerin hatâlarını günde kaç defa affedelim.» dedi. Peygamber «Yetmiş defa affedim.» buyurdu.

Ahnef bin Kays'a (r.h.a.) sordular ki, şahur ve tahannüslü kimseden öğrendin. «Kays bin Asım'dan; câriyesi, demir şış ile kızartılmış bir kazıyı götürürken birden şışteki kızartma bir çocuk üzerine düştü. Çocuk öldü. Cariye korkusundan bayıldı. Kays: "Ey câriye! Korkma. Çünkü bu hususta senin günahın yoktur. Seni Allah ızası için âzad ettim" dedi.»

Avn bin Abdullah (r.a.)'ın bir kölesi vardı. Serkeşlik yaptığı zaman, «Ne acıb efendinin hayrına almışım. Efendim mertûsuna (Allah'a) âsi olunca, sen de bana âsi oluyorsun.» derdi.

Ebû Mes'ûd-i Ensarî kölesini döverken bir ses duydu. Ey Eba Mes'ûd! Bu tarafa bak diyordu. Ebû Mes'ûd bakınca, Peygamber (s.a.v.)'ın olduğunu gördü. Buyurdu ki: «Ey Eba Mes'ûd! Bil ki, senin bundan kuvvetli olduğundan daha çok, Allah senden kuvvetlidir.»

O halde, köleleri yediği etmekten, yemekten mahrum etmemek onların haklarındandır. Ve yine onlara tekebbür nazarıyla bakmamalıdır. Onların da kendisi gibi insan olduklarını düşünmeli, bir hatâ işledikleri zaman, kendisinin Allah'a karşı olan hatâlarını düşünmelidir. Kızdığı zaman, Allah'ın kudreti karşısında âcizliğini düşünmelidir. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: «Bir kimsenin kölesi yemeği pişirip zahmetini ve dumanının acısına çekip önüne koyunca, ona: "Heri gel, ye" diye tekfif etmelidir. Eğer gelmese, bir lokmasını yağa batırıp ağzına koymalı ve diliyle de, "bu lokmayı ye" demelidir.»

ALTINCI ASIL

BİR KÖŞEYE ÇEKİLİP İNSANLARDAN UZAKLAŞMANIN
EDEBLERİ HAKKINDADIR

Bil ki, âlimler, zaviye ve uzlete çekilmek mi, yoksa insanlara karışmak mı daha fazîletlidir, diye ihtilâfa düşmüşlerdir. Şa'yan-ı Sevrî, İbrahim-i Bihem, Davud-ı Tâi, Fudayl bin İyad, İbrahim-i Havas Yûsuf b. Eshat, Huseyin-i Mer'âsi, Bîr-i Hâfi ve daha birçok muttakilere göre uzlet edip zaviye ihtiyar etmek, insanlara karışmaktan fazîletlidir. Bazı büyüklerle şâhîr âlimlere göre de, insanlara karışmak daha fazîletlidir. Hz. Ömer diyor ki: «Uzletten nasâânîni kacırma-

yma» İbnü Sirin (r.a.) «Uzlet İbâdettir.» diyor. Bir kimse, Davud-ı Tel'iye «Bana müdâhat et» dedi. Dedi ki: «Ölünceye kadar oruç tut ve insanlardan, arslardan kaçar gibi kaç.» Hasan-ı Basri diyor ki: «Tevâzûta yazılıdır ki, kâinat eden insanlar muhtaç olmasın. İnsanlardan uzlet eden selâmet bulur. Şehvetini mağlûp edip ayak altına alan âzâd olur. Hissettiren uzak olan mürlüvvet kazanır. Birkaç gün sabreden ebedî saadet bulur.» Vehab bin Verd diyor ki: «Hükmet odur. Dokuz suzmakla, onuncusu da uzlettir.» Rabi bin Haysem ve İbrahim-i Nakai diyorlar ki: «İlim öğren ve insanlardan uzlet et.» Malik bin Enes (r.a.) din kardeşlerini ziyaret ederdi, hastaların hâlini sorardı ve cenazeleri teyzi ederdi. Sonra bunlardan taker taker el çekip zâviyeye çekildi. Fudayl b. İyad diyor ki: «Benimle karşılaşmış zaman selâm vermeyen, hasta olduğum zaman beni ziyarete gelmeyen kimseye çok minnet ederim.» Büyük sahabelerden olan Sa'd bin Ebî Vakkas ve Said bin Zeyd Medine-i münevvereye yakın Akik denilen yerde oturlardı. Cumaya gelmezlerdi ve başka bir işle de şehre gelmezlerdi. Ölünceye kadar öyle kaldılar. Hükümdarlardan biri Batem-i Asamm'e dedi ki: «Hiç benden istegin var mı?» «vardır» dedi. Hükümdar «nedir» dedi. «Ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim.» dedi. Birisi Sehl-i Tâster'i'ye «Seninle arkadaş olmak isterim.» dedi. Sehl: «Birimle ölmeye, öbürü kiminle arkadaş olacak» dedi. «Hak ile» dedi. Sehl: «Şimdi-den arkadaşımız Hak olsun.» dedi.

Bu ki, uzletin üstünlüğündeki ihtilâf, evlenmekteki ihtilâf gibidir ki, bazıları evlenmek ve bazıları da evlenmemek daha müsteceldir. demişlerdir. Hakikat şudur ki, adama göre değişir. Bazılarına uzlet bazılarına da karışmak daha üstündür. Bu hususun hakikatı, uzletin faydalarına açıklamadan anlaşılmaz.

UZLETİN FAYDALARI

BİR Kİ, UZLETTE ALTI FAYDA VARDIR:

Birinci fayda: Zikir ve fikirdir ki, bütün ibâdetlerin en fâziletli-si. melekûta, gökte ve yerdaki Allah'ın acayip yaratıklarına tefekkür etmektir; dünya ve âhiretteki Hakk'ın sırlarına düşündürmektir.

Belki hepsinden üstün olan kendini bütün varlığıyla Allah'ın zikrine verip Allah'tan başka herşeyden, hattâ kendinden bile habersiz olmaktır ve Allah'tan başka herşeyi bırakmaktır. Bu da yalnızlık ve uzletten başka bir şeyle mümkün olmaz. Çünkü Allah'tan gayri olan herşey Allah'ın fikrine mânâdır; yalnız Peygamberler gibi, insanlar arasında Hak ile olup insanları hiç yokmuş gibi düşünen kimseler bundan mustesnadır. Bunun içindir ki, Peygamberimiz (s.a.v.) önceleri yalnızlık ve uzleti severdi; Hira dağında yer ediniş Nübüvvet nuru kuvvet bulup cismaniyle halkla, kalbiyle Hakla olmaya kâdir oluncaya kadar insanlardan ayrı durdu. Eğer bir kimseyi dost edinseydi, Ebû Bekir'i (r.a.) dost ediniirdi. Fakat Allah'ın dostluğu, başkasıyla dost olmağa yer bırakmamıştı. İnsanlar onun bazı kimseleri

dost olduğunu samyiorlardı. Halbuki onun kimse ile dost olmağa yeri kalmamıştı. Evliyanın da bu dereceye kavuşmaları şüphesiz bir şey değildir. Şehî-i Tâstîrî diyor ki: «Ötuz yıldır ki, ben Allah ile konuşuyorum. İnsanlar kendileriyle konuşmuşunu sanırlar.»

Bu mertabe imkânsız değildir. Çünkü bazı kimseler vardır ki, yaratıkların aşkı onlara o kadar galebe eder ki, insanlar arasında oldukları halde kalpleri meğmûl olduğu için kimse ile sözleşmi dayımayorlar. Fakat herkes bu mertebeye aldanmamalıdır. Çünkü umumiyetle insanlar arasında bulunmakla fîâir uyanıklığı olmaz. Bir kimse bir Râhbana dedi ki: «Yalnızlığa nasıl sabrediyorsun?» Râhban dedi ki: «Ben yalnız değilim. Hakla beraberim. Onunla gizli konuşmak istediğim zaman nâmez kılırım; o bana sırrını açmak dilerse, onun kitabına okurum.» Bir kimseye dediler ki: «Bu grup yalnızlıkta ne fayda görürler?» «Onların faydası Allah ile ünsiyet peyda etmektir.» dedi.

Hasan-ı Basri'ye dediler ki: «Burada birisi vardır: daima bir sü-tunun önünde yalnız oturuyor.» Hasan-ı Basri: «Geldiği zaman bana haber verin.» Haber verince, Hasan onun yanına gidip dedi ki: «Ey şahıs! Niçin daima yalnız oturuyorsun, insanlara karışmıyorsun?» O kimse: «Bana bir hâl olmuş, beni bütün insanlardan alıkoynuyor.» dedi. Hasan: «Niçin Hasan-ı Basri'nin meclisine gidip onun vâaz ve nasihatını dinlemiyorsun?» dedi. «O hâl beni hem Hasan'dan hem başkasından alıkoymuştur.» dedi. Hasan: «O nasıl bir hâl¹?» dedi Dedi ki: «Hiçbir vakit geçmez ki, Allah'tan bana bir nimet çıkmayın ve benden de bir günah sadır olmasın. O nimete şükür ve o günahıtan istig-far ederim. Ne Hasan'a giderim, ne de başkalarıyla ünsiyet ederim.» Hasan: «Sen burada bekle. Sen Hasan'dan daha akıllısın.» dedi.

Harun İbnî Hibban, Üveys El-Kareni'nin huzuruna vardı. «Ey Üveys! Sana arkadaş olmak için yanına geldim.» dedi. Üveys: «Allah'tan tanıştıktan sonra başkasına arkadaş olma bilmiyorum.» dedi.

Faleyl bin İyad diyor ki: «Gece olunca, sabaha kadar Allah ile halvette oturum diye kalbini sevinir. Sabah olunca, insanlar bu halvete mânî olur diye üzülüyorum.» Malik bin Dinar (r.h.a.) diyor ki: «Allah ile konuşmayı, insanlarla konuşmaktan daha çok seveninin il-mi az, kalbi hasta ve ömrü hederdir.» Hükemadan biri diyor ki: «Bir kimseyi görüp onunla sohbet etmek isteyen kimse, kalbi arzu ettiği kimseden hoştur, haricîten yardım talep ediyor.» Büyükler demiş ki: «İnsanlarla ünsiyet eden müflisler zümresindendir.»

O halde bundan anlaşılır ki, Allah'ın zikriyle devamlı ünsiyet tutabilmek, devamlı tefekkür edebilmek, celmî ve cemâliî anlayabilmek lâzımdır ki, bunlar insanların mükellef olduğu ibâdetlerin en üstü-nâ, en vücedidir. Çünkü bütün sadetlerin temeli, insanın öbür dünyaya yönelmesi, Allah'ın ünsiyet ve sevgisinin ona hâkim olmasıdır. Ün-siyet, tam zikirle olur. Muhabbet de marifetin semeresidir, marifet de fikrin semeresidir, fikirsiz olmaz. Banların hepî talvetaiz ve uzlet-siz olmaz.

Zira düşünülüşünde görülür ki, üç çeşit günah vardır. Bunlar,

insanlar arasında bulunmaktan peyda olur. İnsanlarla bulunduğu müddetçe onlardan kurtulmak mümkün olmaz.

Birinci günah: Gaybet etmek, yahut gaybet dindirmektir.

İkinci günah: Emri maruf ve nehy-i münkerin terkidir ki, eğer rıza gösterip emr-i maruf ve nehy-i münkerden susarsa, iflak ve ısl olur. Eğer rızâ göstermeyip reddederse husumet ve dargınlık olur.

Üçüncü günah: Riya ve nifaktır ki, bunlar da insanların arasına karışmakla olur. Çünkü eğer insanlarla idare etmezse, ona emyet ederler. Eğer müdara ederse, riyâ ve nifâka düşer. Çünkü müdara ile nifâk ve riyâyı birbirinden ayırmak hayli zordur. Eğer iki hâsım arkadaşlık yaparsa, her ikisine de muvafakat ederse, ikiyuzuluk zararı hâsıl olur. Her ikisine muvafakat etmezse, onların düşmanlığından kurtulmaz. Bunun en apaçık derecesi şudur ki, kimi görürse aız açsın, demesidir. Oysa ki, bu çok defa yalan olur. Eğer bu sözleri söylemezse, araya soğukluk ve nefret girer. Eğer söylerse, nifâk ve ikiyuzuluk olur. Ve yine en apaçık mertebesi şudur ki, kime rastgelse, nasılsın, hal-kun ve akrabalıktan habli nasıldır, demesidir. Oysa ki, içinde onların halini sormak düşüncesi yoktur. Şu hâlde bu apaçık ikiyuzuluk olur.

İbn-i Mâce'd (r.a.) diyor ki: «Ben kimseler vardır ki, bir iş için dışarı çıkar, ihtiyacı olan adama gider, o kadar ücretler yapar ki, nifâk ile dinini dünyaya satar ve işini görmüş, fakat Allah'ı küfürünç olarak evine döner.» Ezz-zı Sekatî (r.h.a.) diyor ki: «Bir dîn kardeşini yanına gelip elimi öpmek isteyince, sakahını düşeltmek bahanesiyle elimi sakahına götürürüm. İmanimin münâfiklik defterine yazılmasından korkarım.»

Fudayl yalnız başına bir köşede oturuyordu. Birisi ziyare'ti için yanına geldi. Fudayl: «Niçin geldin?» diye sordu: «Yüzünü görüp ferahlamak için geldim.» dedi. Fudayl: «Allah hakkı için bu sözler net-rete daha yakındır. Benim yanına ancak münâfikçe medhü senâ yap-mağa, seni beni yalan övmeye, ben seni yalandan övmeye, çeşit çeşit yalan yanlış söylemeye geldim. Ya sen buradan geri dön, ya ben giderim.» dedi. Bu gibi sözlerden sakınablenler için insanlara arasına ka-rışmasında zarar yoktur.

Eski büyükler birbirleriyle karışmasın, dünyadan değil, dinden sorarlardı. Hatem-i Asm Hamid-i Le'fâ' (r.h.a.): «Nasılsın» dedi. Ha-mid: «Ehhamdülillah, selâmet ve âliyetleyim» dedi. Hatem: «Selâ-met, Serat köprüsünden geçince olur. Afiyet de cennete girince olur.» dedi. İsa (a.s.) ya: «Nasılsın?» diye sorduklarında: «Bana faydalı olan elimde değildir, zararlı olanı defetmeye gücüm yetmiyor. Ben kendi işi-benden mes'ulüm, iş de elimde değil. Öyle ise benden daha fakir kimse yoktur.» derdi. Rabi b'n Heyeem'e: «Nasılsın?» dediklerinde: «Zaraf ve gınahkırım, rızkıma yivip ecelimi bekliyorum.» derdi. Ebû Derdâ'-ya: «Nasılsın» dedikleri zaman: «Eğer cennetenden emla olursam, isdir» derdi. Üveys El Karriyiye: «Nasılsın?» dedikleri zaman: «Oal-ma derü eksilip günahı çeğalam kimsenin hâli nasil olur.» derdi. Biri

Hakim'e: «Nasılsın?» dediler. «Allah'ın rızasına yerim düşmanı olan şeytana uyarım.» dedi. Muhammed bin Vasi'ye: «Nasılsın?» diye sorduklarında: «Hergün bir konak daha yaklaşıyorum hâli nasıl olur?» dedi. Hamid-e Laffa'ya: «Nasılsın?» diye sorduklarında: «Muhakkak ölecek ve dirilip hesaba çekilecek kimsenin hâli nasıl olur?» dedi. Birisi İbni Sirin'e: «Nasılsın?» dedi. «Bir gün âfiyette olmak istiyorum» dedi. «Yoksa âfiyette değil misin?» dediler. «Günah işlemediğim gün âfiyette olurum.» dedi. Birisine ötürken: «Nasılsın?» dediler. «Azık» olarak uzun sefere giden, arkadaşları olarak kabre giren, delilsiz olarak da adaletli padişahan bururuna varanun hâli nasıl olur?» dedi İbni Sirin, bürüne: «Nasılsın?» dedi. «Beğyüz dirhem borcu olan, çocuk çocuk sahibi olup da fakir olan, bir habbeye bile sahip olmayan kimsenin hâli nasıl olur?» dedi. İbni Sirin evine gitti, bîn dirhem getirdi: «Al, beğyüzünü borcuna ver, beğyüzünü de çocuk çocuğuna nalaka yap.» dedi. ve bundan sonra kimsenin hâlini sormamağa söz verdi. İbni Sirin'in böyle söz vermesi, eğer hâlini sorup da dardına çare bulmazsa, münâfik olur korkusundandır.

Büyüklerden rivâyet edilir ki, eski zamanlarda bazı insanlar vardı. birbirlerine (hayatlarında) selâm bile vermemiş iken, birbirlerinden bir şey isterlerse, sahip oldukları hiçbir şeyi esirgemezlerdi. Bu zamanda olan insanlar ise, birbirlerine selâm olup karşılaştıkları zaman birbirlerinin ahvâlini, evlerindeki kışlara varmaya kadar sorarlar. Ama birbirlerine bir dirhem ihtiyaç oldukları zaman esirgerler, vermezler. Bu da ikiyüzlülüğün ta kendisinden başka bir şey değildir. O hâlde böyle olan insanların arasına karışan kimse, mutlaka nifaka, yalana mübtelâ olur, onlara ortak olur. Eğer muhalefet ederse, onlarla düşmanlık yapması gerekir. Onu kendilerine bîr ağırlık ve yaksayarlar, kusurlarını sayıp gıybetiyle meşgûl olurlar, onların dini ve imanı bir tarafa itilmiş olur.

Dördüncü günah: Kiminde oturup kalkarsan, onun sıfatı sana siriyet eder ve senin bundan asla haberin olmaz. Gâfil kimselerle oturup arkadaşlık eden kimselerin tabiatı, farkında olmadan onların tabiatından birçok günahların tokumunu alır. Dünyayı sevenleri ve onların dünyaya olan iştiraklarını görenler, her ne kadar o iştirâk günah sayıp reddediyor ise de, çok gördüğü için ona bâsit görünmeğe başlar ve zamanla kalbe kötü görünmez olur. Bunun için bir âlimin ipk elbise giydiğini görenler, kalpleriyle ona nefret edip bütün gün onun gıybetini yaparlar. Oysa ki, gıybet, ipk elbise giymekten daha kötüdür. Hattâ şundan da daha ağırdır. Fakat gıybet halk arasında müted olduğu için bâsit görünür. Hattâ gıybet ehliyle değil oturup kalkmak, hâl ve hareketlerini dinlemek bile zarar getirir. Nitekim Sahâbenin ve din büyüklerinin hâl ve hareketlerini dinlemek faydalı olur. Hâleri anıldığı zaman rahmet nakil olur. Hadîste: «Sâlikler anıldığı zaman rahmet iner.» buyurulmaktadır. Rahmetin sebebi, onların hâl ve hareketlerini dinlemekle iyilik arzusu harekete geçmesi ve dünya arzusunun azalmasıdır. Bunun gibi gıybet ehli anıldığı za-

man lânet nâsîl olur. Çünkü lânet sebebi, dünya arzusudur. Onları anlamak da dünya arzusuna harekete geçirir.

Demek ki, gâfilat ahvâli görmek, onların hâl ve hareketlerini dinlemekten daha ağırdır. Bunun içindir ki, Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Kötü arkadaş demirci gibidir. Demircinin yanına gidersen, elbisen yanmasa da, dumanı sana gelir. İyi arkadaş ise, güzel kokular satan gibidir. Sana misk, amber vermese de, onların kokusunu alırsın.» O halde, yalnız oturmak, kötü arkadaşla oturmaktan daha iyidir. İyi arkadaşla oturmak ise, yalnız oturmaktan hayırlıdır.

Nitekim hâdisîs: Beraber oturduğın kimse dünya arzusunun keşifmesine sebep olur ve seni Allah'a davet ediyorsa, onunla bulunmak büyük bir gânimettir. Onun sohbetine devam etmelidir. Bunun aksine olan kimseden de uzak ol. Bilhassa, dünyaya hâris olan, hareketleri sözlerine uymayan âlimin sohbeti, öldürücü zehirdir. İslâm'ın saygısına kalbinden alir. Çünkü onun gibi âlimlerle arkadaş olan kendi kendine hiltâp edip der ki: "Eğer İslâm'ın aslı olsaydı, bu kimse benden önce onun ahkâmını yerine getirirdi. Çünkü bir kimse bir tabak bademli helvayı önüne koyup hars ve iktâh ile yese ve çağırıp: "Ey müslümanlar! Bu helvadan uzak olun. Bu tamamen öldürücü zehirdir" dese, kimse onun sözüne itibar etmese, inanmaz, çünkü onun o helvayı yemeye cesaret etmesi, onda zehir olmadığına delildir. Çok kimseler vardır ki, haram yiyip günah işlemeğe cesaret edemezken, başkası onun yaptığını dinleyince, o fiili işlemeye cesaret bulur. Bu sebeptendir ki, âlimlerin hatâlarını anlatmak iki sebepten dolayı haramdır.": Biri, gıybet olur. Diğer insanlara, onlar gibi günah işlemeye cesaret verir. Çünkü bu hususta âlimi örnek edinip ona uymağa başlar. Bir taraftan da şeytan da onların yardımına kalkar ve :Siz, nihayet fîlân kimseden büyük ve talan kimseden müttaki değilsiniz demeye başlar. O halde câhiller, âlimlerin hatâlarını gördünce iki şey düşünmelidir: «Biri, âlim hatâ yaptı ise de, ilmi ona şefaatçi olabilir. Çünkü ilmin şefaatî büyüktür. İlmî olmayan câhil hatâ yaparsa, neye güvenir.» demelidir. Diğer, ilim bilmektir. Câhil insanların hepeli içki ve fîzîsin haram olduğunu bilir. Bir günahkârın içki içmesi, başkasının bu günaha yapmasına delil olmayınca, âlimin haram yemesi, niçin cesaret verir? Umumiyetle harama cesaret edenler, isimleri âlim olup ilminden haberi olmayan, yahut haram yapmaları bazı mazeret ve tevellidlr ki, câhiller onun hakikatini anlayamazlar. O halde, günah işleyen âlimlere böyle bakmalıdır ki, helâk olmasınlar. Kur'an'da geçen Mûsa ile Hızır'ın hikâyesi —ki, Hızır gemiyi delince Mûsa ona fîraz etti— bu hususların beyanı içindir. Bu makamda asıl maksad şudur: Zaman öyle bir hâle gelmiştir ki, insanların uzlet ve yalnızlığı seçmeleri daha hayırlıdır.

Çünkü sayda: Allah'ın dilediği harîç, hiçbir şehir düşmanlık, fitne, inat ve hileden boş değildir. Yalnız yaşayan tehlikeden kurtulur.

Abdullah bin Amr bin As rivâyet ediyor ki, Peygamber buyurdu ki: «İnsanların birbirlerine girdiklerini gördüğünde zaman,» bunu söylerken mübârek parmaklarına birbirine geçirdi. «Yalnızlık köşesini bırakmayın; dilinizi koruyunuz; bildiklerinizi yapıp, bilmediklerinizi bırakın. Kendi halinizle meşgûl olun; âmele işlerinden elinizi çekiniz.» Abdullah bin Mes'ûd rivâyet ediyor ki, Peygamber buyurdu: «İnsanlar bir zaman gelecek ki, kişi dinini korumak için tâki gibi bir yerden bir yere, bir dağdan bir dağa ve bir mağaradan bir mağaraya kaçacaklar.» «Ya Resûlallah! Bu ne zaman olacaktır.» dediler. Buyurdu ki: «Maâyet, günah işlemeksizin kazanılmadığı zaman. O zaman bekâr kalmak helâldir.» «Ya Resûlallah! Bize evlenmeyi emrettiniz. Bu nasıl olur?» dediler. Buyurdu ki: «O zaman kişinin bekâki, ehli ve evlâdı elinde olacaktır. Ehli evlâdı olmazsa, akraba ve yakınları elinde olacaktır.» «Ne sebeble ya Resûlallah!» dediler. Buyurdu ki: «Onu eli dar ve fakir olduğu için kanyacaklar, takat getiremediği şeyleri teklif edecekler.» Gerçi bu hâdis-i şerif, bekârlık hakkında gelmiştir. Fakat bekârlık hâlinde yalnızlık da anlaşılır. Peygamberin buyurduğu zaman çoktan gelip geçmiştir.

Eski Şeyhlerden Süfyan-ı Sevrî kendi zamanında diyor ki: «Allah hakkı için bu zamanda bekârlık helâl olmuştur.»

Dördüncü fayda: İnsanların şerrinden kurtulur, rahat olur. Çünkü insanlar arasında bulunduğu müddetçe gıybet sıkıntısından, su-i zandan uzak olamaz. Çünkü hakikatını bilmedikleri, akti ve idrâklatıyla anlayamadıkları bir şeyini görseler, ona dil uzatırlar; ayıplarlar. Eğer tazyî, kutlama ve ziyâfet gibi hususlarda müşâmanların baklarını edâ etmeye girişirse, bütün zamanını bu işlere harcamış olur. Bazılarını tahsis ederse, diğerleri dardır, onu uzatır bir köşede uzlet çekildiği zaman bu dağdağlardan tamamıyla kurtulur, hepâi ondan memnun ve mütepekkir olurlar. Büyüklerden beri, daima mezarlıkları dolup, kitap okur ve yalnız otururdu. Ona: «Niçin böyle yapıyorsun?» dediler. «İlâk yalnızlık gibi selâmetli yer, mezarlık gibi vâle ve kitap gibi arkadaş bulamıyorum.» dedi.

Evliya zümresinden olan Sabit-i Ensabî, Hasan-ı Basrî'ye bir mektup yazdı: «Bu sene Haceri gideceğini duydum. Hacer yolunda seninle arkadaş olmak isterim.» dedi. Hasan: «Allah'ın irtisâsı altında bulunmamız bu fikrinizden hayırlıdır. Birbirimizden, aramıza dargınlığın, düşmanlığın girmesine sebep olacak şeyler görsebilirdik» dedi. O halde uzletin faydalarından biri de, burada müridvetini ve gizli şeylerini korumuş olur; iç sırları açığa çıkmaz.

Beşinci fayda: İnsanların ondan tamam kesilir; onun insanlardan tamam kesilir ki, bu iki tamadan çok kötülük olur. Çünkü dünyayı sevenlere bakanlara hürs hâkim olur. Hürs tabiatında tanna', tamma tabiatında da açgöğüs ve sefilik vardır. Bu sebeble Allah Teâlâ buyurur: «Onların bir sınıfına verdiğimiz dünyevi zinetlere bakma! Çünkü o zinet onlara fîne ve belâdîr.» (Hicr sûresi, âyet. 83) Peygamberimiz de buyurur. «Dünya bakamadan sâden yüksek olan zü-

günlere bakmayınız; çünkü onlara bakmak, Allah'ın size nâsib ettiği nimetleri küçük gösterir, nimete nankörlük etmenize sebep olur.» Zenginlerin nimetine bakan, ona elde etmeye kalkarsa, elde edemez; âhireti ziyâna uğratar olur. Elde etmeye kalkmazsa, cihâd ve saâda katılmamak zorunda kalır. Bu da hayli zordur.

Altıncı fayda: Ahmak, kati ve ağır canlı insanları görmekten kurtulur. A'meş'e: «Niçin göderin böyle sakat olan?» diye sormuşlar. «Ağır canlı insanlara bakmaktan.» demiş. Calico'n: «Vücudun sıtması olduğu gibi, ruhun da sıtması var mıdır?» diye sormuşlar. «Var-
dır, Rahun sıtması ağır canlılara bakmaktır.» demiş. İmam-ı Şâfiî (r.a.) der ki, ağır canlıların yanında oturduğum zaman ona gelen tara-
fıma, öbür taraftan ağır bulurum. Gerçi bunlar dünyevi faydalardır, fakat denle de ügisi vardır; çünkü ağır canlı olanlar kalbe ağır gelir, cem diliyle, yahut kalbiyle gıybet etmeye başlar.

UZLETİN ZARARLARI

Bil ki, bazı dîni ve dünyevi üstün maksatlar vardır ki, başkasıyla âniyet ve arkaşlık olmadan mümkün olmaz. Uzlette bunlar yok-
tur. Bunların olmaması uzletin zararlarındandır. Bu zararlar da altı-
dır:

Birinci zarar: İlim öğrenmekten ve öğretmekten mahrum olmak-
tır. Bilmelidir ki, kendine farz olan ilimleri tahsil etmeyen kimseye uzlet haramdır. Eğer farz olan ilmi tahsil etmiş ve diğer ilimleri de tahsil etmeye veya anlamaya muktedir değilse, ibâdet için uzlete çe-
kilmesi câiz olur. Eğer dîni ilimlere ilimlî etmeye muktedir iken uzle-
ti seçerse, uzlet ona büyük hüsrân olur. Çünkü ilim tahsilinden önce uzletti seçenin vakitlerinin çoğu gaflet uykusuyla, gevşeklikle ve boş
geçer. Eğer bütün gün ibâdet ile meşgul de olursa, ilim ile yapılan ibâdet gibi seğiam olmaz; gurur ve dalâletten kurtulmaz. Gurur ve dalâletten kurtulsa da, itikâdi konularında kalbi bâtıl düşüncelerden kurtulmaz ve Allah Teâlâ hakkında düşündükleri ya küfür veya hu-
sret olur, oysa kendisi bunun farkında bile olmaz. Velhâsıl uzlet câhil-
lere değil ilimlere âyıktır. Câhillere uzlette çabuk helâk olur. Doğru-
suna Allah bulur.

İlim öğretme derecesi ise, çok yüksektir. İsa (a.s.) buyurur ki: «İlim öğrenip onunla âmel eden ve başkalarına öğreten kimse, gökte melekler onu "büyük" adıyla anarlar.» İlim öğretmek de uzletle bağ-
daştırılmaz. O hâlde ilim öğretmek uzletten üstündür. Ancak ilim öğrenmekten maksadı, Allah rızası olmasın, mal ve makam olmaması şarttır. Bur da öğretilen ilim dinde faydalı olmalıdır ve muham olana önce öğretmelidir. Meselâ tahareti öğretmeye başlayınca, elbise ve be-
deni temizlemek bâstır. Tahareten maksad başkadır. O da gözun, kulâğın, dilin, elin ve diğer âzânın günahlarından temizlenmesidir. Bu şekilde olan tahareti etraflı anlatmalı ve onunla âmel etmedini tek-
lif etmelidir. Eğer o kimse bunlarla âmel etmeyip başka ilim isterse,

onun maksadı mevki ve makamdır, dîn için ilim tahsîl değildir. Bu tahareti de bitirince, ona demelidir ki, bu taharettten de maksad bunun atasında bir temizliliktir ki o da kalbîn, dünya sevgisinden ve Allah Teâlâ'dan başka herşeyden temizlenmestir. «Lâ ilâhe illâllâh» ın hakikatı da Allah'tan başka aslâ mâbud yoktur, demektir. Çünkü kendi nefsi arzularına uyan kimse, «Kendi arzusuna ilâh edinen» kimselerin zümresinden olur. Yâni arzusuna mâbud edinen kimselerden olup «Lâ ilâhe illâllâh» kelimesinin hâzmetinden mahrum olur. Mühlikat ve müniciyat rûknünde anlatılanları öğrenmeden arzulardan kesiilemenin şekli bilinmez. Taharet ilmi bu şekilde tahsîl edip Allah Teâlâ'ya tevhid etmek, bütün insanlara farz-ı ayndır. Eğer talebe anlatılan ilmi tahsîl etmeden önce hayız, talak, harâç, husumetler ve fetva ilmlerini öğrenmek isterse, yahut mezhepler arasındaki ittifâk ve ayrılıkları; yahut kelim, cedel, münâzara ilimleriyle mü'tasile ve diğer mezheplerin görüşlerini öğrenmek isterse, onun gayesi dîn olmadıgına, rutbe ve makam olduğunu bil. O halde bu gibi kimselerden uzak olmalıdır. Çünkü onun şerri büyüktür. O kimse, daima kendisinin helâki için çalıpsın iş düşmanı şeytanla münâzara olmayıp İmam Ebû Hanîfe, İmam-ı Şâfiî ve mü'tasile cemaatıyla husumet yapması, şeytanın onu elinde oynattığına, onunla alay ettiğine delildir. Hased, kibir, rıyâ, kendini beğenme, dünya sevgisi, mevki ve mal hırsı gibi kazandığı sıfatların hepsi, her biri helâk sebebi olan bâtinî pislik ve necisettir.

Talebe, kalbini bunlardan temizlemeden fetvâlarla ilgili nikâh, talak, selâm ve icâre meselelerinde, hangisinin sahih olduğunu öğrenmeye çalışması yanlış bir yoldur. Oysa bir kimse bunlarda hatâ da ederse bir sevâb alır. Peygamber buyurur: «İcâhâdında kâibet bulan iki sevâb, yamâda bir sevâb alır.» O hâalde Ebû Hanîfe veya İmam-ı Şâfiî mezhebini bu şekilde tahsîl edenin sevâbe bir veya ikiden fazla değildir. Ama nefsinin bu sıfatlardan temizlenmesi dâkkat hatağında dînî helâk olur, selâmet sahiline yol bulamaz.

Zaman öyle bir dereceye geldi ki, büyük bir şehirde, çokî metotla öğrenim yapan bir veya iki kişi bulunur, fazla bulunmaz. O halde müderris olanlara da uzlet daha iyidir. Çünkü ilmi dünyayı sevenlere öğreten kimse, bir gün tevbe edip gazıya gitmek ihtimaliyle yol kesiciye kılıç satan gibidir. Eğer kılıç onu tevbeye çağırmasa, ama ilim onu tevbeye ve Cenâb-ı Hak'ka dâvet eder denirse, bu da yanlıştır. Çünkü fetvâlar, husumetler, muâmeleler, Kelâm, Nahiv ve Lügât ilimlerinin hiçbirisi insanı Allah Teâlâ'ya dâvet etmez. Çünkü bunlarda korkutma vet evvik yoktur. Belki her biri hased, övünme, kibir ve taassup tohumlarına kalbe aklar. Dayınak, görmek gibi değildir. Dikkat edin! Böyle ilimlerle uğraşanlar naail yapıcılar ve naail ödüler.

İnsan dünyadan alıkoyup khîrete dâvet eden ilim, Hkdis ve Tetstr ilimler! İle bu kitabın mühlikât ve müniciyat rûknünde anlatılan ilimlerdir. Bunlar katı kalbli az kimseler haric herkese tesir eder. Bu

anlattığımız şartlarla ilim öğrenen kimsenin uzlete çekilmesi büyük gunahlardan olur.

Eğer bir kimse bu söylediğimiz Hâdis, Tefsir ve diğer mühim olan ilimleri okuyup büyük gayesi mevkî ve rütbe olursa, o kimsenin de öğretiminden kaçınmalıdır. Gerçi onun öğretmesinde başkalarına büyük faydalar hâsıl olur. Ve kendisi helâk olur, başkalarına fedâ olmuş olur. Peygamberin: «Allah Teâlâ İslâm dinine, İslâm'dan hiç nasib almayan kimselerle yardım eder.» buyurması da bunun ifâdesidir. O, sarayı aydınlatan, fakat kendisi daima yarıp eksilen muma benzer. Bu sebeptendir ki, Bîşr-i Hâfî (r.h.a.) üstadından dinlediği yedi cilt hâdis kitabını toprağa gömüp kendisi hâdis rivayet etmedi ve: «Kendimde bu hâdis-i şerîfleri rivayet etmek arzusu gördüğüm için etmedim, Eğer kendimde sükûl arzusunu görsen rivayet ederdim.» dedi.

Büyükler diyor ki: «Haddesenâ (bize hâdis anlattı) diyen beni meclisin başına takdim edile denmiş olur.»

Emirü'l-Mü'minin Ali (r.a.) bir kimsenin, etrafına insan toplayıp nâsihat yaptığını görünce: «Bu kimse beni tanıyan diyor.» dedi. Biriñ sabah namazından sonra vâaz yapmak için Hz. Ömer'den izin istedi. İzin verildi. «Ey Emirü'l-Mü'minin insanlara vâaz yapmayı yasaklar mısın?» dedi. «Evet, korkarım ki, çok gururlanırsın, tamamen berbat olur gibersin.» dedi. Rabia-i Adeviye, Süfyan-ı Sevrî'ye: «Eğer dünyaya sevgin olmasaydı, yani hâdis rivayetini sevmeseydin, iyi insan idin.» dedi. Ebû Süleyman-ı Hattabi der ki: «Bu zamanda sizlerle sohbet edip sizden ilim öğrenmek isteyen kimselerden kaçınınız, uzak durunuz. Çünkü onların ne mah ne de cemâli vardır. Zâhırda seninle dost olup hâtinde de düşman olurlar. Yüzüne karp seni medhû senâ ederler, arkandan seni kötülerler. Hepsinin işi gımmazlık, (soz takımı) aldatma ve hiledir. Onların öğrenmek ve öğretmekten gayeleri senden bir merdiven ediniş kendi beşek emellerine ulaşmak ve seni kendi yüklerini taşımak için hamal yapıp arzularına tâbi olarak her gün bir diyarı gezmeştir. Senin meclisine gelmeği sana mînnet bilirler. Mai ve mevkiînden kendilerine bir karşılık vermeni ve bütün işlerinde ve akraba ve yakınlarına yardım etmeni; onların esiri olup düşmanlarıyla mücadele etmeni ve kötü olmamı isterler. Eğer bunların birinde onlara muhalefet edersen; senin ve ilmin hakkında ne söylediklerini görürsün ve düşmanlıklarını nasıl açığa vuracaklarını anlarsın.»

İçin gerçeği Süleyman'ın dediği gibidir. Çünkü bu zamanda hiç bir talebe, önce vasifesini tâyin etmeyen üstâdı kabûl etmiyor. Fakir muderris ile arada bocalayıp duruyor. Ne talebeyi terkedebiliyor, halkın gözündeki itibarından gikmesinden korkuyor; ne de vasifelerini yapmağa muktedir oluyor. Zâlimlerin huzuruna varıp onlara yazıcılık ve müdara ediyor. Bu şekilde onların hâtin için dinini yitiriyor ve onlardan zerre kadar fayda da bulmuyor. O hâlide bu anlatılan üslûp üzere öğretime muktedir olup bu âfetlerden emin olablenler için ilim öğretmek uzletten tyidir.

Bundan başka câhil olanlar için bîr şart daha vardır: Bir âlimin ilim meclisinde gördükleri zaman ona sû-i zan edip bu toplanmayı makam ve mal için yapıyor dememeli, iyi zan besleyip ilim öğrenmek onun üzerine farz olduğu için Allah Teâlâ'nın rızasını talep etmek için yapıyor diye düşünmelidir. Ama bâtinî pis olanlarda, iyi zanna yer kalmaz. Çünkü herkesi kendinde olan sıfatta görür.

Bu sözleri söylememizin sebebi, âlimlerin hadîslerini aşamaları, öğretme ve öğrenme şartlarına dikkat etmeleri ve câhil olanların da ahmaklığı ve bahaneyi bırakıp âlimlere hürmet etmekte kusur yapmamaları içindir. Çünkü kendileri de bu sû-i zan ile helâk olma başına düşerler.

İkinci zarar: Almak ve vermek faydasından mahrum olur. Almak faydan dediğimiz çalışmaktır ki, insanlara karışmadan mümkün olmasın. Çoluk - çocuğu olan kimsenin çalışmayıp uzlete çekilmesi ganâhur. Çünkü çoluk - çocuğu zıyî etmek büyük günahlarındandır. Ama eğer kıskıyet miktarı mahi olursa, veya çoluk çocuğu olmazsa, uzlet daha iyidir. Vermek faydan dediğimiz sadaka verip müslümanların haklarını gözetmektir. Eğer uzlette zâhîrî ihâdetlerden başka birşey yapamazsa, helâlden kâsıp sadaka vermek onun için uzletten daha iyidir. Eğer onun kalbinde feyiz yolu açık olup Allah'a marifetî hâsıl olmuş, murâcaatıyla ünsiyet پیدا olmuş ise, bu bütün sadakalardan faziletlidir. Çünkü bütün ihâdetlerden asıl maksad budur.

Üçüncü zarar: İnsanların kötü ahlâkına sabır ve tahammül ile yapılan mücahede ve riyazattan mahrum kalır. Bu mücahede, sabır ve tahammül henüz riyazatına tamamlanmamış olanlar için faydalıdır. Çünkü insanlara karışmakla güzel ahlâk hâsıl olur.

Güzel ahlâk bütün ihâdetlerin temelidir. O hâlde güzel ahlâk insanların esiyetine sabretmek ile olunca, insanlardan nasıl uzak duru lazımdır. Tasavvuf ehil hâdîslerin (hizmetçilerinin) insanlara karışmalarının sebebi, câhil insanlardan nafaka dilenmekle kibîr ve gururlarını kırmak; tasavvuf ehlinin ihtiyacını gidermek; onların esiyetine katlanıp kötü huyları kendilerinden uzaklaştırmak ve onlara hizmet etmekle bereket ve himmetlerini kazanmaktır. Eski zamanda hâl böyle idi. Ama bu zamanda bu niyet bozulmuş, maksad makam ve mal olmuştur. O hâlde riyazatı tahallî etmek kimsa için uzlet daha fazilettir. Çünkü riyazatın maksad esiyet ve acı çekmek değildir. Nitekim ilaçtan maksad serî tutmak değil, hastalık unsurunu gidermektir. Hastalık gidince, daima ilâcin acısını tutmak şart değildir. Belki riyazattan maksad Allah'ın zikri ve fikriyle ünsiyet tutmaktır. Riyazatla zikir ve fikre mâni olan birşey zâil olur.

Bili ki, başkalarını da riyazata sevk etmek dinin rükunlerindenidir. Bu da uzlette mümkün olmaz. O hâlde şeyhlerin müridleriyle bulunmamaları mümkündür. Onlardan uzlet etmeleri şart değildir. Ancak âlimlerin riyâ ifetinden, makam ve rûbe talep etmekten kaçınmaları lâzım olduğu gibi, şeyhlerin de bu gibi işlerden kaçınmaları lâzım-

dır. Onların nefretleriyle şartlara uygun bir şekilde bulunmaları uzletten daha iyidir.

Dördüncü zarar: Bazı uzlette vesvese galebe çalar. Zikir ve fikirden nefret hâsıl olur. Fada usanmak olur. İnsanlarla konuşup dinleyip etmeden bu nefret zâil olmaz. İbnî Abbâs (r.a.) diyor ki: «Eğer vesveseden çekinmeseydim, insanlarla arkadaş olmazdım.» Emirü'l-mü'minin Ali (r.a.) diyor ki: «Kâhha rahata kaçırmanız, Çünkü birden zorlarsanız, kalb görünmez olur.» O hâlde her gün bir saat kadar bir kimse ile dinleyip etmeli, onunla dinî konuları ve dinî takrirâtın konuşmalı ve din işlerinin nasıl yapılacağını onunla müşavere etmelidir. Ama gâfil insanlarla bir saat dâhil oturmak zararlı olur, bütün gün meydana gelen arılık ve deruluğu balandır. Peygamber buyurdu: «Herkes kendi arkadaşının sıfatında olur.» O hâlde kiminle arkadaşlık edeceğine dikkat etmelidir.

Beşinci zarar: Cenaze tepyi, dâvete icâbet, kutlama, taziye ve diğer hakları göstermenin sevâbindan mahrum olur. Ancak bu hususlarda da nice türlü âfetler vardır. Çünkü umumiyetle nîfâk ve riyânın olması muhtemeldir. Bazı kimseler, kendini bu zararlardan koruyamaz, bu hakların şartlarına dikkat edemez. Bunun için bu kimselere uzlet daha iyidir.

Geçmiş büyüklerin birçoğu uzlet seçmişler, bu hakların hepsini göstermekten vazgeçmişler. Çünkü umumiyetle dinin selâmetini uzlette görmüşler.

Altıncı zarar: İnsanlar arasına karışıp onların haklarına yerine getirmekte bir nevi tekkübür vardır. Uzlet ve insanlardan kesilmekte de bir nevi tekkübür vardır. Çünkü uzletin sebebi kendini mukemmel görme ve tekkübür olabilir. Çünkü insanların kendisini ziyaret etmelerini istemeyen kimseler zaviye seçerler. Benî İsrâil zamanında çok büyük bir ilim vardı. Hikmetli ilimlerde üçyüz altmış kitap yazmıştı. Allah'ın yanında bir makamı olduğunu düşünürdü. O zamanın peygamberlerinden birine vahiy nâzil oldu ki: «Yeryüzünü nâm ve şöhretine dâhurdum. Ben senin nâm ve şöhretine bakmam.» Bunun üzerine o kimse korktu. Tasnif ve te'liften vazgeçip tenha bir köşede oturup ibâdetle meşgûl oldu ve: «Acaba Allah Teâlâ benden râzı oldu mu?» dedi. Vahiy geldi ki: «Şimdi yine râzı değîlim. İnsanlar arasına karışmadan râzı olmam. Sonra dışarı çılap çarşılarda, pazarlarda insanlar arasına karıştı, câhillikle oturup kalktı, beraber yemek yedi ve pazarlarda kimseden kaçınmadı. Bu defa: «Ey filân! Şimdi senden râzı oldum.» diye vahiy nâzil oldu.

Bil ki, bân insanlar, sadece tekkübür için uzlet eder; insanlar arasında bulunurca hürmet görmeyeceğinden korkar yahut ilim ve ameldeki kusurlarına insanlar vâkif olur diye, zâviyeyi kusurlarını örtmek için perde yapar ve her zaman herkesin bereketlenmek için kendisini sıvarete gölge alını şemelerinin bekler. Bu gibi uzlet nîfâkın tâ kendin olur.

Uzletin Allah için olmasının İki sıkmeli vardır: Biri, zâviyede boş oturmayıp zikir ve fikirle, yahut ilim ve ibâdetle meşgûl olmasıdır. Diğer de; kendisinden dinî faydalar gördüğü kimseler hariç başkasının kendisini ziyaret etmelerini sevmemesidir. Ebu'l-Hasan Hâtem Tûs şehrinin büyüklerinden. Büyük evliyadan olan Ebu'l-Kasım Gergân'ın yanına gitti ve ziyaretine gelmediği için ösür diledi. Ebu'l-Kasım «Ey Hacı! Durak! Başkası ziyaretten ne kadar minnettar oluyorsa, biz ziyareti barakmaktan o kadar minnettarız. Biz o büyük zatla karşılaşmaktan başka bir şey düşünmüyoruz. Yâni Melekû'l-Mevt'in endişesi başka kimseye yer barakmamıştır.» dedi.

Bir hükümdar Hâtem-i Asamm'ın yanına geldi ve: «Ey Hâtem! Ne arzum varsa buyurun ki, vereyim.» dedi. Hâtem: «Arzum budur ki, ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim.» dedi. İnsanlardan hürmet görmek için zâviye seçmek büyük bir cehâlettir. Çünkü din yolunda ilk önce hiçbir hususun kendi elinde olmadığını bilmelidir. Eğer uzlet ve riyazat için kullar dağlara çekilse, ayub olanlar gizlenmek için melâmet yolunu seçmiştir, derler. Velhâsıl her ne hususta olursa, insanlar İki kısım olur, bazıı över, bazıı da kötüler. O hâlde sen doğrusu insan kendi dinini düşünmeli, insanların dedikodusuna kulak vermemelidir. Sehi-i Tâsteri müridlerinden birine bir iş buyurdu. Mûrid: «Ben onu yapamam, halkın dilinden korkarım.» dedi. Sehi arkadaşlarına döndü ve dedi ki: «Bir kimsede İki sifattan bir hâsıl olmadan o tasavvufun hakikatine ulaşamaz. O sifatlardan biri halkı göründen atıp Hakk'tan başka bir şey görmemelidir. Diğer de; kendi nefsinin gözünden düşürmeli, insanlar onu ne sifatta görürse korkmamalıdır.» Hasan-ı Basri'ye: «Ben insanlar, senin meclisine bîm söyletini haberleyip onlarla sana iliriz etmek ve seni kötülenek için getirler.» dediler. Hasan: «Ben nefsinin firdevs-i A'laya ve Cenâb-ı Allah'ın münâcatına tama ettiğini gördüm, insanların dilinden selâmet kalmaya tama' ettiğini görmem; insanları yaratan Hakk bile onların dilinden kurtulmamıştı. Ben nasıl kurtulacağım.» dedi.

Şu hâlde bu anlatılanlardan uzletin fayda ve zararları arlaşıp. Herkes kendi muhasebesini yapmalı, bu hususları nefesine arz etmeli ve kendi hakkında hangisi faydalı olduğuna bilmelidir.

UZLETİN FİDELERİ

Bil ki, uzlet (yalnızlık) köşesini seçen kimse insanları kendi şerrinden ve kendini de insanların şerrinden korumaya; Allah Teâlâ'nın ibâdetine boş ve rahat bir kalb bulmaya niyet etmelidir. Hiç boş durmamalı, zikir, fikir, ilim ve âmele meşgûl olmalıdır. İnsanların görüşmesine izin vermemeli, şehrin haber ve havadisini sormamalı, insanların ahvâlini soruşturmamalıdır. Çünkü onların haberini dinleyince, o haberler hâlvette onun kalbine boşak fikirlerin tohumunu eker ve daha sonra eseri meydana çıkmaya başlar. Oysa hâlvette çok mühim olan şey kalbi konuşmaları kesmektir.

Uzlet eden kimse, en az yiyecek ve giyeceğe kanaat etmelidir. Yoksa insanlarla görüşmek zorunda kalır. Kompalarının esliyetine tahammül etmeli, kendisi hakkında söyledikleri medhu senâlara kulak verip genel bağlamamalıdır. Eğer uzlette ona münâfik, yahut ihlâkî yahut mâtevâzi, yahut müteakkebîr derlerse, kulak vermemelidir. Çünkü bunların hepsi zamânî şeyi eder. Uzletten maksad ise, dedikodudan uzak olup âhiret ahvâline dalmak ve sadece onu düşünmektir. Tevfik Allah'tandır.

YEDİNCİ ASIL

SEFERİN EDEBİLERİ

Bu ki, sefer iki çeşittir: Biri bâtınî sefer, diğeri de zahîrî seferdir. Bâtınî sefer; yer ve gök âlemine, Allah'ın acayib sun'una ve takvâ kâmaklarına sefer yapmaktır. Allah adamlarının seferi, budur. Bedenleriyle evlerinde otururlar ve yedi kat gök ve yedi kat yerden daha geniş olan cenneti dolaşırlar. Ariflerin âlemi, sınırı, sonu olmayan cennettir. Allah, insanları bu sefere dâvet eder. Bu hakikate şu âyeti kerime ile işaret buyurur: «Göklerin ve yerin mâlikâne ve Allah'ın yarattıklarına hakmıyıcılar mı?»

Bu seferi yapamayanlar, Zahîrî sefere çıkmalı, bedenleriyle her yere intikâl etmelidir. Çünkü her gittiği yerden bir ibret alır, bir türân fayda kazanır. Bu kendi ayağıyla yürüyerek kâ'benin zahîrini tavaif edene benzer.

Diğeri ise, şu adama benzer ki, kendi yerinde dururken kâbe onun ayağına gelir, onun etrafında döner, onu siyaret eder ve bütün sırlarını ona açar. O halde bu iki kimse arasında büyük farklar vardır. Bu sebepten Ebû Said-i (Ebû'l-Hayır) diyor ki, insanlar dünyayı garmekten ayakları yara olur. Allah'ın adamları ise, fikir ve zikirle kalblerini yara yaparlar. Biz zahîrî seferin edebîlerini iki babta zikredeceğiz. Bâtınî sefer ise çok incedir. Bu kitapta anlatılması mümkün değildir.

Birinci bölüm seferin çeşitleri ve edebîleri hakkındadır. İkinci bölüm ise, seferdeki ruhsatlar hakkındadır:

BİRİNCİ BÖLÜM

SEFERİN ÇEŞİTLERİ VE EDEBİLERİ

ZAHİRİ SEFER BEŞ KISIMDIR:

1 — İlim öğrenmek için yapılan seferdir. Öğrenilmesi farz olan ilim için sefere gitmek farz ve sünnet olan ilim için de sünnettir.

Hadîste: «İlim öğrenmek için evinden çıkan, geri evine dönüşünce ye kadar Allah yolundadır» buyurulmaktadır. Ve yine hadîste: «İftekler, ilim öğrenmek için yürüyen talebelerin yollarına kanaatları

yayırlara. Selekten bazıları bir hadisi öğrenmek için uzak seferler yapmışlardır. Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) diyor ki, eğer bir kimse den yolunda az bir faydası olan bir kelimeyi öğrenmek için Şam'dan Yemen'e sefer etse, onun seferi boşuna olmasın. Fakat ahirete azık olan ilimler için sefere çıkmalıdır. İnsanı dünyadan ahirete, hastan karamata, riyadan ihlâsa ve insanların korkusundan Hakkın korkusuna davet etmeyen ilim, onun noksanlığına sebep olur.

2 — Kendi nefsinde bulunan kötü sıfatların tedavisiyle meşgul olmak için, nefsin ve ahliğine bilmek gayesiyle sefere gitmektir. Bu da önemlidir. Çünkü kişi kendi hanesinde oturup işleri yolunda gittiği müddetçe, kendi hâlinde hüsni zinde olur, güzel ahliğe sahip olduğunu sanır. Sefer sırasında ise, gizli ahliıklarının perdesi açılır ve kötü sıfat ve ahliğine ve acizliğini gösteren haller zahir olur. Bu hastalıkları anlayınca tedavisiyle meşgul olmalıdır. Bunun için sefer etmeyen muradına ermez denilmiştir.

Bîşrî Hafi (r.h.a.) der ki: «İy zahitler! Sefere gidin ki, (günahlar dan) temizlenesiniz. Bir yerde kalan su mutluğa kokar.»

3 — Karada, denizde Allah'ın acayip işlerini görmeli; dağda, bağlarda ovalarda, çeşitli iklimlerde, dünyanın çeşitli yerlerinde değişik hayvan, bitki ve diğer yaratıkları görmeli, her birinin kendi yaratıcısını tesbih, tenzih ettiğine ve san'ın birliğine delâlet ve şahitlik ettiğine bakmalıdır. Böyle ihret nazarıyla bakan kimse, harfî ve sesli olmayan cansızların sesini anlayabilir ve harisiz ve rakamsız olarak bütün varlıkların çehresinde yazılan ilâhî yamı okuyabilir. Kâinatın bütün arlarına ondan anlayabilir. Bâhusus gökler âlemine baktığı zaman, onlar ki, her gece ve gündüz, kendi etrafında dönen acayib sıralarını Lâzan-ı hal ile açıklar ve bu âyet-i kerimenin mânasını tefsir eder: «Ülkelerde ve yerde nice âlâmetler vardır; üzerinden geçersin, fakat onları anlamazlar.» (Yusuf sûresi, âyet: 105). Bundan başka bir kimse kendi yaratılışına, azalarına ve sıfatlarına bakarsa, emrû boyunca bu manzara kendisine yeter. Bâki kendindeki açılacak hâlleri olduğu gibi görmek için zahiri gösünü kapayıp batini gösünü açmalıdır.

Ulu zâtlardan biri diyor ki: «İnsanları, gösünü aç ki acayip işleri göresin, diyor. Ben ise gösümü yum ki, acayib işleri göresin, diyor. Bu sözlerin ikisi de doğrudur. Çünkü birinci konak zahiri gösünü açıp görülen âlemi görmektir. Sonra ikinci konak da batini gösünü açıp gayb âlemini görmektir. Zahiri acayibâtkilerin sonu vardır. Çünkü o cisimlerle ilgilidir. Cisimler âleminin de sonu vardır. Batini acayibliklerin ise sonu yoktur. Çünkü her şekil ruhu ve hakikâtı vardır. Şekil zahiri gösün nasibi, hakikât da batini gösün nasibidir. Âlî hakikattir. Şekil ise basit bir şeydir. Bunun örneği şudur ki, bir kumaş dil görse, ona bir et parçası sanır. Kalbi görse, bir parça uyumuş siyah kan sanır. O halde dikkat et ki, dilde ve kalpte zahiri gösün nasibi ile batini gösün nasibi arasında ne kadar fark vardır. Demek ki, bütün aza, ecza ve zerreye varıncaya kadar her şeyde durum

boyledir. Zâhiri göden başka nasibi alamayan kimselerin derecesi hayvanların derecesine yakındır. Ama bazı şeylerde zahiri gös batını gösün araştırmadır. Bu sebeptendir ki, yaratıkların acayibliklerini grmek için sefer faydadan uzak değildir.

İkinci sefer: İbadet için olan seferdir. Haccı gitmek, harbe gitmek, Peygamberlerin ve velilerin mezarlarına ziyaret etmek gibi. Hatâ âlimleri ziyaret etmek ve büyük mütefaklerin yanına gitmek gibi. Çünkü onların cemalini görmek ibadetin kendisidir. Dualarının bereketinin büyük faydası vardır. Onları ziyaret etmenin bereketlerinden biri, onları görünc, onlara uymak arzusunu gösterir. O halde, onları görmek ibadetin aynı olduğu için, başka türlü çok ibadetlere tohum ve mayı da olur. Onların üstün nefesleri ve güzel kelimeleri de eklenince, faydalar daha da artar. Onların mezarlarının ziyaretine gitmek de caizdir. Peygamberin: «Üç mesolden başkası için yük bağlanmaz. (Seferi gılınmaz) Mekke mesoldi, Medine mesoldi ve Beytül-Mekaddes.» (*). Bu hadis, şuna işaret ediyor ki, bu üç yerden başka yerler ve camilerle teberük olmeyin. Çünkü bütün yerler ve camiler kıymette birdir. Ancak bu üç yerin diğerleri üzerinde üstünlüğü asbitir. Din âlimlerini hayatlarında ziyaret etmek câiz olduğu gibi, vefatlarından sonra da ziyaretleri câizdir. O halde peygamberlerin ve âlimlerin mezarlarını ziyaret etmek kasdiyle sefere gılmak caizdir.

Üçüncü sefer: Dine zararı dokunan makam, mal, hüküm vermek, ve dünya malıyla uğraşmak gibi şeylerden kaçınmaktır. Bunlarla dine hizmet etmesi mümkün olmayan kimselerin bunlardan kaçınması lazıdır. Çünkü dine hizmet etmek, kalbin rahat olmasıyla olur. Gerçi zaruri ihtiyaçlardan ayrı durmak mümkün olmasa da, fakat daha hafif yük alınabilir. Nitekim: «Yükü hafif tutanlar kurtuluşa buyurulmaktadır. Gerçi bunlar da ağırlıktan azade değildir. İnsanlar arasında tanınan, hasmetli bir makamı olan ekseriya Allah'ın iğdeleri geri kalar. Süfyan-ı Serrî der ki: «Bu zaman gayet kötü bir zamandır. Bu zamanda insivaya çekilenlerden bile korkulur. Namâ şöhretli insanlar nerde kaldı! Bu zamanda seni bir yerde gördüler mi, hemen tanımayacak başka bir yere göçmelisin.» Süfyan-ı Serrîyi, omuzuna bir torba sınımış gittiğini gördüler. Nereye gidersin ey Süfyan? dediler. Filan köyde yiyecek daha ucuzmuş, oraya giderim, dedi. Bu söz söylemek sana yakışır mı? dediler. «Nerde geçim ucuz ise oraya gidin. Çünkü dinin selâmetli ve kalbin rahatlığı için daha uygun olur. İbrahim-i Havas, hiçbir şehirde kırk günden fazla oturmazdı.»

Dördüncü Sefer: Dünya malını kazanmak için olan ticaret yolculuğudur. Bu yolculuk mübahdır. Eğer kendini ve çocuklarını insânlara muhtaç etmemek niyetiyle olursa ibadet yolculuğu olur. Eğer dünya malını toplamak, malına, servetini artırmak ve öğrenip, suslenmek ghyesiyle olursa, şeytan yoluna gitmek olur ve bu yolculuk günah olur. Bu kimseler ekseriyetle ömürleri boyunca yolculuk sıkıntı-

*): Hac bakiinde geçti.

ından kurtulamazlar. Çünkü kifayetten fazla olan dünyanın sonu yoktur. Bazen yol kesiciler, malına, servetini elinden alırlar. Gurbetle garib ve kimsesiz olarak ötür. Bazen de malına sultanlar gascöder. Kendisi de garib olarak ötür. En hafifi malına varisleri alıp kendi arzu ve isteklerine harcıyıp onu da asla anmamaları ve güçleri yettiği halde vasîyetlerini yerine getirmemeleri ve borcunu ödemeyip ahuret vebalini zimmetinde bırakmalarıdır. Hiç bundan daha büyük hüsrân olmaz ki, bir kimse bütün sıkıntı, dert ve bela ve yorgunluğu çeksin de, rahat ve refahına da başkaları görsün.

Beşinci Sefer: Seyretmek ve ferahlanmak için olan seferdir. Bu da eğer az ve seyrek olursa, mübah bir seferdir. Ama şehîrleri dolaymaya adet edinen ve şehîrleri ve yabancı adamları görmekten başka doğru dürlük bir gayesi olmayan kimselerin seferi ise âlimler arasında ihtilâf konusu olmuştur. Bazıları, bu seferde kişi kendi nefsini faydasız yere ıncıtmaktadır. Ve bu da caiz değildir, demişlerdir. Bize göre ise, en doğrusu bu seferin haram olmamasıdır. Çünkü seyretmek, önemsiz de olsa bir gayedir. Herkesin gayesi de kendine güredir. Bu gibi seferleri adet edinenler umumiyetle basit insanlardır. Ama hurka giyenlerden bazıları kıymetli bir zata bağlanıp hizmetlerine girmiyorlar. Hatta ibadete devan da edemiyorlar. Tasavvuf makamlarında batını yolları da açılmamış, gevşeklik ve tembellik sebebiyle bir pirin emri altına giremiyorlar. Ve içleri bir mârşêdîn emrine uymaya da izin vermiyor. Bu kimseler, şehîrleri doluyorlar. İyi sofrâ, rahas yer buldukları yerlerde fazla dururlar. Fakir sofrâ, az yemek buldukları zaman da hizmetçilere dil uzatıp kalblerini kırarlar. Bir yerde mamur sofrâ olduğunu duyunca, oraya giderler. Bazen kıymetli bir zatın mezarına bahane edip, maksadınız ziyarettir derler. Oysa maksadları ziyâret değil nimet celbetmektir.

Bu sefer, gerçi haram değil, ama mekruhtur. Bu adamlar, gerçi zai ve fasık değil ama meşmumdur. Ama eğer kendilerini tasavvuf ehlinin gösterip sofilerin nafakasından bir şey alırlarsa, kendileri fakir ve zai olur, aldıkları nafaka haram olur. Çünkü her hurka giyip beş vakit namaz kılan sofi olmaz. Sofî; bir matlubun talibi olup matlubuna kavuşmuş, yahut henüz taleb safhasında olup talebinde kusur etmeyen, veya onları doğrulayıp hizmetlerinde bulunan kimselerdir. Sofilerin nafakası bu üç kimseye helâl olur, başkalarına olmaz. Sofî olmayan kimse hurka giymekle sofi olmaz. Belki eğer soygunculara vakfedilen bir şey varsa, ona helâl olur. Çünkü kişinin tasavvuf ehli olmadığı halde, kendini sofi göstermesi sadece soygunculuk olur, başka türlü olmaz. Bu insanların en kötülberi, tasavvuf ehlinin istilâhlarından birkaç ibare ederleyip onlar gibi konuşup ve bu konuşmalarıyle önekilerin ve sonrakilerin ilmini yuttuğuna ve bu sayede bu kelimeleri kullanabildiğini düşündürenlerdir. Bazen o kelimelerin uğursuzluğu onları böyle dereceye getirir ki, âlimlerin ilmine hakaret görsün. Şer-i Şerîfe basit nazarıyla bakarlar ve Şeriat zayıflar içindir, din yolunda korvetli olanlara hiçbir şey zarar etmez. Çünkü onların di-

ni büyük havuz gibi olmasa, asla necaset kabul etmez, demeye başlarlar.

O bedbahtların dalkıleti bu dereceye ulaştıktan, onların birini öldürmek Rumda ve Hindde bin kâfir öldürmekten daha fasiletlidir. Çünkü Müslümanlar kendilerini kâfilardan korurlar, ama bu melunlar İslâm dînine, İslâm adıyla yuluyor. Bu zamanda lânetli şeytanın bundar gibi bir tusağı daha yoktur. Çok kimseler bu tusağa düşüp belâk olmaşlardır.

ZAHİRİ SEFERİN EDEBİLERİ

ZAHİRİ SEFERİN BAŞINDAN SONUNA KADAR SEKİZ EDEBİ VARDIR:

Birinci edeb: Başta zimmetinde olan kulların haklarını edâ etmeli, yanında bulunan emanetleri sahibine teslim etmeli, üzerinde nafakası lazım olanların nafakasına vermeli, sefer anşum belâiden hazırlamalı, anşu, arkadaşlarına da yardım edebilecek şekilde bol yapmalıdır. Çünkü yemeği sadaka vermek, tatlı konuşturmak, seferdeki kiracısına güzel davranmak seferin güzel ahlâkları cümlesindendir.

İkinci edeb: Dindar ve zahit birisiyle arkadaş olmalıdır ki, din işlerinde kendisine yardımcı olsun. Peygamber (a.s.a.) yalnız yolculuk yapmayı yasaklamıştır ve: «Üç kişi bir cemaatı» buyurmuştur. O halde sefere çıkarken, birini reis seçmelidirler. Çünkü seferde çok değişiklik görümler olur. Bir işte bir görüşe uyulmazsa, o iş rayı olur, elden çıkar. Din işleri bir değil, iki kurvetin elinde olsaydı hiçbir şey var olmaz; hepisi rayı olurdu. Fakat içlerinden güzel ahlâk şahsını reis seçmelidirler.

Üçüncü edeb: Evinde kalan arkadaşlarına vedâ etmeli, herbirine Peygamberimizden nakledilen şu duayı okumalıdır: «Ökünü, emanetini ve âmellerinin sonunu Allah'a ısmarlamın.» Bir kınse Peygamberimizin yanında yolculuğa çıkarken Peygamberimiz bu duayı okurdu:

«Allah sana takva nasib eylesin, günahına affeylesin ve nereye yönelirsen hayırlar ihram eylesin.» Sefere çıkanlara vedalaşan mükimlerin bu duayı okuması sünnettir. Veda ederken bütün yakınlarını Allah'a ısmarlamalıdır. Bir gün Hz. Ömer ihramda bulunurken, yanında bir çocuk bulunan birisi geldi. Ömer: «Sâbhanallah! Bu çocuğun sana benzediği kadar birbirlerine benzeyenleri görüsedim», dedi. Dedî ki, ya Ömer! Ben bir yolculuğa çıkarken, bu çocuğun annesi hamile idi. Bana «bu halinde beni bırakıp gider misin?» dedi. «Karşımdakini Allah'a ısmarladım», dedim. Seferden dözünce annesinin öldüğünü gördüm. Bir gece bazı kimselerle konuşurken usakta bir ateş gördüm. «Bu ateş nedir?» dedim. «O ateşle yandığı yer senin hamının mezarıdır. Her gece böyle yanar», dediler. O iyi amelde idi, namaz kılar, oruç tutardı. Bu neden oluyor dedim ve mezarın başına gittim, açtım. Bakım ki, içinde bir mum yanıyor ve bu çocuk o mezarın içinde oy-

nuyor. Birden gayibten bir ses geldi ki: «Ey falan! Bunu bize ısmarladın. Eğer annesini de ısmarlarsaydın onu da sağ bulurdun.»

Dördüncü edeb: İki namaz kılmaktır: Biri sefere azzetmeden öncedir ki, İstihare namazıdır. İstihare namazı ve duası herkesçe bilinmektedir. Diğerini de, evinden dışarı çıktığı zaman kılar. Enes (r.a.) diyor ki, birisi Peygamberin huzuruna geldi ve: «Ya Resûlallah! Sefere çıkmaya azzet ettilim. Vasiyetnamemi yazdım. Vafideme mi, çocuğuma mı, yahut kardeşime mi teslim edeyim?» dedi. Peygamber buyurdu ki: «Sefere gitmek üzere olan kimselerin geri bırakacağı en hayırlı şey, sefer için yükünü bağladığı zaman evinde kalacağı dört rekât namazdır. O namazda Fatiha ve İhtis sûreleri okunur. Sonra bu dua okunur:

Allahum! Bu namazla sana iltica ediyorum. Bunu ehline, malıma, hakmak için yerimde bıraktım.» O namaz onun ehline malına kendi yerinde bakar. Seferden dönmüneye kadar evinin etrafında muhafaza edici olur.

Beşinci edeb: Evin kapısına çıkınca bu duayı okumalıdır:

«Allah'ın imniyeti ve O'nun yardımıyla işe başladım. Ona tevekkül ettim. Kuvvet, kudret Allah'a mahsustur. Yoldan çıkarmaktan, çıkarılmaktan, zulüm etmekten, zulüm olunmaktan, câhillik yapmaktan, bana karşı câhillik yapılmaktan sana uğrurum.» Hayvana binince, bu duayı okumalıdır:

«Bu hayvana (bineği) bize müzahhar eyleyen Allah mümtazdır. Eğer onun lûtfu olmazsa biz buna güç getiremezdik.» Sefere perşembe günü sabahleyin erken çıkmaya çalışmalıdır. Çünkü Peygamberimiz sefere Perşembe günü başlardı. İbn-i Abbas (r.a.) der ki: Bir sefere gitmek isteyen, yahut birisinden bir ihtiyaç isteyen sabahleyin etmelidir. Çünkü Peygamberimiz buyurur ki: «Allahum! Perşembe ve Cumartesi sabahlarını ümmetimize bereketli eyle.» (İbn-i Mace) O halde Cumartesi sabahı da mübarektir.

Altıncı edeb: Hayvana hafif yük vurmali, hayvanın sırtına ağır lıgını bırakıp oturmamalı, hayvan üzerinde uyumamalı, yüzüne vurmamalı, sabahleyin ve akşamleyin birer saat yaya yürümelidir. Böylece hem ayağı açılmış olur, hem de hayvanın yükü hafifler, sahibi de sevinmiş olur. Seçften bazıları, hiç inmemek şartıyla hayvan kiralarlari ve kendi insanlıklarından hayvana sadaka olsun diye arsura inerlerdi. Hayvana sebatsız yere dövülür ve gücünden fazla yük vurulursa, kıyamet gününde davacı olur. Ebu'd-Derda'nın bir devesi Mürken, «akın, beni Allah'a şikâyet etmeyesin. Sana gücünden fazla yük vermedim», dedi.

Hayvana ne yükletecekse, kiracıya göstermelidir ki, ruksak olsun. Yüku artırmamalıdır. Çünkü şart yapıldıktan sonra artırmak câiz değildir. İbn-i Mübarek bir hayvana binmişti. Birisi ona bir mektup verdi. «İlan kimseye ver diye. İbn-i Mübarek, hayvan sahibi ile bu mektubu konuşmadık deyip mektubu almadı ve Fıkah âlimlerinin «bu şey-

lerin ağırak ve miktarı yoktur, Müsâfaha câhîdîre, sözlerine ihtîrâs etmedî ve çok varâ sahîbî olduğu için bu kapıyı kapamak istedi.

Yedinci edeb: Hz. Aîşe (r.a.) diyor ki: «Peygamber ne zaman sefere azmetse, kendi eliyle tarak, ayna, misvak, sürmeden yamına alırdı. Bir rivayette makas ve koku şişesini de alırdı. Tasarruf ehli ip ve kervâyı da ilâve etmişler. Eski müslûmanların bunları beraber götürmek adeti yoktu. Şu bulmadıkları zaman şu yerine tayemmüm ile yetinirlerdi ve istinâda taş ile temâskunlar idi. Kesin olarak necis olduğunu bilmedikleri sudan abdest alırlardı. Ama selefîn böyle âdeti yok ise de, bu insanlar için evlâs, bunları âdet edîlîp ihtiyatı eîden bırakmamaktır. Çünkü Selefîn seferleri akseriya gaza, cihâd ve büyük işler içindi, böyle şeylerle ilgilenmezlerdi.»

Sekizinci edeb: Peygamber seferden gelirken, mübarek Medine-i Münevvere gürûkûnce: «Allah'ım, bise burada istikrar ve güzel rûk nâsib eyle» buyururdu. Şehre girerken önden birini gönderirdi. Seferden gelen kimse'nin aniden evine girmesini yasaklamıştı. Önce camiye gidip iki rekât namaz kılardı. Evinin kapısına geldiği zaman şu duayı okurdu:

«Rabbîne tesbe ediyorum, ona şükrediyorum. Binde günah bırakmamasına şıyar ediyorum.» Çoluk çocuğuna bir şey hediye getirmek, sunneti müstekkededir. Bir hediye getirmeniz, haybesine birer taş bırakmalıdır. Bundan gaye bunun sunneti müstekkede olduğunu bildirmektir.

Zahiri seferde zahiri edebler bu anlattıklarımızdır.

Seferde batini edebler: Yapacağı seferde dinen terakki edeceğini zannetmedikçe, sefere çıkmamalıdır. Yolda dininde bir noksanlık hissederse, dönmelidir. Hangi şehre giderse, büyük velilerin mezarını ziyaret etmeli, o şehirdaki şeyhleri şıyaret edip her birinden bir fayda almalıdır. Fakat niyeti sadece bu şeyhleri şıyaret ettim diye avâm olmak olmamalıdır. Belki, ziyareti, sohbetlerinin bereketinden istifade etmek niyetiyle olmalıdır. Hiçbir şehirde en günden çok durmamalıdır. Bir din kardeşinin ziyaretine giderse, üç günden çok durmamalıdır.

Çünkü misafirliğin haddi bu kadardır. Ancak durmadığı takdirde üzdüğü hastalanma ihtimali varsa, fazla durabilir. Bir pîrin ziyaretine giderse bir günden çok durmamalıdır. Pîrin huzuruna varmak isteyince, kapıyı çalmalıdır. Belki kendisinin dışarı çıkmasını beklemelidir. Onu ziyaret etmeden bir şey yapmaya başlamamalıdır. Oun huzurunda kendisi bir şey sormadan konuşmamalı, sorunca da kûrûmu kadar konuşmalıdır. Fazla konuşmamalıdır. Kendisi bir şey sormak isterse önce izin istemelidir. O şehirde gece sohbetleriyle meşgul olmamalıdır. Çünkü ziyaretin illâsı gider. Yolda şük, tesbe ve Kur'anın tilâvetiyle meşgul olmak, fakat bunları gîlî yapıp kumrîye iştîrakı emelidir. Bir kimse kendisine bir şey derse, ona cevap vermediği tesbîhten önemli görmelidir. Eğer hazerde bazı salihlerin hizmetli-

le meşgul ise, mümkün mertbe onların şerefli hizmetlerinden ayrılmamalıdır. Çünkü onların hizmetini bırakıp sefere çıkmak sadece nimate namâkörtük olur.

İKİNCİ BÖLÜM

MİSAFİR SEFERE ÇIKMADAN ÖNCE ÖĞRENMESİ YACİB OLAN BİLGİLER:

Misafir olan kimsenin ruhsatlardan faydalanmaya niyeti yok ise de, Sefer ruhsatlarını öğrenmesi vacibtir. Çünkü sarâret ruhsat içip ettirebilir. Taharetle iki ruhsat vardır:

Mest üzerine meshetmek ve teyemmüm etmekdir. Farz namazlarda da iki ruhsat vardır: Biri dört rek'atlı namazları iki rek'at olarak kılmak, diğeri de, öğle ile ikindi namazlarına; akşam ile yatsı namazlarına birleştirilerek kılmaktır. (Hanefî imamlarına göre namazları birleştirmek caiz değildir. Ancak hatta iki yerde câizdir ve namazı kaır da ruhsat değil vacibtir). İki ruhsat da sünnet olan namazlardadır. Biri, hayvanın sırtında sünnet kılmak, diğeri de yürürken kılmaktır. Bir ruhsat da oruçtadır ki, oruç tutmamaktır. Bunların hepsi yedi ruhsat eder:

Birinci ruhsat: Mest üzerine meshetmektir. Tam bir abdest üzerine giyilmiş olan mest abdest bosalduktan öğün üç gece geçinceye kadar üzerine meshetmek câizdir. Eğer mukim (evinde) ise bir gün bir gece geçinceye kadardır. Ancak bu mesh beş parça mümkün olur:

1 — Mesti, abdesti tamamıyla aldıktan sonra giymiş olmalıdır. Eğer bir ayağını yıkar da öbür ayağını yıkamadan mest giyerse, İmam-ı Şâfi'ye göre câiz değildir. Öbür ayağını da yıkayıp mest giyince diğer ayağınınkini de çıkarıp yeniden giymelidir. (Hanefî imamlarına göre, abdestli bulunmak kâfidir).

2 — Mest, deri olmasa da üzerinde bir miktar yürünebilecek dayanıklı olmalıdır.

3 — Mest, topağa kadar farz yerlerde sala delik olmamalıdır. İmam-ı Malik'e göre, vacib olan üzerinde yürünebilsedikten sonra parçalanmış da olsa olur. Bu Şâfi'nin ilk kavidir. Bize İmam-ı Mâlik'in kavli daha evlâdır. Çünkü mest yulculukta sağlam kalmaz. (Hanefî imamlarına göre, mest üç parmak kadar yırtılmadıkça üzerine mesh câizdir).

4 — Eğer meshetmiş ise, mesti ayağından çıkarmamalıdır. Eğer çıkartmışa, yeniden abdest alması daha iyidir. Yalnız ayağını yıkası da kâfiyet eder.

5 — Baldırı üzerine meshetmemeli, yalnız ayağı üzerine meshetmelidir. Ayağının üstünü meshetmek daha evlâdır. Bir parmağıyla da meshetmek câizdir. Evlâ olan üç parmağıyla meshetmektir. (Ha-

nefi imamlarına göre üç parmakla meshetmek vâcibtir). Ancak bir parmakla yaparken her defasında suyu yenilirse câizdir.

Bir defadan fazla meshetmemelidir. Seferde çıkmadan önce mesh ettiyse bir gün ve bir gece ile yetinmelidir. (Hanefî imamlarına göre, eğer bir gün bir gece geçmeden sefere çıktıysa, üç gün üç gece mesheder). Mast giymek isteyen kimse önce mastı başaşağı edip sâikmesi sünnettir. Bir gün peygamberimiz mastların bir tekini giydi. Diğerini karga alıp götürdü ve birden içinden bir yılan düştü. Bunun üzerine peygamber buyurdu: «Allah'a ve âhiret gününe inanana deyin ki, mastları başaşağı edip sâikmeden giymesin.» (Taberani).

İkinci ruhsat: Teyemmümdür. Taharet bahsinde etraflıca anıltıldığından söz uzatmamak için burada tekrarlanmayacaktır.

Üçüncü ruhsat: Dört rekatlı olan farzları iki rekatlı kalmaktır. Ancak burada Şaîfiye göre beş şart vardır:

1 — Vaktinde eda etmelidir. Seferde geçirdiği namazları kaza ederken tam kılması daha iyidir.

2 — Kaare (dört rekatlı farz namazları iki rekatlı kılmağa) niyet etmelidir. Eğer tam kılmağa niyet ederse, yahut tam kılmağa niyet edip etmediğine şüphelenirse tam kılması lâzımdır.

3 — Tam kılan bir imama uyarsa, kendisi de tam kılmalıdır. Hatta imamın mukim sanıp tam kılacağına ihtimal verurse kendisinin de tam kılması lâzım gelir. Çünkü misafiri mukimden ayırmak zordur.

Ama misafir olduğunu bilse, fakat kasredip etmeyeceğini bilmesee, imam kasretmese de kasretmesi câizdir. Çünkü niyet gâlidir, onu bilmek zordur ve bilmek de şart değildir.

4 — Sefer uzak ve mübah olmalıdır. Ama efendisinden kaçan kölenin, yol kesicinin, haram kazanma peşinde olanın, yahut annesinin, babasından izinsiz olanın, borcunu ödeyemediği halde borcundan kaçan seferleri mübah olmadığı için bunlar ruhsattan faydalanamaz. (Hanefî imamlarına göre her yolu için ruhsat vardır.) Velhasıl sefer gâyesiz olmaz. Eğer o gâye harama sebep oluyorsa o seferde ruhsat yoktur.

Uzak sefer olabilmek için oruçlu fersah (her fersah 6 km. kadardır) olmalıdır ki, her fersah onkibin adımdır. (Hanefîlere göre, deve yürüyüşü ile üç günlük olmalıdır.) Seferin başlangıcı, harabe ve bahçelerin bitiminden değil, şehir evlerinin bitiminden sayılır. Seferin sonu ise memleketindeki münâz yerlere dönmekle veya şehirde üçgün veya daha fazla kalmaya niyet etmekle gelir.

Şehre geldiği gün ile çıktığı gün hariştir. (Hanefî imamlarına göre onbeş gün durmaktadır). Ama (Şaîfiye göre) üçgün (Hanefîye göre onbeş gün) kalmaya niyet etmese, fakat işleriyle meşgul olarken o kadar zaman geçse, ve her gün çıkmak umidini taşıyorsa, kıyas budur ki, kasretmek câiz olur. Çünkü misafirlikten kurtulmamaq olur, kalmak için kalbi karar etmemiştir.

Dördüncü ruhsat: Namazları cem'dir ki, mübah olan uzun seferlerde öğle namazını tehir edip ikindi namazıyla beraber kılmak, yahut ikindi namazını öne alıp öğle namazıyla beraber kılmak, yahut akşam namazını öğle namazıyla beraber kılarken, önce öğle namazını, sonra ikindi namazını kılmaktır. Evlâ olan sünnetlerin faziletinden mahrum kalmamak için onları da kılmaktır. Çünkü seferin faydaları onların yerini tutamaz. Ama dilerse, sünnetleri hayvanın sırtında veya yürürken kılabilir. Eda etmek sırası şöyledir. Önce öğlen namazının dört rekât sünnetini, sonra ikindi namazının dört rekât sünnetini, kılmalıdır. Sonra ezan okuyup kâmet getirmeli ve öğle namazının farzını kılmalı, sonra kâmet getirip ikindi namazının farzını kılmalıdır.

Eğer teyemmüm ile kılıyorsa, teyemmümü iade etmeli, bu iki farz arasında teyemmüm ile kâmetten başka zaman geçirmemelidir. Ondan sonra öğle namazının son iki rekât sünnetini de bu ikindi namazının farzından sonra kılmalıdır. Öğle namazını tehir edip ikindi namazıyla beraber kılarken böyle kılmalıdır. Eğer ikindi kıldıktan sonra güneş batmadan memleketine ulaşarsa, ikindiyi iade edip tam olarak kılmalıdır. Akşam namazıyla yatsı namazının hükmü de böyledir. Bir rivayete göre, iki namaz cem' etmek uzak olmayan seferlerde de câizdir. (Hanefî imamlarına göre, seferde cem' etmeye ruhsat yoktur. Yalnız hacılar Arufatla ve Müdedlife'de yaparlar). Bir teyemmümla iki farz ve diğer sünnetleri de kılmak câizdir.

Beşinci ruhsat: Sünnetleri hayvanın sırtında kılabilir. Yüzünü kibleye çevirmek farz değildir. Yol istikâmeti kible yerine geçer. Fakat bile bile yolunu değiştirir ve kibleye dönmese namazı bozulur. Yanlışlıkla olursa yahut hayvanı sığın olursa, müddi olmaz. Rukû ve secdeleri işaretlerle yapılmalıdır. Sırtını eğmemelidir. Secde için biraz daha eğilmelidir. Fakat tehlikeli olacak şekilde şart değildir. Taht-revanda ise, rukû ve secdeleri tam yapılmalıdır.

Altıncı ruhsat: Yaya yürürken sünnetleri kılmaktır. İlk tekberi alırken yüzünü kibleye dönmelidir. Çünkü burada kibleye dönmek kolaydır. Hayvan üzerinde olana zor olur. Onun için hayvan üzerinde olan için bu şart yoktur. Rükû ve secdeleri ath gibi işaretlerle yapılmalıdır. Teşehhüt vaktinde oturup tehiyyat okunmalıdır. Necasete basmamaya dikkat etmelidir. Yoldaki necasetlere basmamak korkusundan yoldan sapmaya farz değildir. (Bunlar Şafî mezhebine göredir.) Düşmandan kaçan, düşmanla döğüşen, yahut selden veya kurttan kaçana, farz hayvanın üzerinde kılmak câiz olur. Sünnet için anlatığımız şekildedir. Bu şekilde kılınan farz kaza etmek farz olmaz.

Yedinci ruhsat: Oruç tutmamaya niyet eden yolunun orucu açmasıdır. Eğer şehirden sabah vaktinden sonra çıkarsa, orucu açması câiz olmaz. Orucuna ağıttan sonra şehrine dönerse gündüzün yemek yemek câizdir. (Hanefî imamlarına göre günün kâbarını tutmak farzdır). Eğer oturup açmadan şehrine dönerse orucu açması câiz olmaz. Mîsafir için namazı kasren kılmak daha usundur. Ancak böylece güphe ve ihtilâftan kurtulur. Çünkü Ebdü Hanefiye göre kasr etme-

den tam kılması oâız değıdır. Ama oruç tutmak daha üstündür. Çünkü kaza tehlikesinden kurtulur. Ancak yolu kendisinden korkup oruca güç getirmeme ihtimali olursa, bu durumda oruç tutmamak daha iyi olur. Bu anlatığımıza yedi ruhsattan üçü uzak seferdedir ki, dört rekâtli namazların kasrı, oruca açmak ve üç gün meshetmektir. Üçü de uzak olmayan seferlerdedir ki, hayvan üstünde ve yürürken sünnet kılmak emrını kılmamak ve kaza etmeksizin teyemmüm etmektir. Ama iki namaz Cem' etmekte ise, ihtilâf vardır. Zâhir olan uzak olmayan seferde oâız olmamasıdır. Bu anlatılan bilgileri, eğer ihtiyacı zamanında soracak kimse yoksa, seferden önce öğrenmesi vâcib olur. Kibleyi bulma bilgisini, namaz vaktini bilme bilgisini bilmesi de lâzımdır. Eğer gittiği yerde köy ve şehirler yoksa, kible tarafı belli değılse, ça kadar bilmek lâzımdır ki, güneş öğle namazı vaktinde, kibleye karşı durunca nasıl olur? Güneş doğarken ve batarken nasıl olur? Kutup hangi tarafa düşer. Eğer yol üzerinde dağ var ise, kible sağa mı sola mı düşer. Bu kadarını bilmek gereklidir. Daha doğrusunu Allah bilir.

SEKİZİNCİ ASIL

VECD VE SEMA'IN KİMLİKLERİ VE HÜKMÜ SEMA'I İKİ BARDÂ ANLATACAĞIZ İNŞALLAH

BİRİNCİ BÂB

SEMA'IN HELÂL VE HARAM KISIMLARI

Bil ki, ateş, taş ile demirde gibi olduğu gibi, insanlarda da güzel ilâhî bir sır vardır. Taş ile demiri birbirine vurmaktan ateş peydâ olup zâhire düştüğü gibi, güzel ve ahengli sesleri dinlemekle insanın kalbi harekete geçer ve elinde olmadan bir hal hasıl olur. Bunun sebebi, insanın yüce âlemle olan ilişkisidir. Bu âleme ruhlar âlemi demir. Yüce âlemin aklı, cemîl ve güzelliğidir. Güzelliğin aklı da uygunluktur. Güzeli uygunluk bulunan her şey o âlemin bir namûnesidir. Bu âlemde görülen her güzelliğe ve uygunluk tüm olarak o âlemdeki cemâlin tecerresidir ve ona racidir. Onun için vezinli ve ahengli sesle o âlemin acayibliklerine benzemesiyle insanın kalbi ona karşı uyanır ve elinde olmadan ona karşı bir şevk ve hareket hasıl olur. Oysa kendisi o şevkin nereden meydana geldiğini bilmez. Bu hal, saf olan ve aşkın bağlarından azade olan kalbire hasıl olur. Ama aşkız olmayıp benümle meşgul olan kalb, vezinli ve ahengli sesleri dinlemesi ile köbrükleşip alevlendirilen ateş gibi harekete geçer. Allah sevgisi kalbine hâkim olan kimse için bunu dinlemesi önemlidir, ateşi alevlendirir.

Aklız ve batıl aklı olanlar hakkında ise, öldürücü zehir gibidir, haramdır. Den âlimleri, bunu dinlemenin helâl olup olmadığı hakkında görüş ayrılığına düğüşmektedir. Dinlemek haramdır diyenler, zâhir

ehlidir. Allah sevgisinin hakikatının insanın kalbinde şekil yapması onların tabiatına uygun, görüşüne muvafık gelmemiştir. Onlara göre insan kendi cinsine meyî gösterir, sevgi bağlar. İnsan cinsinden olmayan, hatta hiçbir benzeri de olmayan bir şeyi sevmek nasıl doğrudur. Şu hâlde, onlara göre, aşk yaratıklardan başka bir şeye karşı mümkün olmaz. Eğer yaratıcıya karşı aşk mümkün olursa, hayal ve benzetmeye binaen olur ki, bu da batıldır. Bunun için bu âlimler der ki, vevd ve sema', ya oyun ve eğlencedir, yuhut da insanların aşkına racidir. Bunların ikisi de çirkindir. Onlara «Halkta muhabbet mümkün olmadığına göre, Allah sevgisinin insanlar üzerinde farz olmasının manası nedir?» diye sorulunca, «Allah'ı sevmenin manası, emtine mütlî ve fermanına bağlı kalmaktır», diye cevap verirler. Oysa içlerine düğün bu söz büyük bir hatadır. Bu sebeble biz onların hatasını münciyat rubûnünde olan muhabbet kısmında, muhabbetin hakikatını beyan etmekle anlatacağız. İnsanlık (İmam-ı Gazâlî mezhebi şâdî olduğu için böyle buyurmuşlar. Hak budur ki, Hanefî imamları Allah'ın sevgisini inkâr etmiyorlar. Mutlak olarak sas haramdır, demeleri, fıkâ âletî olup arzuyu tahrik ettiğine binaendir).

Ama burada bu kadarını açıklayalım ki, sema'n bîkümü kalbe müracaatla anlaşılır. Sema' kalbe olan bâlî tahrik eder. Kalbe olmayanı tahrik etmez. Kalbinde yer'an makbul ve sevgili şeyler bulunan kimse için sema, bunları tahrik edip artırmakla sevâbe de artar. Kalbinde yer'an çirkin ve batıl birşey olan kimse, Sema, dinlemekle cezası artmış olur. Kalbinde her birisi de bulunmayan, fakat Sema'ı oyun ve eğlence için dinlenmesi sayıp hâkaten ondan zevk alan kimseye de Sema', mûbah olur. O hâlde Sema' üç kısımdır.

Birinci kısım: Gaflet, oyun ve eğlence için dinlemektir. Bu gaflet ehlînin içidir. Dünyanın kendisi de tamamen oyun ve eğlencedir. Bu da diğer oyun ve eğlenceler gibi olur. Dinlemesi hoş gittiği için haram olmaz. Çünkü hoş giden her şey haram değildir. Hoş giden şeyin haram olması hoş gittiği için değildir. Belki onun bir çeşit zarar ve fesâda olduğu için haram olmuştur. Meselâ, kuşların sesi hoş gider, oysa haram değildir. O hâlde kulak için güzel ses, göz için yeşillik ve akar su gibidir. Burun için güzel koku gibi, ağız için tatlı yemek gibi ve akıl için garib hükmetler gibidir. Bu duyuların her birinde bir çeşit lezzet vardır. O hâlde dinlemek hoş gittiği için hiçbir haram olmasın. Dinlemekle zevklenmenin haram olmadığına delil şudur ki: Hz. Aîşe (r.a.) bildiriyor ki: «Bayram günü zemeller masdîdin kapısı önünde oynuyorlardı. Peygamberimiz (s.a.s.) "Ey Aîşe! Bunları seyretmek ister misin?" dedi. Evet, isterim, dedim. Peygamber kapının önüne durup kolunu önüne uzattı. Ben çengel kolunun üzerine koydum ve o kadar seyrettim ki, Peygamber "yetmez mi ey Aîşe?" dediğçe biraz daha seyrediyim derdim.»

Bu bâlîs sâhîhtir. Bundan beş çeşit rubesât anlaşılır:

1 — Oyun ve eğlenceyi seyretmek, arsura olursa haram olmaz.

Çünkü zenciler oynamakta, eğlenmekte ve şarkı söylemekte idiler.

2 — Onlar bunları mesebî kapısında yapıyorlardı.

3 — Peygamberimiz Aişe'yi eve götürürken: «Ey Ertide Oğulları! Oyununuza bakın.» buyurdu. Ertide oğulları, oyunlarıyla meşhur bir Habeş kabilesidir. Bu sözü, onların oyununa izin vermektir. Haram birşey olsaydı, nasıl izin verirdi.

4 — Önce Peygamber «Seyretmek ister misin?» buyurdu. Bu Aişe'yi seyrederken görüp seslenmemesi gibi değildir. Çünkü hatırı kırılmaması diye seslenmemiş olabilir, denilebilir.

5 — Peygamberimiz kendisi de bir hayli zaman Aişe ile beraber durup baktı. Oysa oyun Peygambere yakışan bir iş değildir. Bundan anlaşıyor ki, kadın ve çocukların hatırı için böyle işlere gitmek, güzel ahlaktır. Bu gibi işleri yapmak, âbid ve şahid olup suratını asmaktan hayırlıdır.

Yine sahîh hâdise vardır. Hz. Aişe diyor ki: «Ben çocuk iken diğer kız çocukları gibi oynardım. Çok kızlar da yanıma gelip benimle oynarlardı. Peygamberi görüp kaçıkları zaman Peygamber onları iktirar yanıma çağırırdı. Bir gün Hz. Aişe'ye o oyuncukların içinden bir şey sorup "bu nedir?" dedi. Aişe; atlar dedi. "Bu atın iki tarafındakiler nedir?" dedi. Aişe: "Atın kanatlarıdır" dedi. Peygamber: "Atın kanatları olur mu?" dedi. Aişe: "Süleyman Peygamberin atının kanatlı olduğunu bilmez misin?" dedi. Peygamber bütün dışeri görünümceye kadar güldü.» Bu hâdise çünun için anlattık ki, asik suratlı zâhidler, bu işlerden kaçınmayı din işlerinden saymamaları ve bilhâssa çocuklardan ve o için ehli olup o işten uzak olmayan kimselerden kaçınmaları içindir. Bu hadis-i şerif resim yapmanın câiz olduğuna işaret etmez. Çünkü kız oyuncukları çar-çöpten olduğu için tam şekli andırmıyordu. Hâdise atın kanadından bir parçası olduğu yazıktır.

Yine Hz. Aişe rivâyet eder ki: «Bayram günü iki câriye benim yanımda tef çalıp oynarken Peygamber içeri girdi ve yüzünü başka tarafa çevirip yattı. Sonra Hz. Ebû Bekir içeri girdi. Onları o hâlde görünce, menettli "Peygamberin evinde şeytanın çağırının ne işi var" dedi. Peygamberimiz: "Ey Ebû Bekir! Vazgeç onlardan, bugün bayramdır." buyurdu.» O hâlde bundan anlaşıyor ki, tef çalıp şarkı söylemek mübahdır. Şüphesiz onların şarkı söylemesi Peygamberin kulağına giderdi. O hâlde onu dinlemesi ve Ebû Bekir'i nehiy etmesinden menetmesi, bunun mübah olduğuna delildir. (Bu husustaki Hanefî görüşüne daha önce işaret edildi).

İkinci kısım: Dinliyenin kalbinde kötü bir sıfat olursa, onunla ilgili güzel sesleri dinlemekle o sıfat artar. Meselâ bir kadını seviyorsa, yahut parlak bir yüze meftun ise, aşk lezzetinin artması için onların huzurunda dinlemesi, yahut onlara karşı olan şevk ve sevgilerinin artması için gıyablarında kavuşmak umuduyla dinlemesi, yahut zülfileri, benkeri, güzelliği, cemâli anlatan beyit ve şîrileri dinleyip sev-

gilesinin zââtıflerini, benlerini, güzelliak ve cemâlini dinlemesi gûta, bütün bunları dinlemek haramdır. Gençlerin çoğunun dinlemesi bu kabûdendir ki, dinlemekle bâtil aşkın ateşini alevlendirir. O halde bu ateşi söndürmek gerekirken alevlendirmek nasıl câiz olur? Ama eğer bu aşk ve sevgi kendi halâkı ve câriyesi ile ilgili olursa, dünya nimetlerinden olup mutâh olur. Bu da halâkını boğayıp câriyesini de satmaya kadardır. Boşadıktan ve sattıktan sonra bu da haram olur.

Çünedî kısım: Kalbünde güzel bir sıfat olur. Güzel sesleri dinlemek bu sıfatı kuvvetlendirir. Bu da dört çeşittir:

1 — Hacıların Kâbe'yi medheden, hac yolunu anlatan şarkı, beyit ve şiirler okuması ve dinlemesidir. Bunlar, Allah'ın beytine olan şevk ve ateşini kırdığı için mevrû şekilde hacca gidenlerin banları dinlemesinden sevâb hâsıl olur. Ama ana ve babasından kimsis hacca giden, yahut başka târîd mevrû olmayan şekilde hacca gidenlerin hac yolunda banları dinleyip kalblerindeki hac aşkını kuvvetlendirmek câiz değildir. Ancak bunlardan hac aşkı artan bile kendine hâkim olabilirler, dinleyebilir. Allah yolunda Allah'ın düşmanlarıyla çarpışıp ölmek için Gazilerin şarkı söyleyip insanları harbe dâvet etmeleri de sevâbtır. Bunun gibi köfürlerle çarpışırken savaşılanların cesaretini artırmak için kahramanlık türkülerini söylemek de sevâbtır. Ama savaş, ehli-hakla yapıyorsa, bunun gibi şeyler haram olur.

2 — Üzen, kederlendiren, ağlatan ve inleten ilâhî ve kâsîdeleri dinlemektir. Eğer bu iş, din yolunda kendinden vâkı olan takarrât ve ondan çıkan hatâlar ve Allah rızasından kaçtığı dereceleri için yapıyorsa, sevâbtır. Dâvud (a.s.) yüksek sesle ağlar inlerdi. Onun sedâ ve ağlamasının tesirinden meclâinde çok kimseler ötürdü. Cenazelerini alıp götürürlerdi. Ama eğer gâm ve üzüntü haram olan şeyler için olursa, dinlemek haram olur. Olen kimsa için ağlamak gûta. Nitekim Allah huyurur: «Elinden çıkama, üzülmiyesiniz ve âle verdiklerine sevinmiyesiniz.» Geçmiş şeylere gâm yemek, Allah'ın kâza ve kaderini beşenememek olur. Onun için ağlayıp feryad etmek haram olur. Bunun için söz çalıp ağıt yapanların aldığı ücret hatam olur. Bunu yapan âel dinleyen de günahkâr olur.

3 — Kalbündeki sevinci artırmak gayesiyle güzel sesleri dinlemektir. Eğer o sevinç, hayırlı işlerden doğuyorsa bu dinleyiş mutâhtır. Mesele doğun, slânet, doğum, ve yolculuk karşılamak için tertiplenen şenlikler gibi. Nitekim Peygamberimiz Medine-i Münervereye geldiği zaman tef çalıp şenlikler yaptılar ve bu şiiri okudular.

Çünkün ol mah seferden gelip oldu sal
Allah'a şükür dua ile ettikçe dâi

Boyle bayram günlerinde de sevinip sema' etmek mutâh olduğu gibi, dostların bir yere toplanıp birbirlerine diyatet çekerek birbirlerini hatırları boş etmek için sema' edip şenlik yapmak câiz olur.

4 — Kalbine Allah'ın sevgisi hâkim olup aşk mertebesine gelen kimsa için sema' çok önemlidir. Bazen onun tesiri ikâdet yoluyla ya-

pulan hayırlardan daha büyüktür. Çünkü Allah'ın sevgisini artıran herşeyin sevâbı da çok olur. Başlangıçta beyan edildiği gibi, tasavvuf ehlinin sema'ı bunun içindir. Gerçi bu zamanda görünüşte sofil olup da gerçekte tasavvuftan payı olmayanlar tarafından bunlar âdet ve usûl hâline getirildi. Sema'nın Allah'ın sevgisinin ateşini alevlendirmekte büyük tesiri vardır. Bâzı kimseler vardır ki, Sema sırasında ona sema' haricinde olmayan keşifler hâsıl olur. Sema' haricinde bu lutûflara mazhar olmaz. Gayb âleminde, onlara, sema' sebebiyle devamla olarak feyiz hâlinde gelen ilâf hâllere vecd demir. Bâzen olur ki, onların kalbi sema'da bir safiyet kazanır ki, onunla pâk ve tertemiz olur. Ateşte kısırdılan altın ve gümüşün temizlenmesi gibi, Çünkü sema' sebebiyle kalbe ateş düşer ve bütün kirleri temizlenir. Bâzen sema' ile hâsıl olan hâl, uzun riyasetle hâsıl olmaz. Çünkü sema' insan ruhunun, ruhlar âlemi ile olan ilişkisine harekete geçirir. Hattâ bâzen öyle olur ki, bu âlemde tamamiyle alıur, her ne vâkı olursa haberi olmaz. Bâzen olur ki, onun âsaları kuvvetten düşer, bayılır. Kendisinde bu hâller bulunup şeriat üzerinde bulunan kimsenin de-cası büyüktür. Bu vecde ve feyiz hâline inanıp sema' meclisinde bulunan kimseler, şühhas onun bereketinden mahrum kalmaz. Ancak bu hususta çok yanlışlar olur, sayısız yalan iddia ve hatâlar vâkı olur. Bu hususta hak ile bütûlan alîmetini yalnız kâmil sâkılar ve bu yolu geçener bilir... Müridlere yalnız kendilerinde sema' isteği bulduklarında sema' yapmaları doğru değildir.

Ebu'l-Kasım Gürcani'nin müridlerinden Ali Hallaç Sema' için Şeyhinden izin istedi. Şeyh ona: «Üç gün bir şey yeme. Sonra nefis bir yemek hazırla. Eğer kalbin sema'ı bu yemeğe tercih edip sema'ya meyil ediyorsa sema' arzusu hakır, yapılabilsin.» dedi. Ama kendisine henüz kalb hâlleri açılmayan, şâhri muamelelerden başka bir şeyden haberi olmayan, yahut haberi olsa da henüz nefis şehvetlerini kırmamaş olan kimseleri, müridlerin sema'dan menetmeleri farıdır. Çünkü onun zararı faydasından çok olur.

Bu ki, Sema'ı, vecd ve tasavvufuların hâllerini inkâr etmek, basitlikleri ileri gelir. Ancak bu hususta onları mazhar görmek âkamdır. Çünkü bir kimsede bir şeyin eseri olmasa ona inanmanın hayli güç olur. Bu, erkeldiği bulunmayan kimseye cinsî münasebet lezzetini anlatıp da inandırmasına benzer. Çünkü cinsî münasebetteki lezzet, şehvet kuvvetiyle olur. Kendisinde şehvet yaratılmamış olan bunu nasıl kavrar. Yine gösleri görmeyen kimselerin, yeşillik ve akar suya bakmanın lezzetini inkâr etmeleri saglıacak bir şey değildir. Çünkü onlara görme kabiliyeti verilmemiştir. O lezzet de görmekten başka bir şey olmaz. Yine eğer bir çocuk reislik, saltanat, hüküm ve hükümet ve memleket idare etmenin lezzetini inkâr ederse, buna da aşmamak lâzım. Çünkü onun ancak oyun ve eğlence ile ilgili vardır, memleketlerin idaresinden haberi yoktur.

Tasavvufuların hâllerini inkâr eden insanların sınıfları değişik-tir. Ancak bunu inkâr eden âlim de, câhil de çocuk durumundadır,

ulaşamadıkları bir mertebeyi inkâr ediyorlar. Birazcak alkı olan onlardan vecd ve hâllerine inanır ve: «Gerçi bilece bu vecd ve hâl yoktur ama, bu insanların vecd ve hâli gerçektir. Bâri bu hâllerine inanıp mümkün güredim.» derler. Ama böyle şeylerle ciddi bir ilgisiz olmadığı için başkaları için de inkârını görenler çok alınmak ve aptaldırlar. Onlar Allah Teâlâ'nın haklarında: «Onunda (Kur'anla) hidâyet bulmayanlar bu eski bir yalandır, derler.» buyardığı kimselerdir.

HARAM OLAN SEMA'

Bil ki, gerçi sema' mübtâhtır, ama beş sebeple haram olur; onlardan kaçınmak gerektir:

Birinci sebep: Şehveti tahrik eden kadın, kız ve oğlardan sema' dinlemek haramdır. Nasıl haram olması ki, bir kimsenin kalbi ne kadar Allah'ın işlerine dalmış ise de, fıtratında şehvet yaratılmış olan ve göğsünün önünde güzel sıret bulunan insanın tabiatında mevcut olan şehvete şeytan da yardımcıdır ve böylece sema' şehvet hükümlüne tabi olur. Ama şehveti tahrik etmeyen çirkin olan oğlardan, sema' dinlemek mübtâhtır. Fakat çirkin kadını görerek dinlemek mübtâh olmaz. Çünkü bütün kadınlara bakmak haramdır. Ama perde arkasından sesini işitirse eğer fıtne ihtimâli varsa haramdır. Yoksa helâldir. Detfili şudur ki, İki câriye Hz. Âlpe'nin evinde toplanmış ederlerdi ve Peygamber onların sesini işitiyordu. O hâlde kadınların sesi, çocukların yünü gibi avret değildir. Çocukların yüzüne şehvetle bakmak fıtne ihtimâli olduğu için haram olduğu gibi, kadınların sesini dinlemekte de fıtne ihtimâli olursa, haram olur. Bunun sabit bir hâl yoktur. Bâni kimseler kendi nefsinden emin olur. Bâsi kimseler de nefsinden korkar. Bu, Ramazan ayında nefsinden emin olanların hasanlarını öpmelerinin helâl olması, emin olmayanların da cîma veya insakla müncer olur diye haram olması hadise benzer.

İkinci sebep: Sema' ve tegannî ile saz, ud, keman ve nota ile çalınan diğer çalgılarla zurna çalmak yasaktır. Bunların haram olması, seslerinin ince olup fazla hoş gittiği için değildir. Çünkü bunlar, çalgı olmaları hasebiyle değil, belki, içkililere meyhaneciye mahsus olup dâima onların meclisinde çalınmaları âdet olduğu için içkiye bağlı olarak ve onu hatırlatıp içki isteğini harekete geçirdiği için haram olmuşturlar. Ama tef, kaval ve dâvul haram değildir. Tefin pulları da olursa yine haram değildir. Bunların haram olması hakkında hâdisete birşey gelmemiştir. Bunlar nota ile çalınan çalgılar gibi değildir. Nota ile çalınan çalgılar içkililerin alâmetidir, Onun için bunlar onlara kıyaslanamaz. Hatta Peygamberin huzurunda tef çalınmıştır ve düğün cemiyetinde çalınan diye emir vermiştir. Tefe sadece pulları eklendiği için haram olmaz. Ama hacıların, mücahîdlerin dâvul çalmaları câizdir. Çingenelerin davula haramdır. Çünkü o onların âdetidir. Çingenelerin davula urun, ortası ince, iki başı yasıdır. (Darbuka)

Ama kaval dedikleri düdüğü ne şekilde olursa olsun helâldir. Çünkü âdet olarak çobanlar onu çalıyorlardır. İmam-ı Şafîî der ki: «Kavahın helâl olduğuna delil şudur ki, Peygamber kavahın sesini işitince parmağını kulağına tükedi ve Hz. Ömer'e: "Bu kaval çalınan tarafa kulak ver. Bittince bana haber ver." buyurdu.» Şu hâlde Hz. Ömer'e «kulak ver» diye izin vermesi mübâh olduğuna delildir. Ama kendisinin parmağını kulağına tükamennin sebebi şudur ki, kendisi yüce bir hâlde daimiyet. Onu dinlemek kendisini o hâlden alıkoyacağına bilirdi. Çünkü sema', Allah sevgisini harekete geçirip vecd hâline yaklaştırmakta çok tesiri vardır. Ama vecdin içinde bulunan kimse için mâni olur ve ona zararlı olur. Şu hâlde, dinlemekten kaçınmanın haram olduğuna delil olmaz. Çünkü çok helâl vardır ki, ondan sakınılır, kaçınılır. Ama Hz. Ömer'e izin vermesi mübâh olduğuna delildir. Zira bu izin mütebâhlığından başka hiçbir şeye delâlet etmez.

Üçüncü sebep: Bazen tegannî ile günah işlenir. Din ehli hakkında yapılan hiciv ve dil uzatma ve raflarların ashab hakkında söyledikleri kötü sözler gibi, yahud güzelliği ve cemâliyle tanınan bir kadının sıfatlarını anlatmak gibi. Çünkü kadınların sıfatlarını erkeklerin meclisinde anlatmak câiz değildir. Bu ersaflı hâiz olan şiirleri okumak ve dinlemek de çirkindir. Ama içinde zülüf, ben, güzelliği, ayrılık ve kavuşmak hususları ile aşkla ilgili hâllerle anlatılan şiirleri söylemek ve dinlemek haram değildir. Ancak sevdiği kadın ve oğlan düşüncesiyle söylerse, kesin olarak haram olur.

Ama tasavvuf ehli ve Allah Teâlâ'nın sevgisine daimî kimseler sema': Allah sevgisi müâhkasasıyla yapmayı âdet edinmişler. Böyle beyitler ve şiirler onlara zarar vermez. Çünkü onlar, o kelimelerin her birinden kendi hâllerine uygun bir mâna çıkarırlar. Bazen zülüften küfrün karantığına, yünden imân nurunu anırlar. Bazen de zülüften ilâhî müşküllerin silsilesini anırlar. Nitekim şair de şu şiirinde buna işaret etmiştir:

Dedim zülfünüm bir halkamı sayayım,
Tâ ki hepündeki bütün saçları bileyim,
Misk gibi iki zülfüm bana gütünce,
Halkalar birbirine girdi sayımı şaşardım.

Bu şiirdeki zülüften kast, ilâhî müşküllerin silsilesidir. Çünkü bîna kimseler akıl tasarrufu ile ilâhî aralardan bîna şeyler öğrenmek isteyince, önüne bir düğün çıkar ki, akıl bütün hesabını onda şaşırır, dehşet ve hayrete düşer. Şiirde şarap ve sarhoşluk sözleri geçince, bunların gerçek manası ve sarhoşluk hâlini anlamazlar. Nitekim bu şiirde de o mânaya işaret edilmiştir:

İki batman şarap tartarsan,
Kendin içmeden sarhoş olmazsan.

Bundan şunu anlarlar ki, din hâllerini bizzat tatmadan öğrenmek, öğretmek ve incelemekle onları anlamak mümkün olmaz. Yani ne kadar aşk, muhabbet, zâhidlik, tevekkül ve diğer hususları beyan edersen, bu hususta kitaplar tasmif edip sayısız kâğıtlar kararsan, kendin bizzat o hâllerle müstaaf olmadan aslâ fayda vermez. Meyhane anlatan şirlerden de başka şey anlarlar. Nitekim bu şîrde geçer:

Meyhaneye gitmeyen herkes dînsizdir.

Zîrâ ki meyhane usul-i dîndir.

Yâni mamur olan bu beşerî sıfâlar harap olmadan, insanın çevresinde gizli ve saklı olan şey zâhîr olmasın. Bunları etrafı anlamak uzun sürer. Herkesin mertebesine göre bir çeşit anlayışı vardır. Bunu anlatmaktan maksad, bazı ahmak ve bid'atçılar tasavvuf ehlini kötürleyip: «Bundlar şîr okuyup put, zülûf, ben ve meyhaneden bahsediyorlar ve dinlerler. Bunların hepsi haramdır.» derler ve yaptıkları ta'n yerinde olduğunu, delillerinin câvalarını kanıtladığını sanarlar. Oysa onlar, bunların durumundan habersizdir. Çünkü önce onlar şîrlerin mânâsını değil, belki, yalnız sema' arasında meydana gelen teğannî ve sesleri dinliyorlar. Zîrâ bâzen neyin sesiyle sema' ederler, oysa orda söz, kelime yoktur. Bâzen de arapça şîrler dinlerler ve arapça bilmediklerini hâlde vecde ve sema'a getirir. Ahmaklar onları ta'n edip: «Bundlar arapça bile bilmezler, usul vecde gelirlir.» derler.

Hâlbuki bu ahmaklar bilmez mi ki, bâzen deve bile arapça teğannîler dinleyip ağır yük altında çevke gelir ve koşar. Menziline ulaşınca da derhal düşer, şîr. O hâlde o ahmakların deve ile müâkaka ve müâkaza edip ona: «Sen arapça biliyorsun. Sana bu hâl nerden gelir.» demeleri lâzım. Bâzen arapça şîrlerden de lügât mânâsıyla fîşîl olmayan bâzı şeyler anlarlar. Belki, onlar bân yollarla, şîrin mânâsından harîç hâller anlarlar. Birisi: «Benî rüyamda hayâliyyeden başkası ziyaret etmiyor.» dedi. Sofilerden birisi bunu işitip vecde geldi. Dediler ki: «Sen arapça biliyorsun. Bu vecdin sebebi nedir?» Niçin biliyorsun. Bîa biliyoruz. Doğrudur. Hepimiz biliyoruz, tehlikedeyiz diyor.» dedi. Onların sema'a böyledir. Bir kimsenin kalbine bir şey hâkim olursa, ne işitirse onu işitir, ne görürse onu görür. Hakîki veya mekâlî aşk aşkına girilmez olmayan bu hâl anlamaz.

Dördüncü sebep: Dinleyen kimse, genç olursa, ekseriya zülûf, ben ve güzel yüz sösserini dinleyince, şeytan boynuna tiner, şehvetini harekete geçirir ve güzellerin aşkına ona tatlı göstermeye başlar. Dinlediği aşk ehlinin hâl ve hareketlerini hoşuna gittiği için kendisi de kadın veya erkeğe aşk olmaya çalışır. Çok erkek ve kadınlar vardır ki, tasavvuf ehlinin ehîsesânî giyip böyle işlerle uğraşır ve Sofilerin istihsânlarıyla mazaret arayıp «Fâkân da aşk olmuştun, onun da yoluna çağ, dîken atılmışın» der. Bâzen de: «Aşk Allah'ın turağıdır. Onu aşk yapmakla turağa düşürmüştün» derler. Bâzen de: «Şâgukun bekleyip onu görmeye çalışmak büyük sevâktir» derler. Fâsik ve günahkâr, iyi huylu ve tabiat sahîbi; zinâ ve livataya da iyi hâl ve aşk adını ve-

rirler. Bâzen: «Fulan âstadın filân oğlana göndü döğmüşüdü. Bunun gibi hâller din büyüklerine çok vâkı olur.» derler. Buna oğlancılık demezler de göndül okşamak derler.

Bunun gibi tarannumlarla ayıb ve kabahatlerini örtmeye çalışırlar. Bu fiillerin haram olduğuna şük ve günah olduğuna inanmayan kimse ibahî olup kana, kanlı helâldir. Âstadlarının oğlanlara meyledip aşklarına tutulmaları hususunda nakil ettikleri haberler apaçık yalandır. Kendilerine mazaret bulmak için iftira ederler. Eğer olmuşsa da şehvet nazariyle olmamıştır. Yeşillığe, kırmızı güle ve diğer çiçeklere bakar gibi bakmışlardır. Onların da bu şekildeki bakmaları olur ve bâm âstadların da böyle hatâları işlemiş oldukları şüphesizdir. Çünkü âstadların hepsi günahlardan masum ve uzak değildir. Bir âstadın bânı hatâlar sadır olmakla, o günaha düşmeleriyle ne o hatâ sevab olur, ne de günah mübâh olur. Dâvûd (a.s.) hakkıyla şunun için anlatıldı ki, din büyüklerinden de olsa hiç kimsenin küçük günahlardan masum olduğuna, mekirden emîn olduğuna sanmuyasın.

Nâkilî ve hikâye edilen feryat, figan tevbe ve istiğfar, onları hürret ediniş kendi nefsinin mazûr görmemesi içindir.

Bu anlatılardan başka çok nâdir bulunan bir sebep daha vardır ki, tasavvuf ehline bâm şeyler gösterilir. Bâzen meleklerin cevheri, Peygamberlerin ruhları onlara güzel şekiller, bâlî suretlerde görünür. Bâzen de çok güzel insanlar şeklinde görünür. Çünkü hakiki mânaya misal ikandır. O mâna ruhlar arasında çok güzel oluncu, onun misâlî de şekiller âleminde çok güzel olmalıdır. Araplar arasında Dîh-yecü'l-Kelbî kadar güzel yüzlü kimse yoktu. Peygamberimiz Cebrâîl onun şeklinde görürdü. Bâzen de o güzel manevadan güzel bir insan suretinde mükâşefe olur. Ondan çok zevk alır. Mükâşefe hâlinde dönüp o mâna kendisine gizlenince muhakkak şâret misâlîyle gösterilen mânanın peşine düşer, onu bulmaya çalışır. Bâzen o mânayı mükâşefede bir daha bulamaz, tâhirde o mânaya benzer bir güzel yüz görünür. o hâlî tazelenir, kaybettiği mânayı yenide bulup vecd hâline gelir. Güzel yüz meyledip sevmesi, onu gördükçe o hâl tazelenir diye de olabilir. Bu mânalarından habersiz olan kimse âstadın o güzelliği ve cemâle meylini görünce, onun da kendisi gibi şehvet nazariyle baktığını sanır. Velhâsıl tasavvuf ehlinin işi büyük, hayî tehâkiki ve zâıdır. Çünkü tasavvuf yolunda olduğu kadar hiçbir şeyde yamına olmaz. Bu kadarına iğaret etmekle yetindik ki, din büyüklerinin mazlûm oldukları, haklarında zannedilen şeylerden uzak oldukları anlaşılan. Ama hakikatte onlar hakkında böyle zanlarda bulunanlar kendi nefislerine zulmediyorlar. Çünkü onlar hakkında hakıs davranıp hakalarına kıyaslıyorlar.

Beşinci sebep: Gerçi avam halâm keyf, neş, oyun, eğlence şeklinde âdet edindikleri sema' mübâhtır. Fakat onu dermanlı yapmakla mübâhtık çerçevesinden çıkar. Bânı günahlar küçük işten, âdet edinmekle büyük günah olur. Bânı şeyler de vardır ki, arasına ve az olursa, mübâhtır. Çok olunca haram olur. Çünkü zevçiler meselâ-i şerifin

önünde oynayıp eğlenince Peygamber onları menetmedi. Eğer onu âdet ediniş o şerefli yeri oyun yeri yapsalardı, nehyederdi. O hâlde bir kimse onlarla beraber dolayıp oyun ve eğlenmelerini meslek edince şüphesiz câiz olmaz.

Bir kimseinin arasına lâife yapması da mübâhtır. Ama âdet edinmesi maskaralık olur ve haramdır.

İKİNCİ BÂB

SEMA'IN TESİR VE ETKİLERİ

Bil ki, sema'da üç makam vardır: Birincisi anlamak, ikincisi vecd, üçüncüsü de harekettir.

Birinci makam: Sema'nı gaflet ile yahut bir mahlûk düşüncesiyle yapmak aşağılıktır. Sema' sırasında onun hayaliyle söylenen sözler arzusunu tahrik eder. Ama kendisine dîni düşünce hâkim olan kimse için Allah sevgisine râci olur. Bu da iki derecedir:

Birinci derece: Müridlerin derecesidir. Müridlerde, taleb yolunda, sülûk cihetinde kâbus ve bast (ağırlık) yönünden; zorluk ve kolaylık bakımından; red ve kabul hususunda değişik hâller olur. Bu hâllerden müridin kalbi üşülür, usanır. Kabul, red, ulaşma, geçmek, yakınlık, uzaklık, ran olmak, kuma, ümit, ümitsizlik ayrılık kavuşma, korku, emniyet, vefakârlık, esiyet, kavuşma zevinci ayrılık acısı ve bunlara benzer sözleri dinledikçe, içindeki muhabbet ateşi alevlenmeye başlar, ahvali değişir. Eğer onun ilim ve itikadızan temelli sağlam değişse, Sema', sırasında onun kalbine baskı düşünceler gelir ki, onlar Allah Teâlâ hakkında imkânsız ve küfürdür. Nitekim bu beyti duyuncu:

Meylederdin bana önceleri gönüller dolusu;
Fakat bugün ümitsizlik vermen nedendir?

Onlar ki başlangıçta kendisine olan meyil sayılsamış ve Allah Teâlâ hakkında bir nevi değişmiştir. Bu durumları küfürdür. Belki göyle inanmışdır: Allah Teâlâ hakkında asla değişme ve tebeddül yoktur. Bunlar yalnız zahir olan, sonra perde arkasına gizlenen kendi afaftır. Çünkü Cenâb-ı Hakta asla usanmak ve gidenmek olmaz. Çünkü ilâhî feyiz güneş ışığı gibi herkese açıktır. Ancak duvar arkasına gizlenenler bunu görmes ki, değişme güneşin ışığında değil kendilerindedir. Nitekim şair bu âşirinde buna işaret etmiştir:

Güneş yükseldi karanlık kalmadı,
Kimsa parlamazsa bahtı kara kahtı.

Yeni güneş doğunca kula ışık saçmazsa kubun talihsizliğindendir. Demek ki kul araya giren perdeyi kendi talihsizliğinden ve Allah yolunda yaptığı takiratından bilmelidir. Bu mülâhiden maksad şudur ki, noksan sıfatlardan kendisinde ne değişiklik görürse kendi nefisinden, celiî ve cemal sıfatlarından da her ne görürse Allah'tan bilmelidir.

Çünkü ilim sermayesi olmayan kimse bu hususta fikrinde yanılır, az zaman içinde küfre düşer ve bundan haberi de olmaz. Bu sebeptendir ki, Allah'ın muhabbetiyle olan Sema'nın tehlikesi çok büyüktür.

İkinci derece: Müridlerin derecesini geçip tasavvuf yolundaki mebadil ve mükaddimeleri aşarak Tevhüd ve Vahdet derecesine ulaşmaktır. O halde Sema'ı anlamak yolunda olmayan kimseye, Sema' hali hasıl oluncu, kalbinde fena ve vahdet hali tazelenir, tamamıyla kendini kaybeder, bu âlemden habersiz olur. Bazen olur ki, ateşe düşse haberi olmaz. Nitekim Şeyh Ebû'l-Hasan Nûri yeni keşilen bir kamuşlıkta Sema' yaptı. Sema', halinde ayaklarının bir tarafı yaralandı. Halbuki kendisi farkında bile olmadı. Bu mertebedeki Sema' tam sema'dır. Ama müridlerin Sema'ı beşerî sıfatlarla karışık, Bunda insan tamamıyla kendi varlığından alındığı zaman olur. Nitekim Hz. Yusuf'a bakarsa kâdılar kendilerini unutup ellerini kestiler. O halde, bu gerçeği inkâr etmemek lâzım. Çünkü hadisi zatında görülen o şahıs değildir. O ölmüş o şahıs mevcut olur. Halbuki, kendisi şahısta mevcut değildir. Belki onun hakikati marifet yeri olan iktilaf bir cevherdir. Diğer şeylerin marifeti ondan kaybolunca bütün eyya ondan kaybolur, Allah'ın zikrinde başka şey kalmamış olur, hepsi fena bulur, haki olan kahr. Vahdetin manası, eyyada Allah'tan başka bir şey görmeyip her nereye bakarsa hepsi odur, benim varlığım bile yoktur, ondan başka hiçbir şey yoktur demek, yahut ben de oyum demektir.

Bun kimseler, bu konuda yanılsınlar ve bana hulul (içine girme) demişlerdir. Bu şuna benzer ki, hiç ayna görmemiş bir kimse aynada kendini gördüğü zaman aynaya hulul ettiğini, girdiğini, yahut aynayı kendi süreti olduğunu sanar (!). Bu iki görüş de yanlıştır. Zira öyle sanılıyorsa da hiçbir zaman ayna süreti olmaz. Vaki olan hallerin hakikatini anlamayanlar da böyledir. Bunun izahı bu kitapta zordur. Çünkü bu uzun bir ilimdir.

İkinci makam: Sema' eden kimse anlamaktan uzak oluncu, ona vecd denilen bir hal peyda olur. Vecdin lugât anlamı bulmaktır. Yani daha önce kendisinde olmayan bir hal bulunmuş olur. Bu halin hakikatine ne olduğu hususunda çok sözler vardır. Doğrusu vecd bir çeşit olmayıp belki çok çeşitli olmalıdır. Fakat iki cinste toplanır ki biri hal cinzinden, diğeri de mülkâfefe cinzindendir.

Haller cinzinden olan vecd: Bir sıfat ona galip olur, ona sarhoş gibi yapar. O sıfat, bazen şevk, bazen korku, bazen aşk ateşi, bazen tahk, bazen sabır olur. Bunun kısımları sonsuzdur. Ama kalbe galib olan ateş, görmes ve ısıtmaz olur. Uykuya varmış kimse gibi olur. Yahut görür ve ısıtır. Fakat görüp ısıttığı şeylerden gafil olur. Sarhoş kimseler gibi mülkâfefe cinzinden olan vecd:

Bu halde, tasavvuf ehline zahir olan şeyler ona zahir olur. Bun şeyler ona kisvet şeklinde, yani şekil ve süret yoluyla zahir olur. Bazısı da apaktan zahir olur. Sema'nın tesiriyle kalb ayna gibi saf olup üzerinde bulunan pas ve tozdan temizlenir. Böylece onda suret görü-

mâr. Bu manayı ibare yoluyla tahkik eden kimsenin ilmi kıyasî ve misalî olur. İğn hakikatini yalnız bu mertebeye ulaşan kimseler bilir. Herkes kendi ayağının yerini bilir. Başkasının ayağının yerini kendi ayağının yerine kıyaslayarak bilmek isteyen kimse, kendi ayağının yerini bilmiş olur. Ancak kıyasla bilinen şey ilim kâğıdından olur, zevk kağıdından olmaz. Fakat bu miktarı anlatmamızın sebebi, tasavvuf ehlinin ved ve hallerini tatmayanlar, onun hakikatine inanmaları, inkâr etmemeleri içindir. Çünkü inkâr onlara küllî zarar getirir. Kendi sandığında olmayan bir şeyin padişahların hazinesinde de olmadığını sananlar çok akılsız kimselerdir. Bundan da daha akılsız ya kimsedir ki, ağaça haliyle kendini illemin padişahı zannedip herşeyin elinde olduğunu, sanıp bütün kâinatı tasarrufu altında bilen ve tasarrufa altında olmayanı da altında yok anlayan kimsedir. Vaki olan inkârlar hepî bu iki çeşit ahmaklıktan doğar. Şunu da bil ki, tekkilüf (zorlama) ile olan ved münafıklığın tâ kendisidir. Ancak hakiki vedin haâl olması için vedin sebeplerini toplamakta tekkilüf çeken bunun dışındadır. Hadîs-i Şerîfe: «Kur'an-ı Azîm okumurken ağlayın. Ağlamazsanız, kendinizi buna zorlayın» buyurulmaktadır. Bunun manası tekkilüfle üzülmeye sebeplerini toplamın. Çünkü tekkilüfle olan halim tesiri büyüktür, hakikate götürür.

Sual: Eğer bir kimse sual edip derse ki, mademki tasavvuf ehlinin Sema'sı haktır. Ve Hak içindir. Lâzık olan Kur'an okuyanların, zikir ehlinin ve dine davet edenlerin meclisine hasır olup onların davet ve sikirlerini dinleyip Sema' ve veda girmeleri, ve çağrıcıların sesini tegannüsünü dinlememelidir. Çünkü zikir ve Kur'an okumak hakur, onların Sema'ında fasket mahakkaktır.

Cevap: Kur'anın âyetleriyle de Sema' çok olur. Çok kimseler, Kur'anın Sema'ında can vermiştir. Onların hikâyelerini anlatmak uzun sürer. Bazıları «İfşâ» kitabında anlatılmıştır. Ama Kur'an okuyan yerine neyzena, Kur'an yerine tegannî ve güzel sesi almalarının beş sebebi vardır:

Birinci sebep: Kur'an-ı Kerim baştan başa aşıklara uygun değildir. Çünkü Kur'anda kâfirlerin kuzusu, dünya ehlinin muamelesi ve bunun benzeri şeyler de zikir edilmiştir. Çünkü Kur'an bütün insanlara şifa ve her sınıfın ilâci olarak gönderilmiştir. Meselâ okuyucusu enras âyetini okuyup «Anneye âlâda bir, kız kardeşe ikide bir vardır, yahut İddet âyetini okuyup» kocası ölen kadının İddeti dört ay on gündür, veya bunun benzeri âyetler okursa, bunlar aşk ateşini artırır.

Ancak aşıkların maksudından uzak bile olsa herşeyden Sema'a gelen hararetili kimselerin ateşini artırır. Böyle aşklar da azdır.

İkinci sebep: Kur'an-ı Kerim çok okunur, çok dinlenir. Çok dinlenen bir şeyin fazla tesiri olmaz. Meselâ bir kimse bir şiiri ilk dinlediğinde vaki olan ved ve hal ikinci dinlemesinde olmaz. Diğer Sema'larda taze nağmeler, yeni tegannîler mümkündür olur. Ama yeni Kur'an okumak mümkün değildir. Peygamberimiz devrinde çölden gelen

araplar Kur'an-ı Kerim'i dinledikleri zaman ağlar, seslerler ve büyük haller zahir olurdu. Ebû Bekir (r.a.) dedi ki: «Bis de sizin gibi idik, sonra kâhımız katılaşın yani Kur'an-ı Kerim'e alışık.

Bu itibarla yeni olan şeyin tesiri ziyade olur. Bu sebepten bî ki, Hz. Ömer hacıların memleketlerine çabuk dönmelerini emrederdi ve «korkarım ki, kalbleri Kâbe'ye alışır. Kâbe'ye karp olan saygıları azalır» derdi.

Üçüncü sebep: Kalblerin çoğu, ancak vesnili şîrler, nağmeler ve elhan ile harekete geçer. Bunun içindir ki, mücerred konuşma ile Şema' az vaki olur, ekseriyetle güzel vesnile ve üstün elhan ile olur. Bundan Kur'anı ise elhan ile okumak, bestelere uydurmak ve arapça veya acemce değişiklikler yapmak caiz değildir. Kur'anda elhan olmayınca mücerred söz olur. Mücerred sözle de ancak çok hararetlî klmelerle ateşli alevenir.

Dördüncü sebep: Elhanı güzel sesler cılığında söylemek daha tesirli olur. Kamaş, tef, davul, kaval ve benzeri şeyler gibi ki, bu ciddiyetsiz ve oyun ifade eder. Kur'an ise ciddidir, onu, oyun olan şeylerle anlamaktan korumak lâzımdır ki, cahiller nazarında o da oyun çekline girmesin. Nitekim Peygamber (a.s.s.) Rabi bin Musavves'in evine gittiğinde tef çalıp teganai yapıyorlardı. Peygamberi görünce, ona şîrle medhnetmeye başladılar. Peygamber: «Beni medhnetmey! bırakın. İlk işiniz bakma buyurdu. Çünkü Peygamberi övmek, ibadet ve ciddi bir iştir. Oyun şeklinde olan tefle bir araya getirmek caiz değildir.

Beşinci sebep: Herkesin bir halı vardır. Kendi haline uygun beyitleri dinlemeye düşkün olur. Okunan beyitler haline uygun değilse, beğenmez hoşuna gitmez. Bazen bu «beyitleri okuma başkasını okur» der. Kur'an-ı Azimî ise, beğenilmeyecek yerde okumak caiz olmaz. Kur'an-ı Kerimdeki âyetin herkesin haline uygun, durumuna muvafık olmadığı açıktır. Hale uygun olmayan beyitleri başka şekillere sokarak uygun hale getirmek caizdir. Çünkü şîrde yalnız şîrin kast ettiği anlamak lâzım değildir. Ama Kur'an-ı Azimde fikri başka yöne çevirip Kur'anın manasından başka bir şey almak caiz değildir.

Demek ki büyük sahıran teganniyi tercih etmeleri bu anlaşılmaz sebebler içindir. Bu sebebler hâlasın iki şekilde toplanır: Biri kullanılan sıfatlarda halleri göstermek, diğeri de Kur'anın hürmetini korumaktır.

Üçüncü makam: Sema'da hareket edip rukse gelmek ve yakanu yutmaktır. Bu hususta gayri ihtiyari hareket edenler me'ul olmaz. Ama kendi isteğiyle hareket edip insanlara hal sabitî olduğunu göstermek maksadıyla yapmak haram ve nifakın ta kendisidir. Bu sebep-tendir ki, Ebû'l-Kasım Nasr-ı Abadi (r.h.a.) der ki, «ben bu topluluk için gaybet etmek Sema' ile meşgul olmaktan hayırlıdır derim.» Ebû Ömer bun Übeyd (r.h.a.) der ki: «Eğer bir kimse otuz yıl gaybet etse, bir kere yalandan Sema' yapmaktan hayırlıdır.» Şunu da bilmelidir ki, tasavvuf yolunda en kâmil o kimsedir ki, Sema'da sakin, sükût olur,

zahirda bir şey belirtmez. Ve kendini raks ve hareketten koruyabilecek güçte olur. Çünkü bağırıp feryat etmek dinin sayıfıgındandır. Böyle kuvvet az bulunur.

Hız Ebû Bekir'i Suddîk'ın: «Biz de sizin gibi idik. Sonra kalbimiz kabalaşmış dediği sözün manası, Râk yolunda kuvvet ve kudretimiz o mertebeye geldi ki, bu üstün hallerde kendimizi tutabiliyoruz demektir. Kendini tutabilen, koruyabilen durumda olan kimse zaruret olmadıkça kendini tutması lâzımdır.

Bir genç Cüneyd-i Bağdadî'nin sohbetinde bulunurdu. Her Sema' olduğunda feryat edip bağırırdı. Şeyh tenbih edip dedi ki, «eğer bir daha böyle yaparsan benim sohbetime gelme. Bundan sonra o genç çok gayret sarf edip kendini tutardı. Bir gün o kadar sabretti ki, sonunda titreyip bir feryat etti ki, sineci yarıp canını hakka teslim etti. Ama bir kimse kendinden haller göstermek kast etmektir raks etse, yahut kendini aşılamaya zorlarsa, câlidir. Raks haddi zatında mîl-bahtır. Çünkü seneller, Peygamberin camisi kapısı önünde raks ettiler. Hız Aîşe de onları seyretti. Peygamber Hız Ali'ye: «Ey Ali, sen bendensin, ben sendenime» buyurunca, Hız Ali sevincinden raks etmişti. Zeyd bin Haris'e: «Sen benim kardeşim ve kâtemains» buyurunca Zeyd sevincinden raks etti. Cafer'e: «Sen yaradılış ve ahîlâk bakımından bana bezerensins» buyurunca, Cafer raks etmişti. O halde raks haramdır diyen kimse yanlıştır. Nihayet oyundur. Oyun da haram değildir. (Bu anlatılanlar gerek Sema'nın, gerek raksın ve gerekse oyunun helâl olması Şafii mezhebi üzeredir. Ebû Hanîfe katında bunların hepî yaktır, haramdır) o halde kalbindaki hâl kuvvetlendirmek Sema', yapmak iyi bir harekettir. Ama hallere mağlûb olduğu zaman raks ve hareket etmek câlidir. Bu durumda bile bile eibisesini yurttan da câlidir. Fakat istekli harekete mustar olmamıştır. Şöyle ki, yapmamak istese de, yapamayacaktır. Çünkü insan, her kast ve irade ile olan işten vâcibdir demek değildir. Bu şekilde hallere mağlûb olunca ahîret gününde mes'ul olmaz. Ama iradeleriyle hareket edip eibiselerini parçalayıp parçalarına fakirlere taksim eden tasavvuf ahil hakkında bazı kimseler kıyas edip bu durum câiz değildir denilmiştir. Fakat bu söz tatıldır. Çünkü kumaş da parçalayıp eibise yaparlar. O halde eğer eibiseyi mayı stıneyip bir maksad için parçalıyor ise mahzuru olmaz.

Eğer eibisenin parçalarına her tarafa dağıtıp isteyen ihtiyacına kullansın derse yani isteyen seccadesini, isteyen harkasını yamalasın, yahut bir top kumaş yüz parça edip yüz fakire taksim etse, eğer her parçası bir şeye yarıyor ise mîlbahtır.

SEMA'IN EDATILARI

Bü ki, Sema' halinde üç şeyi göstermelidir: Zaman, mekân, ihvan.

Zamandan maksad: Kalb meggul olduğu zaman, metelâ taharet zamana, yahut namaz zamanı, yahut yemek zamanı, veya kalb dağıtık olduğu zaman Sema' faydasız olur.

Mekân ise, güzergâh olan yerde, hoş ve iyi olmayan yerde, karanlık yerde yahut bir salâmın evinde Sema' cals değildir.

İhvandan maksad ise, Sema'da hazır bulunmaları, Sema' ehli olmaktır. Dünya ehlinde bir mütekebbir, yahut zahidlerden bir mütekebbir, yahut tekekküf ile rûks eden, yahut Sema'da hürmete riayet etmeyip etrafa bakan gaflet ehli, Sema'da bulunursa, veya bâm kaçınları seyretmeye gelse, yahut Sema' ehli arasında kendisine gaflet ve şehvet galib olan gençler bulunursa —ki bu takdirde Sema' haram olur—, Çünkü böyle olunca, Sema' her taraftan şehvet ateşini tahrik eder. Herkes şehvetle bir tarafa bakar. Böyle Sema' birçok fuk ve fesada meyyl olduğu için haram olur, bütün bu haller de sarardan başka bir şey sağlamaz.

Şu halde, Sema' ehline Sema'a başlarken riayet edilecek şudur: Hepsî başını önüne eğmeli, birbirlerine bakmamalı, herkes kendini tamamıyla Sema'a vermeli, aralarında konuşmamalı, su içmemeli, sağa sola bakmamalı, ellerini oynatmamalı, başlarını sallamamalı, tekekküf ile hareket etmemelidir. Belki namaz içinde tegehühde oturur gibi edeble oturmalı, kalbini tamamıyla Allah'a bağlayıp istiyerek ayağa kalkıp hareket etmemeli, birbirinin galeyân ve gevki had sahihaya vurup ayağa kalkınca onlar da ona uymalıdır. Tülbendi döçerse onlar da tülbendlerini çıkarmalıdır. Gerçi bunlar tamamen bid'attır. Fakat sahabe ve tabîinden nakledilir ki, bidat olan şey onu yapmak caiz olmaz demek değildir. Çünkü çok bid'at vardır ki, bid'at-i hasenedir. Çünkü İmam-ı Şâfiî (r.a.) der ki: Teravîh namazını cemaatle kılmak, Hz. Ömer'in koyduğu bir adettir. Bu ise bid'at-i hasenedir. Bid'at-i Seyyie, (Kötü bid'at) Peygamberin sünnetine muhalif olan şeydir.

Ama güzel ahlâk ve insanların kalbini sevindirmek iyi bir şeydir ve bunda da her milletin bir âdeti vardır. O âdete muhalefet etmek şikkaklık olur. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Herkesle hayı ve âdetine göre geçiş mademki tasavvuf ehli Sema' ile zevinler olanı Sema'dan menimsikle de uzurlur. Onlara muvafakat etmek sünnettir. Sahabe, Peygamberimiz için ayağa kalkmazlardı. Çünkü Peygamber bunu sevmemi.

Ama tazim için ayağa kalkmamayı hoş görmeyip acayıp kargıladıkları bir memlekette olursa hatır için ayağa kalkmak daha iyidir. Çünkü Arapların âdeti başka, acemlerin âdeti başkadır. İsmet ve tevfik Allah'tandır.

DOKUZUNCU ASIL

İYİLİĞİ ENRETMEK VE KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMAK

Bil ki, iyiliği emir ve kötülüğü yasaklama, dinin rükünlerinden bir rükündür. Bütün Peygamberler bu husus için gönderilmişlerdir. Bu görev insanlar arasından kalkar, bertaraf olursa şeriatın bütün şeraiti bozulur. Bâzı bunu üç hatta anlatacağıız İnşallah.

Birinci bölüm iyiliği emretmekle kötülükten abıkoymanın farz olması hakkında; ikinci bölüm bunların şartları hakkında; üçüncü bölüm, adet olan münkerler hakkındadır.

BİRİNCİ BAK

EMR-İ BİL-MARUF VE NEHY-İ ANİL-MÜNKERİN FARZ OLMASI:

Bu ki, bunlar, Farzdir. Özürsüz onu burakan asî olur. Allah Teâlâ buyurur:

«Sâden, insanları iyiliğe davet eden, kötülüklerden nehiyeden bir topluluğu buluncun.» Bu âyeti kerime, marufu emrin ve münkeri nehyin farz olduğuna delildir. Fakat farz-ı kifayedir. Bazı kimselerin yapması, kifayet eder. Eğer hiç kimse yapmazsa, hepî gamahkâr olur. Ve yine Allah Teâlâ buyurur ki: «Yurtlarından haksız yere çıkarılanlara bir yeryüzünde yer verince, namaz kılarlar, zekat verirler, iyiliği emir eder, kötülükten nehiy ederler.»

Allah Teâlâ marufu emretmeyi, namaz kılmayı ve zekatı vermeyi bir araya getirip din ehlini bunlarla vasıflandırıyor. Peygamber (a. s.) buyurur: «İyiliği emredin; yoksa Allah Teâlâ sizden aşağı olan kavmi, insanları size musallat eder. O zaman sizin iyilerinizin duası da kabul olmaz.» Ebu Bekir'i's-Saddık (r. a.) rivayet eder ki: Peygamber (s. a. s.) buyurur: «Aralarında günah işlediği halde menetmeyen insanlara, Allah Teâlâ en kısa zamanda, hepsini kapsayın bir azap gönderir ve yine buyurur: «Bütün iyi ameller Allah için harp etme yanında, denizde bir damla gibidir.» Ve yine buyurur: «İnsanların konuştığı bütün sözler onun aleyhinedir. Ancak iyiliği emredip kötülükten abıkoyması ve Allah Teâlâ'yı zikretmesi müstesnadır.» Ve yine buyurur: «Allah Teâlâ avam sebebyle günahsız olan havasa azab etmez. Ancak bir münker gördüklerinde menetmeye muktedir iken, menetmeyip susarlarsa hepsine azab eder.» Yine buyurdu: «Haksız öldürme ve dövmeye olan yerde durmayın. Çünkü onu görüp de menetmeyene orada gökten linet yağar» ve yine buyurur ki: «Şeriate uygun olmayan bir işin yapıldığı ve orada bulunma kimselerin onu menetmediği bir yerde bulunmak caiz değildir. Çünkü nehiy etmek ne ömrü cüssütdür, ne de ruhu asaltır.»

Bu, mâlîm hükümdarların sarayına ve günah işlenen yerlere, zaruretols gitmenin caiz olmadığına delildir. Bunun için selefin çoğu ulevalı seçmişlerdir. Çünkü çarşaları, pazarları ve yolları günahlardan boş bulmamışlardır.

Peygamber (s. a. s.) buyurur ki: «Bir günah işlenirken hazır bulunup da, onu başıyınmaz ve menederse orada bulunmamış gibidir. Onunla bulunmadığı yerde bir günah işlenir de ona rıza gösterirse, orada bulunmuş gibidir» ve yine buyurur ki: «Havari'de olmayan hiçbir Peygamber gelmemiştir. —Yani, Peygamberden sonra Allah Teâlâ'nın kitabı ve Peygamberin sünnetiyle amel eden ashâb— Bu o zamana

kadar devam eder ki, onlardan sonra bir kavim çıkar ki, misbire çıkıp güzel sözler bildirirler ve kötü şeyler işlerler. Her mü'minin bunları eli ile, yapamazsa, diliyle, onunla da yapamazsa, kalbiyle kaldırmak için cihad etmesi farzdır. Bunun üstünde müslümanlık yoktur yine buyurdu: «Allah Teâlâ bir meleğe vahiy gönderip İlim şehri aldı-üst et dedi. Melek: Ya Rabbi! Aralarında bir gös kuruması miktarı günah işlemeyen kimse vardır. Onu ne yapayım deyince, Allah Teâlâ: "Öyledir, fakat başkalarının günah işlemelerinden bir an yüzünü ekşimedi!" buyurdu».

Hz. Aliye (r.a.) rivayet eder ki, Peygamber buyurdu: «Allah Teâlâ, içinde amelleri Peygamberlerin amelkleri gibi olan onsekiz bin kişinin de bulunduğu bir şehrin bütün insanlarına azab gönderdi» «ya-Rasûlallah! Amelkleri böyle olan bir şehrin insanlarına niçin azab gönderildi» dediler. Buyurdu ki: «Allah rızası için kimse kızıp kötülüğü nehiy etmediler!» Ebu Ubeyde bin Cerrah (r.a.) diyor ki: «Peygambere şehidlerden daha üstün var mıdır? diye sordum. Buyurdu ki: «Zalim bir sultana emr-i maruf ve nehy-i münker ettiği için öldürülen kimse şehidlerden üstündür. Eğer öldürülmezse, ondan sonra ne kadar uzun yaşasa da onun defterine günah yazılmaz.» Hadise gelmiştir ki: «Allah Teâlâ Yuşa' bin Nun'e vahiy gönderip senin kavimlerden yüzbin kişi helâk edeceğim. Kork bini iyi amel sahâblerienden, alıms bini de kötü amel sahâblerienden olacaktır buyurdu. Yuşa' dedi ki: «Allahım, iyi amel sahâblerini niçin helâk edersin?» Buyurdu ki: «Onları asillerle düşmandık etmeyip onlarla oturup kalkmaktan ve hiç mümasbet kurmaksız kaçınmadıkları için helâk edersin» buyurdu.»

İKİNCİ BÂB

KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMANIN ŞARTLARI

Bil ki, marufa emretmek münkerden alıkoymak, bütün müslümanlar üzerine farzdır. O halde nehiy ve reddetmenin yolunu ve şartlarını bilmek de farzdır. Zira şartları bilinmeyen farz ada etmek mümkün olmaz. Kötülüktен alıkoymanın dört rûknü vardır: Neyheden kimse, nehiy edilen kimse, nehiy yapılan husus, nehiy yapmak keyfiyeti.

BİRİNCİ RÜKÜN

KÖTÜLÜKTEN ALIKOYAN KİMSE

Kötülüktен alıkoymanın müstüman ve mükellef (akıl-balığ) olmaktan başka şartı yoktur. Çünkü nehiy etmek ve reddetmek dinin hakkını gözetmektir. Din ehli olan herkes nehiy münkeri yapmakla yükümlüdür. Zâhid, adil olmasa ve Sultanın izni olmasa şart mıdır, yahut değil midir? diye ihtilaf vardır. Bize göre en doğrusu, bunlar şart değildir.

Zühd ve adalet nasıl şart olur ki, eğer nehy-i münkeri yapacak için adalet ve günahlardan masum olmak şart olursa, bunu yapacak kimse dünyada bulunmaz. Said bin Cebir (r.a.) der ki: «Eğer bir nehy-i münkeri günahlardan temiz olmak şartıyla yaparsak, bunu yapamaz hiç düşünülmez.» Hasan-ı Basri'ye: «Bir kimse nasihat edip der ki, senin kendinizi günahlardan temizlemeden, insanları iyiliğe davet etmeyin diyorsanız» dediler. Hasan-ı Basri: «Lânetli Şeytan bu sözü arzular, nehy-i münkerin kapısını kapatmak için bunu kalbimize hoş ve güzel gösterir dedi. Şu halde bu meselede ısrafın yolu şudur: Nehy-i münker iki kısımdır:

Biri vaaz ve nasihat yoluyla yapılır: Bir kimse bir şeyi yaptığı halde insanlara yapmayın diye nehyedip eğüt ve nasihat verirse, istihza ve alay etmekten başka fayda olmaz. Onunla alay edip vaazlarını dinlemedikleri zaman geriatan hürmetine noksanlık gelir. İnsanların nazarında hürmeti böseler. Bunun içindir ki, fasıklağı, kötülüğü aşkar olan âlimlerin nasihatının insanlara büyük zararı vardır: Onlar böyle vaazlarla sevap kazanmazlar, bîfaklı günahkâr olurlar. Bu sebeble Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Beni miraca götürdükleri gece, dudaklarını ateşten makaslarla kestikleri bir topluluk gördüm. "Siz kimsisiniz" diye sordum. "Biz o kimseleriz ki, insanlara hayırlı işleri emir ederdik ve kendimizi yapmazdık. Onları günah ve kötülükten nehy ederdik ve kendimizi ondan el çekmezdik" dediler.»

İsa (a.s.) ya Vahiy göldi ki: «Ey Meryem eyle! Önce kendine nasihat eyle. Eğer nasihat kabul edersen, ondan sonra başkasına nasihat eyle. Eğer nasihat kabul etmessen, benden haya et, kimseye nasihat etmek cihetine gitme.»

Nehy-i münkerin diğer kısmı da, kuvvet ve zor eliyle olur. Şarap görünce dökmek, çalgı aleti görünce kırmak, kötülük yapmak işi; yevre zorla menetmek gibi. Böyle nehy-i münkeri fasık olanların dahil yapması caizdir. Zira herkeese iki şey farzdır: Biri, kendini hatamlardan korumak, diğeri de başkalarını menetmek. Bu farzlardan birini yapmazsa, diğeri niçin tutulmaz. Eğer bir kimse derse ki, birinin ipek elbise giyip başkalarını ipek giymekten menetmesi; kendisi şarap içip başkasına içmekten menetmesi çok çirkin bir şeydir. Cevabında deriz ki, çirkin ve batıl ayrı ayrı şeylerdir. Bunun çirkin olmasının sebebi, mühim olan şeyi bırakmasıdır. Haddi altında caiz olmadığı için değildir. Meselâ bir kimse oruç tutan ve namaz kılmaya, en mühim bırakıldığı için bunu çirkin sayarlar. Oruç tutmak, oruç tutturmakdan daha mühim olduğu gibi, yapacak da emir vermekten daha mühimdir. Gerçi ikisi de farzdır. Fakat biri diğeri de şart değildir. Çünkü birinin diğeri de şart olması, şu demek olur ki, içkiden menetmek ancak kendisi içmese farz olur. Eğer içerse, bu farz onun boyundan kalkar. Bu da imkânsızdır.

İkinci şart: Zâlim Sultanların izin verip nehy-i münker yapacak için ferman yazmalarıdır. Bu da şart olacak bir şey değildir. Zira geç-

miş zatlar eski Sultanlara ve geçmiş Halifelere nehy-i münker yapmışlardır. Onların hikâyeleri etrafı yazılınca söz çok uzar. Bu meselelerin hakikati nehy-i münkerin derecelerini etrafı öğrenmekle anlaşılır. Nehy-i münkerin dört derecesi vardır:

Birinci derece: Vaaz ve nasihat verip Allah Teâlâ ile korkutmaktır. Bu bütün müslümanlara farıdır. Sultanın sermarına ne hâcet vardır? Hatta ibadetlerin en üstünü Sultana da nasihat edip onu Allah Teâlâ ile korkutmaktır.

İkinci derece: Kaba sözlerle hitap etmektir. Meselâ fasık, zalim, ahmak, cahil; Allah'tan kork! Niçin böyle yapıyorsun? demek. Bunlar haddi zatında doğru sözlerdir. Asla Sultanın iktisade lüzumu yoktur.

Üçüncü derece: Zor kuvvetiyle menedip şaraba dökmek, sam kırmak, ipek başığı başpodan çıkarmak gibi. Bunların her biri farz ibadetler gibi farıdır. Birinci babla anlatılanlar: Şeriatın, Sultan izni alınmaksızın her mülmine bu saltanata verdiğine delalet eder.

Dördüncü derece: Dövmek ve azarlamakla korkutmaktır. Bazen korkutulan gurup inad tarafına tutar ve bunları defetmek için bazı insanların yardım toplamasına lüzum hâsıl olur. Böyle davranış Sultanın izni olmazsa olur ki, fitneye sebep olabilir. Bu itibarla bu yoldan yapılan yasaklamaların kâinât olmaması daha iyidir.

Kötülükten alıkoyma derecelerinin değişik olması şaşılacak bir şey değildir. Çünkü evlad babasına bunu yaparsa, nasihat, iyilik ve sefakatten başka yulla yapması doğru olmaz. Hasan-ı Basri (r.a.) der ki: «Eğer evlad babasına vaaz ve nasihat etmekten babasının kızınak ihtimali olursa susması gerekir. Ama babaya kaba sözlerle konuşup ahmak, cahil gibi sözler söylemek hiç caiz değildir; onu dövmek merde kadın ki, hoba kadır olsa, evladına onu öldürmek caiz değildir. Babaya had cezası uygulanırken evlad colad dahi olsa ama had vurması caiz değildir. Şu halde iyiliği emredip kötülükten alıkoymak için in-citmek daha iyidir. Ama babanın içkisi var ise, dökmek; ipek elbisesini sökme; harâmdan kazandığı malı sahibine vermek; gümüş ibriğini kırmak; duvarda yaptığı resimleri silmek ve bunların benzerlerini yapmak her ne kadar babası bundan huşursuz olup kusa bile zahir olan caiz olmalıdır. Zira kendisinin fiili hak, babasının kurması da hatâdır.» Hem de bunlar dövmek ve sökmek gibi babanın şahısları ile gill şeyler değildir. Ama baba bu hususlarda ösür, kızar. Bunları'n yapmasınlar denilirse, bu da caledir. Zira Hasan-ı Basri: «Babanın kızına ihtilâsî olursa, evlad susmak, vaaz ve nasihatten vazgeçmelidir» der.

Kölenin efendisine, kadının kocasına, reayanın saltana nehy-i münker yapması da, evladın babaya nehy-i münker yapması gibidir. Zira bunlar arasındaki haklar daha büyük ve kuvvetlidir. Ama talebenin üstadına hürmeti din içindir. O halde ondan öğrendiği ilimle amel yapması şaşılacak bir şey olmaz. Belki alim ilmiyle amel etmese hürmetini zayi etmiş olur.

İKİNCİ RUKÛN

YAPILMASI ENGELLENEN İŞLER

Bil ki, kötülükten alınyacak kimsenin tecessüsüz kötü olduğunu kesin olarak bildiği fena bir işi yasaklaması caizdir. Şu halde bu anlatılardan dört şart anlaşılır:

Birinci şart: Münker olan iş (çirkın iş) haram olmasa bile, yahut küçük günah bile olmasa, meselâ; bir dell veya çocuğun bir hayvan ile cimsa yaptığına görürse onu men'etmelidir. Çerci buna günah denmez. Zira bunlar mükellef değildir. Fakat bu iş haddizatında münker (çirkın) dır, kötü işlerdendir. Bir delinin şarap içtiğini, yahut bir çocuğun bir kimsenin malını telef ettiğini görürse yine men etmelidir. Küçük günah olan şeyleri de menetmelidir. Hamamlarda avret yerini açmak, kadınların arkasından bakmak, onlarla, tenhada yalnız kalmak, altın yüzük takmak, ipek elbise giymek, gülmüş ibretkten su içmek ve bunların benzeri küçük günahlarda nehy-i münker yapmak faradır.

İkinci şart: Günah bilfiil mevcut olmalıdır. İhtiyali birakeın kimsesi, daha önce içtiği için ona nasihat etmekten başka bir şeyle incitmek caiz olmaz. Eğer daha önce içtiği için had ceması ilzâm gelirse, had cemasını vermek Sultandan başkasına caiz değildir. Yine bu gece içki içmeye azmetmişsin diye incitmek caiz değildir. Zira belki içmes. Eğer açıklan içki içmem diyorsa, sa-i zan etmek caiz değildir. Ama bir kimseyi bir namahremiyle bir yerde yalnız görürse zina etmeden önce de engellemek caizdir. Zira namahremle yalnız halvette kalmak da haramdır. Hatta çıkan kadınlara bakmak için bir hamamın yanında oturana da nehyetmek lâzımdır. Zira orada bu sebeble durmak da haramdır.

Üçüncü şart: Nehy-i münker yapana tecessüs etmesizkin haram açık olmalıdır. Evine girip kapısını kapatan kimsenin izni olmadan evine girip onun durumunu tecessüs etmek caiz değildir. Nehy yapmak için dâmeden veya kapudan kulak verip dinlemek de caiz olmaz. Allahın dediği bir şeyi örtmelidir.

Ancak çalgı ve sarhoş olanların sesi dışardan duyulursa, izmesiz içeri girip nehiy yapmak caizdir. Bir fesak eleği altına aldığı bir şeyin içki olması ihtimali olsa bile, onu göster, bakasına demek caiz de vardır. Zira bu tecessüs olur. Ounun içki olmaması ihtimali olunca, gör memedikten gelmelidir. Eğer içkinin kokusunu duyarsa onu dokup zayi etmek caizdir. Eğer ince elbise altında güttürdüğü sarım şekli belli oluyorsa, onu kırmaması caiz olur. Eğer başka bir şey olma ihtimali de var ise, gördünü yumup bilmemesizlikten gelmelidir.

Hı. Ömer'in, dama çıkıp bir kimseyi bir kadınla içki içerken görmesi hikâyesi, arkadaşlık hakları bölümünde anlatılmıştı. Hem müşahurdur ki, bir gün Hz. Ömer minberde; Halifenin bizzat bir münker şeyi görmesi halinde, had ceması vermek caiz olur mu, olmaz mı? me-

selesini ashab ile müğavere etti. Bir kısım caiz olur dediler. Hz. Ali dedi ki: «Allah Teâlâ bir şeyde had varmadan farz olmasını iki adaletli şahidin haber vermesine bağlamıştır. Bir şahsın bilmesi yetmez.» Hâlisfenin kendi bilgisiyle amel edip had varmasına caiz görmedi, had hususunda ısras etmeyi farz gördü.

Dördüncü part: Nehiy edilecek şeyin çirkin ve kötü olması, tahmin ve ihtihad ile değil, kesin olarak bilinemelidir. Şu halde, şafillerin, hanefilere; velâiz nikâh ve komşuluk şaf'asına caiz gördükleri için ısras etmeleri caiz değildir. Ama velâiz nikâh akdeden, veya harna asireni için bir şaf'iye ısras etmek caiz olur. Zira bir kimsenin kendi mezhebüne muhalefet etmesi hiç kimseye göre caiz olmaz.

Bazıları, nehy-i münkerin, ancak içki, fâiz gibi kesin ve ittifakla haram olan şeylerde caiz görürler, ihtihadla olan şeylerde caiz görmezler. Bu söz doğru değildir. Zira kendi ihtihadına veya başka bulduğuş mezheb sahâbânın ihtihadına aykırı amel eden asl olur, yaptığı iş haram olur. Zira bir kimsenin ihtihadı, kâblenin bu tarafta olduğuna karar verdiği hâlde arkasını o tarafa çevirip namaz kılarısa, taşkalari isabetli hareket ettiğine inansa bile asl olur.

Hangi mezhebe olursa amel etmek câizdir diyen kimselerin bu sözü beyhudedir, ona Hümat etmek caiz değildir. Herkes kendi kuvvetli zannıyla amel etmekle mükelleftir. Eğer İmam-ı Şafî'nin daha bilgili bir müctehit olduğuna zannediyorsa, ona muhalefet etmekte şehvet ve arzularına uymaktan başka masereti olmaz.

Allah Teâlâ'ya elâm, Kur'an'a mahlikk, Allah Teâlâ'yı dünya ve âhirette görmek mümkün değildir diyen ve benzeri bâzı ilakatlarda bulunan bid'atçıları nehy etmek lâzamdır. Gerçi Şafillerin, Hanefî ve Malîkîler nehyi etmeleri caiz değildir. Hanefî ve Malîkî mezheplerinde hak olduğu kesinlikle belli değildir. Fakat bid'atçıların haksız kesinlikle bellidir. Bir şehrin çoğu ehli-sünnet ve cemaat olur da, bid'atçılar azınlıkta olursa onları nehyetmek gerekir. Ama şehrin sakinleri üç taraf olursa, bid'atçıları nehyedince, onlara hak tarafı nehyedip araya fitne fesad çıkma ihtimali olursa, Sultanın izni olmadan onun kuvvet ve yetkisiyle fitnedan emla olmadan nehy-i münker yapmak caiz olmaz.

ÜÇÜNCÜ RÜKÛN

KÖTÜLÜKTEN ALIKOYAN KİMSE

Kötülükten alıkoyma kimse mükellef olmak, yaptığı iş günah olmasa, günah işleyen kimsenin nehy-i münker yapmaya mâni hürmeti olmamalıdır. Meselâ, baba gibi ki babaya hürmet, evlâdın eliyle veya diliyle nehy-i münker yapmaya mânidir. Fakat delil ve çocuklar mükellef olmasa bile onları kötü ve çirkin şeylerden menetmek gerekir.

Nitekim daha önce anlatıldı. Fakat bu kâbil menetmeye nehy-i münker denmez. Zira bir hayvan bir müslümanın tarlasına girer müslümanın malını korumak için ona menetmek lâzım olur. Gerçi bu menetme farz bir iş değildir. Ancak meneden kimseye zarar gelmezse farz olur. Ama zarar gelmek ihtimali olursa, müslümanların hakkını korumak için kendisine zarar gelmeyecek kadar yapması faradır. Akıllı ve belâğa ermiş bir kimsenin, birinin malını telef etmesi zulüm ve günah olur. Onun menide esiyet ve zahmet olsa bile vazgeçmemek gerekir. Zaten günahları menetmek, esiyetle ve zahmetle olmaz. Ancak göçtiremeyecek bir zahmet olursa yapmayabilir. Zira nehy-i münker yapmaktan maksad, İslâm şiarını göstermektir. Onun için bunda esiyet ve belâyı tahammül etmek farz olur. Eğer bir sürü koyun bir müslümanın tarlasına girip ziyân yapıyorsa, eğer onları çıkarmak için yorulup zahmet çekmek zorunda kalacaksa, onları çıkarmak lâzım olmaz. Zira kendisinin hakkı da başkalarının hakkı gibidir ve sanarı da kendi hakkıdır. Bu itibarla başkasının hakkını korumak için, kendi hakkını sıyı etmesi üzerine farz değildir. Ama din için kendi hakkından taviz vermesi, günahları menetmek için hakkını sıyı etmesinin yolu vardır.

Günahları menetmede de zahmete katlanmak mutlak olarak farz değildir. Belki bu hususta izah vardır.

1 — Eğer âciz olursa mutlak olarak mazur sayılır. Ona, kalben reddetmekten başka bir şey farz olmaz. Ama âciz değil, fakat kendisini döveceklerini tahmin ediyorsa ve günahı vazgeçmeyeceklerini biliyorsa yine farz olmaz. Belki mübâh olur. Eğer eliyle veya diliyle nehyedip yaralara berslere tahammül ederse büyük sevâb alır. Zira hâdise: «Zâlim sultana emr-i maruf ve nehy-i münker yaptığın için öldürülen kimseden daha üstün bir şâhid yoktur.» buyurulmaktadır.

2 — Günahı men'etmeye güçü yettiği ve kendisine zarar geleceğinden korkmadığı zaman mutlaka nehy-i münker yapmalıdır, yapmazsa âl olur.

3 — Günahı vazgeçmezler, fakat dövmesler de, bu durumda şeriatın tazyi için dili ile nehiy yapması faradır. Bu kimse kalbiyle reddetmekten âciz olmadığı gibi diliyle de yapmaktan âciz değildir.

4 — Günahı ortadan kaldırılabılır, fakat kendisini de döverler. Meselâ içki içsin, veya çalgı âletini korusun. Bunlarda da nehiy yapmak farz olmaz. Ancak nehyedip esiyetlere katlanmak daha faziletli olur. Eğer: «Allah Teâlâ: "Kendi elinizde kendinizi tehlikeye atmıyınız" buyurur. O hâlde zarar gelecek yerde nehiy yapmak nasıl daha faziletli olur?» diye sual edilirse, cevabında deriz ki, Dâid Abbâs (r.a.) der ki: «Bu âyeti korumakla mânâsı, Hak yolunda malınızı tefâk ediniz ki, helâk olmayasınız.» Berra bin Azîb (r.a.) der ki: «Bu âyetin mânâsı, günah içlerim. Sonra yapacağımı terbe kâbil olur demektir.» Uyeyne (r.a.) der ki: «Bu âyetin mânâsı, günah içliyorsanız ve ondan sonra hayır yapıyorsanız demektir.» Velîkâsi bir müslümanın, düşman saflarına saldııp ölünceye kadar savaşması câizdir. Haddizâtin

da bu kendini tehlikeye atmaktır. Fakat burada büyük cesaret göstermekle bütün müslümanlar böyle cesaretlidir diye kâfirlerin kalbine korku düşüreceği için bazı kâfirleri de öldürme faydası da bulunduğu için, bu husus ne kadar tehlikeli ise de, büyük sevabı vardır. Ama, arık ve aciz kimselerin düşman saflarına saldırması câiz değildir. Zira bu, kişinin faydasız yere kendini helâk etmesi olur.

Bunun gibi, nehy-i münkeri yaptığı takdirde öldürüleceği yahut incitileceği bir yer olursa, halbuki ifkaklar günahı bırakmayacaklar, kalbleri kırılmayacak, kalblerinde dine karşı katıksız meydana gelecektense ve bakandların da hayrî işlere arzuları artmayacaksa nehy-i münker yapmak câiz olmaz, Zira faydasız olur.

Bu hususta iki şık vardır: Birisi, onun korkusu evhamdan ve kötü düşünmesinden ileri gelir. Diğeri ise, kendisini dövmeceklerinden korkmuyor. Fakat malına, mevkiine ve akrabasına zarar gelmekten korkuyor. Birinci şıkta eğer kuvvetli zanna, dövmecekleri yolda olup fakat dövmeleleri de ihtimal dahilinde ise, masur sayılmaz. Zira bu uzak bir ihtimaldir. Eğer şüphe ediyor da, dövüp dövmemeleri hususunda çit zamlara sahip ise, nehyi yapmanın vacib olması ihtimal dahilindedir. Zira yakın zan ile kalkmas ve farz olmaması ihtimali de vardır. Zira nehyi yapmanın farz olması selâmetin galib olduğu yerdedir.

Diğer kısmı, nehyi yapmakla malına, yahut mevkiine yahut da akrabasına zarar gelir diye, yahut da kendine dil usatacaklarından, yahut dini veya dünyevi faydalarına mâni olur diye korkmaktır. Bu andaktaki şekillerin her birinin bir hükmü vardır. Kendi hakkında olan korkması iki kısımdır:

Birinci kısım: Gelecek zamanda bir işinin olmayacağından korkar; meselâ Üstadına nehy-i münker yaparsa, ileride öğretiminde kusurlu davranır, diye korkar, fakir patrona nehyi yaparsa maaşını vermez diye, yahut bagına bir hâl gelirse kendisini korumaz diye korkar. Bunların hepsi gelecek zamanda ilerlemesi mümkün olmaz diye endişesinden ileri gelir şeylerdir, yahut muhtaç olduğu zaman korkar. Meselâ kendisi hasta olup tabibin elbisesi ipekten olursa, tabibi nehyi yaparsa yanına gelmez, diye korkar; yahut fakir ve aciz olur, geçiminde tevekkül olmaz ve nafakasını veren kimseye nehyi yaparsa nafakasını keser diye korkar; yahut bir gerrin elinde esir olup kendisini koruyan kimseye nehy-i münkeri yapması nazım gelir. Bütün bunlar o anda tahakkuk eden ihtiyaçlardır. Eğer bu ihtiyaçlardan dolayı nehy-i münkeri bırakmaya izin verilirse hasbetten uzak olmaz. Zira bu zararlar o anda meydana gelir. Fakat bu zararların müctari de, nehyi yapan kimsenin fikrine ve ittihadına göre abvalin değişmesiyle değişir. O halde, dîni yöne bakıp ihtiyacı elden bırakmamalıdır ki, zaruretsiz üzerine farz olan nehy-i münkeri bırakmış olmasın.

İkinci kısım: Halihazır mevcut olan nimetle gılnmesinden korkuyor. Meselâ malını alırlar diye, yahut evini yıkarlar diye, yahut dö-

verler, bedenini selâmetini kaybeder diye, yahut mevki ve kıymeti elinden gider diye korkarsa, yahut dövöceklerinden korkmuyor da, kendisini çıptak pazara çıkaracaklarından korkuyorsa, bütün bunlarda mazur sayılır. Ama eğer ırz ve mürüvvetine zarar verecek şeyden korkmuyor, fakat vehdî durumuna zarar veren hususlardan korkuyorsa, meselâ kendisini yaya olarak cemiyet içine çarşı ve pazara sürüp hakaret ederler, veya güzel elbisesini giymeye mâni olurlar diye, yahut yüzüne karpı sert konuşurlar diye korkarsa, bunların hepsi kıymetini yükselten sebeblerdir. Bu sebebler için nehy-i münkeri bırakmaya mazur sayılmaz. Zîrâ böyle işlere devam etmek geriatta makbûl değildir. Ama mürüvvet ve ırzı korumak şeriatla güzeldir. Ama gıybet ederler, yahut dil usuturlar, yahut düşmanlık edip vâkı olacak işlerde kendisine uymazlar diye korkarsa, mâhîr olan gerçek şudur ki, bu anlatılan şeyler makbûl değildir. Zîrâ hâçtır nehy-i münker bu şeylerden uzak değildir. Ancak nehy edeceği günah gıybet olursa ve nehy yapmakla gıybatten vazgeçmeyip kendisinin de gıybet etmekle bu günahları daha da artar diye korkarsa, bu mazaretle nehyi bırakmak câiz olur.

Ama eğer husm, akraba ve yakınları için korkarsa, meselâ kendisini dövöceklerini bilen ve alınacak malı da olmadığı için bundan da korkmayacak, fakat husm ve akrabalarını incileceklerinden korkarsa, nehy-i münker yapmak câiz olmaz. Çünkü kendi hakkında sahur etmesi câiz olur. Başkaları hakkında câiz olmaz. Hatta akraba ve yakınlarını korumanın da dîni vecibedir ve mâhîm işlerdendir.

DÖRDÜNCÜ RUKUN

NEHY-I MÜNKER NASIL YAPILIR?

Bil ki, nehy-i münker sekiz derecedir: Birinci derece, hakikatı hâli bilmek, ondan sonra nehy-i münker yapılacak kimseye o işi târif edip bildirmek, sonra iyilikle nâsihat etmek, sonra sert söz söylemek, sonra ciltyle dürtmek, sonra döverim diye korkutmak, sonra dövömek, sonra silâh çekip yardımcı ve destek çağırıp bunları toğdamaktır. Bu hususlarda sırayı gözetmek farıdır.

Birinci derece, Hakikati hâli bilmek: Bil ki, nehyi yapılacak şeyin varlığı kesin olarak bilinmelidir. Kaps ve pencerelerden kulak verip dinlememeli, komşulardan sormamalı, eteği altında bir şey saklıyorsa açıp bu nedir dememelidir. Çalgı sesini tecrübesiz yapmadan duyarsa içki kokusunu duyarsa, yahut içkiyi bizzat görür ise, nehyi yapmak lâzımdır. İki âdil şahid haber verirse, lânsız evine girip nehyi yapmak câiz olur. Ama bir âdil haber verirse, en iyisi kulak sarmamaktır. Zîrâ evi onun mülküdür. Bir kimse'nin sözleriyle mülk hakkı kulluk muız Rivâyet edilir ki, Lokmanı Hekim'in yürüdüğünde şu yarıb idi: «Göze gördüğünü gizlemek, zım ile reslî etmekten iyidir.»

İkinci derece: Tarif etmek, yâni kusurunu bildirmektir. Çünkü papığı için câiz olmadığına bilmeyebilir. Camilerde namaz kılan köy-

hâler gibi. Bunlar rûkû ve secdeleri tam yapmazlar. Ayakkabılarında plastik bulundur ve bunların namaza mâni hâller olduğuna bilmiyorlar. Bilseler muhakkak bunlardan kaçınırlar. Bu hâlde, ona bu hususları öğretmek perspektir. Bu kimselere öğretirken de güzellik ve iyilikle soylenmeli, kâlfını kırmamalıdır. Çünkü zarâretsiz bir müslümanın kalbini rencide etmek câiz olmaz. Bir kimseye birşey öğretirken, hakikatıta ona cehalet ve ahmaklık izlenişi etmek ve aybına yüzüne vurmaktır olur. Bu yaraya merhemsiz tahammül etmek hayli güçtür. Merhemî, mazur olduğuna beyan edip: «Hiç kimse anasından âlim ve olgun olarak doğmaz. Belki bilgi öğrenmekle olur. Öğrenemeyenin kusuru anasından, babasından ve hocasındadır. Yoksa sizin arasından bazunu gibi işleri öğreten kimse yok mudur?» deyip bu tesellilerle kalbini hoş etmelidir. Böyle teselli etmeyip bir müslümanın kalbini rencide eden ehlisedeki kanı sidiikle yıkayan kimseye benzer. Yâni hayır yapmak için şer işliyor.

Üçüncü derece: Münkiri (çirkin) bulunan kimseye vaz ve rassa-hattir. Yapılan işin haram olduğuna biliyor ve ona tarif etmek ve öğretmekle bir fayda sağlanmazsa, onu (âyet ve hâdislerle) korkutup uyarılmalı ve iyilikle nâsihat etmelidir. Meselâ bir kimsenin gıybet ettiğini görürse: «İftisâs hanginiz kusursuzdur. Herkesin kendi ahvâliyle uğraşması daha iyidir.» demeli, yahut gıybet hakkında gelen korkutucu şeylerden bir şey okumalıdır. Fakat burada büyük bir âfet vardır ki, ancak Allah'ın muvaffak eylediği kimse ondan kurtulabilir. O âfet şudur: Nâsihat yapmaktaki nefse iki türlü üstünlük hâsıl olur: Birincisi; nâsihat eden kimse kendi verimin (salihliği) üstünlüğünü göstermek. İkincisi; hükmünün ve yüceliğinin üstünlüğünü göstermek. Bunun ikisi de mevki ve kıymet sevgisinden ileri gelen şeylerdir ki, bunlar, insanların yaratılış lehlileridir. Ekseriya bu kimseler yapıp işiata mevlî olduklarını zannederler. Halbuki bunlar Kadr-u kıymet arzusuyla iftâat ederler, işiata iftâat değildir.

Belki kendisinden meydana gelen günâh, nâsihat ettiği kimsenin günâhından beter olur. O hâlde, kendi nefesine müraaat etmelidir. Eğer o kimsenin nâsihatı tevbe etmesini, yahut başkasının nâsihatıyla olmasını, kendi nâsihatıyla olmasından daha çok istiyorsa, o kimsenin nâsihatinde kazanç olduğu anlaşıp ve nâsihat yapması doğrudur. Eğer kendi nâsihatından başka bir şeyle yola gelmesini sevmese, Allah'tan korksun. Çünkü bu nâsihatle kendine çağırma yapıyor, Allah'a çağırma olmaz.

Dâvûd-ı Talîye: «Sultanın huzuruna varıp nehy-i münkiri yapana ne dersin?» dedi. «Onu kâmpî ile dövereceklerinden korkarım.» dedi. Ona dayanır dedi. «Öldüreceklerinden korkarım.» dedi. «Ona da dayanır.» dediler. «Bunlardan daha büyük, gizli bir hastalık da vardır. Ondan korkarım ki, o kendini beğenmektir.» dedi.

Ebû Süleyman-ı Darazî (r.a.) der ki: «Fîlân Halîfeye nehy-i münkîr yapmak istedi. Muhakkak benî öldüreceklerini hâdîm. Bundan korkmadım. Ancak, orada çok insanlar ve büyük kalabalık olur. Be-

nin o metanetini güdükleri için onlara buna bakması hoşuna gider ve ihlâsı üdürdürüm diye korktum.»

Dördüncü derece: Kötülük işleyen kimseye karşı sert konuşmak. Bunun iki edebî vardır: Hiri, konuşmak hâli olduğu müddetçe, sert söylememelidir. Dâherî de sert söyleme, sövmemelidir. Meselâ zalim, fâsik, câhil ve ahmak demeli, bundan îleri geçmemelidir. Zîrâ günah işleyen ahmadır. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Akıllı olan ölümden sonra hâli ne olacağını düşünmelidir. Ahmak ise, kendi arzularına uyup aldanan ve kurtulacağını umandır.» Sert söylemekte tesir ihtimali olduğu zaman câzidir. Eğer tesir ihtimali olmazsa, ona yüzünü asıp hakaret nazariyle bakıp geçmelidir.

Beşinci derece: Mümkünlerî eliyle kaldırmaktır. Bundan da iki edeb vardır:

Birinci edeb: Mümkün oldukça kendisine buna yapmasına emretmektir. Meselâ İpek elbiseyi sökmesini, gasbedilmiş araziden çıkmasını, içkiyi dökmesini, İpek sergileri kuşanmamasına ve cûnûb ise camiden çıkmasına emretmelidir.

İkinci edeb: Bu mertebe mümkün olmazsa, onu dışarı çıkarmadır. Bunda da edeb şudur ki, en az mertebe ile yetinmelidir. Elinden tutmalı, sakalmalı, yakauna ve ayağından tutup çağırmamalıdır. Çalgı kletini kurarken ufaklamamalı, İpek elbiseleri sökerken, dikikleri yavaş yavaş söküp parçalamamalı, içkiyi dökebiliyorsa, kabını kırmamalı, içki sahibî elinde olduğu için dökebiliyorsa, taş atıp kırmalıdır. Çünkü o malın hakkı, içkiyle bir arada olmakla bätîdir. Eğer şişenin ağzı dar olduğu için döktüncüye kadar kendini yakalayıp döveceklerinden korkuyorsa kırıp kaçması câzidir. İçki ilk haram olduğundan içkinin kabını kırmak emredilmişti. Fakat o hüküm neşedilmişti ve demişlerdir ki, kurulması emredilen, içki koymaktan başka bir şeye yaramayan kâbiardır. Ama bu zamanda mazehetsiz kırmak câiz olmaz. kırana demek lâzım gelir.

Altıncı derece: Mükerrer bulunan yerde tehdid, korku savusmaz. Meselâ bu içkiyi yere dök, yoksa kafanı kırarım, yahut şöyle yaparım, demek. Bu da, iyilikle dökmeyle bu derece sert söz ihtiyacı olduğu zaman olur. Tehdid hususunda da iki edeb vardır:

Birincisi: Câiz olmayan bir şeyle tehdid etmemelidir. Meselâ, «i beseni parçalarım, evini harab ederim, çoluk çocuğuna azıyet ederim» dememelidir.

İkincisi: Yapamayacağı bir şeyle tehdid etmemelidir ki, yalan olmaz. Meselâ boynunu vururum seni asarım dememelidir. Çünkü bunlar yalandır. Ama yapacağı işin daha fazlasıyla tehdid etmekle korkacağına inanıyorsa, bu fayda için mübâleğe câiz olur. Nitekim «ki müslümanın arzusunu bilmak için fazla ve noksan söylemek câiz olur

Yedinci derece: Mükerrerde bulunan kimseyi el ve sopa ile dövmektir. Bu da ancak ihtiyacı duyulduğu zaman, ve ihtiyacı olduğu kadar câzidir. İhtiyacı, dövmeden yaralamadan günaha bırakmayacağı zamandır. Ama bıraktıktan sonra dövmek câiz olmaz. Zira günahattan

soupa cema tazir (azarlama) ve had, (belli sayıda sopa ile dövmek) şeklinde olur. Bunlar da sütlana aittir. Bunda da edeb, elle vurmak kifiyyet ederse, sopa ile dövmemektir. Sopa ile dövmek de kifiyyet etmese, kılıç çekmek bile çıkış olur. Meselâ bir kimse, bir kadına yapışsa ve kılıç çekmeden onu bırakmasa, ona kılıç çekmek çıkış olur. Eğer nehiy yaptığı kimse ile aralarında nehir olursa oku yaya koyup; «Bırak, yoksa vururum.» demeli. Benuna bırakmasa, vurmak çıkış olur. Fakat oku uyluk ve baldırına atmak ve bütün tehlikeli yerlerine atmaktan kaçınılmalıdır.

Sekinci derece: Nehy-i Münker yapan kimse; yardımcı ve destek toplayıp döğüşmektir. Ama flakın da yardımcıları olup iki taraf arasında büyük kavga da çıkarılır. Bu durumda bân âlimler, sultanlardan izin alınmadan yapamazlar diyor. Diğer bânları da: «Sultanın izinsiz kâfirlerle harbe girmek çıkış olduğu gibi, izinsiz âlemlarla döğüşmeye girmek de câizdir.» diyorlar. Nehy-i münker yapanlar öldürülürse, şehid olurlar.

NEHY-İ MÜNKERİ YAPANIN SIFATLARI

Nehy-i münker yapan kimsede üç haslet bulunmalıdır: İlim, vera' güzel ahlak. Ervâk ilim olmasa münker olana, maruf olandan ayrılamaz. Vera' olmasa ayırsa da maksattan kurtulamaz. Güzel ahlak olmasa, kendisini kışkırtıklarında, Allah'ı unutup şeriat dairesinden çıkar ve ne yaparsa nefsin hâss için yapar, Allah için yapmaz. Bu üç harla nehyi günaha döndürür.

Emir-ül-Mü'minin Ali (r.a.) savaşta bir kâfiri öldürmek için yere vardı. Kâfir onun yüzüne tükürdü. Hz. Ali onu öldürmekten vazgeçti ve: «Onu Allah için öldürecektim. Şimdi kışkığım için onu öldürmüştü. Olacağımdan korkuyorum.» dedi.

Hız. Ömer de birisine bir kaseyi vurdu. İkinci vurmasında Ömer'e sordü. Hız. Ömer bir daha vurmadı ve: «Şimdiye kadar Allah için dövüyordum. Bundan sonra kışkığım için dövmüş olurum.» dedi.

Bu sebepten Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Pikah ilmi bilien, emir ettiğini bilien, nehiy etmeyi iyilik ve hikmet sayan, nasihatlerinde şefkâtlı davranan, yaptığı işte de şefkâtlı bırakmayan kimseden başkası nehy-i münker yapmasın.» Hasan-ı Basri der ki: «Ne emir etmek istersen, önce kendine emir etmelisin —yani önce sen amel etmelisin— ondan sonra başkasına buyurmalısın.» Hasan-ı Basri'nin bu sözü edebettendir. Şartlardan değildir. Zira Peygamber'e: «Önce biz amel etmeden emr-i maruf ve nehy-i münkeri yapmayışın mı?» dediler. Peygamber: «Öğünlerime yapmazsanız da emr-i maruf ve nehy-i münkeri terketeceydimiz.» buyurdu.

Nehy-i münker yapmayan edeblerinden biri de sabırlı olmalı, acılara katlanmalıdır. Zira Allah Teâlâ buyurur: «Marufu emret, münkeri nehyet ve şühâdıklarına sabret.» «kuntaya tahammülü etmeyen nehy-i münkeri yapmayı başaramaz.

Muhim âdablerden biri de dünya ile ilgili az ve emeli kısa olmalıdır. Zîrâ araya tasav' girerse nehy-i münker yürümez. Büyük zatlardan biri her gün bir kasaptan kedisi için et almayı âdet edinmişti. Bir gün kasapta bir münker gördü. Önce eve geldi, kediyi kovdu ondan sonra kasaba nehy-i münker yaptı. Kasab: «Yine kedi için et istedin.» dedi. O zat da: «Önce kediyi kovdum, ondan sonra nehiy yapmaya geldim.» dedi.

İnsanların, medihetvesesini, iltifal etmesini, sevmesini râzı olmalarına ve teşekkür etmelerini bekleyen kimse nehy-i münker yapamaz. Ka'bü'l-Kıhar Ebû Müslimü'l-Hilânîye: «İnsanlar arasında hâlin nasıldır?» diye sordu. Ebû Müslim: «İyidir.» dedi. Ka'b: «Tevratta: Nehy-i münker yapan halk içinde hâli kötü olur denilmektedir.» dedi. Ebû Müslim: «Tevrat doğru söylüyor, Ebû Müslim de yalan söylüyor.» dedi.

Bil ki, nehy-i münkerin esas, nehiy yapan kimsenin, günah işleyen asi kimse için üslûp ona şefkât ve acıma nazariyle bakmak ve onu gınahtan kendi evlâdına meneder gibi menedip şefkât ve merhameti esirgememektir. Bir kimse Halife Memdûn nehiy yapıp sert sözler söyledi. Me'mûn: «Ey genç (çivan mert)! Allah Teâlâ senden iyisini ve benden fenasını göndermiştir. Yine de: "yumuşak söyle." diye emretmiştir. Yani Musa ve Harun'u Firavuna gönderirken: «Onu yumuşak söyleyin. Belki kabul eder.» (Taha sûresi, âyet: 35) buyurmuştur. Nehy-i münker yolunda Peygamberinize uymak lâzımdır ki, onun huzuruna bir genç gelip: «Ya Resûlallah! Bana zinâ yapmağa izin ver.» dedi. Sahâbeler, her taraftan bağırıp ona ediyet etmek için galeyana geldiler. Peygamber: Onu birakın buyurdu. Sonra onu yanına çağırdı. Öyle ki, onun dışı, Peygamberin dışına dokunuyordu. Ona: «Ey genç! Bir kimsenin senin azenle bu iş yapmasını revâ görür müsün?» «Hayır, görmem.» dedi. Peygamber: «İnsanlar da revâ görmeler.» dedi. Yine buyurdu: «Kız kardeşimle, yahut halamla, yahut beyzemle böyle yapmalarını doğru bulur musun?» «Hayır.» dedi. Peygamber: «Diğer insanlar da doğru bulmaz.» buyurdu. Sonra Peygamberimiz, mübârek elini o gencin kalbi üzerine koyup: «Allahım, bunun kalbini ve ferisini muhafaza eyle, günahını mağfîret eyle.» dedi. O genç oradan ayrılrken zinâyâ düşman olduğı kadar hiçbir şeye o kadar düşman değildi.

Fudeyl ibn İyad'a (r.h.a.) dediler ki; Süfyan bin Uyeyne Sultanın verdiği hulâta (kıftan) kabul etti. Fudeyl: «Eyyü'l-Ma'da' ondan fazla hakkı vardır.» dedi. Sonra Süfyanı yalnız bulup kınadı. Süfyan: «Ey Eba Âl! Biz salâhlerden değiliz. Fakat salâhleri seviyoruz.» dedi. Sile bin Eyyen (r.h.a.) talebeleriyle otururken, mütekebbirlerin âdeti gibi kıftanı yerde sürünen birisi geçti. Bu yasaklanmış olduğı için, talebeleri onunla mücadelâ etmek istediler. Sile siz sabr edin, ben ona kışkıyet ederim. Onu çağırıp: «Kardeş! Seninle bir işim var.» dedi. O kimse: «İşim nedir?» dedi. «Kıftanını yerden kaldır, yukarı çek.» dedi. O kimse: «Peki baş üstüne.» dedi. Sonra Sile talebelerine: «Eğer

sert söyleseydik, hem yapmam der, hem de biraz da sövebilirdi de.» dedi.

Bir kimse bir kadına asılmış ve elinde yahnı topak vardı. Kimse cesaret edip yanına varamıyordu. Kadın da feryad edip imdat istiyordu. Bîr-i Hâfî onun yanından geçti, omuzunu omuzuna dokunduğu gibi, o kimse düşüp bayıldı, vücudu ter içinde kaldı. O kadın da kurtuldu. Ona: «Sana ne oldu ki, böyle kendinden geçti» dediler. «Bilmem birisi yanından geçti vücudu bana dokundu ve gizlice bana: «Allah merde olduğuna ve ne yaptığını görür.» dedi. Onun korkusundan düşüp bayıldım.» dedi. Dediler ki, O Bîr-i Hâfî idi: «Ah! Bu utançımıza onun yüzüne nasıl bakarız?» dedi ve hemen vücudunu titreme düştü. Bir hafta sonra carını Hakk'a teslim etti. Allah rahmet eylesin.

MÜNKERLERİN ÇOKLUĞU

Bil ki, bu zamanda dünya baştan başa münkerlerle dolmuştur. İnsanlar dünyanın döşemesinden ümid kesmişlerdir. Bulun münkerleri defedemediklerinden defedebildiklerini de bırakmaılar. Bu anlatılan din ehli olanlar içindir. Gâfiller ise zamandaki münkerlere râzıdır. O hâlde, din ehlinin defedebildiği münker karşında susmaz câiz değildir. Hâli böyle olunca bu münkerlerin her cinsine işaret edelim. Çünkü onları tamamıyla saymak mümkün olmaz. Bî ki, münkerin bîzsa camide, bîzsa çarşı ve pazarlarda, bîzsa da han ve hamamlardadır.

ÇAMİLERDEKİ MÜNKERLER (Çirkin İşler)

Namaz kılan kimsenin rükû ve secdeleri tam yapmamak, Kur'an-ı tegannî ile okumak, müezzînlerin ezanı tegannî ile okunmaları, «Hayye alas salâh ve hayye alel-fetâhe dedikleri zaman, bütün vucutlarını kütbeden çevirmeleri. Diğer biri de, hatibin ziyah ipek elbise giymesi ve altın kılıç bağlamasıdır ki, bu haramdır. Yine camilerde gürlüktü yapmak, hükme ve şîrler anlatmak muska veya başka şeyler atmak câiz değildir.

Çocuk, sarhoş ve deliler; gürlültüleriyle cami cemaatını rahatsız ediyorsa, camiye girmeleri münkerdir. Ama sessiz daren çocuğun ve sesiyle cami cemaatını rahatsız etmeyen ve camiyi kirliletmeyen delinin camiye girmeleri câizdir. Arasra oynayan çocuğu men etmek lâzım değildir. (Vacib değil). Zîrâ samedler Medine camisinde kılıç ve kalkan oynadılar. Hz. Ali de onları seyretti. Eğer orayı oyun yeri yapıp bir zaman orda oynayıp eğleneselerdi, bundan menedilirlerdi. Ama bir kimse camide dikik dikerse, yahut yam yazarsa ve cami cemaati onlardan rahatsız olmazsa, câiz olur. Ancağ dükkân gibi kullanıp her zaman içinde çalışalar mekûrûh olur. Ama camide kalıboğın toplanmasına sebep olan işler için orda oturup hüküm vermek, belgeleri,

zabutarı yazmak da mekrûhtur. Ancak zaman zaman otursa otur. Zira Peygamber bîz zamanlarda camide hüküm vermiştir. Ama elbise beyazlatanların camide elbise kurutmaları, boyacıların elbise boyamaları, yahut kurutmaları münkerdir. Hattâ içinde fazlalık ve noksanlık bulunan yahut hâdis kitaplarına dayanmayan hikâyeleri anlatanları camiden çıkarmak lâzımdır. Geçmişlerimizin böyle yapmışlar.

Ama kendilerini süsleyip düzelden, arzu ve isteklerine uyarak secdâ ve nazımlı beyitler okumaları ve genç kadınların onların meclislerinde bulunmaları büyük günahlardan olup caminin dışında da câiz olacak şey değildir. Vâhîler şekil selâh (salihlik) hareketleri takvâ ve selâh üzere olmalıdır. Ancak genç kadınların, tıyâs delikanlıların, camilerde oturup perdesiz vâz meclisinde bulunmak câiz değildir. Hz. Aişe kendi zamanında kadınları camilerden menetti ve: «Eğer Peygamber, bu zamandaki kadınların halini göreydi, kadınları camilerden menederdi.» dedi. Camide divân kurup mal tahkim etmek, işçilerin hesabını görmek, yahut camileri seyir yeri yapmak, yahut da orda toplanıp gıybet ve abes şeylerle uğraşmak münkerlerdendir ve camilere saygısızlıktır.

ÇARŞI VE PAZARDAKİ MÜNKERLER (Çirkin İşler)

Satıcının, yalan söyleyip malın aybını alıcıdan gizlemek, teraziyi, kileyi ve arşını doğru tutmamak, mala hile katmak, çalgı âletleri satmak, çocuklar için hayvanların resmini yapıp satmak, Nevruz için tahından kılıç ve kaikan satmak, yulbâs geceleri için muzika satmak, erkekler için ipek küllâh ve elbise satmak, yakanmış, yumalanmış elbiseyi yeni diye satmak münkerdir. Malda başka hile ve aldatma yapmak da böyledir. Altın ve gümüşten olan ibrik, kalem ve kablârı satmak da keffîhtir. Bunların benzerlerinden de ne var ise hepsi münkerdir.

Ancak bu işlerin bazıı mekrûh ve bazıı da haramdır. Paskalya geceleri ve Nevruz için satılan kılıç, kaikan ve muzika satmak haddi-âkında haram değildir. Fakat küfür ehlinin âdetini göstermek olduğu için, şariata aykırıdır. O halde onlar bu günlerde ne yapıyorsa, onu yapmak câiz değildir. Hattâ çarşı ve pazarları Nevruz münasebetiyle aşırı süslemek; fazla tatlı ve nefis yemekler yapmak; yeni yeni zahmetler çıkarmak câiz olmaz. Belki paskalya gecesini ve Nevruz'u mümkün olduğu kadar sönük ve sessiz geçirmelidir. Öyle ki, kimse adlarını bile anmamalıdır. Hatta seleften bazıları Nevruz için pişirilen yemeklerden yememek için oruç tutmayı güzel görmüşler ve saye (Mecûsî bayramı) gecesinde de ateş bakınmak için ateş yakmazlardı. Hakikat ehlinin bazıları Nevruz günü oruç tutmayı mekrûh görmüşlerdir. Zira bu gün oruç tutmak, onu anmak olur. Halbuki en iyi al oruç adını bile anmayıp diğer günlere eşit görmektir. Saye (mecûsî bayramı) gecelerinde de böyle hareket etmelidir.

CADDELERİN MÜNKERLERİ

İbâ ki, caddelerdeki münkerler; caddelerde geçmeye mâni şeyler meydana getirmek, meselâ yolu daraltacak biçimde direk dikip dükkân yapmak, yahut direkler dikip atılların başı değecek biçimde alçak çalı uzatmak, gelip geçenlerin yoluna daraltacak biçimde yola yüler yılmak, eysa bağlamak. Bunların hepsi câiz değildir. Ancak ihtiyâc muktarı olursa olur. Yüleri indirip yerine nakil etmek gibi. Çalı çırpı ve diken yüklü hayvana başka yol var iken yolda bulunanların elhisasını yurtacak (kalatacak) yerden sürmemelidir. Ondan başka yol olmasa, arzâret muktarı câiz olur.

Hayvana taşıyabilse bile fazla yük vermek münkerdir. Kasabın, yoldan geçen müslümanların elhisasının kirlenme ihtimali karşısında yola koyun kesmesi câiz değildir. Belki bu iş için bîr yerde dükkân yapmalıdır. Bunun gibi, kaven ve karpuz kabuklarını yola atmamak lâzım. Su dökerken gelip geçenleri gözetmelidir. Bunun gibi yola kar atmak, dandan akan suların yolda biriktirmesine meydan vermek kerihîr, yolu bunlardan temiz tutmak gerekir. Ama umuma ait olan şeyleri kaldırmak hepsinin üzerine farâdır.

Yetkili kimseler anıme hizmetleri için bütün insanları çalıştırabilirler. Bir kimse kapısında gelip geçenlerin korkup çekindiği surice köpek beslerse, kerih olur; lâzımlı vâcibtir. Ancak yolları pisletmekten başka zararı olmasa yalnız bunun için menetmek câiz olmaz. Zira bundan sakınmak mümkündür. Eğer o köpeğin yol üzerinde yatmasıyla, yol daralırsa, câiz olmaz. Hattâ köpeğin sahibi bile oturup yatmasıyla yol daralırsa câiz değildir.

HAMAMLARDAKİ MÜNKERLER

Düden göbeğe kadar olan avret yerini açmak, bacasını açıp telâika kesiletmek, hattâ postalamın altında kesilemek de câiz değildir. Zira eliyle dokunmak da bakmak güâdır. Hamam duvarına canlı resmini yapmak da münkerdir. Kaldırmak, yahut o resme bakmayıp baklmeden dışarı çıkmak vâcibtir. Temiz olmayan elini ve taa suya batırmak câiz değildir. Bu Hanefî ve Şafîî mezheplerine göredir. Mâlikî mezhebine göre câizdir. Zira o mezhepte aa su içine necaset düşerse, borulmadıkça pis olmaz. Suyu çok döküp ıraf etmek de münkerlerdendir. Bundardan başka münkerler vardır ki onları taharet bahsinde anlatlık.

MISAFİRLİKTEKİ MÜNKERLER

İpek yaygı, gümüş bahurdan, gümüş gükaryu kaba, üzerinde hayvan resmi yapılmış perde ve örtüleri kullanmaktır. Ama yaygı ve yatak üzerinde yapılan resimler mekrûh değildir. Canlı şeklinde yapı-

lan behurdana kullanmak mekruhtur. Ama genç kadınlara tüysüz parlak oğlanlara bakmak, onların sema'ında bulunmak, fesad tohumu ve kötülük ve ifskâhik mayesidir. Bunların hepsini men'etmek vacibtir. Eğer menedermesse kendisinin arayı terketaresi vacib olur. Ahmed bin Hanbel, bir gümüş şirmesidani gördüğü için ziyaret meclisinde darımadı, gitti. Bunun gibi, ziyaret meclisinde ipek elbise giyen, altın yüzük takan kimse olursa orada darımak câiz olmaz.

Mümeyyiz çocuğun da ipek elbise giymesi câiz değildir. Çünkü bu ümmetin erkeklerince içki içmek haram olduğu gibi, ipek elbise giymek de haramdır. Zîrâ çocukluk çağında ipek giymeyi âdet edinen, büyüğe erdikten sonra da bu âdet onda kalır. Ama çocuk mümeyyiz olmayıp ipek giymek zevkinden haberi olmasa, mekruh olur, fakat haram derecesine ulaşmaz. Eğer ziyaret meclisinde hakkabaz ve şakacı olur, meclistekileri, çirkin, herse şâler ve geveslikle güldürüyorsa, o mecliste bulunmak da câiz değildir. Münkerlerin tafsilâtının bahsi uzundur. Bu kadarı öğrenilince, okullardaki hanegâhlarıdaki, mahkeme meclisindeki, sultanın divanındaki ve başka yerlerdeki münkerleri de bunlara kıyas edebiliriz.

ONUNCU ASIL

HÜKÜM VE İDARE

Bil ki, idareye hâkim olmak büyük bir iştir; adalet ve ınsafla yapılırsa, Allah'ın yeryüzünde halîfeliğidir. Adalet ve ınsattan uzak olursa lânetli şeytanan halîfeliği olur. Zîrâ fesada vesile olan idarecinin sulmunden büyük bîrşey yoktur. İdarenam asla, ilim ve amel ile olur. İdarecilik ilminin izahı çok uzundur. Ancak onun bölüşmesi ve bahşı şudur ki, idareci olan kimse, bu âleme nâçin geldiğini, sonunda nerede karar kılacağını, dünyanın kendisinin bir konak yeri olduğunu, ebedî karargâhu olmadığını, kendisinin bir yolculukta olduğunu, bu yolculuğun ilk konağı ana rahmi olduğunu, son konağı da mezar olduğunu, gerçek vatanı ise bunun ötesinde olduğunu, onun ömründen geçen yıllar, aylar ve günler, onu hakiki konağına yaklaştıran birer merhale olduğunu bilmelidir. Bir köprüdün altından geçmekte olan ve onun tamiriyle uğraşıp hakiki vatanını unutan kimse, akılsız ve ahmaktır. Akıllı olan, dünya konağında âhiret aşığından başka birşey istemeyen, dünyadan ihtiyâç miktarıyla yetinen kimsedir. Zîrâ ihtiyâç miktarından fazla olan dünyalık öldürücü zehir olur. Sahabi bîrüm hâlinde: «Keşke bütün hazinelerim toprak dolu olardı. İçerisinde altın ve gümüşten eser bulanmayaydı.» diye temennî eder. Zîrâ ne kadar dünyalık toplarsa, nâçibinden fazla yiyemez, mütebakkisi ölmüş hâlinde hâret ve nedamet vesilesi olur. Çünkü can vermesi ve sehereti çetin olur. Bu da, bütün malı helâl kazanmış olduğuna zamandır. Eğer haram kazanmış olursa, malı âhiret âzatının sebeci olur, sonsuzlara kadar hâret ve nedamet çeker.

görmemelidir. Eğer revâ görürse din ve hüküm işlerinde aldatma ve hıyanet yapmış olur.

Bedir savaşında Peygamber bir gülgede oturuyordu. Cebrâil gelip: «Ya Resûlallah! Sen gülgede rahat ediyorsun, ashâbın da güneşin sıcaklığında ızdırah çekiyor.» dedi. Bu kadarına bile ruhsat verilmedi ve böyle utab (kınama) yapıldı. Yine Peygamber buyurur: «Cehennem ateşinden kurtulup cennete girmek isteyen, ölüm kendisini "Lâ ilâhe illâllâh Muhammedu'r-resûlûllâh" ile bulsun ve kendi nefsi için revâ görmediği şeyi hiçbir müslümansa revâ görmesin.» Yine buyurdu ki: «Sabahleyin yerinden kalkınca Allah'ın rızasından başka gayesi olan kimse Allah'ın adanmış değildir; müslümanların işini görmekten, hâlini düzeltmekten uzak olursa müslümanlar rûnesinden değildir.»

İkinci kaide: İş sahâbîlerinin kapaında beklemelerine aldırmanlık etmemeli, bunun tehlikesinden sakınmalıdır. Bir müslümanın işi var iken hiçbir nâfile ibâdetle uğraşmamalıdır. Çünkü iş görmek bütün nâfilelerden üstündür. Bir gün Ömer bin Abdülazîz öğleye kadar müslümanların işini gördü. Sonra biraz dinlenmek üzere eve gitti. Öğlü: «Baba! Kapaında iş sahâbîleri beklerken ve böylece onların hakkında tahsîrât yaparken ölmekten korkarım.» dedi. Ömer bu söz duyunca: «Dağra söyledin ağızım.» dedi ve hemen kalkıp dışarı çıktı.

Üçüncü kaide: Nefsi arzulara uyup süslü elbiseler giymemeli, nefis yemekler yemekle meşgûl olmamalıdır. Belki berceyde kanat-kâr olmalıdır. Zîrâ kasabata adalet mümkün olmaz.

Emirü'l-mü'minin Hazreti Ömer, Selman'a: «Benim hâllerimden beğenemediğinden ne duyarsın.» diye sordu. Selman: «Duydum ki, iki elbise sakladığımı; Birini gece ve birini gündüz giyiyormuşsun ve sofrana iki çeşit yemek koyuyormuşsun.» dedi. Ömer: «Bunlardan başka birşey daydın mı?» dedi. «Hayır.» dedi. Ömer: «Bundan sonra bunlar da olmasın.» dedi.

Dördüncü kaide: Bütün işleri elinden geldiği kadar yumuşaklıkla görmeli, sert davranmamalıdır. Peygamber buyurdu: «Emri altındakilere rıfk (güzellikle) ile davranan âmirlere, kıymetli gündünde rıfk ile muamele edilir.» Peygamber zamanında: «Allahım, eli altındakilere yumuşak ve çekiktili davranan kimseye sen de rıfk ile muamele eyle. Şiddet ve kaba davrananlara da şiddet göster.» buyurmuş. Yine buyurdu: «İdarecilik, emir vermek, yasak koymak, hakkını gözetmeler için ne güzel şeydir. Hakkını gözetmeyenler için de çok kötü şeydir.»

Halifelerden Hüşam bin Abdülmelik, büyük âlimlerden olan Ebû Hazime: «Halifeliğe kurtuluş çaresi nedir?» diye sordu. Ebû Hazim: «Her ne alırsan helâl yoldan al ve her nereye harcarsan yerine ve müstahakına harca.» dedi. Hüşam: «Buna kim maktûdîr olur?» dedi. Ebû Hazim: «Cehennemden kaçıp cennete girmeyi çok seven yapabilir.» dedi.

Beşinci kaide: Dinin emrine ve şeriate uygun bir şekilde bütün emrindekileri rûm etmeye çalışmalıdır. Peygamber buyurdu ki:

«Amirlerim en iyisi şikâyet seven ve sizin de sevdiğinizdir, en kötüsü de, size düşman olan ve sizin de düşman olup lânet okuduğunuzdur.» Amirler buzuqlarında kendilerini övmelerine aidiyet hepsini kendisinden rızâ ve memnûn sanmamalıdır. Zira o hayırlı duaları korkularından elatılır. Belki ancak yer yer tâyin ettiği casusların araştırmalarına güvenebilir. Ancak bu yoldan kusuruna öğrenmek mümkündür, başka türlü mümkün değildir.

Altıncı kaide: Şeriatla muhalif olan kimse'nin rızasını aramamalıdır. Çünkü şeriatla muhalif olanın incinmesi ona zarar etmez. Hz. Ömer der ki: «Her gün yerimden kalktığım zaman insanların yarısını benden hoşnut, yarısını da hoşnutsuz görüyorum. Hak kendisinden alınan kimse ehlîtte hoşnut olmaz.» Her iki tarafı rızâ etmek mümkün olmaz. En çok râhîl olan insan, insanların rızası için Allah'ın rızasından vazgeçen kimsedir.

Muaviye, Ali-i Süddike'ya mektup yazdı: «Ey Ali! Bana mâslakat et.» dedi. Ali de dedi ki: Peygamberden daydım, buyurdu ki: «İnsanların rızasını bırakıp Allah'ın rızasını arayandan hem Allah rızâ olur, hem de insanları ondan rızâ eder. Allah'ın rızasını bırakıp insanların rızasını arayandan ne Allah rızâ olur, ne de insanları ondan rızâ eder.»

Yedinci kaide: Memlekete hâkim olabılmanın tehlikesi büyüktür. Allah'ın kullarına adalet ve ınsafı idare etmek hayli güçtür. Bunun hakkını verebilen, ötesinde saadet bulunmayan bir saadete kavuşur. Eğer bunda kusurlu hareket ederse, küfürden sonra daha büyüğü olmayan bir bedbakhşlığa düşer. İbn Abbâs der ki: «Bir gün Peygamber Harem-i Şerife gelip Kâbe-i Muazzamanın kapısındaki halkadan tuttu ve orada bulunan Kureyş cemaatine: "Kureyş üç şeye dikkat ettiği müddetçe, Sultan onlardan olur: Birincisi, kendilerinden merhamet diledikleri zaman, merhamet ederler. İkincisi: adaletle hüküm ederler. Üçüncüsü: verdikleri vâ'de vefa ederler. Bu üç şeyden birini terk edene, Allah'ın melekelerin ve bütün insanların lâneti olur. Allah onun ne fazlasına, ne de şümmetini kabul eder."»

Ö hâlide dikkat et ki, saltanat ve hüküm etmek ne kadar büyük iştir ki, onun sebebiyle ne faza, ne de şümmet hiçbir ihâdet kabul olmaz. Peygamber buyurdu ki: «İki kişi arasında sülüm ile hüküm eden zâlim Allah'ın lâneti olsun.» Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde Allah üç kişiye bakmaz: Yalancı Sultan, zinâsı ihtiyar ve kibirli fakir.» Ve yine Peygamber ashâba buyurdu ki: «Yakında doğu ve batı tarafları fethedilecektir. Bilin ki, o tarafların âmirleri, Allah'tan korkup takvâ yolunu tercih eden ve emâneti edâ eden kimseden başka hepsi ateştedir.» Yine buyurdu ki: «Allah kullarına emrine verince, onları ihmal edip yekfat ve müsahat etmeyen hiç bir kul yoktur ki, Allah cenneti ona haram etmesin.»

Yine buyurdu ki: «Müslümanların idaresi kendisine verilen kimse, onları kendi çocuk çocuğu gibi koruması cehennemde yerini hazırlar.» Yine buyurur ki: «Benim ümmetimden iki sınıf şefaatim-

den mahrumdur: Üçü, zâlim Sultan, diğeri de dinde aşırı gidip haddi aşan bid'atçıdır. Yine buyurdu ki: «Kıyâmet gününde en şiddetli âzab, zâlim Sultana olacaktır.»

Yine buyurdu ki: «Allah beş kimseye gıyâb eder. Dilerse bu dünyada gıyâbına ısrâ eder; dilerse, kıyâmet gününde onların yerini cehennem yapar: Birincisi, bir kavmin reisidir ki, kendi hakkını onlardan alır ve onların hakkını vermeyip zulmedendir. İkincisi, bir kavmin reisidir ki, onlar ona itaat ederler. Bir itihâk için kendine müracaat ettikleri zaman, kuvvetli ile zayıfı eşit görmeyip bir tarafı kayırarak konuşur. Üçüncüsü, karısına ve çocuklarını Allah'ın itaatına düvet etmeyip dini işleri onlara öğretmeyen ve nafakalarını belâiden mi, haramdan mı kazandığına umursamayan. Dördüncüsü, tuttuğu işi için tam yaptığı hâlde, ücretini tam vermeyen. Beşincisi, karısına mehri hususunda zulmedendir.»

Bir gün Emirü'l-mü'minin Ömer bir cenaze namazını kıldırmak istedi. Birisi ileri geçip namaz o kıldırdı. Mevta'yı gömdükleri zaman efendi menurının üzerine koydu ve: «Allahım, eğer âzab edersen, doğru yaparsın. Çünkü senin asi kulumdur. Eğer rahmet edersen, fâdi ve ih-sân senindir. Buna muhtaçtır.» diye o mevtaya hitab etti. Sonra: «Ey mevtâ! Ne mutlu sana ki, hiçbir vakit İslâile, emniyet âmiri, kâtib, yardımcı ve maliye memuru olmadın.» deyip hemen ortadan kaybol-du. Hz. Ömer emir verdi. Çek aradılar, bulamadılar.

Dedi ki, o Hızır idi. Peygamber buyurur ki: «Vay emirlerin hâline, vay reislerin hâline, vay şehir eminlerinin hâline, onlar kıyâmet gününde, dünyada teçhârunuzdan göklere asılacak da kâire içine kanıymıyaydık diye temenni edecekler. On kişiye reislik yapmış bir kimse yoktur ki, kıyâmet gününde mahşer yerine eli kâilepçeli gelmesin. Eğer iyi âmel sahibi olursa bırakılır. Yoksa ikinci bir kâilepçe vurur-lar.»

Hz. Ömer: «Gökler hâkimî olan Allah'tan, vay yeryüzünün hâkimlerinin hâline! Ancak insanlara adalet ve insaf ile hüküm edip kimsenin hakkını zilyet etmeyen, nebî arzularıyla hüküm etmeyen, ak-rabalarını kayırmayan, korku ve ricâ ile doğru yoldan dönmeyenler, belki Allah'ın kitabına ayına yapup ona bakınlar, onlarla hüküm edenler bundan müstesnadır.»

Peygamber buyurdu: «Allah, kıyâmet gününde hüküm verenleri kimama mahalline çağırıp der ki: "Siz benim koyunlarımın çobanları, yeryüzünün hazine müdürleri idiniz. Niçin benim emrimden fazla had vurdunuz, ceza verdiniz" onlar derlerki: "Allahım! Senin emrine mu-hâfâzet ettikleri için." Allah buyuracak ki: "Niçin siz benden fazla kazınız?" Bâzısına da: "Niçin benim emrimden az had cezası vur-dunuz?" buyuracak. Onlar da: "Allahım, ona acıdık" derler. Allah: "Ne sebeble siz benden merhametli oluyorsunuz?" buyuracak. Sonra o fazla ve noksan veranları tutup onlarla cehennemün bir küşesini doldurmalarmı emir buyuracaktır.»

Huveyfe (r.a.) der ki: «Ben gerek iyi olsun, gerekse kötü olsun hiçbir işmiri asla övmedim.» Nihün dediler? Çünkü Peygamberden duy-dum ki: «Kıyamet gününde xâlim, âdil, ne kadar işmir varsa hepsini toplayıp Sırat köprüsünden geçirirler. Allah Sırata vahy eder: "Onla-rı süküp sars ki, hükümünde zulmedenler, kararlarında rüşvet alankar, ihtakâflarda bir tarafı kayıranlardan kimse kalmam, cehennem ate-şine düşsün. Bunlar yerine ulaşmak için cehennemde içinde yetmiş mîl aşığıya inerler.»

Hâdise: «Davud (a.s.) kıyasîet şeklini değiştirip gezerdi. Kimi görse, Davud'un hal-hareketlerini sual ederdi. Bir gün Cebrâil (a.s.) insan süratinde Davud'un karısına çıktı. Ondan da Davud'un hal-hareketlerini sorunca, Cebrâil: "Eğer Davud mihrabına çekilip: "Al-lahüm! Bana geçimimi sağlayacak bir sanat öğret." deyip ağlayıp, sı-ladı. Bunun üzerine Allah ona sırh yapma sanatını öğretti.» buyurul-maktadır.

Hz. Ömer, belocfler yerine kendisi gezerdi. Hangi makama boş gör-se, kendisi o görevi üzerine alırdı ve: «Fırat kenarında yağlı sürülme-miş hâlede gezen uyuz koyunu da, kıyamet gününde benden soracak-larından korkarım.» derdi. Onun ihtiyatı bu derece idi. Adâlet ve in-saflı ise kendisinden sonra hiç bir yaratığın ulaşamayacağı bir seviye-de idi.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) der ki: «Ben, her zaman, Allah'a Hz. Ömer'i rû'yanında bana göstermesini dua ederdim. Oniki yıl son-ra onu rû'yanında yendi yikanmış, peştemalını önüne almış bir kimse şeklinde gördüm. Osa: "Ey Emire'l-mü'minin! Allah seni nasıl kar-şıladi?" dedim, "Ey Abdullah! Sizden ayrıldı, kaç yoldır?" dedi. "On-iki yıl etti" dedim. "O zamandan beri hesabta idim. Sonuç kendim-den ümit kestim. Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı, nerde ise helâk ola-caktım" dedi.» Bak ki, Ömer'in bu kadar yüksek kıymeti, yâni şanı var iken hâlî böyle oldu. Halbuki hüküm imâkânlarından bir kamçı-sandan başka bir şeyi yoktu.

Bizans kralı, Hz. Ömer'in hâllerini, tavır ve hareketlerini öğren-mek için bir ekli gündirdi. Medineye gelince Hz. Ömer'i şehirde bu-lamadı. Kralınaz nerededir? diye sordu. «Bizim kralımız yoktur, Hal-lemiz vardır. Şehir kapısından dışarı çıktı; nereye gittiğini bilmeyiz.» dediler. Ekli dışarı çıktı onu, güneşin sıcaklığında buldu. Kamçıyı ha-şınar altına koymuş yerde yatıyor idi ve alından akan terler yeri ısı-lıtmıştı. Ekli bu hâlî görünce, kalbi bundan çok etkilendi. Kendi ken-dine: «Kıraflındaki kralların korkusundan titrediyi kimseinin bilele re-siz yerde uyumasa, muhakkak âdil olup emniyet içinde olacağı içindir. Bizim kralın zâlim olduğu için korku içindedirler. İslâm dininin hak olduğuna şahâdlik ederim. Eğer ekli olarak gelmemiş olsam, hemen müslüman.» edirdim. Fakat üzerine lâzım olan hizmeti edâ edip ya-landa döneceğim.» dedi.

Demek ki Âmirlik tehlikesi bu derecedir. Bunun ilmi uzundur. Hükûmet ehli ancak dindar âlimlerle beraber oturularsa selâmetli bulurlar. Çünkü bu âlimler onlara adalet yolunu öğretirler, yolun tehlikesini hatırlatmaktan geri kalmazlar.

Sekizinci kâide: Dindar âlimlerin vaaz, nâsihat ve üstün sohbetlerine susmalıdır. İhtirash âlimlerden kaçınmalıdır. Çünkü onlar dâima onu medhû senâ ederler, elinde olan harâm maldan, murdar sarfıyetinden kendilerine de bir şey vermek için, onun rızasını ararlar. Dindar âlimler, kendisinden bir şey beklemeden ona adalet yoluna sevkedenlerdir.

Nitekim Süfyan-ı Sevri (r.h.a.) Harun Reşid'in huzuruna gelince, Harun: «Zâhid Süfyan dedikleri sen misin?» dedi. Süfyan: «Evet Süfyan benim fakat zâhid ben değilim.» dedi. Harun: «Bana bir nâsihat yap.» dedi. Süfyan: «Allah Sâddik makamına verdi; onun gibi sende de sâdik (doğruluk) ister. Faruk makamına verdi; onun gibi sende de hakla baktı biribirinden ayırmama ister. Zînnareynin makamına verdi; onun gibi sende de haya ve kerem ister. Ali bin Ebî Tâlib'in makamına verdi; onun gibi sende de ilim ve adalet ister.» dedi. Harun: «Biraz daha nâsihat et.» dedi. Süfyan: «Allah'ın bir binası vardır ona cennet denir. Seni o cennetimin kapısını yapıp sana üç şey verdi: Beytül-mâle ait mal, adalet kalıcı ve hükûmet kamçıdır. Sana bu üç şeyle Allah'ın kullarını cennetimden uzaklaştırmama emir buyurdu. Muhtaç duruma düşüp huzuruna arz-ı hacet eden kimseden Beytül-mâlâ istemememi, Allah'ın emrine muhalefet edenleri bu kamçı ile terbiye etmemi, hakı yere bir nefes öldürmemi, öldürülenin ve hissinin isniyle (öldürmemi) emretti. Eğer bu anlatılanları yerine getirmessen, cennetme gidenlerin üçüde sen olursun. Başkaları senin arkandan gelirler.» dedi. Harun: «Biraz daha nâsihat et.» dedi. Süfyan: «Suyun başı sensin. Diğer memurlar ırmaklardır. Suyun başı berrak dura olursa, ırmakların bulamık olmasının zararı yoktur. Eğer suyun başı bulamık olursa, ırmakların dura kalmasına inkâr yoktur.»

Harun Reşid, vezirlerinden olan Abbas ve Fudeyl-i İyad'ın ziyaretine gitti. Fudeyl'in kapısı önüne gelince, şu âyet-i okuduğunu duyular: «Kâidâ iş işiyenler kendilerini, iman edip iyi işler yapanlarla bir tutacağımı mı sandılar? Verdikleri hüküm ne çıktıdır.» Harun «Eğer nâsihat istersek, bu âyet-i kerîme bize yeter.» dedi. Sonra Abbas'a kapıyı çalmasını emretti. Abbas kapıyı çalınca: «Kim o?» diye cevap verildi. «Kapıyı aç. Mü'minlerin emri geldii» dedi. Fudeyl. «Mü'minlerin emrinin bizim kapımızda ne işi var?» dedi. Abbas: «Mü'minlerin emrine itaat et.» dedi. Fudeyl kapıyı açtı. Fakat gece vakti idi. Muma söndürmüştü. Harun karanlıkta eliyle etrafına yoklarken, eli Fudeyl'e rast geldi. Fudeyl, elini tuttu ve: «Ah! Eğer bu yumuşak ve rahat el, Allah'ın azabından kurtulmazsa.» dedi. Sonra: «Ey mü'minlerin emri Allah'a cevap vermeye hazır ol; çünkü mahşer günü seni her müslümanla sorguya çekip senden hak talep edecektir.» de-

di. Harun ağlamağa başladı. Abbas: «Ey Fudeyl! Sus! Mü'minlerin emirini mahvettin.» dedi. Fudeyl: «Ey Hama! Sen ve senin kavmin onu mahvetmişsiniz. Bana mı mahvettin diyorsun.» dedi. Harun: «Sani Fir'avun yerine koyduğun için, sana Hama diyor.» dedi. Sonra Harun, Fudeyl'in önüne yüz altın koyup: «Bu benim annemin mehidir, helâl eseldir. Kabul et.» dedi. Fudeyl: «Ben sana malik olduğun şeyleri sahibine ver, diyorum. Sen hana veriyorsun.» dedi ve kahta, gitti. O ihşam kabul etmedi.

Ömer bin Abdülaziz Muhammed bin Kûreyz'e: «Ey Muhammed! Adaletin vasfını bana açıkla.» dedi. Muhammed: «Senden küçük olan müslümanlara baba, büyük olanlara oğul, senin gibi olanlarla kardeş ol. Herkesin cesasını suçuна göre ver. Sakın kızarak kimseye bir kamaç vurmayasın ki, yerin cehennem olursun.» dedi.

Zâhidlerden biri zamanın Halifesinin huzuruna geldi. Halife: «Ey zahid! Bize nâsihat et.» dedi. Zâhid: «Ben Çin seferine gittim. O memleketin kralı sağır olmuş çok ağlıyordu, ve: "Sağır olduğum için ağlamam; kapıma gelen mazlumların feryadını dinleyemediğim için ağlarım. Ama gözlerim sağlamdır. Bân edili ki, zulme uğrayan herkes kırmızı elbise giysin. Böylece elbisesinden mazlum olduğu bilinsin." derdi. Ve hergün file binip dışarı çıkardı. Kırmızı elbise ile kimi görsen mazlum olduğumu bilir ve hakkımı alırdı. Ey mü'minlerin emiri anlatıyorum kral kâfir idi, kâfir olduğu halde, Allah'ın kullarına şefkât ve merhametle böyle ki. Sen ise, mü'minisin, Peygamberin ehlileden, evlâdından. İnsanlara şefkâtin nasî olmalıdır? Sen düşün.»

Ebû Kullâbe, Ömer bin Abdülaziz'in huzuruna geldi. Ömer: «Ey Ebû Kullâbe! Bize nâsihat et.» dedi. «Adem devrinden beri senden başka Halife kalmadı.» dedi. Ö mer: «Biraz daha yap.» dedi. Ebû Kullâbe: «İlk Hecetk Halife sensin.» dedi. Ömer: «Biraz daha et.» dedi. Ebû Kullâbe: «Eğer Allah seninde olursa, kimden korkarsın? Eğer seninde olmazsa kimle uğrarsın?» dedi. Ömer: «Bu nasihat kifâyet eder.» dedi.

Sâleyman bin Abdülmelik Halife idi. Bir gün: «Dünyada bu kadar nimetlerden faydalandım. Acaba kıyamette hâlim ne olacaktır?» diye düşündü. O zamanın âlim ve zâhidi bulunan Ebû Hazime bir kimse gönderip orucuna ne ile açıyorsun, ondan bir miktar bana gönder, dedi. Ebû Hazim ona bir miktar kavrulmuş kepek gönderip gece gıdam budur, dedi. Sâleyman onu görünce gayri ihtiyari ağladı. Ebû Hazime'in bu hâli, onun kalbinde fazla etki etti. Üç gün hiçbir şey yemeden oruç tuttu. Üç gün sonra Ebû Hazim'in gönderdiği kepek ile iftar açtı ve o gece hanımıyla yattı. Ve zamanının yegâne âdil Halifesi olan, adaletle Hz. Ömer'in benzeri olan Ömerin babası Abdülaziz o gece arsa rahmine düştü (*). Rivâyet edilir ki, bu, o yemeği yemenin samimi niyetinin bereketiyle olmuştur. Ömer bin Abdülaziz'e: «Tevbe etmenizin ve rûcu etmenizin sebebi nedir?» diye sormuşlar. Demiş ki,

(*) Kitabın bâzı nüshalarında durum böyledir. Fakat yanlış olsa gerek, arsa Abdülaziz, Sâleyman'a oğul değil, Nervezan oğladır. Tarih kitaplarına bakılın.

bir gün bir köleyi düvdüm. Köle: «Sabah kıyâmet olacak gıbeyi hatırlamaz mısın?» dedi. Bu sözle kalbine çok te'sir etti.

Harun Reşid'i Arıfat'ta gördüler ki, şiddetli güneş sıcaklığından kızmış çakıl taşlar üzerinde, yahn ayak başı açık ayakta elini kaldırmış dua edip: «Allahım Sen sensin. Ben benim. Daima günah işlemek benim âdetindir. Senin de âdetin daima bağışlamaktır. O hâlde sen ben günahkara rahmet ve mağfiret eyle.» diyor. Orada bulunan büyükler dediler ki, bakın, yerin padişaha, göğün padişahına nasıl yalvarıyor.

Omer bin Abdülaziz, Ebû Hazim: «Ey Ebû Hazım! Bana nâsihat et.» dedi. Ebû Hazım: «Ölümünden önce, öldüğünü farazet ve ölümden sonra kendine revâ görmediğin şeyden kaçın. Zîrâ ölümler yakın olabilir.» dedi.

O hâlde hükümet sahiplerinin, bu hükümleri gözetiminde bulundurmaları, kulaklarına küpe yapmaları ve her gördükleri âlimden nâsihat taleb etmeleri gerekir. Onları gören âlimler de bu gibi şeylerle nâsihat etmeleri gerekir. Velhâki hak kelimesini esirgememeli, onlara gıfur vermemelidir. Yoksa zulümde onlara ortak olur.

Dokuzuncu kâide: Yalnız kendisi zulüm yapmamakla kalmamak, eli altında bulunan hizmetçileri, vekilleri ve valileri de zulüm yapmaktan menetmelidir. Zîrâ âhiret günü onların zulmünü kendisinden sual ederler.

Mu'minlerin emiri Hz. Ömer (r.a.), valisi Ebû Müslî-Ez'ariye mektup yazdı. Mektup şöyle idi: «İnsanî bahtiyar o kimsedir ki, emrindeki insanlar onunla bahtiyar olur. Bedbaht da o kimsedir ki, emrindeki insanlar onunla bedbaht olur. Sakın, müsamemhâkır olma, yoksa emrindeki memur ve işçiler de disiplinlessiz olur, haddini aşarlar. Sen de, taze cîkni görüp gayri ihtiyari ondan yeyip et ve yağ bağlayan ve onun et ve yağ bağlaması belâkine sebeb olan hayvan gibi olursan.» Tavratta yazılıdır ki: «Sultan, memurunun yaptığı zulme ves çıkar-mazsa şühhesiz onunla muamele edilir.» Hükümdar olan şöyle bil-melidir ki, cîkni ve âhiretini başkasının dünyasına satan kimse kadar aldanmış ve akılsız kimse yoktur. Bütün memur ve hizmetçilerin niye-ti, valiyi batılı, suret-i hakta gösterip dünyasından paylarını almak-tır. Yâni valinin cehennemini esfel-i safillâna gitmesi ve kendilerinin de dünyevî arzularına kavuşmasıdır. Bundan büyük düşman olur mu ki, bir kaç akçe elde etmek için senin belâkine çalışmaktadır.

Velhâki memur ve hizmetçilerine adaleti tatbik ettirmeyen kimse, halkına tatbik edemez. Kendi çocuklarına ve akrabalarına adaleti tatbik ettirmeden de memur ve hizmetçilerine ettiremez. Kendi beden ülkesinde bunu tatbik etmeden de çocuklarına ve akrabalarına tatbik ettiremez. Beden ülkesinde adalet, zulum, şehvet ve gazabı akıldan çıkarıp onları akla ve dine esir etmektedir, akıl ve din! Onlara esir etmek değildir. İnsanların çoğu hisset kemarını akım beline bağlar. Bir hale-sini bulup şehvet ve gazab arzularına kavuşmak için akı, şehvet ve gazabın hizmetine verir. Akıl melekler cevherinden ve Allah'ın askerim-

dedir. Şehvet ve gırah şeytandandır. Allah'ın askerini, şeytanın eline esir veren kimse, başkasına nazil adalet edebilir. O hâlide orca adalet güneş kalbten doğar, nûru ve ziyas çoluk çocuğa sırayet eder. Ondan sonra şualarının ışığı halkına ulaşır. Güneşsiz şua beklemek imkânsızdır.

Bü ki, adalet aklın kemâlinde ileri gelir. Aklın kemâli, işlerin hakikatini ve iç yüzünü bilip dış tarafla ile ahdanmamaktır. Meselâ adaleti bırakıp dünyaya bağlanınca düşülmelidir ki, dünyadan maksad nedir? Eğer maksadı nefis yemekleri yemek ise, hakikatte insan suretinde yaratılmış bir hayvan olur. Çünkü yemek çok düşünmek hayvanlara yakışır. Eğer maksadı güzel elbiseler giymek ise, erkek suretinde yaratılmış bir kadın olur. Zira süslenmek kadınlara yakışır. Eğer maksadı düşmanlarına kızmak ise, insan suretinde yaratılmış bir köpek olur. Zira kump yapmak ve parçalamak yırtıcı hayvanlara yakışır. Eğer maksadı insanları kendine bağlayıp çalıştırmak ise hakikatte alim suretinde yaratılmış bir câhıldır. Zira eğer akıllı olsa, onların hepsinin kendi karın ve ferdlerinin hizmetçileri olduklarını, kendisini buna vasıta ve âlet yaptıklarını, yaptıkları hizmeti kendi nefisleri için yaptıklarını anlardı. Bunun delili şudur ki, eğer halkın ağzından başkanlık ve hükümlerin başka bir kimseye verileceğini duysalar, hep ondan yüz çevirir, o kimseye yaklaşmamağa başlar. Hangi tarafta altın ve gümüş görürlerse, o tarafa hizmet ve seade ederler. O hâlide hakikatte bu hizmet değil, alay etmek ve maskaraya alınmak olur. Akıllı olan, işlerin hakikat ve ruhuna bakar, dış suretine bakmaz. İşlerin hakikatini anlatıdan tafsîlattan kıyas edilip anlaşılır. İşlerin hakikatini anlatılan minval üzere anlamayan akıllı olmaz. Akıllı olmayan adaletli olmaz. Adaletli olmayanın yeri cehennem ateşidir.

Öçünce kaide: Kendine kibirlik şafakı hâkim olmamalıdır. Zira kibirden öfke ve kırgınlık galib olur, onu intikama davet eder. Öfke ve kırgınlık aklın gulyabanisi yâni âfetidir. Tebekkürün âfet ve ilâcı, muhlikat rûknünde gırah kısmında anlatılacağız, inşallah. Ama tekebür şafakı gâlib olduğu zaman, bütün hâllerde af ve kerem tarafına meyilmez, sabır ve tahammülü meslek edinmez ve böyle bilmelidir ki, sabır ve tahammülü meslek edinirse, Peygamber ve veliler gibi olur. Öfke, kırgınlık ve intikama meslek edinen insanlar barbarlaşır ve hayvan gibi olur. Hikâye: Ebû Cafer Halife idi. Cinsiyet işleyen bir kimsenin öldürülmesini emretti. Mübarek bin Fudale (r.h.a.) de o mecliste hazır buluncuyordu. «Ey mü'minlerin emiri Hasan-ı Basri rivâyet eder ki, Peygamberimiz buyurdu: "Kıyamet günü bütün insanları bir meydana topladıkları zaman, münadiler çağırır ki, Allah üzerinde hakkı olan ayağa kalksın. İnsanları affedenlerden başkası ayakta kalmaz.» Halife: «Vazgeçin; ben onun suçunu affettim.» dedi. Hükûmet ehli olanların çoğunun öfke ve kırgınlığı, kendilerine dil ustalarıdır. Bunu yapmanın kanuna akıtmaya çalışırlar.

Bunun için böyle hâllerde şunu hatırlamalıdır: elsa (a.s.) Yahya Peygambere dedi ki: «Bir kimse senin hakkında gerçeği söyleyip doğ-

ru konuşursa şükür et. Eğer yalan söyleyip gerçeğin hükmünü konuşarsa daha çok şükür et. Çünkü senin defterine ediyetsin ve zahmetle amel ilâve edilir. Yâni o kimse senin amelini senin defterine aktarır.»

Peygamberin huzurunda bir kimseyi medhedip, «Çok kuvvetli ve zorlu bir kimsedir.» dediler. Peygamber: «Ne hakından?» dedi. Dediler ki: «Kiminde güçlülere yener, kiminde husumet ederse onunla başa çıkar.» Peygamber: «Kuvvetli ve zorlu; kendi öfke ve kavgılığıyla başa çıkandır, bir kimseyi yere vurup yakan değildir.» buyurdu. Yine Peygamber buyurdu: «Üç şey vardır ki, onlara kavuşanın imanı tam ve kuvvetli olur: Kızdığı zaman bütul bir şeye yönelmeyen, hoşnut olduğu zaman haktan ayrılmayan, maktedir olduğu zaman haklından çok almayan.» Hz. Ömer der ki: «Kırgınlık zamanında halini görmediğin hiç kimseye ilham etme. Tama zamanında denemediğin hiç kimsenin dinine kınamet etme.» Ali bîn Hüseyin bir defa camiye giderken bir kimse ona sordu. Hizmetçiler onu dövmek istediler. Ali ondan uzaklaşın dedi ve döndü, o kimseye dedi ki, bizim içimizde gizli olan şey, senin dediğinden fazladır. Peki, bizim göreceğimiz bir iş var mı? O kimse mahcub oldu, yaptığı işe pişman oldu. Sonra Ali bîn Hüseyin sırtındaki elbiseyi ve bin akşeyi o kimseye verdi. O hem yürür, hem de: «Şahidlik ederim ki, bu kimse Server-i Kâinat Peygamberin evlâdındandır, başkası değildir.» Yine ondan rivayet edilir ki iki defa hizmetçisini çağırdı. Cevap vermedi. Sonra: «Duyuyor musun?» dedi. Hizmetçi duyuyorum dedi. Peki, niçin cevap vermiyorsun? dedi. Hizmetçi: «Senin güzel ahlakından emindim, bilirim ki, beni cezalandırmazsın.» dedi. «Allah'a şükür ki, benim kölem bendem emindir.» dedi.

Ebû Zer'in bir hizmetçisi vardı. Bir gün bir koyunun ayağını kırdı. Ebû Zer: «Niçin kırıldı?» dedi. «Seni kandırmak için, bile bile yordam.» dedi. Ebû Zer: «Ben de şimdî, sana bunun öğreten şeytani kızdıracağım.» dedi ve o köleyi hadd etti. Birisi Ebû Zer'e sordu, Ebû Zer: «Ey cüvâzî! Benimle cehennem arasında bir geçit vardır. Eğer o geçidi aşabilirsem, senle bu sözlerinden güm yernem. Eğer geçemezsem, senin zannettüğinden daha fenayım.» dedi.

Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: «Eğer kimseler varlar ki, bilim ve ahlâ ile, gündüzleri oruç tutan, geceleri namaz kılanın derecesine ulaşır. Bâzı kimseler varlar ki, hükmü altında kendi ev hakkından başkası olmadığı hâlde adı Cebbarlar defterine yazılır.» Yine Peygamber buyurur ki: «Cehennemde bir kapı vardır. O kapıdan yalnız şeriate aykırı olarak kızanlar girer.» Rivâyet edilir ki, şeytan Mûsa'nın huzuruna gelip dedi ki, Ey Mûsa! Bana Allah'tan bir şey dilemek karşılığında sana üç şey öğreteceğim. Mûsa: «O üç şey nedir?» dedi. Şeytan: «Öfke ve hiddetten kaçın; ben hiddetlenen kimse ile, çocuklar topaç ile oynamış gibi oynarım. Kadınlardan sakın; çünkü insanlara kadınlar gibi güvenilmez bir tuzak kurmadım. Bahillikten kaçın; çünkü habîlüm dîn ve dünyasını ziyân ederim.»

Peygamber buyurur: «Harama alması mümkün iken, onu yeten kimsenin Allah kalbini güven ve mutlulukla doldurur. Allah'a tevazu için süslü elbiseler giymeyene, Allah kerîmet elbiselerini giydirir.» Yi-ne buyurur ki: «Kardeş zaman Allah'ın kendisine kıymasını unutan kimsenin vay hâline!»

Bir kimse Peygambere: «Ya Resûlallah! Bana bir amel öğret ki, cennetle rahmete büyük olup cennete gireyim.» dedi. Buyurdu ki: «Hizma ki cennet sana nasib olsun.» Daha ne buyurursunuz, ya Resûlallah? dedi. «İliç kimseden bir şey talep etme ki, cennet senin olsun.» buyurdu. Daha ne buyurursun, ya Resûlallah? dedi. «İkindi namazından sonra yetmiş defa istiğfar et ki, yetmiş yıllık günahın af olsun.» buyurdu: «Benim yetmiş yıllık günahım yoktur ki.» dedi. Peygamber: «Bahann günahı af olur.» buyurdu. «Bahannın da yetmiş yıllık günahı yoktur.» dedi. Peygamber: «Kardeşinin günahı af olur.»

Abdullah bîn Mes'ud (r.a.) der ki: «Bir defa Peygamber bân ganimet mallarını taksim ediyordu. Birisi bu taksim Allah için değildir yâni sadakeli değildir dedi.» İbn-i Mes'ud rivâyet eder ki, Peygamber bu sözünden hiddetlendi ve mübarek yanağı kızardı. Öksesini yenip ancak günü söyledi: «Allah, kardeşim Müsa'ya rahmet etsin ki, onu benden fazla mutlâkilerdi. O da onların eskasına sabrederdi.»

Bu anlatılan hadiseler ve hikâyeler, hükümet ehlinin nasihatı içindir. Eğer imanın aklı yerinde duruyor ise, bu nasihatler te'sir eder. Eğer te'siri olmazsa, kalbi imandan boşaldığı için sadece dil laklakası ve konuşması olur, başka bir şey olmaz. Kalbe olan iman konuşması ise başka şeydir. Bir yılda haram yoldan bu kadar bin altına toplayıp geri haram yerlere sarf eden bir memurun imanın hakikatinde çok acayiblik vardır. Bunların tamamı onun uhdesinde kalır. Kıymet günü kendisi onun her bir altınla muahaza edilecektir. Mânâsı da başkalarına olmuştur. Bu, aldanma ve hasaretin temeli kâfir ve delâletin de mayası olduğunda şübhe yoktur.

En doğruyu Allah bilir. Dönüş ve gidış onadır.

Kımya-yı saadetin ikinci rûkû bitti. Bundan sonra Allah'ın inayeti ve tevfiğiyle üçüncü rûkû gelecektir.

Üçüncü Rükün

Muhlikât

Kimya-yı Saadet kitabının din yolundaki muamelelerinin üçüncü rükûn, din yolunun akabelerini (geçitlerini) beyân eder. O akabelere muhlikât denir. Yani o akabeler, ne çeşit şeylerdir? Kaç akabedir? Onun ilâcı kaç çeşittir? Onu beyân eder. Bu da on asıl üzeredir:

Birinci asıl: Nefsân riyaseti, kötü ahlâkın tedavisi ve güzel ahlâkı elde etmenin tedbirleri hakkındadır.

İkinci asıl: Mâle ve fert arzularının ilâcı ve onların zararları hangi yolla enlensebileceği hakkındadır.

Üçüncü asıl: Çok konuşmanın zararlarının ilâcı ve yalan söylemek, gıybet etmek ve bunlara benzer dil âfetleri hakkındadır.

Dördüncü asıl: Öfke ve hâsedin ilâcı ve onların âfetleri hakkındadır.

Beşinci asıl: Dünya sevgisi ve dünya sevgisinin bütün günahların başı olduğu hakkındadır.

Altıncı asıl: Mal sevgisinin ilâcı ve bahillığın âfetleri ve cömertliğin medhi hakkındadır.

Yedinci asıl: Hüzar, makam sevgisi ve onun âfetleri hakkındadır.

Sekizinci asıl: Risk ile ibâdet edip kendini ahid ve shâhid göstermeyi seven kişinin bundan kurtulma ilâcı hakkındadır.

Dokuzuncu asıl: Kibir ve gururun ilâcı ve güzel ahlâk ile tevazuyu elde etmenin çareleri hakkındadır.

Onuncu asıl: Gururun ve kendi hakkında gerçeğe uygun olmayan husn-u zanın ilâcı hakkındadır.

Kötü sıfatların asılları bunlardır. Bunların diğer dalları bu on asılda anlatılacaktır, İnşallah. Bu on asıl buradan iç âlemini bu kötü ahlâk peşliğinden temizlemiş olur, kalbi insan hakikatleriyle süzelmeye başlar. İmanın hakikatleri, Allah'ı bilmek, tevhid ve bunlara benzer şeylerdir.

BİRİNCİ ASIL

NEFSİN RİYAZETİ VE KÖTÜ AHLAKTAN TEMİZLENMESİ

Biz bu asıldan güzel ahlâkın faziletini anlatacağız. Sonra güzel ahlâkın hakikatının ne olduğunu beyan edeceğiz. Ondan sonra da kötü ahlâkın alametlerini anlatacağız, ondan sonra bir kimseün kendi aytarı görmesinin çarelerini beyan edeceğiz. Sonra güzel ahlâkın alametlerini beyân edeceğiz. Ondan sonra evlâd yetiştirmele, onları terbiye ve te'dip etmenin yolunu anlatacağız. Daha sonra da müridlerin başlangıçta mücahede yolunu beyan edeceğiz. Önce güzel ahlâkın faziletini ve sevabını beyân edelim.

GÜZEL AHLÂKIN FAZİLETİ VE SEVABİ

Bil ki, Hak Teâlâ Muhammed Mustafa'yı güzel ahlâk ile medhedip: «Şâhhasen sen, en büyük ahlâk üzeresin.» (Kalem sûresi, âyet: 4) buyuruyor. Peygamber: «Ben güzel ahlâkı tamamlamak için dünyaya gönderildim.» buyuruyor. Bir kimse Peygamberin huzuruna gelip: «Ya Resûlullah! Din nedir? Bana öğre!» dedi. Peygamber: «Din güzel ahlâktır.» buyurdu. O kimse bir defa Peygamberin sağından ve bir defa da solundan geçerek ayrı saati sordu. Her defasında Peygamber: «Din güzel ahlâktır.» diye cevap verdi. Nihayet Peygamber: «Anlamıyor musun? Kuruyacaksın, öfkelenmiyeceksin.» buyurdu.

Yine Peygamber: «Amellerin en faziletlisi nedir ya Resûlullah?» diye sorana: «Amellerin en faziletlisi iyilik yapmaktır.» buyurdu. Bir kimse Peygambere: «İyice bir vâsiyet et; onunla amel edelim.» deyince, «Nerde olursan, Allah'tan kork. Her kötülüğün sonra bir iyilik yap ki, o kötülüğü silsin ve insanlarda güzel ahlâkla müâzeret etsin» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Allah kimse güzel ahlâk ve güzel yuz ve güzel hâl ve hareket nâsib ederse, onu cennetle ateşine yedirmez.»

Peygambere: «Fâlan kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılar, fakat kötü huyludur, dilyle komşularını incitir.» dediler. Peygamber: «Onun yeri cennettedir.» buyurdu. Yine buyurdu: «Şirke, hah bozduğu gibi, kötü huy da taati bozar.» Yine dua ederken buyurdu: «Ya Rabbi! Bana güzellik nâsib ettin; âfiyet ve güzel ahlâk nâsib etyle.» Peygambere: «Allah'ın kullarına nâsib ettiği en hayırlı şey nedir?» diye sorduklarında: «Güzel ahlâktır.» buyurdu. Ve yine Peygamber buyurdu ki: «Güneşin harareti bunu mahvettiği gibi, güzel ahlâk da günahları mahveder.»

Abdurrahman bin Semûre der ki; Peygamberin yanında idim. Buyurdu ki: «Dün acayib şey gördüm: Bir kimseyi gördüm ki, dizî üzerine düşmüş idi ve onunla Hak Teâlâ arasında büyük bir perde var idi. Güzel ahlâkı gelip o perdeni kaldırdı ve o kimseyi Hak Teâlâ'ya ulaştırdı.» Yine buyurdu ki: «Kul güzel ahlâk ile gündüzleri oruç ta-

tan ve geceleri namaz kılan kimse ile derecesine ulaşır. İbâdeti tatıf da olsa âhirete yüksek derecelere ulaşır.» Güzel ahlâkın en güzeli Peygamberin ahlâkı idi. Bir gün kadınlar Peygamberin huzurunda gürültü ve şamata edip bağırıyorlardı. Hz. Ömer içeri girince, kadınların hepsi kaçtı. Ömer: «Ey Allah'ın düşmanları! Benden utanmıyorsunuz da, niçin Allah'ın Resûlünden utanmıyorsunuz?» dedi. «Ey Ömer! Senin hayvan Peygamberin hayvanından serttir.» dediler. Peygamberimiz Hz. Ömer'e: «Ey Hattabeş! Nefsüm kudretinde bulunan Allah hakkı için, şeytan ne zaman seni yolda görürse, senin heybetinden yolunu değiştirir.» buyardı.

Fudeyl bin İyad (r.h.a.): «Güzel ahlâk sahibi fıkıhla arkadaşlık yapmayı, kötü hayırla zihidile arkadaşlık yapmaktan daha iyi görürüm.» dedi. Abdullah bin Mübarek (r.h.a.) kötü hayırla birisiyle bir yola gitti. O kötü hayırdan ayrılmaya ağıladı: «Niçin ağlıyorum?» dediler. «O bîğire yarımdan gitti; o kötü hay da onunla beraber gitti, ondan ayrılmadı.» dedi. Kettânî (r.h.a.) der ki: «Sofîlik, güzel ahlâklı olmaktır. Güzel ahlâk ziyâde olan, Sofîliği de ziyâdedir.» Yahya bin Müsâ-ı Buzî der ki: «Kötü hay öyle bir gümâhtır ki, onunla hiçbir tatın faydası olmaz. Güzel ahlâk öyle bir taattir ki, onunla hiçbir günahın zararı olmaz.»

GÜZEL AHLÂKIN HAKİKATİ

Bil ki, güzel ahlâkın hakikatinin ne olduğu ve hangi sıfat olduğu hususunda çok sözler söylenmiştir. Herkesin kalbine doğan mertebeye beyan etmiştir, fakat onun tam hakikatini beyan etmemişlerdir. Bâni kimseler: «Güzel ahlâk, güler yüzlü olmaktır.» demişler. Bâzı da: «İnsanların erkana tahammülü olmasıdır.» demiş. Diğer bir kısım da: «İhtikam almaya maktedir İken, affetmektir.» demişler. Bunun gibi nice sözler söylemişler. Fakat bu anlatılan güzel ahlâkın dallarıdır; hakikatinin tamamı değildir. Biz onun hakikatinin tamamını beyan edeceğiz.

Bil ki, insan İki şeyden yaratılmıştır: Biri vücuttur ki, onu zâhır göze görmek mümkün olur. Biri de ruhtur ki, onu zâhır göze görmek mümkün olmaz. Belki, kalb gözüyle görmek mümkün olur. Biri vücut ve biri de ruh olan bu iki şeyin herbirinin bir iylik, bir de kötülük tarafları vardır. İylik taraflarına güzel ahlâk ve güzel yaratılış denir. Güzel ahlâk, bâtin yüzünün güzelliğine denir. Nitekim güzel yaratılış da zâhır yüzünün güzelliğine denir. Zâhır yüz, yalnız gösün, yahut barmın, yahut ağzın güzel olması değil, belki ancak bütün âzânın güzel olup birbirlerine müteasib olmasındır. Bâtin yüzü de ancak dört çeşit kuvvetin bulunmasıyla güzel olur. Bunlar, ilim kuvveti, öfke kuvveti, şehvet kuvveti ve adalet kuvvetidir ki, bu adalet kuvveti anlatılan üç kuvvetin arasındadır.

İlim kuvveti: Bil ki, ilim kuvvetinden gayemik zekîliktir. İlimin güzelliği, sözlerin doğrusunu yalanandan, içerin iyisini kötüsünden

ve ilhâkî meselelerde hakı bütünden ayırdetmektir. İnsana bu kemâl hâsıl olursa, onun kalbinde, bütün saadetlerin bağı olan hikmet nûru meydana gelir. Nitekim Allah buyurur ki: «Hikmet verilen kimseye, şüphesiz çok hayır verilmiştir.» (Bakara sûresi, âyet: 269).

Gazab kuvvetinin güzelliği: Şeriatı mutî olup şeriatın emriyle kalıp oturmaktır.

Şehvet kuvvetinin güzelliği: Serkeş olmayıp akıl ve şeriatın hükmü altına girmektir. Şöyle ki, akla ve şeriatı kolaylıkla uymaktır.

Adalet kuvvetinin güzelliği: Gazab ve şehvetini, dîn ve aklın emri altında rabtletmek, ona hâkim olmaktır.

Gazab, av köpeği gibidir. Şehvet avının bindiği ata benzer. Akıl da atın üzerindeki avcıya benzer. Bâzan at serkeşlik yapar. Bâzan da uslu olur, emir dinler. Köpek de bâzan eğitilmiş ve terbiyeli olur. Bâzan da kendi tabiatında olur. Köpek eğitilmiş olmazsa, at da uslu olmazsa, avının avı yakalaması mümkün olmaz. Hattâ atın kendisini yere vurup diavirmesinden, yahut köpeğin kendisini parçalayıp öldürmesinden korkar. Adaletin mânası, bunların ikisini dîne ve akla itaat ettirmek, bâzan gazabın serkeşliğini gidermek için, ona akli musallat etmek, bâzan da şehvetin fesâdını kaldırmak için, ona gazaba musallat etmektir.

Eğer bu dört kuvvet anlatılan sıfatlar üzere olursa, tam bir güzel ahlâk hâsıl olur. Eğer bâzısı o sıfatlar üzere olursa güzel ahlâk tam olmaz. Bu şuna benzer ki, bîsm kimselerin ağız güzel olur, fakat gözü güzel olmaz. Bâzılarının da gözü güzel olur, burnu güzel olmaz. Buna tam güzellik denmez.

Bil ki, bu kuvvetlerden herbiri çırkın olursa, ondan nice çırkın hâsletler ve nice çırkın hareketler meydana gelir. Bu kuvvetlerin çirkinliği iki yoldan olur: Biri haddi aşmakla, diğeri de, noksan olmakla. Meselâ dîm haddi aşarsa, yaramaz işlerle uğraşır ve faydasız tevveler; düşünmeye başlar ki, ona carbaze denir. Eğer haddinden az olursa ondan ahmaklık ve aptallık meydana gelir. Eğer lüdal derecesinde olursa, ondan güzel tedbîrler, doğru görüşler, sağlam fikirler ve hayırlı düşünceler meydana gelir.

Gazab kuvveti de eğer haddinden fazla olursa, ona tehevver denir. Eğer noksan olursa ona yureksizlik ve cesaretsizlik denir. Eğer orta hâle olursa, ona cesaret denir. Cesarettten lütûf, kerem, yüce hîmnet, hilm, tahammül, temkin, havsala genişliği ve benzeri sıfatlar doğar. Tehevverde, gurur, kibir, tahammülsüzlük, tehakkum ve tehlikeli işlere girmek ve benzeri şeyler meydana gelir. Yureksizlik ve cesaretsizlikten, kendini açağı görme, çaresizlik gösterme, çarpınma, feryad etme, yağçılık etme meydana gelir.

Şehvet kuvveti ifraz derecesinde olursa, ona hars denir ve ondan havasızlık, pusluk, kötülük, zengunler karpında açağılık duymak, fakareri hor görmek ve bunlar gibi şeyler vucuda gelir. Eğer noksan olursa ondan gevçeklik, merisizlik meydana gelir. Eğer mutedil olursa

ona iflet denir ve ondan haya, kanaat, cömertlik, sabır, zarafet ve uygunluk meydana gelir.

Bu sıfatların da iki yönü vardır. Her ikisi de çirkin ve kötüdür. Onların ortası makbûl ve güzeldir. Bunların ortası dediğimiz, bu da kötü yönün ortasıdır ki, koldan incedir. Sırat-ı müstakim de budur. Bunun inceliği Ahâret Sıratı gibidir. Dünyada bu sırat üzerinde doğru durup ayağı kaymayan, kıyamet gününde o sırat üzerinde emîn olur. Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak bütün sıfatlarda ortasına emir edip buyurdu ki: «İstikâk ettikleri zaman israf etmeyen ve kıymayıp ikisinin ortasında bulunanlar.» Ve Peygambere: «İhtigâr şey vermeyecek şekilde elini tamamlıyıp bağlama ve hepsini telef ve israf edecek kadar da hisbâtın açma.»

O hâlde tam ve güzel ahlâk, bütün bu sıfatlarda orta hâlde bulunan kimsedir. Nitekim güzel yüz de, her yerin tam güzel, itidallı ve azaların birbirleriyle mütenasib olmasıdır. Bütün insanlar bu sıfatlarda dört kısma ayrılır:

Birinci kısım: Bütün bu sıfatların en mükemmel hâli kendisinde mevcut olan ve bütün insanların kendisine uymalarına liyakati bulundur. Bu sıfatla sıfatlanan kimse yalnız Muhammed Mustafa'dır. Nitekim tam güzellik ve cemâl ile müteasif olan Yâzûf (a.s.) dir.

İkinci kısım: Bu sıfatların en kötüsünün bulunduğu kimsedir. Bu kimse tam bir bedbahtır. Onu insanlar arasından ayıkamak lâzımdır. Çünkü o sureten şeytana yakın olur. Zîrâ şeytan çok çirkindir. Şeytanın çirkinliği bâkîni yânedir. Yâni ahlâkı çirkindir.

Üçüncü kısım: İhtisâsın ortasında olup fakat güzelle daha yakın olandır.

Dördüncü kısım: Orta olup fakat çirkinle daha yakın olandır. Zâhiri güzelliğe gayet güzel ve gayet çirkin yüzü kimseler çok az ve nadir bulunduğu ve insanların çoğu orta hâlde olduğu gibi, bâkîni ahlâkı da hâl böyledir. O hâlde herkes uğrup didünmeli, kemâl derecesine erişemese de bâri ona yakışmağa çalışmalıdır. Ve eğer bütün ahlâkı güzel olmazsa da, bâri çoğu güzel olmalıdır.

Güzel yüzle çirkin yüz arasındaki farkın nihayeti olmadığı gibi, güzel ahlâk ile çirkin ahlâk arasındaki farkın nihayeti de yoktur. Güzel ahlâkın tam mânası budur. Güzel ahlâk ne bir, ne on, ne de yüz çeşit değildir. Belki sonsuzdur. Fakat onun aşk, gazab, kuvveti, ilim kuvveti, adâlet kuvveti ve şöhret kuvvetidir. Mütetâkisinin hepsi bu dört asla tabîdir ve bunların dalları ve şubeleridir.

GÜZEL AHLÂK NASIL KAZANILABİLİR?

Bil ki, bazı kimseler derler ki, dış azaların yaratıldığı değışmediği ve yaratıldığı şekilde kaldığı, kısa boylu, uzun boylu olamaz; uzun boylu da kısa boylu olamaz ve yine güzel çirkin olamaz, çirkin de gu-

zol olamaz, esasına bağlandığı gibi, batinî ahlâk da değişmez, tebeddül etmez. Bu görüş yanlıştır: Zîrâ eğer yanlış olmasaydı, terbiye etmenin, rıyasatı çektiirmenin ve nâsihat etmenin faydası olmazdı. Belki bunlar tamamen apaçık bâtil olurdu ve Peygamber: «Ahlâkıma güzelleştirin» buyuramazdı. Ahlâkı değiştirmek neçin imkânsız olsun ki, serkeş ve harçın hayvanları alıstırmakla üstü ve uslu hâle getirirler, vahşi hayvanları etileştirirler. Bunu da yaratılışa kıyaslamak bâtildir. Çünkü hareketler ilâî kısımdır. Bazıları irâdesinin dışındadır. Yâni insan irâdesinin ona yolu yoktur. Nitekim hurma çekirdeğinden elma ağacı bitirmek mümkün olmaz.

Fakat hurma çekirdeğini ekip tokmakla ve diğer şartları gözetmekle hurma ağacını tötürüp meydana getirmek mümkün olur. Bunun gibi, şehvetin ve gazabın asıllarına insanın irâdesiyle var ve yok etmek mümkün değildir. Ama te'dib ve terbiye etmekle ve rıyasat yoluyla mütedil hâle getirmek mümkündür. Mümkün olduğu tecrübe ile bilinmektedir. Gerçi bân insanlar için zordur. Zor olmasının da iki sebebi vardır: Biri, yaratılışın aslında bu sıfatlar onun batinında kuvvetli yaratılmıştır. Diğer de, uzun zaman o sıfatlara uyduğu için kuvvet bulmuşlar. İnsanlar te'dib ve terbiye olmak hususunda dört derece üserebilir.

Birinci derece: Saf kalbî olup hiçbir şekilde kötü ahlâkî kusad edinmemişler. Bu kimseler çabuk ıslâh olur. Yalnız onları talim, terbiye edecek, onlara kötü ahlâkın âfetlerini anlatacak ve doğru yola irşad ederek kimsenin ihtiyaçları vardır. Çocuklar kuşuk yaşlarında böyledir. Onların doğruluk anlayışı anne ve babalarının nâsihatine ve terbiye şekline bağlıdır. O halde onları dünyaya iştirakli yapmamalı, istedikleri gibi yaşamalarına müsaade etmemelidir. Yoksa onların kanuna ve gunahına girmiş olurlar. (Mâsevi hayvanlarını yikmı olurlar.) Bu sebepten Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey mü'minler! Kendinizi ve çocuklarınızı cehennem ateşinden koruyunuz.»

İkinci derece: Bâtil bir inancı yoktur. Ancak kötü huyu uymaktadır. Bir müddet şehvet ve gazab peşinde gümıştır. Fakat onlara ymanın doğru olmadığını bilir. Bu kimselerin ıslâhı, birincisinden daha zordur. Zîrâ bunun iki şeye ihtiyacı vardır: Biri, tabiatına yerleşen kötü âdeti çıkarmak, diğeri de, onun yerine tohumunu ekmektir. Fakat onda istek ve çaba olursa, çabuk ıslâh olur, kötü ahlâktan teminlenir.

Üçüncü derece: Uymakta olduğu huyu kötü bilmez. Âdet edindiği çıkmış hareket onun gövünde iyi görünür. Böyle kimselerin ıslâh olması çok nadirdir.

Dördüncü derece: Kötü ahlâkıyla övünür, sevinir. Onu iyi bir ş olarak düşünür. Meselâ: «Ben bu kadar adam öldürdüm, şu kadar bozgunculuk yaptım ve zina ve ifvata yugunm» diye haf atıp ovunen kimse zâli. Böylelerine gükten sadet ve hidayet eritmedikçe, ilac kabul etmezler. Zira insanlar onu tedavi edemez.

KÖTÜ AHLÂKIN TEDAVİSİ

Kötü bir ahlâkı kendinden gidermek isteyen için yalnız bir yol vardır. O da nefsi neyi emir ederse onun aksini yapmaktır. Zira şehvet ve arzu, kendisine muhalefet etmekten başka hiçbir şeyle kırılmaz. Her şey zıddı ile kırılır. Nitekim bedende olan hastalık, eğer sıcaklıktan ileri geliyorsa onun tedavisi soğuklukla yapılır. Eğer soğuktan ise, sıcaklıkla tedavi edilir.

Öceden meydana gelen her türlü çirkin ahlâkın ilacı sabırlı olup yüke tahammül etmektir. Tekebbürden ileri gelen çirkin ahlâkın ilacı da tevazu göstermektir. Bahillikten ile gelen çirkin ahlâkın ilacı da öcmeriliktir. Hepsi böyledir.

O halde kendini zorlayarak iyi işleri adet edinende, güzel ahlâk meydana gelir. Şeriatın iyi işleri emretmesinin hikmeti de budur. Zira işleri yapmaktan gaye kalbi çirkin çekilden güzel şekle çevirmektir. İnsanın tekkülf ile adet edildiği herşey, onun tabiatı ve huyu olur.

Nitekim başlangıçta okuldan kaçan ve zorla okula gönderilen çocuk zamanla bu tabiatı ve huyu alır. Bu tabiat üzere büyüyünce, yalnız ilim öğrenmek, Kur'an okumaktan ve tekmil edeblerden zevk alır, bunlarız edemez. Hatta güvercin uçurmaya, satranç ve kumar oynamayı adet edinen kimse, bunlar ona o derece huy olur ki, bütün malını onların uğrunda feda eder de onları bırakmaz.

Belki insanın tabiatına aykırı olan şeyi de adet edinmekle, tabiat (huy) olur. Hatta bazı kimseler, harsızlığı ile övünür ve bu yuzden dayak yemeye ve elinin kasılmasına sabreder. Muhannâs'lar da kötü işleriyle birtürlerine övünürler. Hatta hacamatçıları, çöpçüleri baktarın, kendi işlerinde alimler ve krâller gibi hürbetlerine övünürler. Bütün bunlar adet edinmek semeresizdir. Hatta kıl yemeyi adet edinen kimse, öyle bir dereceye varır ki, hasta olmaya ve ölmeye sabreder, kıl yememeye sabır edemez.

O halde tabiatı uygun olmayan şeyler, adet edinmekle tabiat oluyor. Tabiatı uygun olup insanın kalbine yemek ve içmek mesabesinde olan şeyler, adet edinilmekle tabiat olmaları daha kolaydır. Cenâb-ı Hakkı tanımak, ona itaat ve ibadet etmek, gazab ve şehveti yenmek; insan kalbinin gereğidir. Zira o insan kalbi, melekler çevresindedir. Onun gödesi Allahın marifeti, taat ve ibadetidir. Böyle olmayan insanların kalpleri hastadır. Öyle ki, onun gıdası hoşuna gitmiyor. Tıpkı bazı hastaların (yararlı) yemeğine düşman ksalmesi ve kendi zararlı olan şeylere meyledip onu yemeğe düşkün olması gibi.

O halde Cenâb-ı Hakkı bilmekten ve ona itaat etmekten başka şeye râğbet edenin gönlü hastadır. Nitekim Allah Teâlâ: «Kalblerinde hastalık vardır» buyuruyor.

Ve yine: «Ancak Allah'a selim kalb ile gelenler kurtulur.» (Şuara sûresi, âyet: 89) buyurduğu. Hasta vücut bu dünyada helik olmak tehlikesinde olduğu gibi, hasta kalb de öbür cihanda helik olmak tehlikesindedir ve yine hasta olan kimsenin ancak kendi nefsi arzularına muhalefet edip acı ilaçları kullandığı ve doktorun emrini dinlediği zaman sıhhat bulması ümit edildiği gibi, hasta kalb de, şeriat ertabının emriyle nefsi isteklerine muhalefet edip onu kabretmekten başka hiçbir çare ve ilâç ile iyileşmez. Çünkü insanların kalbinin doktoru, şeriat ertabıdır. Hulusa beden doktoru ile kalb doktorunun yolu birdir. Sicakkı soğuklukla, soğukluk da sıcaklıkla tedavi edilir. Bunun gibi, tekebbür sıfatı bir kimseye galib olursa o tevazu ile şifa bulur. Ve eğer tevazu ve zillilik; hasıslık ve denlik haddine ulaşacak kadar galib olursa, ona biraz tekebbür, üstünlük taslama şifa verir.

Demek ki güzel ahlâkın üç sebebi olduğu bilinmelidir. Birincisi, Fitratın (yaratılışın) aslıdır. Bu Allahın katıksız ihsanı ile olur, çünkü Allah her kulunu güzel ahlâk üzere yaratır. -

Meslek cömert, mütevazı ve haya ehli olarak yaratır. Böyle kimseler çoktur.

İkincisi, tekebbüfle, (kendini zorlamakla) ve güzel hareketlerle uğraşmakla, o güzel hareketler ona adet ve tabiat olur. Üçüncüsü, güzel ahlâka sahip olan kimselere arkadaşlık etmek, beraber kalmak ile ister istemez o sıfatlar onun tabiatına yerleşir. Gerçi kendisi bunun farkında olmaz. Bu üç saadete sahip olan, yani hem fitratında güzel ahlâk üzere yaratılmış, hem iyi ve salih insanlarla arkadaş olmuş, hem de hayırlı işleri ve beğenilen ahlâka kendine adet edinmiş olan kemal derecesinde olur. Bu üç halden mahrum olan, şöyle ki, fitratının aslında noksan olan, Fık ve fesad ehliyle arkadaşlık yapan ve şer işler ve kötülükleri adet edinen şakiliğin en son derecesinde olur. Bu iki derece arasında çok derece vardır. Bazısına erişilir, bazısına erişilmez. Herkesin saadet veya şakiliği ulaştığı derece değişir. «Zerre kadar hayır işleyen ona görür ve zerre kadar şer işleyen ona görür.» (Zilzal sûresi, âyet: 7).

İŞLERİN ÂLETİ AZALARDIR

Bu ki, ameller, azalarla yapılır. Fakat amelden maksad kalbin halini değiştirmektir. Zira gövde o aleme sefer yapacaktır. O halde Cemal ve Kemal ile Sefer çıkmalıdır ki, Allahın huzuruna layık olabilin. Ve yine ayna gibi parlak ve passız olmalıdır ki, Melekût Sûretü anda görünebilsin ve vasfını duyduğu cennetin önemsiz kalacağı yüce Cemalî seyredebilsin. Gerçi bedenin de o alemden nazibi vardır. Fakat o alemden esas pay sahibi kalbidir. Beden ona tabidir.

Şuna da bil ki, kalb ayrı bir şey, beden ayrı bir şeydir. Kalb, melekût âleminden, beden ise fizik âlemindedir. Bu hususu kitabın unvanında (başında) etraflı olarak izah ettik. Ama beden kalpten ayrı ise

de, kalb ile ilgili vardır. Şöyle ki, bedende yapılan her güzel amelden kalbe bir nur hasil olur. Bedende yapılan her kötü münameleden de kalbe bir zulmet meydana gelir. Bu itibarla hayır işten doğan nur sandık tohumu, kötü amelden mütevellit olan zulmet, ahlaklık tohumudur. Bu akla dolayısıyla insan bu alemi getirdiği ki bedeni alet ve vante edilip nefsinde kemal safatları elde etsin.

Mezela yazı yazmak, kalb sıfatlarından bir sanattır. Fakat onu vücûda getirmek parmakları oynatanakla olur. Güzel yazı yazmak isteyen kimse, kalbi güzel yazma kavrayınca kadar kendini serileyerek ve çıkararak güzel yazmaya devam etmelidir. Kalbi, güzel yazma kavrayınca, parmaklar, o yazma şeklini kalitten alıp yazmağa başlar. Bunun gibi insan kalbi, güzel işten güzel ahlak alır. Güzel ahlak kalbe yerleşip kalbin sıfatı olunca, hareketleri de o güzel ahlakın sıfatına göre olur.

Dernek ki, bütün sadetlerin ve salih amellerin başlangıcı uğraşarak ıyı işler yapmaktır. Bunun sonu da kalbdeki safialara ilyleştir mektir. Bundan sonra kalbin naru dışarı vurur ve hayırlı işler istekle yapar. Bunun sürri, kalb de beden arasına konmuş ilâkidir ki, kalb bedene, beden de kalbe tesir eder. Bunun içindir ki, gâfilte meydana gelen hareket, kalbe göre sayılmalıdır. Kalbe safat kazandırmaz Zira kalb ordan haberdardır.

ISLEHIDE MOUNTAIN OLIVAS

Elb ki, hastanın hastalığı soğuktan olursa, sıcak şeyleri bulup yemen de tür hastalık yapabilir. Belki tedavinin ölçüsü vardır. O ölçü vü bulup gözlenmek gerekir. Çünkü asıl maksat ne soğuga, ne de soğuga mani olmayan mu'tedil mi'stadır. İddel haddine ulaşıncı tedaviyi bırakıp miras ilidhde tutmaya gayret etmeli, daima mu'tedil gıdalar yemelidir. Bunun gibi, meşmum (kötü) olan her ahilik ile kâib hastalanır. Sahhâ ilidh haddi ile olur.

Demek ki, kalbin bir **İKLÂL** haddi vardır. Meselâ, tahıl olan kim şeyi, kolaylıkla malına verebilecek duruma gelineye kadar malını vermesi emredilir. Ancak taraf haddine ulaşacak kadar olmamalıdır. Çünkü taraf da mezmum (**kötü**) dır. Beden tedavisinin dışında, tıbbî olmadığı gibi, bunun da dışıdır Şeriatlar. O halde bunun **İKLÂL** haddi: Şeriatın, vermesini emrettiği şeyleri vermek kendisine kolay gelmedi, onu vermemek düşüncesini taşımamalıdır; Şeriatın vermemeye emrettiği her şeyi korumak, kalbinde onu vermek fikri olmamalıdır. **İKLÂL** haddi üzere tutunmak için böyle olmak gerekir. Eğer kalbinde vermemek, yahut vermek fikri olup vermemek, veya vermeye kendini zorlayarak (**stekellif ile**) uğruşmak, o kimse henüz hastadır.

Fakat bu da takdire gıyan bir mertebedir. Çünkü hiç olmasa teke'lüf ve tahmetle tedavi olur. Elra teke'lüf tabiat olmasına vesile olur

Bunun için Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Allahın emrine gönlü boş-
lağı ve şakir kâfile uyun. Eğer böyle yapmazsanız, hari zor ve tekel-
lûle uyun ki, zoraki uymaya sabretmekte de çok hayır vardır.» Şunu
da bil ki, malın tekelîl ile veren cömert sayılmaz. Belki, bu iş kendi-
sine kolay ve hasıl gelen kimse cömerttir. Yine mal tekelîl ve zahmet-
le koruyan bahil değildir. Belki mal saklamak, tutkunluk yapmak ta-
bil olandır. O halde bütün güzel ahîkklar tabiat (huy) olup aksi ancak
tekelîl ile mümkün olmalıdır. Hatta kâmil ahîk, iradesinin yularını şe-
riatin eline verip kolaylıkla uyabilmek ve kalbinin muhakkemesinde zer-
re kadar iftaz ve mahalefet eseri bulunmamaktır. Nitekim Allah Te-
âlâ buyurur: «İstâbında hakkı için onlar, aralarında itilâta düştük-
leri şeyde seni hakem yapmadıkça, sonra verdiğin hükümden nefile-
rinde memnuniyetlilik bulmaz hale gelmedikçe (hakkıyla) iman
etmiş olmazlar.»

Ahlâkın kemali, İstâtin kemali olmasının sırrı vardır. Gerçi bu
kıtaf onun tafsilâtını çıkırmaz. Fakat ona biraz işaret edelim.

O halde bil ki, insanın ebedi saadeti, meleklerin kudsi sıfatında
ve insanların mücerred ahîkında bulunmaktadırlar. Zira insan melek-
lerin cevherinden yaratılmıştır. Meleklerin tabiatına uygun olmayan
her sıfat ona yabancadır. İnsan, bu sıfatı kendine arkadaş edinep
onunla beraber ahîret yoluna gitmesi onu melekler zümresine katal-
maktan ummaktadır. O halde ahîrete meleklerin sıfatıyla gitmesi ve
koca sıfatları arkadaş edinmemesi gerekir. Mal saklamaya düşkün
olan, mal ile meğgubdur. Mal dağıtmaya hovevli olan da, vermek yo-
lundu ılerler ve cömertliğe düşkün olur. Haris (düşkün) olan insan-
larla meğgul ve ilişki bağlarıyla bağlıdır. Tavasuya düşkün olan da bir
nevi harisdir. Melekler ise ne mal ile meğgul, ne de insanlarla; çünkü
onlar Cenab-ı Hakdan aşk ve muhabbetinden başka hiçbir şeye ilifat
etmezler.

O halde insan kalbinin ilişkisi dünya malından, hatta bütün ma-
sıvadan (Allah'tan başka şeylerden) kesilmeli, bütün bağlardan temiz-
lenmelidir. İnsanın uzak olması mümkün olmayan sıfatlarda da orta
olmalıdır. Böylece bir cihetten ondan boş değil ise de, diğer yönden
boş olmuşa benzer. Tıpkı su gibi. Haddizatında su, sıcaklıktan ve so-
ğukluktan ayrılmaz. Ama ılık ve mütedil olsa, sıcaklıktan ve soğuk-
luktan ayrılmaya benzer. Demek ki, her sıfatta ıfidal üzere olmakla
emredilmesinin hikmetli budur. Şu halde önce kalbe dikkat etmek ge-
rekir. Kalb, her şeyden kesilip Cenab-ı Hakka yönelmelidir. Nitekim
Allah Teâlâ buyurur: «Allah de sonra onları bırak» Belki: «La ilâhe
illallah» kelimesinin hakikati de budur. İnsanın bütün ilişkilerden
uzak durması mümkün olmadığı için Allah Teâlâ buyurur: «Sizden
onu (cennetimi) görmeyen yoktur.»

O halde, bütün insanların sıvasetten maksadları, Hakkın tevhid-
ine ulaşmak olduğu anlaşıldı. Söyle ki, yalnız Allah'a bakar, yalnız
ondan taleb eder, yalnız ona itaat eder, ve onun kalbinde başka bir
şeyin arzusu kalmaz. Bir kimşenin hali böyle olunca, ona güzel ahîk

hasıl olmaış olur. Hattâ beheriyet âleminde geçip Hakkın hakikatine ulaşımaış olur.

RIYAZET YOLU

Bil ki, riyazet haytî zor ve çetin bir iştir. Zira riyazet, kişinin, kendî ihtiyarıyla mihnet köşesinde kalması ve kendi eliyle azîz canına şikandır. Fakat eğer tabib mütehasss olur ve güzel tedavi yolunu bilirse, gayet kolay olur. Tabibin güzel tedavi şekli şöyledir: Birinci safhada, müridi hakikate davet etmez. Çünkü işin başlangıcında ona takat getiremez. Zira çocuğa «okula git, oku ki, hakim ve reis olasına deseler, bu söz onun kalbinde tesir etmez. Zira o reislîk nedir, bilmez. Beiki çocuğa «okula git, akşam sana topağ, veririm, oynarına deseler, çocuk top, topağ hevesiyle bu sözün cum gününden kabul edip okula çıkar. Çocuk biraz büyüyünce, oyunu bırakması için, güzel, süslü elbiseler vâid edilir. Biraz daha büyüyünce, ona reislîk makamı ahlîli olmak va'dedilir. «Güzel, süslü elbiseler kadınlara yakışır yiğitlere yakışmaz. Yiğitlere devlet (makam) ve saadet, peşinde koşmak yaraşara denir. Biraz daha büyüyünce, Ona: «Bu dünyanın devleti, bu âlemin reislîği, ebedî değildir; ölümlü yok olara denir,

Sonra tedricen onu ebedî padişahlığa davet edersin. Bu usûl üzere işin başlangıcında tam ihlas kudreti olmayan müride, insanların kendisine hüsnü zinde bulunmalarına çabımasına izin vermeli, ona bu yünden tamamlanmalıdır. Eyya toplama hususına isale etmelidir. Bunlardan kurtulunca, onda biraz kibir ve vakar sıfatı hasıl olur. O sıfatı da, çarşıda, pazarda dilencilik yaptırmağa isale etmelidir. Bu halî kabul edince, bu hal, Onu dilencilikten menedip ona kötü ve aşağı hizmetler vermeli. Hela hîmeti ve benzeri hizmetler gibi. Bu usûl üzere müridte meydana gelen her kötü sifata göre ona tedricî ilâç vermelidir. Bütün ilâçları birden teklif etmemelidir. Çünkü ona güç getiremez. Fakat riya için bütün mesakkatlere tahammul eder. Bu itibarla kötü safatlar yılan gibidir, riya ise ejderha gibidir, bütün kötü safatlara galib olur, onların isalesine sebep olur. Tıpkı ejderhanın diğer ediyet verenlere galib olması gibi. Demek ki, siddiklardan zail olan en son kötü sıfat riya'dır. Allah daha iyisini bilir.

NEFSİN AYIBLARINI ÖĞRENİP HASTALIGINI TEŞHİS ETMEK

Bil ki, vücûdün, elin, ayağın ve göğsün sağlığı gibi şeyler ne için yaratıldı iseler, ona tamamıyla muktedir olmamak, yani göğün güzel görmesi, ayağın güzel yürmesi ve elin güzel tutmasıyla mümkün olması gibi, kalbin sağlığı da, üsallığı ne ise, ve niçin yaratıldıysa, ona kolay gelmesi ve fıratın aşında tabiat olan şeyi layıkıyla sevmesiyle mümkündür. Bu da iki şeyde belli olur: Biri irade, diğeri de kudrettir

İradele belli olan: Hiçbir şeyi, Allah'tan çok sevmektir. Zira yemek bedenın gıdası olduğu gibi marifet de kalbin gıdasıdır. Yemek arzusu olmayan, yahut sayıl olan beden muhakkak hastadır. Bunun için Hak Teâlâ buyurur: «De ki, eğer babalarınız, çocuklarınız, mallarınız, ticaretleriniz, kabilelerinizi, akrabanızı ve malik olduğunuz herşeyi Allah'tan, Resûlünden ve onun yolunda gaza etmekten daha çok severseniz, Allah'ın (azab) emri gelinceye kadar sahur ediniz.»

Kudretle belli olan: Allah'ın emrine itaat etmek kalbe kolay gelir. Ona tekkid ve zahmetle emre itaat ettirmeye gerek olmaz. Belki Allah'ın emrini dinlenerek kalbin lezzeti ve ruhata olur. Nitekim Peygamber (s.a.v.): «Gürûsün nuru kalbinin ne'cesi nermadır» buyurur.

O halde, kalbinde bir iki mana, yani, irade ve kudretin Hakk'a bağlılıkların bulunmaması, hasta olduğuna doğru bir işaretir. O halde tedavisiyle uğraşmalıdır. Bazen kişi kendinde iyilik halini zanneder, halbuki, iyilik alametinden umuttur. Bu halden çok kaçınmak gerekir. Zira kişi kendi aybını bilemez. Aybını bilmesi dört yolla olur:

1 — Hakikat ve tarikat ehli pişkin bir pirin yanına gidip gelmek le olur. O bilgin pir ahvalinin aynasına bakıp ayıplarını ve kötü ahlakına ona gösterir. Bu zamanda böyle pirlere az bulunur.

2 — Bir şakıatlı dostuna yoldaş ve sırdaş ediniz. Bu dostu, mizacına uyarak aybını örtmes ve kıskanarak da aybını abartmaz. Gerçi böyle arkadaş da az bulunur. Davud-i Tâî'e: «Niçin insanlarla arkadaşlık etmezsin?» dediler, «Benim aybımı kendem saklayan insanların arkadaşlığını ne yapacağımı», dedi.

3 — Düşmanlarının sözüne kulak verip onları ta'n ve kötülmesini dinlemelidir. Zira düşman yalnız ayıb görür. Gerçi düşman, düşmanlığı sebebiyle ta'n ve ayıblamada aşırı gider, fakat sözünde doğruluk payı vardır.

4 — İnsanların haline bakıp onlarda gördüğü ayıplardan kaçınmalı ve aybını kendisinde mevcut olduğuna düşünmelidir.

İsa (a.s.) ya: «Edebi kimden öğrendin?» dediler. «Hiç kimseden öğrenmedim, fakat başkasında gördüğüm çirkin ve yakışmaz şeylerden kaçındım» buyurdu.

Bil ki, ahmaklığı fazla olan kimsenin kendine bütün zanrı da fazla olur. Akıl ve zekası fazla olanın kendine az-ı zanrı fazla olur. Mü'minlerin emri Hz. Ömer (r.a.) Hz. Humey'e (r.a.): «Resûlullah müminlerin âlimetinden sana anlatmıştır. Bende müminlik âlametlerinden ne görürsün?» diye sordu.

Demek ki, herkes kendi aybını öğrenmek istemelidir. Zira hastalık bilinmeden, tedavi imkânı olmaz. Bütün ilâçlar nefsi arzuların muhafazet etmekle olur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: «Kim ki Allah'ın makamından korkup nefisini havadan menederse, şüphesiz onun ehdi yeri cennettir.» Peygamberimiz gazadan gelince ashabına: «Küçük cihaddan döndük, büyük cihada başlayalım» buyurdu. Ashabı: «Bü-

yük cihad hangisidir ya Resûlallah?» dediklerinde: «Büyük cihad, nefis cihadıdır» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Azabın acısını nefsinizden uzaklaştırıp, Nefsini havaya yeltendirip günaha düşürmeyin. Çünkü yarın sizin hasım olup lânet edecektir. Hatta bütün azabınızı birbirine hasumet edip lânet edeceklerdir.» Hasan-ı Basri der ki: «İlâhî serkeş at, nefis gibi aklı dîğine kıykı değildir.»

Şırr-ı Sekatî der ki: «Kırk yıldır, nefsim hâlâ cevizi birbirine kaşıtıp yemek ister, hâlâ arzusunu vermedim.» İbrahim-i Havas (r. h.a.) der ki: «Lübnan dağında çok nar gördüm. Birini koparıp yemek istedim. Baktım ki, ekşimis, vazeçtim, yoluma devam ettim. Birden bir kınar gördüm ki, düşmüş yatıyordu ve onun başına çok arılar üşümüş, kimi iğnesiyle, kimi de dişiyle onu sokuyorlardı. Selâm verdim.» Aleykümüs-Selâm, ya İbrahim dedi. «İbrahim olduguna nereden bildin?» dedim. «Allah'la olan kınasından hiçbir şey gâli kalmaz» dedi. «Öyle anlaşıyor ki, Allah ile bir ılgın vardır. Öyleyse niçin Hak'tan dergâhından bu ıziyet verenlerden kurtulmayı istemiyorsun?» dedim. «Ya İbrahim senin de Allah ile ılgığın vardır. Öyleyse niçin Hak'tan dergâhından nar arzusundan kurtulmayı istemiyorsun? Oysa nefis, azab, o dünyada (ahirette), an azabı ise bu dünyada olur» dedi.

Gerçi nar mustahil ama, takva ehli belâli ve haram arzusuna bir görürler. Çünkü nefse mübah kapamı kapamayıp zaruret miktarından fazla vererek, cür'et bulur, haram şeyleri de istemeye başlar, derler. Bu sebepten mübah olan şeylerde de nefsi, arzusundan men ederler ki, mehak olarak arzulardan kurtulsunlar. Nitekim mu'manlerin emri Hz. Ömer (r.a.): «Bir harama düşmek korkusundan dolayı yetmiş çeşit belâden vazeçtime» demıştır. Diğer bir sebep de, nimetlere düşkünlük ve dünyanın mübah olan şeylerini seven nefis, dünyaya gönel bağlar. Dünya onun cenneti olur. Ölüm ona çok zor gelir, ondan (dunyadan) aşkınlık ve gâflet doğar. Öyle ki, nikir ve münecâat ızzetini; tesbîh ve dualarını tadını bulamaz. Mübah arzuları menettiği zaman, kırılır, rencide olur, gönül yaralanır, üşşür, dünyadan nefret eder ve ahiret nimetlerinin hevesine düşer. Üsûnâ ve kırık halin de bir tesbîh getirmek, nimetler içinde yüz misil tesbîh getirmenin yapamayacağı tesdi yapar.

Nefis, doğan kuş gibidir. Onu eğitip yetiştirmek istedikleri zaman gözüni kapayıp usuz bir yere koyarlar, ki tabiatında olan vahşet (yahancılık) zail olsun. Ondan sonra sahibine alışıp faal olması için ona azar et veriler.

Nefsin durumu da böyledir. Onu bütün adet ve huy edindiği şeylerden kesmedikçe, kulak, göz ve dilin yollarını kapamadıkça ve aşk, ızdı ve uykusuzlukla ona rıyaset çektiirmedikçe Cenab-ı Hak'a ın-şayet ve yakınlık peyda etmez. Bu husus başlangıçta nefse çok zor gelir. Tıpkı ana sütünden kesilen çocuk gibi, önce zor gelir, fakat ke-sildikten sonra hiç istemez, hatta zorlasalar da yine ıgmez

Bil ki, herkesin riyazeti, sevdiği şeyi bırakmakla, çok arzu ettiği şeyin aksini yapmaktır. O halde makam ve dehdabeyi seven onları bırakmak, mal ile sevinen malına harcamaktır. Böylece Allah'tan başka bir tesellisi olan, onu zorla kendinden uzaklaştırıp hiç kendisinden ayırmayacak şeye çalmaktır. Vedalaşacağı zaruri olan şeye erkenden vedalaşma, nefsin ebedi beraber kalacağı Hakk'ın dergahıdır. Nitekim Hak Teâlâ vahiy gönderip buyurdu ki: «Ya Davud! Sena kıyam olan benim. Benimle kal» Peygamber buyurdu: «Cebrail (a. s.) Kalbime şunu söyledi: «Dünyadan kimi istersen sev, mahakkak ondan ayrılacağım.»

GÜZEL AHLAKIN ALÂMETLERİ

Bil ki, güzel ahlakın alâmetlerini, Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimde mü'minlerin vasfında beyan buyurmuştur: «Namazlarını huş ile kılın, lüzumsuz şeylerden uzak durun Mü'minler elbette kurtuldular.» Yine: «Tevbe, ibadet ve haseddenlere buyurur ve yine «Allah'ın iyi kulları, yeryüzünde yumuşak ve yavaş yürürler.»

Münafıkların alâmetleri bahsinde anlatılan herşey, kötü ahlak alâmetleridir. Nitekim Peygamberimiz buyurur: «Mü'minlerin himmeti namaz, oruç, hac ve ibadettir. Münafıkların himmeti hayvan gibi yemek ve içmektir.» Hatem-i Asam der ki: «Mü'min fikir ve illele meşgul olur; münafık ise, hars, harâm şeyler, mal toplamak ve uzun yaşamak emeliyle meşgul olur. Mü'min, Allah'tan başka herkeşden emindir. Münafık ise, Allah'tan başka herkeşten korkar. Mü'min, malını, servetini insan dîn yoluna feda eder; münafık dîmini, insanın mal yoluna feda eder. Mü'min taa ve ibadet edip ağlar; münafık kötülük ve günaş işleyip güler. Mü'min ıssız ve yalınahğı sever, münafık kadilham ve kalabalahğı sever. Mü'min eker ve biçmem diye korkar, münafık otmaz ve biçmem diye ümit bağlar.»

Büyük zatlar buyurmuşlardır ki: «Güzel ahlak sahibi; hat çili, eteği kısa, ıslahçı, değru sözli, az konuşan, çok taat eden, lüzumsuz iş ve batıl az olan, işi güzel, şaklatlı, vakarlı, dayanıklı, sabırlı, kanaatkâr şükür edici, güzel tahinli Jace kalbli, eli kısa, tamı az olup kimseye sönmeyen, gıybet etmeyen, kötü konuşmayan, nesmanlık etmeyen, acıele, kınar, kıkıncı olmayan, işi güzel, güler yüzli, şirin sözli; sevgili, kızıncıhğı ökesi ve rızası Allah için olan kimsedir.»

Güzel ahlak en çok sabırlı ve cefakâr insanlarda olur. Nitekim Peygambere çok ıziyet ettiler, üzdüler, mübarek dişlerini kırdılar Yine de: «Ya Rabbi! Onlara rahmet ve hidayet nasib eyle. Onlar cahildir hakikati bilmediler» buyurdu. İbrahim-i Edhem (r.h.a.) bir çolde giderken, bir askere rastgeldi. Askere ona: «Köle misin» dedi. «Evet, köleyim» dedi. «Şehir hangi taraftadır?» dedi. İbrahim mezarhğı gösterdi. Askere: «Sen mamure şehri arıyorsun» dedi. İbrahim: «Mamureyi arıyorsam burdadır» dedi ve yine mezarhğı gösterdi. Askere İbrahim'in başına sert bir sopa vurup kanattı ve yanına alıp şehre getirdi.

İbrahim'in müridleri onu bu halde görünce, «askere, sahsak! bu İbrahim Edhem'dir» dediler. Asker hemen kendini attı, aşağıya attı ve İbrahim'in ayağına düştü ve: «Siz köleyim demiştiniz» dedi. Sonra İbrahim: «Asker kafanı kırınca ona dua ettim» dedi. Hükmeti nedir dediler. «Zira bildim ki, bana ondan sevap hasıl olacaktı. Onun için benim sevap gördüğüm kimsenin benim yüzümden ceza görmesini uygun görmedim», dedi.

Bir kimse Ebû Osman Hayrî'nin sabır ve tahammülüyle denemek için onu ziyarete çağırdı. Ebû Osman, onun kapısının önüne gelince, içeri girmesine izin vermedi hiç yemek kalmadı, dedi. Ebû Osman geri döndü. Biraz gittikten sonra ev sahibi arkasından yetişip tekrar davet etti. Ebû Osman yine kabnet etti. Yine kapının önüne gelince, eskisi gibi, «hişey kalmadı» dedi. Bir kaç defa böyle tekrarlandı. Her defasında çağırınca gelir ve «hiş şey kalmadı» deyince de dönerdi. Sonunda ev sahibi: «Ey Eba Osman! İyi, sabırlı, zahid ve sakin kalbli imişsin» dedi. Ebû Osman: «Ey genç! Bende gördüğün bu hal, bir köpekte bile vardır. Ne zaman kúpeği çağırırsalar gelir ve kovsalar gider onun için bunun ne kıymeti var», dedi.

Bir gün de Ebû Osman'ın üzerine bir damadan bir leğen kül dökülür. Eftösesini temizleyip şükür etti. Ona: «Bu şükür edilecek şey mi?» dediler. Dedii ki, ateşe müstahak olup da kül ile idare edilen kimse şükretmeye müstahak değil mi?

Ali bin Müsa'r-Raza'nın rengi siyah idi. Nisabur şehrindeki Sarayının önünde bir hamam vardı. Ne zaman hamama gitsse, hamama boşaltırlardı. Bir gün yine hamama boşalttılar ve hamama girdi. Hamama farkına varmadan bir köylü hamama girdi. Hamamda Ali bin Müsa'yı yalnız görünce, hamaman hindli hizmetçilerinden zanneder ve: «Hindli! Kalk, su getire der, Ali bin Müsa da kalkar su getirir. Kili getir der getirir. Böylece köylü ne emir ettiyse Ali bin Müsa yapar. Hamamı içeri girdi, köylünün Ali bin Müsa ile konuştuğunu görünce korkusundan dışarı kaçtı. Ali bin Müsa hamamdan çıktınca: «Hamamcı bu vak'adan korkusundan kaçtı» dediler. O da şu cevaba verdi: «Ona söyleyin, kaçmasın. Suç, tahammuna siyah cariyeye «kendire», dedi.

Abdullah-ı Dervî büyük veâllerden idi. Bir putperest ona dalma iş verirdi ve işini yapınca kalp akça verirdi. Abdullah da akçasını alırdı. Bir defa Abdullah hazır bulunmadı. Çırak o putperest'in kalp akçasını almadı. Abdullah geri geldiği zaman çırak ona kalp akçayı almadığına söyleyince, «niçin almadın? Bir yıldız beri bana bunu yapıyor, ben yüzüne vurmayorum ve akçasını alıyorum ki, başka bir müslümanı o kalp akça ile aldatmasın», dedi.

Uveys-i Karanî giderken çocuklar ona taş taktılar. Uveys: «Çocuklar, küçük taşlar atın ki, ayağımı yaralayıp ayakta namaz kılmama mani olmasın» derdi. Birisi Ahmed bin Kays'e sâvıp arkasından gitti. Ahmed kabiledi yanına gelince, durup: «Ey filan! Eğer daha söylecek bir şey kalmıyorsa burada sâv. Çünkü benim akrabalarım dayarlarsa seni tacirler.» dedi. Bir yaşlı kadın Malik bin Dinara: «Ey ri-

yakars dedi. Malik: «Ey hatun! Sen nereden adımı hatırladın? Basralılar onu unuttuqlarında» dedi.

En güzel ahlâkım ahlâkmetleri, bu insanlar hakkında anlattığımuza şeylerdir. En güzel ahlâk, riyasetle kendini beğeniyet sıfatından temizleyip Allah'tan başka hiçbir şeye bakmayan, herşeyi Allah'tan gören kimselerin sıfatıdır. Bu veya buna benzer bir halî kendinde bulmayan kimse kendinde güzel ahlâk tasavvur edip mağrur olmasın.

ÇOCUKLARIN TERBİYE YOLU

Bil ki, çocuklar ana-babanın elinde emanettir. Çocuğun kalbi, mum gibi her şekilden uzak, fakat her şekle koyulabîlen kıymetli bir cevherdir. Temiz bir toprak gibidir ki, her ne ekersen, bîler. Eğer hayır tohumunu ekersen, hem din, hem dünya saadetine kavuşur ve ana-babası ve üstadı da onun sevabına ortak olurlar. Eğer böyle olmazsa, çocuk bedbaht olur, annesi ve babası suçunda ortak olurlar.

Zira Hak Teâlâ buyurur ki: «Kendinizi ve çocuklarınızı ateşten koruyun» çocuğu cehennem ateşinden korumak, dünya ateşinden korumaktan daha mühimdir. Onu cehennem ateşinden korumak, terbiye etmek, güzel ahlâkları öğretmek ve kötü arkadaşlardan korumakla olur. Çünkü bütün fesadın başı kötü arkadaşlar. Yine onu zevk, nimet ve güzel elbiselere alıştırmamalıdır. Zira alıştıktan sonra onlara sâkredemez, bütün ömrünü zevk, safa ve güzel elbiseler için zayi eder. Hatta ilk önce çocuğu emzirerek salih, güzel ahlâklı ve haram yemeyen bir dadı bulmalıdır; zira dadının kötü ahlâkı çocuğa da sirayet eder. Haramdan meydana gelen süt pisdir. Çocuğun eti, derisi haramdan meydana gelince huyu, tabiatı da harama yatkın olur. Bulûğa erdikten sonra etkini meydana çıkar. Çocuğun dâli açılınca, ilk sözü Allah olmalıdır. Onun için ona ilkin Allah demeyi telkin etmelidir. Çocuk bazı şeylerden utanırsa bu, aklî nûrunun ışığının ona düştüğüne müjde olur ve çıkmış şeylerin kötülüğünden korkup havayı sipper yapmağa başlar.

Çocukta ilk meydana gelen şey yeme arzusudur. O halde ona yemek yemenin edebetlerini öğretmelidir. Meselâ sağ elyle yemesini, başlangıçta «Bismillâhe» demesini, acele etmemesini, lokmaları iyi çiğnemesini, başkasının lokmasına bakmamasına, bir lokmayı yutmadan diğerine el uzutmamasına elini ve elbisesini kirlfetmemesini, öğretmelidir. Arasına yalnız ekmek verip hep güzel yemeklere alıştırmamalıdır. Çocuğun yanında çok yemeyi ayıplamalıdır. Çok yiye çocukları ayıblayıp az yiyeleleri övmelidir, böylece iyilik damarının berekete geçmesini ve terbiyeli olmasını sağlamalıdır.

Yarında beyaz elbiseleri övüp ipek ve renkli elbiseleri kötülemeli, bunları giymek kadınların işi olduğunu, kendini süslemek kadın huy-lu erkeklerin işi olduğunu, yiğitlere yakışmadığını söylemelidir. Çocuğu, ipek elbise giyip zevk ve nimet içinde olan çocuklarla arkadaşlık yapmaktan korumalıdır. Onlarla arkadaşlık yapması, onu mahve-

der. Zira o da onları arzu eder... Kötü yoldan da korumalıdır. Korunmayan küstah, hayasız, inat, yalancı, korkusuz ve bozuk olur. Üsun zaman o kötü ahlâklar ondan gitince, Okula verince, Kur'anı Kerim öğretince, kiraat ilminden sonra salihlerin sıyerini (hal hareketlerini), Bababe-i kiraman hayatıyla meşgul etmelidir. Onu şirle uğraştırmaktan menetmelidir. Çünkü şirde aşk bahsi ve güzellerin sıfatı vardır. Tabiatı böyle şirlerle meşgul olmaktan incelik kazanır, diyen üstadın da korumalıdır, çocuğun kalbine fesad tohumunu eker. Bir güzel iş yaptığı zaman onu medhedip ona bir şey vermekle sevin-dirmelidir. Başkaları yanında onu takdir edip övmelidir. Bir hata işlediği zaman bazen görmezlikten gelmelidir ki, atarlanmağa alışmasın. Bilhassa işlediği hatayı örtmek istiyorsa, mutlaka görmemezlikten gelmelidir. Zira bir şey derse, belki tepki gösterip ağızdan da yapsın.

Eğer dönüp o hatayı tekrar yaparsa bir defa da utandırılmalı ve: «Sakın bu işi yaptığını kimse duymasın; eğer duyulursa adın kötüye çıkar, halk içinde rezil rüsvay olursun, herkes seni hiçe sayarsın» demelidir. Çocuğun babası, yanında hayaslıyet ve vakarını korumalıdır. Anası, çocuğu habesıyla korkutmalıdır. Gündüz yatırmamalıdır; zira abmak olur. Yumuşak yataklarda yatırmamalı, bazen bir saat kadar oynamasına müsaade etmelidir ki, kalbi daralıp kör anlayışlı olmasın. Herkese tevazu göstermeye alıştırmalı, çocuklara laf atıp övünmemesini tenbih etmeli, onlardan bir şey istememesini, belki kendisinin onlara vermesini öğretmeli, dilenciliğin fakir ve acizlerin iş olduğunu söylemelidir. Kimseyle aldan, para ve kumaya tama etmemesini söylemelidir. Çünkü bu sevdâ ile yakınsız işlere düşer, belâk olur. İnsanların önünde ağzını açmamasını, arkasını dönmemesini, terbiyeli oturmasını öğretmeli, elini çenesine dayamamasını öğretmelidir; çünkü bu ihtiyarlığa delâlet eder. Çok konuşmaktan menetmeli, herşeye yemin etmemesini, kendisine sormadıkları bir şeye cevap vermemesini öğretmelidir. Kendisinden büyük olanlara hürmet edip onlarında yürünemeli, dilini kötü sözler söylemekten ve lânet etmekten korumasını öğretmelidir. Öğretmeni dövünce feryat ve figan etmemesini, kimsesiyle aracı yapmamasını, celaya sabretmesini tenbih etmelidir. Ona sabretmek yâğitlerin, feryat ve bağırmak da kadınların iş olduğunu söylemelidir.

Yedi yaşına gelince güzellik ve yumuşak sözlerle namaz kılmayı ve taharet yapmayı emretmelidir. Ta ki, inat ve muhalefet etmesin. On yaşına gelince, eğer taharet ve namazda kusur yaparsa, terbiye edip onu dövmelidir. Haramlık yapmasını, haram yemenin yalan söylemenin çirkintiliğini ona açıklamalıdır. Kötü işleri yapmaları dâima onun yanında kötülmemelidir. Çocuğu halîç oluncaya kadar bu şekilde besleyip yetiştirince, bu terbiyelerin sırrını teker teker anlatmalıdır ki, hatırında iz yapıp unutulmasın. Meselâ, yemekten makast kulun. Allah'ta taat etmek için güç ve kuvvet bulmasıdır. Dünyadan gaye ahire-

ti kazanılmaktır. Dünya kimseye baki kalmaz. Ötüm suretile gelip an-
sınun yetiştir. Şu halde akıllı olan dünyadan ahiret sağına hazırlayıp
cennete girmek ve Hakkın rızasına kavuşmak mülahazasında olan
kimse dir. Sonra cennet ve cehennem evsafını ona beyan etmelidir.
İnsandan meydana gelen filâhların seyah ve günahını anlatmalıdır. Baş-
tan onu terbiyeli beslediler mi, bu sözler onun kalbinde taştaki resim
gibi olur, sabit ve köklü olur. Eğer boş bırakıp tembellik ve gıflat ile
büyütürse, bu sözler onun kalbinden, duvardan toprak döküldüğü gi-
bi dökülür.

Sehl-i Tüsteri (r.h.a.) der ki: «Üç yaşında İlim. Dayım Muham-
med bin Suvar gece namazı kılarken ona bakardım.» Ey oğul, seni ya-
ratan Allah Teâlâ'yı anmak istemez misin? dedi. «Nasıl anayım?» de-
dim. Dedi ki, her akşam yatağına girip bir yandan bir yana döndü
gün zaman kalbine üç defa: «Allah benimledir. Bana bakay-er, beni
gördüy-er, soyle.

Sehl der ki, birkaç gün buna devam ettim. Ondan sonra dayım
bana: «Her gece yedi defa söyle» dedi. Ben de yedi defa soylardım.
Sonra her gece onbeş et dedi. Ben de her gece onbeş defa söylemeye
başladım. Bundan sonra kalbimde bunun zevkini tadmaya başladım.
Bunun üzerine bir yıl geçince, bana dedi ki, sana tavsiye ettiğim şeyi
hatırladın mı, sakın unutmayasın. Ölmeye kadar buna devam et.
O, hem bu dünyada, hem öbür dünyada senin elinden tutar. Nice yıl-
lar bunu kendisine vird olurdum. Nihayet onun kızı kalbimde açığa
çıkı. Sonra bir gün dayım bana dedi ki, Allah'ı kendisiyle beraber gö-
ren, daima kendisine baktığını düşünen kimse hiç günah işler mi?
Sakın günah işlemeyesin. Çünkü o, seni görmektedir. Beni okula ve-
rince, kalbim değişti. O toplu fikrim gitti. Dedim ki, beni bir saatten
çok okula tutmayın. Sonra bu şekilde Kur'anı tahsil ettim. Yedi ya-
şında mükemmel oruç tutardım, arpa ekmeği yerdim.

Oniki yaşına kadar böyle geçti. On üç yaşında İken kalbine muş-
kil bir mesele geldi. Beni Bana'ya gönderin, bu meselelerin halini Bana
alimlerinden sorayım, dedim. Bana'ya gittim, bütün alimlerden bu
meselelerin halini sual ettim. Kimse cevap veremedi. Abadan şehrinde
kıymetli bir zat ıktım. Onun yanına gittim, o meseleyi ondan sual
ettim. Müşkilimi çözdü ve soruma cevap verdi. Bir müddet o kıymet-
li zatın yanında bulundum. Geri Tüster tarafına geldim. Bir akçalık
arpa aldım, orucumu arpa ekmeğiyle açardım. Arpa ekmeği yanında
başka bir şey yemedim. Bir yıl bir akça ile kanaat ettim. Sonra üç
gün üç gece bir şey yemeden oruç tutayım dedim. Bana yapınca beş
gün beş gece yememeğe başladım. Bana da makte dir oluncu, yedi gün
yedi gece yapmaya başladım. Ta ki, yirmibeş gün, yirmibeş gece bir
şey yemeden oruç tutabilecek mertebeye ulaştım. Yirmi yıl bu hal üze-
re sabrettim, geceleri de tamamıyla İhya ederdim.

Bu hikâyeyi anlatmamın sebebi, bütün sor işlerin tohumlarının
çocuklukta atılması gerektiğini bildirmektir.

MÜCADELENİN BAŞLANGICINDA MÜHİD OLMAK İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR VE RİYAZET YOLUNDA SÜLÜK ETMEK NASIL OLUR?

Bil ki, Hakk'a kavuşmayan kimse, riyazet yoluna sülûk etmediği için kavuşamamıştır. Riyazet yolunda gitmeyen de buna talib olmadığı için gitmemiştir. Talib olmayan da, hakikati anlayamadığı için olmamıştır. Hakikati bilmeyenin imanı tam değildir. Zira bir kaç günlük bulanık dünya hayatından sonra, duru ve ebedî bir hayat olduğuna gelin ve ona zor gelmez. Çünkü kıymetsiz bir şeyi, kıymetli bir şeye değiştirmek, meselâ yarın altın kupaya kavuşmak için bugün toprak sakızı vermek zor değildir.

O halde riyazet yoluna sülûk etmemenin sebebi, imanın safiyetidir. İmanın safiyetinin sebebi de, din yolundan habersiz olup çok hata ve günaha düşmektir. Din yolunun rehberi zahid alimlerdir. Bu zamanda ise zahid alimleri bulmak mümkün değildir. O halde rehberi olmayan yol boğur, insanlar kendi sadetlerine ulaşmaktan mahrum kalırlar. Alimler sümresinden din yolunda kalanlar, dünya sevgisiyle buluşmuş ve dünya sevgisi onlara galib olmuştur. Alimler dünyaya talib ve istekli olunca, halkı dünyadan nasiil menedip ahirete çağırabilirler. Dünya yolu, ahiret yolunun tamamıyla zıddıdır. Zira dünya ile ahiret; doğu ile batı gibidir. Hangisine yaklaşırsan muhakkak öbüründen uzaklaşırsın.

Bu itibarla, Hakk'a ulaşmak, hakiki mabuda yaklaşmak düşüncesini taşıyan ve Allah'ın, haklarında: «Ahireti dileyen, onun için Salih ameller yapının çalışması mahbûddür» buyurduğu zümreden olan kimselerin, o çalışmalarını bilmeleri farzdır. O da, öyle bir yolda yürümek ki, bu yolda yürüyenlerin maksadına ulaşması için, başlangıçta birçok şartları yerine getirmeleri lâzım. Ondan sonra sadece itimad edilecek bir yardımcıya ihtiyacı vardır. Sonra sığınacak sağlam bir kaleye ihtiyacı olur.

Birinci şart: Allah ile arasındaki perdeyi kaldırmalıdır ki, Hak Teâlâ'nın Kur'anda haklarında «ölelerine ve arkalarına perde koyduk.» buyurduğu kimselerden olmasın. Perde dördtür: Mal, şöhret, taklît ve günahdır.

Mal, kalbi meşgul eden bir perdedir. Halbuki Hak yoluna ancak rahat ve boş kalbe yürümek mümkündür. O halde Salik olan (Hak yoluna giden) kimse, yalnız miktarı olan malı bırakmalıdır. Zira bunu da bırakınca yine kalbi meşgul olur. Ama hiç bir şeyi olmayıp da, ihtiyaçları başkaları tarafından karşılanan kimse daha çabuk maksadına erişir.

Mevki ve şöhretin perdesi ise, insanlardan ayrı yaşamakla ve kimse halini bilmeyecek ussâz bir yerde bulunmakla kalkar. Zira bir yer-

de meşhur olan daime insanların teveccüh ve iltifatıyla meşgul olur, onun zevkiyle bağlı bulunur. İnsanların teveccühünden haz duyan kimse de Hak Teâlâ'ya ulaşamaz.

Taklidin perde olması da şöyledir: Bir kimsenin mezhebine itikat etmiş iken, münazara yoluyla başkasından bazı kelimeler duyarsa da, başka türlü bir ihlâsile iktikân bulamazdır. O halde taklid batıldan kurtulmak, «Lâ ilâhe illâllâh» kelimesinin manasına iman getirmek ve bu güzel kelimenin hakikatini aramak gerekir. Onun hakikatini Hak Teâlâ'dan başka ibadet ve taat edecek mabudu olmamalıdır. Kendisine nefsi istekleri galebe çalan kimsenin mabudu, nefsi istekleridir. Gerçek hali böyle olunca, gizli işlerin müşkâfesiini de mücadele yoluyla değil, mücâhede yoluyla aramalıdır.

Günahın büyük bir perde olması ise şöyledir: Günaha ısrar ve devam eden kimsenin kalbi muhakkak kararır. O halde ona Hakkın cemali nasıl görünür. Bilhassa haram gıda daha büyük manidir. Zira hiçbir şey haram gıdanın tesirini yapmaz.

Bu itibarla asıl mühim olan, haram lokmadan kaçınıp helâlden başka bir şeyi yememeliştir.

Şeriatın zahiriyle amel etmeden, şeriatın ahkâmını layıkıyla kerna etmeden, kendisine dinin ve şeriatın sırlarının görünmesini isteyen kimse, arapça öğrenmeden Kur'anı tefsir etmek isteyen kimseye benzemez.

Bu perdeleri kaldırıncı, onun hali, tam abdest alıp namaza kalkkan kimsenin hali gibi olur. Şimdi yalnız uyacak bir imama ihtiyacı vardır. Buradaki imamdan kasıt kamil bir murşîttir. Murşîtsiz sulûk etmek mümkün değildir. Çünkü hak yol şeytanın yolları içinde gizlidir. Zira hak yol bir, batıl yol ise bindir. O halde murşîdsiz ve delilsiz yola gitmek nasıl mümkün olur. Murşîdi ele geçirince, batıl halini ona ısmarlamalı, kendi tedbir ve tasarrufunu tamamıyla bir tarafa bırakmalıdır. Ve şöyle bilmelidir ki, Üstadın hatâsındaki menfaati, kendi doğrusunun içindeki menfaatten çoktur. Murşîd Üstadından duyduğu şeyin sırrına vakit olmasa da onu seve seve kabul etmeli, ilzâr ve Ha. Müsa'nın kışnsından hisse almahdır. Kur'an-ı Kerimde Ha. Hızr ile Ha. Musa hakkında vakî olan kussa, Üstad ve müridin durumuna işaretidir. Zira büyük zatlar, akılla sırrına erişilmeyecek bazı şeyler bilirler.

Calinos zamanında bir kimsenin sağ elinin parmağında bir yara oldu. Cahil tabibler ilâcı o parmağın üzerine koydular, fayda vermedi. Calinos ilâcı sol omuruna koydu. Banu acayib karşıladılar ve: «Bu ne ahmaklıktır, yara burda, ilâç orda, ne fayda vereceksin» dediler. Aynı anda o kimsenin parmağının yarası iyileşti, ağrı baldı. Sebete şu idi ki: Calinos tabiblik ilminde çok mütehassıs idi. Sinirlerin altında bozukluk meydana geldiğini, bütün sinirlerin (beyinden) dışarıdan geldiğini, sağdan gelen sinirin sol tarafa gittiğini, soldan gelen sinirin

de sağ tarafa gittiğini bilirdi. Bu hikâyeyi anlatmaktan maksad, şudur ki, müridin kalbinde bir irade ve tasarruf asla olmamalıdır.

Hoca Ebû Ali Farmedî'den duydum, dedi ki: Şeyh Ebû'l-Kasım-ı Gûrganîye gördüğüm bir rüyayı anlatırken kızdı, bir ay kadar benimle konuşmadı. Ben niçin kızdığını anlayamadım. Nihayet Şeyh bana dedi ki: «Ey Eha Ali! O rüyayı bana anlatırken, rüyada benimde konuştuğumu ve bana «niçine» dediğini söyledin. Eğer senin kalbinde niçinlik eseri olmasaydı, rüyada bu kelime dile gelmezdi» dedi. Mürid bütün işlerini üstada ısmarlayınca, üstad ilkin ona hiçbir afetin uğramayacağı bir kaleda muhafaza eder. O kalenin dört duvarı vardır:

Biri halvet (yalnızlık), biri sükot, biri az yemek, biri de az uyumaktır. Az yemek şeytanın yolunu kapatır. Az uyumak kalbî aydınlatır. Sükût, kalpten konuşma dağıdığını (Zahmetini, tereddüdünü) kaldırmaz. Halvet (yalnızlık) insanların zulmetini izale eder, göz ve kulak yollarını bağlar.

Sehl-i Tüsteri der ki, Ebdallar, uzlet, susmak, az yemek ve az uyumak ile o makama eriştiler. Ebdal, gayb aleminde tasarrufta yetkimsi olan kimseye denir. Mürid meşgalelerden kurtulunca yolda Serlemeye başlar. Yolun başlangıcında evvela yolun geçitlerini geçer. Yolun geçitleri kalbde bulunan kötü sıfatlardır. Kötü sıfatlar, kaçınılması zaruri olan kötü fiillerin aslıdır. Mal, mevki, refah, kibir, rîya ve hurs gibi. Böylece, meşgalelerin karışırma işi kalpten kesilir, kalb, rahat ve temiz kalır. Bazen bazı kimseler Allah'tan, kendi sata hesabıyla bazı kötü sıfatlara mübela olur. Bu halde onları tedricen kendinden almaya çalışmalı, gayret harcamalıdır. Bunu, mürgit bir üstadın tasvîf edeceği ve müridin haline uygun bulacağı bir usul ile yapmalıdır. Zira kötü sıfatları izale etmek herkesin haline göre değişir.

Toprak diktenden, çalıdan temizlenince, tohumu ekmeye başlar. İhtir. Tohum, Hak Teâlâ'nın zikri ve fikridir. Kalb Hak Teâlâ'dan başka herşeyden boşalınca bir zaviyede oturup kalbî ve dilîyle devamla «Allah Allahu» demelidir. Dil sustuğu zaman kalbî zikirle meşgul olacak mertebeye gelineye kadar bunu yapmalıdır. Ondandır öyle bir mertebeye gelir ki, kalbî de susar, kelimelerin manasının zikri kalbine gâlib olur. Kelimelerin manasının zikrinden şu kast edilir ki, onda harf, söz yoktur. Arapça, Farsça değildir. Zira kalbin zikri de konuşma nevindendir. Allah sıkrının söderi, zikrin manasının katrak ve derdestir, kendisi değildir. O halde Allah sıkrının manası kalbe yerleşmeli, kalbî ona yöneltmekte zorluk olmayacak şekilde kalbe gâlib olmalıdır. Belki kalb, zor ve uğraşmakta da sevgilisinden ayrılamayan aşık gibi olmalıdır.

Şebî (r.h.a.) bir müridine: «Ey filan, eğer bu Cumadan öbür Cumaya kadar Hak Teâlâ'nın fikrinden başka bir şey kalbine gelirse, benim vana gelmek sana haram olana dedi. Bundan sonra müridin kalbî, dünyanın diken ve vezresesinden temizlenip irade ile ilgili bir şey kalmaz. Belki iradenin müdahalesi bu makama ulaşmaya kadardır. Bundan sonra Cenab-ı Hakka muhtazır olur ve kendisinden sadır

olması ve gayb tarafından zahîr olması görür. Umamiyetle Allah zikrinin tohumu kalbe ekildikten sonra gayi olmas. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: «Âhiret ziraatını isteyen, ziraatını arttırsın» (Şûrâ sûresi, Âyet: 20).

Bu makamda müridlerin halleri değişik olur. Bazı kimseler olur ki bu zikir kelimesinin manasında onun kalbine serular gelir, halıma baki hayaller gelmeye başlar. Bana bu bataklıktan kurtulmuş olur. Hatta Meleklerin çeşitli ve Peygamberlerin ruhları güzel şekillerde ve latif suretlerde rûya âleminde görüldüğü gibi, ona görünmeye başlar. Bu mertebeye erişip bu cevherleri ve ruhları müşahade eden kimse mükâşefe ehlinen olur. Bundan ötede de nice haller vardır ki, onları anlatmak uzun sürer ve yazılmasında az fayda vardır. Zira o, kal yolu değil, hâl yoludur ve herkese başka türlü gayler aşılar, başka türlü haller ihvan edilir. Yola azmetmek isteyen kimse için evla olan bu anlatıklarınmış hiçbirini duymamış olmasıdır. Çünkü bunları beklemek kalbini meşgul eder, ilerlemesine engel olur.

İlimin tasarruf etkisi bu makama kadardır. Bunu anlatmaktan maksat, duyanların bu mertebenin hakikatine inanmaları içindir; zira âlimler, ilimde adetin dışında olan hiçbir şeyi tasdik edip inanmazlar.

İKİNCİ AŞI.

DİN YOLUNUN GEÇİTLERİNDEN MİDE VE FERİC İLE İLGİLİ OLAN İSTEKLER

Bil ki, mide bedenin havuzu gibidir. Mideden insanın yedi acalmasına giden damarlar da havuzdan boşalan ırmaklar gibidir. Demek ki, bütün isteklerin menbaı midedir. Mide isteği bütün isteklerin en kuvvetlisi ve aslıdır. Çünkü insanın karın tok olunca, evlenmek istegini duymaya başlar. Mide ve tercih isteklerini yerine getirmek de ancak mal ile mümkün olur. Bundan sonra mal teması meydana gelir. Mal da ancak mevki ve şöhretle kazanılır. Bundan sonra mevki ve şöhret hırsı meydana gelir. Mal ve mevkiyi mahafaza etmek de ancak insanlarla düğüşüp husumet yapmakla mümkün olur. Bu itibarla bundan sonra, gazab, hiddet, düşmanlık, kibir ve kin sıfatları meydana gelir. Şu halde mideyi kendi haline bırakmak bütün günahların temelisidir. Onu arzularından menedip az yemeyi adet edinmek de bütün evabların başıdır. Bir bu asılda az yemeğin faydalarını, sonra ri-yazet yolunun az yemekle olduğuna, sonra az yemekteki insanların değişik hallerini, sonra da bazı büyük zatların yemeklerinin az olmasının hakikatini daha sonra da fericin isteklerinin afeetlerini ve en sonunda da kendini fericin isteklerinden koruyan kimsenin sevabını anlatacağız.

AZ YEMENİN FAZİLET VE SEVABİ

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: «Az yemek ve az içmekle, nefsinizi cihad ediniz. Zira az yemenin ve az içmenin sevabı, kâfirlerle cihad etmenin sevabına gibidir. Allah katında az yemenin ve içmenin sevabından daha makbul sevab yoktur.» Yine buyurdu ki: «Midesini yemekle doldurmanın, gök melekâtına çıkmasına yol vermezler.» Peygambere. «Efzal (en üstün) kiledir» diye sorduklarında: «Az yiye, az iç, az gülen ve avret yerini örtecek kadar elbise ile kanaat edendir» buyurdu. Yine buyurdu: «Bütün hallerin efendisi ve büyüğü az yemektir.» yine buyurdu: «Avret yerinizi örtünüz, midesinizi yarısını dolduracak kadar yiyeceksiniz. Zira bu Peygamberlik hususiyetinden bir cüzdür» yine buyurdu: Düşünmek, yani Hak Teâlâ'nın zatına ve sıfatlarına düşünmek bütün ibadetlerin yarısıdır. Az yemek ise, ibadetin tamamıdır. Yine buyurdu: «Hak Teâlâ katında en fâziletlinin devanah tefekkür edip az yemek yiyeceğidir. Hak Teâlâ katında en sevinçsiz de çok yemek yiyip çok uyuyanlar ve çok gülenlerinkindir» yine buyurdu: «Hak Teâlâ az yemek yiyecek kulları ile meleklerine övünür ve: «Ey meleklerim! Şu kuluma bakın, ben onu yemek isteğiyle mübetelâ kıldığım halde, o benim için isteğini bırakıyor. Şahid olun ki, benim için bıraktığı her lokmaya karşılık bir büyük derece iletmiş olacağım.» ve buyurdu ki: «Çok yemek ve içmekle kalbinizi öldürüyorsunuz. Çünkü kalb ekân gübidir. Ekân fazla su vermekle bozulur.» Yine buyurdu: «İnsanın doldurduğu en kötü ve en aşağı kap karındır.» yine buyurdu: «İnsana, belini doğrultacak birkaç lokma yetiştir. Eğer bu derece yapamazsa, karnının üçte birini yemeğe, üçte birini içmeye, ve üçte birini de te-effülâ etmeye ayırsın.» Diğer bir rivayettir: «İki kısmını da Allah'ın zikri için ayırsın» diye buyurulmuştur.

İsa (a.s.) buyurur ki: «Kalbinizin Allah'ı görmesini istiyorsanız kendinizi aç ve susuz tutun.» Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Şeytan, insanın vücudunda, kanın damarlarında dolaşması gibi dolaşır. O halde siz az yemekle şeytanın geçiş yolunu daraltın.» Yine buyurdu: «Mü'min bir barsak ile, Mümfak yedi barsak ile yiyor.» Hadisün manâs şudur: Mümfakın yemedi; Mü'minininkinden yedi kat fazladır.

Hı. Aişe (r.a.) buyurur ki, Peygamber buyurdu: «Daîma Cennetin kapısına çalın; belki açarlar.» «Ne ile Cennet kapısını çalalım», dedim. «Aç ve susuz kalmakla» buyurdu.

Ebu Hüseyne (r.a.) bir gün Peygamberin yanında geçirdi. Peygamber: «Bu fiilî barakın. Zira bu dünyada çok fazla yiyecek, âbîr dünyada çok fazla aç olur.»

Hı. Aişe buyurur ki: «Peygamber hiçbir zaman doyuncaya kadar yemeydi. Bazen çok aç kaldığına acıdım birgün elimi mübarek karnı üzerine koyup» sana canım feda olsun, ya Resûlullah! Dünyadan aç kalmayacak kadar faydalansan ne olur? dedim. «Ey Aişe! Benim Peygamber kardeşlerimden Ütülârim olanlar benden daha ileri git-

mişler ve herbiri Hak Teâlâ katında çeşitli ıhsanlara kavuşmuşlar. Korkarım ki, diğer dünya nimetlerinden faydalanırsam, benim derecem onların derecesinden aşağı olur. Birkaç gün sabır etmeyi kıyamet gününde az nasîb almaya tercih ederim. Hem de kardeşlerime ulaşmak kadar sevdiğim bir şey yoktur» buyurdu.

Hz. Aişe (r.a.) der ki: «Allah'a yemin olsun ki, Peygamber bunu söyledikten sonra bir haftadan çok yaşamadı.»

Fatımâ'dı-Zehra eline bir parça ekmeç alıp Peygamberin yanına geldi. Resûlullah: «Ey Fatıma! Bu nedir?» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlallah! Bir ekmeç pişirdim, senle yiyemedim» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Ey Fatıma üç günden beri babamın ağzına girecek yemek bu getirdiğin ekmeçtir.» Ebdü Hüreyre der ki: «Hiçbir zaman Peygamber evinde üç gün üstüste buğday ekmeçini doya doya yememişlerdir.» Ebu Süleyman-ı Darani der ki: «Akşam yemeğinden bir lokma az yemeği, gece sabaha kadar nasıba kılmaktan evla görürüm.» Fudayl bin İyad kendi nefisine hitaben: «Neden korkuyorsun, aç kalmaktan mı? O nerede?... Cenab-ı Allah açlığı Muhammed Mustafa ve şahıma nasîb etmiştir. Sana ve senin gibilere ona nasîb etmez» dedi.

Kehneğ (Rahmetullahı Aleyh) dedi ki: «Allahım, beni aç ve çıplak tutuyorsun, gıesleri beni kendine başkına bırakıyorsun. Bu dereceyi hangi ihaditle buldum. Bana yaptığın ıhsanı ancak velilerine yaparım.» Malik bin Dınar der ki: «Saadetli, yalnız kıfayeti kadar zahıredü olup kimseye muhtaç olmayan kimsedir» dedi. Muhammed bin Yazi: «Saadetli, sabah, akşam aç olan ve bununda Hak Teâlâ'ya şükür edip halinden razı olan kimsedir.» Sehl-i Tuseri der ki: «Akıl ve basiretli olan büyük zatlar düşündüler, din ve dünyaya aç kalmak kadar faydalı bir şey bulamadılar. Ahiret içinde doya doya yemek yemek kadar zararlı bir şey bulamadılar.» Abulvalid (r.h.a.) der ki: «Hak Teâlâ aç kalmayan hiçbir kimseyi dost edinmedi. Su üzerinde yürümeyi de yalnız aç kalanlara ıhsan etti ve tayy-ı mekân edip bir gece de nice ferah yol yürümeyi de ancak aç kalanlara verdi.» Radîste: «Musa (a.s.), Allah ile konuşmuş kırk gün hiçbir şey yemedi.» bu yurulmaktadır.

AZ YEMENİN FAYDALARI VE ÇOK YEMENİN APEİLERİ

Bil ki, az yemenin fazileti yalnız zahmet ve meşakkatî olduğu için değildir. Nâzî ki üçün fazileti aç olduğu için değildir. Belki, az yemekte on fayda vardır:

Birinci fayda: Az yemek, kalbi parlatır ve aydınlatır. Çok yemek ise, insanın zekâsını körletir, fikrini karıştırır. Zira çok yemek ten meydana gelen buhar beyine yükselir ve insanı ahmak yapar, fikir ve düşüncesini dağıtır. Bunun için Peygamber buyurur: «Kalbini az gülmek ile ihya ediniz ve ay yemekle temizleyiniz. Zira kalb az

yemekle saf ve lise olurs yine buyurdu: «Aa yemeye devam eden zeki ve akıllı olur, fikri kuvvetli olur.»

Şibli (r.h.a.) der ki: «İlâhî bir gün azlet kâşesine ve riyazet varileğine kanattı ki ve aç oturmam ki, kalbimde yeni bir hikmet, yeni bir fikir bulmayayım.»

Peygamber buyurur: «Yemeği doyarsa yemeyiniz ki, kalbınızda marifet ateşi sönmeyin ve hikmet nuru gizlenmesin. Çünkü marifet cennet yoludur. Az yemek de marifetin kapısıdır.» Bu itibarla az yemek cennetin kapısını çalmak olur. Nitekim kainatın efendisi buyurur ki: «Cennet kapısını açlık ile çalmağa devam ediniz.»

İkinci fayda: Az yemekten fikir ve kalb inceliği meydana gelir. Böylece zikir ve münacaatın lezzetini; virdlerin, duaların tadını bulur. Çok yemekten ise, kırgınlık, şer, zulmet ve keder meydana gelir. Yaptığı zikir de kalbin içinden değil, dilin ucundan olur. Cüneyd-i Bağdadî der ki: «Yemek sofrasına kendisiyle Allah arasında perde yapan kimse, münacaatın lezzetini ve duaların hakikatine kavuşması aklî imkânsızdır.»

Üçüncü fayda: Serkeşlik ve gaflet cehennemini yoludur. Kuruluk ve acılık ise cennetin kapısıdır. Çok yemekten, serkeşlik ve gaflet hasıl olur. Az yemekten ise, acılık ve kuruluk meydana gelir. Kul bir lokma yemek kaçırmakla dünyanın gölüne dar ve kuruluk göründü. Günü duyutüp kendine acılık ve hakaret nazarıyla bakmadıkça, Allah Teâlâ'nın azametini, güç ve kudretini idrak edemez. Bunun için yeryüzünün hazineleri Peygambere arz edilince, «istemem. Bir gün oruçlu, bir gün iftarlı olmayı bundan fazla severim. Zira oruçlu iken sahir «derini ve iftarlı iken de şükrederim» buyurdu.

Dördüncü fayda: Doyarsa yemek yerse, aç olanları unuttur. Hak Teâlâ'nın yaratıklarına şefkat ve merhamet etmez ve ahiret azabına unuttur. Aç kalırsa cehennem ehlinin ağılığından, susuz kalırsa, mahşer yerindekilerin susuzluğundan haberdar olur, gafil olmaz. Ahiret korkusu ve Allahın yaratıklarına acımak da cennet kapısının anahtarıdır. Bu sebepten Yunus (a.s.)'a: «Yeryüzünün hazinelerine maliksin; niçin aç duruyorsun?» dediklerinde: «Tek olursam, açların sıkıntısını unuttuğundan korkarım», buyurdu.

Beşinci fayda: Bütün saadetlerin başı kişinin nefsinin emri altına alınmasıdır. Bütün şokavetlerin başı da nefsinin emrine girmesidir. Serkeş ve inat hayvan açlık ve az yemeden başka bir şeyle uylanmadığı gibi, insan nefsi de ancak açlık, oruç ve riyazetle iltisat eder. Bu, bütün faydaların kimyası ve bütün menfaatlerin temeli olan bir faydadır. Zira bütün günahlar iktekten, bütün iktekler de çok yemekten meydana gelir.

Zinnun i Misri der ki: «İlâhî bir zaman doyarsa yemek yeyip de arkasından günah işlemeyi yahut günaha kast ve uyardı etmediğini vaki değildir.» Ake (r.a.) buyurur: «Peygamberden sonra ilk vuku bulan bid'at doyarsa yemek yemektir. Doyarsa yemek yemeye başlanırların nefsi de serkeşlik yapmaya başlar. Eğer az yersenin,

sevinmek ve konuşmak isteğini zayıflatmaktan başka faydası olmasa da bu yetiştir.» Zira doyuya yemek yiyen çok konuşmağa ve gıybet etmeğe başlar ve sevinme arzusu ona galib olur. Fericini zabtetsen, nazarını zabt edemez. Nazarını da zabt etse, kalbinde olan bozuk halleri ve baki karıştırmaları zabt edemez. Ama az yemek ve riyazet hepsine kifayyet eder. Bu sebepten Övürü büyük vetilerden naklen denilmiştir ki, az yemek ve riyazet Hakkın hazinesinde kıymetli bir inci ve az bulunan bir cevherdir. Bunu ancak dostlarına verir. Hükemadan bazı kimseler der ki: «Bir yıl tamamıyla kuru etmek ve adeli olan miktara yatıyışla geçiren kimsenin kalbinden Allah kadınların düşüncesi ni ve elma içini unak eyler.»

Altıncı Fayda: Az yemek yiyen az uyur. Az uyumakta da çok faydalar vardır. Zira bütün ibadetlerin aslı müfaccat, zikir ve fikardır. Bilhassa gece. Doyuya yemek yiyen kimseye uyku galebe çalar ve kokmuş leş gibi yatağına düşer, ve kıymetli ömrü boş yere zayi olur. Alim bir östad her gece yemek sofrasında söz açıp çağırır ki: «Ey müridler, çok yemekten kaçınınız. Zira çok yemekle çok uykuya mübtele olursunuz. Çok uyumakla kıyamet gününde çok pişmanlık duyarsanız, sonsuz hasret çekersiniz. Siddiklerden yetmiş kimse ittifak etmişlerdir ki, çok uyku çok yemekten ileri gelir. İnsanım sermayesi ömrüdür. Zira her nefes ahiret saadetini temin eden kıymetli bir cevherdir. Uyku ise, ömrü sermayesine zarar ve ahiret ticaretinde aldanma ve hüsrandır. Bu itibarla gönden uykuya, gösülden gâfletli götürsen şeyden daha üslû ne var? Bununla beraber çok yemek yediği halde tehcürd namazını kılan, Hakkı niyaz etmeye ihtilam etse, uyku galebesinden ne o namazın kerretini, ne de zikir ve münaccatın tadını bulur. Nefsi istek ve şehvet hayallerinin hücum etmesiyle ihtilam olması ve gece yikanmadığı için de cünüblük pisliğiyle kurtup Allahın ibadetinden mahrum olması ve yikanma mecbakatıyla övülmesi de muhtemeldir. Namaza gitmek işlerse hamam ücreti olmayabilir, yahut hamamda gözü birisinin namahrem ucvuna ilişip ondan çok afetler doğabilir.

Ebu Süleyman-ı Darani der ki: İhtilam, günah neticesi ve bir mevi cezadır.» Bu sözün manası şudur: İhtilam çok yemekten ileri gelir. Çok yemek de ihtilam cezasının tereftüp ettiği bir gınahtır.

Yedinci Fayda: Aç ve kanaatkâr olan kimsenin zamanı geniş olur, dîm ve amelini tahsiline uğrayabilir. Çok yerse, satın almak, taşımak, pişirmek, yemek ve hazırlamak için hayli zaman zayi olur. Sonra sık sık bakiya gitmek ve temizlenmek lüzum gelir. Bunların herbiri de zaman ister. Oysa her nefes kıymetli bir cevher ve ahiret ticaretinin sermayesidir. O halde bu kıymetli cevheri zaruretsiz zayi etmek çok aklaulâktır.

Berr-i Sekati der ki: «Ali Curcanî'yi gördüm, bir miktar arpa ununa açına atıyordu ve çiğnemeden, uğraşmadan yutuyordu.» «Ey Ali, niçin «kemek yemiyorsun?» dedim. Dedi ki, arpa ununu yutmak ile ekmeği çiğneyip hazırlamak arasında yetmiş tesbîh etmek müddet

olur. O halde niçin boş yere zamanımı zayi edeyim, dedi. Bu sebep-
tendir ki, tam kırk yıldır yemek yemedim ki, çığnemek zorunda ka-
lıp bu faydayı kaçırmıyayım. Şüpheli yoktur ki, az yemeyi adet edinen
kimse için oruç tutmak kolay olur. Böylece daima camide itikaf edip
abdestli bulunabilir. Bu faydalar, ahiret ticaretini arayanlar için ha-
sıl ve önemli bir şey değildir.

Ebu Süleyman-ı Darani der ki: «Doyasıya yemek yiyen kimse-
de aklı şey meydana gelirse: İbadet ve münacatın lüzumundan uzak kalır;
ilim ve hükmetin şuurunda, anlayış ve idraki kasa olur; Allahın yara-
tıtlarına acıtmaktan mahrum kalır; zira kalbi donar, sertleşir ve za-
neder ki, herkes kendisi gibi tok ve derisandır. Allahın ibadeti ona zor
olur, sayısız arzu ve istekleri olur, başkası camilere ve din meclisle-
re giderken kendisi çöplüğe ve helkeye gider.

Sekizinci fayda: Az yiyen, hastalık tabiatından, ilaç masrafından,
tabiblerin mennetinden, kan aldırma ve hacamat zahmetinden ve
acı şerbetlerden kurtulmuş olur. Bütün hekim ve tabibler şu hususta
ittifak etmişlerdir ki, tamamen fayda olup hiç zararı olmayan şey
yalnız az yemektir. Hükemadan birisi der ki, bütün taamların en fay-
daları narardır. En zararlısı da, pasturma ettir. Bununla beraber az pas-
turma yemek çok nar yemekten daha iyidir. Hadiste: «Oruç tutunuz
ki, sağlam ve sıhhatli olasınız» buyurulmaktadır.

Dokuzuncu fayda: Az yiyen kimse-
nin masrafı da az olur, çok
mala ihtiyacı olmaz. Bütün afetler, günahlar, kalb karışıklığı çok ma-
la ihtiyacı doğurur. Her gün iyi bir şey yemek sevdasında olur ve her
an onu nasıl kazanacağını düşünür. Bu sebeple şüpheli yemeğe ve
haramın peşine düşmemek lâzım gelir. Hükemadan biri der ki, ben
ihtiyaçlarımın çoğunu, onu terk etmekle karşılarım. Zira onu terk
etmek, o ihtiyacı kazanmaktan daha kolay gelir bana. Bir kimseden
borç almak istesem, o arzuyu terk etmek ile karnamdan borç ederım.

İbrahim-i Edhem bir şeyin fiyatını sordu. Çok pahalıdır, dediler.
Siz de onu almamakla ucuzlatınız, dedi.

Onuncu fayda: Az yemekle kendi nefesine sahip olabılırsen, malı-
nı tasaddük edip fakirlere dağıtmaya ve sabır ve kaniat etmeye de
muktedir olur. Yenilen herşeyin yeri helâldir. Sadaka verilen herşeyin
yeri de Hak Teâlâ'nın lûtfı elâldir. Peygamber çok fazla gişman bir-
ni gördü. Ona: «Buraya koyduğın şeyi başka yere koyaydın, senin
hakkında daha iyi olurdu.» yani yemeğe harcadığını, sadakaya har-
casaydın, Eci cihan faziletini ve rûhani güzelliğini kazanmış olurdun

AZ YEMEKTE MÜRİDİN EDEBLERİ VE YEMEK VARITLARI

Bil ki, helâl yemekte müride üç ihtiyacı gözetmek farardır

BİRİNCİ İHTİYAT AZ YEMEKTİR

Sûr'atle çok yemekten az yemeğe geçmek câiz değildir; zira bu-
na güç yetirilmesi. Belki, yavaş yavaş ve tedricî bir şekilde yapılmalıdır

Mesela, mürid yemeğinden bir ekmeğe azaltmak istiyorsa, birinci günde bir lokma, ikinci günde iki lokma, üçüncü günde üç lokma az yemelidir. Böylece bir ayda bir ekmeği bırakır. Böyle yaparsa bu yemeği bırakman ona kolay gelip vücut da gıdadan eksikliğini duymaz. Ondan sonra vücudu bana alışır, menziline bu şekilde ulaşır. İnsanlar için az yemekte dört derece vardır.

Birinci derece: Bütün derecelerin en büyüğüdür ve siddiklerin derecesidir. Bu zaruret miktarından fazla yememektir. Sebti-i Tasteri seçtiği yolu şöyle açıklıyor: Allah'a ibadet akıl ve oruçludur. Akla noksanlık geleceğinden korkmadıkça yemek yeme. Zira az yemekle zayıflayıp oturarak namaz kılanın namazı, çok yemekle kuvvetli olup ayakta namaz kılanın namazından daha iyidir. Amma eğer sağlığa yahut akla zarar geleceğinden korkuyorsa, o zaman yemek yemelidir. Zira âkil olmadan kulluk yapmağa imkân yoktur. Hayat ise, âkil temelidir. Sebti: «Ne kadar gıda ile kanaat edersin?» diye sordular. Deddi ki her yıl üç akçe ile kanaat ederim. Bir akçe ile piring umu, bir akçe ile bal ve bir akçe ile de yağ alıp hepini birbirine karıştırırım ve üçyüz altmış topaç yaparım. Her gece bir tanesiyle arucumu açarım. «Ya şimdi ne ile ikifa ediyorsun?» dediler. «Nasıl rast gelirse» dedi.

Zâhidler arasında bazı kimseler vardır ki, günde bir dirham miktarı yemek yerler, fazla yemezler. Kendilerini tedricen bu dereceye erdirmişlerdir.

İkinci derece: Yarım müd (yaklaşık 600 gr.) yemekle yetinmektir. Bu da tahminen midenin üçte biri kadardır ki, Peygamber buyurur «Midenin üçte biri yemek için, üçte biri içmek için ve üçte biri de ak- bîr içilirdir.» Diğer bir rivayette de «Üçte biri nefes almak içilirdir.» diye gelmiştir. Bu, Peygamberin: «İnsana boş on lokma yeter» buyur- masının anlamıdır. Anlatılan miktar on lokmadan az olur. Mu'minle- rin emri Hz. Ömer o kadar vücutlu ve babayâğıt olduğu hâlde, yedi ya da dokuz lokmadan çok yemedi.

Üçüncü derece: Bir müd (600 gr.) ile kanaat etmektir. Bu üç ku- çuk pidede yakındır ve midenin üçte birini geçiyor, yarısına yaklaşı- yor.

Dördüncü derece: Yemeğin bir müdden (600 gr. dan) fazla olma- sıdır. Gerçi bu laraf haddine varıp «laraf etmeyiniz. Allah mescidleri sevsin» âyeti korumadının nehyinin altına giriyor ise de, fakat bu miktarın laraf olması, bazı vakitlere göre, bazı vücutlara göre ve ba- zı hareketlere göre olur. Zira böyle şeyler hâllerin değişmesiyle de-ğişir. Velhâsıl riyazet yolunda giden kimse daha doymadan yemekten el çekmeli ve kanaatkâr olmalıdır. Baniarı az yemek için bir ölçü kullanmamışlar, fakat mümkün olduğu kadar yememeye çalışmış- lardır. Ancak çok aç olmalar yerlerdi ve iştahları var iken yemekten çekilirdi. Kişinin aç olmasının alâmeti, kuru yemeği çok istemesi, arpa ve darı ekmeğini hırs (ışık) ve iştah ile yemesidir. Eğer katık isterse, riyazetle ona aç demezler.

Sahabe-i kiram yarım müddet fazla yemelerdi. Bazı kimseler var idi ki, bir haftalık yiyecekleri bir sa' idi. (Yaklaşık olarak 2,5 kgr.) Bir sa' dört müddür. Hurma yiyecek olmalar, çekirdeği yemediği için bir buçuk sa' hesaplarılardı. Ebu Zer (r.a.) der ki: «Resûlullah zamanında cumadan cumaya benim gıdam bir sa' arpa idi. Allah'a yemin ederim ki, Allah'a kavuşuncaya kadar, yani fîlî dünyadan ebedî dünyaya geçinceye kadar bu hâlden dönmeme.»

Ebu Zer (r.a.) bazı kimseleri ayıplayıp derdi ki, siz alışılmış âdetinizden döndünüz. Halbuki Resûlallah (s.a.s.) buyurur ki: «Bana en yakın ve sevgili olan, zamanımdaki hayatını değiştirmeyenlerinizdir.» Sonra Ebu Zer dedi ki, halbuki sizler o âdetinizi terk ettiniz, o yolu aksine gidiyorsunuz. Unu eklek eliyorsunuz. İnce ve güzel undan ekmeğe yapıyorsunuz. Ekmeği katıkla yiyorsunuz. Gece ayrı, gündüz ayrı gömlek giyiyorsunuz. Oysa Peygamber zamanında durum böyle değildi. Soffa ehlinin iki kişinin yiyeceği bir müddet hurma idi.

Soh-i Tüsteri der ki: «Eğer bütün dünyayı kan kaplarsa, zaruret miktarını geçmemek şartıyla o kandan yemek helâl olur.» sözünden nakled, bana ulaşan haram helâl olur demek değildir.

İKİNCİ İHTİYAT YEMEK VAKTİ HAKKINDADIR

Bu da üç derecedir:

İlinci derece: En yüksek derece, üç günden çok aralıksız hiçbir şey yememektir. Bazı kimseler yedi gün ve yedi günden çok hiçbir şey yemelerdi. Bazı tabibler, yemek yememeyi öyle bir dereceye var durmuşlar ki, kırk gün aralıksız hiçbir şey yemelerdi. Ebu Bekir(r)-Sıdık'ın altı gün hiçbir şey yememesi çok vâki idi. İbrahim-i Edhem ve Sevri, üç günde bir yerlerdi.

Rivâyet edilir ki, kırk gün bir şey yemeyen kimse muhakkak melekût acayibliklerinden ona bir şey görünür. Bir Sofi bir Rahip ile mülazama etti. Sofi Rahibe: «Niçin Muhammed, Mustafa'ya inanmıyorsunuz?» dedi. Rahip: «Eh (a.s.) kırk gün yemek yemedi. Bunu doğru Peygamberden başkası yapamaz. Sizin Peygamberinizden bu hâl sâder olmamış.» Sofi: «Ben onun ümmetinden bir ferdim. Eğer kırk gün hiçbir şey yemensem, iman eder misin?» Rahip: «Bakalım.» dedi. Sofi kırk gün hiçbir şey yemedi. Sofi, daha da durayım mı? Rahib cevabı dedi, Sofi eli gün hiçbir şey yemedi. Rahip bu hâl görünce, derhâl müslüman oldu. Bu çok yüksek bir derecedir. Bunu, ancak bu âlemin dışında bazı şeyleri gören kimseler yapabilir. Gördüğü şey, onun kavvetini korur ve fikir deryası onu kaplayıp onu bu âlemden hatırlatır yazar.

İkinci derece: İki - üç gün bir şey yememektir. Bu mümkündür ve çok vâki olur.

Üçüncü derece: Günde bir defa yemektir. Bu, anlatılan derecelerin en aşağısıdır. İki defa yerse, ısraf olur, hiçbir vakit acıkmaması olur. Peygamber sabahleyin yerse akşam yemeydi. Akşam yerse sabah

yemeydi: Peygamber (s.a.s.) mü'minlerin annası Hz. Aişe'ye: «Sakın iftar etme, günde iki defa yemek israfıdır.» Bir defa yerse, sahurda ye meyi daha iyidir. Çünkü tehecçüd (göce) namazına kalkması kolay olur ve kalbi saf olur. Eğer kalbi yemek düşüncesine bağlanırsa, bir defa iftar vaktinde, bir defa da sahur vaktinde yemeydir.

ÜÇÜNCÜ İHTİYAT, YEMEK CİNSLERİNİN DERECELERİ HAKKINDADIR

Ekmeğin en üstünü pişmiş buğday ekmeğidir. En aşağısı ç良 arpa ekmeğidir ve ortası da pişmiş arpa ekmeğidir. Katıkların en üstünü et ve tatlılardır. En aşağısı acı ve ekşilerdir. Ortası yağlı çorbadır. Allah yolunda olanların âdeti, katıktan kaçınmaktır. Ve nefsin arzularına muhalefet etmektir. Büyükler demişler ki, bu dünya ya ömür dar olmalı, «Dünya mü'minin zindanıdır.» sözüne mazhar olup ölüm, onun için bu zindandan kurtuluş olmalıdır.

Hâdîrte: «Ümmetimin en kötüsü, buğdayın soğuk yiyecekleridir.» buyurulmaktadır. Ama bu haram değildir. Zira arasına yemek iyidir. Ama âdet edinilse tabiata rahatlık gâlib olur ve serkeşlik ve gaflet minnet olacağından korkulur.

Peygamber buyurdu ki: «Ümmetimin en fenası, Allah katında en kötüsü, daima rahat ve nimetler içinde yaşamaya, renk renk elbiseler giymeye ve nefis yemekler yemeye uğraşp dâime hor geleni söyleyenlerdir.»

Mîsa Aleyhisselâm'a vahiy geldi ki: «Ey Mîsa! Bil ki, senin yerin taş toprak içinde dar bir mezarıdır. Bedenini arzularından ve istihbarat lezzetinden uzak tutmalısın. Zira geniş imkânlarla sahip bulunmak ve bütün isteklerini elde edebilme imkânına malik bulunmak hayrın âlîmeti değildir.»

Yehûb bîn Münebbih der ki: «Dördüncü kat gökte iki melek birbiriyle karşılaştı. Biri: «Fîlân yahudi hasta imiş, gönlü balık istemiş. Hak Teâlâ'nın fermanıyle balığı bahâşınan ağırna sokmaya gidiyorum.» Diğeri de: «Fîlân âbidin gektan gönlü yağ istiyordu. Onun yanına bir bardak yağ getirmişler. Onu dükmeye gidiyorum.» dedi.»

Hâz Ömer'e bir bardak bal çorbeti getirdiler, içmedi, ve: «Bunun hesabını benden uzak tutunuz.» dedi. İbn Ömer hasta idi. Kızartılmış balık arzu etti. Nafi der ki, Medine'de bulunmuyordu. Bir hayli aradım, araştırdım, bir dirhem gümüşe bir tane aldım, kızarttım ve hemen İbn Ömer'in yanına getirdim. Tesadüfen bir fakir kapıya geldi İbn Ömer dedi ki: «Ey Nafi, bu balığı o fakire verin.» Dedim ki, «Ben sen istedin. Çok zor bulabildim. Fakire parasını verdim.» «Yok, balığı ver.» dedi. Ben de emrini yerine getirdim, balığı verdim ve fakirin arkasından gittim, parasını verdim, balığı alıp geri İbn Ömer'e getirdim ve «Balığın parasını verdim, balığı geri sana getirdim.» dedim.

«Yürü, gıt bahıyı yine fakire ver ve parasını da alma.» dedi. Zira ben Peygamberden duydum, buyardı ki: «Bir kimsenin bir arzusu olsa ve onu elde ettikten sonra Allah rızası için ondan el çekerse, Hak Teâlâ onun günahlarını affeder.»

Utbe'nin-Gulam (r.h.a.) hamuru güneşte pişirip yedi. Ateşte popp lezzetli olmasına ve nefsin haz duymasına razı olmazdı. Malik bin Dinar, süt arzuladı. Kırk yıl sabretti, içmedi. Birisi ona hurma verdi. Hurmayı evirdi, çevirdi, yine sahibine verdi ve: «Buyurun, sla yiyin, kırk yıldan beri hurma yemedim.» dedi. Ebu Süleyman-ı Darani'nin müridi olan Muhammed bin El-Cevri der ki: «Ebu Süleyman sırak ekmeğe tuz yemek istedi. Yanına götürdüm. Bir lokma aldı ve yerine koyup ağlamağa başladı ve «Ya Rabbi, benim isteğimi verdin, yoksa hana azab ve ceza na vereceksin, tevbe ve istiğfar ettim, sen affeyle Allahum.» dedi.»

Malik bin Dıygam (r.h.a.) der ki: «Basra çarşısında gözüm tereye ilişti, iştahımı çekti. Tere yemeyeceğime yemin ettim. Kırk yıl böyle sabrettim.» Malik bin Dinar (r.h.a.) der ki: «Elli yıldır ki, dünyayı boşadım. O zamandan beri bir yudum süt içmek arzusundaım. Şu ana kadar içmedim ve bundan sonra da tñni dünyadan göçüp Cenâb-ı Hak'a kavuşuncaya kadar içmeyeceğim.» Hammad (r.h.a.) der ki. Davud-ı Taiman kapana geldi. Bîrden kulağına bir ses geldi, diyor-
du ki: «Bir defa benden havuş istedin, sana vermedim. Şimdi de benden hurma istiyorsun. İsteğine hiç kavuşamazsın.» Hammad der ki, içeri girdim, Davud-ı Tai'nin yanında hiç kimse görmedim. Meğer ki, kendi nefsine hitap ediyormuş. Utbe'nin - Gulam Abdulvahid bin Zeyd'e dedi ki: «Pîlân kimse kalbindeki hân hâllerden bahsediyor. O hâller bende yektir.» Abdulvahid dedi ki: «O adam kuru ekmecek yiyor. Sen ise ekmeğe ile hurma yiyorsan. Onun için o hâl esda var, sende yektir.» Utbe dedi ki: «Eğer ben de kuru ekmeğe yersem, o dereceye erişir miyim?» «Evet» dedi. Bundan sonra hurma yemeği hurakı ve ağıladı. «Niçin ağlıyorsan?» dediler. «Benim nefsim hurmayı seviyor. Benim değürlük ve irademî hâli ki, bundan sonra hurma yemiyeceğim. Onun için nefsim ağlıyor.» dedi.

Ebu Bekir-i Leflaf diyor ki: «Ben öyle bir kimse bilirim ki, onun nefsi birşey arzulayıp ona; "on gün birşey yemse sonra isteğimi ver" deyince: "Ben on gün birşey yememem değil, bu arzu'dan vazgeçmemi istiyorum." derdi.

Şariat ve tarikat ehlinin riyaset şekli, çalışma ve mücahede bu münâzâtınmış gibi idi. Bir kimse bu dereceye ulaşamazsa, hiç olmazsa arzularının bizzatından vazgeçmeli ve fakirleri kendi nefsinde tercih etmelidir, devamlı et yemeğini yememelidir. Zira Hz. Ali bin Ebu Tâlib buyuruyor ki: «Kırk gün devamlı et yiyenin kalbi sertleşir ve kırk gün et yemeyenle de ahilâk bozulur.» O hâlde normal Hz. Ömer'in yaptığı gibidir. Buyurur ki: «Ben kendi oğluma bir gün et, bir gün yağ, bir gün süt, bir gün sirke ve bir günde yalnız ekmecek veririm.» Mustahab olan müridin yemekten hemen sonra uyumamasıdır. Zira

böyle yaparsa iki gâfilîti bir araya toplamış olur. Hâdîste: «Yediğinin yemeği, namaz ve nikâhla hâmedip eritiş ve yemeği hâmedimeden yatmayın; zira kalbiniz kararır ve vaktiniz heder olur.» Demişlerdir ki, yemekten sonra dört rekât namaz kılmalı, yüz tesbîh çekmeli, sonra Kur'an okunmalıdır.

Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) çok yemek yediği geceyi ihyâ ederdi ve derdi ki: «Hayvana fasla yem verince onu ağır işlerde kullanmak gerekir.» Büyük velîlerden biri, müridlerine: «Arzuladığınız şeyleri yemeyin, yerseniz onu dört edîp aramayın, ararsanız sevip de mâhîm gâye edinemeyin.» derdi.

Çalışma ve Mücahadenin sırrı ve mücahade de pîr ile mürid arasındaki fark:

Bil ki, az yemekten maksat, nefisın kırılması, eğilmesi, itaat etmesi ve terbiyelemesidir. Nefis bu hâl üzere istikrar bulunca, çok yemek ağır olduğundan ve şiddetli isteklerden kurtulur. Bu sebeptendir ki, pîr müridine riyazette olan zor işleri teklîf eder ve kendisi de yapar. Zira maksat yalnız ağırlı zahmetini çekmek değildir. Belki maksat, yemeği müdeye ağır gelmeyecek kadar yemeğe alışmak ve az yemek zahmetini de hissetmemektir. Zira müdenin ağırlığı ve az yemenin sıkıntısı kalbe meğul eder. Ve ihâdetlerden alıko. Nefisın kemâl ve cemâli, meleklerin sıfatında olmasıyedir. Meleklerin ne az yemek sıkıntısı ne de çok yemek ağırlığı vardır. Nefis başlangıçta alıştırılmadan bu rûdala ulaşmaz.

Bunun için bazı büyük zatlar kendilerine su-i zanda bulunmuşlar, nefislerinin başını bırakmayıp tedbir ve ihtiyat cihetine girmişler ve daima riyazet yapmağı tercih etmişlerdir. Dereceleri daha yüksek olanlar rûdâi haddi üzere istikrar bulmuşlar. Bu hususan sıhhatine delil şudur ki, Peygamber bazen öyle oruç tutardı ki, bundan sonra hiç iftar etmez sanırlardı. Bazı da o kadar iftar ederdi ki, bundan sonra oruç tutamaz sanırlardı. Evinden yemek isteyince, bulamaz ise yerdî, bulunmazsa bağın oruç tutayım derdi. Balı ve eti severdi. Maruf-ı Kerhiye güzel yemekler getirirlerdi, o da yerdî. Ama Bîçr-ı Hafî yemedi. Maruf-ı Kerhi'den bu hususu sordular. Dedi ki: «Kardeşim Bîçr-ı Hafî riyazet yoluna gitmiştir. Bana marifet kapısı açılmıştır. Ben mevlânın sarayında misafirim. Eğer ihşan edip bir şey verirse yerim. Eğer vermezse sabrederim. Benim ara yerde tasarrufum kalmamıştır.» Bu makam şenakların yanındaki yerdî. Zira nefisine muhalefet edemeyen kimse ben de Maruf-ı Kerhi gibi arifim deyip çalışma ve mücahadeyi bırakır. Riyazet ve mücahadeyi ancak iki kimsa bırakır: Biri, sâdık makamına yerleşen sâdduktur. Diğeri de kendi ayaklarını sağlam ve kaymaz sanır. Maruf-ı Kerhi'ye her türlü tasarruf hâsi olmuştur ki, elleri onu el veya dil ile rencide etmezler, öfkelenmez, kırmaz. Her ne gelirse Hak'tan bilir. Bu mertebeye, nice zamanlar riyazetle ulaşmakla gelebilmişti. O hâlde bu söz ondan ve onun emsalinden doğru olur, herkesten doğru olmaz. Surr-ı Sekatî, Malîk bin Dinar ve Bîçr-ı Hafî, kendi nefislerinden emin olmayıp riyazet yoluna

elden bırakmamışlardır. O hâldde başkalarının keredilerinde böyle bir şey hayal etmeleri imkânsızdır.

ARZULARDAN VAZGEÇMEK ESNASINDA MEYDANA GELEN ZARARLAR

Bil ki, arzuları terk etmekten iki zarar doğar: Biri, bazı kimseler bazı arzularına yapar. Fakat başkalarının buna bîlmesini istemez. Bu menâfıklığın tâ kendisidir. Bâzen şeytan onu aldatıp der ki, bu hususu insanlardan gizlemekte sevâb vardır. Zira insanlar buna bîlirse sana uyarlar. Bu, yalnız şeytanın aldatması ve nefsin isteğidir. Bâzıları da arzulanmış şeyi satın alıp evine götürür. Sonra onu gizliden sadaka verir. Bu en yüksek sadakadır ve Sâddıkların en güzide âmelidir. Bu, nefse gayet zor gelir. İhlâsın alâmeti, bunun netice, kolay gelmesidir. Eğer zor geliyorsa henüz kalbinde rıyayı saklı bulunduruyor ki, Hakk'a değil, rıyaya itaat etmiş oluyor. Yemek arzusunun kaçıp rıyaya düşen kimse, yağmurdan kaçıp da oluşan altında duran kimseye benzer.

FERCİN (TENASUL UZVU) ARZUSU

Bil ki, cıma arzusu, kadınlarla sohbet isteği, insana, «Kadınların tartışmalarınıdır.» anlamınca, nâsil lekûmuna ekmeye sebep olmasın için verilmiştir. Böylece Allah'ın izniyle o lekûm nevâi nema bu lûp doğum ve çoğalma silsilesi kesilmez. Bur da, cıma lezzeti, cennet lezzetinin numûnesidir. Fercin arzusunun zararı çok büyüktür. İbâd, Mûsâ (a.s.) ya dedi ki, hiçbir kadınla yalnız oturma. Zira hiçbir erkek namahrem bir kadınla yalnız bulunmaz ki, ben bir fitne çıkarmak için onlarla beraber olmayayım. Sâid bîn Müseyyeb der ki, Hak Teklî, Şeytanın kadınlar vasıtasıyla insanları aldatmaktan ümitsiz kestiği bir Peygamber gündermemiştir. Ben kendim için kadınların şerrinden korktuğum gibi, hiçbir yerden korkuma. Bunun için kendi evim ve kızımın evinden başka bir yere gitmem.»

Fercin arzusunda da ifrat, tefrit ve orta haller vardır. İfrat, fahşalıktan ve yalagmaz şeylerden utanmayıp kendini tamamıyla bunlara vermektir. Bu durumda, bu arzuyu kırmak onun üzerine farz olur. Bunu kırmak da ya cruç tutmakla ya da evlenmekle olur. Tefrit, cıma arzusunun hâc olmamasıdır. Bu da noksanlık olur. Orta, arzusu olmasın ve tasarrufu altında bulunmasıdır. Bazı kimseler, ilâç ve tedavi ile şehvet ve cıma arzularını kuvvetlendirmek istiyorlar. Bu, büyük bir cehaletten ileri gelir. Bu, arı kovanına karıştırıp ardı kuzduran ve arılar başına uçuncâ da kaçıp kurtulmak için çare arayan kimseye benzer. Ancak evli kimsenin helâlımı korumak gayesiyle yapması câizdir. Zira erkekler, kadınların muhafazasıdır. Garib bâdiler de gelmiştir ki, Peygamber buyurur ki «Keredinde şehvet arzılığına hissedince Cibrîl bana herise yememi emretti.» Bunun sebebi de Pey

gamberin dokuz tane hanımının olması ve öcalar bütün insanlara haram oldukları için başka kimseye helâl olmaktan ümitlerinin boş olmaları idi.

Fercin arzusunun âfetlerinden biri de, aşktır. Aşk sonsuz günahlara sebep olur. Başlangıçta aşkı ihtiyatlı davranmıyorsa Erade dâğınını elden kaçırıp serkeş nefsin elinde esir olur. Bunun ihtiyatı, kâşinin gözünü zabtetmesiyle olur. Gözü bir defa tesadüfen dışırsa, onu zabtetmek mümkün olur. Ama haline bırakırsa zabta zor olur. Nefs bu hususta bir hayvana benzer ki, bir yere gitmek isteyince, onu çevirmek kolay olur. Ama içeri girdikten sonra kuyruğundan tutup dışarı çıkarmak çok zordur. Demek ki esas mühim olan gözü korumaktır. Said bin Cübeyr (r.a.) diyor ki, Davud (a.s.) ın gitmesi gözden idi. Davud (a.s.) oğluna: «Arslan ve ejderhanın arkasından gitmek, kâdılarla arkasından gitmekten daha iyidir.» buyurdu. Yahya ben Zekerıyya (a.s.) a: «Zindanın başlangıcı nereden başlar.» diye sordular. Buyurdu ki: «Güz ve şehvetten başlar.» Peygamber: «Nazar, şehir ile su verilmiş şeytanan oklarından bir oktur. Allah'tan korkup gördüğü haramdan koruyan kimseye, kalbinde tadına duyacak kuvvetli bir iman ilham edilir.» Yine buyurdu ki: «İbenden sonra ümmetime kâdılar gibi (zor) bir fiile burakmadım.» Yine buyurdu: «Göz de fere gibi, zinâ yapar. Gözün zinâsı bakmaktır.»

O halde görünüş tutamayana kimseye arzusu tedâvi etmesi farâdır. Arzunun tedâvısı oruç tutmaktır. Oruç tutamazsa evlenmektir. Gözünü güzel oğlanlardan ayıramaması ise, büyük bir âfettir. Zira bunun helâl şekli yoktur. Bir kimse bir sevgiliye baktığı zaman şehveti harekete geçerse ve bundan hâz duyuyorsa, ona bakmak haramdır. Ancak küçük ve yeşilliğe baktığı zaman duyduğu hâz kâbülenden ise, bu takdirde bakmak zarar etmez. Bunun âlâmeti, kalbinde o güzel kimseye yakın olmak arzusu duymamaktır. Eğer bu istek olursa şehvet âlâmeti olur. Zira gül ne kadar güzel olursa olsun, onu öpmek ve ona sarılmak arzusu olmaz. Bakınca, sevgiliye olan istek mevâdana gelirse lüvatanın ilk basamağı olur. Büyük âhlardan bârisi der ki: «Ölürüklerimin arasına bir tüysüz oğlanın girmesinden, bir arslanın girmesinden daha çok korkarım.»

Büyük âhlardan biri der ki: «Cıma arzusu o kadar bana gâlib oldu ki, onu kendimden alamıyorum ve sabr da edemiyorum. Çok dua ettim, yalvardım. Gece rû'yaında bir şahıs gördüm. Bana dedi ki: "Ey İslâm, sana ne oldu, bu kadar ağlıyorsun, yalvarıyorsun." Durumu ona anlattım. Elimi göğsümeün üzerine koydu. Uyandım, baktım ki şehvet arzusu benden gitmiştir. Üzerinden bir yıl geçince tekrar o şehvet gâlebesi meydana geldi; yine sonsuz dualar yakarışlar yaptım. Yine o şahıs rû'yaında gördüm. Bana dedi ki, bu şehveti venden izale etmemi ister misin? Evet dedim. Beynümü uzat dedi. Beynümü uzattım, bir kılıç vardı. Uykudan uyandım baktım ki, yine o şehvet benden uzaklaşmış. Bunun üzerine bir yıl geçince tekrar o gâlebe geldi. Yine dua, yakarış yaptım. Tekrar o şahıs rû'yaında gördüm. Dedi ki,

Allah'ın bir şeyin senden gitmesini istiyorsa, Allah onun gitmesini istemiyor. Uyukodan uyanınca düşüncüm ve bundan kurtulmak için evlendim.»

PERCİN ARZUSUNA TERS GİTMENİN SEVABİ

Bü ki, istek ne kadar çok olursa, ona muhalefet etmenin zevabı da o kadar çoktur. Cima arzusu, bütün arzulardan kuvvetlidir. Ancak bu arzunun masthubu (isteği) gırlıdır. Kışının şehvetin bu arzusunu vermemesi, ya açız olduğundan, ya utandığından, ya korkaklığından, ya da açığa çıkıp rezil olmak korkusundandır. Bu sebeplerden oturma kaçınan kimsenin zevabı olmaz. Zira bu gırlanın emrine değil, dünyeyi gıyeye itaat olur. Fakat günah işlemek imkânından mahrum olmak da saadettendir. Zira hangi sebeble olursa olsun, hiç olmazsa âzabtan kurtulur. Ama her kimse bu şehvetin arzusunu vermediği maktedir iken ve hiç bir mâni yok iken sırf Allah korkusundan ondan kaçırur- sa, büyük sevap kazanmış olur ve kıymet gününde Arş-ı Alâ'nın gol- gesinde olacak yedî sınıfın şümresinden olur. Onun derecesi Yûsuf Peygamberin derecesi olur. Zira bu tehlükayı atlattırmakta İmam, on- cu Yûsuf (a.s.) dir.

Süleyman bin Yezar (r.h.a.) çok güzel ve yakışıklı idi. Bir kadın kendine ona teklif etti. Süleyman ondan sakındı ve kaçtı. Yûsuf (a.s.) rû'yasında gördü. Ona: «Yûsuf! Suddik sen misin?» dedi. Yûsuf: «Evet, ben O Yûsuf'um ki, niyetlendim. Sen de o Süleyman'sın ki, ni- yetlendim.» dedi. Bununla «Zâleyha Yûsuf'a bir arada bulunmak istedi. Yûsuf'da bu işe niyetlendi.» âyet-i kerimesinin anlamına işaret etti (*). Yine zikri geçen Süleyman'dan rivâyet edilir. Der ki: «İlac- ca giutülmekle, Medine-i Münevvere'den çıktı, Elva denilen yere geldik. Yoldaşım bir şey almaya gitti. Ay yüzü bir arap kadın yanıma geldi ve "ver" dedi. Ben etmek istediğini sandım. Önüne koydum. "Ben senden etmek istemiyorum, kadınların erkeklerden istediği şeyi istiyorum" dedi. Başımı önüne eğdim ve ağlamağa başladım. O kadar ağlamışım ki, o kadın ölmüş gibi gitti. Yoldaşım pazardan geldi. Bende ağlamak eserini gördü. Ne oldu dedi. Ben çoluk çocuğuma hatırıma gel- di, onun için ağladım dedim. İşin gerçeği bu değildir, dedi. "Demin ha- tırında böyle bir şey yoktu. Bana gerçeği söyle." diye haddinden faz- la ısrar etti. Ben de ona hâdiseyi anlattım. O da ağladı. Sen niçin ağ- lıyorsun? dedim. Senin yerinde ben olsam, senin gibi sabredemezdim diye nefsimden çekiniyorum. Mekke'ye geldik, tavaf ve sa' yaptım. Odama geldim, uyudum. Rû'yamda güzel, yakışıklı, beyu posu yerin- de bir çulus gördüm. Str kimsin? dedim. Yûsuf! Suddikim dedi. "Mi-

(*) Bu ibareden, velâin peygamberden istendiği anlaşıyor. Fakat dikkat ed- ilirse bu istemi Yûsuf (a.s.) yaptığı için o velâye bir itaat etmiş olur. Onun durumuna ona tevâk olmak olur.

sar Azizimin hanımıyla garib bir maceranız var." dedim. "Senin köylü arap kadımla olan maceranız ondan daha garibtir." dedi.

Abdullah bin Ömer rivâyet ediyor, Peygamber buyurdu: «Eski mamanda üç kimse yolculuğa çıktılar. Akşam oldu. Bir mağaraya girip orda kaldılar. Birden dağdan bir kaya yuvarlanıp mağaranın kapısını kapadı. Dışarı çıkma imkânı kalmadı. O kayayı oynatmak imkânı da yoktu. Dediler ki, bundan ancak dua ile kurtulmak mümkündür. Onun için herbiriniz ilâhî amelinden birşey arzetsin. Belki onun sebebi ile Cennet-i Allah bir kapı açar.»

Onlardan birisi dedi ki: «Allahum, sen bilirsin: Benim anam, babam var idi. Onlardan önce asla ne kendim yemek yedim, ne de çocuk çocuma yedirirdim. Bir gün bir işle uğraşım. Geç kaldım. Anam ve babamın yanına dönünce, bunların uyuduklarını gördüm. Bir bardak süt getirmiştim. Elimde tuttum ve ayakta onların uyanmasını bekledim. Çocuklarını çok aç idiler. Feryat ediyorlardı. Ben onlara: "Önce anama, babama içirmeden size hisse yoktur" diyordum. Anam ve babam ancak şehir vaktinde uyanırlar. Ben süt bardağını elimde tutuyor uyanmalarını bekliyordum. Çocuklarım aç kalmışlardı. Allahum, eğer o yaptığım şeyi senin rızan için yapıyorsam, bizi bundan kurtar.» Bunu söyleyince, kaya yerinden oynadı ve biraz açık göründü.

İkinci dedi ki: «Allahum, sen bilirsin ki, benim bir amcam kız var idi. Ben ona âşık olmuş idim. O bana uymazdı, yüz vermezdi. Bir sene büyük bir hastalık oldu. Hastalıktan çok perişan olduğu için benimle nikah ve lâzife edip yakınlık göstermeye başladı. İstedimi vermek şartıyla ona yüzümlü altın verdim: ona yaklaşmak isteyince, bana: "Allah'ın izni olmadan mührini bozmaktan korkmaz mısın?" dedi. Bu söz benim içine çok tesir ettiği için, korku kalbimi kapladı. Ondaki çekims ve o yüzümlü altından da vazgeçtim. Ondaki senca da hiç peşine düşmedim. Halbuki dünyada onu istediğim gibi hiçbir şeyi istemiyordum. Allahum, eğer bunu senin rızan için yapıyorsam, bunun sebebiyle bizi bu tehlikeden kurtar.» Kaya biraz daha açıldı ve açık da çoğaldı.

Üçüncüsü dedi ki: «Allahum, sen daha iyi bilirsin: Ben bân içiler tutmuşum. Birisi ortadan kayboldu. Ücreti yanımda kaldı. O ücretle koyun satın aldım, ticaret yaptım. O mal çoğaldı. O kimse ücretini almaya geldiği zaman, koyun ve sığırlar bir sahrayı dolduruyordu. Ona bunların hepsi senin ücretinden meydana geldi. Hepsi senindir, deyince, benimle alay mı ediyorsan diye inanmadı. Sonunda olanı ona anlattım. O kadar çok malden bir tane alıktırma. Allahum, eğer bunu senin rızan için yapıyorsam, bunun sebebiyle sen bizi kurtar.» Kaya yerinden oynadı ve yol açıldı. Hepsi kurtuldu.

Ebü Bekir bin Abdullah (r.h.a.) der ki. «Bir kasap bir komşusunun câriyesine âşık olmuş idi. Bir gün câriyeyi bir köye birinin evine gönderdiler. Kasap câriyenin arkasından yetişip aniden ona sarıldı.

Câriye dedi ki: "Ey delikanlı, sen bana âşk olduğundan çok ben sana âşkıyım; fakat Allah'tan korkuyorum. Kasap: Sen korkuyorsun, ben niçin korkuyayım, dedi ve tevbe, istiğfar etti. Yolda kasaba çok kahr-ret galib geldi ve susuzluktan ölmek korkusuna düştü. O zamanın peygamberinin elçilerinden biriyle karşılaştı. Sana ne oldu diye sordu. Kasap: "Susuzluk galebe etti. Çok perişan oldum" dedi. O kimse gel dua edelim. Belki bir parça bulut gelir, şehre varıncaya kadar başımız üzerinde gölge olur. Kasap benim hiç taatım yok. Sen dua et. Ben de âmin diyeyim, dedi. Öyle yaptılar. Bir parça bulut geldi onların başı üzerinde durdu. Onlar yürüdükçe, bulut da beraber giderdi. Bir-birlerinden ayırdıkları zaman, bulut kasap ile gitti. O kimse güneşin sağında kaldı. Kasaba dedi ki: "Ey delikanlı, benim taatım yok diyordum. Şimdi, anlaşıldı ki, senin taatın varmış. Bulut seninle beraber gidiyor" kasap dedi ki: "Ben kendimden hiç hayır ve taat bilmiyordum. Ama şu kadarını biliyorum ki, o câriyenin sözü ile tevbe ve istiğfar ettim" o kimse dedi ki, evet, böyledir. Zîlâ Allah katında kabul edilcen tevbenin, teslî büyüktür."

KADINLARA BAKMANIN AFETİ

Bil ki, cinsel arzuya sahip her insanın kendini koruması zordur. O halde en iyisi bu için başında ihtiyatlı davranıp gözüne korumalıdır. Ali bin Ziyad der ki: «Kadınları örtüşüne bile bakmak câiz değildir. Çünkü muhakkak ondan kalbe arsa ve şehvet düşer. Erasen kadınların elbisesine bakmaktan, güzel kokularına koklamaktan, seslerini dinlemekten kaçınmak farzdır. Hattâ seni görecekləri yerden veya senin onları göreceğin yerden geçmekten de kaçınmak lâzımdır. Çünkü güzel balusan yerden geçmek, şehvet lohumunu nefes ve bozuk fikirleri kalbe gönderir.

Kadınların da güzel erkeklere bakmaktan kaçınmaları lâzımdır. Şehvet kasdıyle olan bakmalar haramdır. İster erkeğin kadına, isterse kadının erkeğe bakması olsun. İkinci de birdir. Şehvet kasdıyle elbiseye bile bakmak haramdır. Ama tesadüfen gözü düşerse, gunahkâr olmaz. Fakat gözüne hâkim olup fazla bakmamalıdır. Eğer ilk defa gözü düşünce, gözüne ondan ayırmazsa, yahut ikinci defa bakarsa, haram olur, gunahkâr olmuş olur. Peygamber buyurdu ki: «Kasıtız olan ilk bakış senindir. (Yâni ondan sana mes'ûliyet yoktur). İkinci kasıt bakış ise senin aleyhinedir.» (Yâni mes'ûliyeti vardır). Yine buyurur ki: «Bir kimse âşk olur da âşkına kalbinde gizleyip açığa vurmazsa ve âşkına uyup günah işlemese ve bu belâdan dâirise, şiddetli züccresinden yâzır.»

KENDİNİ KORUMAK

Harama, bürfeci bakış kasıtız olunan, kendini ikincisinden korumalı, bakmak istememeli ve âşkı kalbinde gizlemelidir.

Bil ki, erkek ve kadınların meclislerde ve ziyafetlerde arada perde ve örtü olmaksızın bir arada toplanmaları kadar büyük bir fesâd kaynağı yoktur. Yaşamak ve peçe bağlamak da kîffiyet etmez. Zîrâ yaşamak ve peçe beyaz ve câzib olup bunları bağlamak kâfiyetine katlanırlar şehveti tahrik ederler. Bunun peçeli iken daha güzel görülür. O hâlde kadınların, beyaz peçe ve yaşamak bağlayarak ve süslenip püstenerek dışarı çıkmaları haramdır. Bunu yapan kadın asi olur. Kadının bu hâline rızâ gösteren kocası, babası ve kardeşi de bu günaha ortak olur. O kadınlara bakmaktan kalbte meydana gelen şehvetin ve bu şehvetten meydana gelen fesâdın vebali onların dışarıya çıkmalarına müsaade edenlerin boynusudur.

Hicrî erkeğe, şehvet kasdıyla kadın elbisesini giymek, yahut ellemek câiz değildir. Yine kadına reyhan, tıma, yahut kâdet olan bir şey vermek ve bunları kadınlardan almak, yahut kadınlarla mâzî ve yâmuşak konuşmak da câiz değildir. Kadınlar da erkeklerle sert ve hâşın konuşmaldırlar. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Kadınlarla konuşurken, tatlı ve câzib konuşmayın; kalbinde hastalık olan tansa eder. Konuşurken şeriate göre konuşun.» Namahrem kadınların su içtikleri testiden, onların ağzıkarının değdiği yerden su içmek, dişlerinin değdiği meyvanı yemek câiz değildir. Hakım der ki: «Ehâ Ey-yub-i Ensârî'nin ailesi, Peygamberin önünden kaldırdıkları yemek-kaplarının, Peygamberin elinin ve ağzının değdiği yerlerini teberrukken yalırlardı ve göderime sürerlerdi.» Buna savâb niyetiyle yapıyorlardı. Şehvet ve nefsanî arzu ile böyle yapmak şübhesiz haram olur.

Demek ki, kadınlar ile ilgili olan şeylerden kaçınmak kadar mühim bir şey yoktur. Yolda bir kadın veya bir oğlanla karşılaştığın zaman, «Bir hak, nasıldır?» diye vevase verir. Sen bu durumda şeytan ile münakaşa edip, «Niçin bakayım? Çirkin ise bakamakla huzursuz olurum. Hem de günahkâr olurum. Zîrâ ben onun güzel olmasını düşünerek bakmış olurum. Güzel ise, benim olmadığım için bir günahkâr olurum. Beyhûde yere hasretli, Süleimî kalbimde kalır. Onun arkasından gidersen, belki bütün ömrümü ve dînimî onun aşkına heder etmiş olurum ve maradına ermemiş olurum.» demelisin.

Peygamberin gözü bir güzel kadına ilişti. Hemen eve gelip ehliyle buluştu ve sonra dışarı çıkıp buyurdu ki: «Bîrahim önünden şeytan gibi bir kadın geçerken, ona bir vevase gelirse, hemen kendi hanımına gitsin. Zîrâ namahremdeki şey, hanımadaki şey gibidir, başka değildir.»

DÜÇÜNCÜ ASIL

KONUŞMANIN FAİDELERİ VE DİLİN AFETLERİ

Bil ki, dil, Hak Teâlâ'nın acayip yaratıklarından biridir. Görünüşte bir et parçasıdır. Fakat hakikatle varlık çerçevesi içinde olan herşey, onun tacarrufu altındadır. Hatta mevcut olmayan şeyler dahi

onun tasarrufundadır. Zîrâ dil hem yok olanları, hem de var olanları anlatır. Belki o akla vekildir. Hiçbir şey de akla kuşatıldığı dairenin dışında değildir. Akla ve hayale gelen herşeyi dil ile ifâde etmek mümkündür. Diğer üsuvlar böyle değildir. Zira gövden tasarrufunda, renkler ve şekillerden başka bir şey yoktur. Kulağın da tasarrufunda, ses ve sedadan başka bir şey yoktur.

Diğer üsuvlar da böyledir. Herbir üsuvun hüküm ve iradesi beden bir köşesindedir. Ama dil hükmü, bütün bedende geçerlidir. Dil kalbin karşısında durur. Kalbin hâzinesinde bulunan garib sûretleri, değişik şekilleri ifâde etmekten başka, kalbin dışından nice sûretleri kalbe ulaştırır. Dilin konuştuğu herşeyden kalb ayrı bir sıfat, ayrı bir hâl alır.

Meselâ, dil yalvarıp yakarmaya başlayınca ve bunları ifâde eden kelimeleri söyleyip feryad ve fışkın etmeye başlayınca, kalb şefikçe, acıma, dâlime ve kasavet sıfatları almaya başlar. Kalb ateşinin buharı beyne yönelir ve gözlerden yaşlar damlamaya başlar. Dil sevinçli, neşelendirici sözleri, kalbe okuyan güzel vasıfları ifâde etmeye başlayınca, kalbe seve ve sevinç meydana gelir; meyyl ve şehvet damarları, şevk ve muhabbet telleri hareket etmeye başlar. Bunun gibi dil ile söylenen her sözden kalbe yeni bir sıfat meydana gelir.

Böyle ki, eğer çirkin sözler söylenirse, kalb kararmaya başlar; eğer güzel söz söylenirse, kalb aydınlanmaya başlar ve eğer dil eğri sözleri söylemeye alıştırsa, kalb de eğri olur, doğru şeyleri idrâk etmekten uzaklaşmaya başlar. Tıpkı eğri aynanın eğri sûretine eğri gösterdiği gibi. Bunun içindir ki, yalancı şairlerin rû'yası da umumiyetle gerçeğe uygun olmaz. Bu dünyadan göğünce, bütün lezzetlerin en üstünü ve zevklerin sonu olan Allah'ın cemâli de kalbinde doğru görünmez ve o büyük lezzetin saadetinden mahrum kalır. Tıpkı güzel bir yüzün, eğri bir aynada çirkin görünmesi gibi. Meselâ, kulaca emme veya boyuna bakılınca, bakan ne kadar güzelliğe şahidi olursa, yine orda lezzet ve güzelliğe bulamaz. Demek ki öbür dünyanın hâlbîti, durumu ve Allah'ın işlerinin hakikat ve sırası da böyledir. O hâlede kalbin eğri ve doğru olması, dilin eğri ve doğru olmasına bağlıdır. Bu sebeble kâinatın Peygamberi buyurur ki: «Kalb müstakim olmadıkça, iman müstakim olmaz. Ve dil müstakim olmadıkça kalb müstakim olmaz.»

Bu itibarla dilin âfâklerinden kaçınarak dinin mühim işlerinden Bîz bu asrda sükûtun fîsiletini beyan edeceğiz. Önden sonra dilin âfâklerini ve çok konuşmanın zararına ve fazlî konuşmanın, muvazaa, mucadele ve münâkaka yapmanın âfâklerini; sözmenin, çirkin söylemenin ve dil kullanmanın fesâdını anlatacağız. Sonra da lânet etmenin, lâtife ve alay etmenin zararını; yalan söylemenin, kıybet yapmanın, söz taşımamanın ve ikyâzîcülüğün âfâklerini; övmenin, yermenin zararını ve bunlarla ilgili olan şeyleri tamamiyle beyan edeceğiz ve herbirinin ilâhının ne olduğunu açıklayacağız İnşallah.

SUSMANIN FAZİLET VE SEVAPLARI

Bil ki, dilin âfetleri çoktur ve onlardan korunmak hayli zordur. Munkım ölçüğü kadar susmak en güzel sıfattır. O hâlde insan zaruret miktarından çok konuşmamalıdır. Şöyle demişler: Ebdal'lar, konuşması, yemesi ve uyuması zaruret miktarınca olan kimselerdir. Hak Teâlâ buyurur ki: «Sadaka işlemek ve hayır yapmak konularından ve insanların arasını düzeltmekten başka konuşmalarda hayır yoktur.» Peygamber buyurur ki: Susan kurtulur.» Yine buyurur ki: «Kana, fere ve dilini koruyan kimse, tamamıyla korunmuştur.» Müaz bin Cebel Peygamberden «Hangi amel en fazîletlidir.» diye sordu. Peygamber mübarek dilini ağzından çıkarıp parmağını üzerine koydu. Yâni âmel-harın en fazîletlisi susmaktır, demek istedi.

Hz. Ömer buyurdu ki: «Hz. Ebû Bekir'i gördüm; Ehlîye dilini sıkı tutmuş kıvrıyordu. Dedim ki, ey Resûlallah'ın halîfesi ne yapıyorsun?» dedi ki: «Bu beni zar ve tehlikeli işlere sokmuş.»

Peygamber buyurdu ki: «İnsanların hatâlarının çoğu dilinden-dir.» Yine buyurdu: «Siz ihâdetlerin en kolayını haber vereyim mi? Dönlük susun.» İsa'ya dediler ki, bizi cennete götürecek bir âmel öğret. «Hiç konuşmayın.» dedi. Yapamayız dediler. «Oyleyse hayırdan başka konuşmayınız.» dedi. Peygamber buyurdu: «Sükût ve vâkâf bir mâ'mûnî görürseniz, ona yakın olun. Çünkü » hikmetlisiz değildir.» İsa buyurdu ki: «İbadet en kâimdir. Dokuz susmak ve bir kâim da insanlardan kaçıp uzlet etmektir.»

Peygamber buyurur ki: «Çok konuşan çok hatâ eder, çok hatâ eden çok günâh işler, çok günâh işleyen de cehennem ateşine lâyık olur.» Bu sebepten bil ki, Ebûbekir'i's-Siddik konuşmamak için mübarek ağzına bir taş alırdı. İbni Mes'ud (r.a.): «Dil gâhı ebedi hapse lâyık bir şey daha yoktur.» demiştir.

Yûnus bin Ubeyd (r.h.a.) der ki: «Dilini ve kulağını koruyup da bütün işlerinde bu fazîlîğinin faydasını bahmayan bir insan görmüdüm.» Müavîye'nin Meclisinde bazı kimseler konuşuyordu. Ahnef bin Kays da susuyordu. «Niçin konuşmuyorsun? Ahnef» dediler «Hikâfî hakikat konuşursam, Allah'tan korkarım; doğru konuşursam, sözden korkuyorum.» dedi. Habi bin Haysem, (r.h.a.) yirmi yıl dünya kelâmı konuşmadı. Her sabah yatağından kalkınca, eline kâğıt kalem alırdı ve her ne konuşursa yazardı. Akşam olunca, bu sözlerden kendini hesaba çekardı.

Bil ki, susan kimsenin bütün bu fazîleti şu sebebledir ki, dilin âfeti çoktur. Deima boş yere hareket edip konuşması ona kolay gelir. Fakat hakkı bütünden ve iyiyi kötünden ayırtedemez. Susmasıyla bu mes'ûliyetten kurtulur. Kalbin hâmmeti, niyeti ve aklı dağılmaz. Zikir ve fikrle meşgûl olur.

Bil ki, sözler dört kısımdır: Birincisi, sadece zarar getirir. İkinci: si hem zarar, hem de fayda olan sözlerdir. Üçüncüsü, ne zarar, ne

de faydası olmayan sözlerdir. Buna fuzûlî sözler denir. Bunun vakti zâyi etme zararını yeter. Dördüncüsü, sadece fayda getiren sözlerdir. O hâlde sözün dörtte üçü terkakilmalı, dörtte biri konuşulmalıdır. Nitekim Cenâb-ı Allah buyurur: «Sadaka ve hayır buyurmak ve insanlar arasına bulmak hariç, konuşmada hayır yoktur.» Peygamber de buyurur ki: «Susun kurtulursun.» Dilin âfetlerini bilmeyen dilbâz kalmanın hakikatini bilmeyenin. Biz —İnşallah— onbeş tane olan bu âfetleri etraflı olarak anlatabacağız.

DİLİN ÂFETLERİ

1 — Lüzumlu olmayan, yâni terkedilmesinde dinî ve dünyevî zarar olmayan sözleri konuşan, bâkâm'ın güzelliğinden çıkmış olur. Zira Peygamber buyurur ki: «Lüzumsuz şeyi terk etmek, kişinin müslümanlığının güzelliğindedir.»

Bu sözlerin misli şudur ki, arkadaşlık yaptığım insanlara, yaptığım yolculuklara, grediğim şehirleri, o şehirlerde gördüğüm çeşitli yemekleri, muhtelif dağları, bahçeleri ve geçmiş aıt hâlleri olduğu gibi anlatmaktır. Bunların hepsi fuzûlî olur. Zira bunlar terkedilebilir Terkedilmesinden de hiç zarar gelmez.

Bunun gibi sana lüzumlu olmayan bir şeyi sormak da fuzûlî söz olur. Bu da, ancak sorulmasından zarar gelmezse fuzûlî söz olur. Ama «Oruçlu musun?» diye sorarsan, «Oruçtayım» dersin, ihâdetini izhar etmiş olursun. «Değilim» dersin, yalan söyleyip günah işlemiş olursun. Bu günaha da sen sebep olursun. Bu ise zâten zararın tâ kendisidir. Bunun gibi, «Nereden geliyorsun, ne yapıyorsun? Ve ne yaptın?» diye sorarsan, belki açıklayamaz, yalan söyler. Bu zâten tâkidir Fuzûlî söz bâkâm olmayan sözdür.

Lokman Hekim bir yıl Davud'un yanında kaldı. Davud (a.s.) zıkkı yapıyordu. Ne yaptığını öğrenmek istedi. Fakat sabredip sormadı. Nihayet Davud, tamamlayıp sırtına onu giyip: «Harp için güzel elbisedir. Fakat insanların çoğunun yanında rağbeti yoktur.» dedi. Bunun gibi suhleri, insanların ahvâlini öğrenmek isteyen veya söz açıp dostluğunu izhar etmek isteyen kimseler sorar. Bunun ilâm, ölüme yakın muahaza edip şöyle düşünmektir ki, her zıkkır ve tesbîh kıymetli bir hazinedir. Eğer zâyi ederse, zarar etmiş olur. İlmî ilâc budur. Amelî ilâc ise, ya insanlardan uslet etmek, ayrı yapmaktır yahut ağıza bir taş parçası almaktır.

Rivâyet edilir ki: Peygamber ile birlikte savaşan bir yiğit şehid oldu. Onu, çok ağlıyandan karnına taş bağlamış olduğu halde buldular. Annesi, yüzündeki tozu temizledi ve: «Cennet sana âfiyet olsun.» dedi. Peygamber buyurdu ki: «Ne biliyorsun? Belki hayatında kendisine lüzum olmayan bir şey ile bahallik etmiştir, yahut kendisine lüzum olmayan bazı kelimeler söylemiştir.» Peygamberin bu sözünün mânası şudur ki, belki kıymet gününde ondan hesap isterler. Halbuki, âfiyet meçhulâtız ve hesaptan olan şeydir.

Bir gün Peygamber buyurdu ki, bu saatte bir cennet ehli kapıdan içeri girecek. Sonra Abdullah bin Selâm içeri girdi. Bu hususu ona haber verip dediler ki, «Ey Abdullah! Senin amelin nedir ki, bu saadete eriştin?» Dedi ki, «Benim amelim az bir şeydir. Fakat bana lüzum olmayan sözün çevresinde dolaşmadım ve insanlar hakkında su-i zanda bulunmadım.»

Bil ki, bir kelime ile ifade edilmesi mümkün olan bir şeyi iki kelime ile ifade etmek, fuzûl olup vebâi olur. Sahâbeden birisi der ki, bazı kimseler benimle bazı sözler konuşurlar ki, onun cevabı bana, soğuk ve tatlı suyun, susuzsa tatlı geldiğinden daha çok tatlı gelirken, fuzûlî olur korkusuyla ona cevap vermeye kalkışmıyorum. Müstarrîf bin Abdullah der ki, «Hak Teâlâ'nın celâli, kalbinde yüksek olmalıdır. Şöyle ki, önemsiz sözler arasında onu (Allah'ı) anmamalıdır. Meselâ hayvanlara kedîye, "Allah seni şöyle böyle etsin" dememelidir.» Peygamber buyurdu ki: «Saadeti insanlar sözünün fazlasını gerye bırakarak, mahmûm fazlasını ise, veren, yâni kesesinin mühürünü çalıp diline varan kimselerdir.» Peygamber buyurdu ki: «İnsanlara dilden daha kötü bir şey verilmemiştir. Bil ki, hangi kelimeyi konuşursan, onu senin üzerine yazarlar. "Bir söz söylemez ki, Rakib ve Atid melekler yanında bulunmasın." Eğer melekler sizin sözlerinizi bedava yazmayıp karşılığında ücret talep etselerdi, ücret korkusundan on sözün delkasını terkeder, birini söylerdiniz. Halbuki, çok konuşmakta vakit akıptıktan zarar, ücret vermek zararımdan fazladır.»

2 — Bâtil ve günah olanları konuşmaktır. Bâtil bâd'at çeşitleriyle sahâbeler arasında yapılan harpler ile ilgili şeyler konuşmaktır. Gönâh ise, yaptığı fık ve fesâd başkasına anlatmaktır. Meselâ, içki sohbetini, fesâd toplantılarını anlatmak; yahut bir mecliste iki kişinin birbirlerine sövmelerini, birbirlerini incitmelerini, yahut fuhşiyata ait güldürücü hikâyeye ve maskaralıkları anlatmak. Bunların hepsi bundan önce anlatıldığı sebepten müslümanın derecesini düşürdüğü gibi, ayrıca günahdır. Peygamber buyurdu ki: «Bazı kimseler söylediği sözün ehemmiyetini kavrayamadığı için umursamaz. Halbuki o söz onu cehennemine götürür. Bazen de bazı sözler söyler ki, onların kıymet ve mertebesini bilmez. Halbuki o sözler onu cennete götürür.»

3 — Konuşma anında muhalefet münazara ve münakaşaya yapmaktır. Buna şeriat ilezanında «mîraz» (Mîraz) denir. Bazı kimseler vardır ki, bir kimse birşey söyledi mi, onu red edip öyle değil, belki şöyle dedire demeyi adet edinmiştir. Bunun mânası, sen ahmaksan, câhilsin, yalancısın; ben ise aklıyım, akıllıyım ve doğruyım demektir. Bu şifarla bu bir kelime iki belâk edici sıfatı karıştırmış olur. O sıfatlar, biri tekebûr ve biri de cavarlıktır. Tekebûr açıktır. Cavarlık olman ise, bir kimsenin hatırını kirdiği içindir. Bu sebep-
Peygamber buyurdu ki: «Konuşmada muhalefet ve münakaşayı bırakıp bâtil sözler söylemeyen kimse için cennette bir köşk yapılır. Eğer hakkı cevabı vermemeye sabrederse, bu köşk cennetin en yüksek ye-

rinde yapılır.» Zîrâ hakîkî söylememeye sabretmek yalan ve asılsız şeyi söylememeye sabretmekten daha zordur. Peygamber buyurdu ki: «Kîşî, vâlevkî hakîkî de olsa, muhalefet ve nîzadan el çekmedikçe imanı tamâm etmez.» muhalefet dediğimiz yalnız mezhebler arasında olan ihtilâf değildir. Belkî bir kimse bu nâr talâhdır dese, sen de ekşidir dese, yahut filân yerden filân yere kadar bir ferahlar, dese sen de, bir ferah yoktur desen bütün bunlar iyi haller değildir.

Resûlullah buyurdu ki: «İler münakaşa ve imadın kefilâretî iki rek'at namazdır.» Münakaşa çeşitlerinden biri şudur ki, bir kimse hatâlı konuşunca, onun eksiğini bulup kusuruna göstermektir. Bunlar hepsi haramdır. Zîrâ bundan kalbi kırılır, incinir ve zarûret ol-madan huşîr müsîlûmana incitmek câiz değildir. Bu hatâları dâvâ etmek farz değildir. Belkî susmak imanın kemâliendendir. Bu münakaşa mezhep ayrılıklarında olursa yine iyi değildir. Ancak kabul ümidî olursa, yalnız yerde nâsihat yoluyla hakikîntî açmak bundan mastenadîr. Eğer kabul etmek ümidî yok ise susmak daha hayırlıdır. Peygamber buyurdu ki: «Birbirleriyle mücadele ve münakaşa eden kavimlerin hepsi, datâbet vâdisinde hatâk oldular.» Lokman Hakim oğluna dedi ki: «Yavrum, âlimler ile mücadele etme; seninle düşmanlık yaparlar ve seni de düşman sayarlar.»

Bil ki, asılsız ve bâtil sözler karşısında sabredip susmak kadar zor hiçbir şey yoktur. Bu, en üstün mücadeledir. Davud-ı Talî anlatıyordu Ebû Harîfe (r.a.): «Ya Davud, nîçin üzlet edip mekreminden değeri çıkmıyorsun?» dedi. Davud: «Ben kendimle cihâd etmekle meygudûm. Cihâd benî münazaradan alıyordu.» dedi. Ebû Harîfe: «Bâri münazara meclisinde bulun, söylenen sözleri dinle, kendin bir şey söyleme.» dedi. Davud: «Münazara meclisine geldim, öyle kaldım, onun gibi hiç zor mücadele görmedim. Bundan daha büyük âfet olur mu ki, bir şehirde mezhep taassubu olsun; bazı kimseler, makam ve şöhret peşinde olup münakaşa ve münazara yaparlar ve câhilîlere cedel dindendir diye öğretsinler.»

Zâten cedel (münazara) hayvanî tabiat ve tekebburun arzusudur. Câhil insanlar, bunun dinden olduğunu sandılar mı, cedel onların kalbinde o kadar porçınaleştir ki, onusuz hiç sabredemezler Zîrâ bu hususta nefse çöptül kâmetler hâsıl olur.

Malîk bin Dînar (r.h.a.) der ki, «Cedel (münazara) ihudem değildir. Bütün selef cedelden kaçmışlardır. Fakat eğer hâsım hîdâfca olursa, inat etmeden ve ızıttırmadan Kur'an ve hâdis ile onunla konuşmayı câiz görmüşler. Fayda vermediğini görünce de vazgeçmişler.»

4 — Mal için ya kadî huzurunda, yahut başka bir yerde husumet yapmaktır. Bunun da âfeti büyüktür. Peygamber buyurur ki: «Bilgisiz olmadan birisiyle husumet yapan kimse, husumeti kesilinceye kadar Hak Teâlâ'mın gazabında olur.» Mal için husumet yapmak gibi, kalbi dağıtan, hayatın zevkini gideren ve dinin mürüvvetini zâyî eden bir şey yoktur, demişler. Yine demişlerdir ki, takvâ ahlînden hiçbir kimse mal hususunda husumet ve nîza, yapmamıştır. Zîrâ fazla söy-

İsmekskün husumet bağlamaz. Takvâlı olan da farâ söylemekten kaçınır. mücadele eden en amandan hasmıyla tatlı ve yumuşak konuşmaz. Hafifce tatlı ve yumuşak konuşmanın fâideliği çoktur. O hâlde husumeti olan kimse elinden gelirse, ondan el çekip vazgeçsin. Zîrâ o, öca âhîret açığı olur. Eğer vazgeçmezse, bîri doğrudan başka bir şey konuşmamalı, hakmâ yere kimseyi incitmemeî, hâsmına sert sözler söylememeli, sövmemeli beddua etmemeli ve ilâve etmemelidir. Çünkü bunların hepsi dînî hâlık sebepleridir.

5 — Sövlp fahşiyat söylemektir. Peygamber buyurmuştur ki: «Kâil söz söyleyenlere cennet haramdır.» Yine buyurmuş ki: «Cehennem cihâden öyle kimseler vardır ki, onların ağzından çıkan pîslik kokusundan bütün cehennem ehli ferâd edip bunlar kindir? diye sorarlar. Bunlar, nerde bir pis ve fahîş söz kîtseler, onu sevip söyleyen kimselerdir diye cevap verilir.»

İbrahim bîn Meysere (k.a.) der ki: «Kâil söz söyleyen kıyâmet gününde köpek sürtilinde olur.» Fahîş sözlerin çoğu, çirkin ilârelerle cimayî ifâde etmektir. Nitekim fusk ve fesâd ehlinin âdeti budur. Sovmek ise, cimayî birisi hakkında söylemektir. Peygamber buyurdu ki: «Anasma babasına sövene lânet olsun.» Dediler ki, «Ya Resûlallah, buna kim yapar?» Buyurdu ki: «Bir kimse, bir kimsenin anasına - babasına söver, o da onunkinden söver. Hakikatta kendisi anasına babasına sövmez olur.»

Cimayî, sarîh değıl, kinaye ile ifâde etmelidir ki, fahşa girmesin. Cima gibi çirkin olan herşeyi sarîh değıl işaretle ifâde etmelidir. Hanımların tenisi de açık değıl belki kinaye yoluyla söylemelidir. Bir kimsede hasur, alaca hastalığı veya başka çirkin bir hastalık olursa, söyleyecek olduğu zaman adı yerine «hastalık» demelidir. Velhâsıl ke-limeleri kullanırken güzel ve edebî göstermelidir. Çünkü bunları çirkin bir kelime ile ifâde etmek, bir nevi fahîş söz olur.

6 — Lânet etmektir. Gerek hayvanlara, gerek ehlîyeye ve gerek insanlara olsun lânet etmek mezmumdur. Peygamber buyurmuştur ki: «Mû'min olan lânet etmez.» Seferde bir hanım bir deveye lânet edince, Peygamber buyurdu ki, «Devenin sırtındaki herşeyi aln ve kâtil-leden sürün, gitsin. Zîrâ o me'fûm oldu.» O deve bir müddet öyle yürüdü. Kimse yanına yaklaşmadı. Ebû Darda (r.a.) der ki: «Bîri, insana, toprağa, yahut bir şeye lânet ederse, o da der ki, hanginiz .ti lah'a asi ise, lânet ona olsun.» Bir gün Ebû Bekir'î-Siddîk bir şeye lânet etti. Peygamber üç defa, «Sâdk ve lânet bir yerde nasıl olur?» dedikten sonra: «Kâbe sahîbînin hakkı için olamaz.» buyurdu. Ebû Bekir'î-Siddîk: «Tevbe olsun, ya Resûlallah!» deyip keffâret için bir köle âzad etti.

Bil ki, belli bir kimseye lânet etmek câiz değıldir. Ancak kötü hal üzere olan topluluğa câizdir. Nitekim sâlmilere, kâfirlere ve fâsklara lânet olsun denir. Ama mü'melile ve kerâmîye cemaatlarına lânet olsun sözünde tehlike vardır. Zîrâ bundan ferâd doğar. Fakat şeriatte haklarında lânet bulunan kimselere lânet edilir. Yine küfür üzere ol-

duğü şeriat tarafından bildirilen müşkyen kimselere lânet okumak câizdir. Mesûk fir'avan ve Ebu Cehâl gibi, Peygamber kâfirlerden bir kavme lânet etmiştir. Zîrâ vahiyle onların müslüman olmayacaklarına belmiştir. Ama yahudilerden bir şahsa lânet etmekte tehlike vardır. Zîrâ olmadan müslüman olup cennet ehli olabilir ve lânet edenden de hayırli olabilir. Eğer bir kimse: «Müşümüne "rahmet olsun," derler; Halbuki inancı gitmesi hükmemektedir. Fakat hâlî hazırdaki durum itibar edilir. Buna göre kâfîre de küfür hâlinde lânet edilebilir ne lâzım gelir?...» derse, bu yanlıştır. Zîrâ rahmetin mânesi, Allah seni rahmet sebebi olan müslümanlığa devamlı eylesin, demektir. Oysa Allah seni küfürde devamlı eylesin demek câiz değildir.

O hâlde hâdîste lânet edilen kimseye lânet etmelidir. Eğer bir kimsa: «Yezîd lânet etmek câiz olur mu?» diye sorarsa, deriz ki, «Hüseyin'i öldürene, eğer tevbesiz öldü ise lânet olsun» şeklinde lânet etmek câizdir. Zîrâ Hüseyin'i öldürmek küfürden ağır değildir. Ha, Hamza'nı şehit eden Vahşi'ye müslüman olduğu için lânet etmek câiz değildir. Yezîd'in hâlî ise, bilinmemektedir. Bâzi kimseler Yezîd, Hüseyin'in öldürülmesini emretmişti, diyorlar. Bâzıları da emretmemiştir, fakat buna rızâ kıl, diyorlar. O hâlde sadece töhmetle bir kimseyi suçlu göstermek doğru değildir, belki cinayettir. Bu zamanda ne kadar büyükler öldürüldü ki, kimse hakikatle kimin öldürülmesini emrettiğini bilmez. O hâlde ne kadar yüzyıl önceki Hz. Hüseyin'e Yezîd olayının hakikatini kim bilir. Hak Teâlâ insanları bu tehlike ve fuzûlî şeylerden müstağni kılmıştır.

Eğer bir kimse bütün ömründe şeytana lânet etmezse, kıyamette ona, «Niçin şeytana lânet etmedin.» diye sormazlar. Ama bir kimseye lânet ederse, «Niçin ve neye bîsden lânet ettin.» diye muahaze edilme ihtimali vardır. Büyük câhirden biri diyor ki, «Kıyamet gününde Âmel defterinde «Lâillâhe illâllâhe» kelimesinin bulunmasına, lânet kelimesinin bulunmamasından çok sevtim.» Bir kimse Peygambere, «İsana bir vâsiyet buyur ya Resûlallah!» dedi. Resûlallah: «Kimseye lânet etme.» buyurdu. Demişlerdir ki, «Mû'mine lânet etmek, onu öldürmek gibidir.» Bâzıları demişler ki, Peygamberden rivayet edilir ki: «Tebîh ile meşgul olmak, şeytana lânet okumaktan evlâdır.» Ya başkasına lânet okumaktan ne kadar iyidir. Bir şeye lânet okumak, dinin zaîfetinden ibari gâîr diyen kimsenin hâlî, şeytanî bir akıdışıdır. Bu gibi şeyler akseriya tıassup ve nefis arzudan doğar.

7 — Şîr okumak ve tegannî (şarkı, türkû) etmektir. Sema' baharında banun tafakkûs geçil. Bu, haram değildir. Zîrâ Peygamberin bu sırunda şîr okumuşlar. (Şîr) Hamean'a kâfirlerin hâlevine cevap vermesini emir buyurmuştur.

Ama içinde yalan, yahut bir müslümanın hileli veya bir kimseanın yalan medhi bulunan şîrleri okumak câiz değildir. Fakat teşbih yoluyla olup şîr sanatı bulunan şîrler, görüldüğe yalan da olsa, (onları okumak) haram değildir. Zîrâ şîrin inancı o değildir. Bu çeşit şîrlerin arıppası, Peygamberin huzurunda okunmalıdır.

3 — Lâtime (şaka) dir. Peygamber lâtime yapmayı yasaklamıştır. Fakat az olmak şartıyla arasına yağmak helâldir. Lâtifecinin şartı, lâtime yaptığı kimsenin güzel ahlak sahibi olması, âdet edinmemesi, lâtime yaparken haktan başka bir şey söylememesi ve kimsenin aybını ve gaybetini zikir etmemesidir. Fakat lâtime namına çok şey yapıyor ve çok gülmeye sebep oluyor. Çok gülmekte de kalbi kararıyor, insanın vekar ve heybeti yok olur. Lâtifeden nefret ve soğukluk da hâsıl olabilir. Peygamber buyurur ki: «Ben lâtime ederim, fakat haktan başka bir şey söylemem.» Yine buyurdu: «Ben kimseler, insanları güldürmek için sözler söylerler ki, onunla yerde gök arasına kadar uzak düşer.» Güldürdü her şey memnundur. Gülmekten tebessüsten fazla olması câiz değildir. Peygamber buyurur ki: «Benim köldüğüm şeyi siz bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.» Birisi sevinip gülerken, büyük zatlardan biri ona: «Kiyâmet gününde sana cehennemini arz edeceklerini biliyor musun?»

Hak Teâlâ «Herbirinizin cehennemine uğrayacaktır.» (Meryem sûresi, âyet: 71) buyurur. «Evet, bilirim muhakkak arz edecekler.» dedi. O hâlde arzettikleri zaman cehennemden kurtulacağını biliyor musun? dedi. Yok, bilmem, dedi. O hâlde gültüp neşelenmenin sebebi nedir? Ata-ı Selemî (r.h.a.) kırk yıl gülmeydi. Vehab bin Vard (r.h.a.) bayram günü gülmüş bir kavim gördü. Dedî ki, eğer bunların orucu kabûl olmuş ise, bu, şükür edenlerin fîli değildir. Eğer kabûl olmamış ise, bu (Allah'tan) korkularının fîli değildir.

Abdullah bin Abbas (r.a.) der ki. «Günahı güle güle içleyen kimseyi cehenneme ağlaya ağlaya götürürler.» Muhammed bin Vâsî: «Bir kimsenin kalabalık içinde ağlaması acayip midir?» dedi. «Evet», dediler. «Cennet ehli olduğuna bilmeseyse kimsenin bu dünyada gülmesi daha acayiptir.» dedi. Hadîs: «Bir arabî (göçebe arab) deveye binmişti. Peygamberin yanına gelmeğe çalıştı. Devesi gitmeyip geri çekildi. Onun böyle yaptığını Sahabeler güldürdüler. Sonra deve o kimseyi yere vurup öldürdü. Sahabeler: "Ya Resûlallah! O adam düştü öldü." Peygamber de "Sizin ağmanız onun kanyıyla doldu."» Yâni siz ona güldürdünüz buyurdu.

Ömer bin Abdülâzîz derdi ki: «Allah'tan korkunuz ve lâtime etmeyiniz. Zira lâtifeden kalbte kinler meydana gelir ve kötü işler doğar. Bir yerde toplanıp sohbet ederseniz, Kur'an-ı Azîm'den, hadîs-i şerîften ve salihlerin siyer (hâl ve hareket) inden bahs ediniz. Bunu yapmazsanız, boş yere konuşup zamanınıza, şeyi etmeyiniz.» dedi. Hz Ömer (r.a.): «Birisyle lâtime eden kimse, onun yanında köçür, heybet ve saygısı kalmaz.» dedi.

Peygamber Şerîf boyunca şaka olarak iki-üç söz yapmıştır. Bir defa bir acuzeye (İhtiyar kadını): «Acuzeler cennete girmeye buyurdu. Acuzeler kadın bunu işitince, ağladı. Peygamber: «Kalbini boş tut; önce gençleştirildiler, oradan sonra cennete girerler.» buyurdu. Bir defasında da, bir gün bir kadın Peygambere gitti: «Ya Resûlallah, kocamı sevilâ davet ediyor.» dedi. Resûlallah: «Senin kocan, o gününde beyaz olan

kimse değil midir?» buyurdu. O hanım: «Benim kocamın gösünde beyaz yoktur.» dedi. Resûlullah: «Gösünde beyaz olmayan kimse yoktur.» buyurdu.

Diğer bir defasında da, bir hanım: «Ya Resûlallah, beni deveye bindir.» dedi. Resûlallah: «Seni deve yavrusuna bindireyim.» buyurdu. O hanım: «Yok, deve yavrusunu istemem. Zira e beni düşürür.» dedi. Resûlallah: «Deve yavrusu olmayan bir deve yoktur.» buyurdu. Ebû Talha'nın Ebû Ümeyr adlı bir oğlu vardı. Cynadığı serçe ölünce, Ebû Ümeyr ağladı. Resûlullah: «Ey Eba Ümeyr! Serçe ne etti.» buyurdu.

Peygamber bu lâtifelerini ekseriya kadınlar ve çocuklarla yapardı. Bununla gövvelerini hoş eder, kalblerindeki haybetini dağıtmış olurdu. Resûlullah kendi hanımlarının gövvelerini hoş etmek için böyle lâtifeleri onlarla da yapardı. Hz. Aişe der ki, Hz. Sevede benim yanıma geldi. Ben biraz süt kaynatmıştım. «Sevede, yemek yes, dedim. Yemem, dedi. Yemeyen ömrüne sürerim, dedim. Hz. Aişe der ki, elimi uzatıp yüzüne sürdüm. Resûlullah aramada oturuyordu. Sevede'nin elinin bana ulaşması için dizini ağağıya indirdi. Sevede'nin eli bana ulaştı, o da yüzüne vardı. Resûlullah bizi seyredip gülerdi.

Dahhâk bin Süfyan çirkin yüzlü bir kimse idi. Bir gün Resûlullah ile otururken: «Ya Resûlallah, benim Aişe'den güzel iki hanımım vardır. İstersen, birisini boşayayım, sen al.» dedi. Bunu lâtife olarak söyledik. Aişe bu sözü işitince: «Onlar ne güzeldir, sen mi güzelsin?» dedi. Dahhâk, ben güzelim, dedi. Bunun üzerine Resûlullah Aişe'nin bu sözüne tebessüm edip güldü. Zira Dahhâk çok çirkin yüzlü bir kimse idi. Bu olay, kadınlar hakkında örtünme emri gelmeden önce idi. Resûlullah gözü ağrıyan Suhayb'ın hurma yediğini görünce: «Ey Suhayb, hem gösüm ağrıyor, hem hurma yiyeceğim.» buyurdu. Suhayb: «Ya Resûlallah, bu gösüm ağrıyor. Ben öbür tarafta hurma yiyeceğim.» dedi. Resûlullah bunu işitince güldü.

Havvat bin Cübeyr, kadınlara düşkündü. Bir gün Mekke yolunda bazı kadınlarla dururken Peygamber onun yanından geçti. Peygamberi görünce mahcub oldu. Peygamber ona: «Ey fîlân, burada ne yapıyorsun?» buyurdu. «Ya Resûlallah bir serkeş devam vardır. Onu bağlamak için ben kadınlardan bir ip istedim.» dedi. Resûlullah geçip gitti. Havvat der ki, bundan sonra beni nerde görse, «Ey fîlân, o serkeş devamı ne yaptın? Daha serkeşliği devam ediyor mu?» buyururdu.

Bir gün Resûlullah bir merkebin sırtında her iki mubârek ayağını da bir tarafa sallandırarak gidiyordu. Beni görünce, «Ey fîlân, o serkeş deve ne yapıyor.» buyurdu. Dedim ki, seni sağtım din ve doğru yol üzerinde insanlara gönderen Allah hakkı için, İslâm dalâlesine girdikten sonra serkeşlik etmemiştir. Resûlullah: «Allahü Ekber. Allahım, biri hâdîsete kavuşur.» buyurdu.

Nuayman el-Buzari çok şakacı idi ve çok içkiye mübtelâ idi. Her zaman onu yakalayıp Resûlullah'ın yanına getiriyorlardı ve nahn ile dövüyorlardı. Bir defa ashabeden biri «Allah lânet etsin. Daha ne kadar

İçecek.» dedi. Resûlullah: «Ona hânet etmeyiniz. Zîrâ Allah'ı ve Resûlünü seviyor.» buyurdu. Onun bir âdeti vardı: Medine'ye taze meyva getirdiler mi, alır Peygamberin huzuruna götürür ve bu hediyedir, derdi. Meyva sahâbî parasını isteyince de ona alır, Resûlullah'ın huzuruna getirir ve meyveyi bunlar yedi. Parasını onlardan iste, dardı. Resûlullah da güler ve çıkarır parasını verdikten sonra «Ey Numan, niçin böyle yapıyorsun?» buyurunca, «Ya Resûlallah, meyvaları senden önce başkasının yemesini istemedim. Akşam da yoktu.» dardı.

Hadîslerde, Peygamberin ömrü boyunca yaptığı lâtifeler bu anlatılanlardır. Bunlarda da ne bâtil, ne yalan, ne kimseyi üzcek ve ne de heybetini gösterecek şeyler vardır. O hâlde böyle lâtifeleri arasına yapmak sünnettir. Ann âdet edilmek câiz değildir.

9 — Alay etmektir. Bir kimse de alay etmek, ona gülmek, onun sözünü ve dilini alaylı olarak anlatmak, yahut dinleyenleri güldürecek biçimde onun sesini, nağmesini taklit etmek, eğer o kimseyi tedirgin ediyorsa haramdır. Hak Teâlâ buyurur ki: «Bir kavim, diğerleriyle alay etmesin, maskaraya almasın, alay ettikleri kimseler onlardan daha iyi olabilirler.» Resûlullah buyurmuştur ki: «Bir kimseyi tevbe etmiş olduğu bir günah sebebiyle gıybet eden kimse, o günaha mühtelâ olmuştur, ölmez.»

Peygamber, karnından sesli bir yer meydana gelen kimseye gülmeyi nehî etmiştir ve buyurmuştur ki: «İnsan, benzerini yaptığı şeye neçin güler.» Yine buyurur ki: «İnsanlarla alay edip gülen kimselere, kayıbet gününde cennet kapısına açılır ve onları cennete girmeye davet ederler. Cennete girmek isteyince, kapıyı kapayıp içeri koymazlar. Geri döndüce bir başka kapı açıp tekrar çağırırlar. O üzüntü ve keder içinde yine girmek ister. Yaklaşınca yine kapıyı yüzüne kapatırlar. Öyle olur ki, ne kadar çağırılsalar, gitmez. Zîrâ kendisiyle alay ettiklerini bilir.»

Bil ki, maskaralık yapana gülmek, kimse'nin kalbini rencide etmüyorsa haram olmaz, belki, lâfze kabûlinden olur. Ancak bir kimsenin kalbini rencide ederse haram olur.

10 — Sözünü yerine getirmemektir. Peygamber buyurmuştur ki: «Üç şey vardır ki, bunların üçü kimde bulunursa, namaz kılsa da, oruç tutsa da, mü'nâfiktir. Konuşunca yalan söylemek, verdiği vâdi yerine getirmemek ve kendisine emanet edilen şeye hıyanet etmek.» Yine buyurdu ki: «Söz boş gibédir.» Yani vâ'dinde hulf etmemek (caymamak) farzdır. Hak Teâlâ İsmâil Peygamberi, vâ'dine hulf etmeyip sadık kalmasıyla övüp: «Şühüsûz o, vâ'dine sadık idi.» buyurur. Rivâyet edilir ki, İsmâil (a.s.) bir husus için bir kimseye bir yerde buluşmak için söz vermişti. O kimse belirtilen zamanda gelmedi. İsmâil orada yirmi gün bekledi ve sözünü yerine getirdi. Biri der ki, Peygamber de tılan yerde buluşmak üzere sözeşmiştik. Ben o sözümü unutmuşum. Üçüncü gün oraya gittim. Peygamberi orada gördüm. Buyurdu ki, üç günden beri zahmetlerle burada seni bekliyorum.

Peygamber birisine ne istersen vereceğim diye söz vermişti. Müneyn gözününün günahımeti tahsis edilirken o kimse gelip: «Ya Resûlallah! Va'dini yerine getir.» dedi. Resûlullah: «İsteddiğini iste.» buyurdu. Seksen koyun istedi. Resûlullah ona seksen koyun verdi ve: «Yâsul (a.s.)'ın kemiklerinin alimastını Mûsa'ya haber verip Mûsa da kemikleri bulunca, "Ne istersen vereceğim." dediği kadın, sendem daha akıllı idi. O kadın: "Bana gençliğimin geri verilmesini ve cennette seninle beraber olmayı isterim" demişti.» Ondan sonra halk arasında bu darb-ı mesel oldu: Fîlân adam, seksen koyun sahibinden daha taviskârdır, derlerdi.

Bü ki, mümkün merite söz vermemek gerekir. Peygamber sözünde: «Olabilir», yâni belki yaparım derdi. Söz verdikten sonra zaruret olmadan sözünde durmadır. Bir kimseye, burada seni beklerim diye söz verdi ise, kâimder der ki, namaz vakti girinceye kadar beklemelidir.

Bü ki, bir kimseye bir şey verdikten sonra geri almak va'dine hulf etmekten daha çirkindir. Peygamber, ona kustüğünü yiyen kopeğe benzetmiştir.

11 — Yalan söylemektir. Bu, büyük günahlardandır. Peygamber buyurmuştur ki: «Yalan söylemek, münâfikkâ kapılarında bir kapıdır.» Yine buyurur ki: «Kul yalan söyleye söyleye öyle bir mertebeye gelir ki, Hak Teâlâ katında adı "yalancı" yazılır.» Yine buyurdu: «Yalan söylemek rûka eksiktir.» Yine buyurdu: «Tüccarlar facirdirler.» Yâni tüccarlar kötü iş yaparlar. «Niçin ya Resûlallah? Halbuki alış-veriş belâddir.» dediler. «Çünkü eşyalarını satmak için yalan yere yemin ediyorlar, gerçeğin hâkîkatına konuşuyorlar. Vay onların hâline, vay onların hâline!» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Rûyada gördüm ki, birisi bana ayağa kalk, dedi. Kalktım. İki kişi gördüm. Biri ayakta ve biri de oturuyordu. Ayakta duran ucu eğri bir demiri oturmanın ağzına sokmuş, bir tarafını boynuma kadar yirtiyordu. Sonra diğer tarafı da öyle yapıyordu.» Peygamber buyurur: «Dedim ki, bu kimdir?» «Yalan söyleyen kimsedir. Kâimete kadar böyle şimlenderilecektir, dediler.»

Abdullah bin Cerad Peygambere: «Mü'min olan kimse, zinâ eder mi?» dedi. Peygamber: «Belki eder.» buyurdu. «Yalan söyler mi?» dedi. «Hayır, söylemez.» buyurdu. Ve: «Ancak iman etmeyenler yalan söyler.» âyet i kerimesini okudu. Abdullah bin Amir der ki, küçük çöküm. Oynamaya gittim. Annem bana: «Gel bakayım, ne vereceğün.» dedi. Resûlullah da bizi de idi. «Ne vereceksin?» buyurdu. Annem: «Hurma vereceğim, ya Resûlallah.» dedi. Resûlullah: «Eğer vermezsen, seni yalancı yazarlardı.» buyurdu. Resûlullah buyurur ki: «Siz en büyük günahları bildireyim mi? Allah'a ortak koşmak ve ana-babaya asî olmaaktır.» Resûlullah bunu söylerken, oturup dayanmıştı. Sonra doğraldı ve: «Bakın, bir de yalan söylemektir.» Yâni büyük günahlardan biri de yalan söylemektir, buyurdu. Ve: «Melekler yalan söyleyen mü'minin kötü kokusundan bir mil uzak kaçarlardı.» buyurdu.

Bunun için derler ki, konuşurken aksırmak, sözün doğruluğuna işarettir. Zîrâ hadîste: «Aksırmak melekten, esnemek de şeytândandır.» buyurulmaktadır. Eğer söz yalan olursa melek hazır olmaz ve aksırma da olmaz. Peygamber buyurur ki: «Yalan sözü nakil edip anlatan da yalançı olur.» Yine buyurur: «Yalan yere yemin etmekle bir kimsenin malını alan, kıyâmet gününde Allah'ı, kendisine kâşın olarak görür.» Yine buyurur ki: «Hıyanet ve yalandan başka bütün hasletler mû'minde bulunabilir.»

Meymun bîn Ebî Müseyyeb (r.h.a.) der ki, bir mektup yazarken bir kelime hatırıma geldi. Onu yazarsam, mektup onunla süslenir. Fakat o kelime yalandı. Yazmaya karar verdim. Birden bir münâdî işittim; «İlâk Teâlâ mû'minleri doğru sözleriyle, dünya ve âhiret hayatında şâhîd tutar.» âyetini okuyordu. İbnî Semmâk (r.h.a.) diyor ki, ben yalan söylemediğim için sevâb kazanmıyordum. Zîrâ yalan söylemekten utandığım için söylemiyordum.

YALANIN CAİZ OLDUĞU YERLER

Bil ki, yalan söylemek haramdır. Çünkü kalbe tesir eder ve ona kararır. Fakat bir maslahat, yahut şerri defetmek ve zulmü kaldırmak için yalan söylemek lâzımı hâsıl olursa, bu durumda istemeden yalan söylemek haram olmaz. Çünkü istemeden söylenen yalan kalbe tesir etmez, hayır niyetiyle olan yalan kalbi karartmaz. Şüphesiz bir sâllımdan kaçan kimsenin yerini söylemek câiz değildir. Hattâ burada zulmü defetmek için yalan söylemek farzdır. Peygamber üç yerde yalan söylemeye ruhsat vermiştir: Biri harpte insanın kendi kasıt ve niyetini düşmana söylememesidir. İkinci de, iki kâşın arasında sulh yapmak isterken her iki taraftan, söylememiş olmaları bile iyi cevaplar getirmek ve hayırlı haberler nakil etmektir. Üçüncüsü, iki hanımı olan kimsenin, herbirine girdiğini hoş etmek için, seni daha fazla sevirim demesi câizdir.

Bil ki, eğer bir sâlim, bir kimsenin malını almaya kastetse, onun malının nerede olduğunu söylemek câiz değildir. Belki bilse bile bilmem demelidir. Yine birisinin günahını sorarsa, bilse de söylemek câiz değildir. Zîrâ böyle şeyler örtüğü açmış olur. Halbuki şeriat çirkin işlerin örtülmesini emir buyurmuştur. Eğer hanımı, bir şey va'detmeden kendisine ilâk etmiyorsa, yapmayacağı va'dlerde bulunması câizdir. Bunların benzerleri için yalan söylemek câizdir. Bunun dışı su şudur ki, yalan söylemek câiz değildir. Ancak doğru söylemekten yalan gîbî mahzurlu olan bir fevâd doğarsa, o zaman yalan söylemek mübâh olur.

O hâlde insaf terazisini elden bırakmamalıdır. Eğer geriatla o şeyin olmaması, yalanın olmamasından daha önemli ise, meselâ insan lar arasında kavgâ ve düşmanlığın meydana gelmesi, karı-koca ara-

şuna soğukluk ve nefret girmesi, müslümanların malının zayi olması, sarın açığa vurulması ve günahının meydana çıkmasıyla rezil rüsvay olmak gibi şeylerde yalan mübâh olur. Bu durumda yalan söylemek mübâh olur. Zira bunların kötülüğü yalan söylemek kötülüğünden fazladır. Bu şuna benzer ki, ölmek tehlikesi olursa, murdarın etini yemek mübâh olur. Zira yapmak murdarın etini yemekten daha brnemilirdir. Böyle olmayınca yalan söylemek mübâh olmaz. O hâlde fazla mal ve mevki kapmak için, kendini övmek, haşmet ve üstünlüğünü anlatmak için yalan söylemek haramdır.

Esmâ (r.a.) der ki, bir kadın Resûlullah'a, eğer ben bazı kimseleri kızdırmak için kocamın aslında bana yapmadığı bazı iyilikleri anlatsam bir şey kızmı gelir mi? diye sordu. Resûlullah buyurdu ki: «Eğer yalanı anlatıp kendine mal eden kimse, iki yalan elhosesini üstüste giymiş gibi olur.» buyurdu. Yâni kendisi hem yalan söylemiş olur, hem de başkasını uydurma ve cehâlete teşvik etmiş olur. Zira o da yalan uydurabilir.

Bil ki, çocukları okula göndermek için bân yalan va'dlerde bulunmak câizdir. Hâdîste: «Bu yalana yazarlar fakat mübâh olana da yazarlar. Ona "Niçin yaptın?" diye sorarlar. O da, yalan söylemeyi mübâh kılan bir sebep açıklar.» buyarular.

Bil ki, bir kimsenin, hakikatte bilmediği bir şeyi rivâyet etmesi, yahut bir meseleye cevap vermesi haramdır. Buna, şöhret ve üstünlüğüne zarar gelmesin diye yapıyor. Bazı kimseler, hayr ve sevâb kazanmak bâbında Resûlullah'ın söylemediği bâzı hâdiseleri rivâyet etmeyi câiz görmüşler. Hakikatte bu câiz rivâyetler de haramdır. Resûlullah buyurur ki: «Söylemediğim söz bânı isnat eden, cehennem ateşinde yerini hazır bilsin.» O hâdiseleri nakıl ve rivâyet etmenin sevâb olduğu, kesin olarak değil, zân ve tahmin ile bilinir. O hâlde, sevâb olduğu açık olmayınca ve zarâret olmayınca yalan söylememelidir.

ZARURETTEN YALAN SÖYLEMEMEK İÇİN KAÇAMAKLI KONUŞMAK CÂİZDİR

Bil ki, büyük zâtlar ve kıymetli veliler, bâzı vakitlerde yalan söylememek için hile yapmağa muhtaç olmuylardır. Şöyle ki, başkası söylenen sözden kastedilebilecek bâzı mânâlar anlar. Buna arapça «Târîk» denir. Nitekim rivâyet ederler ki, Mutarrif (r.h.a.) emirin yanına gitti. Emir: «Niçin bizim yanımıza seyrekle geliyorsun?» dedi. Mutarrif, «Emirin yanından gittiğinden beri, Allah'ın izni olmadan yanına yerden kaldırmadım.» dedi. Emir o zamandan beri hasta olduğuna zannetti. Mutarrif de sözünde doğru idi. Zira Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse yerinden kalkmaya muktedir değildir. Şa'bi (r.h.a.) câriyesine şöyle tavsiye etmişti ki, bâriz kendisinin arasa, bir daire çizip

parmağın dâimînin ortasına tut ve Şa'bi barda yoktur da. Yahut Şa'bi'yi camide arayın da. Muaz (r.a.) Hz. Ömer'in iğini bitirip eve gelince, hanımı ona dedi ki, bu kadar zamandanberi mensuriyet yaptın zekât topladın; bize ne getirdin? Muaz dedi ki, benimle bir gözetici vardı, onun korkusundan bir şey alıp getirmedim. Yani Allah Teâlâ her yerde bana hazır ve nâzir idi. Hanımı işe, Hz. Ömer'in kendisiyle bir gözetici gönderdiğini zannetti. Hemen Hz. Ömer'in yanına gitti ve: «Ey mü'minlerin emiri, Muaz, Resûlullah ve Hz. Ebi Bekir zamanlarında emîn idi, onunla gözetici göndermezlerdi. Sen niçin onunla gözetici gönderdin?» Hz. Ömer bu sözce ürüldü. Muaz'ı çağırdı ve bu sözün aslını ondan sordu. Muaz hadiseyi anlatınca, Hz. Ömer gülmeye başladı ve hanımına vurnesi için, ona bir şey verdi.

Bil ki, bu te'vîl ve hile, ancak zarûret ve ihtiyâç olduğu vakit câiz olur. Ama ihtiyâç olmazsa câiz değildir. Zira konuşma doğru ise de, insanları yanlış anlamalara sevketine olur.

Abdullah bîn Ubeyne der ki, babam ile beraber Ömer bin Abdulsiz'in huzuruna çıktım. Dışarı çıkınca arımda güzel elbisem vardı. Halk bu Emirü'l-mü'minin hadiyesidir dediler. Allah Teâlâ buna karşılık Emirü'l-mü'mininin müâfakatına versin, dedim. Babam: «Oğlum, sakın, yalan söyleme ve yalana benzeyen şeyler de söyleme.» dedi. Ama az bir fayda için bu şeyler mübâh olur. Meselâ bir kimsenin gönlünü hoş etmek gibi. Nitekim Resûlullah bir yaş kadına: «Yaşlılar cennete girmez.» Birişine: «Seni devanın yavrusuna bindireyim.» Bir diğeline de: «Senin kocam gözünde beyazlık vardır.» buyurmuştur. Ama bu şeyler zarar ve fesad getirirse aslâ câiz olmaz.

Meselâ bir kadını bir adamı aldatıp filân kadının sana sevgisi meyilliyi deyip onu da o kadına bağlamak, onu âşık etmek ve bunun benzeri şeyler câiz değildir. Ama zararı olmazsa çaka ve mâlîfe için böyle yalanları söylemek günah derecesine varmaz. Fakat kâmil imân derecesinden düşer. Zira Resûlullah buyurur ki: «Kişi, kendisi için arzu ettiklerini diğer müslümanlara da arzu etmedikçe ve yalan ile şakadan el çekmedikçe, imanı tam olmaz.» Buna örnek: Bir kimsenin gönlünü hoş etmek için, «Yük kere seni aradım, evine geldim, bulamadım.» derler. Bu haram derecesine varmaz. Zira bundan maksat, sayı takdir etmek değildir. Belki çokluk ilâde etmektir. Ama çokluk kastedilmezse yalan olur.

Halk arasında bir kimseye: «Yemek ye, dediklerinde, istemez» dememektir; zira kalbinde o yemeğin iştahı varsa câiz değildir. Çünkü Resûlullah Hz. Aişe-i Sâdika ile evlendiği gece hanımlarına bir bardak süt verdi. «İstemez.» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Açlık ile yalam bir araya getirmeyiniz.» «Ya Resûlallah, bu kadar şey yalam olur mu?» dediler. «Evet, bu kadar dahi yalam olur ve defteriniz yazılır.» buyurdu.

Sâid bin Müseyyeb'in gözü ağrıyordu. Gözünün kenarında biraz çapak toplanmıştı. Tıbbîyeden ne ilâzın gelir dediler. Dedi ki, Tabibe

elini göğsüne değdirmem dedim. Değdirmem yalan söylemiş olurum. Yalan söylemek de câiz değildir. İsa (a.s.) buyurur ki: «Bir kimse için, Hak Teâlâ'yı yalan yere şahid tutup gerçek öyle olmadığı halde "Hak Teâlâ bilir ki, hâl böyledir." demek büyük günahlardandır.» Resûlullah buyurur ki: «Yalan söyleyip rû'yaında şunu gördüm diyen kimseye iki arpayı birleştirmesi taklif edilir ki, bunu zaten yapamaz.»

12 — Gaybettir. Bâî ki, gaybet yapmak, insanların diline gâlib olmuştur. Allah'ın dilediğinden başka hiçbir kimse gaybet yapmaktan kurtulmamıştır. Gaybetin günahı büyüktür. Allah Teâlâ gaybet eden kimseyi, ömrü kardeşinin etini yiyen kimseye benzetmiştir. Resûlullah buyurmuştur ki: «Gaybet etmekten uzak olun. Zîrâ gaybet etmek zîndanın kötüdür. Zîrâ zîndanın sarımsı tevbesi kabul edilir. Gaybet tevbesi, hasmı hoşnut olup hofâ etmeyeince kabûl olmaz.» Yine buyurur ki: «Mîrac gecesini bir kavim gördüm, yüzlerini tırnaklarıyla kazıyıp kanarlardı. Danlar kimdir? dedim. Dünyada insanları gaybet edenlerdir, dediler.»

Süleyman bin Cabir (r.a.) der ki: «Ya Resûlallah, bana beni kurtaracak bir şey öğret.» dedim. «Kendi kovandan başkasının kovasına bir damla su koymak da olan, hayır işini küçümseme. Müslüman kardeşlerine güler yüzlü ol. Sana yakın olurlarsa, onlara hizmet et, uzak olurlarsa onları gaybet etme.» Hak Teâlâ Mûsâ'ya (a.s.) vahiy edip buyurdu ki: «Gaybetten tevbe edip de İbn, cennete girenlerin sayısını alır. Tevbe etmeden ölürse, cehenneme girenlerin ilki olur.» Cabir (r.a.) diyor ki. «Resûlallah ile seferde idik. İki mezarın yanından geçerken buyurdu ki: "Bu mezarların ikisi de âzablıdır. Biri gaybet sebebiyle, biri de çamaşırını sıdıktan korumadığı için." sonra bir yaş ağaç ilkiye bölüdü ve o mezarların başları ve ayakları ucuna dikti ve buyurdu ki: "Bu ağaçlar kuruyuncaya kadar onların âzabı hafif olur."»

Bir kimse zînâ yaptığını ikrâr edince, Resûlallah onun tecm edilmesi buyurdu. Sahâbeden iki kişi birbirlerine: «Onu köpeği taşlar gibi taşladılar.» dediler. Resûlallah bir leşin yanından geçerken: «İbnu yiyiniz.» buyurdu. «Ya Resûlallah, leşi nasıl yiyelim?» dediler. Resûlallah: «O taşlanan kardeşimizle eti bundan daha fenadır.» buyurdu. O hâlde bu hâdis-i şeriften anlaşılıyor ki, gaybet eden ve gaybet dinleyen gûnahla ortaklardır. Sahâbeler birbirleriyle samimi görüşürlerdi, birbirlerini gaybet etmeslerdi ve bunu en üstün îbâdet bilip akasini yapmayı münâfiklik sayarlardı.

Katade (r.a.) der ki: «Kâbir âzabı üç kısımdır: Biri gaybet sebebi ile, biri taşınmak sebebiyle ve biri de çamaşırını sıdıktan korumamak sebebi iledir.» İsa (a.s.) Havarileri ile bir köpek leşinin yanından geçerken, «Ba, ne pis kokuyor.» dediler. İsa: «Ne güzel beyaz dişleri vardır.» buyurdu. Yâni onlara şunu öğretmek istiyordu ki, her neye bakarsanız, iyilik tarafına bakın. Bir domuz İsa'nın yanından geçti «Selâmette yûsâ» dedi. «Ya Resûlallah, domuza böyle denir mi?» dediler. «Bilimi hayırdan başka bir şeye alıştırmıyorum.» dedi.

Ah bin Hüseyin, (r.a.) birisini gıybet edeni gördü. «Sus! Bu, cehennem köpeklerinin maddesidir.» dedi.

GIYBETİN ŞEKLİ

Gıybet bir kimsenin arkasından doğru olsa bile duyduğu zaman üzülecek şekilde konuşmaktır. Eğer yalan söylüyorsa, iftira ve buhtan olur. Bir kimsenin kusuru olarak söylediğin her şey gıybettir. Gerek bedeninde, gerek soyunda, gerek elbisesinde, gerek hayvanında, gerek yerinde ve gerek diğer işlerinde olsun. Bedeni ile ilgili olan; uzundur, sıyahtır, sarıdır, kedi gösüdüdür, kırmızıdır, tıpıdır, gibi. Soyunda olan gıybet; Hindu çocuğudur, hacamatçı çocuğudur ve dokumacı çocuğudur gibi. Ahlakı ile ilgili olan; kibiri, kötü huylu, uşak, dilli, kötü kabil, âcizdir ve benzerleri gibi. Fıllılarıyla ilgili olan; harandır, ha-ındır, namazsızdır, rükû ve seodesini tam yapmaz, Kur'anı yarıya okuyor, efusesini temizlemes, zekât vermez, haram yer, dilini korumaz, çok yer, çok yatar ve kendi yerinde oturmaz gibi. Elbiseleriyle ilgili olan; yeni boldur, eteği bol ve kirlidir gibi. Hâssa Resûlullah buyurur ki: «Bir kimse hakkında söylediklerini, duyduğu takdirde rencide olacağı, doğru da olsa yine gıybettir.»

Bz. Aişe (r.a.) buyurur ki: «Bir kadına beya kasadır, dedim. Resûlullah: "Ey Aişe gıybet ettin; yere tükür" buyurdu. Yere tükürdüm. Bir parça siyah kan düştü.» Bazıları der ki, bir kimsenin günah işlediğini anlatmak gıybet olmaz. Zira bu kötülüne dini işlerdendir. Belki fiilen adama ifaktır, içkirdir, namazsızdır demek gıybettir. Ancak heride anlatılacak bir mazeretle olursa gıybet olmaz. Zira Resûlullah buyurur ki: «Gıybet; arkasından konuşulan kimsenin dayması hâlinde üzüleceği şeylerdir.» Bunlar da üzer. Bu şeyleri söylemenin faydası ve hüsnü olmayınca, onları söylemek câiz değildir.

GIYBETİN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, gıybet yalnız dile değil, belki el ile, göz ile ve işaret ile de olur. Bunların hepsi haramdır. Bz. Aişe der ki: «Bir kadının boyununu kulağına elimle işaret ettim. Resûlullah: "Gıybet ettin." buyurdu.» Yine bir kimsenin hâlini bildirmek için topal yürümek, eğri bakıp gözü bir tarafa eğmek gibi bütün şeyler de gıybettir. Ancak kimin takdirini yapmayı söylemese gıybet olmaz. Fakat orada hazır buluncular kimsi kastettiğini bilirlerse, bu da haramdır. Zira maksat ne şekilde olursa olsun, anlaşılmalarına sağlamaktır. Bâzı câhil şahıslar gıybet eder ve gıybet ettiğini de bilmez.

Mevlâ bazı kimselerin bahsi geçti mi «Allah'a şükür ki, bizi fiilen hatırlan korusun» der. Böylece duyanlar anlar ki, bu hâ-let o adama vardır. Yahu!: «Fihim kimse emsâlsizdir, çok güzel hâli var,

çok âbîd ve sâhîddir. Fakat o da bizim gibi halka mübteâ olmuş hâkin fîtesinden kurtulamamıştır. Zâten onların fîtesinden kim kurtulur.» der.

Bâzan başkasının kötülüğünü bôldirmek için kendini kötüler yahut yanında birisinin gaybetini yapıkları zaman gaybet eden kimsenin istek ve şevkini artırmak için, yahut dinlemeyenlerin dikkatini çekip onları da dinlemeye sevk etmek için: «Sübhane'llah! Bu ne acayîb içidir?» Yahut «Fîlân adaman böyle olmasına çok üzıldüm. Allah yar-dam etsin.» der. Bundan maksadı, bu günahı işlediğinden başkalarına da haberdar etmektir. Bunların hepsi gaybet olur. Böyle olan gaybete minâfıklik de karışmış olur. Zira kendini âbîd, zahid gösterip gaybetten uzak olan kimselerin sûretinde görünüş olur.

Bu ilharla günahı işli olur: Hem gaybet etmiş olur, hem de minâfıklik yapmış olur. Oysa, aptallığından ve ahmaklığından gaybet yapmadığını zanneder. Bazen olur ki, biri gaybet eder. Diğer birisi de «Sus, gaybet etme!» der. Fakat kalben bu işi kerih görmez. Bu da minâfıklik olur. O hâlde gaybet eden ve dinleyen ikisi de günahla ortaktır. Ancak dinleyen kalben bunu kerih görürse ortak olmaz. Bunun âlâmeti de, elinden geliyorsa, onu gaybetten men etmek; gelmi-yorsa oradan gitmek, yahut kerih görüp yüzünü ekşitmektir.

Bir gün Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer beraber giderlerken, onların birisi «Fîlân kimse çok uyuyor.» dedi. Sonra Resûlullah'tan yiyecek istediler. Resûlullah: «Siz yemek yediniz.» buyurdu. Dediler ki, biz ne yediğimizi bilmiyoruz. Buyurdu ki, «Kardeşlerimin etini yediniz.» Bir-naz söyledi, bériniz de dinledi.

Eğer kalbinde gaybeti kerih görüdüğünü eliyle işaret etse, yine kusur yapmış olur. Zira çaba ve gayret harcıyıp serâhaten söylemelidir. Ancak böylece kusurlu davranmamış olur. Zira hâdîste: «Yanında müsâliman kardeşinin gaybeti yapılırken gübûl yettiği hâlde, müsâliman kardeşine yardım edip gaybet edene mâni olmayıp onu hâline terk eden kimseyi, Cenâb-ı Allah da ona çok muhtaç ve çaresiz olduğu zamanda terkeder.» buyurulmaktadır.

KALB İLE GYBET

Bü ki, dil ile gaybet etmek haram olduğu gibi, kalb ile de gaybet etmek haramdır. Zira bir kimsenin aybını başkasına söylemek câiz olmadığı gibi, kendi kendine söylemek de câiz değildir. Kalb ile gaybet etmek; gözü ile kocu bir şey görmeden, kulağı ile duymadan bir kimseye su-i zanda bulunmaktır. Resûlullah buyurur ki: «Hak Teâlâ müsâlimanın üç şeyini haram kılmıştır: Mahnı, kamus ve ona su-i zanda bulunmayı.» Yakinen bilmediğin veya adaletli kimselerden duymadığın her şey, şeytanın kalbine attığı bir vesvesedir. Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onu araştırmı.» (Hücurat sûresi, âyet: 6).

Yâni hiçbir zaman fâşkın sözüne inanmayınız, güvenmeyiniz. Şeytan gibi ona itimad yoktur. Haram, kendi kalbinde o vesveseye karar vermemdir. Ama eğer kaat olmadan, gayr-i ihtiyarî kalbine gelirse, halbuki sen onu kerih görüyorsun, onun zararı olmaz. Resûlullah buyurur ki: «Mâ'mûn su-i zandan boş olmaz. Fakat, ancak kalbinde onu gerçek görmeyip iyiye yorumladığı zaman kurtulabilir.»

Hakikat olarak kabul etmenin alâmeti, o kimsenin, kalbine ağır gelmesi ve ona karşı olan hürmet ve edebî kusurlu davranmaya başlamandır. Ama eğer kalbinde, dilinde ve bütün işlerinde eski âdetin üzere olursan, o vesveseyi hakikat olarak görmediğine alâmettir. Fakat âdil bir kimseden iştirak, durmak; âdili de yalnız bilmemelidir. Zira fâşka, su-i zanda bulunmak câiz olmadığı gibi, adaletli kimseye su-i zanda bulunmak hic câiz değildir. O kimsenin hâlini daha önce de bilmiyordum, şimdi de bilmiyorum demelidir. Eğer aralarında çekememezlik ve düşmanlık olduğu su bilirse (arada) durmak daha iyidir. Eğer o kimseyi âdil bilersen, ona daha çok meyiletmelidir. Kalbinde bir kimse hakkında su-i zan hâsıl olan kimsenin, ona yakınlık göstermesi, ondan nefret etmesinden daha iyidir. Zira bununda şeytanı daha çok kızdırmış olur, hem de su-i zannı da azalır. Yakinen bildiğin zaman da, onu giybet etmemelisin, yalnız yerde ona nâsihat etmelisin. Ve nâsihati sert yapmamaklaun. Belki nâsihat yaparken üzünürünü kâhır etmelisin. Zira böylece hem bir müslüman için üzülme olmuş olursun, hem de nâsihati yerine gelip her ikisini de sevâben kazanmış olursun.

GIYBET KALBİ BİR HASTALIKTIR

Bel ki, giybet düşkünlüğü insanın kalbinde bir hastalıktır ve onu tedavi etmek lâzımdır. Onu ilâcı iki çeşittir.

Birincisi: İlmî ilâçtır. İlmî ilâç da iki kısımdır: Biri: giybet hakkında söylenen hâdisleri, sözleri düşünüp her yaptığı giybet karşılığında amel defterinden bir sevâb alıp giybet ettiği kimse ile defteri ne geçirdiklerini bilmektir. Bu kıymet günü müflis kalmaya kadar devam eder. Resûlullah buyurur ki: «Giybet, insanın hasenatını (iyi amellerini), ateş, kuru oduna yakmış gibi yakar.» Belki günahından fazla bir sevâbın var, o da giybetle yok olur ve kötülüklerin kıyası ağır gelip bu yüzden cehenneme girebilir.

İkinci ilâcı: Kendi aybını düşünmek ve o kimsenin de kendisi gibi mazur olduğuna kabul etmektir. Eğer kendi nefsinde hiç ayb görmüyorsa, kişinin kendi aybını bilmemesinin en büyük ayıb olduğu su bilmelidir. Bilhassa murdar etini yemekten büyük ayıb olmaz. O hâlede kendini ayıbsız ilan ayıpla etmemeli ve Hak Teâlâ'nın şükru ile meşgûl olmalıdır. Eğer giybet ettiği kimseye kusur isnat ediyorsa, hiçbir kalun hareketi kusuruz değildir. Küçük günahlar işlemek se-

bebiyle de olsa, kendini çeriata uyduramıyorsa, başkasına niçin şaşarsın? Eğer onun kusuruna, endâmına karışmıyorsa, o aybı onda Cennâta Allah yaradmıştır. Onun, o işte ne tesiri vardır ki, onu suçluyorsun.

İkinci: Gıybetten kurtulmanın ilâhidir. Bu da kendisine gıybetle sevkeden sebeblere dikkat etmektir. Onlar da yalnız sekiz sebeptir:

Birinci sebep: Ondan husursuz olmak, kızmak ve öfkelenmektir. Bu hal karşısında, bir kimseye kızarak cehennem ateşine girmenin çok ahmaklık olduğu bilinmelidir. Zira hakikatta bunu kendi nefisle yapmış olursun. Peygamber buyurur ki: «Öfkesini yenip huşunluk halinde sabreden kimseyi Hak Teâlâ kıyamet gününde büyük kalebek içinden çağırır ve buyurur ki, cennetten ve harilerden istediğini seç.»

İkinci sebep: Başkalarının kabul ve rızasını kazanmak ister. Bunun ilâcı da, şöyle düşünmektir: Halkın rızasını kazanmak için Hak-kın gazabını kazanmak çok büyük ahmaklıktır. Belki Allah'ın rızasını kazanmak için insanları kızdırmamalıdır. O halde bunun gibi işlerde onlara uymamak, belki onların bu işin red etmelidir.

Üçüncü sebep: Kendisine bir suç isnat ettiklerinde, kendini kurtarmak için, o suç başkasına atar. Şöyle bilinmelidir ki, Allah'ın gazabı yakinen basıl olur. Bununla beraber o suçtan kurtulması da pâhilidir. O halde suç kendinden uzaklaştırıp başkasına atmamalıdır. Bazı kimseler, «Eğer ben haram yiyesem, filan adam da haram yiyor.» der. Bu ahmaklıktır. Zira bir kimse cehenneme ateşine girerse, sen de onun arkasından girer misin? Birisi kendisini cehenneme götürecektir bir «, yaparsa sen de yapar mısın?

Dördüncü sebep: Bazı kimseler, kendini övmek ister. Bunu da başkasını kötülemekten yapamaz. Böylece başkasına kötülemekle kendi üstünlüğünü ortaya koymuş olur. Meselâ filan kimse suçlamaz ve filan adam ziyaden kaçınmaz, der.

Yani ben bunları yaparım demek olur. Bunun için de şöyle bilinmelidir ki, akıllı kimseler bu sözlerle onun fasadlık ve cahilliğine inanırlar. Üstünlüğüne ve şahidliğine inanmak nerde kalır. Akıllı olmanın inanmayla ne fayda görür. Belki kendini, elinden hiçbir şey gelmeyen biçime bir kulun yanında saygılı yapmak için, Allah'ın yanında düşer.

Beşinci sebep: Bir kimsenin kıymetli, yahut malî, veyahut ilmi olur. İnsanlar onu sever, sayar. O da buna muktedir olmadığı için, onun ayıplarını arastırmaya ve onunla ıhtilal etmeye başlar. Hakikatta bu iş, kendi haksızlığıyla yapmış olur. Zira bu dünyada çekemeyen iş azalını çeker, âbûr dünyada da cehennem azabına muhtelâ olur. Olan nimetinden de mahrum kalır. Bilmes ki, ezelden takdir edilmiş mal, mevki, nimet ve hürmet elbet şahidini bulacaktır. Husetçinin haksızlığı bunlar zail olmaz, belki artar.

Altıncı sebep: Bir kimse ile alay etmek, onu gülünç ve maskara-ya alıp rezil etmektir. Bilmiyor ki, kendini Hak Teâlâ katında rezil etmek, onu insanların yanında rezil etmekten ne derece ağırdır. Onun günahlarını çek gibi boynuna yükleyip seni cennete süreceklərini düşündüğün zaman, senin gülünç ve maskara konusu olmaya ondan daha layık olduğuna anlarsın. Hattâ bu olacak kimse eğer akıllı ise, gülüp oynamağa eğlenip oynanmağa koymas.

Yedinci sebep: Giybet edilen kimsenin bir günah işlediğine Allah için üzülür. Nitekim din ehlinin adeti de budur. Gerçi üzülmede samimîdir. Fakat adet edindiği için adını da söyler ve bunun giybet olduğunun farkına varmaz. Ve düşünmez ki, gaytan ona hased etmiştir. Zira şeytan, gayret-i ilâhiye ile üslûdğu için, sevap kazanacağını bilmiştir ve giybetin günahıyla onun sevabını yok etmeye kastetmiştir.

Sekizinci sebep: O kimsenin günah işlediğine kızar, yahut ona hayret eder. O hayret ve kızgınlığı anlatırken de halk bilsün diye adını söyler. Böylece onun adını söylemek, o kızgınlığın sevabını zayi eder. Belki kızgınlık ve hayretini anlatıp onun adını dile getirmeme-lidir.

EZAZİ ÖZÜRLER KARŞISINDA GIYBETİN CAİZ OLMASI

Bü ki, yalan haram olduğu gibi, giybet de haramdır. O halde giybet ihtiyac olmadıkça helâl olmaz. Giybeti mübah kulan özürler altıdır:

Birinci Özur: Sultan, yahut kadının huzurunda kendisine yapılan zulmu şikâyet etmek; yahut yarım umduğu kimsenin huzurunda şikâyet etmektir. Ama mazlûmun, kendisine yapılan zulmu, fayda ummadığı kimseye anlatması caiz değildir. Birisi İbnî Sîrin'in huzurunda Haccac'ın zulmünü anlatır. İbnî Sîrin: «Hak Teâlâ insanları hak-kın Haccac'tan aldığı gibi, Haccac'ın hakkını da kendisini giybet eden-den alır» dedi.

İkinci Özur: Bir yerde gördüğü kötülüğü, onu kaldıracabilecek kimseye haber vermektir. Ha. Ömer, Numan'ın yanından geçerken selâm verdi. Nu'man cevap vermedi. Ömer buna Hazret-i Ebû Bekir'e anlattı ki, ona bu hususta birşeyler söyleyin. Buna giybet demediler.

Üçüncü Özur: Fetva sual etmektir. Mesela kocam, yahut habam, yahut filan kimse şöyle yapıyor diye sual etmek. Gerçi bu mertebeye ruhsat vardır. Ama en iyisi adını söylemeye ruhsat var ise de adına «yönlenseyip böyle yapan bir kimse hakkında ne derün?» diye sual etmektir. Zira adını açıklamakla müftünün kulağına bir şev gelebilir. Ebû Süfyan'ın karısı Hînt, «Ebû Süfyan bahâli bir adamdır, evladının nâ-fakasına tam vermiyor. Ona bildirmeden malından bir şey alsam, caiz midir?» dedi. Resûlullah: «Kıfayet miktarı almak caizdir» buyurdu.

Gerçi bahâlilik sıfatına ve evlada zulüm etmek sıfatına anlatmak giybet olur, fakat Selva Özü ile Resûlullah caiz gördü.

Dördüncü âsâr: İnsanlar şerrinden korusun diye birini tanıtmak (ona tanıtmak). Meselâ bid'atci ve hırsızlara güvenmek isteyenlere onları tanıtmak, yahut bir kadını evlenmek isteyenlere, bir köleyi satın almak isteyenlere onların kusurunu söylemek. Öyle ki gıybet etmese, o kimse onun zarar görecektir. Onun için bu gıybeti yapmak daha iyidir. Zira gizlemek müslümanlara hıyanet olur. Nitekim tezkîye taleb olunanlara ve şahâdlere ta'n etmek caizdir. Bunun gibi, bir kimse hakkında muavene yaparsa, ona ta'n etmek caizdir. Peygamber buyurur ki: «Fasıkta bulunan kötü şifâları açıklayın ki, insanlar ondan sakınsınlar bu da açıklama yapılmadığı takdirde bir zarar ihtimali olan yerde caizdir. Ama böyle olmazsa, caiz olmaz. Demişler ki, üç kimsenin gıybetini yapmak caizdir: Zalim Saltanın, bid'atçının ve açıktan faşılık yapanın. Bunların gıybetinin caiz olmasının sebebi şudur ki, bu üç sınıf kendi ayıplarını örtmez. Onun için bağışlanın söylemesinden de acı çıkmazlar.

Beşinci âsâr: Bir kimsenin bilinen lakabe, aybını bildiriyorsa, ve bilinen bu lakabe ile rencide olmuyorsa, o adıyla ondan bahsetmek ve gıybet caizdir. Meselâ kör, akıak ve benzerleri gibi. Ama en iyisi, meselâ, kore, görmeyen yahut gözü kapalı ve buna benzer mümkün taklirleri söylemektir.

Altıncı âsâr: Aybına ihtar edip pervasızca yaparlar, hayasızlar, meyhanecilik yapıp fasıklığı açıktan yaparlar, gıvab salimiler, çalgıcılar ve bütün haktan korkmayan ve halktan utanmayan kimseler gibi şahısların gıybetinde mahzur yoktur.

GİYBETİN KEFFARETİ

Bil ki, gıybetin keffareti, tevbe etmek, pişman olmak ve hasmıyla helâllaşmaktır. Böylece gıybetin zulmünden temizlenir. Allahın hakkından ve kul hakkından kurtulur. Peygamber buyurur ki: «Bir kimseye arzunda, yahut malında zulmeden, akçe ve altının bedeli olarak verilemeyeceği, belki bedel olarak sevablarının verileceği ve sevabları yok ise zulmettiği kimsenin günahının ona yükleneceği gün gelmeden evvel ondan helallik alsın.» Aîşe (r.a.) bir kadına dili uzandı, dedi. Resûlullah: «Ey Aîşe, gıybet ettim, ondan helallik iste», bu yurdu. Hadiste: «Bir kimse, bir kimsenin gıybetini yaparsa, onun için Allah'tan mağfiret dilemelidir» buyurulmaktadır. Bazıları bu hadisin manasından tevbe edip ona da istiğfar etmenin kifayet ettiğini, helallik istemeye lüzum olmadığını anlamışlardır. Bunun, diğer hadiselerin detfili ile yanlış olduğu anlaşılar. Zira mağfiret dilemek, ancak gıybet edilen kimsenin hayatta olmadığı zaman olur. O zaman onun için istiğfar etmelidir. Helallik ise, tevazu meskenet, tevbe ve pişmanlıkla onun huzuruna varıp «hata ettim, yalan söyledim; beni affeyle» demektir.

Eğer affetmezse, ona dua edip övmeli, hatasını almalı ve böylece gıybeti hoş edip helâl ettirmeye çalışmalıdır. Yine helal etmezse, onun hakkıdır. Kıyamet gününde alır. Gerçi yapılan hürmeti de gıybet edene sevab olarak yazarlar. Fakat helâl kıyamet gününde bu sevabları gıybet edilen kimseye karşılık olarak verirler. Gıybet edilen kimse'nin hakkına helâl etmesi daha iyidir. Seleften bazıları gıybet hakkını helal etmediler, bizim defterimizde ondan büyük sevab yoktur dediler. Fakat doğrusu affetmek ondan daha büyük bir sevaptır.

Hasan-ı Basri'yi bir kimse gıybet etti. Hasan-ı Basri ona bir tabak taze hurma gönderdi: «Duydum ki sen ihadetini bana hediye göndermişsin. Ben de ona bir karşılık vermek istedim. Kusura bakma, tam karşılığını veremedime, dedi.

Bil ki, helâl etmesini istemek de ancak önce her ne söyledi ise beyan edip ondan sonra helal etmesini dilemekle tam olur. Zira bazı kârına göre bilinmeyen bir şeyi ibra etmek doğru olmaz.

13 — Nemnamamlık etmek (söz taşımak):

Allah Teâlâ buyurur ki: «Arkadan çekıştiren, nemnamamlık yapanı, yine buyurur ki: «Arkadan çekıştirip yüze karşı ayıblayanın vay halince ve yine buyurur ki: «Karıya edün hamuludur». Bu âyet-i kerimelerin hepsi nemnamamların ahvalini beyan eder Rasûlullah buyurur ki: «Nemnaman Cennete girmesin. Yine buyurdu ki: «Siz, en fenasızın kimler olduğunu haber vereyim mi? Aranızda nemnamamlık yapan, insanlar arasını açıp onları birbirine düşürenlerdir.» Yine buyurur ki. «Allah cenneti yaratınca ona konuş buyurdu. Cennet dedi ki bana girenler ne saadeti kimselerdir. Allah Teâlâ buyurdu ki, izaset ve celalim hakkı için seksiz anaf insan hallerine devam ettikleri müddetçe, sana yol bulamaz. İçki içenler, zina edenler, söz taşıyanlar, deyyûs olanlar, (namusunu korumayanlar) bozguncu muhafases (kadırlaşan hemcinslerüel erkekler), sala-i mahmel yapmayanlar. Şu işi yapacağım diye Allah'a söz verip de yapmayanlar.»

Hadîset: «İsrailoğulları içine büyük bir kuthük düştü. Mûsa (a.s.) kavmiyle bir çok defa yağmur duasına çıktı. Yağmur yağmadı. Bunun üzerine bir nida geldi ki, sizin duanız kabul olmasın. Zira sizin aranızda nemnaman vardır. Mûsa: «Ya Rabbi, o kimdir? Onu aramızdan çıkaralım» dedi. Allah'tan bir nida geldi ki, biz nemnamamlığı sevmeyen, biz de mi yapalım. Mûsa, herkesin nemnamamlıktan tevbe etmesi ni emretti. Herkes tevbe etti, oradan sonra yağmur yağdı; buyurulmuk tadır.

Rivâyet edilir ki, bir kimse yedi yüz ferah yol giderek bir hekimin yanına gitti ve ona, gökten geniş nedir? Taştan katı nedir? Ateşten sıcak nedir? Zehirlerden soğuk nedir? Yer küreden ağır nedir? Denizden zengin nedir? Yetimden hor nedir? diye sordu. Hakim: «İlah-tan yer küreden ağırdır. Hak söz gökten geniştir. Kanaat ehlinin gönlü denizden zengindir. Haset ateşten sıcaktır. Akrahadan bir şey istemek zehirlerden soğuktur. Kâfirin kalbi taştan katıdır. Nemnaman nemnamamlığı, duyulup da hor olması yetimkinden daha fazladır.»

NEMMAMLIĞIN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, nemmamlık yalnız bir kimseden söz alıp başka bir kimseye ulaştırmak değildir. Belki bir kimsenin rencide olacağı herhangi bir işi aşığı vurmak da nemmamlık olur. Bunu ister söz ile, ister hareket ile, ister yazı ile ve isterse başka bir şekilde yapın. Hâlbîki nemmamlık, bir kimseyi huzursuz edecek şekilde perdesini açmaktır. O halde nemmamlık yakışır şey değildir. Bir kimse, filan kimse senin hakkında şöyle dedi, diye bir söz nakil edildiği, yahut senin hakkında şunu hazırlıyor dendiği zaman altı şeyi yapmalıdır:

- 1 — Her şeyden önce onun sözüne inanmamalı, güvenmemelidir. Zira nemmam fasuktur. Allah Teâlâ fasıkın sözüne inanmayın, güvenmeyin buyurur.
- 2 — Nemmamı nasihat edip onu bu günahıtan nehyetmelidir. Zira müdkeri nehiyetmek farzdır.
- 3 — Ona düşman olmalıdır. Zira nemmamı düşman olmak farzdır.
- 4 — Nemmamın sözünü nakil ettiği kimseye Su-i zan etmemelidir.
- 5 — Doğruluğunu anlamak için onu araştırmamalı, tecrübe etmemelidir.
- 6 — Başkası için beğenmediğini kendisi için de beğenmemelidir. Başkasının nemmamlık yaptığına anlatmamalıdır. Bu altı şeyi yapmak farzdır.

Ömer bin Abdülaziz meclisinde bir kimse nemmamlık yaptı. Ömer «Bakalım, eğer doğru söylüyorlarsan, "Bir fasık size bir haber getirince, araştırın"» âyetindeki kimselerden olursun, Eğer doğru söylüyorlarsan, «arkadaş geliştirip söz taşıyan» âyetindeki kimselerden olursun.

Eğer kurtulmak istiyorsan, terbe et; seni ad edelim dedi. O da «Ey Emire'l-mü'minin, terbe etme» dedi. Bir kimse bir bekime: «Fîlân kimse senin için şöyle böyle dedi diyorsan, dedi. Hazim: «Ziyaretimize geç geldin ve üç hiyanet yaptın: Birincisi, kardeşimi kalbimde kötü ettin. İkincisi, hoş ve rahat kalbimizi meğul ettin. Üçüncüsü, bizim yanımızda kendini fasık ve gülmeli ettin» dedi.

Süleyman bin Abdülmelik bir kimseye: «Sen bana birşey dedin mi?» dedi. O kimse «demedim» dedi. Süleyman: «Adil ve iltimât edî. Bir birisi söyledi» dedi. Zühri de o mecliste oturuyordu. «Ey Emire'l-mü'minin nemmamı adil olamaz» dedi. «Evet doğru söyledim» dedi. Hasan: Bazı der ki: «Bakışmaların sözünü sana ileten getiren, muhakkekat senin sözünü de bakışlarına iletir. Onun için o kimseden sakınmak, onu hakikatte düşman edilmelidir. Zira onun yaptığı hem gırbet, hem zulüm ve hiyanet, hem de aldatma ve haset, hem nifak, fitne ve hiledir. Bunların hepsi de kötü ve çirkîn sıfatlardır.»

Demişlerdir ki, nemmam ve gâmmaz; doğru sözün keredisinden başka herşeyden hoşlanan kimsedir. Mus'ab bin Zübeyr der ki, bizim

yanımızda gırmamızın sözüne inasmak, o işi yaptıktan da ağırdır. Zira bu, ona yol göstermek ve izin vermektedir. Resûlullah buyurur ki: «Gammaz helâkete değildire. Gammazlık ve fitneçiliğin şerri büyüktür. Bazen bu yüzden nice kanlar döküldü. Bir kimse bir köle satarken bu kölenin gammaz ve fitneçilikten başka hiç ayıbı yoktur, dedi. Müşteri, gammazlık ve fitneçiliğinden korkmam dedi. Köleyi satın alınca, bir gün köle, efendisinin hanımına: «Senin kocan seni sevmiyor, bir cariye almak istiyor. Seni sevmesini istiyorsam, uykuya varınca, bir ustura al, onun boynunun altından birkaç kal kes. Osunla sana apık olur. Kocasına da: "Senin hanımın bir kimseye apık olması, seni öldürmek istiyorsa" dedi. Kocası kendini uyurluğa verince, hanım elinde ustura geldi. Birkaç kal almak için sakalını kaldırıncı, kocasını, hanımının kendini öldürmek niyetinde olduğundan şüphesi kalmadı. Sonra hemen yerinden sıçrayıp hanımını öldürdü. Hanımın akrabaları bunu duyunca, oraya toplanıp kocasını öldürdüler. Kocasının kabilesi de oraya toplandılar aralarında büyük bir kavga oldu. Birçok insanların kanı döküldü.

14 — İki düşman arasında İkiyüzlülük yapmak, herbirine, hoşuna gidecek sözler söylemek. Bazen bunun sözünü ona, onun sözünü de buna nakledip her ikisine de dostluk gösterir. Bu sıfat gammazlıktan da beterdir. Resûlullah buyurur ki: «Allahın kullarının en kötüsü İkiyüzlülerdir» o halde iki düşman ile görüşen, ya susmak yahut duyduğu şeyi yüzüne karşı söyleyip arkasından söylememelidir ki, münafik olmasın.

Birinin sözünü diğerinin yanında söylememeli, herbirine ben senin dostunum dememelidir. İbn-i Ömer (r.a.) e dediler ki, biz beylerin yanına gittiğimiz zaman, bazı sözler söyleriz, dışarı çıkınca, o sözleri söylemeyiz. İbn-i Ömer dedi ki, vali ve devlet başkanlarını yanına gitmesi zarurî olmayan kimselerin, husurlarına varıp gıyablarında söylemediği sözleri söylemeleri, münafiklık ve İkiyüzlülük olur. Ama eğer zaruret olursa ruhsat vardır.

15 — İnsanları medhi sana etmek. Bunda dört afet var:

1 — Övmekte hadde tecavüz edip yalan söylemiş olur. Hadiste: «İnsanları övmekte ifrat edenin kıyamet gününde dili yerde sürünür, ağağıyla dünyanın üzerine basar, onu parçalar.»

2 — Onda münafiklık olur. Zira dostu olduğuna söyler, halbuki dostu olmayabilir.

3 — Övmek esnasında hakikatini bilmediği bazı şeyler söyler. Mesela abiddir, zahiddir, çok alimdir ve benzerleri gibi. Bir kimse peygamberin huzurunda birisini medhetti. Peygamber: «Vah sana! O kimsenin boynuna vurdu.» buyurdu. O halde birisini övmek istediğin zaman, «Hak Teâlâ Rûî karşısında bir kimseyi teniz göstermek olmaz ya, asanın söyledire, demelidir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz kendinizi teskiye ediyorsunuz, Allah müttakileri daha iyi bilir». Sonra medhi için söylediği sözlerin Allah katında gerçek olduğuna bilmelidir ki, medhettiği kimsenin halini bilip doğru söylemiş olsun.

4 — Övdüğü kimse zalim olabilir. Zalimi sevindirmek cals değıdir Resûlullah buyurur ki: «Her kim bir fasıkı medhederse Hak Teâlâ onu gazab eder.»

Ayrıca medheden, medhedilene de iki dereceden alıko:

1 — Onda kibir ve kendini beğenme sıfatı hasıl olur. Hz. Ömer bir gün oturuyorda. Kamçı da yanında idi. Haris adında bir kimsa geldi. Birisi: «Bu gelm Rahla kabilesinin reisidir» dedi. Haris oturdu, Ömer ona bir kamçı vardı. Haris: «Ya Ömer bu nedir?» dedi. Ömer: «Ela adanın senin hakkında ne dediğini işittin mi?» dedi «Evet, işittim, ama şimdi ne oldu ki, beni kamçı ile dövüyorsuna, dedi Ömer: «Senin kabinde kibir sıfatının meydana gelmesinden korktum; o gururunu kırmak istedim.» dedi.

2 — Onu, salihinin, alimsin diye medhederse, ileride «ben zaten kemale eriştim» deyip tembelleşir, ibadetten el çeker. Bu sebepten peygamberin huzurunda bir kimseyi medhettiler. Peygamber: «Onun boynunu vurdukuz. Eğer duyarsa ilah olmaz.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Bir kimsenin keskin bir bıçakla bir kimseye saldırması, yüzüne karşı onu medhetmekten iyidir.»

Ziyad bin Eslem (r.h.a.) diyor ki, kendi medhini dinliyanın yanına şeytan gelir, onu yerinden kaldırır. Fakat mü'min kendi nefsini anladığı için tevazu dairesinden bir ayak dışarı çıkmaz.

Ama eğer bu afetlerin yeri olmazsa medhetmek iyidir. Resûlullah şahabeyi medhetti ve Hz. Ömer'e: «Ya Ömer, eğer beni insanlara Peygamber olarak gönderen, göndermemiş olsaydı, seni gönderirdi.» Ve: «Eğer Ebu Bekir'in imanı bütün insanların imanıyle tartılsa, Ebu Bekir'in imanı ağır gelirdi.» Ve bunlara benzer sözler buyurmuştur. Zira Resûlullah onlara bu sözlerin zararı olmayacağını bilirdi. Ama bir kimsenin kendini övmesi mezmum ve çirkindir. Allah Teâlâ kâşınan kendini övmesini nehyedip: «Kendinizi övmeyin!» buyurmuştur. Ama bir kimsa insanların öderi olup insanların kendisine ayımlarını sağlamak için kendi halini zıfretmesi caizdir. Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ben insan oğlunun efendisiyim. Övünmek yoktur.» Yahu bu üstünlükle övünmüyorum, bu üstünlüğü verene övünüyorum, bu yarar. Bu söz bütün insanların kendisine tabi olmaları için buyurmuştur. Yûnus (a.s.) da: «Yerdeki hayvanları emrime ver. Onları koymasını bilirim», dedi.

ÖVMENİN ZARARLARI

Bil ki, bir kimseyi övdükleri zaman kibirden ve kendini beğenmekten kaçınmalı, akıbetin tehlikesini düşünmelidir. Zira hiç kimse akıbetini bilemez. Cehennem ateşinden kurtulmıyandan da köpek ve huzur daha iyidir. Hiç kimse de kurtulduğunu bilmez. Şunu düşünme: İddî ki, eğer onu medheden kimse, bütün sıfatını bilseydi onu med-

hatmezdi. O halde Allah Teâlâ'nın, onu medheden kimseyi sırtına vaktif etmemesi nimetine şükür etmelidir. Kendini övdükleri zaman memnuniyetsizliğind ihtar etmeli, kalbiyle de kerih görmelidir.

Büyük zatlardan birini medhettiler. «Ey Allahım, onlar bilmezler. Yalnız-sen bilersin.» dedi. Başka birini de medhettiler. «Allahım, bu kimse, senin düşmanın olan bir şeyle bana yaklaşmak istiyor. Sen şahid ol ki, ben de ona düşman olmakla sana yaklaşmak istiyorum» dedi.

Enrîk'î-mü'minin Hz. Ali'yi medhettiler. «Allahım, benim hakkımda bilmeden söyledikleri şeyle beni müşahaza etleme. Sen beni onların zannettiklerinden hayırlı etles dedi. Bir kimse Hz. Ali'yi sevmeydi Münafıklık ederek onu medhû sana etti, Hz. Ali: «Ben dilimle söylediklerinden aşayım, kalbimde tuttuğundan ise fazlayım» dedi.

DÖRDÜNCÜ ASIL

ÖFKE VE HASED

Bil ki, insana hakim olan öfke kötü bir sıfattır. Öfkenin aslı ateştir. Fakat bu, yararı kalbe olan bir ateştir. Onun kaynağı şeytana dayanır. Nitekim Kur'an-ı Azîzde: «Beni ateşten yarattım, onu, (Adem'i) ise topraktan yaratmaya buyurulmaktadır. Ateşin hali, darmayıp hareket etmektir. Toprağın hali ise, sakin olup hareket etmemektir. Öfke galip olan kimse'nin Adem'den daha çok şeytana ilgisi olur. Bunun için İbn-i Ömer (r.a.) Resûlullah'a: «Bana çok kaza ve faydalı bir amel buyuruna, dediğinde, «Kıssa; cennete gidersin», buyurdu.

İbn-i Ömer ne kadar aorduysa böyle cevap aldı. Yine Resûlullah buyurur ki: «Öfke baki bırduğu gibi, kızmak da öylesine imanı bozarsa, İsa, (a.s.) Yahya (a.s.) ya: «Kızmaz dedi. Yahya: «Bunu yapamazsın. Zira insanımsa, dedi İsa: «Hiç olmazsa mal toptamas», dedi Bunu yapabilirim, dedi.

Bil ki, insanöğlenin, kızmaktan öfkelenmekten tamamen uzak kalması mümkün değil ise, biraz onu hızm etmek mümkündür. Hak Teâlâ buyurur: «Öfkesini yenip insanları affedenler.»

Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ, öfkelerini hızm edenlerin azabını kaldırır. Hak Teâlâ, öfke düşyenderin ösrünü kabul eder. Düşü korayanların Allah Teâlâ kusuralarına örter.» yine buyurur ki: «Öfkesini yürütmeğe muktedir İken, hızm edenin kalbini Hak Teâlâ kendi rızasıyla doldurur.» Yine buyurdu ki: «Cehennem'in bir kapağı vardır. O kapaktan yalnız şeriate aykırı olarak kızanlar girer.» yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ katında yutulmuş öfke kadar mekbul bir yudum yoktur. Öfke yudumunu yutmuş kalbini Allah Teâlâ imana ile doldurur.»

Fadeyi bin İyad, Süfyan-ı Sevrî ve büyük velilerden bir gurup 3-4-ufak etmişlerdir ki, gıgab vaktinde hâlim göstermek ve tama vaktinde

zahretmek kadar üstün bir amel yoktur. Bir kimse Ömer bin Abdülazîz'e sert sözler söyledi. Ömer: «Sen, şeytanın bana tesir edip beni saltanat mekânından kahrabilmesi için beni kızdırmak istiyorsun. Bugün ben sana kısayım, yarın da mülkâfatımdan olayım. Senin bu istediğin olacak iş değildir. Bundan ümidini kes» dedi ve sızdı.

Peygamberlerden birisi: «Benden ya ahdi kabul eden ve ona kefil olan kim var? Hiçbir şeye kıymayacak. Eğer bu ahdi yerine getirirse, benim vefatımdan sonra bana halife (halef) olup cennette de bana arkadaş olur» dedi. Birisi ben kefil olup kabul ederim, dedi. O Peygamber bu sözü tekrar söylödi. Yine o kimse ben kabul ettim, deyip ahdine sadık çıktı. Vefatından sonra o Peygamberin halifesi oldu. Bunun için bu kefaleti kabul ettiğinden ona «Zikrîfe» dediler.

ÖFKENİN NETİCELERİ

Bil ki, insanöğlünde gazabın yaratılmasının sebebi, onu kendine silah edip kendisine zarar veren şeylerden korunmak içindir. Nitekim şehvet on, faydalı şeyleri celbetmek için vasıta olarak yaratılmıştır. O halde insanın bu iki şeyden kurtulması mümkündür. Fakat bunlar ifrat derecesinde olursa zararlı olur. Zira şehvet ateş gibi olur, harareti kalbe tesir eder; buharı, beyne çıkar; akıl ve fikrin istikâmetini karartır. Tıpkı bir mağaraya dolan dumanın her tarafı karartıp bir yeri gurmeye imkân bırakmayıp gibi. Bunun için öfke «şerhîlik, ak- bu galyabanîdîre, demişler. İfrat derecesinde olması çok kotudur. Bazı kimselerin öfkesi de çok zayıf olur. Bu da mezmumdur. Zira kişinin namus gayreti, kâfirlerle savaşmak gayreti öfkeden hasil olur. Hak Teâlâ, Resûlüne buyurur ki: «Kâfir ve münâfiklarla cihad et ve ş-habe-i kirama övüp «kâfîrlere karşı şiddetlîdîrlere, buyurur.

Bunların hepsi öfkenin neticesidir. Bu itibarla öfke ifrat derecesinde ve zayıf da olmayıp mütevil olmak, akıl ve dinin igaretiyle hareket etmelidir. Bazı kimseler riyazatten maksat, öfkeyi kokünden söküp atmak tamamıyla yok etmek olduğuna sanırlar; bu yanlıştır. Zira öfke silahtır. Silahtan müstağni olmak mümkündür. İnsan hayatta oldukça, öfkenin tamamıyla yok olması mümkün değildir. Nasıl ki şehvetin de tamamıyla yok olması mümkün değildir. Ama en yararlı şekli, öfkenin birçok vakitlerde ve hallerde, hiç gazab kuvveti yok diye zannedilecek kadar saklı olmasıdır. Bunun taksili şöyledir: Öfke ve gazab ihtiyacıdan doğar. Meselâ bir kimsenin bir şeye ihtiyacı olursa, ve bir kimse onu ondan almaya kalksa, o kimse öfkelenir. Ama, sahibinin muhtaç olmadığı şeyleri almalar, yok etseler, sahibi buna öfkelenmez. Fakat yiyecek, mesken, elbise ve vücut sağlığından hiçbir zaman ihtiyacı kesilmez. Bu itibarla bir kimse tarafından yaralanıp sağlık ve selameti giderse, yahut yiyecek ve elbisesini alsalar, muhakkak bundan öfkelenir, kızgınlık hasil olur.

O halde bir kimsenin bir şeye ihtiyacı fazla olursa, onun elden gitmesine de fazla kıyar, fazla çaresiz ve aciz olur. Zira hürriyet, ihtiyac-

sızlıktadır. İhtiyacı ne kadar fazla olursa, o kadar kulluğa yakın olur. Bir kimsenin rıyasetle, ihtiyacı yalnız zaruret miktarı olan bir dereceye gelmesi mümkündür. Şöyle ki, makam, mal fazla dünyalık arzusunun kибinden, bertaraf ederse, elbette bu kimsenin öfkesi de ihtiyacına bağlı olarak bertaraf olur. Şöyleki, makam peşinde olmayan bir kimse, ölümlü birisinin yürümesiyle, meclislerde onun üst tarafına oturmakla öfkelenmez. Onun yanında bu şeyler değişmez. İnsanlar arasında öfkenin derecesi çok değişiktir. Zira öfkenin çoğu mal ve makam fazlalığından ileri gelir. Bazen olur ki, bazı kimseler çirkin haller, kötü hareketlerle iftihar eder, Mecellâ satranç, güvercin oyunlarıyla ve çok şarap içmek ile övünür. Hatta filan adam güzel satranç ve tavla oynamaz, yahut fazla şarap içmez, deseler kızar. Şüphesiz rıyasetle bu kötü şeylerden kurtulmak mümkündür.

Ama bazım için zarûri şeylerden olan öfke tamamıyla yok olmaz ve hem de yok olmamalıdır. Zira yok olması makbul değildir. Fakat gazab kuvveti onun elinden ihtiyar, irade dışığını almamak, akla ve şer'a muhalifet ona galebe çalmamalıdır. Rıyaset yoluyla, çılmak ve cihad ile gazab kuvvetini bu dereceye getirmek mümkün olur.

Öfkenin tamamıyla insandan zail olmamasının ve olmasının caiz olduğuna delil, Peygamberimizin öfkeden boş olmaması idi. «Ben de insanım. İnsanlar gibi kızsam. Eğer kavgalık halimde birine lânet edersem, yahut sert söz söylersem, yahut döverssem, Allahım, benim bu azarımı ona rahmet vesilesi eyle.» buyurdu.

Abdullah bîn Amr bin As (r.a.) diyor ki, Resûlullah'a: «Her söylediğai yazayım mı?» diye sordum. «Yaz» buyurdu. «Öfke arasında söyledikîn sözleri de yazalım mı?» dedi. «Yazınız. Beni insanlara Peygamber olarak gönderen Allah hakkı için öfke halimde yine dilimden hakdan başka bir şey çıkmaz», buyurdu.

Ben kızsam demedi. Belki benim kızsam, beni hak dairesinden çıkarmaz, buyurdu. Bir gün Hz. Aişe kızı. Resûlullah: «Ey Aişe! Şeytanın geldi» buyurdu. Aişe: «Senin de şeytanın yok mudur?» dedi. Resûlullah: «Var idi. Fakat Hak Teâlâ bana yardım etti. Onu esir edip emrimin altına aldım. Öyle ki, bana hayırdan başka bir şey emretmiyorsa», buyurdu. Benim gazabım yoktur, demedi.

ÖFKE VE KÖTÜ SÖZ

Bil ki, her ne kadar öfkenin salı tamamıyla kalitten kesilmiyorsa da fakat hiyk olan bazı hallerde, yahut ekseri hallerde tevhidin insana galib olmasındır. Her ne görürse Hak Teâlâ'dan bülüp öfkeyi bu tevhid sebebiyle örtmektir ve kendisinden hiç öfke emri meydana gelmemelidir. Nitekim bir kimsayı taş ile döverseler, dövülen ne kadar ahmak ve akılsız da olsa hiçbir zaman taşa kızmaz. Her ne kadar öf-

kenin aklı içerisinde sabit ve yerleşmiş de olsa, o cinayeti o taştan bilmez, belki o taş olan kimseden bilir. Ve eğer Sultan bir kimsenin öldürülmesi için imza atarsa, o kimse imzayı kalem çekti diye kaleme kızmaz.

Zira kalemin başkasının emrinde olduğunu bilir, kendiliğinden hareket etmediğini, belki onu hareket ettiren birisi olduğunu bilir. Bunun gibi tevhidin galib olduğu kimse ağıktan bilir ki, bütün cereyan eden işler Allah'dandır. Gerçi hepeli kulların kudretiyle oluyor, fakat kudret iradeye bağlıdır. İrade de ihtiyaca bağlıdır. İhtiyac da insanın ihtiyarıyla değişir, belki ihtiyac insana musallat kılınmıştır. İster dilesin, ister dilemesin, ihtiyacı insana gönderip ona kudret verilince, zaruri olarak onun hareketi vücuda geldi. Bu bir kimseye varulan taş gibi olur ki, o taşın ona acı hasıl olur, fakat o taş kızmaz.

Eğer o kimse aslına, yidasına koyundun temin etse, koyun olun-
ca usulur, kızmaz. Koyunu birisi öldürse, tevhid nuru galib olsa yine kızmamalıdır. Fakat tevhidin galebesi bu derece her zaman bir kardana kalmaz, belki güççuk gibi bazen çıkıp dünyayı aydınlatır ve aydınlık devamını ve sabit kalması.

Belki arada vasıta olan sebeblere bakmak için beşeri tabiat zahur eder. Çok kimseler vardır ki, bazı hallerde tevhid nuru ile beraber olup gazabtan uzak olur. Fakat onların gazabtan uzak olması beşeri tabiatın bertaraf olduğu için değildir. Belki vaki olan işi haktan değil, haktan bahkikleri içindir. Anlamak olur ki, insanın kalbinde tevhid galebesi yok iken de, kalb çok mühim olan bir şeyle meşgul olmakla gazab kuvveti örtülü olup açığa çıkmaz.

Bir kimse Selman-ı Farisi'ye sövdü. Selman: «Eğer ahiret gününde benim günahlarımın kufesi ağır gelirse senin dediğinden de kötüyüm. Eğer geçebilsem, senin sövmenden korkmam yoktur. Eğer geçemsem, senin söylediğin daha asırdır.» dedi. Bunların ikisi de o kadar ahiretin derdine daimişler ki o halde onların öfkesi zahir olmazdı.

Bir kimse Hz. Ebû Bekir's-Siddik'a kötü söyledi. Ebû Bekir: «Birim içimide gâfil olan senin dediğinden de fazladır.» dedi. Onun kendisiyle olan meşguliyetinden dolayı öfkesi meydana gelmezdi. Bir kadın Malik bîn Dinar'a: «Mürah» dedi. Malik: «Benim halimi senden başka kimse anlamadı.» dedi. Bir kimse Şa'bi'ye kötü bir söz söyledi. Şa'bi: «Eğer sözün doğru ise, Hak Teâlâ beni affetsin. Eğer sözün yalan ise seni affetsin.» dedi.

Demek ki, bunlar, ancak tevhid denizine dalmak vasıtasıyla denizileceğine delildir.

Bir kimse Allah'a âşık olduğu için de öfkeyi bırakabilir. Kırgınlık sebeplerinden biri meydana geldiği zaman, Allahın sevgisi o öfkeyi ertebilir. Nitekim bir kimsenin bir sevgilisi olsa ve onun çocuğu ona eniyet etse ve âşk, sevgilisinin buna sabredip effetmesini dilemediğini bilse, âşk galebesi onu öyle yapar ki, o eniyet hiç onun içerisinde tesir etmez, onu hissetmez ve onun için gazaba gelmez.

O halde insanıñın bu sebeplerden biriyle öfkesini kılması ge-
rektir. Eğer defaten kirmazsa, hiç olmazsa serkeşlik yapmaması için,
çerata ve akla muhalif olarak hareket etmemesi için onun kuvvet ve
iddetini kirması gerekir.

GAZABI TESKİN KTMK

Bir ki, gazabın tedavisi ve ilahı faradır. Zira gazab insanların ço-
ğuna cehennemine götürür. Ondaki enval çeşit fesadlar doğar. Tedavi
şekli ikidir: Birincisi, müshil gibidir. Gazabın maddesini içeren izale
eder ikincisi de, gurup gibidir. Maddesini teşkil eder, fakat kökünden
izale etmez. Müshil dediğimiz tedavi şekli, içine bakıp gazab sebebini
öğrenmek ve o sebebi tamamıyla yok etmeye ağırmaktır. Bu sebepler
beşir:

Birinci sebep: Kıbırdır. Zira kıbırlı olan kimse kendisine karşı say-
guslık sayılacak az bir söz ve hareketten etkilenir, kızar.

O halde kıbrı tevazü ile kirmalıdır. Kendisinin de diğer kullar
gibi olduğunu düşünmelidir. İnsanın üstünlüğü güzel ahlak ıdır.
Kıbrı ise kötü ahlakıandır. Şunu da bilmelidir ki, kıbrı, tevazuden
başka bir şeyle yok edilemez.

İkinci sebep: Ucab (kendini beğenme)'dir. Ucab, kişinin kendini
beğenmesidir. Şöyle ki, kendini anlayışta, zekâda, sözde ve harekette
başkasından üstün görür, başkasını kendinden aşağı görür. Bunun
ilacı, haddini bılması, haddine tevazü etmesidir. Kıbrı ve ucabın
ilacını, stralı olarak yerinde anlatacağız.

Üçüncü sebep: Şakadır. Zira şaka ekseri hallerde insanı kızırmaya
sevker. Şaka arzusı, keyfine, zevkine uymaktan ve dünya sevgisin-
den ileri gelir. O halde taat, ibâdet ve ahiret işlerini yapmak ile meş-
gul olmalı, güzel ahlakı elde etmeye çalışmalıdır. Time çok gülmek,
maskaralık ve latife yapmak da kızırmaya sebep olur.

O halde bunlardan korunmalıdır. Zira kim başkasına maskaraya
alırsa, onu da maskaraya alırlar. Kim başkasını hor ve hakir görürse,
onu hor ve hakir görürler.

Dördüncü sebep: Bir kimseyi kınamak ve ayıblamaktır. Bu da
her iki tarafını kıymasına meydan veren bir ıtır. Bunun ilacı şöyle-
dir: Hiç kimseñin kusursuz, ayıbsız olamayacağını düşünmelidir. O
halde kendisi de kusursuz olmayınca, başkasına ayıblaması nasıl ya-
kır?..

Beşinci sebep: Mâl ve makam haradır. Bu sebeple kendisinde iki
kötü haslet meydana gelir: Birisi hasisliktir. Öyleki, bir kuruş malı zi-
yan olsa, kızar. Diğerisi de, tama'dır. Bu da bir lokmayı kaçırma kızır.
Bütün bunlar, kötü ahlak, çirkin haslet ve aşağı sıfatlardır.

Öfkenin aslı, bu anlatıldıklarımızdır. Hepsinin ilacı İli ilâdır. Biri ilmi, diğeri amelidir. İlim ilacı, kalben öfkeden, kızmaktan nefret etmek için, bunların zararına, diinde ve dünyadaki mahzurlarının neler olduğunu düşünmelidir.

Bundan sonra ameli ilâcın meşgul olmasıdır. Ameli ilâc, kızmaya sebep olan ahlâka muhalefet etmektir. Şunu bilmelidir ki, kızmanın ve diğer kötü ahlâkların büyük bir sebebi de kötü huyla ve cökme insanlarla arkadaşlık etmektir. Bazen öfkeye ve kötü ahlâka şecaat ve salâbet (metanet) diye ad verirler. Bununla övünürler. Birbirlerine anlatırlar, «İlim mi, ilim kimsenin bir sözüne sinirlenip evini barkını başına yıktı. Onun mizacına dokunacak söz söylemek kimsenin haddine mi düşmüştü. O mertlerin mertidir, arslandır. Erkek dediğin böyle olur», derler. Bunun gibi hususlara kulak vermemek ile gayretsizlikten ileri gelir, derler.

Böylece köpeklerin, cahillerin, ahmakların ve kötü huyluların adeti olan öfkeye mertlik, erkeklik adını verirler. Peygamberlerin, velilerin ve salihlerin ahlâk olan ilim ve hoggûrîye de hamîyetlilik ve gayretlilik adını verirler.

Saptırıcı şeytanın iğva ve vesvese vermesi şudur ki, aldatma ve hile yapar, kötü isim ve tabiriyle iyi sıfatları kötü tanıtır, insanı o sıfatlardan alıkoymaz; güzel tabir ve kalbi okuyanın eda ile kötü hasletlere çağırır. Akıllı olan kimse bilir ki, eğer öfke mertlikten ve iyi hasletlerden olsaydı, kadınlar, çocuklar, deliller nefsi sayıf olan yaşlılar ve hastalar daha çabuk kızmazlardı. Halbuki bunların, yiğit ve kahramanlardan daha çabuk kızıkları bilinmektedir. Kişinin kendi öfkesini yenmesi kadar büyük mertlik, erkeklik yoktur. Bu Peygamberlerin, velilerin ahlâkıdır. Öbürü de, cahil olanların ve yurtici canavar ve hayvanlara yakın olan kimselerin öfke sıfatıdır. O halde inşaa dikkat et: Büyüksük, veliler ve peygamberlerin sıfatı üzere olmak mı, yoksa ahmak, akalsız ve hayvanların sıfatı üzere olmak mıdır?..

ÖFKEYİ KESMENİN İLACI

Bu anlatılan, öfkenin maddesini kesmek için kullanılan müşâhî bir ilâdır. Eğer öfke ve tama' maddesini kesmek mümkün değilse, hiç olmazsa öfke ateşi alevlenince onu teskin etmelidir. Onun teskini de ilim hakareti ve sabır acısından mürekkkeb şurup ile olur. Bütün ahlâkların ilâçlarının macuna ilim ve amelden yapılır, ilim, gazabın kö-tülüğü hakkında ve gazaba huzmedip öfkesini yenen kimselerin sevaba hususunda gelen âyet-i kerime ve hadîs-i şerifleri tefekkür etmektir. Nitekim daha önce anlatıldı.

Bir de düşün kendi kendine: «Hak Teâlâ'nın sana kudreti, senin başkalarına karşı olan kudretinden daha üstündür. Senin Hak Teâlâ'nın emrine olan muhalefetin, kazığın kimsenin sana olan muhalefetin-

den fazladır. O halde eğer sen bu dünyada öfkünü yürüttürsen, belki Cennat-ı Allah da öbür dünyada öfküsünü ısrar eylesin. Nitekim Resûlullah bir iş için bir hizmetçi gönderdi. Hizmetçi geç gelince, Ey filan, eğer ahiret gününde kisas olmasaydı, bu husus için seni döverdim, buyurdu.

Yine kendi kendine hitab ederek demelidir ki, senin bu kızman, senin dilediğin değil, Allah'ın dilediği olduğu içindir. Bu da apaçık Hak Teâlâ ile tanrılığı çekismektir. Eğer öfken bu ahiret ile ilgili sebeblerle yatıyorsa, dünya ile ilgili sebebleri aklına getirip kenan kendine, eğer sen öfkünü yürüttürsen, karşı taraf her ne kadar küçük ve hakir ise de, belki o da mukabelede bulunur. Zira küçük hasmın da hor görmemelidir. Meselâ: Hizmetinde kusan eden bir köleye kızmamak, kendi kendine belki bu köle kıyan eder, yahut bir zarar meydana getirir. Yine kızdığı zaman suretinin nasıl çıkacağını, nasıl kütüleceğini düşünmelidir. O anda söreti, saldıran bir kurdun benzeyecek. İçi ise, öfke ateşiyle dolup ağı köpeğe benzeyecektir. Ekseriya kızan kimse, kızmaktan vazgeçmek isterse, şeytan işva verip der ki, vazgeçmek senin acizlik ve horluğuna rai olur. Haşmetine ve salâbetine noksanlık getirir, seni halkın nazarında hor ve hakir gösterir. O halde şeytanın bu işvasına cevap verip demelidir ki, peygamberlerin ahkâmına kavuşup hak Teâlâ'nın rızasına talep etmek kadar büyük bir şeref hiç var mıdır? Halbuki senin dünyada rezil olan ahirette rezil olmaktan daha hayırlıdır. Bu ilâçlar ilimdir.

Ameli ilâç ise, diliyle «Fâkı bilâhî mine'sşeytanî'r-racime» demektir. Kızan kimsenin ayakta ise oturması, otururken uzanması, bununla da sakin olmaya soğuk su ile abdest alması sünnettir. Zira Resûlullah buyurur ki: «Öfke ateştedir. Ateşi su teskin eder.» Bir rivayette de «kızan kimse, serdeye varıp yüzünü toprağa koymalıdır ki, bununla topraktan yararıldığını, acısız bir kul olduğunu ve kula kızmak yararılmadığını anlasın.»

Bir gün Hz. Ömer kızdı. Hemen su istedi. Burnuna su çekti ve: «Öfke şeytandır ve böyle zail olur.» dedi. Bir gün Ebu Zer (r.a.) bir kimse ile kavga ederken ona «Ey kızılgöl!» dedi. O kimseyi anası sebebiyle ayıbladı. Yani kızılgölinin oğlu demek istedi. Bunun üzerine Resûlullah, Ebu Zer'e: «Ey Ebu Zer duyduğum ki, bugün bir kimseyi anası sebebiyle ayıbladın. Bil ki, sen siyah ve kırmızı kimseden, ancak Allah'a takva yapmakla Biri olursan üstün olabilirsin.» buyurdu. Ebu Zer Resûlullah'tan bu sözleri duyunca, o kimseden özür dilemeye gitti. Ebu Zer ona varmadan önce, o Ebu Zer'e gelip ona selâm verdi, ve hoşgörünlük gösterdi.

Hz. Ali kızdığı zaman Resûlullah onun burnuna tutar: «Ey Ali, bu duayı oku: «Ey Muhammedin Rabbi olan Allahum, gılaşım affet, kabinden öfkemi izale etyle, beni ilimlere atan şeylerden sakla.» Bu duayı okuyarak sünnettir.

KÖTÜLÜĞE KARŞILIK DERECESİ

Bil ki, bir kimse bir kimseye zulüm etse, yahut fuhşiyat söylesse cevap vermeyip susmak daha iyidir. Gerçi susmak tarzı değildir, fakat sövmeye sövmek, gıybet etmeye gıybet etmekle mukabelede bulunmak da caiz değildir. Zira bunlar sebebiyle ta'zir (ceza) lıkım gelir. Belki bir şey söyleyecek olursa, yalan olmayan sert bir söz söylemelidir. Zira bu derece ruhsat vardır. Bu kases almak gibi olur. Gerçi Resûlullah: «BİR kimse sende bulunan bir şeyle seni ayıbdarsa, sen onda bulunan bir şeyle onu ayıbdanmasın», buyuruyorsa da, Resûlullahın bu sözünü farz derecesi değil, müstehap derecesini beyan eder. O halde vereceğin cevap, sövmek ve sinaya nisbet etmek olmamak şartıyla farz değildir. Bu anlatılanlara delil şudur ki Resûlullah buyurur: «Sövdüğülerin günahı maslûm haddi aşmadıkça başlamazdır.»

Aişe (r.a.) der ki, Resûlullahın hanımları Fatıma (r.a.) ve Haceret-i Peygambere haber gönderip dediler ki, bizimle Aişe aramızda adalet yapın. Zira Aişe'yi bizden fazla seviyor. Resûlullah: «Ey Fatıma, benim sevdiğimi sen de sevmek misin?», buyurdu. «Evet severim» dedim. «Sana Fatıma bu haberi Peygamberin hanımlarına ilettili.» Bu şâfi bir cevap getirmedi. Zeynep, sen git; cevap getir dediler. «Zeynep Resûlullahın hanımlarından idi ve Resûlullahın sevgisinde Aişe ile beraber olduğuna iddia ederdi. Resûlullahın yanına geldi ve Ebu Bekir'in kim şöyle söylerdi diye çok incitici sözler söyledi.» Ben sursayor ve cevabını vermek için Resûlullah'tan izin bekliyordum. Resûlullah izin verince, onun cevabına verdim ve ağız kuruyuncaya kadar incitici sözler söyledim. Zeynep de konuşmaktan unsendi. Bunun üzerine Resûlullah buyurdu ki: «O Ebu Bekir'in kızıdır.» Yani sen konuşmada onunla bağa çıkamazsın.

Bu hâdis-i şerifte hasma cevap vermenin câiz olduğuna delildir. Eğer doğru olup içinde yalan yoksa, mesele hasmına «Ahmak, cahil, Allah'tan kork, insanlardan utan.» gibi sözler söylemek câizdir. Zira ahmaklıktan, cahillikten uzak bir insan yoktur. İnsan, dilini kaba, çirkin olmayan kışkırtılığında söylesse de tahayyât sözlerinden sayılmanın sözlerine alıştırmalıdır. Mesele mükerif, talihsiz, alçak, çelimsiz, aç ve bunların benzeri. Velhâsıl insan hâsımın karşısında cevap vermeye başlayınca, haddinde durup tetavûz olmamak zordur. O halde en iyisi susmaktır. Bir kimse Resûlullah'ın hazurunda Hz. Ebû Bekir'e, incitici sözler söylüyordu. Ebû Bekir de cevap vermeye başlayınca, Resûlullah gitmek için ayağa kalktı, Ebû Bekir «Ya Resûlallah, şimdiye kadar oturuyordun. Ben cevap vermeye başlayınca ayağa kalktın. Bunun hikmeti nedir?» dedi. Resûlullah: «Sen susarken melekler senin yerine cevap veriyorlardı. Sen cevap vermeye başlayınca şeytan geldi. Ben şeytana aynı mecliste oturmam, diye ayağa kalktım.» buyurdu.

Resûlullah buyurur ki: «İnsanlar derece derece yaratılmıştır. En-
in insanlar geç kızar ve geç barışır. Bâzıları da çabuk kızar ve çabuk
barışır. Bu âdûrûnün karşısındır. Sizin en iyisi, geç kızp çabuk ha-
rışandır. En kötüsü de çabuk kızp geç barışandır.»

KINDEN DOĞAN KÖTÜLÜKLER

Bu ki, öfkesini samimi arzusuyla yenen husar içindedir. Ama
acıllık ve çaresizlik karşısında kışkırtılığını yenenin, içerisinde o öfke
toplanıp dağımı yapar. Buna kin denir. Resûlullah buyurur ki: «Mü-
min kindar olmaz.» Demek ki, kin öfkeden doğar. Kinden seks kö-
tülük meydana gelir:

1 — Hasıdır. Kim beslediği kimseinin sevinmesine üzülür, üzül-
mesine sevinir.

2 — Yaggara çıkarmaktır. Hasma, eziyet ve belâyı uğrayınca se-
vinir, onu söz ve hareketleriyle izhar eder.

3 — Hasımına selâm vermez ve onun selâmını almaz.

4 — Ona hakaret gövüyle bakar, onu gövüne her göstermeye baş-
lar

5 — Onunla alay ve istihza etmeye başlar.

7 — Fırsat bulunca onu dövmeye, incitmeye, yahut başkasını
onu dövmeye teşvik etmeye başlar.

3 — Hakkını vermekte kusur etmeye başlar. Akıba, ise ııla-
rahedî ondan keser. Borçlu ise borcunu vermez. Onun malını kabul
edip ondan helâllik istemez. Kötür kin besleyen kimseinin diyaneti ga-
lib gelip bu günahları kabettiren işlere girilmezse de en azından on-
dan ıyılığını esirger, ona şefkatli ve yumuşak davranmaz, ona yardım
etmez, onunla «Allah'ın aklına meclisine oturmaz ve onun hakkında
medhusenâ etmez. Bütün bu anlattıklar onum derecesine noksanlık
getirir. Bundan başka da zararlarının sonu yoktur.

Mestah, Hz. Ebu Bekir'in akrabalarından idi. Hz. Aişe'ye yapılan
iftira hususunda bazı sözler söylendiği. Halbuki Hz. Ebû Bekir onun
nafakasını verirdi. Nafakasını kest ve bundan böyle nafakasını ver-
miyeceğine yemin etti. Bunun üzerine, bu âyet-i kerime nâzin oldu
«Şifaden mâleî ve mal sahîbî olanlar, akrabasına, yekunlara, Allah
yolunda hicret edenlere ihşam etmekte kusur etmesin. Allah'ın söz
yargılamasını sevmes mübin? Allah çok yaradıcıdır, çok esirgeyicidir.»
Hz. Ebû Bekir bu âyet-i kerimeyi duyunca «Vallahi Hak Teâlâ'nın bi-
zi mağfiret etmesini isteriz.» deyip tekrar Mestah'ın nafakasını ver-
meye başladı. O hâlde kalbinde bir kimseye karşı kin besleyen kimse
uç hâlden boş olamaz.

1 — Kendi nefsiyle mücadebe edip kin beslediği kimseye iyilik eder, ona karşı olan saygı ve hürmetini artırır. Bu siddiklar, yâni gerçek erenlerin derecesidir.

2 — İyilik yapmaza da kötülük yapmayı da oâız gömez ve yapmaz. Bu da şâhidlerin ve skâlihlerin derecesidir.

3 — İyilik etmez, kötülük eder. Bu da fâsıkların ve skâlimlerin derecesidir. Hak Teâlâ katında sana kötülük eden kimseye iyilik etmek kadar büyük bir ikâdet yoktur. Şair mekîlî der ki, «Kötülük yapmak kolaydır. Eğer merî'îsen, kötülük yapana iyilik yap.» Eğer iyilik yapamazsan, hâri onun yaptığı kötülüğü affet. Zâir affetmenin fâzilesi büyüktür.

Resûlullah buyurur: «Üç şey vardır ki, onlar için yemin etsem, yeri vardır; Sadaka vermekle mal eksilmez. Bir kimse'nin suçunu affedenin şerefini muhakkak kıymette artırır. Dânenilik kapısına açp dânenin muhakkak Hak Teâlâ ona fakirlik kapısını açar.»

Hz. Aişe der ki: «Resûlullah'ın kendi hakkı için bir kimseye erza verdiğini görmedim. Ama eğer Hak Teâlâ'nın hakkında takdirât ettikleri zaman öfkесininin smrı olmazdı ve Resûlullah'ı iki şey arasında muhayyer bıraktıkları zaman, insanlara kolay olanı seçerdi. Ancak o iş günah olursa, onu seçmezdi.»

Ukbe bin Amir der ki: «Resûlullah benim elimi tuttu ve: "Dünya ve âhiretin ehlinin en fâziletli hissetini sana söyleyeyim mi?" buyurdu. "O hangi hissettir? Ya Resûlallah," dedim. Buyurdu ki: "Senden âlâkasını kesenden sen âlâkanı kesme. Seni ihsamından mahrum edene sen ihsan et. Sana zulüm edenin affet." Yine buyurdu ki: "Mûsa (a. s.) "Ey Allahım, senin en azîz kulun kimdir?" diye sordu. Allah Teâlâ "Kudretli İken affedendir." buyurdu.» Yine buyurdu ki: «Kendine zulüm edene heddün eden hakkını almış olur.»

Resûlullah Mekke'yi fethedip Kureyşlilere karşı zafer kazanınca, daha önce kendisine çok eziyet ettikleri için çok korktular, candanın umretlerini kestiler. Resûlullah mübârek söyle Kâbe'nin kapısını tutup: «Allah bîrdir, Ortağı yoktur. Hak Teâlâ vâ'dini yerine getirdi, kuluma yardım etti ve düşmanlarını hizmete uğrattı.» buyurdu. Sonra Kureyşlilere: «Ne düşünüyörsünüz, ne diyörsünüz?» buyurdu. Ku reyş: «Ne söyleyelim? Senin emrini bekliyoruz. Bugün fırsat ve kudret eli sendir.» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Benim ovaheim, kardeşim Yâsuf (a. s.)'ın kardeşlerine karşı muzaffer olduğu zaman: "Bugün hiç başa kakma ve ayıblama yoktur." diye verdiği cevaptır.» Sonra Resûlullah bütün Kureyşlileri affetti ve: «Hiç kimse'nin sizinle harbi ve mücadelesi yoktur.» buyurdu. Resûlullah buyurdu: «Mahser günü münadiller. Hak Teâlâ üzerinde hakkı olanlar ayağa kalksınlar. diye çağırırlar. Bunum üzerine binlerce insan ayağa kalkıp hesaplar cennete girerler. Bunder dünyada affedenlerdir.»

Muaviye (r. a. t.) diyor ki: «Öfkeli zamanlarımızda fırsat buluncaya kadar sabrediniz. Fırsat bulduğunuz zaman da affediniz.» Soç işleyen İsmâil Hîşâm'ın hazretine getirdiler Hîşâm'ın yanında kendini savun-

maya başladı. Hışam: «Benim yanında kendini mi savunuyorsun?» dedi. O kimse: «O gün herkes kendisi için delil getirip özür dilemeye başlar.» İyettini okudu ve: «O hâlde Hak Teâlâ huzurunda özür beyan etmek için konuşma olur da, senin yanında özür dilemek için çabı etmesin. Ey Hışam.» dedi. Hışam da öfkeyi bırakıp: «İleri gel, bakalım, ne söylersin.» dedi.

İbn-i Mes'ud'un bir şeyini çaldılar. Halk harama lânet etmeye başladı. İbn-i Mes'ud: «Allahım, eğer ihtiyacı için aldıysa mübârek olsun. Eğer günah işlemeye cesareti sebebiyle aldıysa, bu günahı, onun günahlarının sonuncusu yap.» dedi.

Fudayl diyor ki: «Birini gördüm. Kûbeyi tavaf ederken bir miktar altınını almışlar, ağlıyordu. Ona: "Niçin ağlıyorsun, altınlar için mi?" dedim. "Hayır, altın için ağlamıyorum. Şunun için ağlıyorum ki, kıymet günü bunu yaptığı için karşında duracağı zaman, hiç övür bulamayacaktır. Ona: «Acıdım, onun için ağladım.» dedi.» Bir grup esirleri Abdülmelik bin Mervan'ın yanına getirdiler. Büyük zâtlardan biri de orada hazır idi. Abdülmelik'e: «Hak Teâlâ, sana en sevdiğin şey olan düşmana karşı zafer kazanmayı sana verdi. Sen de Allah'ın en çok sevdiği şey olan affetmeyi yapmana.» dedi. Bunun üzerine Abdülmelik o esirlerin hepsini affetti. İbn-i'de: «Kendisine zulmeden kimse için mağfiyet isteyeniden şeytan umudunu kesip kaçar.»

Resûlullah buyurur ki: «Ya Aıpe, yumusaklık ve şefkât hâsletleri kimse verilmiştir. O hâsletten mahrum bırakılan, din ve dünya hayrından mahrum bırakılmıştır.» Yine buyurdu: «Hak Teâlâ refiktir, refik olanı sever, rıfk ile kazananı şey, şiddetle kazanılmaz.» Aıpe (r.a.) diyor ki: «Bütün işlerde rıfk ile hareket ediniz. Zira rıfk ile yapılan her iş muhakkak başarılır ve şiddetle yapılan her iş de muhakkak fena olur.»

ÖFKE VE HASEDİN AFETLERİ

Bu ki, öfkeden kin, kinden de hâsed doğar. Hâsed insanı helâk eden şeylerdendir. Resûlullah buyurur: «Ateş odunu yok ettiği gibi, hâsed de iyi amelleri yok eder.» Yine buyurur ki: «Üç şey vardır ki, hiç kimse onlardan kurtulamaz. Su-i zana, kötü tal ve hâseditir. Bunların ilacının ne olduğunu size öğreteyim mi? Su-i zanna düşerseniz, ona araştırıp üzerinde durmayınız. Kötü tal vâki olursa, ona itimat etmeyiniz. Hâsedlenseniz, dilinizi ve elinizi hâsedin gerektirdiği maa-melelden uzak tutunuz.»

Yine buyurdu: «Şöden önceki ümmetler de meydana geldiği için helâk olmalarına sebep olan şey, şimdi de meydana gelmeye başladı. O hâsed ve düşmanlıktır. Muhammed'in ruhu kabza-ı kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, iman sahibi olmadan cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmeyen de iman sahibi olamazsınız. Aranızda «evgi na-sıl meydana geldiğini haber vereyim mi? Selâmı yaymakla olur. O hâlde aranızda selâmı yayınız.» buyurdu. Yâni kimî görürseniz, selâm

veriniz. Mîna Arş'ın gölgesinde aziz ve kıymetli bir kimse görüp dedi ki, bu kimse Hak Teâlâ yanında çok makbul bir kimsedir. Bunun amel-i nedir, adı nedir? diye sordu. Melekler cevap verip dediler ki, bu kimsenin adı fâhîstür. Onun hâllerini sana haber verelim. Hiç kimseye hâsed etmezdi, ana-babaya asî olamazdı ve gıymetlik etmezdi. Zekerîya (a.s.) diyor ki, Hak Teâlâ buyurdu ki: «Hâsedçi kimse benim düşmanımdır. Zîrâ benim kana ve kaderime incinir, gûzaba gelir ve benim tahsîmatımı beğenmez.»

Resûlullah buyurur ki: «Altı sınıf insan altı çeşit günahla hesap- su cehenneme girer: Hükümdarlar zulümlerle, glâşelerle taassupla, sen- gînler kibirlle, tâbecarlar hiyanetle, köylüler cehâletle ve âlimler hâ- sedle.» Enes (r.a.) diyor ki, «Bir gün Resûlullah'ın huzurlarında otu- ruyordum. Resûlullah: «Şimdi cennetlik bir kimse gelir.» buyurdu. En- sardan birisi çıktı, geldi. Ayakkabılarını sol eline almıştı. Sakatından su damlıyordu. Yoni abdest almıştı. Ertesi gün yine Resûlullah'ın hu- zurlarında idim. Yine o sözü tekrar ettiler. Yine o kimse çıka geldi. Üçüncü gün Resûlullah yine o sözü söyledi. Yine aynı adam çıka gel- di. Abdullah bân Amr bin As onun amelinin ne olduğunu öğrenmek istedi. Ona dedi ki, babama siktirledim (mümkünse birkaç gece senin- le beraber kalmak istiyorum, o da: «Ne lâzım gelir, olur.» dedi. Abdul- lah, üç gece o kimse ile beraber kaldı. Onda, uykudan uyandıca Al- lah'ı anmaktan başka bir şey görmedi.

Sonra Abdullah ona: «Ben kimseye siktirlemedim. Ancak Re- sûlullah senin hakkında hayırlı sözler söyledi. Ben de senin amelinin öğrenmek istedim. Onun için sana birkaç gece mîsafir oldum.» dedi. O kimse: «Şöyle, amelim bu gördüğündür.» dedi. Abdullah diyor ki, ben giderken arkasından çağırıp dedi ki: «Bir şey daha vardır: Hiç kim- seye sahip olduğu nimetten dolayı hâsedlik yapmam.» Abdullah: «De- mek ki, senin derdest bu amelinden dolayıdır.» dedi. Avf bin Abdullah meleklerden birine mîsâhat edip: «Kibir sıfatından uzak ol. Zîrâ Hak Teâlâ'ya karşı işlenen ilk günah kibriştir. Hirs sıfatından uzak ol. Zî- ra Adem cennetten hirs sebebiyle uzak düşmüştür. Hâsed sıfatından uzak ol. Zîrâ haksız yere dökülen ilk kan, hâsed sebebiyle olmuştur. Ademe Peygamberin oğlu, pardeğini bu sebeble öldürmüştür. Sahabe- nin sözleri, «Allah'ın sıfatları ve hak sözler konuşulduğu zaman, sus- dilme sahip ol.» tavsiyesidir.

Bekir bin Abdullah diyor ki: «Bir padişahan yanında bir kimse vardı. Her gün kalkıp çağırır, dendi ki, "iyiliğe iyilik yap. Kötünlük ya- panlara kendi kötülükleri yetişir."» Padişah o kimseyi bu sözünden dolayı severdi. Bir kimse buna hâsed etti. Padişaha dedi ki, o adam senin hakkında yakışmaz sözler söylüyor. Padişahan ağız kokuyor, diyor. Padişah, bu sözün doğruluğu ne ile bililir. O kimse dedi ki, şu- nunla bililir ki, senin yanına geldiği zaman koku alınarak içim ağı- zını, burnuna tutuyor. Bunu söyledikten sonra hemen o kimseyi evi- ne götürüp bel sarımsaklı yemek yedirdi. Sonra padişahan yanına ge-

İnce kötü kokudan teeddüp ederek «İyle ağzını tetti. Padışaha, o gammazın doğru söylediği zanna hâsıl oldu. Padışah, bir kâğıt yapıp mühürlledi ve memuruna bu kâğıdı filân kuluma götür diye eline verdi. Padışahan âdeti imiş. Bir kimseye hil'at (mükâfat) verecek olursa, böyle kâğıt yazarmış. O maziûm kâğıdı alıp yola koyulunca, gammaz ona rast geldi. Bu nedir? dedi. Padışah filân kuluma gönderiyor, dedi. Gammaz, bunun hil'at kâğıdı olduğunu zannetti. Ona yalvarda, bana ver, ben götürüyim, dedi. Kâğıdı maziûmun elinden alıp bahal geçen padişahan memuruna götürdü. Kâğıdı açtılar, okudular. Meğer kâğıtta bunu getirenin başını kesin, derisini saman doldurup bana gönderin, diye farman olunmuş. Gammaz, o kimse ben değilim, beni geri padişaha gönderin, diye çağırıp bağırıyssa da fayda vermedi. Padişahların fermânı geri dönmeyiz, dediler. Derhal öldürdüler. Ertesi gün o maziûm padişahan huzuruna varıp yine âdeti üzere: «İyâliğe iyilik yap. Kötülük yapana kötülüğü yetiştir.» diye çağırda. Padışah hayret edip: «O sana verilen kâğıdı ne yaptın?» diye sorunca; cevabında «Filan kimse benden istedi. Ona verdim.» dedi. Padışah: «O diyor ki, sen benim hakkında ağzı kokuyor, deniysin.» dedi. Maziûm: «Hâşâ, ben bu sözü söylemedim.» dedi. Padışah: «Peki, niçin elinde ağzını tutuyordun?» dedi.

Maziûm: «O kimse bana sarmışak yedirmişti. Onun için ağzımı tutuyordum.» dedi. Padışah: «Her gün söylediğin söz doğrudur. Kötülük yapana kötülüğü yetiştir. Ona da kötülüğü yetti.» dedi. İbn-i Sîrin diyor ki: «Dünya nimeti için hiç kimseye hâsed etmedim. Zira eğer o kimse cennet ehli ise, cennet nimetleri yanında onun sahib olduğu nimetin ne ehemmi vardır. Eğer cehennem ehli ise, ona dünyada sahib olduğu nimetin ne faydası vardır; kendisi ateşe girdikten sonra.»

Bir kimse Hasan-ı Basri'ye: «Mü'min hâsed eder mi?» diye sordu. «Yakub Peygamberin oğullarının Yûsuf'a ne yaptıklarını unuttun mu? Fakat mü'minin kalbinde meydana gelen hâsed hastalığına, güzel mamele ile çıkartıp atsa, zarar etmez.» dedi. Ebu'd-Derda (r.a.) diyor ki: «Ötümünü hatırlamaktan geri kalmayın kimsede ne neşe olur, ne de hâsed.»

HASEDİN HAKİKATI

Bil ki, hâsed; bir kimseden bir nimete sahib olmasını istememek, o nimetin o kimseden zâil olmasını istemendir. Bu itibarla hâsed haramdır. Haram olması, doğru hadisler ve sağlam eserlerle sabittir. Zira bahal geçen nimetin hâsıl olmasın beğenmemek, gerçekte Hak Teâlâ'nın hükmündü beğenmemektir. Ve bu sadece kalbin hâbîsliğidir. Zira sana hâsıl olmayacak bir nimetin zâil olmasını istemek, sadece kötü kalbîlikten beri gelen birşeydir, başta bir şey değildir. Ama o kimsenin sahip olduğu nimetin bir benzerini isteyip onun nimetinin zâil olmasını istememek ve onu kerih görmemek gıhta ve mânâfessedir. Dini işler gıhta yapmak iyidir ve hattâ fars da olabilir.

Zira Allah Teâlâ: «Bundan (cennet şerbetinde) rekabet edenler, rekabet etsinler.» buyurur. Yine buyurur ki: «Allah'tan bir mağfaret için yarıyınız.» Resûlullah buyurur ki: «Hâsed ancak iki şeyde çıldırır: Biri, Allah'ın ilim ve mal verdiği ve mahmûs ve hürdî hak yolda kullandığı kimsedir. Diğeri, ilmi olan, mal olmayan fakat eğer benim malım olsaydı, hayra harardım diye tahassür çekendir. Bu iki kimse sevâbta beraber olurlar. Eğer bir kimse malım günaha harcarsa, bunu gören başka birisi de, benim malım olsa böyle günaha harardım dese, ikisi de aynı günahlara beraber olurlar.» O hâlde münafekeye de «Hâsede» denir.

Fakat münafeke de başkalarının nimetinin zâil olmasını istemek yoktur. Hiçbir yerde başkasına verilen nimeti kerih görmek oluz değildir. Ancak o nimetin verildiği kimse zâlim ve fâsik olursa ve o nimet fusk ve zulüm âleti olursa, o takdirde o nimetin ondan zâil olmasını taleb etmek câiz olur. Zîrâ hakikatta nimetin zevallı değil, zulüm ve sukin zevallı istenmiş olur. Bu nimetin fasklıktan dolayı zevallı istenmesine âlîmet, zulüm ve fâsklıktan tevbe edince o nimetin ona verilmesini kötü karşılamamaktır. Burada bir incelik vardır: Eğer bir kimse, başkasına verilen bir miktar dini nimetlerin benzerlerinin kendisine de verilmesini arzu etse, onun benzeri ona müyesser olmaıncı da beheretahî aralarındaki farkı hoş görmesse ve bunun üzerine aradaki farkın kalkması için, kâfi o nimetin gümestini kalmasına tercih ederse ve tabâatı itibariyle bundan kurtulmayıp kendisinde bulunan bu huyu beğenmese ve elinden gelice bile, o nimeti o kimseden almaıma ihtimâl olursa, umulur ki, bu husustan dolayı muahaza edilmez.

HASEDİN İLÂCI

Bil ki, hâsed kalb için büyük bir hastalıktır. Onun ilacı ilim ve amel macrudur.

İlim macunu; hâsedin, dünya ve âhirette kendisine zarar, hâsed ettiği kimseye de fayda getirdiğine inanmaktır. Dünyada zararlı olmasının sebebi, daima kederde, üzüntüde ve acıklı âzabta ırsanı bırakmış olmasıdır. Zîrâ hiçbir vakit geçmez ki, bir kimseye bir nimet hâsi olmasın. O hâlde düşmanına arzu ettiği esiyet ve ükuntuya kendisi döğür. Zîrâ hâseden büyük belâ, büyük üzüntü ve keder olmaz. Kişinin kendi hasmından dolayı kendini esiyet, belâ, akıntı ve inada dışırması kadar büyük akılsızlık ve divaneçilik olmaz. Halbuki, bunun hâsedinden aslâ ona zarar yoktur. Zîrâ o nimetin takdir-i ilâhîde bir müddeti vardır. O neâddet ne artar, ne de eksilir. O takdirin sebebi ezeldir. Bâniları buna «taall-i saide» derler. Bunun adına ne derlerse desinler, bütün guruplar bunda ittifak etmişlerdir ki, onda aslâ değişiklik olmaz.

Bunun için Peygamberlerden biri bir kadının tasallutundan çok muş usanmıştı. Bundan kurtulmak için Cenâb-ı Hak'a çok yalvardı, niyâz eyledi. Vahiy nakil oldu ki: «Önümden kaç, müddeti bitinceye

kadar.» Zîr o müddet ezeldir edılmıştır. Takdirde bozulma yoktur. Peygamberlerden biri bir belâyı uğramıştı. O belânın üzerinden defolması için çok dua etti, yalvarı. Vahiy nâzil oldu ki: «Gökleri ve yeri yarattığım gün senin kismetin böyle oldu. O hâlde ne diyorsun, senin için yeni baştan mı taksimat yaparım?»

Eğer bir kimse kendi hâsediyile bir kimserin nimetinin zâil olmasını isterse, onun zararı yine kendisine olur. Zîr kendisine hâsed edenlerin hâsediyile de kendi nimetinin zâil olması lâzım gelir. Mesele kâfirin hâsedî sebebiyle kendisinde olan iman nimetinin zâil olması lâzım gelir.

Nitekim Kur'anda: «Kitâb ehlinde bânları zâil dalâlete götürmek isterler.» Demek ki, hâsedçinin dünyadaki peşin âzabı bu anlatılmıştır. Ahiretteki âzabı ise, şu sebeptendir ki, Hak Teâlâ'nın kaza ve kaderine kurnaq olur; kemâlî hükmetiyle olan ve sırrını anlamaya kimseye yol vermediği ezeli taksimatına inkâr etmiş olur. Onun tevhit-dine bundan daha büyük zarar nasıl olur? Ondan sonra bir mâslûma-na şefkat ve merhamet etmekten el çeker, onun fenâlığına istemekle şeytana yoldaş olmuş olur. Bundan daha büyük talihisizlik ve uğursuzluk nasıl olur? Hâsed olunanın dünyadaki faydasına gelince, hâsed olunan kimse, kendisine hâsed edenin, sıkıntı, belâ, esiyet ve inatla olmasından başka ne diler? Hâsedçiden büyük ne belâ olur ki, hâsed edenden başka mâslûma benzeyen bir zâlim yoktur.

Hâsed olunan kimse, eğer hâsed edenin öldüğünü, yahut hâsed-den vazgeçip hâsed âzabından kurtulduğunu duyarsa, üzülür. Zîr dalma kendisinin nimetle olup hâsed olunmasını ve hâsedçinin de hâsed âzabında olmasını arzu eder. Dini faydası ise, ona hâsed etliğin için mâslûm durumuna düşmekten başka, diline, eline ve başka bir hareketine ona sâdırda bulunabilirsın. Bu sebeble senin sevâbların onun defterine geçer. Onun günahları da senin boynuna yüklenmiş olur. O hâlde sen, dünya nimetinin ondan zâil olmasına dilerken dünya nimeti zâil olmadığı gibi, âhiret nimeti de hâl olma. Sen dünyada âzab çektiikten başka âhiret âzabının da temelini atmış olarsın. Demek ki sen kendinin dostu, onun düşmanı olduğuna sanırsın. Dikkat edince gördün ki, onun dostu ve kendinin düşmanı imişsin. Zîr kendini sıkıntı ve belâyı düşürmüşsün ve en büyük düşmanın olan şeytanı sevindirmiş, güldürmüşsün. Zîr şeytan baktı ki, senin nâmetin, ilmin ve mevkîin yoktur; korktu ki, eğer bu hâline şukur edip kaza ve kadere rızâ gösterirsen âhiret sevâbını alırsın. Bunun için âhiret sevâbını da almak istedi. Zîr âlim ve dârdarları dost edirip onların mevkî ve kadrine hâsed etmeye rızâ gösteren kimse, kıymet gündünde onlarla haşır olma ihtimali vardır.

Çünkü Resûlullah buyurur ki: «Bugün kimî dost edinirsen yarın seninle haşır olursun.» Bu sebepten derler ki, insan, ya âlim, ya talebe, ya da onları seven olmalıdır. Hâsed eden ise bu üç sınıftan biri olmayıp bunların sevâbından mahrumdur. Hâsed eden şu kurnaseye

benzer ki, düşmanını vurmak için taş atar. Taş düşmanına değmeyip geri döner, kendisinin sağ göğsüne gelip göğsünü kör eder. Bunun üzerine daha fazla kırar bu defa daha kuvvetle atar. Tekrar taş geri dönüp sol göğsünü kör eder. Bir daha atar. Taş yine döner, başını kırar. O, bunu yaparken, düşmanı, selâmetli bir köşede onun bu hâlini seyredip güler, keyif sürer.

Bu, hâsed eden ile şeytanın arasında geçen maceranın, maksadlık örneğidir. Bunlar, tamamen hâsed âfetinden doğan şeylerdir. Eğer hâsed, hâsedçinin, hâsed ettiği kimseye, eliyle, diliyle saldırıp gıybetler yapmasına, yalan söylemesine ve hakdışı inkâr etmesine müncer olursa, zaten bunların günahlarına nihayet olmaz. O hâlde hâsedin didürücü sehir olduğuna bîlen kimse eğer akıllı ise, hâsedi kendisinden defetmeye çalışır, çabalar.

Amelî ilâç, hâsed sebeblerini kalbinden atmak için uğraşmaktır. Zîrâ hâsedin sebepleri kıbr, ucub, düşmanlık, şan-şöhret sevgisi ve benzerleridir. Nitekim gazab hâsinde anlatıldı. O hâlde bunların kokunu münhede ile kalitten söküp atmak gerekir. Hâsed maddesinin izâlesi için müshil şurup, bunları kalitten söküp atmaktır. Eğer bu madde hareket edip belirecek olursa, onu teskin etmeğe uğraşmalıdır. Hâsedin buyurduğu işlerin aksini yapmalıdır. Meselâ hâsed ta'n etmeyi emretse, onu ta'n (ayıklama) etmeyip övmelidir, kibirtenmeyi emretse, tevâzu göstermelidir. Nâmetin zîl olmasına emretse, ona yardım edip nâmetinin kalmasına uğraşmalıdır. Gıyabında onu övüp ona oca ve itibar vermek gibi tesirli ilâç olmaz. Zîrâ o kimse bunu duyanca, kalbi hoş olur, aralarından düşmanlık kalkar. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Kötülüğe iyilikle karşılık ver; seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, şefkatli bir dost olur.»

Bazen şeytan bu hâlde iğva verip sana der ki, eğer tevâzu gösterip onu översen, senin acizliğin, zelliliğin, hâkiriğin ve aşağılığın ortaya çıkar. O hâlde sen muhayyersin. İster, Hak Teâlâ'nın fermanını tut, istersen şeytanın buyruğunu tut. Şöyle bil ki, gerçî hâsedin izâlesi için bu, önemli ve çok faydalı bir ilâçtır, fakat çok acıdır. Bu Nibârî buna ancak ilimle sabretmek mümkün olur. Meselâ dîni ve dünyevi kurtuluşunun bu ilâçta olduğuna, dîni ve dünyevi belâkın da hâsed hastalığına yakalanmakta olduğuna inanmalıdır. Acılığın ve zahmetine katlanmadan hiçbir ilâc kullanmak mümkün olmaz. O hâlde zahmetin fayda bulma umudunu kesmelidir. Hastalık meydana gelince şifâ bulmak umudu ile ilâcin zahmetine katlanmalıdır. Yoksa o hastalık gün begün artmakta onu ölüme çeker.

HASED KALBİN AMELİDİR

Bil ki, ne kadar çok münhede yapsan da umumiyetle kalbinden ki kimsenin, yâni dostunla düşmanın arasında, nimet ve mîlnette olmaları hususunda fark bulursun. Bunlar senin yanında eşit olmaz-

lar. Belki düşmanın nimete kavuşmasını kendi tabiatında hoş görmeyişsin. Sen kendi tabiatını değiştirmekle mükellef de değilsin. Zira kendi tabiatını değiştirmek senin kudretinde ve imkânında değildir. Ama iki şöyle mükellefisin: Biri, bu hâli şâinde ve fiilinde aslâ ıhtâr etmeyeceksin. Diğeri de, kendinde mevcut olan bu kötü sıfatı beğenmemelisin, onu kendinden ıslâh etmeyi arzu etmelisin.

Eğer bunları yaparsan hâseden meydana gelen günahıtan kurtulursun. Ama bu anlatılan hâlleri ıhtâr etmezsen, fakat kalbinde bu kötü sıfatı yâni hâsedi kötü görmeyiş, bazı âlimlere göre bu derece de kıyakat gününde mes'ul olmazsın. Ama en doğrusu budur ki, mes'ul olursun. Zira hâsed haramdır ve hâsed bedensin amelî değil, belki kalbin amelidir. Bir müslîmanın sakıntı ve musibete uğramasını isteyen, onun sevimmesiyile üzülen, şühherde mes'ul olur. Meğer ki, kendisinde bulunan bu sıfattan hoşlanmazsa. Şu hâlide o sıfattan doğan günahıtan, ancak kendisine eşitlik sıfatı galib olan, yanında dostu ile düşmanı bir olup insanların hepsine Hak Teâlâ'nın kulları nazariye bakarak, bütûn vuku bulan işlerin bir kaynaktan çıktığını gören kimseler kurtulur. Fakat bu öyle bir hâldir ki, câdır vuku bulur. Şimşek gibi çıkıp geçer, sâbî ve bitirirli durmaz.

BEŞİNCİ ASIL

Mâhlikat bölümünden dünya sevgisi

BAHİLLİK VE TAMA' HASTALIĞI

Bil ki, dünya bütûn teşâhurların sermayesi; ve onun sevgisi de, bütün günahların asâdır. Bundan daha uğursuz ve kötü ne olur ki, dünya, Hak Teâlâ ve dostlarının düşmanı ve Hak Teâlâ'nın düşmanlarının dostudur. Hak Teâlâ'ya kavuşmaları için, onları Allah'ın doğru yolundan alıkoyar, yollarını keser. Hak Teâlâ'nın dostlarına düşmanlığı da şununla biliniz ki, onları aldatma, hile, şaşırtma ve yalanla kendi sevgisine çeker. Onları kendine âşik yapınca, onlardan uzaklaşır, düşmanlarının eline girer. Tıpkı câden ele dolayp her gün bir namahremle beraber olup arkadaşlık yapan alçak bir kadın gibi.

Dünyayı sevenler bu dünyada oldukları müddetçe bazen dünyalık kazanmak için sıkıntı çekerler. Bazen de onu korumak için zahmet ve yorgunluk çekerler. Bazen de onun ayrılık derdini ve acısını görürler. Öldükleri zaman tînetlerde pâmanlık ve hasretle kâbire doğru yönelirler. Öbür dünyada da Hak Teâlâ'nın pâsâb ve azâbını görürler. Alçak dünyanın hile tuzâğından ancak dünyayı ve âfetlerini bilen; cadı, büyüci, aldatıcı kadından korunup sakındığı gibi dünyadan korunup sakınan kimseler kurtulur. Zira dünyanın aldatmaya, hilesi, zulmü, fitnesi ve vurgunculuğu cadı ve büyüci kadınlarunkinden daha kuvvetlidir.

Dünyanın, Hak Teâlâ'nın dostlarına diğer bir düşmanlığı da şudur ki, kendini onların nazarında süster, düzeltir, cilveler yapar ki, onun tâlibinde çok senara dayansınlar, sayısız günahlar işlesinler; onu elde etmek için sıı gerbeti içmeye sabretsinler. Dünyanın âfetlerini, onun çarısına ve uyuturmalarına kitâten başında üçüncü âvânda beyân etmiştik. İsa İlibarı şimdi bu dünyanın kötülüğü hakkında gelen hâdis-i şerifleri ve âyet-i kerimeleri anlatacağız. Zîrâ geçmiş Peygamberlere gönderilmelerinden gâye ve maksat; insanları dünyadan menedip âhirete dâvet etmektir; dünyanın âfetlerini, belâ ve sıkıntılarını insanlara beyân etmektir. Tâ ki, ondan sakınsınlar, korunsınlar.

DÜNYANIN APETLERİ, ONU TERCİH ETMENİN KÖTÜLÜĞÜ

Biz ki, Resûlullah bir ülmüş koyun leği yanından geçerken buyurdu ki: «Görüyor musunuz: "Bu mürdar insanlar nazarında ne kadar pis ve aşâğıdır ki, hiç kimse ona bakmıyor. Muhammed'in rahu hâkimünde olan Allah'a yemin ederim ki, dünya Hak Teâlâ katında bu mürdardan da hâkir ve aşâğıdır. Eğer Hak Teâlâ katında dünyanın bir sıvrısöcek kanadı kadar kıymetli olmaydı, ondan hâşır kâfire bir yudum su vermezdi.» Yine buyurdu ki: «Dünya ve içindekiler mel'undur. Ancak Allah için olan îbadet ve ona sâkir müstesna.» Yine buyurdu ki: «Dünya sevgisi bütün günahların başıdır.» Yine buyurur ki: «Dünyayı sevip dost edinen kimse âhiretinde ziyân etmiş olur, âhiretini sevip dost edinen ise dünyasında ziyân etmiş olur. Siz devamlı elinizi tercih ediniz.»

Zeyd bin Erkam (r.a.) der ki: Ebû Bekir (r.a.) ile beraber bîr yerde idim. Ona bal yerbetimi getirdiler. Ağzına koyunca içmedi, yere koydu ve çok ağladı. O kadar ki, yanındakiler de beraber ağladı. Sakın leşti. Tekrar ağladı. O kadar ki, ağlamaktan boğulacak dereceye yaklaştı. Kimse de ağlamasının hikmetini soramadı. Ağlaması bitip gölerini silince, «Ey Resûlullah'ın halîfesi sana ne vâki oldu ki, böyle ağladın?» diye sordular. Buyurdu ki, «Bîrgün Resûlullah oturuyordu. Bakıktık ki, bir şey mübârek eliyle kendinden uzaklaştırıyor. Halbuki o şey de görünmüyordu.» «Ya Resûlullah, kendinden uzaklaştırdığın şey nedir?» diye sorduk. Buyurdu ki: «O dünya idi. Kendini hana arz etti, ben onu reddettim. Geri geldi ve dedi ki, sen benden kaçtın, ama sonra sonra benim arkamda boşacak kimseler gelecek. Onun için korktum ki, Peygamberin buyurduğu kimselerden biri de ben olurum.»

Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ yeryüzünde kendine dünyadan daha büyük düşman yaratmadı. Dünyayı yarattığından beri ona bakmadı.» Yine buyurdu ki: «Dünya evsâlerin evi ve mülklerin mahdûr. Akıı olmayamlar dünyahk toplar, câhiller onun yüzünden insanlara

düşman olur. İdrâk ve iz'ana olmayanlar onun için hâsəd eder. İtikâdı olmayanlar onu ister.»

Yine buyurdu ki: «Bir kimse sahâbîlerin kalkınca, niyetinden çoğu, Allah için olmayan bir dünyalık için ise, o kimse Allah'ın (sevgili) kullarından olmaz ve onun kâlbinden dört hâslet ayrılmaz. Biri, arda arkası kesilmeyen bir üzüntü, ikincisi, hiç hâsımayen bir meşgûliyet, üçüncüsü, hiç meşgûliyeğe ulaşmayan bir fakirlik, dördüncüsü, hiç sona gelmeyen bir emeldir.»

Ebû Hüreyre (r.a.) diyor ki, Resûlullah bana: «Dünyayı kimse sana göstermemi ister misin?» buyurdu. «İsterim ya Resûlullah.» dedim. Benim elimi tuttu, bir mezbeleğe götürdü. Orada insanın başının kemikleri, koyun kemikleri, at ve deve kemikleri, esmâ insan etbâseleri ve insanın pisliği vardı. Resûlullah: «Ey Eba Hüreyre, bu baş kemikleri sizin başınız gibi hars ve arzularla dolu idi. Şimdi bir derisiz kemik kalmıştır. Yakında o da toprak olacaktır. Bu 'necasetler, yorucu bir çalışmaya ile eyle geçirilen ve içtâh ve zevkle yenen yemeklerdi. Şimdi hor ve kökir olarak onları buraya bırakmışlar. Herkes ondan nefret edip kaçıyor. Fakirler, insanların süslenedikleri etbâselerdi. Şimdi rüzgâr onları bir taraftan bir tarafa sürükliyor. Bu kemikler onların hînek hayvanları idi. Onların altında dünyayı geçirlerdi. Dünyanın tamamı bunlardır.»

Ebû Hüreyre der ki, orada bulunanların hepsi ağladı. Resûlullah yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ dünyayı yarattı. Onu yerle gök arasında asılı bıraktı ve ona hükmedi. Kıyâmet gününde dünya: «Allahım, beni, kullarımdan birine ver.» diyecek Hak Teâlâ: «Ey naçiz sus! Dünyada senin kimseye nâsib olmanı mahlûl görmedim, burada görür müyün?» Yine buyurdu ki: «Kıyâmet günü bân kimseler gelir ki, amelleri dağlar kadardır. Hepsini cehennemde koyacaklar.» Orada bulunanlar: «Ya Resûlullah, onlar ehl-i imândan mıdır?» dediler. «Evet, ehl-i imândandırlar. Namaz kılarlar, oruç tutarlar, geceleri uyanık kalırlar. Fakat ortaya bir dünyalık çıkınca tehaşük edip üzerine çok düşerler.»

Bir gün Resûlullah dışarı çıktı ve ashâbına: «Şâhlerden, Allah onu görür şekilde yarattığı hâle, âmâ olmak isteyenî bilir misiniz?» buyurdu. «O kimdir, Ya Resûlullah?» dediler. Buyurdu ki: «Hak Teâlâ, dünyaya râğbet eden, ona gönül bağlayan kimseyi kör etmiştir. Dünyadan ümidini kesen, onun emelden el çekene de kimseden öğrenmek sizin ilim nâsib etmiştir. Kimse ona değil olmak üzere, ona hâsıyet yolunu göstermiştir.» Bir gün Resûlullah dışarı çıktı. O anda da Ebû Ubeyde bin Cerrah'ın Bahreyn tarafından gönderdiği mal gelmişti. Ensar bunu duyunca sabah namazında toplandılar. Resûlullah namazı bitirip selâm verince hepsi Peygamberin huzurunda ayağa kalktılar. Resûlullah: «Yoksa mânen geldiğini mi duyuyunuz.» buyurdu. «Evet ya Resûlallah.» dediler. Resûlullah: «Size müâdele olum ki, siz sevinilecek çok işler olacaktır. Ben size fakirlikten korkuyorum. Benim korktuğum, dünyayı sizden öncekiler üzerine saçtıkları gibi, si-

sın üzerinize de saçarlar. Sonra siz de, sizden öncekiler gibi hâsed ve mücadeleye düşersiniz. Sonra siz de onlar gibi helâk olursunuz.» Yine buyurdu ki: «Hiçbir şekilde kalbinizi dünya şîkriyle meşgûl etmeyiniz. Tâ ki dünya sevgisine sebeb olmasın.»

Enez (r.a.) diyor ki, Resûlullah'ın bir deve-i vardı, adı Adha idi. Bütün develerden çabuk ve hızlı yürürdü. Bir gün bir köylü bir deve getirdi. Peygamberin bu deve-iyle yarıştılar. Onun deve-i geçti. Bunu gören müslümanlar üzüldüler. Resûlullah buyurdu ki: «Hak Teâlâ'nın âdeti şudur ki, dünyada bir şeyi üstün kılmamıştır ki, onu bir cihetten hor ve hâkir etmesin.» Resûlullah yine buyurdu ki: «Dünya size yüzünü döndürecektir ve ateşin odunu mahvettiği gibi, sizin dininizi mahvedecektir.»

İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünyaya tapmayınız ki, sizi kendine kul etmesin. Malın kaçınılmaz miktarını toplayınız. Mal, zâyî olmayacak bir kimsenin yanına emnâet koyunuz. Zîrâ dünya mal âfetlerden emîn olmaz. Taat malı ise, Hak Teâlâ katında muhafaza edilir. Bütün âfetlerden emîn olur.» Ve buyurdu ki: «Dünya ve âhiret; iki kuma gibidir. Birini memnun ederseniz, diğerini gücendirmiş olursunuz.» Yine buyurdu ki: «Ey havariler! dünyayı sizin güzâlinizin önünde yere atın. Onu yerden kaldırmayınız. Zîrâ dünyanın pisliğinden biri budur ki, günah dünyadan başka yerde işlenmez. Dünya öyle bir şeydir ki, hiç kimse onu terk etmeden âhirete kavuşamaz. Dünyadan kaçınız. Dünyayı masum etmele uğraşmayınız. Şuna inanınız ki, bu hatâların başı dünya sevgisidir. Arzuların çoğalmasa, üzüntünün çoğalmasa, Ateş ile su bir arada durmadığı gibi, dünya sevgisi ile Allah sevgisi de bir kalbte biraraya gelmez.»

İsa (a.s.) ya: «Kendine ev yapasan, ne lâzım getir.» dediler. Buyurdu ki: «Başkalarının vicâhisi bize kâfi gelir.» Bir gün İsa (a.s.) çölde idi. Yağmur yağdı. Yıldırım çıktı. İsa bir yere eğinmek için sür'atle bir çadere geldi. Bakta ki bir kadın oturuyor. Ordan kaçıp bir mağaraya geldi. Gördü ki bir arslan yatıyor. Ondan da kaçtı ve: «Ya Rabbî! Benden başka her yarattığın şeye bir mesken verdin.» dedi. Hak Teâlâ buyurdu ki: «Yâ İsa! Senin yerin, meskenin benim rahmet makamumdur. Yâni cennettir. Cennette sana nice harikeler vereceğim. Her birini kendi kudret cümle yarattım. Cennette sana dört bin yıl düğün yaptıracağım. Onun her günü birçok dünya ömrü kadar uzun olacaktır. Cennette birçok mü'minlere nîlâ ettirip dünyada nâhd ve takvâ üzere olanları senin düğününe davet edeceğim.»

Bir gün İsa Havarileriyle (kendisine bağlı katanlarla) bir şehrin yarından geçti. Gördüler ki, o şehrin bütün halkı yollar üzerinde düşüp helâk olmuşlar. İsa: «Ey cemaat! Bunların hepsi Hak Teâlâ'nın gazabıyla helâk olmuşlardır. Eğer öyle olmasaydı, yerde defnedilmişlerdi.» Havariler: «Bunların ne yünden helâk olduklarını bilmek isteriz.» dediler. İsa bir yükseğe yere çıktı ve nidâ edip: «Ey şehir ehli!» dedi. Bunlardan birisi: «Buyurun, ya Ruhallah!» dedi. İsa: «Sizin vak'anız nasıl oldu?» diye sordu. «Gece yağ-yağım kâk. Sabah vaktin-

de böyle azâba uğradık.» dedi. İsa: «Sebebi ne idi?» Dedi ki, dünyayı sevdi, bağışçılara tabi olduk. Onun için bu belâya duçar olduk. İsa: «Dünyayı nasıl sevdimiz?» buyurdu. «Çocuk anasını sevdiği gibi. Dize geldiği zaman sevinirdik. Bize yüz çevirdiği zaman üzülürdük.» dedi. İsa: «Niçin başkaları cevap vermediler» buyurdu. Dedi ki, onların ağzında ateşten gemiler vardır. Onun için cevap veremediler. İsa: «Sen niçin cevap verebildin.» «Ben onlardan değilim, fakat onların arasında bulanıyordum. Azâb gelince ben de duçar oldum. Şimdi cehennemde kemarımdayım. Bilmem, kurtulacak mıyım, yoksa cehennememeli gireceğim?» dedi. İsa: «Ey havariler! Arpa çamığını sert tuza ile yemek, esek elbise giymek ve mezheplede yatmak, dünyada âfiyet, âhrette de selâmet isteyenler çoktur.» buyurdu.

İsa yine buyurdu ki: «Dinin selâmeti için dünyadan az şey alın. Nitekim başkaları dünyanın selâmeti için dünden az şey aldılar.» Yine buyurdu: «Ey cevap kazanmak için dünyalık isteyen, eğer dünyadan el çekersen, daha çok cevap kazanmış olursun.»

Süleyman (n.s.) bir gün büyük bir ordu ve ihtilâsıyla (havada) gidiyordu. Kuşlar, cinler, periler hepsi onun hizmetinde idiler. Beni İsrail âbidlerinden birine rast geldi. Âbid: «Ey Davud oğlu Süleyman! Hak Teâlâ sana ne büyük saltanat vermiştir.» dedi. Süleyman: «İlâhîminin amel defterindeki bir tesbîh, Davud oğluma verilen bu büyük saltanatın hayırdır. Zîrâ tesbîh bâkî kalır. Saltanat ise bâkî kalmaz.» Haberde gelmiştir ki: «Adem (n.s.) cennette buğdayı yiyince, kazaı hacet icabetti. Bunun üzerine kaza-yı hacet yapmak bir yer aradı.» Hak Teâlâ Adem'e bir meleik gönderip: «Ey Adem! Arzun nedir?» buyurdu. Adem: «İçimdeki şeyi bir yere bırakmak istiyorum.» dedi. Halbuki cennet meyvalarından hiçbir kaza-yı hacet icabettirmezdi. Hak Teâlâ buyurdu ki: «Ey Melek'im! Ona da ki, nereye bırakacaksa, Arş'a mı, kürsîye mi, yahut cennet itinaklarına mı, yahut cennetin içindeki ağaçların altına mı? Ona da ki, dünyaya git'in, oraya bırakın, Zîrâ bütün mürdarların yeri dünyadır.»

Hâdiste geldi ki: «Cebrâîl Nuh'a gelip "dünyayı nasıl buldun" dedi. Nuh: «İki kapalı bir han gibi, buldum. Bir kapısından girilir, öteki kapısından çıkar.» İsa'ya: «Ey İsa! Bize bir şey öğret ki, onun sebebiyle Hak Teâlâ bizi sevsin.» İsa: «Dünyayı düşman edininiz ki, Hak Teâlâ sizi sevsin.» dedi. Dünyanın âfetleri ve dünya trilekisinin kötülüğü hususunda bu anlatılan haber ve hikâyeler yetiştir.

DÜNYANIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA GELEN HABERLER

Hı. Ali (k.v.) buyurur ki: «Her kim altı şeyi yerine getirirse, cenneti kazanır ve cehennemden kaçınmak hususunda ona yetiştir.»

- 1 — Hak Teâlâ'yı tanıyıp ona itaat etmek,
- 2 — Şeytanı tanıyıp ona muhalefet etmek,

- 3 — Hak yolu tanıyıp ona sınıksız yapışmak,
- 4 — Bâtil yolu tanıyıp ondan el çekmek,
- 5 — Dünyayı tanıyıp kendini ondan dışarı atmak,
- 6 — Ahireti tanıyıp onun talebinde olmak.

Hükümdarın biri der ki: «Dünyada sana her şey, senden önce çok kimselere verilmiştir ve senden sonra da çok kimselere verilecektir.» O halde dünyaya gönül bağlama. Zîrâ senin ondan nâsibın bir hurka ve bir lokmadan başka değildir. Bu miktar şey için kendini belâk uçurmana atma. Kısacası, dünyada oruçlu ol ki, ahirette iftar edesin, bayram yapasın. Dünyanın sermayesi nefis arzularıdır. O sermayenin neticesi de azâb ve celâdır. Bir kimse Ebû Hâzım'a: «Nasıl yapayım ki, dünyayı çok seviyorum,» dedi. Ebû Hâzım: «Helâkîlinden kazanıp yerine harcarsan, dünya sevgîsizin sana zararı olmaz,» dedi. Ebû Hâzım bunu şunun için söylüyor ki, gerçekten bilirdi ki, eğer kimse böyle yaparsa, dünya ona mülkedder olur, kalbine hoş gelmez. Yahya bin Muaz Er-Râzi diyor ki: «Dünya şeytanın dükkânıdır. Öyleyse onun dükkânından bir şey alma ki, dükkân sahibi senin yakuna yapmasın.»

Fudayl (r.h.a.) diyor ki: «Dünya evi altından olup geçici olsa, ahiret evi de topraktan olup devamlı olsa, her akıllının altından olan geçici evi değil, topraktan olan devamlı evi tercih etmesi lâzımdır.» Ebû Hâzım dedi ki: «Dünyadan kaçma. Zîrâ duyduğum ki, her kim ki dünyaya kıymet verse, kıymet günü o kimseyi tutup mahyur ehli arasında niddâ edip derler ki, bu, Hak Teâlâ'nın aşağı gönderdiği şeyi kıymet veren kimsedir.» İbn-i Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «Dünyadaki herkes misafirdir. Malik olduğu herşey de arıyettir. Misafire, görmekten ve arıyeti sahibine teslim etmekten başka yol yoktur.» Lokman Hekim oğluna: «Ey oğul, dünyayı ahirete sat ki, ikisinden de fayda gıresin. Ahireti dünyaya satma ki, ikisinden de zarar görmeysin.»

Ebû Umametü'l-Bahilî (r.a.) der ki: «Resûlullah dünyaya gönderilince, şeytanın askerleri kendi etrafında toplanıp dediler ki, dünyaya böyle bir Peygamber gönderildi. Bundan sonra biz ne yapalım?» şeytan: «O Peygamberin devrinde olan kimseler dünyayı severler mi?» dedi. «Evet, severler,» dediler. Şeytan: «Öyle ne gam yemeyin. Gerçek onlar puta tapmasın. Fakat ben onları dünya sevgisiyle öyle yaparım ki, aldıkları, verdikleri ve sakladıkları her şeyde haksızlık yaparlar.» Zaten bütün kötülükler de bunların üçünden doğar. Fudayl (r.h.a.) diyor ki: «Eğer bütün dünyayı bana helâl ve hesabsız olarak verseler, siz murdar, leşten utandığınız gibi, ben de ondan utanırım.»

Ebû Ubeyde bin Cerrâh Şam emiri idi. Ömer (r.a.) Onun evine geldi. Ev eşyasından bir kılıç, bir deve ve bir de palanından başka bir şey görmedi. Bunun üzerine Ömer: «Ey Eba Ubeyde! Niçin ev eşyası edilmemedi?» dedi. Ebû Ubeyde: «Bilirim gideceğimsiz yer için bu da yetilir,» dedi. Yâni metanî işaret etti. Hasan-ı Basrî (r.h.a.) Ömer bin Abdulazîz'e mektup yazıp dedi ki: «Ölüm, takdir edilen insanların en son ferdinin ölüm gününe geldiğini farzet,» Ömer bin Abdul-

arız da yaptığı cevabla dedi ki: «Dünyanın hiç olmaması gibi olacağı ve hep ahiretin devam edeceği günün geldiğini farzet!»

Eserde (kelâm-ı kibarda) gelmiştir ki: «Ölümün hak olduğunu bildiği hâlde sevilen kimseye, cennetimin hak olduğunu bildiği hâlde gülen kimseye, dünyanın veâhu olduğunu gördüğü hâlde ona gülüm bağlayan kimseye, kaza ve kaderin hak olduğunu bildiği hâlde dünya ile uğraşan kimseye şaşır.» Davud-ı Talî (r.h.a.) der ki: «İnsanoğlu her gün tevbe ve ibâdeti terkeder. Sanki onun faydasını haykırına umar.» Ebû Hazim: «Dünyada sevinerek bir şey yoktur ki, onun altında keder ve üzüntü olmasın. Zîrâ dünyanın sevinci saf yaratılmamıştır.» diyor. Hasan-ı Basri der ki: «Bu dünyadan giden hiç kimse yoktur ki, can çekilişken üç hasret onun boğazını tutmasın: Biri topladığı malı doya doya yememiş olmak; ikincisi, umduğu şeye tamamiyle kavuşmamak; üçüncüsü, âhiret anğını gereği gibi tedarik etmemiş olmak.» Muhammed bin-El-Münekker (r.a.) der ki: «Eğer bir kimse bütün ömründe güldürleri oruç tutsa, geceleri namaz kılsa, hac farızasını edâ edip daima gaza etse ve kıyamet gününde ona: "Bu o kimsedir ki, Hak Teâlâ'nın hükmi yaptığı dünyayı yüksekte tutuyor." deseler, onun hâli nice olur? Kim mala meyledip yükekte tutmuyor. Bundan başka bu kadar günahlarımız ve farzların edâında nuncu takvîrâtımız vardır.» Demeyler ki, dünya bir virân evdir. Ondan daha virân, ona gönül bağlayan kimse'nin kalbedir. Cennet de mamur bir evdir. Ondan daha mamur, ona kasımına uğraşan kimse'nin kalbedir.

İbrahim-i Edhem (r.h.a.) bir kimseye: «Rüya âleminde altın bulmak mı, yoksa uyanık hâlinde gümüş bulmak mı iyidir?» dedi. O künze: «Uyanıklıkta gümüş bulmak daha iyidir.» dedi. İbrahim: «Yalan söylüyorsun. Zîrâ dünya rüyadır, âhiret ise uyanıklıktır, hakîkatte sen dünyayı âhiretten çok seviyorsun.» dedi. Yahya bin Muzâ (r.h.a.) der ki: «Akıllı olan üç şeyden evvel üç şey yapar: Dünya ondan el çekmeden evvel, o, dünyadan el çeker; mezarı girmeden mezarına marmur eder; Hakk'ın huzuruna varmadan ona rızâ eder.» Yine dedi ki: «Dünya o kadar uğursundur ki, onun arzusu, Hak Teâlâ'nın azarına sebep olur.» Bekir bin Abdûllah (r.h.a.) der ki: «Dünya ihtiyacı dünyayı ile gidermeye çalışan, ateşi çab-çurpıyla söndürmek isteyen kimseye benzer.»

Hâ. Ali (r.a.) buyurur ki: «Dünya altı şeydir: Yemek, içmek, giymek, koklamak, duracak yer ve helâl ferdle cimsa etmektir. Yemeklerin a'lısu baldır. Bal ise, bir simoğın ağzının suyudur. İçilenlerin en üstünü sudur. Su içmekte bütün âlem birdir. En kıymetli elbise ipektir. İpek ise, bir böceğin ağzı salyasıdır. Duracak yerlerin en iyisi atın sırtıdır. Bütün kahramanlar at sırtında yürürler. Cimsa için en büyük şehvet kadınlar içindir. Onun neticesi de, iki beş (sidik) yerini birleştirilmektir. Kadınlar güzel yerlerini sildiler. Siz ise, onlardan çok çirkin olan yerlerini istersiniz.» Ömer bin Abdûllah (r.h.a.) der ki: «Ey insanlar, siz öyle bir şey için yarabildiniz ki, eğer ona iman getirmezseniz, kâfir olursunuz. Eğer iman getirip îmâl ederseniz, ah-

mak olursunuz. Sizin, bu yurttan sonra kavuşacağınız ebedî bir yurttur.

DÜNYADA MEZMUM (KÖTÜ) OLAN ŞEYLER

Bü ki, «dünyayı tanımak» başlığı altında, dünyanın kötülüğünden bir miktar bahsedildi. Burada şu kadarını bilmek gerekir. Resûlullah buyurdu ki: «dünya ve dünyada olan herşey mef'undur. Ancak Allah için olan şey ve ona zikir müstesna...» Yine bilmek gerekir ki, Allah için olan, Allah sevgisidir. Allah sevgisi mezmum değildir. Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Bundan sonra bu ki, dünyada olan herşey üç kısımdır:

Birinci kısım: Hem zâhiri hem de bâtinî dünyadan olan şeylerdir. Dünyanın bu kısmının Allah için olması mümkün değildir. Bu kısım içlenen günahlardır ki, günah ile Hak Teâlâ'yı bulmak mümkün değildir. Mübâh nimetlere dalmak da bu cümledendir. Zira mübâh nimetlere dalmak, gaflet tohumu ve bütün günahların mayasıdır.

İkinci kısım: Süreten dünyadan olup fakat manen dünyadan olmayan şeylerdir. Bunlar, zikir, fikir, ve şehvete uymaktır. Eğer bu üç şey Hak Teâlâ'nın rızası için ve âhireti kazanmak için olursa, her ne kadar dünya işleriyle ilgili de olsa dünya köklünden olmayıp Allah Teâlâ için olur. Eğer, fikirden maksat, halk içinde itibarın ve rutbesinin yükselmesi olursa; amel ve taattan göyesi, insanların keredisine âbid ve şehid nazarıyla bakıp ona uymaları ve onu önder alıp etmeleri olursa; dünyadan yâda çevirip nefsanî arzulara muhtaç etmekten de maksat, insanların, onu zâhid ve dünyayı terk etmiş olarak bilmeleri ve şehidlik ve salihlikle meşhur olmak olursa, bütün bunlar dünyanın mezmum ve mef'us işlerindendir. Bunlar sureten Rahmânî görünüşler ise de hakikatta Şeytânîdir. İşlerde de surete değil mânaya itibar edilir.

Üçüncü kısım: Süreten dünya için olup dünya ile alakalı olsa da, kast ve niyetle dünya için olmayıp Hak Teâlâ için olması mümkündür. İbâdet yapmak için kuvvet kazanmak niyetiyle yemek yemek gibi Kendini günahattan korumak, çaresiz bir kadının ihtiyaçlarını karışılmak, yani karısının geçimini sağlamak, bundan başka Hak Teâlâ'yı bulup onun zikrini, yâkrını yerine getirecek, taat ve ibâdet üzere olacak düminden sonra kendisine de hayırlı dualarda bulunup ona hayırlı bir halef olacak salih bir çocuğun dünyaya gelmesi niyet ve kasdıyla evlenmek ve yine kendisinin, çoluk çocuğunun dilenmemesi için, insanlara muhtaç olmadan huzura kalble taat ve ibâdet yapmak için zaruret miktarı helâl kazançtan az bir mal edinmek gibi. Resûlullah buyurur ki: «Övünüp üstünlük taslamak için dünyalık isteyen, kıyamet günü mahşer yerine gelince, Allah'ı kendine kızmış bulacaktır. Eğer insanlara muhtaç olmamak için dünyalık kazanmışsa

kıyâmet günü mahşer yerine geldiği zaman yüzü ayın ondördü gibi parlıyacaktır.»

Dünya, nefsanî bir arzudur. Ahiretin onda payı yoktur. Ahiretin kazanılması için yapınca, dünyadan sayılmaz. Nitekim hac yolunda hayvanın yemi de, hacım lâzım olanlarından sayılır. Hak Teâlâ dünyadan olan her şeye «beva» buyurur. Nitekim Kûr'ân-ı Azim de buyurur ki: «Ne'isim bevasından (arzularından) nehyedenin devamla kalacağı yer cennettir.» (Nâziat sûresi, âyet: 40). Diğer bir yerde de her şeyde toplayıp buyurur ki: «Şühhesiz dünya hayatı, oyun, eğlenme, süs, aramıza övünmek ve mal ve evlâdın çokluğundan ibarettir.» (Hadid sûresi, âyet: 20). Diğer bir âyetinde de, şu yedi şey insanlara sevdirmiştir: «Kadın, çocuk, altın, gümüş, at, sığır, koyun ve deve. İnsanların dünyada metalleri bunlardır.» (Al-i İmran sûresi, âyet: 14).

O halde bir kimse bunlardan birini, ahiret işini huzuru kalbî yapmak maksadıyla temin ederse, ahiretin işini temin etmiş olur. Zira dünya üç derecedir: Zarûret miktarı yiyecek, giyecek ve meskenidir. Bu miktardan fazlası ihtiyâçtır. İhtiyâçtan fazlası da süsür. Süsün sınırı yoktur. Birinci derece ile yetinip kanaat eden, her çeşit gunahlardan kurtulur. Üçüncü dereceyi seçenler, helâk uğruna yuvarlanıp kızgın cehenneme düşer oldu. İkinci dereceyi seçenler ise, tehlikeden kurtulmadı. Zira ihtiyâcın iki yönü vardır: Biri zarûrete yakındır. Diğer de lûkâe yakındır. Bu iki yönün birbirinden farkı, şüpheli ve zandan arı değildir. Zira o, letihada, dikkat ve düşünmeye bağlıdır. Bazen olur ki, ihtiyâç miktarından fazlasına ihtiyâç yok iken, ihtiyâç olduğunu sanır, onun teminine çalışır, hesap ve asâba düşer. Bunun için büyük sıkılar ve ihtiyâc olanlar zarûret miktarını seçmişlerdir. Bu hususta insanların önder ve rehberi Üveys-i Karanî'dir.

Üveys-i Karanî, dünya işlerini kendine o kadar dar tutmuştu ki, insanlar onu deli sanarlardı. Bir-iki yıl geçer, onu göremezlerdi. Sabah namazı vaktinde gider, yatsı namazından sonra gelirdi. Onun gödesi bir tane harma idi. Bir taneden fazla eline geçerse, zarûret miktarınca yer, gerisini sadaka verirdi. Elibesli, yollardan ve merbelerden topladığı eskilerdi. Bunları yıkar, temizler, kendine «bîbe» yapardı. Bir yerden geçerken çocuklar onu alaya alıp, taşlarırdı. O da «Küçük taşlar alın ki, beni yaralayıp abdest ve namazdan alıkoymasın.» derdi. Bu sebepten Resûlullah onu görmeden ona dua eder, onu overdi ve onu Hz. Ömer'e de vasiyyet edip tenbihat verdi.

Ömer (r.a.) minberde iken bir grup Iraklıyı gördü. «Iraklılar ayağa kalkın.» dedi. Hepsi ayağa kalktılar. «Kûfe şehriden olmayanlar otursunlar.» dedi. Kûfe'den olmayanlar oturdular. «Karenden olmayanlar da otursunlar.» dedi. Hepsi oturdu. Yalnız bir kişi ayakta kaldı. Ömer: «Ey kişi! Sen Karen'den misin?» dedi. «Evet» dedi. Ömer «Üveys-i Karanî'yi bilir misin?» dedi. «Bilirim, o değersiz bir kimsedir, sizin buyurlduğunuz mertebeye değildir. Bizim aramızda ondan divâne, ahmak, fakir ve aşağı kimse yoktur.» dedi. Ömer bu sözleri duyunca ağladı ve dedi ki: «Resûlullah'tan duyduğum ki, o sizin hükür gördü-

günür kimse, öyle bir insandır ki, kıyâmet gününde Rabia ve Mûdîr kabîlelerinin insanları ve koyunları sayısınca insanlar onun şefaatıyla cennete girecekler.»

Rabia ve Mûdîr, İki Arap kabîlesidir ki, çok kalabalık olduklarından sayıları bilinmemektedir. Harem bin Hayyan der ki: «Ömer'den bu sözü duyunca, Üveys'ın hâlini öğrenmek için; Kûfe tarafına gittim. Onu aradım, Firat kenarında buldum. Temizlik yapıyordu, çamaşırını yıkıyordu. Ferasetinde Üveys olduğunu anladım. Zira bazı vasıflarını da işittim. Selâm verdim. Selâmımı alıp başa baktı. Elini öpmek istedim, elini vermedi. «Allah sana rahmet, mağîret eylesin.» deyip hâlini sordum ve ona olan sevgimden ve bu kadar saygıyı gördüncе kendisine acıdığından elimde olmadan ağladım. Benim ağladığımı gördüncе o da ağladı ve: «Allah sana uzun ömürler versin. Ey Harem bin Hayyan! Nasılsın, halin nedir? Ey benim kardeşim!.. Beni kim sana tavsiye etti? yol gösterdi?» dedi. Harem: «Benim adamı, babamın aşını kim sana söyledi?» dedi. «Herşeyi bilen, herşeyden haberdar olan Allah bana bildirdi. Benim ruhum senin ruhunu tanır. Zîrâ mü'minlerin ruhları, birbirlerini görmese de birbirlerini tanırılar.» dedi. Harem: «Ya Üveys! Bana Resûlullah'tan hâdis rivâyet et de, senin yoldüğün kahın, dedim.» dedi. Üveys: «Benim başım, canım Resûlullah'a tevhî olsun. Ben onu görmedim. Onun hâdislerini başkalarından işittim. Kendime hâdikler rivâyet etmek kapısını açmak istemem. Ben mühaddis, müfîti ve şâis olmak istemem. Benim başka işim vardır, ondan boş zaman bulamıyorum.» dedi. Harem: «Bâri Kur'an-ı Azîm'den bir âyet oku, ona senden dîlilyyim ve bana dua et; bir vâsiyyet et, onunla amel edeyim. Zîrâ ben seni Allah için severim.» dedim. Bunun üzerine benim elimi tuttu. Firat kenarına götürdü ve: «Ömer bilâhî mince's-eytan'r-racim.» dedi ve ağladı. Sonra: «Hak Teâlâ buyurur: Bütün âlemlerin en üstünü en doğrusu Allah'ın kelâmudur. «İlâ gûkleri yeri ve aralarındakileri oyun olsun diye yaratmadık.» âyetini «O, duyan ve bilendir.» âyetine kadar okudu. Ondan sonra bir feryat etti ki, boyıldı, zannettim. Sonra: «Ey evlâdım, babam öldüğü gîbâ, sende yakında geleceksin. Ya cennete, yahut cehenneme gideceksin.» dedi. Sonra: «Deden Adem Peygamber, annen Havva, Nuh, İbrahim-i Halîl, Musa, Allah'ın halîfesi Davud ve Allah'ın Peygamberi Muhammed bütün bunlar öldüler. Resûlullah'ın halîfesi Ebu Bekir öldü. Benim kardeşim Ömer de öldü. Vah Ömer, vah Ömer.» dedi. «Allah sana merhamet etsin, ya Üveys! Ömer henüz ölmemiş, dedim. Üveys: «Hak Teâlâ Ömer'le Mü'münü bana haber verdi.» dedi ve: «Ey Harem! El ki, ben ve sen ölmüşlerdiz.» diye ilâve etti. Sonra salâvat getirip bir kısı dua okudu ve: «Sana vâsiyyetim olsun ki, Allah için iyiliği cidden bırakma ve bir an ölmüş anmaktan gîlî olma. Kavmince düşünce onlara da nâsihat et. Nâsihati, Hak Teâlâ kullarından esirgeme, ehl-i sünnet ve cemaata muvafakat et, onlara muvafakatıtan bir ayak geri kalma. Zîrâ aniden dîleden olur, cehennem ateşine müstahak olursun.» dedi. Sonra bir kısı dua okuyup: «Ey Harem! Bundan sonra ne ben seni gülerim, ne de sen beni. Beni duadan unutma. Ben de

seni unuttum. Sen bu tarafa git, ben de bu tarafa giderim.» dedi. Harem diyor ki, bir saat beraber girmek istedim, rûm olmadı. O ağladı beni de ağlatmak tuttu. Sonra arkasından baktım. Gitti, bir köye girdi. Bundan sonra haberini alamadım.

O hâlde bil ki dünya âfetlerini anlatan kimselerin çoğunun hâli budur. Peygamberin ve velilerin yolu da budur. Azim esabî insanlar bunlardır. Eğer bu dereceye ulaşmazsan, hâlî dünya yokunu ihtiyâş makları çok, fazla çıkmaz, sahd ve takva yolunu seç ki, tehlikeye düşmeyeyen. Dünyanın fitnelerini ve âfetlerini kötölemek hususunda bu kadar yetiştir. Diğer kitabın bağında zikredildi.

ALTINCI ASIL

MÜHİLİK BÖLÜMÜNDEN

CİMEİLİK, HİRS VE MAL TOPLAMAK

Bil ki, dünyanın dalları çoktur. Onun dallarından biri mal ve nimet, biri de makam ve hürmettir. Bunlar gibi daha bir çok dalları vardır. Fakat malın fitnesi büyüktür. Onun en büyük fitne olması, ondan kurtuluş çaresi olmadığındandır. Allah Teâlâ ona «akase» (dar geçit) buyurmuştur. Nitekim: «Fakat o dar geçidi aşmaya gayretmedi.» buyurur. Hem de dünyadan daha zor geçit yoktur. Zîrâ dünyanın, ihtiyâçları, şehvetleri gibi askeri vardır. Ahiretin azığı da dünya ile hâsıl olur. Zîrâ yiyecek, giyecek ve meskenden kurtulma çaresi yoktur. Bunlar da malın tâ kendisidir ve mal ile elde edilen şeylerdir. Bu itibarla bunlardan vazgeçmenin çaresi yoktur, onları elde etmeden selamet bulmak da mümkündür. Eğer dünyalık olmasa, fakir düşüp —Allah korusun— küfre düşme korkusu olur, dünyalık olursa, zengin olup azgınlık ve dalâlet ihtimali olur. Fakirin iki hâli vardır: Biri dünya hırsı, biri de kınasattır. Hırsın da iki hâli vardır: Biri insanlardan dilenip tamsa' etmek diğeri de, çalışıp kazanmaktır. İnsanlardan dilenmek meşrûm, çalışmak da makbûldür. Zengin de iki hâli vardır: Biri israf, diğeri de iktisattır. Bunlardan iki kötü, ikincisi de iyidir. Bunlar birbirine benzer ve karıştırlar. O hâlde bunları bulmek ikam ve mümkündür. Hâlkın malın âfeti de var, faydası da vardır. Bunun ikisini de bulmek farardır. Zîrâ ancak böylece faydayı temin edip âfetten sakınabilirsin.

MAL SEVGİSİNİN ÂFETLERİ

Bil ki, Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, mallarınız ve çocuklarınız için Allah'ın zikrinde anıkoymasın. Böyle yapanlar şüyan etmiştir.» (Munafikûn sûresi, âyet: 9) Resûlullah buyurur ki: «Mal ve makam sevgisi, kalbte mîlâka, sıyan toprakta tere otumu bittirdiği gibi bitirir.» Yine buyurdu ki: «Mal ve makam sevgisi: nefsîkâmanın göğüsüne dağıtıldığı gibi, iki sıyan kurt, koyun sürüsünü dağıtamaz.»

Resûlullah'a, senin ümmetin en fenası kimdir? diye sordular. «Zenginlerdir.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Benden sonra bir kavim gelecektir ki, çeşitli nefis yemekler yiyecekler, çeşitli elbiseler giyecekler, güzel kadınlar alacaklar, kıymetli atlara binecekler. Onların içi az şeyle doymayacak, çok şey de kanaat etmeyecekler. Onların bütün gayreti dünya için olacaktır, dünyaya tapacaklar, herşeyi dünya için yapacaklardır. Bu sebeble benden vâsiyet olsun ki, sizden, sizin çocuklarınızdan onları kim görürse, onlara selâm vermesin, hastalarını sormasın, cenazelerinin arkasından gitmesin. Onların b yüklerine hüsnîyet etmesin. Bunları yerine getirmeyen kimse İslâm Dini'ni yıkmakta onlara ortak olur.» Yine buyurdu ki: «Dünyayı, dünyaya ehline bırakınız. Zira kâfiyet miktarından fazla dünyalık peşinde koşan, bilmeden kendi helâkine çalışmış olur.» Yine buyurur ki: «İnsanoğlu benim malım, benim malım der. Senin malından yiyip harcadığın, giyip eskütüğün ve sadaka verip ahiret için hâki kayduğundan başka naksibin yoktur.»

Bir kimse Resûlullah'a sual edip: «Bana ne olmuştur ki, bende hiç ölüm tedariki yoktur.» dedi. Resûlullah: «Senin malın var mıdır?» buyurdu: O kimse: «Vardır.» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Malın kendinden önce gönder, yani sadaka ver ki ölüm tedariki olsun, Zira mal sevgisiyle dolu olan kalb, malı dünyada bırakıp gitmeğe râa olmaz. Malın önce gönderdin mi, kalb de arkasından gitmeğe yânelir.» Yine buyurdu ki: «İnsanoğlunun üç çeşit arkadaşı vardır: Bir. Ölümceye kadar beraber kahr ki, o, mahdûr. İkinci, kâhır kenarına kadar beraber gider ki o, çocuk çocuğu, akraba ve yakınlarıdır. Üçüncüsü, kıyâmete kadar beraber kahr ki bu da, iyi veya kötü amel ve ahlâkındır.» Yine buyurdu ki: «İnsanoğlu ölünce, insanlar, dünyada neyi kaldı, diye sorarlar. Melekler ise, İleriye ne gönderdi diye sorarlar.» Yine buyurdu ki: «Dünyada arazi edinemeyiniz ki, dünyayı seveniyeciniz.»

Havariiler: «Ey İsa, niçin sen su üstünde yürüyebiliyorsun ve biz yürüyemiyoruz?» İsa buyurdu ki, sizin yanınızda altın ve gümüşün örneği var mıdır? Evet vardır, dediler. Benim yanınızda topraktan farkı yoktur, buyurdu.

MALIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA GELEN HABERLER

Bir kimse Ebu'd-Derda'yı incittili. Ebu'd-Derda: «Allahım, sen ona sıhhat, âfiyet, uzun ömür ve çok mal ver.» dedi. Bu, bedduzların en ağırıdır. Zira bunlar kimse nâsib olursa, âhiret ahvalinden gâfil olup helâk olması muhtâktır. Hz. Ali bir gün eline bir akçe alıp dedi ki, sen öyle bir şeysin ki, elîmden çıkmadan bana faydan dokunmaz. Hasan-ı Basri der ki, altın ve gümüşe kıymet veren kimseyi Cenâb-ı Hak hor ve zelil eder. Hâdîste: «Altın ve gümüşün sikkelerini çıkardıkları zaman şeytan onu yüzüne, gözüne sürdü ve dedi ki, seni seven, benim satın almış kulumdur.» denilmektedir.

Yahya bin Muaz diyor ki: «Altın ve gümüş; yılan ve akrebtir. Afsanusa öğrenmeden ona el uzatma. Yoksa onun zehiri seni öldürür.» «Onun afsunu nedir, ya Muaz?» dediler. «Helâlden kazanmak ve doğru yolda haremaktır.» dedi. Müslim bin Abdumelik, Ömer bin Abdulaziz ölürken yanına gitti ve: «Bü'minlerin emiri, öyle bir iş ettim ki, dünyada hiç kimse ona etsemeyiştir. Onuğ oğlun kaldı. Onlara bir altın, bir akçe bırakmadım.» Ömer, «Beni kaldırın oturayım.» dedi. Kaldırdılar, oturdu. Dedii ki, onların malını alıp başkasına vermedim. Başkasının malını da onlara vermedim. Benim oğullarım ya salih olurlar, ya da olmazlar. Eğer salih olurlarsa, Hak Teâlâ onlara kıfâ yet eder. Eğer salih olmazlarsa, ne hâlde olurlarsa olsunlar, pam yemem. Muhammed bin Kâ'bî-Karzi büyük bir servete sahip idi. Ona dediler ki, bu oğulların için mal bırak: «Yok, kendim için Hak Teâlâ yanına bırakırım. oğullarım için Allah'ı bırakırım ki, onları iyi eylesin.» dedi. Yahya bin Muaz der ki, mal olanların iki musibeti vardır. Biri, plüm vaktinde bütün malını elinden alırlar. Diğer, bütün mal ondan sorarlar ve onu muahaze ederler.

MALIN İYİ YÖNLERİ

Bü ki, mal garçı birçok yönlerden meşhurdur. Fakat bir yondan değerlidir. Zîrâ malda hem hayır, hem de şer vardır. Bunun için Hak Teâlâ ondan hayır diye bahsetmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Eğer Mü, hayır (mal) bırakarsa, miras ama-baha ve akrabalar içindir.» buyurmaktadır. Resûlullah buyurur ki: «Fakirlik kinfere götürülebilir.» Bunun sebebi şudur ki, fakir kendini çaresiz, muhtac görüp ve dünyada çeşitli nimetleri görünce, şeytan ifva verip der ki: «Allah Teâlâ'nın bu yaptığı ne biçim adalet, ne biçim ınsaf ve ne biçim haksız tahsimaştır. Bir fânî ve bir zâlime bu kadar mal ve nimet verir. Öyle ki, malının haddini, hesabını bilmez; kayacak yer bulamaz. Sen ise, çoluk çoruhunla, aç, çıplak kalmaktan perişan oluyorsun. Sonra ihtiyac miktarı bile vermez. Eğer vermeye gücü yetmiyorsa, onun kudretine kusur olur. Eğer vermediği hâlde vermiyorsa, onun rahmetine kusur olur. Eğer âhiret sevâbını vermek için dünya malı vermiyorsa, açlık ve çıplaklık zahmetini çektiirmeden verilecek niela vermiyor? Eğer maktedir değışse, kudreti mükemmelen değışdir.»

Allah Teâlâ kerimdir, rahimdir, yegâne cümertür, kudreti tamdır. bütün âlemi belâ ve mihnette tutar, halbükî onun kudret hazinesi rahmet ve nimetle doludur, diye ilikât etmesi zordur, şeytanın verirse için yol bulacağı bir yordur. Bu defa bütün âleme sarı plâ: olan kaza ve kaderi hatırlama getirmeye başlar. Bu yünden kump telek ve samana sövmeye başlar ve: «Falek bunamağ, akıma kavbetmiş, zaman aksine dönmüştür. Mal ve nimet, bütün ehli olmayana ve ahmaklara verilmiştir.» Eğer ona derlerse ki, zaman da emre meftî'dir,

emre bağıdır.» Eğer öyle değildir, derse kâfir olur. Eğer evet eyledir, derse, enâ ve cefâyı Hak Teâlâ'dan almış olur. Bu da kufurdur.

Bu sebepten Resûlullah buyurur ki: «Zamana sövmeyiniz, zaman Allah'tır.» Yâni sizin olan işleri havale ettiğiniz ve ona zaman diye ad verdiğiniz şey o, Allah'tır. Fakirlik ve ihtiyacın insana küfre sevk-etmesinin ekseri yolları bu anlatıklarımızdır. Eğer fakir olan kimse belgus, mançus satarsa olursa çabuk küfre düşer. Ancak imana ve terhidi şu derecede olsa ki, Hak Teâlâ'dan rızâ olur fakirliği ganimet bilip mal ve nîmet fazla olmasından sakınır ve fakirliğin kendisine hayırlı olduğuna inanırsa bu tehlikeden kurtulur. Eğer ekseriya bu sîfat üzere olursa, yâni fakirliği ganimet bilip malın çoğalmasından sakınarsa, yeteri kadar mal edinmesi daha iyidir. Bunun için mal medhe şâyandır, dedik.

Malın medhe değer olmasının bir sebebi de şudur ki, büyük zât-ların maksadı âhîret saadetidir. Ona ulaşmak ancak şu üç şeyle mümkün olur: Biri, kalbedir. İlim ve güzel ahlâk gibi. İkinci, bedendir, sıhhat ve selâmet gibi. Üçüncüsü de bedenın dışındadır. Kifâyet miktarı mal gibi. Bütün nîmetlerin en aşağısı kalbin ve bedenın dışında bulunması bu nîmettir. Bu nîmetin de en aşağısı altın ve gümüş-tür ki, bunların faydası yoktur. Ancak yiyecek, giyecek, masken ve diğer ihtiyâclara vesile olduğu için faydası olur. Yiyecek ve giyecek beden içindir. Beden de duyuları ayakta tutması içindir. Duyular da akıl içindir. Akıl da, Cenâb-ı Allah'ı görmek ve marifetullahı kavuş-mak için kalbin nuru ve lâmbası durumundadır. Marifetullah ise, saadet tohumudur. O hâlde üstün gâye evvel ve âhîr olan Allah'tır. Bu anlatıklarımız Hak Teâlâ'ya ulaşma yoludur. Bunu bilen, dünya ma-lından kifâyet miktarı azık tutan, bundan fazlasını ödürücü zehir bilen kimseğin malı ve kendisi medhe şâyandır.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Ya Rabbî. Âlî Muhammed'in malını kifâyet miktarı eyle.» Zira kifâyet miktarından fazla olan mal-dan helâk kokusu gelir. Kifâyet miktarından eksik olandan da küfür kokusu gelir. Demek ki, bu da helâk sebebi olur. Bu anlatıklarımız bilip güzel âkâda sahib olan hiçbir zaman malı sevmey, dünyaya muhabbet etmez. Bir kimse, bir gâye için bir şey talep ederse, hakikatle o gâye elindiği şeyi talep etmiş olur, başka bir şeyi talep etmiş olmaz. Şu hâlde mal, yalnız mal olması hâsasıyla seven kimse başaşağı ol-muş, malın hakikatini, malın niçin olduğunu bilmemiş olur.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Altın ve gümüşe tapın hay-a-ğı olaustur.» Resûlullah yine buyurur ki: «Bir şeye bağlı olan esen kölesidir. Bir şeye itaat eden, onu mâbud edinmiş olur.» Bunun için İbrahim (a.s.) «Beni ve eşularımı putlara tapmaktan koru, Al-lahım!» buyurdu. Büyük zâtlar derler ki, İbrahim'in puttan maksadı altın ve gümüşdür, Zira insanların bir çoğunun putu ve mâbudu al-tınla gümüşdür. Yoksa Peygamberlerin mertebesı puta tapmaktan korınmaktan yücedir.

MALIN FAİDE VE ZARARLARI

Bü ki, mal hem zehiri, hem de panzehiri olan bir yılanı benzet. O hâlide malın zehiri ilâcından ayrılmayınca hâli bilinmez. Bunun için önce malın fayda ve âfetlerini bir bir beyân edelim.

Malın faydaları iki kısımdır: Düni dünya ile ilgilidir. Bu kısmın ıtrafa ihtiyacı yoktur. Zîrâ berkes onu bilir. Diğeri de, din ile ilgilidir. Din ile ilgili faydaları da üç çeşittir:

Birinci çeşit: Mal, ibâdet, ya da ibâdetle ilgili hususlar için nafa-ka yapmaktır. İbâdet için harcanan mal, hac gata ve benzeri hususlar için harcanan maldır. Bu yerlerde mal harcamak bizzat ibâdettir. İbâdetle ilgili olan şeyler, yiyecek ve giyecektir. Zîrâ ancak bunlarla insan bütün ibadetleri yapmak gücüne ve imkânına sahip olur. Kendileri yapılmadan ibadetlerin yapılması mümkün olmayan herşey ibâdettir. Kifâyet miktarı malın olmayan bütün zamanında bedenıyla ve kalbiyle onu istemekle meğûl olup ibâdetten mahrum kahr. O hâlide huzuru kalbe ibadet yapabilmek için gerekli miktarı kazanmak ibâdetin kendisi olur, dünya kâbilinden değil, dinî faydalardan olur. Bu, kalbin niyet ve kasdıyla değişir. Bakmak gerekir, eğer kalbin kibîsi (amacı) âhiret yoluğu için mal kazanmak olursa, ihtiyaç miktarı olan yol anığı olup, âhiretin dışında olmaz. Şeyh Ebu'l-Kasım Gergani'nin bir helki tarlası vardı. Onun mahsulü ile geçinirdi. Bir gün onun mahsulünden biraz getirmişlerdi. Hoca Ebdü Ah'den istittim ki, o mahsulden bir avuç getirip dedi ki, «Buna bütün mütevekkillerin tevakkülüne değişmem.» Bu sözün hakikatini ancak kalb murakabe-siyle meğûl olan kimseler anlar. Zîrâ âhiret yoluna gidebilmek için kifâyet miktarı malın kalbin huzuruna ne kadar yardım ettiğini o bilir.

İkinci çeşit: İnsanlara infâk olunandır. Bu dört kısımdır:

1 — Sadakadır. Sadakanın zevkû; fakirlerin bu yüzden yaptıkları duanın bereketi, onların hâmmetinin, rızasının dinî ve dünyevî tesirleri çok büyüktür. Mal olmayan bunlardan mahrumdur.

2 — Mürüvettir, misafirperverliktir, din kardeşlerine her ne kadar zengin de olsalar ihvan etmek, hediye vermek ve onlarla iyi ilişkilerde bulunmak, insanların işlerine el atıp âdetlerini, an'anelerini yerine getirmektir. Bunlar zengin de olsalar, bu işer iyidir, cömertlik, sahihlik sıfatı bununla mümkün olur. Cömertlik ise güzel ahlakların seçkindir. Nitekim bunun medfîi gelecektir.

3 — İnsan mal ile, ırzı ve şerefini şairlerden, çingenelerden, dilencilerden korur. Meselâ bunlara mal vermekle dillerinden kurtulur. Eğer vermezse, ona dil uzatıp kötülüklerini söylerler, gıybetini yaparlar ve ona söylerler. Resûlullah buyurur ki: «Kötü sözâlerin dilinden korunmak için onlara verilen şey sadaka olur.» Zîrâ kendine olacak sövmeye ve gıybet kapısına kapamaş olur; onların gıybetiyle hâsil

olacak kalb ilik meşgûliyetini bertaraf etmiş olur. Eğer bu şeklece bertaraf etmese, karşılız vermesi ve bu yüzden aralarında daha çok anlaşmazlık olması muhtemeldir. Bu da bu yüzden başka bir şeyle olmaz.

4 — Malını, kendi hizmetini gören kimselere vermektir. Zîrâ her-kes, gidip yemek, yıkamak, پوشmek satın almak, işi ile etmek gibi bütün işleri kendi eliyle yaparsa, bütün vakitleri bunlarla zayi olur. Bir kimseye farz-ı ayrı olan bir iş, başkasının yapması câiz olmaz. Meselâ uklar, ilik gibi. Fakat kendi yerine başkasına yaptırmak mümkün olan işlerle zamanı zayi etmek yusandır. Zîrâ omur az ve kısıtlı. Ezel yakındır. Ahiret yolculuğu uzundur. Ona çok azık ve zahire lâzımdır. İnsanın her bir nefesi büyük ganimettir. Onu boşuna zayi etmemek gerektir. Zarûri olmayan işlerle meşgûl olmamak gerekir. Bu da mal-dan başka bir şey ile olmaz. Zîrâ o iş yapan hizmetçilerin nafakasına karşılamak lâzımdır ki, onlar da zorluk ve zahmetini karşılayabilsinler. Gerçi işleri bizzat yapmanın sevâbe büyüktür. Fakat bu, bedeniyile taat edenlerin, kalbiyile taat etmeyenlerin derecesinde bulunmalarına işidir. Ama ilim ve marifet yolunda kalbiyile çalışan kimselerin, beden yapılan işlerinin başkası tarafından yapılması lâzımdır ki, taat hizmetinden ayrılmayıp beden yapılan işlerden daha önemli olan işler için kalb rahatlığı hâsıl olsun.

Öçüme çış: Kendisine yardım edenlere değil, hayırlı işlere harcamaktır. Meselâ köprü, cami, hastane, fakirlere vakıflar yapmak ve benzerleri gibi. Bunlar hayrat-ı ammedir: uzun zaman kalan şeylerdir. Ödükten sonra da dımarın hayr ve bereketi ruhuna ulaşır. Bu da maldan başka bir şey ile olmaz.

Malın dini faydaları bunlardır. Dünyevi faydaları ise, güzel elbiseler giyer, orunda azık ve kıymetli olur. Kendisi başkasına değil, başkası ona muhtaç olur. Dostları çok olur. Bütün insanların gözünde kıymetli görünür, herkes tarafından sevilir. Herkes ona azık ve kıymetli nazariyile bakar.

MALIN ZARARLARI

Bu âfetlerin bir kısmı dünya ile, bir kısmı da din ile ilgilidir. D e-ri ilgil olan âfetler üç kısımdır:

Birinci kısım: Fısık ve gunah yolunu kolaylaştırır. İnsanın içindeki şehvetlerin arzusu daima gunah işlemektir. Fakat âcizlik, kudretsizlik o gunahdan ayrı kalmanın sebeplerinden birisidir. Şeyle ki Eğer gücü yeterse, ya gunah işler, yahut sakreder. Gunah işlerse, helâk olur. Sakrederse muhabet ve belâyâ muhtaç olur. Zîrâ gücü yeterken sabretmek hayli zordur.

İkinci kısım: Mal olan kimse din yolunda kuvvetli olup kendin gunahlardan korusa bile, nimetlerden faydalanmaktan ve çeşitli mu-bâhılardan kendini koruyamaz. Kim kudretli var ilen arpa ökmeyi: yırıp sert elbiseler giyebilir? Nitekim Saleyman Peygamber bu kadar

büyük saltanata sahip iken böyle yapardı. Kendini nimetlerden faydalanmaktan sabırdıp koruyamayınca bu rahatlıklara alışır, bunlar-
sız sabredermez olur. Dünya onun cenneti olup ölümlü sevmemeye baş-
lar. Her zaman da rahatlık imkânlarını belâiden temin etmek müm-
kün olmaz. O zaman şübheli yollara girmeye başlar. Zaten sultanla-
rın yardımı olmadan mal kazanmak mümkün olmaz. Onun için sal-
tanlara hizmet etmek zorunda kalır. Onlara yaranana, nifak, rıya ve
yalan söylemek vadişine düşüp onlara yakınlığa çalışır. Biraz ya-
kınılık olunca, kendisini beğenmemeleri endişesine düşer. Tam yakın-
lık hâsıl olunca sultanın yakınlarından olur. Etrafında düşmanlar
payda olur. Onu kuskunp onu incitmeye çalışırlar. O da düşmanlara
karşıtlık verir. Aralarında çeşitli düşmanlıklar meydana gelir. Bu ah-
lâk, bütün günahların tohumudur. Zîrâ bunlardan yalan söylemek,
gıybet etmek, insanlara kötülük işlemek hâsıl olur. Kalbinde ve di-
linde her çeşit günah meydana gelir. «Dünya sevgisi bütün günahla-
rın başıdır.» İddiası anlama da budur. Bütün bu günahlar dünya sev-
gisinin dallarıdır. Dünya sevgisinden doğan günahlar kur değil, on de-
ğil ve yuz de değildir. Belki onların haddi, hesaba yoktur. Çyle bir
çukurdur ki, dibi, nihayeti yoktur. Günahlara düşen insanlar için ha-
zırlanan cehennem çukurunun dibi ve sonu olmadığı gibi.

Üçüncü kısım: Allah'ın koruduğundan başka hiç kimse bundan
kurtulamaz. Eğer mal olan kimse hiç günah işlemese, ondan bol bol
faydalanırsa, gübheli şeylerden uzak kalsa, sühd ve vera' yoluna
hakkıyla gözetse, şöyle ki, helâlden kazanıp Hak yoluna sarf etse bile,
o mal muhafaza etmek mutlaka kalbini meğrûl eder. Kalb meğrûl-
yeti de onu Hak Teklâ'dan uzak düşürür, Allah'ın celâli ve azâmetsine
düşünmeye mâni olur. Bütün ibâdetlerin baî ve sarı, Hak Teklâ zikri-
nin gâlib olması, Cenab-ı Allah ile tam ünsiyet peyda etmesi ve ken-
dinden ayrı olan herşeyden müstağni olmasıdır. Bu da ancak başka
elbetten fikir ve endişeli olmayan rahat bir kalb ile mümkün olur.
Mal sahibinin ıztırası, arzâsı olursa, vakitlerinin çoğu bakımıyla, ortak-
larıyla husumet yapmakla, haracına, usurunu vermek ve hizmetçilerini
hesabıyla geçer. Ticaret yapıyorsa, vakitleri, ortaklarıyla husumet yap-
mak, onların takasrâtıyla, yolculuk tedbirleriyle, kazancı fazla işleri
seçmekle geçer. Koyunları olursa, yine banum gibi çeşitli meğâlesi
olur. Hâşâ, bir nevi meğâlesi olmayan hiçbir mal yoktur. Meselâ, yer-
de gömülü bir mal olup hergün ihtiyacı kadar çıkarıp harcıyorsa, yi-
ne kimse almasın ona göz dikmesin ve yerini bilmesin diye onu gizle-
mekle meğrûl olur. Zîrâ dünya ehlinin endişe vadişinin sonu yoktur.
Dünya ile beraber olup da kalb rahatlığı bekleyen kimse, denizin or-
tasına düşüp de elbisesinin ıslanmamasını isteyen kimseye benzer.

Malın fayda ve zararlarını bu anlatıklarımızdır. Akıld ve bîlgil-
er olanlar dünyaya dikkat edince, bilirler ki, dünyadan kifâyet miktarı
mal, ısraktır (ilâştır). Kifâyetten fazlası öldürücü zehârdır. Resûl-ü-
lâh kend. ehli beyti için kifâyet miktarı istedi ve kısaca işaret ha-
yurdu ki. «Kifâyet miktarından fazla mal, farkında olmadan helâk

eder.» Ama dünyayı tamamiyle terkedip dünyadan hiçbir şey bırakmamak ve kalbi ihtiyac sebebiyle meşgûl ve kayıtlı bulundurmamak mer-tebesi de şer'ın makbul değildir. Nitekim Hak Teâlâ Resûlullah'a fer-mar edip buyurur ki: «Elini boynuma bağlama, onu büsbütün de açıp saçma. Sonra kınanmış, pişman olmuş bir hâle eli boş açta kalır-sın.»

TAMA' ve HIRSIN ZARARLARI ve KANAATIN FAİDELERİ

Bil ki, tama' kötü ahlâktandır. Tama' öyle bir şeydir ki, için ba-şında zelliliğe, sonunda da mahrubiyete sebep olduktan başka tama' karın meradı hâsıl olmaz. Bundan başka ondan birçok kötü ahlâklar da doğar. Zîrâ bir kimse, bir kimseden bir şeyi tama' edip beklerse, kuşkusuz ona yaranmaya, nifâk etmeye, onun hafife alma ve istih-zasına sabredip bunlar götü daha birçok münasip işlerine müsaade et-meye ve tant ve ihâdetli riyâ ile yapmağa başlar. İnsanoğlu zaten hâ-ris yaratılmıştır. Sahib olduğu mala kanaat etmez. O hâle insan ka-naatten başka bir şeyle hırstan ve tama'dan kurtulmaz.

Resûlullah buyurur ki: «İnsanoğlunun iki vadi dolusu altını ol-sa, doymayıp bir vadi dolusu daha ister. İnsanoğlunun gözünü toprak-tan başka bir şey doyurmaz. Tama' ve hırstan vazgeçip tevbe eden kimsenin tevbesini Hak Teâlâ kabul eder.» Resûlullah yine buyurdu ki: «İnsanoğlunun iki şeyden başka herşeyi ihtiyarlar: Bu ikkinden biri, onun yaşama ümidi, diğeri dünya sevgisidir.» Yine buyurdu ki: «Saadetli insan, kendisine selâmet yolu gösterilip kıfâyet miktarı mal verilince, onunla kanaat eden kimsedir.» Yine buyurdu ki: «Ruh'u'-kudus (Cehrîl) benim kalbime ilham edip dedi ki, hiçbir kul razı tamâm olmadan ölmez. O hâle Allah'tan korkunuz ve dünyayı iste-mekte yavaş davranınız.» Yâni onu istemekle fazla çabalamayın, had-dinden fazla muhteris olmayınız.

Yine buyurdu ki: «Şühbelli şeylerden sakınınız ki, insanların en çok ihâdet edeni siz olunuz. Sahib olduğunuz şeye kanaat ediniz ki, insanların en çok şükür edeni siz olunuz. Kendi nefsinize istediğinizi, diğer insanlara da isteyiniz ki, mü'min olunuz.»

Avî ben Malik El-Eşari diyor ki, «Resûlullah'ın huzurunda idim. Benim ile beraber yedi, yahut sekiz kişi daha vardı. Buyurdu ki: «Al-lah'ın Resûline biat etmez misiniz?» «Ya Resûlallah! Biz biat etme-dik mi ki...» dedik.» Tekrar: «Biat ediniz» buyurdu. Biz de elimizi uza-tıp «Neye biat edelim? Ya Resûlallah'te dedik. Buyurdu ki: «Allah'a inamp ona ortak koymayacağımıza, beş vakit namaz kılacağımıza, Hak Teâlâ'nın her buyruğunu seve seve yerine getireceğimize.» Yavaşça hur-see daha söyledi: «Hiç kimsenin bir şeyini almayacağımıza...» Avî ben Malik diyor ki, bundan sonra bu insanlar Resûlullah'ın bu sözünü duyunca öyle oldular ki, birinin elinden kumçısı düşerse, başka birisi buna geri sahibine vermek için de eline almazdı.

Müsa (a.s.) dedi ki: «Ya Rabbi! Senin kullarının en zengini hangisidir?» Allah: «Verdiğim şeye kanaat eden kimsedir.» buyurdu. Sonra: «Ya Rabbi! Kullarının en âdili kimdir?» dedi. Allah: «Kendü-ğünden inâfı davranandır.» buyurdu. Muhammed bin Vasi, kuru ekmeği suya batırıp yedi ve, «Bunu kanaat eden herkesten müstağni oldu.» dedi.

İbn-i Mes'ud der ki, «İlergün bir melek çağırıp der ki: Ey insan-oğlu! Sana kulâyet eden az şey, seni gâfile düşüren çok şeyden hayırlıdır.» Şamit bin Aclan der ki, «Senin karın ancak bir karı eni ve bir karı boyu vardır. Bu kadar az bir şey, nasıl seni cebenneme götürür?»

Hâdiste: «Allah buyurur ki, ey insan-oğlu, eğer bütün dünyayı sana versem, senin ondan nâsibin yiyeceğinden fazla olamaz. O halde yiyeceğinden fazla vermeyip fazlasının hesabını başkasına yüklersen, sana yaptığım bu iyilik ve ihسانdan daha büyük iyilik ve ihسان olur mu?» buyurulmaktadır.

Hukemadan bir der ki: «İlâhî ve tana-kârdan daha çok eziyet ve sıkıntıya sabreden kimse yoktur. Kanaat ehlinin daha rahat yaşayan kimse yoktur. İläsed edici kimseler kadar uzun üzüntü çekem kimse yoktur. Dünyaya terkeden kadar hafif yüklü kimse yoktur. Rô-tû amellî âlim kadar pişman olan kimse yoktur.»

Şa'bi der ki, «Bir kimse bir serçe yakaladı.» Serçe, «Beni ne yapacaksin?» dedi. «Seni yiyeceğim.» dedi. Serçe: «Beni yemekten sana ne fayda olur? Sana uç yeti öğreteyim, onlar beni yemekten daha faydalı olur. Birini elinde iken söylerim, İkinci'sini beni bıraktınca uçup bir ağaca konunca söylerim. Üçüncü'sünü de ağacın başından uçup dağın başına konunca söylerim.» dedi. O kimse, «Peki, birinci sözünü söyle.» dedi. Serçe, «Elinden kaçan bir şeye üzülm.» dedi. Serçe'yi salıverdi. Serçe uçup ağaca kondu. O kimse, «İkinci sözünü söyle.» dedi. Serçe: «İmkânsız şeye inanma.» dedi. Bundan sonra serçe uçup dağın başına kondu. O kimse, «Üçüncü sözünü söyle.» dedi.

Serçe dedi ki: «Ey talihsiz! Eğer beni öldürmüş olsaydın, benim içimde iki tane kıymetli inci vardır ki, her biri on miskal gelir, onlar sana nâsib olurdu. Bundan sonra fakirlik yüzü görmeydin.» O kimse parmağını usup salıverdiğine pişman oldu ve biri o üçüncü söze bir daha söyle, dedi. Serçe, sen, söylenen iki sözü unutun, üçüncüyü ne yapacaksın? dedi. Evvel sana dedim ki, giden şeye uzulme. Sen uzuldün. Sonra imkânsız şeye inanma dedim. Sen inandın. Sen bilirsün ki, benim ağırlığım iki miskaldan fazla değildir. Bende yirmi miskal nasıl olur? Bunu söyledi ve uçtu. Bunu susun için söyledik ki, tama' olunca, insan bütün imkânsız şeylere de güvenip inanır. İbn-i Semak der ki: «Tama' öyle bir iptir ki, ortası insanın boynuna, iki ucu da ayaklarına bağlıdır. Sen boynundaki ipti çıkar ki, ayakların bağ-dan kurtulsun.»

HİRS VE TAMA'IN İLÂCI

Bil ki, hirs ve tama'n ilâcı; sabır acılığından, ıllım teslîliğinden ve amel zorluğuyla mürekkab bir macundur. Bütün kalb hastalıklarının ilâcı bu karışımın mürekkabıdır. Bundan beş ilâç meydana gelir:

Birincisi: Ameldir. Amel, az masraf yapmak, kaba sert elbise-ler giymek, kuru ekmeğe kanaat edip arasına katık yemekdir. Zira bu miktarda tama'ınız ve hırsızlığınız ile geçirmek mümkün olur. Ama lüks yaşamak isterse nafakasının fazla olması lazım olur, kanaata imkân kalmaz. Resûlullah buyurdu: «İktisat eden fakir olmaz.» Yine buyurur ki: «İnsanların kurtuluşu üç şeydedir: Görünür ve görünmez yerde Allah'tan korkmak; fakirlikte, zenginlikte iktisat etmek; kırgınlık ve hoşnutsuzluk zamanlarında ınsaflı olmak.» Bir kâsse Ebû'd-Derda'yı (r.a.) gördü ki, hurma çekirdeğini topluyor ve diyor ki, «geçimde hafif olmak, kişinin güzel tedbirli olmasındandır.» Resûlullah buyurur ki: «İktisat eden, Allah kimseye muhtaç etmez. İktisat etmeyen, Allah fakirlikten kurtarmaz ve Allah'ı zikir eden, Allah unutmayıp dest edindir.» Yine buyurdu ki: «Masraf tedbirli ve hafif tutmak geçimin yaransıdır.»

İkinci ilâç: Günlük yiyeceğini bulunca, gelecek günlerin yiyeceği için kalbini meğmûl etmemektir. Şeytan ona İhva verip, «Senin ön-rün uzun olabilir ve yarın eline birşey girmeyebilir. O hâlde bugün durma, çal. Nereden mümkün olursa, oradan bul.»

Nitekim Allah buyurur ki: «Şeytan size fakirliği vadeliyor.» (Bakara sûresi, âyet: 268). Şeytan yarınki fakirlik korkusuyla sizi şimdiden sıkıntıya atmak ister, sizinle alay edip güler. Zira yarın gel-meyebilir. Gelse de, yarınki üzüntüsü, bugünkü korku ve üzüntüsün-den fazla değildir. O hâlde bundan kurtulmak için, insanın hâris ol-masıyla rızasının artmayacağına, eksilmeyeceğine, belki kıpırın rızası-nın mukadder olduğuna ve mutlaka şahitini bulacağına inanmak gerekir.

Resûlullah, İbn-i Mes'ûd'un yanından geçerken onu çok uzantı-la gördü. Buyurdu ki: «Ey İbn-i Mes'ûd, gönlünü üzüntülü tutma. Zi-râ takdir edilen herşey vâki olur. Senin rızık olan her şey sana ula-şır.» Bunu da kesin olarak bil ki, çok kere kul, ummadığı yerden rızık gelir. Nitekim Kur'an-ı Azîmde: «Allah'tan korkarlara Allah bir kapı açar ve ummadıkları yerden rızıklarını verir.» (Talak sûresi, âyet: 3-5). Sofyan-ı Sevrî (r.h.a.) der ki, «Mutlaki ol ki, hiç bir mut-taki açışından elememiştir.» Yani Hak Teâlâ insanların kalbini ona öyle ıskatli ve merhametli yapar ki, kendisi istemeden onun ihtiyacı kendisini bulur.

Ebû Hanım (r.h.a.) der ki, «Dünyada olan her şey iki kısımdır: Bana takdir edilen benim rızıktır, bana ulaşır. Başkasına takdir

edilen şey ise, bütün yerdtekiler ve göktekiler çabıyıp uğrayışa da hana gelmez o hâlde ben niçin yok yere durmadan çalıyayım.»

Üçüncü İbâç: Eğer tama' etmeyip sabrederse üzülür. Eğer tama' edip sabretmezse, hem sefil olur, hem de üzülür. Bundan başka âhrette kınanıp azab görmek endişesine de düşer. Birinci hâl üzere olursa sevâb kazanır, medh ve takdir edilir. O hâlde dikkat et, üzüntü çekip sevâb kazanmak, medh ve takdir ediliş azız olmak mı, yoksa keder ve üzüntü çekip rezil, rüsva olup azab korkusuna düşmek mi hayırlıdır? Resûlullah buyurur ki: «Mü'minîn huzetî, insanlara muhtaç olmamaklardır.» Hz. Ali (r.a.) der ki: «Sen, muhtaç olduğun kimseyle estirsin. O, senin emrindir. Sana muhtaç olan kimse senin estirindir ve sen onun emrindin.»

Dördüncü İbâç: Ha, bunu niçin yaptığımı düşünmektir. Eğer karımı doldurmak için yapıyorsa, eşek ve öküz ondan daha çok yer. Eğer fere şahveti için yapıyorsa, huncur ve ayı cıma hususunda ondan daha kuvvetlidir. Eğer güzel elbiseler giymek için yapıyorsa, çok yahu-di ve haristiyânlar vardır ki, onların elbisesi ondan daha güzeldir. Eğer tama' alakasını kesip kanaat ederse, Peygamber ve velîlerden başka bir şeye benzemez. O hâlde dikkat et, Peygamberlerin ve velîlerin kumundan olmak mı tyıldır, yoksa anlattığımız kumulardan olmak mı?

Beşinci İbâç: Malın zararlarına düşünmelidir ki, eğer malı çok olursa dünyada ve âhrette korku ve tehlikeden emin olmaz. Fakirlerden beggûz yıl sonra cennete girer. O hâlde daima kendinden yukarı olan kimselere değil, kendinden aşağı olan kimselere bakmalıdır. Zira Resûlullah buyurur ki: «Dünyada şâiden aşağı olanlara bakınız.» Zira ne kadar kanaat edilsen de, şeytan daima içre verip niçin kanaat ediyorsun, filan kimse ve filan kimse bu kadar mala sahiptirler, der. Haramdan kaçınınca, Şeytan: «Niçin kaçınıyorsun? Filan alim, filan insan kaçınmayıp haram yiyorlar,» der. Daima dünyada senden zenginini, din işlerinde senden aşağısını aklına getirir. Halbuki saadet bunun aksinedir. Şöyle ki, din işlerinde daima büyükleri örnek almalıdır ki, kendisinde kusur olduğunu bilsin. Dünya işlerinde ise fakirlere bakmalıdır ki, kendisinde zenginlik görsün.

CÖMERTLİĞİN SEVAB VE FAZİLETİ

Bü ki, fakir olan kimselerin hâlî hurs değil, kanaat olmalıdır. Zenginlerin hâlî cimcilik değil, cömertlik olmalıdır. Resûlullah buyurur ki: «Cömertlik cennette bir ağaçtır. Cömert olan kimse o ağacın bir budağına tutunmuştur. O budak muhakkak onu cennete çeker. Cimcilik ise cehennemde bir ağaçtır. Cimri olan kimse o ağacın bir budağına yapışmıştır. O budak muhakkak onu cehenneme çeker.»

Yine buyurdu ki: «İnsanlarda iki sıfat vardır. Hak Teâlâ onları sever: Biri, cömertlik, diğeri de, güzel ahkâktır. İki sıfat daha vardır ki, Hak Teâlâ onları sevmes: «Cimcilik ve kötü ahkâktır.» Yine buyur-

du ki: «Allah kendine, cömert ve güzel ahlâk olmayan bir dost yaratmadı.»

Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ cömert'in günahlarını affeder, dar da kaldığı zaman ona yardım eder.» Resûlullah kâfirlerden bir grup esir aldı. Hepsi'nî öldürdü. Yalnız birini öldürmedi. Hz. Ali: «Ya Resûlullah! Bu esirlerin hepsini öldürdün, bunu niçin öldürmedine diye sordu. Resûlullah buyurdu ki: «Ya Ali! Cehraî bana haber verdi ki, bu kimse cömert mi.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Cömert ve kalbi geniş olan kimse-min yemeği şifadır. Cıvırlı olan kimsenin yemeği de hastalıktır.» Yine buyurdu ki: «Cömert olan kimse Hak Teâlâ'ya yakındır, cennete yakındır. İnsanlara yakındır ve cehennemden uzaktır. Cıvırlı olan kimse Allah'tan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır ve cehenneme yakındır. Ve Hak Teâlâ cıvırlı cömerti cıvırlı abiddem daha çok sever. Hastalıklara en kötüsü cıvırlılık hastalığıdır.» Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimin safları cennete girerler. Cennete girmeleri oruç tutmakla ve namaz kılmakla değil, belki cömertlik, kalb temizliği ve insanlara nâsihat ve şefkat etmeleridir.»

Hadiste gelmiştir ki: «Hak Teâlâ Musa'ya vahiy gönderdi ki, Ya Musa! Samiri'yi öldürme. Zira o cömerttir.»

Hz. Ali buyurdu ki: «Dünya sana yüz tutarsa, ona harca ki, harcamakla tükenmez. Senden yüz çevirirse yine harca ki, devamlı sende durmaz.» Bir kimse Hz. Hüseyin bin Ali'ye bir arzuhâl yazdı. Hz. Hüseyin o arzuhâlı açıp okumadan «ey Allah; arzun yerine getirilecektir.» dedi. «Ya Hüseyin! onun arzuhâlini okumadan niçin cevap verdin?» dediler. Hz. Hüseyin: «Kıyamet gününde Hak Teâlâ Onun benim karşında durmasını soracaktır» dedi.

Muhammed bin-El-Münkedir (r.h.a.) Ümmü Zer'den rivâyet ediyor ki, Hz. Aliğ'nin hizmetçisi idim. İbnî Zübeyr iki çuval akçe ki, yüzsekken bin akçe idi. Hz. Aliğ'ye gönderdi. Hz. Aliğ tabak istedi. O akçeleri tabakla fakirlere taksim etti. Akşamleyin yemek getirin, orucumu açıyorum, dedi. Önüne ekmeğe içinde hiç et olmayan bir miktar seytinyâğı getirdim. Ümmü Zer diyor ki, «Dedim, ya Aliğ! Bu kadar akçe dağıttım. Bir akçesiyle bize et alsaydım, ne olurdu.» Aliğ dedi ki, eğer bana hatırlateseydin, alırdım. Muaviye Medine'ye gelince, Hz. Hüseyin Hz. Hasan'a «Muaviye'ye selâm vermeğe (hocgeldine) gitmeye-lim.» dedi. Muaviye Medine'den çıkınca, Hz. Hasan belki borcumuzu ödersiz diye Muaviye'nin arkasından gidip borçlu olduğuna söyledi. Geride bir deve kalmıştı. Muaviye bu devenin yükü nedir? dedi. Sek sen bin altındır, dediler. Onu Hasan'a teslim eden, borcunu ödesin, dedi.

Ebu'l-Hasan Medaini diyor ki: «Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Abdullah bin Cafer üçü beraber harca gittiler. Amk devesi Beri gitmiş. bunlar ne ve susuz kaldılar. Bunun üzerine bir arak kaşının varına gidip içecek bir şev var mıdır? dediler. Vardır dedi. Bir kovunu vardı. Onu sağdı, sütünü esilara verdi. Sonra yemek istediler. Kadın şâir

kayından başka bir şeyim yoktur. Onu da boğazlayın, yeyin.» dedi. O koyunu boğazlayıp yediler. Yola çıkarken: «İhs Kurreyş kabilesindeniz, bu seferden döndüğünüzde, yanınıza gel, sana bir iyilik yaparız.» dediler. Kadının kocası gelip bu hâli görünce kızdı ve: «Bir koyun vardı, onu da kim öldüklerine bilmediğim insanlara verdin.» dedi. Bunun üzerinden uzun bir zaman geçti. Tesadüfen o karı koca fakirlik ve felâket yüzünden Medine'ye geldiler. Develerin gubresini toplayıp satarlardı. Bir gün kadın Hz. Hasan'ın mahallesine geldi. Hz. Hasan evinin kapısında duruyordu. Birden gördü o kadına ilgi, kendilerini ağırlayan kadın olduğunu tanıdı. Kadına: «Ey kadın! Beni tanıır mısın?» dedi. Kadın tanımıyorum dedi. Hasan: «Ben falan gün sana misafir olan kimseyim.» dedi. Sonra ona bin kırmızı altın ve bin koyun vermelerini buyurdu ve onu kendi adıyla Hz. Haseyin'in yanına gönderdi. Hüseyin: «Kardeşim Hasan sana ne verdi?» dedi. «Bin altın ve bin de koyun verdi.» deyince Hüseyin (r.a.) de ona bin altın ve bin koyun verdi ve adıyla Abdullah b. Cefar'e gönderdi. Abdullah: «Onlar sana ne verdiler?» dedi. ki bin altın ve iki bin koyun verdiler, dedi. O da iki bin altın, iki bin koyun verdi. Abdullah dedi ki, «Eğer önce benim yanına gelmiş olsaydın, onları zahmetle düşürürdüm. Yâni sana o kadar verirdim ki, onlar onun mislini veremezlerdi.» Sonra bu kadın dört bin altın ve dört bin koyun aldı, gitti.

Araplar arasında cömertliği ile tanınmış birisi vardı. Öldükten sonra bir gün bir grup insan seferden gelirken aç ve susuz orun mezarının başında yattılar. İçlerinden birinin bir devesi vardı. Bu adam mezar sahibini rüyasında gördü. Ona diyordu ki, bu deveyi bana ver, yerine en iyi deve vereyim. Deve sahibi devesini verdi. O da aldığı deveyi boğazladı. Bu kimse uykudan uyanınca devesini boğazlanmış gördü. Ocağa kazan koyup o devenin etini pişirip yediler. Geri döndükleri zaman karpadan bir kervan görüldü. Kervan yaklaşıncı kervandan birisi deve sahibini adıyla çağırarak: «Fîlân âlen kimse-den hiç iyi cins deve satın aldın mı?» dedi. O da evet, aldım. Fakat rüyada aldım, dedi ve başından geçenini anlatı. Bu kervandaki adam «O iyi cins deve budur al. Ben de onun oğluyum rüyamda gördüm. Bana dedi ki, eğer sen benim oğlum isen bu deveyi falan kimseye ver.» dedi.

Ebu Said-i Hergüşi rivâyet eder ki, Mısır'da bir kimse vardı ki, fakirlere sadaka topluyordu. Bir fakirin bir oğlu oldu. Oğnun lüzumlu işlerine harcayacak hiçbir şeyi yoktu. O sadaka toplayanın yanına gitti. Bir oğlum dünyaya geldi. Ona harcayacak bir şeyim yoktur, dedi. O da dolaylı, insanlardan istedi, bir şey eline geçmedi. O fakiri alıp bir mezarın başına götürdü. O mezara hitâben dedi ki, «Ev mezar sahibi. Hak Teâlâ sana rahmet eylesin. Sen fakirlerin ihtiyacını görüp zahmetini çekersin. Onlara her ne lazım olursa, bulurdun. Bugün bu fakirin dünyaya gelen oğlu için çok çabaladım, hiçbir şey bulamadım.» dedi. Bir altını vardı. Yarısını o fakire verdi ve sende

borç kalsın, bir kupa açılınca kadar, dedi. Bu sadaka toplayan kimseye Muhtesib derledi. Fakir diyor ki, «Ben o altın yarısını alıp ağıtımın hüsnü-i işlerini gördüm.» Muhtesib o gece yatınca o mezar sahibini rüyasında gördü. Ona dedi ki, ey Muhtesib! O gün her ne söyledin ise, işittim. Fakat cevap vermeye izin yoktu. Onun için cevap vermedim. Hadî evime git oğullarıma da ki, ocağı kazanlar, orda begüz altın vardır. Çıkıp o fakire versinler. Zîrâ bir oğlu dünyaya gelmiştir. Muhtesib ertesi gün gitti, o mezar sahibinin oğullarına haber verdi, ocağı kazılar. Begüz altın çıktı. Muhtesib dedi ki: «Bâdim rüyamın hükmü yoktur. Bu altınlar sizin evinizde bulundu. Sizin malunuzdur.» Onlar da: «Babamız öldüğü hâlde cömertlik yapıyor. Biz yapadığımız hâlde bahillik mi edelim?» dediler ve hepsini o fakire verdiler. Fakir de bir altın alıp bosturdu. Yarasına borcuna verdi. Yarasına da kendine alıp ve o begüz altın muhtesibini fakirlere verin, benim fazlasına ihtiyacım yoktur dedi.

Ebu Said der ki, bilmiyorum; bunların hangisi daha cömerttir. O mezar sahibi mi, onun oğulları mı, yahut o fakir mi? Yine Ebu Said der ki; Mısır'a gittiğim zaman o mezar sahibinin adını sordum, oğullarını aradım. Oğullarının çocuklarına buldum. Onları salihlerin sımasında görünce bu âyet-i kerime aklıma geldi: «Babaları salih bir insan idî.» (Kehf sûresi, âyet: 82). Cömertlerin bereketlerinden, ölümden sonra da böyle tezahürleri kalmasına şaşılmaz. Zîrâ İbrahim Halîfin âdeti misafirperverlik idi. Onun yerinde bu zamana kadar ziyâlet kesilmemiştir.

Rabî' bin Selman anlatır ki, «Şafî (r.h.a.) Mekke'ye gittiği zaman yanında onbin altın var idî. Mekke'nin dışında çadırını kurdu. O altınları bir çarşaf üzerine döktü, kendisine selâm verene (Hoşgeldi-ne gelene) bir avuç verdi. Öyle namazına kadar onbin altın bitirdi, çarşafı saktı. On bin altından bir tane kalmadı. Bir defa birisi şezengini tutup hayvana binmesine yardım etti. Kabilâ ona dört yüz altın verip ondan şâir dîvanelerini buyurdu.»

Bir gün Hz. Ali ağladı. Niçin ağlıyorsun? Ya Ali dediler. «Yedi gündür, evime hiç misafir gelmedi.» buyurdu. Bir kimse bir dostunun yanına gidip dört yüz lira borcu olduğunu söyledi. O da dört yüz altın çıkardı, ona verdi ve ağladı. Ona dediler ki, «Altını verdikten sonra ağlamamalıydın. Madem ağlayacaktın vermemeli idin.» O kimse dedi ki, «Kendi güfletim için ağlıyorum. Ben onun hâlidenden güflü kalmışım ki, o istemek sonunda kalmış.»

CİBRİLİN KÖTÜLÜĞÜ

Bilindiği olsun ki, Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendini bahillikten koruyan kurtuldu.» Yine buyurdu ki: «İşak Teâlâ'nın kendilerine verdiği ile bahillik yapanların, bu işi kendilerine hayırlı olduğunu sanmasınlar, belki o, kendilerine şerdir. Yakında bahillik yaptıkları

şeyleri kayırmaz gününde boyunlarına dolanacaktır.» (Al-i İmran sûresi, âyet: 180).

Resûlullah buyurdu ki: «Bahillikten uzak olunuz. Sizden önceki kavimler bahillik sebebi ile helâk oldular. Bahillik onları bir dereceye getirdi ki, kan düktüler, harâmı helâlden ayırmadılar.» Yine buyurdu ki: «Üç şey insana helâk eder; Biri bahillığa uymak, onun emrinde olmak. İkinci mânesiz arzulara uymak. Üçüncüsü, kendini beğenmek.»

Ebu Said-i Hadri der ki: «Resûlullah'ın yanına iki kişi gelip bir deve parasını istedikler.» Resûlullah istediklerini verdikten sonra, Hz. Ömer'in yanına gidip bunun için müteakkik olduklarını söylediler. Ömer Peygamberimize bunların teşekkür ettiklerini ve tîlân kimse onlardan çok aldığı hâkkâ teşekkür bile etmediğini söyledi. Resûlullah buyurdu ki: «Benim yanına gelip benden ısrarla bir şey isteyen, aldığı ateştir.» Ömer: «Öyle ne için veriyorsun? Ya Resûlullah!» dedi. Buyurdu ki: «Olar ısrarla istiyor. Ben de Hak Teâlâ yanında bahil olmama istemediğim için veriyorum.» Yine buyurdu ki: «Siz diyorsunuz ki; bahil zâlimden mağrurdur. Zulûmden büyük günah ne olur? Allah'a yemin ederim ki; hiçbir bahil için cennete yol vermezler.»

Bir gün Resûlullah Kâbe'yi tavaf ederken, bir kimse gördü ki, elyle Kâbe'nin halkasını tutmuş, «Ya Rabbi! Bu Beyt-i Şerifin hürmetine benim günahuma bağışla.» diyordu. Resûlullah: «Senin günahın nedir?» buyurdu. «Benim günahum büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Senin günahın yer küreden büyük mü?» buyurdu. «Büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Gökten büyük mü?» buyurdu. «Büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Senin günahın mı büyüktür, yoksa arç mı?» buyurdu. O kimse: «Benim günahum büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Senin günahın mı büyüktür, yoksa Allah'ın rahmeti mi?» buyurdu. O kimse: «Allah'ın rahmeti büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Öyleyse günahın nedir? Söyle.» buyurdu. O kimse dedi ki: «Benim malım, servetim çoktur. Fakat bir misafir görsem, sanırım ki; yüreğime bir ateş düşer.»

Resûlullah: «Benden uzak ol, beni de ateşine yakma. Beni hak yol üzere gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer rûkûn ile makam arasında bin yıl namaz kılсам, ağlamaktan göründem akan yaşlar ırmak gibi olup o ırmaklardan ağaçlar bitse ve bütün bunlardan sonra bahil olarak ölsen, senin yerin cennetinden başka değildir. Sana yâlık! Sana yâlık. Bahillik küfürdür. Kâfır da ateştedir. Daymadın mı ki, Hak Teâlâ buyurur ki: «Bahillik yapan, kendi nefline yapar. Kendisi bahillikten koruyan kurtuldu.» (Muhammed sûresi, âyet: 38).

Kâ'b (r.a.) der ki, her gün herkese iki müvekkel melek vardır. Niddâ edip derler ki, «Ya Rabbi, eğer bu kimse malını saklarsa malını telef etyle, eğer sadaka verirse, malına herket ver.» Ebu Hanîfe diyor ki: «Ben bahilin şahidliği kabul etmem, ona âdil şahid demem. Zîrâ bahilliği ona öyle bir dereceye getirir ki, haddi aşar ve hakkından fazla almağa cûret eder.»

Yahya bin Zekeriyya (a.s.) şeytanı güldü. «Ey İblis, senin en büyük düşmanın kimdir? En büyük dostun kimdir?» dedi. Şeytan: «Zahid bahillik çok severim. Zirâ canını dîşine takarak itaat eder. Oysa bahillik onun amelini iptal eder. Cömert fâsika çok kızarım. Zirâ güzel yer, güzel giyinir. Halbuki cömertliği sebebiyle Hak Teâlâ ona rahmet eder. Sonunda tevbe ve istiğfar eder.»

İSAR'IN (BAŞKASINI NEPSİNE TERCİH ETMENİN) FAZİLETİ

Bil ki, isar etmek derecesi, cömertlik derecesinden daha yüksektir. Zira cömert, muhtaç olmadığı bir şeyi başkasına verendir. Isar ise, muhtaç olduğu şeyi vermektir. Nitekim cömertliğin en üstün derecesi de budur. Bahillığın en aşağı derecesi ise, muhtaç olduğu şeyi kendinden bile esirgemektir. Meselâ hasta olur, kendisi tedavi ettirmes, Kalbinde birçok arzuları olur, bunları başkasından bekleyip ister ve kendi malını harcamaz. Isar'ın fâsileti çok büyüktür. Hak Teâlâ Ensar'ı isar ile müdih buyurur: «Kendilerinin ihtiyacı olduğu zaman da başkalarını kendilerine tercih ederler.» (Hâşâ süresi, Âyet: 9) Resûlullah buyurur ki: «Bir kimse bir şeyi arzu ettiği zaman, arzusunu tehîr edip o şeyi başkasına verse, Hak Teâlâ ona rahmet eder.»

Hı. Alpe diyor ki: «Resûlullah'ın evinde hiç bir zaman üç gün üç üste dönmek mâsûb olmadı. Olmadığı için değil, vardı, fakat başkasını kendinize tercih edip sadaka verirdik.» Bir gece Resûlullah'a bir misafir geldi. Evlerinde hiçbir şey olmadığı için Ensar'dan birini o misafiri kendi evine götürdü. Onun yemeği çok azdı. Kandili söndürdü. ve yemeği misafirin önüne koydu. Kendisi de karahlıkta elini yemeğe götürürdü, fakat yemezdi. Bütün yemeği misafir yedi. Ertesi gün Resûlullah: «İlah Teâlâ sizin misafire yaptığınız beğenici ve şu âyeti izâdî buyurdu: "Kendilerinin ihtiyacı olduğu halde, başkalarını kendilerine tercih ederler."» Müsa (a.s.) buyurdu ki: «Ya Rabbi! Habîbin Muhammed'in makamını bana göster.» Hak Teâlâ: «Ya Müsa! Ona dayanamazsın, fakat onun derecelerinden birini sana göstereyim.» buyurdu. Hak Teâlâ Müsa'ya o dereceyi gösterince, hayret ve dehşette kaldı. Ve: «Ey Allahım! Senin Habîbin bu dereceye ne ile kavuştu.» dedi. Hak Teâlâ: «Isar etmekle (kendine başkasını tercih etmeğe)» buyurdu. Hak Teâlâ yine buyurdu ki: «Ey Müsa! Ömründe isar eden kimseye kıymet gününde hesap vermaktan istihza ederim. Ona karşılık cennet veririm. Cennette istediği yerde olur.» Abdullâh bin Ca'fer bir yolculuk sırasında bir hurmalığa geldi. O hurmalığı bir zenci köle bekliyordu. Ona yiyecek olarak üç ekmek getirdiler. Birden oraya bir köpek geldi. O ekmeğin birini o köpeğe verdi. Köpek onu yedi. Birini daha verdi. Onu da yedi. Üçüncüsünü de verdi. Onu da yedi. Abdullâh: «Ey köle, senin ücretin ne kadardı?» dedi. Bu gördüğün ekmeğlerdir, dedi. Öyleyse niçin hepini verdin? dedi. Zenci: «Yakın yerlerde köpek yoktur. Uaktan gelmişti. Ağ kalmaması istemedim.» dedi. Abdullâh: «Ya bugün ne yiyeceksin?» dedi.

Sahrededirim, dedi. Abdullah: «Sübhaneallah! Bana çok cömerttir derler. Bu köle benden cömerttir.» dedi. O hurmalığı ve köleyi satın aldı, köleyi azad etti ve o hurmalığı da ona bağışladı.

Resûlullah kâfirlerden hazer ederdi. Onun için hicret ettiği gece Hz. Ali, kâfirler Resûlullah'a kast ederlerse ben ona fedâ olayım, diye onun yatağında yattı. Hak Teâlâ Cibrîl ve Mikail'e vahiy gönderip buyurdu ki, ben sizi birbirinize kardeş yaptım ve birbirinizin omrını, usun kıldım. Hanginizin har edip ömrünün uzunluğunu kardeşine verir. Her biri kendi için usun ömrü istedi. Hak Teâlâ buyurdu ki, «Şizle niçin Allah'a yaptığı gibi yapmıyorsunuz? Ali ile Muhammed (s. a. v.) kardeşlerdir. Ali canını ona fedâ etti. Muhammed'i har edip onun yatağında yattı. İkincisi de yeryüzüne inin, muhafız olarak onu bekleyin.» Cibrîl ile Mikail yeryüzüne indiler. Cibrîl Hz. Ali'nin bağucunda, Mikail de ayakucunda durup onu beklediler. Bu hâle bakıp: «Ne büyük sandet, ne büyük keramet ey Ebu Talib'im oğla! Hak Teâlâ meleklerine sana nöbet tutturuyor ve seninle meleklerine iftihar ediyor.» Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâil oldu: «İnsanlardan bazı kimse-ler vardır ki, Hak Teâlâ'nın rızasına kazaanmak için canını verir.» (Bakara sûresi, âyet: 177).

Hasan-ı Antaki büyük zâklardan idi. Bir gece onun müridlerinden birçok kimseler evinde toplandılar. Yeteri kadar ekmek yoktu. Ekmeği parçalayıp hepsinin önüne koydular ve kandili ortadan götürdüler. Yemekten sonra kandili geri getirdiler. Ekmeğin olduğu gibi durduğunu gördüler. Herbiri arkadaşım yaşın diye har edip yememiş-til. Hüseyin-i Adevî diyor ki, bir gün büyük bir savaş oldu. Çok müslüman şehid oldu. Benim suyum vardı. Amcamın oğlunu aradım ki, su vereyim. Onu yaralı hâlde buldum. Az bir hayat eseri kalmıştı. Ona «Amcam oğla, su ister misin?» dedim. İsterim, dedi. Birden biraz öten birisi ahi dedi. Amcam oğlu onu duyurca suyu ona götür diye işaret etti. Suyu ona götürürnce baktım ki, Hışam bin As'îr ve can vermek üzeredir. Ona «Şiz istiyorsan buyurun.» dedim. Ötenden birisi ahi dedi. Hışam da suyu ona ver, dedi. Suyu ona götürdüm. Baktım ki: Ölmüş. Geri Hışam'ın yanına geldim. Baktım ki: Hışam da ölmüş. Amcam oğlunun yanına geldim. Baktım ki: o da ölmüş. Derler ki, bu dünyada Nigâr-ı Hâfî'den başka hiç kimse çıplak geldiği gibi gitmemiştir. Can verirken bir fakir geldi, ondan bir şey istedi. Hiçbir şey elinden gelmiyordu. Ölmüşünü sırtından çıkarıp o fakire verdi ve kendini bir ariye cibise alıp onun içinde can verdi. Allah bol bol rahmet eylesin.

CÖMERT KİMDİR - BAHİL KİMDİR?

Ed ki, herkes kendini cömert sanar. Fakat bazen başkaları onu bahil bilirler. Bu itibarla cömert kimdir? Bahil kimdir? bilmek gerek. Zâî bu büyük bir hastalıktır. Hakikati bilmeden tedavisi mümkün olmaz. Bu itibarla bil ki, her istediğini veren hiçbir kimse yoktur. Eğer

bununla bahil olmak lazım gelirse herkes bahil olur. Bunun için bu konuda çok edeler söylenmiştir. Fakat insanların çoğunun görüşü şudur ki, şeriatın vâcib kıldığı şeyi rahatlıkla yapmayan kimse bahil olur. Bunu rahatlıkla yapan kimse ise bahil olmaz. Bu söz işk verici değildir. Zîrâ bir kimse, ekmeği ekmeğe, eti kasaba biraz ekakür diye geri gönderirse bahil olur. Yine çoluk çocuğunun nafakasını yalnız hakimın takdir ettiği kadar veren, biraz fazla vermek için tereddüt eden bahil olur. Ve yine usakta bir fakir görünce ölündeki ekmeği saklayan kimse de bahildir. Demek ki, şeriatın vâcib kıldığı mer-tebeyi bahiller de yapabilir. Nitekim âyet-i kerîme: «Eğer sizden mallarınızın hepsini bileyip zorbasa, cimrilik eder vermezsiniz. O da bütün kimerinizi meydana çıkarır.» (Muhammed sûresi, âyet: 37) O hâlde en doğru şudur ki, bahil verilmesi uygun olanı vermeyen kimse-dir. Zîrâ mal bir sebep için yaratılmıştır. Malın verilmesini gerektiren bir sebep olduğu hâlde, onu vermemek bahillik olur. Verilmesi uygun olan şey, şer'an, yahut mürüvvet bakımından verilmesi icâbeden şey-dir. Şeriatın icâbettirdiği bellidir. Mürüvvet ve insanlığın icâbettirdi-ği şey ise, insanların hâllerine, mallarının miktarına ve bahillik ya-pılan kimseye göre değişir. Çünkü bazı şeyler vardır ki, âdet olarak zenginın yapması çirkindir, fakat fakirin yapması çirkin olmaz. Dost-lara olsa çirkin olur, dost olmayanlara olsa çirkin olmaz. Erkeklerden çirkin olur, kadınlardan çirkin olmaz. Mısafrilikte çirkin olur, başka hâllerde, yani alış-veriş hâllinden çirkin olmaz. İhtiyarlar için çir-kin olur, gençler için çirkin olmaz. Bunun haddi ve ölçüsü şudur ki, malı muhafaza etmek gerekli ise de, hayriyet ve şer'î muhafaza et-mek daha çok gereklidir. Hayriyeti korumak daha mühim olduğu za-man tutkunluk yapmak bahillik olur. Malı korumak daha mühim ol-duğu zaman harcamak kıraf olur. Bu sıfatların ikisi mezmumdur.

O hâlde bir misafir geldiği zaman mürüvvet ve insanlığı estrge-mek, malı muhafaza etmekten daha mühimdir. Ben zekâtımı verdim deyip misafiri yoksun etmek çirkin olur, bahillik olur. Komşun aç olup senin de yemeğin çok olduğu hâlde ona yoksun etmek bahillik olur. Şer'i vecibelerini ifâ edip mürüvvetin icâblarını da yerine ge-tirdikten sonra geride kalan malı çok olursa, âhiretin sevâbını talep ederek sadıkaya harcaması lazımdır. Zîrâ malı, zamanın bâdileleri için saklamak mühim ise de, dünya gâyesini âhiret gâyesine takdim etmek, büyük zâtiar yanında bahillik olur. Gerçi avamın yanında bahil sayılmaz. Zîrâ avamı ekseriya dünyaya bakar.

Bu da herkesin hükmüne göre değişir. O hâlde bir kimse şeria-tın vecibeleriyle, mürüvvetin icâblarıyla yetinirse, bahillikten kurtu-lur, fakat ancak bunun fazlasını yapmakla cömertlik derecesine erişir. Ne kadar çok yaparsa, cömertlik derecesi de o kadar yükselir. Herkes miktarına göre az veya çok sevâbını bulur. Kişi, ancak vermek ona zor gelmediği zaman cömert olur. Eğer zorla verirse cömert olmaz ve yi-ne eğer mehdül senâ, teşekkür veya karpuk ümidiyle verirse yine cömert olmaz. Cömert; verdiği şeyi gâyesiz ve karpüksiz veren kimse-

dir. Bu merteye insanlığı için imkânsızdır. Belki bu sıfat Allah'a mahustur. Fakat insanlığı, âhiret sevâbı ve hayırla anılmakla ütfâfa ederse, ona mecazen cömert derler.

Zira dünyevi bir karşılık ummamız olur. Dünya işlerinde cömertlik bu anlattığımızdır. Din işlerinde cömertlik ise, Hak Teâlâ'nın sevgisi uğruna canını fedâ etmekten çekilmeyip âhirette de karşılık düşünmemektir. Gergil Hak Teâlâ'nın sevgisi ve dostluğu da âhiret sevâbına sebep olur. Bu itibarla Hak yolunda canını feda etmek de ona bizzat karşılık ve tam huzet olur. Eğer bir şeyi düşünüp bir şey umarsa karşılıklı olur, cömertlik olmaz.

BAHİLLİĞİN İLACI

Bil ki, bahillığın ilacı da ilim ve amel terakkiyidir.

İlmî ilâk: Önce bahillığın sebebini bilmektir. Zira sebebini bilmediğin bir hastalığı tedavi etmek mümkün olmaz. İşte bahillığın sebebi de, malus kavuşamayacağı şehvete tabî olmaktır, yahut uzun ömür umdini taşımaktır. Eğer bahil ömrünün yalnız bir gün, yahut bir yıl kıldığını bilse, malını harcamak ona kolay gelir. Ancak evlâd olursa ve onların yaşamasını kendi yaşaması gibi arzularsa, bahillik muhkem olur. Bu sebeptendir ki, Resûlullah buyurur ki: «Çocuklar, bahillığın, yüreksizliğin kaynağıdır.» Bazen olur ki, mal sevgisinden bir bâtil arzu doğar ki, o arzu dünya şehveti için değil, belki malus kendisi onun mazuku (sevgilisi) olur. Çok ihtiyar vardır ki, ne kadar yaşasa onun malı ona yeteceğini bilse, arzadı, bağı kıymete kadar kendine çocuk çocuğuna yeteceğini bilse ve bundan başka ölümden sonra da bu büyük servetinin düşmanlarına kalacağını bilse de, yine bahillik onu harcamaya mâni olur; hasta olursa tedavi olmaz, vakti gelince zekâtı vermez. Onun arzusu, isteği altın toprağın altına gömmektir. Bu, tedavisi çok az mümkün olan büyük bir hastalıktır.

Bahillik hastalığının sebebini anladıktan sonra şöyle bil ki, şehvet ve arzuların tedavisi kanaatle olur. O halde kanaat edip şehvetleri, arzuları terkettikten sabretmelidir ki, malından müstağni olsun. Uzun ömür umdidinin tedavisi ise, ölümdü çok düşünmekle; kendi emsali ve akranlarından nice kimselerin gâfil iken ölüp gittiklerini ve buna hasret ve nefkâmet çektiklerini, düşmanlarının mallarını çaka ve eğlence ile bölüştiklerini gördükçe getirmekle olur.

Çolak çocuğun fakir olması korkusunun tedavisi ise, şöyle düşünmekle olur: Onları yaratan Cemâb-ı Allah, eğer onlara fakirlik takdir etti ise, onun mahiyeti zengin olmayacaklar. O mal boş yere akıy edecekler. Eğer zenginlik nâsib etti ise başka yenden de bir kapı açılır ve zengin olurlar.

Şuna da dikkat etmelidir ki, çok zengin kimseler vardır ki, babadan bir kuruş mîras almamışlardır. Çok kimseler de vardır ki, aldığı büyük mîras boş yere harcamıştır. Şuna da bil ki, eğer fakir

çokluk çocuk Allah'a taatlı olursa, Allah Teâlâ ona kâfidir. Eğer itaatlı olmazsa, fakirlik onun din ve dünyası için daha hayırlıdır. Zîrâ kötülük yapamaz. İlâhın birî de benumla ilgili âyet ve bâdîsleri düşünmektir. Ervelâ şunu düşünmelidir ki, bahilin ne kadar taat ve ibâdeti olursa olsun yeri cehennemden başka değildir. Malı harcamakla kendü cehennemden, Hak Teâlâ'nın gazabından kurtarıldıktan sonra, malın daha ne faydasını bekler. Ve yine bahillik hâllerinin, insanların kalbine nasıl ağırlık verdiğini, herkesin onları kötülüyüp onlara düşmanlık yaptıklarını, kendisi de öyle olacağına düşünmelidir. İlmî ilâk bu anlattığımızdır. Bahillik hastalığı ilâhı kabul edip kaâbî malı harcamaya meyledince, geciktirmeden harcamakla meşgûl olmalıdır; fikrini dağıtmamalıdır.

Ebu El-Hasan Buşinci hâlkde öken müridlerinden birine benum gömleğini bir fakire ver, diye seslendi. Mürid ya şeyh, niçin dışarı çıkmaya kadar sabretmedin? dedi. Şeyh: «Kalbime başka bir şey gelirdi de, beni bu niyetten menedeceğinden korktum.» dedi. Bahillik, malı vermeyince zâil olması mümkün değildir. Nitekim açık olan kimse, sefer edip sevgilisinden ayrılmayınca kurtulmaz. Mal aşkının ilâhı da maldan ayrılmaktır. Gerçek şudur ki, malı denize döküp aşkandan kurtulmak, onu saklayıp da bahil sıfatıyla yaşamaktan iyidir.

Bahillığın güzel ilâçlarından biri de şöhret kazanmağa düşkün olmak, kendini buna alıştırap kendi kendine «Malımı harca ki, insanlar seni cömert bilsin, iyi olduğuna inansınlar.» demektir. Hülâsa rıyâ ve şöhret kötülüğünü mal sevgisine musallat etmelidir. Mal sevgisi fesâdından kurtulunca, rıyâyı tedkîi etmeğe başlanmalıdır. Nitekim çocuğu memeden keserken, onu, çok istediği bir şeyle avuturlar ki, onunla meşgûl olma sırasında memeyi unutsun. Bu kötü ahlâkın tedâvisinde büyük bir yoldur ki, bir kötü ahlâkı, diğer bir kötü ahlâka musallat ederler ki, musallat edilen kötü ahlâkın kuvvetiyle öbüründen kurtulsun. Bu, şuna benzer ki, bir kaftana kan bulaşır. Önce görülün puşığı dağıtmak için sidikle yıkar. Sonra sidiki de su ile yıkar. Bahallığı rıyâ ile gideren nekasatı, nekasat ile yıkanmış olur. Eğer rıyâ kendisinde durmayıp giderse, külli bir fayda temin etmiş olur. Zîrâ gerek bahillik, gerek övgü, gerekse tevâzî ve vekâr, üçü de insanlık âlemindeydir. Fakat beşeriyet âleminde hem küllüana var, hem gülşen var.

Bahillik beşeriyetin küllüanı, cömertlik ise onun gülşenidir. Rıyâ ile cömertlik yapmak haram değildir. Zîrâ rıyâ yalnız ibâdetde haramdır. Gerçî tam beğenilen ve makbûl olan cömertlik rıyâdan arınmıştır. Fakat bir şeyi gıali ve tamamiyle rıyâsız vermek, Hak Teâlâ'ya lâ-yıktır. Beşeriyet âleminin dışındadır. Şu hâlde, filân kimse parasını rıyâ için harcıyor deyip onu ayıblamak bahilin haddine düşmez. Zîrâ kişinin rıyâ ile harcaması, rıyâsız bahillik ve tutkunluğundan iyidir. Nitekim gülşende olmak, küllüanda olmaktan iyidir.

Bahillığın bir ilâk budur. Diğer bir ilâk da, tekeffül ve soela vermeyi âdet edinmek, bu kendisine huy oluncaya kadar devam etmek

tir. Şeyhlerden başları, müridlerinin tahlihesini gidermek için şöyle tedavî ederlerdi: Hiçbir kimseye belli bir zaviye edinmeye, ona gönül bağlamaya müsaade etmezlerdi. Ona gönül bağladığını görünce, onu başka bir zaviyeye gönderip onun zaviyesini de başkasına verirdi. Bâzı müridlerin yeni ayakkabı aldıklarında gönüllerinin ona takıldığını gördükleri zaman, o ayakkabıyı alıp başkasına verirdi. Resûlullah ayakkabılarının bağını yenilemişlerdi. Namazda gözü ona ilâncı ekisini getirmelerini buyurdu. Resûlullah ayakkabının bağını böyle yapınca, mal sevgisinden kurtulmak için, ondan uzak olmaktan başka ilâç olmadığı anlaşılar. Zîrâ göz mahî bırakmadıkça, gönül onu bırakmaz. Bunun için fakirin gönülü genişler. Kline mal geçer de mal toplamanın lezzetini bulursa tahlil olur. Zira kâfî, bulunmayan şeyden kesilir. Bir kimse bir padişaha Firuze ile süslü dünyada emsâli bulunmayan bir bardak hediye etti. O anda bir filosof hazır bulunuyordu. Padişah filosofa: «Bu bardağı nasıl bulursun?» dedi. Filozof: «Musibet ve fakirliktir, padişahım! Şimdiye kadar fakirlik ve musibet ihtimâlinde uzaktın. Şimdi bunlarla müteâkiden.» dedi. Padişah: «Niçin?» dedi. Filozof: «Bundan sonra eğer bu bardak kırılırsa, bir musibet olur ki, onun gibi musibet olmaz. Eğer çalınarsa bir fakirlik, ihtiyaç olur ki, onu buluncaya kadar onun gibi bir ihtiyaç olmaz.» dedi. Tesâdüfen o bardak düşüp kırıldı. Padişah üzüldü ve: «Filozofun sözü doğru hadî.» dedi.

MALIN AFSUNU

Bü ki, dünya malı yılan gibidir. İçinde hem zehir, hem de ilâç vardır. Nitekim daha önce anlatıldı. Yılanın afsununu bilmeyen kimse ona el uzatarak helâk olur. Bunun için bir kimsenin: «Şahabe-i kıyam arasında Abdurrahman bin Avf gibi zengîler var ki. O hâlde sevginlik kusur değildir.» demesi câiz değildir. Bu, çare benzer ki, bir çocuk, bir yılanın yılanı oynatırken, kâh eline alıp kâh sepetine koyduğunu görünce, yılanın, yılanı, uyulı olduğı ve elde hoş birşey olduğı için tuttuğunu sanır. O da yılanı tutmağa yeltenir ve helâk olur. Malın afsunu beş şeydir:

1 — Malın niçin yaratıldığını bilmelidir. Bundan önce malın, kıfayet noktaları gilyecek, gilyecek ve mesken için yaratıldığını anlatıldı. Bunlar bedenın zarûri ihtiyaçlarıdır. Beden hisler için, hisler de akıl için, akıl da kalbin Allah'ın marifetiyle süslenmesi için yaratılmıştır. Malın ne gâye için yaratıldığını bilince, ona, gâye olduğı kadar gönül bağlayıp, onu gilyesinden hikmetine uygun bir şekilde harcamalıdır.

2 — Mah kazanma yoluna dikkat edip harâm ve şüpheli yerlerden kaçınmalı, mürüvete noksanlık sayılan, beğenilmeyen, rüsvet almak, dilencilik yapmak hacamat yapmak ve benzeri huzurlardan sakınmalıdır.

3 — Malın miktarını gözetip ihtiyac miktarından fazla biriktirmek zarırlıdır. İhtiyac miktarından fazla olan, yani din yolunda gerekli azık miktarından fazla olandan el çekmelidir. İhtiyacından fazla olan, ihtiyaçların hakkı bilmelidir. Meselâ bir fakirin ihtiyacı zamanında, ihtiyac miktarından fazlasından el çekmelidir. Eğer israr edemiyorsa, yani o fakir ihtiyacını arz edince hepsini veremiyorsa, fazla olan maldan fakirin ihtiyacı kadar vermelidir.

4 — Harcamaya yönüne dikkat etmeli, normal harcamaya yapmalıdır ki, az gaye kanaat edebilsin. Zîrâ mal hakata yere harcamak, hakata yerden kazanmak gibidir.

5 — Kazanmada, harcamada doğru ve iyi niyetli olmalıdır. Kazandığına çokluk çoğunun nafakası için kazanmalıdır. Terkettiğine de şahidlik, takva ve dünyayı aşağı görmek için terketmelidir. Yine gönlünü endişeden kurtarıp Hakk'ın zîrâine tahsis etmek için terketmelidir. Sakladığına din yolunda çok mühim olan ihtiyacı için saklamalıdır. Mal yanında bekletmeyip harcamak için, ihtiyacın vâki olmasını beklemelidir. Din yolunda yürüyen kimse böyle olursa, mal ona ziyan etmez. Maldan onun nâsibi tiryak (ilâç) olur, öldürücü zarar olmaz.

Bu sebeptendir ki, Hz. Âli buyurur: «Bir kimse yeryüzündeki bütün mallara sahip olsa ve ona Hak Teâlâ için kazanmış olsa, o kimse her ne kadar insanlara en zengin de olsa zâhiddir.» Bir kimse de yeryüzündeki her şeyi maldan el çekip hepsini terketse, fakat bunu Allah için değil, belki başka bir gâye için terketse, o zâhid değildir. O hâlde kalbin kibriî ihâdet taat ve ahîret arzı olmalıdır ki, gerek yemek yemesi, gerekse diğer hareketleri hepsi ihâdet olsun, hepsinden sevâb kazansın.

Zîrâ din yolunda bu anlattıklarımıza da ihtiyac vardır. Ancak ne-yete ihbar edilir. İnsanların çoğu bunlardan âciz olup bu açıktan afsun ve muhafazaları bilmeyip onlarla amel etmeyince, onların hakkında ellerinden geldiği kadar büyük maldan uzak olmak daha iyidir. Zîrâ mal çoallüğundan serkeşlik ve gıfllet meydana gelir. Sonunda da âhirette derecelerinin noksan olmasına sebep olur. Bu da büyük bir hüsrandır.

Abdurrahman bin Avf âhirette inûkâl edince onun çok malı kaldı. Bâzı sahabeler dediler ki, biz Abdurrahman için bu kadar mal bırakıp için korkarız. Kabû'l-Ahbar bunu duyunca, buyurdu ki, «Sübhanellâh! Mal helâli kazanılan biriktiren, doğru yolda harcayan, bıraktığına da doğru yolda harakan Abdurrahman için ne korkuyoruz?» Ebu Zer Kabû'l-Ahbar'ın bu sözlünü duyunca, kızıp dışarı çıktı. Elime bir deve kemâğı aldı ve Kabû'l-Ahbar'ı dövmek için aradı. Kabû'l-Ahbar Hz. Osman'ın evine kaçtı. Hz. Osman'ın arkasında gizlendi. Ebu Zer de içeri girip: «Ey Yahudi oğlu, Allah'tan kork! Niçin Abdurrahman'dan mal kalmanın zararı yoktur dedin? Halbuki Resûlullah Ubud gazasına giderken ben kendisiyle beraberdim. Bana hitâben buyurdular ki: "Ey Ebu Zer!" Ben de, buyur ya Resûlullah! dedim. Buyur-

dular ki: "Zenginler kıyamet gününde insanların en eksik ve gerileridir. Ancak mal sağından, solundan, arkasından ve önünden dağıtıp harcayanlar bundan müstesnadır. Ey Eha Zer, ben Allah'tan dilodun ki, Uhud dağı kadar bana altın verin. Ben de hepsini harcayayım. Öldüğüm zaman geride yalnız iki kura mal bırakayım." O, Hak Teâlâ'nın Resûlü idi, böyle söylüyordu, Ey Yahudi ağla! Sen de böyle söylüyorsun. Sen ancak yalan söylüyorsun." dedi. Kabûl-Ahbar sustu, hiç cevap veremedi.

Bir gün Abdurrahman bin Avf (r.a.)'ın deve karvanı Yemen ülkesinden geri döndü. Medine'de ses ve gürültü başladı, Aîşe-i Sıddika (r.a.) bu gürültü nedir? dedi. «Abdurrahman'ın Yemen'den dönen karvanıdır» dediler. Hz. Aîşe Resûlullah doğru buyurmuş, dedi. Bu söz Abdurrahman'a ulaınca, kalbini meğrûl etti. Hemen Aîşe'nin buzarına gelip: «Ey Aîşe, Resûlullah ne buyurmuştur, bize açıkla.» dedi. Hz. Aîşe, buyurdu ki, Resûlullah: «Cenneti bana gösterdiler. Ashabemin fakirlerinin sür'atle ve koşarak cennete girdiklerini gördüm. Zenginlerinden yalnız Abdurrahman bin Avf'ı gördüm. Yürüyemiyordu. Elleri ve ayakları üzerine sürünüp cennete girdi.» buyurdu. Abdurrahman dedi ki: «Ey Aîşe bu devleti yükleriyle beraber Allah'ın yoluna verdim ve bu kulların hepsini azad ettim. Belki ben de fakir Ashab ile beraber cennete giribilirim.» Resûlullah Abdurrahman bin Avf'a buyurdu ki: «Ey Abdurrahman, benim ümmetimin zenginlerinden ilk önce cennete giren sensin. Sen de ancak sürünerek zorluk ve meşakkatle giribilirsin.»

Sahabenin büyüklerinden biri diyor ki, «Her gün namazlarını kılip erucunu tutmakla beraber bin altın kazanıp binini de Allah yoluna harcamayı Allah'tan istemem.» Niçin? dediler. «Tâ ki kıyamet gününde bana nereden kazandın ve nereye harcadın? demesinler. Çünkü bu sual ve hesaba güfüm yetmez.» dedi. Resûlullah buyurur ki: «Kıyamet gününde mal helâlden kazanıp helîle harcayan kimseye "Onu dardaruz, o mal kazanırken abdestinde narazında kusur etmiş, yahut rûkû ve secdesinde yeri yerinde yapmamış, yahut baki şartları terkettmiş olabilir." derler.

O kimse cevap verip der ki, ya Rabbi, mal helâlden kazandım, helîle harcadım ve hiçbir farada kusurlu davranmadım. Ona derler ki, belki kaftanını, şalvarını ve diğer elbiselerini övünmek ve kibirlenmek için böyle yaptın. O da der ki, Ya Rabbi helâlden kazandım, helîle harcadım, hiçbir farada kusurlu davranmadım. Ve hiçbir hususta övünmeyi ve kibirlenmeyi kastetmedim. Ona derler ki belki, bir fakirin, bir komşunun hakkında kusurlu davranmış.

O da der ki, ya Rabbi, helâlden kazandım, helîle harcadım, faralarda kusurlu davranmadım, övünmedim, kibirlenmedim ve hiç kimse hakkında kusurlu davranmadım. Bundan sonra birçok kimseler onun başına ucuşur ve: Ya Rabbi, buna bu kadar mal ve nimet verdin, bizim hakkımızı ondan sor, derler. Eğer hiç kimse hakkında kusurlu davranmamış ise, ona derler ki, şimdi dur da bu nimetlerin

şükürünü yap. Her yediğin lokmanın, her giydiğin ve duyduğunun her lezzetini bir bir şükürünü edâ et. Bu şekilde hesap sorarlar.»

Bunun içindir ki, büyüklerden hiçbirisi zenginlik istememişlerdir. Çünkü asıbtan kurtulmak mümkün olsa da hesaptan kurtulmak mümkün değildir. Ümmetin önderi Resûlullah fakirliği tercih etti ki, fakirliğin daha üstün olduğunu bilsinler.

İmran bîni Husayn der ki: «Benim Resûlullah ile sandımıyetim var idi. Bir gün Hz. Fatıma hasta olmuş, onun ziyaretine gittik. Kapısına gelince, Resûlullah kapıma çaldı ve: "Yasetümâ aleyküm" dedi. Fatıma içeri buyur ya Resûlullah! dedi.» Resûlullah: «Benimle beraber bir kişi daha var.» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah! Benim aşıllarım üzerinde bir kılımdan başka bir şey yoktur.» dedi. Resûlullah: «Başını ve vücudunu omuma ört.» buyurdu. Fatıma: «Başım örtsem, vücudumu açtır, vücudumu örtsem başım açtır.» dedi. Resûlullah ona bir eski mahlak atıverdi. Fatıma ona bağına ortadı ve ondan sonra içeri girdi ve: «Ey aziz yavrum ne hâldesin?» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah, hasta ve hâkızım, bundan başka yiyecek bir şey de bulamıyorum. Açtıktan da takatim kalmadı.» dedi. Resûlullah Fatıma'nın bu hâlini götünce ağladı ve: «Ya Fatıma feryat etme. Hak Teâlâ'nın hakkı için bu gün üç gündür, senin babamın katına bir lokma yemek girememişdir. Halbuki ben Hak Teâlâ yanında senden daha azızım. Fakat ben âhireti dünyaya tercih ettim.» buyurdu.

Ondan sonra mübârek elini Fatıma'nın omuzuna koyup: «Ya Fatıma sana müjdeler olsun ki, bütün cennetlik kadımların ulusu sen olacaksınız.» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah! Fir'avun hanımı Asiye ve Hz. İsa'nın annesi Meryem de ulu değiller midir?» dedi. Resûlullah: «Onlar kendi zamanlarındaki kadınların ulusudur. Sen ise bütün kadınların ulususun. Hepiniz süslenmiş, bezenmiş makamlarda olacaksınız. Orda ne görüldü ve kalınlık, ne de cizyet ve meggâliyet var. Onun için amcan eğlunen hâlde kanaat et. Seni öyle bir kimse ile evlendirdim ki, hem bu dünyada, hem de âhirette uludur», buyurdu.

Rivâyet ederler ki, bir kimse Hz. İsa'ya: Ya İsa sana arkadaş olmak isterim, dedi. Sonra arkadaş olup yola girdiler. Bir ırmak kenarına geldiler. Yiyecek olarak yanlarında üç yemek götürmüşlerdi. İsa (a.s.) su kenarında biraz doladıktan sonra geri geldi. Bakın ki, ekmeğin birisi yoktu. Ekmeğin birisi ne oldu? dedi. O kimse bilmem dedi. Oradan gittiler. Bir yerde karşılarına iki yavrusu olan bir göyik çıktı. İsa o yavrusuların birini çağırdu. Geyik yavrusu İsa'nın yanına geldi. İsa onu öldürüp kebab yaptı ve her ikisi de doyuncaya kadar yediler. Sonra Hz. İsa (a.s.) o göyik yavrusuna Allah'ın fermanıyle diril dedi. Dirildi ve annesinin yanına gitti. İsa (a.s.), sana bu mucizeyi gösteren Allah hakkı için o ekmeğin ne oldu? dedi. Bilmem dedi. Yine gittiler. Büyük bir nehrin kenarına geldiler. İsa onun etinden tuttu, o suyun üzerinden yürüdüler. İsa: «Bu mucizeyi sana gösteren Allah hakkı için o ekmeğin ne oldu?» dedi. Bilmem dedi. Sonra gövvet kutsal bir yere geldiler. İsa çok kum topladı ve: «Allah'ın fermanıy-

İle altın al.» dedi. Hepsi altın oldu. İsa o altın üçe böldü ve: «Altınların bir kısmı benim, bir kısmı senin ve bir kısmı da ekmeği alanın olsun.» dedi. O kimse altının hirsından ekmeğe bendedir dedi. Bunun üzerine İsa: «Altınların hepsi senin olsun.» deyip altınları ve o kimseyi bırakıp gitti. O anda iki kimse çıkageldiler. Onu öldürüp altınlarını almak istediler. O kimse: «Beni öldürmeyin, beraber bölüşelim.» dedi. Onlar da rızâ oldular. Sonra aralarından birini şehirden yemek almaya gönderdiler. Gitti yemeği aldı ve kendi kendine: «Bu altınları arkadaşlarımla almaları yarı olur. Onların yemeğine şehir koyup bunları öldüreyim ki, altınların hepsi bana kalsın.» dedi. Arkadaşları da aralarında bu yemeği getirmez, onu öldürelim, altınların hepsi kimise kalsın diye konuşuyorlar. Yemeği getirince onu öldürdüler. Onlar da yemeği yiyince öldüler. İsa (a.s.) oradan geri geçerken o adamların üçünden de öldüğünü, altınların tamamıyla yerinde kaldığını görünce: «Dünya ne büyük uğursuzluktur ve dünyaya aldanan da ne büyük ahmaktır.» dedi.

Bu hikâyeden anlaşıldı ki, kişi her ne kadar üstâd ve âfakîsâ da olsa, ihtiyaç miktarından fazla mala meyletmemek, onun etrafında dolanmamak daha iyidir. Zira çok kerre yılanı da, yılanın elinde can verir.

YEDİNCİ ASIL

BÜYÜKLÜK VE MAKAM SEVGİSİNİN İLÂCİ

Bil ki, helâk olan insanların çoğu büyüklük, makam, iyi ad ve medhâ senâ peşinde helâk olmuşlardır. Bu yüzden nifâk, düşmanlığa ve sonsuz günahlara mübtelâ olmuşlardır. Bu arızatlarını bulmak arzusu gâhı olursa dîn yolu kesilmiş olur. Kalb nîfâka ve kötü ahlâka bulaşmış olur.

Resûlullah buyurur ki: «Su, otu bitirdiği gibi, büyüklük ve mal sevgisi de kalbe nîfâka biter.» Yine buyurdu ki: «Mal ve büyüklük sevgisi, insanın kalbini dağıtıp ona zarar verdiği gibi, iki aç kurt bir koyun sürüsünü o kadar dağıtıp onlara o kadar zarar vermez.» Hz. Ali: «İnsanları iki şey helâk eder: Biri nefsi arzulara uymak, diğeri de medhâ senâ peşinde olmak.» Bu âfetten ancak iyi ad almasa sevdaında olmayan ve sâdık hayat ile inzâyaya kanaat eden kimse kurtulur. Zira Hak Teâlâ buyurur ki: «Biz âhiret sadetini yer yüzünde yükseklik ve makam istemeyenlere veririz.» (Kasas sûresi, âyet: 83).

Resûlullah buyurur ki: «Cennet ehli toz-toptak içinde saçları karışık kaftanları kirli olur. Kimsenin yanında onların kıymetli olmaz. Büyüklerin sarayına girmek isteseler, onlara yol vermezler, evlenmek isteseler, onlara kız vermezler; söz söyletmez, kimse onların sözüne kulak asmaz. Arzuları kâhlerinde dalgalarır. Eğer onların nârına mahşer ehline taksim etseler, hepsine yetkiz.»

Yine buyurdu ki: «Toz-toptak içinde kalıp eski elbiseler giyen çok kimse vardır ki, eğer Hak Teâlâ'ya şayanıp cennet istese, cenneti

ondan esirgemez. Fakat eğer dünya hususunda bir şey istese ona ulaşamaz. Yine buyurdu ki: «Benim ümmetinden çok kimseler vardır ki, eğer o, şâiden bir gram bir şey istese, ona vermesinle. Eğer o Hak Teâlâ'dan cennet istese, ona cenneti müsâib eder. Eğer dünyayı istese vermez. Vermemesi, o kimsenin Hak Teâlâ'nın yanında aşağı bir kimse olduğundan değildir.»

Ömer (r.a.) bir gün camiye gitti. Baktı ki, Muaz (r.a.) ağlıyor. Ömer: «Ya Muaz niçin ağlıyorsun?» dedi. Muaz dedi ki: «Resûlullah'tan daydım ki: Rıyâ'nın as bir şeyi de şıktır. Hak Teâlâ'nın dostu insanlar arasında gâlib olan mütekkilîlerdir. Eğer kaybedilseler, kimse onları aramaz; hâzır bulunsalar, kimse onları bilmez. Onların kaftı, bî-diyet yolunun kâmilidir. Onlar bütün şühâ ve ruhmetlerden kurtulmuşlardır.»

İbrahim-i Edhem diyor ki: «İsteklere ve şöhrete esir olan kimse, Hak Teâlâ'nın dîni yolunda samîni olmaz.»

Eyyûb (a.s.) buyurur ki: «Dîn yolunda samîni olmanın işareti hiç kimsenin kendisini bilmesinle arzu etmesektir.» Übey bin Ka'b'ın bir grup talebeleri arkasından gidiyorlardı. Ömer (r.a.), İbn-i Ka'b'ı kamçı ile dövdü ve: «Ey İbn-i Ka'b! Bak senin bu durumun arkasında gelenele zillet ve hakarettir, ileride gidenlere de fitne ve âfettir.» dedi.

Hasan-ı Basrî der ki: «Arkasından bir grup insanın yürüdüğünü gören her ahmak, muhakkak ona gurur hâkim olur ve derecesinde kalmasın.» Eyyûb (a.s.) sefere giderken, bir grup insan toplanıp arkasından yürüyorlardı. Eyyûb (a.s.) buyurdu ki: «Eğer Hak Teâlâ şâide benim arkamdan geldiğini sevmeyişini bilmeseydi, onun gözünden korkardım.»

Süfyan-ı Sevrî der ki: «Eski olsun yeni olsun, parmakla gösterilecek elbiseyi giymeyi eski büyükler sevmesekdi. Belki sözü edilmeyecek elbiseleri giymektedir.»

Bîşr-i Hafî der ki: «İnsanların kendisini bilmelerini isteyen kimse yoktur ki, dîni zâyî olmasın.»

MAKAM VE HAŞMETİN HAKİKATI

Bil ki, zenginliğin mânası, eynanın kendisinin malı, mülkü olması, onun tasarrufunda ve emrinde olmasıdır. Haşmet ve makam sahibi olmanın mânası ise, insanların kalblerinin onun mülkü olması ve hükmü altında olması onlarda tasarruf edebilmesidir. Kalb bir kimsenin emri altında olursa, bedeni ve malı da ona uyar. Kalb de bir kimsenin ilyâğıne inanmayınca onun emrine girmez.

Bunun içindir ki, onun zâtında olan fâzilet ve kemâl; yahut ilim ve ibâdet, yahut güzel ahlâk, kuvvet, kudret; insanların olgunluk söyledikleri bir şey sebebiyle onun asâmet ve büyüklüğü kalbine yerleşir. O kimse bu sebeplerin birine insana gönül kendi irâdesi ve tam iste-

giyle onun emrine girer, ona itaat eder; dilini onun medhî senâsıyla açar. Vücudunu onun hizmetine verir. Bu insanı onu bir dereceye getirir ki, malına onun yolunda fedâ etmeyi minnet bilir. Tıpkı köle efendisinin emrine girdiği gibi, itibar sahibinin müridleri ve dostları da onun emrine girerler. Hattâ kölenin emir altına girmesi cebir ve zorla olur. Onların emir altına girmeleri istek ve irâdeleriyle olur.

Mal sahibi olmanın mânâsı; mal ve mülke mülk olmaaktır. İtibar sahibi olmanın mânâsı, insanların kalbine mülk olmaaktır. İtibar insanların nazarında üç sebepten dolayı maldan önemlidir:

1 — Malın önemli olması, bütün ihtiyaçların kendisiyle görülmesindendir. Makam ve itibar da bütün ihtiyaçlar elde edilir. Hattâ itibar sahibi kimsenin mal kazanması kolay olur. Fakat hasıs bir kimsenin mal ile itibar kazanması kolay olmaz.

2 — Malın, helâk olma, yahut çalınma tehlikesi vardır. Makam ve itibar ise, bütün bunlardan emniyettedir.

3 — Mal, meşakkatli, meşakkatsız kazanılmaz. Ticaret ve ziraat yapmadan elde edilmez. İtibar ise insanların kalbine sirâyet eder, meşakkatsız artar. Zîrâ kalbi sana bağlanan kimse bütün dünyayı dolay seni över. Başkaları da onu dinleyince, onların da kalbi seni görmeden, seninle görüşmeden sana bağlanır. İtibar sahibi, ne kadar çok meşhur olursa, itibarı da o kadar artar ve ona uyanlar da o kadar artar. O hâlde itibar ve malın ikisinin de mülûp olması, ihtiyaçların görülmesine vesile oldukları içindir. Ancak insanın tabiatında makam ve itibar sevgisi vardır. Uzak şehirlerde adının söylenmesini sever. Her ne kadar o şehirlere gitmesi imkânsız da olsa. Ömrü boyunca muhtaç olmayacağını bilse de, bütün dünyanın kendisinin malı olmasını arzular. İnsan tabiatının böyle olması lâzım muhtaç büyüklü bir ırdır. Bunun lâzım gücü ki, insan ruhu meleklerin cevherinden ve Allah'ın işlerindendir. Nitekim Kur'an'da buyrulur ki: «Ey Resûlüm de ki, ruh Rabbimin emriyledir.» (İsra sûresi, âyet: 85).

O hâlde Cenab-ı Allah ile münasibetli çok olduğundan makam ve itibarı sevmek insanın tabiatıdır. Herkesin kalbinde Kur'an'da firavın'dan habâyre edilerek «Sizin en yâce Rabbânîs Denim.» (Nemat sûresi, âyet: 4) buyrulmuş mana vardır. Şu hâlde herkes tabiatı itibarı Rab olmayı sever. Rab olmanın mânâsı, her şey o olması, ondan başka bir şeyin itibarı olmamasıdır. Zira başka şeyin itibarı olması, rububiyetine noksanlık olur. Nitekim güneşin üstünlüğü bir tane olması ve her şeyin ışığı kendisinden gelmesiyledir. Eğer güneşten başka bir şeyin ışığı olsaydı güneş için noksanlık olurdu. O hâlde her şey o olup başka olmamak üstünlüğü ilahiyet (Allah) olmanın özelliklerinden biridir. Çünkü âlemlerin Rabbi birdir. Varlıkta ona ortak bir şey yoktur. Var olan her şey, onun kudret nurundan doğmuştur. Demek ki hakikatla var olan yalnız odur. Başkası ona tabiidir. Nitekim güneşin ışığı, güneşe tabiidir. Güneşten ayrı bir aydınlatıcı yoktur ki güneşe ortak olup onun üstünlüğüne noksanlık getsin. İnsanın tabiatında da her şeyin o ol-

ması, ondan başka hiçbir şeyin olmaması vardır. Fakat insan bu mertebeden aciz olduğu için, herşeyin kendisinin olması, yani onun emrinde, tasarruf ve iradesinde olmasını ister.

Bu mertebeden de aciz olınca, zira varlıklar iki kısımdır: Üstü: hiçbir zaman insanın tasarruf eli ona ulaşmaz. Gökler, yıldızlar ve dağlar altındaki şeyler gibi. İnsan, ilmiyle bunların hepsine hakim olup hepsini tasarrufu altına almak ister. Gerçi bunları kudretinin altına alamaz.

Bunun için yer ve göğün melekutunun, kara ve deniz acayibliklerinin hepsini öğrenmek ister. Nitekim satrancı kurup oynayamayan kimse, nasıl kurup oynadıklarına bilmek ister ki, bu da bir nevi hakimiyet ve gâlebedir. İnsanların tasarrufu mümkün olan varlıkların ikinci kısmı ise yeryüzü ve yeryüzündeki bitkiler, hayvanlar ve cansız varlıklardır. İnsan bütün bunların kendi mülkü olmasına diler ki, kendisine tam kudret ve tam bir hakimiyet hasıl olsun. Yeryüzündeki şeylerin en kıymetlisi olan insan kalbini de bağlayıp hukmüne almak ister. Ta ki, bütün insanlar ondan bahsetmekle meğul olsunlar. Makam ve itibarın manası bu anlattığımızdır. O halde insan tabiatı leale muhakkak rubûbiyeti sever. Zira insan tabiatının alaka ve bağı rububiyet tarafına çeker. Rububiyetin manası, bütün üstünlüklerin kendisinde toplanmasıdır. Üstünlük de hakimiyetle olur. Hakimiyet de bilgi ve güçle olur. İnsanın gücü de mal ve makamla olur. Demek ki insanın mal ve makamla olan sevgisi bu yüzden.

ÜSTÜNLÜK İLMİDİR

Eğer bir kimse sual edip dersi ki, üstünlük ve rububiyet istemek insanın tabiatıdır. Rububiyet de ilim ve kudretten başka birşeyle olmaz. İlim istemek ise makbûldür. Zira ilim istemek, üstünlük ve kudret istemektir. Kudret de üstünlüktür ve ilim gibi Allah Teâlâ'nın sıfatlarından. Kul ne kadar kamil olsa, o kadar Allah Teâlâ'ya yakın olur. Cevabında deriz ki, gerçi ilim ve kudretin ikisi de kemaldır ve rububiyet sıfatlarından. Fakat insana hakiki ilmi tahsil etmek ruhsatı verilmiştir; hakiki kudretin tahsiline ruhsat verilmemiştir.

İlim, hakikatını elde etmek mümkün olan bir üstünlüktür. İnsan ile baki kalması da mümkündür. Kudret insanla baki kalmaz. Zira kudret mal ve insanlarla olur. Bunların olumu ile kesilir. Ölümlü ile kesilen de ebedi yararlılardan olamaz. Onu aramakla ömür sayı etmek büyük cehalet olur. O halde mal kudretinin şu faydası vardır ki, ilim tahsiline vesile olur. İlim, beden ile değil ruh ile kaamdır. Ruh baki ve ebedidir. Ruh bu dünyadan göğünce ilim onunla baki kalır. İlim öyle bir maddur ki, onunla Cenab-ı Allah müşahade edilir. Hatta ruh o müşahade ile öyle bir lezzet bulur ki, cennetin bütün lezzetleri onun ya-

nında basit görünür. İlim, ilim ile yok olacak hiçbir şeyle ilgili yoktur. Zira ilim ve mal, ne de insanların kalfidir. Belki Allah Teâlâ'nın zatı, sıfatları, hakimiyeti, melekutla olan hükümleri, yaratıkların acayiplikleri ve calm, vacib, muhal olan şeylerdir ki, bunlar ezeli ve ebedidir. Hiç bir zaman değişmezler. Hiçbir zaman vacib olmaz Muhal olan da calm olmaz.

Fakat yaratılan mahluklara ve fani varlıklarla ilgili olan ilmin önem ve değeri yoktur. Meselâ hükt ilmi gibi. Zira hükt hadis (sonradan yaratılmış) ve sanidir. Onun önemi ve değeri, farz ve sünneti beyan eden kitablara anlamaya vesile olmasındadır. Farz ve sünnet kitablari Hak Teâlâ'nın marifetine ve onun marifetinin yolundaki geçitleri aşmaya vesiledir. O halde değişen ve fani herşeyle ilgili ilim, asıl maksat olamaz. Belki ezeli ilim, ebedi yararlar cümlesinden olup Cenab-ı Allah ile ilgili olmalıdır. O ezeli ve ebedidir. Onun için değişme yoktur. Bunun için insan ne kadar ezeliyata fazla bilse, o kadar Hak Teâlâ'yı fazla bilmüş olur, o kadar fazla ona yakın olur. O halde hakiki ilim budur. Hakiki kadret ise yoktur. Ancak kadretin bir çeşidi vardır ki ebedi yararlardandır. O da, hür olup şehvetlerin bağundan azade olmaktır. Zira şehvetlerinin kölesi olan her insan başkasına muhtaç olur. Bu da güçsüzlük noksanlık olur. O halde şehvetlerin ıstıbarından kurtulup şehvetlere hakim olmak sadece üstünlüktür.

Zira bu, Hak Teâlâ'nın ve meleklerin sıfatlarına yakın olmaktır. Çünkü şehvetlerden serbest kalmak, bağılgılamadan, değişmekten ve ihtiyaçtan kurtulmak demektir. İnsan ne kadar değişmekten ve ihtiyaçtan uzak olsa, o kadar meleklerle benzer. Şu halde gerçek kâmillik marifet ilmiyle ve şehvetlerin bağundan kurtulmakla olur. Mal ve makam, ne kadar zahirde üstün görünüyorsa da, ilim vaki olmakla çabuk fena bulur, yok olur. O halde insanlar kâmillik aramakta aldanırlar. Her ne kadar kemali bulmakla görevlendirilmişler ise de, gerçek kemali bilmezler. Kemal olmayan şeyi kemal zannetmişler ve herkes onu elde etmekle meşgul olmuştur ki, o, mal ve itibardır. Gerçek kemale ise, hepki yüz çevirip art vermişler. Şu halde insanların hepsi kendi zararlarına çalup çabakırlar. Bunun için Cenab-ı Allah buyurur ki: «Asra yemin olsun ki, insan cinsi hüsrân ve ziyâdedir.» (Asr sûresi, âyet: 1).

MAKAM İSTEMENİN YOLLARI

Bil ki, makam ve itibar da mal gibidir. Nasıl ki, mal tamamen kötü değildir, belki kıfayet miktarı ahiret yolculuğunun azığıdır. Kalben dalgınlığına sebep olacak kadar çok miktarı ise, ahiret yolunu koser. Makam da bunun gibi kıfayet miktarı olursa zarar etmek, belki faydalıdır. Zira insana hizmet edecek hizmetçi lazımdır; yardım edecek yoldaş gereklidir ve zulümlerin şerrini defetmek için destek olacak

bir sultan zaruridir. O halde insanın bunların yanında itibarlı olması gerekir ki, kalb huzuru temin edilsin. Bu maksat hasıl olacak kadar makam istemek doğru olur.

Nütkim Yûsuf (a.s.): «Şâhesh ben koruyucu ve bilgiliyim» dedi. Yine bunun gibi insanın üstad yanında kıymet ve itibarı olmasa, üstad ona bir şey öğretmez. Üstadın da talebeler yanında itibarı olmazsa, talebe ondan bir şey öğrenmez. Şu halde kıfayet miktarı mal istemek mübah olduğu gibi, kıfayet miktarı, itibar ve saygı istemek de mübahdır.

Fakat makamı dört yoldan istemek mümkün olur. O yolların ikisi haramdır. İkisi de helaldir. Haram olan yollardan birisi, makam ve itibarı riya ile ve ihadet izhar etmekle istemektir. İhadet, sadece Allah için olmasa gerekir. İhadet ile itibar istemek haramdır. Haram olan yolların diğeri de, olduğu gibi görünmeyip kendisinde bulunmayan bir sadette görünmek.

Meselâ kendini Seyyid gösterip ben Ha. Ali soyundanım yahut filan büyük zatın neslindenim, yahut şu sanatı biliyim, demek. Şunu bilmelidir ki, bu yalan ve aldatma ile mal istemek gibidir.

Mubah olan iki yol ise, biri aldatma ve riya ile olmayan bir yolla makam istemek. Diğeri de, kendini şahid ve abid bildirmek için değil, Sultanın yanında itibarı ve hürmeti olmasa için aytaşı örtmek, eğer tasık ise tasıklığını ve gümahını göstermek suretiyledir. Kişinin bunun gibi şeyler için tasıklığına gilemesi caizdir, buna ruhsat verilmiştir.

MAKAM VE İTİBAR SEVGİSİNİN İLACI

Bil ki, kalbe hakim olan makam ve itibar sevgisi, ilaca muhtaç bir hastalıktır. Zira makam ve itibar sevgisi; riyaya, nifaka, yalana, gerçeği gölemeye, düşmanlığa, hüsede ve mübaleğaya sebep olur. Tıpkı mal sevgisi gibi. Hatta mal sevgisinden de daha zararıdır. Zira itibar sevgisi insanın tabiatına galib ve ona uygundur. O halde bir kimse mal ve itibarı, dinin selâmetine vesile olacak kadar kazanıp dinin selâmetine ikum olan dereceden fazlasına istemese, o kimse hasta değildir. Zira hakikatte o mal ve itibar değil, belki din yolunda ilerlemek için, kalb rahatsızlığı istemiş olur. Fakat bazı kimseler, itibarın kendisini severler. Bütün aklına, fikrinin insanlar tarafına çevirir. Bunlar kendisine nasıl bakıyorlar, kendisi hakkında ne söylüyorlar, kendisinin nasıl olduğu hakkında inanıyorlar diye düşünür. Ne iş yapar, kalbî, insanlar bunun için kendisi hakkında ne derler diye düşünmekle meşgul olur. Bu itibarla o kimseye bu hastalığın tedavisi fars olur. Bunun ilacı ilim ve amel terkibidir.

İlmî ilâg; makam ve itibarın dîni ve dünyevî zararlarına bakıp düşünmelidir. Dünyevî zararları şudur ki, itibar isteyen kimse her zaman saygı ve zilletle olur; insanların kalbini gösterir. Eğer itibar hasıl olmasa zillî olur. Hasıl olursa, insanlar kendisine hased edecek

için, daima sükunet, düşmanlık, mücadele ve muhalefet içinde olur; cennetlerin hile ve zulmünden emin olmas; saldırılarından korunmak için zaman bulmaz. Eğer husumetle mağlûb olursa zilletle düşer. Galib çıkarsa zaten belâsı başından akar. Zira makam, itibar insanların kalbiyle alaklı bir şeydir. İnsanların kalbi ise gayet sayıftır. Deniz dalgası gibi çabuk değişir. Yapısa bir kaç idarecinin kalbi üzerine kurulmuş bir üstünlük, şühbesiz ki, onların kalbine as bir şey gelmekle onu, o üstünlükten düşürüp, selil eder. Şu halde makam ve itibar peşinde olan kimse, dünyada da sükunet ve belâdan emin olmas. Bu anlattıklarımın idraki sayıf olan kimseler bile anlar. Tam basiretli kimseler ise, bilir ki eğer Şarktan Garba kadar yûsûfün memleketi ona verseler ve dünyanın bütün insanları kendisine secde etseler, bunların hepsi sevinmeye değmez, Zira bütün bunlar ölümlle yok olur. Az bir zaman içerisinde ne kendisi, ne de kendisine secde edenler kalır. Eski zamanlarda geçen sultanlar gibi olur. Kimse onu anmaz olur. Ve birkaç gündük saltanat için ebedî padişahlığına zarar vermiş olur. Zira makam ve itibara gönül veren kimsenin kalbinden Hak Teâlâ'nın sevgisi gider. Hak Teâlâ'nın sevgisinden başka hiçbir kuluine hakim olarak öbür dünyaya gidenin azabı büyük olur. İlmî ilâç budur.

Amelî ilâç ise, iki kısımdır: Biri, makam ve itibarı olan yerden ayrılıp hiç tanınmayacak bir memleketle gitmektir. Tam ilâç da budur. Zira kendi şehrinde uslet etmesinden kendine bir kötü hal doğabilir. Bu da şöyle olur: Eğer kendini kötülöseler, yahut rıya ve mülânaflıklık için uslet yapıyor deseler, onun kalbinde gam, keder, sıkıntı ve elem hanıdır. Ona bir suç kanat etseler, apaçık yalan da olsa, insanlar kendisi kötü bilmesinler diye kendini savunmaya başlar. Bunlar da, makam ve itibar sevgisinin kalbinde olduğu gibi durduğuna delildir.

Amelî ilâcın diğer bir kısmı da, melâmet yoluna gidip kendini halkın gözünden ve kalbinden düşürecek bayağı bir iş yapmaktır. Bayağı iş dediğimiz haram yemesi demek değildir. Nitekim bazı insanlar kötülükler yapıp kendilerine «melâmet» diye ad verirler. O hareketler şu zahidin hareketi gibidir ki, şehir valisi onun hayırlı duasını almak için ziyaretine geldi. Zâhid, valiyi usaktan görünce, ölmek ve tere otunu istedi ve acele acele büyük lokmalarla yemeğe başladı. Vali, onun böyle hurula yemek yediğini görünce hakkındaki imancı sarıksı ve geri döndü. Büyük zatlardan biri, bir şehirde hayli kabul ve itibar sahibi olmuştı. İnsanlar ona iyi nazarıyla bakıyorlardı. Bir gün hamamdan çıkıp birisinin güzel elbiselerini giyip bir yerde durdu. Onu yakaladılar, iyi bir dayak attılar, elbiseyi de sırtından çıkardılar ve bir bunu zâhîh sarıksık, meğer hurulanmış dediler. Başka birisi de şarap renginde bir mevrubata bardağa koyup içti. Ta ki onu görenler, şarap içtiğini sanıp ona su-i zanda bulunsunlar ve ona saygı göstermesinler. Makam ve itibar arzusunun kırmaması ilâc bu anlattıkları-muzdur.

ÖVGÜYÜ SEVMENİN VE AYIBLAMAYI KOTU GORMENİN İLACI

Bil ki, bazı kimseler medhü senaya düşkünlüdürler. Daima adlarının iyi söylenmesini arzu ederler. Şeriatı uymayan işleri için bile bunu isterler. İnsanların ayıblamasını ise, haklı hususlarda olsa bile, kötü görürler. Bu da kalb hastalığından ileri gelen bir şeydir.

Kalbun, övülmek ve ayıblanmaktan duyduğu lezzet ve acının sebebi bilinmedikçe ilacı bilinmez. O halde bil ki, övülmek lezzetinin dört sebebi vardır:

Birinci sebep: Bundan önce anlatıldı ki, insan kemalini sever, noksanlığı sevmek. Övülmenin ise, daima kemal defili olduğuna inanır. Bazen kendi kemalinde şüpheye düştüğü için o kemalin lezzetini tamamiyle bulamaz. Bir kimsenin medhini duyup kalbindeki şüphesi sarılsamı darduran bir yakın hasıl olunca, tam lezzet hasıl olur. Zira kendisinde kemal kokusu bulacak rubûbiyet esası zahır olur. Rubûbiyet ise insanın yaratılışı icabı sevgilidir. İnsan kendisinin ayıblanmasını duyarsa kendisinde noksanlık bulunduğundan haberdar olur. Bu sebepten üzülür. Eğer övülme ve ayıblanmayı gevce ve boğaz olmayan bilsün, insafın, alim bir Ustadan duyarsa şüphesiz daha çok haberdar olur; sıkıntı ve rahatsızlık daha çok etkilenir. Eğer medhü senayı hasıretsiz bir kimseden duyarsa o derece sıkıntı ve rahatsızlık olmaz. Zira o kimsenin sözü ile tam yakın hasıl olmaz.

İkinci sebep: Övülmek, övenin kalbinin övülene bağlandığına, övenin kalbinde övülenin iftihar ve mertebesinin tesir ettiğine delildir. İftihar zaten sevilir. O halde öven kimse büyük bir şahsiyet olursa, kendisinde bu lezzeti daha çok bulur. Zira öyle bir kimsenin kalbini eline kimesiyle güçü artar. Eğer öven aşağı bir kimse ise o derece lezzet bulmaz.

Üçüncü sebep: Övülmesi, başkalarının kalbinin de kendisine bağlanmasına vesile olur. Zira o kimse onun medhini yaptıkça, başkaları da ona karpı iyi niyet besler. Onun övmesi ve iyi niyet beslemesi başkalarına da sirayet eder. Şu halde onun övülmesi, çok kimseler tarafından yahut sözüne güvenirken bir kimse tarafından yapılırsa, o lezzet daha çok olur.

Dördüncü sebep: Övülmek; öven kimsenin, haşmeti sebebiyle kendisine mağlup ve kahrına rem olduğuna gösterir. Zira haşmet kahrına da olsa insanların kalbinde sevilir. Kendisini öven kimsenin inancına değil, ihtiyacından dolayı övüldüğünü bile bile, yine onun övmesinden haz duyar, bunu gücünün üstünlüğüne yorumlar.

O halde eğer öyle bir şekilde övse ki, övülen onun yalan söylediğini ve kimsenin ona inanmayacağını, yahut bunu kalbinden söylemediğini, yahut korkusundan değil, sadece alayla yoldan söylediğini bilse, hiç o övmenin lezzeti kalmaz. Zira lezzete sebep olan haliler bu-

tanınmaz olur. Hal böyle olunca, o lezzetin sebepleri bilinirse, onun tedavisi ciddiyet ve gayret gösterildiği takdirde kolay olur.

Birinci sebep ki, övenin sözü ile kendi üstünlüğüne inanmaktır. Bunun ilacı şöyledir: Düşünmelidir ki, eğer onun söylediği sıfat ilim ve zahidlik kabülinden ise, senin sevinmen ilim ve zahidlik sıfatının sende bulunduğundan, Allah Teâlâ'nın bu sıfatları sana nasib etmekle yaptığı lutuf ve iltisamdan dolayı olmalıdır. Seni öven kimsenin sözünden dolayı olmamalıdır. Zira onun ve başkasının sözü ile sende bulunan sıfatlar ne artar, ne de eksilir. Eğer anlattığı hususlar dünyalık çokluğu, ferahlık ve zenginlik kabülinden olursa, zaten bu sevinmeye değmez. Sevinmeye değse, öven kimsenin övgüsü ile değil, onlarla sevinmelidir. Hatta övgüye layık alim ve zahid olan kimsenin, ilmi ve zahidliği ile sevinmemesidir. Akıbetini düşünüp kötü akıbetle gitmekten korkmalıdır. Zira kimse akıbetini bilmez. Akıbet bilinmeyince de herşey boştur. Zira bir kimsenin yeri cennetnem olmasın, o neye sevinir. Eğer anlatılan ilim ve zahidlik sıfatları kendisinde olmadığını biliyorsa, onunla sevinmek apaçık akılsızlıktır. O şuna benzer ki, bir kimse ona: «Bu hoca çok kıymetlidir. Onun içindeki barsakları misik ve amberle doludur» derse, halbuki kendisinin necaseti ve kötü kokularla dolu olduğuna bilirse, eğer bu sözüne sevinirse, onun bu halli deiliğin kendisi olur. İtibar, haşmet ve bunların sevgisiyle alakalı sebeplerin ilacı ise daha önce anlatıldı. Bir kimse seni kötülediği zaman, buna üzülmenin, kızmanın ilacı ise buna kızmanın sadece cezalet olduğunu düşünmektir. Zira eğer doğru söylüyorsa, o kimse, hatana karşı seni uyaran bir melektir. Eğer yalan söylüyorsa vebalini yüklenen bir eşektir. O halde Hak Teâlâ bir kimsayı mesh edip eşek, şeytan, yahut melek şekline koyarsa, ona niçin üzülürsün. O halde o kimse doğru söylüyorsa, ona üzülmemen gerekir. Çünkü o noksanlık sende vardır. Eğer yok ise, onun sözüne üzülmemen gerekir.

Eğer o noksanlık din ile ilgili ise böyledir. Eğer dünyaya ait bir noksanlık ise, din ehli yanında kusur değil, belki hünerdir. Diğer bir dağ da şudur ki, düşünmelidir, onu kötüleyen kimsenin söylediği sözler iki halden ayrı değildir. Eğer doğru ve acıdığı için söylüyorsa, ona teşekkür etmelidir. Zira bir kimse senin elbisen içinde yılan var, sakın, diye sana haber verirse ona teşekkür edersin. Dindeki kusur, yılanlardan da tehlikelidir. Zira dindeki kusur ahiret helâkine sebep olur. Yine eğer bir padişahın huzuruna çıkmak isterken, birisi sana «ey pis elbise! adam! Önce elbiseni temizle, ondan sonra padişahın huzuruna çık», derse, sen kendine bakınca, doğru olduğunu görürsen ve o pislikle padişahın huzuruna çıkaydın cezalandırılacağını kesin olarak bilsen, o kimsenin bu sözleri için ona teşekkür edersin.

Zira onun uyarmasıyla caza tehlikesinden kurtulmuş olursun. Eğer seni ayıplayan kimse seni üzme ve kırma kasdıyla söylüyorsa, o da sana faydadan uzak değildir. Zira o kimse doğru söylediği için sana faydalı olmuştur. Onun beryunculuğu ise dininde işlenen bir cinayettir. O halde zararı ona, faydası da sana olunca buna üzülme

akıl işi değildir. Eğer yalan söylüyorsa, düşünmelisin ki, sen bu ayıptan pek henüz de, bu kimsenin bilmediği ayıpların vardır. O halde Hak Teâlâ'nın senin ayıplarına lûtufl perdesiyle örttüğüne ve o kimsenin de sevdalarını sana hediye ettiğine şükür etmelisin.

Eğer seni övmüş olsaydı, seni öldürmüş gibi olurdu. O halde nasıl seni öldürdüklerine sevinirsin ve sana hediye verdiklerine üzülürsün. Buna, şekilci olup da işlerin ruhundan haberi olmayan kimseler yapar. Akılların akıldulardan farkı, ruha olan işlerin zahîrine değil, belki hakikatine ve ruhuna bakmaktır. Hülûsa insanlardan tama ve (hayda) ummak kişinin kalbinden zail olmadan bu hastalık oradan zail olmaz.

ÖVÜLME VE KÖTÜLEME KARŞISINDA İNSANLARIN DERECELERİ DEĞİŞİKTİR

Bil ki, insanlar övülme ve kötüleme karşısında dört dereceye ayrılır:

Birinci derece: Avam derecesidir ki, övülmeye sevinir teşekküf ederler; kötülenmeye ise kızarlar ve karşılığını vermeye çalışırlar. Bu, derecelerin en aşağısıdır.

İkinci derece: Abidler derecesidir ki, bunlar övülmeye sevinirler, kötülenmeye kızarlar.

Fakat muamelelerinde kıskıncıklarına belli etmezler. Kendilerini övenlerle kötüleyenleri görünüşte bir tutarlar. Fakat kalblerinde birisi dost, diğeri de düşman bilirler.

Üçüncü derece: Mütekililer derecesidir ki, bunlar övenlerle kötüleyenleri hem kalblerinde, hem dillerinde bir tutarlar. Kötülenmekten kalbleri kızmaz ve kin tutmaz. Öveni, kötüleyene tercih etmez ve üstün görmez. Zira onların kalbi ne övme ne de kötülenmekle ilgilenmez. Bu, çok büyük bir derecedir. Bani abidler, bazen bu dereceye ulaştıklarını sanırlar, fakat yanılırlar. Zira bu dereceye ulaşmanın işareti. Onu kötüleyenin yanında fazla oturması onu övenden daha ağır gelmemektir; eğer kötüleyen ziyaretine geç gelse, ona gönlünün arzusu, övene olan arzusundan aşağı olmamaktır; kötüleyeni inciten kimseye, öveni inciten kimseye kızmış gibi kızmak, öveni incitene daha çok kızmamaktır ve öven bir hata işlese, onun hatası kalbine kötüleyenin hatasından daha hafif gelmemektir. Bu, çok zor şeydir.

Bazen abid kendi kendine gurur verip der ki, beni kötüleyene kızmam, çünkü beni kötülemesi günah işlediği içindir. Bu, sadece lânetli şeytanın abidi aldatmasıdır. Zira büyük günah işleyen, başkalarını kötüleyen çok kimseler vardır ki, kalbinde onlara böyle kızmaz. O halde bundan anlaşılar ki, bu kıskıncık nefis-i emmarenin kıskıncığıdır, dinin muhafazası için olan kıskıncık değildir. Bu incelikleri bilmeyen cahil abid, çok kerra çoktağı zahmetler boşa gider.

Dördüncü derece: Siddıkların derecesidir ki, onlar öveni düşman, kötüleyeni de çok dost bilirler. Zira ondan hiç şey faydalanırlar:

Birincisi; kendi kusurunu ondan duymuş olurlar. İkincisi; kötüleyen sevaplarını onlara hediye etmiş olur. Üçüncüsü; onları kusardan ve kusura benzeyen şeylerden arınmaya teşvik etmiş olur.

Hadiste: Resûlullah: «Nafle oruç tutanların vay haline! Gece namaz kılanların vay haline! Aba ve burka giyen sahâbilerin vay haline!» buyurdu. «Ya Resûlullah, kimler bu fiilleri yapar, bunlar kimselerden kabul edilir», dediler. Buyurdu: «Bunları yapacak kimsenin, kalbinin dünyadan kesilmesi; kendisini öven düşman, kötüleyeni dost bilmesi gerektire denilmektedir. Eğer bu hadis sahîh ise, durum çok zordur. Zira bu dereceye erişmek çok zordur. Hatta görünüşte öven ile kötüleyeni bir tutup kalbinde ayırmak olan ikinci dereceye erişmek de zordur. Zira kişi umumiyetle bir husus vakıa bulunca, muhakkek övenler ve kendisine tabî olanlar tarafını tutar. Dördüncü dereceye ulaşmak da, ancak nefsini yeninceye kadar onunla düşmanlık yapmak, kendi kusurunu duyduğu zaman, düşmanının kusurunu duyduğu zaman, sevindiği gibi sevinmek ve kendisini kötüleyen kimsenin aklî ve idrakine inanmakla mümkün olur. Bu hal, nadir vaki olur. Hatta bir kimsa, bütün ömrü boyunca öven ile kötüleyeni bir görmeye çalışıp uğraşsa, yine bu mertebeyi kolay kolay elde edemez.

Bü ki, övülme ve kötülenmenin birbirinden ayrı tutulmasının takva ehli yanında tehlikeli olmasının sebebi şudur ki, övülme insanın kalbinde çok arzu edilir, istenir. Şöyle ki, insan övülme için ne hileler yapar. Bazen övülme için ibadete riya da katar, Günah işlemekle buna kavuşacağını bilse, günah da işler. Resûlullah'ın hadis-i şerifi: «Nafle oruç tutanların, namaz kılanların vay haline!» buyurman, umumiyetle övülme arzusunun riya ile yapılan ibadete sebep olduğu içindir. Zira insanın gönlünde kök salmış övülme arzusu söktümedikçe, insan çabuk günaha düşer. Gerçi kötülenmeyi sevmemek, övülmeyi sevmek bir günaha sebep olmazsa haram değildir. Fakat günaha sebep olmaması hayli uzak bir ihtimaldir. İnsanların günahlarından çoğu övülme ve kötülenmekten doğar. Dünya insanlarının aklî ve fikri dyle bir dereceye gelmiştir ki, ne yapırlarsa, insanların görmesini isterler. İnsana bu hal hakim olunca, Müstümânlara yakışmayan işlere sebep olur. Haram olan bu derecedir. Ama riya yoluyla değil belki insanların kalbini kebeden gösterip hatırlarını hoş etmek için iftîat etmek haram değildir.

SEKİZİNCİ ASIL

TAAT VE İBADETTE RİYANIN İLACI

Bü ki, Hak Teâlâ'ya yapılan taat ve ibadette riya, günah-i kebeden olup şirke (Allah'a eş koymak) yakın bir şeydir. Abidlerin kalbine musallat olan hastalıklardan, yaptıkları ibadetleri insanların bilmesini arzu etmek kadar ağır yoktur. İbadetten maksat, insanların kendisine iyi niyet beslemeleri olunca, o ibadet Hakka değil, halka

olur. Eğer maksat, hem insanların iyi niyet beslemeleri, hem de Hak Teâlâ'ya ibadet olursa, şirk olur; İbadetinde başkalarını da Hak Teâlâ'ya ortak etmiş olur.

Halbuki Hak Teâlâ buyurur ki: «Rabbini görmek isteyen, yararlı işler yapsın ve Rabbine ihâdetle ortak tutmasın.» (Kehf sûresi, âyet: 110). Yine buyurur ki: «Namazı anılma ve gösteriş için kulların yay halime!» (Maden sûresi, âyet: 4-5). Bir kimse Resûlullah'a: «Cehennem ateşinden kurtulmak ne ile olur? Ya Resûlullah!» diye sorunca, buyurdu ki: «Hak Teâlâ'ya ibadet etmek ve İbadetle insanlara riya yapmamak ile olur.» Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde birini getirirler. Ona dünyada ne ibadet yaptın? diye sorarlar. Cevap verip der ki, Hak Teâlâ yoluna canımı feda ettim, herple şebat oldum.» Hak Teâlâ buyurur ki, yalan söylüyorsun, sana kahraman desinler diye savaş-tın, onun için bunu cehenneme götürün. Mahşer ahlından birini da-na getirirler. Ona da ne amelin vardır? derler. O da ne kadar malım-varna Hak yoluna sadaka verdim, der. Hak Teâlâ: «Sen de yalan söy-ledin. Bu cömerttir desinler, diye vermişsin. Bunu da cehenneme gö-türün» buyurur. Bir diğerini daha getirirler.

Ona da ne amelin vardır? diye sorarlar. O da Hak Teâlâ için Kur'an ilmini tahsil ettim, ve çok zahmetler çektim, der. Hak Teâlâ: «Yalan söylüyorsun, filan kimse alimdir desinler, diye Kur'an tahsil ettim.» buyurur. Yine buyurur ki: «Ömmetim için küçük şirkten korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmam.» Küçük şirk nedir? Ya Resûlullah! dediklerinde: «Küçük şirk riya'dır. Kıyamet gününde Allah Teâlâ: "Ey müradiler! Kimin için İbadet yaptıracağız, onun yanına gidin, İbadetinizin karşılığı ondan isteyin," buyurur» demiştir. Yine buyurdu ki. «Hak Teâlâ'ya üzüntü kuyusundan ağınan.» Üzüntü kuyusu nedir? Ya Resûlullah! dediklerinde: «Cehennemde mürâî zabâdiler için yaratılmış bir dereçile» buyurdu.

Resûlullah yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ buyurur ki, bir kimse bir ibadet yaptığında o İbadetle başkasını bana ortak koarsa, benim ortaklığa ihtiyacım yoktur, o İbadetin hepsini ortak koştığı kimseye veririm.» Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, içinde zerre kadar riya olan İbadeti kabul etmez.» Bir gün Muaz (r.a.) ağlıyordu. Hz. Ömer: «Niçin ağlıyorsun?» dedi. Muaz: «Resûlullah'tan işittim ki; az riya da şirktir. Kıyamet gününde münadiller; ey Mürâî, ey alçak, ey gaddar! Amelin zayıf oldu. Sevâben hâsıl oldu. Yürü git, İbadet ettiğin kimseden se-vaba iste diye çağırırlar.» dedi.

Şeddâd benî Kays diyor ki, Resûlullah'ı gördüm, ağlıyordu. Ya Resûlullah niçin ağlıyorsun? dedim. Buyurdu ki: «Ömmetimin şirke gideceğinden korkuyorum. Bu demek değildir ki, puta, güneşe, yahut aya taparlar. Belki İbadeti riya ile yaparlar.» Resûlullah yine buyurdu ki: «Hiç bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde, sağ «İyle» an-daka verdiğini sol «İli» bilmeyen kimse Arşın gölgesinde olacaktır.» Yine buyurur ki: «Hak Teâlâ yeri yaratınca yer titredi. Bunun üzerine yeri tutmak için dağları yarattı. Melekler, «Hak Teâlâ dağlardan kuv-

vetili bir şeyi yaratmadı» dediler. Sonra dağları delmek için demiri yarattı. Melekler, «demir dağlardan da kuvvetlidir.» dediler. Ondan sonra demiri eritmek için ateşi yarattı. Melekler, «ateş demirden de kuvvetlidir» dediler. Sonra ateşi söndürmek için suyu yarattı. Sonra suyu hareket ettirmek için rüzgârı yarattı. Bunun üzerine melekler ihtidafa düştüler ve:

«Allah'tan soralım; eyyamın hangisi daha kuvvetlidir.» dediler. Bunlara Allah Teâlâ: «Eyyamın en kuvvetlisi, sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyen insandır. Yaratıkların arasında ondan daha kuvvetli yoktur.» buyurdu.

Büha (r.a.) der ki, Resûlullah buyurdu: «Hak Teâlâ gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı. Herbiri bir güce görevlendirip o göğün kapsını ona havale etti. İnsanların amellerini yazan ve «Hafaza» denilen yeryüzüsünün melekleri, bir kulum sabahdan akşama kadar yaptığı amelî birinci kat göğe çıkarıp çok çok medhedip bu amelî güneş gibi parlaktırlar derler. O gökte görevli meleke gökî bu ibadeti onun yüzüne vurur. Ben Allah tarafından görevlendirildim; gaybet eden kimsenin amelinin yükselmesine müsaade etmem der. Gıybet etmeyen bir kimsenin amelinin yükseltirler. İkinci kat göğe gelince, oradaki melek der ki, onun amelinin götürün, yüzüne çarpın. Zira o, amelinin dünya için yapmıştır. Toplantılarda ameliyle insanlara karşı övünür. Böyle kimselerin amelinin bırakmamak için bana emir verildi. Sonra amelinde sadaka, oruç ve namaz bulunan başka birinin amelinin yükseltirler. Hafaza onun nurundan hayret ederler. Üçüncü kat göğe gelince, oradaki melek der ki; ben mütekebbirlerin amelinin geçirmeye görev aldım.

Bu amelin sahibi insanlara karşı büyüklendirdi. Bundan sonra bir başkasının amelinin yükseltirler. Dördüncü kat göğe gelince, içindeki namaz, tevhid, hac ve umre parlak yıldız gibi etrafa ışıq saçar. Oradaki melek der ki, ben ucub (kendini beğenme) şafağı olan kimsenin amelinde ucub vardır, burayı geçmesine izin vermem. Sonra bir başkasının amelinin yükseltirler. O amel, güzellik ve cemal herkesçe kabul edilen bir gelin gibidir. Ona beşinci kat göğe çıkarılır.

Oradaki melek der ki, «O amelî sahibinin yüzüne vurur. Zira ben hasede görevliyim. Onun derecesine ulaşanlara hased edip dil uzatır-
dı. Hasedçilerin ameline mani olmak için bana emir verildi.» Sonra bir başkasının amelinin yükseltirler. Altıncı göğe gelinceye kadar hiç kimse ona mani olmaz. Altıncı göğe gelince, oradaki melek der ki, bu amelî onun yüzüne vurur. Zira hiç kimseye bela ve sıkıntı çektiği için «ummadı. Ben rahmet meleğiyim. Bana emir verildi ki; merhametsiz kimselerin amelinin bırakma. «Sonra bir başkasının amelinin yükseltirler. Onun ışıq, güneş gibi, sesi yıldırım sesi gibidir. Bütün gökleri kaplar yedinci göğe gelinceye kadar kimse ona mani olamaz. Yedinci kat göğe gelince, o göğün meleği der ki, bu amelinin yüzüne çarpın. Kalbine kilit vurur. Zira o, bu amelî Hak Teâlâ için yapmadı. Belki onun maksadı hısmet idi. Alimler yanında muhteşem olmak ve adının

memleketlerde söylenmesini istiyordu. Böyle olan amele rıya karışmaz olur. Hak Teâlâ mürâsalin amelinin kabul etmes.

«Sonra bir başkasının amelinin yükseltirler. O, yedi kat göğü geçen. Onda hem güzel ahlâk, hem tesbîh, hem de çeşitli ibadetler bulunur. Gösteren bütün meleklerin tüzüm için o amelin arkasından Allah Teâlâ'nın huzuruna kadar giderler ve hepisi o amelin temiz ve güzel ahlâk ile beraber olduğuna şahidlik yaparlar. Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey meleklerim, siz amelin dışına bakıyorsunuz; ben ise amel sahibinin kalbine bakıyorum. O kimse bu amelî benim için yapmadı. Kalbinde başka niyeti vardı. Ben ki Allah Teâlâyım, lânetim onun üzerine olsun. Yedi kat gökteki herkes ona lânet eder.» Bu hadis meşhurdur. Bu hadisin benzerleri çoktur.

Rıyâ ile ilgili eserler: Hz. Ömer, başına önüne eğmiş, insanlara şahid olduğunu gösteren bir kimseyi gördü. «Ey boynunu büken, boynunu doğru tut. Zîrâ hadu ve huşu boynunda değil, kalbedir.» dedi. Ebû İsmâ'e (r.a.) camide sadede ağlayan bir kimseyi gördü. Dedî ki: «Eğer camide yaptığın bu iş, kendi evinde yapsaydın emsalin buharmanardı.» Hz. Ali buyurur ki: «Mürâsalin üç ahlâmeti vardır: Birincisi; yalnız İken ibâdetinde tembel olur. İkincisi ibâdet ederken insanları görürnce sevinir. Üçüncüsü; onu överlerse daha çok ibâdet yapar, överlerse, az ibâdet eder.»

Bir kimse Said bin Müseyyibe (r.a.) «Hak Teâlâ'nın rızası için ve insanların kendini övmeleri için namazı sadaka veren kimse hakkında ne dersin?» diye sordu. Said: «O kimse Hak Teâlâ'nın kendisine düşman olmasını ister mi?» dedi. İstermez, dedi. «O hâlde sadece Allah için olacak bir amel etsin.» dedi.

Ömer (r.a.) bir kimseyi yanlışlıkla karnı ile dövdü. «Gel sen de beni döv ki, keas olsun.» dedi. O kimse zana ve Allah'a bağışladım, dedi. Ömer: «Bu söylediğin bir şeye yaramaz. Ya bana bağışla ki hakkını kıpır minnettar olayım, yahut da ortağı olmayan Allah'a bağışla.» dedi.

Fudayl (r.h.a.) der ki: «Bir zamanlar salih ameller yaparlardı, hiç rıyâ etmezlerdi. Şimdi ise hiç salih ameller yapmazlar, hep rıyâ yapıyorlar.» Katade (r.a.) der ki: «Kul rıyâ edince, Hak Teâlâ buyurur ki, bakın; benim kutum bendi nasıl maskaraya alıp benimle alay ediyor.»

RİYAYI MEYDANA GETİREN İŞLER

Bu ki rıyâ; kişinin, insanların gönlünü fethetip hürmet ve riayetlerini ve iyilik namıyla kendisine bakmalarını sağlamak amacıyla kendisini âbâd ve zâhâd göstermesidir. Bu da, din yolunda zâhidlik ve takvâ işaretî olan şeyleri insanlara arzıtmaktır. Din yolunda zâhidlik ve takvâya işaret olan şeyler beş cinstir:

Birinci cinas: Bedenin görünüşündedir. Şöyle ki: Dini kaygısından dolayı, gövresi uyku uyumadığı için bu hale gelmiştir, denilsin diye.

yüzünü sarartıp soldurur. Bâzı büyük mücahede yaptığıını sananırlar diye, kendini sayıflar, cihazlaştırır. Dini kayıptan gülmüyor, desinler diye, daima somurtur. Boş zamanı olmadığı için, kendini unutmış desinler diye, saçını, sakalını taramaz, sözleri yavaş söyler, sesini kaldırmas ki, bu duruma içindeki dinî vakırlıktan dolayıdır, desinler. Oruçlu olduğunu sananırlar diye, dudaklarını kuru bırakır. Bunlar insanların böyle sanmaları için oluncu, nefis bunları göstermekle lezzet bulur. Bu sebeptendir ki, İsa (a.s.) buyurur: «Oruç tutan kimse saçını, sakalını taramas; sakal ve dudaklarına yağ sürmeli ve gözlerine sürme çekmelidir.» İsa, İsa'nın bundan gâyesel, ibâdetin ilhâkı için, oruçlu olduğunu göstermemektedir.

İkinci cins: Elibise ile olan riyâdır. Görenler âhid ve şahid sananırlar diye, yünden elbise, kasa kırk ve yirtık elbiseler giyer; kendisini tasavvuf ehli sananırlar diye mavi elbise giyer; sofilerin hırkasını, namazlığını kullanır. Halbuki kendisinde tasavvuf manâsından eser yoktur. Yahut âlim olmadığı hâlde, âlim sananırlar diye, tülbinden altından izâr bağlar, zahtıyan çorap giyer. Mürâiler elbise hususunda iki kısımdır: Bir-kısmı avamdan kabul görmek ister. Dalma yirtık ve eski elbiseler giyer.

Eğer bir kimse, onları kınayıp keten, yahut helâl olan diğer elbiseleri giymelerini söylerse, bu kendinin cesuruna almaktan daha güç gelir. Zira o vakit insanlar şahâdîkten vazgeçtiğini sanırlar. Bir kısmı da, hem avam yanında, hem de sultan yanında kabul görmek ister. Bu durumda eski elbise giyerse sultanın yanında küçük düşer. Yeni elbise giyerse avam yanında çirkin görünür. Bunun için salih kimseler gâfil, ince hırkalar ve nakış kumaşlar giyer.

Eğer birisi onlara keten veya helâl olan başka elbiseleri giymelerini söylese, bunun kıymeti kendisinininkinden daha aşağı da olsa, yine bunu giymek cesur olmaktan daha zor gelir. Hülâsa şahâdîlik ve takvâdan vazgeçmesi anlamına gelecek elbiseleri giymesi câz olan elbiseleri giymeye dayanamaz. O akılsız bilmez ki; helâl olan ve müstâmanlara giymesi caiz olan elbiseleri yalnız iken giyip çarşıda pazarda giymemek ancak insanlara ibâdet etmek olur. Bunun insanlara ibâdet olduğunu bile bile yapması da muhtemeldir.

Üçüncü cins: Soaklerle olur, meselâ zıkar ve tesbihsiz durmadığını sanmaları için daima dudakını kımıldatar. Bazen öyle olur ki, kalbiyle zikretmek istese de edemez. Zira insanlar zikrettiğini bilmezler diye, endişe eder. İnsanlar içinde yaptığı hâli yalnız iken yapmaz. Zira yalnız iken, insanların muttali olmasa ümitsiz yektar. Söze yagulan riyânan başka bir çeşidi de tasavvuf ehlinin utulan ve müdâferatın ezberleyip tasavvuf ilmini güzel bildiğini anlaşırlar diye, zaman zaman o ifâde ve sözleri kullanmaktır. Yahut insanlar vecd hâlinde olduğunu sananırlar diye, her zaman başını önüne eğip sallar; yahut soğuk ahlar çekip insanların âlâmî ibâdetlerden gâfil olmaları sebebiyle keder ve üslâtlâsını izâr eder; yahut onun çok ilim sahibi olduğunu, çok büyük râilarla konuştuğunu ve çok sefer yaptığıını sananırlar diye, garip hikâyeler ve acayip haberler ezberleyip insanlara anlatır.

Dördüncü elus: Taatla yapılan rıydır. Meselâ uzakta bir kimsenin geldiğini görünce, namaz ağır kılmağa başlar. Başını öne eğip rukûda fazla eğilir, hiçbir tarafa bakmaz. İnsanlar içinde sadaka verir ve bunların benzeri şeyler yapar. İnsanlar karşısında ağır ağır yurur, başını öndü eğir. Yalnız iken acele acele ve her tarafa bakarak yürür. Karşadan birinin geldiğini görünce tekrar ağır ağır yürümeğe başlar.

Beşinci elus: Müridlerinin eli altındakilerin çokluğunu; eşraf ve beylerin ziyareatine gelip kendisiyle teberrük ettiklerini; kıymetli zatların kendisine hürmet edip iyilik nazarıyla bakışıklarını izah eder. Bazen bu hususları dile getirir, söyler; yahut bîr kimse ile münakaşa edince, sen kimsin, müridlerin kimdir? Şeyhin kimdir? Ben bu kadar pîrleri gördüm, bu kadar yıl filân pîrin hizmetinde bulundum, sen kim gördün, kimle kavuştun? gibi sözler söyler.

Böyle rıyalar yapıp övünmek için ne çeşit zahmetlere katlanır. Ve rıyâ hatırı için bütün zahmetler ona kolay gelir. Hattâ bazı rahibler, insanlar kendilerini iyi bilip övünler diye yemeklerini bir nohut tanesi miktarına kadar indirirler. Bunların hepsi eğer ibâdet yoluyla olursa haramdır. Ama eğer dışarı çıkmak için güzel elbiseler giyip sudenirse mübahtır. Hattâ sünnete riayet etmiş olur. Zîrâ guzellik ve cemâliyle kendi mürlüvvetini ihtar etmiş olur, âbidliğini ve şahidliğini ihtar etmiş olmaz. Hattâ lügât ilminde, nahiv ilminde, hesap ilminde, tıp ilminde ve dinî ilim olmayan, taat için olmayan ilimlerde üstünlüğünü izah etmek, rıyâ yapmak mübahtır. Zîrâ bu, makam ve itibar arzusu için olur. Makam ve itibar isteği taat ve ibâdet yönü ile olmazsa, haddini aşmamak şartıyla mübahtır. Nitekim daha önce anlatıldı.

Bir gün Resûlullah'ın ashâbı toplanmıştı. Resûlullah dışarı çıkmak istedi. Bir kâğıdı suya bakıp sarımsı ve sakalına düzeltti. Ha. Alış: «Ya Resûlullah! Sen de kendini süsler misin?» dedi. Resûlullah buyurdu ki, «Hak Teâlâ din kardeşlerinin ziyareti için süslenen kalına sever.» Gerçi bu filî Resûlullah'a nazaran dinin esazından idi. Zîrâ Resûlullah, insanların kendilerine meyledip uymaları için, kendilerini insanların gözüne ve gönüne cemâl ve kemâliyle göstermeye memur idi. Fakat ümmetinin de güzel görünmek için süslenmeleri câzidir. Hattâ sünnete riayet etmiş olur. Zîrâ kendini biraz süslemenin faydalarından biri de şudur ki, kendini kirlî tutup mürlüvvetini muhafaza etmezse, onun gybetini yaparlar, ondan nefret ederler. Ve kendisi bu gybete ve nefrete sebep olmuş olur. Ama ibâdetle rıyâ yapmak iki sebeble haramdır:

Biri, gerçeği gizlemiş olur. Çünkü insanlara ibâdetle ilâhî olduğunu gösterir. Halbuki kalbi insanlara bağı olduğu için muhlis değildir. İnsanlar onun bu hâlini bilseler, onu kabul etmeyip düşman kesilirler.

Diğeri de, namaz, oruç ve diğer ibâdetler Hak Teâlâ içindir. Bunları başkasına yapınca Hak Teâlâ ile alay etmiş olur. Mutlak yaratıcı

na bırakmış, bu işte sayıf ve âciz bir kulu maksat edinmiş olur. Bu şuna benzer ki, bir kimse bir padişahan huzurunda şeklen ayakta durup hizmet eder, göyesi ise, bir köle yahut câriyeye bakmak olur. Bu ancak panîşah ile alay etmektir. Zîrâ onun kalbinde padişahın hizmetinden daha önemli bir şey olur. Bunun gibi riyâ ile namaz kılan hakikatle rükû ve secdeyi başkaları için yapmış olur. Zîrâ secdeyi o adamı tazim etmekten maksada, onun secdesini kabul etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ'yı tazim ederken onun kabulünü kasanmak olduğu gibi. Bunun için riyâ gıdalı şîkirdir, demişlerdir. Gerçi aşkâre şîrk değildir.

RİYÂNIN DERECELERİ

Bu ki, riyânın dereceleri değişiktir. Bazıları çok büyüktür. Bu değişiklik üç asıldan meydana gelir:

BİRİNCİ ASIL: Riyâdan maksat sevâp niyeti olmaz. Meselâ halk içinde namaz kılip oruç tutmak ve yalnız iken bunları yapmamak. Bu çok büyük günahdır cemas da aşırdır. Eğer sevâp kazanmayı niyet eder, fakat yalnız iken bunları yapmazsa, bu da ilk anlatılan dereceye yakındır. O sayıf sevâp kasdı onu Allah Teâlâ'nın gazabından kurtarmaz. Eğer onun kalbine sevâb kasdı galib olur, yalnız kaldığı zaman orucunu tutuyor, namazını kıyor, fakat bir kimse görünce gevki artıyor, yaptığı ameliler ona kolay geliyor ise, umulur ki, o kimsenin ibâdeti tamamiyle bîtal olmaz ve sevâba zayi olmaz. Ama riyâ miktarı kadar ceza verilir, yahut sevâbını eksik verilir. Fakat eğer kasdı da eşit olup biri diğerine kılip olmazsa, haberlerin sâhîbinden anlaşıldığına göre bundan zekâmetle kurtulmayıp cezalandırılır.

İKİNCİ ASIL: Taat ve ibâdetle olan riyâ dereceleri'dir. Bunlar da üç derecedir:

Birinci derece: İmanan aslında olan riyâdır. Bununla riyâ yapan kimse münâfik olur. Münâfıkım hâli ise, kâfirin hâlinden daha aşığıdır. Zîrâ münâfik bîtinde kâfir, sâhîrde gerçeği gizleyendir. Bu kimseler İslâm'ın başlangıcında çok idi. Şimdiki zamanda ise azdır. Ama şeriate ve Ahirete inanmayan İbâhiyeci ve mülhidler, (zındıklar) gerçi sâhîde mü'min görünürler, fakat onlar da münâfiklardan sayılıp ebedî cehennemde kalan kimselerdir.

İkinci derece: İbâdetlerin aslında olan riyâdır. İnsanlar içinde âbedetle namaz kılan, oruç tutan ve yalnız başına kalınca yemek yiyen kimselerin yaptığı gibi. Bu da büyük bir günahdır, fakat iman anında olan riyâ derecesinde değildir. Hülâssa Allah'a yakın olmaktan ziyade kullara yakın olmak isteyenlerin imanı çok zayıftır. O kimse kâfir değil ise de, tevbe etmezse, İslâm anında küfür tehlikesine düşmek ihtimâli vardır.

Üçüncü derece: İman ve farzların aslında riyâ yapmaz, fakat sunnet olan İbâdetlerde yapar. Meselâ kendini ayıtlamasınlar veya ov sunler diye gece namazları kılar, sadaka verir, cemaat ile namaz kı-

maktan geri kalmaz; Arefe, Aşure, Pazarbesi ve Perşembe günleri oruç tutar. Belki o kimse der ki, farz edin, o amelieri yapmadım, onlar benim üzerime farz değildir ve kıyamet gününde onun sevabını istemiyorum ki, cennasını göreyim. Bil ki, hâl onun dediği gibi değildir. Zîrâ ibâdetlerin hepsi Hak Teâlâ içindir. İnsanların ondan payı yoktur. İbâdeti insanlar için yapınca, Hakk'a mahsus olan şeylerde halkı Hakk'a tercih etmiş olur. Bu hâl, farzlarda olan rıyâ gibi ağır olmasa da, Hak Teâlâ ile istihza anlamına geldiği için asbâta müstahak olur. Bu rıyâ, ibâdetler içindeki sünnetlerde olan rıyâya yakındır. Meselâ, bir kimseyi görünce rûkû ve secdeyi iyi yapmak, etrafına bakmamak, fazla Kur'an okumak, yalnız namaz kılmayıp cemaatle kılınmak, ön safta bulunmaya çalışmak, sekkatı malın en iyisinden vermek, oruç tutunca dilini tutup halvette bulunmak.

ÜÇÜNCÜ ASIL: Mürâinatın maksadında olan fark ve derecelerdir. Zîrâ mürâinin rıyâdan maksadı bir şakığe, yahut günaha ulaşabilme imkânını elde etmektir. Bu da üç derecedir:

Birinci derece: İnsanlara güven, takvâ ve şüphelerden kaçındığını gösterir ki, ona iltifat edip evkâf, kadılık, vasiyet, vedia, emânet gibi şeyleri ve yetkin malın ona teslim etsinler ve o da bunlarda hiyanet etsin; yahut sekkâ ve sadaka olarak gerekenlere harcamak, yahut hac yolunda takirilere nafaka olarak vermek, yahut secdelerin hanegâhına harcamak, yahut camilerin ve hanların yapımına harcamak için kendisine bir miktar mal vermeleri için böyle görünür. Yahut meclis kurup o malı nafaka edinir yahut mürâi olan kimse için gönlü bir kadına düşmüş olur ve o kadın kendisine iltifat etsin, diye hanegâhta zâhidlik ve salihlik gösterir ki, o kadında bir kötülük yapmak imkânına elâfe etsin yahut bir kadına, veya tüysüz oğlana bakmak maksadıyla vâaz meclisine gider veya bunlara benzer başka birşey yapar. Ama ağır olanı şudur ki, arzu ettiği günaha kavuşmak için Hak Teâlâ'nın ibâdetini ona yol yapar. Meselâ, harama mal yemekle yahut bir kadınla beraber bulunmakla itham edilen kimse, sadaka verir, zâhidlik gösterir ki, insanlar o töhmeti kendisinden kaldırsınlar ve onun hakkını da kendi öz malını sadaka veren kimse başkalarının malına nasıl tasma' eder ve bu kadar perhîşkâr bir kimse, harama nasıl tevessül eder, desinler. Oysa ki o gizli olarak günah işlemekle meşgûl olur.

İkinci derece: Bir mübâh şeye kavuşmak için âbid ve şahid görünür. Kendisine bir şey vermeleri, yahut bir kadının kendisiyle evlenmesi için âbid ve şahid görünen vâiz gibi. Bu kimse, daha öncekilerin derecesinde değil ise de, fakat o da Hak Teâlâ'nın gazabına lâyıktır. Zîrâ bu da Hak Teâlâ'nın ibâdetini, dünyevi çıkarlarına âlet etmiş olur. Hak Teâlâ'ya yaklaşmak ve âhret saadetine kavuşmak vasilesi olan taatı kıymetsiz dünyaya âlet etmiş olur. Bu da büyük bir hayattır.

Üçüncü derece: Rıyâ yapan kimse, bununla insanlardan bir şey beklemeyi. Fakat şahid ve salihlere hürmet nazarıyla baktıkları gibi kendisine de bakmaları için müttaki geçindir. Meselâ yolda yürürken

bir kimseyi görünce başını önüne eğer. Şeyhler ve azâdler gibi yürümeye başlar ki, kendisine gâfil demesinler ve yolda yürürken bile din işlerini düşünüyor sanınsınlar. Yahut gülmek kalkbeden yerde ağlar ki, ona şaka gâlib olmuştur demesinler. Yahut kendisine şakacı derler korkusuyla mizah ve lâtife yapmaz, Yahut soğuk ah çıkıp istiğfar eder ve «Sübhaneallah! İnsanoğlunun hâline bakın, bilmem yolumuzdaki şeylerden nasıl gâflîet etmektedir.» der. Hak Teâlâ onun kalbindenkini bilir ve şunu da bilir ki, eğer yalnız olsaydı, bu istiğfar ve teessüflü yapmazdı. Yahut husurunda bir kimseyle giybetli yapılırsa, veya bir kimsenin ayıpları söylenirse, kendisine giybetçi derler korkusuyla, «Bu söylediklerinizden daha mühim şeyler vardır, kişinin kendi kusurlarıyla uğraşması daha iyidir.» der.

Yahut bazı insanların teravih veya gece namazlarını kıdıkları-
m; yahut Perşembe ve Pazartesi günleri oruç tuttuklarını görünce, kendisi de bunu yapmaza ona tembel derler korkusuyla, onlara uyar. Yahut Arefe ve Aşure günlerinde oruç tutmaz ve oruçlu sanınsınlar diye su da içmez. Yahut oruçlu olmadığını göstermemek için, bir kimse kendisine yemek teklif etse, benim mazaretim vardır der. Yâni oruçlu olduğunu gösterir.

Diyünmüyor ki, burada iki zaçı bir araya getirmiş oluyor. Biri, munafıklıktır. Oruçlu değil iken oruçlu olduğunu gösterir. Diğerî de, açıktan oruçluyum, dememekle ibâdetini gizlediğini gösterip iflah olduğunu bildiriyor. Bazen su içmeye dayanamaz, dün hasta idim, bugün oruç tutamazdım diye mazaret beyân etmeğe başlar. Yahut sîlâm adâm orucumu bozmaya sebep oldu, der. Bazen kendini mürai sanmazsınlar diye bu sözleri hemen söylemez. Biraz durur, sonra bu sözle bir müzâzebe düşürüp der ki, bu annelerin kalbi ne kadar sayıf olur. Oğullarının bir gün oruç tutmakta olacaklarını sanırlar. Yâni anneşinin hatırı için oruç tutmadığını bildirir.

«Adâm oruç tutarsa akşamı erken uyur, geceleri şeyâ edemez.» der. Riyâ psikikleri kalbine yerleşmesi için, şeytan bu sözleri diline getirmeğe başlar. Miskîn zâhid bu hâllerden gâflîdir. Bilmey ki, kendi zararına uğraşıp ibâdetini kayar. Bu riyânın çaresi kolaydır. Fakat bazı riyâlar vardır ki, karıncanın yürümesinden bile gizlidir. Alim ve akıllı kimseler onu teşhîs etmekten âciz olurlar. Ahmak âbidler nerede kaldı?

KARINCANIN AYAGININ SESİNDEN GİZLİ OLAN RİYA

Bil ki, riyânın bazı çeşitleri vardır ki, gayet açıktır. Meselâ insanlar arasında gece namaz kılmak, olmadıkları zaman kılmamak. Bu, riyânın açık olan derecesidir. Bundan daha gizli olan riyâ şudur ki, gece namaz kılmak onun âdetidir. Fakat bazı kimseler hâiz olduk-

ları zaman ibâdetle zevki ziyâde olur. İbâdet ona hafif ve kolay gelir. Bu riyâ da şaktır, karınca yürümesi gibi değildir. Zira bu riyâyı teşhis etmek mümkündür. Belki riyâda bundan da daha gizli esası vardır. Şöyle ki, bazı kimseler onu görmekte zevki artırmaz ve o hâlde hiç riyâ âlâmeti görünmez.

Fakat demirde ateş gizli olduğu gibi, riyâ da kalbinde gizli olur. Riyânın eseri, ancak insanların onun gece namazı kıldığını duyunca sevinmesiyle ortaya çıkar. Bu sevinçi, riyânın onun kalbinde gizli olduğuna delildir.

Eğer bu sevinçe red ve inkâr ile karşılık vermezse, riyânın gizli damarlarını harekete geçirip insanların, kendi ibâdetinden haberdar olmaları için bir sebep bulmak arzusuna düşmesinden korkulur. Yani kendi ibâdetini açıkça söylemese de imâ yoluyla söyler. İmâ yoluyla da söyleme, hareket ve davranışlarıyla ibâdet ettiğini bildirir. Şöyle ki, kendini zelli ve kırık gösterir ki, uykusuzluktan böyle olduğunu anlasınlar.

Bazen riyâ bundan da gizli olur. Şöyle ki, insanların ibâdetine bilmesine sevinmez ve zevki de artmaz. Fakat içi yine de riyâdan boş olmaz. Bunun âlâmeti şudur ki, bir kimse ona hurmet etmekle kuser etse, yahut içini görmeğe yansımaza, yahut alâq - verişle ona hurmet etmese, yahut mecliste ona yerin üst başını göstermese kâhinde tesecüp ve inkâr daymaya başlar.

Eğer o ibâdeti sadece Hak Teâlâ için yapmış olsaydı, onun şalbîn de böyle tesecüp olmazdı ve onun nefsi o ibâdet karşılığında hurmet beklemeydi. Vefâkâd o ibâdetin olup olmaması onun yaranda bir olmadıkça, kalbi henüz gizli riyâdan boş değildir. Zira o kimse bin altın değerinde bir şeyi alırsa, hiç kimseye hurmet etmez ve hiç kimseden bir şey beklemes ve kimseden hurmet istemez. Ve onun yaranda insanların hurmet edip etmemesi bîrdir. Ahîd ibâdeti, âhîret saadetine erişmek için Allah'a yapıyorsa, o ibâdetin karşılığında hiçbir kimseden hurmet beklesin. Bu itibarla en çok gizli olan riyâ budur.

Hı. Âlî der ki, «Kıyamet gününde mübâdilerle derler ki, dünyada size eyyayı ucuz satmadılar mı? Sizin içinkî görmediler mi? Ve önce size setâm vermediler mi? Yani bunların hepsi amelînin karşılığıdır. Siz dünyada bu mübâdileri kâbel ettiniz.

Eski zamanlarda insanlardan uzlet edip ibâdetle meşgûl olan kimseler derlerdi ki, gerçi bîs insanların fitnesinden kaçıp uzleti seçtik, fakat fitnenin bîdî bulmasından korkuyorduk. Zira bir kimseyi görürnce ondan hurmet bekliyorduk, hakkımıza riayet etmesini istiyorduk. Bunun için muhâdiler, insanlar, kötülük ve günahlarını sakladıkları gibi, ibâdetlerini saklamağa çalışıyorlardı. Zira kıyamet gününde hâlis amelden başkası makhûle geçmediğini bilirdiler. Onlar, hacca giderken hâlis altından başkasını almadıklarını öğrenen ve bu yüzden endişeye düşüp hâlis mağrib altınını elde eden ve hâlis olmayan altınları alıp ihtiyâc vaktini düşünen kimseye benzetirdi. Kıvâmet gününden daha büyük çaresizlik ve ihtiyâc günü yoktur. Bugün hâlis

amel kazanmayan kıymet gününde muhtaç ve perişan olur, kimse ona yardımcı olmasa, Kalbünde, insanların, ibâdetini biliş bilene-leri arasında fark gösteren riyâdan boş değildir. Resûlullah buyurdu: «Riya ne kadar az ve gıllı de olsa, şirkittir.» Yâni ibâdetinde başkasını Hak Teâlâ'ya ortak yapmaktır. Hak Teâlâ'nın bilmesiyle kanaat etmeyince, başkalarının bilmesi onun ibâdetine tesir eder.

İŞLERDEN HAZ DUYMAK

Bil ki, insanların kendi ibâdetine muttali olmalarından haz ve sevinç duyan kimse, riyâdan boş değildir. Ancak hak üzere olan sevinç bundan müstesnâdır. Bu da dört şekilde olur:

Birinci şekil: Kendisi ibâdetini gizlemeye çalışırken, Allah Teâlâ onu sıpa çıkarır ve kendisinden sadır olan günah ve kusurları da ortar. Bu sadece Hak Teâlâ'nın fazla ve lûtfudur. Zîrâ çirkinsi ortadı ve güzeli seçti çıkardı diye Hak Teâlâ'nın kendisine ihsâyet nazarına sevinir. Yoksa o kimse yanında Kadr-u kıymetli olduğuna sevinmez. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «İde ki: "Allah'ım bol nimet ve rahmetiyle; ancak bunuyla sevinşinler."» (Yunus sûresi, âyet: 58).

İkinci şekil: Hak Teâlâ dünyada çirkin şeylerini örttü, âhiret gününde de çirkin şeylerini örter diye sevinir. İbâdetle geñniştir ki: «Hak Teâlâ kulumun günahına bu dünyada örtüp âhîr dünyada onu rezil ve rûsvay etmekten kerimdir.»

Üçüncü şekil: Bu ibâdetini bazı kimseler gördü, onlar da banna uyup âhiret saadetine erişirler diye sevinir. Burada hem gizlilik sevâbı yazılır; çünkü ibâdetini gizlemek istedi, hem de aşkâretlik sevâbı yazılır; çünkü ihlâsı dışında ibâdeti ortaya çıktı ve çok kimseler ona uydu.

Dördüncü şekil: Kendisinin ibâdetini görüp kendisini öven, ona karşı iyi niyet besleyen kimse, Hak Teâlâ'ya muti olmuş olur, diye sevinir. Yoksa o kimse yanında kadir, kıymetli olduğuna sevinmez. Sevinmenin kendi nefsi için değil de, hak için olmasının alâmeti, bir başkasının taatına muttali olursa ona da kendine muttali olduğuna sevinmişti gibi sevinmesidir.

AMELİ İBTAL EDEN RİYA

Bil ki, riyâ tehlikesi ya ibâdetten önce, ya ibâdetten sonra, ya da ibâdet esnasında olur. İbâdetten önce olan riyâ, ibâdeti boşa goturur Zîrâ niyette ihlâs şarttır. İbâdetten önce vâkı olan bu riyâ ile ihlâs gider. Ama eğer riyâ ibâdetin aslında olmayıp vâkıda olursa mesele, riyâ sebebiyle namazın ilk vaktinde kılıyorsa ve yalnız iken de namazın aslına terkotmıyorsa, ilk vaktin sevâbı bâtal olur. Ama sahâb

olan namazın aslı doğrudur. Zîrâ namazın aslında onun niyeti Allah içindir.

Nitekim bir kimse gasbedilmiş yerde farz namazını edâ etse gerçi aslı olur, fakat beyana namazın kendisiyle değil, belki ibâdeti zulmünde alınmış yerde edâ etmesinden dolayıdır. Burada da riyâ namazın ki-
disinde değil, belki vaktin evvelinde kılınmasında olur. Ama eğer namaz-
ı ihlâs ile kılma riyâ düşüncesi ondan sonra bâsıl olsa, kılınan namaz
bâtil olmaz, fakat bunun sebebiyle aslıb görür.

Ama bir rivâyette, bir kimsenin dün gece «El-Bakara» sûresini okudum, denesi ve bunu duyan İbn-i Mes'ud'un onun mâsibi yalnız budur, yâni izhar etmesidir, başka sevâb yoktur, demesi ve bir kim-
senin de Resûlullah'a: «İken devamla oruçluyum.» demesine karşı Re-
sûlullah: «Ne oruçlusun, ne de değilsin.» buyurmasının manâsı, bir
kimse orucunu izhar edip söylerse, sevâb bâtil olur, demektir.

Bizim Müslüme göre zâhır olan şudur ki, Resûlullah ve İbn-i Mes'-
ud'un bunu söylemelerinin sebebi şudur ki, o kimseler ibâdet vaktinde
riyâdan boş değillerdi. Ama edâ edilirken riyâdan uzak olan ibâdet,
tamamen edâ edildikten sonra bâtil olmaz usaktır.

Ve yine manâ ehli demişler ki, Resûlullah'ın o kimseye böyle bu-
yurmasının sebebi şudur ki, geceyi gündüze bağlamak sûretiyle oruç
tutmak (iftar açmadan ertesi gün oruç tutmak) yasaklanmıştır.
Onun için böyle buyurmuştur.

İbâdet esnasında olan riyâ, eğer niyetin aslına gâlib gelirse, ibâ-
deti bâtil olur. Mîsâlî sayılabilecek bir şey araya gelirse, yahut kaybet-
tiği bir şeyi hatırlarsa ve eğer insanlardan utanmama tehakkük gidip
bakacaksa ve fakat insanlardan utandığından namazı bozmuyorsa na-
maz bâtil olur. Zîrâ bu derece ile ibâdet niyeti bozulur. Namazda dur-
ması insanlar için olur. Fakat niyetin aslı yerinde bâkî kalır; ancak
insanların kendisine bakması hoşuna gidiyor ve namazı güce edâ ile
kılmağa bağlıyorsa; şâhîh budur ki, bu riyâ ile aslı oluyorsa da na-
maz bâtil olmaz.

Fakat bir kimse onun ibâdet ettiğini görünce sevinirse, Haris-i
Muhâsibî der ki, bunda namaz bozulur mu, bozulmaz mı? diye ihtilâf
vardır. Haris der ki, ben bu hususta tereddüdâ idim, sonra kuvvetli
zannım onun bâtil olduğuna karar verdi.

Haris der ki, eğer bir kimse sorup darsa ki, bîrisi Resûlullah'a:
«Ya Resûlullah, gerçi ben amelimi yalnız İken yaparım, fakat insan-
ların bilmesime de sevinirim.» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Senin
için iki sevâb hasıl olur: Biri gâfilik sevâbı, diğeri de aşîkâreflik sevâ-
bı.» Bunun cevabı şudur ki, bu hâdis müreşidir. Onun îknadı. Resûlül-
lah'a dayanmıyor. Sonra Haris dedi ki, belki Resûlullah bu hâdis-i şe-
rifile Hak Teâlâ onun günahlarını örtüp ibâdetlerini izhar ettiği için
onun içine sevinmesini istemiş. Nitekim bundan evvel anlatıldı.
Zîrâ hiç kimse insanların muttali olmasına sevinmekten günah art-
masa da sevâbın artmasını oâiz görmeyiz. Haris-i Muhâsibî'nin sözü bu-
raya kadardır. Bizce göre zâhır şudur ki, amelîm açığa çıkmasına se-

vinmesiyle amele bir şey ziyade etmezse, niyetin aslı yerinde baki kalır ve bu niyetin hükmüne göre namazı baki olmaz.

KALİTE OLAN RİYA HASTALIĞININ İLACI

Bil ki, riya büyük bir hastalıktır. Tehlikeyi büyüktür. Tedavisi zordur. Tam bir ciddiyet olmayınca riya hastalığının tedavisi mümkün olmaz. Zira bu, kalbe bürselen, kalbe tam manasıyla yerleşen bir hastalıktır. Bunun zor olmasının sebebi şudur ki, insan, çocukluk çağından beri insanların birbirlerine riya yapıp zahirlerini süsleyip gizli gördüklerini gördüğünden bu mana onun kalbinde tabiat olup gündün güne kuvvet bulmağa başlar ve bu gelişme bulûğa erişinceye kadar devam eder. Bulûğa erdiği zaman kuvvet kemalini bulur.

Bu itibarla zararına düşünüp imalesini isteyince kendisine tabiat olup kalbine galib olduğu için silinmesi çok zaman ister. İnsanlardan hiç kimse riya hastalığından boş olmaz. O halde bu hastalıktan kurtulmaya çalışıp çabalamak her insana farzdır.

Bu hastalığın tedavisi için iki usul vardır: Biri, mushıl olup riya maddesini içten karmaktır. Bu da ilim ile amelin terkididir. İlmî ilacı şudur ki, insan her ne yaparsa, nefsi ondan lezzet aldığı için yaptığı bilinen bir gerçektir. Ama sonunda gelecek zararına dayanamayacağına bilirse, elbette ondan vazgeçmesi kolay olur.

Nitekim bala içinde didürücü zehir olduğuna balse, bala ne kadar düşkün de olsa, ondan kaçırır. Riyanın esası, gerçi tamamen makam ve itibar sevgisine dayanır, fakat üç aslı vardır; Birincisi, medheteyi sevmektir. İkinci, kötülenmek ve ayıplanmaktan kaçınmaktır.

Üçüncüsü, insanlara tama' etmektir. Bunun için bir köylü arap Resûlullah'a: «Ya Resûlullah, gayret ve hakimiyet için, yahut kahramanlık ve casereti söylenmesi için savaşanlar hakkında ne buyurursun?» diye sorunca Resûlullah buyurdu ki: «Kefime-i tevhidin üslûm olması için savaşan Allah yolundadır.» Resûlullah'ın bu söz içret eder ki, övülmek, yahut ayıplanmamak mülahazasıyla yapılan savaş batıldır.

Resûlullah buyurur ki: «Bir devletin dihağını elde etmek için savaşın sevabı, ondan başkası değildir. Çünkü o savaşta ona niyet etmiştir.» O halde riya bu üç asla dayanır. İnsanların kendisini övmesini sevmek düşkünlüğüne ise şununda kurnalıdır ki, kıyamet gününde insanlar ve melekler kalabalığı önünde resûl, rüsvay olmayı düşünmelidir. O gün münadiler çağırıp derler ki, «Ey riyakâr, ey günahkâr, ey sapık! Allah'tan uzaklaşp insanlara yakın olmayı seçtiğinden, halkın kabulünü, Hakk'ın kabulüne tercih ettiğinden, halkın övmesi için, Hakk'ın kötülenmesine razı olmaksızın haya etmedin mi? senin yanında Hak Teâlâ'dan aşağı kimse yok mu idi, hepsinin razasını istedin ve Hak Teâlâ'nın gazabından korkmadın.» Akıllı insan bu resûl rüsvaylığa düşünce, halkın övmesi arzusu bunun karş-

sında duramaz. Bilhassa dünyada yaptığı tanti, ahirette günahlar ke-fedinin ağırlaşmasına sebep olur.

Eğer bu riyaı yapmıyadı, Peygamber ve velilerin arkadaş olurdı. Şimdi ise Zehabîlerin eline düşen kovulmuş ve terk edilmiş kimselere arkadaş oldu. Bütün bu kötülükleri insanların rızası için seçti. Onların rızası zaten bir şey kazandırmaz. Zira biri rızı olup overse, diğeri kötüler. Farzedelim hepî rızı olup onu övse, ne onun rızasına destek, ne de ömrüne, yetkine ve dünya ve ahiretine yar-damcı olurlar. Kişinin, bu çürük gayeler uğruna fikrini dağıtıp ahiret azabına döğar olması tamamen cehalettir.

Bu ve benzeri şeyleri kalbinde tazeleyip düşünmekten uzak kal-mamalıdır. İnsanlardan tama' etmeyi için ise, mal sevgisi başında geçen ilâhî devam etmeli ve kendi kendine şöyle takdir etmelidir; bu tama' ettiği şey hasıl olmaz. Olmaz bile birkaç meselîet ve mannetle olur. Ve eğer Hak Teâlâ'nın rızasını kazanırsa, Hak Teâlâ insanların kalbini ona bağlayıp isteklerini kolaylıkla verir. Eğer Hak Teâlâ rızasını kazanmazsa vesilîkleri açığa çıkar, bütün kalbler ondan nefret eder. Ayıblanmak korkusunun tedâisini ise şanımla yapar ki, kendi kendine hitap edip der ki, eğer Hak Teâlâ'nın yanında medhediliyor-san; insanları ayıblamaz sana ne şıyan eder. Eğer Hak Teâlâ yanın-da ayıblanıyorsan, onların övmesi sana ne fayda sağlar. Eğer ilâhî yoluna seçip kalbini insanların dedikodusundan temizlersen, Hak Te-âlâ bütün kalbleri senin sevgine öler.

Eğer ilâhî yolunu seçmeyip kalbini perişanlıktan kurtarmıyorsa, az bir zaman içinde içinin riya ve nifakı anlaşıp korktuğun ayıb-larınaya düşersin ve Hak Teâlâ'nın rızasına kaçırsın. Kalbini ilâhîa hâmlayıp tek kalbî ve tek fikrîli olursa, insanların kalbini gözet-mekten kurtulursa, ilâhî şeyhlerin nurları daima senin kalbine va-al olur, scusus imdat ve inayetlerin arda arkası kesilmez. Bundan başka ilâhî yolu ve ilâhîan lezzet alma yolu ona ağıdır.

Amelî ilâhî, hayır ve tasâleri, başkaları, kötülük ve günahlarını gizlediği gibi gizlemek, tasâle Hak Teâlâ'nın bilmesine kanaat etme-yi adet edînmektir. Gerçi bu hasetli edis etmek başlangıçta zordur, fakat çalıp çaba harcamakla az bir zaman içerisinde kolaylıkla ka-zanılır. İlâhî ve münâcat lezzetini bulur ve öyle bir dereceye gelir ki, insanlar onun ibadet ettiğini görse, de, o onlardan habersizdir.

İkinci makam riya düşüncelerini teskin etmek: Gerçi kişi kendi muvâbedeyle insanların malından ve medhî senâsından tama'ıu keep hepî gözüne kıymetli görüncek dereceye gelir, fakat şeytan ibâdet anasında onun akına riya düşüncelerini getirmeğe başlar. Bi-rinci düşünce, bir kimsenin onun ibâdetine muttali olduğunu bilir, ya-tut umar. İkinci, yaptığı ibâdetin insanların haberdar olup onların yanında kadr-u kıymetinin olmasını arzular. Üçüncü, bu arzuyu ka-bul edip tatbikine arzeder. O hâlde birinci düşünceyi şu yolla defet-meye çalışıp uğraşmalıdır: Kendi kendine, «İnsanlara bilmedin ne

yaparsakın? Hak Teâlâ seni biliyor. Onun bilmesi kâfidir. Ben başka değil, Halka muhtacım.» demelidir.

Eğer ikinci düşünce olursa, yani insanların rağbet ve kabulüne meyletmek damarı harekete geçerse, bu anlettiklerimizi hatırlamalı ve: «insanların kabulü, Hak Teâlâ'nın red ve gazabı karşısında bir fayda sağlamaz.» demelidir ki, onun kalbinde o rağbete karşılık bir nefret uyanı.

Böylece o şöhret arzusu onu insanların kabulüne çağırır. Bu nefret ise onu insanların kabulünden meneder. Hangisi galib çıkarsa nefsi ona uyur. Bu anlatılan üç düşünce karşısında üç iş daha vardır. Birincisi, riyâ yapan kimse Hak Teâlâ'nın lânet ve gazabına dışarı çıkacağını kesinlikle bilmesidir.

İkincisi, marifetten doğan nefrettir. Öğünçüsü, ayağını sağlamlaştırıp riyâ düşüncesini bertaraf etmektir. Zîrâ riyâ kalbe o kadar tedhiham meydana getirir ki, riyâyı düşünmeye mahal bırakmaz ve daha önce riyâyâ karşı olan nefret de, riyâyı görmeye imkân bırakmaz. Böyle olunca da şeytan ona karşı musaffer olur. Bu şuna benzer ki, bir kimse kendini hilm sıfatı üzere bulundurur, kendi nefsinde husmın âfetini düşünür, takdir eder. Husm galib geldiği zaman bütün hilm takdirlerini unuttur. Bazen riyânın kötülüğünü bilmez bilir ve yaptığı için riyâ olduğunu da bilir. Fakat riyâ arzusunun defedemez, riyâyı seçip insanların kabulüne meyleder. Çok âlim vardır ki, söylediği sözün riyâ olduğunu ve kendisine sadece zarar olduğunu bilirken onu söyleyip tevbeyle geçiktirir.

O hâlde riyâyı defetmek, onu kerih görmek kuvvetinin miktarına göredir. Riyâyı kerih (çirkin) görmeyen kuvveti ise, marifet kuvvetinin miktarına göredir. Marifetin kuvveti iman kuvvetinin miktarına göredir. İman kuvveti gökteki meleklerden yardım görür. Riyâ ise, dünya arzusu miktarına göre olur. Dünya arzusunun miktarı şeytandan geldiği için, kulun kalbi bu iki asker arasında çekiştirilir. Onun kalbinin bu askerlerin her ikisiyle de ilgili vardır. Hangisinin ilgili kuvvetli gelirse, kalb ona daha yetenekli olur ve ona daha çok meyleder. Bu ilgi başlangıçta kalbe yerleşmiştir. Zîrâ kul ibâdetle başlamadan önce ona ya melekler ahlâkı galib olmuş, yahut da şeytanlar ahlâkı galib olmuştur. Sonra ibâdet sırasında riyâ düşüncesi olunca, ezeli takdirde hangi hâl galib ise ona yönelir, hangi taraf kusmet olmuş ise, himmet alı o tarafa koşar. Gerek meleklerin ahlâkıyla ilgili olsun, gerekse şeytanların ahlâkıyla.

ZARAR VERMEYEN RİYÂ

Bil ki, riyâ arzusuna mubaletet edilip onu kerih görmekle, kalbinde riyâ vesvesesinden eser kalmaz ondan mes'ul olmazsın. Zîrâ riyânın vesvesesi insanın yaratılışında vardır. Sen insanın yaratılışına değıştirmeye memur değilsin. Belki sana emir edilen sendeki insan ta-

biatınus rıyâyı kahr ve mağûb edip emrinin altına almazdır. Tâ ki, bu rıyâ seni cehennem ahlûna atmasın. Sana emir edilene muktedir olman, onu kahr ve mağûb ettiğine delildir. Sorumluluk hakkına edâ etmek için bu kadar kâfiyet eder. Kalbine doğan isteklere muhalefet etmen, onları köhü görmen, o isteklere keffâret olur.

Çünkü sahabe (r.a.) Resûlullah'a sordular; bizim ahlûmıza öyle sevmediğimiz düşünceler gelir ki, bize gökten yere atılmak onlardan daha kolay gelir. Resûlullah buyurdu ki: «Kalbiniz bu hâl vâkı oluyor mu?» olur, ya Resûlullah, dediler. Buyurdu ki: «Bu sadece immandan deri gelir.» Sahabeyle vâkı olan düşünceler Hak Teâlâ hakkında idî ve halla iman da o düşünceleri sevmemektir. Yoksa o düşüncelerin kendisi değildir. O hâlde kerih görme, Hak Teâlâ hakkındaki düşüncelere keffâret olup onları alince, kuşlar hakkındaki düşünceleri kerih görmekle silinmeleri daha kolaydır.

Bazen olur ki, bir kimse bu düşüncelerde şeytana muhalefet edebilir. Şeytan bu hususta ona hâsed eder. Muhalefet etmeyi doğru gösterir ki, şeytanla mücadele etmekle meşgûl olup münacattan, zikir ve fikirden gert kalın. Bu da yanlıştır. Bu hâl de dört derecedir:

Birincisi, onunla mücadele etmekle uğraşp çok zamanını geçirir. İkincisi, şeytana yalanlayıp defetmekte yetinir ve münacalla meşgûl olur. Üçüncüsü, yalanlayıp defetmekle de meşgûl olmaz. Zira defetmek ve yalanlamak da onun zamanını alır. Onun için aldırıp etmeyip münacalla meşgûl olur. Dördüncüsü, çok ihkâle çalışmayı akıldan çıkarmayıp daima doğru yolda ihkâli olur. Böylece şeytan ona kızpı ondan yüz çevirir. Derecelerin en yükseği budur. Zira şeytan bu derece ihkâsını anlayınca ondan şüphilini koser.

Bunlar şu dört kimseye benzer ki, ilim öğrenmek için yola çıkarlar. Yollarına bir hâsedçi durur, onları alıkoymaya çalışır. Onlardan biri o hâsedçiyi dinlemeyip onunla kavga ve mücadele eder, onu kovalar ve çok zamanını geçirir. İkincisi, hâsedçi onu alıkoymaya başlayınca, onu defeder fakat onu kovalamaz, zaman geçirmez. Üçüncüsünü alıkoymak isteyince, onu defetmekle hiç meşgûl olmaz. Dördüncüsü ise sözünü duymamak için çabuk geçip gider. O hâlde hâsedçi ilk iki talebeden isteğini kısmen almış olur. Üçüncüden hiç almamış olur. Dördüncüden ise isteğini almadığından başka onun çaba ve gayretini arttırmış olur. Bunların hiçbirini alıkoymaya çalışmaktan pişman değildir. Ancak dördüncüsü için: «Ne olaydı, onu menetmiş olsaydın ki, arzusuyla böyle koşmıyaydı.» der. O hâlde en iyisi vevase hâlinde şeytanla tartışmaya girmeyip çabucak münacalla meşgûl olmaktır.

AŞIKÂRE TAAT ETMEK CÂİZDİR

Bil ki, ibâdetleri gizlemekte rıyâdan kurtulma faydası olduğu gibi, ihtar etmekte de insanların ona uyuma ve onları hayra teşvik etmek faydası vardır. Bunun için Allah Teâlâ taat (ibâdeti) gizli ve

aşîkâr yapandlar hakkında buyurur ki: «Eğer aşîkâre sadaka verilseniz iyidir, gizli verilseniz daha iyidir.»

Bir gün Resûlullah biraz mal istedi. Ensar'dan bir kimse bir kese altın getirip Resûlullah'ın önüne koydu. İnsanlar o Ensar'ın bir kese altın getirdiğini görünce, herkes mal getirmeye başladı. Resûlullah buyurdu ki: «Bir kimse iyi bir çağır açıp da onu gören başkası da ona uyarırsa onun için hem kendi sevâbı hem de ona uyuların sevâbı hasıl olur.»

Yine hacca, yahut ganiye giderken bineğini, ağızını hazırlayıp zevk ve istekle şirden çıkan ve böyle onu gören insanları da hac ve ganiye teşvik eden; yahut gece yurda namaz kılıp başkaları da seşyle uyansınlar diye yüksek sesle okuyan da böyledir. O hâlde gerçek şudur ki, eğer riyâdan emin olursa insanların kendisine uyması için taati izhar etmek daha faziletlidir. Eğer riyâ arzusu harekete geçerse başkalarının râğbeti fayda vermez.

O hâlde onun hakkında taati gizlemek daha iyidir. Şu hâlde ibâdetini izhar etmek isteyen kendisine uymak mümkün olan yerde izhar etmelidir. Zîrâ bazı kimseler vardır ki, aile fertleri ve yakınları ona uyar, çarş ve pazar halkı uymaz. Bazı kimseler vardır ki, çarş pazar halkı ona uyar, diğerleri uymaz.

Yine kişi daima kalbini göstermekten uzak kalmamalıdır. Zîrâ ekseriya onun kalbinde gizli olup başkalarının ona uyma bahanesiyle ibâdetini izhar ettirip helâk eder. Zayıf olan-kimesse, suda yümesini bilmeyen ve boğulmak üzere olmanın elini tutup onunla birlikte boğulan kimseye benzer. Kuvvetli ise ve suda yümesini ustaca biliyorsa hem kendini, hem de başkalarını kurtaran kimseye benzer. Bu derece peygamberler ve veliler derecesidir. Herkesin buna aldanmayıp mümkün derece ibâdetini aşîkâre yapmaması gerekir. Bu hususta doğruluğuna şâmet şudur: Şöyle takdir etmelidir ki, eğer kendisine, «Sen taatini gizli yap ki, insanlar başka âhîde uysunlar; sana da ibâdeti izhar etmek sevâbı hasıl olur.» deseler, eğer nefsi izhar isterse, bu demektir ki, âhiret sevâbı kazanmak arzusunda değil, Kadr-u kıymet şahîbî olmak arzusundadır.

Taatli izhar etmenin başka bir yolu da, yaptığı taati başkasına anlatmaktır. Nefis bundan da bir çeşit lezzet alır. Bazen yaptığıı faniyâyile anlatır. O hâlde insanların övmesi ve ayıblaması; reddi ve kabulü, nazırında bir oluncaya kadar dilini tutup ibâdetini izhar etmemelidir. Bundan sonra eğer ibâdetini anlatmakta insanların kalbini teşvik ve tahrik anlama olursa, onu anlatmak hayırlıdır. Büyüklere çok kimseler böyle ibâdetlerini anlatmışlardır.

Zîrâ onlar kuvvet ve kudret sahibi idiler. Sa'd bin Mıaz (r.a.) der ki, «Müslüman olduğumdan beri hiçbir amel yapmadım ki, nefsim: "Bu ameli âhirette sana verecekler ve sen onun cevâbını vereceksin" demiş olmasın ve Resûlullah'tan hiçbir haber lâkmedim ki, onu doğru olarak ilâkât etmiş olmayayım.»

Hz. Ömer der ki: «Sabahleyin kalkınca işlerimin zor veya kolay olacağından korkmam. Zira hangi hayır olduğuna bilmem.»

İbn-i Mervâd der ki: «Sabahleyin ne şekilde kalkarsam, onun aksini arzu etmem.» Hz. Osman (r.a.) der ki: «Resûlullah'a bint ettiğinden beri sağ elimde avretimi tutmadan, teğâneni etmedim. (Şarkı tırku söylemedim) ve yalan söylemedim.»

Ebû Süfyan der ki: «Öldüğüm zaman benim için ağlamayın; müstâman olduğumdan beri günah işlemedim.»

Ömer bin Abdülâzîz der ki: «Hak Teâlâ'nın bana takdir buyurduğu hiçbir şeyi aksini arzu etmedim ve Hak Teâlâ'nın takdirinden başka hiçbir şeye mâk gösterip sevinmem.» Bütün bu söylenen sözler, kuvvetli ve büyük velilerin söleridir. Zayıfların bunları işitip mağrur olmaları gerekir.

Bil ki, Hak Teâlâ'nın vukû bulan işlerinde hiç kimenin idrâk demeyeceği hükmetler vardır. Herşeyin altında akılların anlayamayacağı gizli hayırlar vardır. Riyâ bile müralenin belâkine sebep olduğu hâldi onda insanlar için birçok hayırlar vardır. Zira başkaları onu ihlâs üzere sanıp ona uyarlar. Anlatırlar ki, Basra'da âdet idi. Sabahleyin hangi mahalleye gidilse Kur'an, zikir ve tesbîh sesleri duyulurdu. Onun sebebiyle insanların Kur'an okumak ve zikre râğbeti fazla olurdu.

Sonra bir kimsa riyâ hususunda bir kitap yazdı. Halk o kitaba gürünce Kur'an okumak ve zikirden el çekti. Kur'an okumak ve zikir yapmak râğbeti gevşedi. O hâli gören büyükler: «Ne olaydı, bu kitap yazılmıyaydı.» dediler. O hâldi müralier başkalarına fedâ olur, yâni kendileri belâk olur, başkalarını da kurtuluşa çağırırlar.

GÜNAHI GİZLEMENİN RUHSATI

Bil ki, İbâdeti ihzar etmek, bazen riyâ olduğu için, câiz değildir. fakat günahları yedi ödürle hiçbir zaman ihzar etmek câiz değildir.

Birinci âzâr: Allah Teâlâ: «Fak ve günaha gizleyin.» buyurmuşdur. Resûlullah da buyurur ki: «Kendisinden bir günah sadır olan kimse, onu Allah Teâlâ'nın örtü perdesinde gizli tutmalıdır.»

İkinci âzâr: Bu dünyada günahın örtülü kalması, öbür dünyada da örtülü kalacağına müjbedir.

Üçüncü âzâr: İnsanların ta'n ve ayıblamaından sakınmak için gizlemelidir ki, onların ayıblamasıyla kalbi meğgûl olup İbâdeti karışık olmasın.

Dördüncü âzâr: Ta'n ve ayıblamadan kalbi incinmemesi için gizlemelidir. Zira ayıblamadan incinmek insan tabiatının içte olup ih-uvarı bir iş olmaya için ondan kaçınmak haram değildir. Övülme ve küfürlenmeyi bir görmek tevâhid mertebesidir. Herkes ona ulaşamaz. Ama kötülenmek korkusuyla taat etmek câiz değildir. Zira taat ihlâslı olmalıdır ve kişinin övülmemeye sabretmesi kolaydır. Fakat kötülenmeye sabretmek zordur.

Beşinci İbâd: Kendisine kastedip incitirler diye günahın gizler. Bu sebeple günahları gizlemek ruhsatı şeriatte vardır. Ve eğer had cezası lazım gelirse de, günahı gizleyip tevbe etmek câizdir. O hâlde şerî had vurulmaktan çekinip günahları gizlemek câiz oluncu, taşkı yünden de incinmek korkusundan günahları gizlemek de câiz olur.

Altıncı İbâd: İnsanlardan utanacağı için günahı gizler. Zîrâ utanmak iyidir ve imandandır, denilmektedir. Utanmak için günah gizlemek ayırdır, riyâ için günah gizlemek ayırdır.

Yedinci İbâd: Pâkîların yaptığı günahı görüp kendisine uya-caklarından korktuğu için günahını gizler. Kendisini takvalı bilinenler diye gizlemes. Zîrâ bu riyâ olur ve haramdır. Ama içi dışı bir olan kimse, sadıklar derecesine erişmiş olur. Bu da hiç günah işlememekle olur. Ama günah işleyince gizlemeyip «Hak Teâlâ buna bilir, kuldân ne sakıyağım.» demek, sadece cehalet olur, müslûmanlara yakışmaz, belki Hak Teâlâ'nın şeriat perdesini korumak bütün müslûmanlara farzdır.

RİYA KORKUSUYLA HANGİ İYİLİKLERİ BIRAKMAK CAİZDİR

Bil ki, taat üç derecedir: Birisi taat yapan fertlere aittir, toplumla ilgili yoktur. Namaz ve oruç gibi. Birisi de, toplumla ilgili olan taattır. Halifelik, kadılık ve emirlik gibi. Bir diğeri de, hem taat ile hem de toplumla ilgilidir. Yaaz, nasihât gibi.

Birinci kısım: Namaz, oruç, hac ve benzerileridir. Bunlarda hiçbir zaman riyâ korkusundan emin olmamalıdır. Ne farzında, ne de sünnetinde. Fakat eğer riyâ düşüncesi ibâdetin bağında, yahut ortasında olursa, oruç defedilip niyeti taciilemelidir; ve insanların bakması sebebiyle ibâdetini ne fazla, ne de eksik yapmamalıdır. Ancak ibâdet niyeti hiç kalmayıp tamamen riyâ için ibâdet ettiği yerlerde kısa kesmelidir. Zîrâ bu zaten ibâdet olmaz.

Fakat niyetin aklı yerinde durdukça insanların bakmasından korkup ibâdeti bırakmak câiz değildir. Gerçi sadece insanların bakması için ibâdet etmek de gıktır. (Allah'a ortak koymaktır). O hâlde bil ki, şeytan seni ibâdet etmekten alakoyarak istiyor. Bunu yapamayınca, sana insanlar bakıyor, senin ibâdetin riyâ oluyor, diye iğva verir ki, bu hile ile seni ibâdetten alakoysun.

Eğer bu hususa aldırırsan, meselâ, yerin dibine de gidersen, yine şeytan, «İnsanlar senin azatı seçip şahid olduğunu bilirler, bu zihidlik değildir, riyadır.» diye iğva yapar. O hâlde çıkar yol budur ki, sen: «Kâfi insanlara başlayıp onlar sebebiyle taatî terk etmek de ri-yadır. İnsanların görmesiyle gurmemei benim yanımda birdir. Adet edindiğim şeyleri yaparım ve insanların benim nerede olduğumu bil-mediklerini farzederim.» deyip iğvasına defolmaktır.

Zîrâ bu iğva ile ve insanlardan korkmak sebebi ile ibâdetten el çekmek şuna benzer ki, bir kimse kölesine der ki, şu buğdayı ayıkla

kula buğdayı ayıklamayıp efendisinden çöhr dileyip der ki, buğdayı ayıklamaktan korktum. Zîrâ korktum ki, iyice yapamam. O zaman efendisi der ki: «İy ahusak, şimdi hiç ayıklamadın ve hiç ayıklamamak zamanında yine iyice ayıklamamak anlamı vardır.»

O hâlide Allah Teâlâ kula İbâdeti İhlâkî yapmayı emretmiştir. Kul amelden el çekince, İhlâktan da el çekmiş olur. İslâm da amel ile olur, amelsiz olmaz. Ama İbrahim-i Nehal hakkında anlatılan hikâyeye ki, İbrahim daima Kur'an okurdu. Bîr kimse içeri girince Kur'an kapatırdı ve benî Kur'an okurken görmesinler, derdi. O sözün şunun için söyledi ki, çünkü bilirdi içeri gelen adamla muhakkak konuşmak icâp edecektir.

Onun için Kur'an okumayı bırakıp onunla konuşmak lazım gelmesin diye önceden Kur'an-ı kapatmayı daha iyi bulurdu.

Hasan-ı Basri der ki, «Bazı âbâdler vardır ki, ağlamasa gellince, kimse bilmesin diye açktan ağlamaz güler.» Hasan-ı Basri'nin anlattığı gerçekten usak değildir. Zîrâ açktan ağlamamanın, içerde gizlenen ağlamaktan daha çok fasâdeti yoktur ki, İbâdetin terkedilmesi lazım gelmiş olsun.

Yine Hasan-ı Basri der ki, «Bazı kimseler vardır ki, insanlar ona zâhid sanımasınlar diye, yollardan zararlı bir şey kaldırmazlar.» Bu sayıfların hâlini andırır ki, insanların onların hâline muhtaç olmakla İbâdetlerinin karışmasından korkarlar. Fakat çöhr kazanmak korkusuyla bu gibi şeylerden el çekmek iyi değildir. Ancak hâli ziyaf olan selâmetini bunları yapamamakta bulan kimseler bundan mustemadîr. Zaten bu da noksan bir derecedir.

İkinci kısım: Halîfelik, kadılık ve emîrlük gibi toplumla ilgili İbâdetlerdir. Bunlar adalet üzere yürütülürse İbâdetlerin en büyüğüdür, adaletsizlikle yürütülürse günahların en büyüğüdür. Kendine güven meyen kimselerin bunları kabûl etmesi haramdır. Zîrâ bunlar adaletsizlikle yürütülürse, büyük âfetler meydana getirir. Demek ki bunlar namaz kılmak, oruç tutmak gibi değildir. Zîrâ oruç tutup namaz kılmamanın kendilerinde lezzet yoktur. Lezzet, insanların onları bilmesindedir. Ama hükûmet sürmenin kendisinde büyük lezzet vardır. İnsan nefis hükûmetle taburî ve çeşitli serkeşlikler meydana gelir.

O hâlide hükûmet, adaletle iş göreceğinden emin olan kimseye yâkır. Fakat kendini deneyen ve karşılaştığı işlerde emanet ve diyâneti koruyan, fakat hükûmet mertebesine ulaştığı takdirde değişeceğinden korkan veya azî korkusundan insanlara yaranmak tehlikesi olan kimse hakkında ihtilâf etmişlerdir.

Bâniları der ki, bu kimse hükûmeti kabûl etmelidir. Çünkü onun bu korkusu sadece bir zandır.

Zîrâ kendini denemiştir. Denemeye ihtisar edilir. Bize göre doğrusu şudur ki, kabûl etmek câiz değildir. Zîrâ nefis adalet üzere olduğunu isbât ettikten sonra da bazen olur ki, bu sadece hile ve aldatma olur, hükûmet makamına kavuştuktan sonra bu hâlden döner. İyâ başlangıcında tereddüt gösterince, umumiyetle değişir. O hâldir

kaçınmak daha iyidir. Çünkü hükümet ancak kuvvetli kimselerin kârdır.

Ebü Bekir Sâddık Radî'e buyurdu ki: «İki kimse üzerine de olsa hükümeti kabul etme.» Hz. Ebû Bekir halifeliği kabûl edince, Radî, «Ey Sâddık, beni hükümetten kaçırdırdın, sen halifeliği neden kabûl ettin?» dedi. Ebû Bekir: «Şimdiki hâle yine seni hükümetten sakındırırım. Hak Teâlâ'nın kineti adaletle iş görmeyen kimse üzerine olsun.» buyurdu. Zayıflara iltisaz etmek, şuna benzer ki, bir kimse öğlunu suyun kenarına girmekten alıko; fakat kendisi pervasızca suya girer. Zîrâ su da yükseğini bilir. Eğer öğlan da bahasının yaptığını yaparsa bozulur. Sultan zâlim olursa ve kadı hükümlerinde adaleti göstermeyip idare ve yaranma lâzım gelirse, kadılığa kabûl etmek câiz olmaz. Kabul etmiş olursa, azl korkusu mazaret olmaz, azl edilmeyece kadar adaleti ikrâ etmek gerektir. Azl ettiklerine de sevinmelidir. Eğer Hak Teâlâ'nın rûsası için hükümeti kabûl etmiş ise, böyle olmalıdır.

Çüncü kısım: Va'z, fetvâ, tedrisat (öğretmek) ve hâdis rivâyet etmekdir. Bunlarda da büyük lezzet vardır. Namazdan ve oruçtan daha çok riyâ bunlara karışır. Bunlar hükümete (hüküm sahâbi olmaya) yakındır. Şu kadar fark vardır ki, va'z ve nasihat işitenlere faydası olduğu gibi, şâyîyenelere de faydası vardır. Çünkü bunlar insanları dine çağırırlar, riyâdan menederler. Hükümet etmek bunlar gibi değildir. Bu itibarla bir kimsenin va'z ve nasihatine riyâ karışsa, vuzuh va'z ve nasihatinden vazgeçip geçmeyeceği hususunda ihtilâf vardır. Bazıları bunlardan da kaçınırlardır.

Zîrâ sahabelerin çoğu kendilerine fetvâ sorulunca, cevap vermiyup başkasına havale ederlerdi.

Bîr-ı Hafî (r.h.a.) birçok hâdis kütâbı sandıklarını yere gömdü. Kendisine: «Niçin böyle yaptın?» diye sorulunca, «Kendimde muhaddislik arzusuна daydım. (Hâdis rivâyetçiliği). Eğer daymasaydım, rivâyet ederdim.» dedi. Geçmiş büyükler der ki, «Muhaddislerin, (hâdis rivâyet edenlerin) hâdîsesenâ (bize bildirdi) dedikleri, dünya kaplarından bir kapadır. Hâdîsesenâ diyen, bana başta yer verin demek istiyor.»

Bir kimse halka nasihât etmek için Hz. Ömer'den izin istedi. Hz. Ömer izin vermedi ve korkarım ki gururla kendini ateşte yakarsın, dedi. İbrahim-i Teymî der ki, «Eğer kendinde konuşmak arzusuна bulursan sus, eğer susmak arzusuна bulursan konuş.» Bize göre en iyisi şudur ki, muhaddis (hâdis anlatan) ve vâiz kendi kalbine bakmalıdır; riyâ niyeti yanında Hak Teâlâ'ya taat etmek niyeti de var mıdır? Eğer her ikisi de var ise, hâdis rivâyet etmek ve va'z etmekten el çekmeyip kalbinde ibâdet niyetini sağlamlaştırmaya çalışmalıdır. İbâdet niyeti kuvvetleninceye kadar buna devam etmelidir. Bu ibâdetlerin hükmi nâfile namazın hükmi gibidir.

Niyetin aslı bulunduğu müddetçe bunları bırakmamalıdır. Ama hükümet bunun aksinedir. Hükümette niyet hâlis olmayıp karışık

olursa ondan kaçınmak daha iyidir. Zira kısa zamanda bozuk niyet galib olur ve durum değişir.

Bu sebepten Ebû Hanîfe idâre ve hükûmetten kaçtı. Ora kadîkî tekîf ettiler. «İşen büyük değılm ve eğer değır değılze yalan söylemiş olurum. Yalan söyleyenin kadîkîye iyakâtı yoktur.» dedi. Fakat öğretmekten imtina etmedi. Ama eğer cüzün kalbinde hiç ibâdet niyeti olmayıp bütün niyeti makam ve itibar arzusu olursa ondan el çekmek farz olur.

Eğer o kimseler, öyle ise nasıl etmek gerek diye sorarlarsa, bakanız; eğer onun konuşmasında insanlara fayda olmasa, musellâ secül, kâfiyeli, bol nökteler ve garib tâbirlerle va'z ve nasihât edip insanlara rahmet va'd etmekle günah işlemek için onlara cesaret veren, yahut mucadale, ihlâkî ve münasara ilimlerini öğretip insanların kalbine mucadale ve üstünlük taslama tohumunu ekmek yonu olan kimseler gibi ise, onları bu va'zdan ve öğretmekten mennetmek hem kendî hakkında, hem insanlar hakkında büyük bir sevâbtır.

Ama eğer onun konuşması insanlara faydalı olup şeriatın kaldeherine uygun olur, insanlar da onu ihlâkî talimler ve dinî dâimleri öğretilip insanlara faydalı oluyorsa, ona va'z ve öğretmekten vazgeçmeye lüzum vermeziz. Çünkü vazgeçmesinde başkalarının zararı vardır. O bir kışdır, dinleyenler ise binlercedir. Bir kişinin zararı, binlerce kişinin zararından çok değıldir. Bize binlerce canı kurtarmak, bir canı kurtarmaktan daha önemlidir. Bu itibarla onu insanlara tedâ edip va'z yapmasına, ilim öğretmesine ruhsat veriliz. Rasûlüllah (s.a.s.) buyurur ki: «Allah Teâlâ bu dîne, dünden hiç nisbî olmayan kimselerde de yardım eder.» Böyle va'z eden, ilim öğretenler de onlardan olur. Bu itibarla bız onlara unek şunu söyleriz: Va'z ve öğretmekten vazgeçme, riyâdan uzaklaşıp niyetini ihlâkî yapmak için çalış, gayret et ve va'zdan önce sen faydalı, Allah'tan kork, ondan sonra insanları korkut.

Sual: Eğer vâizin niyetinin değır olup olmadığı ne ile bilinir, onun alâmeti nedir? diye sorulursa, deriz ki, vâizin niyetinin değır olmasının alâmeti; onun maksadının, insanları Allah yoluna, hidâyete yoluna sevk etmesi, dünyadan çevirmesi ve onlara acımasıdır. Söyle ki, eğer bir vâizin daha ortaya çıp insanlara faydalı olduğıunu, insanların onun sözlerini kabûl ettiklerini duyarsa sevinmelidir.

Zira bir kimse kuyuya düşse ve o kuyunun ağzında kocaman bir taş olsa ve kendisi acıyarak büyük bir gayretle o taşı kaldırıp onu kurtarmak isterken, bir kimse gelip o taşı kaldırıp onu bu zahmetten kurtarsa kuşkusuz sevinir. Eğer o vâiz de, başka vâizin sözlerinin insanlara tesir ettiğine sevinmeyip kendisinde hâsed eseri görürse, anlaşılr ki; onun maksadı halkı, Hak'a değıl, kendine çağırmaaktır.

Eğer bir alâmeti de, onun meclisâne dünya ve hükûmet adamları geldiğı zaman sözü değılmeyle evvelki âdeti üzere devam etmesidir. Eğer bir alâmeti de, vaz öyle bir sözle dayandı ki, eğer onu söylerse, onu dayacak halk feryad edip ağlayacak olsa ve o sözün esası değır

olmayıp asıl olmasa, orada onu sakırtmayıp terk etmesidir. Bunları ve bunlara benzer hususları içinde araştırmalıdır.

Eğer bunları kendisinde buluyor ve kalbinde bunlara karşı bir istememeslik oluyorsa, bu kimse tam anlamıyla rıyâkârdır. Eğer kalbinde istememeslik olursa, bu ona delildir ki, kalbinde rıyâdan başka iyi niyeti de vardır. O hâlde bu niyetin gâlib olması için çalışmalıdır.

İBÂDET ARZUSUNUN DEĞİŞMESİ

Çok zamanlarda insanların hazır bulunması sebebiyle zâhidin kalbinde ibâdet etmek zevki hâsıl olur. Oysa ki o zevk geçektir, rıyâ değildir. Zira mü'min daima ibâdetle arzulanır. Fakat bazen bir şey ibâdetle mâlûl olur. İnsanların hazır bulunmasıyla o mâlûl kalktığı için ibâdet zevki doğar. Nitekim bir kimse evinde iken tebeccüd namazını kılmaz zor olur.

Zirâ kendi ehliyle yatmak ve konuşmakla meşgûl olur yahut yetiği hazır olduğu için yatmak ister. Başkasının evine girdince bu mâlûl ortadan kalkmakla ibâdet zevki doğar yahut bir evde yalnız olduğu için uykusu gelmez, namazla meşgûl olur. Yahut namazla meşgûl olan insanları görünce, onda da o zevk meydana gelir ve: «Ben de sevâb kazanmak için bunlara uyuyun; çünkü benim de sevâba ihtiyacım onlardan az değildir,» der.

Başka bir yerde de insanların oruç tuttuğunu gördüğü için, yahut münâzib bir yemek bulamadığı için oruç zevki doğar. Yahut bazı insanların camide teravîh namazını kıldıklarını görür, kendisi de evinde teravîh kılmağa tembellik ediyorsa, teravîh kılantıları görünce, onlara uymak arzusuyla tembelliği gider.

Yahut Cuma günü insanları namaz zikir ve tesbîhle meşgul olduklarını görünce, her günkü adetinden çok namaz kılmağa başlar.

Bu anlatılanların hepsi rıyâsız yapılması mümkündür. Fakat şeytan ona iğva verip der ki; bu ibâdetleri yapma. Çünkü bu arzu insanlarla beraber olma sebebiyledir, rıyâdır.

Bazen olur ki, insanlarla beraber olduğu için, haddi üstünde hayır arzusu yoktur. Fakat şeytan iğva verip der ki, bu ibâdeti kesme, zirâ bu ibâdet arzusu eskiden sende vardı, insanlarla beraber olduğun için değil.

Bu itibarla bunları birbirinden ayırmak lâzımdır. Hayır niyetinin işaretleri şudur ki, eğer kendisinin insanları görüp insanların kendisini görmediklerini farz ettiği takdirde, yine zevk ve râğbeti yerinde kalmıyorsa, niyeti hayra olur, eğer kalmazsa, rıyâ olur; ondan vazgeçmelidir. Eğer her ikisi de olursa, yani hem hayır niyeti, hem de manîlar tarafından övülme sevgisi olursa, hangisi kuvvetli olursa, ona rûnat etmelidir.

Meselâ Kur'an-ı Kerim'in bir âyetini içten bazı kimselerin ağladığını görünce, kendisi de ağlasa ve yalnız öten ağlamasa, onun bu husustaki ağlaması riyâ olmaz.

Zirâ insanların ağlamasını görmek kalbi yumuşatır, insanları üzündüldü görmek insana üzer, ağlamaya, ah feryad çekmeye sebep olur. Bazen ağlamak içten gelir, feryad, ılgın etmek ise, başkalarının duyması için riyâ olarak yapılır. Bazen de vcd'den yukarı düşer; ve hemem kalkabildiği hâlde, vcdin aklı yoktur, yapmadır demesinler diye, hemen kalkmaz. Bu durumda zahîd mürrî sayılır.

Ama başlangıçta nazaran mürrî değildir. Bazen de raka etmeye başlar, kuvveti yerinde öten bir kimseye dayanıp ağır ağır yurur ki vcdi tez geçti demesinler. Yine akına gelen günah için «Estağfurullah, yahut Euzu billâh» der, yahut insanları ibâdetle görünce kendi takvâsını hatırladığı için «Estağfurullah» der. Bunların riyâ olma ihtimâli var ise de, riyâ değildir. Bu itibarla uyanık ve dikkatli olmalıdır.

Resûlullah buyurur ki: «Riyânın yetmiş kapısı vardır.» Kendi de riyâ düşüncesini bulan, Hak Teklâ'nın onun kötülüklerini bildiğini ve ona kötülükleri içinden temizeleyinceye kadar Hak Teklâ'nın gazab ve azabında olduğunu düşünmelidir. Ve Resûlullah'ın ço hâdisını hatırlamalıdır: «Münâfıklık hususunda Allah'a sığınırım.» Münâfıklık husus, bedeniyile mütevâzi olup kalbiyle mütevâzı olamamaktır.

AMELLEERDE İHLÂSIN ŞART OLMASI

Bil ki, namaz ve oruç gibi taat olan herşeyde ihlâs farzdır, riyâ ise haramdır. Ama mübâh olan şeylerden sevâb kazanmak istiyorsa, yine ihlâs şarttır.

Meselâ bir müstâmanın işini görmeğe çıkarsa, sevâb almak maksadıyla yapıyorsa, niyetini doğru tutmalıdır, ondan teşekkür, muâkikat ve karşılık beklememelidir. Yine bunun gibi, bir kimseye ilim öğretince, meselâ; talebesinden, kendi arkasından yürümesini ve hizmet etmesini beklerse, karşılık istemiş olur ve sevâbını alamaz. Ama eğer hiç hizmet beklemeden talebesi hizmet etsin, en iyisi onun hizmetini kabûl etmemektir. Fakat kabûl etsin de, maksadı hizmet olma-yınca, zâhîr budur ki, eğer hizmeti bıraktığı takdirde tahafına gümese sevâbı zıylı olmaz. Fakat hocalar, haram ehlî talebenin hizmetinden kaçınmışlardır. Hattâ onlardan birisi kuyuya düştü, onu çıkarmak için ip getirdiler. Onlara yemin verdirdi, benden hâdis dinleyen, yahut Kur'an okuyan etini ipe uzatmasın. Zira o karşılığı, sevâbına iptâl etmesinden korktu.

Birisi Süfyan-ı Sevri'ye hadîs getirdi. Süfyan hadîyesini kabul etmedi. O kimse: «Ey Süfyan, ben senden hiç hâdis dinlemedim.» dedi. Süfyan: «Evet ama, kardeşin hâdis dinliyor. Bu hadîye sebebiyle belki kardeşine başkalarından daha çok acırım.» dedi.

Bir kumse de Süfyan'a iki kese altın getirdi ve: «Ey Süfyan bilürsün, benim babam senin dostun idi. Ve belâkiden yerdî. Şimdi bu getirdiğim altın babamdan miras yolu ile bana intikâk etti, helâl maldır, bunu benden kabûl et.» dedi. Süfyan kabûl edince o kimse gitti. Süfyan oğlunu arkasından gönderdi, o altını geri îade etti. Meğer Süfyan'ın hatırına şu gelmiş: Onun babasıyla dostluğum Allah içindî, herhangi bir gayenin karışmasını istemem. Süfyan'ın oğlu der ki, geri babamın yanına döbünce, sabr edemedim, «Baba, senin kalbin taştan midir? Görüyorsun, benim çoluk çocuğum vardır ve hiçbir şeye mâlik değilim, bîze acımasa mısn?» dedi. Baba: «Oğlum, sana gerekli olan o altını alıp ihtiyacına harcamaktır. Fakat kıymet gününde onu benden soracaklar. Onun cevâbını verinceğe tahatun yoktur.» dedi.

Bunun gibi öğrenci de, Hak Teâlâ'nın rızasından başka birşeyi istememelî, hocasından hiçbir şey beklememelîdir. Bazen öğrenci sanar ki; hocasının, kendisini salih bûlup eğitimeine önem vermeci için, taat, ihâdetini ona göstermek câzîdır. Böyle saymak sadece hatâdır ve rıyânun da kendisidir. Belki kişinin, hocasına hizmet etmekle onun yanında değil, Allah'ın yanında derece beklemelîdir.

Yine bunun gibi evlâtların, ana ve babalarına hizmet etmekle Allah için rızalarına istemeleri gerekir, yoksa âbid ve şâhid görünerek ana ve babalarının rızasını talep etmemelîdirlere. Çünkü bu gunâhtır. Hülâsa sevâb beklediği her iş sadece Allah için olmalı, başkaları için olmamalıdır.

DOKUZUNCU ASIL

KIBİR VE UCBUN İLACI

Bil ki, kibir yâni kişinin kendini büyük görmesi kâfil her haslettir ve hakikatte Hak Teâlâ ile düşmanlık yapmaktır. Zira kibir ve azîmet yalnız Hak Teâlâ'ya âyettir. Bunun için Kur'an-ı Azîm'de Cebbar ve Mütekebbirler çok kötülenmiştir. Nübekim «Böylece Allah Teâlâ bütün Mütekebbir ve Cebbarların kabîni mühürler.» (Gafir sûresi, âyet: 35) buyrulur.

Yine, «Bütün Mütekebbir ve Cebbarlar âmilâtîliğe düştüler.» (İbrahim sûresi, âyet: 15) buyurdu. Yine Mûsa (a.s.) nın ağzından buyurur ki: «Hesâb gününe inanmayan bütün Mütekebbirlerden he-nile ve sizîn Rabbinize sığınurum.» (Gafir sûresi, âyet: 27).

Rasûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Kalbinde bir habbe, yahut bir hardal taneli kadar kibir bulunan kimse cennete girmez.»

Yine buyurdu ki: «Kibriyenmeyi meslek edinenin adını Cebbarlar zümresine yazırlar ve Cebbarlara verilen azâb ona da verilir.»

Haberde gelmiştir ki: «Süleyman (a.s.) şeytanların, cinlerin, insanların ve kuşların toplanmasını emir buyurdu. Yûzbâlerce insan

ve cin toplandı. Hılgıra kendisini göklere çıkarmasını emir etti. Öyle bir yere çıktı ki, meleklerin tesbîh seslerini işitti. Sonra yerin dibine indirin diye emir verdi ve denizlerin dibine kadar indi. Ondan sonra gaybıan bir ses duydu ki; eğer Süleyman'ın kalbinde zerre kadar kibir olsaydı, onu harıya çıkarmadan evvel yerin dibine batırırdım.»

Resûlullah buyurur ki: «Kıyâmet gününde mütekebbir olanlar Hak Teâlâ yanında her ve zâil olduklarından insanların ayakları altında kalan karıncalar süratine girerler.»

Yine buyurdu ki: «Cebennemde "Hehheh" diye bir vâdi vardı. Hak Teâlâ Cebbar ve Mütekebbirleri oraya gönderceğini kararlaştırmıştır.»

Süleyman (a.s.) buyurur ki: «Bulunduğu müddetçe hiçbir Ebedîtin faydası olmayan günah kibirdir.»

Yine buyurdu ki: «Bir defa bir kimse tekebbürle salınıp kendi elbisesine bîbûrlenerek baktı, Hak Teâlâ onu yerin dibine batırdı. Kıyâmete kadar batmaktadır.» Yine buyurdu ki: «Kibirli yürüyüp salınan kimse, Hak Teâlâ'yı kendine kınım bulur.»

Muhammed bin Vasi, bir defa oğlunu salıncukta gördü. Ona: «Sen, anneni ikiyüz dirheme aldığın bir caciye olduğunu ve müstümanlar arasında bahandan aşağı kimse bulunmadığını bilir misin?» dedi.

Mütarraf, Mühellebi'nin salıncukta yürüdüğünü görünce, «Ey Allah'ın kulu, böyle salıncukta yürümeye; Cenâb-ı Allah bunu sevmez.» dedi. Mühellebi: «Benden sakın, benim kim olduğumu bilmiyor musun?» dedi. Mütarraf: «Bilirim; evvel İcma kokulu bir su kânı, sonunda pis bir leşin ve ikisi arasında ne kadar pislik varsa, onun hamması.» dedi.

TEVAZUNUN FAYDELERİ

Resûlullah buyurur ki: «Tevazu edip de, Hak Teâlâ şerefini artırmadığı hiç kimse yoktur.» Yine buyurdu ki: «Herkesin başında (mânevî) bir gemi vardır. O gemi iki melek tutuyor. Tevazu gösterince, melekler gemiyi yukarı çekip ya Rabbi, bunu yükselt derler. Kibirlilik yapınca gemiyi aşağı çekip ya Rabbi bu kimseyi bütün insanlardan aşağı yap derler.»

Yine buyurur ki: «Açlığından değil, bile bile tevazu gösterene, helâlden kazandığı mal sadaka verene, çaresizlere acıyarak ve gerçek âlimlerle oturup kalkana saadetler olsun.»

Medine'li Ebû Müslim dedesinden naklederek der ki, bir defa Resûlullah bize misafirdi. Oruç tutuyordu. Orucunu açmak için ona bal karıştırılmış bir bardak süt getirdim. Resûlullah tadınca, tatlı olduğunu bildi ve: «İla getirdiğin nedir?» buyurdu. «Sütlür, ya Resûlallah! Ama biraz bal karıştırdım.» dedim. Elinden yere koydu, içmedi

ve: «Harumdur demem, ama Allah Teâlâ derecesini yükselttiği kimse kibirlenirse, Allah onu alçaltır. Malını sadaka veren ve israf etmeyen kimseyi muhtağ etmez. Masrafında israf yapanı fakir ve muhtağ eder, Hak Teâlâ'yı çok zikredeni de sever.»

Birgün pertişân bir fakir dilenmek için Resûlullah'ın kapısına geldi. Resûlullah yemek yiyordu. Onu çağırda, bütün sahâbeler o fakirden tiksindiler. Resûlullah onunla dış dışta otardı ve: «Buyurun, yemek yiyin,» buyurdu. Kureyşlilerden birisi ondan nefret etti ve nefret bakışlarıyla ona baktı. O fakirin müstelâ olduğu hastalığa yakalanmadan ölmedi.

Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ beni kul ve resûl olmakla, nebi ve melik olmak arasında muhayyer yaptı. Meleklerden dostum Cebrail'e baktım, Şânu Allah'a tevazu et diye işaret etti. Ben de ya Rabbi, beni kul ve resûl yap dedim.»

Allah Teâlâ Mûsâ'ya (a.s.) vahiy gönderdi: «Ben, hana tevazu edip insanlara kibirlenmeyen, kalbini daima korkulu tutan, bütün günlerini zikretmekle geçiren ve benim için nefsi arzularını bırakan kimsenin namazını kabûl ederim.»

Resûlullah buyurur: «Kerem, takvâda, şeref, tevazuda ve sığınalık, yakındedir.»

İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünyada tevazu sahibi olanlar saadetli kimselerdir. Çünkü kıyamet günü minber sahibi olanlardır. İnsanları barıştıranlar da, saadetli insanlardır. Çünkü Firdavs-i A'lâ onlarındır. Yine kalbleri dünyadan temiz olanlar, saadetli insanlardır. Çünkü Allah Teâlâ Hazretlerinin cemâliyi görmek mükkâfatı onlarındır.» Resûlullah buyurur ki: «Hak Teâlâ'nın İslâm dinine hidâyet ettiği, güzelliği verdiği, utandırılmayacak hâlde yarattığı, bütün bunlardan başka tevazu nisbât ettiği kimse, Hak Teâlâ'nın makhbûl kullarındandır.»

Bir kimse çiçek hastalığına yakalanmıştı. Bir grup insanın, yemek yediği yere geldi. Kimin yanına oturduysa o kimse kalktı, gitti. Resûlullah onu yanına çağırıp yer gösterdi ve: «İhtiyaçlarını eline alıp evine götürmeni çok severim. Çünkü hem çocuk çocuğunun yiyeceğini temin etmiş olur, hem de kalbünde olan kibrîr uşûl olur,» buyurdu. Sahâbeye bir gün buyurdular ki: «Neden ihâdetin halkvetini şâide görüyoruz?» Sahabe: «Ya Resûlullah! İhâdetin halkâveti nedir?» dediler. «Tevazudur» buyurdular. Resûlullah yine buyurdu ki: «Ne zaman bir mütevâzî görürseniz, ona tevazu gösterin ve ne zaman bir kibirli görürseniz, kibirleniz ki, hâkir ve zellî olunsun.»

Hz. Aişe (r.a.) der ki: «Siz ihâdetlerin en fâziletlişinden habersizsiniz. O tevazudur.» Fudayî der ki: «Tevazu; kimden olursa olsun, later bir çocuktan isterse halkın en cühûlünden olsun, hakkı kabûl etmektir.» Abdullah bîn Mübarek der ki: «Tevazu; kendini, dünyaca senden aşağı olandan aşağı tutmaktır. Böylece dünyanın senin yanında önemli olmadığını göstermiş olursun ve yine dünya hakmından senden üstün olanı kendinden aşağı görmektir. Böylece dünyalık sebebiyle senin yanında kıymetli olmadığını göstermiş olursun.»

Hak Teâlâ İsa'ya (a.s.) vahy gönderdi ki: «Sana bir nimet verdiğim tevazu, ona tevazu ile yaklaşırsan, o nimeti sana tamamımarım.» İbn-i Semmak, Harun-ı Raşid'e dedi ki: «Ey mü'minlerin emiri, şerefine kerâmet gönderdiğim tevazu şerefinden üstündür.» Harun Raşid: «Ey İbn-i Semmak, güzel söyledin.» dedi. İbn-i Semmak: «Ey mü'minlerin emiri, Allah Teâlâ birisine nam, cemâl ve haşmet verince, mahiyet insanlara yardım eder, haşmetiyle tevazu gösterir ve cemâlinde zâhid ve iftîlî olursa, Allah Teâlâ onu muhlisler defterine yazar.» Harun bu sözleri işitince, kağıt ve kalem istedi ve onları yazdı.

Süleyman (a.s.) kendi ülkesinde önce zenginleri sorardı, sonra fakirlerin yanına gider, onlarla arkadaşlık yapardı ve ben de bu fakirlerden hirtiyim, derdi. Birçok büyük âhîlar tevazu konusunda birkaç söz söylemişler. Hasan-ı Bazri der ki: «Tevazu; evlâden dışarı çıkınca, gördüğün herkesi kendinden üstün görmektir.» Mâlik bin Dinar der ki: «Eğer canide birisi, sârin en hâkirinâz dışarı çıkma diye çağırırsa, zor olmadan benden önce kimse dışarı çıkmaz» İbn-i Mûbarek buna duyunca, Mâlik bin Dinar'ın büyüklüğü bundandır, dedi. Bir kimse Şiblî'nin huzuruna geldi. Şiblî, sen neyin, dedi. O kimse ben ayaklar altındaki serreyim, yâni en aşağı ve hâkir olan neyeyim, dedi. Şiblî: «Ey Allah'ın kulu, Allah senden bendiği kâldırma, sen en son yeri kendine tâyin ettin.» dedi.

Bir kimse Hz. Ali'yi rûyasında gördü. Ya Ali, bana nasihât et, amellerin en güzeli hangisidir? Hz. Ali: «Zenginlerin âhidet sevâbına bekleyerek fakirler önünde tevazu yapmaları ne güzeldir! Bundan daha güzeli de fakirlerin, Hak Teâlâ'nın ihسانına güvenerek zenginlere karşı kibirlilik yapmalarıdır.» buyurdu.

Tahya bin Halîf der ki: «Kerem sahibi zâhid olursa, mütevâzî olur; sefil olan kimse zâhid olursa mütekebbir olur.»

Bayezid-i Bistami der ki: «Kul, bir kimseyi kendinden aşağı gördüğü müddetçe kibirdir sayılır.» Cüneyd-i Bağdadi birgün vaza esnasında dedi ki: «Eğer hâdisse: "Ahar zamanda toplumun en kötüsü ve en aşağısı toplumun başı olacaktır" denilmeseydi, vaza meclisinde nasihât etmezdim.»

Yine Cüneyd der ki: «Tevhît ehli yanında tevazu kibirdir. Yâni tevazu; kişinin kendini aşağı tutmasıdır. Buna lâzım olursa, önce kendine bir mevki tâyin etmiş, ondan sonra kendini ondan aşağı tutmuş demektir.» Ata-i Selami, bir şiddetli rüzgâr estiği, yahut yıldırım döğüşü zaman hâmile kadınlar gibi elini karınuna üzerine koyup, «Ah, bütün benler, benim günahımdan insanlara oluyorsa diye feryât ederdi.

Bun insanlar Süleyman (a.s.) a gıpta gördü ile baktılar. Süleyman (a.s.) buyurdu ki: «Benim evvelim kıymetsiz bir menî, sonum ise, murdar bir leştir. Ondan sonra benim amellerimi teraziye koyarsan, iyi amellerim ağır gelirse, o zaman büyüğüm. Eğer ağır gelmezse benim ahlak kimse yoktur.»

KIBİRİN HAKİKATI VE ZARARLARI

Bil ki, kibir çok kötü bir sıfattır. Ka'b ahlâkımdan ise de, tesiri dışta olur. Kibirin hakikati, kendini başkalarından üstün anlamak ve iyi bilmektir. Bu hususta ondan bir sevinç ve neşe havası meydana gelir ki, buna kibir denir. Rasûlullah kibir hakkında: «Kibir havasından Allah'a sığınırım.» buyurur. Bir kimsede kibir havası meydana gelince, başkalarını aşağı ve hizmetçi gözüyle görmeye başlar.

Bazen onları kendi hizmetine lâîk görmeyip sen kâm oluyordun ki, benim hizmetime lâîk olamn, der. Nitekim Sultanlar herkesi işlerini görmeye lâîk görmezler, onları kulluk defterine yazmazlar. Ancak Melik ve Sultanların hizmetine lâîk gördüklerini yazarlar.

Bu, Hak Teâlâ'nın kibriyasına bîle geçen kibrin en son derecesidir. Çünkü Hak Teâlâ herkesi kulluğuna ve kendisine secede etmeye lâîk görür. Mütekebbir bu dereceye gelmese de, yürümekte, oturmakta önceliği güzetir ve oyle bir dereceye gelir ki, başkasının nasihatını kabul etmez. Kendisi nasihat ederken şiddetli, hiddetli söyler. Ona bir şeyi öğretmeye kalkışsalar, kızar; insanlara hayvan gözüyle bakar.

Rasûlullah'a, Mütekebbir kimdir? diye sorulunca: «Hakk'a boyun eğmeyen ve insanlara hakaret gözüyle bakan kimsedir.» buyurdular. Bu iki haslet, kul ile Allah arasında büyük bir perdedir. Bundan nice kötü ahlâklar doğar. Bunların yüzünden insan bütün güzel ahlâklardan uzak olur. Zira üstünlük ve efendilik kendisine götü olan kimse, kendisine lâîk gördüğünü müslümanlara lâîk görmez.

Bu da mu'minlerin sıfatı değildir. Kimseye, tevazu etmez. Bu da mütekebbirlerin hâli değildir. Kın ve hâsedden el çekemez, öfkesini yenemez, dilini gıybetten koruyamaz, kalbini hile ve aldatmadan temizeleyemez. Kendisine saygı göstermeye karşı kalbinde bir hoşnutsuluk meydana gelir. En azından her zaman insanları arkasına düğürüp kaldır, kıymetini yükseltmek için, gerçeği gizlemekten, yalan ve nifaktan uzak olamaz.

Ancak böylece işlerini ve hâllerini insanların gözündeki güzel gösterebilir. İşin gerçeği şudur ki, hiçbir kimse kendini unutmadıkça müslümanlık kokusunu duymaz, Hattâ kendisinden geçmeden dünya lezzetini de bulmaz. Büyüklerden biri der ki: «Cennet kokusunu duymak istersen, kendini bütün insanlardan aşağı tut.» Eğer bir kimse, iki mütekebbir bir araya geldikleri zaman içlerini görebilmek basiretine sahip olsaydı, hiçbir masabelede bulunmayan pis koku ve reziliği onların içinde görürdü. Onların içi köpekler suretinde olup dışarıya ise kadınlar gibi süslerler. Müslümanların birbirleriyle arkadaşlık yapmalarından aralarında meydana gelen samîmiyet hiçbir zaman mütekebbirlere mümkün olmaz. Belki kiminde arkadaşlık yaparsan, ancak ikiliğin kalkması ve birlik doğmasıyla rahat edilir.

Buna göre ya hep sen ona uyup ona saygı göstereceksin ve o, var olup sen yok hâkiminde olacaksın; yahut o, sana uyup sen var, olup o

yok hükmünde olacaktır, yahut da ikincisi de Allah'a kavuşup kendi nefsinize aslî ittifak olamayacaksınız. En üstün derece de budur. Zîrâ rahat ve huzur kalb birliğinden doğar. Hülâsa arada ikilik olduğu müddetçe rahatlık mümkün değildir. Rahatlık, birlik ve tek olmaktadır. Kibrin hakikati ve zararları bu anlattılardır.

KİBRİN DERECELERİ

Bu ki, kibrin bazı basamandan farklıdır. Zîrâ bazı kibrirler çok kötü ve çirkindir. Kibrirdeki fark, bunun ya Allah'a karşı, ya Resûlüne karşı ya da kullardan birine karşı olmasındandır.

Birinci derece: Allah'a karşı olan kibrirdir. Nemrud'un, Firavnen ve şeytanın ve kulluk edından utanıp Allah'lık iddiasında bulunmalarının kibri gibî. Halbuki Allah Teâlâ buyurur ki: «Ne İsa (a.s.), ne de Allah'a yakın melekler, Allah'a kul olmaktan utunmadılar.» (Nisâ sûresi, âyet: 172).

İkinci derece: Resûlullah'a karşı olan kibrirdir. Kureyşî kâfirlerin yaptıkları gibî. Onlar, «Bir kendimize gibî bir insana baş eğmeye. Nihâ bize melek yahut muhtşem bir insan gönderilmedi de bir ükâsîz gönderüldü.» dediler. Kur'an'ın ilâhiyetiyle: «Niçin bu Kur'an bu İki şehrin (Mekke ve Taif) efrasından birine indirilmedi, dediler.» (Zuhruf sûresi, âyet: 31).

Resûlullah'a karşı kibrirlemler de iki kısımdır: Bir kısmı, kibrirleri onlara perde olduğu için düşünmeyip Resûlullah'ın Peygamberliğini anlayamadılar. Nitekim Allah Teâlâ onların hakkında: «Yeryüzünde hakkar olacak kibrirlemlerin âyetlerini ki anlamlarına yol vermediler.» buyurur. Bir kısmı ise Resûlullah'ın Peygamberliğini anladılar, fakat çok kibrirli olduklarından ıkrar edemediler. Nitekim Allah Teâlâ onların hakkında buyurur ki: «(Mucizelerin Allah'tan olduğuna) gönülleri kesin olarak kabûl ettiği hâlde, kendilerine hakkarlık ettiklerinden ve büyüklüklerinden dolayı mucizeleri bile bile top-tan inkâr ettiler.» (Neml sûresi, âyet: 14).

Üçüncü derece: Hak Teâlâ'nın kullarına tekebbür edip hakaret gücüyle bakmak, onların hakk sözlerini kabûl etmemek ve kendilerini beğenip büyük bilmektir. Gerçi bu derece anlatılan iki dereceden aşığıdır, fakat İki sebeble bu da büyük bir şeydir: Biri, büyüklük Allah Teâlâ'ın sıfatıdır. Kendisiyle ilgili olan işlerden ellenden birşey gelmeyen âciz ve zavıf kula, büyüklük nerde yaksır ki, kendini bir şey sansın. Kul kendini büyük bilince, Allah Teâlâ ile sıfatında çöküşü olur. Bu kimse, padişahın tacını giyip tahtına oturan köleye benzer. Bu kimsevin ne çeşit azır ve cezaı hakettiğini sen düşün. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Azamet ve kibriya benim elbiselerimdir. Bunlar için benimle çekişeni helâk ederim.»

O hâlde Allah'ın kullarına tekebbür etmek, hiç kimseye yakışmadığına göre, onlara karşı kibrirlemler Allah Teâlâ ile çekişme olur.

Bu, padişahın özel hizmetçilerine emir veren kimseye benzer. Hâlbuki bu, padişahın başkasına bîyık değildir.

Diğer bir sebebi de, kibir başkalarının hakkı sözlerini kabûl etmeye mânidir. Hattâ kibirli insanların dîni meselelerin müzakerası yapılırken hak, karşı tarafın dilinden çıksa, kibir onu reddedip kabûl etmeyecek duruma getirir. Bu da münâfık ve kâfirlerin sıfatıdır. Nitekim Âyet-i kerîme: «Kâfirler: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Onun hakkında manâsız yaygaralar yapın. Belki üstün gelirsiniz." dediler.» buyrulur. (Fussilet sûresi, Âyet: 26).

Yine buyrulur: «Ona: "Allah'tan kork." denilse, saçları ve gü-nahlarıyla kibirlenip günah işlemeye yeltenir. Ona cehennem yeter.» (Bakara sûresi, Âyet: 206). İbn-i Mîc'ud (r.a.) der ki: «Bir kimseye Allah'tan kork dendiği zaman, sen lâzım hak demek tam bir günahtır.»

Bir defa Resûlullah bîrisine: «Yemeği sağ eline ya.» buyurdu. O kimse yapamadı dedi. Resûlullah, buna kibrinden söylediğini bildi ve: «Yapamayasan.» buyurdu. O kimsenin eli o anda kurudu ve hiç hareket edemez duruma geldi. Bil ki, sana anlattığımız şeytanın hikâyesi afsun ve ifsaline değildir. Belki ondan gâye, kibir zararının neye münfer olduğunu bilmektir. Zira şeytanın soyu kibir edip: «Ben, ondan hayırlıyım. Beni ateşten, ona ise çamurdan yarattın.» (Sâd sûresi, Âyet: 76) dedi. Kibir onu öyle bir dereceye getirdi ki, Allah'ın fermânına baş kaldırıp âdeme secde etmedi ve ebedî mal'ûn oldu.

KIBİRİN SEBEBLERİ VE ONUN İLACI

Bil ki, kendini büyük gören kimse, üstün bir sıfatın kendinde bulunduğunu anlayıp başkalarında bulunmadığına inandığı için kendini büyük görür. Bunun sebepleri yedi tanedir:

Birinci sebep: İlimdir. Zira kendini ilmin güzelliğiyle süslü gören, başkalarını hayvan derecesinde görür. Bunun için onda kibir galib olur. Bunun alâmeti, insanlardan riayet, hürmet, tazim ve öncelik beklemektir. Bunlardan birisini yâğasalarca, tuhafına gider, incinir. Onlara iltifat ederse, yahut onlardan birinin dâvetine giderse, celala minnet sayar. İlimden dolayı insanlara minnet edip ahiret işlerinde, kendini Hak Teâlâ yanında başkalarından ileri bilir. Kendi amellerinde çok umutla olup başkaları için, bunların hepsinin benim dua ve irâdime ihtiyacı vardır. Benim sayemde cehennemden kurtulurlar, gö-rüşüne sahip olur.

Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «İlmün âfeti, kendini büyük görmesidir.» Gerçekte bu kimseye cahil demek daha iyi dir. Çünkü ilim olan kimse, ahiret tehlikelerini bilir; sıratın inceliğini düşünür. Bunu bilen kendini tamamen bu dereceden uzak görür. Kendi takiratını kırak eder ve akibetinin tehlikesinden ve ilminin kendine perde olmasından korkar ve kendini büyük görmeye yeltenmez.

Nitekim Ebû'd-Derda der ki, ilim artınca, derdi de artar. İlim öğrenmekle kibri artanların durumu Şei yöndedir: Biri, öğrendiği ilim hakiki ilim ve din ilmidir. Din ilmi, kişinin kendini anlayıp din yolunun geçitlerini, akıbet tefilkelerini ve insanı Hak Teâlâ'dan ayıracak perdeyi düşünmeye vesile olan ilimdir. Bu ilimden dert ve eziklik artar, kibir artmaz. Takat tıp, hesap, astronomi, nehiv, hüğat, cedel, ihtilâf ilimleri öğrenmek ancak kibirden başka bir şey artırmaz. İlimlerin (Allah'a) en yakını fetva ilmidir.

Zira fetva ilmine dünyanın ihtiyacı vardır. Bunun için fetva ilminden kibir ve sapıklık hasıl olma korkusu yoktur. Ancak şu var ki, bir kimse, yalnız fetva ilmini okuyup diğer ilimlerden bir şey okumazsa, kalbi kararır ve kibir ona galib olur. Takat «İhtilâf, duyulan gibi değildir.» denildiği gibi, bu millete bak ki ne hâldedirler?.. Yine bunun gibi valâdînin secc'î sözleri, deyimleri, külfetli ifadeleri, insanları heyecan ve galeyana getiren sözleri ve teassubu artıran mezhebler arasındaki ince farkları dile getirmeleri bütün bunlar, hased, kibir ve düşmanlık tohumunu kalbe eker. Bunlardan dert ve eziklik artmasa, belki güvenme ve sarkeşlik meydana gelir.

Diğer yünü de, Kur'an'ın tefsiri, hadis ve geçmiş büyüklerin siyeri gibi faydalı ilimleri okumaktır. Bu ilimlerle de, bu kitapta ve İhyâ kitabında anlatıldığı gibi, bazan olur ki kibir hasıl olur. Ashâda o küblerdenlerin içi pislik ve kötü ahlâk ile doludur. Onların bu ilimleri okumadaki gayesi, ilimlerin deyimlerini öğrendip kullanmak ve bununla başkalarına üstünlük taslamaktır.

Demek ki perhîz yapılmadan önce mîdeye giren ilâç da mîdenin içindeki vasıflara göre değişikliğe uğrar. Nitekim havadan yere inen yağmur o toprağın rengine girer. Bununla beraber hangi bakiye giderse, onun gelişmesini sağlar. İbn Abbas (r.a.) ın, Resûlullah'tan bildirdiğine göre: «Kur'an-ı Kerim okuyan ve hamçeresinden geçmeyen insanlar vardır.» Onlar kimdir? denilince, ashâbına bakta ve: «Onlar ya sizden, yahut ümmetinden olurlar. Onlar cahennemin yemi olurlar.» buyardı. Hz. Ömer buyurur: «Kibirli âlim olursanız, ilminiz cahillîğe kadar küflü olur.» Hâk Teâlâ Peygambere tevazu emrediyor ve: «Sana ayan mü'minlere karşı mütevazî ol!» buyurur.

Bu sebeble sahabe kibirden çok korkarlardı. B'r defa Humeyfe imamlık yaptı. Sonra «Kendinize başka bir imam bulun, zira kalbime, benim sizden üstün olduğum geldi,» dedi. Onlar hatıralarından geçen kibirden bile korkunca başkaları nasî korkmuyorlar? Bu zamanda böyle âlim nerede bulunur. Hattâ bu sınıfın kötü olduğunu ve ondan kaçınmak gerektiğini bilen âlim bile kıymetlidir. Zira birçok insanlar bunu bile bilmeyip kibirleriyle övünüyorlar ve: «Biz ilân adamsı insan yerine koymaz, ona ehemmiyet vermez ve yüzüne bile bakmayız» gibi sözler söylüyorlar. Bu itibarla kibri bilen âlim de kıymetlidir.

Bu âlimlere bakmak da ibâdetdir. Herkesin böyle âlimlerle beraberleşmesi lâzımdır. Bunun için hadis-i şerifte «Bir zaman geçecek ki, sizin yaptığınızın onda birini yapam kurtulur.» Bu zamanda az bir

şey çok sayılır. Çünkü din ehline yardım eden kalmamıştır. Dinin hakikati ortalmıştır. Din yolunda yürüyenerin çoğu yalnız ve yardımsız kalmaktadır. Sakıntılar fazla olduğu için bu kadarla yetinmesi gerekir.

İkinci sebep: Zahidlik ve ibadette kibirlenmektir. Âbid, zahid ve müttaki insanların kibirden kurtulmaları güçtür. Başkalarının kendilerini ziyaret etmelerini severler ve ibadetleri için insanlara minnet ederler. Başkalarının helâk olduğunu, kendinin affedildiğini sanırlar. Kendisini inciten birisine bir helâk gelince, bunun kendi yüzlerinden olduğunu sayarlar.

Resûlullah buyurur ki: «Bütün insanlar helâk oldu diyen de helâk olur.» Yine buyurdu: «Bir din kardeşini aşağı görenin günahı son derecesindedir.» Böyle bir kimsenin durumu ile, başka bir kimse ile bereketlenip, onu kendinden iyi gören ve Allah için seven kimse arasında çok fark vardır. Allahu Teâlâ'nın, onun derecesini, kendini iyi bilip Allah için seven kimseye verip onu İbadetinin bereketlerinden yoksun bırakmasından korkulur. Nitekim Beni İsrâîl'de bir âbid var ki: ki, ondan büyük fasık yoktu. O âbid bir yerde oturuyordu. Başının üstünde bir parça bulut duruyordu. Fasık: «Şu âbidin yanına varayım, biraz ona hizmet edeyim. Belki Allah Teâlâ onun bereketiyle bana merhamet edersin.» Fasık o âbidin yanına varınca, âbid kendi kendine. «Bu kim oluyor ki, benim yanına geliyor. Oysa ki, şehirde ondan daha aşağı ve zahidlikte benden daha üstün kimse yoktur.» diye düşünüp fasıkta «Kalk yanımdan git,» dedi. Fasık kalkıp gidince, o bulut da fasıkta beraber gitti. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki, «O kimseye söyle: Amellerini yenilesin. Fasıkın yaptığı şeyleri, onun güzel inancından dolayı yarığadım. Âbidin yaptığı amelleri he kibirdir. Bizi sebebiyle tamamen iptal ettim.»

Birisi ayağını bir âbidin boynunun üzerinde koydu. Âbid, «Ayağını çek, yoksa Allah'a yemin ederim ki, sana rahmet etmez.» Zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «Ey ona yarığamamak için bana and içen, bî ki onu değil, seni yarığamam.»

Genellikle cahil âbidler, kendilerini inciteni Allah Teâlâ'nın rahmet etmeyeceğini sanırlar. Bazen kısa zamanda bunun cevabını görürsünüz, derler. Incitenin başına bir belâ gelince, gördünüz mü? Onun başına neler geldi, derler. Yâni bu benim kerameumdur, demek istiyor. Bu ahmak bilmez ki, birçok kâfirler peygamberimizi mevtâler. Fakat Allah Teâlâ dünyada onlardan intikam almadı. Hatta bazılarına müstahablık nasib etti. Bu ahmaklar kendilerini peygamberlerden kıymetli görüp onlar için intikam alındığını sanırlar. Cahil âbidler böyle düşünürler. Akıllı olanlar ise, insanlara eriken belâların, kendi uğursuzluk ve kusurlarından dolayı olduğuna inanırlar. Rivâyet edilir ki, Hz. Ömer bu kadar doğruluk ve ihlâs var (ben Hzeyfe'den (r. a.) «Bende münafıklık işaretlerinden bir şey görür müsün,» diye sordu, O hâlda, akıllı olan takvâ üzere olurken yine korkar, Akılsız olan ise görünüşte amel eder, fakat kalbi kibr ile bulamıştır. Bu hâliyle

ylene korkmaz. Gerçek şudur ki, başkasından hayırlı olduğunu kesinlikle kabul edenin ameli bâtil olur. Çünkü cahiliyetten büyük günah olmaz. Bir gün Resûlullah'a bir sahabeyi çok övdüler. Tesadüfen o kimse çıkageldi. Ya Resûlallah, bızım övdüğümüz kimse bu gelendir, dediler. Resûlullah: «Onun yüzünde münafıklık alâmeti görünüyor» buyurdu. Bu sözü duyan ashab hayrette kaldılar. O kimse yaklaşıncı, Resûlullah: «Allah için doğru söyle, bu kavimde senden hayırlı kimse yoktur diye, aklına geliyor mu?» buyurdu. O kimse «Evet, geliyor» dedi. Resûlullah Peygamberlik nuru ile onun içindeki pisliğe müstaîl oldu ve buna münafıklık dedi. O halde bu hâlet âlimler ve âbâdler için büyük bir âfettir. Fakat onlar bu hususta üç tabakadır:

Birinci tabaka: Kalpleri kibirden kurtulmaz, fakat mücâbede ile tevazu gösterirler ve başkalarını kendilerinden hayırlı gören kimselerin işlerini yaparlar. Şöyle ki, hiçbir şekilde onların işlerinde ve dillerinde kibir olmaz. Bu kimseler kibir ağacının bütün dallarını kesmişlerse de içlerinden kökünü sökmemişlerdir.

İkinci tabaka: Gerçi dilini tutup kibirlik göstermiyor ve ben kendimi herkesin aşağı bilirim diyor, fakat muamelesinde, işlerinde kibirliliğine alâmet sayılacak şeyler yapar. Meselâ, nerede olsa baş köşeye oturmak ister ve yolda giderken önde yürümek ister. Alim olan, insanlardan utanır gibi, bazı insanlardan başka bir tarafa çevirir. Âbid ise, insanlara kırar gibi yüzünü ekşitir. Bu iki akılsız bilmezler ki, ilim ve amel ne baş çevirmekte, ne de yüz ekşitemektedir, belki kalhtedir, onun nuru da görünüşte herkese tevazu, şefkat ve güler yüzlü olmadadır. Resûlullah'tan daha çok müttelâ kimse yok iken, ondan daha çok şefikâtlî kimse yok iken, ondan daha çok mütevazî kimse de yoktu. Herkese açık ve güler yüzlü bakardı. Resûlullah'a: «Daima tevazu et!» (Şakra sûresi, âyet: 215) diye hitap geldi. Yine: «Herkese açık, tatlı, yumuşak olman, Allah'ın rahmetindendir. Eğer kaba ve katî kalırsı olaydın, senin etrafından dağlarlardı.» (Âl-i İnsan sûresi, âyet: 159).

Üçüncü tabaka: Kibri kendisinde güzel görüp dâilye de övünür. Hal ve keramet sahibi olduğunu iddâ eder. Âbid olanlar için: «Fîlan kimdir, onun ihadeti nedir? Ben devamî gündüzleri oruç tutarım, geceleri namaz kılarım; her gece bir hatâm ederim. Bana kötülük yapar da helâk olmayan kimse yoktur. Fîlan kimse beni üzdü, onun başına geler geldi. Beninde kavga ve münakaşa edenin mal ve çemlikleri helâk olur», der. Bazı insanların gece namaz kılanlarını görse, kendisi de daha çok kılıp onlara üstünlüğünü gösterir. Oruç tuttuklarını görse, yine üstünlüğünü göstermek için bir müddet daha yemek yemez. Alim olan ise: «Ben bu kadar ilim bilirim, fîlan kimse ne bilir, onun hocası kimdir?» der. Münazara ederse, bütün edâlet hakını da olsa, hakkını susturmaya çalışır. Toplantılarda biddiklerini ileri sürüp üstünlüğünü göstermek için, gece gündüz garib ihâreler, gırlar ve belagatli sözler ederkenmeye çalışır. Bazan onların ekzigini göstermek için meşhur olmayan lâgatlar, sözler ve haberler ederler.

Hangi alim ve âbid'de az veya çok bu mana bulunmaz! Resûlullah'ın buyurduğu: «Kalbinde zerre kadar kibir olana cennet haramdır» hadisiyle, Allah Teâlâ'nın buyurduğu: «Sen kendi yanında kıymetsiz olursan, bilm yanımızda kıymetli olursun; kendi yanında kıymetli olursan bilm yanımızda kıymetsiz olursun.» Sözlerini duyan kimsenin kalbinde korku ve endişeden başka bir şey artmaz. O halde dinin bu gerçeklerini anlamayana alim demektense cahil demek daha iyidir.

Üçüncü sebep: Neseb (soy, sop) ile olan kibirdir. Şöyle ki, Seyyid yahut hocazade olanlar, başkaları her ne kadar zahid ve âkıl-ı olurlar ise de onların hepsini kendilerine köle ve hizmetçi sanırlar. Bildirmeseler de işleri kibirden boş değildir. Fakat öfkelendikleri zaman, işlerindeki kibir dillerinde ve işlerinde meydana çıkar. «Bu sözleri söylemek senin ne haddindir. Sen haddini bilmez misin?» demeye bağlar ve buna benzer durumları gösterirler.

Ebu Zer (r.a.) der ki: «Bir kimse ile kavga edip ona zenci kadın çocuğu dedim. Resûlullah beni kınadı ve: «Şakım, haddi aşma. Hiç bir beyaz çocuğunun zenci çocuğuna üstünlüğü yoktur.» buyurdu.

Ebu Zer devamlı der ki: «O kimsenin yanına gittim, yüzümü yere koydum ve ayağıma yüzüme bas ki, söyledigiime karşılık olsun, dedim.» Ebu Zer'e bak ki, kendisinde kibir izni görünce ne şekilde onu kınamağa başladı. Resûlullah'ın huzurunda iki kişi münakaşa edip birbirlerine övünüyordukları.

Biri, ben filan kimsenin oğluyum. Sen kimsin? dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Müsa (a.s.) mın huzurunda iki kimse birbirlerine övündüler. Biri, ben filan oğlu filanım deyip önlü dokuz babasını saydı. Müsa'ya vahy geldi ki, ona de ki, o dokuz kimse cehennemdedir, sen de onların cennetvâsınsın.» Resûlullah buyurdu ki: «Cehennemde kömür olmuş kimselerle övünmeyi bırakın, yoksa peldiği kâh kokulayan ve kâh azına alıp çiğneyen çocuktan da aşağı olursunuz.»

Dördüncü sebep: Güzellik ve yakışıklılıkla olan kibirdir. Bu en çok kadınlar arasında olur. Nitekim Hz. Aişe bir kadın için kısa boy badur, dediği zaman Resûlullah: «Yâ Aişe, gıybet ettin. Bn, kendi boyuyla övünmemden ileri gelir. Zira eğer senin boyun kısa olsaydı, sen bu sözleri söylemezdin.» buyurdu.

Beşinci sebep: Zenginlikte olan kibirdir. Mescid benim bu kadar mahm, servetim var; sen müflis bir kölesin; eğer istesem, senin gibi birçok köle satın alırım, gibi sözler söyler. Kâh şâreinde anlatılan iki kardeşin hikâyesi ki, biri diğerine: «Ben malıca senden zengiğim, topluluk (evlât bakımından) da senden daha kuvvetliyim.» diyor. Bu, ona benzer.

Altıncı sebep: Kuvvetlinin zayıfa karşı kibirlenmesidir. Resûlullah buyurur ki: «Kuvvetli olmak başkasına yıkmak, yenmek demek değil, belki nefsi arzularını yenmektir.»

Yedinci sebep: Köle, hizmetçi, tabi, (kendisine bağlı kimseleri) mürid ve kendisini sevenlerle olan kibirdir.

Hükme nimet saydığı birşey, haddisatında nimet olmasa bile onunla övünmesi kübürdür. Nitekim muhannesler (alçaklar) bile yaptıklarıyla başkalarına övündüler.

Kibrin sebepleri bu anlatılanlardır. Fakat kibrin zahir sebebi, düşmanlık ve hasettir. Çünkü bir kimseye düşmanlık yapan ona karşı övünmek ister. Bazen kibir riyağa sebep olur. Şöyle ki, insanlar gözünde iyi görmek, kendisine iyi gözüyle bakılmak için insanlar içinde kibirlenir. Hatta insanlar içinde birine karşı kibirlenir. Birisiyle münazara ederken, onun kendisinden üstün olduğunu bildiği halde, kalfinde ona karşı tevâzu olduğu halde, insanlar onun o kimseden aşağı olduğunu bilememeleri için kibirlenir. Kibir sebeplerini öğrenince, onun ilâcını da öğrenmek gerektir. Her hastalığın ilâcı da onun sebebini izafe etmekle olur.

KİBRİN İLÂCI

Bil ki, bir zerresi dahi saadet yolunu kapayan, insanı cennet'ten uzaklaştıran kibir hastalığının tedavisi faradır. Hiç kimse bu hastalıktan arınık değildir, ancak Allah'ın dilediği müstesna. Onun ilâcı, kemâlî ve tafsilî olmak üzere iki çeşittir:

Kemâlî olan ilâç da, ilim ve amel macmûnundan mürekkebtir.

İlim ilâç, Hak Teâlâ'yı bilip kibriya ve azametini ondan başkasına layık olmadığını bilmek ve kendini bilip kendinden aşağı, hakir, zail ve aciz kimse olmadığını tasdik etmektir. Bu, kibrin maddesini söküp atan bir müshildir. Bir kimse kendini tamamıyla bilmiyorsa, Kur'an-ı Kerim'in şu âyet-i kerîmesine baksın, ona yetiştir.

Kur'an'da buyrulur ki: «Kahrolsun o inkâr eden kâfir insan. O, ne kadar da şakkûr şey. Allah insanı nereden yarattı? Bir damla sudan (meniden) yarattı merhalelerden geçilerek ona insan şeklini verdi. Sonra, (rahimden çıkmak için) ona yabanı kolaylaştırdı. Sonra da onu öldürür ve kabre koyar. Dilediği zaman onu tekrar diriltir.» (Abese sûresi, âyet: 17 - 22)

Hak Teâlâ insana, haklerini beyan edip onun başlangıçtaki halini, son durumunu ve bunun ikisi arasındaki safhaları bildirir.

Başlangıcı hakkında: «Onu nereden yarattı?» buyurdu. Yani insan, yaratıldığı şeyden daha hakir ve kıymetsiz bir şey olmadığını; evetle onun adı, sana olmadığını ve yaratılınca kadar yokluk perdesi altında gizli olduğunu bilmelidir. Nitekim âyet-i kerîmede: «Hakkikaten insan, varedilip bahse değer bir şey olana kadar, süphesiz uzna bir zaman geçmiştir.» (Dehr sûresi, âyet: 1).

Sonra Allah Teâlâ ondan daha hakir ve aşağısı olmayan toprağı yarattı. Sonra nutfе (meni) ve alak'ı (koya kanı) yarattı. Bunlar, kerdülerinden daha pis bir şey olmayan bir parça pis kokulu su ve kandır. O halde insanın aklı, alçak toprak, değersiz su ve pis kandır.

Sonra o, işitmedi, görmedi, konuşmadı, kuvveti, kudreti, eli, ayağı gıdık, kulağı olmayan bir et parçası oldu. İnsanın bütün bu organlarını yaratan Allah Teâlâ'dır. Nitekim bunların hiç birisi topraktan, mende ve kanda olmadığı görülmektedir. Allah Teâlâ insanda garib ve şaşılacak şeyler yarattı. Fakat bunlarla kibirlenmesi için değil, yaratana bulup ona ibadet etmek için yarattı. Bunların hiç birini insan kendi başına yaratmadı ki, bunlarla kibirlensin.

Nitekim Âyet-i kerîmede: «Sizin aslanız olan Âdem'i bir topraktan yaratanın olması onun kudretine delâlet eden âlâmetlerdendir. Souda da siz bir insan oluncu, çoğalıp yayılıyorsanız.» İnsanın ilk hali budur. Dikkat edinle, bu kibirlenecek şey mi yoksa utanacak şey midir?

İnsanın ortadaki hali ise şöyledir: Onu bu dünyaya getirdi, ona bir müddet ömür verdi ve ona bu kuvvet ve uzuvları verdi. Eğer bütün işlerini onun eline verse, onu mültağıni ve ihtiyasız yapıyandı olurdu; fakat o zaman insan halaya düşüp kendini bir şey sanırdı.

Bu hikmetle Allah Teâlâ insanı mustağıni yaratmadı, belki ona ağı, muhtağı, soğukluk, sıcaklık ve dertlere, belalara müstela yaptı; tepesinde yuzbin çeşit akıntı yarattı ki, hiçbir zaman helâk olmaktan; yahut kör, sağır, deli, hasta ve yaralı olmaktan, yahut açlık veya susuzluktan helâk olmaktan emîn olmasın. Onun faydasına acı ilaçlara koydu ki, zahmetsiz fayda olmasın. Zararını da tatlı şeylere koydu ki, lezzet aldığı bîr şeyin acısına çekmekten kurtulmasın. Hiçbir şey onun eline vermedi. Şöyle ki, bilmediği şeyi bilmek istese bilemez. Bildiği şeyi de unutmak istese unutamaz. Düşünmek istemediği şey, kalbine gelir ve düşünmek istediği şeyden de kalbi kaçıp nefret eder.

Onu bu kadar acayip şekilde ve olgunluk ve güzelliğe yarattığı halde, onu öyle arız yaptı ki, ondan sayısız, aşağı ve çaresiz hıçtır şey yaktır.

İnsanın son hali ise şöyledir: Ölüp gidecektir. Ne işitmesi, ne görme, ne güzellik ve kemal, ne de beden ve azası kalmayacaktır, belki öyle fena kokulu bir murdar olur ki, herkes ondan kaçır, yanından geçerken burnunu tutar. Topraktaki haşerenin, kurtların karnında pislik olup tekrar hor ve hakir olan toprak olur.

Eğer toprak olmakla iş bitse, yine iyi idi ve hayvanlarla beraber olurdu. Bu sandeti dahi bulamaz. Belki kıyamette dirilip dehşet ve korku makamına götürülecektir. Şöyle ki, yarınmış gökleri, döşülmüş yıldızları, tutulmuş ay ve güneş, yün gibi atılmış dağları, değışmiş yerleri, aleşten kemend atan zebanileri, ejderha gibi saldırap ateş saçan cehennemî görür; melekelerin elindeki kitaplarda ömür boyunca işlediği suçları, rezillikleri birer birer okuyup mahcup olur. Ona gel beri cevap ver! Filan södi niçin söyledin, filan yemeği niçin yedin, filan işi niçin yaptın, filan yerde niçin oturdun, niçin dardun, niçin baktın ve niçin düşündün? diyecekler.

Eğer Allah korusun, bu suallerin uhdesinden gelmezse, onu cehennemde götürürler. O zaman ne olaydı ben domuz, yahut köpek, ya-

hut da toprak olaydım, çünkü bunlar bu asıptan kurtulmuşlardır, diyebiliriz. O halde hali köpek ve domuzun halinden daha kötü olabilecek bir kimseye kibirlenmek nasıl oliz olur ve övünmek ona nasıl yakışır? Eğer göklerin ve yerin bütün zerreçikleri onun musibeti için feriyat etseler, ve onun ayıb ve saçlarının müşahidatını okusalarda, yine az olurdu. Hiç gordün mu ki, bir padişah bir kimseyi hiyanet suçu ile yakalayıp zindana atsa ve onu asmak veya cezalandırmak endişesi olsa, o kimse zindanda övünüp kibirlenmekle meşgul olur mu? Bütün insanlar dünyada âlemleri yaratan padişahın zindanındadırlar. Ve sonsuz hiyanetleri vardır ve akıbetlerinin neye varacağına da bilmezler.

O halde bu halleriyle kibir ve övünme olur mu? Kendini böyle anlayan kimse'nin bu marifeti onun müşahidi olur. Zira kibir maddesini onun içinden söküp atar, Hatta hiçbir kimseyi, belki hiçbir şeyi kendinden aşağı görmes. Hatta bu tehlikeye düşmemek için bir parça toprak, yahut ransız bir beden, yahut da taş olmak ister.

Amelî İbâk, her halukârda mütevazilerin yolunu tutmaktır. Resûlullah yerde yemek yedi. Yemek yerken bir yere dayanmadı ve: «Ben de kulum, kulların yediği gibi yerim.» buyururdu. Selman'a (r.a.) bir yeni elbise giy, dediler. «Ben kulum, eğer mahşerde azat olursam, yeni elbise giymekten geri kalmazam.» dedi. Yine bû ki, namazın sırtlarından biri de, rükû ve secde ile basıl olan tevazüdur. Zira secde, sırtlarının en şerefli olan yüzü, en aşağı şey olan toprağa koymaktır. Çünkü Arap milletin'in kibri öyle bir derecede idi ki, sırtlarına eğmeğe bile razı olmazlardı. Bunun için secde onlara çok ağır gelirdi. Demek ki, kibrin emrettiği herşeyin aksini yapmak lâzımdır. Bu da, gerek şekille ilgili hususlarda, gerek dilde, gerek göze, gerek durmağa, gerek olurmağa, gerek kuşanmağa gerekse bütün hareket ve duruşlara ait olan hususlarda olur. O halde bunlarla ilgili olan kibri kendinden zorla uzaklaştırmaya uğraşmalıdır ki, bu giderek kendine hay olsun. Kibrin eserleri çoktur. Biri, yanında olmayınca yalnız başına bir yere gitmek istemez.

O halde bunun gibi şeylerden kaçınmalıdır. Hasan-ı Basri, kendisiyle gitmek isteyenlere müsaade etmezdi. Kişinin arkasında kimse olursa göndü yerinde kalmaz, dendi. Ebu'd-Derda der ki, «Senân arkanda ne kadar çok adam yürürse, o kadar Allah'tan uzak olursun.» Resûlullah bazen insanların arasında yürürdü, bazen de onları öne geçirip kendileri onların arkasında yürürlerdi. Kibrin diğer eseri de; kibirli olanlar, insanların, kendi âlemlerinde ayakta durmalarına ve önlerinden geçerken ayağa kalkmalarını isterler. Resûlullah kendisi için ayağa kalkmalarını sevmezdi. Hz. Ali buyurur ki: «Cehennemlik görmek isteyen, karşında bir kimse ayakta dururken oturan kimseye bakmın.»

Kibrin eserlerinden biri de, çok kibirli olduğu için kimseyi ziyaret etmez. Sâfyan-ı Sevri Mekke'ye gelince, İbrahim-i Edhem onu çağırıp gelsin, bîze hadis rivayet etsin dedi. Sâfyan kabul edip gelince, İbra-

hım, gayem onun tavasını denemektir, dedi. Kibrin eserlerinden biri de, bir fakirin kendisinin yanında oturmasını istemektir. Resûlullah elini fakire verirdi ve fakir elini çekmeden o elini çekmezdi. Herkesin kaçıp saklandığı hasta ve dermansızları yanına çağırır, onlarla beraber yemek yerdi.

Kibrin eserlerinden biri de, kendi evinde ışık görmemektir. Resûlullah hane-i saadetlerinde vakit olan her işi yapardı. Bir gece Ömer bîn Abdülazîz'in misafiri vardı. Tesadüfen kandil sönük. Misafir, kandilin yağı kalmamıştır, getireyim mi? dedi. Ömer hayır, misafire hitmet yaptırmak mürvetten değildir, dedi. Misafir hizmetçiyi uyandırayım mı? dedi. Ömer hayır, yeni uykuya daldı, uyandırma dedi. Sonra Ömer kendisi kalkıp kutayı getirdi ve kandile yağ koydu. Misafir, ey müminlerin emiri yağı kendin mi getirdin? Evet, yağı getirmeye giderken Ömer'dim; yağı getirdim yine Ömer'im, dedi. Kibrin eserlerinden biri de, ihtiyaçlarını evine hizmet götürmemektir. Resûlullah bir şeyi eve götürürken birisi elinden almak istese vermezdi ve: «Eyaşı sahibinin götürmesi daha iyidir.» buyururdu.

Ebu Hüreyre (r.a.) Şehrin emiri İken odunu sırtına yükleyip pazara giderdi ve yolda emirinizse yol verin, derdi. Hz. Ömer çarşıda eti sol eline ve karnısını da sağ eline alırdı. Kibrin eserlerinden biri de, süslü elbiseler giymekten dışarı çıkamaktır. Hz. Ömer'in eline karnısını alıp ve ondört yamaa bulunan ve yamaların bazısı sahıyan olan bir elbiseyi giyip çarşıda dolaştığını görürlerdi. Hz. Ali bir adli elbise giyerdi. Ona, niçin bunu giyersin diye ayıbladıklarında, «günü buunla hududu ve mütevazi olur. Başkaları da bunu görür ve adli elbise giyer. Bununla fakirlerin günü hoş olur», dedi. Tavus diyor ki: «Elbiseni yıkadığım zaman, kirleninceye kadar birkaç gün kalbimi yerinde bulanmayorum. Yani yıkanmış elbise ile kalbimde kendimi beğenme ve kibir gölgesini demek istedi»

Ömer bîn Abdülazîz halife olmadan evvel bîn altına bir elbise almıştı. İyi elbisedir. Fakat daha da yumuşak olmalıdır, dedi. Halife olduktan sonra beş akçeyle bir elbise aldı. İyidir, ama daha adilsizdir dedi. Bunun üzerine bunun sebebini sordular. Dedi ki: «Allah Teâlâ bana böyle bir nefs vermiştir ki, bir şeyin lezzetini görünce, çabuk ondan vazgeçer ve bir şeyin lezzetinin ötesindeki derecesini ister. Şimdi halifeliğten sonra lezzetini görecek bir derece yoktur. Oun için ebedî padişahlığa talibtir» dedi. Zannetme ki, bütün güzel elbiseler kibirden ileri gelir. Zira bazı kimseler herşeyin iyisine râğbet ederler.

Bunun alameti, yalnız İken de iyi elbiseyi sevmektir. Bazı kimseler de, eski elbiselerde de kibirlenir. Zira onunla kendini zühid gösterir. İsa (a.s.) buyurur ki: «Neden zühid elbisesini giyersiniz de, kalbileriniz kart şeklinde olur? Beylerin elbisesini giyin de, kalbiniz Allah korkusundan yumuşak olsun.»

Hazret-i Ömer (Radıyallahu anh) Şam'a girince, üzerinde yırtık yamalı elbise vardı. Kendisine: Burada düşmanlar vardır, iyi elbise giyersiniz ne olur? dediklerinde, Hz. Ömer: «Allah Teâlâ 'İslam De

şerefleştirdi. İslâmdan başka hiçbir şeyde şeref istememe, dedi. Hülâsa tevazu efvesine girmek isteyen kimse için en ehemmiî, Resûl-i hak'ın hal ve hareketlerini bilip ona uymaktır.

Ebu Said-i Hudri der ki: «Resûlullah hayvanlara yem verirdi, devesini bağlardı çevi süpürürdü; koyunu sağardı; ayakkahtısını dükerti, elbâsesini yunularda, hizmetçisiyle yemek yerdî; hizmetçisinin yapamadığı işte ona yardım ederdi; pazardan, çarşıdan birşeyler alıp abasına koyup evine getirirdi; fakire, zengine, küçüğe, büyüğe, önce kendi selâm verirdi; mübârek eliyle onların elini sıkardı; köle, hür, siyah ve beyaz kimseler arasında ayırım yapmazdı; gece gündüz aynı elbîseyi giyerdi; her ikisini de toz toprağa bulamış ve perişan halıyla giyerdi; kim onu davet etse, giderdi; önüne getirdikleri ne kadar az da olsa onu hakir görmezdi; gece yemeğini gündüze, gündüz yemeğini de geceye bırakmazdı: Güzel ahlaklı, cömert tabiatlı ve güzel adab-ı muâşeret sahibi idi; güler yüzlü, mütebessüm idi, fakat gülmezdi; üzgün idi, fakat asık yüzlü değildi. Mütevazî idi; fakat aşağılaşmazdı. Heybetli idi; fakat başın değildi, cömert idi; fakat müsrif değildi. Herkese ıfkut ederdi, saf kalbî idi. Daima hasna önüne şferdi. Hiçbir şeye tama etmezdi. Dünya ve ahîret saadetini isteyen bu sıfatlarda Resûlullah'a uysun. Bu sebeble Allah Teâlâ Resûlullah'ı övüp: «Şühbede sen büyüklük bir ahakk sahâbîsîn.» (Kalem sûresi, âyet: 4) buyurdu.

Kibrin tafsilatlı tedavisi ise, onun kaynağını bulmaktır. Eğer sebebi (soyu) sebebiyle oluyorsa, Allah'ın (bu husustaki) beyanına düşünmelidir. Nûtkım buyurur ki: «Senin aslın topraktan ve neslin menî'dendir.» O halde senin baban menî, deden de topraktır. Bu ikisinden daha aşağı bir şey de yoktur. Eğer arada memiden başka babalar da vardır dersen, arada koyu kan, et parçası ve nice rezillikler daha vardır, niçin onlara bakmıyorsun. Ne hayrettir ki, eğer baban toprak eleştircisi, yahut hacematçı olsaydı, eli toprağa ve kana bulacağı için utanırdın. Sen kendin toprak ve kandan yaratılmışsın; niçin övünüyorsun? Bu husus anlaşıncsa, senin halin şu kimsenin haline benzer. Kendini yüksek bildiği halde, iki kimse onun köle olduğuna ve filan hacematçı (kan alıcı)nın oğlu olduğuna şahitlik ederler.

Hal böyle olduğunu öğrendikten sonra artık kibirlenmeğe cesaret edemez. Şuna düşünmelidir ki, soyu ile övünen, başkasıyla övünmemiş olur. Oysa üstünlük sende olmazdır. Zira insan plâğığinden olan kurdun, at plâğığinden olan kurda üstünlüğü olur mu?

Kibrin ikinci sebebi güzelliştir. Eğer güzelliik sebebiyle kibirleniyorsa, kendi içindekilere bakın, ne rezillikler ve çirkinlikler vardır. Yine kendi karında, mesanesinde, damarlarında burnunda, kulağında ve bütün üsuvlarında ne rezillikler vardır. Her gün iki defa kendini bu rezilliklerden temizliyor. Eğer temizlemesee, kimse ona bakamaz ve kölesunu duymaya dayanamaz. Oysa o, daima o çirkinliklerin hamallığını yapmaktadır. Sonra hayıf kanıyla meniden yaratıldığını ve sıdk yolundan geçip yine oradan vücutta geldiğini gözünâne getirmelidir .Tavus (r.h.a.) bir kimsenin salınarak yürüdüğünü görün-

ce, bu salınış karnanda ne olduğunu bilen kimsenin işi değildir, dedi. İsançlı eğer bir gün kendini yıkayıp temizlenmezse, bütün mezbelelerden pis olur. Zira mezbede kendisinden çıkan şey kadar çirkin bir şey yoktur. Onun güzelliği varlığından değildir ki, onunla ovunsun.

Başkalarının çirkinliği de onların varlığından değildir ki, onun için ayıbdırsındır. Güzellik ve parlaklığa güvenilmez, zira bir defa hastalanmakla o güzellik gider. Meselâ, çiçek çıkarsa, bütün insanlardan çirkin olur. O halde bu gibi şeylerle kibirlenmek yakışmaz.

Eğer kuvvetiyle kibirleniyorsa, düşünsün ki, bir damarına bir hastalık gürse, ondan aciz kimsce olmaz. Bir sinek onu ısırca ondan acı duyar. Barnına bir sivrisinek, yahut kulağına bir karınca girse, çaresiz kalır ve helâk olur. Ayaklarına bir diken batarsa yerinden kıpırdamaz. Buhassa çok kuvvetli olsa da, öküz, eşek, fil ve arslan ondan daha kuvvetlidir. Öküz ve eşekte daha çok bulunsa bir şeyle ovunmak gerekir.

Eğer zenginliğini, köle ve hizmetçilerin çokluğu, yetki ve hukmu ile kibirleniyorsa, bunlar onun zatından ayrıdır. Mah çalınsa, görevinden atılrsa, ne yapabilir? Sonra çok yahudi vardır ki, ondan daha zengindir ve nice ahmak ve cahil kimseler var ki, makam ve görevi onunkünden daha yüksektir.

Velhasıl sende olmayan bir şey senin değildir. O halde bu arızatıların hepsi emanettir. Zira hiçbirisi sende değildir. Kibiri sebeplerinden bazı da ilim ve itadettir. Bunlarla yapılan kibrin tedavisi bu onceliklerden daha zordur. Zira ilim kemektir ve Hak Teâlâ katında büyük ve azaldır; Allah Teâlâ'nın safâlarındanadır. Bu itibarla ahmin kendine değer vermemesi zordur. İlim ile olan kibrin tedavisi de çokilke olur:

Birinci yekil: Ahiret gününde alimin mes'uliyeti ve tehlikesi büyük olur. Zira cahilin bazı şeyleri af olur. Fakat alimin af olmaz. Alimin suç ve cinayeti büyüktür. Alimin tehlikesi hakkında gelen haberleri dumanmelidir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Azim'de amel etmeyen alimin sırtında büyük kitaplar taşıyan bir merkebe benzeterek: «Ölürken gibi, kitabları sırtında taşıyorsa, (Cuma sûresi, Âyet: 5). Ve yine onu kopeğe benzetilğini düşün. Nitekim âyetle buyurur ki: «Onun hâli, üzerine varırsa da, kendi hâline bıraksa da, dilini çıkartıp soluyan köpeğin hâline benzer.» (A'raf sûresi, Âyet: 176). Yani amel etmeyen alim gerek bilsin, gerek bilmesin kendi hayvanı bırakmaz. Nitekim kopek gerek üzerine varılsa, gerek varılmassa, solur. Eşek ve kopekten daha aşağı da ne olabilir. Gerçek şudur ki, eğer alim ahiret gününde kurtulamazsa bütün cennetler de ondan üstün olur, hayvanlar nerde kaldı! Bunun için sahâbeden kimisi keşke ben bir kuş olaydım, kimisi de keşke ben bir koyun olaydım, beni boğazlayıp yersediler», dedi. Önde ekibet korkusu olunca onu düşünenin kalbinde kibirlenmeye imkân kalmaz.

Şöyle ki, kendinden cahil bir kimse görürse «bu zat günahanda mızardır. Zira bilmiyor. O halde onun hali benden iyidir.» demelidir. Kendinden daha âlim bir kimse görürse «bunun hali benden iyidir; zira nice şeyler vardır ki, « bilir, ben bilmem» demelidir. Bir ihtiyar görürse, «bunun da hali benden iyidir. Zira bu çok ibadet etmiştir.» demelidir. Bir çocuk görürse, bunun da hali benden iyidir. Zira bunun günahı yoktur, bendeki çoktur, demektir. Hatta bir kâfiri bile görürse kibirlenmemeli, «belki bu müdülman olup hüsnü hatırlamaya sahip olur ve benim sünüm ise küfürle biterbilir. Allah koruması», demelidir. Zira çok kimse, Ömer (r.a.) müslüman olmadan önce onu gördükleri zaman kibirlenirdi, oysa bu, Allah'ın ilminde hatta idi. O halde saadet ahiret kurtuluşunda olup o da mahrum olmayınca, herkeş onun korkusuyla meğkul olmalıdır ki, kibirlenmeye imkân kalmassın.

İkinci şekil: Düşünmelidir ki; büyüklük Allah Teâlâ'nın şefaatı-rındandır. Kibirlenen kimse Allah Teâlâ ile çekişmeye girmiş olur, Allah Teâlâ kendisiyle çekişene düşman olur, Allah Teâlâ herkeş: «Benim yanında kıymetli, kendiniz kıymet vermediğiniz zaman vardırı», buyurur. Bu şekil, birinci şekilden daha kuvvetli ve tesirlidir. Zira bir kimse akıbetinin hayırta olup olmadığna bilmemesiyle kibir ondan zâil olur. Bu sebepten idi ki peygamberler mütevazî idiler. Zira Hak Teâlâ'nın kibri sevmediğini bilirdi.

Abid olan kimse, abid olmayan bir âlime karşı kibirlenmemelidir. Zira belki onun üstün ilmi ona şefaatçi olur, onun günahına mahveder.

Resûlullah buyurur ki: «Alimin, ahide üstünlüğü, benim bir ashabıma üstünlüğüm gibidir.» Abid hali bilinmeyen bir cahil görürse, «belki bu benden daha büyük bir abiddir. Fakat kendini meşhur yapmamıştır.» demelidir.

Bir fasık görürse, vevase ve kötü düşünceler gibi batında çok günahlar vardır ki, zahırda olan fasıklıktan daha ağırdır. Belki benim batınında bütün amellerimi yok edecek bir günahım vardır ve onun batınında da bütün günahlarına keffaret olacak iyi bir ahkık vardır. Belki o tevbe eder, halimesi hayır olur ve benden de bir hata sadır olur ki, ölümlük imanımın tehlîkeye düşmesine sebep olur; diye düşünmelidir. Velâhâl onun adı Hak Teâlâ yanında Şakîler defterine yazılması müldükün için, kibirlenmesi gayet ahmaklıktan ileri gelir. Bunun için alimler ve şeyhler daima mütevazî olurlar.

UCUB (KENDİNİ BEĞENME) VE KARARLARI

Bil ki, ucub (kendini beğenme) kökû ahkıklardandır. Resûlullah buyurur ki: «Üç şey insanı helâk eder: Biri, kahlîlik; biri, nefîsine ay-mak ve biri de, ucub (kendini beğenme) diye yine buyurdu ki: «Günah işlemesiniz de, sizin günahıtan daha fena olan bir iş yapmanızdan korkarım. O da ucubdur.» İla. Alîye «insanın işi ne zaman kökû

«bur?» dediler. «İşini güzel zannettiği zaman. Bu zaman da ucub denir.» dedi. İbn-i Mesc'ud der ki: Helâk olmak iki şeydedir: Biri ucub ve biri de, dümitsizliktir.»

Bunun için demişlerdir ki, dümitsiz kimse talepte gevşek olur, ucubu kimse ise, talep'e ihtiyacı olmadığına sanır.

Mutarrâf (r.a.) der ki geceyi bağandan sonuna kadar uykuda geçirip tasbehayın ve künk ve korkulu olmak, benim yanımda bütün gece namaz kıpı saher vaktinde ucublu olmaktan sevgilidir. Bağır bin Mansur bir gün gayet fazla namaz kıldı. Bir kimse onun ibadetine bakıp tasccub etti. Bağır selâm verince: «Ey delikanlı, tasccub etme! Şeytanın ne kadar ibadet ettiğini ve sonunun ne olduğunu bilirsin», dedi.

Bil ki, ucub bir çok afetler doğurur. Biri kibirdir. Kendini başkalarından hayırlı zanneder. Giderilmesiyle de uğraşmaz; kendini yarı-şanmış sanıp ibadete ihtiyacı olmadığını sanarak ibadete dâkun olmaz; ibadetin afetlerini bilmez ve öğrenmek de istemez. Kendini kuzursuz ve afetsiz zanneder. Bunlar kimin kalbinde zül olursa o, Hak Teâlâ'nın kendisine ihsan ettiği ibadet nimetiyle, Allah'ın mekrinden emîn olduğunu, onun yanında yeri olup üzerinde hakkı olduğunu sanır. Hatta öyle bir mertebeye gelir ki, o ibadet sebebiyle kendini ovup temiz göstermeye başlar. Eğer ilmini beğeniyorsa, kimseyden bir şey sormaz. Onun görüşüne muhalif bir söz söylerlerse dinlemes, eksik kaldığından başkasının nasihatini kabul etmez ve (bu yüzden) bedbaht olur.

UCUB VE NAZLANMANIN HAKİKATİ

Bil ki, Allah Teâlâ'nın, ilim, ibadette başarı ve bunlara benzer nimetleri muvesser ettiği kimse, o nimetin elden çıkmasından, alınmasından korkarsa ucublu olmaz (kendini beğenmiş olmaz). Eğer korkmaz; fakat o ilim ve ibadet kendisinin sıfatı olduğu için değil, Allah Teâlâ'nın kendisine bahş ettiği nimet ve ihsan olduğu için sevinirse, yine ucub etmiş olmaz.

Eğer o ilim ve ibadet Allah Teâlâ'nın nimeti olduğu için değil, kendinin sıfatı olduğu için seviniyorsa ve onun elden çıkmasından da korkmuyorsa o kimse bu sıfatla ucub etmiş olur.

Eğer bununla kendinin Hak Teâlâ üzerinde hakkı olduğunu düşünüp kıldığı ibadeti Hak Teâlâ yanında makbul bilirse, buna idâl (nazlanma) denir. Çünkü kendini Hak Teâlâ yanında makbul ve nazlı, anılamaz olur. Çünkü bir kimse bir kimseye birşey verir ve verdiği şey kalbinde büyük olursa, ucub etmiş olur. Eğer büyük olmasından başka hizmet ve karşılık da bekliyorsa buna da idâl denir.

Rasûlullah buyurur ki: «Bir kimse kıldığı namazla nazlanırsa, o namaz onun başından yukarı yükselmez, göklere yükselmek nerde kalır.» Yine buyurur ki: «Kişinin güdüp de takdiratına itiraz etmesi, ağlayıp da, ağlamasını büyük bir iş sanmasından hayırlıdır.»

UCUBUN İLACI

Bil ki, ucub sadece cehaletten ileri geldiği gibi, onun tedavisi de sadece marifetle olur.

O halde gece gündüz ilme ve ibadete çalışana deriz ki, senin ucubun, ilim ve ibadet senden sadır olduğundan dolayı ise ucub makbul değildir. Zira sen ilim ve ibadete yol olmuştun. Yola ucub layık değildir. Zira yol mensahhârdır (başkasının emrindedir) (amel) iş yoldan sadır olmaz, belki yol arada vâsta olan bir alettir.

Eğer ilim ve gücümle¹ âlemda getirdim dersen, iş yaptığın kuvvet, güç, irade ve uzuvların nereden geldiğini hiç biliyor musun? Eğer ilim ve amel benim irademle oldu dersen, o iradeyi ve isteği sende kim yaratmıştır ve ona sana kim musallat kılınmıştır ve onunkı sana o işi yaptırmıştır. Zira kendisine bir istek musallat edilen kimseye bir melek gönderilir ki, ona muhalefet etmesi mümkün değildir. İstek ise kişinin kendisinden değil, belki kişiyi kahr ile bir işe sevkeden bir şeydir.

O halde bunların hepsi Allah Teâlâ'nın nimetleridir. Senin kendine ucub etmen, gayet cehaletten ileri gelir. Zira senin hiçbir şeye kudretin yoktur.

O halde tasccub Allah Teâlâ'nın ihsanına olmalıdır ki, çok kimsecekî gafil edip onların isteğini yakışmaz işlere çevirmiş den, sana kendi inayetinden tahsis ve temyiz kudretini verip (yi- isteği sana musallat etti ve seni kahr zinciri ile kendine, hazretine çekti. Meselâ eğer bir padişah kendi kullarına bakıp onların arasından birine sebecsiz ve hizmetsiz bir ehlise bediye etse, onun tasccubu kendine değil, padişahın, hakkı olmadan ona ihsan etmesi, ona diğerlerine vercin ve tahsis ettiği için olmalıdır. O halde eğer o kul derse ki, padişah hakimdir. Bende liyakat görmese o ehliseyi bana göndermezdi. Öne demir ki, o liyakatı nereden buldun? Eğer nimet ve liyakat ilmi de padişahın ihsanıdır derse, o zaman ucbe mahâl kalmaz. Şunun gibi olur ki, padişah sana bir at verince, ucub etmiyorsun. Sonra bir hizmetçi de verince, benim atım olup başkalarının olmadığı için padişah bana hizmetçi verdi, deyip ucub ediyorsun. Atı da padişah verince, atı ve hizmetçiyi birden vermiş gibi düşünülmelidir. Yine eğer benim Allah'ın sevgim olduğu için beni ibadete muvaffak etmiştir dersen, o zaman demir ki, o sevgiyi senin kalbine kim attı?

Eğer derse ki, Allah Teâlâ'nın zatının celâlini ve sıfatlarının kemâlini idrâk ettiğim için, Allah'ın sevgisi benim kalbime atılmıştır. Celâlinde demir ki, bu marifeti ve bu idrâkı sana kim verd? Bunların hepsi Allah Teâlâ'nın fazla ihsanından oluoca, ucub, seni yaratan, bu sıfatları sende vücuda getiren ve sana kudret, irade ve istek veren Allah Teâlâ'nın ihsanına olmalıdır. Sen, ortada hiç bir şey değilsin ve sen Hak Teâlâ'nın kudret ve iradesine yol ve güzergâhtan başka bir şey değilsin.

Sual: Eğer bir kimse, yapılan ibâdeti ben yapmıyorsam, hepsi Âlâh'a raci ise, neden sevâba kavuşuyorum. Kuşkusuz sevâp, ihtiyarımın olan amelimin sebebiyle kazanılır, derse; cevâbında deriz ki, gerçek şudur ki, sen yalnız Allah Teâlâ'nın kudretine yolsun, başka hiç bir şey değildir. Âyet-i kerime'de: «Sen atarken sen atmadın, doğrusu Allah attı.» (Enfal sûresi, âyet: 17) buyurulmaktadır. Fakat senin hareketini, ilim, kudret ve irâdeден sonra yaratıldığı için, hareketi kendin vücude getirdiğini sanırsın.

Bu, anlaşılmaz bir ilce bir ordur. Fakat tevhid ve tevekkül bahsinde ona bir nevi iparetler yapılacaktır, inşaallah. Ama burada senin anlayabileceğin şudur: Farz edelim ki, amel senin kudretinle olur, lâkin senin amelin, ilminle, irâdesi ve kudretsiz mümkün değildir. O hâlde senin amelin anahtarı bu üç şeydir. Bunların üçü de Allah'ın vergisidir.

O hâlde eğer sağlam olma, o hazinede sonsuz nimetler bulurca, senin anahtarın olmadığı için o hazineye ulaşamazsan, hazine sahibi anahtarın senin eline teslim olma ve sen o nimetlerden istediğin kadar alsan, bu nimeti el uzatıp aldığına değil, anahtarın sana verene havale edersin. Zira eğer anahtarını sana vermemiş olsaydı, o nimete el uzatmak mümkün olmazdı.

O hâlde önemli olan sana anahtarın verilmesi ve onun sebebiyle o nimete kavuşmandır. Demek ki amellerin anahtarını olan kudret ve onun sebepleri, Allah Teâlâ'nın vergisidir. O hâlde Allah Teâlâ'nın fazlına ve lisanına taaccub etmek lâzımdır, ki kâbûl ve lisanın hazinesinin anahtarını sana verdi ve ona bütün âlemlerden esirgedi ve günah anahtarını onlara verip ibâdet hazinesinin anahtarını onların yüzüne kapadı. Bunu, aslında onlardan bir aşç, senden bir hizmet olmaksızın sadece kendi âdaleti ve lütfu ile yaptı.

O hâlde gerçek tevhidî bilen kimsede hiçbir zaman üzüb gelmez. Taaccub şöyledir: Akıllı fakir, câhül zengine nimet verildiğini tuhaf görüp ben akıllı olduğum hâlde nimetten mahrum edildim, der. Bunu düşünmüyor ki, akıl nimetlerin en büyüğü iken kendisine verilmiştir. Eğer malı da kendisine verip câhül ikisinden de mahrum etseler, adaletine uygun olmaz. Belki şikâyetçi akıllıya, akıllı onun mahrum değışir mişin? deseler, rana olmaz.

Yine güzelliğ ve cemâl şahidî fakir hanım, mal ve şymet şahidî olup da süretli çirkin olan hanıma görünce der ki, bu ne hikmettir ki, bu kadar nimet bir çirkinine verilmiştir. Takındığı ve giydiği şeyler, kendisinde olanların hepsinden tyidir. Eğer mal ve güzelliğin her ikisini de kendisine verselerdi, adaletine uygun olmazdı. Bu, şuna benzer ki, bir padişah, bir kimseye at verip bir diğersine de hizmetçi verince, at verilen kimse taaccub edip der ki, at benim olduğu hâlde niçin başkasına hizmetçi veriliyor?..

Bu, gâyet cehâletten ileri gelen bir şeydir. Yine şuna benzer ki: Davud (s.a.s.) bir defa buyurdu ki: «Ey Allah'ım, hiç bir gece olmaz ki, Davud ailesinin her ferdi sabaha kadar namaz kılmasın ve hiçbir

gün olmaz ki her ferdi oruç tutmasın.» Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Eğer benim tevâküm (muvaffakiyet vermek) olmasa, bu hâl nereden nâsib olurdu? Şimdi bîran seni kendine bırakıyorum.» Davud (a.s.) bîran kendi hâlinde kalınca, kendisinden, bütün Cenrâ boyunca nedâmetini çaktığı bir yanlışlık sadır oldu.

Eyyub (a.s.) da: «Ey Allah'ım! Bu kadar bütün belâları benim üzerime yağdırıyorsun, yine de bir defa olsun kendi arzuma senin muradına tercih etmedim.» dedi. Birden bir parça bulut gördü. O buluttan bir münâvî bir türü sesle çağırıp dedi ki: «Ey Eyyub! Sen sabrı nereden buldun?»

Eyyub (a.s.) kasurunu bildi ve başına toprak saçtı ve: «Ey Allah'ım! Benim sabrım senin lûtf ve ihsanındandır.» deyip tevbe etti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer Allah'ın slân üzerindeki lûtfı, ihsanından olmasaydı, hiçbirinin kendini temâkümeye yol bulamazdı.» (Nur sûresi, âyet: 31).

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Hâşâ kimsce kendi amelîyle kurtulamaz.» Siz de mi? Ya Resûlullah, dediler. «Evet, ben de ancak Allah Teâlâ'nın lûtf ve rahmetiyle kurtulurum.» buyurdu. Bunun için sahâbenin büyükleri, «Keşke toprak olaydık, yahut hiç olmayaydık» diyorlardı. Bu anlatıklarımızın anlatanlar, ucubla uğraşmaz.

OGÜNDÜLEN ŞEYLER

Bü ki, bazı kimselerin cebâleti o dereceye varır ki, kendisinde olmayan ve gücü ile ilgili bulunmayan şeylerde ucub eder. Meselâ güç, güzelliğe ve soy gibi. Bu büyük cebâlettir. Zîrâ ilim ve ibâdet olan kimseler, eğer ilmi ben tahsil ettim ve ibâdeti ben yaptım deseler, onların hayâlinin biraz hakkı tarafı olur. Fakat elinde olmayan şeylere ucub etmek sadece ahmaklıktır.

Bazı kimseler zâlimler ve sultanlarla ucub eder, Eğer onlara ceennemde ne hâlede bulunacaklarına, kıyamet gününde hâsularının kendileriyle nasıl alay edeceklerini düşünselerdi, onlardan utanırlardı.

Hattâ (soyların) en şerefli Peygamberimizin soyu İken, onunla bile ucub etmek manâsıdır. Kıraftan bazı kimselerin ucub o dereceye varmıştır ki, kendisi ne günâh işlese, zarar etmez diye düşünür. Şu kadar idrâk etmiyorlar ki, babalarının ve dedelerinin aksini yaptıkları zaman, aralarındaki nesebi kesmiş olurlar. Zîrâ onlar şerefi nesebe değil, takvâda ve terâzuda bulmuşlar.

Bölgüce onların nesebünde cebennem köpeği olan kimseler de olaçılır. Resûlullah nesebe övünmeyi yasakladı ve: «Bütün insanlar Adem'dir, Adem ise topraktan yaratılmıştır.» buyurdu. Bilâî (r.a.) namaz için ezâz okuyunca, Kureyş'in ileri gelenleri dediler ki, bu siyah köle kimdendir ki, bu kadar kıymetli olsun.

Bunun üzerine «Allah'ın yanında en kıymetlilisi, en takvâlısıdır» âyet-i kerîme-i nâzil oldu. Ne zaman ki, «Sen (Ey Muhammed)

yakın akrabalarını korkut.» (Şuara süresi, âyet: 214) âyeti nakil oldu, Resûlullah Hz. Fatıma'ya: «Ey Muhammed'in kızı, kendi hazırlığını gör; yarın kıyamet gününde ben sana fayda veremem, Sadiyye'ye de: «Muhammed'in halası, kendin hazırlığını yap; ben yarın sana yardım edemem.» buyurdu.

Eğer Resûlullah'ın akrabaları akrabasına kâfi gelseydi, Fatıma şehidlik ve takvayı bırakıp dünyada rahat yaşardı ve her iki dünya da ma'mur olurdu. Gerçi akrabalıkla şefaat ümidli fazla olur, fakat kabûl etmez.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler.» (Enbiya süresi, âyet: 28). Şefaat ümidli ile emin ve rahat olmak, babam tyt bir doktor olan hastanın cema güvenip perhiz tutmayıp her bulduğunu yemesine benzer. Bilhassa bazı hastalar vardır ki, onun hastalığı ilâç kabûl etmez ve onun hakkında üstad tabib bile fayda vermez.

O hâlde müteâz tabibin tedâvisine mûsallât olmalıdır. Padîşahın yanında kıymetli olan, herkese şefaat edemez. Belki bazı kimseler olur ki, pedîşah ona dâğman olur, onun hakkında şefaat kabûl etmez. Allah Teâlâ'nın kuzmadığı hiçbir günah yoktur. Fakat Allah Teâlâ gazabını örtmüştür. Belki senin küçük sandığın bir günahta Allah'ın daha çok gazabı vardır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz onu (iftirayı) kolay sanırsanız, eyse Allah'ın yanında büyüktür.» (Nur süresi, âyet: 15).

Bütün müslümanlar, müslümanlık sebebiyle şefaat ümidleri vardır. Yine herbiri de şefaat ümidli ile korkudan boş değillerdir. Korku ile ucub da bir araya gelmez. O hâlde müslümansa ucub yakağmaz.

ONUNCU ASIL

GAFLET, DALÂLET VE GURUR

Bil ki, âhiret saadetinden mahrum olan, din yolunda gitmediği için mahru mehmustur. Din yolunda gitmemesi, ya bilmediğinde, yahut bunu yapamadığıındandır. Yapamayan, nefsin arzularına esir olup onunla başa çıkamadığı için yapamamaktadır. Bilmeyen de ya gâfil olduğu için bilmemiştir, yahut bilmıştır; fakat anlayışında bazı bozukluklar meydana gelmesiyle hak yolunu oiden çıkarmıştır. Kudretsizlikten ileri gelen çekâveti ise, anlatmışık. Şu kimseye benzer ki, bir yolculuğa çıkmak zorundadır. Fakat yolda çok zor ve aşılmas geçitler olur ve kendisi de çok zayıf olduğu için o geçitleri aşamaz. Geçit düğümleri, malûm ve bâhar, mal ve servet, mide ve cere arzularıdır. Bu anlatılan geçitlerden bazı kimseler, birini aşar, ikincisini aşamaz. Bazıları da ikisini aşar, üçüncüsünü aşamaz. Böylece bütün geçitleri aşmayan maksadına kavuşamaz. Bilmemekten ileri gelen çekâvet ise, üç cinastır:

Biri, gâfil ve hırsız olmaktır. Buna câhiliyye denir. Bu, bir yol başında uykuya dalıp kervanı kaçıran ve eğer bir kimse onu uyandır mazna helâk olan kimseye benzer.

Bir cins de dalâlettir. Ona da sapıklık denir. Bu da, maksadı doğru tarafına yönelen kimseye benzer. Ne kadar giderse, o kadar maksadından uzak düşer. Bu dereceye uzak dalâlet denir. Ama yolun sağına, yahut soluna sapmak da dalâlettir; fakat ırak dalâlet değildir.

Üçüncü cins de, gururdur ki, ona aldanmak . . . dir. Bu da şu kimseye benzer ki, harca giderken sahrada hâlis altına ihtiyacı olacağını sanır. Bunun için her neş varsa satıp hâlis altına çevirir. Fakat hâlis altın diye bildiği altınların hepsi kalp, yahut karışık ve geçersiz olur. Kendisi böyle olduğunu bilmiyor, hâlis altın elde ettiğini, bununla muradına kavuşacağını sanıyor. Sahraya ulaşıp altınları gösterince hiç kimse onlara bakmaz.

Bu yüzden kendisine hasret ve nedâmet gelir. Böyle olan kimseler hakkında şu âyet-i kerime nâzil olmuştur: «(Habîbim) "yaptıkları işler bakımından en çok ziyâna uğrayanları haber vereyim mi?" de. O kimselerin dünya hayatındaki çabamaları hep boşa gitmiştir. Halbuki onlar iyi ve sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı.» (Kehf sûresi, âyet. 103 - 104). Yâni kıyamet gününde en çok hor ve zelil olanlar, dünyada zahmet çekip kazandıklarını sanıp da sonunda bütün yaptıklarından yarıp ve bütöl olduğunu gören kimselerdir.

O hâlde bu kimselerin takvâtı şudur ki, önce sarraflık sanatını öğrenip ondan sonra altını elde etmek gerekirdi. Böylece hâlis altına, kalp olanından ayırabilirdi. Eğer bunu yapamazsa, bir sarrafa göstermek gerekirdi. Eğer onu da yapamazsa, bâri bir mehenk taşı ele geçirmeli idi. Sarraf dediğimiz, mürşit pîr ve kâmil ustâddır. O kimse onun pîrler derecesine erişmesi, yahut bir pîrin hizmetinde bulunup vâki olan işlerini ona arz etmesi gerekir.

Eğer bu ikisini de yapamazsa, mehenk taşı onun şevvelerinin gâlebesi ve nefsinin arzularıdır. Ona müracaat etmelidir. Nefsinin mevlettığı her şeyin bütöl olduğunu bilmelidir. Gerçi bu mertebeye de yarışıp olur, fakat ekseriya doğru olur. Şekâvette birinci asıl olan bilmezlik bu üç cins rael olunca ve bu üç cinsin tafsilâtını ve ilâcını bilmek farz olup birinci asıl yolu bilmek, ondan sonra yola gitmektir. Bunların ikisi de hâsıl olunca geride bir şey kalmaz.

Bunun için Ebû Bekir Sîddîk (r.a.) duasında bunlarla yetinip «Allahım, hakkı hak olarak bize göster ve ona uymak için kuvvet ve kudret nâsib et.» derdi. Anlattığımız asıllarda hak yolunda olmanın ilâcını beyân ettik. Şimdi de onu bilmemenin ilâcını beyân edelim, inşaallah.

GAFLET VE CEHALET İLÂCI

Bil ki, insanların çoğu gaflet sebebiyle hicapta (Allah'tan ayrı) kalmazlardır. Yüde doksan dokuzu gaflet hicabında kalmazlardır. Gaf-

İhtin mânâsı Ahiret hallerinin tehlikesinden habersiz olmaktır. Eğer habersiz olsalardı takasrat etmeslerdi. Zîrâ insan, öyle yaratılmıştır ki, tehlike gördüğü yerden birçok sıkıntılara katlanmak pehvasına da olsa kaçır. Fakat bu tehlikeyi görmek, ya insanları dine dâvet eden peygamberlerdeki nübüvvet nuru ile, ya da peygamberlerin varisî olan âlimlerin ilmiyle görmek mümkün olur. Seterde uyuya kalmış kimse-
nin uleâ, ancak şefkatli, uyanık bir kimsenin yetiştirip onu uykudan uyandırmasıdır. O şefkatli kimse dediğimiz peygamberler ve onların vekilleri olan âlimlerdir.

Bütün peygamberler gaflet uykusunda olanları uyarmak için gönderilmişlerdir. Nitekim Hak Teklâ buyurur ki: «Rabaları uyarlama-
mış, gaflette olan bir kavmi uyarmak için seni gönderdik.» (Yâsîn sûresi, âyet: 6). Yine buyurur ki: «Senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olanları —belki hâşşyet olurlar diye— uyarmak için seni gönderdik.» (Kasas sûresi, âyet: 45). Yâni, ya Muhammed, insanları gaflet uykusundan uyarmak ve insan elbette zarardadır demen için seni gönderdik.

Zîrâ onların herbîri cehennem kenarı üzerinde yaratılmıştır. Âyet-i kerîmede: «Artık kim azgınlık edip kâfir olursa, (âhiret yerin-
de) dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz cehennem öyle kimselerden varacağı bir yerdir. Fakat kim Rabbi'nin azametinden kendini, nefsi ve şehvî arzularından alıkoynmuşsa, mutlaka onun varacağı yer cennet olacaktır.» (Nâziât sûresi, âyet: 40-41) buyurulmaktadır. Yâni dun-
yaya yönelip arzularına uyan mutlaka cehenneme düşer. Zîrâ nefsi arzular bir hâsardır. Cehennem ise üstü örtülün kuyudur. O hâsır uze-
rinde yürüyen mutlaka kuyuya düşer. Arzularına muhalefet eden de cennete girer. Şehvet ve arzular; cennet yolu üzerinde geçitler dura-
mundadır. O geçitleri aşan mutlaka cennete girer.

Bunun için hadîste: «Cennet sevilmeyen şeylerle, cehennem de şehvet ve arzularla kaşıatılmıştır.» buyurulmaktadır. Bunun için çöde-
ye yaşayan Araplar, Kürtler, Türkmenler ve aralarında âlim bulunma-
yan kavimler gaflet uykusunda kalmışlardır. Zîrâ kimse onları gaf-
let uykusundan uyandırmamıştır.

Onlar gaflette kalıp âhiret tehlikesinden habersiz kalınca din yo-
lunda gitmezler. Köylerde yaşayanlar arasında da âlimler az bulunur
Zîrâ köy mezar gibidir.

Hadîste: «Zîrâatla eğriya köylüler, mezardeki ölümler gibidir.»
buyurulmaktadır, fakat bulundukları şehirde minbere çıkıp vaaz ya-
pan âlim, vâiz olmasa, yahut o şehrin âlimleri dünya ile meşgul olup
dinin derdiyle meşgul olmazlarsa, onlar da gaflette kalırlar. Zîrâ bu
kabil âlimler kendileri de gaflet uykusundadır. Başkalarını nasıl uyan-
dırabilirler?

Eğer bir şehrin âlimleri minbere çıkıp sermayesiz vâizlerin vâiz
gibi secdeler, gârib sözler, acayip nûkteler beyan edip rahmet vâ'd eden

sözleri zikredip insanlara sıfatı ne olursa olsun, rahmet olunur diye ümit verirse, bu kimselerin hâli, gafî olanların hâline benzerdir.

Bunların hâli şu kimsenin hâline benzer ki, bir yolan bağında uyur. Bir kimse yanına gelip ben onu uyandıracağım der ve ona bir şarap verir ki, sarhoş olup kendinden geçip düşer kalır. Bu bedbaht bundan evvel, ne çeşit bir ses duyarsa uyanacak durumda idi. Şimdi ki hâlde ise başına eli tekme vursalar haberi olmaz. Cahil olan kimse bu meclislerde bulunursa, öyle olur ki, ondan sonra âhiret endişesi kalbine girmez. Ona ne söylerlerse, «Allah Teâlâ'nın keremi, rahmeti çoktur. Benim günahımın ona ne zararı vardır. Onun cenneti içinde yerleşik bulunmamahtan cennet geniştir.» der. Bunun gibi nice saçma sapan fikirler dimağında yer tutup hiç nasihat kabul etmez. Böyle olan vaiz, insanların dindini yıkan, kanlarına giren derecâdır.

O şu doktora benzer ki, hararettten ölmek üzere olan hastaya şifâdır diye bal yedirir. Evet, bal şifâdır, fakat soğukluktan olan hastalığa şifâdır. Allah Teâlâ'nın rahmetine ümit ve ricayı artıran eserler ve hadislerin hepsi de şifâdır.

Fakat bütün hastalara değil, iki hastaya şifâdır. Biri, o kadar günah işlemiştir ki, Allah Teâlâ'nın affından ümidini kesmiş ve ümitsizlikten tevbe etmeyip benimsi tevbeni hiç kabul olmaz diye zannedir. Onun hakkında şu âyet-i kerime şifâ olur: «Ey Resûlüm, onlara söyle: Ey kendilerine rûfûm eden kullarım, benim rahmetimden ümitsizlik kesmeyiniz.» (Zümer sûresi, âyet: 53). Fakat bu âyete bağlı olan âyeti okumak şartıyla: «Siz azab gelmeden önce Rabbinize dönünüz, kendinizi ona teslim ediniz. Sonra olacak tevbeniz fayda vermez ve Kur'an-ı Kerim'in güzel âyetlerine uyunuz.» (Zümer sûresi, âyet: 54) Biri de korku galib olmuş ve bâdet etmekten hiç rahatlık bulmayan, kendini sıkıştırmakla helâk olacak dereceye gelen kimsedir. Meselâ, gece hiç uyku uyumaz. Bunun gibi, korkunun yarasına, reca (ümit) merhem olur. Fakat ümit âyetleri, gafî ve günaha cesaretili olanlar hakkında, yarıncı kimsenin yarasına tuz eklemek gibi olur, yarayı artırır.

Nitekim tabibin harareti bal ile tedavi etmesi, hastanın kanana girmek olur. Bunun gibi, zikri geçen âlim de insanların kanana girmiş olur, docâli ve şeytana arkadaş olur. O kabil âlimlerin bulunduğu şehre şeytan girmez. Zîrâ onun vekâleti kâfi gelir.

Ama vâizin sözleri şeriatın kurallarına uygun olup korkutucu ve ıvartıcı olur, fakat hareketleri sözlerine muhalif olup dünyaya düşkün olursa, cema vâ'ziyle kimsenin gaffeti girmez. O, şu kimseye benzer ki, önüne bir tabak badem helvasını koyup iştâhla yer ve: «Ey insanlar, zihar bu helvasın yanına kimse yaklaşmasın. Benda zehir vardır.» diye feryâd edip çağırır. Onun bu sözâ, insanların bu helvaya düşkünlüğünün artmasına sebep olur. Zîrâ derler ki, bu helvanın hepsini kendisi yesin, kimse onunla yemesin diye bu sözâ söylüyor.

Ama eğer sözü ve hareketiyle şeriatın kurallarına uyar ve geçmiş büyüklerin hareketinde olursa ve eğer insanlar arasında kabul

görülyorsa onun sözü ile gafiller gaflet uykusundan uyanırlar. Eğer kabai görmesse, gördü yettiği kadar arkalarından göüp evlerine girip onları doğru yola çağırmak farzadır.

Bütün bunlardan anlaşılır ki, insanların binde dokuz yüz doksan dokuzu gaflet hâsâsındadır ve âhiret tehlikesinden habersizdir. Gaflet öyle bir hastalıktır ki, ilâci gafil olan kimsenin elinde değildir. Zîrâ gafil kendinden haberi olmaz, gafleti tedavi etmesi nerede kalır. O hâlede onun ilâci âlimlerin elinde olur. Çocukların gaflet uykusundan uyanmaları anne; babalar ve öğretmenlerin sözü ile olduğu gibi, insanların gafletten uyanması da vâizlerin sözü ile olur.

Böyle âlim ve vâizler çok kıymetli olup az bulunduğu için gaflet hastalığı müminleşip insanlar gaflet hâsâsında kalırlar. Âhireti dillerinin ucu ile anıp âdet olduğu için söylerler. Halbuki kâlbleri onun mesûbet ve şiddetinden habersiz olur. Böyle uyarma ve uyartılmada hiç fayda yoktur. Allah Teâlâ daha iyi bilir.

DALÂLET VE İLÂCI

Bil ki, âhiret hâllerinden gafil bir grup insan daha vardır. Onlar, doğrunun âkâine inandıkları için doğru yoldan uzak düşmüşler, dalâlet onlara perde olmuştur. Gerçeğin anlaşılması için bu kimselerden beş çeşit misâl verelim:

Birinci misâl: Bir sınıf insan âhireti inkâr ederler, insan öldükten sonra hiç olmamış gibi olacağına inanırlar. Tıpkı bitkilerin kuruyup, çürüyüp yok olduğu ve mumun söndüğü gibi. Bunun için takvâ gamını başlarından çıkarıp dünyada rahat yaşarlar ve peygamberlerin haber verdikleri, sadece insanların ve dünya nizamının nâsıha, yahut bu dünyada itibar, makam, şöhret ve gevre elde etmek için olduğunu iddia ederler.

Bazen âkıktan, cehennem dedikleri çocuğa «Eğer okula gitmesen, seni farâclerin yuvasına hapsederler dedikleri gibidir», dediler! Bu bedbahtlar eğer anlattıkları misâle dikkat etseler, anarlar ki, çocuğun okula gitmemesinin zararı, fare yuvasına hapsedilmekten daha kötüdür.

Nitekim bâsiretli insanların, Allah'tan mahcub (ayrı olmak) olmanın zararı cehennem azabından beter olduğunu bilirler. Bunun sebebi, nefesine uyup kıymetli inkâr etmek, insanın tabiatına uygundur. Ahır zamanda bir çok insanın kalbine bu inkâr hâkim olur. Gerçi dilleriyle âkıktan söylemezler. Belki kendilerinden bile gizlerler, fakat onların muamelesi inkârlarına delil olur.

Zîrâ onların âdeti şöyledir ki, dünyada gelecek zahmet korkusundan önceden çok sıkıntılar çekerekler. Eğer onların kalbinde âhiret tehlikesi inancı olsaydı, böyle rahat olmazlardı. Bunun ilâci âhiret gerçeğinin onlara bilinmesidir. Âhiret gerçeğinin bilinmesinin de üç yolu vardır

Birinci yol: Cennet ve cehennemde, haat eden ve hayân edenin hâlini görmektir. Bu, peygamberlere ve velîlere mahsustur. Çünkü onlar gerçi bu dünyadadırlar, fakat fena ve kendinden geçme dendiğin hâlini geimesiyle öbür dünyanın hâllerini anlarlar ve görürler. Zîrâ bu görmeye perde olan hisler ve şehvetlerin mezgalesidir. Bu hususa kitabın başında biraz işaret edildi. Ahirete iman olmayan kimse-riin buna inanması nasıl mümkün olur ve nasıl bu mertebeye ulaşmak ister.

İkinci yol: Delil ve huccet ile insan hakikatının ne olduğunu bilir ve insan ruhanının ne olduğunu anlar. Çünkü insan ruhanının kendi sâli ile kaim bir cevher olduğuna, beden kalıbına, muhtaç olmadığına, beden kalıbının onun binak hayvanı ve vasıtası olduğunu bilir; cevun varlığının bedeninin varlığına bağla olmadığını, bedeninin yok olmasıyla o yok olmayacağına anlar. Gerçi bu da bir yoldur, fakat bu yol çok önemli ve çetindir. Zîrâ bu yalnız ilimde kök salan âlimlerin yoludur. Nitekim kitabın başında buna işaret edildi.

Üçüncü yol: Avamın yoludur. Bunlara hakikat marifeti, Peygamberlerden, velîlerden, ilimde kök salan âlimlerden ve bunlarla görüşüp sohbet edenlerden hâsıl olur. Bu marifet nûruna iman denir. Kendisine pişkin bir pürin, yahut âbîd bir âlimin sohbeti müyesser olmayan kimse çekâvet karanlığında kalır. Pîr ne kadar âlim ve büyük olursa ondan sirâyet eden nûr da o kadar büyük olur. Bu itibarla en mutlu insanlar aşab-ı güzindir. Çünkü onlar Resûlullah'ı görmüşler ve onun sohbetiyle müşerref olmuşlardır. Onlardan sonra tâbînlerdir. Çünkü onlar da sahabe-i kîrâmı görmüşlerdir.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «İnsanların en iyisi benim zamanında olmalarıdır. Ondan sonra, onlardan sonra gelenlerdir.» Kâmil mürşid ile âbîd âlimin sohbetinde bulunan insanlar, şu çocuk gibi olurlar ki, baharın nerede yılan görse kaçtığını, yılanın yılan den oturduğu meskeni bıraktığını defalarca görünce, o zarûri olarak yılanın zararlı olduğunu ve ondan kaçmak kâpetteğini bilir. Hatta zararının hakikatını bilmeden yılanı nerede görürse tabiatıyla ondan kaçmağa başlar.

Bazen olur ki, yılanla zehir bulunduğunu işitir, fakat zehrin adını bilip, hakikatını bilmes öten içinde büyük bir korku hâsıl olur. Peygamberlerin sohbetinde bulunan kimse, yılanın soktuğu kimse-riin olduğunu defalarca görünce zarûri olarak yılanın zararlı olduğunu anlayan kimse gibidir.

Bu mertebe yakın mertebelerinin sonudur. İlimde kök salmış âlimlerin delil ve hucceti ise, bu hâli görmemiş, fakat bir çeşit kıyasla insanın ve yılanın mizâcını anlayıp aralarında zıddiyet olduğunu bulmuş kimse-riin hâline benzer. Bununla da yılanın zararlı olduğuna yakın hâsıl olur, fakat müşahade derecesindeki yakın gibi olmaz. Büyük âlimlerden başka bütün insanların marifet nûru, salih âlimler ve veru' sahîbî geyhlerin sohbetinden sirâyet etmektedir. En uygun ilâç da budur.

İkinci mesele: Bir sınıf daha vardır ki, onlar ne âhirete inkâr ederler, ne de olacağına inanırlar. Belki hayatta kalıp için gerçeğini bilmek mümkün değildir, dediler. Şeytan —üzerine lânet olsun — onların kabline şu delili atar ki; dünya yakinen bilinmektedir. Âhiret ise, gizlilik vardır ve olacağı da şüphelidir. Yakini şübbeye değiştirmek mümkün değildir. Onların bu delili batabilir. Zira yakın uhline âhiret yakinen bilinmektedir.

Bu şaşkınların ilacı onlara: «İlim acıba yakini ve katidir, iyileşmek ise, şüphelidir. Yine içliyor. Denizde yutulmak tehlikelidir. ve ticaret kazancı şüphelidir. Yine sefer yapıyor ve eğer bir kimsa, göyet susuz olduğu zaman sava, bu sudan içme, zira yalan ağzını bu suya sokmuştur, derse; su içmek lezzetli yakini ve kat'i; zahir ise şüpheli İken niçin o sudan el çekersin.» demektir. Eğer derse ki, bu yakini olan şeyi yapmamanın zararına katlanmak kolaydır. Ama zarar meselesi olursa, ölümüne sebep olur. Ona dayanılmaz. Cevabında deriz ki, bunun gibi dünya hayatı da yüz yıldan fazla değildir. Bu da geçince, rüyâ gibi olur. Âhiret ise ebedidir. Ebedi asaba dayanmak mümkün değildir.

Eğer âhiret hâllerini yalan çıkarsa farz et ki, dünyada birkaç günlük hayat olmasın. Nitekim önce yoktum ve sonra da yok olacağım. Bunun için Hz. Ali bir mülhede: «Eğer durum senin iddia ettiğin gibi olursa hepimiz kurtulduk, eğer öyle değilse, biz kurtulduk, siz asaba düşer öldünüz.»

Üçüncü mesele: Bir sınıf vardır ki, âhirete inanır, fakat âhiret verisiye, dünya da peşindir, peşin veresiyeden iyidir der. Bunu idrâk etmiyor ki, peşin veresiyeden ancak ikisi eşit olduğu zaman iyidir. Ama eğer veresiye bin, peşin de bir olursa, veresiyenin daha iyi olduğuna şahide yoktur. Nitekim insanların çoğunun musamelesi böyledir. Bu kadartı anlayamayanlar için bu da delilattendir.

Dördüncü mesele: Bir sınıf da vardır ki, âhirete inanır, fakat bu dünyada tutan işler işlediği gibi olmakla ve dünya nimetlerini kendince görmekle: «Dünyada nasıl nimette isem, âhirette de nimette olurum.» diye iddia eder ve: «Hak Teâlâ bize inayeti verdi. Âhirette de böyle yapacaktır.» der.

Nitekim Kehf sûresinde beyân buyrulan iki kardeşin hikâyesinde orl. «Rahhîmin huzuruna döndürülürsem bile mutlaka bundan daha iyi nimetler bulurum.» (Kehf sûresi, âyet: 28) dedi. Diğer: «Rahhîmin yanında benim için mükâfat vardır.» (Fussilet sûresi, âyet: 50) dedi.

Bunun ilacı, şöyle mülahaza etmektir: Bir kimsenin asla bir oğluna ve zâhî bir kölesine vardır. Oğlunu hergün okula hapsedip öğretmesini, dövmesini ve ezmesini mübelleâ eder. Kölesini ise kendi hâline bırakır, istediği gibi, yarar.

İki kolanın bedbaht olmasını düşünmez. Eğer bu kolanın ölmesi, benekini seediği ve oğlundan deri tuttuğu için bunu yapıyor diye düşünürsen, bu ahmaklıktır. Hak Teâlâ'nın ezeli âdemi şudur ki,

dünya,ı dostlarından esirger ve düşmanlarına bol verir. O kimsenin rahatlığı, tembellik edip bir şey ekmeyen ve harman zamanında mahsûl bekleyen kimsenin hâli gibidir. Oysa ekmeyenin biçmeyeceği malûmdur.

Beşinci mesele: Bir kısım da vardır ki, «Allah kerimdir, rahimdir. Cenneti kimseden esirgemez.» der. Bu akıllılar şunu bilmez ki, sana bu kadar imkân vermiştir ki, bir tane ekersen, yediyüz tane alırsın. Az bir zaman ihâdet edersen, ebedî padişahlık elde edersin. Bundan daha büyük kerem ve rahmet ne olur? Eğer kerem ve rahmetin mânâdan, ekmeden biçmek ise, o hâlde niçin dünyada ziraat ve ticaret yapıp rınk ararsın ve işsiz, güçsüz durmazsın.

Zâten Allah kerim, rahimdir ve tohumusuz da nebatî bitirmeye kâdirdir. «Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, Allah rızkını vermesin.» (Hûd sûresi, âyet: 6) dediği hâlde, onun bu keremine inanmayınca, âhiret için nasıl bu inancı beslersin? Oysa: «İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur.» (Necim sûresi, âyet: 39). Bu, gayet düâletten ileri gelir. Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ahmak, nefsi, keyfine, isteklerine tâbi olan ve Allah'tan ihâsan bekleyen kimsedir.» Bu, evlenip kariyerle buluşmadan, yahut buluşup da tohumunu atmadan çocuk beklemeye benzer. Şübhesiz bunu yapan ahmadır ve onun bu isteği sadece akılsızlıktır.

Bununla beraber Cenâb-ı Allah Kerim'dir ve tohumusuz da çocuk yaratmağa kâdirdir. Hanımı ile buluşup tohumunu eken ve Allah âfeten saklarsa çocuk olur diye ümit bağlayan akıldır.

Bunun gibi insanımayan, yahut insan da salih amel işlemeyen ve kurtuluş uman ahmadır. İnanıp da salih amel yapan ve son nefeste imanını selâmetle kurtarmayı uman kimse akıldır. «Allah bize dünyada iyilik verdi, âhirette de iyilik verir.» diyenler ile «Allah kerimdir, rahimdir.» diyenler Allah'a güvenmişlerdir. Allah bunların ikisini de yasaklayıp buyurmuştur ki: «Ey insanlar, Rabbinizden sakının ve ne bahandan erlâdına, ne de bizzât erlâdın bahasına hiçbir şeyle fayda veremeyeceği günden korkun. Şübhesiz ki Allah'ın (hesaba çekme) va'di hakîr. O hâlde sakın şeytan şâl (muhakkak bağışlar diye) Allah'a güvendiğinden.» (Lokman sûresi, âyet: 33).

KİŞİNİN KENDİNE HÜSN-İ ZAN ETMESİNİN ZARAR VE İLÂÇ

Bil ki, kendine hüsn-i zan edenler mağrurdurlar. Bunlar, kendilerine ve amellerine hüsn-i zanda bulunup bunun âfetinden gâfil oldukları için kalp oları bâlîsten ayıramayan sınıftır. Çünkü onlar din yolunda zarraflığı tamamıyla öğrenmeyip renk ve şekle aldanmışlardır. İlim ve ihâdetle uğraşp düâlet perdesini yırtanlar çok az ve gayet nâdirdir.

Çünkü, insanların yüzde doksan dokuzu mağrur olanlardır. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Kıyâmet günü Âdem'e (a.s.): "Zür-

riyetinden cehennemlik olanları dışarı çıkar" denir. O da: "Kağıta kağıt" der. "İlimde dokuz yüz dokuzunu çıkar" denir.» Bunlar ebedî cehennemde kalanlar değildir.

Belki cehenneme girmesi lâzım olanlardır. Zira bir sınıf, gâfil-ler; bir sınıf sapıklar, bir sınıf mağrurlar ve bir sınıf kendi taksi-ratlarını ilâhî edip kusuru ve şevvetlerine esir olanlardır. Kendile-rine hüse-l zanda bulunanlar çoktur; onların sınıfları hesaba gelmez, fakat onlar dört tabakadan harîç değildir. O tabakalar; Âlimler, Âbid-ler, sofiler ve zenginlerdir.

Birinci tabaka: Âlimlerden bir sınıftır ki, bütün zamanlarına il-me sarf ederler ve bütün ilimleri tahsil ederler, amelde kusur edip el-lerini, dillerini, gözlerini ve fecelerini günahlardan korumazlar. Ve şöyle sarmaderler ki, kendileri ilimde öyle bir dereceye erişmişler ki, kendi emsâlleri aslıp görmezler ve kötü muameleleriyle sorumlu tutul-mazlar. Hatta bütün insanlar onların şefaatıyla kurtulurlar.

Onlar şu hastaya benzer ki, kendi hastalığının ilmini bîyâkıyle tahsil etmiş ve her gece sabaha kadar o ilmi tekrariyâp ezberlemiştir; o ilimde bir kitap te'lif ederek hastalığın tedâvî şartlarını gereği gibi kavramıştır. Fakat hiç şurup içmeyi ilâcın acısına sabretmiyor. Bir kimseye şurubun şafatlarını tekrarlamak, nasıl fayda verir? Allah Teâlâ buyurur ki: «Şühhasa temizlenen kurtuldu.» (Â'k sûresi, âyet: 14).

Yine buyurur ki: «Nefsânın arzularını vermeyen kurtuldu.» (Şema sûresi, âyet: 9). Yâni kurtulanlar, temizlenenlerdir, buyurmuyor. İlimi temiz tahsil edenlerdir, buyurmuyor. Ve cennete girenler, arzula-rına muhalefet edenlerdir, buyurmuyor. Arzularına muhalefet etme-nin farz olduğunu bilenlerdir, buyurmuyor. Bu gâfil, eğer bu gururu, ilmin fâsitleti hakkında gelen haberlerden dolayı düşmüş ise, niçin amel etmeyen âlimler hakkında gelen haberlere bakmıyor?

Zira Kur'an'da onlar, sırtında kitap taşıyan ezeğe ve âciz köpeğe benzetiliyor. Peygamberimiz buyurur ki: «Amel etmeyen âlimi cehen-neme öyle bir atarlar ki, bel ve boynu kındır. Eşek dolaba dönderdiği gibi, ateş onu dönderir. Bütün cehennemdekiler etrafına toplanıp: "Sen kimsin ve bu sahâbı nedendir?" derler. Cevap verip der ki, ben ilimle amel etmeyen, buyurduğumu yapmayan âlimim.» Resûlullah buyurur ki: «Kıyâmet gününde ilimle amel etmeyen âlimlerin arzı-bundan daha büyük azâbı yoktur.» Ebu'd-Derdâ (r.a.) der ki: «Bilme-yenlere bir defa yazıklar olsun. Biliş de yapmayanlara yetmiş defa yazıklar olsun.» Zira ilmi kendisine şahid olur.

Bir sınıf da vardır ki, ilimde ve amelde kusur etmemişlerdir ve bütün şâhiri emelleri yerine getirmişlerdir. Fakat kalb temizliğinden gâfil olmuşlardır ve içlerindeki kötü ahlâkı çıkarmamışlardır. Rüyâ edip kibirlenirler. Kendi akramına hüsed edip rekâik isterler ve onla-rın kötülüğünü dileyip esk ve sıkıntı çektiklerine sevinirler; üzüntüde-rive rahatlık bulurlar. Bu hadislerden gâfil kalmışlardır ki: «Rivâ-ın en aşağısı yine şirkîre ve: «Kalbimde serre kadar kibir olan cen-

nete girmez.» ve: «Âteş odunu yaktığı gibi, hâsede de imanı yok eder.» buyrulur.

Yine: «Allah sizin çeklinize bakmaz. Kalbinize bakar.» hadisin-den de göfil kalmışlardır. O hâlide bu sınıf, bîr tarafa bir şey ekîp de kendi ektiklerinin kuvvetlenmesi için ,o tarladaki dikenleri ve otları kokunden söküp almayan belki bunlardan başkalarını kesip köklerini yerde bırakan kimseye benzer. Ne kadar çok kesse yine uzar. Kötü amellerin kökü de kötü ahlâktır.

O hâlide mâhım olan kötü ahlâk içerden işle etmektedir. Belki bu, iç piş, dış mükemmel olan kimse'dir. Dış kireçle badana yapılmış hâlâya; yahut dış nakış ve süsle bezeyil edilmiş, fakat içinde leş bulunan mezara; yahut damında lâmba yanan karanlık eve benzer. Hazret-i İsa (a.s.), amel etmeyen ilmi temsil edip buyurur ki: «Un eleği gibi olmayın ki, elekten geçip geride kepeği kalsın.» Yâni hükmetli sözleri söyleyince, iyi geçip kötüsü süsde kalmasın.

Bir sınıf daha vardır ki, anlatılan ahlâkın kötü olduğunu, ondan kaçınmak lâzım geldiğini ve kalbi onlardan temizlemenin mahur olduğunu bilir. Fakat kendi kalbinin bunlardan temiz olduğunu ve kendisinin bu şeylere müteallî olmaktan uzak olduğunu sanır. Zâîr onlar adı geçen ahlâkın ilmini daha çok bilirler. Onlarda kibir eseri belgince, şeytan onlara iğva verip der ki, «Bu kibir değîddir, belki daha kıymetli olmasını istemektir; eğer senin kıymetli olmazsa, İslâm dininin kıymeti de olmaz.»

Dünn ehlîseler gilyip iyi etlara bînp sâîfî göründükleri zaman, şeytan iğva verip der ki: «Bu siyaset ve şâret için değîddir. Dümanların inadınadır. Bid'atçılar ilimleri süsü görürlerse, kör olurlar.»

Hâ Peygamberin, Hâ Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Hâ Ali'nin bâ-Enî ve onların yârik ehlîselerini unutuporlar. Yârik ehlîselerle gezmeleri, İslâm dinini tahkîr olduğunu; süsü gezmeleriyle de İslâm dininin izet ve üstânlık kazandığını sanırlar. Onlarda hâsed zanur ederse, bu İslâm dininin salâbetidir derler. Riyâ zuhur ederse, bu müstumanların işre bakmak da bize aittir derler.

Bir sınıf da ilim hâzusunda yandurlar; tefsir, hâdis, kalb muamelesi ahlâk ve riyâzât yolu ilimleriyle bu kitapta anlatılan âhiret yolu, âhiret yolunun ifeti ve kalbî murakabenin yolu ilimleri gibi mâhım olan ilimleri tahsil etmezler. Oysa bütün bu ilimlerin tahsil farz-ı ayndır. Bu ilimleri öğrenmezler ve bunları ilimlerden bilmezler. Bütün zamanlarını cedel, münazara, kelâm taassubu ve dünyadaki insanların dıymanlıklarına aîl olan fetvâ ilimleriyle geçirirler.

Hulâsa onları dünyadan âhirete, harstan kâinata, riyâden ihlâsa, gâfletten uyanmaya çağurmayan ilimlerle bütün zamanlarını geçirirler ve dünyada ilmin yalnız bildikleri ilim olduğunu düşünürler. Bu ilimlerden yüz çeviren kümesinin gerçek ilimden yâk çevirdiler» sanırlar. Bu bâtıl idkâların tafsilâtı «İhyâi ulum'd-dîn» kitabının gurur bahsinde uzun uzadıya anlatılmıştır. Oraya müracaat edilsin. Zâîr bu kitap onun tafsilâtını kaldırmaz.

Bir sınıf da va'z ilmiyle şu şekilde uğraşırlar: Onların bütün sözleri zecî, şîr ve nükte şeklinde olur; yahut manâsı anlaşılmayan garip kelimeler kullanırlar.

Bu vâhizlerin maksadı insanları galeyâne getirip feryât ettirmek ve kendilerine azerin dedirttirip kendilerini övdürmektir. Şu kadarını anlamıyorlar ki, neîl mühim ve en büyük gâye olan va'z ve nasihâtı, dinleyenlerin kalbinde musibet atöğini meydana getirecek ve âhiret tehlikelerini hatırlayıp bu musibetin feryât ve figânlarıyla meğgûl olmalarını sağlayacak şekilde yapmaktır. Bu takdirde va'z ve nasihatî feryât ve figânla yapmak câizdir.

Ama va'z ve feryâdî âhiret için olmayan vâhizin sözleri emânettir, kalblerde te'sîr etmez. Bu sınıfın mağrurları da çoktur. İzâhe uzun olduğu için kısa kesildi.

Bir sınıf da bütün vakitlerini zâhîrî fıkha harcarlar. Şuna idrâk etmiyorlar ki, fıkıhın târifi, Sultanların, insanları idare etmek ve memleketin hududlarını korumak için uyguladıkları kanundan başka bir şey değildir.

Ama âhiret yoluyla ilgili olan ilim daha başkadır. O sınıf şöyle sanırlar ki, zâhîrî fıkıhta olan herşeyin âhirete faydası vardır. Oysa öyle değildir. Mîsâlî şudur: Bir kimse, senenin sonu gelmeden malını hanamına satarsa, yahut hanamının malına satın alursa, zâhir fetvâ-yâ öre zekât kulkar. Yâni dünyada ona niçin zekâtını vermedin? demezler. Zîrâ zekâtın farz olması zâhîrî mâlkiyete bağlıdır. Sene tamamlanmadan da mâlkiyet kalkmıştır.

Bazen bunlarla fetvâ da verirler. Fakat şu kadarını bilmezler ki, bu hileyi kullanıp böyle yapan kimse zekâtın kurtulmak için hîle kullanan kimse de zekât vermeyen kimse gibi, Allah'ın gazâbundadır.

Zîrâ bahillik helâk edicidir. Zekât da bahillîğin çirkinliğini izâle edip temizlemek içindir. Helâk edici olan bahillik tabiatı bâkîm olundur. Bu hileyi yapmak da bahillîğin tabiatı gâlib olduğu içindir. Ö bâkîde bahillik tabiatı galip olursa, helâk muhakkak olur. Kurtuluşa ermek mümkün olmaz.

Bunun gibi karısıyla geçimlilik çıkarıp mehrinden ferâğat etmesi için onu rencide etmeğe çalışmak da hükûm meclisi ile ilgili olan zâhîrî fetvâyâ göre bu îsrâ doğrudur. Zîrâ bu dünyada kadî ancak dile vâkıf olur, kalbe vâkıf olmaz. Fakat öbür dünyada bununla muahaza edilir. Zîrâ bu zöria olmuştur.

Yine kalâbîlik içinde bir kimseyi utandırıp ondan bir şey almak, zâhîrî fetvâyâ göre gerçî mübâhtir. Fakat hakîkette açık zulümdür. Zîrâ utanma kamçıyla kalbîni incitip malına almakla, hakîkî kamçıyla eziyet edip malını almak arasında fark yoktur. Bunların mikâlleri çoktur. Zâhîrî fıkıhtan başka bir şey bilmeyen bu âddinde olup dînin sır ve inceliklerini anlayamaz.

Ümmel tabaka: Abîdler ve şahidler tabakasıdır. Onlardan da iddia edip kendine hüsn-i sanda bulunanlar çoktur. Onlardan bir kü-

mı mağrur olup fâsîlet sebebiyle farâlardan mahrum olurlar. Meselâ bazı kimseler taharette kendilerine vesvese gâlib olduğı için namaz vaktini kaçırlılar; taharet hususu için avelarına, babalarına ve kardeşlerine sert sözler söylerler, suyun necis olması uzak ihtimâl iken onlara yakın ihtimâl olur.

Fakat öclerine gelen bütün lekelerin helâl olduğuna iddâ ederler. Hattâ apaçık harâm olduğuna bildiğı lekmalardan da kaçınmazlar. Yalın ayak yere basmazlar, fakat harâm yerler ve sahâbenin sıretini unuturlar.

Hız. Ömer: «Bir harama düşmek korkusundan yetmiş çeşit helâl bıraktım.» diyor. Bununla beraber, Hız. Ömer bir haristiyânı testislerinden abdest almıştı. Demek ki, bu sınıf lekma ihtiyatını taharet ihtiyatıyla değiştirmişler. Belki çamaşırının yukarıda elbiseyi giymek onlara büyük bir günahdır. Oysa Resûlullah kâfirlerin hediye olarak gönderdikleri elbiseleri giyerdi ve kâfirlerden günîmet olarak aldığı elbiseleri giymekten kaçınmazdı. Ve hiçbir zaman o elbiseleri yıkmalarını emrettiğı rivâyet edilmemiştir.

Hattâ kâfirlerin silâhını kuşanır ve onunla namaz kıları ve belki bu silâhın demirine verdikleri su, yahut yapışkan olarak, kullandıkları veya etrafındaki deri kısmı namazın şartına uygun olmamış demezdi. O hâlde müstesna ve dilinde bunun gibi ihtiyatları yapmayıp diğer uzuvlarında çeşitli ihtiyatlar gözetmez kimse şeytânı maskarâ ve gâlib olur. Hattâ bütün şartları gözetse, fakat suyu kâfî etse yahut namaz vaktin erveleinden kaçınsa, o ahdanmışlardan olur. Bu asıl ihtiyatın belân taharet kısmında geçti. (Namaz vaktin erveleinden geçirmek Şâfi'ye göre mezmumdur. Hanefî imamlarına göre bazı vakitlerde tehîr etmek müstehaptır. Nitekim namaz bahsinde anıldık.)

Bir sınıf da vardır ki, namazın niyetinde onlara vesvese gâlib olmuştur. Defalarca sesli tekbir alıp ellerini salarlar. Bazen olur ki, bu şekilde birinci rekâtı temâatle kaçırlılar. Fakat bu kadarını bilmiyorlar, namazın niyeti borç ödemek ve zekât vermek niyeti gibidir. Oysa onlardan hiçbir niyetindeki vesvese sebebiyle zekâtı tekrar vermez ve borcunu tekrar ödemez.

Bir sınıfın vesvesesi de Fatîha sûresinin harflerinde olur. Mahreçlerini ne şekilde çıkarayım, nasul edî edeyim ki, harflerin mahreçine riâyet etmiş olayım, der. Bu durumda kalbini mânaya vermelidir.

Şöyle ki: «Elhamdülîlâh» derken kalbinde olan şeyler tamamen gülmür olmalıdır. «İyyake na'budu ve İyyake نستعين» yetinde bütün tevâd ve acz halinde olmalıdır. «İndima's-surati müstakîme» derken kalbinde sadece niyâz ve yalvarma olmalıdır. Ama kendisi bütün kalbini açan geçen harflerin mahreçini verip veremediğine sarfederse, bu tereddütte olur. Bu, padişaktan bir şey isteyip «ey emîr» diyen ve tekrar tekrar bunu söyleyip harflerin mahreçini doğru söylemeye çalışan kimseye benzer. Bu durumda padişahın öfke ve garâbına müs-tahak olur.

Bir sınıf da hergün hatim yapmağa çalışırlar. Bir nefeste birçok âyetleri dil ucu ile çabucak okurlar. Fakat kâibleri ondan gâfilidir. Onların bunun maksadı kendilerine bir hatim daha sayıp bız bu kadar hatim okuduk ve bugün bu kadar cüz okuduk, demektir. Şunu bilmezler ki, Kur'an-ı Azim içinde emir, nehiy, ve'd (muajde) vâid (tehdit) misâl, ve'z, korkutma ve uyarma bulunan Allah tarafından gönderilen bir kitaptır. O hâlde vâid (tehdit) âyeti gelince kâibine hep korku dolmalıdır. Ve'z âyeti gelince bütün usuvları kulak kesilmelidir. Bunların hepsi kâib hâlleridir, dil ucuyla oynatmanın faydası yoktur. Onun hâli, şu kimsenin hâline benzer ki, bir padişah ona içimde çeşitli emirler bulunan bir mektup yazar. O da, oturur, o mektup-taki fıkreleri okuyup ezberler ve onun mandılarından gâfil kalır.

Bir sınıf daha vardır ki, hacca gider, Mekke'de ikâmet eder ve bütün sene oruç tutar. Fakat kâibini ve dîni korumak suretiyle orucun hakkını gözetmez. Mekke'de haram olan şeylerden sakınmakla onun hakkını gözetmez. Hac yolunda helâl rınk arıyarak yolun hakkını gözetmez. Daima insanların kendilerini hacılardan saymalarına baklar ve bu kadar Vakfe'ye durduk, Kâbe'ye bu kadar mîl mesâfede ikâmet ettik der. Bu kadarına bilmezler ki, Kâbe gevkiyle evde oturmak, insanlar beni (Kâbe'de) mücavir bilip bir şey versinler diye Kâbe'de oturmaktan hayırdır. Aldığı her lokma için, bunu benden isteyip alırsa korkusuyla bahâillik eder.

Bir sınıf da, zahâdlik yolunda giderler, eskî elbise giyerler, as lokma yerler. Onlar mal hususunda zahâd iceler de, fakat makam hususunda zahid olmazlar. İnsanlar kendileriyle teberrük ettiklerine sevinirler.

İnsanlara süsü görünürler. Fakat bu kadarını bilmezler ki, makam ve itibarı, makdan daha zarardır. Makama terketmek daha zordur. Çünkü makam umidi ile bütün sıkıntıları çekmek kolay olur. Zahid, makam ve itibarı terkedendir. Bazen birisi bir şey verince, zahid değildir derler korkusu ile almaz. Ona, zahide aî, kabul et ve gizlice bir fakire ver deseler ona, onu öldürmekten zor gelir. Verilen şey helal de olsa, belki insanlar zahid değildir, derler diye almaz. Bununla beraber hâsen daha çok hürmet görmesi için, zenginlere fakirlerden daha çok hürmet edip rıyaset eder. Bütün bunlar, gururdan doğan şeylerdir.

Bir sınıf da, bütün zahiri amelleri yerine getirir. Hatta bir günde meşefâ bun rekât namaz kılabilir ve binlerce tesbîh ve tirdler okurlar; geceleri de oruç tutabilir; fakat kötü ahlâktan temizlenmek için iç tarafa bakmazlar. Onların içi kibir, hased, riya ve uşubla doludur. Genellikle bu kimseler kötü huylu olup Allah'ın kullarına hısnıyla hitap ederler. Sanki hepâyile düşmanlığı vardır. Şunu bilmiyorlar ki, fe-nâ huy itideti yok eder ve bütün ibadetlerin başı güzel ahlâktır. Bu bedâhalar göya kendi ibadetleriyle insanlara minnet ederler, onlara bakır nazaryla bakabilirler ve kimce onlara dokunmasın diye insanlardan uzak dururlar.

Şu kadarını düşünmeseler ki, bütün âbidlerin başı Muhammed Mustafa'dır (S.A.V.) Bununla beraber halî, memnun ve güler yüzlü idi. Herkesin yanından kaçtığı kirdi elbiseî kimselere, kendi yanında yer verip onunla el sıkışardı. Kendi üstadının dükkânı üzerine dükkân açan kimseden daha ahmak kim var? Bu zavallılar, hem Muhammed Mustafa'nın Şerâatine uyup onunla amel etmeye uğraşırlar, hem de onun siyretline muhalefet ederler. Bundan daha büyük ahmaklık ne olur?

Üçüncü tabaka: Sofiler tabekasıdır. Hiçbir sınıf arasında sofiler arasındaki gibi batıl iddia ve gurur yoktur. Zira yol ne kadar ince, maksat ne kadar önemli olursa, şübhe ve gurur da o kadar çok olur. Tasavvuf'un başlangıcı üç dereceye kavuşmaktadır.

Birinci derece: Nefsini yener. Onda ne şehvet, ne de hısn (kızgınlık) kalır. Şehvet ve hısn kalmamaktan gaye, bunlardan hiç eser kalmaz demek değildir. Belki gaye, hısn ve şehvetin mağlup olmaları ve şeriatın emri dışında tasarrufa kadir olmasınlarıdır. Fethedilen kale sakinlerinin öldürülmemeleri, bunların eman dileyip itaat ve inkiyât emelleri gibi, onun da sinesinin kalası, şeriat Sultanının eliyle fethedilmediği.

İkinci derece: Bu dünya ve öbür dünya hatırandan çıkmalıdır. Bunun manası his ve hayal âlemini geçmelidir, demektir. Zira his ve hayale gelen herşeye hayranlar da ortaktır. Zira hissedilen ve hayal edilenlerin hepsinde gösün, fercin ve midenin arzusu vardır. Cennet de hayal âleminin dışında değildir. Yön kabul eden ve hayalin ilgisiz bulunan her şey onun yanında hakir olur. Madem helvâst ile tavuk kıratmasını bulana, ot yemeği hakir olduğu gibi. Zira şunu anlamış olur ki, his ve hayale gelen bütün şeyler akılsız kimselerin nasibidir zaten: «Cennet elbisenin çoğu sade olanlardır» buyurulmuştur.

Üçüncü derece: Onu tamamıyla Allahın Cemal ve kemalî kuşatmış olur. Bu da, ancak yön, yer, his ve hayalin onunla ilgisiz kalmadığı zaman olur. Belki hayal ve histen meydana gelen Emlin onunla ilgisi, gözün sese, kulağın renge ilgisiz gibi olur. Yani zaruri olarak ondan habersiz olur. Sâlik (ilerleyiş) bu dereceye ulaşıncı, tasavvuf derecesine ayak basmış olur. Bunun ötesinde Allah ile kendi arasında bîreşek makamlar ve haller vardır ki, onları ifade etmek zordur. Bazıları da hulûl ile ifade ederler. İlmde ayağı derin olmayan kimseye bu hal vaki olursa, o mananın tamamını ifade edemez her ne söylerse. açık küfür olur. Çünce o haddi zulunda haklıdır, fakat kendisi onu ifade etmekten acizdir. Tasavvuf yolunun esmâsîsi budur. Bundan sonra şu kimselerin gurur ve boş iddialarına bak ki, bazılar Secade, hırka, deym ve ifadelerden başka bir şeyi alamamışlardır. Tasavvufçuların ifadelerini kullandıklarını şekline büründürler. Tasavvufçular gibi Secade üzerinde oturup başlarını önkilerine eğdiler. Bazan hatırlarına vesvese ve hayal gelince başlarına salladılar.

Bunlar, yaptıkları işin doğru olduğunu ve bir şeye ulaştıklarını iddia ederler. Bunlar, şu ihtiyar kadına benzerler ki, bütün acizliği ile

arh ve başlık giyer ;silah kuşanır; bahadurlar safında şitler okur ve onlar gibi davranır. Adını padişahın defterine yazdırmak için padişahın huzuruna çıkınca, padişahın adeti elbise ve şekle bakmayıp bahadırına delil ister. Onun soyunup bir kimse ile döğüşmesini emreder. Onun aldatıcı sayıl bîr ihtiyar kadın olduğunu görünce, emr buyurur ki ona filletin ayakları altına alın; diğerleri ondan ibret alıp hiç kimsenin onun gibi padişahın hizmetliyle alay etmeğe cesareti olmasın.

Bir sınıf daha vardır ki, bunlardan aciz olup onların zahir elbiselerini giymeğe ve eski hırkalarını örtünmeğe yanaşmazlar. İnce kumaşlar, latif hırkalar, koyu ve mavi elbiseler giyerler. Renkli elbise giymek kıfayet eder sanırlar. Şunu bilmiyorlar ki, tasavvufçuların koyu renkli elbise giymeleri her zaman yakamak lüzumu olmaması içindir ve mavi elbise giymeleri de dîni musibete düştükleri içindir. Zira mavi elbise matem alametidir.

O bedbahtlar, elbise vıkmaya imkân bulamayacak kadar vahdet denizine dalmamışlardır, din yolunda matem renginde elbise giyecek kadar musibettede değildirler; ve yurtilan yerlere yama vurup hurka yapmaktan aciz değildirler. Hatta yeni kumaşları bile bile parçalayıp yamalırlar. Demek ki dış görünüşte de tasavvufçulara uymamışlardır. Zira ilk önce hırkayı giyen Hz. Ömer'dir. Onun kaftanında ondört yerde yama vardı ve yamaların baxın sahtiyandan idi.

Bu insanlardan bir sınıf daha vardır ki, eski elbise giyemedikleri gibi, namaza eda etmeğe ve günahlardan kaçınmağa da dayanamazlar. Kendi şehvet ve şeytanlarının elinde esir olmalarındaki acizliklerini de itiraf etmezler edemeli olan kâfirdir, şekli değildir. Bizim kabilesiz zaten daima namazdadır ve Allah ile beraberdir. Bizim bu amellere ihtiyacımız yoktur. Zira bu ameller nefislerine esir olanların mücahadesi için esir buyurulmuştur. Bizim zaten nefsimiz ümitsizdir ve dînimizde büyük havus olmuştur: Namus gibi şeylerle bozulmaz derler.

Abidlere baktıkları zaman, «bunlar ümitsiz içkilerle» derler. Alimlere bakınca, «bunlar dedi-kodu vadisine düşmüşler, hakikat ilminin yolunu bilmezler.» derler. Şunu bil ki, bu grup katil öldürülmesi) lâzım kâfirlerdir. Onların kanı ümmetin kemas ile helâldir

Bir sınıf da vardır ki, tasavvufçuların hizmetini görürler. Gerçek hizmet, bîr kimsenin kendini bîr topluluğa feda edip kendi nefsini tamamıyla onların aşk ve sevgisinde unutmaktır. Bazı kimseler, Sofiler alet yaparlar, onlar sebebiyle mal kazanırlar, onları kendi maksat ve gayelerine vasıta yaparlar. Onların hizmetiyle şöhrat sahibi olup insanlar ona hürmet ederler. Kendinin insanlar içindeki şöhretine noksanlık gelmemesi ve pazarı bozulmaması için, nerde helal, haram bulursa, alır, onlara getirir. Bilinmelidir ki, bu sınıf, aldanmışlardır

Bir sınıf da vardır ki, onlar tamamıyla riyaset yolunda giderler, arzu ve şehvetleri yememişlerdir, kendilerini tamamiyle Allah'a vermiş-

ler, zikir ve fikir için bir seviyede oturup görülmeyen şeylerin ahvali-ne muttali olmağa başlamışlardır.

Şöyle ki, bir şeyden haberdar olmak isteseler, haberdar olurlar; kendilerinden bazı takaslat sadır olursa, Allah tarafından uyarılırlar; melekleri ve peygamberleri güzel sûretlerde görmeğe başlarlar. Bazen kendilerini gök yüzünde görüp meleklerin cevherini müşahade ederler. Bu mertebenin hakikati vardır, gerçeğe uygun olan rüyalar gibidir. Fakat rüya uyku halinde hayale gelir, anlatılan hal ise, uyanıklık halinde hayale gelir.

O insanlar bu hayalleriyle aldandıp yedi kat göğe ve yedi kat yerde olan şeyleri defalarca bize gösterdiler, derler. Zannederler ki, velîlerin son mertebesi budur. Haberleri yoktur ki, Allah'ın acayıp işlerinden denizden bir damla kadar bir şeye vakıf olmuşlardır. Onlar sanır ki, var olan şeylerin tamamını, yalnız onlara gösterilenlerdir.

Onlara bu mertebe müyesser olunca, sülûk ve cihat mertebelerini tamamıyla geçtiklerini kâdî ederler. Sonra banun sevinciyle uğraşıp çalıp aramakta ihmalîk yaparlar. Onların yenilmiş nefsi az kuvvet bulup tekrar ortaya çıkabilir.

Onlar ise, sanırlar ki, kendilerine o şeyler gösterildikten sonra kemale erişip kendi nefislerinden olmuşlardır. Buna güvenmemelidir. Onların kalbi eski halinden dönüp şeriate uymalıdır. Şöyle ki, kalbinde hiçbir muhalif sıfatın tasarrufu kalmamalıdır.

Şeyh Ebu'l-Kasım Gurgani (r.h.a.) der ki: «Su üzerinde yürümek, havada gezmek ve gaybtan haber vermek keramet değildir. Keramet, kişinin kendi haliyle emredilmesidir, yani onun varlığı tamamı şeriatın emrine itaat olması ve şeriatın emirlerinden başka ona hiçbir şey geçmemesidir. Bu mertebeye güvenilebilir.»

Ama öbür mertebenin tamamı şeytandan olaktır. Zira şeytanın da gaybtan haberi olur. Kâhân denilen kimseler de birçok gizli işlerden haber verirler ve onlardan birçok acayıp işler zahur eder. Güvenilecek şey, yalnız kişinin, kendisinin ve arzularının aradan kalkıp onun yerine şeriatın yor alınmasıdır.

Eğer arslana binemessen, güm yeme ki, kalbindenki gazab küpengi ayak altına alıp yemek gerçekte arslana binmektir. Gaybtan haber veremediğine üzülme ki, gayb kendi aybındır. Kendi aybından haberdar olursan, gaybtan haberdar olmuş olursun. Su yüzünde ve havada yürüyemessen, üzülme ki, hayal ve hissin dışında zahir olan makamı seyredersen, su üzerinde yürümüş ve havada uçmuş olursun. Eğer tayy-ı mekân edip büyük sahraları bir gecede geçemessen, üzülme ki, dünya vadilerinden geçip onları terketsen olursan, büyük sahraları geçmiş olursun. Eğer bir adımla bir ulu dağ aşmağa kadîr ol madınsa, kaygı çekme, bir haram, yahut bir şübheyi geçersen, bir adında bu ulu dağ aşmış olursun. Zira Hak Teâlâ Kur'an-ı Azim'de buyurur ki: «Fakat o, zor geçidi aşmaya girişmedi. O zor geçidin ne demek olduğuna sen bilir misin?» (Beled sûresi, Âyet: 11-12). Adı

geçen insanların gururlarından bazı çeşitleri bu anlatılanlardır. Buna tamamıyla anlatmak uzun sürer.

Dördüncü tabaka: Zenginlerin ve dünya adamlarının gururudur. Bu sınıf içinde gururlu ve boş iddia sahipleri çoktur. Bazıları malın mescid, kervansaray ve köprüye harcar. Bazın harcadıkları mal haramdan kazanmış olurlar. Fara olan onu sahibine vermek iken, sahibine vermeyip bunların yapısına harcarlar. Böylece günahları artmış olur. Ama kendileri iyi bir şey yaptıklarını düşünürler.

Bir sınıf da, helâlden kazanıp harcarlar. Fakat maksatları Allah için olmaz, rıya olur. Bir dirhem harcarsa, adının tuğlaları üzerine yazılmasını ister. Eğer ona adını yazma, yahut başkasının adını yaz deseler, canını almak kadar ona zor gelir. Bunun rıya olduğu delil şudur ki, akraba ve komşularından bir ekmeğe muhtaç fakirleri var iken, bu yapılara harcadığını bunlara vermek daha fasiletli den, onlara vermez. Zira onların adına «Beni Şeyh filan yaptı. Ömrü uzun olsun», yazmak mümkün olmaz.

Bir sınıf da, bu yapılara helal mal ihlası olarak harcarlar. Fakat bunu mescidin nakış ve süslerine harcarlar ve iyi bir iş yaptıklarını sanırlar. Bilmesek ki, bundan iki kötülük meydana gelir: Biri, müslümanların kalbi, namaz içinde onunla meşgul olur, haddü ve hududan uzaklaşır. Diğeri de, onlar da evlerinde onun gibi nakış ve süs yapmayı arzu edip dünyaya meyl ve sevgileri artar. Oysa o kimse mescidî nakış ve tazyin etmekle iyi bir iş yaptığını sanar. Resûlullah (S.A.S.) buyurur ki: «Mescidlerde nakış ve tazyinat yaparsanız, Kur'anı yaldız ve teship ederseniz, sizin için korkarım.» Zira mescidler, dünyadan nefret eden, ahirete rağbet eden kimselerle, haddü ve hıqudan hasıl olduğu kalblerle memur ve müteyyen olur. Kalبتen haddü ve hıqu izale eden ve dünyayı süslü güsteren herşey, yapılan mescidî viran eder. Bu bedbaht, mescidî viran ettiği halde manur olduğunu iddia eder.

Bir sınıf da, fakirlerin, kapısında birikmesini ister ki, filan kimse hergün şehrin fakirlerine bu kadar etmek, yahut bu kadar akçe sadaka verir diye şehre yayılsın. Sadakayı meddahlara verir ki, her mecliste minafıklık yoluyla onu medhedip dua etsinler. Yahut hac yolunda, veya bir hanegâhta olan topluluğa harcar ki, onlar onu ta'ziye medhû senasını yaparlar.

Eğer sadakayı bir yetim, yahut bir miskine ver, zira onların halini kimse bilmez, deseler, buna yansmaz. Zira onda medhû sena lezzetini bulamaz. İlah böyle den, ahiret için iyi bir amel yaptığını sanır.

Bir kimse Bîr-i Hafiye: «Benim helâlden iki bin altınım vardır. Bununla hacca gitmek isterim.» diye darıftı. Bîr: «Görmek için mi, yoksa Allah rızası için mi gideceksin?» dedi. O kimse: «Allah rızası için gideceğim» dedi. Bîr: «Yürü, filan kimsenin borcunu öde, yahut filan yetime sadaka ver, yahut filan fakire ver, veyahut nüfus sahibi filan kimseye ver. Çünkü bir müslümanın kalbini sevindirmek fara haccın sonra yüz haccın üstündür» o kimse, kalbinde hac is-

teğini daha çok görüyorum, dedi: Bigr: «O istek şundan ileri gelir ki, o malı helâlden kazanmadın. Onu gayr-ı meşruya harcamadan kalbin rahat etmez» dedi.

Bir sınıf da, o kadar bahildürler ki, zekâtıtan başka bir şey veremeyince razı olmazlar. Zekâtı da verirken, talebleri olan muallimlere verirler ki, onların cemiyetiyle kendilerinin haşmeti büyüsün. Müderrisler de kendi talebelerine verirler. Dersine gelmezlerse, vermezler. Bu itibarla zekât diye onlara verdiği bir vazife için verilmiş olur.

Onu, kendine talebelik yapmak karşılığında verdiğini bilirken, zekât verdiğini tasavvur eder. Bazen zekâtı daima pîrlerin hizmetinde olan kimselere verir. Onu da pîrlerinin aracılığıyla verir ki, onlara minnet etmiş olsun. Bir parça zekkâta ne gayeler elde etmeğe çabılır. Bazen bunlardan başka medfû aına, teşekkür ve dua da bekler. Hal böyle iken zekât verdiğini düşünür.

Bir sınıf da zekâtı da vermeyip durumlarını glâsterler ve zahidlik södiâ ederek geceleri namaz kılarlar ve gündüzleri oruç tutarlar. Onlar baş ağrıyıp da ilâci öksesine sâren kimseye benzertir. Bu bedbaht bilmez ki, hastalığın sebebi bahilliktir, çok yemek değildir. Bahillüğün ilâci de aç durmak değil, harcamaktır.

Dünya ehlinin bu gururları çok olur. Hiçbir sınıf bir nevi gururdan kurtulamaz. Ancak bu kıtaapta anlatıldığı gibi, ilim tahsil etmiş olan; böylece taatın afetlerini, nefsin gururlarını ve şeytanın hile ve tuzaklarını anlamış olan; Allahın sevgisi onun kalbine galib olup zaruret miktarından fazla dünya arzusunı bertaraf eden; ölümlü hazır bilip ölümsüz olduğundan başka bir şeyle meğgul olmayan kimseler müstesnadır. Bunlar da ancak Allah'ın kolaylık verdiği kimselere kolay olur.

Kimya-yı saadet kitabının üçüncü rûknü tamam oldu. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. İnsanların en seçkini olan Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya, onun temiz al' ve ashabına salât ve selâm olsun.

Dördüncü Rûkûn

Münciyât

Kusya-yı Saadet kitabında dördüncü rûkûn, üçüncü rûkûnde anlatılan geçitlerden kurtaranlar hakkındadır. Bunlara Münciyât denir. Bu rûkûn da on asıldır: Birinci asıl, tevbe hakkındadır. İkinci asıl, asır ve şükûr hakkındadır. Üçüncü asıl, korku ve ümit hakkındadır. Dördüncü asıl, fakirlik ve zahidlik hakkındadır. Beşinci asıl, doğruluk ve ihlâs hakkındadır. Altıncı asıl, muhasebe ve murakabe hakkındadır. Yedinci asıl, tefekkür hakkındadır. Sekizinci asıl, tevhid ve tevhidî haklardır. Dokuzuncu asıl, sevgi ve rahik hakkındadır. Onuncu asıl, şûm ve ahireti hatırlamak hakkındadır.

BİRİNCİ ASIL

TEVBE

Bil ki, tevbe, Cenab-ı Allah'a rûcu etmeye denir. Müridlerin ilk adımı ve Sülûk ehlinin yolunun başlangıcı tevbedir. Hiçbir insanın tevbeden müstağni olması mümkün değildir. Zira yaratılışın başlangıcından sonuna kadar günahıtan temiz ve arınık olmak meleklerle mahsustur. Bütün ömür boyu muhalefet ve günaha gümülmeğe de şeytana mühasırdır.

Tevbe hükmü ile günah yolundan taat yoluna dönmek de Adem (a.s.) ile onun çocuklarının halidir. Geçmiş takvâsından tevbe ile kendini huzurlayan kimse Adem'e (a.s.) olan nisbetini doğrulamış olur. Ömrünün sonuna kadar, zamanı günahlarla geçiren kimse de şeytana olan nisbetini doğrulamış olur. Ancak insanların bütün ömürlerinde taat üzere olmaları mümkün değildir. Zira ilk yaratılışında ekeik ve akılsız yaratılmıştır ve başkaca, kendisine şehvet ve arzular musallat edilmiştir.

Şehvetler ise, şeytanın aletidir. Şehvetlerin düğmana ve meleklerin nûrundan olan akıl ise, şehvetlerden sonra yaratılmıştır. Böylece, önce şehvetler insana istila edip kalb kalesini zorbalıkla zabtettirmişlerdir. Ve nefis onunla âlîfet ve ünsiyet kurmuştur. Zararı olarak akıl

ortaya çıkınca, bu kaleyi fethedip şeytan hükümlünün elinden kurtarmak için, tevbe ve mücahadeye ihtiyac görüldü.

O halde tevbe insanlık zaruretlerindendir, sülûk ehlinin ilk adımıdır. Ve şeriat akıyla gaflet uykusundan uyanıp din yolunun istikamet ve usûkametsizliğini ayırdettikten sonra tevbeden başka mübân farz yoktur. Zira tevbenin manası, dalâlet yolundan dönüp hidayet yoluna bağlamaktır.

TEVBENİN ÜSTÜNLÜĞÜ VE SEVABİ

Bü ki, Allah Teâlâ, bütân insanlara tevbeyle emredip buyurur ki «Ey mü'minler, kusurlarınızdan Allah'a tevbe ediniz ki, felâh bulasınız.» (Nur sûresi, âyet: 31).

Resûlullah buyurur ki: «Güneş batıdan doğmadan üçe tevbe edenin tevbesi makbûldür.» Yine buyurur ki: «Günahıtan nedamet getirip pişman olmak tevbedir yine buyurur ki: «İnsanların yolunda durmayınız. Zira bazı kimeler, yollarda durup gelip geçenleri mas-karaya alıp onlara güler; geçen kadınları bakıp çirkin sözler söyler. O kimse ondan gitmeden cehennem ona vacib olur. Ancak tevbe ve istiğfar eden müstesnadır.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, günahlarından tevbe eden kim-senin günahlarına, görevlendirdiği meleklerle, yaşadıkları günahları unutturur. Yine eline, ayağına ve günah işlediği yere günahına unu-turur ki, Allah'ın huzuruna varınca, hiçbir şahidlik yapmasın.»

Yine buyurdu ki: «Can bağasa gelip gargara dercersine gelmeden Allah Teâlâ kulunun tevbesini kabul eder.» Yine buyurdu ki: «Allah'ın kerem eli, gündüzleri günah işleyenlere, belki akşama kadar tevbe edip tevbesi kabul olur diye, geceleri günah işleyenlere de, belki sabaha kadar tevbe eder ve tevbesi kabul olur diye açık durur.

Hı. Ömr'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah buyurur ki: «Tevbe ediniz, ben hergün yüz kere tevbe ederim.» Yine Resûlullah buyurdu ki: «İnsanlardan günah işlememiş kimse yoktur. Fakat günah işleyenlerin hayırlısı da, tevbe edenlerdir.»

Yine buyurdu ki: «Günahıtan tevbe eden kimse, günah işlememiş gibidir.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Bir günahıtan tevbe etmek, hiçbir zaman günaha yapmamaktır.»

Yine buyurdu ki: «Ey Aile, "diniyerini dağıttılar ve kendileri bir grup teşkil edimler." (En'am sûresi, âyet: 159) âyet-i kerimesi, bid'atçiler hakkındadır. Günah işleyen herkes için tevbe vardır; bid'atçiler müstesnadır. Zira bid'atçilerin tevbesi kabul olmaz. Zira ben onlardan bîzarım.»

Bid'atçiler, batıl mezhebi tutanlardır. Resûlullah yine buyurdu ki: «İbrahim (a.s.) göğe çıkarıldığı zaman, bir erkeğin bir kadına zinâ ettiğini gördü. Onlara beddua etti, ikisi de helâk oldu. Başka birini günah işleyen gördü. Ona da beddua etti. Vahiy geldi ki: "Ey İbrahim,

benim kullarımı buşak, incilime. Onlar, üç şeyden birini yaparlar: Ya tevbe ederler, kabul ederim; ya istiğfar ederler yarabğarım; ya da em-larım salih bir çocuk dünyaya gelir, bana ibadet eder zana bağışla-rım. Duyamadın mı ki, benim bir adım SABİR'dur.»

Ha, Aşk (r.a.) nın bildirdiğine göre, Resûlullah buyurur ki: «Ce-nab-ı Allah hiçbir kulumu nedamet üzere bulmadı ki, o mağfiret iste-meden önce ona mağfiret etmiş olmasın.»

Yine buyurdu ki: «Rakı tarafında açılmış bir kapı vardır. Onun genişliği yetmiş yıllık mesafedir. O kapı tevbe için açılmıştır. Allah gökleri ve yeri yarattığından beri o kapı kapanmamıştır ve güneş ba-tıdan doğuncaya kadar da kapanmayacaktır.» Yine Resûlullah buyur-du ki: «Pazartesi ve perşembe günleri kulların amelleri Allah'a arzolu-nur. Tevbe edenin tevbesi kabul olur, mağfiret istiyen mağfiret olu-nur, kalbi kin ile dolu olan kimse de eski haline beraakılır.» Yine bu-yurdu ki: Tevbe eden kimse Allah'ın sevgilisidir ve gûnahtan tevbe eden kimse gûnah işlememiş gibidir.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ'nın kulumun tevbesine, helâk edi-ci çölede uykuya dalan, uyanınca yiyeceğini ve içeceğini taşıyan hay-vanına bulamayan, her tarafı arayıp hiçbir kını bulamayınca, aşık korkusundan kendi camından ümidini kesen, yatağına varayın, ora-da başını yere koyup helâk olayım diye helâk olmak niyetiyle başını yere koyup uykuya dalan, uykudan uyanınca, hayvanına, yiyecek ve içeceğiyle beraber Salim ve tam olarak başucunda gören ve şükûr et-mek isteyince, "Sen beni besleyen Rabbimsin ve ben senin kulumum" diyeceği yerde, gayet sevincinden şaşırıp: "Ben seni besleyen Rabbî-mim ve sen benim kulumusun" diyen köylünün buna sevinmesinden daha çok sevinir.

TEVBENİN HAKİKATİ

Bil ki, tevbe marifet ve iman ile başlayan bir nûrdur. Bu nûr zahûr edince, gûnahın öödürücü zehir olduğı görülür. Bu öödürücü zehurdan çok yediğini öğrenen, mutlaka içine korku ve nedamet düşer. Tıpkı zehir yediğinin farkına varınca, korku ve nedamet çekip bu se-bbebe parmağını boğazına salıp kusmak isteyen ve o zehirin eserini izale etmek için bir ilâç yutmayı düşünen kimse gibi buna benzer ye-rine getirdiği nefis arzulara, harcadığı şehvetlere bakıp bunun bal gibi olup içinde öödürücü zehir bulunduğuna, bu şehvetlerin evvel tatlı fakat sonunda zarar ve acılar olduğuna gören kimse, derhal zıçmış günlerine pişman olup canına korku ateşi düşer.

Zira kendini öölüm tehdidinde görür. Bu korku ve nedamet ate-şinde istek ve şehvetleri gûşönüne gelir ve bunlar hasrete tebeddül eder Bundan sonra eski günlerde yaptığı hataları telafi edip gelecek-te de o gûnah ve şehvetlerin dairesinde dolaşmağı azmeder; cefa el-basesini atıp vefâ elbisesini yaymağı başlar ve bütün hareket ve dav-ranışları değışmeğı başlar.

Söyle ki, daha önce bütün iş yapmak, uyku ve gaflet ile, şimdi bütün hali şükrî, hasret ve nedamet olur. Bundan önce gafletle arkadaşlık eder. O halde gerçek tevbe nedametdir. Onun seli, iman ve marifet nûrudur; semeresi de, bütün hallerini günah ve muhalefet yerine, haat ve muvafakat ile değiştirmektir.

TEVBE HERKESE, HER ZAMAN FARZDIR

Bu ki, tevbe her imman herkese farzdır. Zira hüûğa eren kimse, eğer kâfir ise, küfürden tevbe etmesi farzdır. Eğer müslüman ise ve muslumanlığı, ana babasına takdit ise, dili ile islâmı ikrar edip kalbe de ondan gafil ise, gafletten tevbe etmesi ve kalben tevbenin hakikatinden haberdar olması farzdır.

Bundan maksadımız imanı, kelâm ilminde zikredilen delilleriyle bilmesi değildir. Zira imanı, delillerle bilmek herkese farz değildir. Belki maksadımız, imanı sultanı onkârı kalbini istikâ edip ona hakim olması ve imanı hükümlerini kalbe nûfûs etmesidir. Bunun da aklî-metî, beden ilkesinde her ne cereyan ederse, hepî şeytan emriyle değil, iman emriyle cereyan etmesidir. Bedende günah işlediği müddetçe iman tamamlanmamış olur.

Resûlullah'ın bir hadîsi: «Kimse mü'min olduğu halde zîma etmez ve kimse mü'min olduğu halde harsedik yapmaz» buyurmasından maksat, o kimse o anda kâfir olur demek değildir. Belki bundan maksat, imanın birçok şubeleri ve dalları vardır. Onun dallarından biri de, zîmanın öldürücü zehir olduğunu bilmektir. Bir kimse yediği şeyin zehir olduğunu bilse, eğer akıllı ise onu yemez.

O halde zîma halinde şehvetler sultanı onun imanını harsimete uğratmaktadır. O şehvetlerin gafletleriyle onun imanını mağîb olur. Yahut iman nuru günah karanlığında görünmez olur.

O halde anlaşıldı ki, başta küfürden kurtulmak için tevbe farzdır. Eğer kâfir değil ise, adet ve taktidi olan imandan tevbe etmelidir. Bu derece hasıl olduktan sonra galib olan günahattan arınmak için, günahların hepsinden tevbe etmelidir. Eğer zahiren bütün günahlardan arınmış ise, batını ve kalbi; yemek hırs; konuşma hırs; hased kibir ve rîya hırs ve bunlara benzer mühlîkaten (helâke götürücüler) tehvâsından arınmış olmaz.

Bunların hepî kalb pislikleri ve günahların kaynaklarıdır. Bunların herbirini lûkai derecesine getirip bu şehvetleri aklı ve şeriâte, usatîl yapuncaya kadar bunlardan tevbe etmek farzdır. Bu mertebe ciddi bir çabı ve uzun bir mücadele ile elde edilir. Eğer bunların tamamından da arınmış ise, vervece, nefis konuşması ve imkânsız fikirlerden boş olmaz. Bunların tamamından tevbe etmek farz olur. Eğer bunlardan da boş ise, bazı hallerde Allah'ın sıkrından gafil kalmaktan boş olmaz. Bütün bu noksanların aklı, bir an dahi olsa Allah'ı unutmaktır.

O halde bundan da tevbe etmek faradır. Eğer daima zikir ve il-kirden boş kalmıyorsa da, zikirden de değişiklik dereceleri vardır. O dere-celerin her biri, bir üstüne göre noksanıdır. O halde daha yüksekini mümkün iken eksik derece ile kanaat etmek aldanış ve hısrandır, on-dan tevbe etmek faradır.

Resûlullah'ın bir hadisinde: «İsten bir günde yâsı kere istiğfar ede-rilse» buyurmasından maksat, şu mertebeyi haber vermektir ki, Re-sûlullah'ın işi daima terakki ve yükselme idi. Bir dereceye erişti mi, eski dereceleri onun nazarında basit görünürdü ve o dereceden tevbe ve istiğfar ederdi. Meselâ bir kimse ancak bir akçe elde edebilse, bunu elde ettiği zaman sevinir. Eğer bir altın elde edebildiği halde bir akçe ile kanaat etse, üzülür ve bu kusurlu davranışına pişman olur. Altını elde ettiği zaman öyle sevinir ki, bundan daha üstünde bir sevinç ol-madığını sanır. Eğer bir cevher elde etmesi mümkün olursa ve bin al-tın elde ederse, yine üzülür, ve kendi kusuruna pişman olur. Bunun için: «Ebrarın iyilikleri Mukarrebler için kâfi olduğu söylenir» denilmiş-tir.

Sual: Eğer bir kimse, küfür, günah, gaflet ve takasrattan tevbe ettikten sonra tevbe ile yüksek dereceleri elde etmek farz değildir, faziletlerdendir. O halde niçin bu tevbeye farz dedin? diye sorarsa,

Cevaba şudur ki: Farz iki kısımdır: Bir kısmına zahiri fetvalar mucibince farz denir. Bu avam insanların derecesidir. Bu şyledir ki, cezaıyla meşgul olanın dünyası vıran olmaz ve dünya mülketini sağ-lamak mümkün olur. Bu farz, onları cehennem azabından kurtarır. İkinciisine ise avam insanlar güç getiremezler.

Bu farz yapmayan cehennem azabından ve ayrılık acısından kur-tulamaz. Zira ahirette gökteki yıldızlar gibi kendinden yüksek kimse-ler gücektir ve bu aldanış ve hasret onun için azap olacaktır. İkam-etine farz denilmesi, bu azaptan kurtulmak içindir.

Nitekim bu dünyada da bazı kimselerin derecesi akran ve emsa-linden yüksek olunca, dünya öbürlerinin gölüne dar ve zindan olur. Bu aldanış hasretinden sanki onların bedenine ateş düşer. Bu itibarla onun azabı dayak ve işkence değil ise de, yine azaptadır. Bu sebeple kıyamet gününe aldanma günü denilmiştir. Zira hiç kimse aldanma-dan boş olmaz. Şöyle ki, taat etmeyen niçin taat etmedim, taat eden de, niçin daha çok etmedim diye hayıflanır.

Bunun içindir ki, peygamberler ve velilerin yolu şu idi ki; yarınki gün hasret ve nedamet çekmeyelim diye ibadet yapabildikleri zaman bir dakikasını bile kaçırmazlardı. Bu hususta ne dersin ki, Resû-lullah daima aç dururdu. Yemek yemenin haram olmadığını bilmez mi idi?

Hatta Hz. Aişe der ki: «Ellim Resûlullah'ın mûbarek karnı üzeri-ne koydum. Çok acıydı olduğu için acıdım ve ağladım. Dedim ki: "ca-num sana feda olsun, ya Resûlullah! Dünya yemeginden daha daha yemen ne olur?" Resûlullah buyurdu ki, Ey Aişe benim kardeşlerim "ula'l-azim" idiler, yani akıntılara sabredici idiler, "Ula'l-azim" ol-

duklarından dolayı çok mükkifat ve derecelere kavuştular. Korkarım ki; eğer dünyadan nasip alırsam, benim derecem onların derecesinden aşağı olur. Ben sıkıntılara günlerce sabretmeyi kardeşlerimden geri kalmaktan iyi görürüm.»

İsa (a.s.), bir defa uyurken bağının altına bir taş koydu. Şeytan yanına gelip: «Ey İsa, sen dünyayı terketsenmiş miydin? Şimdi pişman mı oldun?» dedi. İsa: «Ben ne yaptım?» dedi. Şeytan: «Bağının altına taş koydun, rahatsızlık ve huzur istedin» dedi. İsa bağının altındaki taşı alıp attı ve şeytana: «Bunu da dünya ile beraber sana bağışladım» dedi. Resûlullah nalliklerinin kayışlarını yendirmişti. Görüne ilginç, güzel göründü. Yemisini çıkarıp estikini takmalarını buyurdu.

Seddîk (r.a.) bir defa süt içti, sonra şühedî olduğunu anıyınca, parmağını boğazına, sokup kilitre etmek istedi ve o kadar kendini zorladı ki, neredeyse canı çıkacaktı. Buna ne dersin? Onlar zahiri fetvada bunların farz olmadığını bilmez miydi? Fakat zahiri fetva başka, takvâ yolu başkadır. Din yolunun tehlikesini söyledikler anlar. Çünkü insanlar arasında Allah Teklâyı en çok bilenler, onun makrinden en çok korkunlar ve Allah yolunun tehlikesini en çok anlayanlar söyledikleridir. Sanma ki, boş yere bu sıkıntılara katlanamışlardır. O halde onlara uy, Zahiri fetvaya yapışıp kalma. Zira zahiri fetvanın yolu başkadır.

O halde bütün bunlardan anlaşılır ki; kul hiçbir zaman tevbeden müstağni değildir. Bunun için Ebû Süleyman-ı Deraîl (r.h.a.) der ki: «Eğer kul yalnız, bugüne kadar boşa geçirdiği zamanına bakarsa, ümitsizliğe kadar üzülmeye yetişir.» O halde gelecek zamanını da boşa geçirene ne dersin?

Şunu da bil ki, kıymetli bir cevheri kaybeden kimse mutlaka ağlar, sızlar. Bîhassa o cevherin kaybolması onun cezalanmasına ve azap çekmesine sebep olursa, daha çok ağlayıp feryat eder. Ömrünün her nefesi öyle kıymetli bir cevahirdir ki, onunla, ebedî saadetini alabiliriz olur. Bunu günah ile geçiren kimse, bu günahın haberdar olduğu zaman hali nasıl olur?

Bîhassa bu böyle bir hatadır ki, haberdar olduğu zaman, hasret ve pişmanlık da fayda vermez.

Bunun için Allah Teklâı buyurur ki: «Sizden birinin ölüm (alâmetleri) gelip de: Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar tehir etsen de sadaka verip iyi kullarımdan olsun, demesinden önce, size rızık olarak verdiğimle şeylerden (Allah yolunda) harcayın.» (Munafikun sûresi, âyet: 10). Çünkü kul ölüm anında Azrâlî görünce, dünyadan geçmek zamanı olduğunu anlar. Bunun için sonsuz hasret ve bedamet kalbini kaplar ve: «Ey ölüm meleği! Bana bir gün mühlet ver ki, tevbe edip ömrü dileyeyim» diye yalvarır. Ölüm meleği, (Azrâlî): «Senin çok vaktin vardı, boşa geçti. Şimdi ömrünün müddeti kalmadı. Nasıl mühlet istersin?» der. O kimse, hari bir saat mühlet ver, der. Ölüm meleği, saatler tamam oldu, diye cevap verir. O kimse tevbeden ümitsizlik şerbetini tadınca, imanı tereddüde düşer. Eğer Allah korusan,

ezelde onun şikâyetine hüküm edilmiş ise, kuşku ve tereddütle gider ve bedbaht olur. Eğer sadetline hüküm edilmişse, imanını selâmetle kurtarır.» Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki:

«Tekza devamla olarak günah işleyip de ölüm gelince: Ben şimdi tevbe ettim, diyen insanların tevbesi kabul edilmez.» (Nisa sûresi: Âyet: 18).

Şöyle demişlerdir ki; Allah Teâlâ'nın her kulu ile iki sırrı vardır. Biri, anasından doğduğu zaman, Allah Teâlâ ona: «Ey kulum, tertemiz yarattım. Sana ömrünü emanet verdim. Ölüm zamanında bana teslim edinceye kadar onu muhafaza et!» der. İkinci sırrı da, ölüm zamanında ona: «Ey kulum, sana verdiğim emaneti ne yaptın? Eğer onu koruyup hakkına göstermişsen, onun sevabına bulursun. Eğer hoş geçirmişsen cennetimi ateşine girersin. Vaktine hazır ol, der.

TEVBENİN KABULU

Bil ki, tevbenin şartları mevcut olursa, mutlaka kabul olur. Tevbenin kabul olmasında şüphe yoktur. Şartlarının yerine getirilip getirilmediğinde şüphe olabilir. İnsan kalbinin hakikatini bilen, kalbin bedeni ile olan ilişkisinin efvetini bilen, Allah Teâlâ ile olan münasebetini, onu Allah'tan ayıran sebebi kesinlikle bilen kimsenin, günahın Allah'tan ayıran perde olduğuna, tevbenin ise, kabul sebebi olduğuna şüphesi kalmaz. Zira insanın kalbi, salında meleklerin cevherinin cinsinden yaratılan temiz bir cevherdir.

Eğer kalb, pas tutmadan temiz olarak dünyadan götürülebilirse, Allah'ın cemalinin görüldüğü bir aynadır. İşlediği her günahtan o aynanın yüzünde bir karartı meydana gelir. Yaptığı her taattan ise, o aynaya bir nûr peyda olur, günah karartısına ondan uzaklaştırır. Dolma taatlerin nurlar ve günahların karartıları birbirleri ardınca kalb aynası üzerinde tesirlerini gösterirler. Günahların karartıları çok olup tevbe edildiği zaman, taatlerin nurları, o karartıyı bastırır ve kalb kendi safılık ve temizliğiyle kalır. Ancak pas onun cevherine işleyip küllü bir tesir yapuncaya kadar günahlara uzar edenler müstesnadır. Onlar bu dereceye geldikten sonra tedavi mümkün olmaz. Tıpkı pas, içine işlemiş ayna gibi olur. Zira böyle olan kalb, ancak dilin ucu ile tevbe eder. Çeşitli pisliklerle kirlenen elbise, sabunla yıkayıp temizlendiği gibi, kalb de, günah karartısından taat nuruyla diyece temizlenir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Her kötülüğün arkasında iyilik yapı; onu silene yine buyurdu ki: «Ucu göğe ulaşacak kadar günah işlesen de, af olur; tevben kabul olur.» Yine buyurdu ki: «İsani kulfar, günah sebebiyle cennete girerler.» Bu nasıl olur? Ya Resûlallah dediklerinde: «Kul, bir günah işleyip pişman olur ve o pişmanlık eserinde kalırsa, mutlaka cennete girer ve buyurur ki: «Şeytan: Keşke onu günaha sokmayaydım.» der.

Yine buyurdu ki: «Su elhisenin kirini yok ettiği gibi, sevaplar da, günahları yok eder.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Şeytan mahşerle olup kovulunca, "Ya Rabbi, İzzet ve Celalin hakkı için, insanın canı, bedeninde olduğu müddetce onun kalbinden dışarı çıkmasın," dedi. Allah Teâlâ da buyurdu ki, "İzzetini hakkı için ben de, insanın canı bedeninde olduğu müddetce tevbe kapısını ona kapasam."»

Resûlullah'ın huzuruna bir Habeşli (Habeşistanlı) geldi: «Ya Resûlallah, benden çok büyük günahlar sadır olmuştur, benim tevbeni kabul olur mu?» dedi. Resûlullah: «Kabul olur», buyurdu. Habeşli bunu duyunca, döndü, gitti. Sonra geri geldi ve: «Ben o günahları işlerken, Rabbim beni görür müydü?» dedi. Resûlullah: «Evet görürdü», buyurdu. Habeşli keryat etti ve düşüp canını Hakka teslim etti. Fudayl bîn İyad der ki: «Allah Teâlâ peygamberlerden birine buyurdu ki: Günahkâr kullarına müjde ver! tevbe ederlerse, tevbeletlerini kabul ederim. Sâdıklarına da korku ver; eğer onlara adaletle muamele yaparsam, hepisi azaba düşer olur.»

Talk bîn Habîb der ki: «Allahın hakları uhdesinden gilemeyeceğiniz kadar büyüktür. Hepiniz sabahleyin tevbe ile kalkınız ve akşam tevbe ile yatsın.» Habîb bîn Sabîr der ki: «Kıyamet gününde kula günahlarını gösterdiklerinde, kendisine bir günah gösterilince, ah ben her zaman bu günahtan korkardım, der. Ondan korktuğu için o günahı bağışlanır. Beni İsrâîl kavminden birisinin çok günahı vardı. Tевbe etmek istedi. Tевbesinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek için, ona zamanın en büyük abidi olan bir zat tavsiye ettiler. Ona: "Tevbeni kabul olur mu? Benim çok günahım vardır. Doksan dokuz adam öldürdüm", diye sordu. O zat tevbeni kabul olmaz, dedi. Ona da öldürdü, öldürdüğü adamların sayısını yüz oldu. Sonra ona zamanın en büyük alimini gösteriverdiler. Ona da tevbeni kabul olur mu? diye sordu. «Kabul olur, fakat senin memleketin fevâtı yevdîr, oradan bütün memleketi gitmelisin, orası salih insanların yeridir», dedi. O kimse de, nasihatini tuttu. Yolda giderken, birden acell yetiştî, öldü. Azap melekleriyle rahmet melekleri onun hakkında anlaşmazlığa düştüler. Herbiri, bu ölen memleketindenidir, dedi. Allah Teâlâ meleklerle o yerin ölçülmesini buyurdu. Salihlerin yerine bir karış yakın bulundu. Bunun üzerine rahmet melekleri onun canını teslim aldılar. Anlaşıyor ki, günahlar kefesinin günahtan boş olmam şartı değildir. Belki çart olan, sevaplar kefesinin az da olsa ağır başlamıştır. Bu kadar söyle de kurtuluş olur.

KÜÇÜK VE BÜYÜK GÜNAHLAR

Bil ki, tevbe günah içindir. Günah ne kadar küçük olursa, ona devamlı ve ısrarlı olmadıkça müddetçe telafisi o kadar kolaydır. Hadiste, «Fare namazlar, büyük günahların dışında, bütün günahlara keffarettir. Cuma namazı da, Şûûr Cumaya kadar, büyük günahlar dışında, bütün günahlara keffarettir.»

Hak Teâlâ da: «Eğer büyük günahlardan sakınırsanız, küçük günahlarınızı affederiz.» (Nisa sûresi, âyet: 31) buyurur. O hâlde büyük günahların hangileri olduğunu, küçük günahların hangileri olduğunu bilmek farzdır. Sahabe-i kiram bu hususta ihtilafa düşmüşler.

Bazıları büyük günahların yedi tane olduğunu, bazıları daha fazla, bazıları da daha az olduğunu söylemişlerdir. İbnî Abbas, İbni Ömer'in, büyük günahların yedi olduğunu söylediğini duyunca, «yetmiş olması, yedi olmasından gerçeğe daha yakındır.» dedi. Kutub-ı Kubab adlı kitabın sahibi Ebû Talib-i Mekki der ki: «Sahabenin halifelerini, sözcüklerini ve haberlerini topladım, saydım büyük günah buldum: Onların dördü kâfiredir. Birincisi kâfiredir. İkincisi, küçük olsa bile bir günaha ısrar etmektir. Meselâ bir kimse, bir küçük günah işler ve ondan tevbe etmeyi de hiç düşünmez. Üçüncüsü, Allah'ın rahmetinden ümit kesmektir. Dördüncüsü, Allah'ın mekrinden emin olmaktır. Yani ben yaralıyım diye kalbi mutmain olmaktır.»

Dördü de diledir: Birincisi, bir hakkı iptal eden yalancı şahittir. İkincisi, muhsan (iffetli) olan kimseye, had cezasına gerektiren bir suç (zina) isnad etmektir. Üçüncüsü, bir kimsenin hakkını yeme mahmû olmak için, yalan yere yemin etmektir. Dördüncüsü, sihireyle, sihre yapmaktır. Bundaya da dil ile söylenen sözlerle olur.

Üçü de, midesiyle ilgili olan günahlar: Birincisi, sarhoşluk veren herhangi bir şeyi içmektir. İkincisi, yetim mahmû yemekdir. Üçüncüsü, fakir yemekdir.

İkisi de, lere ile ilgilidir: Onlar: Zina ve İsvatadır.

İkisi el ile ilgilidir: İnsanı öldürmek ve hırsızlık etmektir.

Biri de, ayak ile ilgilidir. Bu da, kâfirlerle harp etmekten kaçmaktır.

Meselâ: Bir müslümanın iki kâfirden, on müslümanın yirmi kâfirden kaçması gibi. Ama (kâfirler) bu dereceden fazla olursa, kaçmak caizdir.

Günahın biri de, bütün bedenle ilgilidir. Bu da, ana babaya karşı gelip onları özmektir. Büyük günahların sayısının bu kadar olduğuna, Kur'an-ı Kerimde bazıları hakkında had cezası, bazıları hakkında da büyük tehdit geldiği için bilişleridir. Bu hususta, «İhya-u'l-ulum» kitabında yanları bazı tafsilât vardır. Bu kitap onu kaldıramaz. Bunu belirtmekten maksat, büyük günahların tafsilâtlı bir şekilde bilinmesi ve onlarda tam bir ihtiyat gösterilmesi içindir.

Ancak şunu da bilmek gerekir ki, her ne kadar farzlar küçük günahları yok ediyor ise de, küçük günahlara ısrar etmek de büyük günahlardandır. Yine bunu da bilmek gerekir ki, hiç şüphesiz insan haklarından bir kısmın pul boynunda kalırsa, onu geri şahsına iade etmeden asla keffareti yoktur. Velhami Allah'ın hakkıyla ilgili olan günahlar, insanların haklarıyla ilgili olan zulamlardan daha çok âf olmaya yakındır.

Hadiste: «Günahların defteri üç kısımdır: Bir kısmı af olunmaz. O Şirk'tir (Allah'a ortak koşmak) Allah korusun. Bir kısmı da af olunur. O da kul ile Allah arasında olan günahlardır. Bir kısmı da Allah tarafından mağfiret olunup bağışlanmaz. O da kul hakkıdır. Şunu bil ki, bir müslümана gerek şahsında, gerek malında, gerek ırzında ve gerekse dininde zahmet veren herşey suçlu kısımdandır. Meselâ bir kimse insanları bir bid'ate çağırıp dinlerini yıksa, yahut vasa meclisinde insanları günaha kıskırtan, onlara cesaret veren sözler sarfetse, bunların hepsi kul hakkı olur.»

KÜÇÜK GÜNAHLAR NE İLE BÜYÜK OLUR

Bil ki, küçük günahların af edilme ümidi daha çoktur. Fakat bazı sebeplerle küçük günah büyük günah olur. O sebepler altıdır:

1 — Küçük günaha ısrar etmektir. Daima güydet etmek yahut her zaman ipek elbise giymek yahut devamlı oyun ve eğlence ile ilgili şeyler dinlemek gibi. Çünkü devamlı teat kalbi aydınlatmak için büyük tesiri olduğu gibi, kalbi karartmada bunların tesiri büyüktür. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Amellerin hayırlısı az da olsa devamlı olanlardır.» Bu, taş üzerine damlayan su gibidir ki, (zamanla) o taş deler. Eğer o damlalar birikip bir defa dökülse, o kadar tesir etmezdi. O halde küçük günaha müptelâ olan kimse, daima istiğfar etmesi ve pişman olup bir daha onu işlememeye azz ve niyet etmesi gerekir. Hatta; «büyük günah istiğfar ile küçük günah olur; ve küçük günah da ısrar ile büyük günah olur» denilmiştir.

2 — İşlediği günahı küçük görüp önemsiz gözüyle bakmakla günah büyük olur. Günahı büyük görmekle de küçük olur. Zira günahı büyük görmek imanın kemalinden ve ziyade korkudan ileri gelir. Hem de kalbi günah zulmetinden korur. Böylece kalbe günah zulmeti çok te'sir etmez. Günahı az görmek gayet gafletten ve günaha alışkın olduğundan ileri gelir ve günahın kalb ile ilgili olduğuna delil olur. Bu hususta maksat kalptir. Kalbe te'siri daha çok olan bir şey daha büyüktür.

Hadiste: «Mü'min, günahını, tepesine dikilmiş bir dağ gibi görüp üzerine düşeceğinden korkar. Münâfik ise, günahını, burnuna konup ve beklemeden hemen uçup gidecek sinek gibi görür,» buyurulmaktadır.

Demişlerdir ki: Af olunmayan günah, kulun kolay görülüp keşke bütün günahlarını bunun gibi olaydı, dediği günahdır. Peygamberlerin birine vahiy geldi ki: «Günahın küçük olmamasına bakma. O günahı işlemek Allah'ın emrine muhalefet etmek olduğuna bak.» Kul, ne kadar Allah'ın Celâl ve kırbıyasını bilirse, o kadar küçük günahı büyük görür.

Rivayet edilir ki, Ashab-ı kiramdan biri buyurdu: «Siz hiç işler yaparsınız ki, onları kul gibi önemsiz görürsünüz. Fakat biz onların her birini bir dağ gibi biliriz» vefasıl, Allah'ın gazabı günahlarda

gizlidir. Senin tasit gördüğün günah da Allah'ın gazabını mucib olabilir.

Nisakim Hak Teâlâ buyurur ki: «Siz bunu kolay sanıyorsunuz. Halbuki onun günahı Allah katında büyüktür.» (Nur sûresi, âyet: 15)

3 — Günahı garîmet ve fırsat bilmek ve onunla övünüp sevinmektir. Bazen söz vurup ben filan aldatıp bütün malımı aldım; onu sıkıttırdım; onu münakaşada resîl rûsvey ettim ve bunlara benzer şeyler söyler. Bir kimsenin kendi helâkından sevinmesi, onunla övünmesi kalbinin kararmış olduğuna delildir.

4 — Günahını başkalarının bilmemesini, kendisi için yarın aarap bunun kendisi hakkında oyalama ve aldatma olduğuna bilmiyerek helâkine sebep olacağından korkmaz.

5 — Allah Teâlâ'nın örttüğü günahın perdesini açmaktır. Bu durumda başkaları da onun o günahına görüp ona rağbet etmeleri de muhtemeldir. Böylece hem günahın vebalı, hem de başkalarının buna rağbet etmesinin vebalı hasıl olur. Eğer onu açınca teşvik edip günah ortamını hazırlıyor, yahut ona öğretiyorsa, vebalı daha ağır olur. Geçmiş büyükler demişlerdir ki, bir müslümanın kalbine günahların kolay gelmesi kadar, büyük hiyanet olmaz.

6 — Günah işleyen kimsenin alim ve önder olması ve onun halini gören başkalarının da eğer bunu yapmak caiz olmazaydı, o yapmazdı, deyip günah işlemeye cesaret bulmaktır. Meselâ alimin ipek elbise giymesi, sultanların yanına gitmesi, onların malını kabul etmesi, manazara ve mübahaseye çılgınlık göstermesi, kendi akrabasına ta'n etmesi, mal çokluğu ve itibarıyla övünmesi gibi. Çünkü bütün talebeleri de ona uyurlar ve onlar da hoca olur. Onların talebeleri de onlara uyar ve herbiri yüzünden —bulundukları şehir halkının kendilerine uymalarıyla— bir şehir harap olur.

Bu itibarla onların hepsinin vebalı onların önderine olur. Bunun için buyurmuşlardır ki: «Bahtiyar o kimsedir ki, öldüğü zaman, günahları da ölür.» Bu anlatılan kimse gibi olan kimsenin günahı, kendisinden sonra bin yıl devam edebilir.

Beni İsrail âlimlerinden biri tevbe etti. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «Ona da ki, eğer işlediğin günah seninle bütün aramızda olsaydı, af ederdik. Gerçi sen tevbe ettin, fakat yoldan çıkardığın insanlar öyle kabûlilar. Onları ne yaparsun?» Bunun için alimlerin her bir günaha bin olma tehlikesi vardır. Fakat sevaplarının her biri de bin olabilir. Zira onlara, uyanların sevabı gibi onlar için hasıl olur. Bunun için âlimlerin hata işlememeleri farıdır. İşledikleri takdirde gizleyip ifşâ etmemeleri gerekir.

Hatta insanların, bir mübah sebebiyle gaflete düşebilme ihtimali karşısında âlimlerin o mübahattan da kaçınmaları gerekir.

Zühri (r.a.) der ki, «Biz bundan önce şaka ve latife ederdik. Şimdi imam (önder) olunca bize tebeassüm bile doğru değildir. Bir kimsenin bir âlimin günah işlediğini anlatmаса çok büyük hiyanettir. Çünkü bu sebeble birçok kimseler din yolunda dalâlete düşer, günah işleme-

ya cesareti bulur. Demek ki, bütün insanların günahını örtmek farz ise de affın/erkinliki örtmek daha büyük bir faredir.»

SAHİN TEVBEİNİN ŞARTI VE ALAMETİ

Bil ki, tevbenin aslı pişmanlıktır. Neticesi ise, o pişmanlıktan doğan Hakkın fermanına meyl ve iradedir. O pişmanlığın alâmeti de, devamlı kaygı, tasa, hasret çekip devamlı işi yalvarma ve ağlayıp mazlama olmasıdır. Zira kendini helâk olma derecesinde gören'kimse, hasret ve üzüntüden nasil boş olur? Çünkü bir kimsenin çocuğu hasta olsa ve kâfir doktor ona, çocuğunun hastalığı tehlikelidir ve ölme ihtimali vardır, dese, babasının canına nasil ateş düşer. Halbuki kendi nefsinin, çocuğundan kıymetli olduğu; Allah Teâlâ ve Resûlân'ın kâfir doktordan daha üstün oldukları; ahiret helâkînin korkusunun çocuğunun helâk olma korkusundan daha büyük olduğu ve günahın Allah'ın gazabına delil olman, hastalığın ölme delil olmasından daha aşkıdır.

O halde eğer bundan korku ve hasret meydana gelmezse, bunun sebebi, günah sebebiyle imanın zayıflaması ve iman nurunun onda kuvvet bulup açığa çıkmamasıdır. Hasret ve pişmanlık ateşi ne kadar kuvvetli olursa, günaha kâffaret olmasında o kadar tesiri büyük olur. Zira kalbinde günahın meydana gelen pası, hasret ve pişmanlık ateşinden başka bir şey eritip silmez. Çünkü ancak bu ateşin hararet ve te'siriyle kalb saf ve ince olmağa yönelir.

Hadiste: «Tevbekâr olanların kalbi ince olur. Bunlarla sohbet ve arkadaşlık yapanların kalbi de az bir zaman zarfında doğruluk ve sadığa yönelir.» buyuruldu. Kalb ne kadar günahın arınık olursa, onun nefreti de o derecede galib olur ve onun kalbinde günah tatlılığı acıya çevrilir. Peygamberlerden biri, Beni İsrail'den, bürün tevbesinin kabul olması için şefaat etti. Vahy geldi ki: «Celâlin hakkı için, onun kalbinde günahların lezzeti olduğu müddetçe, eğer bütün gök ehli ona şefaat etse, yine kabul etmem.»

Bil ki, günah her ne kadar tabiatı acı kalbin arzusu ise de, fakat tevbe eden kimseler için, zehir ile karışık olan bal gibidir. Bu balı bir defa tadın sonsuz esâ ve sukunı çeker. Bir daha önüne getirirlerse, ona olan nefretinden tüyleri ayağa kalkar ve ondan çok korktuğundan tatlılık ve lezzetli görünmez olur. Bu sararı bütün günahların gurmeliştir. Zira içtiği günahın zehir olması, içinde Allah'ın gamı bulunduğuna içindir. Bütün günahların hali budur: Allah'ın gazabından boş değildir.

Tevbe eden kimselerde meydana gelen irade ise, üç şeyle alâkâlıdır: Şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman. Şimdiki zamanda bütün günahları bırakıp üzerine farz olan şeylerde meşgul olmalıdır. Gelecek zamanda ise, ömrünün sonuna kadar bu hal üzere kalmaya sabredebilirse, Allah'a karşı görünür, görünmezde asla günah işlemeyeceğine sağlam ahd vermek ve farzlarda asla takâdrat yap-

namaktır. Tıpkı meyvanın kendisine zararlı olduğunu bilen hastanın, tabiatı kaba cansız olduğu halde yememeye azmeden ve azmında cıy-kuna ve müsamaha göstermemesi gibi tevbe hususuna tamamiyle barmak; ancak (insanlardan) uzlet edip sasmayı tercih etmek, helâl lokma yemek, yahut helâl lokma kazanabilmek ile mümkündür.

Zira tevbe eden kimse, şüpheli yemeklerden el çekmedikçe tevbe-i tamam olmaz. İhtiras ve şehvet duygularına kırmadıkça da şüpheli şeylerden el çekemez.

Rivayet etmişlerdir ki; bir kimseye bir çeşit şehvet ve arzu hakim olunca, yedi defa ondan el çeksin ki, ondan vazgeçmek kolay olsun. Tam irade ise, şununla ilgilidir: Geçmiş hallerini tekrar etmelidir. Bunun için bakmalıdır; Allah'ın haklarına, kulların haklarına ne kadar takdirat göstermiştir.

Allah'ın hakları da iki kısımdır: Bir kısmı farzları yapmak, diğer kısmı da günahları terk etmektir. Farzlar için düşünmelidir; buldığa erdiği gündün beri namazını bırakmış mıdır, yahut necis aınsa ile namaz kılmuş mudur, yahut niyetinde kusur etmiş midir, yahut itikadının ahlında bozukluk ve şüphe var mıdır? Bunların biriyile batıl olan namaza kaza etmelidir. Ve yine zekata kadar olduğu gündün beri, çocuk bile olsa vermediklerini kaza etmelidir. (Ebu İmam-ı Şafiiye göre).

(İmam Ebu Hanifeye göre çocuk için zekat yoktur.) Ne kadar vermemiş ise, yahut vermiş fakat müstahakkına vermemiş ise, yahut evinde bulunan altın ve gümüş kapların zekâtını vermemiş ise, hepsinin zekâtını hesap edip kaza olarak vermelidir. Eğer Ramazan orucunda takdirat etmiş ise, yahut niyetini unuttuğu ise, yahut şartlarına riayet etmemiş ise, kaza etmelidir. Kesinlikle bildiği her şeyi kaza etmelidir. Şüphe ettiği her şeyde de kuvvetli zannıyla amel etmelidir.

En iyisi, kesin olarak yaptıklarını hesaplayıp gerisini kaza etmesidir. Gerçi kuvvetli zannı ile eda ettiğini bildiklerini de eda olarak hesaplamak caizdir. Diğer günahlar hususunda ise, düşünmelidir; gökle, kulakla, dile, mide ile ve aza ile ilgili olan günahlardan ne yapmıştır?

Eğer zina, hıvata, hırsızlık, içki içmek ve Allah'ın hakkı ile ilgili olup da had cezası lazım gelen büyük günahlar işlemiş ise, onların tamamından tevbe etmelidir. Vurulmak için hakimın huzuruna çıkıp işlediği günahı ıkrar etmesi lazım değildir. Belli o günahı örüp çok tevbe ve taat etmekle onu telâfi etmelidir. Küçük günahların durumu da böyledir.

Meselâ eğer namahreme baktıysa, yahut abdestsiz olarak Kur'ana dokunduyrsa, yahut (Şafiiye göre) mesicde oturduysa (Hanefiye göre, yahut mesicde girdiyse) bunları yapenakla keffaret verecektir ki, o günahları yok etsin. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Şühhasa iyûk-ler küşûfikleri götürür.» Fakat ne kadar çok ıddı olsa, o kadar çok müessir olur. (Şafii yanında) kirile çalınan sazları, (Ebu Hanife yanında bütün sazları) dinlemenin keffareti Kur'an ve va'z dinlemek-

tir. Mescedlere cûnûp gişirmenin keffareti, itikâf ve ibadettir. Abdestsiz Kur'ana dokunmanın keffareti, Kur'an'a saygı göstermek ve ona çok okumaktır. İçki içmenin keffareti, belâli meşrubatı sadaka vermektir. Boykese günah sebebiyle meydana gelen zulmet, bu keffaretlerle, meydana gelen nârdan giderilmiş olur. Hatta dünyadaki her sevinç ve neşenin keffareti onu dünyadan usandırıp soğutan uzûn-tû ve sıkıntıdır. Zira her sevinç ve rahatlık sebebiyle kalb dünyaya bağlanır ve her üzüntü ve sıkıntı sebebiyle de dünyadan ayrılıp ona nefret eder.

Bunun için hadiste: «Dü'münin ayağına bir diken batması bile dahîl, başına gelen bütün sıkıntılar, onun günahına keffaret olur», buyrulmaktadır. Herûlûllah yine buyurur ki: «Bazı günahlar vardır ki, üzüntüden başka hiç bir şey ona keffaret olmaz.» Başka bir rivayette de: «Çocuk çocuk geçiminin sıkıntısından başka hiçbir şey ona keffaret olmaz.» buyrulmaktadır.

Hz. Ali (r.a.) der ki: «Günahı çok olup ona keffaret olacak taatı olmayan kufun kalbine Allah bir sıkıntı verir. Bu sıkıntı onun günahına keffaret olur.» Bu vaki olan sıkıntı onun isteğiyle değildir. Bazen bu sıkıntı, bir dünya işinden dolayı olur. Eğer bu, talen hatadır, nasıl keffaret olur? dersem, deriz ki, hal böyle değildir. Belâi senin kalbini dünyadan soğutup nefret ettiren herşey, ıstığınla olmaya da sana hayırdır. Zira eğer kalbe sevinç ve neşe olup dünya arzu ettiğin gibi olursa, dünya senin cennetin olur.

Yûsuf (r.a.), Cetrail (a.s.) dan «O üşgün ve hüzün ihtiyarı (Yakub Peygamberi) ne halde buldun» diye sordu. Cetrail: «Yüz çocuğu ölmüş bir anne gibi buldum», dedi. Yûsuf: «Onun bu üzüntüsünün karyılığı nedir?» dedi Cetrail: «Yüz defa şehid olmuş kimsenin sevabıdır», dedi.

Kulların hakkına gelince, bunu iyice hesaplamalı, insanlarla aralarında geçen hususları düşünmelidir. Hatta yaptığı konuşmalarda, söylediği kelimeleri bile hesaplamalıdır. Bir kimsenin malına elmek, yahut onu incitmek veyahut gıybet etmekle hakkı geçmiş ise, ödemeğe çalışmalıdır. Geri verilebilecekse, vermelidir. Değil ise, helallik istemelidir. Eğer bir kimsneyi öldürmüş ise, kendini onun varislerine teslim etmelidir. Böylece ya kınas alırlar, yahut af ederler. Zimmetine geçirdiği bir akçeyi, yahut bir darıkı, (dirhem'in 1/6) yahut bir habbeyi (iki arpa ağırlığı) bulup sahibine teslim etmelidir.

Sahibini bulamazsa varislerine teslim etmelidir. Bu, memur ve esnaf için çok zor bir şeydir. Zira onların muamelesi çok olur. Gıybet hususı ise herkes için sordur. Zira gıybet edilenlerin hepsini bulmak mümkün olmaz. Gıybet edilenlerden helallik istemek mümkün olmayınca, taat ve ibadeti çok yapmaktan başka yol kalmaz. Böylece o kadar taat birikir ki, kıyamet gününde üzerine lâzım olan hakları taatıyla ödedikten sonra ona da kıfayet miktarı kalır.

GÜNAHLARIN GİDERİLMESİ

Bil ki, tevbesinde kararlı İken, kendisinden bir günah sadır olan kimsa, detkol hadis ve haberlerde geçen işlerin biriyle onun keffaretine başlanmalıdır. Esaslerde geçen şudur ki: Günahıtan sonra sekiz şey yapılırsa, o günaha keffaret olur. O sekiz şeyin dördü kalble ilgilidir. Biri tevbe, yahut tevbeye azmetmektir. Biri de onu işlememeyi sermektir. Biri de ondan dolayı cezalandırılmaktan korkmaktır. Biri de, af ummaktır. Dördü de, bedenle ilgilidir. Biri iki rekât namaz kılıp namazdan sonra yetmiş kere istiğfar etmek ve yüz kere «Sübbhanella-hi'l-Azim ve bâhasmedihâ» demek ve elinden geldiği kadar sadaka vermek ve de bir gün oruç tutmaktır. Bazı eserlerde gelmiştir ki; güzel abdest alın. Mescide gidip iki rekât namaz kılın. Hadiste: «Senden geldi bir günah sadır olursa ona keffaret olarak göbi bir taat yap. Aşkâre bir günah işlemiş olursan, ona karpık bir aşkâre taat yap», buyrulur.

Bil ki, dil ucu ile ve kalbin haberi olmayan istiğfarın o kadar faydası olmaz. Kalbin, dile ortaklığı ve muvafakatı, istiğfar anında korku ve yalvarmakla, pişmanlık ve mahcupiyetten uzak durmamakla olur. Bu hâl gerçekleşince, tevbeye azmî kararlaştırılmamış olsa bile tevbeli olup, kalbin doğruluğa tebeddül etmesi umulur. Velhâsıl dile istiğfar etmek, kalb gâfil olsa bile faydanı boş değildir. Zira istiğfar kelimeleri en azından dilini huzûrsuz şeylerden alıkoyar ve susmaktan da hayırlıdır. Zira dili hayırlı söz alır. İstiğfar kelimesine sevgi, oynamaktan ve diğer pîs sözleri söylemekten daha çok olur.

Osman-ı Mağribî'ye birisi dedi ki, bazen zikretmek aklımda yok İken, dilim zikrediyor. Osman dedi ki: «Allah'a şükür et ki, senin bir urvunu kendi bîsmetine tâyin etmiştir. Ama burada şeytan vesvese verip der ki, diline zikretme. Zira kalbin hazır olmasa zikri hafife alınak olur. Bu hususta şeytana verilecek cevap üç kısımdır: Birinci kısım ve mahkul olma da şudur ki: Şeytana cevap verip senin inandına kalbini de hazır edip lânet yarana tutacağım demektir. Bir kısmı da zâlim olanların cevabıdır: Osa, doğru söylüyorsun. Yalnız dilim oynamasının ne faydası vardır der ve susar. Zanneder ki, aklınca bir harekette bulundu. Bilmiyor ki, hakikatte şeytana dest olup benliğine ayağa kalkmış olur. Üçüncü kısım ortadakilerin cevabıdır: Derler ki; her ne kadar kalbimiz hazır olamazsa da ve kalbi zikir daha üstün ise de, dile Allah'ı zikretmek, susmaktan hayırlıdır. Nitekim padişahlık, sarraflıktan, sarraflık da çöçülüğkten üstündür. Padişah olmanın sarraflıktan vazgeçmesi gerekmez.»

Bil ki, tevbe etmeyenlerin insafa gelip tevbe etmelerinin ilkesi şudur ki: Niçin tevbe etmediklerini, ne sebeble günaha ımar ettüklerini bilmelidirler. Tevbeye mâni olan sebebler beştir. Onların herbirinin bir çeşit ilâmı vardır.

Birinci çeşit: Âhirete inanmaz, yahut şübhe eder. Bunun ilâzını mühlâkât bölümünün sonunda gurûr bahsinde anlattık.

İkinci sebep: Ona arzı ve istek o kadar gâlib olmuştur ki, onlara muhalefet etmeye dayanamaz. Arzuların lezzeti ona o kadar hâkim olmuştur ki, ona âhiret hâllerini unutturmuştur. İnsanların çoğunun hicabı (Allah'tan ayıran) şehvetlerin sevgisidir.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Allah Te'âlâ cehennemi yarattığı zaman, Cebrâîl'e "Bak" diye emir buyurdu. Cebrâîl bakınca "Ya Rabbi! lezzetine yemin ederim ki, cehennemin nasıl olduğuna bilen ona geçmez," dedi.» Sonra Allah Teâlâ cehennemin etrafında arzular ve şehvetler yarattı ve yine ona bak dedi. Cebrâîl bakınca, «Ya Rabbi, korkarım ki, bundan kurtulan olmasın» dedi. Sonra Allah Teâlâ cenneti yarattı ve ona «Bak» dedi. Cebrâîl bakınca, «Ya Rabbi, benim nasıl olduğuna bilen herkes buraya gelmek için acele eder.» dedi. Sonra cennet yolunda sevilmeyen şeyler ve zor geçitler yarattı ve «Bak» dedi. Cebrâîl bakınca, «Ya Rabbi, lezzetin hakkı için korkarım ki, cennet yolundaki esâ ve sıkıntılara çokluğundan hiç kimse cennete girmez» dedi. O hâlde nefse ve şehvete uymak cehennem yoludur. Esâ ve sıkıntılara dayanmak da cennet yoludur.

Üçüncü sebep: Âhiret vadedir (veresiyedir), dünya ise peşin ve nakittir. İnsanın tabiatı peşine meyyaldır. Borç olan her şey gökten uzaktır. Gökten uzak olan gündülden de uzaktır.

Dördüncü sebep: Mü'min olan herkes her zaman tevbe etmek azminde olur, fakat geçiktirir. Ölüme gelen her arzuya bunu da yapayım, ondan sonra tevbe edeyim, bir daha yapmayayım, der.

Beşinci sebep: Günahların insanı mutlaka cehenneme götüreceği lâzım değildir. Belki Allah'ın affı mümkündür. İnsan kendisi hakkında hüsn-ı zanda bulur. Ona bir şehvet gâlib olursa, Allah affeder diye rahmet umar.

Birinci sebep olan, âhirete inanmamanın ilâcı, daha önce anlatılmıştır. Âhireti, veresiye ve vade itikat edip nakitli terahhüstenin ve gökten uzak olan gündülden de uzak tutmanın ilâcı ise, olacağı muhakkak olan âhiretin olmaş olduğunu farketmelidir. Dünyanın gidip âhiretin gelmesini, gösünü yumrup açması gibi anlamalıdır. Zîrâ bugün, hattâ bu saat âhirete geçebilir. Böylece veresiye bildiği şey nakit olur ve nakit bildiği şey de, geçip uyku ve rüya gibi olur. Şehvet ve arzuları bırakamayan kimsenin ilâcı ise, şunu düşünmelidir ki, dünyada bir saat şehvetlere zahredemeyince, âhirette cehennem ateşine nasıl dayanabilir ve cennetin nimetlerine karşı nasıl sabredebilir?

Eğer hasta olur ve yanında soğuk su kadar kıymetli bir şey olmazsa ve yahûdi bir doktor ona su zara zararlıdır, ona perhîz tut derse, o zaman şifâ kılmak ümidi ile nasıl arzusuna muhalefet eder

O hâlde, Allah ve Resûl'ün emriyle ebedî padişahlık ümidiyle şehvetleri bırakmak nâçiz lâzım olmasın. Yarın, öbür gün tevbe ede-

rim diye tevbeyle geciktirene: «Yarınki günün gelmesi kesin elinde değildir. Belki yarın gelmeden sen ölürsün» demelidir. Hadiste: «Cennetliklerin çoğu tevbeyle geciktirenlerdir.» buyurulmaktadır.

Yine ona: «Bugün niçin tevbeyle geciktiriyorsun? Eğer şehvetleri bırakmak zor olduğu için geciktiriyorsan, yarın da zor olacaktır. Zira Allah Teâlâ, şehvetleri bırakmanın kolay olduğu bir gün yaratmamıştır. Sen şu kimseye benzersin ki, ona bu fidanı kökünden kopar, dediği zaman, o fidan kuvvetli ben saydım, sabredin, gelecek yıl koparırım, der. Ona derler ki, ey ahmak gelecek yıl fidan daha da büyüyecek kuvvetlenecek ve sen de daha da sayılayacaksın. Şehvetlerin ağacı da, onun arzusunu her hareket ettikçe hergün daha da kuvvetlenir ve sen de ona muhalefet etmekten daha da aciz olursun. O hâlde ne kadar erken bıraksan, o kadar kolay olur,» demelidir.

«Ben mü'minim, Allah Teâlâ mü'minlerin günahını affeder», diyip mü'minliğe güvenen kimselere: «Belki affetmez. Hem de belki iman ağacı sayılır, bütün şekeratının rûgâriyle yoktur. Zira iman taat nebrinden sa içen bir ağaçtır. O suyu kestikleri zaman onun hâli tehlikeli olur. Hattâ tatsız olup çok günah olan imanın hâli, birçok hastahgı olduğu için her an ölmesinden korkulan hastanın hâline benzer,» demelidir.

Sonra ona deriz ki: «Eğer insanın selâmetle kurtarabilen de azâba düşer olabilirsin. Zira genellikle günahlar sebebiyle azâb çekilir. Zira bütün peygamberler, günah sebebiyle azâb oluncasına bildir-mek için gönderilmişlerdir.

O hâlde af umudıyla taati bırakmak ahmaklıktır. Bu, herşeyini kaybetmiş, çocuk çocuğunu aç ve çıplak bırakmış ve belki bir harabe-de hazine bulurlar diyen kimseye, yahut düşman bir şehri yağma ederken, eşyasını koruyup gizlemeyen ve kapısını açık bırakarak şa-yed salın benim evime gelirse ölü veya gâfil olur, evimin kapısını bulamaz diyen kimseye benzer. Bunların hepsi mümkündür. Af olmanın hükmü de böyledir. Fakat buna güvenip ihtiyatı bırakmak ahmaklık olur.»

Bil ki, bir kimsenin günahların bazısına tevbe edip bazısına tevbe etmemesi doğru mudur, değil midir? diye âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bir grup, günahların bazısına tevbe edip bazısına etmemek câiz değildir. Zira bir kimsenin zinâyâ tevbe edip içkiye tevbe etmemesi eğer zina günah olduğu için tevbe ediyorsa câiz değildir.

Nitekim bir küpteki içkiye tevbe etmek diğerindeki içkiye tevbe etmemek câiz değildir. Zira ikisi de aynı içkidir. Günah da bunun gibi bür, denişlerdir. Fakat doğrusu bu tevbe câizdir. Zira belki zinâyâ içkiden ağır olduğunu düşünüp ve önce ağırlığına tevbe eder. Yahut içkinin zinâdan daha çok uğursuz olduğunu düşünüp içkiye tevbe eder. Zira içki hem zinâyâ, hem de başka günahlara sebep olur. Yahut belki meselâ gıybet kul hakkıyla ilgili olup daha tehlikeli olduğu için ona tevbe eder ve içkiye tevbe etmez, yine belki ne kadar çok içki içtsem, cezası o kadar çok olur müâhhamasıyla çok içki içmeye tevbe

edip az içmeye etmez. Çünkü hiç içmemek için nefalimle başa çıkamam, fakat az içebilirim.

O hâlde bir hususta şeytana gücüm yetmeyince, gücüm yettiği hususlarda da ona uymam şart değildir, der. Bunların hepsi müm-kündür. Ama: «Tevbe eden Allah'ın sevgilidir.» ve: «Allah, tevbe edenleri sever.» sözlerinde sevginin derecesi, zâhir budur ki, bütün günahlardan tevbe edenler hakkındadır. Günahların bazısına tevbe etmek câiz değildir diyen grup, herhalde yâni Allah'ın sevgisine layık olamazlar demek istiyorlar. Yoksa küçük günaha yapılan tevbe onun kaffireti olur, o küçük günah hiç işlenmemiş gibi olur. Oysa bütün günahlardan bir defa tevbe etmek zordur. Çoğunlukla tedrici olur ve tevbede ne kadar bağışlı olursâ o kadar sevâp alır.

İKİNCİ ASIL

SABIR VE ŞÜKR

Bu ki, tevbe sabırsız mümkün olmaz. Hattâ hiçbir farm edâ etmek ve hiçbir günahıtan el çekmek sabırsız mümkün olmaz. Bunun için Resûlullah'a: «İmam nedir?» diye sorduklarında: «İmam sabırdır.» diye cevap verdi. Diğer bir hadîste: «Sabır, imanın yarısıdır.» buyurur. Sabrın fâilet ve üstünlüğü içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ yetmiş yerden fazla onu zikretmektedir ve her yüksek dereceyi sabra havale etmektedir. Hattâ din yolunda imam (önder) ve lider olmayı da sabra havale etmekte ve: «İsrail ağullarından da (dünlerinde) sabrettikleri için emrânide (insanları) doğru yola götürecek imamlar (rehberler) tâyin etmişlik. Onlar âyetlerindeki (Tevratı) çok iyi biliyorlardı.» (Secde sûresi, âyet: 24) buyurmaktadır.

Yine sonsuz sevâbları sabra havale edip buyurur ki: «Sabır edenlere âhirette ancak sayısız mükâfatlar vardır.» (Zâmer sûresi, âyet: 10). Allah Teâlâ, sabredendenin yardımcısı olduğunu: «Allah sabır edenlerle beraberdir.» (Bakara sûresi, âyet: 153) âyetiyle va'd buyurur. Allah Teâlâ sabredenlerden başka hiç kimsede, salâvat, rahmet ve hâdîyetin üçünü toplamamıştır.

Nitekim buyurur ki: «Onlara, Rab'lerinden salâvat ve rahmet vardır ve onlar hâdîyet bulanlardır.» (Bakara sûresi, âyet: 157) Sabır çok büyük bir fâilet olduğu için, Allah Teâlâ onu herkese değil, belki yalnız dostlarından az kimselere nâsib etmiştir.

Berûkullah buyurur ki: «Siz en az verilen şey yakîn ile sabırdır. Bunların ikisi verilen kimsenin (nafile) namazı ve (nafile) orucu çok olmasa da ona korkma diye müjde ver.»

Yine buyurur ki: «Ey ashabım, eğer bugünkü hâlinize sabretseniz, benim yanımda her birinizin ameli, hepimiz kadar amel yapmı-şından bana daha sevgilidir. Fakat korkarım ki, dünya kapısı size açı-lır, birbirinize düşman olursunuz ve gütekiler de size düşman olur. Sabredip sevâba bekleyen kimse, tam sevâb alır. Sabrediniz, zirâ dün-

ya baki kalmaz, Allah'ın sevdiği baki (devamlı) kahr.» deyip, «Sizin yanımdakiler bakidir.» (Nahl sûresi, Âyet: 96) âyetini okudu.

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Sabır gıllî hazinelerden bir hazinedir. Eğer sabır bir insan olsaydı, çok cömert bir kimse olurdu.»

Diğer bir hâdiste de: «Allah Teâlâ sabırlı kullarını sever.» buyurur. Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud ahlâkıta bana uy. Benim ahlâkımdan biri çok sabredicidir.»

İsa'ya (a.s.) da buyurdu ki: «Sabırsız, istediğin şeye kavuşamazsın.» Resûlullah, Ensardan bir topluluk gördü. Sâi me'mûn mıdır? buyurdu. Evet, Ya Resûlullah! dediler. Resûlullah, «İnanım ahlâkı nedir?» buyurdu. «Sümete şükrederiz, ıskantiya sabrederiz ve Allah'ın hükmine rıza gösteririz.» dediler. Resûlullah: «Kabe'nin Rabbi hakkı için siz me'mûnunuz.» buyurdu.

Hz. Ali buyurur ki: «Sabrın imandaki yeri, başın bedendeki yeri gibidir. Sabrı olmayanın imanı olmaz.»

SABIR HAKİKATI

Bil ki, sabır insanın özelliğidir. Nitekim sabırsızlık da hayvanların hayvandır. Zira hayvanlar çok noksanlardır. Meleklerin ise sabra ihtiyacı yoktur. Zira onlar çok kâmilidiler ve şehvetlerden uzak ve arınaktırlar. Demek ki, bütün hayvanlar şehvetlere uyarlardı. Onların şehvet ve arzularından başka bir istediği yoktur. Melekler de Allah'ın aşkına dalmışlardır. Onları aşktan alıkoyan bir şey yoktur ki, onu defetmek için sabra muhtaç olsunlar.

Ama insan ise, başlangıçta hayvanların hâli üzere yaratılmıştır. Çünkü ona yiyecek, giyecek, suş oyun ve eğlence harû muamele edilmıştır. Bu hâlden sonra bülûğ çağında onda meleklerin nûrundan bir nûr meydana gelir. O nûrta işlerin akîbetini görür. Hattâ ona iki melek görevlendirilir. Hayvanlar ise bu mertebeden mahrumdur. Bu meleklerden biri ona yol gösterir. Şöyle ki, o meleğin nûrlarından bir nûr ona geçer. O nûrta işlerin sonucunu anlayıp her için doğru yanını görür. Böylece o nûr ile kendi zatını öğrenir. Hak Teâlâ'yı idrâk eder ve bütün şehvetlerin, arzuların başlangıcı tatlı olduğu gibi, sonu da acı ve felâket olduğunu anlar. Şunu da kesinlikle bilir ki, kendinin rahatı ve huzuru çabuk geçer, geride acı ve azap kalır. Bu hidâyet hayvanlara nâsib olmaz. Fakat bu hidâyet kırâyet etmez. Zira şehvetler, çok zararlı olduğu için, kendisinin onları defetmeye kudreti yoktur. Bu durumda hidâyetin (doğru yolu bilmenin) ne faydası vardır. Zira hasta da hastalığın zararlı olduğunu bilir, fakat onu defedemez. Onun için Allah Teâlâ öbür meleği de, ona güç ve kuvvet verip ona destek olmak için görevlendirir. Böylece zararlı şeylerden el çekebilir. Şehvetleri, arzuları harekete geçince, gelecekte onların zararından kurtulmak için onlara muhalefet etmek isteği de harekete geçer.

Şu hâlide şehvet ve istekler şeytanın askeri olduğu gibi, muhalefet arzusu da meleklerin askeridir. Bîz şehvetlere muhalefet arzusuna dîni istek, dünyevî şehvet ve arzulara da hava (nefs) diyelim. Bu iki asker arasında daima kavga ve anlaşmazlık vardır. O yap deyince biriki yapma der. Bu kimse o iki istek arasında âciz ve çaresiz kalır. Eğer dîni ister, hava (nefs) isteğine karşı muhalefette diretirse, onun bu diretiğine sabır denir. Eğer hava (nefs) isteğini mağlûp edip defederse, onun bu galebesine zafer denir. Bîrbirleriyle kavga ve mücadele ettikleri müddetçe, bana mücadele ve nefis cihadı denir.

O hâlde sabrın manası; dîni isteğin, hava (nefs) isteği karşısında direnmesidir. Bu iki askerin bîrbirlerine muhalefeti olmayan yerde sabır olmaz. Bunun içindir ki meleklerin sabra ihtiyacı yoktur. Nitekim hayvanların ve çocukların da sabır kuvveti yoktur.

Bü ki, bu iki melekten maksat amelleri yazan meleklerdir. Fikir ve istidkâl yolu açılan, yâni her hâdisenin bir sebebi olduğunu ve her mahallî şeylerin ayrı ayrı sebepleri olduğunu gören kimse, anlar ki, çocuk başlangıçta ne hidâyet ve ne de marifete malik değildir. Böylece işlerin âkibetini anlamaya, onun ne istek nisbeti vardır, ne de sabra kudreti vardır. Ama büliğa yaklaşıncı, bunların her biri zuhur etmeğe başlar. O hâlde anlaşıldı ki, bunlarda iki sebebe ihtiyâç vardır. O iki sebep de iki melekten ibârettir. Yine anlaşıldı ki, esas ve önde olan hidâyettir, kudret ve irâde ondan sonra amel eder.

O hâlde hidâyet kendisinden olan melek daha şerefli ve üstündür. Bunun için göğsün sağ tarafı ona verilmiştir. Göğsün sahibi sensin, o melekler senin vazifelilerindir.

O hâlde seni ısrat için görevlendirilmiş olan meleğe itaat edersen, ondan hidâyet ve marifet alırsın ve senin ona itaatın kendi kendine iyilik etmektir. Zîrâ meleğin emrini boşa çıkarmamış olursun ve bunun için sana sevâb yazılır.

Eğer meleğe yûs çevirip onun görevini iptâl edersen hayvanlar ve çocuklar gibi işlerin sonunu görmekten mahrum kalırsın. Bu itibarla kendi kendine kötülük etmiş olursun. Zîrâ onun (melek) görevini zâyî ve iptâl etmiş olursun ve bunun için sana günâh yazılır. Yine bunun gibi, eğer o melekten aldığı kuvveti, şehvetlere muhalefet etmek yânünde harcamaya kalkarsın, sana yazılan bu iki hâl, hem amel defterine yazılır, hem de kâfîne yazılır.

Gerçi hâlk o, senin kalbinde saklıdır. Bu iki melek ve onların sahifeleri görünen âlemden değildir ve onları bu gözle görmek mümkün olmaz. Ölüme yaklaşıp zahiri göz örtülüp bâtinî göz açılınca —kı melekût âlemini gören batını gödür— bu bâtinî göde, görölmesi mümkün olmayan sahifeleri görürsün ve küçük kıyâmetle o sahifelerden haberdar olursun. Ancak onun tafsilâtını büyük kıyâmetle görürsün. Küçük kıyâmet dediğimiz ölümdür.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ölenin kıyâmeti kopmuştur.» Büyük kıyâmetle olan her şeyin bir numûnesi küçük kıyâmette vardır. Bunun tafsilî ihvâ'î-ülüm kitabında anlatılmıştır. Bu kitabımız

muhtasar olduğu için onu kaldıramaz. Makûdumuz şudur ki, sabır, kavgâ ihtimâli olan yerde olur. Kavgada iki sâkerin (kuvvetin) birbirlerine muhalefet ettikleri yerde olur. Kavgada iki askerîn biri melekler zümresindendir. İkisi insanın sinesinde bir araya gelmiştir.

O hâlde dîni faaliyetin ilk adımı bu kavgâ ve muharebe ile dîm yolunda uğraşmaktır. Zîrâ sine (kalb) sahrasına çocukluk çağında şeytan askeri tutmuştur. Melek askeri büldûğa yakın zamanda meydana çıkmıştır.

O hâlde şeytan ve şehvet askeri bezimete uğratılmadıkça saade- te kavuşmak mümkün olmaz. Muharebe etmeden ve bunda sabır göstermeden de şehvet ve şeytan askerini kâhretmeye imkân olmaz. Bu muharebe ile uğraşmayan kimse emri şeytana bırakmıştır. Şehvetleri emrine alıp şeriate itaat edip boyun eğen kimse bu fethe muvaffak olmuştur.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Herkesin şeytânı vardır. Benim şeytanım Allah'ın inayetiyle bana mağlûp olup müsîliman olmuştur.» Umumiyyetle cihâd yapan kimse, bazen safer kazanır, bazen de bezimete uğrar. Bunun gibi bazen şehvetler, bazen de dîni temayül mu zaffer olur. O hâlde kale, ancak sabır ve sâbat ile fethedilebilir.

Bü ki, iman yalnız bir şey değildir. Belki, onun birçok dalları, budakları ve kolları vardır. Nitekim hâdiste: «İmanın yetmişden fazla şubeleri vardır. En büyüğü "Lâ ilâhe illallah"tır. En küçüğü de yoldaki dikenleri, taşları kaldırmaktır.»

İmanın her ne kadar kısımları çok ise de, asalları üç çeşitte toplanır: Marifetler, hâller ve ameller. İmanın derecelerinden hiçbirisi bu üç hâlin dışında değildir. Meselâ tevbenin hakikati pişmanlıktır. Pişmanlık da kalb hâlidir. Ash da günahın şiddetli şehîr olduğunu bildiştir. Fer'i ve neticesi de günahıtan el çekip taat ile meşgûl olmaktadır. O hâlde bu hâl, o marifet ve o taatın (amelin) üçü de imanın cümlesindendir ve iman bu üç şeyden ibârettir. Fakat yalnız marifete tahsis edilebilir. Çünkü marifet imanın aslıdır. Zîrâ hâl marifetten meydana gelir.

O hâlde marifet bir ağaç gibidir. Kalbin marifet sebebiyle değişmesi, o ağacın dal vermesi; bu hâllerden meydana gelen ameller de, o ağacın meyva vermesi gibidir. O hâlde imanın tamama iki şeydir: Biri ilân (ihlâk) hâli, diğeri de, amel hâlidir. Amel de sabırsız mümkün değildir.

Bu itibarla sabır imanın yarısıdır. Sabır da iki cins şeyden meydana gelir: Biri, şehvetlerin cinsine sabretmektir, diğeri de, öfkenin cinsine sabretmektir. Şehvetlerin cinsine olan sabır, oruçtur. Bu itibarla oruç sabrın yarısıdır. Başka bir yünden sabır imanın yarısıdır. Zîrâ herkes zahîrî hâlde bakar.

Bu itibarla iman, zahîrî hâlden ibârettir. Zahîrde mü'minin hâlî, sıkıntıya sabır etmek ve nîmete şükür etmektir. Bu yünden de sabır, imanın yarısıdır. Nitekim diğeri bir hâdiste: «İman iki bölümdür: Biri, sabır; diğeri de, şükürdür.» buyrulmaktadır.

Eğer en çok zor olan hâle bakıp ona aul itibar edersen, sabır kadar zor bir hâl yoktur. Bu itihâta sabır, imanın tamamı olur. Nitekim Resûlullah: «İman nedir?» diye sorduklarında: «İman sabardır.» diye cevap verdiler. İkinci imanın en çok zor olan kısmı sabardır.

Nitekim Resûlullah: «İlâc, arefedir.» buyurmuştur. Zîrâ hacca en büyük tehlikeyi arefe sebebiyle olur, Zîrâ arefenin kağırılması ile, hac kağırılmış olur. Başka rükûnlerin sebebiyle hac kağırılmış olmaz.

Bil ki, kul her zaman havasına (arzusuna) uygun veya muhalif bir şeyden hoş olmaz. Bu iki hâlin her birinde sabra ihtiyaç vardır. Havasına (nefsî arzularına) uygun olan şeyler; mal, nimet, makam, itibar, sağlık, sevilen kadın, çocuk ve benzerleri gibi. Bu iki hâlin her ikisinde de sabardan önemli bir şey yoktur. Zîrâ eğer sabır edip bağlayıp revkî safaya alıncaya kadar serkeşlik ve azgınlık başlar. Zîrâ dandılmıştır ki; herkes sükunıya sabreder; fakat refah ve rahata ancak siddikler sabredebilir. Ashab-ı kiram devrinde mal ve nimet çoğalınca, dediler ki, biz sükunıda iken, sabır güçümüz, nimet ve imkân sahibi olduğumuz şu andan daha çok kıl.

Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Mâllarınız ve çocuklarınız sizin için bir dememedir.» (El-Bakel sûresi, âyet: 28) Vâhidîni imkân sahibi için sabretmek çok zordur. Ölnahıtan korunmak için en büyük yol, imkân sahibi olmamaktır.

Nimete sabretmek; ona gönül bağlamamak, ona sevinmemek ve onun artıyet olup çabuk elden çıkacağını bilmektir. Hattâ hakikatte onu nimet olarak bilmemektir. Zîrâ kıyamette kendi derecelerinin noksan olmasına sebep olabilir. O hâlde her nimetin gükrü ile meşgûl olmalı; Hak Teâlâ'nın hakkını ödemelidir. Bu hak gerek mal ile, gerekse beden ile ilgili olsun. Ve mâlîk olduğu her nimetin bir miktarına Allah için vermelidir. Şu hâlde bunların her birinde sabra ihtiyaç vardır.

Havaya (nefsî arzularına) uygun olmayanlar üç kısımdır: Biri, kendi isteğiyle olur. İyi amel yapmak ve günahıtan kaçınmak gibi. Biri, kendi isteğiyle olmaz. Sükunı ve musibet gibi. Biri de, aklı kendi isteğiyle olmaz, fakat onun cema veya mülkâfâtı kendi isteğiyle olur. İnsanların kendilerini inceltmeleri gibi: İyi amel gibi kendi isteğiyle olan şeylerde sabra ihtiyaç vardır. Zîrâ bazı ibâdetler tembellik sebebiyle zor gelir.

Bazı ibâdetler de hâşşîlik sebebiyle zor gelir. Hac gibi. Bunlar sabıran mümkün değildir. Hattâ her taatın evvelinde, ortasında ve sonunda sabra ihtiyaç vardır. Evvelinde olma, ihlâş niyet edip rıyayı kalbinden çıkarmaktır. Bundaki sabır çok zordur. Amel ve taatların ortasındaki sabır ise, onları şartlarına ve adabına uygun bir şekilde edâ edip onlara hiçbir şey katmamaktır.

Meselâ eğer namazda ise, hiçbir tarafa bakmamalı ve hiçbir şeyi düşünmemelidir. İbâdetten sonraki sabır ise, onu ihbâr etmekten ve

İbâdet ettim diye haber vermekten sabır etmek ve ibâdetiyle gururlanıp kendini üstün görmemektir.

Günahlardan el çekmek ise, sabırdan başka bir şeyle olmadı. Mâlumdur. Şehvet, arzu ne kadar kuvvetli olursa ve günah da ne kadar kolay olursa, ona sabretmek de o kadar zor olur. Bunun için dil ile işlenen günahlara sabretmek daha zordur. Zira dili oynatmak kolaydır. Çok konuşmak âdet olursa, âdet de huy olur. Zaten şeytanın askerlerinden biri de, âdettir.

Bunun için dil, gaybet, yalan, kendini övmek ve başkalarını ayıblamak yönüne gidiyor. Dilin ucuna gelip başkalarının hoşuna gidecek, fakat haddi zâtında yakışıkolu olan bir söz sabretmek zordur. Genellikle insanlar arasına karışmamak mümkün değildir. Ancak insanlardan uzlet edip selâmeti yalnız yapamakta arayanlar müsterna.

İkinci kısım, kendi isteğiyle olmayan fakat ona karşılık vermesi kendi isteğiyle olan şeylerdir. İnsanların elinden ve dilinden gelen ezâ gibi. O hâlde onlara eskî ile mukabele etmemek hususunda sabır ihtiyâç vardır. Ashab-ı Kırk'm'dan biri der ki, biz insanların ezâsına katlanmayan imana iman saymazdık.

Bunu şunun için demişlerdir ki, Allah Tekâlâ Resûlüne buyurur ki: «Kâfîlerin ezâlarına sabredip Allah'a tevekkül et.» (Hud sûresi, âyet: 49) ve: «Mü'riklerin yalanlarına sabredip uzlet et ve onların ezâlarına Allah'a bırak.» (Müzzemmil sûresi, âyet: 10) buyurur ve yine: «El-bette düşmanların sözlerinden kalbinin sakındığını biliyorum. Ama sen, Rabbinî hamd ile tesbîh et.» (İler sûresi, âyet: 97 - 98). Bir defa Resûlullah Beytül-mal (Hazine) mahmû takdim ederken, biri, bu takdimat Allah için (âdil) değildir, dedi. Bu haber Resûlullah'a ulaınca yüreği kızardı (fikrûdû) ve buyurdu ki: «Allah, kardeşim Mekk'e rahmet eylesin ki, bundan önce ona da bu söz söyleyip onu incittiler ve o sabırcı oldu.» Allah Tekâlâ buyurur ki: «Eğer size bir esliyet yapırlarsa, onun misliyle karşılık veriniz. Ancak sabrederseniz daha iyidir.» (Nahl sûresi, âyet: 126) İncilide gördüm ki; İsa (a.s.) diyor ki, benden önceki insanlar ele el, göz göze, dilçe dilçe ile kesus yapıyorlardı. Ben bu hükme bâtil demem. Fakat size, karşılık vermemeniz tavsiye ederim. Hatta bir kimse sağ yüzünüze vurursa, sol yüzünüze de gösterin ve eğer bir kimse saçığınızı alsarsa, gömleğinizi de veriniz; siz zorla bir mîl yol götürürse, onunla iki mîl gidiniz. Resûlullah buyurur ki: «Bir kimse sizden bir şey esirgeyip sizi ondan mahrum ederse, siz ona ih-sanda bulununuz. Size kötülük yaparsa siz iyilik yapınız.» Resûlullah'ın buyurduğu bu sabır, âdıkların derecesidir.

Üçüncü kısım ki bağının ve sonunun istekle ilgili yoktur. Musibetlerdir.

Mesellî çocuğun ölmesi; malın yok olması; el, göz, kulak gibi uzuvların sakat olması ve bütün semavî âfetler gibi, Bunlara sabretmek kadar büyük faziletler ve sevâbia yoktur.

Bunun için İbnî Abbâs der ki: «Kur'an-ı Kerim'de sabır üç kısımdır: Biri tatte (iyi amele) sabretmektir. Bu sevâbia üç yâz derece art-

lanır. Bir kısmı da harama sabretmektir. Bu sevâbı altıyüz derece artırır. Üçüncüsü de, musibet (belâya) sabretmektir. Bu, sevâbı yediyüz derece artırır.» Bî ki, belâyı sabretmek, âdidikların derecesidir. Bunun için Resûlullah duasında: «Ey Allahım, bîse, dünyâ musibetlerini kolay gösteren yakın mertebesini ver.» buyurur.

Yine buyurur ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Hastalık verdiğim kulum, o hastalığa sabredip insanlara şikâyet etmese, eğer ona şifâ veririm, evvelki hâliinden daha güzel et ve deri veririm. Eğer onu dünyadan çıkarırsam rahmetimle çıkarırım.»

Davûd (a.s.) dedi ki, «Allahım, senin rızam için musibete sabretmenin karşılığı nedir?» Allah Teâlâ: «Ona insan hîfatını giydirim ve onu hiçbir zaman geri almam.» buyurdu.

Yine Davûd (a.s.) diyor ki, «Allah Teâlâ buyurur ki, bedeninde, malında ve çocuklarında musibet verdiğim kimse, bunu güzel sabarla karşılasa, ona hesap sormağa ve onu hayr divanına ve cennem ateşine göndermeğe hayâ ederim.»

Resûlullah buyurur ki: «Sabırla genişlik beklemek îbâdettir.»

Yine buyurur ki: «Bir kimsenin başına bir musibet geldiğinde: Hîz, Allah'a düneceğiz. Allahım, bu musibetimden dolayı bana sevâb ve hayır ihsa neyle, duasına okursa, Allah Teâlâ onun duasına kabul buyurur.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki, ey Cibrîl, dünyâ gözünden mahrum ettiğim kimsenin müâfakatına bîlr mâlîm? Ona karşılık ona cemâlini görmeysi nâsib ederim.»

Birisi bir kâğıda şunu yazmıştı: «Sabret, bîlâm gördümüz olur-
san.» Bir sıkıntıya uğradığı zaman, onu koyundan çıkarıp bakardı. Feth-i Musûlî'nin hanımı bir gün düştü ve tırnağı yarıldı. Hanım bu bîle güldü. Ona ne gülyorsun, acımas mı? dediler. «Ounun sevâbının sevâcî bana acıma umutturdu.» dedi.

Resûlullah buyurur ki: «Allah'a tazim etmenin bir yolu da, hastalık hâlinde ondan şikâyet etmeyip musibetli gidemektir.» Büyüklüklerden biri rivâyet eder ki: Ebû Hüseyin'e'nin azatlısı olan Salim'i harp cehhesinde gördüm; yaralı olarak düşmüş yatıyordu. Ona ey Salim, su ister misin? dedim. Bana: «Ey filân, ayaktan tut, beni düşme-
ma yakın bir yere çek ve suyu bir testiye koy, yanına bırak. Akşama kavuşursam, içerin. Çünkü oruç tutuyorum.» Bî ki, eğer bir kimse belâyı sevirmezse, yahut kalben üzülürse, sabır fîsâleti gitmez. Belki sabır fîsâleti, feryât edip yakasını yırtmak ve şikâyet etmekle gider. Resûlullah, oğlu İbrahim vefat edince ağladı. Bunu yasakladığımız mı? Ya Resûlullah! dediklerinde, «Hayır, bu merhamettir. Allah Teâlâ merhametli olan kimseye merhamet eder.» buyurdu.

Demâğlerdir ki: güzel sabır, musibet sahibi kimseyi başkalarından ayırdedememektir. Yaka yırtmak, yüzüne vurmak ve feryat etmek ise haramdır. Hattâ durumunu değiştirmek ve sarıgını bozundan indirip küçüğünü giymek de câiz değildir. Şunu akıldan çıkarmamalıdır ki: Allah, kulunu sensiz yarattı ve yine sensiz yanına davet etti.

Ebü Talha'nın hanımı Rumeysa Ümmü Süleym der ki, «Kocam evde yok iken oğlum öldü. Onun üzerine bir kaftan örttüm, Kocam eve gelince, hasta nasıldır? dedi. Hiçbir gece bu kadar rahat olmamıştı, dedim. Sonra ölüne yemek getirdim. Doyuncaya kadar yedi. Kendini aşıladım. Böylece benden meradını aldı. Sonra Ebü Talha'ya dedim ki, filân komşuya ariyet olarak bir şey verdim. Geri aldığı için çok başırdı. Ebü Talha, bu ne acayip şeydir, bunlar ne akıllı kimselerdir, dedi. Sonra dedim ki, senin oğlan Allah'ın emaneti idi senin kapında. Şimdi onu sende isteyip aldılar. Ebü Talha: «İnna Allah..» dedi. Ertesi gün Ebü Talha o gece olup geçmeleri Resûlullah'a anlattı. Resûlullah: Çünkü geçseniz mübarek olsun; sizin için büyük bir gece idi»

Bundan sonra Resûlullah buyurdu ki: «Cennete gittim; Ebu Talha'nın hanımı Rumeysa'yı orda gördüm.»

Bundan anlaşılır ki, kal hiçbir hâlde sabırdan müstağni değildir. Hatta eğer bütün şehvet ve arzuların kurtulup uzlet coşmasını sepsen de, yüzbin çeşit vesvese ve çeşitli fikirler onun kalbinde dolarsa; onu Allah'ın zikrinden alıkoyar.

Bu, fikirler metâh şeyler bile olsa, bunlar zamanını alıp kıymetli ömrü sermayesine noksanlık getirince tam anlamıyla hâsır olur. O hâlde bunun çaresi avrâd ile meşgûl olup kalbini fikirlerin vesvesesinden çevirmektir. Eğer namaz içinde bu hâl vâki olursa, kalbine sükûn ve huzur getirip böylece namaz kılmaya çalışmalıdır.

Hâdise: «Allah Teâlâ boş duran gençleri sevmesiz» buyurulmaktadır. Bunun sırrı şudur ki, boş duran gencin kalbi, şeytanın vesvesesinden boş kalmaz, şeytana arkadaş olup kalbi şeytan vesvesesinin yuvası olur. Bundan sonra onu oradan, Allah'ın zikir ve fikrinden başka bir şey atamaz. Kendini bu vesveseden korumak için bir meslekle, uğraşmak, yahut bir hizmete bağlanmak, veyahut bir işe başlamalıdır. Zîrâ böyle bir kimseye yalnız ve ıssız oturmak yaramaz. Belki kalbinden vesveseden temizlemekten âciz olan kimse, bedeni bir işle meşgûl olmalıdır.

SABRIN İLACI

Bil ki, sabrın birçok yolları vardır. Zîrâ herşeye sabretmenin bir çeşit zorluğu ve bir çeşit ilacı vardır. Evet hepsinin ilacı ilim ve amel terakki ve muhlakat bölümünde anlatılanların hepsi sabrın ilacıdır. Burada mââil olarak o ilâçların birini anlatalım. Diğerleri de bu örneğe kıyaslanarak anlaşılır.

Şu hâlde daha önce de anlattığımız gibi, sabır, mânâsı, din duygusunun, şehvet duyguları karşısında direnmesidir. O hâlde sabır, bu iki duygu arasındaki kavga ve mücadeleden ibarettir. İki kimse doğuşırken, birinin gâlib çıkmasına istersen, onun çaresi, talihinin tarafı kuvvet ve yardım sağlaması ve diğer tarafı zayıf düşürmek ve ona yardımcı olabilen şeylerden el çekmektir.

Bu itibarla şehvet gâlib olduğu takdirde, fercini cimadan koruyamaz. Fercini cimadan koruyabilirse, gördüü bakmaktan ve kalbini düşünmekten koruyamaz. O hââlde bunun çaresi, evvelâ şehvet duygularını zayıflatmaktır. Bu da üç şeyle olur:

1 — Dalma kuvvetini grâdan ve nefis yemeklerden aldığı için, oruç tutmak suretiyle ona kuvvet veren şeyleri vermemelidir. Akşamleyin de kuru etmek ile iftar edip et ve kuvvetli yemeklerden bir şeyi yememelidir.

2 — Şehvetleri artırıp tahrik eden şeylerin yolunu kapamalıdır. Gözel yüzleri görmek şehvetleri tahrik ettiği için uzlete çekilip güzünü korumak ve kadınların ve çocukların yollarında durmamalıdır.

3 — Evlenmekle kendini teskin etmelidir. Zîrâ evlenmekle şehvetlere sükûnet gelir ve akseriya evlenmeden şehvetlerden kurtuluş olmaz. Nefis, bir serkeş ata benzer; üç şeyle zabtedilir: Birisi, ona az yem vermekle olur. İkincisi, ona yem göstermekle olur. Üçüncüsü de, onu teskin edecek miktarda birşeyler vermekle olur. Bunların üçü de, şehvet duygularını zayıflatmak için bir nevi ilâktir.

Dini duyguları kuvvetlendirmek için de iki yol vardır:

1 — Eğer şehvet faydasının bir sanat, sabır faydasının ise ebedî padişahlık olduğuna kuvvetli bir iman ve tükâdî var ise, şehvete sabretmenin sevâbı hakkında gelen hâdiseleri düşünerek, dini duyguyu şehvet duygusuyla güçleştirmektedir. Çünkü böylece dinî duyu kuvvetlenir ve iman artar.

2 — Cesaret buluncaya kadar, azar azar şehvete muhalefet etmeğe başlamalıdır. Zîrâ cesaretlî ve güçlü olmak isteyen önce kendi kuvvetini denemeli, ikinci olarak da ağır işlere azar azar başlayıp yavaş yavaş onu olgunlaştırmalıdır. Şöyle ki; güçlü bir kimse ile gürleşmek isteyen kimse gibi, önce zayıflarla gürleşip kendi kuvvetini denemeli, idman ve alıştırma yapmalıdır ki, kuvveti artsun. Bunun için ağır işlerle uğraşan kimseler daha güçlü olur. Bütün zor işlerde sabır ilâcî bu yollarla uygulanır.

Bil ki, şükûr derecesi önemli ve çok yüksek bir derecedir. Hiç kimse tam anlamıyla şükûr mertebesine ulaşamaz. Bunun için Hak Teâlâ buyurur ki: «Kullarını içinde (gereği üzere) Allah'a şükredenler azdır.» (Şebe sûresi, âyet: 13) Şeytan da insanları kötöleyerek: «İnsanların çoğu şükredici olmaz.» (A'raf sûresi âyet: 17) dedi.

Bil ki, müneciyat bölümünde anlatılan sıfatlar üçi kısımdır. Bir kısmı din yolunun hâdîyetlerinden olup haddi sâında gâye değildir. Tevbe, sabır, zühdi, korku, fakirlik ve muhasabe gibi. Bunların hepsi, bunların ötesindeki hâllere vesîledirler.

Diğer kısmı da, gâye ve sonuç olan hâllerdir. Bunlar, başka hâllere vesîle oldukları cihetten değil, belki bizzat gâyedirler. Sevgi, şevk, rıza, tevhid, tevekkül gibi. Şükûr de bunlardandır. Zîrâ müneciyat bölümünde gâye olan şeyler âhirette bâkî kalırlar. Şükûr de bâkî kalırlardandır.

Nitekim: «Onların son duruşu, Alimlerim Rabbi olan Allah'a hamd olsun demektir.» (Tunus süresi, Âyet: 10) buyrulur. Bu itibarla şükür bahsini kitabın sonuna koymak gerekirdi. Fakat şükür sabırla ilgili olduğu için burada anlatıldı. Şükür derecesinin yüksek olmasının alameti, Allah Teâlâ'nın onun sıkrına yer vererek: «Beni zikrediniz, ben de sizi zikredeyim. Bana şükrediniz; nimetlerimi inkâr etmeyiniz.» (Bakara süresi, Âyet: 152) buyurmasıdır.

Resûlullah buyurur ki: «Yemek yiyip şükredenin derecesi oruç tutup sabredeninkine derecesi gibidir.» Yine buyurur ki: «Kayımet gününde, "hamdedenler ayağa kalkar", denildiğinde yalnız Allah'a şükredenler ayağa kalkar.» Mal toplamayı yasaklama hususunda Âyet nâzil olunca Hz. Ömer: «Öyleyse, ne toplayalım? Ya Resûlallah!» dedi. Resûlallah: «Allah'a şükreden dil, zikreden kalb ve mü'mine hanım.» buyurdu. Yani bu üç şeye kanaat edin. Zira mü'mine bir hanım kalbin rahat ve huzurlu bulunmasına yardımcı olur. Şükür de ancak bu kalbe yapılabilir. İbnî Mes'ud (r.a.) der ki: «Şükür imanın yarısıdır.»

Ata (r.a.) der ki: «Hz. Aişe'nin hamuruna çıkıp: "Bize Resûlallah'ın garîb hallerinden bir şeyler anlat." dedim. Hz. Aişe buyurdu ki: "Resûlullah'ın hangi hâlî garîb değildir? Bir gece benîmle yatağa giril. Mübârek vücudu benim vücuduma değişiyordu. Birden "Ey Aişe, buna müsaade et, gideyim Rabbime ihâdet edeyim" dedi. "Ben senin yanında olmak isterim, fakat ihâdet daha mühimdir" dedim. Resûlullah kalktı, ibrîği alıp dışarı çıktı, sonra abdest aldı ve abdestle az su kullandı. Sonra namaza durdu. Namazda ağlıyordu. Bu hâl, Hz. Bilâl sabah ezânını okumağa gelinceye kadar devam etti. Ertesi gün "Ya Resûlallah, zâten Allah Teâlâ senin günahını bağışlamıştır. Niçin ağlıyordun?" dedim. "O idrâk sahipleri ki, ayakta iken, otururken ve yatariken, daima Allah'ı anarlar ve gökte yerin yaradılışındaki hikmeti düşünerek derler ki: "Rabbim! bunları boş yere yaratmadın. Sen hâdî şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bîl cehennem ateşinden kurtu." (Ali İmran süresi, Âyet: 191) Âyet-i kerîmesi bana nâzil olduğu halde ben niçin şükredici bir kul olmayayım?" dedi.»

Bu dereceyi buldıklarına şükredip korktuklarından değil, sevinçlerinden ağlıyorlar. Nitekim, rivâyet ederler ki, peygamberlerden biri, çok su çıkan kûçuk bir taşın yanından geçerken, buna tasallüb edip bakarken, Allah Teâlâ o taşı konuşturdu. Taş dedi ki: «Yakacağı insanlar ve taşlar olan cehennem» âyeti okull olduğundan beri böyle ağlarım.»

Bunu duyan o peygamber: «Ya Rabbi, bu taş korkudan emîn eyile.» diye Allah'a yalvardı. Duası kabûl oldu. Uzun bir aradan sonra yine o taşın yanından geçti. Bakı ki, yine eskisi gibi su akıyor. O peygamber: «Şimdi niye ağlıyorsun?» dedi. Taş: «O korku ağlaması kıldı. Bu, şükür ağlamasıdır.» dedi. Bu, şuna misâldir ki, insanın kalbi, taşın daha katıdır. Bazen sevinçten ve bazen de üzüntüden ağlamalıdır.

Bü ki, anlattığımız gibi, şükürün hakikati üç esasa dayanır: İlim, hâl ve amel. Esas olan ilimdir, hâl ondan çıkar. Hâlden de amel mey-

daca gelir. Şükür; nimeti sahibinden bilmektir. Hâli ise; kalbin, o nimet sebebiyle sevinmesidir. Amel ise; o nimeti Allah'ın rızası olan yere kullanmaktır. Amel dedikimiz şey, hem kalb, hem de bedenle ilgilidir. Bunların hepsi anlaşılmadan şükürün hakikatini anlayılmaz.

Şükürün ilmi; sana ulaşan her nimetin Allah Teâlâ'dan olduğunu, onda kimsenin ortaklığı olmadığını kesin olarak bilmektir. Arada bir kimseye sebep nazariyle bakıldığı ve bu nimetin ondan geldiğine inanıldığı müddetçe marifet ve şükür tamam olmaz. Nitekim bir padişah sana bir elbise verdiği zaman, onu vezirin yardımıyla verdiğine inanırsan, padişaha şükürün safi olmaz. Belki şükürün bir kısmı vesire olur. Zira bütün sevinç padişah için olmaz. Ama elbisenin padişahın inazına, yahut kâğıt ve kalem vasıtasıyla verdiğini düşünmekle şükre noksanlık gelmez. Zira kâğıt ve kalemin tesirine olduğunu bilirsin. Hatta o elbiseyi sana hazine müdürü verdiğine inanırsan yine şükre zarar vermez. Fakat hazine müdürünün elinde bir şey olmadığına, onun padişahın emrinde olduğuna, buyurularına verdiğini, buyurulmayan şeyi veremediğini bilmek ve buna inanmak şartıyla.

Bu durumda o da kalem gibi olur. Yine bunun gibi eğer, yeryüzünde nimetini yağmardan, yağmuru buluttan bilirsen; denizde kutuluğu rüzgârın uygun esmesinden anlarsan, şükürün tam olmaz. Ama eğer bulutu, yağmuru, yeli, güneşi, suyu, yıldızları ve herşeyi, kalemin katibin elinde olduğu gibi, Allah'ın kudret kâhnesinde olduğuna, onların heç hükümleri olmadığına inanırsan, bu şükre noksanlık getirmez. Bir kimsenin vermesiyle sana ulaşan nimet ondan bilmek, cehaletin tâ kendisidir ve şükür makamından ayrı kalmaktır. Belki şöyle bilmediğin ki, Allah Teâlâ o kimseye bir görevli gönderdi. O görevli onu buna zorladı. Görevli muhalefet etmek istese, edemez. Eğer elinden gelse sana bir kuruş vermezdi. Görevli dedikimiz şey, o kimsenin kalbinde meydana gelen ve: «Bunu vermek din ve dünya için hayırlıdır.» deyip onu bu nimeti vermeye zorlayan arzudur. Böylece o kimse, bu dünyada, yahut öbür dünyada gayesine ulaşmak umuduyla o şeyi verir. Oysa hakikatte onu kendi nefsi için vermiş olur. Zira seni gayesine ulaşmak için vesile yapmış olur.

O hâlde hakikatte onu sana Allah Teâlâ verdi. Zira sana o görevliyi gönderen Allah'tır. Allah'ın verdiği şeyin karşılığında hiçbir gâyesi yoktur.

O hâlde eğer bütün insanları padişahın hazine müdürü durumunda görüp eldeki kalem gibi buyurulan emri tatup muhalefet etmeye kadir olmadıklarına inanırsan, şükredebilirsin. Belki buna bilmek şükürün tâ kendisidir.

Nitekim Mûsa (a.s.) Allah Teâlâ'ya münacaat edip, «Âlâh'ım, Hz. Adem'i kudret eliyle yaratıp ona birçok ihsanlar yaptın. Senin şükürün ne şekilde e'â ettiler» deyince, Allah Teâlâ: «Adem, o ihsanların benim tarafından yapıldığına inandı. Böyle inanması bana şükür oldu.» buyurdu.

Bil ki, iman marifetinin yolları çoktur.

«Birincisi, takdirdir. Yani Allah Teâlâ'yı bütün yaratıkların sıfatlarından ve akla ve hayale gelen her şeyden münezzeht tutmak ve buna inanmaktır. «Sübhânallah» kelimesi bunu ifâde etmektedir.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın bunlardan münezzeht olmasından başka bir olduğuna ve ortağı olmadığına inanmaktır. «Lâ ilâhe illâ Allah» kelimesi de bunu ifâde etmektedir.

Üçüncüsü, var olan her şeyin Allah'tan olduğuna inanmaktır. «Elhamdülillâh» kelimesi bu hâli ifade eder, Hamd mertebesi olan bu merteye daha önce anlatılan iki mertebenin üstesindedir. Zîrâ o iki marifet hamd mertebesine dâhildir. Bunun için Resûlallah buyurdu ki: «Sübhânallah kelimesi için on, ilâhîye illallah kelimesi için yirmi, elhamdülillâh kelimesi için otuz sevâb vardır.» Bu sevâblar, bu kelimeleri sadece dil ile söylemek için değildir. Belki bu kelimelerin ifâde ettiği mânâlar içindir.

Şükür âminin mânâsı bu anlatılamadır. Şükürün hâline gelince, o bu marifetten kalktı meydana gelen sevinçtir. Zîrâ bir kimse bir kimseden yardım görürse onunla sevinir. Ancak bu sevinç üç derecedir: Meselâ sefere gitmek isteyen bir padişah hizmetçisine de bir at verdiği zaman, eğer o hizmetçinin sevinmesi maksadî at olup buna kavuştuğundan dolayı ise, bu sevinç padişah için şükür olmaz. Zîrâ bir atı çölde de bulsa yine böyle sevinir. Eğer onun sevinci, o atı veren padişahın kendisine nazar ve inâyeti olduğu ve âhiret nimetinin emîdî hâsıl olduğu için ise, —ki bu atı çölde bulsa bu sevinç hâsıl olmazdı— bu sevinç gerçi nimetli verene şükürdür, fakat nimet verdiği için değil, belki âhiret nimetinin emîdîyledir.

Şu hâlede bu şükür olur, fakat tam şükür olmaz, belki eksik olur. Üçüncü derece şudur ki, onun sevinci, o ata bînip padişahın hizmetinde bulunması ona ziyâret etmesi ve padişahın başka gayesi olmasızdır. Bu sevinç padişah için olur. Şükürün en üstün mertebesi budur. Bunun gibi, Allah Teâlâ'nın nimet verdiği kimse, nimet verene değil, nimete sevinmesi şükür olmaz. Eğer nimet veren için seviniyor, fakat onun rızâ ve yardımına mazhar olduğu cihetten seviniyorsa, bu şükür olur, fakat eksik kalır.

Eğer bu nimet, din için zaman sağladığı ve ilim ve ibâdetle meşgul olup Allah'a yaklaşmasına sebep olduğu için seviniyorsa, tam şükür olur. Bunun âlîmeti dünyada kendisini ilim, ibâdet ve hak yoldan alıkoyan her nimete üzûlmek, onu nimet olarak bilmemek, belki o nimetin geri alınmasını nimet bilip buna şükretmektir.

Valhâki din yoluna yardımcı olmayan bir şeye sevinmemektir. Bunun için Şihîl (r.a.) der ki: «Şükür, nimete değil, nimetli verene bakmaktır.» Göz, mâde ve fere şevvetleri gibi mahsusattan (duyulan) başka bir şeyden kâmet almayan kimseler için bu şükür mümkün olmaz. O hâlede en arından şükürün ikinci derecesi lâzımdır. Zîrâ birinci derece şükür değildir.

Şükürün ameli ise, kalb ile, dil ile ve beden ile olur. Kalb ile olan şükür, bütün insanlara iyilik istemek ve hiç kimseyin nimetini kazanmamaktır. Dil ile olan şükür, bütün hallerde «Elhamdülillâh» diye nimet verene sevgi ve memnuniyetini izhar etmektir.

Resûlullah bir kimseye: «Nasaban?» buyurdu. O kimse iyiyim, dedi. Resûlullah tekrar: «Nasaban?» buyurdu. O da yine iyiyim dedi. Resûlullah üçüncü defa: «Nasaban?» deyince, «Elhamdülillâh, iyiyim.» dedi. Resûlullah: «Şeyt, senden bunu istiyordum.» buyurdu. Sefef (geçmiş büyükler) birbirlerini gördüklerinde «Nasaban?» diye birbirlerinin halini sormaları, şükürle cevap vermeleri ve böylece hem soranın, hem de cevap verenin sevip kazanmaları için idi. Ama şükretmeye-yip hâlinde şikâyet eden ise, günahkâr olur.

Eğer belâdan şikâyet ediyorsa, zaten bütün âlemin padişahından, elinden birşey gelmeyen bir zavallıya şikâyet etmekten daha büyük katâhat ne olur? Belâyı bile şükretmelidir ki, kendisinin saadetine vâsile olsun. Eğer bunu yapmazsa hari sabretmelidir. Beden ile yapılan şükür ise, bütün vücud azalarının Allah tarafından verilmiş bir nimet olduğuna bilmektir. O hâlde her uzuv ne için yaratılmış ise, onu o işe kullanmalısın. Allah Teâlâ bütün uzuvları âhiret için yaratmıştır. Ancak âhireti kazanmaya uğramana razı olur. Allah'ın verdiği nimeti onun razası doğrultusunda kullanırsan, şükru edâ etmiş olursun. Bununla beraber Allah'ın senin şükürüne arzusu ve ihtiyacı yoktur. Zîrâ o ihtiyaçtan münezzehtir.

Fakat bu, şuna benzer ki, bir padişah bir kuluna yardım etmek ister. O kulu padişahıtan uzaktır. Padişah ona at, elbise ve azık gönderir ki, kendisinin yanına gelsin ve hizmetinde bulunmakla muhtaçm bir insan olsun, yüksek dereceleri kazansın. Fakat onun padişaha yakın ve uzak olması birdir: Uzak olmasıyla padişahın memleketinden bir şey eksik olmaz. Yakın olmasıyla da artmaz. Belki padişah bunu yalnız o kula iyilik için yapmış olur. Çünkü padişah cömert olup herkese iyilik yapmak niyetinde olursa ve bunu kendisi için değil, sadece insanlara iyilik için yapıyorsa böyle olur. O kul ise, eğer o ata binip padişah tarafına yönelir ve sefer anı sıra bu yolda harcarsa, atın ve sefer anı sıra şükürünü edâ etmiş olur.

Eğer ata binip arkasını padişaha döner ve ondan uzaklaşırsa, kufra-ı nimet olur. Eğer tembel oturup ne padişah tarafına, ne de başka bir tarafa yönelmezse, bundan önceki kadar olmasa da, yine küfran-ı nimet olur. Bunun gibi Allah'ın kula da eğer onun nimetini taatına sarfederse, Allah'a yaklaşmış olur.

Eğer günaha harcıyıp uzaklaşırsa küfran-ı nimet olur.

Eğer avare ve tembel oturup ne taat ne de günahla bulunmazsa, şu kadar olmasa da yine küfran-ı nimet olur. Allah'ın nimetine şükretmek, ancak o nimeti Allah'ın razasına uygun kullanmakla mümkün olduğu ve bunu da ancak Allah'ın razı olduğu şeyleri razı olmadıkları şeylerden ayırtılabilen kimselerin yapabileceği anlaşıldı. Bu itibarla, bu, herşeyin yaratılışındaki hikmetin ne olduğu bilinmedikçe bi-

hüsnüye, lüce bir ilimdir. Biz bu kitapta birkaç kusa örnek beyân edeceğiz. Fazlânı tatayen kimse, İlyâ kitabında arasın. Zira bu kitap bundan daha fazla tafsilât kaldırmaz.

Her nimetle küfrânı, onu hikmetinin yolundan çevirip yarattığı şeye harcamamaktır. Çünkü Allah'ın nimetini rızası olmayan yere harcamak küfrân-ı nimettir. Allah'ın razı olup olmadığı şeyler tafsilâtıyla ancak şeriatle bilinir.

O hâlde her nimet, emredildiği ibi taata harcamalıdır. Fakat bâsiret ehlinin bir yolu vardır ki, o yolda herşeyin hikmetini nazar, istidlâl ve ilhâf ilhâmıla bilirler. Meselâ buhutun yaratılmasındaki hikmetin yağmur olduğuna, yağmurun yaratılmasındaki hikmetin bitkiler ve bitkilerin yaratılmasındaki hikmetin hayvanların gıda olduğuna; güneş ve ayın yaratılmasındaki hikmetin gece ve gündüzün meydana gelmesi olup gece sükûn ve istirahat; gündüz çalışmak ve meşet için olduğuna bilirler.

Bunun gibi şeyler bana vukufa olan herkesçe açıktır. Ama güneşte de bundan başka herkesin mattali olmadığı çok glâlî hikmetler vardır. Yine gökteki sayısız yıldızlar vardır. Herkes onların yaratılmasındaki hikmetin ne olduğuna bilmez. Nitekim herkes kendi uzuvlarından ella tutmak için, yağın yürümek için, gözün görmek için olduğuna bilir. Fakat diğer ve dalağın niçin yaratıldığına ve gözünün en tabaka üzere yaratıldığını bilmez.

O hâlde bu hikmetlerin bazıı çok incedir, havastan başka kimse bilmez. Bunların şarta uzundur. Ancak şu kadarına bilmek gerekir ki, insan fanya için değil, âhiret için yaratılmıştır. Dünyada insanın nâsibi olan herşey âhiret yolculuğunun anğı olması için yaratılmıştır. O hâlde sanma ki, dünyada olan herşey, senin için yaratılmıştır.

Böylece bir şeyde kendin için bir fayda görmeyen, bu niçin yaratılmıştır, bunda ne fayda vardır? deme! Meselâ karıncada ve sinekte ne fayda vardır, bunlar niçin yaratılmıştır? deme! Hâ ki, karınca da, insan da boyuna yaratılmıştır. O hâlde bil ki, Allah Teâlâ'nın keremünün kemâline yaraşan, mümkün olan herşeyin en güzel biçimde var olmasıdır. Hayvanların cinileri, türleri, bitkiler, madonlar ve benzerleri gibi. Ondaki sâdret ve ihtiyâc bakımından veya rûs ve güzelliik bakımından herbirine gerekli olan herşeyin de vücuda gelmesidir. Zira Cenâb-ı Allah için asla bahillik yoktur. Kemâl ve güzelliik cinasından vücuda gelmeyen herşey, o ortam onun sâdî ile meşgûl olduğu için ona kabiliyeti olmadığından vücuda gelmiyor. Halbuki o zîd olan sıfat da başka bir husus için maksut olabılır.

Zira ateşin, suyun tetâfet ve soğukluğunu kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü soğukluk sıcaklığın sâdî olduğu için, sıcak olan bir şey, soğukluğu kabül etmez. Fakat sıcaklık da haddi zatında maksuttur. Zira ateşten sıcaklığı gidermek noksanlık olur.

Meselâ sinek, yarattığı rutubetten daha mütekkimdir. Bu kemâle kabiliyeti olan bu rutubetten bu esirgenmemiştir. Zira esirgemek bahillik olur. Bahillik de zaten Allah'ta bulunmaz. Nitekim anla-

lık. Sineğin rutubetten kâmil olmasının sebebi, sinekte hayat, kudret, hus hareket, acalıp şekiller ve garib uzuvlar olmasındandır. Bunlar rutubette yoktur. O rutubetten insan yaratılmadı. Zîrâ onun insan olmağa lîyaketi ve istihkakı yoktur.

Bunun içindir ki, rutubet, kendisinde zıtları bulunan sıfatların meydana gelmesine kabiliyeti yoktur. Çünkü insanın yaratılışının şartı budur. Ama mâmkûn olan şeylerden ihtiyacı olan ondan esirgenmemiştir. Kanat, kuynak, el, ayak, göz, baş, ağız, karın, gıdanın geçip ulaştığı yer, içinde hâzmolundığı yer, hâzmolduktan sonra çıktığı mahâl gibi ve bedeni için lazım olan incelik hafiflik ve letâfet gibi. Bunların hiçbirini esirgenmemiştir. (Sineğin) görmeğe ihtiyacı olunca, başı çok küçük olduğu için kapaklı göz açmayacağından iki yanında, yüzüğün kaşı gibi iki göz yarattı. Ayna gibi, eşyanın sureti banlarda görünür. Görüne konan tozları silcek kapakları olmayınca —ki kapakların görevi görü koruyup temis etmektir— ona iki el daha yarattı, onları yanlara sürüp temizler, sonra ellerini birbirine sürüp onları da temizler.

Bunu anlatmaktan gaye ki, Allah Teâlâ'nın rahmet, lutûf ve inayetinin umûmî olduğuna, yalnız insana mahsus olmadığını bildirmek. Zîrâ her küçük böceğe ve küçük hayvana lîyak olan merbebede ke mâlîni vermiştir. Hattâ sıvrisüneğe verdiği şekli file vermemiştir.

O hâlde banların hepsi insanlar için yaratılmışlardır. Nitekim sen kendin için yaratıldın. Zîrâ sen yaratılmadan önce bir vesile ve yakınlığın yok idi ki, onunda yaratılmağa istihkakın olsun ve başkalarının istihkakı olmasın. Fakat Allah Teâlâ'nın kerem deryası içinde herşey bulunan bir okyanustur. O şeylerin biri senin satın, biri karınca, biri sinek, biri fil ve biri de havada uçan kuştur. Ve banlara benzer ne var ise. Gerçi banlardan eksik olanları kâmil (tams) olanlara fedâ etmişlerdir. İnsan ise, yeryüzündeki şeylerin en kâmilidir.

O hâlde şübheşü yer yüzünde olanların çoğu insana fedâ edilmiştir. Ama yer altında ve denizlerin dibinde sonsuz şeyler vardır ki, insanın onlardan aşk nâsibi yoktur. Ona da insana olunan lutûf gibi, zahiri ve batini yaratılışında lutûflar olunmuştur. Onlarda bütün insanların, kırâkından âciz olduğu nakş ve güçsüzlükler de olabilir.

O nâide bu, bütün âlimlerin âciz kaldığı ilim deryasıyla ilgilidir. Bu deryanın dibi derin ve kolları uzundur. Ama burada maksat olan kendini Allah Teâlâ'nın lezzetinden bilmemen; bütün şeyleri kendine mahsus bilip sana faydası olmayan şeyler için: «Bunu Allah ne için yarattı, zâten bunun yaratılmasından hiç fayda yoktur.» demeyen içindir. Karıncayı senin için yaratmadıklarını bildiğin gibi, sineği ve hiçbir şeyi de senin için yaratmadığına bil.

Gerçi sineğin sana faydası vardır. Zîrâ sinek, kötü kokulu ve kokuyup ufünet kâmil olan herşeyi yer. Böylece pis kokular azalır. Yine sineğin kasabıdan nâsibi var ise de, kasabı onun için yaratmamıştır. Senin, her gün güneş bîlâm için doğup batıyor diye sanırsan, sineğin, «Kasap hergün benim için dükkânı gelir, gider. Ben onun kan ve pis-

İlginden doyuncaya kadar yerim.» diye sanması gibidir. Kazanın tevccühü maslahat için olmadığı gibi, sineğin kendinin fazlalıklarından gidalarıp yazmasından da haberi yoktur. Bunun gibi güneş, dönüp dolaşmasında Cenâb-ı Hakk'a hizmet etmeğe yönelmiştir, senden aslâ haberi yoktur. Gerçi onun ışığının fazlalığıyla senin gözetin aydınlanır ve hareketinin fazlalığıyla yer yüzünün terahhûşî mütedit olur. Böylece sana gıda olacak bitkiler meydana gelir.

O hâlde şükür mandarının beyfına bahsinde seninle ilgili olmayan şeylerin yaratılmasındaki hizmeti beyân etmek bîsüm için önemli değildir. Seninle ilgili olan şeyler de sayısızdır. Onların hepsini anlatmak da mümkün olmaz. Fakat birkaç misâl vereyim:

Birinci misâl şudur ki, sendeki göz iki şey için yaratılmıştır: Biri, bu dünyada kendi işlerin için gezip dolaşabilmek için.

Diğeri de, Allah Teâlâ'nın asatip işlerine bakıp büyüklük ve azîmetini idrâk etmen için. Onunla asatip işlere bakmayıp namahremce bakarsan, göz nimetinde küfran-ı nimet etmiş olursun. Hattâ ay, güneş yer ve gök nimetlerine de küfran-ı nimetle bulunmuş olursun. Zîrâ göz nimeti güneşle tamam olmaz. Çünkü güneş olmayınca göz göremez. Güneş de göküz ve yerüz olmaz. Çünkü gök ile yer olmayınca gece ve gündüz olmaz.

O hâlde sen namahremce bakmakla göz nimetine güneş nimetine, hattâ yer ve gök nimetlerine küfranda bulunmuş olursun. Bu sebepten bâdîste: «Bir günah işleyen kimseye yer ve gök lânet eder.» buyurulmaktadır.

Allah Teâlâ elini; işlerini görmek, yemek yemek, kendini onunla yıkayıp temizlemek ve bunlara benzer önemli işleri yapmak için yaratmıştır. Onunla günah işleyince, küfran-ı nimet etmiş olursun. Hattâ sağ elinde istinca edip sol elinde Kur'an'ı tutarsan, yine küfran-ı nimet etmiş olursun. Zîrâ Allah'ın sevdiği şeyi aşmış olursun. Zîrâ Allah'ın sevdiği adalettir. Adalet de, şerefliyi şerefli ile, hâkiri hâkir ile tutmaktır.

Allah Teâlâ senin iki elinden birini daha kuvvetli yaratmıştır. Umumiyetle o daha şereflidir. Senin işlerinde iki kumardır: Biri hâkir ve biri de şereflidir. O hâlde şerefli olana sağ el ile ve müdker olana da sol el ile yapman gerekir. Böylece adaletle iş görmüş olursun.

Eğer kible tarafına töküürürsen, taraf ve kible nimetine küfran etmiş olursun. Zîrâ bütün taraflar bir değildir. Cenâb-ı Allah senin kurtuluşun için taraflardan birini şerefli kılmıştır ki, ibâdetle ona yüz tutup senin sebât ve şükûttüne sebep olsun. Zîrâ o tarafa koyduğu şerefli beyti (evi) kendi tarafına yâni altına inşa etmiştir. Senin bazı aşak işlerin vardır: Abdest bozmak ve töküürmek gibi. Ve şerefli işlerin de vardır: Abdest almak ve namaz kılmak gibi.

Eğer bunların hepsini bir tutarsan, hayvanlar gibi yaşamış olursun. Adalet ve hikmetin ondan meydana geldiği akal nimetiyile kible nimetini zâyî etmiş olursun. Eğer meselâ boş yere bir ağacın bir dalını

kırsan, yahut bir çiçeği koparırsan, el ve ağız nimetini bozmuş olursun.

Zira Allah Teâlâ o ağacı yarattıncı gıdasını kendine çekmek için ona bir çok damarlar vermiştir. Gıdasını hazmetmek için de ona kuvvet vermiş ve onda birçok çeşitli kuvvetler yaratmıştır. Bütün bunlar o dalın kemâline erişip bir işe yaraman içindir. Sen onun yolunu kesersen, o nimetin kâfiran olursun. Ancak kendi kemâlini kazanmak için o dalı kesmeğe ihtiyacın olursa, bu takdirde onun kemâli senin kemâline fedâ edilir. Zîrâ adâlet icâbe, nakısın kâmilie fedâ olmalıdır. Eğer o dalı başkasının malından kırsan, senin ona ihtiyacın olmasa bile yine kâfiran-ı nîmette bulunmuş olursun. Zîrâ kulun gerçekte mülkü yok ise de, mal sahihânin ihtiyacı senin ihtiyacından öncüdür. Fakat dünya konan bir sofraya gibidir. Dünya nimetleri de o sofranın üzerine konulmuş yemekler gibidir. Allah Teâlâ'nın kulları ise, o sofranın etrafında toplanmış misafirler gibidir. Hiçbirinin mülkiyeti yoktur. Ancak her lokma herkese yetmez. Bir misafirin eline aldığı yahut ağuna koyduğu lokmayı diğer misafirlerin almaması câiz değildir. Kulların dünyadaki mülkiyet hakları yalnız bu kadardır. Yani yalnız elinde olan lokma gibidir, bundan fazla değildir.

O hâlde ihtiyaç miktarından fazla mal toplayıp ambarlarda saklayıp muhtaç olanlara vermemek câiz değildir. Fakat bu anlatmışımız gerçek zahiri fetvâyı göre yürümez. Zîrâ herkesin ihtiyacı ne kadar olduğu belil değildir. Eğer bu yolu açarsak herkes birisinin eynasına ahr ve onun buna ihtiyacı yoktur demeye başlar. Bu itibarla aslına uygun düşünse de bu hükmeti zarûri olarak terk ediyoruz. Mal toplamamanın yasaklanmamasının hikmeti budur.

Bilhâssa insanların yiyecek maddelerini pahalı satmak için biriktiren kimselere Allah Teâlâ lânet etmiştir. Hattâ ribâ yoluyla yiyeceği yiyeceğe satan kimse de, Allah Teâlâ'nın lânetinde olur. Çünkü insanların hayatı yiyeceklerle ayakta durmaktır. Ticaret yapmak için stok yapılırsa, muhtaç olanlar temininde güçlük çekerler. Yine ribâ altın ve gümüşte de haramdır. Çünkü Hak Teâlâ altın ve gümüşü iki hikmet için yaratmıştır: Biri, eşyasın değerli onlarla bilinir. Zîrâ bunlar olmasaydı, bir atın kaç köle, bir kölenin kaç at ve bir kölenin kaç kalfın değerinde olduğuna bilmek mümkün olmazdı. Bunları da birbirleriyle satmak gerekirdi. Bu sebepten herşeye ölçü olarak bir şeye ihtiyaç vardı. Bunun için altın ve gümüş hakım gibi herşeyin mîktarını belirtmek için yaratıldı.

O hâlde onu bir küçüde saklayıp gizleyen, müstümanların hakkını boğlanmış gibi olur. Ondarı bardak ve ibrik yapan, müstümanların hakkını hamallık ve dokumasılık teklif etmiş gibi olur. Çünkü ibrik su saklanarak içindir. Bu da toprak ve bakır kapılarda mümkün olur. Altın ve gümüşün diğer bir hükmeti de, altın ve gümüş iki kıymetli cevherdir ki, onlarla herşeyi elde etmek mümkün olur ve herkes de onlara tâlîptir. Çünkü altın olan kimsenin bütün ihtiyacı hazırır. Yine bazı kimselerin elbîseye ihtiyacı olmayıp yemeğe ihtiyacı olabilir.

Bunların elbiseye ihtiyacı olmadığı için, yemeği elbiseye satmayabilirler. Bunun için Hak Teâlâ altın ve gümüşü yarattı ve insanlar arasında kıymetli eyledi ki, onlarla her türlü muamele yarasın. Gerçi onların altına ihtiyaç yoktur, fakat ihtiyaç duyulan herşey onlarla temin edilir. Kâr sağlamak göyesiyle altın ve gümüş birbirleriyle satılrsa, birbirleriyle meğhûl olup birbirinin kârına bağ kalmakla başka işlere vesile olmasalar.

O hâlde şeriatte adaletsiz ve hükümsüz bir şey olduğunu sanma. Belki şeriatte her ne var ise, gereği gibidir. Fakat ondaki hükmetlerin bazıları, peygamberler ve derin âlimlerden başkasının anlayamayacağı kadar inceedir. Şeriatin emirlerini zahiri taclit etmekle onlara riayet eden âlimin ilmi noksanıdır ve avama yakındır. İnsan bu hükmetleri anlayınca, fakihlerin mekrûh dediklerini haram bilir. Büyük sâliklerden biri bir defa yandırlıkla sol ayakkabısına giydi. Bunun keffâret-i için yüzlerce sadaka verdi.

O hâlde bil ki, eğer avamdan olan kimse bir ağacın dalını kırsa, yahut tükürüğünü kible tarafına atsa, yahut sol eliyle Kur'an'ı tutsa, ona o kadar müdahale olunmaz. Zîrâ o câhilin noksanlığına hamul olunur. Çünkü câhiller hayvanlara yakındır, bunun gibi şeylere takat getiremezler. Çünkü onların ahvâlî bu ince hükmetlerden o kadar uzaklaşmıştır ki, bu inceliklerin ash onların yanında önemsiz görünür.

Eğer bir kimse hür bir insanı Cuma günü etkin vaktinde satarsa, bu vakitle alış-veriş mekrûhtur diye kınanmaz. Zîrâ hür kimseyi satmanın cinayeti öyle bir derecededir ki, bu kerâhet onun yanında hiçtir. Ve eğer bir kimse caminin mihrabında arkasına kibleye dönerek abdestini bozarsa, abdestini bozmasının cinayetine cinkefağı öyle bir derecededir ki, arkasına kibleye dönmesi inceliği ondan görünmez. Avaman işlerinin kolay görülmesi buna bînkendir. Ama sâlik olanlar âhidet yoluna zahir görüyle bakmayıp anlatılan incelikleri kaçırma-malıdır ki, adalet ve hükmetle meleklerle yakın olsun. Yoksa avam gibi hayvanlara yakın olur ve tîbardan düşer.

Bil ki, Allah Teâlâ'nın insan hakkında yarattığı herşey dört kısımdır:

1 — Hem bu dünyada, hem de öbür dünyada faydalı olur. İlim ve güzel ahlak gibi. Gerçek nimet bunlardır.

2 — Dünyada da, âhirette de zararlı olur. Câhîlik ve kötâ ahlak gibi. Gerçek belâ bunlardır.

3 — Bu dünyada rahatlık, öbür dünyada da azâb sebebi olur. Dünya nimetlerinin çokluğu, onun zevk ve hayatı gibi. Bu, ahmaklar yanında nimet, akıllılar yanında da belâdır. Bu, aş bir kimsenin içinde zehir bulunan bir miktar töl bulmasına benzer. Eğer câhil olursa, içinde zehir olduğunu bildiği hâlde onu nimet bilir. Eğer akıllı ise, onu belâ değil, belâ bilir.

4 — Bu dünyada zahnete, öbür dünyada da rahmete sebep olur.

Rıyazet ve nefsi arzulara muhalefet etmek gibi. Bu, âkullular yanında namet ve ahmaklar yanında da belâdır.

Bil ki, dünya işleri ekseriyetle karışıktır. Yâni onda hem hayır, hem de şer vardır. Fakat faydası zararından çok olan şeyin yetecek miktarından fazlası insanların çoğu hakkında zararı fazla olur. Bazı kimselere az dahi zararlı olur. Zararlı olmasının sebebi, hırs ona gâlib olur. Eğer hiçbir şeye sahip olmasaydı, ona hâris olup çoğalmasını dilemezdi. Bazı kimseler de vardır ki kâmil oldukları için dünya-ılgın çokluğu da ona zarar vermez. Zîrâ ihtiyaç anında onu muhtaçlara sadaka verip harcar. O hâlde bundan anlaşıldı ki, birşey bir kimse hakkında nimet ve safa, bir başkası hakkında da belâ olur.

Bil ki, insanların iyi bildiği herşey, üç hâlden ayrı değildir: Ya hâlihazırda iyidir, yahut gelecekte iyidir, yahut da haddîzâtında hem hâlihazırda, hem de gelecekte iyidir. İnsanların kötü bildiği herşey de ya hâlihazırda kötüdür, yahut gelecekte kötüdür, veyahut haddîzâtında yâni hem hâlihazırda hem de gelecekte kötüdür. O hâlde en üstün iyilik üçünü de kapsayan iyiliktir. Yâni haddîzâtında güzeldir ve hem hâlihazırda, hem gelecekte faydalıdır. Bu da ilim ve hikmetten başka bir şey değildir. En büyük şer de cehâlliktir ki, haddîzâtında çirkindir ve hem hâlihazırda, hem de gelecekte zararlıdır. Kalbi hasta olmayan kimse için ilimden daha güzel bir şey yoktur. Cehâllik ise, hâlihazırda hastahâkır ve haddîzâtında çirkindir. Cehâletin hastalık olduğunu, bir şeyi bilmeyip de bilmek isteyen kimse bilir. Cehâletin çirkinliği ise, zahîrde değil, bîtündedir. Zîrâ cehâlet kalb gözünü kör eder. Kalb gözünün kör olması, zahîri gözün kör olmasından daha çirkindir. İlaa şeyler de vardır ki, bir yönden faydalı, diğer bir yönden zararlıdır. Gemisi batmak üzere olan kimsenin kendini kurtarmak için malını denize atması gibi.

İnsanların inançına göre lezzeti olan her şey nimettir. Lezzet de üç derecedir:

1 — Çok aşağı ve bayağı olan. Bu, karın ve işre lezzetidir ki, insanların çoğu bunlara çalışmaktadır. Bütün arzuları bunlar içindir. Bunların bayağı ve aşağı olmasının delili şudur ki, hayvanlar da insanların bu hususta ortaklar. Hatâ insanın lideridir. Zîrâ yemek ve cıma lezzeti hayvanlarda daha çoktur. Hatâ sinek, karınca ve böceklerde bu hususta insana ortaktır. Kendini tamamıyla yemek ve cıma lezzetine veren kimse yer hazarını derecesini elde etmiş olur.

2 — Kahr, galebe ve liderlik lezzetidir ki, bu da gazâb kuvvetinden doğan bir lezzettir. Bu lezzet genci yemek ve cıma lezzetinden üstündür, fakat haddîzâtında bu da aşağıdır. Zîrâ hayvanların tamamı değilse de bazıları bu hususta insana ortaktır. Çünkü arslanlar kaptanda kibir ve galebe, diğer hayvanlarda da büyüklük hırsı vardır.

3 — İlim, hikmet, Allah Teâlâ'ya tanıma ve onun acayip işlerini anlamak lezzetidir. Bu, bütün lezzetlerden üstündür. Çünkü bunların hiç birisi hayvanlara nâsib olmamıştır. Bunlar meleklerin safasıdır

Hattâ Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Bunlardan lezzet alıp bunların dışında bir şeyden lezzet almayan kimse kâmilidir. Bunlardan hiç lezzet almayan noksandır, hattâ nasıtsız ve halâk olmuştur. Ekseriyetle mü'minler bu hususta iki kısımdır: Bir kısma, ilim ve hikmet lezzetini bulmuşlar. Bir kısma da hem bu sıfatın lezzetini bulmuşlar; hem de bunlardan başka şeylerin, yani meselâ şehvetler ve ıderliğin lezzetini bulmuşlar. Fakat kendisine marifet lezzeti gâlib olan kimse, diğer lezzetleri mağdûp olur ve gizlenir. Şehvetler ve ıderlik lezzeti gâlib olan kimse, eğer marifet lezzetinin gâlib olmasına çalıp uğramazsa, derecesi noksana yakın olur. İylükler kefesinin ağır olmasının manası da budur.

Bil ki, hakiki nimet âhiret saadetidir. Zîrâ o, başka nimete vesile olduğu için değil bizzat arzu edilmektedir. Âhiret nimeti de dört şeydir: Biri, faniliğin aslâ bulunmadığı bir devamlılıktır. Biri de ummanın aslâ karşımadığı bir sevinçtir. Biri de, sükun ve cehâletin bulandırmadığı bir ilumdur. Biri de, fakirlik ve ihtiyacın yal bulmadığı bir zenginliktir. Hakiki nimet budur. Dünyada nimet saydıkları herşey, bu nimete vesile olduğu içindir; kendisi bizzat istendiği için değildir. Tam nimet de başkası için değil, bizzat istenen nimettir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki, «Hayat, âhiret hayatıdır.» Resûlullah bu hadisi bir defa dünya sıkıntılarına karşı kendini teselli etmek için, şiddet yerinde buyurmuştur. Bir defa da çok zengin yerinde buyurmuştur. Şöyle ki; Veda hacında din kemâline erişip bütün insanlar ona yüz tutmuştu. Kendileri de bir devanın üstünde idiler. Bırçek insanlar, kendisine hac işlerini sormaya koyulmuşlardı. Resûlullah kendileri de bu kemâli görünce, mezkûr hâdisi buyurdu ki, kalbi dünya lezzetine bağlanmasın.

Bir defa da birisi: «Ya Rabbi, sendem nimetle tamamanı isterim.» deyince, Resûlullah: «Nimetin tamama nedir?» buyurdu. O kimse: «Bilmem, beyân beyar, ya Resûlullah!» dedi. Resûlullah: «Nimetin tamama cennete girmendir.» buyurdu. Dünyada olup da âhirete vesile olmayan nimetler, hakikatte nimet değildir.

Âhirete vesile olanlar onaltı kısımdır: Dördü kalbde, dördü beden-de, dördü bedenün dışında, dördü de bu onaltı şeyi bir araya getirenlerdir. Kalbde olanlar: Mükâfefe ilmi, Muamele ilmi, İffet ve Adalet-tir. Mükâfefe ilmi, Allah Teâlâ'yı, onun sıfatlarını, melekeleri ve peygamberleri bilmektir. Muamele ilmi, bu kitabın Mühlikât rûkûnünde ve muameleât rûkûnünde anlatıldı. Ve din yolunun konaklarıdır. Nite-kim Münciyyet rûkûnünde anlatılmıştır.

Muamele ilmi dediğimiz bütün bunları bilmektir. İffet ise, insan-ın güzei ve tam ahkâk kazanması ve şehvetler ve garâbı kuvvetini kırmasıdır. Adalet, şehvetleri ve garâbı tamamen ortadan kaldırmak ve —ka, bu zarardır— kendine musallat etmek, haddi aş-tırmamaktır ki, şehvet başa geçip tağyan etmesin. Belki onu itidal te-razisinde tutmalıdır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Tartı ve ada-lete nâmi aşmayasınız. Tartıyı doğru yapınız. Tartıyı eksik tutma-

yınmaz» (Rahman süresi, Ayet: 8-9) Bu bedendeki dört şey bulunmadan nimetler tamamlanamaz. Bedende olan nimetler de dört tane: Sağlık, kuvvet, güzellik ve ömürdür. Ahiret saadetine, sağlık kuvvet ve uzun ömre ihtiyacı olduğu gizli değildir. Zira ilim, amel, güzel ahlak ve insanın kalbindeki ahlakları, tam manasıyla ele geçirmek bunlarsız mümkün olmaz. Ama güzele ihtiyac az olur. Fakat güzellerin işi daha çok yürür. Güzellik de iş görmek için mal ve mevki gibidir. Dünya işlerini kazanmak için iş yarayan herşey, ahiret hususunda da iş yarar. Zira dünya imkânları ahiret için zaman bulmaya sebep olur, zaten dünya ahiretin tarladır.

Bir de zahiri güzellik, bâtinî güzelliğin dehidir. Zira zahiri güzellik doğum zamanında meydana gelen bir inkıyet nêrudur. Umumiyyetle zahiri güzellik «ökmekmel olınca bâtinî güzellik de mükemmel olur. Bunun için demişlerdir ki: «Hic çıkıkla gömmezsin ki, içindeki sıfata, zahirinde olan şekilden güzel olma.» Resûlullah buyurur ki: «İhtiyacınızı güzellerden isteyiniz.» Hz. Ömer de buyurur ki: «Bir yere elçi gönderirseniz, adı, sanı ve kendisi güzel olan kimseyi gönderiniz.» Fakihler demişlerdir ki: «Eğer namazda imamlık yapmak isteyen kimseler, ilimde, kıyâta ve takvâda beraber olurlarsa, hangisi güzel, kıyafeti güzel olursa, o imamlık yapar.»

Bil ki, güzelliğten maksat, şehveti harekete getiren güzellik değildir. Zira bu güzellik kadınların sıfatıdır. Belki insanların kalpleri ve gözleri nefret etmeyecek kadar boyu posu tam ve süretinin düzgün ve mütenasip olmasıdır.

Bedenin dışındaki nimetlere geçince, onlara ihtiyac vardır. Onlar mal, itibar, hanım, akraba, hâşmet ve nesettir. Ahiretin mala ihtiyacı şu sebeptendir ki, fakir olan kimse, bütün vaktini geçimini sağlamakla harcar, rıskına bulmağa uğraşır. Bu durumda ilim ve amele nasil zaman bulsun. O hâlde kıfâyet miktarı mal dışın nimetlerinden. Mevki ve itibara ihtiyac ise şunun içindir ki, mevki ve itibarı olmayan kimse, daima zellî ve aşağı görülür, düşmanlarından emin olmaz. O hâlde âfet, mevki ve itibarın fazlalığındadır, lüzumu kadar olan mevki ve itibar değildir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Sabahleyin kalktığında düşmanından emin olup o günün rıskına sahip olan kimse, bütün dünya onun olur.» Bu mertebe de mal ve itibar olmadan mümkün olmaz. Resûlullah yine buyurdu ki: «Mal, Allah'a takvâ için ne güzel yardımcıdır.» Hâşm ve çocukların nimet olması şunun içindir ki, kişinin harâmı birçok işlerden ve şehvet şerrinden kurtulmağa sebep olur.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Erkekler için uygun kadınlar ne güzel yardımcıdır.»

Hiz. Ömer: «Ya Resûlullah, dünya malından ne lâzıyayım?» diye sorunca, Resûlullah: «Zikreden dil, şükreden kâlb ve uygun kadın.» İyi evlât ise, ölümden sonra hayır duasına sebep olur. Hayatta ise geçimine yardımcı olur. Zira iyi evlât, kişinin eli, ayağı, kolu ve karnadı

rına (Muhammed sûresi, âyet: 17) âyet-i kerîmesî de yine bu mânâyı bildirir.

Üçüncü derece: Hususînin hususîsi olan bir hidâyettir. Bu peygamberlik ve velîlik âleminde meydana gelen hidâyet nurudur. Bu Hak Teâlâ'nın yoluna değil zâtına hidâyette olur. Bu öyle bir şükilde olur ki, kendisi bu dereceye ulaşmadan akıl buna erişik edemez. «Âlâh'ın hidâyet yolu, doğru yoldur.» (Bakara sûresi, âyet: 120) âyetinden kastedilen hidâyet budur. Yâni Hakk'ın yoluna değil, kendine uşgnaktır. Mutlak hidâyet budur. Şeriat âleminde bu hidâyete hayat denir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Bâğ üâ İken dirilip ona insanlar arasında yürüyeceği bir nûr verdiğimiz kimse, karamlıklara dalmış ve bir türlü de oradan çıkamayan kimseye benzer mi?» (En'am sûresi, âyet: 123).

2 — Ruşd: Salikte (Allah yolunda ilerleyen) hidâyette beyân olunan yolda yürümek arzusu olmaktır. Nitekim âyet-i kerîme'de: «Ela Hz. İbrahim'e ruşdünü verdik.» (Enbiya sûresi, âyet: 51) buyrulur. Bu bâğ çağına erişip de mahm nâsi korumacağını bilip de korumayan çocuğa ruşd denmez. Gerçi hidâyeti bulmuştur.

3 — Tesdîd: Umurların doğru yünde kolaylıkla hareket etmesidir. O hâlide hidâyetin semeresi marifettir. Ruşdün semeresi de istek ve irâdedir. Tesdîdün semeresi ise kudret ve harekettir.

4 — Te'yîd: Gayb tarafından yardım göndermekten, bâtında tez bastiretâ, zahîrde kuvvettî, kudretlî ve hareketlî olmaktan ibârettir. Nitekim âyet-i kerîme'de «İlâhî semî Cebdîl ile desteklemiştim.» (Mâide sûresi, âyet: 110) buyrulur.

İsmet de te'yîde yakındır. İsmet, bâtında, kendisine günâhtan alıkoyan bir engelün meydana gelmesi ve o yolun delâletini o engel sebebiyle anlayıp sonunda neye karar edeceğini bilmesidir. Nitekim âyet-i kerîme'de: «And olsun ki, kadim Yusuf'a niyetlî idi. Rabbinden bir burhan îharat (ihbar) görmeseydi, (belki) Yusuf da ona gidecekti.» (Yusuf sûresi, âyet: 24) buyrulur.

Ahîret arzı olan dünya nimetleri bu anlatılanlardır. Bu sebeblerin de sebebleri vardır. Sonunda bütün sebebleri yaratan Allah'a ulaşır. Süsâlenin bütün halkalarını anlatmak uzun sürer. Burada bu kadarıyla kifâle olunsun.

Bâ ki, insanların şükûrde kusur etmeleri iki sebepten ileri gelir: Bir, Allah'ın nimetlerinin çokluğunu bilmesiz. Halbuki Allah'ın nimetlerinin haddi, hesabı yoktur. Nitekim âyet-i kerîme'de «Allah'ın nimetlerini sayacak olursanız, bîhremersiniz.» (Nahl sûresi, âyet: 18) buyrulur. İhyâ kitabında yemekle ilgili olan bazı nimetler zikredildi ki ona kıyas ederek Allah'ın bütün nimetlerini bilmenin mümkün olmadığı anlaşılan. Bu kitap o tafsîlâtâ mûsâit olmadığı için kısa anlandı. Diğer sebeb de, insan umumî olan nimetleri nimet saymayıp ona şükretmez.

Meselâ şu lâtif hava ki, insan içine çekince, rubu onunla tazeleşir ve kalb hareketli onunla medetlî olur. Eğer bir nefes ondan kesil-

Erse, helâk olur. Bu nimeti nimet olarak bilmez. Bunun gibi yücelik nimet vardır ki, onları nimet olarak bilmez. Ancak onu bir saat bir kuyuda hapsederlerse, ki havası ağır olduğu için nefes alamaz. Yahut havası çok sıcak bir hamama hapsedip onu birkaç saat o hâlde bırakırsa, o zaman teneffüs ettiği serin havanın kıymetini takdir eder. Hattâ gözü açtırmadan, yahut kör olmadan gören gözünün kadriyi biliş şükretmez. İnsan huysuz bir köleye benzer ki, ona dayak atmazlarsa, nimetin kadriyi bilmez, gâfil ve serkeşliği artar.

O hâlde tedbir şudur ki, Hak Teâlâ'nın nimetlerini daima kalbimde tazelemeli, onu bir an unutmamalıdır. Nitekim İhyâ kitabında onun tafsili beyân edilmiştir. Bu tedbir kâmil insanların tedbidir.

Nakış insanların tedbiri ise, hastane ve mezarlıkları seyredip çeşitli belâları görmektir. Böylece kendinin o belâlardan salim olduğu-
nu anlayıp şükreder. Mezarlığa varınca, şöyle düşünülmelidir ki, bütün ölenler dünyada bir gün yaşamak ve o gün içinde, kaçırdıkları amel-
leri tekkî etmek hâzetine çökerler. Fakat o hâzetleri fayda vermemektedir. Sana ise bu kadar çok saat ve uzun günler vermişlerdir. Fakat sen bunun kadriyi bilmiyorsun.

Hava, güneş ve gören göz gibi umûmî nimetlere şükretmeyen kimse, bütün bu nimetleri mal gibi kendine mahsus şeyler sanır. Bunun sadere tehâletten ileri geldiğini bilmelidir. Zîrâ nimet umûmî olmakla nimet olmaktan çıkmasa, Hattâ eğer düşünürse, kendisine mahsus sonsuz nimetlere sahip olduğunu da anlar. Zîrâ kendi aklı gibi akıl olmadığınca, kendi ahlâkı gibi ahlâk olmadığınca düşünmeyen hiç kimse yoktur. Bu sebepten başkalarının akılsız ve huysuz bulur. Çünkü onlar onun gibi anlaşıyorlar.

O hâlde bunun şükürü ile meşgûl olmalı ki, insanların gıybetiyle meşgûl olmamalıdır. Belki hiç kimse yoktur ki, insanların muttali olmadığı, yalnız kendisinin bildiği çeşitli ayıp ve kusurları olmasın. Allah Teâlâ onun kusur ve ayıplarını perdesiyle gizlemiştir. Eğer insanlar, onun hatırasından geçenleri bilselerdi, çok rezillikler olurdu.

O hâlde bunlar o kimseye mahsus nimetlerdir, onların şükürünü yapmalıdır. İnsan, daima mahrum olduğu şeylere bakıp böylece şükürden yoksun kalmak ister. Hakkı olmadığı hâlde kendisine ihسان edilen nimetlere bakmak istemiyor.

Bir kimse bir azıcın (büyüğün) huzaruna vardı ve fakirlikten şikâyet etti. Azıc dedi ki, onbin akçe olup da göcün olmamasına razı mısın? O kimse, hayır dedi. Azıc akılsız olmasa, razı mısın? Hayır, dedi. Kulağın olmasa, ister mısın? Hayır, dedi. Elin olmasa, ayacağın olmasa razı mısın? Hayır dedi. Azıc: «Allah'ta sende kesin cılıbin akçe alacağı vardır. O hâlde niçin şikâyet ediyorsun.» dedi. Belki insanların çoğuna, kendi hâlini filânın hâline değiştir mısın? deseler, razı olmaz. Hattâ insanların çoğusunun hâline razı olmasa. Kendisine verilecekler, insanların çoğuna verilmemişse, şüpheş şükür yapılmalıdır.

Bil ki, belâya da şükretmek gerekir. Zira küfür ve günahattan başka bir belâ yoktur ki, onda bir hayır olmasa mümkün olmasın. Sana hayırlıdır, fakat sen bilmiyorsun Allah bilir. Hattâ her belâda beş türlü şükür lâzımdır:

1 — Vâki olan musibetin dünya hususunda olup din hususunda olmadığına şükretmelidir. Bir kimse, Sehl-i Tüsterî'ye: «Evime harsız girip bütün eşyama çaldı.» dedi. Sehl, «Eğer şeytan kalbine girip imanına alseydi, ne yapardın?» dedi.

2 — Hiçbir belâ yoktur ki, daha beteri olmasın. O hâlde daha beteri olmaşına şükretmelidir. Bin sopa varusmaya müstahak olara yalnız yüz sopa vurular, şükretmesi yerinde olur. Büyük zatlardan birinin bağına bir leğen küll döküldü. Buna şükretti. «Ateşe müstahak idim, küll ile sulhetildim. Bu tam bir nimettir.» dedi.

3 — Dünya cezalarından ağır olmayan hiçbir âhiret cezası yoktur. O hâlde dünyada caza çaktığına şükretmelidir. Çünkü dünyada çaktığı ceza ile kıyametin daha ağır cezalarından kurtulmuştur.

Resûlullah buyurur ki: «Dünyada cezalandırılan kimsa, âhirette cezalandırılmaz.» Zira belâ günahlara keffâret olur. Belâ çekmekle günahlardan temizdenince öbür dünyada cezalandırılmaz. O hâlde sana set kurup veren ve senden kan alan doktora teşekkür etmelisin. Zira bununla gerçi zahmet çekersin, fakat bu zahmetle bundan daha büyük zahmetlerden kurtulursun.

4 — Bu musibet Levh-i Mahfuz'da senin için yazılmıştı; o hâlde şübhesisz yoluna çıkacaktır. Yoksa bertaraf olup oradan kurtulunca, şükretmek yeri olur. Şeyh Ebû Saîd Ebu'l-Hayr bir defa merkepten düşünce, «Elhamdülillâh» dedi. Niçin hamdediyorsun? dediler. Dedi ki, merkepten düşmek yolumuzda var idi, oradan kurtulduk. Yani eselde böyle olacağı takdir ediliymişti. O hâlde muhakkak olacaktı. Olunca atılmışmış oldu.

5 — Dünya musibeti iki yönden âhiret sevâbına sebep olur. Biri, şudur ki, dünya musibetinin sevâbı büyüktür; mîtekâm hâdiste gelmiştir. Diğer, bütün günahların hep dünya ile yakınlık ve sevgi kurmaktır. Böyle olıyorsa, cennet gibi olur; Allah'a kavuşmak ise zindan gibi olur. Dünyada kim belâlara döşer olursa kalbi dünyadan nefret eder. Her belâ Allah Teâlâ tarafından kula gönderilen bir terbiyecidir. Çocuk tam aklını aldığı zaman, kendisine verilen terbiyenin faydalarını anlar.

Hâdiste: «Allah Teâlâ kendi dostlarının hatırasına belâ ile sorar. Tıpkı siz hastalarımızın hatırasına yemek ve içmeikle sorduğunuz gibi.» Bir kimse, Resûlullah'a: «Benim mahumu akıldır.» dedi. Resûlullah: «Mahı zayıf olmayan, bedeni hastalanmayan kimsede hayır yoktur. Zira Allah Teâlâ kuluna sevdiği zaman, onun üzerine belâ yağdırır.» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Cennette çok dereceler vardır ki kul kendi çabasıyla onlara erişemez. Allah Teâlâ ona bir belâ musallâf edip böylece onu o dereceye eriktirir.»

Bir gün Resûlullah gökyüzüne baktı, gülümse-di ve: «Allah Teâlâ'nın mü'min hakkındaki hükmüne şaşıyorum. Eğer nimetle hükmederse mü'min rizâ olur, onu seçer. Eğer belâ ile hükmederse, onu da tercih eder. Yâni belâyı şukur ve nimete şükreder. Bunun ikisi de onun hakkında hayırdır.» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Dünyada sıhhatli olanlar, kıyamet gününde belâyı uğrayanların büyük derecelerini gördüce, dünyada beden etle-rinin ısrakla koparılmasını, sıhhatle tercih ederler.»

Peygamberlerden biri: «Ya Rabbi, kâfirlere nimet, mü'minlere de belâ yağdırıyor-sun. Bunun hikmeti nedir?» diye sorunca, Allah Teâlâ buyurdu ki, «Kullar benimdir. Belâ ve nimetler de benimdir. Mü'min-lerin günahı vardır. Onların ölürken temiz ve günahsız olarak bana kavuşmalarını dilerim. Bunun için bu dünyada onlara belâyı musallat edip günahlarına keffaret yaparım. Kâfirlerin de dünyada birçok iyi-likleri vardır. Onun karşılığını dünya nimetleriyle vermek isterim ki, bana geldiklerinde üzzerimde, hiç hakları kalmıy-sın. Böylece onlara tam ceza veresim.» «Kötülük yapan, onun sebebiyle cezalandırılır.» âyet-i kerimeni nazil olurca, Hz. Süddik (r.a.): «Ya Resûlullah, biz bundan nasiil kurulsunuz» dedi. Resûlullah: «Hasta olursanız, yuhut üşütölü çekerseniz kurtulursunuz. Mü'minlerin günahının cezası bu-dur.» buyurdu.

Hız. Süleyman'ın bir oğlu vefat edince, çok üzüldü. İki melek bir-birine baksın şekilde onun huzuruna geldiler. Biri dedi ki: «Bir yere tohum ektim. Bu adam çiğnedi ve heder etti.» Öbürü de, «Bizim ana yolumuzda ekmişti, sağında, solunda yol olmayınca çiğnemek zorun-da kaldım.» dedi. Süleyman: «Niçin tohumu ana yola ektin? Ana yola ekilen tohumun heder olup çiğnemeceğini bilmiyor musun?» dedi. O kimse Hz. Süleyman'a: «Sen de, insanın ölümün ana yolunda oldu-ğu bilmiyor musun? Ölümlle helâk olmayacak hiçbir nefis yoktur. Ni-çin üzülür, matem elâtesini giyersin?» dedi. Bunun üzerine Hz. Süley-man terbe ve istiğfar edip matem elâtesini çıkardı.

Ömer bin Abdülâzîz, oğlunun hastalamp ölüm yatağında yatışın-gı görünce, «Oğlum, senin benden önce gidip benim terazime konma-na, benim senden önce gidip senin terazine konmandan çok severim.» dedi. O da: «Baba, ben de senin istediğini isterim.» dedi.

İbn-i Abbas'a, kızının öldüğünü haber verdiklerinde, «Bir avret ö-tüldü, techiz masrafı kıfayet etti ve peşin sevap hasıl oldu.» dedi ve kalkıp iki rek'at namaz kıldı ve: «Allah Teâlâ: "Sabir ve namazla yar-dam edilm" (Bakara sûresi, âyet: 153) buyurmuştur. Biz her ikisini de yerine getirdik.» dedi.

Hatem-i Asam der ki: «Allah Teâlâ kıyamet gününde dört kim-seyi, dört sınıfa defil gösterir: Hz. Süleyman'ı zenginlere, Hz. Yusuf'u kölelere, Hz. İsa'yı fakirlere ve Hz. Eyyub'u belâ sahâbelerine.» Şükür ilminden bu kadarla ıktisâ edelim.

ÜÇÜNCÜ ASIL

KORKU VE RECA

Bu ki, havf (korku) ve recâ (ûmid) dîn yolunda ilerleyenler için iki kanat gibidir. Bütün beğenilen makamlara bunlarla ulaşılır. Zira Allah Teâlâ'ya kavuşmaya engel olan geçitler çok yüksektir. Balâkin (ilerleyen) ümid pürü, Allah'ın kavuşmak lezzetini beklemedikçe, o geçitler aşılamaz. Cehennem'in yolu olan gehvetlerin fitnesi gâlib, hileli çok, tuzakı gayet cazibetir ve kurtuluş çok zordur. Havf (korku) kalbe gâlib olmadan ondan kaçınmak zor olur. Bunun için havf (korku) ve recânın (ûmid) fâizli büyüktür. Çünkü recâ kulu Allah tarafına çeken bir yular gibidir. Korku da sür'atini sağlayan bir kanat gibidir.

O hâlde biz önce recânın hükmünü, daha sonra da havfın hükmünü hayân edelim.

İBADETTE ÜMİDİN FAİDESİ

Bu ki, Hak Teâlâ'nın fazl ve keremi ümidiyle yapılan ibâdet, ceza ve ıstâp korkusundan yapılan ibâdetten hayırlıdır. Zira ümitten sevgi doğar. Sevgiden yüksek makam da yoktur. Korkudan ise nefret ihtimali olur.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Herkes gülsün, Allah Teâlâ'ya hüsn-ü zanda bulunsun.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: "Ben, kulunun zannettiği gibiyim. Onlara da ki, istedikleri gibi zannetsünler.»

Resûlullah, can vermekte olan bir kimseye: «Kendini ne hâlde buluyorsun?» buyurdu. Hasta: «Günahlarımdan korkuyor ve Allah'ın rahmetini ümid etmekteyim.» dedi. Resûlullah: «Böyle zamanda havf (korku) ve recâ (ûmid) biraraya getirenler, Allah Teâlâ, korktukları şeyden emin eyler ve umdukları şeyi onlara verir.» buyurdu.

Allah Teâlâ Yakub Peygambere vahiy gönderdi ki: «Yusuflu senden niçin ayırdığımı biliyor musun? Sen: "Korkarım ki, onu kurt yer" dedin. Niçin kurttan korkudan ve benim koruyacağımı ümit etmedin? Ve kardeşlerimin gâflerini düşündün, niçin benim korumaımı düşünmedin?»

Hı. Ali, bir kimsayı gördü ki, günahlarının çokluğundan ümitsiz olmuş. «Ümitsiz olma. Zira onun rahmeti senin günahından büyüktür.» buyurdu.

Resûlullah buyurur ki: «Kıyâmet gününde Allah Teâlâ bir kula: "niçin yasak şeyleri gördünce sakınmadın," diye hitâp edecek. Eğer o kulan dîlâne kudret verip "insanlardan korktum ve rahmeti ümit ettim" derse, Allah Teâlâ ona rahmet eder.»

Resûlullah, bir gün ashabına: «Eğer siz benim bildiğim şeyleri bilseydiniz, çok ağlayıp az gülerdiniz ve çöllerde dolaşp ellerinizle göğsünüzü vurup İeryâdû figân ederdiniz.» buyurdu. Ashabı bu sözü duyunca çok üzdüler ve İeryâdû figân ettiler. Bunun üzerine Cebrâil nâzil olup vahy getirdi ki, «Hak Teâlâ buyurdu ki, niçin kullarımı benden ümitsiz ediyorsun?» Bunun üzerine Resûlullah dışarı çıktı ve Hak Teâlâ'nın fazlını sonsuz ümitler verdi.

Allah Teâlâ, Davud'a (a.s.) vahy gönderdi ki: «Beni sev ve kul-
lucumun kalbine de sevdire.» Davud: «Allahum, seni nasıl sevdireyim?» dedi. Allah Teâlâ, «Benim fazlımı ve nimetimi onların kalbine at; ben-
dem gördükleri iyilikleri anla.» buyurdu.

Yahya bin Eksem'i rüyada görüp: «Allah Teâlâ sana nasıl muamele eyledi?» diye sordular. Yahya dedi ki: «Hak Teâlâ beni sual yerinde durdurup: "Ey seyh, sen şunları şunları yaptın" deyince, kalbimi çok korku kapladı ve: "Allahum, seni bana böyle tanıtmadılar" dedim. Allah Teâlâ: "Ya nasıl tanıttılar?" buyurdu. Dedim ki, "Bana Abdurrazak ona Zühri, ona Enes, ona Resûlullah, ona Cebrâil, ona Cenâb-ı Hazret Allah bildirmişti ki: "Ben kuluma rızmettiği ve beklediği gibi muamele ederim." Ben rahmet bekliyorum. Allah Teâlâ buyurdu ki, "Cebrâil doğru söyledi. Benim Resûlüm doğru söyledi. Enes doğru söyledi. Zühri doğru söyledi. Abdurrazak doğru söyledi ve sen doğru söyledin. Sana rahmet kaldım." ve bana hifât kerametini giydiren cennet hizmetçilerini yanına gönderince, o kadar sevindim ki, o sevinci hiç göstermiştım.»

Hâdisle gelmiştir ki: «Beni İsrâîl'den bir gurup insanları Allah'ın rahmetinden ümit kestirip onlara çok darlık göstericilerdi. Hak Teâlâ kıyâmet gününde o guruba: "Siz benim kullarımı benim rahmeti-
menden ümitsiz ettiğiniz gibi, ben de (bugün) sizi rahmetimden ümitsiz ederim" buyuracak.»

Yine hâdisle gelmiştir ki: «Bir kimse bin yıl cehennem ateşinde kaldıktan sonra "Ya Hannan, ya Mennan" der. Allah Teâlâ Cebrâile ferâm edip "Gül, o kulunu yanına getir" der. Cebrâil onu Allah'ın huzuruna getirir. Allah Teâlâ: "Cehennemî nasıl buldun?" diye sorar. O kimse: "Allahum, çok fena buldum" der. Allah Teâlâ: "Onu geri cehenneme götürün" diye ferâm eder. Onu cehenneme götürmek istedikleri zaman, arkasına dönüp bakar. Allah Teâlâ: "Niye bakıyorsun?" deyince, "Beni cehennemden çıkardıktan sonra geri göndermiyeceğinizi ummuştum" der. Allah Teâlâ: "Onu cennete götürün" der ve o kurtuluş ümidi ile kurtulur.»

RECÂNIN HAKİKATI

Bil ki, gelecekteki bir iyiliği beklemeye recâ (ümid) denir. Bazen buna temennî de denir ve bazen de ahmaklık ve gurur denir. Ahmaklar bunları birbirinden ayıramayıp hepsinin ümid olduğunu sanırlar. Halbuki öyle değildir. Recâ iyidir; fakat hepsi değil. Belki, güzel to-

humu sürülmüş ve tertibe edilmiş toprağa ekip toprağı çaladan, dikenden temizleyip zamanında sulayan kimse, o ekinin ürün almayı beklemesi gibi olan reccâ iyidir.

Eğer Allah Teâlâ bunu, semavî âlemden korursa, bu beklemeye umîd denir. Eğer çürümüş tohumu ekip yahut sürülmemiş yere eker, yahut toprağı çaladan, dikenden temizlemez, veyahut ona su vermez ve ondan ürün almayı beklerse, buna gurur ve ahmaklık denir; ümid ve reccâ denmez. Eğer güzel tohumu temiz toprağa atar ve toprağı çalı ve dikenden temizler, fakat su vermez ve yağmurun yağmasına beklerse, buna temenni derler.

Eğer yağmur yağmayan, fakat yağma da imkânsız olmayan bir memlekette olursa, buna da temenni denir. Bunun gibi, eğer iman tohumunu kalb sahnesine atar, kalbi kötü ahlaktan temizler, taata devam etmekle iman ağacına sular ve Hak Teâlâ'nın fazlıyla ölm arunda ifetten uzak kalıp bu hâde bekleyip imanını selâmetle kurtarırsa, buna ümid denir. Bunun işareti, gelecek zamanda nûmûdîn olan her şeyde kusur etmemek ve kusursuz çalışmaktır. Zîrâ ekinin bakımında ihmâl göstermek ümitsizliğe sebep olur. Bakımı tamamıyla bırakmak da ümitsizlikten öeri gelir. Ama eğer imanın tohumu çuruk olur, yani tam yakını olmaz, yahut kalbi kötü ahlaktan temiz olmaz ve onu taatla sulamazsa, ondan rahmet hâsi olmasını reccâ (ümid) etmek ahmaklık olur, ümid olmaz.

Nûrîkîn Resûlullah buyurur ki: «Ahmak, nefes havasına uyup da Allah'tan rahmet bekleyen kimsedir.» Hatîâ Allah Teâlâ: «Peygamberlerden sonra kitaba vâris olanlar, hâlâ dünya ile uğraşmaktadırlar ve Allah Teâlâ bizi mağflret edecek demektedirler.» diye onları kötülermektedir.

O hâde kulan ihtiyarı ile ilgili bütün sebeblere riayet ettikten sonra neticeyi beklemek reccâ olur. Sebepleri ihmâl edip neticeyi beklemek ise ahmaklık ve gurur olur. Eğer sebebler ihmâl edilmaz, fakat yağmur olmazsa, o vakit temenni ve arzu olur.

Resûlullah buyurur ki: «Din işleri temenni ile doğru gelmez.» Terte eden kimsenin, tevbesinin kabul olmasını ümit etmelidir. Terve etmeyip de günah sebebiyle üzülür ve Hak Teâlâ'nın rahmetini bekler ve tevbenin müyesser olmasına ümit ederse, bu reccâ olur. Zîrâ onun üzülmesi tevbesine sebep olur. Ama eğer üzülmeden tertve etse yine gurur olur. Gerçi akıllılar buna ümit ve reccâ diyorsa da değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'a ve Resûlüne gerçekten inanıp vatanlarından hicret ederek Allah yolunda savaşanlar (yar ya) işte onlar Allah'ta rahmetini, umurlar.» (Bakara sûresi, âyet: 218).

Yahya bin Muazz der ki: «Cehennem tohumunu ekip de cennet reccâsında bulunankar; asiler hilâfı yapıp da kâatîlerin makamını arzu edenler ve amelsiz sevâb verilmemesini ümit edenlerden daha ahmak kimse yoktur.»

Zeyd'ü'l Hayî adında birisi Resûlullah'a «Allah'ın iyilik dilemediği ve iyilik dilemediği kimselerin iharatı nedir?» diye sordu. Resûlullah: «İlgerün sahâbâeyin kalkışında ne niyetledin?» buyardı. Zeyd: «İyilik yapmak istiyorum. İyi insanları sevmeğe istiyorum ve eğer iyi bir iş çıkarsa, hemen yapmak niyetindeyim ve onun sevâbenâ kesin, olarak, insanırım. Eğer o hayır işi kaçırırsam, üzülürüm.» dedi. Resûlullah: «Allah Teâlâ'nın iyiliğini istediği kulun hadî bu anlatığındır. Eğer Allah senin iyiliğini dilemeseydi, seni başka bir işe sevk edip dünya vâdilerinin hangisinde helâk etmeğe dîlese, helâk ederdi.» buyurdu.

RECÂ'YI ELDE ETMENİN İLACI

Bil ki, iki sınıf insanın dışında hiç kimsenin recâ ilâcına ihtiyacı yoktur. Biri, günâhının çokluğundan ümitsiz olduğu için, tertem kabul olmasa diye tevbe etmeyen kimsedir. Diğeri de, taat ve ibâdetle aşırı çaba göstermek ve takat getiremediği zühd ve takvâda uğramakla nefsinin helâk olmak derecesine yaklaşarak kimsedir. Bu itibarla bu iki kimsenin recâ ilâcına ihtiyacı vardır. Ama gâfilere recâ ilâc değil, belki öldürücü zehir olur. İnsanların çoğunda recâ iki sebebe olur:

Birinci sebep: Dünyadaki acap işleri, bitkilerin, hayvanların acap yaratılışına ve nimetlerin çeşitlerine düşünmektir. Nitekim şükür kısmında beyân edilmiştir. Böylece daha ötesi olmayan rahmet ve inâyeti görmektir.

Meselâ: Önce kendi vücuduna bakmak, kendi vücuduna lâzım olanların nasıl yaratıldığını bilmelidir. Hattâ baş ve kâlf gibi zarûrî olan şeyleri, yahut el ve ayak gibi zarûrî olmayıp fakat ihtiyaç duyulan şeyleri, yahut da duvak kırmızılığı, kaş eğriliği, göze ziyahlığı, göz kapaklarının birbirine uygunluğu ve kırıpkıların düğün olması gibi sadece şâs için olan şeyleri düşünmelidir. Ve şöyle düşünmelidir ki, bu rahmet bütün hayvanlara kânnmıştır. Hattâ bir arıda ne kadar güzel şeyler yaratmıştır: Uruvlarının birbirleriyle mütenezip olması, güzel renkler ve ona verilen idrâk. Hattâ kendi yuvasına nasıl yapacağını, içinde nasıl toplayıp yiyecek yapacağını, reislerine nasıl itaat edeceğini, reislerinin onları nasıl idâre edeceğini öğretmiştir. Zahirinde ve bâhirinde böyle acap ve garîp şeylere bakın ve herşeyin yaratılışını düşünen kimse, Allah'ın (c.c.) rahmetinin ümitsizliğe düşmekten yahut hâfın (korku) gâlp olmasından büyük olduğunu anlar. Bunu düşünen kimsede korku ile recâ beraber olmalıdır. Hattâ recâ'nın gâlp olması da câzîdir. Çünkü Allah'ın (c.c.) lutâf ve rahmetine nihayet yoktur.

Büyük zâtlardan biri der ki, «Kur'an'da Müdayene (borçlanma) âyetinden daha çok recâyâ yakın hiçbir âyet yoktur.» Zîrâ inen âyetlerin en usunu Müdayene âyetidir. Allah (c.c.) kulların malını korumak için en uzun âyeti gönderip borç alma ve verme işini bize mûm-

kân kılınca, o hâlde diğer hususlarda nasıl inkiyafını esirger ve bütün kullarını cenneteme gönderir. Recâyâ sahip olmak hususunda bu, çok büyük ıktıdır. Fakat herkes bu dereceye ulaşmaz. Çünkü Allah'ın (c.) görüp işlerini düşünüp ondan rahmet ve ümit manâsına ulaşmak, herkese müyesser olmaz.

İkinci sebeb: Recâ hakkında gelen âyet ve hâdisleri düşünmektir. Bu âyet ve hâdislerin sayısı çoktur. Nitekim Kur'an-ı Azim'de: «Hıfırlınız benim rahmetimden ümidiniz olmağ...» (Zümer sûresi, âyet: 33). «Melekler, sizin için af diliyorlar.» (Şûrâ sûresi, âyet: 5) ve: «Cennetimi kâfirler içindir, ama siz onunla korkutuyorsunuz.» (Zümer sûresi, âyet: 16) buyurulmaktadır. Resûlullah, ümmetine mağfi-ret dilemekten hiç boş kalmamış. Tâ ki, «Senin Rabbin insanların zulümleri af edicidir.» (Rad sûresi, âyet: 6) âyeti indî. «Rabbim ya-kında sana ilâhın edecek ve sen de hoşnud olacaksınız.» (Ed-Duha sû-resi, âyet: 5) âyeti inince, Resûlullah: «Ümmetimin bir kişi cehennemde olursa, Muhammed razı olmasın.» buyurdu. Bunlar gibi âyet-ler çoktur.

Hâdislere gelince, Resûlullah buyurur ki: «Benim ümmetimin bağışlanmıştır. Onların azabı musibet ve zelpeli gibi dünyada olur. Kâ-yâmet günü gelince, her birinin eline bir kâfir verilir ve bu cehennemden fedadır (yerine girecek) demir.»

Yine buyurdu: «Senna, cennetim hararetinden bir hararettir ve mâ'minin cehennemden nakli olur.»

Enes (r.a.) der ki, Resûlullah buyurdu: «Ya Rabbî, benim ümmetimin hesabını benden sor; onların, kütübünü benden başka kimse bilmesin, dedim.»

Allah (c.) buyurdu ki, «Onlar benim ümmetimin ise, benim de kul-larımdır. Ben onlara daha merhametliyim. Ne senin, ne de başkasının onların kütübünü bilmesini istemem.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Benim yaşasam gibi ölürüm de sizin için hayırlıdır. Eğer yaşasam, size şeriatı öğretirim, eğer ölü-rem, amellerinizin bana arzedilir. İyi amelleriniz için hamd ve şükür ederim. Kötü ameller için de mağfi-ret dilerim.»

Bir gün Resûlullah: «Ya Kerime'l-af» dedi. Cetrkil, «Dünya manâsını bilir misin? Kötü amelleri affeder ve yerine iyi amelleri ve-rir demektir.» dedi.

Yine buyurdu ki: «Kal günah işleyip de istiğfar edince, Allah (c.) der ki, ey benim meleklerim, bakın, benim kulum günah işlemiş-tir fakat hafif ile recâ arasındadır ve günahı ile onu muahaze edecek veya günahını bağışlayacak bir mevâze olduğunu bilir. Sizler şahit olun, onu yarhâdam.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.) der ki, eğer kulum gök dolusu gün-nah işler de bana istiğfar edip af umursa onu yarlıgarım ve eğer ku-lumun yer dolusu günahı olsa, benim de yer dolusu rahmetim vardır.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Günah melekleri altı saate kadar günah yazmazlar. Eğer tevbe ve istiğfar ederse, hiç yazmazlar. Eğer

terde etmez de iyi bir iş yaparsa, sağ taraftaki nuclek diğerine der ki, o günahı onun defterinden düşür ki, ben de onun karşılığında bir iyilik düşüreyim. Zaten her bir iyilik onadır, Biri gidecek dokuzu kendine kalacak.»

Yine buyurdu ki: «Kul bir günah işlerse, ona yazılır.» Bir köylü arap, eğer tevbe etse? dedi. Resûlullah: «Silerle.» dedi. Köylü arap, eğer tekrar yapsa, dedi. Resûlullah: «Yine yazılır.» buyurdu. Köylü arap, eğer yine tevbe etse, dedi. Resûlullah: «Silerle.» buyurdu. Köylü arap böyle ne zamana kadar devam eder? dedi. Resûlullah: «Kul işiğtar ettiği müddetçe, Allah (c.c.) bağışlamaktan usanmaz.» Yine buyurdu ki: «Kul bir hayır işlemek dilesa, sevâb merteği, o hayır işlemeyen üçe onun için sevâb yazar. Eğer o hayır işlese, on sevâbtan yediyüz kadar artırır. Eğer kötü bir şey işlemek dilesa, onun yazmazlar. İşlerse, bir yazırlar ve onun için de Allah (c.c.)'ın affı vardır...»

Bir kimsa Resûlullah'a: «Ben ramazan orucumu tutarım. Beş vakit namaz kılarım bundan başka bir şey yapmam. Zekât ve hac ise bana farz değildir. Zirk maddi iktidarım yoktur. Yarı kıyamette nereye olacağım?» diye sordu. Resûlullah güldü ve: «Eğer bahilimi iki şeyden korursan ki onlar bahillik ve hâsoddır— ve dilâli iki şeyden korursan, —ki onlar yalan ve gıybettir— ve gözünü iki şeyden korursan, —ki mamahremne bakmak ve Allah'ın (c.c.) mahlûkatına hakaret gözüyle bakmaktır— benihule beraber olacaksın. Eğer bunları yaparsan, benihule beraber cennete girersin ve seni el üstünde tutarlar.» buyurdu

Bir köylü arap Resûlullah'a: «Yarı kıyamet gününde insanların hesabını kim görecektir?» diye sordu. Resûlullah: «Allah Teâlâ görecektir.» buyurdu. Köylü arap, bizi kim kendisi mi? dedi. Resûlullah, «Evet.» buyurdu. Köylü arap güldü. Resûlullah: «Ne gülüyorsun?» buyurdu. Köylü arap: «Kerim olan, zafer bulursa, affeder ve hesap sorarsa büyük gösterir. Yüni aza, çağa hakmaz.» dedi. Resûlullah: «Köylü arap doğru söylerdi. Allah (c.c.) tam daha kerim hiç bir kimse yoktur. Bu köylü arap akıldır.» buyurdu. Ondan sonra: «Allah (c.c.) Kabe-i şerifi şereflî kılmuştur. Eğer kul onu yakıp yıkip taş üzerine taş bulamazsa onun suçu, Allah (c.c.)'ın evlâsından biriyle istihfaf edip küçük görmek kadar büyük olmaz.» buyurdu. Köylü arap: «Allah (c.c.)'ın dostları kimlerdir?» dedi. Resûlullah: «Bütün mü'minler Allah (c.c.)'ın dostlarıdır. «Allah, mü'minlerin dostudur» âyetini düşünün din mi?» buyurdu

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) buyurur ki, insanları, benim onlardan faydalanmam için değil, onların benden faydalanmaları için yaratırım.» Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) yaratıkları yaratmadan önce, benim rahmetim gazâbına gâlib olmuştur diye yazmıştır.»

Yine buyurdu ki: «Lâilâhe illallah diyen cennete girer. Ve son kelimesi Lâilâhe illallah olan kimseyi cehennem ateşi görmez ve sirk sıs öbür dünyaya geçen cehennemde kalır.»

Yine buyurdu ki: «Eğer hiçbir kul günah işlemeseydi, günah işleyecek başka insanları yaratır ve onları yarılığardı. Zîrâ Allah (c.c.) yarılığayı ve merhametçidir.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) kullarına olan şefkati, çok şefkatli bir ana babanın çocuklarına olan şefkâtinden daha ziyadedir.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) kıyamet gününde hiç kimsenin hatasına gelmeyecek kadar rahmet ihsâr eder. Hatta şeytan bile rahmet umarak başını yukarı kaldırır.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) yüz rahmeti vardır. Doksan dokuzunu kıyamet günü için almıştı. Bu dünyada ihsâr ettiği rahmet, yalnız bir tane. O rahmetle bu dünyadan herkesin kalbinde şefkât yaratmıştır. Hatta ananın, çocuğuna ve devanın yavrusuna olan şefkâti, o rahmet sebebiyledir. Kıyamet gününde bu rahmeti o doksan dokuz rahmetle toplayıp insanlar üzerine yayacaktır. Böylece her bir rahmet, nice yerler ve gökler tahakkaları kadar olur. O gün de cehde helâk olanların dışında hiç kimse helâk olmaz.» Yine buyurdu ki: «Şefaati, kıyamet gününde, ümmetinden büyük günahları işleyenler için almıştım. Siz zanneder misiniz ki, benim şefaati, yalnız itaatli ve takvâli kimseler içindir; belki günahkârlara ve kâtilere hulaşanlardır.»

Sa'd bin Muhammed bin Hilâl der ki: «Kıyamet gününde her kimseyi cehennemden çıkarıp Allah'ın (c.c.) huzuruna getirirler. Allah (c.c.) onlara buyurur ki, uğradığınız şey, sizin filminizden oldu. Ben kullarımdan bir kimseye zulüm edecek değilim. Tekrar cehenneme götürülmelemleri emreder. Onların biri acele olarak zincirlere doğru koşar. Diğerleri geri durur. Onların ikisini de geri çevirip sorarlar: Niçin biriniz acele ettiniz ve biriniz geri durdunuz? Acele eden Allah'ın (c.c.) fermanına karşı kusur işlemiş olurum diye korktuğum için acele ettim, der. Geri duran ise, Allah'ın bîhtarına kendisini umdum, bizi cehennemden dışarı çıkarınca, geri göndermez, diye ümit ettim, der. Bunun üzerine Allah, bunların ikisini de affedip cennete gönderir.»

Resûlullah buyurdu ki: «Kıyamet gününde bir münadi çağırır ki: "Ey Muhammed ümmeti! Ben kendi hakkımı size bağışladım. Siz de hakkınızı birbirinizle bağışlayın ki, hepimiz cennete girelimiz."»

Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde bir kimseyi doksan dokuz defterle insanların huzuruna getirirler. Her defter, uzunluğu ve genişliği gözle görülemeyecek kadar büyüktür. Hepsi onun günahlarıyla doludur. Ona, bunların hiçbirine kıraaz eder misin, melekler buna yazmakta sana zulüm ettiler mi? Hayır ya Rabbi diyecek. Bu günahlarda mazretin var mıdır? denilecek. Mazretim yoktur, ya Rabbi! diyip kendini kesin olarak cehennemlik bilecek. Allah (c.c.) buyuracak ki, senin bütün yazınmada bir sevâbın vardır, onu alıyım diyeceğiz ki, sana zulüm olmasın. Bundan sonra üzerinde "eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammede'r-Resûlullah" yazılı bir kâğıt getirirler. O kul der ki, bu kâğıt parçası bu kadar defterlere nasıl ki

fiyet eder? Ona derler ki, sana zulüm etmezler. Sonra o defterlerin hepsini bir kefeyle ve o kâğıt parçasına da diğer kefeyle koyarlar. O kâğıt parçası bütün günah defterlerini yerinden kaldırıp hepsinden ağır gelir. Zira hiç bir şey, Allah'ın (c.c.) tevhidine karşılık olamaz.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) meleklerle buyurur ki; kalbinde bir miskal kadar hayır olanı cennetinden çıkarın, Bunun üzerine çok kimseleri cennetinden çıkarırlar ve hiç öyle kimse kalmadı dediklerinde Allah (c.c.) emir buyurur ki, kalbinde yarım miskal kadar hayır olanları çıkarın. Onları da çıkarırlar. Böyle kimseler de kalmadı, dediklerinde, kalbinde zerre kadar hayır olanları çıkarın diye emir buyuracak. Kalbinde zerre kadar hayır olanlar da kalmadı diyecekler. Bundan sonra meleklerin, peygamberlerin ve mü'minlerin şefaatli başlar. —ki bütün şefaatleri kabul edilir— ve “Erkasmû'r-Rahîm'in” rahmetinden başka hiçbir şey kalmaz. Bundan sonra Allah (c.c.) kalb-i kudretliyle cennetinden bir kabza alıp bir topluluk dışarı çıkarır ki, onların hiçbirisi zerre kadar hayır etmemiştir. Hepsi kömür gibi kararmışlar. Sonra onları cennet ırmaklarından “Hayat” ırmığına bırakırlar. O ırmaktan, akar su içinde meydana gelen yeşillik gibi, temiz ve muris olarak çıkarırlar. Bayanlarında şahane inciler gibi parlayan damgalar vardır. Böylece cennet ehli bunların, Allah'ın (c.c.) hiç iyilik yapmamış anıtlarından olduklarını anırlar. Sonra Allah (c.c.) onlara, “cennete gidin. Her ne dilerseniz, size ihsan edeyim” der. Onlar, “Ya Rabbi, bize yaptığın ihsanı hiç kimseye yapmadan” derler. Allah (c.c.) “Size bundan daha büyük ihsanım vardır” diyecek. Onlar, o nedir ya Rabbi? deyince, Allah, (c.c.) “Size razıgındır ki, sizden öyle hoşnud olurum ki, bundan sonra hoşnudsuzluk vâki olmaz” buyuracak.» Bu bâbda Sahih-i Buhari ve Müslimde vardır.

Ömer bin Hazm der ki, «Peygamberimiz üç gün farz namazlarını dağında dışarı çıkmadı. Dördüncü gün dışarı çıkıp buyurdu ki: «Allah (c.c.) ümmetinden yetmiş bin kimseyi, hesapsız olarak cennete koyacağını bana vâ'detti. Ben bu üç gün içinde fazlâ istedim, Allah'ı (c.c.) gayet kerim ve rahîm buldum. Bu yetmiş binin her birinin yerine yetmiş bin daha verdi. Ben, “Ya Rabbi, benim ümmetimin bu adede ulaşır mı?” dedim. Allah (c.c.) “Bu adedi araplardan tamamlarım.” buyurdu.»

Anlatırlar ki, gazıda bir çocuğu esir almışlardı ve onu açık artırma ile satmak için delîlle vermişlerdi. Çok azrak bir gün idi. Çadırda duran bir kadının gözü o çocuğa ilişti. Çadırdan koşarak çıktı. Çadır-dakiler de arkasından gittiler. Kadın o çocuğu alıp bağrına bastı ve güneşte yanmasın diye kendini ona gölge yaptı ve feryat edip bu benim çocuğumdur, dedi. Bunu görenler, ağlayıp azladılar ve işleri bırakıp onun şefkatinin çokluğuna şaşılar. O anda Resûlullah da oraya geldi. Vak'ayı ona anlattılar. Resûlullah kadının merhametine ve onların ona şefkat edip ağlamalarına memnun oldu ve: «Siz o kadının şefkatine şaşırsınız mı?» buyurdu. Onlar da: «Evet, ya Resûlallah.» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) size rahmeti, bu kadının çocuğu-

nu olan rahmetinden fazladır.» Bunun üzerine müslümanlar hiç gormemiş bir sevinçle oradan dağıldılar.

İbrahim-i Eshem der ki: «Bir gece tavafta yalnız kaldım. Biraz yağmur yağdı. Dedim ki, ya Rabbi, beni öyle günahtan kora ki, benden hiç günah sadır olmasın. Kâ'be-i Şerifin içinden bir ses işittim, diyor ki, sen günahtan temiz olmak diliyorsun ve bütün kullar da bunu diliyor. Eğer hepsini günahtan temiz tutarsam, İhsan ve rahmetimi kimse gösterteyim.»

Boyle hadisler çoktur. Kendisine korku galib olan kimseye bu hadisler şifadır. Gazil olanlar ise, şunu düşünmelidir ki, bu hadislerin cumlesiyle anlaşıyor ki, bazı mü'minler cehenneme girecektir ve onların en sonuncusu yedi bin yıl sonra çıkacaktır. Eğer farzedelim müslümanlardan bir kişiden başka kimse cehenneme girmese de, o kimse'nin kendisi olabildiğine göre, korku ve ihtiyat yoluna elden bırakmamalı, elinden geldiği kadar, cehenneme girecek kimse olmamaya çalışmalıdır. Eğer cehennemde bir gece kalmamak için, bütün dünya lezzetlerini bırakmak gerekirse, bırakmalıdır. Nerede kaldı ki yedi bin yıl Velâdîl havf (korku) ve rocâ mutedil olmalıdır. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) der ki: «Eğer münadî, çağırıp dese ki, yarın (kıyâmet gününde) bir kişiden başka hiç bir kimse cennete girmeyecektir; o kişi olacağını âmîr ederim. Ve eğer cehenneme yalnız bir kişi girecek diye çağırırsa, o kimse olmaktan korkarım.»

KORKUNUN HAKİKATİ VE KISIMLARI

Bil ki, havf yüksek makamlardandır. Onun fazîleti, sebeb ve semereslerine güredir. Sebebi ise, daha önce de anlatıldığı gibi ilim ve marifettir. Bunun için Allah (c.e.) buyurur ki: «Allah'tan ancak ilim kulları korkar.» (Fâtır sûresi, âyet: 28). Resûlullah (s.a.v.) da buyurur ki «Hikmetin başı Allah korkusudur.» Onun semeresi ise, iffet, verâ ve takvâdır. Bunların hepsi sadet tohumudur. Zîrâ arzu ve şehvetleri bırakıp sıkıntıya sabretmeyince âhîret yolunda ilerlemek mümkün olmaz. H.ç bir şey de korku kadar arzu ve şehvetlere mâni olmaz.

Bunun için Allah (c.e.) kendisinden korkanlarda hidâyet, rahmet, ilim ve rızayı şu üç âyetle toplamıştır: «Hidâyet ve rahmet, Allah için günahlılardan kaçarlardır.» «Allah'tan ancak ilim kulları korkar.» (Fâtır sûresi, âyet: 28). «Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdır.» (El-Beyyine sûresi, âyet: 8) buyurulmaktadır.

Havfın semeresi olan takvâyı, Allah (c.e.) kendi sâtına izafe ediyor ve buyuruyor ki: «Fakat sizden ancak takvâ Allah'a uluwr.» (Hac sûresi, âyet: 37).

Resûlullah buyurur ki: «İnsanları kıyâmet meydanında topladıkları gün, münadîler, uzakdakilerin ve yakındakilerin duyacağı bir sesle çağırıp derler ki, ey insanlar, siz yarattığım günden beri bütün sözlerindeki iştirim. Bugün de siz benim sözümü dinleyiniz. Bugün yaptığınız bütün işleri size hatırlatacağım. Ey insanlar, siz bir nesib koydu-

nuz. Ben her meseb koydum. Siz koyduğunuz mesebl seçtiniz ve benim mesebimi bıraktınız. Ben size: "Allah katında en şerefli siz en müttakidir" dedim. Siz şerefli filân ağla filândır, dediniz. Bugün de biz kendil mesebimizle alır ve sizin mesebinizi atarız. "Müttakiler nerededir?" diyecek. Sonra bir sancağ kaldırılır ve müttakiler o sancağın arkasından giderler ve hepeli sorgusuz cennete girerler.»

Bunun için Allah'tan korkanların sevdiği kat kattır. Nitekim; «Allah'ın huzurunda hesap vermekten korkanlara cennette iki derece vardır» buyurulmaktadır.

Resûlullah buyurur: «Allah (c.e.) buyurur ki, kâzime ve ceddâlin hakkı için bir kalbe iki korku ve iki emniyet birleştirilmem. Eğer (kâzime) dünyada benden korkarsa, âhirette ona emniyetim olur. Eğer dünyada emniyet olursa, âhirette ona korku veririm.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Allah'tan (c.e.) korkandan her şey korkar. Allah'tan korkmayana, Allah her şeyle korkutur.»

Yine buyurdu ki: «Şüân en çok akallınız, en çok Allah'tan korkanlardır.»

Yine buyurdu: «Hiçbir mü'minin gözünden şakık kanadı kadar bir damla yaş akamaz ki, o yaş onun yüzüne cehennem ateşinden perde olmasın.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın korkusunu hatırlayıp tükleri ürperen kulun günahları ağaç yaprakları gibi dökülür.»

Yine buyurdu: «Allah korkusundan ağlayan kimse, metmeden çıkmaz sırt, geri memeye girmedikçe o kimse ateşe girmez.» Yani ateşe girmesi imkânsızdır.

H. A. İ. (r.a.) der ki: «Resûlullah'a dedim ki, Ya Resûlullah! Senin ümmetlerinden hiç kimse hesapsız cennete girer mi? Resûlullah buyurdu ki, "Kendi günahına hatırlayıp ağlayan kimse girer.»

Resûlullah buyurdu ki: «Hak Teâlâ yanında, Allah korkusundan akan göz yaşlarından ve Allah yolunda akan kandan daha mükaadder bir damla yoktur.»

Yine buyurdu ki: «Yedi kimse Hak Teâlâ'nın himayesinde olurlar. Oların biri, yalnız İken Allah'ı anıp da gözünden yaş akan kimsedir.»

Hanzala (r.a.) der ki: «Resûlullah'ın huzurunda idik. Biz böyle nasihatlar yaptık ki, kalbimiz mahrum oldu ve gülerimizden yaşlar aktı. Sonra evime geldim. Hanumuma bazı sözler konuştuk ve dünya kelleme daldık. Resûlullah'ın nasihatini ve ağlayıp sudanmamızı hatırlayınca, feryâd edip "Ah! Hanzala münafık oldu" dedim. H. E. Bekir'e rastladım. "Hanzala münafık oldu" dedim. "Ey Hanzala sen münafık olmadın," dedi. Resûlullah'ın yanına gittim ve "Hanzala münafık oldu, ya Resûlallah!" dedim. Resûlullah buyurdu ki: "Hâşâ, Hanzala münafık olmadı." Sonra vâkı olan hâli ona anlattım. Resûlullah buyurdu ki: "Ya Hanzala! Bili ki, eğer benim yanında olan hâliniz üzere kalsaydınız, melekler nerede size rastlasalar, sizinle musafaha ederlerdi (toka-lapırlardı). Fakat ya Hanzala saat sandı tutmaz.»

Eserler:

Şihî der ki: «Hiç bir gün korku bana galib olmadı ki, o gün bana bir hâkimet kapısı açılmasın.» Yani, kalbimde bir ibret gösterilmesin. Yahya bin Muaz der ki: «Mü'minin ceza korkusu ve af ümidi arasında-ki günahı iki aralan arasındaki tiki gibidir.»

Yine Yahya bin Muaz der ki: «Zavallı insanoğlu, eğer fakirlikten korktuğu gibi cennetinden korksaydı, cennete girerdi.» Kendisine, kıyamette kim daha emindir? diye sordular. «Yarın kıyamet en çok emin olanlar, bugün en çok korkanlardır.» dedi.

Bir kimse Hasan-ı Basrî'ye: «Kalbimizi korkudan parçalayan kimsenin sohbeti hakkında ne dersin?» diye sordu. Hasan: «Sizi bugün korkutmakla yarın sizi emniyete ulaştıran kimsenin sohbeti, size bugün emniyet verip yarın korkuya düşüren kimsenin sohbetinden hayaliduro dedi.

Ebd Süleyman-ı Darânî der ki: «Korku bulanmayan hiçbir kalb yoktur ki, harap olmasın.» Hz. Aişe der ki: «Resûlullah'a ya Resûlallah: "Bazı işleri yaparken kalpleri korku içindedir" âyetinden maksat hürsâlık ve zina mı? dedim.» Resûlullah buyurdu ki: «Hayır, namaz, oruç ve sadakadır ki, mü'minler bunları edâ edip kabul olınmasından korkarlar.»

Muhammed bin El-Münkedir, ağladığı zaman, gözyaşını yüzüne sürerdi ve: «Duydum ki, gözyaşı değen yer, cennete ateşiyle yanmaz.» derdi.

Siddik (r.a.) der ki: «Ağlayınız. Eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi görününüz.»

Ka'bül-Ahbar der ki: «Ağlayıp gözyaşının yüzüne akmasına, bir dağ kadar altın sadaka vermekten daha çok severim.»

Ömer bîn Abdülazîz der ki: «Allah korkusundan akan bir damla gözyaşı, bin altın sadaka vermekten daha çok severim.»

HAVFİN (KORKUNUN) DERECELERİ

Bu ki, havf, kalp hâllerinden bir hâldir. O, kalpte meydana gelen bir acı ateşidir. Onun sebeb ve semeresi vardır. Sebebî, ilim ve marifettir. Şöyle ki, âhiret tehlikelerini düşünüp kendi helâkının sebeplerini gördüğünde mevcut gören kimsede mutlaka bu korku ateşi meydana gelir. Bu mertebe de iki marifet ile hâsıl olur:

Birinci marifet: Kendi ayıplarını, günahlarını, taatlehin âfetlerini ve kötü ahkâklarını hakkıyla görür. Hak Teâlâ'nın kendisine ihsan ettiği nimetlerdeki takdiriyle şa kimseye benzer ki, bir padişahın sonuz nimet ve iyiliklerini görmüş ve onun haremine çok huyknet etmiş. Yaptığı huyknetleri, padişahın öğrendiğini anlar. Padişahın çok gayret sahibi, intikamcı ve korkusuz olduğunu bilir. Yine, padişahın yanında bir şefaatçisi, aracısı ve onunda bir yakınlığı olmadığını da bilir.

Durum bu şekilde olursa kendi hâlini görünce mutlaka onun kalbinde korku ateşi meydana gelir.

İkinci marifet: Kendi sıfatlarından dolayı değil. Kendi acısını duyurup ihlâl kudretin azametinden korkar. Nitekim arslanın pençesine düşen, kendi günahlarından dolayı değil, belki o arslanın sıfatından korkar. Zira bilir ki, onun helâki, arslanın yaratılışının icbâdır. Halbuki kendi sıfatından hiç korkusu yoktur. Bu, korkunun en yüksek derecesidir. Bu Hıbaria Allah'ın sıfatlarını bilen onun celâli, kubriya, kuvvet, kudret, korkusuzluk ve üstünlüğünü anlayan, şöyle der, eğer bütün âlemi helâk edip hepsini ebedi cehennemde bulundursaydı, onun imkânında şerre kadar bir şey eksilmez. Bu korku, günahlardan temiz oluklarını bilen Peygamberlerde bile olur. Allah'ı, daha çok tanıyan, daha çok korkar. Bunun içindir ki, Resûlullah buyurdu ki: «Ben hepînâden Allah'ı daha çok bilir ve ondan daha çok korkarım.» Allah (c.c.) buyurur ki: «Allah'tan hakkıyla ancak âlim kulları korkar.» (Fâti sâresi, âyet: 28) Çok câhîl olan kimse, daha çok Allah'tan emîn olur. Davud (a.s.) a vahiy geldi ki: «Ey Davud! Benden, küâtenâş arslandan korkar gibi kork.» Havfın sebebi bu anlatılanlardır.

Havfın (korku) semeresi ise, kalbde, bedende ve bazı aşıllardadır. Kalbde olan semeresi, dünya arzularını kendine acı göstermelidir, onda isteği kalmamalıdır. Bir kimseye bir kadının, yahut bir yemeğin arzusu gâlib olsa, arslanın pençesine, yahut gazâblı bir padişahın zindanına düşse, o arzular kalmaz. Belki korku ve ızdırapta olduğu için, bütün işi hasû; haddü; mülâhaza, mürakabe olur. Onda ne kibir, ne hâsed ne dünya harsı ve ne de gâfil kalır. Havfın bedendeki semeresi, seikâk, sayıfık ve sararıp solmaktır. Aşıllarda onun semeresi, onları günahlardan temizleyip edep ve taat üzere tutmaktır.

Havfın (korku) dereceleri çeşitlidir. Eğer kendini havf sebebiyle arzulardan menederse, ona iffet denir. Eğer harâmdan menederse, ona vera' denir. Eğer şübhelerden, yani helâl olup da harâm ihtimal olan şeylerden menederse, ona takvâ denir. Eğer âhâret azığı olmayan her şeyden menederse, ona sadk denir. O kimseye de Sıddık denir. İffet ve vera' dediklerimiz takvânın kapsamına girer. Takvâ, vera' ve iffet sadkın kapsamına girer.

Gerçek havf, bu anlattığımızdır. Yoksa göyâğı döküp o yaşı alıp «Lâ havfe velâ kuvvete illâ billâhi» deyip aldırmmamak değildir. Buna kadınların ağlaması denir, havf denmez. Zira bir şeyden korkan, muhakkak ondan kaçır. Kaftanının içinde yılan güren kimsenin «Lâ haste...» deyip aldırmmaması mümkün değildir. Belki onu kendinden uzaklaştırmaya çalışır. Zinnun-i Misrî'ye dediler ki, kul ne zaman korkar? «Bir hastabağı yakalanıp da ölüm korkusundan bütün arzu ettiği şeylerden el çektiği zaman.» dedi.

HAFFIN (KÖRKUNUN) DERECELERİ

Bil ki, haffın üç derecesi vardır: Zayıf, kuvvetli ve mütedil. Bu derecelerden makbul olan mütedil olanadır. Zayıf haff, kadınların unceliği gibi işe yaramaz, etkisi olmaz. Kuvvetlisinden de yela ve ümitsizlik doğar; yahut hastalanmak, akılnı yitirmek ve helâk olmak hâlleri olabilir. Bunların ikisi de kötüdür. Zîrâ haff, haddisâtında tevâd, marifet ve muhabbet gibi bir kemâl değildir. Bu sebeptendir ki, Allah'ın sıfatlarından olmaya câiz olmamıştır. Çünkü haff (korku) âcizlik ve çaresizlik olmadan olmaz. Çünkü için sonu meçhûl olup tehlikesinden korunmaktan âcizlik olmayınca haff olmaz.

O hâlde nasıl Allah'ın sıfatı olur ve oada kemâl olur? Belki onun kemâl olması gâfil olan kimselerin hâlice takmaktır. Bu, çocukları eğitip öğretmek ve hayvanları doğru yola sevk etmek için kullanılan kırbaç gibedir. Eğer kırbaç tesiri olmayacak kadar zayıf olursa, ne çocukların eğitip öğretilmesine vesile olur, ne de hayvanları doğru yola sevketmeye vasıta olur. Eğer kuvvetli olursa, çocukları ve hayvanları yaralayıp öldürür. Bunun ikisi de kötüdür. Belki haff, mütedil olmalıdır ki, günahlardan menedip ilaate sevketsin. İlim çok olanın haffı mütedil olur.

Şöyle ki, haff, ifrat derecesine varınca, racâ tarafını düşürür. Zayıf olunca için sonunu ve onun tehlikelerini mülahaza eder. Korkmayıp da kendine âlim adını takan kimsenin tahsil ettiği ilim değil, beyhûde şeylerdir. Tepki hükmetten haberi olmadığı hâlde, kendine hâkim adını takip çarşılarca dolayan yalancı müneccim gibi. Zîrâ bunun marifetlerin başlangıcı, kimsenin kendini ve ma'budunu bilmesidir. Kendini ayıp ve kusuru ile, ma'budunu celâl ve kibriyasıyla ve bütün âlem helâk olursa da, ona korkusuz ve pervasızlığı ile tanımaktır. Bu iki marifetten korkudan başka bir şey ortaya çıkmaz. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «İlimin başlangıcı, Allah'ı cebbârlık ve kahharlık sıfatıyla tanımak; sonu da, bütün işlerini ona havale etmektir.» Bil ki, sen hiçbir şeye kâdir değilsin. Hattâ bir şey değilsin. O hâlde bunları bilen bir kimsenin korkmaması mümkün değildir.

HAFFIN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, haff âhiret tehlikesini bilmekten doğan bir şeydir. Herkesin aklına bir türlü tehlike gelir. Bazı kimselerin aklına cehennem fikri düşüp korkusu bu yüzden olur. Bazı kimselerin kalbine, cehenneme yol teşkil eden hususlar gelir. Meselâ: Teybe etmeden önce olurum, yahut günaha girerim, yahut kalbimi gâfillet kaplar, yahut hareketimde bir günaha sebep olurum, yahut dünyalık içlemek ve nimetlerin çoğuluğu sebebiyle kendimde serâfâlık meydana gelir, diye korkmaktır. Yahut kıyamette kul hakkı sebebiyle cezalandırılırım, yahut kötülüklerim açığa çıkar rezil, rûsya olurum diye insan korkar.

Yahut akına gelen çirkin fikirleri, Allah'ın bildiğini düşünüp korkar. Bunların faydası şudur ki, neden korkarsa, onun tetâfüsünde olur. Eğer günaha girmekten korkarsa iddetinin yolundan kaçır. Allah'ın, kalbini bildiğünden korkarsa, kalbini temiz tutar. Diğerleri de böyledir. Korkanların çoğu son nefesten korkar. Yani (Allah korusun) son nefeste imama kurtarıp kurtaramayacağından korkar. Bundan daha büyük korku, başlangıç korkusudur. Yani eselde saadetine mi, şekâvetine mi hükmedilmişti, diye olan korkudur. Zîrâ son, başlangıcın fer'idir.

Bu hususta asıl şudur ki, Peygamberimiz minbere çıktı her iki elinde birer kitap vardı. Sağ elindeki kitaba kaldırıp «Allah (c.c.) cennetliklerin adını bu kitaba yazdı. Bundan ne eksilir, ne de artar. Bana kimseler şekâvet ehlinin amelinin yaparlar. Öyle ki, herkes onların şekâvet ehli bilir. Sonra Allah, öldüğünden bir saat önce de olsa onların şekâvet yolundan dönderip saadet yoluna iletir. Said, ezeli takdirde said olandır. Şakî de, ezeli takdirde şakî olandır.»

Bunun için basiretli insanların korkusu, âkabet korkusudur. Kâmil korku da budur. Nitekim Allah'tan celâl sıfatı sebebiyle olan korku, kendi günahı sebebiyle olan korkuya nisbetle kâimdir. Zîrâ Celâl sıfatı sebebiyle olan korku, asla gönülden çıkmaz. Ama günahattan otırdı olan korku, bazen olur ki, gönülden çıkar. Günahattan vazgeçtim, niçin korkayım deyip mağrur olur.

Velhâsıl Resûlullah'ın en yüksek derecede, Ebû Cehl'in en aşağı derecede olduklarına; bunların ikisinin de yaratılmaktan önce vesile ve cinayetleri olmadığını; Resûlullah'a, hiç kimse hidâyete vesile olmadığını; marifet ve taat yoluna muvaffak olduğunu; ona verilen ilhamın zorlamasıyla, kendini marifet ve taat yoluna verdiğini; kendisine açılan şeyleri gizliyeemediğini; ödürücü azâb olan şeylerin kendisinden uzaklaşmaması için çare bulamadıklarını; Ebû Cehl ise, basiret yolu kapandığından doğru yola muvaffak olmadığını; doğru yola muvaffa kalmayınca da arzuların âfetlerini bilmeden, bunlardan el çekmediğini bilen kimse, Resûlullah ve Ebû Cehl'in buna mecbur olduklarını; ancak Allah'ın irâdesi icbâ birinin sebatsız olarak şekâvetine hükmedilip cehenneme kadar koşarak gideceğini; diğerinin ise, saadece hükmedildiğini ve kahr zinciri ile en yüksek dereceye çıkacağını anlar.

Ö hâlde dilediği gibi hükmeden ve kimseden korkusu olmayandan korkmak ikâmedir. Bunun için Allah (c.c.) Davud'a (a.s.): «Benden, kükremiş arslandan korkar gibi kork.» diyor. Arslan, seni didürmek isterse, kimseden korkmaz. Öldürmesi, hayânet ve ıstıân sebebiyle değildir, belki arslanlığın hükûmünün icbâ budur. Seni bırakması da, onun şefkât ve merhametli sebebiyle değil, belki onun yanında kıymet ve itibarın olmadığı içindir. Allah'ın (c.c.) bu edâlarını bilen kimsenin, korkusuz olması mümkün değildir.

SU-İ HATİME (KÖTÜ AKİBET VE NETİCE)

Bil ki, korkanların çoğu, kötü akıbetten korkmuşlardır. Çünkü insanın kalbi döndürüldür. Ölüm zamanı dehşetli bir zamandır. Kalbin neye karar kılacağı belli değildir. Hatta âriflerden biri der ki, eğer bir kimseyi edli yıl tevhid üzere bilsem ve bir duvarın arkasına geçip benden galib olsa, onun tevhid üzere olduğuna şahitlik yapamam. Zira kalbin hâlî belli değildir, kalb döndürüldür, hangi tarafa döndüğünü bilemem. Yine âriflerden biri der ki, eğer bana, evin kapısında şehit olarak olmayı mı, yoksa odanın kapısında ecclinde ölmeyi mi seversen? deseler odanın kapısında ecclinde ölmeyi severim, diye cevap veririm. Zira evin kapısına varıncaya kadar, müstümanlığımın kalıp kalmayacağını bilemem.

Ebu'd Derda yemin edip, dedi ki: «Hiç kimse, ölüm zamanında, imanın geri alıp alınmayacağına emin olamaz.»

Sehl-i Tüsteri der ki: «Saddıklar, her nefeste kötü âkıbetten korkarlar.»

Süfyan-ı Sevrî ölüm zamanında teryât edip ağladı. Ona dediler ki, «Ne ağlıyorsun? Allah'ın affı senin günahından büyüktür.» Süfyan dedi ki, «Eğer tevhid üzere öleceğimi bilsem, dağlar kadar günahım olsa yine gam çekmezdim.»

Büyük şehirlardan biri döerken malı bir kimseye verdi ve: «Benim tevhid üzere ölmemin işareti şudur. Eğer o işareti görürsen, ona şükür olarak badem içi alıp şehrin çocuklarına dağıt ve "bugün İslâm kimsenin düşünüldüğü, selâmetle kurtuldu" de. Eğer o işareti görmezsen, şehrin halkına tembîh et ki, benim namazımı kılmazınlar ve bana aldanmazsınız. Tâ ki, ölümden sonra müral olmayayım.» dedi.

Sehl-i Tüsteri der ki: «Müridler, günaha girmekten, ârifler ise, küfre düşmekten korkarlar.» Ebu Yûsuf-ı Bestâmî der ki: «Mesceide gitmeye azmettiğim zaman, bir zünnar görür ve o zünnarın beni küseye götürmesinden korkarım. Mesceidin kapısından içeri girinceye kadar bu hâl devam eder. Her gün beş vakit namaz için kendimde bu hâl görürüm.»

İsa, (a.s.) havarilerine dedi ki: «Siz günahattan korkuyorsunuz. Biz Peygamberler ise, küfürden korkarız.» Peygamberlerden biri yıllarca açlığa, susuzluğa ve çıplaklığa mübtele oldu. Allah'a kendi hâlini ağlayıp yalvardı. Ona vahiy geldi ki: «Kalbini küfürden korumamız yetmez mi ki, sonunda kazaat etmeyip dünyahk da istiyorsun.» Böylece vahiy gelince, o Peygamber tevbe ve istiğfar edip, «Ya Mahbi kazaat ettim.» deyip yaptığı ezâlin mahcubiyetinden başına toprak saçtı. Kötu âkıbetin delillerinden biri, münâfıklıktır. Bunun için sahabeler, kendileri için münâfıklıktan korkarlardı.

Hasan-ı Basrî der ki: «Eğer ben kendimde münâfıklık o'madığını bilsem, yeryüzân'eki herşeyin benim olmasından daha çok sevdiğim.»

Yine der ki: «Kalbin dile uygun olmaması müdafâkâk cümlesinden-
dir.»

SAF İNANCIN ÖNEMİ

Bil ki, bütün vefîlerin ve peygamberlerin¹ korktuğu sû-i hatime, (kötü âkıbet) ölüm zamanında imanın alınmasıdır. İmanın alınma-
masının sebepleri çoktur ve onun ilmi gizlidir. Ancak bu kitapta zikri
mümkün olan şey, iki sebebtan meydana gelir: Biri, bir kimse, bâtıl bir
bîd'ata inanır ve ömrü bu inanç üzerinde geçer. O inancın yanlış ol-
duğuna tahmin etmez. Ölüm zamanında perde açılıp hakikat-ı hâl
anlaşıncaya, diğer inançlarında da şübhaya düşebilir. Zîrâ inancına it-
madı kalmas. Bu tehlike, bîd'atçılar ile zühd ve vera² sahibi olsalar da,
kelâm ve istidkâl ilmiyle uğraşanlar içindir. Ama saflar ve selâmet eh-
li olan kimseler ki, İslâmın sâhîrine bakıp Kur'an-ı Kerim ve hâdis-
lerle amel ederler, bu dağdağadan emin olurlar.

Bunun için Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Kocakarıların dinini
alın, Cennet ehlinin çoğu saf olanlardır.» Bunun içindir ki, geçmiş bî-
yükler, kelâm ilmini ve eşyanın hakikatini araştırmayı menetmişler-
dir. Zîrâ bunları bağarayanların, çabuk bid'at batağına düşecekleri-
ni biliyorlardı. İmanın alınmasının diğer bir sebebi de ashında onun
imani sayıf olup dünya sevgisi ona gâlib olduğu için, Allah sevgisi
mağlûp olur.

Ölüm zamanında bütün arzuların lezzetini ondan alıp zorla onu
dunyadan çıkarıp arzulamadığı yere götürülmesi emredildiğinde, ken-
disine yapılan bu muameleyi hoş görmediği için, o mağlûp ve sayıf
olan Allah sevgisi tamamıyla gider.

Şu kimseye benzer ki, çocuğuna sevgisi vardır, fakat bu sevgi za-
yıftır. Çocuğu, onun sevdiği bir şeyi elinden alırsa mahakkak ona düş-
man kesilir ve o sayıf sevgi tamamıyla gider. Bunun içindir ki, şehid-
lik derecesi, büyük bir derecedir. Zîrâ o anda dünya sevgisi kalbinden
çıkmış, Allah sevgisi onu kaplamış ve böyle iken ölmeye yönelmiş. Bu
hâlde olurse, büyük şânîmet olur. Zîrâ bunun gibi hâller, çabuk deği-
şir, halb o hâlde devamlı kalmas.

O hâlde kalbünde Allah sevgisi, diğer şeylerden kuvvetli olan kim-
se, o sevgi onu diğer şeylerden alıkoyduğu için, kendini tamamıyla
dünyaya vermez. Bunun için o kimse, ölüm zamanında, anlatılan teh-
likeden emin olur. Ölüm zamanı gelince, onu dosta kavuşma zamanı
bölüp ölümde kerih görmez. Allah sevgisi ona gâlib olup dünya sevgisi
tamamıyla gikilip yok olması, onun hâlen-û hatimesine âlâmet olur.

O hâlde bu tehlikeden kurtulmak isteyen kimse, bîd'at yolundan
uzak olup Kur'an-ı Kerim'de ve hadiste olan şeylere inanmalı ve Al-
lah sevgisini kalbine gâlib etmeye ve dünya sevgisini de sayıflarmaya
çalışmalıdır. Dünya sevgisi kalbünde, şer'îaun hududunu gasnetmekle
zayıflar. Böylece dünya kendisine ağır gelir ve ondan nefret eder. Allah
sevgisi de, daima Allah'ı anıp onun dostlarıyla sohbet etmekle ve dun-

yaşı seven Allah'ın düşmanlarıyla sohbet etmekten kaçınmakla kuvvetlenir. Eğer dünya sevgisi gâlib olursa, iş müşkül olur.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «İlahibim de ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabûleniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz alış-veriş, hoşlandığınız evler, siz, Allah'tan onun Peygamberinden ve onun yolunda cihâddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (azâbı) gelinceye kadar bekleyin. Allah İhsâkılar' topluluğuna doğru yola sevkâtinizi.» (Tevbe sûresi, âyet: 24) buyrulur

HAYVİN (KORKUNUN) İLÂCINI ELDE ETMEK

Bü ka, din makamlarının başlangıcı yakîn ve marifettir. Yakîn ve marifetten korku doğar. Korkudan zühd, sabr ve tevbe doğar. Zühd ve tevbeden sadk, ihlâs ve zikir ve fikre derâhîlik doğar. Bundan da unâiyet ve muhabbet doğar ki, makamlara sonu budur. Rıza, tedvîz (iç Allah'a havale etmek) ve şevk muhabbete tabâdir. O hâlde yakîn ve marifetten sonra Kimya-yı Saadet hay-fâr, (korkudur). Hayvan sonra gelen her şey, hayvân olamaz. Hayf da üç yolla elde edilir:

1 — İlâm ve marifetle elde edilir. Zîrâ kendini bilen, Allah'ı tanıyan kimse, zarûrî olarak Allah'tan korkar. Çünkü arslan pençesine düşen ve arslanın ne olduğunu bilen kimsenin, arslandan korkması için tedbîr ve ilâca ihtiyacı olmaz. Hatta arslanın pençesine düşmek, korkunun kendisi olur.

Allah'ın (c.c.) kemâl, celâl, kudret ve ihtiyâcını ve kendi zavallılık ve âcizliğini bilen kimse, gerçekte kendini arslanan pençesinde görür. Belki Allah'ın emelî takdîrini bilen, kıyâmette her ne olacak ise, olmasına hükmettiğini anlayan, bizzatı vâdîsiz saadet ve huzura da hayâletsiz şevket verdiğini ve irâde ve arzusu nasîl taalluk etti ise, öylece takâinat yapığını bilen ve bu hususta deâişîlik ve tebeddülât da olmadığını kesin olarak anlayan kimse, muhakkak korkar.

Bunun için Resulullah buyurdu ki: «Musa Be Adem (a.s.) karışıklık olarak ortaya delîl koyup söylediler. Musa, "Ey adem Allah sana cennetî makam yaptı ve sana şu kadar tatullar yaptı. Allah'a niçin âsi oldun? Ve bizi ve kendini belâyâ saldın?" dedi. Adem: "O günah ezêlde bana yazılmış mı idi?" dedi. Musa: "Evet" dedi. Adem: "Ben Allah'ın hükûmüne muhalefet edebilir miyim?" dedi. Musa: "Edemezsin" dedi. Böylece Adem Musa'ya gâlib olup Musa cevap veremedi.» Korkunun doğduğu marifetin kısımları sonsuzdur Hâlık şudur ki, marifeti fazla olanın korkusu da fazla olur.

Bir gün Cebrâil ve Resulullah ağılaşıyor-urdu. Vahiy geldi ki: «Ben seni emîn etmişim; niçin ağlıyorsun?» dediler ki, ya Rabhî, senin mekrinden emîn değiliz Allah (c.c.) «Öyle olmak gerekli.» buyurdu. Bu korku, belki Allah, (c.c.) bize emîn olan temesi, bizi denemek için

olar ve onun altında bizim anlamaktan âciz olduğumuz gizli bir sır olur diye düşünüyorlardı.

Bedir gazası günü, İslâm ordusu sayıf olduğu için, Resûlullah çok korktu ve: «Ya Rabbî, eğer bu müslümanlar helâk olursa, yeryüzünde sana ibâdet edecek kimse kalmaz» dedi. Ebu Bekir Sıddık dedi ki: «Ya Resûlallah, niçin Allah'a şırar ediyorsunuz? Zaten o size yardım edecek ve'demiştir. Va'dini bozmak değildir.» Sıddıkın makâmı, va'de güvenmek makâmı idi. Resûlallah'ın makâmı, Allah'ın mekrinden korkmak makâmı idi. Allah'ın mekrinden korkmak daha üstündür. Zira kimse, ilâhî sırları, onun mâlûkündeki tedbirinin düzenini ve takdirinin ipucunu bilemez.

2 — Eğer insan, marifet elde etmekten âciz olursa, havf (korku) anıhlarıyla sohbet etmelidir. Böylece taklitle de olsa korku ona da sirayet eder. Tıpkı yalancının aflatını bilmeyen çocuğun, babasının yalandan kaçtığını gördüğü için, yalandan korkması gibi. Ancak taklitle olan bu korku, ârîfin korkusundan sayıftır. Zira o çocuk, bir kaç defa yalancının yalanı eliyle tuttuğunu görürse, taklitle ondan korktuğu gibi, yine taklitle emin olup ona el atar.

Ö hâlde havfî, taklîdî olan kimsenin, emin olan gâfillerle ve bilâhâ âlâm görünenleriyle sohbet etmekten kaçınması gerekir.

3 — Eğer sohbet edecek marifet ehli bulamazsa —ki bu zamanda onlar gayet nadir ve pek azdır— onların sırelerini ve hâllerini dinlemeli ve hikâyelerini okumalıdır. Bu münasebetle his havf hususunda meleklerin, Peygamberlerin ve velilerin hâllerinden bazı şeyler anlatalım ki, az bir akıl ve idrâkı olan kimseler, melekler, Peygamberler ve veliler ve insanların en arifî olanlar bu derece korkunca, başkalarının daha çok korkması gerektiğini anlasınlar.

PEYGAMBERLERİN VE VELİLERİN HİKÂYELERİ

Rivâyet edilir ki, şeytan küntlendiği zaman Cebrâîl ve Mikâîl durmadan ağlıyorlardı. Allah (c.c.) onlara vahiy gönderip: «Niçin ağlıyorsunuz?» dedi. «Ya Rabbî senin emrâlandırmandan emin değiliz. Onun için ağlıyoruz.» dediler. Allah Teâlâ: «Böyle olmak gerek, emin olamazsınız.» buyurdu.

Muhammed bin El-Münkefir der ki: «Cehennem yaratıldığı zaman, bütün melekler ağladılar. İnsan yaratılınca, melekler ağlamayı kestiler. Zira cehennemde insan için yaratıldığını anladılar.»

Resûlallah buyurdu ki: «Cebrâîl bana her geldiği zaman Allah korkusundan titriyordu.»

Eres'in rivâyetine göre: Resûlallah buyurdu ki: «Cebrâîl'e, Mikâîl'e niçin hiç güldüğünü görmüyorum diye sordum. Cebrâîl, Mikâîl yaratıldığından beri gülmemiştir, dedi.»

İbrahim Halî namaza durduğu zaman, kalbinin coğması bir mîl mesafeden iştilirdi.

Mücahid der ki: «Davud (a.s.) başını sudeye koyup kırk gün ağladı. Tâ ki, gözyaşlarından otlar bitti. Nihayet niddâ geldi ki: "Ey Davud, niçin ağlıyorsun? Ağsan, yemek verelim; çıplaksan, elbise verelim.» Davud öyle bir ah çekti ki, nefesinin ateşinden o bütün otlar yandı. Allah (c.c.) onun tevbesini kabul etti. Davud: «Ya Rabbi, benim günahuma elimin ayasına yaz ki, onu hiçbir zaman unutmuyayım.» Allah Teâlâ duasına kabul etti. Ve elini yemeğe ve içmeye uzatmazdı ki, o yazıyı görüp günahını hatırlayarak ağlamasın. Nasen kendisine verdikleri her bardak su, bardak tam su dolu değilken, gözünden akan gözyaşlarıyla dolardı.

Rivâyet edilir ki, Davud (a.s.) o kadar ağladı ki, takisti kalmadı: «Ya Rabbi, benim ağlamama, merhamet et!» deyince, vahiy geldi ki: «Ey Davud! Yoksa günahını unuttun mu?» Davud: «Ya Rabbi, günahım nasıl unutturmuş ki, günah işlemeden önce, Zebâr okurken akan sular, esen rüzgârlar durardı. Kuşlar kâşına toplanırdı. Çöllerde ki vahşi hayvanlar mühabbâtan etrafını sararlardı. Şimdi o şeylerden hiçbirisi bende yoktur. Ya Rabbi, bu ne yalnızlıktır?» dedi.

Allah (c.c.): «Ey Davud! O taat ünsiyeti idi. Bu da, günah yalnızlığıdır. Ey Davud! Adem, lâtlamla yarattığım ve ruhumdan üfle-diğim kulum idi. Meleklerin ona sude etmelerini emrettim; ona ke-râmet hil'atını giydirdim; başına vekâr tacını vurdu. Yalnızlıktan şikâyet etti. Havva'yı ona yoldaş yarattım. İkisini de cennete koydum. Ondan bir günah sadır olunca, onu zillî ve çıplak huzurumdan reddet-tim. Ey Davud! Dinde ve sadakâtle dinde! Sen bize itaat ederken biz de sana itaat ederdik. Her ne dilersem, onu sana verirdik. Şimdi günah işledin, sana mühlet verdik. Şimdi eğer tevbe edersen, tevbeni de kabul ederiz.» buyurdu.

Yahya bin Kesir der: «Rivâyet edilir ki: Davud, kendi günahu için ağlamak istediği zaman, yedi gün hiç yemek yemeydi ve hanımlarının yazına girmeydi. Ondan sonra çöle çıkardı. Ve Süleyman'a (a.s.) Davud'un feryâtı figanını dinlemek isteyen mahlûkatın gelmeleri için çağırmasına emrederdi. Bunun üzerine insanlar şehirlerden, kuşlar yuvalarından, vahşi ve yurtcu hayvanlar çöllerden ve dağlardan, Davud'un ağlayacağı yere gelmeye başlardı. Sonra Davud Allah Teâlâ'nın semâsıyla başlardı. İnsanlar feryat ederlerdi. Ondan sonra cennet ve cehennemün sıfatlarını anlatırdı, ondan sonra da kendi günahından dolayı feryât ederdi. Öyle olurdu ki, korku ve dehşetle çok kimseler helâk olurdu. O anda Süleyman (a.s.) onun başucunda dururdu. "Ey baba! Öyle ağladın ki, senin feryâtından çok kimseler öldü. Artık yetiştir." derdi. Ve tabutları getirip herkesin kendi emzâresini kaldırmamasını emrederdi. Bir gün o mecliste kırk bin kişi vardı. O kırk binden otuz bini öldü. Davud'un iki cariyesi vardı. Onların görevi, korku zamanında Davud'un asâlarına birbirinden ayrılmaması için, onu tutup kucaklarında»

Yahya bin Zekeriyâ, Be'yt-i Mukaddeste ihâdet ederdi. Halbuki daha çocuktuk. Diğer çocuklar onu oynamaya çağırırlardı. Ben oynama-

mak için yaratılmadım, derdi. Onbeş yaşına gelince, insanlardan uzaklaşp aharaya giderdi. Bir gün babası arkasından gitti. Baktı ki, Yahya ayağını suya sokmuş ve susuzluktan ölecek duruma gelmiş: «Ya Rabbi, senin izetlin hakkı için, senin yanınada makamının neresi olduğuna bilmeyince su içmem.» diyor. Ve o kadar ağlamış ki, yüttünde et kalmamış; hattâ dişleri bile dışardan belli oluyor. Bunun için insanlar görmesin diye, yüzüne bir deri parçası bağlamıştı. Peygamberlerin hayatında bunun gibi hâller çoktur.

SAHABE VE SELEFİN HİKÂYESLERİ

Bü ki, Süddik (r.a.) bu kadar büyüklüğü ile bir kuş görse: «Keşke kuş olaydım.» derdi. Ebû Zer (r.a.): «Keşke bir ağaç olaydım.» derdi. Aişe (r.a.): «Keşke adam sanum olmayaydı» derdi Ömer (r.a.) bazen Kur'an-ı Kerim'den bir âyet duyunca düşüp bayılırdı, hasta olardı. İnsanlar günlerce onun hâlini sormağa giderlerdi. Çok ağlamaktan onun yüzünde siyah bir çizgi vardı. «Keşke annem beni doğurmayaydı.» derdi.

Bir defa bir evin kapısının önünden geçerken, bir kimse namaz içinde Kur'an okuyordu. Tur süresinden: «Şühbesiz Rabbinin azabı olacaktır.» (Tur süresi, âyet: 7) âyetine gelmişti. Ömer, düştü, bir duvara yaslandı. Çok güçsüz kalmıştı. Sonra onu evine götürdüler. Bir ay hasta yattı. Kimse onun hastalığının sebebini bilemedi.

Huseyin bin Ali, her abdest aldığı zaman, benzi sararırdı. Bu ne hâldir? derlerdi. «Kimin huzuruna çıkacağımı bilmiyor musunuz?» derdi. İbn-i Mahzeme Kur'an okumağa dayanamazdı.

Bir gün İbn-i Mahzeme'nin hâlini bilmeyen bir yabancısı adam onun yanında, «Allah'a karp gelmekten sakınmaktan, eşikler gibi Allah'ın huzurunda toplayacağınız gün, Saçlıları da susuz olarak cenneteme süreriz.» (Meryem süresi, âyet: 85 - 88) âyetini okudu. İbn-i Mahzeme: «Ben mücrimlerdenim, müttakilerden değilim. Bir daha oku.» dedi. O kimse bu âyetli bir daha okuyunca, feryâd edip canını Allah'a teslim etti.

Hatem-i Asem der ki: «Güzel makamla mağrur olma. Cennetten daha güzel makam olmaz. Adem Peygamberin ne çıktığını bilir misiniz? İbâdetin çokluğu ile mağrur olma. Şeytandan başma ne geldiğini bilir misiniz? Bu kadar bin yıl ibâdet etmişti, ilmin çokluğu ile mağrur olma. Belâs-ı Raur, ilimde öyle bir dereceye varmıştı ki, Allah'ın kuu-i Asamını bilirdi. Onun hakkında bu âyet-i kerime nâzil oldu: "Onun gibiler köpek gibidir" Bbüyüklerin sohbetine kavuştuğuna da mağrur olma. Çünkü Resûlullah'ın akrabaları onunla beraber yaşadılar, meclisinde bulundular, fakat müslüman olmadılar.» Sırr-ı Sakatî der ki: «Her gün acaba yüzüm karardı mı diye burnuma bakardım.»

Atayı Süleim çok korkunlulardan idi. Kırk yıl gülmedi. Hiç gökyüzüne bakmazdı. Bir defa gökyüzüne bakınca, korkusundan düşüp bayıldı. Her gece acaba mesh oldum mu, (hayvan şekline girdim mi) diye eliyle üstünü yoklardı. İnsanlara bir kışak ve belâ gelse, benîm benim kötülüğümden oldu diye ağılardı. Eğer ben ölsüm, insanlar kurtulurdu, derdi.

Ahmet bîn Hanbel der ki: «Korku kapılarından bir kapı bana açıldı diye dua ettim. Duam kabul oldu, fakat aklıma oynatacağım korktum. Bunun üzerine ya Rabbi, bana dayanabileceğimi kadar korku ver, dedim. Duam kabul oldu ve kalbim sakinleşti.»

Abidlerden birini ağlarken gördüler. Neden ağlıyorsun? dediler.

«Bugün insanları mahşerde arzedecekler diye çağırılacağı sanıyordum.» dedi.

Bir kimse Hasan-ı Basri'ye «Nasılsın?» dedi. «Denizde gemileri parçalayıp her biri bir tahta üzerinde kalan insanların hâli nasıl olur?» dedi.

Hasan-ı Basri der ki: «İbâdîste gelmiştir ki: Bir kimseyi bin yıl sonra cehennemden çıkarırlar, keşke ben o kimse olaydım.» Hasan-ı Basri, buna hatimesinin (son nefesinin) kötü olup ebedî cehennemde kalmaktan korktuğu için söylüyordu.

Ömer bîn Abdülâzîz'in bir cariyesi vardı. Bir gün cariye uykuadan uyanınca: «Ey Emire'l-Mü'minin! Gârib bir rüya gördüm: Cehennemi kâdınmışlardı. Üzerinde Surat köprüsü kurulmuştu. Önce Abdülmelik bîn Mervan'ı gördüm. Ona, Surat'tan geç dediler. Çok gitmeden cehenneme düştü. Ondan sonra ağa Velid bîn Abdülmelik'i getirdiler. O da onun gibi cehenneme düştü. Ondan sonra Süleyman bîn Abdülmelik'i getirdiler. O da böylece cehenneme düştü. Sonunda seni getirdiler.» dedi. Bunu der demez, Ömer bir nara atdı ve düşüp bayıldı. Cariye feryâd edip «Allah hakkı için senin sağ salım geçtiğini gördüm.» dedi. Cariye böyle feryâd ediyordu. O da baygın hâlde, elini ayaklarını vuruyordu.

Hasan-ı Basri çok gülmezdi. Onu daima böyle görürlerdi. Sanki boynunu vurmaya götürülen bir esirmiş gibi duruyordu. Ona dediler ki, bu kadar ibâdetle niçin böyle üzgün ve kalbin yanaktır? Deddi ki: «Neye emin olayım? Belki benden sadır olmuş bir şey sebebiyle Allah bana düşünüm olmuş ve ne yaparsan yap, ben sana rahmet etmem demiyştir. Bu meriteden sonra benim çabınam ve mücahedemin ne faydası olur?

Bunun gibi hikâyeler çoktur. Şimdi diğket et ki, onlar bu kadar tâzilet ve merite ile korkuyorlardı. Sen ise emin ve korkusuzsun, ya onların günahı çoktu ve senin günahın yoktur. Ya da onların marifeti çokta ve senin marifetin yoktur. Ve sen bu kadar câhil ve akılsızın

ki, günahlarının çokluğu ile beraber emânin ve onlar bu kadar basiret ve marifet sahibidir ki, taatlerinin çokluğu ile beraber korkuyorlar.

KORKMAK VE UMMAK ARASINDA FAİK

Bir kimsa sorabilir ki, havf ve recâın fâsîleti hakkında çok haberler gelmiştir. Fakat bunların hangisi daha fâzilettir, hangisi gâlib olmalıdır? Bil ki, havf ve recâ iki lââtır. İlâca fâsiletti değil, faydalı denir. Nitekim daha önce de anlatıldı ki, havf ve recâ noksan safatlardır. İnsanın kemâli; Allah'ın marifetine gömülme, Allah'ın zıkkı, fikri ona kaplayıp evveli ve sonu gözetmeyip şimdiki vakte bakmakla olur. Hatta şimdiki vakte değil, vaktin sahibine bakmalıdır. Zîrâ havf ve recâyı bakmak ona engel ve perde olur. Fakat bu hâl, râdir olur.

O hâlde ölüme yaklaşan, kimsede recâ gâlib olmalıdır. Çünkü recâ muhabbeti artırır. Bu dünyadan ayrılan, Allah'ın muhabbetiyle ayrılmalıdır ki, Allah'a kavuşmak ona saadetin tâ kendisi olsun. Çünkü en büyük zevk sevgiliye kavuşmaktır. Gâfil olan kimseye ise havf gâlib olmalıdır. Çünkü onun için recâ'nın gâlib olması, öldürücü zehirdir.

Eğer takvân olup hâlleri doğru ve sağlam ise, onun için havf ve recâ mütevil olup eşit olmalıdır. İbâdet ve taat hâlinde olursa, recâ gâlib olmalıdır. Zîrâ münciatla kalbin saf olması muhabbetle olur. Recâ da muhabbet sebebiştir. Günah vaktinde ise havf (korku) gâlib olmalıdır. Eğer havf gâlib olmazsa, günah işleyebilir. Demek ki, havf ve recâ, değişik zamanlar ve değişik hâllere göre değişen bir lââtır. O hâlde havf ve recâın hangisi daha üstündür diye sorulduğunda kesin cevap verilmez.

DÖRDÜNCÜ ASIL

FAKİRLİK VE ZÜHD

Bil ki, din yolunun esas, dört asıl üzerinedir. Bunlar Müstahab, İhtikâr, İhtikâr ve İhtikâr. Onlar, insan nefsi, Allah Teâlâ, dünya ve âhirettir. Bu dört şeyin ikisinden sakınmak, ikisini de istemektir. Sakınılarak şeylerin biri nefstir ki, Allah'ı bulmak için kendi nefsinden sakınıp kaçmalıdır. Değeri de dünyadır ki, âhireti bulmak için dünyadan kaçmalıdır.

O hâlde sana lazım olan, kendi nefsinden yâs çevirip Allah'a yönelmektir. Sabır, korku, tevbe bunun mukaddimelerindendir. Dünya sevgisi ise mühlîkattan (helâk edicilerden) dir. Nitekim ilâcı anlatıldı. Dünyaya düşman olup ondan kesilmek de, münciyattandır. Bu sîm'î münciyatı anlatılma. Münciyat, fakirlik ve zühdün ibârettir.

FAKİRLİK VE ZÜHD

Bil ki, fakir, ihtiyacı olan şeye sahip olmayandır. İnsanın önce kendi bekâsına ihtiyacı vardır. Ondan sonra gıdaya, mala ve bunun gibi nice şeylere ihtiyacı vardır. Bunlardan hiçbirini onun elinde ve tasarrufunda değildir. Zengin ise, başkasından müstağni olup ihtiyaçsız olan kimsedir. Bu da Allah'tan başkası için mümkün değildir. Çünkü Allah'tan başka vücuda gelen gerek cin, gerek insan, gerek melek ve gerekse şeytan herkesin varlığı ve bekâsı kendilerinden değildir. O, hâlide bunların hepsi hakikatte fakirdir.

Bunun için Allah (c.c.): «Zengin olan Allah'tır. Siz hepiniz fakirsiniz.» (Mühümmed sûresi, âyet: 38) buyurdu. İsa (a.s.) fakiri böyle tarif etti ve: «Ben kendi amelime rehimim. Amelimin amahtarı benim elinde değildir. O hâlide benden daha fakir kim var?» dedi. Belki Allah Teâlâ da bunu beyân edip buyurur ki: «O zengin ve rahmet sahibidir. Dilerse, hepinizi helâk edip başka bir kavim yaratır.» (En-âm sûresi, âyet: 133).

O hâlide bütün mahfûkat fakirdir. Fakat fakirlik, tasavvufçuların dilinde, kendini bu sıfat üzere gören ve kendine bu hâl gâlib olan kimseye denir. Yâni kendisinin hiçbir şeye mâlik olmadığını ve ne dünya hususunda, ne yaratılış hususunda elinde hiçbir şey olmadığını bilir.

Bazı ahmaklar der ki, insan hiç taat ve ibâdeti olmadığı zaman fakir olur. Eğer taat ve ibâdeti olursa fakir olmaz. Zira taat sevâbına mâlik olur. Bu söz şeytanın onların kalbine attığı maddîlik ve dinstîlik tohumudur. Şeytan, akıl ve zekâ iddiasında bulunan bu ahmakları bu şekilde yoldan çıkarır. Bu kötü mânâyı yaldızlı sözlerle gösterip onları aldatır. Onlar buna, akıllıca bir anlayış sanırlar.

Bu, şu kimseye benzer ki, «Allah'ı otanmış her şeyi vardır. İnsan Allah'tan ayrılmadıkça fakir olmaz.» der. Belki taat eden de fakirdir.

Nitekim İsa: «Taat da benim elinde değildir. Belki ben taate rehimim.» dedi. Velâhâki burada maksat, tasavvufçuların istilâhındaki fakirliği anlatmak değildir ve yine insanın her şeye muhtaç olduğuna anlatmak da değildir. Belki malla ilgili olan fakirliği beyân etmektir. İnsan, muhtaç olduğu yârbim şeyin fakirdir. Mala ihtiyacı onlardan birisidir.

O hâlide bil ki, malın olmaması iki hâlden ayrı değildir; ya insanın malı olur da kendi arzusuyla o maldan elini çeker. Yahut malı kazanamaz, arzusuyla elini maldan çekerse, buna zühd denir. Eğer mal kazanmak elinden geliyorsa, buna fakirlik denir.

Fakirliğin üç hâli vardır:

Birincisi, mal yoktur. Fakat mal kazanmak için elinden geldiği kadar çalışır, çabalar. Böyle olan kimseye harisî fakir denir.

İkincisi, ne mal ister, ne de reddeder. Verilirse alır. Vermedikleri zaman kanaat eder. Buna kanaatîr fakir denir.

Üçüncüsü, mal istemediği gıda verdikleri zaman da, almak istemez. Buna da zahid fakir denir. O hâlde biz önce yalnız fakirliğin fâziletini, oradan sonra da zâhidin fâziletini ve fakir olan kimsenin, malı hırsı olsa bile fakirlik fâziletinden mahrum olmadığına beyân edelim.

FAKİRLİĞİN FAZİLETİ

Bil ki, Allah Teâlâ: «O ganîmet, fakir mühacirler içindir.» (Haşr sûresi, âyet: 8) buyurup fakirliği, hicrete takdim buyurmuştur.

Resûlullah buyurur ki: «Allah (c.c.) çoluk çocuk sahibi olan zahid fakiri sever.»

Yine buyurdu ki: «Ey Bîdî! Bu dünyadan zengin değil, fakir olarak gitmeye çalış.» Yine buyurdu: «Benim ümmetimin fakirleri, zenginlerden beyûs yıl önce cennete gireceklerdir.»

Diğer bir rivâyette: «Kırk yıl önce.» gelmiştir. Belki kırk yıl rivâyetiyle naris fakir ve beyûs yıl rivâyetiyle de kanaatkâr fakir kastedilmektedir.

Yine buyurdu: «Benim ümmetimin en iyileri, fakir olanlardır ve cennete çok çabuk girenler de onlardır.»

Yine buyurdu ki: «Benim iki sanatım vardır. Onları seven beni sevmiş olur. Biri fakirlik, diğeri de harp etmektir.»

Rivâyet edilir ki: Cibrîl, «Ya Muhammed! Allah'ın sana selâmı vardır. Buyurur ki: Yeryüzünün dağlarını altın edip Habibine mereye giderse, onları onun yanında geçireyim istiyor mu?» dedi. Resûlullah: «Ey Cibrîl, bunu Allah'tan istemiyorum. Çünkü dünya, evsiz olanların evi ve malus olanların mahdir. Dünyada mal toplamak, akıllıların işidir.» Cibrîl: «Ya Muhammed! Allah seni sabit söz üzere şahit eylesin.» dedi.

İsa (a.s.) uyuyan bir kimsenin yanından geçti. Ona: «Ey kişi! Neye yatıyorsun? Kalk Allah'ı an.» dedi. O kimse: «Sen ne istiyorsun?» «Ben dünyayı istiyenlere bıraktım.» dedi. İsa: «Ey dost! Öyleyse huzur içinde ve kalb rahatlığı ile uy.» dedi.

Musa (a.s.) uyuyan bir kimsenin yanından geçti. Toprak üzerine yalmış ve başının altına bir kerpç koymuştu. Bu kimseden başka da bir şey yoktu. «Ya Rabbi, senin bu kulun zayı olmuş. Hiçbir şeye mülk değildir.» dedi. Vahiy geldi ki: «Ey Musa! Bir kimseye döşüp ona tamamen teveccüh edersen, bütün dünyahığı ondan alacağını bilmiyor musun?..»

Ebü Raif der ki, bir gün Resûlullah'a bir misafir geldi. Resûlullah'ın misafire yedirecek hiçbir şeyi yoktu. Buna: «Filân Yahudi'ye git. Bize veresiye bir miktar un verisin. Parasını Receb ayının başında vereceğim.» buyurdu. Ben Yahudi'ye gidip isteyince, hayır, vallahî rehinsiz vermem, dedi.

Resûlullah'a öylece haber getirdim. Resûlullah buyurdu ki: «Allah hakkı için ben yerde de emînim, gökte de emînim. Eğer verseydi, öderdim. Öyleyse benim mihnata o Yahudi'ye ver, hatırı hoş olsun.»

Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu: «Kâfirlerden bir kısmına dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz ve onları bambaşka şeye de-yârmek için faydalandığımızı şeye (mal ve saltanata) sakın gör-
me ile de olsa hakma! Sana verdiğimiz Allah katında daha hayırlı-
dır.» (Taha sûresi, âyet: 131).

Kâbü'l-Ahtar der ki, Musa'ya vahyî geldi ki: «Ey Musa! Eğer ta-
kîrlik sana yârlımlı dönerse, onu "ey safîhlerin âlâmeti mertaba!" di-
ye karpıla.»

Peygamberimiz buyurdu ki: «Cenneti bana gösterdiler. İçindeki-
lerin çoğunu fakir gördüm. Cehennemi bana gösterdiler. İçindekilerin
çoğunu zengin gördüm.»

Yine buyurdu ki: «Cennette az kadın gördüm. Onlar nerededir?
dedim. "Onları altın ve süslü elbiseler bağladı" dediler.»

Rivâyet edilir ki: «Bir peygamber bir gün deniz kenarından ge-
çerken, baktı ki, bir balıkça, Allahın adıyla deyip ağın attı. Ağına bir
bir şey düşmedi. Diğer bir balıkça, şeytanın adıyla deyip ağın attı.
Ağına çok balık düştü. O peygamber: "Ya Rabbi, bütün mülküm sa-
nın olduğuna bilirim. Fakat bunun hikmeti nedir?" dedi. Allah (c.e.)
reslekleri buyurdu ki, o iki kimsenin cennetteki yerlerini o peygambe-
re gösterin. Yerlerini gösterince, o peygamber, "Teselli oldum ya Ra-
bi." dedi»

Peygamberimiz buyurdu ki: «Peygamberlerden en son cennete
giren Süleyman peygamberdir ve benim ashabımdan en sonu cennete
giren Abdurrahman'dır. Bu da, zengin oldukları içindir.»

İsa (a.s.) buyurdu ki: «Zengin çok zor cennete girer.»

Resûlullah buyurdu ki: «Allah sevdiği kullarını belâlara mabte-
kâ eder. Eğer çok severse iflâkâ eder.» iflâkâ nedir? Ya Resûlullah!
dediler. «Ona ne mal verir, ne de çoluk çocuk.» buyurdu. Musa (a.s.)
dedi ki: «Ya Rabbi, insanlardan senin sevdiğilerin kimlerdir ki, onları
ben de seveyim.» Allah buyurdu ki, nerede fakir görürsen, onlardır
Yâni benim bütün dostlarım fakir olanlardır, dedi.

Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet gününde fakiri getirirler.
İnsanlar birbirlerinden âzâr diledikleri gibi, İlek Teâlâ da fakirlerden
âzâr diler ve: "Ey kulum! Dünyaya senden istiyenem, seni hor gör-
düğüm için değildi, belki sana hî'atler ve mükâfatlar vermek içindi.
Şimdi yürü. İnsanlar arasında benim rızam için sana bir günlük ye-
mek, yahut elbise verenlerin elinden tut. Onu sana bağladım." der.
O gün insanlar ter içinde kalırlar. O büyük kalabalığın arasında ge-
zip kendisine iyilik etmiş olanların elinden tutup dışarı çıkarır.»

Yine buyurur ki: «Fakirlerle dostluk edip onlarla aşinalık eden
ve onlara iyilik yapan. Çünkü onların yolunda saadet vardır.» «O
saadet nedir? Ya Resûlullah!» dediler. Buyurdu ki: «Kıyamet günü-
de onlara denir ki, size bir parça ekmek, ya bir içim su, ya bir kaftan,
ya da bir eski parçası verenlerin elinden tutup cennete götürün.»

Hz. Ali'nin Peygamberimizden rivâyet ettiğine göre, Peygambe-
rimiz buyurur ki. «İnsanlar, dünyalık toplamağa ve binâlar yapma-

ya başlayıp fakirlere düşman kesilince, Allah Teâlâ onlara döet şey verir: Zamanın kılıcı, sultanın zulumu, kadınların huyüneti ve kâfirlerin şevket ve kuvveti.»

İbn-i Abbas der ki: «Bir kimseyi fakir olduğu için aşağı gören ve zengin olduğu için de asla tutan mel'umdur.»

Derler ki, zenginler Süfyan'ın meclisinde aşağı görüldükleri kadar, hiçbir mecliste aşağı görülmediler. Onları heri saffa almazdı. Arkada dururlardı. Fakirleri kendine yakın bulundururdu.

Lokman hakim oğluna: «Yavrum! Fakî elbise ile gördüğün kimseyi hakir görme. Çünkü onun Rabbiyle senin Rabbin birdir.» dedi.

Yahya bîn Müaz der ki: «Zavallı insanı, eğer fakirlikten korktuğu gibi cehennemden korksaydı, ikisinden de emin olurdu. Ve eğer dünyayı istediği gibi, cenneti isteseydi, ikisine de kavuşurdu. Ve eğer mahlûk insanlardan korktuğu gibi, kâimüddin Allah'tan korksaydı, her iki cihanda da bahtlı olurdu.»

Bir kimse İbrahim-i Edhem huzuruna onbin akçe getirip bu akçeleri sana hibe ettim al, dedi. İbrahim almazdı. O kimse çok ısrar etti. İbrahim dedi ki: «Senin maksadın benim adımı fakirlerin defterinden silmektir. Maksadın olmayacaktır.»

Resûdullah Hz. Alpe'ye buyurdu ki: «Ey Alpe! Yarın kıyamet gününde beni bulmak istersen, fakirler gibi yaşa; zenginlerden uzak ol ve elbisen yırtılmadan çıkarıp atma.»

KANAATKÂR FAKİRİN FAZİLETİ

Bil ki, Resûdullah buyurdu: «Kendisine İslâm dininin yolu gösterilip ona kıfâyet miktarı mal verilen ve o mala kanaat eden kimseye ne müstü.» Yine buyurdu ki: «Eğer fakirler camı gündülden fakirliğe razı olsalar, fakirliğin sevâbına kavuşurlar, yoksa kavuşamazlar.»

Bu kâilap-ı şerifte haris fakir için sevâp olmadığına işaret vardır. Fakat diğer hadislerde, haris fakirler için de sevâp olduğuna işaret vardır. Yine buyurdu ki: «Herşeyin bir anahtarı vardır. Cennet kapısının anahtarı da, sabırlı fakirleri sevmektir. Sabırlı fakirler, kıyamet gününde Allah ile beraberdirler.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın en çok sevdiği kulları, mevcut olana kanaat edip Allah'ın takdir ettiği nâsibe razı olurlar.»

Yine buyurdu ki: «Yarın kıyamet gününde hiçbir fakir ve zengin yoktur ki, dünyada iken günlük yiyeceklerinden başka bir şeye mâlik olmamasını bilmesin.»

Allah (c.c.) İsmail'e (a.s.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey İsmail! Bizî kalbi kırık olanların yanında ara.» İsmail: «Onlar kimlerdir?» dedi. Allah (c.c.): «Sabırlı fakirlerdir.» buyurdu.

Resûdullah buyurdu ki: «Kıyamet gününde Allah Teâlâ benim has ve seçkin kullarım nerededir? der. Melekler, onlar kimlerdir? Ya

Rabbî! derler. Allah (c.c.), onlar benim hükümlüme rızâ verip kanaat eden müslüman fakirlerdir buyurur. Bunun üzerine Allah, onların hepsini cennete götürün diye emir buyuracaktır. Halbuki bütün insanlar benîr hesaptadır.»

Ebu'd-Derda (r.a.) der ki: «Ömürleri daima eksilmekte olduğu hâlde üzülmeyle de dünyalığın artmasına sevinenlerden hiç kimse yoktur ki, aklında noksanlık olmasın. Ya Sübhânallah! Dünyada ne hayır vardır ki, onun artması sevinmeye sebep olsun.»

Bir kimse Amir bin Abdül-Kaysîyi ziyarete gitti. Amir tere otu ile ekmeğe yiyordu. O kimse, «Ey Amir, benunla kanaat ediyor musun?» dedi. Amir, «Eten bazı kimseleri bilirim, bundan da az şeyle kanaat etmişlerdir.» dedi. O kimdir? dedi.. Amir, «Ahireti atıp dünyayı alan kimse bundan daha az şeyle kanaat etmiştir.» dedi.

Bir gün Ebu Zer (r.a.) oturup insanlarla konuşuyordu. Harâmî gelip, «Sen burada oturmuşsun. Allah hakkı için e-de hiç yiyecek yoktur.» dedi. Ebu Zer: «Bizim öümüzde bir dar beğaz vardır ki, ondan yükü hafif oldandan başka hiç kimse kartulamaz.» dedi. Harâmî bu sözü duyunca, teselli oldu ve dönüp gitti.

SABREDEDEN FAKİR, ŞÜKREDEDEN ZENGİNDEN ÜSTÜNDÜR

Bil ki, sabreden fakir mi, yoksa şükreden zengin mi üstündür diye ihtilaf etmişlerdir. Doğrusu, sabreden fakir üstündür. Anlatılan hikâyelerin tamamı, sabreden fakirin üstün olduğunu gösterirler. Ama için maa'kâtına bürmek istersen, gerçek şudur ki, seni Allah'ın zikrinden ve muhabbetinden alıkoyan herşey, kötüdür. Bazı kimseler için fakirlik ve bazı kimseler için de zenginlik mâni olur.

Bunun tafsilî, kıfâyet mîktarı malın olmasa, olmamasından iyidir. Çünkü kıfâyet mîktarı olan mal dünyalıktan sayılmaz, belki âhîret angîdri.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Ya Rabbî, yeteri kadar Muhammed ailesine rızık ver.» Çünkü kıfâyet miktarından fazla olmaman daha iyidir. Çünkü hurs ve kanaatle fakir ve zengin hâli bîrdir. Gerek haris fakir olsun, gerek haris zengin olsun, ikisi de mala beğün ve onunla meğgul olurlar. Fakat şu kadar var ki, fakir beğeri ihtiyaçlardan dolayı çok zahmet ve meşakkat çekmiş olur ve çektiği zahmetlerle dünyadan nefret etmiş olur. Mü'min dünyaya sevgisi ne kadar az olursa, Allah'a dostluğu o kadar fazla olur. Dünya fakirin zindanı olursa, bu hâli seveniyorsa da, ölm zamanında onun kalbe dünyaya az meyiler. Zengin olanlar, dünyadan zevk aldıkları için, dünyaya alışmıştır. Dünyadan ayrılmak ona zor gelir. Kalbe göre ikisinin arasındaki fark çok büyüktür. Hattâ ibâdet ve münacat vaktinde, fakirin bulunduğu hâli, hiçbir zaman zengin bulamaz. Çünkü zenginün zikri dil ucu ile ve kalbin zahiri ile olur. Güneş yaralı ve kırık olup esiyet ve sîcını çekmeden, sükrin lezzeti onun içine sirâyel etmez.

Yine bunun gibi kanaatle de ikisi beraber olsalar, yine fakir üstündür. Ama eğer fakir haris, zengin de kanaatkâr olsa, şöyle ki, o malı elinden çılsa hiç üzülmese ve malın şükürünü de etse, onun kalbi, şükür ve kanaatle temizlenir; dünyanın alışkanlık ve rahatıyla buluşmaz. Haris fakirin kalbi, gerçi hırsla buluşmuştur, fakat ediyet, sükunet, gılm ve keder çekmekle temizlenir.

O hâlde şükreden zenginle haris fakir birbirine yakın olur. Ama gerçekte her birinin, Allah'a yakınlığı ve uzaklığı, dünyadan ayrılığı ve ona olan ilgisi miktarına göredir. Eğer zenginın nazarında malın olup olmaması bir olsa, kalbi dünya malından boş olsa ve malı muhtaç fakirler için saklasa, nitekim Aşer (r.a.) bir günde yüzbin akçe dağıttı ve kendi için bir akçelik et alıp onunla iftar açmadı. Bu derece, kalbi bu sıfat üzere olmayan fakirin derecesinden üstündür. Ama eğer fakir ve zenginın dünyaya olan ilgileri bir olursa, her ne kadar zengin hayırlar edip sadakalar verse de, fakir daha üstündür.

Haberde geldi ki, fakirler şikâyet için Resûlullah'a haber gönderdiler: Zenginler dünya ve âhiretin bütün hayrına alırlar: Sadaka veriyorlar, hacca gidiyorlar, zekat veriyorlar ve gazaya gidiyorlar. Biz bunların birini yapamıyoruz. Resûlullah onların gönderdiği kimseyi güzel karşıladı ve buyurdu ki: «Ben onları severim. Onlara da ki, fakirliğe sabredene, Allah Teâlâ üç haslet verir ki, onları hiçbir zaman zenginlere vermez: Birincisi, cennette öyle köşkler vardır ki, cennettekiler onları, dünyadakilerin yıldızları gördüğü gibi görürler. O köşkler yalnız fakir olan Peygamberlerin, yahut fakir olan şehitlerin, yahut fakir olan mü'minlerin makamıdır. İkincisi, fakirler beşyüz yıl önce cennete girerler. Üçüncüsü, fakir bir kere "Sübhane'llah vel-hamedü lillâh ve lîlâle'lle'llah vailâhü ekber" dese, zengin de bunu dese ve bin dirhem de sadaka verse, yine fakirin eriştiği dereceye erişemez.»

Fakirler, Resûlullah'ın bu sözünü duyunca, «Elsâ razıyız, mâ razıyız» dediler. Resûlullah'ın böyle buyurmasının sebebi şudur ki, Allah'ı zikir, öyle bir tohumdur ki, yumuşak, boş, süğün ve kırık bir kalb buka onda çok tesir eder. Ama zenginın kalbini dünya nimetleriyle sevinçli bulunca, ondan ayrılmayı kaçır. Tıpkı ari bir laşu düşen dartı tanelinin ayrılmayı kaçması gibi. Mademki herkesin derecesi, kalbinin Allah'a yakınlığı, zikir ve muhabbetle meşgûl olması miktarıncadır ve zikir ve muhabbetle meşgûl olması, kalbin başka şeye ünsiyet peyda etmemesi miktarıncadır, zenginlerin kalbi de dünya ile ünsiyet peyda olmaktan boş olamaz; o hâlde bu iki kalb nerde bir olur?..

Bazen zenginler kendilerine hüsnü zanda bulunuyorlar: Dünya malına dalmış isen, kendilerini asâde sanıyorlar. Bu, apaçık alâmanıdır. Çünkü asâde olmanın alâmeti, Hz. Aşer'nin, yüzbin akçenin tamamını toprağa saçar gibi, dağıtmasıdır. Eğer mal içinde olup mala bağlı kalmamak kolay olsaydı, bu kadar peygamberler niçin dünyayı

malından sakınırlardı ve niçin dünya malından sakının diye emrederlerdi.

Hatâ Resûlullah ,dünya gâvûsün önüne gâlip kendini arzedece: «Benden uzak ol, benden uzak ol» dedi. İsa (a.s.) der ki: «Dünya ehlinin malına bakmayın. Zîrâ esam parfümün insan halâvetini kalbiden izâle eder.» İsa (a.s.) bunu şunun için söylüyor ki, dünya yonunden kalbe doğacak halâvet, Allah'ın zîârıyla çekilmiştir. Zîrâ iki halâvet bir kalbe toplanmaz. Meydana gelen iki (nûr) şeyden biri hak, diğri de bâtıl olmaktan başka değildir. Kalb bâtıla bağlandığı kadar haktan ayrılır. Bâtıldan ayrıldığı kadar da hakka yaklaşıp.

Ebû Süleyman-ı Daranî der ki: «Fakirin bir şey arzu edip de o eline geçmediği zaman, bir kere "ah" demesi, zenginin bin yıllık ibadetinden üstündür.»

Bir kimsa Bîş-i Hâfî'ye dedi ki, çocuk çocuğum çok ve hiçbir şeyim yoktur. Bana dua edin. Bîş-i Hâfî dedi ki: «Çocuk çocuğum, evde olmak yok, um yok deyip de sen bunları alamadığın için, yüreğindeki dert olduğu zaman, sen benim için dua et. Çünkü o zaman senin duası benimkinden üstündür.»

FAKİRLİĞİN EDEBLERİ

Bu ki, fakirliğin edebleri bâtında (kalben) razı olmak ve zahârde (dilye) şikâyet etmemektir. Fakirin, bâtında üç hâl vardır: Birincisi, fakrûğuna sevinip şükreder ve fakirliği, Allah tarafından vâciblere verilen sadece bir inâyet olarak bilir. İkincisi, şükretmese de ve fakirliği sevmese de, Allah'ın ilmi ve takdirini kötü görmes. Üçüncü kan aldırın kimse, bunun acısını sevmiyorsa da, kan aldırılmaktan memnundur.

O hâlde fakirlikte bu da yüksek bir derecedir. Üçüncüsü, fakirliğin Allah'tan gelmesini sevmiyor. Bu haram olup fakirliğin sevâbeni gösterir. Belki her zaman Allah'ı, şanına lâyık şekilde bîlip onu ayıplamak ve işini reddetmek câiz olmadığuna iktisat etmelidir. Zahârde de şikâyet etmeyp tabir ve tahammül perdesini korumalıdır.

Hâ. Ali buyurur ki: «Bazen fakirlik, cesamın tâ kendisi olur. Bu nem ilâmeti, kötü huylu olup fakirlikten ve Allah'ın hükümünden şikâyet etmektir. Bazen de fakirlik sandet olur. Onun işaretleri güzel ah-lâkî edâp kimseye şikâyet etmemek ve Allah'ın takdirine şükretmektir.»

Hâdise: «Fakirliği gizleyip açığa vurmamak, büyük bir (manevî) hazinedir.» Fakirliğin bir edebî, zenginlerle kalıp oturmamaktır. Sevrî der ki: «Zenginler çevresinde dolaşan fakirin riyakâr olduğunu; müstahîrler çevresinde dolaşan fakirin harsız olduğunu bil.»

Diğri bir edebî de, elindeki kadar sadaka verip dünya malını kendinden uzaklaştırmalıdır.

Resûlullah buyurdu ki: «Bazen bir dirhem yârbîn dirhemden üstün olur.» Ne zaman? Ya Resûlallah! dediler. «Bir kimsa, yalnız iki

dirhem malik olup da birini sadaka verdiği zaman yüzbin dirhem sadaka vermekten hayırlı olur.» buyurdu.

VERİLENİ ALMA EDEBLERİ

Şüpheli olan bir şeyi almamalıdır ve ihtiyacından fazlasını da almamalıdır. Ancak fakirlere hizmet ediyorsa, onlara harcamak için alabilir. İnsanlar arasında alıp güdlice fakirlere sadaka vermek, Sadıkların derecesidir. Eğer buna yapamıyorsa ya kendisi onu halk içinde fakirlere versin, yahut mal sahibine ısmarlasın, o versin. Ama sadaka vermenin niyetini bilmek de önemlidir. Buna hediye olarak mı, sadaka olarak mı, yahut rıyâ için mi veriyor? Eğer hediye olarak veriyorsa içinde minnet olmayacaksa, onu kabul etmek ahanettir. Eğer bazısının minnetsiz, bazısının da minnetli olacağını biliyorsa, minnet olmayacak miktarı alsın. Minnet olacak miktarı almasın.

Bir kimse Resûlullah'a bir miktar yağ, bir miktar katık ve bir koyun getirdi. Koyuna geri çevirdi ve gerisini aldı.

Bir kimse Feth-i Muvallîye cildi dirhem getirdi. Fetih dedi ki, hâdîste: «Bir kimse istemeden kendisine verilen şeyi (tamamıyla) almayıp geri çevirtirse, Allah'ı reddetmiş gibi olur.» buyurulmaktadır. Ve bir dirhemini alıp mütebakkisini geri çevirdi.

Hasan-ı Baari de bu hâdîsi rivâyet ederdi. Fakat bir gün bir şahıs bir kese akçe ve güzel elbiseler getirdi. Hasan kabûl etmedi ve: «Va'z veren kimse insanlardan bir şey almasa, mahşer gününde Allah'ın hazarunda zerre kadar kıymet ve ihbar görmeyecektir.» dedi. Hasan-ı Baari'nin bunu kabûl etmemesinin sebebi, onu va'z karşılığında verdiklerini bilmesidir. İhlâsına hâsel gelmesini istemeydi. Bir kimse, bir dostuna bir şey bağışladı. Dostu dedi ki, bak; eğer kabul ettiğim takdirde senin yanında kıymetimin artarsa, kabul ederim, yoksa kabul etmem.

Süfyan hiç kimseden bir şey almazdı ve: «Eğer aldığımı söylemeyeceklerini bilseydim, alardım.» derdi. Yani alsam onu insanlara anlatıp ve bîl âlup minnet edecekler. Ben kimseler de yalnız özel dostlarımdan alırdım, başkalarından almazdım. Bütün bunlar minnetten sakındıkları için idi.

Bihar-i Hafl der ki: «Serr-i Sekaifden haska hiçbir kimseden bir şey istemedim. Onun zühûdünâ, kendisinden yordum.» Eğer rıyâ için veriliyorsa, almamak daha da önemlidir. Büyük zatlardan birine bir şey verdiler, almazdı. Niçin almadın? diye aynıpladılar. Dedi ki, «Onlara acıdığım için almadım. Zira sabretmeyip söyleyeceklerini bilirdim. Boş yere hem maalları, hem sevâpları gider.» Ama eğer sadaka niyetiyle veriliyorsa, eğer sadakaya müstahak değilse almamalıdır. Eğer muhtaç ise reddetmek çâiz değildir.

Hâdîste gelmiştir ki: «İstemeden bir kimseye verilen sadaka, Allah tarafından ona ulaşan bir rızaktır.»

Demişler ki, verilen bir şeyi almayan kimse, isteyip de verilmesine müstahak olur.

Sırr-ı Sekkî her zaman Ahmed bin Hanbele bir şey gönderirdi. Ahmed kabul etmeyip geri gönderirdi. Sırrı ona dedi ki, Ey Ahmed, kabul etmemek âfetinden de sakın. Ahmed, bir daha şöyle dedi: Tekrar soydun. Ahmed biraz düşündü ve: «Bir aylık yetecek şeyim vardır. O bitince alayım.» dedi.

DİLENMEK NE ZAMAN HELÂL OLUR?

Bu ki, Resûlallah buyurdu ki: «Dilenmek haramdır, zarûretle helâl olmaz.» Haram olmasının sebebi, bunda uç kötü şey vardır: Birincisi, fakirliğini ihtar edip Allah'tan şikâyet etmek anlamına gelir. Zira bir kimsenin hizmetçisi, birisinden bir şey istese, efendisinden şikâyet etmiş olur. Bunun keffâreti, (sorumluluktan kurtulması) zarûretle ve şikâyet yoluyla istemektir. İkincisi, kendini aşağı göstermiş olur. Halbuki mü'min olan, Allah'ın huzurundan başka yerde kendini aşağı göstermesi yakışmaz. Bundan kurtulma çaresi, «İnsiden geldiği kadar dostlarından, akrabalarından ve gönlü açık kimselerden istemektir. Çünkü onlar hakaret gözüyle bakmazlar. Onların yanında aşağılanmaz.

Ö halde «İnsiden geldiği kadar zarûretle istememelidir. Üçüncüsü, istediği kimsenin kalbine usanç verir. Utancundan rıyâ için vermiş olur. Çünkü ayıplar diye korkar.

Ö halde istenen şeyi verirse, kalbi rencide olur, gönlü hoşluğu ile vermez, mahcup olmamak ve ayıplanmamak için verir. Bundan kurtulma çaresi, istediği şeyi açıktan değil, belki imâ yoluyla istemektir. Şöyle ki, eğer istediği kimse vermek istemezse anlamamaslıktan gelebilirsin. Eğer açıkça istiyorsa, bir kimseden değil, belki bir gruptan istemelidir. Orada bir zengin buluyororsa, ona bakıp istemelidir. Çünkü vermezse, ayıplanır. Bu da belli bir şahıstan istemek anlamına da olur. Ama bir kimse için birinden zekât istemek, eğer onun üzerine zekât farı olduğunu bilse, huzursuz olsa bile ondan istemek yine câizdir. Eğer kendisi zekâtı müstahak olsa, kendisi için istemek de câizdir. Ama ayıplanmak korkusuyla verileni almak haramdır. Çünkü o musadere ve işkence ile almak gibidir. Gerçi zahiri fetvâda dilin zahirine bakılır, fakat zahiri fetvâ bu dünyada geçerlidir. Öbür dünyada gönlü fetvâna bakarlar. Mademki o kimsenin gönlü, istemeyerek verdiğiine şahitlik eder, o verilen şey haram olur.

Ö halde bu yazıların tamamından anlaşıldı ki, zarûret, yahut önemli bir ihtiyaç olmadan dilenmek haramdır. Ama suslenmek için, yahut nefis yemekler yemek için, yahut güzel elbiseler giymek için dilenmek câiz değildir. Dilenmek ancak âciz olup hiçbir şeyi mâlik olmayan kimselere yaparız. Ama ibâdetle uğraşmak için dilenmek câiz değildir, belki çalıştırmı farıdır.

Eğer yiyeceğe ihtiyacı olursa, fakat kendine ikram olmayan bir kütâba, yahut fazla seccadesi, (namazlığı) yahut fazla elbisesi, yahut

fasla kumaşa, yahut bunlara benzer fasla eşyaya olursa dilenmek haramdır. Önce onları harcamalıdır. Ama kendini, yahut çoluk çocuğunu susturmak için dileniyorsa, bu haramdır.

Resûlullah buyurdu ki: «Kendisinde var iken başkasından bir şey dilenen kimse, kıyamet gününde, mahşer yerine, yüzünün etleri gümüş ve yalnız kemikleri kalmaş olarak gelecektir.» Yine buyurdu ki: «Bir şeye mülk iken dilenen kimsenin dilediği, eline aldığı bir ateş parçasıdır. İster az olsun ister çok.» Resûlullah'a, dilenmemek için neye mülk olmalıdır? diye sordular. Bir rivâyette: «Sabah ve akşam yemeğine mülk olmak gerekir.» buyurmuş. Diğer mir rivâyette: «Elli dirheme (gümüş kuruş) mülk olmalıdır.» buyurmuş. Elli dirhem, kimse ile ilişki kurmayıp tek başına yaşayan ve bunu kendine bir yıllık asık yapan ve o şehirde sadaka mevsimi yılda bir defa olup eğer o zaman istemesse, bütün sene yiyeceksiz kalacak kimseler içindir. O hâlde eğer buna mülk olmazsa dilenmesi câiz olur. Sabah ve akşam yemeği, hergün dilenenler içindir. Çünkü onun için bir gün bir yıl yerindedir.

Resûlullah'ın bu hüdisi, müddeti tayin için buyurulmuştur. Ama ihtiyacın cinsi hakkında asıl şudur ki, ihtiyaç üç şeydir. Yiyecek, giyecek ve mesken.

Resûlullah buyurdu ki: «İnsanoğlunun dünyada üç şeyden başka hiçbir şeyde hakkı yoktur: Belini doğrultacak kadar yemek, avret yerini örtcek kadar elbise ve kendini koruyacak kadar mesken.» Mesken lüzum olan eşya da mesken hükmündedir. Ama eğer hasarı ve dertli olursa, başka şeyler için dilenmek câiz olmaz. Toprak ıbrığı varken, bakır ıbrık için dilenmek câiz olmaz. Bunlar takdire gelen şeyler değildir. Hukûsa şudur ki, çok önemli ihtiyaç olmayınca haram olan bir şeyi yapmamalıdır. Yâni dilenmemelidir.

FAKİRLİĞİN DERECELERİ

Bu ki, fakirlerin dereceleri değişiktir. Bigr-i Hafî der ki, onların derecesi üçtür: Birincisi, istemezler; verilirse de almazlar. Bu fakirler, ruhanî meleklerle beraber ilâyyinde olurlar. İkincisi, istemezler, fakat verilirse alırlar. Bunlar Mukarrebîn meleklerle beraber Firdevs cennetinde bulunurlar. Üçüncüsü, zarûret zamanında isterler. Bunlar Ashabü'l-Yemin ile beraber olurlar.

İbrahim-i Edhem, Şâkik-i Belhî'ye sordu: Şehrindeki fakirleri ne hâlde bıraktın? Şâkik, en güzel hâlde bıraktım: Eğer bulurlarsa şükrederler, bulmazlarsa, zabrederler. İbrahim: «Ben de Belhîn köpeklerini bu hâlde bıraktım.» Şâkik: «Öyleyse, sizin yuvasında fakirler ne hâlde olurlar?» dedi. İbrahim: «Eğer bulmazlarsa, şükrederler, bulurlarsa, başkalarını kendilerine tercih ederek onlara verirler.» Şâkik, İbrahim'in başına öpüp: «Gerçek buyurduğundur.» dedi.

Bir kimse Ebu'l-Hasan Nûrî'yi elini açıp insanlardan dilenirken gördü. O kimse bu işe gazla ve Cüneyd'e anlattı. Cüneyd: «Ebu'l-Ha-

san'm, insanlardan bir şey almak için el açtığını sanma. Belki Allah'tan insanlara lutûf ve sevâp istemek için elini açmıştır. Bu hareket ona zarar vermez.» dedi. Bundan sonra bir terazi getir dedi. Getirdi. Yüz dirhem gülmüş tartı ve üzerine de bir avuç akçe döktü ve: «Bunu Nûr'ya götür.» dedi. O kimse diyor ki, bu işe şaşılm. «Miktarını bilmek için tartı. Öyleyse tartısı belli olduktan sonra niçin tartısı belli olmayan bir avuç akçe üzerine döktü.» dedim. Sonra o akçeleri Nûr'un yanına götürdüm. O da bir terazi isteyip yüz dirhem tartıp bunu Cüneyd'e ver dedi ve kalem aldı ve: «Cüneyd hakten bir insandır. İpin her iki ucunu da tutmak istiyor.» dedi. O kimse diyor ki, bu işe daha çok şaşılm. O yüz dirhem Cüneyd'e getirdim ve onları anlattım. Cüneyd: «Allahü'l-Müstecâb. Aldığı akçeler kendisine idi. Gönderdiği akçeler de bendimdir.» dedi. O kimse diyor ki: «Bu için aslı nedir?» dedim. Cüneyd: «O yüz dirhem âhiret sevâbı için ve o tartımsız olan da Allah için verilmişti. Kendimize sevâp için verileni kabul etmemiş, Allah için verileni kabul etmiş.» dedi.

O zamanın fakirlerinin hâli böyle idi. Kalpleri öyle saf olmuştu ki, tercümanca, insan-ı hâllerıyla birbirinin ahvâline haberdar olurlardı. Bir kimse bu mertebede olmasa bîri bu mertebeyi arzu etmek hâlinde uzak olamazdır. Eğer arzu etmek derecesine ulaşmış ise, bîri bu hâlin gerçek olduğuna inanmalıdır.

ZÜHDÜN HAKİKATİ VE FAZİLETİ

Bâ ki, bir kimsenin sıcak havalarda bir miktar buzı olsa ve su-suzluğu zamanında onunla suyu soğutup içmek için onu çok arzu etse ve bir kimse buzı altın karşılığında ondan almak istese, altın sevgisiyle o buzı olan arzusu gider ve: «Bir gün ilk su içmeye dayanmak daha iyidir. Çünkü altın ömür boyu kalır. Buz devamla kalmar, akçama kadar erir.» der.

O hâlde buz da kıymetli bir şey karşılığında bırakmak buz için zühd olur. Arifin de dünya hususunda hâli böyle olur. Çünkü ârifler, dünyanın devamla gitmekte olduğunu, devamla fenaya doğru yol aldığını ve nihayet ölümlü zamanında son bulduğunu bilirler. Ahireti ise saf ve devamlı biliş, hiç sonu olmadığını ve ancak dünyayı bırakmak karşılığında satıldığını görürler.

O hâlde durum böyle olunca, dünyadan daha kıymetli olan âhireti kazanmak için muhtakkak dünya onların göğsünden çıkıp aşağı girer ve bu nedenle dünyadan el çekerler. İşte, buna zühd denir. Ama bu şartla ki, zühd dünyada olan mübâh şeylerden olmamalıdır. Çünkü haram olanlardan sakınıp zühd etmek herkese farardır. Ve yine şu şartla ki, zühd kudretli dahilinde olan şeylerden olmamalıdır. Dünyalık olmayan kimseler için zühd mümkün değildir. Ancak kendisine dünyalık verilince kabul etmese mümkün olur. Fakat bu mertebe dereceden önce belli olmaz. Zîrâ nefs kudret sahibi olunca sıfatı değişir, daha önce gösterdiği sıfatıtan döner.

Diğer bir şart da malı elden çıkarıp harcama, onu saklamamalı ve makamına da bırakıp teragüt göstermelidir. Çünkü tam zahid, dünyasını butun lezzetlerini bırakıp âhirete karşılık yapan kimsedir. Bu bir alış-veriş ve münaseleddir. Bu alış-veriş sonsuz kazançlar vardır.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah, mü'minlerin bedenlerini ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.» (Tevbe sûresi, âyet: 111). Ondan sonra da: «Bu alış-veriş mübârek olsun. Buna sevinin. Bunda çok kazançlar vardır.» buyrulur.

Bil ki, cömertliğini göstermek için veya âhiretî kazanmaktan başka bir sebep için, dünyayı terk eden zahid olmasa, Marifet ehli yanında ise dünyayı âhirete satmak zihdî de sayılır. Belki onlarca ârif, dünyayı kalbinden uzak tuttuğu gibi, âhireti de uzak tutan kimsedir. Çünkü âhiret de dünya gibi gös, mide ve ferah arzularıyla uğuldir. Belki âhirete de hakaret gözüyle bakıp kendini, hayvanlarıncas ortak olduğu şehvet ve arzuların yüksele tutup ona iktisat etmemelidir. Hastâ dünya ve âhiretle Allah'tan başka bir şeyi gaye edinmemeli, Allah'ı tanıyıp görmekten başka bir şeye kanaat etmemeli ve Allah'tan başka herşey görüne aşağı görünmelidir. Bu âriflerin zihdüdür. Bu ârifler, dünya malından sakınıp kaçınmayabilirler. Belki malı alıp yerine koymak ve müstahakkına vermelidir.

Nitekim Ömer (r.a.) yeryüzünün servetini elinde tuttuğu hâlde, ona bağlı değildi ve nitekim Aişe (r.a.) bir günde yüzbin akçe dağıttı ve kendi için bir lokma et almadı. O hâlde ârif yüzbin akçeye mülk iken zahid olur ve başkası bir akçeye mülk değil iken zahid olmakla, ne de ondan sakınmakla meşgul olmalı; ve ne onu dost edinmeli, ne de düşman tutmalıdır. Çünkü bir şeyi dost edinen onunla meşgul olduğu gibi, onu düşman edinen de onunla meşgul olmuş olur.

Demek ki kemâl, Allah'tan gayri olan her şeyden tamamiyle çekilmek ve onun yanında dünya malı deniz suyu gibi olup eli de, Allah hâzinesi gibi olmaktır. Şöyle ki, malın çoğalıp azalması onun yanında bir olup malın gelmesinden gitmesinden rahat olmalıdır. Tam kemâl budur. Fakat bu, almakların aldandıkları bir noktadır. Malı terk edemeyen herkes, ben mala bağlı değilim diye zahidlik taslar. O mal, müstahakkına düşmek, ya denize düşmek, veya başkaları malını elinden almak arasında ayırma yapan kimse aldandılardan olur. Çünkü mal sevgisinin temeli henüz onun kalbinde sağlam duruyor.

O hâlde asıl olan malı var iken maldan sakınıp şerrinden kaçıp hâlesinden kurtulmaktır.

Bir kimse, Abdullah bin Mübarek'e «Ey zahide dedi. Abdullah, «Zahid Ömer bin Abdülaziz'dir ki, her çeşit dünya malı elinde iken ve ona kudreti var iken zahid olarak yaşardı. Benim zatım bir şeyim yoktur. Nasıl zahid olurum.» dedi.

Ebü Leyli, İbn-i Sirin'e dedi ki: «Bu dokumacızade Ebû Hanîfe'ye bahıyor musun? Nereye bir fetvâ versek, o red ediyor.» İbn-i Sirin: «Bünnen, dokumacızade mi, değil mi? Ama bu kadarını biliriz ki.

dünya ona yüz dönmüş iken, o dünyadan kaçıyor. Biz ise dünya bideden yüz çevirmiş iken biz onu arıyoruz.» dedi.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) der ki: «Kiminle dünya malına, kiminle âhirete râğbet ediyorsanız,» âyetiyle «Şayet kendinizi öldürün, yahut ülkeden çıkın diye emretmiş olsaydık, pek azımdan başkaları bunu yapmazlardı.» (Nisâ sûresi, âyet 66) âyeti ininceye kadar, aramızda dünyayı seven hiç kimse olduğunu bilmiyorum. İkinci âyetin, müslümanların Resûlullah'a «Allah'ım sevgisi hangi şeyde olduğunu bilseydik, hepimiz onu yapardık.» dedikleri zaman indiği rivâyet edilmiştir.

Bil ki, bunu altına saklamak, o kadar dîrâyet istemez. Belki her akılların anlayabildiği ve yapabildiği bir husustur. Dünyanın âhiret yanındaki değeri, bazun altına yanındaki değerinden daha aşığadır. Fakat bazı insanlar üç sebeble bunu görememekteydiler:

Birincisi, imanın sayıfıdır.

İkincisi, şehvetlerin gâlebe çalmasıdır.

Üçüncüsü, ihmal ve tehir olup kendi kendine bundan sonra tevbe ederim deyip va'da vermektir. En büyük sebeb arzu ve şehvetlerin sevgisidir. Şimdilik dünya ile başa çıkamayıp hazını alıp geleceği unutmamıştır.

ZÜHDÜN FAZİLETİ

Bil ki, dünyanın kötüllüğü hakkında gelen her haber, zühdün fâziletine delildir. Hem de dünya sevgisi belâk edictlerden, düşmanlığa ise kurtarıcılardandır.

O hâlde burada dünyayı sevmemek hakkında gelen haberleri beyân edelim. Zâhidlerin en büyük medhi, Kur'an-ı Kerim'de, zühdün ilim sahiplerine izâfe edilmesidir. Karun gayet şüsrü bir şekilde ata binip dışarı çıktığı zaman, onu gören herkes keşke benim de böyle süslerim olsaydı diye içini çekti. «İlim sahibi olanlar, size yarıklar olsun. Âhiret sevâbi bundan iyidir, dediler.» (Kasas sûresi, âyet: 80)

Bunun içindir ki, kırk gün dünyadan el çekip, zâhid olarak yaşayan kimse için kalbine hikmet çeşmeleri akar.

Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ım söz sevmesini biliyorsanız, dünyada zâhid ve perhîzli olun.»

Harise (r.a.) Resûlullah'a: «Ben gerçek mü'minim,» deyince, Resûlullah: «İmanın âlâmeti nedir?» buyurdu. Harise: «Nefsine dünyadan o kadar nefret etmiş ki, benim yanımda altın ve taş bîrdir. Sanık cennet ve cehennem görüyorum,» dedi. Resûlullah: «Bu hâli muhafaza et, edden çıkarma. Çünkü gerekli olanı bulmuşsun,» buyurdu. Ondan sonra ashâbı dönüp: «Bu Allah'ım kalbini nurlandırdığı bir kuldur,» buyurdu. «Allah Tekâlâ hîdâyet vermek dilediği kulunun kalbini istâm için perhâz (açar).» (İbn'îm sûresi, âyet: 125) âyet-i kerîmesi: «Nânce, Ya Resûlullah, şerh nedir?» dediler. «Bu öyle bir nûrdur ki, kalbe doğar, kalb onunla genişler,» buyurdu. «O mûrum kalbe dâğmesi-nin âlâmeti nedir?» dediler. Resûlullah: «Kalbin, âidatın ve geçici

saraydan nefret edip devamlı sarayın zevcine yönelmesi ve ölümden önce ölüm hançeri yapmasındır.» buyurdu.

Yine ashabına buyurdu ki: «Allah'tan üytkü vechiyle hayâ eder misiniz?» Allah'tan hayâ etmeyen kimdir? Ya Resûlallah! dediler. Buyurdu ki: «Öyleyse, yemiyeceğiniz mal niçin topluyorsunuz? Ve oturmayaacağınız meskenleri niçin yapıyorsunuz?»

Bir gün Resûlallah hutbe okurken: «"Lâ ilâhe illallah" kelimesini doğru olarak söyleyip başka bir şeye karıştırmayan cennettir.» buyurdu. Ah (r.a.) ayağa kalkıp: «Ya Resûlallah! "Lâ ilâhe illallah" kelimesini karıştırmak câiz olmayan şeyi bize açıkla.» buyurdu. Resûlallah: «Dünya sevgisi ve dünya çabasıdır. Çünkü heride bir kavim gelecektir ki, sözleri peygamberlerin sözleri gibi, işleri de zâlimlerin işi gibi olacaktır. "Lâ ilâhe illallah" kelimesini getirip de bunlardan uzak olursa, makamı cennettir.»

Yine buyurdu ki: «Dünyada perhîş ve zahîd olarak yaşayan kimseye Allah hikmet kapılarını açar, dîlîni hikmetle söyletir, dünyadan meydana gelen hastalığı ve onun ilacını gösterir ve selâmetle onu selâmet yurduna (cennete) ulaştırır.»

Resûlallah ashab ile bir deve sürüsünün yanından geçtiler. Develerin hepsi semiz ve güzeldi. İçlerinde bir de yükü vardı. Bunlar Arapların en kıymetli malı idi. Çünkü onlar hem mal, hem de eti ve yağı sebebiyle gıda ve hem de yünleri sebebiyle giyecekti. Ki, dünya hayatının sebetleri bunlardı. Resûlallah o tarafa bakmadı. «Ya Resûlallah, bunlar bizim en güzel ve kıymetli mallarımızdır.» Resûlallah: «Allah bizi bunlara bakmaktan yasakladı.» ve bu âyet-i kerime'yi okudu: «Gözetini çevirme...» İsa (a.s.) ya «dîm verirken senin için ibâdet yapacak bir bina yapalım.» dediklerinde: «Gidim sen üzerinde yapın.» dedi. «Su üzerinde bina yapmak nasıl mümkün olur?» dediler. İsa «Dünya sevgisiyle ibâdet etmek nasıl mümkün olur?» dedi.

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah'ın sizi sevmesini istiyorsanız, dünyadan el çekin. İnsanların sizi sevmesini istiyorsanız, onların sevdiği şeyden el çekin.»

Hafsa (r.a.) babası Hz. Ömer'e dedi ki: «Çevre vilâyetlerden gâ-nîset malı gelince, daha güzel elbise giyin ve daha nefis yemek yeyin. Hem siz faydalansın, hem yâsarınızda kiler faydalansın.» Ömer: «Ey Hafsa! Kocanın hâlini karam kadar bilen hiç kimse yoktur. Sen Resûlallah'ın hâlini herkesten iyi bilirsin. Üzerimizde hazır olan Allah hakkı için doğru söyle; kaç yıl Resûlallah'ın ehli, sabah tok olsalar akşam aç ve akşam tok olsalar sabah aç olarak yaşadılar. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Kaç yıl Resûlallah hurma bulup doya doya yemedi. Tâ Hayber'in fethine kadar. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Bilmiyor musun ki, bir gün Resûlallah'ın huzurunda yemeği yüksek sedraya koydular. Bu hiç boğuna gitmediğinden yününün rengi değişti. Sıra yemeği yere koydular. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Geceleri yatarken, iki

kat edilen bir kılın üzerinde yatarı. Bir gece dört kat ettiler. Ertesi gün: "O kılın dört kat olunca yumuşak oluyor. Dün gece beni gece namazından alıyordu. Ervelki gibi edin, iki kattan fazla etmeyin." buyurdu. Üzerinize hazır olan Allah hakkı için söyle: Kaftanını yıkadıklarında, Bîlâl suyu okurdu. Kaftanı kurumadan dışarı çıkmazdı. Zîrâ başka kaftanı yoktu. Yine üzerinize hazır olan Allah hakkı için söyle: Beni Za'n kabilesinden bir hanım, Resûlullah için bir izar ve rida dokudu. İkisi bitmeden birini göndermişti. Resûlullah dışarı çıkınca onu üstüne aldı. Çünkü ondan başka giyeceği yoktur.»

Hafsa: «Biliyorum, âyledir,» dedi. Hz. Ömer'le, Hafsa o kadar ağlaştılar ki, az kaldı bayılsaklardı. Sonra Ömer dedi ki: «Benden önce giden iki destan (Peygamber ile Ebû Bekir) bir yol seçmişlerdi. Eğer onların yoluna tutarsam onlara kavuşurum. Yoksa onlardan uzak düşerim. O hâlde onların meclûkâ geyim hayatlarına katlanırım ki, o hayat ebedî rahata vesile olsun.»

Bun sahabîler ilk tabîin tabakasından olanlara dediler ki: «Sâ-âtin ihâdetinle sahabenin ihâdetinden daha çoktur. Fakat onlar sıiden hayırlıdır. Zîrâ onların dünyaya zühdû ve perhîz sıiden fazla idî.»

Ömer (r.a.) buyurdu ki: «Dünyada zühd, hem kalb. hem de beden zahatıdır.»

İbn-i Mes'ud der ki: «Zahidîn iki rek'at namaz, müctehidlerin ömrünün sonuna kadar olan namazlarından üstündür.»

Bahl-i Tâstürî der ki: «Amell ihlâsla yapmak, ancak dört şeyden korkmamakla mümkün olur: Açlık, çıplaklık, fakirlik ve zellîlik.»

ZÜHDÜN DERECELERİ

Bî ki, zühdün üç derecesi vardır: Birincisi, kalbin dünyaya bağılığı var iken çalışıp çabalamakla onda sabreder. Bu dereceye tezahhüd denir, zühd denmez. Fakat zühdün başlangıcıdır. İkincisi, kalbî dünyaya değil, belki zühde yöneliktir; ancak kendi zühdünü bir iş olarak bilir. Bu derecede olan gerçi zahîddir; fakat eksiksiz değildir. Üçüncü derece, zühde zühdetektir. Yâni kendi zühdüne bakmayıp ona bir iş olarak bilmektir.

Bu, şu kimseye benzer ki, padişahan sarayındaki vezirlik makamına oturmak için saraya yösallir. Sarayın kapısında bürden önüne bir köpek çıkar. O köpeğin önüne bir lokma atmak atıp defeder ve vezirlik makamına ulaşır. Bu durumda olan kimsenin yanında o köpeğe attığı lokmanın kıymeti ve önemi olmaz. Bütün dünya da bir lokmadır. Şeytan da dergâh-ı ilâhîde harlayan bir köpektir. Ona o lokmayı atarsan, seni bırakır. Bütün dünyanın âhirete nisbetli, bir lokmanın vezirliğe nisbetinden daha apağıdır. Zira âhiretin sonu yoktur. Dünyanın ve dünya vezirliğinin sonu vardır. Sonsuz olanın, sonu olanla hiç münasepeti yoktur.

Bunun içindir ki, Eba Yezid'e, «Fulan kimse zühd hususunda bazı sözler söylüyor.» dediler. Eba Yezid: «Yani ne husustaki zühd?» dedi. «Dünya hususunda» dediler. Eba Yezid: «Evetki, dünya bir şey midir ki, onun için zühdedikim.» dedi.

Zühd, gayesi nihariyle de üç derecedir:

Birincisi, yalnız ahiret aşkından kurtulmak için zahid olur. Şöyle ki, eğer ona bir daha dirilmemek üzere yok etseler, razı olur. Buna korkanların zühdi denir. Bir gün Malik bin Dinar dedi ki: «Bün gece büyük bir cesaret gösterdim: Allah'ım huzurunda cennet istedim.»

İkincisi, ahiret seveba için zühdedir. Bu, birinciden daha üstündür.

Zirâ bu zühd, muhabbet ve rekâ olur. Buna razılar zühdi derir.

Üçüncüsü, en üstünüdür. Onun kalbinde ne cehennem korkusu, ne de cennet ümidi olur. Belki Allah sevgisi, dünya ve ahiret sevgisini onun kalbinden bertaraf etmiştir. Şöyle ki, Allah sevgisinden başka bir şeye ilhîfat etmekten hayâ eder.

Nitekim Rahîl-i Advîyye'ye cennetten bahsettiklerinde, ev sahi-bi evden hayırlıdır dedi. Allah sevgisinin galib olduğu kimsenin yanında cennet lezzeti, padişahlığa göre serçe ile oynamak gibidir. Bazen çocuklar için serçe ile oynamak sevgisi, padişahlık sürmek sevgisinden fazla olur. Zirâ onlar padişahlık lezzetinden habersizdirler. Bunun için henüz kırkklarında kusur vardır. Allah'ı müşahade etmekten başka gayesi olan da eksiksiz değildir ve bülûğ çağına ve erkeklik derecesine erişmemiştir.

Terk edilen şeylerle meydana gelen zühdün de çeşitleri vardır. Bazı kimseler bazı şeyleri terk etmekle zühd etmiş olurlar. Tam zühd, nefsin çok haz duyduğu ve onda zarûret olmayıp ahiret yolunda ona ihtiyâc olmayan her şeyi terk etmekle olur. Çünkü dünya faallikle nefisten ibarettir. Gerek mal olsun, gerek mevki olsun, gerek yemek, gerek giymek, gerek uyumak, gerek konuşmak, gerek insanlara va'z etmek, gerek ders meclisi ve gerekse hadîs rivâyeti olsun, nefsin haz duyması için olan her şey —gâye Cenâb-ı Hak'a dâvet olmadıkça— dünyadan sayılır.

Ebû Süleyman-ı Darîdî diyor ki: «Zühd hususunda çok söz duydum. Fakat bütün yanımda zühd, seni Allah'ın zikir ve fikrinden al-koyan herşeyi terk etmelisin.» Yine diyor ki: «Nikâhla, konuşmakla ve yolculukla ilgili sözler yazmakla meşgul olan kimse, dünyaya yâdet-miş olur.»

Ebû Süleyman'a «Allah'a selim kalb ile gelenler hariç..» âyet-i kerimesindeki selim kalbin mânâsı nedir? dediler. Dedi ki: «İçinde Allah'tan başka bir şey olmayan kalbtir.» Yahya bin Zekeriyya, kafta-rın yamaşaklığı ile bedeni rahat etmesini diye kıldan yapılan elbise giyerdi. Çünkü bedenin rahata nefsin hâzîrındandır. Bunun üzerine annesi, yün elbise giymesini isterdi.

Zirâ bedeni kıl elbisesinden yaranmıştı. Yahya, annesinin dedi-ği gibi yaptı. Vahiy geldi ki: «Ey Yahya! Dünyayı bize tercih mi et-

4m?» Yahya ağıladı ve yine kıldan yapılan elbiseyi giydi. Bil ki, bu zahidun sonudur. Herkes bu dereceye erilemez. Fakat herkesin derecesi, tertekliği şey miktarına göredir. Nitekim bazı şeylerden tevbe etmek caiz olduğu gibi, bazı şeylerden zühd de caiz olur. Yani sevapsız ve faydasız olmas demektir. Ama ahirette tevbe edenlere ve zahidlere va'dedilen makam, hepsini bırakan kimseler içindir.

DÜNYADA ZAHİD NEYE KANAAT ETMELİDİR

Bil ki, insanlar dünya vadilerine düşmüşler. Dünya vadilerinin sonu da yoktur. Ancak önemli olan şeyler altıdır: Yemek, elbise, mesken, meşken ağzısı, kadın ve mal, mevkidir.

Birincisi yemektir: Bil ki, yemek ve katığın cinsi ve miktarı hakkında söylenecek sözler vardır. Cinsi gıda olan maddelerin en aşağısı vardır. Tamamen kepek olursa aşağısı derecesi olur, Orta derecesi arpa ve darı ekmeğidir. Elenmemiş bağday ekmeği, zühd yemeklerinin en âlâsıdır. Elenmiş ise zühdün dışına çıkar, lezzete girer. Miktarı ise en sığırır ki, bir sitir yarım dirhemdir (1,4 gram), orta halisi yarım müddür. En yükseği de bir müddür ki, müd iki mendir. Bir men de 180 miskaldır (bir miskal = 45 desigram) şeriatın fakirlik takdiri budur. Bundan fazla olursa, mide için zühd kalmaz. Gelseok zamanda ilzım olan ağız en yüksek derecesi, ağızına gidecek miktardan çok saklayamazdır. Zira Zühdün esası kısa emeldir (kısa yaşamamı düşünmektir). Hürun esası da uzun emeldir (uzun yaşamamı düşünmektir). Bunun orta derecesi bir aylık, ya da kırk günlük yiyeceğini saklamaktır.

Aşağı derecesi bir yılığın saklamaktır. Eğer bir yılığandan fazla saklarsa, zühd'den mahrum olur. Çünkü bir yıldan çok yaşayacağını düşünen kimse zühd olamaz. Resûlullah, ehli için bir yıllık azık saklardı. Zira onlar sabredemezlerdi. Kendisi için hiçbir şeyi saklamadı. Kalık hususuna gelince, bunun aşağısı derecesi yepilıklar ve sarı kendir. Orta derecesi, yağ ve ondan yapılan şeylerdir. En yüksek derecesi etir. Eğer ete devam ederse, zühd kalmaz.

Haftada yalnız bir iki defa et yese, tamamıyla zühd derecesinden dışarı çıkmaz. Yemek vakitlerine gelince, bir günde bir deladan fazla yememelidir. İki günde bir defa yerse daha iyidir. Ama bir günde iki defa yerse zühdün dışına çıkmış olur.

Zühdün ne olduğunu öğrenmek isteyen kimse, Resûlullahın ve sahabe-i kiramanın hâllerini tafsîlîyle öğrensin. Böylece zühdün hakîkatini öğrenmiş olur.

Aişe (r.a.) der ki: «İzzet Resûlullah'ın evinde kırk gün kendili bulunmazdı ve hurma ve sudan başka bir şey olmazdı.»

İsa (a.s.) havarilerine dedi ki: «Firdavs cennetini isteyen, ekseriyle arpa ekmeği yasin ve köpeklerin yatmış mezbahâlliklerde yatsın.»

Yine havarilerine dedi ki: «Arpa ekmeği ve yeşillik yeyiniz. Buğday ekmeğinin semtine yaklaşmayın. Zira onun gükrünü ödiyemesisiniz.»

İkinci elbisedir: Zâhidin elbisesi bâden fazla olmamalıdır. Yâni onu yamalıyarak olsa elbisesiz kalmalıdır. İki elbese elbise olursa zâhid olmaz. Elbisenin aşığı, bir gömlek, bir ayakkabı ve bir kılıftır. Bundan fazlası tûbend ve dondur. Orta dereceyi yünden olmalıdır. Alâsa pamukla olmalıdır. Eğer ince ve yumuşak olursa zâhid olmaz.

Resûlullah vefat ettiği zaman, Aîşe (r.a.) bir kılâm ve eski bir tûbend getirdi ve: «İşte, Resûlullahın elbisesi bundandır.» dedi.

Hadîste gelmiştir ki: «Allahın destu da olsa, şehvet elbisesini (zerk elbisesini) giyen herkes, onu sırtından çıkarıncaya kadar, Allah ondan yüz çevirir.» Resûlullah'ın kaftanlarının kıymeti —ki biri ipek ve diğeri de kıldır— onbir akçe idi.

Bir defa Resûlullah'a nakışlı bir kaftan hediye getirdiler. Giydi ve hemen çıkarıp: «Bunu satın ve parasını fakirlere dağıtın ve bana da » kıldan yapılmış kaftanı getirin. Bu kaftanım nakışları beni meşgul etti.» buyurdu.

Bir gün Resûlullah'ın nalilerinin kaygına yenilediler. «Eskisini getirin. Namazda gördüm ona takıldı.» buyurdu.

Minberde iken bir defa gövde parmağundaki yûşuğa takıldığı için çıkarıp attı ve: «Bir sice, bir de yûşuğa mı bakayım?» buyurdu.

Bir defa Resûlullah'a güzel bir nalın getirdiler. Allah'a seade etti, dışarı çıktı ve ilk rastladığı fakire bağışladı ve: «Görüne güzel göründüğü için, Allah'ın bana gazap edeceğinden korktuğumdan seade ettim.» buyurdu. Ve Aîşe'ye (r.a.) buyurdu ki: «Kıyamet günü beni bulmak isteyen dünyadan bir yolcu aşığı kadarıyla kâinat et ve sırtındaki elbiseyi yamalamadan çıkarıp atma.»

Hı. Ömer'in elbisesinde on dört yama vardı. Hz. Ali halifeliği zamanında üç akçeye bir gömlek satın aldı ve gömleğin kollarından ellinin hilâzından kesti ve: «Bu hilâti bana veren Allah'a şükürler olsun» dedi. Bir kınza rivayet ediyor ki, Süfyan'ın sırtındaki elbiseyle ayak kabırmı hesapladım. Değeri bir dirhem ve dört dânkıtan (kuraştan) faris değildi.

Hadîste: «Süsli elbiseler giyebildiği hâlde, Allah'a tevaru için giymeyen kimseye, buna karşılık cennet elbisesini ve yakuttan yapılmış tahtlar vermek, Allah'a vâcib olursu» buyurulmaktadır.

Hı. Ali buyurdu ki: «Allah Teâlâ hidayet üzere olan halîfelere, en düşkün insanlar gibi giyimelerini emir buyurmuştur ki, zenginler de onlara bakıp öyle giyinsinler ve böylece fakirlerin kalbi kırılmasın.»

Fedâle bin Ubeyd Mısır valisi idi. Bir gün yalın ayak ve sırtında «di bir elbise olduğu hâlde geldiğini gördüler: «Ey Vali! Sen şehrin efendisisin. Niçin böyle geshyorsun?» dediler. Dedi ki: Resûlullah beni zevkle menettii ve «Arasura yalın ayak da git.» buyurdu.

Muhammed bin Vâsî Kuteybe bin Müslüm'in yanına yün elbise ile gitti. Kuteybe: «Niçin böyle elbise giydin?» dedi. Muhammed sus-

tu. Kuteybe: «Niçin cevap vermiyorsun?» dedi. Muhammed: «Zühd için giydim demek istemiyorum. Zira kendimi medhettiğim olurum. Fakirlikten giydim demek de istemiyorum. Çünkü Allah'tan şikâyet etmiş olurum.» dedi.

Selman'a «Niçin güzel elbise giymiyorsun?» dediler. «Külden güzel elbise ile ne işi var? Azad olduğum zaman güzel elbise giymekten geri kalmam.» dedi.

Ömer bin Abdülaziz'in kıldan elbisesi vardı. Gece onu giyip ibadet ederdi. Gündüzleri de insanlık görmesin diye giymezdi. Hasan-ı Basri, Fıkrâ'da: «Eğer giydiğin kıl elbiseleriyle diğer insanlardan üstün olduğuna mı sanıyorsun? Daydım ki, cennet-mümkümlerin çoğu böyle sofî kıyafeti giyenlerdir.» dedi.

Üçüncü meskenidir: Bunun en aşağısı husulî meskeni olmak, belki mesul, kervansaray aşakılarına yetinmektir. En yüksek caceresi mülkiyeti kendisine ait olan veya kiralediği bir evde oturmaktır. Bu da ihtiyacı kadar olmak, yüksek olmamak ve süslü olmamalıdır. Eğer tavanı altı arşından yüksek olursa, yahut kireçle süvanmış olursa, zühd mertebesinden çıkmış olur. Velhasıl meskenen maksat soğuktan, ısıktan ve yağmurdan koruyan bir yer demektir. Bundan fazlasını istememelidir.

Derler ki, Resûlullah'tan sonra çıkan tul-i emelin (uzun yaşama düşüncesinin) başlangıcı, evleri kireçle yapmak ve elbiselerin kenarını katlayıp dökme oldu. Hazret-i Abbas (r.a.) bir yüksek bina yaptırmıştı. Resûlullah ona yıkturmasına buyurdu. O da yıktırdı.

Bir defa Resûlullah bir kûmbet'in yarısından geçti. Bu kimindir diye sordu. Fılan kimsesindirdi dediler. Sonra o kime Resûlullah'ın yarına geldi. Resûlullah ona bakmadı. Sebektini sordu. Söylediler. Herkes göüp o kûmbeti yıktı ve tekrar Resûlullah'ın yarına gelinece, Resûlullah onun gönlünü aldı ki: «Resûlullah bütün dünyada kerpiç kerpiç üstüne ve ağaç ağaç üstüne koymadı.» Resûlullah buyurdu ki. «Allah Teâlâ kötülüğünü istediği kimsenin mahsu su ve toprağa (tuğla, kerpiç) harcatur.»

Abdullah bin Ömer der ki: «Bir defa biz ev onarıırken Hazret-i Peygamber üzerimize geldi. «Ne yapıyorsunuz?» buyurdu. «Bu ev kamaştan yapılmıştı, yıkıldı. Onarıyoruz» dedik. «İş, mühlet vermekten yakındır» buyurdu. Yâni ölüm hepinden yakındır, demek istedi.

Resûlullah yine buyurdu ki: «İhtiyacından fazla bina yapma kayâmet gününde bunu yüklen denir.»

Yine buyurdu ki: «Bütün harcaman nafakalarda sevap vardır. Anes su ve toprağa (inşaat) harcamanda sevap yoktur.» Nûh (a.s.) kamaştan bir ev yaptı. Ona: «Ey Allahın peygamberi! Kerpiçten yap-sun ne olurdu?» dediler. Nûh: «Ölecek kimseye bu bile çoktur» dedi.

Resûlullah buyurdu ki: «Soğuktan ve ısıktan korunmak için yapılan bina harîç, kulun yaptığı her bina kıyamet gününde ona vesâldir.»

Hız Ömer Şam'a giderken yolda tuğladan yapılmış bir saray gördü. «Bu ümmetten olan kimsenin bunu yapacağını ummam. Zira böyle binayı Haman, Fir'avn için yapmıştı.» Haberde gelmiştir ki: «Altı arşundan daha yüksek bina yapan kulu gören gök melekleri çağırıp derler ki, «Ey fasıkların fasığı! Sen gök yüzüne nasıl çıkarırsın? Senin yerin, yerin dibidir. Sen yerin dibine gireceksin.» Hasan (r.a.) bildiriyor ki: «Resûlullah'ın evlerinin tavanına el değildi.» Fudayî der ki: «Bina yapıp, onu bırakıp, gideni görenden ibret almayana şaşarım.»

Dördüncüsü ev eysandır: Bu hususta en yüksek İsa'nın (a.s.) derecesidir. Bir tarak ile bir ibrîkten başka hiçbir şeyi yoktu. Bir kimsenin parmaklarıyla sakalını taradığını görünce, tarak lazım değilmiş deyip taracı attı. Bir kimsenin de eliyle su içtiğini görünce ibrîk de lazım değilmiş deyip onu da attı. Orta derecesi ke çok gerekli olan şeylerden birer tanesini ağaçtan veya topraktan bulundurmaktır. Ama tunç ve pirlinçten olursa zühd olmaz. Sedef (eskiler) bir şeyi çok yerde kullanmaya gayret ederlerdi.

Resûlullah'ın yaşadığı deriden idi. Yaştığın içi hurma lifinden idi. Doğuştan iki kat kılın idi. Hz. Ömer bir gün Resûlullah'ın mübarek vücudunda hurma basurının izini görünce ağladı. Resûlullah: «Ya Ömer! Niçin ağlıyorsun?» dedi. Ömer: «Nasıl ağlamayayım. Kayser (Bizans imparatoru) ve Kısra (İran imparatoru) Allah'ın düşmanı oldukları hâlde zevk içinde ve müreffeh idiler. Allah'ın Resûlü, Allah'ın Sevgilisi ve dosta olduğun hâlde bu kadar sıkıntılıydı.» Resûlullah: «Ya Ömer! Nimetin dünyada onlara, âhirette bize olmasına razı değilsin?» buyurdu. Ömer: «Razıyım.» dedi. Resûlullah: «O hâlde bil ki gerçek budur.»

Bir kimse Ebû Zer'in evine geldi. Evde eysa cinsinden hiç bir şey görmedi. Bu evin eysası yok mu? dedi. Ebû Zer: «Bizim bir evimiz vardır. Elimize geçeni oraya gönderiyoruz» dedi. Yani âhiret evine işaret etti. O kimse, dünyada oldukça dünya eysasından müstağni olmaya çare yoktur, dedi. Ebû Zer: «Ev sahibi, bizi burada bırakmaz.» dedi. Amir bin Sa'd Humus valisi idi. Hz. Ömer'in ziyaretine gelince, Ömer: «Ya Amir! Dünya malından senin yanında ne vardır?» dedi. Amir: «Bir asam vardır. Ona dayanırım, onunla yulan öldürürüm. Ve bir haybem var. Ona yiyeceklerini koyarım ve bir çamaşım vardır, onda yemek yerim ve çamaşırımı ve banyımı içinde yıkarım. Ve bir ibrîğim vardır. Onunla su içer ve abdest alırım. Dünyada olan eşyaların hepsi bunlara tâbidir.» dedi.

Resûlullah bir seferden döndüklerinde kızı Hazreti Fatma'ya (radiyallahü anha) uğradı. Baktı ki, evin kapısında asılmış bir perde var ve Fatma'nın elinde de iki gümüş halka vardır. Resûlullah bu durumu sevmeyi ve geri döndü. Fatma o halkaları bir buçuk dirheme satıp perde ile birlikte fakirlere verince, Resûlullah ondan razı oldu ve «Ya Fatma! Doğru yaptın» buyurdu. Hz. Alçe'nin evinde bir perde vardı. Resûlullah: «Ya Alçe! Gözüm her perdeye düşince, dünya aklıma gelir. Bu perdeyi götürün, illâ kimseye verin.» buyurdu.

Hz. Aliş der ki: «Resûlullah her gece iki kat kılın üzerinde yattı. Bu gece bir yeni döşek yaptım. Resûlullah bütün gece sabaha kadar rahatsız oldu. Ertesi gün: «Bün gece o döşek benim uykuma mâni oldu. O kılıfı getirin,» buyurdu. Bir def'a Resûlullah'a bir miktar altın getirdiler. Taksim etti. Geride kalan altınların akına gelmesinden uyuyamadı. Nihayet gecenin sonunda o geride kalan altı adet-ten ibaret altınları bir kimseye gönderip huzurta uyudu ve: «O altın benim yanımda iken ilâim, halim ne olurdu?» buyurdu. Hasan-ı Basri der ki: «Yetmiş sahabe ile görüştüm. Hiçbirinin sırtındaki elbisesinden başka elbiseyi yoktu ve hiçbirini toprak ile kendisi arasına bir şeyi örtü yapmazdı. Toprağın üzerine yatacılar ve üzerlerindeki elbise ile örtünürlerdi.

Beşinci evlilikler: Sehi-i Tüsteri, Süfyan bin Uyeyne ve bir grup demiglerdir ki, evlenmek hususunda zühd yoktur. Zira insanların en büyük zahidi Resûlullah idi. Oysa kadınları severdi. Dokuz hanımı vardı. Ali (r.a.) tam bir zühdi idi. Yine dört hanımı ve oniki câriyesi vardı.

Bü ki, adı geçenlerin bundan maksadı, hiçbir kimsenin şahadîkten ötürü, bende cimsa' (cinsî münasebet) lezzeti olmasın diye hiç yemek yememesi ve su içmemesine benzer ki, böyle olan kimse helâk olur. Öbür zâhidde de nasîl kesilir. Eğer evlenmek, bir kimseyi Allah'ın emirlerinden alıkoyabilecekse, evlenmemek daha iyidir. Eğer şehvet galib olursa, evlenmek lâzımdır. Evlenmekte zühd, güzel olmayan ve şehveti tahrik edici değil, teskin edici olan bir kadınla evlenmektir. Ahmed bin Hanbel'e güzel bir kadın vermek istediler. Fakat, bundan daha akıllı bir kâşardesti var, ama tek gösüdü, dediler. Akıllıyı seçti. Cuseyd-i Bağdadi der ki, acemi müridin, kalbini üç şeyden korumasına severim: Çalışmaktan, evlenmekten ve kalb konuşmasından. Yine dedi ki, Sofi olan kimsenin çok okuyup yazmakta uğramasına çok isterim. Çünkü onlarla kalb duyguları dağılır onu tophıyamaz.

Akıncısı mal ve mevkîdir: Mülhikat rûknünde beyan edildiği gibi, mal ve mevkînin ikisi de öldürücü tehirdir. Onların azı ve ihtiyac miktarı oları da lâğîr, dünyadan değildir. Zira dine lâzım olan her şey dündendir. İbrahim Halî bir dostundan borç istedi. Vahiy geldi ki, Ey Halî, niçin gerçek dostundan istemedin. Halî: «Ya Rabbi, dünyayı sevmediğini biliyorum. Senden dünya istemeye korktum,» dedi. Allah buyurdu ki, «İhtiyac olan bir şey, dünyadan olmaz.» Velihsî dünyaya arzularını, lâzım olandan fazlasını terkedip mal ve mevkîden lüzumlu olan kadariyle kanaat eden kimsenin kalbi dünyadan kesilir, dünyaya meyilememiş olur. Bundan maksat göçünce başıyağı olmaz ve dünyaya meyileyip sevdiği için yüslü geriye dönmaz. Dünya, kendisi için düşünme ve rahat yeri olan kimse, dünyaya bakar.

Ama ihtiyac miktarıyla yetinen kimselere göre dünya, helâ gibidir. Cen ihtiyac zamanından başka aramaz. Bu kimseler önce ihtiyacıktan kurtulur. Dünyaya niçin bakın. Ama kalbi dünyaya bağlı olan, şu kimseye benzer ki, bir yerden gitmesi istendiği için boynan-

dan zincirle sağlam bağlanır. Hattâ bağundaki sağından tutulup çekilir. Onu oradan ayırmak istedikleri zaman, sağından asılı kalır, saçları diffinden kopmadan oradan kurtulmaz. Kurtaldıktan sonra onun yarısı kalır. Hasan-ı Basri der ki, ben bir kavme ulaştım ki, sizin namete sevindiğinizden çok, belâyâ seviniyorlardı. Onlar siz görseydi, bunlar şeytandır derlerdi. Siz onları görseydiniz onlara dedi derdiniz. O insanların belâyâ sevinmeleri, belâ ile onların kalbi yaralanıp dünyadan keşilip ölümler zamanında hiçbir şeye bağlı kalmamak içindir.

BEŞİNCİ ASIL

NİYET, SİDK VE İHLÂS

Bu ki, bastiretli olanlar, bilir ki, âlimler hariç, bütün insanlar helâk olmuştur. İbâdet eden âlimler hariç, bütün âlimler helâk olmuştur. İhlâs ile ibâdet edenler hariç, bütün ibâdet edenler helâk olmuştur. Muhâsiler (ihlâskârlar) da büyük bir tehâküdendir.

O hâlde ihlâsus zahmetler boğunadır. Sîdk ve ihlâs da ancak niyette olur. Niyetin ne olduğunu bilmeyen kimse, nasıl ihlâsî olabilir? Bu itibarla bız bir bahsta niyetin mânâsını, başka bir bahsta ihlâsun hakikatini ve diğer bir bahsta da sîdkin hakikatini beyan edeceğiz.

Birinci Bab: Niyetin ne olduğunu bilmelisin. Zira bütün amellerin rûhu niyettir ve hükme niyete razıdır. Allah Teâlâ da niyete bakar.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ sizin mahlûza ve sûretinize (şeklinize) bakmaz; kalbinize ve hâlinize bakar.» Kalbe bakılmasının nedeni, niyet yeri olduğu içindir.

Yine buyurdu ki: «Bütün ameller niyete göredir ve herkese, İbâdetiñden hâsıl olan, niyettir. Allah için hicret eden, (yani kendi vatanını bırakıp gurbete çıkan, yahut hacca giden) kimsenin hicreti Allah için olur. Bir malı kazanmak, yahut bir kadını ile evlenmek için hicret eden kimsenin hicreti Allah için olmaz, belki isteği ne ise onun için olur.»

Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimin şehitlerinin çoğu yastık ve yastakta ölürlər. Çünk safları arasında can veren çok kimse vardır ki, onların niyetini Allah bilir.»

Yine buyurdu ki: «Kulun çok güzel amelleri olur. Melekler onları Allah'a arz ettiklerinde, Allah Teâlâ meleklerle, o amelleri onun defterinden siler. Çünkü o amelleri benim için yapmadı. Fîlân fîlân ameli onun defterine yazın diye emir buyurur. Melekler, Ya Rabbi, o kimse buna yapmış dediğinde, Allah Teâlâ buyurur ki, evet, yapmış, fakat yapmaya niyetlenmedi.»

Yine buyurdu ki: «Dünyada malını şeriatın emrine göre hayırlı işlere harcayan kimse ile, onu görüp de benim de malımı olsa bu hayırlı işlere harcarsam diye kalbine gelen kimse, aynı sevâb alır. Şeriatla göre malını harcamıyan kimse ile onu görüp benim de malım

«Ela böyle harcardım diyen kimselerin günahı aynı olur.» Yâni niyet amel gibidir.

Rasul (r.a.) der ki, Tebûk gazasında bir gün Resûlullah dışarı çıkıp buyurdu: «Bilin ki, Medîne'de bazı kimseler var ki, bizim acıerde çektiğimiz sıkıntılara, gördüğümüz susuzlukların sevâbına aynen ortaklar.» Biz dedik ki, öyleyse niçin bizimle gelmediler? Buyurdu ki: «Her biri bir mazeret sebebiyle gelemedi, fakat onların niyeti bizim niyetimiz gibidir.»

Berî İsrail arasında kıtlık vardı. Bir kimse bir kum tepesine çıktı ve: «Keşke bu kum tepesi bağday olup benim olaydı, hepini fakirlere verirdim.» dedi. O zaman peygamberine vahiy geldi ki: «O kimseye de ki, Allah Teâlâ senin sadakana kabul etti ve tepe kadar bağday olup fakirlere vermiş gibi sana sevâb verdi.» Peygamberimiz buyurur ki: «Niyet ve himmeti dünyaya olan kimse, daima fakirlik ve ihtiyâc hâli içinde olur. Dünyadan da dünya âşkı olarak ayrılır. Niyet ve himmeti âhiret olan kimsenin gönlünü Allah Teâlâ sengin olup dünyadan zahid olarak ayrılır.»

Yine buyurdu ki: «Müslümanlar saf bağlayıp kâfirlerle savaşmaya başlayınca, melekler de onların adlarını yazmaya başlar: "Fîlân kimse taassup için, Fîlân kimse hamîyet için savaşıyor diye yazarlar. Allah yolunda savaşanlar ise, Kelime-i Tevhid gâlib gâsin diye savaşmaktadırlar.»

Yine buyurdu ki: «Bir hanımın evlenip de mehrini vermemek niyetinde olan kimse de harsızlık etmiş olur.»

Bil ki, âlîmler demişlerdir ki, önce amelin niyetini, ondan sonra ameli öğren. Bir kimse, buna öyle bir amel öğretin ki, gece gündüz onunla meşgul olayım ve hiç bir zaman hayırdan geri kalmayayım, dedi. Hayır yapmadığın zaman, hayra niyet et ki, o hayrın sevâbını bulasın, dediler.

Hasean-ı Basri der ki: «Şu ebedî ve sonsuz cennetin vesilesi bu bir kaç günlük amel değildir. Belki hayır niyetidir ki, niyetin de cennet gibi sonu yoktur.»

NİYETİN HAKİKATI

Bil ki, insanda, önce üç sıfat hâsî olmadan hiçbir hareket meydana gelmez; onların biri ilim, biri irade ve biri de kudrettir. Yâni bilmek, dilmek ve gücü yetmek şartlarıdır. Meselâ: İnsan bir yemeği görmese yemez. Görsen de istek ve arzusu olmasa yine yemez. Eğer istek ve arzusu olsa ve eli iş göremeyecek şekilde felçli olsa yine yiyemez.

O hâlde bu üç sıfat bütün hareketlerin başında vardır. Fakat hareket kudrete tâbidir. Kudret istek ve iradeye tâbidir. Kudretli kullanır istek ve iradedir. İstek ilme tâbi değildir. Çünkü birşey vardır ki, bilinir de göndü onu istemez. Fakat ilimle de istek teşekkül etmez. Zira insan bir şeyi bilmeden nasıl ister. O hâlde niyet bu üç şeyden

İbarettilir ki, onlar ilim, kudret ve istektir. İnsanı harekete geçirip bir işe sevkeden bunlardır. Bu mânâyı garaz, kast ve niyet denir. Bunların üçü de bir mânâyı gelir. Sonra insanı harekete geçirip bir işe sevkeden maksat bazen bir olur ve bazen de bir işte iki maksat toplanmış olur. Bir olan maksada halis maksat denir. Bunun misali şöyledir: Bir kimse otururken ona bir arslan saldırır. O anda onun garazı yalnız bir olur ki, o da arslanın gerrinden kaçmaktır. Yine bunun gibi haşmetli bir insan kapıdan içeri girse, ev sahibi hemen ayağa kalkar. Onun bu anda garazı (maksadı) yalnız saygıdır, başka bir şey olamaz. O hâlde bu maksat halistir. Ama maksat iki olduğu zaman, bu üç şeyten ayrı değildir:

Birincisi: Yalnız da olsa, o işi yapmak mümkün olan her çeşit maksattır. Nitekim akrabası olan bir fakir ondan bir akçe isterse, o akçeyi ona hem fakir, hem de akrabası olduğu için verir. Kaibinden, fakir olmasa da yine vereceğini bilir. Bu, iki maksat ve iki niyetin bir arada bulunmasıdır.

İkinci: Eğer fakir olup yakını olmasa, yahut yakını olup fakir olmasa muhakkak o akçeyi ona vermezdi. Fakat bu iki maksadın birleşmesi ona bu akçeyi vermeye sevketti. Birinci maksat, iki kâşinin, yalnız olarak kaldıracabildikleri bir taş beraber taşımalarına benzer. İkinci maksat, iki zayıf adaman, yalnız olarak kaldıramadıkları bir taş beraber taşımalarına benzer.

Üçüncüsü: Maksadın biri zayıftır, işe yaramaz. Diğeri de kuvvetlidir, fakat o zayıf olan maksat sebebiyle amel etmek ona kolay olur. Nitekim bir kimse gece namazını kıhyor. Fakat bazı insanların namaz kıldığını gördükleri zaman, gece namazı kılmaya zevki artar. Bu da, yalnız görümler diye kılmamak şartıyedir. Bu şuna benzer ki, kuvvetli bir adam bir taş kaldırmak isterken kolay kaldırsın diye zayıf bir adam da ona yardım eder. Bu niyetlerin her birinin bir hükmü vardır. Nitekim ihlâs bahsinde anlatılacaktır. Maksadımız, niyetin tahrik edici bir sebep olduğunu anlatmaktır. Gerçi bazen saf olur, bazen de karışık olur.

MÜ'MİNİN NİYETİ AMELİNDEN HAYIRLIDIR

Bil ki, Resûlullah buyurdu ki: «Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.» Bu hadis-i şerife, amelsiz niyetin, niyetsiz amelden üstün olduğu demek istenmemiştir. Zira niyetsiz amelin ibadet olmıdığı ve amelsiz niyetin ibadet olduğu herkesçe bilinmektedir. Belki demek istenen şudur ki; ibadet için tarafla yapılır ve bunlardan kalbe yapılan, bedensel yapıfandan hayırlıdır.

Bunu sebebi, bedensel yapılan amelden maksat kalb hallerini değiştirmek, ferattan doğruluğa ve noksanlıktan kemâle çevirmektir.

Fakat kalbin ameli bedene ulaşmadan şer'an ona amel denmez. İnsanlar, kalbi niyetin, bedenin ameli için olduğunu sanırlar. Gerçek şudur ki bedenin ameli kalbin niyeti içindir. Zira bütün amellerde asıl olan niyettir. Öbür dünyaya sefer edecek kalptir. Saadet ve şakavet (şakîk) kalbin hâlidir. Gerçi arada beden vardır. Fakat o kalbe tâbidir. Tıptın devesiz (vasatası) hacca gidilmediği, ve hacı olan deve değil, devenin sahibi olduğu gibi. Kalbin değişmesi yurund dünyadan âhirete çevirmesinden başka bir şey değildir. Hattâ dünya ve âhiretten Allah'a çevirmektir. Yüz çevirmek de istek ve iradeden ibarettir. Dünya kalbe hakim olursa, kalb, yüzünü dünyaya çevirir, ağız arzusu dünyaya olur. Çünkü insan yaratılışının başlangıcında dünyaya yöneliktir. Allah Teâlâ'ya olan eğilimi ve isteği galib olunca kalbin sıfatı değişir, kurtuluşa döner ve âhiret yönüne yüz tutar.

Ö hâlide bütün amellerden maksat, kalbin Allah tarafına, doğruluk yönüne yönelip değişmesidir. Meselâ: Secdeden maksat, keyfiyet-i halinin değişip havadan yere inmesi değildir. Belki kalb sıfatının tekâbbur tarafından tevazu tarafına dönmesidir. Allahı Ekser'den maksat, dilinin halinin değişip dururken hareket etmesi değildir. Belki kalbin kendi tasliminden feragat edip Allah Teâlâ'ya teneşe yüz tutmaktır. Hattâ şeytan taslamaktan maksat, küçük tasların toplanması, yahut el hareketi değildir. Belki kalbe, kullukta sağlamlaştırarak ve nefsi ve aklı tasarruflara uymayı terk etmek ve irade dînginini elden çıkarıp şer'iatın eline teslim etmektir.

Nitekim hacılar: «Haccınla gerçek kulluk ve mübâdiyetini göstermek için fermanına uyduk, divanına geldim ya Rab!» derler. Kurban kesmekten maksat, koyunun hayatına son vermek değildir. Belki kalbinden bahâllık plâğını izale etmek ve hayvanlara yaratmış hukmu ile acıyıp bu mahlûsun ne suçu vardır, niçin onu azaplandırıyorum dememektir. Belki kendini tamamen terkedip hakikatte yok olmağa. —Ki gerçek de budur.— Zira kul kendi hakkında yok olmalı ve Allah hakkında var olmalıdır. Yine bunun gibi bütün ibadetlerde kalbe tâbar edilir. Ancak kalb öyle yaratılmıştır ki, kalbe her neye eğilim ve irade doğarsa, beden de ona muvafakat gösterirse, o sıfat kalbe daha sağlamlaşır.

Meselâ: Kalbe okuma acıma doğarsa, onun başını okumakla acıma da artar. Yine eğer kalbe tevazu meydana gelse, başı da yere koymakla kalpteki tevazu kuvvetlenir. Bütün ibadetlerin niyeti iyilik istemektir. Yâni dünyadan yüz çevirip âhirete yüz tutmaktır. Ö niyetle amel etmek bu istek ve iradeyi kuvvetlendirir, sağlamlaştırır.

Ö hâlide gerçi amel niyetten doğuyorsa da, niyetli kuvvetlendirilmek içindir. Hâli böyle olunca, niyetin amelden hayırlı olduğu meydana çıkar. Zira niyet, kalbin kendisinde; amel ise, kalbe geçmek için başka azzalarda olur. Eğer kalbe geçerse iş yarar. Geçmezse gaflet ve boşuna olur. Bu şuna benzer ki, eğer midesinde hastalık olur da ıltığı ilaç hastalık yerine ulaşarsa, faydalı olur. Eğer göğsüne surulur da

tesiri oraya geçerse, bu da faydalı olur. Fakat bızzet mideye ulaşan gibi iyi olmaz, çünkü göğüse sürülmekten maksat, göğüs değil, belki midedir. Demek ki bu ilaç mideye geçmezse boşuna olur. Mideye ulaşan ilaç, göğüse ulaşmazsa boşuna olmaz.

AKLA GELEN ŞEYLERDEN, VESVESELERDEN VE KÖTÜ DÜŞÜNCELERDEN AFFEDİLEN VE AFFEDİLMİYİP MUAAHAZEYE SERİB OLAN ŞEYLER

Bil ki, Resûlullah buyurdu ki: «Benim ümmetima akla gelen şeylerden affedilmiştir.»

Sahih-i Müslim ve Buhari'nin bir hadisinde: «Günah işlemeye niyetlenip de işlemeyen kimse için, Allah Teâlâ, meleklerini: 'O günah kuluma yazmayın' buyurur. Eğer o günah işlerse, ona bir günah yazılır. Ama sevaba niyetlenir de yapmazsa, bir sevap, yaparsa on sevap yaz diye emir buyurur.»

Hadiste: «Allah Teâlâ sevap defterine yazılan sevapları yediğe kadar artırır.» Bunun için bazı kimseler kalbe gelen şeylerin günah olmayıp kıyamet gününde ondan sorumlu tutulmayacaklarını sanıyorlar. Fakat bu yanlış. Zira selin kalb olduğu ve bedenın ona tâbi olduğu beyan edildi.

Allahü Teâlâ buyurur ki: «Kalbinizdekileri açığa vursanız da, göderesiniz de şâiden sorulacaktır.» (Bakara sûresi, âyet: 284) Yine buyurdu ki: «Göden, kulaktan ve kalbten sorulacaktır.» (İsra sûresi, âyet: 36).

Yine buyurdu ki: «Kastınız yeminele değil, kalben kastettiğiniz yeminele muahaze olursunuz.» Küfür, münâfiklik, ucb, riyâ ve hasedle muahaze olunacağını kimse inkâr etmez. Bunların hepsi de kalbin hasadır. Bu hususta gerçek şudur ki, kalbe gelen şeyler dori derecedir. İkisi gayri ihtiyari olur ki, bunlardan sorumlu olmaz. İkisi de ihtiyaridir. Bunlardan sorumlu olur.

Birincisi, akla gelen şuna benzer ki, bir yolda giderken bir kadına yahut bir oğlan ile karşılaşınca, ona bakabilecek şekilde yürür. Buna hâdis-i nefis denir.

İkincisi, kalbinde ona geri dönüp bakmak isteği doğar. Buna tabi meyil denir ki, şehvetin hareket etmesinden meydana gelir.

Üçüncüsü, kalb, buna bakmalıdır diye hüküm eder ki bu da kalbin kimseyden korkusu ve pervası olmadığı zamandır. Gerçi kalbin, bunu yapmamalıdır diye hüküm etmesi ihtimali de vardır. Buna kalb hükmi denir.

Dördüncüsü, geri bakmaya azmeder ve eğer o kalb hükmünü Allah Teâlâ ile yahut insanlarla korkutup reddetmezse, bu azim çabuk gerçekleşir. Bu itibarla hâdis-i nefis ve meyil-i tabii denilen ilk iki hâlden muahaze olmaz, Zira onlar kulum elinde değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah, hiç kimseye yapamayacağına tekilî buyurmasın.» (Bakara sûresi, âyet: 296).

Hâdis-i nefis dediğimiz şuna benzer ki Osman bin Maz'un (r.a.) Resûlullah'a dedi ki, «Nefsım bana kendini hadım et şevvet belâsından kurtulsun, diyor.» Resûlullah: «Öyle yapma. Zira benim ümmetimin hadım olması erâç tutmaktır.» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, hanımım boğa, evlenmek bağından kurtul.» dedi. Resûlullah: «Yavaş ol! Nikâh benim sünnetimdir.» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, gît rahiplerle dağlarda yaşa.» dedi. Resûlullah: «Öyle yapma. Zira benim ümmetimin ruhbanıyetî hac ve gazaya girmektir.» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, bundan sonra et yeme.» dedi. Resûlullah: «Öyle yapma. Çünkü ben eti severim. Bularsın yerim. Bulunmasın, Rabbinden istersen, bana verir.» buyurdu. Denek ki, Osman bin Maz'un'un kalbine gelen bütün bu düşünceler hadis-i nefis bîl. Bunların hepsi affa dahildir.

Zira kalbi henüz bunları yapmaya azmetmemişti, belki tereddüt ve müşaverede idi. Ama ihtiyarında olan iki hâl —ki biri, kalbin bu işi yapmak gerek diye hüküm etmesi ve diğeri de, o hüküm üzerinde kararlı ve sabit durmasıdır— bunların ikisiyle de muvazze olur. Eğer onları yapmaması Allah için olmayıp hayırdan, korkudan veya başka menâ için olursa, yine muvazze olur. Kulun muvazze edilemesinin mânâsı, bir kimsenin kendisine kuduğu için cedan intikam alması demek değildir. Çünkü Cenab-ı Allah kuzmaktan münezzehtir. Muvazzenin mânâsı, yapılan bu niyetle kalb sıfatının, değişmesi ve onu Allah'tan uzaklaştıran bir sıfat kazanması ve bu hâlin onun çekavetini (cedbahtlığına) sebep olmasıdır.

Bundan önce anlatıldığı ki, kalbin saadeti, yüzin dünyadan Cenab-ı Hak'ı çevrilmesidir. Bu dediğimiz insanın ifade ve eregidir. Onun çekavetî (bedbahtlığı) vaki olan istek ve kasd ile, dünyaya olan ilgisinin seçilmesidir ve gerekli olan şeyden uzak düşmesidir. Muvazze ve me'lûn olmanın mânâsı, bu ilgiye düşüp muhim matlûbıtan uzaklaşmasıdır. Bu kaidelerinde meydana gelen, fayda ve zararı kendisine olan bir hâldir. Ne onun taatinden kimseye sevinç, ne de günahından kimseye kızılgılık hasıl olur ki, cedan intikam alın. Fakat insanların aklıları miktarınca böyle ifade edilir. Bu arılara va'if olan herkesin hiç şüphesi, kuşkusu kalmaz ki, anlatılan hâllerle muvazze gerekir.

Bu konuda kesin delil şu hadis-i şeriftir: «Birbirine kâğıt çekip hanle yapan iki kişiden biri ölse, ölen de üdüren de cehenneme gider.» Ya Resûlullah! Ölen niçin cehenneme gider? dediler. Buyurdu ki: «O da üdürmek kasdını işleniş olur. Eğer elinden gelseydi, üdürürdü.»

Yine buyurdu ki: «Malını şeriate şere harcamaayan kimseyle sen görüş. Benim de malım olsaydı, böyle yapardım diyen kimse cûnahıta beraberdir.» Çünkü bunların ikisi de kalbin kasıdır. İster malı harcasınlar, ister harcamasınlar. Kuşkusuz bir kimse yataкта bulduğu

bir hanımı, karısı olmayıp yabancı olduğu kanaatiyle elma yaparsa, kendi hanımı olduğu anlaşılsa da günahkâr olur. BİR kimse abdestli olduğunu sanıp namaz kılsa ve sonra abdestsiz olduğu anlaşılsa, ona sevap hasıl olur. Eğer abdestsiz olduğunu sanıp böylece namaz kılsa ve sonra abdestli olduğu anlaşılsa, günahkâr olur. Bunların hepsi kalbin halleridir. Ama eğer bir günaha niyetlenmiş isen, Allah korkusundan o günahıan el çekse ona bir sevap yamır. Nitekim hadiste gelmiştir ki: «Günaha niyetlenmek tabiata uygundur. Ondan el çekmek tabiata muhalefet olduğu için müehbede olur.»

Zira bunun kalbi aydınlatmadaki tesiri, günaha niyetlenmenin kalbi karartmadaki tesirinden daha çoktur. Sevap yazılmazdır mânası budur ve hadisin mânası da budur. Ama eğer âciliği nedeniyle el çekerse, ona hiçbir fayda sağlanmaz ve o niyet sebebiyle meydana gelen zulmet zail olmayıp muhaseze olur. Tıpkı âciliği sebebiyle öldürmeyip de öldürülen kimse gibi.

AMELLERİN NİYETLE DEĞİŞMESİ

Bil ki, ameller üç kısımdır: Taat, günah ve mübah. Belki Resûlullah'ın: «Ameller niyete göre dir,» hadisinden günaha da sevap niyetiyle işlenek sevap olacağı sanılabilir. Böyle sanmak açık bir hatadır. Belki böyle niyetin asıl kalpte tesiri yoktur. Fakat köhüklük niyetiyle işlenen günah daha fenadır. Bu, bir kimsenin, bir kimseyi memnun etmek için, birini çekıştırmesi yahut haram mal ile mescid, kervansaray ve medrese bina edip niyetim iyuliktir demesine benzer. Şer'le, hayır ile niyetlenmenin ayrıca bir şer olduğuna anlamıyor. Bunun böyle olduğunu bilse de, fasık olur, bilmeyip de geçekten buna sevap anlasa yine fasık olur. Zira ilim öğrenmek faradır ve insanların çoğunun helik olması da cehaletendir.

Bunun için Sehî-i Tâstiri der ki: «Cehaletten daha büyük hiçbir günah yoktur,» cehaletini bilmemek ise daha fenadır. Zira bilmediğini bilmeyince, hiç öğrenmek ihtimali olmaz. O cehalet ona set ve engel olur. Yine bunun gibidir. Yani haram mal ile hayır yaparak gibidir. Kadükân, evkafıan, doksüz malından ve sultan malından dünyalık kazanmak, övünmek, kibirlük taslamak insanlarla tartışmak ve mânazara etmek niyetiyle okuyan talebeyi okutarak. Buna öğrenmek de haramdır. Eğer müderris, belki niyetim ilmin yayılmasıdır. O ilmini kutuya kullanırsa, ben muahaze olmam derse, bu apaçık bir cehalettir. Bu, yol kesenlere kılıç, şarap yapanlara içim bağırlayıp be-nâm maksadını cömertliktir. Allah Teâlâ cömert kulları kadar hiç kimseyi sevmez diyen kimseye benzer. Bu söz onun tam cahallığına delâlettir. Belki o kimsenin yol kesicilik yaptığını anlayınca onun elinden kılıcına alınması gerekir. Elline başka bir kılıç vermek nerde kaldı. Hattâ seîf (eskiler) üstünlük taşıyan âlimden Allah'a sığınmışlar ve günah eserini gördükleri talebeyi kovmuşlar. Ahmed bin Hanbel, evlânın dış kısmını çamurla sıvayıp onaran eski bir talebesini, mü'te-

mandarın ana yolundan bir turnak çıktıktan aldın diye, sana ilim öğretmek söz değidir, deyin konuşmuştur. O hâlde gürâh hayır niyetiyle hayra tebeddül etmen. Belki hayr, şerfata uygun olmandır.

İkinci kısım taatler: Taatte niyetin üç şekilde tesiri vardır. Birincisi, taatın aklı niyetle doğru olur, niyetsiz olmaz. İkincisi, niyet ne kadar fazla olursa sevap da o kadar artar. Niyet ilmini öğrenen kimse, bir taatte on çeşit hayırlı niyet yapabilir. Böylece bir taat on olur. **Mesele:** Mescide itikâfa giren, mescid Allah'ın evidir. Allah'ın evine giden Allah'ı ziyaret etmiş olur, diye niyet eder.

Zira Resûlullah buyurdu ki: «Mescide giren Allah'ı ziyarete girmiş olur.» Ziyaret edilen de muhakkak ziyaret edene ikrâm eder.

İkincisi, itikâfa namazı beklemeyi niyet eder. Zira hadiste gelmiştir ki: «Namazı bekleyen namaz içinde olan gibidir.»

Üçüncüsü, itikâfa girmiş, kulağını, dilini ve ayağını hareketten alıkoymağa niyet eder. Bu bir nevi oruçtur. Hadis-i şerifte: «Mescide oturmak, benim ümmetimin rahipliğidir,» buyurulmaktadır.

Dördüncüsü, itikâf ile bütün meğakeleri kendinden uzaklaştırmağa niyet eder. Böylece kendini tamamiyle Allah'a teslim edip fikir ve münacaatla meşgul olur.

Beşincisi, itikâfa insanların ilişkisinden ve kötülüklerinden kurtulmaya niyet eder.

Akıncısı, mescide kötü bir şey görürse nehyi etmeye, iyi bir şey görürse, onu emretmeye ve namaz iyi kılamayan kimselere öğretmeye niyet eder.

Yedincisi, mescide dindarlarla karşılaşp onlarla ilgi ve kardeşlik kurmaya niyet eder. Çünkü mescid dindarların dinlenme yeridir.

Sekizincisi, Allah'ın evinde gürâh işlemeye Allah'tan hayr edirim diye niyet eder. Bu şekilde bütün taatlerin hâllerini buna kıyaslar. Böylece her bir taatte fazla sevap kazanmak için çeşitli niyetler mümkün olur.

Çünkü kısım mübahlardır. Hayvanlar gibi mübah şeylerle meşgul olup iyi niyetten gafil kalmak, hiçbir akıllıya yaraşmaz. Çünkü mübahlarda iyi niyetin çok büyük tesiri vardır. Zira ona her hareket ve duruşun sorulacaktır ve bütün mübah olan şeylerin hesabı iste-necektir. Eğer niyetli kötü olursa zararı kendisinedir. İyi olursa, faydası da kendisinedir. Eğer ne hayra, ne şerre niyetli olmazsa, ikisi de eşit olur. Fakat bir fayda sağlamadan vakitlerini mübah şeylere harcadığından vakitlerini boşuna geçirmiş olur. Ve: «Sana verilen dünyadan seninle kalacak nasibini al.» âyetine de muhalefet etmiş olur. Resûlullah buyurdu ki: «Kula, her yaptığından sorulacaktır. Hatta görsüne çektiği sürmenden, elini sürdüğü karpış parçasından ve mî'mân kardeşinin elbisesiyle elini sümesinden sorulacaktır.»

Mübahlarda olan niyet ilmi de uzundur. Fakat öğrenmeye çalışmak gerektir. Ona şöyle bir örnek verelim: Cuma günü güzel kokular sürmek câizdir. Ancak böbürlenmek, kibirlenmek, rıya ve na-

mahrem kadınların gözüne girmek niyeti olmamalıdır. Belki, Allah'ın evine tazim, yurındakilere rahatlık olması, kötüş kokularına gidermek ve böylece kendisi rahatsız olmamak, yakında olanlar da onun gıybet ya günahına girmemek ve yine güzel kokunun dimağına kurvet verip kalbini saf etmek —ta ki, Allah'ın aklı ve fikrini yapabilsün— ve benzerleri gibi niyetler etmemelidir. İyi niyet galib olan kimse için bu niyetlerin her biri taat ve ibadettir.

Ekki büyükler, yemek yemede, helâya gitmede ve hanımlarıyla sohbet etmede bunların her birinde bir sevap için niyet ederlerdi. Zira bu illilerden hayra sebep olmayana yoktur. O hayra niyet ederse, sevap hasıl olur. Meselâ: Hanımla buluşurken, evlât yetiştirmeye, Hz. Muhammed'in ümmeti çoğaltmaya, hanımın rahat olmasına, onları ve kendini günahtan korumaya niyet etmelidir.

Süfyan-ı Sıvri bir gün elbisesini ters giydiğini söylediklerinde, düzeltmek için elini kaldırdı, sonra vazgeçti ve: «Bunu Allah için giydim. Başkası için değiştirmek istemiyorum», dedi.

Zekerîyya (a.s.) bir yerde öcette çalışıyordu. Yemek yerken yanına bazı insanlar geldi. Onlara, buyurun, yiyin diye teklif etmedi. Yemeği bitirdikten sonra o insanlara hitaben buyurdu ki: «Bu yemeğin tamamına yememiş olsam, iş sahibinin işini tamamıyla yapamazdım ve insanların âdetini gösterip insanlık yönünden giderken farzı terk etmiş olurdum.»

Süfyan-ı Sıvri de yemek yerken bir kimse yanına geldi. Ona buyurun yemek yiyelim diye teklif etmedi. Yemeği bitirince, ona dedi ki, «Eğer bu yemeği borca almamış olsaydım, sana da yemeği teklif ederdim, yine dedi ki, bir kimsenin, kalben yemesini istemediği hâlde, diliyle yemek teklif ettiği kimse, eğer yemese, teklif eden kimse bir günah işlemiş olur ki, o da münâfikliktir. Eğer yerse, iki günah işlemiş olur: Biri münâfiklik ve diğeri de hıyanettir. Zira o kimseye bir yemek yedirmiştir ki, eğer bilseydi, onu yemazdı.

NİYET İHTİYARİ VE SUNİ DEĞİLDİR

Bil ki, kalbi ve zihni boş olan kimseler, iyi niyetle, sevaba kavuşmak mümkün olduğunu duyup dilucu ile Allah razası için evlendim, yahut yemek yemeye, veya dera meclisi etmeye niyet ettim, demekle niyet etmiş olduklarını sanırlar. Oysa bu niyet değildir. Belki niyet kalbe meydana gelen ve onu iç sevgiden bir eğilimdir. Tıpkı bir arzusu olan kimse gibi ki, beden onun arzusuna uyar ve kalkıp arzu ettiği işi yapar. Bu bakla niyeti galip olup istediği zaman hâsıl olur. Arzulu olan kimsenin arzulanması gibî. Eğer anlaşıldığı gibi, kalbe eğilim ve istek olmazsa, sadece hâdıs-ı nefis (kalbe gelen) ve dilucu ile olan niyet, bir kimsenin karnı tok iken, aç olmaya, yahut bir kimse ile ilgili kalmamış iken onu sevmeye niyet ettim demeye benzer. Bu imkânsızdır.

Yine bunun gibi, şehveti kendisini cins münasebete zorlayan kimsenin dilucu ile evlât yetiştirmek için cins münasebete niyet ettim diye yaptığı niyet faydasızdır. Yine evlenme sebebi şehvetten başka bir şey değil iken, sûnete riayet için evlenmeye niyet ettim demek boşuna olur. Belki şeriate olan imanı kuvvetli olmalı, ondan sonra evlât yetiştirmenin sevaba hakkında gelen hadisleri düşünmelidir ki, o sevaben maksadı kalbinde harekete geçip onu evlenmeye sevkatsin. Bu zaten dilliyte söylemek olmasa da niyetin tâ kendisi olur.

Bir kimsenin, Allah'ın emrine itaat için ayağa kalkıp namaza başlaması, bu mânâyı dilliyte söylemeksizsin de niyet olur. Dünyaya haris olan kimsenin, dünyaya haris olmaya niyet ettim demesi, aç olan kimserin, açlığını gidermek için yemek yemeye niyet ettim demesi gibi boşuna söylenmiş olur. Aç olan kimsenin zaten yemek yemesi gerek. İster niyet ettim desin, ister demesin. Nefs kıskartması bulunan kimse hakkında âhiret niyeti zar olur. Ancak âhiret hâlleri nefis kıskartmasına galib olursa, zar olmaz.

O halde maksat, niyetin senin elinde olmadığını bilmektir. Niyet, bir işi gerektiren istektir. O iş senin gücünle vücûda gelir. Şöyle ki, eğer dilersem, gücümü harcayarak o işi yapabilirim. Eğer dilemezsem, yapmazım. Ama onu yapmaya eğilimli olmak senin elinde değildir. Yâni dilersem eğilimin olur, dilemezsem, olmaz; şeklide değildir. Belki Allah eğilimi yaratırsa olur, yaratmazsa olmaz. Onun vücûda gelmesine, bu dünyada, veya şûur dünyada bir karşılığı olması sebep olur diye sana inanç hasıl olup o karşılığa istekli olursun. Bu sırlara vakıf olan kimse tasâtlerin birçoğundan elçikip vazgeçer. Zira niyeti hazır bulamaz.

İbn-i Sîrin, niyet bulamadım diye Hasan-ı Basri'nin cenazesinde bulunmadı ve cenaze namazını kılmadı. Süfyan-ı Sevrîye, Hammâd bin Süleyman'ın cenaze namazında bulunmayan mısın? dediler. Ki Hammâd Kûfe âlimlerinden idi.

Süfyan: «Eğer niyet hazır olsaydı, bulanıyordum,» dedi. Bir kimse Tavus'tan dua talep etti. Tavus: «Niyet hazır olunca dua ederim,» dedi. Bazen Tavus'tan hadis rivayet etmesini istiyorlardı, rivayet etmezdi. Bazen de ananın rivayet ederdi ve: «Niyetin gelmesini bekli-yordum,» derdi.

Büyük sââhlerden biri der ki, bir aydan beri filân hastayı ziyaret etmek isterim, fakat henüz niyetim tamâm olmadı. Velhasıl din harisı galib olmayınca iyi niyet hâsıl olmaz. Hattâ farzlarda bile uğraşp çaba göstermekle niyet hâsıl olur. Bazen olur ki, cehennem, âlemini bile umursamayıp kendini korkutamaz. Bu hakikatleri bilen kimse farzları, faziletleri bırakıp mübahlarda niyet bulduğu için onlara yb-neliyor. Nitekim kassâs niyet bulup afta bulmayan kimse için kısas affan kâfilâtıdır. Bazen gece namazı için niyet bulmayıp sabah erken kalkabilmek uyku niyetini bulur.

O hâlde o kimse için uyku uyumak, usanç ibâdet etmekten üstün olur. Eğer bir saat hanımıyla kalmak yahut birisiyle konuşup ne-

şeklenmekle şevkinin tazelenmesini bilirse, bu neşelenme, onun için usança ibâdet etmekten üstündür.

Ebu'd-Derda der ki: «Bazen Allah'a olan şevkinin tazelenmesi için, eğlenmekle kendini dinlendiririm.»

Hı. Ali (r.a.) buyurur ki: «Devamlı bir işte ısrar edersen, ondan kalbe usanç gelir. Bu, şuna benzer ki, hastanın durumu et yemeye elverişli değilken, kurvetlenip ilaçlara dayanabilmesi için, hekim ona et yedirir. Ve yine harpla, mağlûp olmak şeklini gösterip düşmanını kendine çekip aniden düşmana saldırarak kimsi gübedir.» Din yolunun büyükleri ve ustaları bu hileleri çok kullanırlardı. Çünkü din yolu baştan başa nefis ve şeytana harp, tartıp münazara etmekten ibarettir. Latife ve hileye çok ihtiyaç vardır. Bunun gibi hususlar gerçi din yolundaki eksik kimseler yanında makbûl değil ise de, din büyükleri yanında makbûl ve müstahabdır.

Niyetin, kalbe bir şeyin işe sebep olması olduğuna öğrendikten sonra, bil ki, bazı kimselerin ibâdetinin sebebi cehennem korkusu ve bazılarının da cennet nimetlerinin ümididir. Cennet için amel eden, boğaz, ferici hizmetinde bir köle olur ki, boğazına ve fericini doyuracak bir makam için çalışmış olur. Cehennem korkusundan amel eden de, dayak korkusundan açılan asi köle gibidir. Bunların ikisinin de işleri tamamen Allah için değildir. Belki makbûl olan kul, ne yaparsa ne cennet için, ne de cehennem korkusu için değil, Allah için yapmalıdır. Bu, bir kimsenin sevgilisini, güzelliği için değil, altın ve gümüş vermesi için sevmesine benzer. Bu kimse, sevgilisinin kendisini değil, altın ve gümüşü sevmiş olur. Hakkın cemâline âşık olan, onun ibâdeti Hakkın cemâlini tefekkür edip münacat ve çağırma ile meşgul olur. Eğer bedenle ibâdet ederse, yine sevgilisinin fermanına itaat etmeyi sevdiğinden dolayı eder; perhiz ve riyâzetî, Allah'a kuluk ve hizmet için yapar. Böylece o tam cemâlin tefekküründen geri kalmaz. Bir günahkar sakındığı zaman, şehvetlere uymak lezzeti de mübahhar lezzeti de Hakkın cemâlini görmek lezzetine perde olur diye, bunlardan sakınır. Gerçek ârif budur.

Ahmed bin Hadrevîye, Allah Teâlâ'yı rüyasında gördü. Allah Teâlâ buyurdu ki: «Bütün insanlar her biri benden bir şey istiyor. Ebu Yezid-i Bestami ise, beni istiyor.»

Şibî'yi rüyada görüp Allah sana ne muamele yaptı? dediler. O dedi ki: «Allah, bir sözüm için beni kınadı. Bir defa dilime gelmiş, demişim ki, cenneti kaçırmaktan daha büyük ne zarar olur? Allah Teâlâ beni kınayıp buyurdu ki: Hakkın didârisini kaçırmaktan daha büyük ne zarar olur? diye demedim.» Muhabbetin beyhüs ve lezzetinin izahı muhabbet faslında gelecektir inşallah.

İHLÂS VE FAZİLETİ

İhlâsın fazîleti: Bil ki, Allah Teâlâ buyurur: «İnsanlar dinde Allah'a ihlâs olarak, Allah'a ibâdet etmekten başkasıyla meşgul olmadı-

lar.» (Beyyine sûresi, âyet: 5). Yine buyurdu ki: «Din hâlisem Allah içindim.» (Zümer sûresi, âyet: 3).

Resûlullah buyurur: «Allah buyurur ki, ihlâs benim sırlarımdan bir sırdır, onu sevdiğim kullarıma kalbimde saklıdır.» Resûlullah Münâ'â buyurdu ki: «Amelî ihlâsla yap ki, az amel yetişsin.»

Rıyânın kötülüğü hakkında anlatılan her şey ihlâsın ihlâletiyle ilgilidir. İnsanların görmesi, ihlâsı götürün sebeplerden biridir. Bundan başka birçok sebepleri daha vardır ki, inşallah beyân edilecektir.

Maruf-ı Kerîm kendine kaççı ile vurup: «Ey nefis! ihlâslı ol, kurtulursun.» derdi. Ebû Süleyman der ki: «Bütün Şuaründe Allah için ihlâsla bir adım atana müjdele olsun.» Yâni, adım atarken Allah'tan başka bir şey düşünmemiştir.

Ebû Eyyub-ı Sicistânî der ki: «Niyetî hâlis yapmak, niyetim azından zordur.» Büyük sâlikardan birini rüyada görüp: «Allah sana ne yaptı?» diye sordular. Dedi ki: «Allah için yaptığım her şeyi cevaplar kafesinde buldum. Yolda düşürülüp de benim aldığım nar tanesini ve evimde ölen kediyi sevap kafesinde buldum. Kütübümda kalan bir ipek telini de günahlar kafesinde buldum. Yüz altın değerinde bir merkebin ölmüştü. Onu sevaplar kafesinde bulamadım. Sübhanallah! Bir kedi sevaplar kafesinde olur da yüz altın değerindeki merkep olmaz, bu ne hikmettir?» dedim.

Denildi ki: «Merkebi nereye gönderdiniz oradadır. Sen onun öldüğünü duyunca, "Allah'ın lûnetine" dedin. Eğer "Allah yolunda" deseydin, ona da sevaplar kafesinde bulurdun. Ve Allah için sadakalar vermiştim. Fakat insanlar benim sadaka verdiğimi görürlerdi ve bu benim hoşuma giderdi. Onun ne sevabını, ne de zararını gördüm.»

Sâfyan-ı Sevrî bunu duyunca: «Bunun zararını görmediyse, büyük bir saadettir.» dedi.

Bir kimse der ki, gazaya gidiyordum. Gemide yoldaşlarımdan biri bir torba sattı. Aldım. geldi ki, bu torbayı alıp işlerinde kulla. nayun ve filân şehirden onu satıp kâr edeyim. O gece rüyamda gördüm ki, iki şahıs gökten yere indiler. Biri diğerine: Gazilerin adına yaz, filânın gemmek için ve filânın da ticaret için geldiğini yaz, dedi. Ben: «Allah için benim halime bakın. Ben tüccar değilim. Benim eşyam yoktur. Nasıl ticarete grâmiş olurum?» dedim. Dediler ki, o torbayı karacaoğ sağlamak için almadın mı? O kimse der ki, ben ağladım, dedim ki, «Allah aşkına ben tüccar değilim, beni tüccar yazmayın.» Biri diğerine şöyle yaz dedi: «Filân kimse gazaya gelmişti. Yolda, filân şehirden satıp kâr etmek için bir torba sattı. Böylece Allah nasî dilerse, böyle kâkûm eder.» Bunun için derler ki, bir saâlik ihlâs, ebedî kurtuluşa vesîle olur. Fakat ihlâs gayet seyrek ve az bulundur. Derler ki, sâlik tohumdur. Onun ekimi ameldir ve suyu da ihlâstır.»

Benî İsrâîl'de bir âbid vardı. Ona dediler ki, filân yerde bir ağaç vardır. Onu mahûd edinmişler, ona tapıyorlar. Âbid kedi ve bir balta alıp o ağacı kesmeye gitti. Şeytan bir ihtiyâr kalığında yolda ona ar-

kadağ oldu. Nereye gidiyorsun? dedi. Âbid, filân ağacı kesmeye gide-
rim, dedi. Şeytan, git, ibâdetle meşgul ol, senin için daha faydalıdır,
dedi. Âbid, niye onu kesmek de ibâdet değil midir? dedi. Şeytan, ibâ-
det ise de onu kesmeye münasip değilim, dedi. Aralarında kavgaya çık-
tı. Âbid, şeytan: yere vurup göğsünün üzerine oturdu. Şeytan, beni bı-
rak, sana bir sözüm var, söylüyeyim, dedi. Âbid baraktı. Şeytan: «Ey
Âbid! Allah'ın peygamberleri vardır. Eğer o ağacı kesmek gerekseydi,
onlara buyururdu, onlar keserdi. Onlara da buyurulmadı.. O hâlde
kesmemen gerekir,» dedi. Âbid hayır, kesmem gerek, dedi. Şeytan:
«Şende onu kesmek gücü yoktur,» dedi ve yine böylece kavgaya ottiler.

Âbid yine şeytanı yere vurdu. Şeytan: «Bu defa da emân ver. Bir
sözüm var, söylüyeyim. Eğer beğenmezsen, ibâdetliğini yap,» dedi. Âbid
bıraktı. Şeytan: «Ey Âbid! Sen fakir bir kimsesin. Senin masrafını
başkaları görüyor. Eğer senin bir masrafın olsa ve bir mizanarın zendi-
ne, bir nakhtarını da başka âbidlere harcaysan, o ağacı kesmekten daha
iyi değil midir? Zira onu kestığın takdirde onlar başka birini dikerler,
hâş onlara zararı olmaz. O hâlde her gün senin yaşadığın altına iki
altın koyayım, ihtiyacına harc,» dedi.

Âbid düşündü ve: «Bu kimse doğru söylüyor. Altının birini har-
cıyıp birini sadaka vermek benim için bu ağacı kesmekten hayırlıdır.
Zaten bana, buna kes diye emir de gelmedi ve ben peygamber de de-
ğilim ki, bunun gibi şeyler bana farz olsun,» dedi. Sonra bu düşünce
ile o ağacı kesmekten vazgeçip geri döndü. Ertesi gün sabahleyin yas-
tığının altında iki altın buldu.

Ertesi gün yine iki altın buldu ve: «O ağacı kesmediğim gerçek-
ten iyi oldu,» dedi. Üçüncü gün yastığı kaldırdı, hiçbir şey bulamadı.
Kendi ve baltasını alıp ağacı kesmeye gitti. Şeytan yine yoluna çıktı
ve ne tarafa gidersin? dedi. Âbid, o ağacı kesmeye giderim, dedi. Şey-
tan: «Yakışıkız konuşuyorsun. Allah hakta için hiçbir zaman onun
semtine bile uğrayamazsın,» dedi ve kavgaya ottiler. Şeytan âbidi kaldir-
ip yere vurdu. Öyle ki, etinde bir serçe gibi cıvılatıyordu. Ona, geri
dön, yoksa bağrı koyun gibi gövdenin ayrılır, dedi.

Âbid: «Beni bırak, geri dönüyüm. Fakat bunun aslını söyle ki, ben
niçin başta seni iki defa yaktım ve bu defa sen beni yaktın?» dedi.
Şeytan: «O zaman sen Allah için kızmıştın, Allah beni sana musah-
har etti. Zira Allah için bir iş yapana ben yememim. Bu defa da ken-
din için ve dünyalık için kıydın. Dünyaya ve kendi arzusuna uyan, bi-
zimle başa çıkamaz,» dedi.

İHLASIN HAKİKATI

Niyetin, amelin sebebi ve onu gerektiren şey olduğuna öğrendin
O amel gerektiren sebep bir olursa, ona ihlâs denir; iki olursa, tam
şek olar, ihlâs olmaz.

Kıyâk olması şu şekilde olur ki, meselâ: Allah için oruç tutmak
dünce, fakat sağlığı için perhiz tutmak maksad da olursa, yahut İk-

ihlâs kasdı olursa, yahut yemek pişirip hazırlamak zahmetinden kaçarsa, yahut başka iş olup ona mâni olmasın derse, yahut uyuyup bir şeyi hazırlıyorsa; yahut kölesini azat edince nafakasından veya köle hüviyetinden kurtulmayı da kast ederse; yahut da hacca giderse ve yolculuk sebebiyle güçlüğü ve sağlıklı olmaya niyet ederse, yahut dünyayı gezip çeşitli şehirleri görmeyi niyet ederse, yahut birkaç gün çocuk çocuk sıkıntısından uzak kalıp rahat etmesini gaye edinirse, yahut bir düşmanın belâsından emin olmayı kast ederse; yahut da gece namazını kılarsa ve ayasını da hırızdan korumayı niyet ederse, yahut insanlar arasında aas ve mahşerim olmak murat edinirse; yahut da ders verip meclis kurarsa ve sükût eleminden ve kalb darlığı sıkıntısından kurtulmayı da kastederse; yahut da Kur'an'ı yazarsa ve yazısının güzelleşmesini niyet ederse, yahut da yaya olarak hacca gidersen ve kira masraflarından kurtulmaya da niyet ederse; yahut da abdest alırsa ve temizlik ve ferahlığı da kastederse; yahut da yıkanarsa ve güzel kokunsa da niyet ederse; yahut da mescitte itikâs girip ev kirasından da kurtulmayı niyet ederse; yahut bir fakirin ısrarından kurtulmak için sadaka verirse; yahut menetmekten utandığı bir fakire bir şey verirse; yahut kendisi de hasta olduğu zaman hâlini sormaya gidersen diye bir hastanın hâlini sormaya gidersen, yahut kendisine gücenip üzülmesin diye hastanın hâlini sormaya gidersen; yahut da bunları doğrulukla maruf ve meşhur olayım diye yaparsa, riya yapmış olur.

Riyanın hükmü beyân edildi. Bu düşüncelerin her biri, gerek az olsun, gerekse çok olsun ihlâs iptâl eder. Belki hâlis amel, içinde nefis için hiç nâsip olmayıp yalnız ve sadece Allah için olan ameldir.

Nitekim Resûlullah'tan «ihlâs nedir?» diye sorulunca: «Mâbâdım Allah'tır diyip, doğru yolu, emrolandığın gibi elden bırakmamaktır,» buyurdu. İnsan beşeriyet sıfatından kurtulmadan ihlâs elde etmesi hayli zordur. Bunun için ihlâstan daha zor şey olmaz, demişler. Eğer insan bütün ömründe bir adım ihlâs atsa, kurtuluşa ulaşır. Gerçek şudur ki, bir saf amelî, bütün gayelerden ve beşerî sıfatlardan temizleyip meydana getirmek sîdâ, necaset ile kan içinden dışarı çıkarmak gibidir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «İçerileriniz, onun harâmına bulunan yenmiş şeylerden ve hundan halis sât içirisiz.» (Nahl kûresi, âyet: 66)

O hâlde şere şudur ki, kalbi dünya arzusundan kasıp sadece Allah'ın sevgisine vermektedir. Tıpkı her ne yaparsa sevgili için yapan âşkî gibi. O hâlde yemek yemesi, yahut belâyı gitmesi de ihlâs olabilir. Eğer biraz dünya sevgisi galib olursa, namazında ve orucunda ihlâs olmak zor olur. Zira bütün ameller kalbî sıfatını alır. Kalb hangi tarafa eğilirse, amel de o tarafa eğilir. Mevki, makam seviyesinde olan kimse, onun teveccühü insanlara olur. Sabahleyin yüzünü yıkayıp sırtına elbisesini giymesi, insanlar için olur. Hiçbir yerde ihlâs, ders meclisinde, hadis rivayetî meclisinde ve insanlarla ilgili olan şey-

lerde olduğu kadar zor olmaz. Zira çoğunlukla bunların sebebi insanlardan kabul görmektir.

İbâdetin niyeti insanların kabulüne öyle karışır ki, insanların kabul göstermeleri, İbâdetin kabulü gibi olur. Ya İbâdet kabulünden daha kurveilî, ya da ondan zayıf olur. Kâfî bunun gibi düşüncelerden temizlemekten, âlimlerin çoğu âciz kalmışlardır. Ancak kendilerini mühilsiz düşünen ahmaklar onunla aldanıp kusurlarını bilmemezler Belki âcizlerin çoğu âkîl olanlardır.

Büyüklerden biri der ki, «Otuz yıllık namazı kaza ettim. Çünkü o namazları birinci safıta kılmıştım. Bir gün namaza geç gelip arka safıta kaldım. Kâlbimde, namaza geç geldi derler diye mahubiyet gördüm. Bunun üzerine bildim ki, benim namaza hürsam ve ona devanîlığım, beni birinci safıta göründür diye insanların görmesi için imiş. Buna binsen kaza ettim.»

Bu itibarla ihlâs, anlaşılmaz güç ve onunla amel edilmesi daha güç olan bir şeydir. Ortaklık bulunan her şey ihlâssızdır. İhlâssız olan amel de kabul olmaz.

CÂHİL İLE ÂLİMİN İBÂDETLERİ

Bil ki, büyük zâtlar deâdîlerdir ki, âlimin iki rek'at namazı, câhîlin bir yıllık namazından üstündür. Çünkü câhîl amelîn âfetlerini anlamaz. Onun garazlarıyla karışık olanına ayırtedemez, hepâsinin ihlâslı olduğunu sanır. Zira İbâdetteki karışıklık, âlîndaki karışıklık gibidir. Sarrafların kimisi bazen yanılır.

Ancak sanatında tam maharetli olan sarraflar hariç. Câhîl olanlar ise, altının, rengi sarı olup altın biçiminde olan şey olduğunu sanırlar. İbâdetin ihlâsına gâhiren karışıklık (gıç) dört derecedir. Bazıları çok gizli ve çok zordur. Bunun kolay anlaşılması için izah ve tasvir edelim.

Birinci derece: Bir kimse namaz kılarırken yanına bazı insanlar gelirse, şeytan ona, namaz güzel ki, tâdîlî erkânı yerine getir ki, insanlar seni ayıplamasın, der. Bu zaten açıktır.

İkinci derece: Birinci dereceyi bilip, ondan sakının kimseye şeytan der ki, namaz güzel ki ki, onlar da sana uysunlar ve bunun için sevâp kazınsın. Bazen şeytanın bu hilesine aldanır ve bilmez ki, uyuma sevâbe, ancak onun huşû' ve ihlâsının parıltısı başkasına geçtiği zaman hasıl olur. Ama kendisi ihlâslı ve huşû'lu olmadığı hâlde insanlar onu öyle düşünürler, sevâp onlara olur ve kendisi de minnâfîlığı ile müşahase edilir.

Üçüncü derece: Yalnız başına namaz insanları arasında kıldığı gibi kılmamasın nifak olduğunu bildiği için, yalnız başına iken de namaz güzel kılmaya kendini zorlar ki, insanlar arasında da o şekilde

kalırlıdır. Bu çok zordur. Çünkü bu riyâdır ve bu riyâyı kendi kendine yapmış olur. Zîrâ haddîkânde kendisi, yalnız İken yaptığı amelîn, insanlar arasında yaptığı amel gibi olmadığına kendinden utanıp yalnız İken de namazı insanlar huzurunda kıldığı gibi kalmış olur ve bununla insanlar içinde yaptığı riyâdan kurtulduğunu sanıyor. Ama gerçekte yalnız İken de müral olmuş olur.

Dördüncü derece: Hepsinden çok gizlidir. Meselâ: Bir kimse yalnız İken de insanlar arasında İken de huşâ' ve hudû' ile amel yapmadığını bilir. Şeytan onun kalbine girip Allah'ın azamet ve celâlini düşünse a! Yoksa kimin huzurunda olduğunu bilmiyor musun? der. Böylece o kimse tefekküre başlar, huşâ' içinde olur. İnsanların gözünde rûhd ve salihlik ile süslü görünür. Eğer yalnız İken de bu fikirler onun kalbine gelmese, bunun sebebi riyâdır, başka bir şey değildir. Fakat şeytan ona bu şekilde gösterir ki riyâ olduğu bilinmesin. İnsanları gördüğü zaman Allah'ın azametini hatırlamak fayda vermez. Belki onun yanında bütün insanların görmesiyle hayvanların görmesi bir olmalıdır. Eğer aralarında biraz fark bulursa o kimse henüz riyâdan kurtulmamıştır. Bunun misâli, bundan önce riyâ babında garazlar beyânında anlatıldı. Şeytanın bu kabûl aldatmaları sonuzdur. Bu incedilikleri anlamayan, ücretsiz leçi gibi faydasız can çeker gibi çalışır ve çalışması boşa gider. Onun hakkında: «Onlara Allah tarafından sanmadıkları şeyler zâhir oldu.» (Zümer sûresi, âyet: 47) âyeti vardır.

NIYETİN KARIŞIKLIĞI

Bil ki, niyet karışık olur. Eğer riyâ niyeti, yahut başka bir maksat, ibâdet niyetine gâlib olursa cezaya sebep olur. Her iki taraf eşit olursa, ne cezaya sebep olur, ne de sevâba. Eğer riyâ, ibâdet tarafından sayıl olursa, amelî sevâbsız kalmaz.

Her ne kadar hadîs ve tasrihlerde: «Ortak koşan kimseye derler ki, bu amellî kimin için yapıyorsa, gâ, ondan sevâp iste denir.» denilmekte ise, bilce doğrusu, bundan murat iki taraf eşit olduğu zamandır ki, o zaman sevâp olmaz ve sevâp isteyince, ona, «Gâ sevâbı ortak ettiğin kimseiden iste denir.» Cezaya delâlet eden hadîslerden murad, sadece riyâ niyeti olmasa, yahut o niyetin galib olması hâlidir. Ama gerçek sebep taat ve ibâdet olup Şûhr taraf sayıl olursa, sevâpı kalmazı uygun değildir. Gerçi sevâp niyeti hâlis olan kimseinin mertebesinde olmaz. Biz bu gerçeği iki defâ ile seftik:

Birinci: Bize kesin delillerle malûm olmuştur ki, cesarın mânan, kalbin Allah'a lîyk olmaktan uzak olmasıdır. Ayrılık ateşyle yanmasının sebebi de budur. Ve ibâdet niyeti, saadet tohumu, dünya niyeti ve şekavet tohumudur. Bu iki niyetle uymak, o tohumların gelişmesine yardım etmektir ki, onların biri onu Hak tarafından uzaklaştırır, diğeri de yaklaştırır. O iki niyet eşit olursa, aslî sevâp olmaz. İbâdet tarafına bir karış eğilimi fazla olursa o kadar sevâp kazanır ve

yakınlığı ziyadeleğir. Öbür tarafa bir karşı eğilimi fazla olursa, o kadar uzaklaşır. Eğer yarım karşı bile olursa, yine durum böyledir.

İbâdet tarafına yarım karşı meyilli varsa, o kadar sevâp ve yakınlık ve dünyaya o kadar meyilliyle hüsrân ve uzaklık hasıl olur. Tıpkı şu hasta gibidir ki, sıcak ve soğuk olan şeyleri eşit yerse, hararet ve serinliği eşit olur. Eğer soğuğu bir miktar fazla yerse, serinlik galib olur ve eğer sıcakı bir miktar artırırsa, hararet galib olur. Günah ve taatın, kalbin aydınlık ve karanlık olmasındaki tesiri, ilaçların, beden mizacındaki tesiri gibidir. Terazi akıl olursa, ağırlık ve noksanlıkta bir zerre kayıp olmaz. «Zerre kadar iyilik eden, iyiliğini bulur.» (Zilzile sûresi, âyet: 8) âyetinin mânâsı da budur. Ama korku ve ümitsizlik yolu, iyi niyetin kuvvetli olmaya ve sen kendini zayıf bilmekle, o hâlde selâmet, dünyevi gayelerin yolunu tamamiyle kapamaktadır.

İkinci delil: İcma ile sabittir ki, bir kimse hac yolunda ticaret yapsa, onun haccı kıyı olmaz. Gerçi sevâbe de mübâhlerin sevâbı gibi olmaz. Zira onun esas gayesi hac olup ticaret ona tâbi olursa, onun sevâbe bâtil olmaz. Gerçi biraz noksan olur. Ve gene Allah için savaşıp da böyledir; fakat savaşın iki cephesi vardır. Birinde zengin kâfirler vardır ve burada ganîmet mahî fazla olur. Diğerinde ise fakir kâfirler vardır. Eğer savaşıp, zenginlerin cephesini seçerse, onun ganimeti tamamiyle boşa gitmesi imkânsızdır. Çünkü insan ganimet bulup bulmaması arasında ayırdeder. Allah korusun, eğer sevâp kazanmak için böyle ayırım yapmamak şartı olmaydı, dünyada hiçbir amelin değeri olmayacağından korkulurdu. Bilhassa ders ve tasnif meclisi ve insanlarla ilgili şeyler böyledir. Zira bir kimse tamamiyle kendinden geçmeyince, bu ayırmadan kurtulamaz. Meselâ: Onun tasniflerini başkasına takle etseler, yahut sözlerini başkasına isnat etseler, buna duymak istemese de duyduğu zaman üstilmeyen az bulurur.

Bu ki, sadk ihlâsa yakındır ve yükksek bir derecedir. Sadkın kemâline erişen sâddik olur. Allah Teklâ Kur'an-ı Kerim'de sâddıkları överek buyurur ki: «Onlar Allah'a verdikleri ahde vefa eden kimselerdir.» (Ahzab sûresi, âyet: 23). «Sâddiklara sâddıklarından sorulur.» Ahzab sûresi, âyet: 8). Resûlullah'a kemâl nedir? diye sual ettiklerinde: «Doğru söyleyip amelinde sadk üzere olmaktır,» buyurdu. O hâlde sadkın mânâsını öğrenmek mühimdir. Sadk, altı şeyde doğru olmaktır. Altı şeyde tam anlamıyla doğru olan sâddik olur.

Birinci sadk: Dilde olan sadktır. Dilde olan sadk, ne geçmiş şeylerden, ne şimdiki hâlden haber verirken ve ne de gelecekte verdiği sözde aslâ yalan söylememektir. Bundan önce anlatıldı ki, kalb diliden sıfat kazanır. Eğer dil doğru söylerse, kalbi doğru olur, eğri söylerse eğri olur. Dildeki sadkın kemâl de iki şeyle olur:

Birincisi, ta'rif yapmamak (yanlış anlamaya meydan vermemek), yani kendisi doğru söylerken, insanların, gerçeğin aksini an'lanalarına meydan verecek şekilde konuşmamalıdır. Ama eğer doğru söylemek iyi olmayan bir yer olursa, meselâ: Harpte, yahut erkek ile ha-

namusun, yahut insanların arasını bulmak için ise olabilir. Bu yerlerde yalan söylemeye ruhsat vardır. Ancak bu yerlerde bile elinden geldiği kadar sarf yalan söylemeyiıp ta'vîz yapmak (kapalı konuşmak) daha iyidir. Allah için ve hayırlı bir iş için yalan söyleyen, kâat ve niyetinde samimi olursa, siddikler derecesinden düşmez. İkinci, Allah'a münacaat ederken, kendi nefsinden samimiyet istemelidir. Meselâ: «Yüzümü sana döndüm.» dediği zaman, kalbi dünyaya meylediyorsa, yalan söylemiş olur. Zira yüzünü Allah'a dönmemiş olur. «Ancak sana tapıyorum.» (En'am süresi, Âyet: 79) dediği zaman, dünya ve şehvetlerin havasında olursa, ktekler, şehvetler kendisine mağbûp değil, kendisi onlara mağbûp olursa, yalan söylemiş olur. Çünkü insan neye bağlı ise onun kuludur.

Resûlullah: «Altın ve gümüş kulu helâk oldu.» hadisinde dünyayı sevene altın ve gümüş kulu buyurmuştur. O hâlde dünyadan kurtılmeyen Allah'a kul olmaz. Allah'a kul oluncu da dünyadan askt olur. Bu askılığın ve hürriyetin tamama, insanlardan askt olduğu gibi kendinden de askt olmakdır. Şöyle ki kendisinde hiç irâde kalmamalı belki Allah'ın rızasından başka bir şey dilememelidir. Allah kendisine ne yaparsa, rıza göstermelidir. Bu mertebe tam sadık mertebesidir. Kulukta bu mertebeye kavuşmayan kimseye siddik değil, hattâ ona sadık bile demek doğru değildir.

İkinci sadık: Niyette olan sadıktır. İbâdet, Allah Teâlâ'ya yaklaşmaktan başka bir gaye ile yapılmazsa, ona başka bir şey karışmazsa helâk olur. Tihâs da sadık denir. Kalbine Allah'a yaklaşmaktan başka düşüncesi olan kimse insanlara gösterdiği ibâdetde yalancı olur.

Üçüncü sadık: Azimde olan sadıktır. Meselâ: Şöyle azmeder düşündür ki, eğer kendini bir vâliyete vâli yaparsam, adaletle hüküm edecekt. Eğer malı olsa, sadaka verecekti. Vâliliğe yahut tedrisat meclisine kendisinden daha layık birisi çıksa ona teslim edecekti. Bu azım, bazen kuvvetli ve bazen de zayıf ve tereddütlü olur. Kuvvetli ve tereddütsüz olana azım sadığı denir.

Nitekim doktorlar, «Bu içtah yalancıdır, yâni temeli yoktur ve bu içtah doğrudur, yâni aslı ve temeli vardır ve kuvvetlidir.» diyorlar. Siddik kalbinde hayırlara azmî daima kuvvetli olan kimsedir. Nitekim Ömer (r.a.) der ki: «Ha, Ebû Bekir'in içinde bulunduğu kavme emir olmaksızın, boynumun vurulmasına daha çok severim.» Zira Hz. Ömer bu hususta kendisinde kuvvetli azım bulmuştu. Bazı kimseler, kendilerinin öldürülmesiyle, Hz. Ebû Bekir'in öldürülmesi arasında bir seçim yapsalar, kendi hayatlarını seçerler. O hâlde bu kimselerle, Ebû Bekir yerine emir olmaya ölümünü tercih eden kimse arasında büyük fark vardır.

Dördüncü sadık: Azme vefa kılmaktır. Çünkü azmî kuvvetli olan, savaşa canını verebilir. Kendisinden daha yetkili oluncu görevi ona teslim edebilir. Nitekim ahde vefa edenler hakkında «Allah'a verdikleri ahde vefa gösteren kimseler...» (Ahzab süresi, Âyet: 23) buyruldu.

Mallarını fedâ etmeye azmedip de etmeyenler hakkında ise: «Eğer kimseler, Allah'ın ihsanı olursa doğru yolda dağıtmaya ahdettiler. Allah fazlından onlara verince, ahdlerine vefâ etmeyip bahlilik ve cimrilik göstererek yalancılardan oldular.» (Tevbe sûresi, âyet: 73) buyrulur. Tâ «Yalanlamaları sebebiyle.» âyetine kadar. Demek ki, Allah Teâlâ, ahdlerinden caydıkları için onlara yalancı buyurdu.

Beşinci sâk: Zâhidde gösterdiği amelden kalbî de bir sıfat alır. Meselâ: Bir kimse yavaş yürürse ve kalbinde o vakâr olmazsa, o kimse yalancı olur. Bu sâk, kalbin sâhirden daha güzel olduğu, yahut ikisinin de eşit olduğu zaman olabilir. Resûlullah buyurdu ki: «Kalbimi dışundan daha güzel eyle ve dâhîsini de güzel eyle.» Bu sıfat üzere olmayanın gayesi riyâ olmasa da, sâhîrinin, kalbine delâlet etmesi hususunda yalancı olur ve sâk mertebesinden düşer.

Altıncı sâk: Din makamlarında dinin hakikatini kendinden istemeli, zuhd, muhabbet, tevekkül, havâ, recâ, gevk ve rıza gibi «âhîrî delîllerde kanaat etmemelidir. Zira bunlardan tamamen uzak hiçbir mü'min yoktur. Fakat bu hâllerin az bulunduğu kimse sayılabilir. Bu hâllerin kuvvetlice bulunduğu kimseye «sâdik» denir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Mû'minler ancak Allah'a, Resûlüne iman edip sonra şüpheye düşmeyenlerdir.» (Hükurat sûresi, âyet: 15) Tâ «âyet, onlar sadıklardır.» âyetine kadar. Demek Allah Teâlâ imanı tam olana «sâdik» buyurdu. Bu, şuna benzer ki, bir kimse bir şeyden korksa, onun korkmasının işareti korkudan titremesi, renginin sararması ve yemekten, içmekten kesilip kararsız olmasıdır.

Bir kimse bu şekilde Allah'tan korkarsa, o kimsenin korkusu doğrudur. Ama eğer günahıtan korkarmı deyip de, o günaha bırakmazsa, ona yalancı denir. Bütün makamlarda böyle çok değişiklikler vardır. O hâlde bu altı hususta doğru olan kimse, sâdikta en üstün derecede olduğu için ona sâdik denir. Bunların yalnız bir kısmında sâdik (doğru) olana sâdik denmez, fakat onun derecesi sâdıkun miktarına göre olur.

ALTINCI AŞIL

MUHASEBE VE MURAKABE

Bil ki, Allah Teâlâ buyurur ki: «Kıyamet gününde terazî kurulacaktır. Asıl kimseye zulm edilmeyecektir. Herkesin yaptığı serre miktarı iyilik ve kötülük terazîye vurulacaktır, serresi kaybolmayacaktır. Bîz insanların hesabını görmeye yetiştiriz.» (Enbîya sûresi, âyet: 47).

Allah Teâlâ insanlara va'de verip kendi muhasebelerini yapmalarını için: «Herkes yarın kıyamete ne hazırladığını gözden geçirsin.» (Haşr sûresi, âyet: 18) buyurur.

Resûlullah buyurur ki: «Akıllı şu kimsedir ki, dört saat zamanı elsa birincisinde muhasabesini yapar, ikincisinde Allah'a minnacast etmekle meşgul olur, üçüncüsünde geçini için çalışır, dördüncüsünde de meâbâh şeylerle uğraşır.»

Ömer (r.a.) der ki: «Hesaba çekilmeden önce siz kendinizi hesaba çekin.»

Allah Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, sabrediniz, kendi nefis ve şehvetinizle mücadele ediniz; tâ ki, galib geçesiniz ve bu cihadda sebat ediniz.» (Al-i İmrân sûresi, âyet: 200). Bunun içindir ki, basiretli din büyükleri, bu dünyaya ticaret için geldiklerini, muameleleri kendi nefisleriyle olacağını, kazançlarının cennet ve zararlarının cehennem olacağını, hattâ ebedî saadet ve sonsuz çekavet (bedbahtlık) olacağını kesinlikle anlamışlardır. Bu itibarla kendi nefislerini ortak yerine koymuşlardır. Nasıl ki, insan kendi ortağıyla başta partnâme yapar, ondan sonra ona göz kulak olup durumunu tecerrüs eder, sonra hesaba çeker, eğer hıyânet etmiş ise, kanar ve cezalandırır; din büyükleri de kendi nefisleriyle bu altı makamda sebatlıdır. Bu makamların birincisi müşareke (ortaklık), ikincisi murakabe, üçüncüsü muhasebe, dördüncüsü muaseke (kınama), beşincisi muahaze (cezalandırma), altıncısı müzahadedir (uğraşmaktır).

Birinci makam: Bil ki, nasıl ki malına teslim ettiğin ortağın, herç sana kazanç sağlamak için yardımcı olur; fakat bazen de düşman olup hıyânete bile heveslenir ve nasıl ki, ortakla başta partnâme yapar, sonra göz kulak olup devamlı durumunu gözetir, sonra yaptığı alış-verişten onu hesaba çeker; din yolunda sâlik (yürüyem) olanların da, nefisleriyle olan muameleleri böyle olmalıdır. Hattâ nefis, bu hâller için ortaktan da daha mühimdir. Çünkü nefisle olan muamelelerin kazancı ebedidir. Dünya muamelesinin faydası ise birkaç günlük-tür. Geçici olan her şey akıllılar yanında önemstendir.

O hâlde, madem ki insan ömrünün her nefesi öyle kıymetli bir cevherdir, onunla hazineler kazanmak mümkündür. O hâlde onun için hesap kitap yapmak daha mühimdir. Bu itibarla akıllı olan, her gün sabah namazından sonra bir saatini bu husus için ayırmalı; kalbini diğer şeylerden boşaltıp kendi kendine demelidir ki; bîlâim ömründen başka hiç sermayemiz yoktur. Bîden boş giden bir nefesin yerine başka bir nefes gelmez. Zira nefesler Allah'ın ilminde sayılı ve hesaplıdır. Hiç artmaz. Ömür geçince ticarete imkân kalmaz. Fırsat bu fırsattır. Zira vakit dardır. Ahiret vakit çok geniştir, fakat orada çalışmak, yorulmak yoktur. O hâlde bugün senin gündür Allah Teâlâ sana ömür verdi, Ecel gelirse, ne olur, bana bir gün mühlet verin, işlerimi bitireyim diye yalvarır, sızlanıran Allah Teâlâ şimdi sana bu nametli müderris etmiştir. Ey nefsim, vakit, bu büyük sermayemizi zayi etme. Belki yarın mühlet bulmazsın ve hasretten başka bir şey kalmaz. Şimdi farzet ki, ölümlü ve Allah'tan birrûn mühlet iste din ve o da istediğini sana verdi. Bu durumda vaktini zayi edip ken-

di sadetini kazanmamaktan daha büyük ziyân ne olur? diye nefisine öğüt ve nasihat vermelidir.

Hadîsete: «Bir gün, bir gece yirmi dört saatdır. Yarın kıyamet günde bütün âlemin yirmi dört hazîne koyarlar. Birisi açılınca, o saatte yaptığı iyilikler sebebiyle nûr ve ziyâ ile dolu olduğunu görür. Kalbine o kadar sevinç, neşe ve rahatlık gelir ki, eğer bu neşe ve sevinç cehennemdekilere taksim edilseydi, cehennemde olduklarını unutarlardı. Bu sevince, bu nûrur Allah katında kabûle vesîle olduğunu bildiği içindir. Diğer bir hazîne açılır. Onun için müthiş karanlık ve çok pis kokular verir. Öyle ki, herkes istikrâh edip kaçar. Bu da günah saâtidir, denir. Bunun için onun kalbine o kadar korku, heşet, mahcubiyet ve pişmanlık gelir ki, eğer cennetliklerin kalbine taksim edilseydi, hepsinin hayatı fîzâî ve sâkî olurdu. Diğer bir hazîne açılır ki, onda ne nûr görünür, ne de kalmak (karanlık). O, zayı etliği, boş geçirdiği saatler. Bundan kalbine bir hazineli olup da boşuna onu ziyî eden kimseden daha çok hasret ve nedamet gelir. Bütün âlemler bu şekilde saat saat kendisine göstereceklerdir.»

O hâlde kendi nefisine hitâp edip demelidir ki, ey nefsim, işte bu yirmi dört hazîneyi sana teslim ettiler. Sakın, birisini boş bırakma, onun hasretine dayanamazsın. Büyük sâîlar demişlerdir ki, farzedelim, taksiratına affedecekler, nihayet sevki kaçurmuş olmasın ve hasenat işleyen salihlerin, mütekkilerin derecesinden geri kalmaz mısın? Ve sen bu sararın hasretini çekmeyecek misin? O hâlde bütün âsâların için nefse tenbih edip demelisin ki, dilâli, gövûnu ve bütün yedi azâmı koru. Zira demişlerdir ki, cehennemim yedi kapı vardır; o kapılar b uasıldır. Zira cehenneme girenler bunlar sebebiyle girerler. Bu âsâların günahlarına nefse hatırlatıp onu korkutmalsı, o gün yapılacak ihâdetleri ona hatırlatmalıs, onu o ihâdetleri yapmağa zorlamalı ve eğer bunun aksini yaparsan, muhakkak seni cezalandırırlar diye ona korku vermelidir. Zira nefis her ne kadar serkeş olursa da nasihatı kabul eder ve rıyasat ona tesir eder. Bu anlattığımız muhasebe amelden önce olur.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Biliniz ki, Allah Teâlâ kalbinizde olanları biliyor. O hâlde ondan korkunuz.» (Bakara sûresi, âyet: 235).

Resûlullah buyurdu ki: «Akıllı kimse, ölümden önce hesabını gören ve ölümden sonra kendisine yarayacak şeyleri yapan kimsedir.»

Gene buyurdu ki: «Ölüme çıkan iş doğru ise yap, değil ise ondan uzaklaş.» Demek ki, her gün sabahleyin nefsiyle böyle muhasebe etmeye ihtiyâç vardır. Ancak tarîk-i müstakim (doğru yolu) bulanlar tarîf. Hattâ onlar bile bu tür amelden uzak kalmamalıdır. O hâlde o yolda hile muhasebeye ihtiyâç vardır.

İkinci makam: Murakabe makamıdır. Murakabe, bir şeye gözcülük yapıp onu korumaktır. Nitekim şeyyâ ortığa havale edip onunla şartname yaptıktan sonra ondan gafil olmayıp ona gözcülük etmek gerekiyorsa, bunun gibi nefsinin de her anda gözcüye ihtiyâc vardır.

Söyle ki, oandan gafil kalırsa kendi tabiatına dünüp tembelleşir, yuhut şehvet ve arzulara uyar.

Murakabenin aklı, Allah Teâlâ'nın onun bütün hareketlerine muallah olduğuna, aklına her ne gelirse, hepsini bildiğini düşünmektir. İnsanlar onun dâğını görüp zâhiri hâllerini bildikleri gibi, Allah Teâlâ hem onun zâhirini, hem de bîtanını bilmektedir. Bu mertebeyi idrâk eden ve buna inanan herkesin hem dışı, hem içi edebî olur. Buna inanmazsa kâfir olur. Eğer inanırsa, aksini yapmak büyük cesaret olur.

Allah (a.s.) buyurur ki: «İnsan bilmez mi ki, Allah Teâlâ herşeye muallaktır.» (Âlâk sûresi, âyet: 14).

Bir bedevî Resûlullah'ın huzuruna gelip benim günahım çoktur, benim için tevbe etmek mümkün olur mu? Resûl: «Evet, mümkündür,» buyurdu. Fekî, o günahları işlerken, Allah görür mü idi? dedi. Resûlullah: «Evet, gördü,» buyurdu. Bedevî (veya Habeshî), ah de-yip canını Hakk'a teslim etti.

Resûlullah buyurdu ki: «Allah'a, sizi görür gibi şâdet ediniz! Siz onu görmüyorsanız, o sizi görür.» Eğer Allah'ı bütün fiillerde ve hareketlerde görebilmesen, yâni hazır ve nazır olduğuna inanmazsan, bu iş doğru olmaz.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah sizin herşeyinizi görmektedir.» (Nisâ sûresi, âyet: 1). Belki için doğru olması, devamla Allah Teâlâ'yı müşahade edip devamlı hazır ve nazır bildiği zaman olur.

Büyük zâtlardan biri, müridleri içinde birini çok sevdiği için, diğerlerinin zoruna gidiyordu. Bunun üzerine o zât, herbârine bir kuş vererek, gidin, kimseyle sizi görmeyeceği bir yerde boğazlayın, dedi. Hepsi o kuşları tenha bir yerde boğazlayıp getirdiler. O murad ise kesmeden diri getirdi. O zât ona: «Sen niçin boğazlamadın?» dedi. Hiçbir yeri boş bulamadım, nereye gittiysem, Allah Teâlâ'yı orada hazır ve nazır buldum, dedi. Böylece o zât, o müridinin derecesini, diğer müridlerine bu şekilde bildirdi. Yâni o daima müşahade mertebesinde-dir, başka şeye ilifati yoktur, demek istedi.

Zelha, Yusuf'u (a.s.) kendisiyle birleşmeye çağırınca, önce kâkıp taptığı putun yüzünü örttü. Yusuf: «Sen bir taştan utanıyorsun. Ben yeti göğü yaratan yaratıcıdan utamam mıyım?» dedi.

Bir kimse Cüneyd-i Bağdadî'ye: «Şekakta kadınlara bakmaktan gözümü koruyamıyorum. Ne yapayım?» dedi. Cüneyd: «Şöyle karar-sun: Bakacağın kimseye bakmadan önce, Allah'ın sana baktığına inan,» dedi.

Hadiste gelmiştir ki: «Adın cenneti şu kimseler içindir ki, günah işlemeye niyetlendikleri zaman, Allah'ın azametini düşünüp oandan utanışları için, o günahıktan vazgeçerler.»

Abdullah bin Dinar der ki: «İla, Ömer'le beraber Mekke'ye gidi-yorduk. Bir yere konduk. Bir çoban koyun sürüsünü güdüyordu. Dağ-dan inip yanımıza geldi. Ömer: "Ey çoban! Bize bir koyun sat." dedi.

Çeban: "Ben köleyim, koyunlar benim değildir" dedi. Ömer: "Efendisine, birini kurt kaptı dersin. O ne bilecek?" dedi. Çeban: "Nihayet Allah bilir ya" dedi. Ömer bunu duyunca ağladı ve efendisini bulup onu satın alıp azat etti ve: "Bu söz seni bu dünyadan azat etti, Öbür dünyada da azat eder" dedi.

SİDDİKLARIN VE MÜTTAKİLERİN MURAKABESİ

Bil ki, murakabe iki derecedir: Birinci derece: Sâdıkların murakabesidir. Onların kalbi Allah'ın azâmetine dalmış, dâima Hakkın heybetinden kırık olmaktan kurtulmaz. Onlarda Allah'tan başka hakacak şeyleri yoktur. Bu murakabe kısadır. Zira kalb doğrulunca, diğer azzâlar da kalbe uyar. Bu mertebeye ulaşan kalb, mübah şeylerden nâs vazgeçer, günahlar nârese kâfir. İsmâ, azâklarını günahlardan korumak için tedbir ve çareye ihtiyacı olmaz.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: "Sabahleyin tek yön ve tek gaye ile kalkanın Allah bütün işlerine yetişir." Bazı kimseler o kadar murakabeye dâlıyorlar ki, ona bir söz söyleyen işitmez; birisi yanına gelse görmez. Her ne kadar gözü görüyor, kulağı işitiyor ise de böyle oluyor.

Abdülvahid bîn Zeyd'e dediler ki, insanlardan geçip kendi hâliyle meşgul olan birini tanıyor musun? Evet tanıyorum. Şimdi buraya gelecektir, dedi. Birden Ühtetül Gulam çıkageldi. Abdülvahid ona: "Yolda hiçbir kimsa gördün mü?" dedi. Hayır kimsa görmedim, dedi. Halâki onun yolu çarşıdan geçiyordu.

Yahya bîn Zekerîyya (a.s.) bir hanımın yanından geçerken eliyle onu tutup yuzdusu yere düştü. Ona: "Ya Yahya niçin böyle yaptın?" dediler. Yahya, duvar sandım, dedi.

Bir kimse der ki, ok atan bir topluluğun yanından geçtim. Birisi onlardan ayrı uzakta oturuyordu. Onunla konuşmak istedim. Allah'ın zikri konuşmaktan daha iyidir, dedi. Nâcin yalnız oturuyorsun? dedim. Allah ve iki meleğim benimle beraberdir, dedi. Bunların hangisi hedefi vurdu? dedim. Allah'ın affettiği kimsa, dedi. Yol hangi taraftadır? dedim. Göze baktı ve: "Allah'ım, senin mahlûkatının çoğu senden gâfilidir." dedi ve hemeri yürüdü.

Şâbi, Süfyan-ı Sevrî'nin yanına geldi. Baktı ki murakabe ile meşguldur. Bu güzel işi kimden öğrendin? dedi. «Kediden öğrendim, o fare yuvasını beklerken benden daha sakindir.» dedi.

Abdullah-ı Hâfif der ki, Sûr şehrinde bir ihtiyâr ile bir genç devamî murakabeye aklıklarını bana haber verdiler. Gittim, gördüm ki, iki şahıs yüzlerini Kible'ye çevirip oturmuşlar. Üç def'a selâm verdim, cevap vermediler. Dedim ki, Allah aşkına selâmlama cevap verin. Genç olan başına kaldırıp dedi ki: «Ey İbni Hâfif! Dünya azdır ve bu azdan da çok az kalmıştır. O hâlde bu azdan büyük nâsib al. Ey İbni Hâfif! Yalnız o kadar boş musun ki, bize selâm vermekle uğraşıyorsun?» Ve başını önüne eğip gene murakabeye daldı. Ben aç ve susuz

İlim, aklıgımı ve susadığımı unuttum. Öyle ki, içimi tamamiyle onlar tuttu. Sonra orada kalıp öyle ve ikinci namazımı onlarla beraber kıldım ve bana bir nasihat verin, dedim.

Biri: «Ey İbni Halîf! Biz musibet ediliyız. Bizim ne nasihatımız olur?» dedi. Üç gün onlarla beraber orada kaldım. Hiçbir şey yemedim ve uyumadım. Sonra dedim ki, banlara yemin verdireyim ki, bana bir nasihat versinler. O genç başını kaldırıp dedi ki, şu kimse ile arkadaşlık yap ki, onu görmek Allah'ı hatırlatın ve onun korkusu, heybeti kalbine düşsün ve sana hareketlerinin diliyle nasihat etsin. Velâhâzı södiklerin murakabesinin derecesi budur. Onlar tamamiyle Hakîm fikrine dâhilîlardır.

İkinci derece: Âbidlerin ve ashab-ı yeminin murakabesidir. Bunlar, Allah Teâlâ'nın kendilerini gördüğünü bilen ve ondan hayâ edenlerdir. Fakat Allah Teâlâ'nın azâmet ve celâline dâhil akılları gitmemiştir. Belki kendi nefislerinden ve dünya ahvalinden haberdar olurlar. Bu şuna benzer ki, bir kimse tevhida çaplak olarak çıkar, fakat bir çocuk çıkıp gelince utlanır, kendini örter. Öncekiler ise, aniden pa-dışah ile karşılaşınca, korkusundan kendinden geçip bayılan kimse gibidir. O hâlde bu dereceye ulaşan kimse için bütün hâlleri, fikirleri hareket ve duruşları için murakabe gereklidir. Başlamak istediği her iş için nazar (dikkat) gereklidir.

Birincisi: Yapacağı işi yapmadan önce, akla geldiği gibi, murakabeyle dâhil göstermeli ve kalbiyle olan bu murakabeyi sürdürüp hangi düşüncelerin doğduğuna ve bu düşüncelerin Allah için olup olmağına dikkat etmelidir. Allah için olan düşünceleri gerçekleştir-meli, nefis arzular için ise, durmalı, Allah'tan hayâ etmeli ve bu şeylere ragbet ettiği için, kendini kınamalı ve sonunda olacak kötülük ve çirkinlikleri takdir etmelidir. Bütün düşüncelerin başında böyle murakabe farzıdır.

Çünkü hadîste: «Kulun yaptığı her hareket ve sükân için, öndüce üç defter açılır.» Birincisi «niçin defteri», ikincisi, «nasıl defteri» ve üçüncüsü de, «kimne defteri» dir. Birinci defter, yâni niçin defterinin anlamı, ona derler ki, bunu Allah için yapmak sana farz idi; niçin nefsin isteğiyle yapıp şeytana uydun? Eğer bundan kurtulursan ve yaptığını Allah için yaptıysa, ona nasıl yaptın? derler. Her bir hakkın bir şartı, bir âdabı, ilmi vardır. Yaptığın işi şartına, âdabına ve ilmine uygun mu yaptın, yoksa cehaletle mi yaptın? derler. Eğer bundan da kurtulmuş ve selâmet bulursan, onu şartına, âdabına ve ilmine uygun yapmı, olursa, kimse yaptın? derler. «Yâni bu iş ihlâsle yapmak farz idi. Eğer Allah için yapmış isen, mükâfatını bulursun, eğer başkası için yaptıysa, mükâfatını senden iste, derler ve eğer dünya için yaptıysan, azâb ve cezağa düşer olursun.»

Zira sana Âyet-i kerime ile: «Hâlis dîn Alla bigindir.» (Zümer sûresi, âyet: 3) ve «Allah'tan başka mabud edinip çağırduğunuz kimse-ler, sizin gibi kullardır.» (A'râf sûresi, âyet: 194) denilmiştir. Bu mer-tebeyi anlayan her akıl kimse, murakabeden gafil olmaz. Esas olan

İlk akla geleni defetmektir. Eğer defetmezse, istek doğup azim ve himmet derecesi meydana gelir. Ondan sonra kast derecesine varıp azalara sırayt eder. Resûlullah buyurur ki: «Bir iş kastettiğin zaman, Allah'tan kork.»

Bu ki, düşüncelerin hangisi Allah tarafından ve hangisi nefsi arzudan olduğunu anlamak gayet güç ve nadirdir. Bunları birbirinden ayırd edemeyen daime mehtaki bir âlim ile arkadaşlık yapamadır ki, onun marifet nûrları ona da sırayt etsin. Dunyaya haris olan âlimlerden ise kaçınmalıdır. Çünkü şeytan onları vekil etmiştir.

Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey Davud! Dünya sevgisi kendisini sarhoş etmiş âlimden bir şey sorma. Çünkü o, seni benim sevginden uzaklaştırır. Onlar kullarının yolunu kesenlerdir.» Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ, şüpheli yerlerde keskin anlayış ve şevheler galib olduğu zaman kâmil akıl kendisine hâkim olan kullarını sever.» Çünkü kemâl bu iki şeyle olur. Zira içün hakikatini basiretli tefekkürle anlar ve ayırdeder ve kâmil akılla şevheleri kendinden uzaklaştırır. Bu iki idrâk birbiri için gereklidir. Şevvet ve arzuları defedecek akıl olmayan herkesin, şüpheler mahallinde tam basireti olamaz.

Bunun içindir ki Resûlullah buyurdu ki: «Bir günah işleyen kimseden bir daha geri dönmeyen bir akıl nûr aydır.» İsa (a.s.) der ki: «Ameller üç çeşittir: Biri apaçık hakikattir. Onu tereddütsüz yerine getirmelidir. İkincisi, apaçık bâtil olan ameldir, onu da tereddütsüz terk etmelidir. Üçüncüsü, mahiyeti anlaşılmayan ameldir. Onu âlimlere havale etmelidir.»

İkincisi: Amel zamanında olan murakabedir. İnsanın bütün hâlleri üç çeşitten ayrı değildir: Ya taat, ya günah veya mübahir. Gunahta murakabe, utanmak, havâ duymak ve terbe edip keffâretle meşgul olmaktır. Taatta murakabe, taat, ihlâs ve kalb huzuru ile âdab ve erkânına riayet etmek ve faziletli olan bir şeyi terk etmektir. Mübahir murakabe, Allah'ın nimetlerinde edebî olup Allah Teâlâ'yı huzur görmek ve her zaman onun huzurunda olduğunu bilmektir. Mesel: Otururken edebî oturmak, yatarken sağ yanı üzerinde ve yuma kabiley karşı yatmak. Yemek yerken kalbiyle tefekkür etmek. Zira tefekkür bütün amellerden üstündür. Her yemekteki acııp işleri düşünmelidir: Onun renginin, şeklinin, kokusunun, lezzetinin ve biçiminin nasıl yaratıldığına, parmakla, ağız, dişler, boğaz, muke, ciğer ve mesane gibi yemekte kullanılan insan azalarına düşünmelidir. Gene yemeği kabul eden, hazmetmek için onu koruyan, yemeğin çıkıntısını defeden aşıları düşünmelidir. Bunların hepsi Allah'ın acııp işleridir. Bunları tefekkür etmek âlimlerin derecesidir.

Bazı kimseler vardır ki, bu acııp işleri tefekkür ettikten sonra onu yaratanın azamet ve kudretine delil getirip onun celâl, cemâl ve kemâline dalar. Bu da muvabbihilerin ve addıkların derecesidir. Bir sınıf da, yemeğe iğrençlik gözüyle bakar, kaçke insan buna muhtaç olmayaydı, der. Bu zarûretli ve onu leat eden hakim Allah'ın kudretini

tefekür etmelidir. Bu da şahidlerin derecesidir. Bir sınıf da yemeğe iştahla bakar ve iştahla daha çok nefis ve güzel yemekleri yemek için ne hazırlayacaklarını düşünürler. Bazen yemeğin püfmesine, tadına ve meyvalara bahane bulup kötülerler. Bunu bilmiyolar ki, bu Allah'ın iğidir. İyi kötölemek sababını kötölemektir. Bu da gâfilin derecesidir. Bütün mübahlar bu derecelerden ayrı değildir.

Üçüncü makama: Amelden sonra yapılan muhasebedir. Kul, günün sonunda bir saat kendi nefsiyle muhasebe etmeli, o günden bütün hesabını incelemeli ve sermayeyi, kârdan ve zarardan ayırmalıdır. Sermaye farırlardır. Kâr ise, sünnetler ve nafilelerdir. Zarar da, günahlardır. İnsan aldanmamak ve zarar etmemek için ortağıyla sözleşme yapıp ihtiyatlı davrandığı gibi, nefsiyle daha çok ihtiyatı davranmalıdır. Zira nefis yalancı ve hilecidir. Kendi gayelerini taatlere karıştırarak sana sunar ki, sen ona faydalı sanasın. Oysa o fayda değil, zarardır. Hatta bütün mübahlarda bile nefisinden hesap sormalısın, bunu niçin yaptın? demelisin.

Eğer nefsin sermayeden zarar görmüş ise, oodan tazminat istemelisin. Teybe bin Semt (k.s.), büyük valilerdendi. Kendi nefsinin hesabı çekti. Altın yapıda idi. Gün hesabıyla yirmibir bin beşyüz gün yapıyordu. «Eğer günde bir günah işlemiş ise, yirmibir bin beşyüz günah yapar, dedi. Bihassa bazı günlerde bin günah bile yapmış olabiliyim,» dedi ve feryat edip düştü. Baktılar, canına Hak'a teslim etmiş.

Fakat insanlığı kendi günahını hesaplamıyoz. Eğer bir eve her günahı için bir taş koysa, az zaman içinde o ev taşla dolardı. Eğer Kıramen Kâtibin (insanın günahını ve sevâbını yazan melekler) günahını yazmak için ücret isteselerdi, herşeyi buna harcarmış olurdu. Kendisi birkaç def'a gafflele «Sübhane'llah» demek istese, eline tesbih alıp sayar ve yüz kere «Sübhane'llah» dedim, der. Fakat bütün gün beyhûde sözler söyler, fakat bunun için eline tesbih alıp saymaz ki, söylediği boş sözlerin birini aştığını bilir. Bununla beraber sevâp kefesinin günah kefesinden ağır basacağını umar. Bu, akılsızlıktan ileri gelen bir şeydir.

Bunun için Hz. Ömer (r.a.) der ki: «Amellerinizi tartılmadan önce siz kendinizi tartınız.» Hz. Ömer, akşam oluncu kamçısıyla ayaklarına vurup bugün ne yaptım? dedi.

Hz. Aîşe der ki: «Hz. Ebû Bekir vefat ederken buyurdu ki, Ömer'den daha çok sevdiğim bir kimse yoktur.»

Hz. Aîşe der ki, bunun üzerine bana dönüp "Ben ne dedim?" diye sordu. Ben de, «Siz Ömer'den daha çok sevdiğim kimse yoktur, dediniz.» dedim. «Hayır, benim yanımda Ömer'den daha azık kimse yoktur.» dedi. Bu kadar şeyi bile hesapladığı için sözünü yeniden alıp muradını ifade etti. İbn-i's-Sekim bir gün bir yük odun yüklenip dağıtıcı çıktı. Bunu hizmetçiler yapıyor, dediler. «Nefsini denedim, bakayım nasıl olur? dedim,» dedi. Hz. Enes der ki: «Hz. Ömer'i gördüm, bir duvarın arkasında yalnız başına durmuş kendi kendine hitap edip

diyor ki, "Vay vay! Sana Emirü'l-Mü'minin diyorlar. Allah hakkı için ya Allah'tan kork, ya da azaba hazırlan."»

Hasan (r.a.) der ki: «Nefse levvâme (kınamayı) denilmesinin sebebi, kendini kınamayı niçin fîlân işi yaptın ve niçin fîlân yemeği yedin? dediği içindir.» O hâlde geçmiş amelleri hesaplamak mühim hususlardandır.

Dördüncü makam; Nefsi cezalandırmaktır. Bil ki, nefsi hesaba çekmese ve işlediği kusurlarla ilgilenmese, günaha cesaret bulur, sonra menâfemese. Belki yaptığı her şey için onu cezalandırmalıdır. Eğer pühhali bir şeyi yemiştir ise, onu açlıkla cezalandırmalıdır, eğer namâzına bakmış ise, ağlamak ve gös açıp dünyaya bakmamakla cezalandırmalıdır. Bütün ahlakları bu şekilde cezalandırmalıdır. Selef-ten geçmiş büyükler bu şekilde kendilerini cezalandırırlardı.

Beni İsrail'den bir âbid bir müddet bir hücrede kaldı. Bir kadın kendini ona arzetti. Âbid o kadına yaklaşmak için ayağını dışarı attı. Sonra Allah'tan korkup tevbe etti ve geri döndünce, bu ayak günah için dışarı çıkan ayak değil mi, ben onu tekrar hücreye girmeye lâyık görmüyorum, deyip ayağını hücrenin içine koymadı ve sonunda ayağı soğuk ve acıktan çürüyüp düştü. Yine bir âbid bir kadına elini uzatmıştı, bunun için elini ateşte yaktı.

Cüneyd i Bağdadî rivayet eder ki, İbnü'l - Kûzbeni dedi ki, bir gece ihtilâm oldum, yıkanmak istedim, fakat hava soğuk idi, nefsim tembellik gösterip dedi ki, kendini öldürecek misin? Sabret, sabah olsun, hamama gidersin. Bunun üzerine yemin ettim ki, çamaşırları yıkanayım ve çamaşırları kuruyuncaya kadar sirtımdan çıkarmayayım. Ve öyle yaptım ve nefsim dedi ki, Allah Teâlâ'nın emrinde kusurta davranışlarının cezası budur. Bir âbid bir kadına baktı ve sonra pişman olup bunun cezası olarak Şemrî boyuncu soğuk su içmeye yemin etti ve öyle de yaptı.

Hasan bin Ebî Sînan bir manzara yanından geçerken kalbinde bunu kim yaptı dedi. Biraz sonra kendi nefsine bu seni ilgilendirmeyen bir şeydir, bunu sormaktan maksadın nedir? Allah hakkı için bu yüzden sana bir ceza vereceğim, dedi ve bir yıl oruç tuttu.

Ebü Talha'nın bir hurma bahçesi vardı. Orada namâz kılarken bahçenin güzelliğini düşünerek kaç rekât namâz kıldığını unuttu. Bu gâfletinden dolayı bahçeyi fakirlere sadaka olarak verdi.

Melik bin Tayyûs der ki, bir gün Rûyahü'l-Kays gelip pederimi sardı. İkinci namâz vakti idi. Uyuyor dedim. Bu ne uyku zamanıdır deyip döndü gitti. Arkasından gittim, baktım ki, kendi kendine, ey boşboğaz, niçin bunu söyledin? Niçin bu ne uyku zamanıdır, dedin? Bu boşboğazlık ne işine yarar? Ahdettim ki, bir yıl kadar başımı yastığa koyup yatmayacağım, diyor ve hem gidiyor, hem ağlıyor ve bunun gibi işleri yapmaktan Allah'tan korkmuyor musun? diyor-du. Temim-i Darî bir gece uyuya kalmış ve teheccüd namâzını kılamamıştı. Bunun üzerine bir yıl gece uyumamaya nezretti.

Talha (r.a.) rivayet ediyor ki, bir kimseyi gördüm, kuşın kumlar üzerinde çıplak olarak yuvarlanıyor ve: «Ey mardır, gece boş ve gündüz boşsun. Bu tembellik ne zamana kadar sürcek?» diyordu. O anda Resûlullah çıkageldi ve: «Ey filân niçin böyle yapıyorsun?» buyurdu. O kimse: «Ya Resûlallah; nefsim bana galebe çaldı, onun için böyle yapıyorum.» dedi. Resûlullah: «Göklerin kapıları senin için açıldı. Allah Teâlâ seninle meleklerine İlhâk etti.» buyurdu. Sonra ashab-ı kırama buyurdu ki: «İftâ kimseden ağzımın alın.» Bütün ashab varıp o kimseden dua talep ettiler. Herbirine ayrı ayrı dua etti. Resûlullah: «Hepsine birden dua et.» buyurdu. O kimse hepsine dua edip: «Allahım, onlara takvayı aşık eyle, Hepsini doğru yolda sabit kadem eyle.» dedi.

Resûlullah: «Ya Habbî, sen duasında tesdid eyle, yâni diline bu duadan daha hayırlı dua getir.» buyurdu. Birden o kimse: «Ya Rabbi, onlara mekânını cennet eyle.» dedi.

Buyuklerden biri bir kadına baktı. Sonra bundan böyle gökyüzüne bakmamaya ahdetti. Ahnaf bîn Kays her gece parmağını kaddice tutup filân işi niçin yaptın, filân şeyi niçin yedin? diye kendine azap ederd. Hızm ve takvâ sahiplerinin hâli bu idi. Nefsin serkeş olduğunu anlamışlardı. Cezalandırılmazsa, sahibine galebe edip onu helâk edeceğini biliyorlardı. Onun için ona terbiye vermekten uzak kalmışlardı.

Beşâret makam. Mücadeledir. İki ki, bazı insanların âdeti şu idi ki, nefislerinde tembellik görürlerse, çok ibâdet etmekle onu cezalandırırlardı. İbn Ömer (r.a.) bir kere cemâatle namaz katediği için iki yıla bir akçe değerinde bir malını sadaka verdi. Yine İbn Ömer bir gün akşam namazını iki yıldız görününceye kadar geciktirdiği için iki kule azâb etti. Bunun gibi hikâyeler çoktur. Eğer nefis bunun gibi ibâdetlere boyun eğmezse, onun ilâm müceddid bir müctehidin yanında bulunmalıdır ki, onu görânca kendisi de buna râğbet etsin. Âbidlerden biri der ki, ibâdetle tembellik yapıyordum, Muhammed bin Vâsî'a bakınca, ibâdet arzusu bir haftaya kadar benden gitmezdi. Eğer yanında bulunarak müctehid bulamazsa, müctehidlerin hâllerine, hikâyelerine okunmalıdır. Biz bazılarının hikâyesini edelim.

David-i Tâî etmek yiyeceği zaman ekmeği suyun içine ufalayıp içirdi ve: «Bununla etmek yemek arasında elli tane Kur'an âyetini okumak farkını buldum. Niçin elli tane Kur'an âyetini okumanın zamanını boşa geçiriyim?» derdi. Birisi ona: «Senin evimin çatısının bir direği kırılmış.» dedi. «Yirmi yıldır ben burada duruyordum. daha onu bakmadım.» dedi. Faydasız bakmayı sevmeslerdi.

Ahmed bîn Zerrin sabah namazından ikinci namazına kadar bir yerde oturur ve hiç bir tarafa bakmazdı. Ona niçin böyle yapıyorsun? dediler. Dedi ki, Allah Teâlâ gözü, ibret nazariyle açıp içlerine bakmak için yarattı. İbret nazariyle bakmaya bir günâh yazılır.

Ebü's Derda (r.a.) der ki, hayatı üç şey için severim: Uzun gecelerde namaz kılmak için, uzun günlerde oruç tutmak için ve bütün

şâhleri hilâmet ve nasihat olan kimselerle oturmak için. Alkame bin Kays'e, niçin dünyada bu kadar neşvüne azap ediyorsun? dediler. Onu çok sevdiğim için, cennetimin atacağı dilimekten onu koruyorum, dedi. Dediler ki, bu kadar ibâdetler senin üzerine farz değildir. Dedi ki, gücüm yettiği kadar ibâdet ederim ki, âhirette, niçin etmedim diye hayıflanmıyayım.

Cuneyd-i Bağdadî der ki: «Sırtı Sekat'den daha acııp kimse görmedim. Doksan sekiz yıl yaşadı, ölümeden sırtını yere koyduğunu kimse görmedi.»

Ebü Muhammed Cerir bir yıl Mekke'de ikâmet etti, hiç söz söylemedi, uyumadı, sırtını yere koymadı ve ayağını uzatmadı. Abu Bekir Kettânî ona: «Bunu nasıl yapabildin?» deyince, «Râhatımın (kalbimin) doğruluğu zâhırına güç verdi.» dedi.

Bir kimse diyor ki, Fetih-i Musul'yi gördüm ki, ağlıyor, gözlelerinden kanlı yaşlar akıyordu. Bu ne hâldir? dedim. «Bir zamanlar günahlarım için gözyaşı döküm. Şimdi de belki o gözyaşları ihlâs ile döküldüğü diye kan ağlıyorum.» dedi. Onu rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne muamele yaptı? diye sordular. «Allah Teâlâ dökülen gözyaşları hürmetine beni aız eyledi ve buyurdu ki, melekler kırk yıllık amel defterini getirmediiler. Çünkü onda hiç günah yoktu.» dedi. Davud-ı Tal'ye sakalını lârzan ne olur? dediler. «Hoş zaman bulursam, onunla uğraşırım.» dedi.

Üveys-i Karamî geceleri takdim etmişti; bu gece rûkû geçesidir deyip bir rûkû ile sabaha çıkardı. Bazan da bu gece seude geçesidir deyip bir seude ile sabaha çıkardı. Utbetü'l-Gulâm, çok mücadele ettiği için, hiç iyice yeyp içmezdi. Annesi ona: «Kendi neşvüne acı.» dedi. Utbe: «Ben de ona acıdığım için biliyorum ki, birkaç gün sıkıntı çekip ebedî rahatlığa kavuşayım.» dedi.

Rabî der ki: «Üveys'i ziyaret etmek için yanına gittim. Sabah namazını kılıyordu. Namazdan çıkınca, dedim ki, konuşmıyayım da tesbihine mâni olmıyayım. Sabrettim. Öyle namazına kılınmaya kadar böyle durdu, yerinden kalkmadı. Ertesi gün sabah namazını kılınmaya kadar böyle devam etti. Biraz gökî uykuya daldı, hemen uyandı ve: «Ya Rabbi, bu uykulu gözden ve çok yemek yiyen karımdan sana şükürüm,» dedi. Bunu görünce bu bana yetişir deyip döndüm, gittim.»

Ebü Bekir-i Ayaş kırk yıl sırtını yere koymadı ve gözyaşı dökmekten gözüne kara su indi. Yirmi yıl kendini hanımından sakladı. Her gün beğruz rek'at namaz onun virdi ki. Gençliğinde her gün otuzbin ihlâs okurdu. Kerez bin Vebre abdallardan idi. Yâni gayb adamlarından dandı. Onun mücadelesinde günde üç halim indirildi. Ona, niçin bu kadar kendine zahmet ediyorsun? dediler. Dünyanın ömrü ne kadardır? dedi. Yedibin yıldır, dediler. Ya kıyamet günün ne kadardır? dedi. Ellibin yıldır dediler. «Elli gün rahat etmek için yedi gün zahmeti seçmeyin kimdir?» dedi. Yâni eğer yedibin yıl ömrüm olsa ve sonuna dereceyi kazanmak için onu âhirete sarfetsem, yine de az olurdu, ne vade kaldı bu kısa ömrümün.

Süfyan-ı Sevrî der ki: «Bir gece Râbia'nın yanına gittim. Mih-rapta oturmuş namaz kılıyordu. Sabaha kadar namaz kıldı. Ben de onun evinin bir köşesinde namazla meşgul oldum. Sonra, ya Râbia, bizi sabaha kadar namaz kılmağa muvafak eden Allah'a nasıl şükre-
delim? dedim. "Yarın oruç tutmakla şükredebim," dedi.»

Takvâ yolunda mücâbede yapanların hâlleri bunlardır. Bunun benzerleri çoktur. Anlatılsa, uzun sürer. İhyâ kitabında bundan da-
ha çok haber ve hikâye anlatılmıştır. Arzu eden ona müracaat etsin. O hâlde öğüt almalı, eğer bunun gibi hâlleri yapamıyorsa, bari bu hi-
kâye ve sıyerleri dinleyip kendi kusurunu anlamalıdır ki, kendisinde
de iyi amel duygusu meydana gelsin ve nefsi kendisiyle başa çıkma-
ğa kadir olmasın.

Altıncı makam: Nefsi azarlama ve tekdir makamıdır. Bül ki, nefis
hayırdan kaçıp şerre meyil etmek asfâsında yaratılmıştır. Tembellik
yapmak ve şevvelere uymak eğilimi vardır. Yolsuzluğu terkedip yo-
la gelmesi için ona bu asfâtan çevirip doğruluğa götürmemiz emre-
hümsüştür. Bu mertebeyi bazıları sorta, bazıları iyilikle, bazıları söz
ile ve bazıları da fiil ile temin eder. Zira nefis öyle bir safatta yaratıl-
mıştır ki, bir işte kendine yarar görse, ona yönelir. Bunun için sıkıntı
ve meşakkat çekecek olursa da, buna dayanır. Fakat onun engelleri-
nin çoğu cehâlet ve gafletten ileri gelir. Onu gaflet uykusundan uyan-
dırıp nasihat aynasına önüne koyarsan, etkilenir ve nasihatın şedâsına
kabul eder.

Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Sen öğüt ver. Öğüt mü'min-
lere fayda verir.» (Zarîyât sûresi, âyet: 55) Senin nefsin de başkala-
rının nefsi gibidir. Öğüt ve azarlama ile etkilenir.

O hâlde önce kendi nefsine öğüt verip onu azarlamalıdır. Hattâ
huşîr zamanı onu azarlamaktan geri durmamalıdır ve ona: «Ey nefis,
akâlılık iddiasında bulunuyorsun. Eğer sana alınmak dersler kızıyor-
sun. Düşman askeri kendisini öldürmek için şehrin kapısında hazır
olup öldürmek için beklerken, oyun ve eğlence ile uğraşan kimse den
daha alınmak kim vardır? Öüm askerleri de şehrin kapısında bekli-
yorlar ve vâli almadan gitmemeye ahdetmişlerdir ve cehennem senin
için yaratılmıştır. Belki seni bugün alırlar. Eğer bugün almasarlarsa,
nihayet almaları muhakkaktır. Öüm ise hiç kimseye, gündüz geli-
rim, yahut gece gelirim, yahut tez gelirim, yahut kaçın gelirim veya
hut ya cin gelirim diye haber etmez. Öüm herkesi anıyam ve gayet
emin olduğu zaman yakalar. Hâl böyle olunca sen azığını almıyorsan,
çok almaktır olur.

Her gün bir günahla meşgulsün. Eğer Allah Teâlâ'nın senin işle-
diğin günahları gördüğünü bilürsen, bu gayet cür'et ve çok hayastalık
olur. Çünkü Allah Teâlâ'nın bilmesinden pervası olmayorsan. Senin
kılan sana böyle serkeşlik etse, ona ne kadar kızardın. O hâlde Al-
lah'ın kıznasından ne sebeble erin oldun? Eğer onun azabına daya-
nımsa diye düşünüyorsan, parmağını kandile tut, yahut bir saat gü-
neş ussâfında dur, veyahut hamamın sıcak yerinde biraz dur ki.

kendi çarşafıñın ve myıfıñını bilesin. Yoksa ne yaparsan, yanına kalıp onu senden sormayacaklarını ve onun için seni sorumlu tutmayacaklarını mı sanırsın? O hâlde Allah'ın emriñi inkâr ediyorsun ve yüzyirmi dört bin peygamberi yalancı itikat ediyorsun.»

Allah Teâlâ buyurur ki: «Kötü iş yapan cemasını çekecektir.» (Nisâ sûresi, âyet: 123) Eğer Allah kerimdir, rahimdir, bana cema vermez, diyorsan, niçin bu kadar yüzbinlerce kimseyi beşâ ve sıkıntı içinde aç ve gıplak bırakır ve niçin ekmeğın biçmez ve niçin dünya arzularını ve dünya malını ele geçirmek için, dünyarın bu kadar hâlelerini kullanıyorsun; Allah kerimdir, zahmetiñi benim isteğimi verir, demiyorsan? Eğer cevap olarak hâl böyle olduğuna bilirsin, fakat zahmet çekemem, diyorsan, bil ki, zahmet çekemeyen kimse yarın cehennem zahmetinden kurtulmak için biraz zahmet çekmesi lâzımdır. Bu dünyada zahmet çekmeyen o zahmetten kurtulamaz. Bugün bu kadar zahmete dayanmazsan, cehennem zahmetine ve onun azab ve ızfetine ne nâil dayanırsın?

Servet kazanmak için sıkıntılara katlanıyor ve vücut sağlığı için câhil bir tabibin tesvîtiyle biddin arzularından el çekiyorsun da, cehennem hastalıktan ve fakirlikten daha zor olduğunu ve âhiret müddetinin dünya ömründen uzun olduğunu bilmiyor musun?

Eğer cevap olarak «Tevbe edip bu işten daha iyi bir işe başlamak fikrindeyim,» dersen, belki eselin tevbe edinceye kadar müsaade etmeyecek ve pıçman olarak gideceksin. Eğer yarın tevbe etmek bağından daha kolaydır diye düşünüyorsan, bu çok cehalettir. Zira tevbe ne kadar kolaydır, o kadar zorlaşır ve ilim yaklaşıncı tevbe, yokmuş onune geldikten sonra hayvana arpa vermek gibidir ki, artık faydası olmaz. Senin hâlin şu kimsenin hâline benzer ki, adam ilim öğrenmek istiyor, fakat tembellik yapıyor ve yarın şehre inip tahsil edeceğim diyor. Bilmiyor ki, ilim tahsili için çok zaman gerektir. Onu tevbe ve mücahede potasına bırakmalıdır ki, pâk ve saf olup üns ve muhabbet dercesine erişsin ve yolun biddin yokuşlarını çıkabilsin. Ömrü boşuna geçip zaman ve süre kalmayınca, nâil maksadını ele geçirebilsin.

O hâlde niçin ihtiyarlardan önce gençliği, hastalıktan önce sağlığı, meşguliyetten önce boş zamanını, ölümden önce hayatı ganîmet bilmiyorsun? Ey zavallı nefsim! Sana yazıklar olsun! Niçin yaz günlerinde kıy azığını hazırlayıp geçiktirmiyorsun ve Allah'ın fazlâ karamine güvenmiyorsun? Cehennem semherisinin seğıkluğu kıy günlerinin seğıkluğundan aşağı değildir ve cehennem acısının şiddeti de yaz acısından aşağı değildir. Neden bunlarda kusur etmeyip âhiret işlerinde kusur ediyorsun? Bunun ancak bir sebebi vardır. O da herhalde kıyamet gününe inanmamışsan ve âhirete olan inkârını kalbünde gizlemişsin. Bu, senin ebedî helâkine sebeptir. Sana yazıklar olsun ey nefsim!..

Marifet nûrunun himayetne sığınmadan ölümden sonra âhiret ateşinin onun carına besir etmeyeceğini sanan kimse, kıy günlerinde

elbise giymeden Allah'ın fazl ve keremiyle soğuk havanın kendisine tesir etmeyeceğini sanan kimse gubûdir. Bilmiyor ki, Allah'ın fazl ve kerema, kış günlerini yaratması, elbise yolunu göstermesi, bunları yaratıp sebeblerini rast getirmesidir. Fazl ve kerem, çamaşırsız ve elbisesiz seni kış soğugundan koruması değildir. Sana yazıklar olsun ey nefsim!

Günahlarından dolayı Allah Teâlâ sana gazab ettiği için seni azaba çekeceği zaman:

— Benim günahlarımdan Allah'a ne dyan olur? deme. Hâl böyle değildir. Belki cehennem ateşi senin içinde kendi şehvet ve isteklerinden meydana gelir. Nispetim hastalık, tabibin emrine muhalefetin yüzünden sana kızdığı için meydana gelmez, belki zararlı yemek ve şeyleri yemekten ileri gelir.

Sana yazıklar olsun ey nefsim! Senin ibâdete tembelliğin ve şehvetlere meylinin sebebi dünyanın lezzet ve nimetlerine aşıp onlara gonu başlamaktan başka bir şey değildir. Eğer cennet ve cennetleme inanmasan da nihayet osume anarsın ve nimetleri, lezzetleri ve bütün rahatlık imkânlarını geri alacaklarına biliyorsan. Ve sen bunların ayrılma ateşiyle yanacağını anlıyorsan. O hâlde istediğin kadar bunların sevgisini kalbine yerleştire. Ayrılık acısı da sevgisi kadar olacaktır.

Sana yazıklar olsun ey nefsim! Dünyaya meylediyorsun. Eğer dünyayı baştanbaşa sana verseler ve yeryüzündeki bütün yaratıklar sana secede etseler, yine az bir muddet içinde ne sen kalırsın, ne de onlar. Hepiniz toprak olursunuz ve eski hükümdarları kimse anmadığı gibi, seni de anmasalar. Nerede kaldı ki dünyadan ancak az bir şey sana verilmiş ve o da gam ve keder ve musabetler ile acılara karışık olursa. Bâki ve ebedî olan cennetli ona nasıl değlirsin.

Sana yazıklar olsun ey nefsim! Eğer bir kimse bir mücevheri kırık bir sakaya satarsa, onu nasıl alaya alır, gülünç edinarsın. Dünya da kırılması yakın bir sâkoddur. Onu kırılmış kabul et ve kıymetli mücevher olan âhiretin elden çıktığını ve ebedî pâymanlık kalktığını farzet.

Bunun gibi azarlamaları daima kendi nefsine eksik etmemelidir ki, lazım olan hakkı edâ edip kendi nefsiyle nasihate başlamış olsun.

YEDİNCİ ASIL

TEFEKKÜR BAHSİ

Bil ki, Resûlullah buyurur ki: «Bir saat tefekkür, bir yıllık ibâdetten hayırlıdır.» Kur'an-ı Azim'in birçok yerlerinde tefekkür, tedebbür, nazar ve ilham (ihret almak) emredilmiştir. Bütün bunlar tefekkürle olur. Herkes tefekkürün faziletini bilir; fakat onun hakikatini bilmez ve tefekkürün hangi hususta, neçin gerekli olduğunu ve emrini bilmez. O hâlde bunların isbatı önemlidir. Biz önce onun faziletini, ondaki sonra hakikatini, ondaki sonra tefekkürün neçin ge-

rekli olduğunu ve ondan sonra da tefekkürün hangi hususta gerekli olduğunu anlatacağız.

TEFekkürÜN FAZİLETİ

Bil ki, bir saati bir yıllık ibâdetten üstün olan bir şeyin derecesi çok yüksektir. İbnî Abbas (r.a.) der ki, bir kavim Allah'ın zâtını tefekkür ediyorlardı. Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ın yaratıklarına tefekkür edinle, zâtına tefekkür etmeyinle. Çünkü buna dayanamazsınız.» Hz. Aş'a der ki, Resûlullah namaz kılarken ağladı: «Ya Resûlallah niçin ağlıyorsun? Oysa senin herşeyini Allah affetmişti.» Buyurdu ki: «Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün birbiri arkasında gelmesinde, akıllı kimseler için âyetler, işaretler vardır.» (Al-i İmrân sûresi, âyet: 190) Âyet-i kerîmesi bana kimlik İken niçin ağlamıyayım?»

Ondan sonra buyurdu ki: «Bu âyet-i kerîmeyi okuyup da tefekkür etmeyene yankılar olsun.»

İsa'ya (a.s.) «Ey Ebuİbrahim! Yeryüzünde senin gibisi var mı?» diye sorduklarında: «Evet vardır, Bütün sâikler zikir, sâkûtu fikir ve bîdâun nazarı (bakıp) ibretle olan kimse benim gibidir.» dedi.

Resûlullah buyurdu ki: «Gözlerinizle ibâdetlerden pay verin.» O nasıl olur? Ya Resûlallah dediler. Buyurdu ki: «Kur'an'ı Mushaftan okumakla, tefekkür etmekle ve hayret verici hâllerinden ibret almakla.»

Ebdü Süleyman-ı Darandî diyor ki, «Dünyayı tefekkür etmek âhirette perde olan. Âhireti tefekkür etmenin semeresi hikmettir. Hikmet ise kalblerin hayatıdır.»

Davud-ı Tai bir gece damda gök âlemini seyredip tefekkür ederken, birden komşusunun evine düştü. Komşusu yerinden uyrayıp kılba sarıldı. Hıras olduğunu sandı. Davud-ı Tai olduğunu görünce, seni buraya kim getirdi? dedi. Davud: «Kendimden haberim yoktu, nasıl düştüğümü bilmiyorum.» dedi.

TEFekkürÜN HAKİKATI

Bil ki, tefekkürün mânası ilim öğrenmektir. Kendiliğinden ilim öğrenilmelidir. Öğrenmek de ancak iki ilmin birleşmesi ile mümkün olur. Böylece iki ilminden aradığın ilim doğar. Tıpkı erkekle diğden çocuk doğduğu gibi. Üçüncü ilmi de bir başka ilimle birleştirirsen, dördüncü ilim meydana gelir. Böylece ilimlerin birleşip çoğalmasıyla sonsuz ilimler meydana gelir. Mükaddimeler artıkça artar. Bu yoldan ilmi tahsil edemeyen kimsenin mahrum kalma sebebi, temel ilimleri bilmemesindenidir. O, sermayesi olmayan kimseye benzer. Sermayesi olmayan ticaret yapamaz. Eğer temel ilimleri bilse, fakat birbiriyle birleştiremiyorsa, sermayesi olup da ticaret yolunu bilmeyen kimse gibi olur. Bunun hakikatini açıklamak usun sürer.

Bu hususta bir örnek verelim: Âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilmek isteyen kimse, iki şeyi bilmeden bunu bilemez: Biril, devamlı olan şeyin geçici olan şeyden hayırlı olduğunu bilmek. Diğeril de, âhiretin devamlı, dünyasında geçici olduğunu bilmektir. Bu iki ilim hâsıl olursa, zarurî olarak gaye olan ilim hâsıl olur ki, o da âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilmektir. Bu doğuştan maksat ma'nevîlerin dedikleri değil, belki maksat Ehl-i Sünnet ve Cemaatin sözüdür. Onların ihtilâkının izahı uzundur. Bu kitap ona müvafık değildir.

O hâlde tefekkürün hakikati, iki ilmi kâfiye hazırlamakla ilimleri öğrenmektir. Fakat o iki ilmin, doğacak olan ilme nazaran birbirleriyle mütenasip olmaması şartıyla. Zira iki adı çiftleştirmekle koyun doğmaz. Belki her cinsin iki mütenasip aslı vardır. O iki asıl kâfiye hazır olmayınca fer' meydana gelmez.

TEFEKKÜR NİÇİN GEREKLİDİR?

Bil ki, insanı, cehalet karanlığında yaratılmıştır. Bu karanlıktan çıkıp kendi işlerini görmesi, neler gerektiğine bilmesi, dünya tarafına mı, âhiret tarafına mı gitmek gerektiğini anlaması ve kendi nefsiyle mi, yoksa Allah Teâlâ ile mi meşgul olması gerektiğini anlaması için bir nura ihtiyacı vardır. Bütün bunları idrâk etmektir. Bu mertebeye ancak tefekkründen hâsıl olan marifet nuru ile mümkün olur.

Nitekim hadiste insanı karanlıkta yarattı. Sonra onların üzerine marifet nurunu seçti,» buyurulmaktadır. Ve nitekim karanlıkta yolunu bilmeyen kimse, çıkmaktaşı demire vurarak onunla ateş meydana getirir ve onunla mum yakmakla durumunu değiştirir. Yolunu seçip maksadı olan tarafa yürür. Bunun gibi temel olan o iki ilmi birleştirmelidir ki, üçüncü marifet doğsun. O hâlde o iki temel ilim, anlaşılan taşla demir gibidir. Tefekkür ise taşı demire vurmak gibidir. Marifet ise, kâfbin hâli değişmesi için odan meydana gelen nûr gibidir. Kâfbin hâli değişince fiiller ve ameliler de değişir. Meselâ: Âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilince, muhakkak âhirete yönelir.

O hâlde tefekkür üç şey için gereklidir: Marifet, hâl ve amel. Fakat amel hâl, hâl de marifete tâbidir. O hâlde tefekkür bütün hayırların temeli ve anahtarı olduğu anlaşılmıca, onun fâsiletli de anlaşılar.

TEFEKKÜR SAHASI NEREDE OLUR VE HANGİ TARAFYA YÖNELİR

Bil ki, tefekkürün sahası sonsuzdur. Zira ilimlerin sonu yoktur. Tefekkür bütün ilimlerde geçerlidir. Fakat din ile ilgili olmayan şeyi anlatmak ilim için önemli değildir. İlgili olanın da tafsilâtı sonsuzdur. Faant çeşitlerini tanıma, anlama mümkün olur. Sonra bil ki, din ile ilgili olandan maksadımız kul ve Allah Teâlâ arasında olan muameledir ki, hak muamele kulu Allah'a ulaştıran bir yoldur.

O hâlede kulun tefekkürü ya kendi nefsi hakkında olur, yahut Allah Teâlâ hakkında olur. Allah'ın hakkında olduktan sonra da ya Allah'ın sıfatı ve sıfatları hakkında olur, ya da asâip ve garîp içleri ve fiilleri hakkında olur. Kendi nefsi hakkında olursa, ya Allah'ın sevmediği sıfatlar ile ilgili olur ki, onlar günahlar ve mühlîkattır (helâk edicilerdir), ya da Allah'ın sevdiği sıfatlarda olur ki, o sıfatlar kulu Allah'a yaklaştıran sıfatlar (kurtarıcılarıdır).

O hâlede bunun kemalî dört şeye râci olur. Kul, sevgilisi fikrinden çıkmayan âşıkla benzer. Eğer fikrinden çıkarsa, onun aşkı eksik olur. Zira tam aşk hiç başka şeye yer veremeyen aşktır. Bu itibarla onun akli, ilmi sevgilisinin güzelliği ve şekli olur, yahut onun hareketleri ve ahkâmı olur. Eğer kendini düşünürse, ya sevgilisine kendisini sevdiğini şeyi düşünür, yahut sevgilisinin sevmediği bir şey olduğu için ondan kaçınması gerekir. Aşk hükmü ile meydana gelen düşünce bu dört şeyin dışında olamadığı gibi, Allah'ın aşkının ve din sevgisinin düşünceyi de bu dört şeyin dışında olamaz.

Birinci şey: Kendi nefsinin düşünüp kötü sıfatların ne olduğuna aelayarak ondan sakınmaktır. Kötü sıfatlar da ya zahiri günahlardır, yahut kalpte olan kötü ahlâktır. Günahların da çeşitleri çoktur. Zira zahiri günahların sayısı döl, göz, el ve benzerleri gibi yedi asâ ile ölçülür. Bazısı da bütün bedende ölçülür. Bütündeki (kalpteki) pislikler de böyledir. Tefekkür için üç ortam vardır:

Birincisi, filân iş, yahut filân sıfat kötü müdür, değil midir? Bu her yerde bilinmez, belki o tefekkürle bilinir.

İkincisi, eğer o sıfat kötü ise, ben bu sıfat üzere miyim, değil miyim? diye tefekkür etmektir. Çünkü nefsin sıfatlarını kolaylıkla bilmek mümkün olmaz, belki tefekkürle bilmek mümkün olur.

Üçüncüsü, eğer onun nefsinin kötü sıfatları var ise, ondan kurtulmanın çaresi ne ise, onu yapmalıdır. Her gün sabahleyin bir saat kadar bu şekilde tefekkür etmelidir. Başka zahiri hâlleri düşünmelidir. Meselâ bugün konuşacaksa, belki gıybet ve yalana düşer. O hâlede bunlardan nasıl sakınmak mümkün olur, onun tedbiriyile uğraşmalıdır. Gene bunun gibi eğer harâm kokmaya düşmek tehlikeli olursa ondan sakınmak nasıl mümkün olur? Onu düşünmelidir. Bu şekilde bütün meselelerini araştırmalıdır. Bütün taklîli de düşünüp yerine getirmelidir.

Meselâ: Demelidir ki, döl zikir için ve insanları rahat ettirmek için yaratılmıştır. Ben de filân zikir yapabilirim ve filân söz söyleyip bir kimsenin kalbini sevindebilirim. Göz de âhiret saadetini avlamak için yaratılmıştır. O hâlede filân âlime ta'ânen nazariyle de filân felsefe de takbir nazariyle bakayım ki, göğün hakkını ödemiş olayım. Mal da müslümanları rahata kavuşturmak için yaratılmıştır. Onu sadaka verip hakkını edâ edeyim. Eğer ihtiyacım olursa sabr edip isâr (başkasına kendine tercih etmek) sevânını alayım. Bunun

gibi şeyleri düşünmekten geri kalmamalıdır. Zîrâ bazen bir saat tefekkür etmekle ona bir hâsıla hâsıl olur ki, onun sebebiyle bütün ömründe günah işlemekten vazgeçer.

Bunun içindir ki, «Bir saat tefekkür bir yıllık ibâdetten üstündür.» buyurulmuştur. Zîrâ bazen bir saatlik tefekkürün faydası bütün ömrüne sürriyet eder. Zahîrî günahların tefekküründen çıkınca, bâkîrî (kalbî) günahlara yönelmezdir. İhlâs hususunu tefekkür edip kötü ahlâkın hâllerini düşünüp kalbinde günahlardan ve münciyâtın (kurtarıcılardan) neler mevcut olduğuna bakıp mevcut olmaya-na arınmalıdır.

Bunun da izabı uzundur. Fakat mübâlekâtin (helâk edicilerin) aslı ondur. Bunlardan kurtulursa, maksat tamam olur. Onlar bahallık, kıbr, rıyâ, haset, utûb (bencillik), kınânlık, yemek hırsı, konuşma hırsı, mal sevgisi ve mevki, makam sevgisi. Münciyâtın (kurtarıcılarının) aslı da ondur: Günahattan pişman olmak, belâyı sabretmek, kazaya (Allah'ın emrine) rıza göstermek, nimete şükretmek, havi (korkup ve recâda (umitte) aynı olmak, dünyadan yüz çevirmek ve taâtte ihlâsla olmak, insanlara güzel ahlâkî olmak ve Allah sevgisine gönül bağlamak. Bunların her birinde tefekkür etmek için çok imkânlar vardır. Tefekkür de, anlatılan sıfatların ilâmlerini bu kitapta anlatıldığı gibi bilânet için doğru olur. Müridin, bu sıfatların yanlı olduğu bir defteri olmalıdır. Bir sıfatın muamelesinden kurtulunca onun üzerine bir çizgi çekip başka bir sıfatla meşgul olmalıdır. Bazen bazı kimseler için bu düşüncelerin bir kısmı daha mühim olur. Zira ona daha çok mübteâ olur. Meselâ: Abid olan âlim bu sıfatlardan kurtulunca, umumiyetle kendi âlimiyle insanlara övünüp nazırlar ve bu hâli göstermekle mevki ve makam ister ve dış görünüşünü insanlara şıslu gösterir ve insanların kendisini beğenmesine sevinir. Ayıplamalarına da iğrileyip karşılık vermeğe uğraşır. Gerçi bunların hepsi kötü ve çirkin sıfatlardır, fakat gizli şeylerdir ve hepî iline ve ferâat tohumudur.

O hâlde her zaman onlardan nasî kurtulacağını düşünmeli ve insanların bulunup bulunmaması onun yanında bir olmalıdır. Bu mertebe hâsıl olunca, onun nazarı tamâniyle Hakka munhasır olur. Bu şahadaki tefekkür tafsilâtıyla anlatılmayıp örtüldü. Bu tefekkür sonsuzdur. Demek anlaşıldı ki, kulun kendi sıfatlarını tefekkür etmesi kâmen iki çeşitten ibârettir. Ouna kıyıkıyla tafsilâtı ise mümkün değildir.

İkinci şey: Allah Teâlâ'yı tefekkür etmektir. Allah Teâlâ'yı tefekkür ya zâtı ve sıfatları yönünden olan tefekkürdür, ya da fiilleri ve yaratıkları yönünden olan tefekkürdür. Tefekkürün en büyük mertebesi zâtı ve sıfatlarıyla ilgili olan tefekkürdür. Fakat insanlar buna dayanamazlıklarından ve akıllar buna ulaşamadığından şeriat onu yasaklayıp, «Zâtı İlahîyi düşünmeyiniz, onu anlamazsınız.» buyurdu. Bunun zor olması Allah Teâlâ'nın celâli ve azâmetinin girâ olmasından oturdü değil, belki çok parlak olmasından ve insanın gözü de zavîf.

güçsüz ve çaresiz olmasındandır. Nitekim yarasa gündüz uçmaz. Çünkü onun gölünün süra sayılır. Gündüz güneşe bakamaz. Akşam yaklaşıncaya güneşin ışığı sayılır. O zaman uçuşa başlar.

Avam insanlar yarasa derecesindedirler. Ama sadıklar bu bakmaya dayanırlar. Fakat onlar da her zaman dayanamazlar. Bazen onlar bile güçsüz kalır. Nasıl ki insan güneşe bakabilir. Fakat devamlı bakarsa kör olmasından korkulur. Bunun gibi bu bakmaya devam etmekle aklının bozulmasından korkulur.

O hâlde büyük velîler Allah'ın hakiki sıfatlarına bakarlardı, ancak onları insanlara anlatmak ruhsatına belmazlar. Ancak Allah'ın sıfatlarına yakın olan sözlerle söyleyebilirler. Meselâ: Allah Teâlâ Alîmdir, irâderdir ve söyleyicidir, derler.

Gerçi muhatap olan kimse bundan birşeyler anlar, fakat kendi sıfatları cinsinden anladığı için temell ve teşbîhe girer.

O hâlde ona demelidir ki, Allah söyleyicidir, fakat onun sözün sözün gibi değildir ki harf ve sesden oluşup bağlantı ve kesinti olsun. Ona bu şekilde tâbir edersen belki bunu kaldıramaz ve inkâr eder. Nitekim Allah Teâlâ'nın zâtı senin zâtın gibi değildir. Ne evherdir, ne arazdır, ne bir mekândır, ne de bir yöndedir, ne âleme bağlıdır, ne de ondan ayrıdır, ne âlemin dışında, ne de içindedir, dersin, inkâr eder. Bu mümkün olur şey değildir, der. Çünkü kendisine kıyaslayıp bu mânadan olan azîmeti anlamaz. Çünkü hükümdar ve sultanlarda gördüğü azîmet onların taht üzerine oturmaya ve kullarının âkelerinde elpençe durmasına. Allah Teâlâ hakkında da bu hâli düşünüp onun da dünya sultanları gibi eli, ayağı, gözü, ağız ve dili olmalıdır ki azîmet olsun, der. Kendinde bunları gördüğü için, sanır ki bunlar Allah Teâlâ hakkında da olmazsa, noksanlık lâzım gelir. Eğer bunlardaki akıl sıvıslanmakta olsaydı, onda, beni yaratanın kanadı vardır; çünkü kanat benim gücüm kuvvetimdir. Benim gücüm ve kuvvetim olan beni yaratan Allah'ta olmaması mümkün değildir, derdi.

Demek ki insan bütün kendi nefesine kıyasladığı için, şeriat bu kabul düşünmeleri yasaklamıştır. Selef (geçmiş büyükler) kelâm ilmini yasaklamışlardı. Allah Teâlâ hakkında «Berahaten âlem içinde değildir, âlemin dışında da değildir, âlemle beraber değildir ve âlemden ayrı da değildir» demeyi çıkış görmemişlerdir. Belki «Allah Teâlâ hiç bir şeye benzemez, hiçbir şey de ona benzemez» mertebesiyle yetinmeyi emretmişlerdir. Bunu temelden söyleyip tafsilâten bid'at saymışlardır. Çünkü insanların çoğunun aklı bunu kaldırmaz.

Bunun için bazı pygamberlere vahiy geldi ki: «Benim kullarıma, zâtanla ilgili olan şeylerden haber vermeyin, çünkü inkâr ederler. Anlayabilecekleri kadar haber verin.»

O hâlde Allah Teâlâ'nın zâtıyla ilgili şeyleri söylememek ve bu hususa tetkikâcî elzememek daha iyidir. Ancak kâmil akıl ve irfân sahipleri müstasna onlar bile sonunda hayrete ve dehşete düşerler.

O hâlde Allah Teâlâ'nın acalıp işleriyle onun azîmetine delîl getirmelidir. Zira mevcut olan bütün şeyler onun azîmetinin nûrân-

dan bir kıvılcımdır. Bir kimse güneşe bakamıyorsa da güneğin yeryüzünde olan nûruna bakabilir.

ALLAH TEÂLÂ'NIN ACAİP İŞLERİNİ TEFEKKÜR ETMEK

Bü ki, var olan herşey, Allah Teâlâ'nın yapmadır ve her biri hadîzâtında aculip bür iş ve garip bir yapadır. Yer ve gök zerrelerinden bir zerre yoktur ki, kendisini yaratan Allah Teâlâ'yı İsmâ-i hâliyle tesbih ve takdis edip işle lûm kudret ve sonsuz ilim, demesin. Bunların sayılması imkân dışıdır. Eğer deryalar mürekkep olsa, ağaçlar kalem olsa ve bütün insanlar kâtip olsa ve uzun zaman bunu yazmakla meşgul olsalar, ancak gerçeğin çok azını yazabilirler.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «İlahîm, de ki: Rabbinin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbinin sözleri bitmeden deniz biter. Onun bir mislini de getirsek yine biter.» (Kahf sûresi, Âyet: 109) buyurulmaktadır. Fakat icmalen şöyle bül ki, yaratıklar iki kısımdır: Bir kısmını biliriz, fakat onu düşünmeyiz.

Nitekim buyrulur: «Çiftleri yerdan biten şeylerden, insanlardan ve bilmedikleri şeylerden yaratan Allah herşeyten münezzehtir.» (Yâsin sûresi, Âyet: 36). Bizim bildiklerimiz de iki kısımdır: Biri arz, küresî, melekler, cinler ve bu cinsten olan şeyler olup onları gözle görmek mümkün değildir. Bunların tefekkürü az ve kııadır.

O hâlde biz yalnız gözle görülebilirleri anlatacağız. Onlar gökler, ay, güneş, yıldızlar, yer ve yerde olan dağlar, sahralar, deryalar, çehirler ve dağlardaki cevherler, madenler ve yeryüzündeki çeşitli bitkiler ve karada ve denizde olan insandan başka çeşitli hayvanlar, —insanın hâlleri ise beşerîden daha gariptir— ve yerle gök arasında olan bulut, yağmur, kar, dolu, yıldırım, şimşek, gök kuşağı ve havada meydana gelen işaretler gibi. İcmalen bunlardır. Bunların her birinde çeşitli tefekkürlere imkân vardır. Zira bunların her biri Allah'ın garip işleridir. Her birinde nice ibretler ve nice hâller mevcuttur. O hâlde biz onların bazısını biraz işaret edelim. Bunlar, Allah'ın işaretleri olup onlara bakıp tefekkür etmeyi bize emir buyurmuştur.

Nitekim Kur'an'da «Göklerde ve yerde üzerlerden geçip de bakmadıkları nice âyetler vardır.» (Yusuf sûresi, Âyet: 165). Başka bir yerde de: «Göklerin ve yerin melekûtundaki Allah'ın yaratıklarına niçin bakmazlar?» (A'râf sûresi, Âyet: 185). Diğer bir yerde de: «Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardında gelmesinde elbetteki akıl sahipleri için âyetler vardır.» buyurulmaktadır. Kur'an'da bunlar gibi âyetler çoktur.

O hâlde bu âyetlere bakıp kâinatın olan alâmetleri, işaretleri düşün. Birinci işaret sana yakın olmalıdır. Önce Allah'ın azâmet ve celâlini görmek için kendi nefsine bakmalısın.

Âyet-i kerimde: «Sizin işlerinizdedir, niçin görmüyorsunuz?» (Zariyat sûresi, Âyet: 21) buyurulmaktadır. Yâni kendine bak ki, önce sendi bir damla sudan yarattı. O suyu babanın beline ve annesinin

göğsüne yerleştirdi. Sonra onu senin için yaratış tohumu yaptı ve şehveti kadın ve erkeğe musallat etti ve ana rahminde yer yaptı ve baharın suyunu araya tohum yaptı. Sonra şehvet ve arzuya emredip o tohumu o yere ekti ve hayız kanından o tohuma su verdi. Sonra insanı nutfe ile hayız kanından yarattı. Önce bir uyuşmuş kan parçası yaptı. Sonra mutfa denilen et parçası yaptı. Sonra ona can verdi. Bundan sonra aynı su ve aynı kandan deri, et, sinir ve kemik gibi değişik şeyler ortaya çıkardı. Bundan sonra bütün aşıkları biçim verdi: Başı yuvarlak yaptı, iki uzun el yarattı ve her birinin bağında beş parmak yarattı. Ve içerde de mide, ciğer, dalak, öd, rahim ve bağırsak yarattı. Her birini ayrı bir miktarda yarattı. Ve bunların her birinde birçok taksimatlar meydana getirdi: Her parmağa üç boğum yarattı ve her aşkıyı ettir, deriden, damardan, sinirden ve kemikten terkip eyledi. Bir cevazden büyük olmayan gövü yedi tabaka halinde yarattı. Her tabakasını ayrı bir sıfatta yarattı. Eğer yalnız gövün halleri anlatılsa, nice kâğıtlar karalanır. Önden sonra kemiklerine bak ki, onu bir damla sudan nasil sağlam ve sert yaratmış ve her birine bir ayrı biçim ve ayrı bir miktar vermiştir. Bazısını enli, bazısını içi boş, bazısını içi dolu yapmış ve birbirleriyle en güzel şekilde birleştirmiştir ve her birinin miktarında, şekilde görülmünde bir hikmet hattâ birçok hikmetler yaratmıştır. Sonra kemikleri senin bedenine direk yapmış ve hepsini onun üzerine hına etmiştir ve o kemikleri de yekpare yapmamıştır. Zira o zaman sırtı iki kat edip eğmek mümkün olmazdı. Eğer onları dağınık ve birbirinden ayrı yaratmayı, ayakta durmak mümkün olmazdı.

Bunun için eğilmek imkânı olması için onları omurlar halinde yaptı ondan sonra birbirleriyle mütenasip eyleyip birleştirdi. Ve lüzumu halinde yekpare gibi doğru durabilmesi için de, onların üzerine sinirleri, damarları sarıp sağlamıştırdı. Her omurun ucunda damar gibi dört çıkıntı yaptı ve altında omurda da dört çukur yaptı ki, o çıkıntılar çukurlara girip yerleşmiş ve omurların her tarafında kanat gibi şeyler çıkardı ki, o omurlara sarılan sinirler sağlam olup ona dayanır ve başın tamamını ellibeş parça kemikten yarattı ve o parçaları birbirine ince bağlarla birleştirdi. Böylece başın bir tarafına bir zarar gelirse, gerisi selâmet üzere kalıp tamamı kırılmasın. Dişlerin bazısının başın yassı yarattı. Onunda lokmaları öğütüp ufalar. Bazılarını da, yemekleri kesp parçalayıp, o değirmen gibi dişlere ulaştır mak için keskin yarattı. Sonra boynu yedi parça omurdan yarattı ve damarlarla sinirleri sarıp sağlamıştırdı ve başı onun üzerine koydu. Sırtı da yirmidört parça kemikten yaratıp boynu da onun üzerine koydu. Göğüs kemiklerini enli ve yassı yaratıp bu omurlar ile birleştirdi. Diğer kemikleri de böyle yaptı.

Bunun izahı uzundur. Hülâsa: Senin bedenin 3600 kırkbeş parça kemikten yaratılmıştır ve her birinde bir hikmet yaratmıştır ki, senin için kolay olsun, perişan olmasın. Bütün bunları bu önemde sudan yarattı. Eğer o kemiklerin biri eksik olursa, yapmak istediğin işi tamamlamaktan âciz kalırsın. Eğer biri fazla olursa, gene âciz ka-

hızın. Demek ki bu kemikleri ve uzuvları hareket ettirmeye muhtaç oluyur. İçin senin bütün azıklarında beyüz yirmiyedi edale yaratıldı.

Aaale, balık eti denilen ettir. Bunların her birini balık biçiminde yapıp ortasını şişkin ve kalın, ucunu da ince yaptı. Bazılarını ufak ve bazılarını iri yapıp ve her birini etten, deriden ve zardan terkip etti. O zâr onun kılıfıdır. Onun yirmi dördünü, gövşüne ve gökşapaklarını hareket ettirebilmeyi için yarattı. Gerisini de bu usûlûp üzere yarattı.

Bunun da izahı uzundur. Sonra senin bedeninde üç havuz yarattı ve o havuzlardan bedenine ırmaklar açtı. O havuzların biri beyındır, ondan sinir ırmaklarını çıkardı ve hareketin kuvvetleri onlardan akar. İkincisi ciğerdir. Ondan yedi aşıya damarlar uzatıp o damarlardan bütün ciğere gıda gider. Üçüncüsü yürektir. Ondan da bütün becere damarlar gönderip, hayvani ruhun bu kanalla bütün vücûda gitmesini sağlamıştır. O hâlide bu azıkların her birinin nasıl ve neçin yaratıldığını düşün. Gövşü anlattığımız gibi yedi tabakadan ve en güzel biçimde ve renkte yarattı. Gövşün tozunu silip temizlemek için gözkapaklarını yarattı. Kırpıkları doğru ve siyah yapıp onu güzelleştirdi ve gövşün görmesine kuvvet kazandırdı. Bir toz girdiği zaman, gözle karşılaşması için kırpıkları birbirine geçirirsin ve onların arasından bakabilirsin ve yukarıdan gelen toz ve çöplerden kırpikle korunursun.

Daha acııp şudur ki, göşetebeği bir merdemeğin tanesinden büyük olmadığı hâlde, yer ve gök bu kadar azamet ve genişliği ile ona sığmaz olur. Her anda gövşü açmakla bu kadar uzak mesafede olan gökyüzünü görebilirsin. Eğer gövşün görmesinin ve aynada meydana gelen görüntüsünün incelikleri ve acıplıkları anlatılacak olursa, cilt cilt kitaplar yazılır.

Sonra kulağı yarattı ve hiçbir hayvanın içine girmemesi için, onda bir ağı su yarattı. Sonra sesleri toplayıp kulak deliğine iletmek için kulak kepçesini yarattı ve kulak deliğini tıktı, yokuşlu yarattı ki insan uykuda iken bir hayata girmek istese, yolu zor olsun ve dolaylı hareket ederken uyanıp onu kendinden defetsin.

Eğer ağızda, burunda ve diğer azıklarda olan acayıplıkları izah etmekle meşgul olsak söz uzar. Bundan maksat bu kâbil acayıplıkları anlamak yoluna öğrenip her birinin neçin yaratıldığını ve onunda Allah'ın hükmet, azamet, lûtf, rahmet ve kudretini anlayıp hayran ayağa kadar beşerinin acayıp hâller olduğuna bildirmektir.

Bilhassa içerdeki idrak hazineleri, beyin ve beyine konan his ve hareket kuvvetleri beşerinden daha acayıptır. Hatta göğüstakiller ve karıncakiler daha da acayıptır. Mideyi, dalma kaynayıp içinde otmekler pışın bir tencere gibi yarattı. Ciğer o yemeği kana tahvil eder. Damarlar o kana yedi aşıya ulaştırır. Öd (safra kesesi) safra yapın o kanın kopüğünü alır, muhafaza eder. Dalak, sırda (karaciğer) yapın o kanın lifına alır. Böbrek, o kandan ayrılan suyu alıp mesaneyeye gönderir. Rahmân ve Rasûl uzuvlarının acayıplık ve gariplikleri de böyledir.

İnsanın batinında, görmek, kılmek, aklı, ilim ve bunların son-
suz bonserleri gibi acayip mânalalar ve garip kuvvetler yarattı. Subha-
nallah! Şuna şaşılır ki, eğer bir ressamın duvarda yaptığı güzel bir
resmi görürsen, onun ustahına hayret edip onu översin. Fakat zâ-
hirde ve batinında bir damla sudan meydana gelen bu kadar resimlerin,
nakışların ne kalemini, ne de ressamını göremiyorsun ve ressamın
azametinden hayret etmiyorsun; onun kemâl, kudret ve ilminden
dehşete düşmüyorsun ve onun kâmil rahmetinden ve âfetlerinin çok-
luğundan taaccüb etmiyorsun. Ana rahminde iken, senin gıdaya ih-
tiyacın vardır. Ağzını açarsa, belki hayız kanı mideye düşüründen fazla
gelir ve seni öldürür diye, gıdaya göbek yoluyla terlip eyledi. Ra-
himden çıkınca, göbek yolunu kapatıp ağız yolunu açtı. Zira annesi
gıdayı miktarınca verebilir. Sonra senin vücudun çocukluk çağında
zayıf ve nazık olup yemeğe dayanmadığı için, gayet lâtif olan anne-
nin sütünden sana gıda yaptı ve annenin göğsünde memeler yarattı
ve memenin başında ince delikler meydana getirdi ki, süt çok gelip
ızdırıp vermesin ve annenin göğsünde bir boyacı meydana getirdi,
sütlüde kan olan o sütü, kırmızı renginden beyaz renge çevirip temiz
ve lâtif olarak onu sana gönderir. Annene şefkat verdi. Şöyle ki eğer
bir saat aç kalsan, onun sabrı ve karanı kalmaz. Sonra süt emmek için
diş ihtiyaç olmadığı için diş yaratmadı ki, annenin göğsünü yarala-
mayasın. Yemek yiyebilecek zaman gelince vaktinde sana diş yarattı
ki, sert olan yemekleri yiyebilesin.

Bütün bu kudretleri görüp de Allah'ın azameti karşısında dehşete
düşmeyen, onun kâmil lâtuf ve şefkatinden hayrette kalmayan ve
onun cemâl ve celâline âşik olmayan tasdikkatlı ve âmâdir. Bu husus-
ları düşünmeyip tesekkürü sanat edinmeyen gafildir ve hayvanların
tabiatındadır ve kendisine verilen en kıymetli şey olan aklı zayıf et-
miş olur.

Zira acıkınca yemek yemek, kıncına başkasına zarar vermek ve
hayvanlar gibi Allah'ın azârifet bahçesinden mahrum olmaktan baş-
ka bir şey bilmez. Basiret sahiplerine bu anlatılan miktar yetiştir. An-
latılan acayıplıklar sende olan acayip işlerin binde biri de değildir.
Bu acayıplıkların çoğu sıvrisinekten file kadar hayvanların çoğunda
mevcuttur. Bunun izahı uzun sürer. Bu anlatılanlar ancak pek azdır.

BİR BAŞKA (ALÂMET)

BİTKİLERDE HİKMETLER

İbret alacak bir şey de yeryüzü ve onda yaratılanlardır. Eğer
kendî neticinde olan acayıplıkları seyretmekten bir derece daha ileri
gitmek istiyorsan, yeryüzüne bak, Allahü Teâlâ nasıl onu yaymış, et-
rafını geniş yapmış; —ne kadar gidersen, sonuna varamazsın— sil-
kûnet bulup oynamaması için dağları ona çivi yapmış; sert taşlar
içinden kırılsular çıkarmış. Böylece su yeryüzüne tedrici olarak çıkıp
akıyor.

Eğer o sert taşlar onun tutmıyaydı, birden çıkıp her tarafı su altında bırakırdı, yuhut ekimleri su basardı. Gene bahar mevsiminin düşün ki, bütün yeryüzü sert iken yağmur almakla nasıl hayat bulup güzelliğe kazanıyor ve yedi güzel renk bağlıyor. Ve bütün çiçekleri düşün ki, her birini bir renkle ve bir biçimde yaratıp birbirinden daha güzel yaptı. Sonra ağaçlara ve ağaçlarda olan meyvalara bak, te-fekkür et ve her birinin güzelliğini, biçimini, tadını, lezzetini, kokusunu ve faydasını düşün.

Hattâ hiç önem vermediğin otlara bak ki, onlarda nice faydalar saklıdır. Bazılarına acı, bazılarına tatlı, bazılarına tuzlu ve bazılarına ekşi yaratmıştır. Biri hastalık, biri sağlık, biri hayat verir ve biri de zehir olup hayatı götürür. Gene biri safrayı harekete geçirir; biri safrayı keser; biri damarların sonunda serdayı (lenli) çıkarır; biri derdayı harekete geçirir: biri sıcak; biri soğuk; biri yağ; biri kuru; biri sert, biri yumuşak; biri uyku getirir; biri uykusuz bırakır; biri neşe getirir biri üzüntü verir; biri sana gıda olur; biri hayvanlara gıda olur ve kuşlara yem olur. Düşün ki, bunlar nasıl şeylerdir ve bunların her birinde ne kadar acayiplikler vardır. Böylece bütün akılların dehşete döştüğü kâmil kadreti görürsün. Yerin acayiplüklerinin bir kısmı bunlardır, tamamı ise sonsuzdur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

YERALTI MADENLERİ

İhtes alacak diğer bir şey de, dağların ve yerin altında gizli bulunan kıymetli ve önemli emanetlerdir. Onlara madenler denir. Bazıların ziynet ve süs içindir: Altın, gümüş, lât, fîrûze, yeşim ve bîlûr gibi. Bazıları da alet ve edevat yapmak içindir: Demir, bakır, piring, tunç ve kalay gibi.

Bazıları da başka işlere yarar: Tuz, kökürt ve nefî yağ‎ı gibi. Bunların en apağı tuzdur ki, yemekler onunla hazm olur. Eğer bir şehirde tuz bulunmazsa, bütün yemekleri tatsız kalıp bozulur ve bütün insanlar hasta olur ve hattâ ölür. O hâlde Allah'ın lûtufları ve rahmetine bak ki, gıda olarak sana yemek yarattı ve onun lezzeti ve tadı için tuz yarattı. Bunu da yeryüzüne yağ‎an yağ‎murdan bir yerde biriken saf sudan meydana getirdi. Bu âyetler de pek çok olup daha öncekiler gibi sonsuzdur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

HAYVANLAR

İhtes alacak diğer bir şey de yeryüzündeki hayvanlardır. Onların bazıları iki ayak üzerinde, bazıları dört ayak üzerinde bazıları da ayakları yârlıdır. Bunlar, birbirinden daha mükemmel ve daha güzeldir. Her biri için gerekli olan herşey verilmiştir ve gıdaları nasıl elde edeceği,

yavrusu büyüyünceye kadar nasıl besleyeceği ve yuvasını nasıl yapacağı kendisine öğretilmiştir. Karıncaya bak ki, vaktinde gidasına nasıl topluyor. Topladığı bağdaşları bütün bırakırsa, çürüyüp yok olacağına bilir. Onun için ikiye bölüyor. Arpayı bütün bırakırsa çürümeyeceğini bildiği için, onu ikiye bölmek. Ve ölmeyeceği bak ki, yuvanın için nasıl hendese (geometri) kurallarına uyuyor. Önce ağız tükürüğünden ip büküyor ve duvarda iki köşe seçip birinden başlayıp diğerine götürülüyor ve ilk köşedenye kadar devam ediyor. Ondan sonra arkasına işlemeye başlıyor. Girdiği tellerin arasına eşit yapıp bacasını uzak, bacasına yakın olup biçimsiz olacak şekilde örüyor. Ondan duvarın bir köşesinde bir telden asılıp sineği kendine gıda yapmak için uçmasını bekliyor. Sonra uçar sineğin üzerine atılıp avlıyor ve hazırladığı telli eline ve ayağına sarıp kağmasından emun alıyor. Sonra onu bir tarafa koyup bir başka kısmı bulamaya çalışıyor. Ve arıya bakın ki, evini altıgen yapıyor. Eğer dörtgen yapsaydı, kendi şekli yuvarlak olduğuna için evinin köşeleri boş kalıp boşalırdu. Bütün şekiller içinde de altıgendem başka yuvarlağa yakın şekil yoktur. Bunun hendese (geometri) kurallarıyla isbat etmişlerdir.

Gene bunun gibi, o âlemleri yaratan Allah Teâlâ kendi lûtufl ve rahmetiyle basit bir hayvan olan sırtisine o kadar inayetleri vardır ki, gidasının senin kanın olduğuna ona bildirip ona bir ince, keskin ve içi boş bir hortum yarıtmışlar, onu senin aslına batırıp kanını çekiyor ve ona öyle bir idrâk verdi ki, ona yakalamak için elini hareket ettirirsen, hemen hareketini duyup uçar. Ve uçar kaçmak için ve çabuk geri dönmek için ona ince bir kanat lûfetmiştir.

Eğer onun aklı ve dili olsaydı, Allah'a o kadar şükrederdi ki, bütün insanlar hayrette kalırdı. Fakat gene o baştan ayağa kadar bütün hâliyle şükür ve tesbihle meşguldür. Âyet-i kerîmede, «Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.» (İsrâ sûresi, Âyet: 44) buyrulmaktadır.

Allah Teâlâ'nın böyle acayip işleri sonsuzdur. Bunların yüzünde birini bilmeyecek cesaret ve güç kimde vardır? Bu hayvanlar, onların garip bilimleri, mütemasıl asılları hakkında ne dersin? Onları kendileri emi yarattı? Yoksa sen mi yarattın?! Allah Teâlâ noksan her şeyden münezzehtir.

Bu kadar açık delilleri, acayip işleri görmeyen nice gösteri âna etti ve bunları zâhiri gözüyle görüp gönlü gözüyle ibret almayan nice gönülleri gafli etti. Onların kulakları önemli şeylere sağdır, hayvanlar gibi sesten başka bir şey duymazlar; harf ve şekli olmayan kuzuların tesbihini anlamazlar. Gösteri, görülmesi önemli olan şeyleri görmekten uzaktır. Beyaz üzerindeki siyah yarıdan başka bir şeyi göremek, Allah'ın kudretinden yansın bâhi yazılara bakmazlar. O yazılar harf ve kelime değildir. Ve kâinata olan zerrelere zâhirinde ve batinında yazılı olan yazıları anlamazlar. Ve şu karınca yuvasındaki zerrelerden büyük olmayan karınca yumurtasına bakmazlar ve açık bir dile ne dediklerine kulak vermezler.

Dayıolar ki: Ey gafil, eğer bir kimse bir düvara bir çelik çise, onun nakşındaki ustahından ve sanatındaki meharefından hayret edersin.» Beri gel ve bana bak, gör ki ressamlık, nakkaşlık nasıl olurmuş, diyor: Bağlangıçta ben bir zerre-den büyük değil iken benden ka-nınca yapıyor, sonunda azıları nasıl ayırıyor. Bana baş, yarek, el, ayak ve uşar azılar yaratıyor ve başındaki beyründe nasıl odanıklar ve nazmeler yapıyor. Ve birine tatma duygusu, birine koklama duyusu, birine işleme duygusu ve birine de görme duygusu veriyor. Başın dış kısmında da nice manzaralar meydana getiriyor. O manzarada kış, ayna gibi gök, gün için ağır çukurları yaratıyor ve benden el, ayak meydana getiriyor ve içinde yemeklerin hazma için bekleme yeri ve dışarı atılma için de yer yaratıyor. Ve hepimizin âlet ve imkânını yaratıyor ve hizmet kemeri belime bağlayıp sırtına siyah elbise giydi-riyor ve beni, senin için yarattığına sandığın bu dünyaya geti-riyor ki, sen:» gibi onun nimetlerini yazıp seyredeyim. Hattâ sen benim emrime veriyor: Gece gündüz toprağı sürer, tohumunu eker ve su verip buğday, arpa ve buğam içi ve ceviz içi gibi mahsulleri elde eder-sin. Onları nerede ambar edersen, bana oranın yolu öğretilir. Kendi evimde dururken yer altında onun kokusunu ahram ve haberin ol-madan ona hazır olurum.

Bazen sen bir yıllık azığa sahip olamaktan ben daha fazlasına sa-hip olur, onu sağlam saklarım. Eğer gıdama kurutmak için dışarı çı-karsam, Allah'ın bana verdiği ilham ile yağmur yağmadan başka bir yere yağırım ve sen harmanını dışarda bırakırsın ve haberin ol-madan sel ve yağmur gelip onu yok eder.

O hâlde bir zerre miktarından bu kadar güzelliğe meydana geti-ren, benim zahmetimi çıkarmak için senin gibi kimseleri ziraat edip mahsul toplamak hizmetine sevkeden ve kâif zühuru ve gonul ra-hatlığı içinde yememi sağlayan Allah'a nasıl şükretmeyeyim. İster büyük, ister küçük, hayvanlardan insan-ı hâliyle yaradana hamd ve senâ yapmayan hiçbir fert yoktur. Hattâ böyle olmayan hiç bitki de yoktur. Ve hattâ cansız da olsa kâinatla böyle hamidetmeyen hiç bir zerre yoktur. Fakat insanlar bunların sesini duymazlar.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz onlar duymazlar,» ve gene «Onu (Allah') tesbih etmeyen bir şey yoktur; fakat siz onların tesbi-hini anlayamazsınız,» buyurdu. Bu da, sonu olmayan ve imâm mîm-kün olmayan bir acayipler âlemidir.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

DENİZLER

Denizlerin her biri, karaları kuşatan okyanuslardan bir parçadır. Lakin karalar, deniz ortasında bir ada gibidir. Hadisat: «Karalar, de-niz ortasında bir tavla gibidir» buyurulmaktadır. Yeryüzündeki acayiblikler haktıktan sonra deniz acayibliklerine bak. Denizler, kara-lardan büyük olduğu gibi acayiblikleri de öylece fazladır. Zira kara-

da bulunan her hayvanın bir benzeri de denizde vardır. Fakat denizde bulunan çok hayvanlar vardır ki, onlar karada yoktur. Onların her birinin şekli, yaşayış ayrıdır.

Kıssa gözle görülemeyecek kadar küçük, kimisi de o kadar büyüktür ki, gemi yücünü üzerine çıkıp onu kara sanırlar. Üzerine atış yaktıkları zaman ateşin etkisini duyup hareket edince, hayvan olacağını anlarlar. Denizin acayibikleri hakkında anlatılmıst imkânsız kitaplar yazmışlardır. Diğer hayvanlardan ayrı olan denizin dibinde kabuğu sedef olan bir hayvan yaratmış ve ona İlahî ilâ, yağmur yağdığı zaman sahile gelip kabuğunu açmasını bildirmiştir. Yağmur damlaları, sufitinin ana rahmine düşmesi gibi kabuğun içine düşer. O damlalar onun içinde büyüyüp olgunlaşır. Ve o saf cevherini inci sıfatında yaratmış. Böylece onun kurvetinin şirayetiyle uzun zamanda bir damla bir inci oluyor. Bazıları ufak, bazıları büyük oluyor.

Böylece onlardan çeşitli süsler, zıynetler yapılır. Denizin içinde bitki şeklinde kırmızı bir cevher bitirdi. Bu bitki değil, mercandır. Ve denizden sahile bir cevher düşürdü ki, ona anber denir. Hayvanların acayibliklerinden başka, bu kâbil acayib cevherler de sonsuzdur ve gemicilere gemi yürütmeyi, suya batmayacak şekilde, bilgimâli, uygun ve ters rûşgârları bildirdi. Yıldızları da gemicilere yol göstermek için yaptı. Her taraf deniz olup hiçbir işaret olmadığı zaman, celâlele yolunu bulur. Hepsinden daha garib suyun şekli ve görünüşünü İktif ve harrak kâlip cüzlerini (moleküllerini) birbirine bağli olarak yaratmışdır. Bundan daha acayib de hayvanların ve bitkilerin hayatının ona bağli olmasıdır. Bir içim suya muhtaç olup da bulunmadığın zaman, bütün dünya mahnu ona değlişir ve eğer bir içimi içinde duğumlenip dışarı çıkmazsa, dünyayı verirsin. Hükûsa deniz acayiblikleri de sonsuzdur.

BİR BAŞKA AYET (ALÂMET)

HAVA VE ORADAKİ ŞEYLER

Hava da dalgah bir denizdir. Onu dalgalandıran rûşgârdır. Hava, gözle görülmeyen ve gözân görmesine engel olmayan İktif bir esimdir. Hava ruhun gıdasıdır. Yeme ve içmeye günde bir defa ihtiyac düşer. Ama az bir zaman nefes alıp hava gıdası içine ulaşırsa, olur. Oysa bunun farkında değiliz.

Havanın diğer bir özelliğ de gemilerin, cisimlerin batmamasını sağlar. Bunun izahı uzundur. Havaya dikkat edin, göğe varmadan önce neler yaratılmıştır: Bulut, yağmur, kar, yıldırım ve şimşek gibi. Lâkuf hava içinde meydana gelen koyu buluta dikkat et, bazen denizden meydana gelip su buharına geçer. Bazen be,uz olur ve dağların yanınca meydana gelir. Bazen de havanın kendisinden meydana gelir. Ve dağlardan, denizlerden ve çeşme sularından usak olan yerlere

damla damla ve tedricî şekilde su döker. Her damla doğru bir istikamette kendisine tâyin edilen yere iner.

Böyle ki susuz olan filân toğın suvarılması, kurumağa yüz tutan filân bitkinin tazelenmesi, suya ihtiyacı olan filân tohumun suvarılması, ağaçta kurumaya yüz tutan filân meyvanın içine kal gibi ince damarlar zarafetle nemlik ulaşıp yaş ve taze kalması için ağacın kökünü suvarılması emredilir. Oysa ki, sen Allah'ın lûtufları ve rahmetinden habersiz onu yiyorsun. O damlaların her birinin üzerine, nereye ineceği ve kime nasib olacağı yazıdır. Eğer bütün dünya o damlaları saymayı kalksalar, sayamazlar. Eğer yağmur defaten yağıp geçse, bitkilere tedricî olarak su ulaşmazdı. Yağan damlaların yoluna soğuk havaları gönderip onları kar haline getirir ve atılmış pamuk gibi parça parça yağdırır. Dağları ona amber yapıp yağın kar orada toplanıp soğuk havada ter erimesi. İktihar sıcakları çıkınca yavaş yavaş erimeğe başlar. Böylece ihtiyacın miktarı ırmaklar akmağa başlar ve sular yaz mevsiminin şiddetli sıcağında mahsuller üzerine akıp bitkilere gıda olur. Böyle olmasaydı, devamlı yağmur yağması gerekirdi. Bunun da sıkıntısı çok olurdu. Eğer sular tamamiyle aksaydı, bitkiler susuz kalırdı. Karda da nice lûtuflar ve rahmet vardır. Belki yerin ve göğün her zerresinde nice fazl ve rahmet vardır. Hepsi hak üzere adanmış ve hükmetmiş yaratılmıştır. Bunun için Allah Teâlâ: «Gökleri, yeri ve içindekileri oyun olsun diye değil, belki hak üzere ve (gerektiği gibi) yarattım.» (Zahar sûresi, âyet: 38) buyurur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

YILDIZLAR

Gökler âlemi, yıldızlar ve bunlarıdaki acayib işlerdir. Çünkü yer ve yerdeki acayiblikler onların yanında basit ve kısırdır. Kur'an-ı Kerim'den birçok yerleri gök âlemini ve yıldızları tefekkür etmeyi emreliyor.

Nitekim Allah Teâlâ: «Gökleri kurulmuş bir çatı gibi yarattık. Onlar ise âyetlerimizden yüz çeviriyorlar.» (Enbîyâ sûresi, âyet: 32 ve Gâfir (Mû'min) sûresi, âyet: 57). Ve diğer bir yerde de «Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından büyüktür» buyurur.

Demek ki göklerin melekûtunu ve onun acayib işlerini tefekkür etmek emredilirdi. Ancak bu göğün maviliğini ve yıldızların parlaklığına görüp görünü kapamak demek değildir. Zira hayvanlar da bu kadarını görür. Sana daha yakın olan ve göğe nisbeten bir zerre miktarı bile olmayan kendini anlayamazsan, göklerin melekûtunu nasıl anlarsın?!

O hâlde tedricî olarak terakki edip önce kendini tefekkür edip ondan sonra yeri, bitkileri, hayvanları ve madenleri tefekkür etmelisin. Ondan sonra havayı, yıldızları, ondan sonra arşı tefekkür etmelisin. Bundan sonra da cismîler âleminin dışarı çıkıp ruhlar âleminin te-

tefekkur etmelidir. Sonra bulutları ve onun acayibliklerini tefekkür etmelidir. Daha sonra da gökleri, melekelerin, şeytanların, cinlerin değişik makamlarına tefekkür etmelidir. Sonra da gökleri, yıldızları ve onların tertibini, seyr ve hareketlerini tefekkür etmelidir ve onların nasıl olduklarına ve yıldızların sayısına dikkat etmelidir. Onların sayısına kumme bilmez. Onların her biri bir renktedir: Kimi kırmızı, kimi beyaz, kimi yeşil renktedir. Ve kimi küçük, kimi de büyüktür. Sonra onlar çeşitli şekillerdedir: Kimi kuru, kimi ılık, kimi ağır ve kimi akrep şeklindedir. Böylece belki yeryüzündeki eşya şeklinde gökteki yıldızlardan örnekler vardır.

Sonra onların seyr ve hareketleri değişiktir. Bazen bir ayda devrini tamamlar. Bazen bir yılda, bazen oniki yılda, bazen otuz yılda devrini tamamlar ve en uzunları da otuzaltı bin yılda devrini tamamlar. Tabii eğer otuzaltı bin yıl dâimî olan ömrü kalıp kıymet kopmazsa. Demek ki bunların acayibliklerinin sonu yoktur. Yerin bazı hâllerini bildirir. Yerle gök arasındaki farkı, onların büyüklüğüne göre düşün; yer bu kadar genişliği ile —ki kumme onun tamamına gezeemez— güneşin yûsultmakta biri kadardır. Bundan güneşin ne kadar uzak olduğu anlaşıyor ki bu kadar küçük görünüyor ve gene ne kadar hızlı hareket ettiği de anlaşıyor ki, yarım saatte bütün dünyaya görünüyor. Bu zaman zarfında kat edilen mesafe yerin yûsultması misli kadardır.

Bunun için bir gün Resûdullah Cebekî'den: «Zevâl vakti oldu mu?» diye sordu. Cebekî: «Hayır, evet» dedi. Resûdullah: «Bu ne demektir,» buyurdu. Cebekî: «Hayır dediğim zamandan, evet dediğim zamana kadar, güneş beşyüz yıllık mesafe katetti,» dedi. Gökta, yerden yüz defa büyük yıldızlar vardır. Çok yüce oldukları için böyle küçük görünüyorlar. Yıldızlar böyle olunca yörüngelerinin ne kadar büyük oldukları anlaşılır. Bunlar bu kadar azametleriyle senin gözüne küçük görünüyorlar ki, bunlarda Allah'ın padişahlığının azametini anlayasın.

Demek ki, yıldızların her birinde bir hikmet vardır. Onların her birinin hareketinde, hızında, dönüşünde, istikametinde, doğuşunda, ayrı ayrı hikmetler vardır; Bunlar arasında en açık hikmet güneşin hareketidir. Osun feleğine, büyük feleğe bir meyil verilmiştir. Böylece bazı zamanlarda yakın ve bazı zamanlarda uzak olur. Bunun sebebiyle hava değişir: Bazen soğuk, bazen sıcak ve bazen de mutedil olur. Ve bunun için gece ve gündüz de değişik olur: Bazen uzun ve bazen kısa olur. Eğer onların nasıl uzayıp kısaldıklarını anlıtsak, söz çok uzar. Bu ilimlerden Allah'ın bize nasip ettiğini bu kısa kitapta anlatmaya kalksak, çok zaman ister.

Bizim de bildiklerimiz ilimler ve velleler yanında kısadır. Bütün ilimlerin ve vellelerin bildikleri de, peygamberlerin bilgisi yanında kısadır. Peygamberlerin bildikleri de mukarreb melekelerin bilgisi yanında kısadır. Bunların hepsinden ilmi de Allah Teâlâ'nın ilmi yanında kısadır. Zaten Allah'ın ilmine nisbeten bunlara ilim demek caiz değildir.

Subhâ-ı Allah! Allah Teâlâ insanlara bu kadar bilgi vermiş iken, hepsinin aynına cehalet damgasına vurup: «İlme ilimden ancak az bir şey verildi.» (İsrâ sûresi, âyet: 85) buyurdu.

Bu anlatılanlar, gerçeğin tamamı değil, belki gafletini anlamak için, telekkürün hâlini beyan etmekten bir nümunedir. Bir defa dünya hükümdarlarından birinin sarayına varıp ona süsü ve nakışlı giülsen, nice zaman onun vâdini anlayıp hayret edersin. Oysa ki, daima Allah'ın sarayında duruyorsun ve ondan hayret etmiyorsun. Çünkü cisimler Allah'ın sarayıdır. Sarayın tabanı yeryüzü, tavanı da göktür. O tavanın sütun ve direkleri yoktur. Bu daha çok şaşılacak şeydir. Onun sancısı dağlar ve denizler; eysası hayvanlar ve bitkiler; lâmbası güneş; kandilleri yıldızlardır. Bu kandilleri tutan meleklerdir.

Oysa ki sen bu sarayın acayibliklerinden gafilsin. Çünkü bu saray çok muazzamdır ve senin gövün çok küçük ve basittir. Bu saray ve acayiblikleri ona sığmaz. Sen, padişahan sarayında yuva yapmış ve kendi ruvasından, gidasından ve arkadaşlarından başka bir şeyden haberi olmayan ve ne padişahan padişahlığı ile, ne onun tahtıyla, ne de oradaki acayibliklerle ilgilenmeyen bir karınca gibisin. Eğer bir küçük karınca derecesiyle kanaat ediyorsan et, etmiyorsan, Allah Teâlâ'nın bahçesini seyretme yola sana gösterilmiştir. O hâlde dışarı çık ve o bahçeye gir, ilet gösüyle bak; Allah Teâlâ'nın acayib işlerini görüp hayret ve dehşette kalırsın.

SEKİZİNCİ ASIL

TEVHİD VE TEVEKKÜL

Bil ki, tevekkül, mukarrebier (Allah'a yakın olanların) makamıdır ve onun derecesi çok yüksektir. Fakat onun hîmi haddisâtında ince ve zordur. Onun ameli (tatbûkî) ise daha çetindir. Zira vaki olan işlerde Allah'tan başka bir şeyin etki ettiğini düşünürsen, tevhide noksanlık gelir. Eğer bütün sebepleri ortadan kaldırırsan, şeriate muhalîfet etmiş olursun. Eğer sebeplerin de tediri yoktur deyip sebedilliği inkâr edersen, akıma inkâr etmiş olursun. Eğer biraz tesirini düşünürsen, tevhide noksanlık gelir. Demek ki, tevekkülün izahı, hem akla, hem şeriate ve hem tevhide uygun olup hepsini bir araya getirmelidir. Bu da çok zor bir iştir. Herkes bunu anlayamaz. O hâlde biz önce tevekkülün faslîyetini, ondan sonra hakikatini, ondan sonra hallerini ve tatbikatını beyan edelim.

TEVEKKÜLÜN FAZİLETİ

Allah Teâlâ herkese tevekkülü emir buyurur ve tevekkülü imlân şartı erileyip: «Eğer mü'min iseniz, Allah'a tevekkül ediniz.» (Maide sô-

retti, âyet: 23) buyurur. Ve: «Allah Teâlâ tevekkül edenleri «bette sever,» (Âl-i İmrân sûresi, âyet: 159) âyetiyle tevekkül edenleri sevdiğini buyurur ve: «Allah, kendisine tevekkül edene kâfidir.» (Tâhâ sûresi, âyet: 3) buyurur. Bunun gibi âyetler Kur'an-ı Kerimde çoktur.

Resûlullah buyurur ki: «Ümmetleri bana gösterdiler, onların içinde kredi ümmetini gayet çok gördüm. Oyle ki, dağları, saharaları doldurmuşlardı. Bana ram mısın? dediler. Evet dedim. Bununla beraber ancak yetmiş bin hesapın cennete girer dediler. Omlar kimlerdir? dedim. İşleri büyüye bağlamayan ve la'fa değil, Allah Teâlâ'ya havale edip ona güvenenler ve Allah'tan başka bir şeye tevekkül etmeyenlerdir,» dediler. Bunun üzerine Ukbe (r.a.) ayağa kalkıp: «Ya Resûlullah dua et, Cennet-i Allah beni onlardan eylesin» dedi. Resûlullah: «Allahım, Ukbe'yi onlardan eyle» buyurdu. Birisi daha ayağa kalkıp dua etmesini isteyince: «Ukbe senden önce davrandı,» buyurdu.

Gene Resûlullah buyurdu ki: «Siz hakıyla tevekkül etseniz, Allah Teâlâ, kuşların rızıkını gönderdiği gibi, sizin de rızıkınızı gönderirdi. Kuşlar sahabelerin aç, mideleri boş giderler. Akşamları tok ve mideleri dolu dönerler.»

Gene buyurdu ki: «Allah kendisine sığınan kimsenin bütün sıkıntı ve ihtiyacına kâfidir. Dünyaya sığınan kimseyi dünya ile başbaşa bırakır.» İbrahim (a.s.) ı steşe atmak için tutup mancınığa koydukları zaman: «Hashiyellâh ve nimel vekil = Allah bana kâfidir ve o en iyi yardımcıdır» dedi. Onu havaya kaldırınca, Cebrâil ona ulaşp senin bir ihtiyacın var mı? dedi. İbrahim Halli: «Vardır, ama sana değil,» dedi. Böylece «Hashiyellâh...» söfline göre hareket etti. Bunun için Kur'anda: «Söfline vefa gösteren İbrahim'e diye vefalı olarak vasıflandırıldı.

Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) vahiy gönderdi ki: «Ey Davud! Beni yardımcı edinen kimseye, bütün yer ve gök ehli hile ve kötülük yapmaya çalışsalar, mutlaka onu, onların hile ve kötülüğünden kurtarırm.»

Said bin Cebr diyor ki, bir defa elimi akrep soktu. Annem efsun yapmak için elimi efsuncuya uzatmamı and verdi. Ben diğer elimi uzattım. Çünkü Resûlullah: «Efsun ve değıştirme yaptların mütevekkil değildin» buyurmuştur. İbrahim-i Edhem diyor ki: «Bir rahibe, nereden geçiniyorsun diye sordum. Rızık verenden, nereden gönderdiğini soran, Ben biliyorum» dedi.

İbrahim-i Edhem'e: «Sen daima ihâdettesin, nereden geçiniyorsun?» diye sordular. İbrahim: «Eyyağı yaratan onun rızıkını verir» dedi. Harem bin Hayyan Üveyli Karan'ya «Nereye gidiyorsun diye sordu. «Şair'a gidiye» dedi. Harem: «Orada geçim nasıldır?» dedi. Üvey: «Eğye kâhşere yarıklar olsun. Bahşara şühbe karıdır, nasılsat fayda vermiyor.» dedi.

TEVEKKÜLÜN TEMELİ OLAN TEVHİD

Bil ki, tevekkül kalb hâllerinden bir hâldir ve imanun semeresi-
dir. İmanın şubeleri çoktur. Birisi de tevekküldür. İman iki çeşittir:
Biri, tevâde olan imandır. Diğer de, kemâl-i sîtuf ve kemâl-i rahme-
te olan imandır. Tevhîdin ilahı uzundur. Onun ilmi, diğer ilimlerin
sonudur. Ancak bîz tevekkülün beyarı için gerekli olan tevhidî bur-
da anlatacağız.

O hâlde bil ki, tevhidin dört derecesi vardır. Onun özü vardır ve
onun da özü vardır ve onun kabuğu vardır ve kabuğunun da kabu-
ğu vardır. Demek ki, iki özü ve iki kabuğu vardır. O, taze ceviz gibidir.
Taze cevizin iki kabuğu ve içi olduğu herkesçe bilinmektedir. Özü-
nün de özü yegidir.

Tevhîdin birinci derecesi, dilîyle «Lâ ilâhe illallah» deyip kalbiy-
le buna inanmamaktır. Bu münâfakların tevhididir.

İkinci derecesi, «Lâ ilâhe illallah» kelimesinin mânasına, ya tak-
litle inanır, Cahillerin inancı gibi. Yahut delîlin isbatıyla inanır. Ko-
lâm âlimlerinin inancı gibi.

Üçüncü derece, müşahede ile bütün kâinatın bir anıdan olduğu-
na, failin bir olup hiçbir kimsenin ilil ve tesiri olmadığına inanmak-
tır. Bu iman, kalbe parlayan bir nurdur, bunlarla müşahede hasıl
olur. Bu iman, cahillerin ve kolâm âlimlerinin inancı gibi değildir. On-
ların inancı, ya taklit hâlesiyte, yahut delîl hâlesiyte kalbe vurulan bir
bağdır.

Âma müşahede ile olan iman, ki kalbin inşirahı ve bağıın kalk-
masıdır— başka yolla olan imandan üstündür. Çünkü padişahın sa-
rayda olduğunu filân kimse haber verdi diye zorla kendini buna inan-
dıran kimse ile —ki bu cahillerin taklidi imanın misalidir. Onlar an-
ne babalarından böyle duydukları için böyle inanırlar— padişahın sa-
rayda olduğunu delil ile, mesele, malîyet hizmetçilerinin saray ka-
pısında beklemeleleriyle inanan kimse —ki bu kolâm âlimlerinin delil ile
olan imanlarının misalidir— ve padişahın sarayda olduğunu müşahe-
de ile inanan —ki bu da âriflerin imanının misalidir— kimse araun-
da açık farklar vardır. Âriflerin tevhidî, çok yüce bir derecedir. Bu
hem mahlûkât, hem Hallık'ı görüp mahlûkâtın Hallık'tan olduğuna
inanmakla olur. Demek ki bu, çokluktan, ayrılıktan ve her türlü kâ-
lûkten ayrıtıp birlik ve vahdet dairesini bulanların imanidir.

Dördüncü derece, iman ve tevhidin kemâl derecesidir. Bunun sa-
hibi, birlikten başka bir şeyi görmeyip her şeyi bir görüp bir anlar.
Bu müşahede ile ayrılığın ilgisî yoktur. Tasavvutçular bu dereceye
«Tevhîdde fenâ» derler. Nûtekim Hüseynî Hallac, Havass'ı çözüde gezer-
ken görüp burada ne geziyorsunuz? deyince, Havass: «Tevekkülle ayağı-
mı sağlamlaştırmak için gezerim,» dedi, Hüseynî: «Bütün ömrünü, içi-
nin tasahhüyle geçirirsen, tevhibde fenâyâ mesel kaveşürsün?» dedi.

O halde anlatılan makamlar dörttür: Biri münafikların tevhididir ki, o, kabuğun kabuğudur. Cevizin dış kabuğu acı olup yenmediği gibi ve içine nazarın yeşil olup güzel görüldüğü gibi ve ateşe atarsın tütüp ateşi söndürdüğü gibi ve evde saklarsan, yer ılgal etmekten başka yararı olmadığı gibi ve ancak iç kabuğu taze tutmak ve âfetten korumak için birkaç gün gerekli olduğu gibi, münafikın tevhid de, kendisini kılıçtan korumaktan başka bir şeye yaramaz. Zira zahiri imania kılıçtan kurtulmuş olur.

Ama rûh göüp beden kalınca o tevhidin hiçbir faydası kalmaz. Ve cevizin iç kabuğu faydasız olmayıp ateşte yanmağa yaradığı ve içini koruduğu ve fakat cevizin içi yanında önemsiz ve basit olduğu gibi, cahilin ve kelâm âliminin tevhid de, onların içini, yani canlarını cehennem ateşinden korur. Ve cevizen mekâl kabukları değil, onun içi olduğu ve haddiâkıında önemli olup fakat yağma nazarın saf olmadığı gibi, üçüncü derecedeki tevhid de, ayrılık ve çokluktan uzak değildir.

O halde tevhidin kemâli dördüncü derecedir ki, onda Hak'tan başka bir şey kalmaz ve birlikten başka bir şey görünmez. Hattâ kendini bile unuttur ve müşahedeye göre başka şeyler yok hükmünde olduğu gibi, kendisi de yok hükmünde olur.

MÂRİFET DERECELERİ

Eğer bir kimse derse ki, «bu mârifetin dereceleri zordur. Bunları açıklamak gerekir. Eyyaya vahdet nazariyle nazıl bakılır. Oysa ki, gök, yer ve onlarda mevcut olan çeşitli mahbûkâtın bir olması mümkün değildir.» Derse ki, dil ile olan münafikın tevhidini ve kalb ile olan cahilin tevhidini ve defil ile olan kelâm âliminin tevhidini anlamak mümkündür. Zorluk, sonuncu tevhiâdedir. Tevekkülün bu dördüncü tevhide ihtiyacı yoktur. Belki ona üçüncü tevhid bile kifayet eder. Dördüncü tevhidî talimyanlara ifade etmek zordur. Ama şu kadarına bilmelidir ki, bazı şeyler arasında bazı yönlerden irtibat olabilir ve o irtibat sebebiyle hepî bir şey hükmünde olabilir.

Arif olanların gözüne o irtibat yönü galib olunca, hepsini birlik safata üzerinde görmüş oluyor, çokluk ve değişik görmüyor. Nitekim insan haddiâkıında et, deri, el, ayak, mide ve diğer gibi çeşitli şeylerden tevekkül ettiği halde, mânada bunların tamamı bir şahıstır.

Meselâ: Bir kimseye, ne gördüm diye sorular, bir şahıstan başka bir şeyi görmedim. Der. Onun dediği şahıs, adı geçen asılardan tevekkül eder. Ve eğer ne düşünüyorum? deseler, birşeyden başka düşünmüyorum. Sevgilimi düşünüyorum, der. Demek ki onun bütün varlığı sevgiliye olmuş olur. Mârifette bir makam vardır. O makama erişen kimse, bütün eyyayı birbirine bağli görür. Şöyle ki, hepini bir canlı gibi görür ve kâinatın birbirine nisbeti, meselâ: Gök, yer ve yâdıkların birbirine nisbeti, bir canlının asıllarının birbirine nisbeti gibi olur.

Bu, «Şüphesiz Cenâb-ı Allah Ademi kendi sûretî üzerinde yarattı,» sözünü anlamayan kimsenin aklına ağımaz. Bu kıtâben unvanında bu hususa biraz işaret edildi. Bu konuda sözü kısa kesmek daha iyidir. Çünkü bu, delillerin delillik zincirini hareket ettirir. Herkes buna anlayamaz.

Filâke tevhid olan üçüncü tevhid, İhyâ kitabında tafellâtiyle anlatılmıştır. Onun ehlinde isen, oku. Şükür bahsinde anlatılan miktar, buna için yetiştir.

Mecelâ: Bu ki, ay, güneş, yıldızlar, bulutlar, yağmurlar ve sebep olarak düşünüldüğün her şey, kâşibin elindeki kalem gibi, Allah'ın kudretine musahharlardır. Bunların hiçbirî mânasız vakti gelmeden gereğinden fazla hareket etmez. Bunlara bir şeyi isnat etmek gibi yanlış olur. Fakat dikkat edilecek şey insanların ihtiyarıdır. Çünkü insanın elinde bir şey olduğu ve her tasarrufa sahip olduğu samir. Bu da yanlıştır. Zira insan haddisâtında mecburdur. Nitekim insan hâllerinin kudrete bağlı olduğunu daha önce anlattık. Yâni dilediğini kudret vasıtasıyla yapar. Kudret de iradeye bağlıdır. İrade de yaratılmakta meydana gelir. Eğer irade yaratılmasa, o şey vücuda gelmez. Yoksa gelmez. O hâlde kudret iradeye musahharlıktır ve irade anahtarı da onun elinde değildir. Demek ki hiçbir şey onun elinde olmadığı gibi anahtarı da onun elinde değildir. Demek ki hiçbir şey onun elinde olmaması olur. Bunun tamamı, insana isnat edilen hareketlerin üç kısmı olduğuna bilmekle anlaşılır.

1 — Tabii (fiziki) hareketlerdir. Mecelâ insan suya basarsa, batar, suyu birbirinden ayırır.

2 — Zaruri hareketlerdir. Mecelâ: İnsanın zaruri olarak nefes alması gibi.

3 — İhtiyari hareketlerdir. Mecelâ: Konuşmak. Bu zaruri değildir.

Tabii hareketlerin insanın elinde olmadığı açıktır. Çünkü suya basan insan mutlaka batar. İster batmak istesin, ister istemesin. Suyu atışın bir taşın, kendi hareketiyle değil, belki ağırlığından dolayı zaruri olarak suya batması gibi.

Zaruret ile yapılan hareketler ise, mecâlâ: Nefes almak düşünürsen, o da insanın elinde değildir. Çünkü insan nefesini tutmak istese de tutamaz. Çünkü öyle yaratılmıştır ki, nefsin iradesi daima kendisinden hasıl olur. İster arzu etsin, ister etmesin. Bir kimse, birinin gözüne iğne batırmak istese, zaruri olarak (elinde olmayarak) gözü-nü kaper. Kapatmak istemesi de, yapamaz. Çünkü öyle yaratılmıştır ki, o irade onda hasıl olur. Tıpkı suya bastığı zaman zaruri olarak batacak vasıfta yaratıldığı gibi. O hâlde insanın her iki çeşit hareketi de mecburi olduğu anlaşılır.

Ama görmek, gelmek ve söylemek gibi ihtiyari hareketleri anlamak güçtür. Çünkü bunları istese yapar, istemesi yapmaz. Fakat şu husus bilinmelidir ki, insanın bu hareketleri yapmak istemesi, ancak aklın bunun yapılmasına faydalı görüp yapılmasına hüküm verdiği

wakit olur. Bazen aklın bu şekilde hüküm etmesi düşünmeye bağlı olur. Düşünüp de faydalı olduğuna hüküm verince, mecburi irade nazı olup azas hareket etmeye başlar. Tıgla, iğne görüne tutarınak istenildiğinde mecburi olarak gözü, insanın kapaması gibi. Fakat iğnenin göze zararlı olduğu açıkça bilindiği için, göz kapamanın faydalı olduğu daıma aklıda hazır olup böylece bilindiği için, ayrıca düşünmeye ihtiyas yoktur.

Demek ki, burada fayda düşünmeden irade meydana gelir. İradeden de kudret dogar ve mecburi göz kapamak hareketını yapar. Düşünmeye ihtiyas duyulan yerde de, düşünmeden çıkınca, böyle olur ve iradenin tasallük ettiği hareketi meydana getirir. Bu, yana benzer ki, bir kimse, birini dövmek için değneği kaldıra, tabiatıyla adam kaçır. Bir uğurum kenarına geldiğinde, kolay sırayabileceğini bilse, sıgrır. Sıgrımanın zahmeti, değnek zahmetinden büyük olduğunu bilse, yerinde durup değnek zahmetine rız gösterir. Çünkü hareket iradeye bağlıdır. İrade de fayda malikane ettiği tarafa bağlıdır. Bunun için bir kimse, eli ve başı olduğu hâlde imtihar etmez. Çünkü eli kudreti iradeye bağlıdır. İrade de, aklın, bu işi yapmak caıdır ve bunda fayda vardır diye hüküm etmesine bağlıdır. Akıl da bu hususta mecbur değildir. Çünkü bir ayna gibidir; karşılaştığı her şeyin resmi kendisinde teşekkül eder. İmtihar etmek faydalı olmayınca imtihar etmek fikri akıl aynasında şekil bulmaz. Arıak dayanamayacağı ve imtihar etmeyi daha iyi gördüğü bir belkya uğradığı zaman, bunu göz alır.

Demek ki bu hareketlere ihtiyari demeleri, onların faydalı olması düşünülmele anlaşıldığı içindir. Yoksa ihtiyari hareket yapmak mecburiyeti ortaya çıkınca, nefes almak ve göz kapamak mecburiyeti gibi olur. Bunların mecburiyeti de, sıya batmak mecburiyeti gibidir. Bu sebebler tamamıyla birbirine bağlıdır. Sebebler zincirinin halkalarını çoktur. Onun izahı İhyâ kitabında yapılmıştır. İnsanda olan kudret ise, o zincirin halkalarından biridir. Bu, biraz kudretle ilgili olduğu için, kendisinin elinde bir nevi serbesti olduğu sanılıyor. Öyle ki, bu açık bir hatadır. Çünkü kudretin serinde ilgili onun mahalli ve geçiş yola olduğundan fazla bir şey değildir. Demek ki insan, kendisinde yaratılan ihtiyar ve kudretin geçim yoludur. O hâlde insan ağaç gibidir. Rüzgâr eserse, sallanır. Fakat ağaçta kudret ve irade yaratılmadığı için ve kudret ve irade mahalli olmadığı için, bu hareketin mecburiyet ve zarureti açıktır.

Allah Teâlâ herşeyi yaratırken ilâhî kudret bir şeye bağlı olmadığı için, onun fiiline ihtira (yoktan varetme) denildi. İnsanın hareketi ise, ne ağaç hareketi gibi, ne de Allah Teâlâ'nın fiili gibidir. Çünkü insanın kudret ve iradesi, harice bağılılığı olup harici sebebler de onun elinde olmaması hasebiyle, Allahın fiili gibi olmas ki ona da ihtira (yoktan varetme) denilsin. İnsan kudret ve iradenin mahalli olunca onun hareketi ağaç hareketi olmas ki, ona açık zaruret denilsin. Belki insanın hareketi başka bir kısımdır ve ona başka ad verip

keşb demişlerdir. Bundan anlaşıl-da ki, insanın hareketi gerçi ihtiyariyledir, fakat dileyip dilememekte mecbur oluncu, onun elinde bir şey kalmamış olur.

MÜKÂFAT VE CEZA

Durum böyle oluncu, niçin mükâfât ve ceza olur? Ve şeriatın ne faydası olur? Zira hiçbir kimsenin elinde bir şey kalmamış olur diye sual edilirse, deriz ki, bu, tevhid ve şeriatın birbirine karşı olduğu bir yerrdir. Bu iki derya arasında çok zayıf kimseler boğulmuşlardır. Bu tehlikeden ancak su üzerinde yürüyebilen veya hiç olmayan yüzebilen kimseler kurtulabilir. İnsanların çoğu, boğulmamak için selâmeti bu denize girmemekte buldular. Avam insanlar bu denizden hiçbir şey anlamazlar. O hâlde onlara acıyıp merhamet etmek, onları deniz sahiline götürmemek îstidir. Çünkü aniden boğulabilirler. Tevhid deryasına girenler, çoğunlukla yüzmeye bilmediklerinden dolayı boğuldular. Hattâ suda yüzmenin nasıl olduğunu bile anlayamadılar ki, yüzmeyi öğrensiner. Yahut suda yüzmesini bildiklerini zann aldandılar. Onan için, suda yüzmesini öğrenmeye talip olmayıp bu deryada boğuldular. Çünkü onlar: «Bizim elimizde bir şey yoktur. Hepsinî O (Allah) eder. Şekavetine hüküm edilen kimse çalıp çabalamakla şekavetten (kötü halden) dönmey ve saadetine hüküm edilen kimsenin de, çalıp çabalamaya ihtiyacı yoktur,» dediler. Bütün bunlar cehalet, dalâlet ve helâk sebebidir. Gerçi bu hususların hakikatini kitaplara yazmak caiz değildir, fakat söz buraya gelmiş iken bir nebze beyan edilmelidir:

Bil ki, mükâfât ve ceza niçindir? diye yapılan sualın cevabı şudur ki, mükâfât ve ceza; bir kimsenin senin kötü amelinden dolayı sana kızp intikam almak kasdıyle cezalandırması, yahut senin ameline sevinip seni mükâfâtlandırmaz demek değildir. Zira bu halâketler, Ehl-i İfâtlardan usuktur. Fakat vücud karışımından kan, safra ve ya başka karışımlar senin içinde galebe ettikleri zaman hastalık denilen bir şey doğduğu ve ilâğların galebe etmesi halinde sıhhat denilen bir şey meydana geldiği gibi; şehvet ve kasınlık sana galip olup sen onların esiri olursan, bundan canına bir ateş düşüp seni helâk eder.

Bunun için Resûlullah buyurur ki, «Gazab bir ateş parçasıdır.» Aklî nuru kuvvetlenince, şehvet ateşini teskin edip söndürdüğü gibi, İman nuru da cehennem ateşini teskin edip söndürür. Hattâ cehennem ateşi, mû'mine hâlib ederek: «Ey mû'min, geç; senin nurun benim ateşimi söndürdü,» diyecektir. Cehennemden, İman nurundan feriyat etmesi, söz ile olmayıp ona dayanamayıp hizmete uğramasıyla olduğu gibi, şehvet ateşinin hizmete uğraması da aklî nuru îstidir. Demek ki sana dışardan bir azap yaratmazlar, belki senin içinden yaratırlar.

Nitekim hadis-i şerifte: «Cehennem azabı, dünyadaki amellerini-
zi size geri çevrilmesinden başka bir şey değildir,» buyrulur. Eğer
İlm-i yakîn ile bilseydin, onları kendinde görürdün. Nitekim Âyet-i ke-
rîmede: «İyayr, İlm-i yakîn ile bilseydin, şühâsle cehennemü görür-
düñla,» (Tekvîn sûresi, Âyet: 5-6) buyruldu.

O hâlde bil ki, ortada kırgınlık ve intikâm yok iken, hasta-
lığa, hastalık ölümüne ve ölüm de memnâ girmesine sebep olduğu gibi,
gunah ve şevvet de kalbi hasta eder ve o hastalık onun ateşi olur ve
o ateş, dünya ateşi cinsinden değil, cehennem ateşi cinsindedir. Mîk-
nat, mâcaneeset (aynı cinsten olma) hükmü ile demiri kendine çek-
tiği gibi, cehennem de cehennemlik olan kimseyi —aralarında kırgın-
lık yok iken— kendine çeker. Sevaib hükmü de böyle bilinmelidir.
Bunun ilmi uzundur. Bu, mülkâfât ve azab niçindir? diye yapılan
sualin cevabıdır.

Şeriat niçindir ve peygamberleri göndermekten fayda nedir? su-
alini cevabına gelince, bil ki, bu da Allah tarafından bî çâğı kâfir-
dir. İnsanları kâhır zinciri ile cennete götürmek içindir. Nitekim Re-
sûlullah buyurur ki: «Zincirlerle cennete götürülen insanlar ne ga-
ribtir.» Ve gene kâhır kemendîyle insanları cehennemden alıkoymak
içindir.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Siz pervâne (kelebek veya çe-
kinge) gibi kendinizi ateşe atmaya çalışıyorsunuz. Ben ise kuşaktan-
dan tutup sizi geri çekiyorum.» O hâlde bil ki, Allah Teâlâ'nın kâhır
zincirinin halkalarından biri de peygamberlerin sözleridir. Çünkü on-
ların sözlerinden marîfet doğar, onlarda doğru yol, eñri yoldan ayrıl-
dılır. Onların korkutma ve tehdidinden de korku doğar. Bu marîfet
ve korku; aklî aynasındaki tozu temizler. Böylece âhiret yolunu seç-
mek ve âhiret yolunun dünya yolundan hayır olduğu hükmü, o ay-
nada görünür. Bundan da doğru yolda yürümenin iradesi doğar. İrâ-
deden de azîl hareketi başlar. Çünkü azîl, istek ve isteksizlik irâ-
desinin emrindedirler. Demek ki, bu zincir ile seni cehennem ateşin-
den koruyup Cennete sevkederler. Peygamberler, sağında bir çayır ve
çimen olup sonunda da, içinde sayısız kurtlar ve yırtıcı hayvanlar bu-
lunan bir mağaradaki koyun sürüsü çobanına benzerler ki, çoban, ..
mağaranın önünde durup elindeki sopasını sallar. Koyunlar sopanın
korkusundan geri dönüp mağaradan uzaklaşır ve bu çayır çimenliğe
düşerler. Peygamberleri göndermenin hikmeti budur.

Şekavetine hükmedilmiş ise, çalışmanın ne faydası olur sualinin
cevabına gelince; gerçi bu doğru bir sözdür, fakat bir yünden yanlı-
ştır ve helâke sebep olur. Zira şekavetine hükmedilen kimse'nin âlîme-
ti, bu sözün kalbine gelmesi ve bu sözlele çalışıp çalışmaktan ..
çekmesi'dir.

Meselâ: Açlıktan ölmesine hükmedilen kimse'nin âlîmeti, onun
kalbine, eğer evelde benim aç kalmama hüküm olanmış ise ölmek
aramam ne fayda verir diye düşünüp elini ekmeğe uzatmayıp onu ye-
memesidir. Böylece zaruri olarak açlıktan ölür. Yine eğer bir kimse-

nin fakirliğine hükmedilmiş ise, ziraat edip tohum ekmenin ne faydası vardır? diye düşünür ve tohum ekmek. Saadetine hükmedilen kimseye de saadet yolu gösterilmiştir. Zenginliğine hükmedilen kimseye ziraat ve ticaret yolları gösterilip çalıp rısk arar.

Boyle hükmeden hakim yerinde hüküm etmiştir. Hoşuna hüküm etmemiştir. Her şeyi sebeblere bağlayıp herkesi ne için yaratmış ise, onun sebeblerini ona kolaylaştırmıştır. Bu demek değildir ki, o hususu ona sebebiş olarak verir. Bunun için: «Çalışmaz, herkes ne için yaratılmış ise, ona muvaffak olur,» buyurulmuştur. Zorla sana yük lenen ameller ve hâllerin, akibetin hayırlı olmasına sana müjdelar. Sana dersune çalıp tekrarlama isteği galib olursa, buna, saadet önderliğine müjde bil. Bu çalışmaları tamamiyle yaparsan, ebedi saadeti bulursun. Eğer sana tembellik ve gaflet galib olursa ve kalbine, eğer ezelde benim cehaletime hükmedilmiş ise, benim çalıp tekrarlama ne fayda verir, düşüncesi geirse, kendi cehaletinin fermanını okumuş olursun. O hâldde âhireti dünyaya kıyas etmekle hiçbir zaman onderlik (imamet) dercesine ulaşmayacağına bil.

Ayet-4 kerîmede: «Hepinizin yaratıp dünyaya getirilmesi ve âhirette tekrar diriltilmesi, yalnız bir kışın yaratılması ve diriltilmesi gibidir.» (Loktân sûresi, Âyet: 28). Yine «İnsanın hayat ve ölümlü birdir,» (Câsiye sûresi, Âyet: 21) buyruldu. Bu hâlleri öğrenince, yapılan itirazların üçü de kalkar ve tevhihde karar bulur.

Bil ki, gerinatta akıl ve tevhih arasında, basiret gözünü açıp hakikatlar için hiç tenakus yoktur. Bu makam da bundan fazla uzatılmaz. Çünkü bu kitab uzun sözlerle müsalet değildir.

TEVHİD İLE İLGİLİ OLAN İKİNCİ İMAN

Bil ki, tevakkül iki çeşit imana mebnidir. Biri tevhihdir ki, anlaşıldı, ikincisi, Allah Teâlâ'ya, yaratıcı, besleyici, bütün eşyanın maliki, lütuf ve merhamet ve hikmet sahibi, insandan, tut sıvrısinek ve karıncaya kadar herşey hakkında anmenin çoçağına olandan daha çok mayetli bilmek ve onun şefikati olduğuna inanmaktır.

Nitekim hadiste gelmiştir. Bil ki, âlem ve âlemlerde olan bütün eşya, güçsüzlük, lütuf ve hikmetle, ötesinde başka ürlü bir yaratıc mülkün olmayan bir şekilde yaratılmışlardır. Eğer bütün yeryüzünün âlimleri toplansalar ve tam akıl ve idrakle araştırsalar; kâinatta bu lutan bir kü ucu, yahut bir sıvrısinek kanadı için, daha küçük, yahut daha büyük veyahut daha güzel olmalıydı, diyemezler. Herşeyin gerektiği gibi olduğuna bilirler. Çirkin olan şeyin kemâli çirkinliğindedir. Eğer çirkin olmasaydı, eksiik olup bir hikmet bulunmamış olurdu. Mecelâ: Hiç kimse güzelliğin kıymetini bilmeyip güzelliğten rahatlık bulmazdı. Zira eksiik olmasaydı, kâmil olmaz ve kâmilin kemâlden keset olması da olmazdı. Çünkü kemâl, kâmilî ve eksiği birbirine kıyas etmekle bilinir.

Nitekim dünyada baba olmazsa çocuk olmaz ve çocuk olmazsa baba olmaz. Zira bunlar birbirine mukabildir ve mukabele de iki şey arasında olur. Mukabeleye mekûl olan şeylerde ikilik olmazsa, onlar da bätıl edip ortadan kalkar. Bil ki, gerçi işlerin hikmetinin insanlara gizli olması daha iyidir; fakat kullar, Allah'ın hükümlerini hayret ve lâzıka vecihiyle olduğuna inanmamaktadırlar.

O hâlde ilerde olan hastalık, açlık, battâ küfür, günah, noksanlık, helâk, deri ve sıkıntı, her birinde bir hikmet vardır ve her biri gereği gibi olmuştur. Allah fakiri, iyiliği fakirlikte olduğu için fakir yaratmıştır. Eğer zengin olsaydı helâk olurdu. Zengin yarattığı kimsenin iyiliği zenginliktedir. Bu da tevhid gibi büyük bir deryadır. Bu derya kader sırrına bağlıdır. Kader sırrını da açıklamaya izin yoktur. Bu deryaya dalarsanız, söz çok uzar. Fakat hepimizin başı, Allah tarafından yaratılan her şeyin yerinde ve hikmetle olduğuna inanmaktadır. Bu imana tevekkülün ihtiyacı ve bağlılığı vardır.

TEVEKKÜLÜN HAKİKATI

Bil ki, tevekkül gönül hâllerinden bir hâldir ve Allah Teâlâ'nın tevhdine ve kemâl-i lûtfuna olan imanun semeresidir. Onun asıl mânası, kalbin vekile itimadı, onu sehit ve sadık bilip onunla rahat bulmasıdır. Yâni rızka gönül bağlamayıp sebeplere hâsıl olmakla üzülmeme, belki rızka kendisine ulaştıran Allah'a gönül bağlamaktır. Bu, şuna benzer ki, bir kimse bîri hakkında bir dâva açsa, o dâvanın hâlli için bir vekil gönderir. Eğer onun gönderdiği vekilin üç çeşit sıfatına inanarsa, vekile itimat edip emin olur.

O sıfatların biri, vekilin bütün hâle yollarını tam anlamıyla bilmesi; ikincisi, bildiği şeyleri açıklayabilmesi. Bu da iki şeyle olur: Kalb kuvveti ve dil fesahatidir. Çünkü bazı kimseler her şeyi bilir, fakat kalb kuvveti, yahut dil fesahati olmadığı için açıklayamaz. Üçüncüsü, vekilin müvekkile iyice acıyıp hakkını korumayı candan arzu etmesidir. Müvekkil bu üç şeye inanarsa vekilden emin olduğu için ona güvenip kendii yapacağı hileleri bırakır.

Bunun gibi «Allah bize yetiştir. O ne güzel vekildir.» (Âl-i İmrân sûresi, âyet: 173) sözünün mânasını anlayan, dünyada olan bütün varlıkların Allah Teâlâ'nın olduğuna, ondan başka fail-i mutlak olmadığına, bununla beraber onun ilim ve kudretinde asla noksanlık olmadığına ve Allah Teâlâ'nın rahmet ve inâyetinin sonsuz olduğuna inanan kimse, Allah'ın faal ve inâyetine candan güvenip hile ve tedbiri bırakır; razkın mukadder olduğunun, zamanında kendisine ulaşacağını, onun hâl ve hareketlerinin Allah'ın faal ve keremünün gerektirdiği şekilde hâsıl olacağını bilir.

Bazen insana bu yakın hâsıl olur, fakat insanın tabiatında korku galib olduğu için cesaret edemez. Zira insan yakını ile bildiği her şeye itaat etmez. Belki bazen olur ki, yakinen yarıdış bildiği şeye itaat

eder. Meselâ: Bir kimse tath yerken, birisi onu pisliğe benzetse, bunun yalan olduğunu bildiği hâlde, etkilenir ve yiyemez. Ve gene öbünün cansız ve hareketsiz olduğunu bildiği hâlde, onunla yalnız olarak bir yerde yatmaya cesaret edemez.

O hâlde, mütevekkil kimseye hem yakın kuvveti, hem de kalb kuvveti gereklidir. Böylece kalbin kararsızlığı sâhil olup rahatlık ve itimat hasıl olur. Kalpte kararsızlık olup rahatlık ve Hîmat olmadıkça mütevekkil olmaz. Çünkü tevekkül, kalbin her işte Allah'a güvenmesidir. İbrahim Halîf'in iman ve yakîni tam olduğu hâlde: «Allah'ım, ölümleri nasîl dirüttüğünü bana göster,» dedi. Allah Teâlâ: «İnanmadın mı?» buyurunca: «İnanıyorum. Fakat kalbimin rahat etmesi için istedim,» dedi. Zira başlangıçta, kalbin rahatı, his ve hayale tâbi olur. Hayâl ve his son bulunca, kalb de onlarla hasıl olan yakîne tâbi olup zahîrî mülâhazeye ihtiyacı olmaz.

TEVEKKÜLÜN DERECELERİ

Bil ki, tevekkülün üç derecesi vardır:

Birinci derecede olan: Duasına gayretli, zeki, konuşkan, cesur ve şefkatli bir vekil tutan kimse gibidir. Bu vekilinin bu hâllerine güvendiği için emin olur.

İkinci derecede olan: Çocuk gibidir. Kendine ne olursa, annesinden başka kimseyi bilmez. Acıkınca annesini çağırır. Korkunca annesine sarılır. Çünkü çocuk tabiatı budur. Bu hâl tekelîf ve ihtiyar ile olmaz. Bu tevekkül, bu işe tamamıyla daldığı için kendi tevekkülünden habersiz olan mütevekkilden sâdir olur. Fakat birincisi, tevekkülü tekelîf ve ihtiyar ile elde ettiği için, tevekkülden haberi vardır.

Üçüncü derecede bulunan: Yakıncının elindeki ölüye benzer. Kendini eseli kudretin elinde bir ölü gibi hareket etmekte görür. Bir işle karşılaşınca, onun için vekili çağırır. Yâni kendisine bir şey olursa annesini çağırır çocuk gibi olmas. Belki annesini çağırmadığı hâlde annesinin kendisini görüp yardımına koştuğuna inanan bir çocuğa benzer.

O hâlde tevekkülün birinci makamı ihtiyar ile olur. Ancak ihtiyar, vekilin âdeti ve prensibinden anlaşılan hususları hazırlamakla olur. Meselâ: Eğer vekilin âdeti, müvekkil gelip dosyayı hazırlamadan dâva açmamak ise, müvekkil bunları yerine getirmelidir. Bunları yerine getirdikten sonra onun görevi, vekilin yapacağı işi beklemektir. Sonra ne olursa, vekilden bilir ve dosyanın hazırlanmasını da vekilden bilir. Zira dosyanın hazırlanmasının gerekli olduğunu vekilin ıhtiyatıyla anlamış olur.

O hâlde tevekkülün bu makamında bulunanlar ticaret ve ziraatla el çekmez ve Allah'ım kanun ve âdeti olan zahîrî sebepleri bırakmaz. Belki bunlarla tevekkül eder, yalnız ziraat ve ticarete güvenmez, ziraat ve ticaretle maksadına kavuşmak için yalnız Allah'ım fazlına güvenir. Şöyle ki, bütün hareketlerin ve ziraat ve ticaret sebeplerinin

Allah Teâlâ'nın şevkiyle olduğunu bilip Allah'ın hâdayetini ondan yapmaya vesile fikri edip hepsini Allah'tan görür ve ondan bilir.

Mâtekim bunun izahı gelecektir. «İlâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» sözünün anlamı da budur. Çünkü insanın hareketleri, kuvvet ve kudreti kendi elinde olmayıp Allah'ın kudretinde olursa, herşeyi ondan bilir. Velhami mütevekkil, ancak işleri sebahlere bağlamayı fikrinden çıkarıp uzaklaştıran ve Allah Teâlâ'dan başka bir şeyi görmeyeceği zaman mütevekkil olur.

Tevekkülün en yüksek derecesi, Bayezid-i Bestami'nin buyurduğu derecedir. Ebû Müsa-yı Dehilî, ona tevekkül nedir? diye sordu. Bayezid: «Sen nasıl bilirsin?» dedi. Ebû Müsa dedi ki: «Büyükler derler ki, tevekkül; sağda ve solda yılanlar ve ejderhalar bile olsa, kaibinin hiç hareket etmemesidir.» Bayezid: «Bu kolaydır. Belki tevekkül cennetlikleri azabta, cennetlikleri de nimetler içinde görüp de aralarında ayırmayamaktır. Eğer ayırmayarsa, tevekkül etmiş olmaz.»

Ebû Müsa'nın beyan ettiği mâna, tevekkülün yüksek derecesidir. Tevekkül makamında korunmamak şart değildir.

Ezra Ebû Bekir (r.a.) mağarada yılan deliğine okçesini koydu. Halbuki Ebû Bekir o anda mütevekkil idi. Fakat yılanın değil, yılan yaratandan korkuyordu. Ezra Allah Teâlâ kuvvet ve hareket vermezse, yılan yerinden kopardaymaz. «İlâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» sözünün mânasına, bütün egrada mütevekkil olanlar görür. Bayezid'in buyurduğu husus ise, tevekkülün aslı olan imana hârettir. O iman çok kıymetlidir ve Allah'ın adalet, hikmet, fazl ve rahmetine olan imandır. Bu imanın mânası, Allah tarafından yaratılan her şeyin gereği gibi ve lîyaka vechiyle yaratıldığına inanmaktır. Bu itibarla azab ve rahmetin arasında ayırım yapılmaz.

MÜTEVEKKİLİN AMELLERİ

Bil ki, tevekkülde bütün makamlar üç esas üzerine kurulmuştur. İlim, hâl ve amel. İlim ile hâl beyan edildi, amel kaldı. Bazı kimseler tevekkülün, bütün işleri Allah'a havale etmek, kendi ihtiyarıyla hiç bir şey yapmamak, yani hiç çalışmamak, yararına bir şey koymamak, yılanın, akrepten, arılandan ve kurttan kaçmamak ve hastalanınca ilaç almamak olduğunu sanır. Bunların hepsi hatâdır. Çünkü hepsi şeriate aykırıdır. Oysa tevekkül şeriat üzerine kurulmuştur.

O halde tevekkül şeriate nasıl aykırı olur. Belki insanın ihtiyarı, ya mâlik olmadığı mal elde etmekte, yahut mâlik olduğunu korumakta, yahut kendisinde olmayan zararı defetmekte, yahut mevcut olan zararı kaldırmakta olur. Bunlardan her birinde tevekkülün bir hikmeti vardır. O halde bu dört mükâma mutlaka açıklamak gerekir:

Birinci makam: Mal kazanmak ve menfaatin celdi beyânındadır. Bu üç derecedir:

Birinci derece: Allah'ın koyduğu yoldur ki, bunsuz maksat hasıl olmaz. Bu itibarla bundan el çekmek, budadalık ve deâilîk olur, tevekkül olmaz. Meselâ: Bir kimsenin yemeğe el usatmayıp ağzına lokma almaması ve: «Allah Teâlâ yemeğen de beni doyurabilir, yahut yemeğe hareket verir, kendiliğinden benim ağzıma girer» demesi. Yahut evlenmeden ve cinsî münasebette bulunmadan Allah bana çocuk verir demesi tevekkül değil ahmaklık olur. Belki Allah'ın kesin âdeti olan işlerde tevekkül, sebebi bırakmakla değil, belki ilim ve hâl üdendir. İlim; sebepleri yâni eli ve eldeki güçü, yemeği, ağzı, dili ve benzerleri yaratan Allah olduğunu kesin olarak bilmektir. Hâl ise, yemeğe ve eline değil, Allah'ın fazl ve keremine güvenmelidir. Çünkü derhal eli felç olabilir ve bir kimse yemeğini gasbedebilir.

O hâlde kendinin yaratılmasında ve korunmasında kendi kuvvet ve kudretine değil, Allah'ın fazl ve keremine güvenmelidir.

İkinci derece: Etkâli kesin olmayan, fakat bazen onlar olmadan da maksadın hasıl olması mümkündür ise de, çok defa onlar olmadan maksat hasıl olmayan sebeplerdir. Meselâ: Yola giderken yanına azık almak. Bu sebepleri de bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Çünkü yolculuk için azık almak peygamberimizin ve eski büyüklerin âdetidir. Belki tevekkül yolculuk ağızına güvenmeyip —çünkü o azık elinden alınabilir— yalnız ağız yaratıp koruyan Allah'a güvenmektir. Ama azıksız yolculuğa çıkmak belki tam tevekkül olabilir. Yemek yememek gibi yarak olmaz. Çünkü yemek yememek tevekkül değildir.

Ancak bu şekilde yolculuğa çıkmak iki safatı hâiz kimse için câiz olur: Biri, bir hafta aş yürüyebilecek kudrette olmak, diğeri ise, bir maddet ot yemekle geçinilemek. Bunu yapabilirse, ummadığı yerden yemek gelinceye kadar otla geçinmelidir.

İbrahim-i Havas tevekkül sahiblerinden idi ve bu safatları hâiz idi. Yolculuğa azıksız çıkardı, fakat daima yanına iğne, makas, ip ve kova alırdı. Zira bunlar kat'i sebeplerdir. İpsiz ve kovasız kuyudan su çekilmez. Çölde de ip ve kova bulunmaz ve ezbâce yurtta olduğu zaman iğne-neden başka bir şey bu işi göremez. O hâlde bu sebeplerde tevekkül, onları terketmekle olmaz, belki tevekkül ve güven sebeplere değil, Allah'ın fazl ve keremine olmalıdır.

O hâlde bir kimse, insanların uğramadığı ve yenecek otların bulunmadığı bir mağarada oturup ben tevekkül ettim, demek baramdır. Çünkü kendini bilfiil ölüme atmış olur ve Allah'ın âdet ve yolundan dönmüş olur. Bu kimse, vekiîl, desyasız konuşmayacağını bildiği hâlde, ona desyayı (gerekli belgeleri) getirmeyen kimse gibidir.

Vaktiyle bir şehid, şehirden çıkıp bir mağaraya yerleşti ve tevekkül etti. Bir hafta riskini bekledi ve ağıktan ölüme yaklaştığı hâlde, hiç berceş ona gelmedi. O zaman peygamberine vahiy geldi ki: «O şehide söyle, İzzetim hakkı için şehre inip insanlara arasına karışmadan onun riskini vermene.» Zâhîd şehre inince, her yerden bir şey getirdiler. Bunun üzerine şehid biraz üzüldü.

Vahiy geldi ki: «Ey şahid, şahidliğinde benim kanunumu bismak mı istiyorsun? Benim, kulumun rızkını diğer kullarının eliyle vermayı doğrudan doğruya vermekten daha çok sevdiğimi biliyor musun?» Gene bunun gibi bir kimsenin şehirden bir eve girip kapıyı kilitliyerek gizlenmesi ve bu şekilde tevekkül etmesi haramdır. Zira insanın kat'i sebeplerin yolundan uzaklaşması caiz değildir. Ama kapıyı kilitlemekten tevekkül etmesi, kimse bir şeyi getirir mi diye gözü kapıda durmak ve kalifi insanlara değil, Allah'a bağılı olup ibâdet ve taatle meşgul olmak şartıyla câizdir. Kul sebepler yolundan tamamiyle sapmadıkça rızkıtan yoksun kalmayacağına inanmalıdır.

Bu makamda, «İnsan rızkından kâğıda da, rızkı onu bulur,» sözü doğrudur. Kul, «Ya Rabbi rızkımı ver,» diye dua ettiği zaman, Allah Teâlâ buyurur ki: «Ey cahil, seni yaratanın rızkını beraber yarattım. Onu sana vermemek olur mu?»

Ç hâlde tevekkül, sebeplerden uzak olmamak ve rızkını sebeplerden değil, sebepleri yaratandan bilmektir. Zira bütün insanlar, Allah'ın verdiği rızkı yerler. Fakat bazıları düşünmek aşağılığı ile, bazıları beklemek sıkıntısı ile, —meselâ: Esnafılar— gibi bazıları çalışmak yorgunluğu ile, —meselâ: San'at sahipleri gibi— ve bazıları da hürmet ve iznleli yiyorlar.

Meselâ: «Sofiler gibi. Çünkü sofiler sadece Allah Teâlâ'yı görüyorlar ve kendilerine ulaşan şeyleri yalnız ondan biliyorlar, aradıkları insanları görmüyorlar.»

Üçüncü derece: Kat'i olmadığı gibi, çoğu zamanlarda ihtiyâç duyulmayan, belki hâl ve araştırmakla ele geçebilen sebeplerdir. Bunun çalışmaya etkisi; fal, efsün, ve dağlamaların hastalığa etkisi gibidir. Resûlullah: «Tevekkül sahipleri, efsün ve dağlama yaptırmaz,» buyurdu: Çalışmaz ve şehirden çıkıp çöllerde oturur, buyurmaz. Demek ki bu makamda tevekkülün üç mertebesi vardır:

Birinci derece: Yalnız bir kimsenin anksız çöle çıkmamasıdır. Bu tevekkülün en yüksek derecesidir. Bu meritebe, uzun bir zaman aç yürüyebilen, yahut otarla geçinebilen, bir şey bulamayınca açlıktan ölmekten korkmayan ve bu şekilde ölmek hayırına olduğuna inanan kimseler için câizdir. Zira uzak götürülenlerin de anksız kalıp ölmeleri mümkündür. Daima bu ihtimaller eksik olmaz. Bu ihtimalleri düşünmekten sakınmak lâzım değildir.

İkinci meritebe: Çalışmamak ve şehirden dışarı da çıkmamak, belki bir mescidde, yahut şehrin bir köşesinde oturup ve insanlardan da bir şey beklememek, belki Allah'ın lûfuna, fazlına ve keremini beklemektir.

Üçüncü meritebe: Çalışır, fakat her işinde sünnet ve şeriatin edeblerini gösterir. Nitekim çalışma (ceh) bahsinde anlatıldı. Ve hâleden, ince tedbirlerden ve hicaretle maharet kazanmaktan sakınır. Bunun cûb sebeplere sarılırsa, efsün ve dağlama yaptırana gibi olup tevekkül sahibi olmaz.

Çalışmaktan el çekmenin, tevekkülün şartlarından olmamasının delili şudur ki, Ebû Bekir'e-Siddik tevekkül sahiplerinden idi ve tevekkulun hiçbir meritebesinden mahrum değil idi. Halîfelâğı kabûl ettikten sonra ticaret yapmak için bir kumaş parçası alıp pazar yerine gitti. Ona, «İhtisâsîlik görevini yaparken ticaret yapmak nasıl mümkün olur?» dediler. Ebû Bekir: «Kendi çocuk çocuğuma perişan edersem, başkalarına daha önce perişan ederim,» dedi.

Bunun üzerine ona Beytülmal'den gündelik tâyin ettiler. Ve o da kendini tamamenyle halîfelik görevine verdi. Demek ki çalışanların tevekkülü mala haris olmamak ve elde edilen faydayı sermayeden değil, Allah Teâlâ'dan bilmek ve kendi malını diğer müslümanların malından daha çok sevmemekle olur. Velhâsıl tevekkül zühdsuz mümkün olmaz.

Demek ki tevekkül zühdsuz şarta değildir, fakat zühdsuz tevekkülün şartıdır.

Cüneyd-i Bağdadî'nin hocası olan Ebû Haddâd tevekkül sahiplerinden idi. Der ki: «Yirmi yıl tevekkülümâ gışledim. Hergün pazarda bir dinar kazanırdım ve onun bir kırıltıyla hamama girmesdim. Belki hepsini sadaka verirdim.» Cüneyd onun huzurunda tevekkül ile ilgili şeyler konuşmazdı ve derdi ki: «Onun huzurunda kendi makamı ve hâli olan tevekkülden bahsetmeye utanırım.» Ama kendileri hamgâhta oturup da hizmetçileri dışarda dilsen sofillerin tevekkülü, çalışanın tevekkülü gibi sayıfır.

O hâlde tekkede oturmakla tevekkülün doğru olması için çok şartlar vardır. Ama hizmetçileri dışarda geçmeyip oturup razık beklemeleri tevekkülle yakın olur. Eğer haruğâh belli bir yer olursa, pazar ehli gibi olurlar ve kalblerindeki sükûnet orada oturmalarından hasıl olduğundan korkular. Eğer kalbleri o belli yere iktifat etmezse, onların tevekkülü, çalışanların tevekkülü gibi olur.

Tevekkülide esas şudur ki, tevekkül sahibi insanlara bakmamalı ve Allah'tan başka hiçbir sebebe güvenmemelidir.

Havas der ki: «İhsan'ı (a.s.) gördüm. Benimle arkadaşlık yapmaya razı oldu. Fakat ben onunla arkadaşlık yapmaktan çekindim. Çünkü kalbimde onunla rahatlık bulup ona güvenmekle tevekkülümün azalmasından korktum.»

Ahmet bin Hanbel'in ücretle tutulmuş bir hizmetçisi vardı. Talebelerine, ücretini fazla verin dedi. Hizmetçi fazlasına almada. Hizmetçi dışarı çıkınca, Ahmed talebelerine bu fazlağı arkadaşından yetiştirin, alir, dedi. Talebeleri sebebini sordular. Dedi ki: «İçeride iken kalbimde fazla vereceğimi hissettiğim için almada. Dışarı çıkınca, bu ümit kalbimden çıktı. Şimdi alir.»

Velhâsıl çalışanın tevekkülü, sermayeye değil, Allah'a güvenmekle olur. Bunun da işareti, sermayesi çalışınca, kalbi değişmeyip razıktan ümitsizlik hâli meydana gelmemektir. Zira Allah'ın fazlasına ve keremine güvendirse, sanmadığı yerden kendisine razıklar geleceğini

bilir. Gelmediği takdirde, kendi fayda ve menfaatinin bunda olduğuna inanır.

BU HÂLİ ELDE ETMENİN ÇARESİ

Bil ki, bu hâl çok kıymetlidir. Zira eysanı çalındığı, yahut bir zarara uğradığı zaman kalbi değişmeyip olduğu gibi kalan kimseler nadirdir. Fakat bu hâl imkânsız şeylerden de değildir.

O hâlide bu hâl, Allah Teâlâ'nın kemâl-i kudretine inanıp sarmaya-
s.a çok kimselerin riskine verdiğini ve çok kimselerin sermayesi de helâkine sebep olduğunu bilmek ile hasıl olur. O hâlide onun sermaye-
sinin kendisinin helâkine sebep olabileceğini düşünmelidir.

Rasûlullah buyurur ki: «Kul bazen helâkine sebep olan şeyleri arzu eder. Allah Teâlâ Arş-ı Âlâ'dan ona inâyetle nazar buyurup arzu ettiği şeyi ondan uzaklaştırır. Sabahleyin kalkınca arzu ettiği şeyin zâil olduğuna görünce üzülür ve kim bunu yapıp, sebata komşular mı, yahut ilim, yahut fâdan mı yaptı? demeye başlar. Bunun, Allah Teâlâ'nın kendisine merhametli olduğunu bilmiyor.»

Bunun için Ömer (r.a.) der ki: «Sabahleyin zengin veya fakir kalkacağına umursanmam. Çünkü hangisinin hayırlı olduğunu bilmem.»

İkinci bir çare de, fakirlik korkusunun ve kötü tahminlerin geytanın vevase ve lıvasından ileri geldiğini bilmektir.

Nitekim âyet-i kerîme: «Şeytan, siz fakirlik ihtimâli ile korkutuyor.» (Bakara sûresi, âyet: 255) buyurulmaktadır. Hak Teâlâ'nın kemâl ve keremine bu şekilde güvenmek mârîsetin kemâlihusuludur. Bilhassa kimse'nin bilmediği gizli sebeplerin varlığına da bilmelidir. Gizli sebeplerin bütününe de güvenmemeli, belki sebepleri yaratanın riski tekeffül ettiğine itimat etmelidir.

Bir tevekkül sahibi bir meccidde kaldı. O meccidin imâmı ona defalarca dedi ki, senin bir şeyin yok, çalırsan iyi olur. O kimse dedi ki: «Bir yahudî komşum vardır, her gün bana iki ekmek vermeyi tekeffül etmiştir.» İmâm: «Öyleyse senin için sağlamdır. Çalınsam da olur.» dedi. O kimse de: «Sen de imâmıñı bırak. Zira senin yanında bir yahudî'nin tekeffülü, Allah'ın tekeffülünden daha sağlam mı?» dedi. Bir meccidin imâmı da bir kimseye: «Nereden ekmeğe çalışırsın?» dedi. O kimse: «Dur! Önce senin arkanda kaldığın namazı kaza edeyim, Ondan sonra cevap vereyim.» dedi. Yani sen Allah Teâlâ'nın risklerin kefil olduğuna inanmıyorsun; o hâlide imâmıñın câiz değildir, demek istedi. Bunu deneyenler ummadıkları yerden rizıklanmışlardır. Onların, «Yeryüzünde, Allah Teâlâ'nın rizkını vermediği bir canlı yoktur.» (Hûd sûresi, âyet: 6) âyet-i kerîmesinin ifade ettiği gerçeğe imanları elbette kuvvetli idi.

Huzeyfe-i Mer'âşîye (Marâşî) İbrahim-i Edhem'den ne gibi garîb hâller gördün? diye sordular. Huzeyfe dedi ki: «Kûbe (hac) yolunda çetin açlıklar çektik. Kûbe şehrine gelince, açlıktan takatsız kal-

değim görüncə, "Ey Huzeyfe, açlıktan takatsız kalmışa benziyorsun" dedi. Ben de evet dedim. Kalem, kâğıt ve mürekkep getir, dedi. Bunları getirdim. Şunu yazdı: "Bismillâhırrahmanırrahim. Bütün hallerde maksut sensin. Herkesin işareti sanadır. Ben sana hamd ve şükrederim. Ben aç, susuz çıplak kaldım. Bu üç şey benim nasibimdir. Ben onları tekeffül etmişim. Kulun rıskını vermek ise senin nâsibindir. Sen de onu tekeffül etmişsin." Bunu yazıp elime verdi ve: "Dışarı çık. Kalbin Allah'tan başka bir şeyi görmesin ve bu kâğıdı ilk raslayacağına kimseye ver" dedi.

Huzeyfe der ki: «Dışarı çıktım ve ilk olarak deveye binmiş birisini gördüm. O kâğıdı ona verdim. Onu alıp okuyunca, elinde olmadan ağlamaya başladı ve bu kâğıdı yazan merdedir?» dedi. Mesceddedir, dedim. Bana içinde yüz altın bulunan bir kese altın verdi. Bu sırada oraya gelenlere bunun kim olduğunu sordum. Bir haristiyandır, dediler. İbrahim-i Edhem'in huzuruna gelince, o kese altını önüne koyup onları anlattım. İbrahim, keseye elini sürme. Sahibi çıldı buraya gelir, dedi. O anda haristiyân içeri girdi ve İbrahim'in ayağına kapıyıp iman getirdi.

Ebû Yakûb-ı Basri der ki, Mekk'e'de on gün aç kaldım. Açlıktan takatım kalmadı. Dışarı çıktım, yolda bir çalgam buldum; almak istedim, kalfimde: «On gündür, oruçlu ve açım. Nâsibim bir çalgam mı?» dedim. Almadım ve geri mescede geldim. Baktım, birisi kek, çeker ve badem getirip önüne koydu ve: «Denizdeydim. Bir fırtına çıktı. Adını ki, eğer selâmetle kurtulursam, bunu ilk göreceğim fakire vereceğim.» dedi. Her birinden bir avuç aldım ve gerisini sara bağladım dedim ve kendi kendine, «Senin nâsibini tahsil etmek için denizlerdeki rûzgâra emredilmişiz; sen başka yerden arıyorsun.» dedim. İmanı kuvvetlendirmek için böyle nâdir olayları okuyup inancmalıdır.

ÇOLUK ÇOCUĞU OLANIN TEVEKKÜLÜ

Bil ki, çoluk çocuğu olan kimsenin çöle çıkıp geçim sebeplerini bırakması câiz değildir. Belki çoluk çocuğu olanın tevekkülü üçüncü dereceden başka değildir ki, çalınların derecesidir. Nitekim Ebû Bekir-i Sıddık böyle yapmıştır. Zira tevekkül iki hususta yapılabilir. Birincisi, açlığa sabredip ot bile olsa eline geçen şeyle kanaat edebilmek; ikincisi, açlıktan ölmeye, kendisi için bunun hayırlı olduğuna inanmak. Çoluk çocuk buna dayanamaz. Hattâ hakikatte nefsi de çoluk çocuğu gibidir. Eğer nefsi de açlığa dayanamayıp udrup çekerse, çalışmayı bırakması câiz olmaz.

Eğer çoluk çocuğu da dayanıp tevekkülle razı olursa, çalışmayı bırakması câiz olur. Burada fark şudur ki, kendini aç kalmaya zorlaması câiz, fakat çoluk çocuğu aç kalmaya zorlaması câiz değildir. Ama imanı kâmil olup zâhid ve fakr ile meşgul olan kimsa, çalışmasa da, rızık ona ulaşır. O, rahmede olan çocuk gibidir ki, çalışmaktan âciz iken göbeğinden ona rızık ulaşır. Başka yemekleri yiyebilecek

duruma gelince, ona diğ yaratılır. Anası, babası ölüp yetim kalırsa, anasına şefkat verip güzel baktırdığı gibi, başkalarına da şefkat verip güzel baktırır. Daha önce çocuk iken ona şefkatle bakan bir annesi vardı. Herkese onun için ona havale etmişdi. Şimdi bunu yapan bu kişi vardır. Çocuk büyüyüp kemâle erişince, ona çalışma gücünü verir ve ona levanem ve ihtiyacları musallat eder. Böylece çocuk iken, bakım ve terbiyesi için annesine verilen şefkat gibi, kendisine verildiği şefkatle kendine bakar.

Zâhid kendi ihtiyaçlarından el çekip, çalışmayı bırakıp, takvâya yönelince, onun şefkati bütün kalbine dolar. Böylece bütün insanlar ona şefkat edip bu kimse Allah Teâlâ ile meşgûl olur. Herşeyin tyatını ve kıymetlisini bana vermek gerekir derler. Daha önce yalnız kendisi kendine acırken, şimdi herkes yetime acıdıkları gibi ona acımaya başlar. Ama takvâ ile meşgûl olmayıp ve çalışabildiği hâlde çalışmazsa, insanların kalbinde bu şefkat meydana gelmez.

O hâlde, bu kimseye çalışmayıp tevekkül etmek elâz değildir. Zira kendi nefsi havasına uyunca onun ihtiyaçlarını kendisi karşılamalıdır. Ama Allah'a yöneldiği zaman, yetim gibi olur.

O zaman, Allah Teâlâ insanların kalbini ona müşfik ve merhametli yapar. Bunun için hiçbir esatıfın ağıltan olduğunu göremezsin. Buna dikkat edip mülk sahibinin, memleketini nasıl düzenli ve mukemmel yarattığını gören kimse, «Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, Allah Teâlâ onun rıskını vermesin.» (Hûd süresi, âyet: 6) âyetinin anlamını müşahade etmiş olur. Bil ki, mülk sahibi, memleketini öyle düzenlemiştir ki, pek azları hariç hiç kimse ağıltan ölmez. Ölenlerin de ölmesi hayrına olduğu içindir. Yoksa çalışıp kazanmadığından dolayı değildir. Zira nice çalışıp kazananların da malını Allah alıp onları ağıltan öldürür.

Hasan-ı Basrî, bu hâlî müşahade ettiği için dedi ki, bir buğday tanesi, bir altına olsa da, bütün Basralıların benim ev efrâdım olmalarına isterim.

Vehab bin Vard der ki: «Eğer gök demânden, yer taaştan olsa ve ben kendimde rıskı kaygısını görsen, müşrik olmaktan korkarım. Zira Allah Teâlâ rıskı gökten gönderir ki, hiç kimse buna ulaşamayacağına bilsin.»

Bir grup Cüneyd-i Bağdadî'nin yanına varıp dediler ki, rıskıman arıyoruz. Cüneyd: «Nerden aradığınızı biliyor musunuz?» dedi. Allah'tan arıyoruz, dediler. Cüneyd: «Eğer siz Allah Teâlâ'nın unuttuğunu biliyorsanız, ona hatırlatınız.» dedi. Öyleyse, tevekkül edelim, bakalım nasıl olur? dediler. Cüneyd: «Dememekle tevekkül olmaz.» dedi. Peki ne yapalım? dediler. Cüneyd: «Hiç bir şey yapmayın. Hakikatte Allah'ın rıskı kefil olması kâfîdir.» Kefile yönelen kimse, mutlaka rıskı kendisine yönelir.

İkinci makam yiyecek saklamak yoluyla olan tevekküldür;

Bil ki, yalnız bir kimse bir yıllık yiyecek toplayıp saklarsa, tevekkül mertebesinden düşer. Zira gizli sebepleri bırakıp zahîrî sebeb-

lere güvenmiş olur ki, zahır' sebebler yılda bir yenilendir. Ama zararı şeylerle kanaat eden yâni doyacak kadar yiyen ve örtünacak kadar elbise giyen tevekkülüne sadık kalmış olur. Fakat havas (büyükler) der ki, kırk günlük yiyecek saklamakla tevekkül bozulmaz. Daha fazla olursa bozulur.

Sehi-i Tüsterî der ki, yiyecek saklamakla tevekkül bozulur. Bu süre ister az, ister çok olsun.

Ebü Talîb-i Mekkî der ki, yiyeceğe güvenmezse, kırk günden fazla da saklarsa tevekkül bozulmaz.

Bîr-i Hâfî'nin müridlerinden olan Hüseyin-i Mûğârenî der ki, bir gün bir fakir Bîr'in yanına geldi. Bîr bana bir avuç akçe verip bununla güzel ve nefis yemekler al, getir, dedi. Bîr'den hiç böyle şey duyulmamıştı. Yemeği getirince, Bîr onunla beraber yemek yedi. Oysa Bîr'in hiçbir kimse ile yemek yediği görülmemişti. Onlarından çok yemek arttı. O kimse artan yemekleri de toplayıp aldı, götürdü. Bu kimse bu kadar yemeği nasıl götürdü diye tuhafına gitti. Bîr: «Ey Hüseyin, bu iş senin tuhafına mı gitti?» dedi. Ben de evet dedim. Dedi ki: «Bu gelen kimse Feth-i Muvallî idi. Yemeği götürmekle bize, tevekkül sağlam olursa yiyecek saklamak zarar vermez demek istedi.» Demek ki, tevekkülün aslı, emelin (yaşam öselerinin) uzun değil, kısa olmasıdır. Bunun da delili, kendisi için yiyecek saklamamaktır. Eğer saklayıp da elindeki malı, Allah Teâlâ'nın elindeymiş gibi düşünüp ona güvenmezse, tevekkül bozulmaz. Bu anlatığımız yalnız olan kimse'nin hükmüdür.

Çocuk çocuğu olan kimse, bir yıllık yiyecek saklarsa, tevekkülü bozulmaz. Daha fazla olursa bozulur. Resûlullah çocuk çocuğu için bir yıllık yiyecek saklardı. Çünkü onların kalbi sayıftı. Ama kendisi için sabahtan akşama bir şey koymazdı. Alkoyarsa da tevekkülüne zarar gelmezdi. Çünkü yiyeceğin kendi elinde olmasıyla başkasının elinde olması arasında fark olmazdı. Fakat insanlara yol göstermek için ve çocuk çocuğunun kalbi sayıf olduğu için, bir yıllık yiyecek saklardı. Haberde gelmiştir ki, ashab-ı soffa'nın biri öldü; hırsasında iki altın buldular. Resûlullah buyurdu ki: «Kıyamet gününde bu altın o kimse için iki dağlama olacaktır.» Bu hadis-i şerifin iki mânaya ihtimali vardır: Biri, kendini tevekkül sahibî gösterip hile yaptığı için azâb yolu ile dağlama olacak. Diğeri, hile yapmamış olur; fakat yiyecek saklamak, dağlama, yüzen güzelliğine noksanlık getirdiği için onun derecesinde noksanlık olacak.

Nitekim başka bir fakir önce, Resûlullah onun hakkında: «Kıyamet gününde onun yüzü, ayın onördü gibi olacak. Eğer bir haslet olmasaydı, onun yüzü güneş gibi olurdu.» buyurdu. O haslet nedir? dediler? Resûlullah: «Kıylik elbisesini kısa ve yalız elbisesini de yaza saklardı. Size en az verilen şey yakın ile sakardır.» buyurdu. Fakat su bardağı, ibrik, sofra gibi her zaman lazım olan şeyleri saklamamış olacağı zamanda ihtilâf yoktur. Çünkü Allah'ın âdeti şudur ki, her yıl

seck ve eibise yenilenir, fakat bu malzemeler her zaman gereklidir yenilenmez.

O hâlde, Allah'ın âdetine muhalefet etmek câiz değildir. Fakat kâş nû yazlık eibise içe yaramaz. O hâlde yazlık eibiseyi kaştan saklamak, yakınısı sayıf olmasından ileri gelir.

TEVEKKÜL NASIL OLUR

Bil ki, bir kimse yiyecek saklanmadığı takdirde kalbi rahatsız olup ağzından belkiyorsa, yiyecek saklanması daha iyidir. Çünkü yiyeceksiz kalbi rahat etmez ve zikir ve fikirle meşgul olmaz. Eğer bir kimse de malı ve arazisi olmakla kalbi sükûnet buluyorsa, bunların kıymet miktarı olması daha iyidir. Zira bedeniye maksat, Allah Teâlâ'nın zikir ve fikrine dâvacak bir kalptir. Demek ki, kalblerin bazısına lünya malı zikir ve fikirden alıkoyar ve malınan hesabından huzurlu bâdet edemez. Halbuki malı olmayınca düşünce ve sıkıntısı kalmaz. Bu gibilerin malı olmaması hayırlıdır. Bazı kalbler de ancak kıfayât miktarı mal ile sâkin olur. Bu kimse için mal edinmek daha iyidir. Eğer fazla tıynet olmayınca kalb sükûnet bulmuyorsa, bu kalb müminlerin kalbi değildir. Bu itibarla bu kalb kalbleri hesaba katmayoruz.

Üçüncü makam, zararların def'i için olan sebeplerde tevekkül:

Bil ki, te'siri kat'i olan, yahut ekseri hâllerde te'siri görülen sebepleri bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Meselâ: Tevekkülü sahîbînin, hırsız girmesin diye evinin kapısını kapayıp kilitlemesi, tevekkülü bozmas. Gene hasmından sakınmak için yanında silâh, binak hayvanı ve asak bulundurmak; yahut soğuktan korunmak için palto giymek, başına bir şey sarmak tevekkülü bozmas. Ama düşünmemek gayesiyle vücudunun zararotli bulanması için sarımsak yemesi, dağlama ve efsûn gibi şeyter tevekkül ile çelişir. Fakat zâhiri sebeplerden olan bir şeyi bırakmak tevekkülün şartlarından değildir.

Bir bedevî arap Resûlullah'ın huzuruna geldi. Resûlullah ona «Deveyi ne yaptın?» buyurdu. Bedevî arap: «Serbest bırakıp tevekkül ettim.» dedi. Resûlullah: «Onu bağla, ondan sonra tevekkül et!» buyurdu. Ama bir insanın cefasına tahammül edip zararını def'etmek tevekküldür. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Kâfirlerin, mü'nâfıkların cezalarına sabret. Ben onların cezasını veririm. Onlardan kurtulmak için Allah'a tevekkül et.» Ama insanlardan olmayıp yurt hayvanlardan, yılan ve akrepten gelen enzaya sabretmek câiz değildir. Belki onu def'etmek gereklidir. Demek ki, düşmanından sakınmak için silâh taşıyan, kuvvetine ve silâhuna değil, Allah'a güvendi. zaman tevekkül sahibi olur ve gene kapısını kilitleyen kilide değil Allah'a güvendiği zaman, mütevekkil olur.

Zirâ çok kilitler vardır ki, hursuz engel olamaz. Tevekkül sahibinin alkmeti; evine gelip eşyasının çalınmış olduğunu görünce, Allah Teâlâ'nın kazaına razı olup üzülmemesi ve kapısını kilitleyip dışarı çıkınca, lisan-ı hâliyle kendi kendine: «Ben Allah'ın kazaına mâni olmak için kilit takmadım. Allah'ın âdetine riâyet için kilit tak-tım. Allahım, eğer birisini bu koruduğum maluma musallat edersen, senin hükümüne razıyım. Çünkü onu benim için mi, başkaları için mi yarattığın bilmiyorum.» demelidir.

O hâlide eğer bir kimse evinin kapısını kilitlese ve geri döndüğün-de malının çalınmış olduğunu görüp üzülse, onun faydası, tevekkül sahibi olmadığını ve nefsinin kendine sen tevekkül sahibisin demesi, sadece işve olduğunu anlamadır. Sakin olup da şikâyet etmese, te-vekkül sahibi olmasa da sabır sevâbını alır.

Eğer şikâyet edip hırızlık yapan kimseyi soruşturup araştırırsa, sabır derecesinden de düşer. Böylece ne sabredicilerden, ne de tevek-kül sahiplerinden olmadığın anlar. O hâlide sabr ve tevekkül iddiasın-dan vazgeçmek lâzım gelir. Bu da hırız sebebiyle kendisine hâsıl olan tam bir faydadır.

Sual: O kimsenin bu mala ihtiyacı olmasaydı, kapısını kilitle-mezdi. Ona muhtaç olduğu için onu kurtuyor. O hâlide çalıştığında nasıl üzülmek?

Cevap: Şunu düşünmelidir ki, Allah Teâlâ o mala kendisine ver-diği zaman, vermesi hayırlıdır ve bundan âikmeti de ona vermesidir. O mala aldığı zaman da alması hayırlıdır ve bunun âikmeti de almasıdır.

O hâlide her iki şekilde de kendisine hayır takdir ediliğine se-vinmelidir ve Allah Teâlâ'nın onun hakkında hayırlı olmayan bir şey yapmadığına, kendisinin hayrın nerde olduğunu bilmeyip bunu an-cak Allah Teâlâ'nın bildiğine inanmalıdır. Tıpkı şu hasta gibi olma-lıdır ki, babası zekâtîl bir tabiptir. Ona et ve nefis yemekler verirse, babaı bende sağlık görmese, bunu bana vermezdi diye sevinir. Et ve nefis yemekleri vermese de, bunların bana zararı olmasa menettirmezdi diye gene sevinir. Bu meritebe iman olmadıkça tevekkül olmaz. Belki tevekkül diye inandığı şey, sah olmayan bir hayâl olur.

TEVEKKÜL SAHİBİNİN EDEBİLERİ

Tevekkül sahibi kimse malını hırsızdan korurken altı edebî gö-zetmelidir:

Birinci edeb: Kapıyı kilitlerken fazla ihtimam gösterip çok yerden kilitlememeli, komşuların beklemesini istememeli ve kapıyı kolay yol-dan kilitlemelidir. Mâlik bin Dınar dışarı çıkıp raman kapıyı bir iple bağladı ve: «Eğer küpeğin girme ihtimali olmasaydı, bunu da yapmazdım.» dedi.

İkinci edeb: Evde hırsızın düşkün olduğu eşyayı bulundurmama-lıdır. Zirâ kıymetli eşya, hırsız günaha teşvik eder. Bir defa Muğire,

Mâlik bin Dînar'a bir kova gönderdi ve arkasından bir adam gönderip geri istedi ve: «Hırız çalar diye kalbime vesvese geldi.» dedi. Muğîre'nin gayesi, kendisinin vesveseden ve hırızın günahından kurtulması idi. Ebû Süleyman: «Dararı bunu duyunca: «Bu sefillerin kalblerinin zayıflığından ileri gelen bir şeydir. İnsan dünyadan zühdederse, çalıp çalmaması birdir.» Ebû Süleyman'ın bu görüşü daha tamdır. Zira zühde münâsib olan da budur.

Üçüncü edeb: Evinden dışarı çıkınca, eğer ayağına çakarlarsa helâl olsun diye niyet etmelidir. Zira hırız fakir olup ona ihtiyacı olabilir. Eğer zengin olursa, belki bu sebep ile başkasının malını çalmaz. O hâlede kendi malını başkasının malına fedâ etmekle hem hırıza, hem de müslümanlara şefkât etmiş olur. Bili ki, bu niyetle Allah'ın kazası değişmez. Fakat kendisine sadaka sevâba yazılır. Eğer çalmazsa, gene sadaka sevâba bâkidir. Nitekim hâdiste: «Bir kimse nikâhıyla buluşup tohumu esirgemese (dışarı akıtmazsa) ve çocuk olmasını niyet ederse, ister çocuk olsun, ister olmasın, onun için, Allah yolunda gazaya gidip şehid düşen bir yiğit sevâba yazılır.» Çünkü o kendisine düğeni yapmıştır. Ve eğer oğlan dünyaya geleseydi, onun ahlâk ve hayatı bunun elinde olmasdı. Belki onun sevâba sadaka tohumu saçıp niyet etmesiyle olurdu.

Dördüncü edeb: Hırız malını çaldığına üzülmemeli ve bunun kendisi için hayırlı olduğunu bilmelidir. Eğer çalınan malı Allah için fedâ edip helâl ederse, arkasına düşüp arınmamalı, geri verince almamalıdır. Gerçi alsa da kendi malıdır. Çünkü yalnız niyetiyle mülkiyetinden çıkmaz. Fakat tevekkül makamında geri almaz iyi olmaz.

İbn-i Ömer'in bir devesini çaldılar. Arayıp bulamayınca, Allah için helâl olsun dedi ve meccide gelip namazla meşgûl oldu. Birisi gelip, deve filân yerde imiş, diye haber verince, İbn-i Ömer onu almak için nalmelerini giydi, fakat «Allah için helâl olsun» dediği aklına gelince, «Eteâğfirullah» deyip yerine oturdu ve: «Ben onu Allah için helâl etmişim. Bundan sonra onun amentine yaklaşmam» dedi. Büyüklerden biri der ki, bir karaderimi rûya âleminde cennette gördüm. Fakat üzgündü. Madem cennettesin niçin üzgünsün? dedim. Dedi ki, kıyamete kadar bu üzüntü bende kalacaktır. Çünkü ilâhînde bana, cennette misli görülmemiş yüksek dereceler arzettiler. O dereceleri görürnce sevindim. O derecelere gitmek isteyince bir midâ geldi ki: «O kimseyi geri çevirin. Çünkü o dereceler yolun sonuna varanlar içindir. Bu kimse yolun sonuna varmamıştır.» Dedim ki, yolun sonuna varmak nasıl olur? Dediler ki: «Sen, filân şeyi Allah için verdim, demiştin; oysa o sözüñü başa çıkarıp bitirmedin. Eğer başa çıkarmış olsaydın, bu dereceler tam olarak sana verilirdi.» Birisi Mekke'de uyuklarken uyanınca bir kese altınını bulamada. O sırada orada büyük abidlerden birisi vardı. Onu itham etti. Abid onu evine götürüp altınını miktarını

sordu ve o kadar altın ona teslim etti. O kimse dışarı çıkmaz, yoldaşlarından birinin Mâife ile onu alıp sakladığına haber aldı. Bunun üzerine geri dönüp ahidinden aldığı altını önüne koydu. Ne kadar ısrar etseyse, ahid onu geri kabûl etmedi ve: «Ben niyetimde Allah için helâl ettim, geri almam.» dedi. Sonunda fakirlere vermesini emretti. Bunun gibi her kimse bir fakire bir ekmeğe vermek için fakirin yanına gidip onu bulamazsa, geçmiş büyükler o ekmeği geri eve götürmesini kerih görmüşler ve onu yemeği câiz görmeyip başka bir fakire vermedir, demişlerdir.

Beşinci edeb: Kendine zulmeden hürsuz beddua etmemelidir. Çünkü beddua ile hem tevekkül, hem de zühed bostur. Zira geçmiş şeye üzülen zâhid olmaz. Rab-i Haysem'in benlerce akçe değerinde bir atını çaldılar, Rabî dedi ki, kimin çaldığını gördüm; fakat sesini çıkarmadım. Dediler ki, niçin sesini çıkarmadın? Dedi ki, atı aldıkları zaman bana atılan daha sevgili bulunan manevî bir hâlediydim. Bunun üzerine atı çalana beddua ettiler. Rabî razı olmadı ve: «Beddua etmeyin. Çünkü ben onu helâl ettim.» dedi. Ulu kişilerden birine: «Sana zulüm edene beddua et.» dediler. O da: «Ö, zulmü bana değil, kendine yapmıştır. Ona o kıldük yeter. Daha fazla kötülük yapmam.» dedi. Hâdis-i Şerif'te: «Kul, kendisine zulmeden kimseye beddua edip onun hakkında kötü söylese, bütün hakları ödemiş olur. Hattâ râ-İmin hakkı da ona geçebilir.» buyurulmaktadır.

Altıncı edeb: Hürsuz bu günaha işleyip bu yûsûfün azâba düşeceğine mal sahibi üzülmeli, ona acımalıdır ve kendisinin ahlâm değil, mazlûm olduğuna ve bu noksanlığın dininde değil, malında meydana geldiğine şükretmelidir. Eğer hürsuz günah işlediğine üzülmezse, insanlara nâsihat ve teşkîl etmeyi terketmiş olur. Fudayl bin İyad, Rabî-i Hafî'nin malı çaldığında üzülüp ağladığına görünce, mal için mi ağlıyorsun? dedikten, Bîşir: «Mal için değil; fakat buna yapamı zavalıya ağlıyorum ki, kıyâmet gününde onun hüccet ve cevabı oluyacaktır.» dedi.

Dördüncü makam, hastanın tedavisinde ve vâkı olan zararın izâlesinde tevekkül:

Bil ki, ilâç üç derecedir:

Birinci derece: Te'siri kat'i olan ilâçtır. Açlığı yemek yemekle, susuzluğu su içmekle tedavi etmek ve ateşi su ile söndürmek gibi. Bu kat'i ilâçları terketmek, tevekkülden sayılmaz. Hattâ bunun gibi yerlerde tevekkül haramdır.

İkinci derece: İlâcın hastalığa te'siri kat'i olmadığı gibi, zannî de değildir. Belki te'siri muhtemeldir. Efsân, dağlama ve fal gibi. Bunları bırakmak tevekkülün şartıdır. Nitekim hadiste: «Böyle şeylere yapmamak, sebeblere fazla güvenmekten ileri gelir.» buyurulmaktadır. Bunların en kuvvetlis dağlama; ondan sonra efsân; ondan sonra da faldır ki, ona telâyîyyur (uğurlu saymak) denir.

Ölünce derece: Bu iki derecenin arasındadır. Bunun te'siri kat'i olmayıp kuvvetli zımnı dayandır. Damar kesmekle veya hacamatla kan aldirmek, meşhûl içmek ve soğuğa karşı sıcakla, sıcakla karşı soğukla tedavi olmak gibi. Bu ilaçları kullanmamak gerçî harâm değildir, fakat terk etmek de şart değildir. Bazen onları yapmak yapmamaktan hayırlıdır ve bazen de yapmamak hayırlıdır. Bu kâbil ilaçları terketmek tevekkülün şartı olmadığına delîl, Resûlullah'ın sözü ve hareketidir. Sözleri şudur ki: «Ey Allah'ın kulları, ilaç kullanın!» ve gene: «Ölümünden başka her derde ilaç vardır. Fakat bazen o ilaç bilirsiniz, bazen de bilmezlersiniz» buyurur.

Resûlullah'a, ilaç Allah'ın takdirini değiştirir mi diye sordular: «İlaç da Allah'ın mekâdderatından biridir.» buyurdu. Gene buyurdu ki: «Meleklerin yanından geçerken hükmüne hacamatla emret diye onları her topluma hama tavsiyede bulundu.» Gene buyurdu ki: «Ayun onyedisinde, ondokuzunda ve yirmi birinde hacamat yapın ki, kan galebesi silsî öldürmesin. Zira kan galebesi Allah'ın emriyle ölme sebeb olur.» Kanı bedenden dışarı çıkarmakla yılanı elbiseden dışarı çıkarmak ve yangını evden dışarı çıkarmak arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsi ölüm sebebidir. Bunları terketmek tevekkülün şartı değildir. Resûlullah buyurdu ki: «Ayun onyedinci günündeki Salı günü hacamat yapmak, bir yıllık derde devâdır.»

Bu hâdis, münkâtan rivâyet edilmiştir (yâni hâdis râvîlerinden biri terk edilip başka müttâfî alınmıştır.)

Resûlullah Sa'd bin Munza damardan kan aldırma-yı emretmiş-tir ve Hz. Aî'nin gözü ağrımuştu. Ona, bundan yeme deyip taze hurmaya ve bundan ye, deyip keşkekle pıncık pancar yaprağına işaret ettiler. Yâni Hazret-i Peygamber Subeyhi Râmi'ye: «Ey Subeyb! hurma mı yiyeceksin oysa ki gözü ağrıyor.» buyurdu. Subeyb: Ben, ağrıyan gözünden tarafından yemiyorum; öbür tarafından yiyorum, dedi. Resûlullah, cevabını duyunca gülmüşü.

Resûlullah'ın hareketlerine gelince: Her gece sürme çekerd, her ay kan aldırirdi. Ve her sene de şurup içerd. Vahiy geldiği zaman baş ağrıdığı için, kına vururdu. Bir yeri yaralandığı zaman da üzerine kına koyardı. Bazen de bîrşeyi bulamayınca üzerine toprak da koyardı. Bunun gibi rivâyetler «Tibbü'n-Nebî» adlı meşhur kitapta çoktur. Bu kitapta Resûlullah'ın tıpla ilgili hâlleri toplanmıştır.

Mûsa (a.s.) hastalandı. Benî İsrâîl dediler ki, onun ilacı ilân şey dır. Mûsa: «İlaç almam. Rabbim şifâ verir.» dedi. Sonra hastalık iyileşmeyip uzun zaman öyle kaldı. Benî İsrâîl: «Onun ilacı denenmiştir. Kullanırsan, hastalık derhâl gider.» dediler. Mûsa: «İlaç almam.» dedi. Hastalık öyle kaldı. Sonunda vahiy geldi ki: «İzzetimin hakkı için ilaç almazsan, şifâ vermem.»

Bunun üzerine Mûsa ilaç aldı ve derhâl iyileşti. Bundan Mûsa'nın kalbine bazı vesveseler düştü. Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Tevekkülünde benim hükmetimi bozmak mı istiyorsun?» İlaçlarda ya-

ratılan faydalar, hepsi bu kâbûlündendir. Yâni hepsi Allah'ın hikmetine râcidir.

Peygamberlerden biri sayıfaktan şikâyet edince, vahiy geldi ki: «Ei ye sût-ı, sayıfaktan kurtulursun.» Bunları yitince sayıfaktan kurtuldu. Bir kavim, zamanlarındın Peygamberine, çocuklarının çirkin olmasından şikâyet ettiler, Vahiy geldi ki: «Kadınları hamile İken ayva yesinler.» Böyle yaptılar. Çocukları güzel oldu. Bundan sonra hamilelik devresinde ayva, lohusalık devresinde de hurma yerlerdi.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, ölmek ve sût tokluk sebebi olduğu gibi, ilaç da şifa sebebidir. Bunların hepsi sebepleri yaratmanın tedbiridir.

Haberde gelmiştir ki; Mûsa (a.s.): «Ya Rabbi, hastalık kimdendir, şifa kimdendir?» diye sual etti. Allah Teâlâ: «İkisi de bendendir.» buyurdu. Mûsa: «O hâle tabibin işi nedir?» dedi. Allah Teâlâ: «Tabib, tabiblik sebebiyle rızıklanır ve hemm kullarının hatırını hoş eder.» buyurdu.

Demek ki bu mertebedeki tevekkül de hem bilgi, hem hâl üdür. Zîrâ ilâca değil, ilâcı yaratana güvenmelidir. Çünkü ilaç kullanıp da ölenler çoktur.

DAĞLAMÂ

Bil ki, bazı kimseler dağlamayı âdet edinmişler. Fakat dağlama, kişiyi tevekkül mertebesinden düşürür. Hatta dağlamak yasaklanmış ve efsun yasaklanmamıştır. Çünkü azaları yakmak tehlikelidir ve bîhime bile sebep olabilir. Damardan ve hacamatla kan akdirmek gibi değildir. Onun faydası da onlar gibi açık değildir. Başka bir ilaç onun yerini tutabilir.

Ömer bin Hâfise hastalandı. Dağlamak istedi. Kabul etmedi. İsrar edince, kabul etti. Der ki, «bundan önce nur görürdüm ve gayb-ıan ham sesler işitirdim ve melekler ile konuşurdum. Bana selâm verirdirdi. Bu dağlamayı yapınca, hepsi benden gizlendi.» dedi. Nace tevbe ve istiğfardan sonra, bu kerametini tekrar kendisine verildiğini Mu-tarrif bin Abdullah'a söylendi.

NEREDE İLAÇ KULLANMAMAK İYİDİR?

Bil ki, bazı hallerde ilaç kullanmamak daha iyidir ve peygamberin sünnetine de muhalif değildir. Zîrâ ilaç kullanmayan büyükler çoktur.

Sual: İlaç kullanmamak niçin gerekir?

Cevap: İlaç kullanmamak kemâl olsaydı, Resûlullah ilaç kullanmazdı.

Birinci sebep: «İlaç kullanmayan kimse, mülkûşefe âlemine vakıf olup ecâlinin yakın olduğunu anlamış olabilir. Nitekim Hz. Ebu Beki-

re: «Tabib çağırıyaydık» dediler. Ebu Bekir dedi ki, tabib beni gördü; fakat ben istediğim yapacağım, buyurdu.

İkinci sebep: Kalbi ahiret korkusuyla meşgul olduğu için, ilâç tedavisi ile uğraşmıyor. Nitekim Ebu'd-Derda'ya, hastalığın neden mütevellittir? dediler. Günahlarımdandır, dedi. Kalbin ne istiyor? dediler. Allah'ın rahmetini diliyor, dedi. Tabib çağırılmalı mı? dediler. Beni tabib hasta etti, dedi.

Genç Ebu'd-Derda'nın gözü ağrıyordu. İlaç kullanmaz mısın? dediler. Bundan daha mühim işim var, dedi. Bu, şuna benzer ki, birisini hüküm vermek için padişahın huzarına götürürken ona yemek taklif etseler, o, yemek istediğini yoktur, der. Onun bu sözü, yemek yiylene ta'n ve muhalefet olmaz, belki istigrak âlemine düşmek olur. Nitekim Sahl'e kurvetin nedir? dediler. «Hayyü Kayyumdur» dedi. Kıyamını soruyoruz, dediler. İhtidir, dedi. Gıdani soruyoruz, dediler. Gıda zikirdir, dedi. Bedene gerekli olan yemeği soruyoruz, dediler. Yaratıkları bırakın, yaratan ile meşgul olun, dedi.

Üçüncü sebep: Hastalığı mümin olur, yani iyileşmesinin ihtimali uzak olur. Bu hastanın yanında ilâcın faydası etsun gibi nadir olur. Tabî ilminde bilmeyen kimse'nin okarîyetle ilâçlara inanması böyledir. Rabi' b. Haysem der ki, ilâç kullanmak istedim. Fakat düşündüm ki, Âd, Semûd ve eski kavimler; sayısız doktorlarıyla beraber öldüler ve tab onlara fayda vermedi. Bunun için ilâçtan vazgeçtim. Bu sözden anlaşıyor ki, Rabi' tabîi zahiri sebeplerden anlamıştı.

Dördüncü sebep: Hasta, hastalıkla çıktığı sıkıntının sevabından ayrılmamak ve sabrını denemek için iyileşmek istemiyor. Hadîsle: «Allah Teâlâ kulunu belâ ile dener. Tıpkı altına ateşle denedikleri gibi» buyurulmaktadır. Bazı altınlar ateşten sağlam çıkar ve bazı altınlar da ateşten borulmuş olarak çıkar. Sahl-i Tusî'ri, başkalarına ilâç dağıtırken, kendisinin bir hastalığı vardı ve onun için ilâç yapmadı ve derdi ki: «Hastalığa razı olup oturarak namaz kılmak, sağlam olarak ayakta namaz kılmaktan üstündür.»

Beşinci sebep: Günahı çok olur da hastalığın günahlarına keffâret olması için uzamasını ister. Hadîsle: «Sıtmaya yakalanan kul, dehşetle tordan temiz olması gibi, günahlarından temiz olur.» buyurulmuştur. İsa (a.s.): «Bedeninde ve malında meydana gelen mustehab, günahı affolacağı için sevinmeyin, âlim değildir,» buyurur. Mûsa (a.s.) bir hastaya ağılayıp, «Allahım, bu kula merhamet etmez misin?» dedi. Cenab-ı Allah: «Merhamet sebebi olan bir şeyde nasıl merhamet edeyim? Zira onu hasta yapmakta günahlarına affeder ve bunlarla derecelerini yükseltiriz,» buyurdu.

Altıncı sebep: Sağlıktan serkeşlik, gaflet ve azgınlık meydana geldiğini bilip hastalık za'fiyetleyle gaflet ve serkeşlikten uzak olmak ister. Allah Teâlâ sevdiği kulunu sıkıntı ve belâ ile uyandırır. Bunun için denilmiştir ki: «Mü'min üç şeyden boş olmaz: Fakirlikten, hasta-

İhtıtan ve zilletten.» İfadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Fakirlik benim kemendimdir, Hastalık benim zindanımdır. Bunlara sevdiğilerimi sekanım.» O hâlde sağlığı, günah işlemesine sebep olan kimse-
nin sıhhat ve âfiyeti hastalıktadır. Hz. Ali, bir topluluğun şâsenip eğlendiklerini görünce, bu nedir? dedikte, bugün bayramdır, dediler. Hz. Ali, Günah işlemediğimiz gün bizim bayramımızdır, buyurdu. Büyuklerden birine, nasılsın? diye sordular. «Âfiyetteyim. Günah işlemediğin gün âfiyetlecin. Günah işlediğin gün, ondan daha büyük sıkıntı olur mu?» dedi. Derler ki, Firavın tanrılık iddiasında bulunmasının sebebi, dörtüylü yıl yapıyor da bu müddet zarfında onun başının bile ağrımadığıdır. Eğer bir saat baş ağrısaydı, bu boş iddiada bulunmazdı. Denilmiştir ki, kul bir iki kere hastalanıp da tevbe etmezse, Anrail ona der ki, mü'minin kırk gün sâkuntadan yahut hastalıktan, yahut korkudan, yahut zarardan boş kalmamı iyi değildir.

Resûlullah bir hanımla evlenmek istedi. Dediler ki, «Bu hanım hiç hasta olmamıştır.» Bunu bir meziyet sanıp söylemişlerdi. Resûlullah bu haberi duyunca, «Öyle ha, istemem,» buyurdu.

Bir gün Resûlullah baş ağrısından bahsediyorlardı. Bir çöl arabı: «Baş ağrısı nedir bilmeyorum. Ben hiç hastalık görmedim,» dedi. Resûlullah: «Senden uzak ol. Cehennemliği görmek isteyen buna baksın,» buyurdu. Hz. Ali (r.a.) «Ya Resûlallah, hiç kimse şehitlerin derecesine ulaşır mı?» dedi. Resûlullah: «Evet, günde yirmi defa ölümünü düşünen o dereceye ulaşır,» buyurdu. Şüphesiz hasta günde yirmi defadan fazla ölümünü düşünür. Bunun için de bazı kimseler hastalıklarına ilâç kullanmamışlardır. Resûlullah bu mertebeye muhtaç olmadığı için ilâç kullanmışlar. Velhâsıl zahiri sebeplerden kaçınmak tevekküle muhalefet etmek, değildir.

Ömer (r.a.) Şam'a giderken yolda, Şam'da taûn hastalığı bulundugunu haber aldı. Yanındakilerden kimisi göçelim, kimisi, kaza ve kaderden kaçmayı, dedi.

Ömer (r.a.): «Allah'ın kaderinden gene onun kaderine kaçamaz. Senin birincisi iki vadi olursa, birisi çayır - çimen ve birisi de boş ve kuru olursa, koyunlarını hangisine götürürse, takdirle götürmüş olur» dedi. Sonra Abdurrahman bin Avf'ı istedi. Abdurrahman dedi ki, Resûlullah'tan dindim ki: «Bir yerde taûn olduğunu duyarınız, oraya gitmeyin. Orada bulursanız, oradan çıkıp kaçsınız.» Ömer (r.a.), gördüğünüm, Peygamberin hadisine uygun düştüğüne şükretti. Sahâbeler topluluğu bunun üzerine ittifak ettiler. Oradan kaçmanın yasaklanması, sağlamların gitmesi hâlinde, hastaların yalnız kalıp (bakacak kimse olmadığı için) ölecekleri içindir. Hem de kirlî hava, çukurların içine te'sir etmişse, oradan kaçmak ne fayda verir? Bazı hadislerde: «Taûn'dan kaçmak, muharebede kâfirlerden kaçmak gibidir» buyurulmaktadır. Bu hastaların kalbi kırık ve onlara yemek yedirecek kimse olmayıp kızıllıkla ölecekleri bilindiği ve kaçanların kurtulma ihtimali de zayıf olduğu zamandır.

HASTALIĞI GİZLEMEK

Bil ki, hastalığı gizleyip bildirmemek tevakkülün şartlarından değil lakin de, bildirmek şikâyet olduğu için mekruhtur. Ancak bir özürlü olursa müstesnadır.

Meselâ: Tabîbe hâlini arz etmek, yahut zayıflığını bildirip cesaret ve metanetini kendinden uzaklaştırmak kasdıyla söyleyebilir. Nitekim Hz. Ali hasta iken «Nasılsun?» dediklerinde: «İyi değilim,» dedi. Oradakiler birbirlerine bakıp hayret ettiler.

Hz. Ali «Öyle, Allah'a celâdet ve metanetini mi göstereyim?» dedi. Bu sözler Hz. Ali'nin hâline çok uygundu. Çünkü o kuvvet ve azamet ile kendi âzını bilirdi. Bunun için «Ya Rabbi, sabır ihسان eyle,» diyordu.

Rasûlullah buyurur ki: «Allah'tan sıkıntı değil, âfiyet isteyiniz.» Demek ki, öfür olmadan şikâyet yoluyla hastalığını bildirmek haramdır. Şikâyet yoluyla bildirmesse câizdir. Fakat bildirmemek daha iyidir. Zira çok söyleyip şikâyet hâlini alabilir. Bunun için hastanın inimesi de yaktır. Çünkü inlemek hastalığı bildirmek olur. Şeytan, Eyyüp Peygambere, inlemesinden başka te'sir edecek bir şey bulamıca. Fudayl bin Iyad ve Vehab bin Verd; hasta oldukları zaman, kimse onların hâlini bilmesin diye kapılarını kilidilerlerdi ve: «Hasta olduğunuz zaman, hiç kimse'nin halinizi bilip hatırlamanı sermesina istemiyorum,» derlerdi.

DOKUZUNCU ASIL

SEVGİ, ŞEVEK VE RIZA

Bil ki, Allah'ın sevgi ve rızası; bütün makamların en yükseğidir. Belki bütün makamlardan gaye, Allah Teâlâ'nın sevgi ve rızasıdır. Çünkü helâk edici olan sıfatları defetmek, Allah sevgisinden alıkoyacak şeylerden kalbi temizlemek içindir. Bundan önce anlatılan min-ciyyat (kurtarımlar), kalbi temizleyen şeylerdir. Meselâ: Sabır, zühed, korku ve benzerleriyle bunlardan sonra bunların semeresi olarak meydana gelenler...

Meselâ: Şevk ve rıza gibi. Demek ki, kulun kemâl mertebesi Allah sevgisinin kalbine hakim olmasıdır. Allah sevgisinin gerçeğini bilmek o kadar zor olur ki, bazı kâfilân âlimleri onu inkâr edip demişlerdir ki: «Aynı cinsten olmayan iki kimse'den birinin diğerini sevmesi mümkün değildir.» Allah sevgisinin mâna, yalnız Allah'ın emirlerini tutup itaat etmekten başka bir şey değildir. Buna böyle düşünen, dinin aslından habersizdir. O hâlde önce Allah Teâlâ'nın muhabbetini ihbat eden delilleri beyan edip ondan sonra onun hâllerini ve hükümlerini beyan etmek daha önemlidir.

ALLAH'IN SEVGİSİNİN FAZİLETİ

Bil ki, bütün müslümanlar, Allah sevgisinin farz olduğunda ittifak halindedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah mü'minleri sever ve mü'minler de Allah'ı sever.» (Maide sûresi, âyet: 5). Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ'yı ve Resûlünü herşeyden daha çok sevmeyenle imanı tam değildir.» Resûlullah'a, «iman nedir?» diye sorduklarında: «Allah ve Resûlünü diğer şeylerden daha çok sevmektir» buyurdu. Gence buyurdu ki: «Kul, Allah Teâlâyı ve Resûlünü bütün çoluk çocuğundan, mahmuden ve bütün yaratıklardan daha çok sevmedikçe mü'min olamaz.» Allah Teâlâ tehdid olarak buyurur ki: «Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, karılarınız, sevdikleriniz, karandığınız mallar, geçersiz olmasından korktuğunuz bir ticaret, boğunuzun gidem mekender, size Allah ve Resûlünden ve onun yolundan, cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (onun azabı) gelinceye kadar bekleyin.» (Tevbe sûresi, âyet: 24).

Bir kimse Resûlullah'a, seni seviyorum, deyince: «Fakirdiğe hazır ol!» buyurdu. Allah Teâlâ'yı seviyorum, deyince: «Belhıya hazır ol!» buyurdu. Haberde gelmiştir ki: «Azrail, İbrahim Halî'nin canını almaya geldi.» İbrahim Halî: «Hiç dost destan canını alır mı?» dedi. Vahy namî oldu ki: «Hiç dost destan kavuşmak istemey mi?» İbrahim Halî bunu duyunca, Azrail'e: «Şimdi canımı al, ölümüne hazırım» dedi.

Resûlullah dünyada: «Allahım, bana sevgini ve seni sevenlerin sevgisini nasîb et» diye ve sevgini bana, susuzun soğuk suya olan sevgisinden daha sevgili et» diye dardı.

Bir çöl araba Resûlullahın hazırlanmış gelip: «Ya Resûlullah, kıyamet ne zaman kopacaktır?» diye sordu. Resûlullah: «O gün için ne hazırladın?» buyurdu. Çöl araba: «Namaz ve oruçum çok değildir, fakat Allah'ı ve Resûlünü severim.» dedi. Resûlullah: «Yarın kıyamet gündünde herkes sevdiğiyle hesaplanacaktır» buyurdu.

Ebü Bekir Sâdık: «Allahım bu sevgisini tadın, dünyadan vâsiçer ve insanlardan nefret eders» buyurdu. Hasan-ı Basrî der ki: «Allah'ı anlayan kimse mutlaka onu sever. Dünyayı anlayan kimse mutlaka ona düşman olur. Mü'min gâfil olmadıkça sevinmez. Düşündükçe üzülür.» İbn-i İsmâ'il (a.s.) zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Sıra ne oldu? diye sordu: «Allahım azabından korkusundan böyle zayıf ve güçsüz kullar» dediler.

İsmâ'il: «Allah Teâlâ mutlaka sizi azabından emin kılacaktır» buyurdu. Bunlardan daha zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Sıra ne oldu? diye sorunca, cennet arzusu bizi böyle eritip zayıflatır, dediler. İsmâ'il: Allah sizi cennete kavuşturacaktır, dedi. Bunlardan daha çok zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Ancak bunların yüzü ayra gibi parlıyordu. Sıra ne oldu? diye sordu. Allahın Sevgisi bizi böyle eritip zayıflatır, dediler.

İsa: «Siz mukarreb (Allah'a yakın) kullarsınız. Bana sizinle arkadaşlık yapmam emredildi» dedi. Sırrı-ı Sekâti der ki: «Yarın kıyamet gününde herkes Peygamberine nisbet edilerek, ey Musa'nın ümmeti, ey İsa'nın ümmeti, ey Muhammedin ümmeti diye çağırılacak. Fakat Allahın dostları, ey Allahın dostları, Allahın huzuruna gelin diye çağırılacaklar. Onlar bu mîdaya duyunca yürekleri sinelerine sığmayacak.»

Bazı peygamberlerin kitaplarında: «Allah Teâlâ ey kulum, ben seni seviyorum. Sen de âzîmde olan hakkım için beni sev, der» diye yazılıdır.

SEVGİNİN HAKİKATİ

Bil ki, Allah sevgisinin hakikati, anlaşılması güç bir şeydir. Hatta bazı kimseler daha önce de anlattığımız gibi Allah sevgisini inkâr etmişlerdir.

O halde bunu açıklamak çok mühimdir. Gerçi buradaki sözler çok ince olduğu için herkes bunu anlayamaz; fakat biz birçok misaller getirmekte onu anlamaya çalışan herkesin anlayabileceği şekilde aydınlatacağız. Önce sevginin esasını bilmek, gerekir. Sevginin manası; mîzacın güzel şeylere meylenmesidir. Bu meyil kuvvetli olursa ona aşk denir. Buğrun manası; mîzacın çirkin şeylerden nefret etmesidir. O halde güzelliğe ve çirkinliğe olmayan yerde sevgi ve buğs (düşmanlık) olmaz. Sonra güzelliğe nedir? Sevginin hakikatinin anlaşılması için önce buna bilmek gerekir.

O halde bil ki, mevcut ayya mîzaca göre üç kısma ayrılır: Birinci kısım, mîzaca uygun olur. Mîzac ona uyur, hatla onu ister. Demek ki mîzaca uygun olan şeye güzel denir.

İkinci kısım, mîzaca muvafık ve uygun değildir. Mîzaca aykırı olur. Buna da çirkin denmez. Bil ki, bir şeyi bilmekten sana güzel yahut çirkin gelmez. Bir şeyi bilmek de hisler (duyular) ve akıl ile olur. Hisler (duyular) beştir. Her birinin ayrı bir lezzeti vardır. O lezzet sebebiyle ona sevgi yerleşir. Yani mîzac ona meyleder. Göz, güzel yüzlerden, yeşillikten, akar sudan ve benzeri şeylerden lezzet alır. Görme duyusuna sahip olan herkes mutlaka bunları sever. Kulak, güzel seslerden ve çalgılardan lezzet alır. Burun, güzel kokulardan, ağır, nefis yemeklerden; el ve bütün vücut yumuşak şeylerden lezzet alır. Görme duyusuna sahip olan herkes mutlaka bunları sever. Bu duyuların hepsi hayvanlarda da vardır. Kalbe altınca bir his (duyu) vardır. Buna akıl, bastıret veya ne dersin de. Bununla insan, diğer hayvanlardan ayrılır. Diğerlerinin lezzet aldıkları şeyleri sevdiikleri gibi, bunun da hoşlandığı çeşitli anlayışlar vardır.

Resûlullah buyurur ki: «Dünyada üç şey severim: Kadımlar, güzel koku ve gözümün nuru olan namaz». Namaz daha yüksek derece beyan etti. Hayvanlar gibi kalb hallerini bilmeyen kimse, zahiri hislerden (duyulardan) başka bir şey bilmez ve namazın güzel olup se-

vilmesine inanmaz. Akli ve fikri galib olan kimse ise, hayvanların sıfatlarından uzak olur ve kalb gücüyle Cenab-ı Allahın Cemalini, onun yapılacak işlerini, zat ve sıfatlarının Cemâl ve Kemâlini görüp onları, zahir görüyle güzele, yeşillğe ve akar suya bakıp sevdiğinden daha çok sever. Hatta Cenab-ı Allahın Cemali ona açıldığı zaman, bunların lezzeti gülsine önemsiz görünür.

ALLAH SEVGİSİNİN SEBEBLERİ

Bu sebebler açıklanınca, Allah'tan başka sevilmeye layık bir şey olmadığı anlaşıpır. Bu sebebler beştir:

Birinci sebep: İnsan kendini, kendi bekasını, (devamını) ve kemalini sever. Ölümünü ise, esiyetsiz ve atapuz sadece yok olma şeklinde de olsa gene sevmey. İnsan kendi bekasını niçin sevmesin; sevgi mısaca uygunluk olmakla olur. İnsanın kendi zatına, varlık ve kemalinden daha uygun ve bekasına ve kemaline muhalif olan şeyden daha çıktın ve yakışkız ne olabilir?..

Demek ki, bunun için insan çocuğunu sever. Çünkü çocuğunun bekasını kendi bekası gibi düşünür. Çünkü insan kendi bekasından aciz olduğu için, kendi varlığına benzeyeni sever ki, aslında kendini sevmiş olur. Zira o, kendisinin ve sıfatlarının bekasına sebep olmuş olur. Akrabalarına sevmesinin sebebi, onları kendine kol, kanat sayıp onlarla kendisinde tam kuvvet ve kudret görmüş olmasındır.

İkinci sebep: Lâtuif ve İhsandır. BİR kimseye lâtuif ve İhsan eden kimse, tabiatıyla o, onu sever. Bunun için: «İhsan İhsanın (iyiliğin) kuluğudur», denilmiştir. Rasûlullah buyurur ki: «Ya Rabbi, hiçbir fakıka bana iyilik yapmak kudretini verme. Zira e zaman benim kalbim ona meyil ve muhabbet edere, buyurmuştur. Yani iyilik karşısında meylenmek tebellüfle bozulmayan tabii bir haldır. Bu da anlatıldığı gibi, hakikatte insanın kendini sevmesine raci olur. Çünkü İhsan, insanın bekasına, yahut sıfatlarının kemaline sebep olan bir husustur. Şu kadar var ki, insanın kendine sevgisi bir sebeble değil, İhsan eden kimseye İhsana içindir. Demek ki, birinci sevgi bizzat (dolayız) İkinci sevgi bilvaasta (dolaylı) dur.

Üçüncü sebep: İnsan, kendisine bir faydası olmamış olsa da, güzel ahlâk sahibini sever. Meselâ: BİR kimse garibe alım, adil, bütün halkına memnun eden bir padişah olduğuna dayarsa, tabiatıyla ister istemez ona meyleder. Gerçi hiçbir zaman oraya gidip iyiliğini görmeyeceğini de bilir.

Dördüncü sebep: İnsan, bir kimseyi güzelliğ ve cemali için sever. Ondan bir şey elde ettiğinden değil, belki yalnız onun Cemâl ve kemâlî nefs sevinidi geldiği içindir. Çünkü bir kimse şehvet ile olmazsa, güzel yâse bakabilir. Nitekim yeşillik ve akar suyu sevmesi onları yiyip içmek için değil, belki bakmaktan lezzet aldığı içindir. Güzelliğ ve Cemal nerde olursa sevilir. Eğer Allahın Cemâli bilinseydi, onun da sevilmesi mümkün ve caiz olurdu.

Beşinci sebep: İki mînaç arasında münasebet olmaktır. Zira bazı kimseler bazı kimseleri Cemal ve kemalinden dolayı sevmeyi, belki tabiatları arasındaki münasebet için sever. Bu münasebetin sebebi bazen açık olur. Meselâ: Çocuğun çocuğa, esnafın esnafa, alimin alime ve herkesin kendi cinsiyiyle münasebeti olur. Bazen münasebet gizli olur. Şöyle ki, yaratılışın aşında veya doğuş zamanında ilahî sebeplerle aralarında bir münasebet olur ki, kimse onun sırrını bilmez.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Kâhlar teşhizatlanmıyş bir ordu-
dur. Bîrbiriyle tanışıklığı olanlar, yeryüzünde bîrbiriyle âliet ederler. Bîrbiriyle tanışıklığı olmayanlar anlaşmazlar.» Tanışıklık dediğimiz, anlaşılan münasebetten ibarettir. Bunun tafsilatına kimse yapamaz.

GÜZELLİK VE CEMALİN HAKİKATI

Bil ki, basiretsiz olan hayvanların tabiatına yakın olan kimseler, zahîrî gözüyle bakmaktan başka bir şeye malik olmayıp güzelliği, yalnız yüzün beyaz ve kırmızı olmasıyla azakların bîrbiriyle mütenasib olmasından ibaret olduğunu sanırlar. Bunun neticesi, şekil ve renk güzelliğine racidir. Buna göre, şekil ve rengi olmayan şeyin güzel ve cemal sahibi olması mümkün olmaz. Bu yanlıştır. Zira aksai şahısları, bu yön güzeldir, bu ses güzeldir, bu elbise güzeldir, bu at güzeldir, bu er güzeldir, bu hağ ve tahşee güzeldir, derler.

Oysa bunların maksadı şekil ve renk ile ilgili olan güzellik değildir. Demek ki, güzellik ve cemalin manası, herşeyde mümkün olan kemalin bulunmasıdır. Herşeyin kemali ayrıdır. Yazının kemali, harflerin bîrbiriyle mütenasib olması ve diğer hususların yerli yerinde olmasıdır. Şüphesiz güzel yanına ve güzel eve bakmak, lezzet veren şeylerdir.

O halde güzellik yâne ve şekle mahsus değildir. Bunların hepsi zahîrî görüşle görülen şeylerdir. Ama bazı kimseler, bunlardaki güzellik ve cemalî kabul edip zahîrî gözüyle görmemesi mümkün olmayan şeylerde güzellik nasıl olur? diye inkâr edebilirler. Bu da cehaletten beri gelen şeylerdir. Zira biz, ilâhî kimse güzel ahlâk ve güzel mîrûrevet sahibi'dir ve ilim amel ile beraber olursa çok güzeldir ve şecâet cömertlikle bir arada çok güzeldir ve takva ile kanaat herşeyden güzeldir, deriz. Bunlar ve benzerleri meşhur sözlerdir.

Oysa bunları zahîrî göde görmek mümkün değildir. Belki akıl basiretliyle görmek mümkün olur. Rüyasetun-Nefs kitabında anlattığımız gibi, Süret iki çeşittir: Zahîrî süret, batınî süret. Güzel ahlâk, batınî süretin güzelliği olduğu için tabiatıyla kalben sevilir.

Buna delil şudur ki, bir kimsenin imam Ebû Hanîfe veya İmam-ı Şâfiî veya Hz. Ebû Bekîr'i sevmesi imkânı değildir. Nasıl imkânı olmaz ki, bu sevgi için nice kimseler mahna ve enana fedâ ederler. Bu sevgi, şekle ve sürete değildir. Çünkü sevenler onların şeklini görmüş değildir. Şimdi onların şekli toprak olmuştur. Belki bu sevgi, batınî sürete olan sevgidir. Onların batınî süretinde, ilim, takva, adalet,

hükûmet ve bunlara benzeyen şeyler vardır. Gene bunun gibi peygamberleri de bu manada severler.

Meselâ: Sıddık'ı seven, onda sadık sıfatı olduğu için seviyor. Sadık sıfatı, sözlükten ayrılmayan bir parçasıdır. Onun ne rengi, ne de şekli vardır. Bazı âlimlere göre Sadık, mekân tutucudur, bazılarına göre değildir. Hangisi olursa olsun, her iki takdirde de Sadıkın rengi ve şekli yoktur. Oysa Sıddıktan sevilen Sıddıktır. Zahirdeki et ve deri değildir.

O halde aklı olan batın cemalini inkâr etmez. Hatta batın cemalini, zahir cemalinden daha çok sever. Çünkü duvara yapılan bir resmi seven de, Peygamberlerden birini seven arasında çok fark vardır. Hatta küçük çocuklara, geçmiş sathlardan birini sevmelerini söyledikleri zaman, onun rengini, yurünü, kaşını görünü değil, belki cömertliğini, şecastini, ilim ve kudretini anlatırlar. Bir kimseyi sevmemelerini söyledikleri zaman, onun zahirini değil, batınındaki içkin huylarını anlatırlar.

Bunun için sahabe-i kiramı severler ve Ebu Cehili sevmesler. Demek ki cemalin iki kısmı vardır: Biri zahiri, diğeri de batını cemal (güzellik) dir. Batını cemal, zahiri cemal gibi ve hatta biraz akli ve irfanî olurlar için ondan da daha sevgilidir.

HAKİHATTA ALLAH'TAN BAŞKA SEVİLMETE LAYIK BİR ŞEY YOKTUR

Bil ki, bütün varlıklar içinde Allah Teâlâ'dan başka sevilmeğe layık bir şey yoktur. Başka bir şeyi seven, cehaletünden sevmiş olur. Ancak bu sevgi bir yünden Allah ile ilgili olabilir. Meselâ: Resûlullahın sevgisi, Allah Sevgisi içindir. Zira bir kimse bir kimseyi severse, onun sevgisini de sever. Demek ki, âlimleri ve takva sahiplerini sevmek de Allah'ı sevmek olur. Bu da, anlatılan sevgi sebeplerine dikkat edip tafsilatıyla öğrenmekle anlaşılır.

Birinci sebep: İnsan şüphesiz kendini ve kendi kemalini sever demiyorsa Allah Teâlâ'yı sevmek bunun zaruretindendir. Zira kendi varlığı ve kâmil safatlarının varlığı Allahın icadından ve onun faalındandır. Eğer Allahın Fazl ve keremiyle yaratılmasaydı, vücûda gelmezdi. Gene, eğer Allahın faali ve keremiyle korunulmasaydı, uzun bir zaman kalırmazdı. Ve eğer Allah Teâlânın Fazl ve keremiyle azaları mükemmel yaratılmasaydı, ondan daha eksik kimse olmazdı.

O halde neaktan kaçıp bir ağacın gölgesine sığınan kimse'nin gölgeyi sevip de ağacı sevmemesine şaşılır. Çünkü gölge ağaca bağlıdır. Kendi varlığı ve kâmil safatlarının varlığı Allah'a bağlı olurca, nasıl Allah'ı sevmes?!. Ancak bu mertebeyi bilmeyen müstesna. Demek ki Allah'ı sevmeyenlerin cahil olduklarında şüphesiz yoktur. Çünkü onun sevgisi' marifet semeresidir.

İkinci sebep: Lütuf ve ihsanını gördüğün kimse sevilir. Demek ki bu sebeple Allah'tan başkasını sevmek cehalettir. Zira ona Allah-

tan başka hiç kimse ihzan etmemiştir ve etmeye muktedir değildir. Onun kullarına olan ihsanının çeşitlerini hiç kimse sayamaz. Nitekim şukur bölümünde geçti. Ama başkasından kendisine ulaşan iyiliği de Allah'tan başkasından sanmak cemalettir. Zira hiç kimse sana bir şey veremez. Ancak emrine muhalefet edemediği bir müvekkel (görevli) gönderdiği zaman verebilir. O müvekkel onun kalbine, sana bir şey vermenin dini ve dünyevi yararlar sağlıyacağına ve böylece gayesine ulaşacağı fikrini atar. Demek ki, o müvekkel kimse hakikatte kendisine vermiş olur. Zira ahiret savahına kavuşmak için, yuhut iyi bir ad almak için seni alet yapıyor. O halde onu hakikatte sana veren, o arzu ve ihsanı görevlendirdiği için Allah Teâlâ'dır. Bunun tafsilî şükür altında beyan edilmişti.

Üçüncü sebep: İnsan, kendisine iyiliği olmasın olsa da, güzel ahlak şahabını sever. Meselâ: Garibe adil, şefkatli, hasinelerini fakirler için saklayan, memleketinde kimse kimseye zulmetmeyen bir padişahın olduğunu duyan kimse, hayatında onu görmeyeceğini ve iyiliği kendisine ulaşmayacağını bilse de, zaruri olarak tabiatı onu sever. Bu sebeble de Allah Teâlâ'dan başkasını sevmek yasaktır. Zira ihсан Allah'tan başkasından değildir. Aleme ihسان eden, Allahın İzzam ve fermanıyla eder. Bihissese insanların elindeki nimetin ne kıymetli ve itibarlı vardır?. Nimet ve ihسان; Allahın bütün mahfûkatı yaratması ve her birine lüzam olan şeyleri ve lüzam olmıyıp güzellik ve ada için olan şeyleri de vermesidir. Bu gerçeği, yer ve gök âlemini; bütü ve hayvanların tafsilâtla hallerini düşünüp onlardaki acayip işleri anlatan ve Allah Teâlâ'nın sonsuz nimet ve ihsanını bilen kimse şârk eder.

Dördüncü sebep: Bir kimseyi batını güzellik ve cemali için sevmektir. Meselâ: İmam Ebû Hanîfeyi, İmam-ı Şâfiî ve Hz. Ali'yi, Hz. Ebû Bekir'i, Hz. Ömer'i ve Allahın bütün Peygamberlerini sevmek. Bunlara olan sevginin sebebi, batını güzellik, yani ahîk güzelligi ve kâmil sıfatlarıdır. Bunun aslına dikkat edersen, üç şeye dayanır: Birincisi, ilim güzelliğidir. Çünkü ilim ve alim; şerefli oldukları için kâlblerin sevgilidir. İlim ne kadar çok ve şerefli olursa, alimdeki güzellik de o kadar çok ve şerefli olur. Bütün ilimlerin en şerefli ilâhî ilimdir. Bu ilim, meleklerin, kitapların, peygamberlerin şeriatlerinin, dünya ve ahiret nizamının ilimlerini kapsar. Sâdikların ve peygamberlerin, kâlblerin sevgilisi olmaları, bu ilmin tamamına ve kemaline sahip oldukları içindir. İkincisi, onların, nefsin salâhında, kulların salâhında ve dünyanın idaresinde ve nizamında olan iktidarlarına dayanır. Üçüncüsü, onların kötü ahîkattan, kusur ve noksanlıktan temiz ve uzak olmalarına dayanır.

Demek ki, peygamberleri ve velileri sevmek, bu sıfatlar sebebiyledir. Yoksa onların hareketleri sebebiyle değildir. Zira bu sıfatlar sebebiyle yapılmayan işler, rastgele veya gâflikle yapılan işler gâhi mekbul değildir. Bu itibarla bu sıfatlarda daha kâmil olan daha çok sevilir.

Ezher için Ebû Bekir'i-Sâdik, Ebû Hanîfe ve Şâfiî'den daha çok

sevilla ve Peygamberler de Ebû Bekir'i's-Siddik'ten daha çok sevilla. O halde üç sifata dikkat eden, Allah Teâlâ kadar sevilmeye lâyık hiç kimse olmadığına, bu sıfatlar onda bulunduğuna kadar hiç kimsede bulunmadığını anlar.

Gerek meleklerden, gerekse insanlardan eskilerin ve yenilerin bilgisinin, Allahın bilgisi yanında çok önemsiz olduğunu bilmeyen bir sağ duyu sahibi yoktur. Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz ancak ilimden pek az verildiniz» (İsrâ sûresi, âyet: 85). Hatta eğer bütün dünya bir araya gelip karuncadaki, yahut sıvrisinekteki, Allahın mukammeli için acııp ilim ve hikmetini tamamıyla anlamak isterler, anlayamazlar. Bildikleri yalnız kendilerinde yaratılan ilim miktarından fazla değildir.

Nitekim âyet-i kerimede: «Allah, insana yarattı ve ona ilim ve keşfiyi öğretti» (Rahman sûresi, âyet: 3-4) buyrulur. Bütün yaratıkların bilgisi sınırlıdır. Allahın bilgisi ise, sonsuzdur. Sınırı ilim ile sınırsız ilim arasında ne münasebet vardır. Yaratıkların ilmi Allah'tandır. Hatta bütün âlem ondadır. Fakat Allah'ın ilmi yaratıklardan değildir. Kudrete bakarsan, o da sevgilidir.

Çünkü Hz. Ali şecaati sebebiyle, sevilla, Hz. Ömer idaresi sebebiyle sevilla. İdare de bir nevi kudrettir.

Oysa bütün âlemin kudreti Allah Teâlâ'nın kudreti yanında önemsiz bir zerreden daha aşağıdır. Belki bütün âlem, Allahın kudret verdiği şeyleri yapmaktan acıdır. Zira onları, bir sıvrisinek onlardan bir şey aldığı zaman, Allahın kudreti olmadan onu geri alamayıp aciz kalacak şekilde yaratmıştır. Demek ki Allahın kudreti sonsuzdur. Yer, gök, insan, cin, hayvan ve bitkilerdeki kudreti sonsuzdur. Yer, gök, insan, cin, hayvan ve bitkilerdeki kudreti onun sonsuz kudretinin bir eseridir. Bunlardan başka daha nice sonsuz işlere kadirdir. İken, kudret sebebiyle ondan başkasını sevmek nasıl caiz olur? Nemin ve bütün kusurlardan temiz ve uzak olma sıfatı ise, insana nazı mümkündür olur? Onun noksanlığı, herşeyden önce kuldur, varlığı kendi zatıyla değildir. Yarıktır, yarıdana muhtaçtır. Bundan başka cahildir, kendi için bilmiyor. Başka şeyleri bilmek nerde kaldı?! Onun beynindeki damarlardan birine bir şey dursa, deli olur ve ne olduğunu da bilmez.

Bazen onun ilmi yanında dururken ondan haberi olmaz. Eğer onun acizliği ve cehaleti ne kadar olduğu hesaplanırsa, onun ilmi ve kudreti onlara göre eksik ve basit kalır. Süddik ve peygamber de olsa, bu böyledir. Demek ki, temiz ve münazzeh olan, Allahın zâtıdır. Onun ilminin sınırı yoktur. Cehalet budanıklığının onunla ilgisi yoktur. Kudreti öyle mukemmeldir ki, yedi kat gök ve yedi kat yer onun Kabası kudretindedir. Eğer yerleri ve gökleri tamamen yok etse, onun ululuğuna ve padişahlığına zerre kadar noksanlık gelmez ve bir anda yüzbin âlemi yaratmak dilesse, yaratabilir. Bununla beraber onun azameti bir zerre artmaz. Çünkü artış kabul etmez. Kusur ve noksanlıklar-

dan temiz ve uzaktır. Yokluk onun zâtına ve sıfatına yol bulamaz. Belki onun hakkında noksanlık asla mümkün değildir.

O halde Allah Teâlâ'yı sevmeyip başka bir şeyi sevmek gayet cehaletten beri gelir. Allah Teâlâ'yı, ilim, kudret, kemal ve tam nezihlik için sevmek, İhsan sebebiyle sevmekten daha üstün ve daha güzeldir. Zira İhsan sebebiyle olan sevgi, nimetin artması ve ekilmesiyle artar ve eksilir. Zât ve sıfatların kemali sebebiyle olan sevgi istikrarlı olup ilâhî aşk her zaman kâmil olur.

Bunu niçin Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Beni en çok seven kulların, korku veya mevki için bana ibadet eden değil, sıfatlarının kemali için ve rububiyetinin hakkına edâ etmek için ibadet edenlerdir.» Zebur da: «Bana cennet ve cehennem için ibadet eden değil, sıfatlarının kemali için rububiyetinin hakkına edâ için ibadet eden kul gereklidir. Eğer cennet ve cehennemi yaratmasaydım, ibadete lâyık olamaz mı İlim» buyurulmuştur.

Beşinci sebep: Mîzâncar arasındaki münasebet için olan sevgidir, denilmiştir. Bî ki, insanın da Allah Teâlâ ile münasebeti vardır: «Ey Habîbim de ki, rûh Rabbîmin içidir» (İsrâ sûresi, âyet: 85) âyetiyle; «Allah Teâlâ Adem'i kendi sûretinde yaratmıştı» hadisi bu münasebete işaretir.

Gene: «Kulların bana öyle yaklaşıp ki, onların kulağı, gözü ve dil eharum.» Kudsi hadisi de bu gerçeği bildirir.

Gene haberde gelmiştir ki, Cenab-ı Allah: «Ben hastalandım; halimi sormadın. Ey Mûsa!» Mûsa (a.s.): «Ya Rabbi, sen bütün âlemin ilâhısn. Nasıl hastalandın?» deyince, Allah Teâlâ: «Benim filan kulum hastalandı. Eğer onun halini soraysın, benim halimi sormaz gibi olurdu.» buyardı. Cenab-ı Allah ile Adem'in sûretinin münasebetini kitaben bağında bir miktar anlatmıştık. Kalan hususları bu kitapta anlatmak caiz olmaz. Zira insanlar bunu anlayamaz. Hatta birçok zeki insanlar bile bu yolda sürçüp basma teşbih yoluna gidip bunun zahır sûretten başka olmadığını iddia ettiler. Bazı da hulûl ve itihad yoluna gittiler. Hulûl ve itihadın anlaşılması zaten hepsinden zordur.

Maksadımız, sevginin sebepleri tafsilatlı olarak anlaşılınca, Allah'tan başka sevilmeye lâyık hiç kimse olmadığı ve başkasını sevmek cehalet olduğu anlaşılır. Burada kelimelerin ahmaklığı anlaşılır.

Çünkü derler ki: «Bir cinsin başka bir cinsle sevmesi mümkün değildir. Allah Teâlâ bütün cinslerin olmayınca onu sevmek mümkün olmaz. O halde Allah'ı sevmek onun emrine itaat etmekten başka şeyle olmaz.» Bu zavallı ahmaklar sevgiden şöhvetle ilgili olan sevgiden başka bir şey anlamamışlardır.

Mevelâ: Kadunkara olan sevgi cinsiyet şöhvetinin icabı olduğunda şübhe yoktur. Ama anlatığımız Allah sevgisinden maksat mânevi cemal ve kemâldir, sûretle ilgili aynı cinsten olma sevgisi, değil-

dir. Zira Peygamberleri sevenler, onların da kendileri gibi, yüzeri, gözleri, elleri ve ayakları olduğu için değildir. Belki onlarla manevî münasebetleri olduğu içindir. Çünkü onlar da, kendileri gibi diri, alim, itadeli, konuşan, duyan ve gören kimselerdir.

Fakat bu sıfatlar, onlarda daha mükemmeldir. İşte bu münasebet, Allah Teklik ile insan arasında da vardır. Fakat sıfatlar arasındaki fark sonucudur. Kemâl mertebesi ne kadar yüksek olursa, o kadar sevginin kasintıyla uğramadan kuvvetlenmesine sebep olur. Zaten herkes kulun bu merteye Allah ile münasebeti olduğunu kabul eder. Gerçi hiç kimse, münasebetin sırrını ve hakikatini: «Allah, Ademi kendi süretinde yarattı» hadisinin haber verdiği şekilde layıkıyla anlayamaz.

ALLAHIN CEMALINI GÖRMEK KADAR LEZZETLİ BİR ŞEY YOKTUR

Bü ki, bütün müslümanlar, Allahın Cemalini görenenin her şeyden lezzetli olduğunu söylüyorlarsa da, onlara, şekli, rengi ve yonlu olmayan bir şeyin cemalini görmenin lezzeti nasıldır? diye bu lezzetin gerçeği sorulursa, buna cevap veremezler. Fakat şeriat emr-i ilahî için inkâr edemezler. Ama içlerinden buna karp şevk duymuyorlar. Zira bililmeyen bir şeye karp şevk duymak nasıl mümkün olur? Bu sırrın hakikatini bu kitapta anlatmak zor ise de, bir nesl şarhla oraya buraya tarif edelim. Bü ki, Cemâlin lezzetini idrâk etmek dört asla mebnedir:

Birincisi, kalbin rahata, Allah'ın marifetiyle olduğu bilinmelidir.

İkincisi, kalbteki ilim ve marifet lezzetinin bedendeki mahabbet (hüsedilenler) lezzetinden daha kuvvetli olduğu bilinmelidir.

Üçüncüsü, Allah'ın marifeti, kendisinden başka herşeyin marifetinden daha iyi ve daha lîyk olduğu bilinmelidir.

Dördüncüsü, görme lezzetinin marifet lezzetinden daha kuvvetli ve daha çok olduğu bilinmelidir. Bütün bunlar anlaşılınca, marîri olarak Hakkın cemalini görmek her şeyden lezzetli ve güzel olduğu anlaşılır.

Birinci asıl: Kalbin rahata marifettedir ve marifetten kalbe lezzet hasıl olur, denilmişti. Bü ki, insanda yaratılan kuvvetlerin herbirisi ayrı bir iş içindir. O kuvvetlerin arzuları, kendileri için yaratıldıkları işlerdir. Onun lezzet ve rahata, arzusu olan şeylerde dir. Meselâ: Kızgınlık kuvveti, galebe ve intikam için yaratılmıştır. Demek ki kızgınlığın lezzeti, intikam almaktır. Duyuma görme ve başka kuvvetleri de buna kıyasla, Zira onların herbirinin bir lezzeti vardır ve o lezzetler birbirinden farklıdır. Meselâ dokunma lezzeti göze lezzetinden farklıdır. Bundan başka haddizatında kuvvet ve sağılıkta da birbirinden farklıdır.

Meselâ: Gözün güzel yüzden aldığı lezzet, burnun güzel kokudan aldığı lezzetten daha kuvvetlidir. Bu şekilde insanın kalbünde de,

Akl veya nur denilen bir kuvvet yaratılmıştır. Bu kuvvet, marifet için ve hisle anlaşılmayan, meselâ görülmeyen ve işitilmeyen şeyleri idrâk etmek için yaratılmıştır. Demek ki, akıl kuvvetinin tabiatı da onları idrâk etmektir. Lezzeti de onları anlayıp ayırd etmektedir.

Meselâ: Akıl, bu âlemin sonradan yaratıldığını, bu âlemin, her şeyin muhtaç olduğu, düzenleyici, hikmet sahibi ve kudretli bir yapıcısı olduğunu bilmek için, gene o kudretli yaratıcının diğer sıfatlarına ve yaratıklarındaki his ve hayale gelmeyen hikmetlerini idrâk etmek için yaratılmıştır. Bu akıl kuvvetiyle daha nice ince işleri idrâk edip meydana çıkarmalıdır.

Meselâ: Konuşmak, yazı yazmak, hendese (geometri) ve daha nice nice ilimleri ihdas etmek gibi. Akıl kuvveti ki, bir kimseyi bunların bir kısmını bilmekle övse, zevir, neçlenir. Bunları bilmez deseler, üslûd. Kendi kemâlini bunları bilmekte sanır. Meselâ: Satranç oynayan bilen kimse, oynayanlara yanında olursa, ona nekadâ söyleme deseler ve şartlar ileri sürseler, gene dayanamaz. O, aşağı ilmin lezzetiyle sabırsızlanıp onunla övünür.

O halde Allahın sıfatı olan ilminden nasıl lezzet bulup övünmesin. Kemâl kadar insanın hoşuna giden bir şey yoktur. Allah Teâlâ'nın sıfatıyla hasıl olan kemâlden daha büyük kemâl nasıl olur? Demek ki bu asıldan anlaşıldı ki, beden ve bedendeki azaların nasibi olmaksızın kâlbde marifetten lezzet ve rahat hasıl olur.

İkinci aşık: Kalbde olan marifet lezzeti, bedende olan mahûsat (hissedilenler) ve şehvetlerin lezzetinden daha kuvvetlidir. Şu delil ile ki, satranç oynayan bütün gün yemek yemeyebilir. Ona, yemek ye, deseler, satranç bırakıp yemek yemez. Bundan anlaşıyor ki, satranç oynayıp galib olmak lezzeti, yemek lezzetinden daha fazladır. Çünkü satranç tercih etmesi buna gösterir. Bir şeyde olan lezzetin daha kuvvetli olmasının alâmeti, ikinci bir şeyle bir araya geldiğinde onun tercih edilmesidir. Bu anlaşıncu, bil ki, fazla akıllı olan kimsenin eç kuvvetlerinin lezzeti daha fazla olur.

Akıllı bir kimseyi, badem helvası ile tavuk kızartması ve düğmanı yenip reis olmak arasında muhayyer bırakırsalar, zafer ve reislîği seçip nefis yemeklerin lezzetinden vazgeçer. Ancak benüz öğünlaşıp kemaline ermemiş çocuklarla yaratılışında noksanlık olup aklı az olan kimseler hariç. Kendisinde yemek arzusuyla diğer arzular yaratılan kimsenin reislik arzusunu öne almasından, onda mevki ve reislik lezzetinin daha kuvvetli olduğunu anlarız. Bunun gibi, alimin de besap (matematik) ilminden, yahut top ilminden, yahut şeriat ilminden veyahut bunlara benzeri ilimlerden lezzet bulması daha kuvvetli olur. Eğer ilminde noksanlık olmazsa, ilim lezzetini diğer lezzetlerden önde tutar. Hatta buna reislik ve hükümetten (hükmetmekten) bile önde tutar. Ancak ilminde noksanlık olup onun lezzetini tam almamış olanlar müstesna.

O halde bundan anlaşıyor ki, ilim ve marifet lezzeti diğer lezzetlerden üstündür. Ancak bu, noksan olmayan ve ilim arzusu yanın

da diğer arzuları da olan kimseye göredir. Fakat çocuğun ceviz oynama lezzetini cinsel münasebet, yahut realsik lezzetinden tatın tutması, şüphesiz onun noksanlığındandır. Zira onda cinsel münasebet ve realsik lezzeti henüz vücut bulmamıştır. Çünkü banlar vücut buldukları zaman, onları bütün arzuların önde tutar.

Üçüncü asıl: Allah Teâlâ'nın marifeti, diğer marifetlerden daha güzeldir. Çünkü haddizatında marifetin güzel olduğu mahumdur. Bunun derecelerinin değişik olup bazı bazısından güzel olduğu da şüphe yoktur. Mahum (bilinen şey) ne kadar noksanlıktan münezze olup daha üstün olursa, onun ilmi de o kadar güzel olur.

Mazîl: Satrancı irad etmek ilmi, onu oynamak ilminden daha güzeldir. Muhakeme, idare, hükümet ve vezirlik ilimleri; ziraat, terzilik ilminden daha güzeldir. Şariat hükümlerinin ve inceliklerinin ilmi, astronomî, lügat ilimlerinden daha güzeldir. Vezirlik sırlarını bilmek, sanâat sırlarını bilmekten daha güzeldir. Demek ki, mahum (bilinen şey) ne kadar şerefli olursa, ilmi de o kadar lezzetli olur.

O halde dikkat et, yer, gök ve bütün kâinatın yaratıcısından daha şerefli, daha muazzam ve daha mükkemmel bir zat var mıdır? Çünkü bütün Kemâl ve Cemalin yaratıcısı odur. Hiçbir padişahın, memleketinde hakimiyet ve idaresi, onun yerde, gökte dünya ve ahiretteki hakimiyet ve idaresi gibi olamaz. Ve Cenab-ı Allah gibi güzel ve mükkemmel bir zat yoktur.

O halde, hiçbir şeyin cemalini görmek, Allahın cemalini görmek kadar lezzetli ve güzel olmasi mümkün değildir. Ve hiçbir memleketin (mülkün) sır ve incelikleri, Allahın mülkünün sır ve incelikleri gibi güzel ve iyi olamaz.

Demek ki, bundan anlaşılıyor ki, Allahın zât ve sıfatlarının marifeti diğer marifetlerden üstündür. Çünkü bu marifetin malumu (bilineni) diğer marifetlerden şerefli ve üstündür. Hatta bu marifetten başka marifetlere üstün ve şerefli demek bile hatadır. Zira Allahın marifetiyle karşılaştırıldığı zaman, hiçbir marifette şerefi kalmaz ki, ondan daha şereflidir demeye yol olsun.

Arif-i bâliah (Arif) olan kimse, bu dünyada «genişliği gökler ve yer kadare» (Âl-i İmran sûresi, âyet: 133) olan cennettedir. Hatta göklerden ve yerden de geniştir. Zira bunların genişlik ve uzunluğunun sınırı vardır. Marifet meydanının ise asla sonu yoktur. Gök ve yerin ucu vardır. Fakat ariflerin seyrettikleri bahçenin ucu yoktur. Marifet bahçesinin meyvaları kısıtlısiz ve devamlıdır. «Şâkkunlan yakındır» (Hakka sûresi, âyet: 23) âyeti, marifet bahçesinin meyvasına iştâktir. Zira kişiye kendisinde olan şeyden daha yakın ne olur? Çekişmenin, kin ve hasedin marifet bahçesinde yeri yoktur. O bahçede ne kadar marifet ehli toplanarak derlik, çökünmez, bî'âkıta daha da geniş olur.

Dördüncü asıl: Müşahade (görmek) lezzetli, marifet (bilmek) lezzetinden daha fazladır. Zira ilim için tasarılanan şey iki çeşittir. Biri renk ve şekil gibi hayule gölen şeylerdir. Diğer, akıllı tasavvur ettiği,

fakat his ve hayale gelmeyen şeylerdir. Allahın sıfatları böyledir. Hatta senin sıfatlarından bazıları da hayale gelen şeyler değildir. Kudret, ilim ve irade gibi. Bunların keyfiyeti olmadığı için hayale gelmezler, fakat akıl bunları anlar. Hayale gelen herşeyin idrakı iki derecedir:

Birincisi, bir şeyin hayale gelmesi, onu görmek mertebesinde olan idraktır. Bu eksiktir.

İkincisi de bilfiil görülmek sûretıyla olan idraktır. Bu, daha mükemmeldir.

O halde sevgiliyi görmekteki lezzet, hayaldeki lezzetten daha yüksektir. Bu da görülen sûretin hayal edilen sûretin başkası olup ondan daha güzel olduğu için değildir. Çünkü bu sûret onun aynıdır. Belki ortam daha açık olduğu içindir.

Nitekim kuşluk vaktinde güneşi görmenin lezzeti, doğarken olan görmemenin lezzetinden daha fazladır. Bu da doğarken ayrı bir şekilde ve kuşluk vaktinde ayrı bir şekilde olduğu için değildir. Belki kuşluk vaktinde daha açık ve parlak olduğu içindir. Bunun gibi hayale gelmeyip yalnız akla anlaşılan şey de iki derecedir:

Birincisine marifet denir. Otuzünde bir derece daha vardır ki, ona müşahade denir. Müşahade derecesinin, marifetin yanında açıklığı, zahur gölün, hayalin yanındaki açıklığı gibidir. Ve nitekim gözkapığı, görmeye manidir, fakat hayal etmeye mani değildir. Göz kapığı kalkmadan görmek mümkün değildir. Bunun gibi, insanların, su ve topraktan meydana gelen bedene alâkası ve dünya arzularıyla ilgilenmesi müşahadeye mani olup marifete mani değildir. Bedene olan alâka ve arzularla ilgilenme kalkmadan Allahın cemâlini görmek mümkün değildir.

Bunun için Allah Teâlâ Mûsa (a.s.) ya: «Bu dünyada beni göremezsin.» buyurdu. O halde müşahade tam ve mükemmel olunca, onun lezzeti daha fazla olur. Tıpkı zahir görünün lezzeti hayalden fazla olduğu gibi. Hakikat şudur ki, Allahın Cemâlini görmek dünyada olan marifettir. Ancak öbür dünyada başka bir sıfata ve şekle girmesiyle görülebilir ve aklî hall ortadan kalkar. Nitekim nutfе (menî) ıskî halinden çıkıp insan olur ve hurma tohumu kemâle erişip yüksek ağaç olur.

O halde bu değişiklik ile marifet gayet açık ve aydınlık olduğu için ona müşahade denir. Zira müşahade idrâkın kemalinden ibarettir. Bu marifetten sonra hasıl olan idrâk da marifetin kemalidir. Bunun için bu dünyada marifet yön ve mahâl istemediği gibi müşahade de yön ve mahâl istemez. Demek ki, müşahadenin tohumu marifettir. Marifetli olmayan herkes ebedî olarak müşahadeden ayrı kalır. Tıpkı tıfumu olmanın ekini olmayaacağı gibi. Marifetli mükemmel olanın müşahadesi de mükemmel olur.

O halde herkesin müşahade ve müşahadenin lezzetinde eşit olduğuna sanma. Belki herkesin müşahadesi ve lezzeti marifet miktarı kadar olur.

Hadis-i garîf: «Allah Teâlâ insanlara umumî olarak Hz. Ebû Bekir'e de, hususî olarak tecellî edere, buyurulmaktadır. Bu, yalnız Ebû Bekir'in müşahedesi olup başkasının olmadığı anlamında değildir. Belki Ebu Bekir'in müşahede ettiğini, başkaları, müşahede etmez. O müşahede ona mahsustur, demektir. Çünkü o müşahedenin tohumu, başkasının ulaşamadığı bir marifettir.

O halde Hz. Ebu Bekir'in üstünlüğü namaz ve orucunun çokluğu ile değildir. Belki kalbinde bulunan bir sır içlidir. O da müşahedenin tohumu olan bir çeşit marifet sırrıdır ve onun semeresi de kendisine mahsustur. O halde Allah Teâlâ'nın sıta bir olduğu halde insanların onun cemâlini görmedeki değişik dereceleri, bir şeyin birkaç aynada değişik şekilde görünmesi gibidir ki, bazı küçük, bazı büyük, bazı aydınlık, bazı karanlık, bazı eğri ve bazı doğru görünür. Eğri bir şekilde görünür ve güzel sürete çirkin görünür. Güzel sürette güzellik değil, çirkinlik görünür. Kalb aynasının lezzet ve rahatlık bulduğu şeyler, ona em ve üslûlî verir.

Peygamberlerin, alimlerin muhib ve mütekkillerin kavuştuıkları lezzete, herkesin kavuşacağını sanama. Ama Allah sevgisinin galib olduğu arif de arif olmayan arasındaki fark, yalnız lezzette olur, müşahedede olmaz. Çünkü ikisi de aynı görür. Zira tohum marifettir, marifet ise, her ikisinde de eşittir. Ancak onlar şu iki kimseye benzer ki, gözlerinin nuru, görmesi aynı olup güzel bir sürete bakarlar. Ancak onların biri aşkıdır, diğeri aşk değildir. Muhakkak aşkın lezzeti fazla olur. İkisi de aşk olursa, aşk fazla olanın lezzeti de fazla olur.

O halde tam saadet olan müşahedeye marifet kâfi değildir. Belki Allah sevgisi de gereklidir. Allah sevgisi de kalbi, dünya sevgisinden temizlenmekle olur. Kalbin dünya sevgisinden temizlenmesi ise zühdi ve takvadan başka bir şeyle olmaz. O halde arif ve şahid olan kimsenin lezzeti daha mükerremel olur.

MARİFET VE MÜŞAHEDE LEZZETİ

Eğer, görme lezzeti, marifet lezzeti cinsinden ise, tam bir lezzet değildir. diye sorarsan, şu söz marifetten habersizliğin neticesidir. Çünkü eğer marifetten haberdar olsaydın elbette onun lezzetini görürdün. Fakat bil ki bir kitaptan birkaç deyim ve metin tahsil ettin samp onun adını marifet koyuyorsun. Bil ki bundan hiçbir zaman marifet lezzetini bulamazsın. Nitekim tarhanaya hadem helvası adına verisen, onu yemekle, helva lezzetini bulamazsın. Ama hakiki marifetin zevkini tattırır olan kimse, onda öyle bir lezzet bulur ki, eğer ona bu dünyada cennetle yaşamasına arz etseler, marifeti cennetten daha çok sever ve ona değişmez. Nitekim akıllı kimse saltanat lezzetini mude ve forç lezzetinden üstün tutar. Fakat marifet lezzeti ne kadar büyük ve de, müşahade lezzeti yanında bir şey değildir.

Bu mertebe ancak misal getirmekle anlaşıpır: Meselâ: Bir aşığı farzet ki, sabahan alaca karandığında ve aşkı sayıp olup şehveti noksan iken, sevgilisine bakıyor ve bu anda onun kaftanı içinde akrep-ler ve arılar olup onu ısırır ve inciteler ve başka bir iş ile de meşgul olup, yahut bir şeyden korkuyor ve ihtiyatî tedbir alıyor ise, şüphesiz bu halde onun lezzeti zayıf olur.

Sonra birden güneş parlayıp âlemi tamamıyla aydınlatırsa ve aşkın aşkı ve ıstahı tam olup kalbinden korku ve ihtiyat kalksa ve o akrep ve arıların yara ve zahmetinden kurtulsa, şüphesiz onun lezzeti daha büyük olur ve önceki lezzetle bu lezzetin münasebeti kalmaz. Artı olanların hali de böyledir. Karanlık dediğimiz bu dünyada olan marifetin zayıflığına misaldir. Sonki perdenin arkasından bakılmaktadır. Aşk ve sevginin zayıflığı, insanların bu dünyada olan noksanlığından ibarettir.

Çünkü aşk heriz kemâle erişmemiştir. Akrep ve arı dediğimiz dünya şehvetleri ve dünyada olan gam, keder, sıkıntı ve acıların misalidir. Çünkü bunların hepî marifetin lezzetini bolar. Korku ve meşgale; geçirme endişesine misaldir ki, bunların tamamı düinde zail olur ve aşk ve sevgi kuvvetlenir, müşahede tamam olur. Gıllilik aşkâ-reye tabeçdili eder ve dünya meşgalesinin gam ve kederi batar. Bunun için bu lezzet, marifetten fazla olmasa da gayet mükemmel olur. Aş olan kimse için yemek yemenin lezzetiyle onun kokusunun lezzeti arasında münasebet olmadığı gibi, marifet lezzetiyle müşahede lezzeti arasında da münasebet yoktur.

MÜŞAHEDENİN ESASI

Eğer, marifet kalb ile görme ise, müşahede de göze olur. O halde marifet nasıl müşahede olur? diye sorarsın, deriz ki, müşahedeye görme denilmesi, müşahedenin göze olmasından değildir. Belki marifet kemâle eriştiği içindir. Eğer görmek ve müşahede alında yaratılseydi, gene müşahede olurdu.

O halde müşahedeyi göze tahsis etmek lüzumsuz bir şeydir. Belki ki görme kailnessi şariatte geçtiği zaman zahir göz akta geldiği için, ahirette de zahir gözün ondan nasibi olduğuna inanmak gerekir Şunu da bil ki ahiret gözü zahir gözü gibi değildir. Çünkü zahir gözün yone (cihete) ihtiyacı vardır. Yönsüz (cihetsiz) görmez. Ahiret gözünün yone (cihete) ihtiyacı olmaz. Cahil olan kimseye bundan bahsetmek doğru olmaz. Zira bu, cahilin kuvvet ve kudretinin erişebileceği oir derece değildir.

Zira ustalık maymun işi değildir. Yalnız Fıkıh, Hadis ve Tefsir ilimlerini öğrenmek sıkıntısını çekenden de bu manada cabıldırler, bu husus onların da işi değildir. Hatta Keşfen ilmini öğrenmek sıkıntısı-

na çökenler de bu manada cahildirler. Kelâm âlîmleri, cahillerin itikadının belâğısıdır. Neye inanmış ise, deliller onu o itikat üzere korur ve bid'atçıların gerrini ondan defeder. Bu hususları, Cedel (münazara) yoluyla öğrenirler. Ama Şûûr marifet veilliktir ve onun ehli başka bir gruptur. Bu şââler bu kitaba uygun olmadığı için, bu kadariyle yetinmek daha iyi olur.

MARİFET LEZZETLERİNİ ELDE ETMEK

Eğer denirse ki: «Marifet lezzeti yanında cennetin lezzetleri unutulur denildi. Bir lezzetin yanında cennet lezzetlerinin unutulması hiç akla uygun değildir. Her ne kadar bu hususta çok şââler söylenmiş ise de; fakat bu lezzet müyesser olmazsa da bari ona inanabilmek için çare nedir?» deriz ki, bu Nîkâda tahvîl etmenin çaresi dört şeydir:

Birincisi: Bu hususta söylenen şââleri iyice düşünmelidir. Ancak böylece o şââlerin manası anlaşıp ve kalbe tesir eder. Çünkü bir defa kulağa ulan söz kalbe karur kalmaz.

İkincisi: İnsanın lezzet ve şehvet sıfatları tedrici olarak yaratılmıştır, birden yaratılmamıştır. İlk önce çocuklarda yemek, içmek arzusu yaratılmıştır. İnsan çocukluk devresinde yemek ve içmekten başka bir şey bilmez. Yedi yaşına gelince, onda, oyun ve eğlenme arzuları da belirmeye başlar. Bazen yemeği bırakıp oyunla meşgul olur. On yaşına gelince onda güzel giyinmek arzuları meydana gelir. Hatta öyle bir dereceye gelir ki, güzel giyinmek için oyun ve eğlenmeden de el çeker. Onbeş yaşına gelince, onda kadın arzusu meydana gelir. Bütün arzularını kadın için bırakır. Yirmi yaşına gelince, onda reislik, övünmek, mevki ve makam arzusu meydana gelir. Dünya lezzetlerinin son derecesi budur.

Nîkâm Kur'an-ı Kerimde: «Dünya hayatı ancak oyun, oyalanma, süslenmek, birbirinize övünmek ve mal ve evlât bakımından birbirinizden üstün olmaya arzulanaktır.» (Hadid sûresi, âyet: 20) buyruldu. Bütün bunlardan geçip uzlet yününi tutar da dünya sevgisi onun batırını bozup kalbini hasta yapmazsa, onda âlemin ve âlemin yaratıcısının marifeti ve melekût âleminin sırları açılmaya başlar.

Bu anlatılan lezzetler, reislik, lezzeti karşısında kaldığı gibi, marifet lezzeti yanında diğer lezzetler de basit kalır. Hatta cennet nimetlerinin lezzeti bile basit kalır. Zira cennet lezzeti yalnız mide, ferq ve göz lezzetinden fazla bir şey değildir.

Meselâ: Bahçeleri seyredip nefis yemekler yemek, yaşlılık ve akır suya bakmak ve yüksek kışklarda yaşamak lezzetleri, bu dünyada da reislik, istîlâ ve emirlik lezzeti yanında aşağı ve basit düşer, marifet lezzeti yanında basit olması nerde kaldı? Zira bazı rahipler vardı ki, mevki ve makam ve hüsnü kabul için mağarasını kendine zindan yapıp ve her gün bir nohut miktarından fazla yemeydi. Demek o rahib

mevki, makam lezzetini cennet lezzeti üzerine tercih eder. Zira cennet lezzeti, zinde, şerh ve gös lezzetinden ibarettir. Demek ki, bütün lezzetlerin yanında basit kaldığı mevki makam lezzeti de, marifet lezzeti yanında küçük ve önemsiz kalır. Bu lezzetlere kavuşmamış ben de, inanmalısın. Ama çocuklar mevki, makam lezzetini bilmedikleri için buna inanmazlar. Onlara reistik lezzetini anlatmak istersen de anlatamazsın. Sen bu mertebeyi çocuğa anlatmaktan aciz olduğun gibi, senin korkuğun yüzünden arifler de bunu sana anlatmaktan acizdir. Fakat eğer az bir anlayış ve idrâkin olup düşündürsen, bu işler sana gizli kalmaz.

Üçüncüsü: Ariflerin hâllerine bakıp onların âlemleri dinlemektir. Zira erkektüğü olmayanlar, cinsî münasebetin şehvet ve lezzetinden haberleri yok ise de, başkalarının bütün varlıklarını cinsî münasebet yolunda harcadıklarını ve bunun için sonsuz çabalar sarfettiklerini gördüce, bunların, kendilerinde bulunmayan lezzet ve şehvete şahid olduklarını anlarlar. Rabîa-ı Adeviyye bir hanumdur. Onun yanında cennetten bahsettiklerinde, önce ev sahibi, ondan sonra ev lakandır dedi.

Ebû Süleyman-ı Daranî der ki: «Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki, cehennem korkusu ve cennet ümidi onları sikir ve fükirden alıkoymaz. Dünya onları nefsî alıkoymaz.» Marûfî Kerhî'nin dostlarından biri ona dedi ki: «Bize anlatın, sizi bu kadar dünya insanlarından uzaklaştırıp yalnızlık, ıstı, taat ve ihâdetle meşgul ettiren nedir? Ölüm korkusu mudur? Kabir korkusu mudur, yahut cehennem korkusu mudur veyahü cennet ümidi midir?»

Marûfî Kerhî dedi ki: «Bunların hiçbirisi değildir. Bütün kulların padişahın sevgi ve dostluğu için çalışıyorsa, bütün bunları unutsun ve eğer senin kaftânında biraz onun marifeti hissi olup aranızda bir nevi dostluk meydana gelirse, bunların hepsinden utanırsın.»

Bîr-ı Hafî'yi rüyada görüp Ebû Naasr Tamar ile Abdolvahhâb-ı Verrak'ın hâlini sordular. Bîr: «Şimdi onları cennette gördüm, cennet yemeğini yiyorlardı.» dedi. «Ya sen ne hâldesin?» dediler. Bîr: «Allah Teâlâ benim cennetin yiyecek ve içeceklerine râğbet etmediğimi bildiği için bana cemâlini görmeyi ihâsan etti.» dedi.

Ali bin Muvaffak der ki: «Rüyamda cenneti gördüm, içinde çok insanlar vardı, yemek yiyorlardı. Melekler cennetin nefis yemeklerini onların ağzına koyuyorlardı. Kudüs çevresinde bir kimse gördüm, deşet ve hayret içinde bakıyordu. Cennet meleklerinden olan Radvan'a bu kimdir? diye sordum.» Dedi ki: «Bu Marûf-ı Kerhî'dir. O ihâdeti cehennem korkusundan ve cennet ümidiyle yapmazdı. Onun için Allah Teâlâ ona kendi cemâlini göstermekle ona şıfâyet vermişti.»

Ebû Süleyman-ı Daranî der ki: «Bugün kendi nefsiyle meşgul olan, yarın da kendi nefsiyle meşgul olur. Bugün Allah Teâlâ ile meşgul olan, yarın da onunla meşgul olur.»

Yahya bîn Muazz der ki: «Bir gece Bayezid'in, yata namazından sabaha kadar üçeşi üzerine oturup dehaşet ve hayret içinde baktığını ve sonunda uzun bir secde yaptığını gördüm. Bagnı secdeden kaldırdıktan sonra dedi ki: "Ya Rabbi, bazı insanlar seni aradılar, onlara kerâmet verdin. Hattâ öyle ki, su üzerinde yürüdüler ve havada uçtular. Ben bundan sana sığınıyorum. Bazı insanlara yeryüzünün hazinelerini verdin ve bazı insanlara da nice günlük mesaleyi tayy etmek (bir anda geçmek) hâsiletinı verdin. Onlarda bu sebeble senden hoşnud oldular. Ben bundan da sana sığınırım." Sonra geri dönüp beni gördünce, ey Yahya, burda mısan? dedi. Ben de, evet efendim, dedim. Ne zamandan beri? dedi. "Çoktan beri buradayım. Lâtaf edip bu hâlleri bana anlatın" dedim. Bayezid: "Sana söylenmesi olâz olan şeyi anlatayım" dedi ve: "Beni yukarı ve aşağı melekûta götürüp gezdirdiler. Bütün Arş Kürsî ve cennetleri gösterdiler. Bunlardan ne isterim, verelim dediler. Ben, bunlardan hiçbir şey istemiyorum, dedim." Allah Teâlâ: "Sen benim gerçek kulamsın" buyurdu.»

Ebû Tûrab-ı Nakşibendî'nin bir müridi vardı. Kendi haline çok iştiyak edenlerdendi. (Düşünenlerdendi). Bir kere Ebû Tûrab ona dedi ki, bir defa Bayezid'i görsen iyi olur. Mürid: «Ben kendi hâlimle meşgûlüm. Bayezid'i görecek zamanım yoktur.» dedi. Ebû Tûrab bu hususu defalarca müride teklîf etti. Aldırmadı. «Ben Bayezid'in Allah'ın görüyorum. Bayezid'i söyleyim?» dedi.

Ebû Tûrab: «Bir defa Bayezid'i görmece, yetmiş defa Allah'ı görmenden daha iyidir.» dedi. Mürid, hayret edip bu nasıl olur? dedi.

Ebû Tûrab: «Sen Allah'ı kendi mîktarınca görürsün, sana o kadar zihir olur. Onu Bayezid yanında Bayezid mîktarınca görürsün.» dedi. Mürid anladı ve kalkın beraber gidelim dedi. Bayezid'in bulunduğu yere vardılar. Bayezid ağaçlar arasında oturuyordu. Onu görmek için bir yüksek yere çıktılar. Sirtında deve yününden yapılmış bir kürk olduğu hâlde ağaçlar arasından dışarı çıktı. Mürid onu gördünce bir çığlık atıp çan verdi. Ebû Tûrab, Bayezid onu bir bakışla ödürdü, dedi.

Bayezid: «Hayır, o sadık bir mürid idi. Onun açılmayan bir sırrı vardı. Bizi görmesiyle o sır birden açıldı. Kendisi henüz rayif idi, buna dayanamayıp öldü.» dedi. Bayezid dedi ki: «Eğer İbrahim (a.s.) in dostluğuna, Mûsâ'nın (a.s.) müminatına ve İsâ'nın (a.s.) ruhanîyetini sana verseler, gene Allah'tan müstesilli olma (vaazıçma) çünkü bunların ötesinde de nice işler vardır.»

Bayezid'in bir müzekki, yani şahâdlerin âdil olup olmadıkları işine bakan dostu vardı. Bir gün Bayezid'e dedi ki, otuz yıldır, geceleri namaz kılarım ve gündüzleri oruç tutarım. Fakat sizin bahsettiğiniz şeylerin hiçbirini bana görünmüyor. Bayezid: «Eğer üçyüz yıl daha ihâdet edersen, gene bir şey göremersin.» dedi. «Niçin?» dedi. Bayezid: «Çünkü sen kendi varlığını perdelenmişsin (kendini bağeniyorsun)» dedi. «Peki, ya bunun çaresi nedir?» dedi.

Bayezid: «Çaresini yapamazsın.» dedi. O kimse ısrar etti. Bayezid: «Şimdi bir yere gidip sakatına kestir, elbiseni çıkar, sırtına bir bez

al, sonunda örtün ve boyununa bir torba çevir as, çarçuya git ve benim ensemble bir tokat vuran çocuğa bir cevaz veririm diye çağır. Bu şekilde kadının kapısına git, şahidlerin huzuruna çık.» O kimse, Sübhannallah! Neler söylüyorsun, dedi.

Bayezid: «Bu sözünle şirkettmiş oldun (Allah'a ortak koştum) çünkü kendini ta'zim için Sübhannallah dedin.» O kimse, başka bir çare söyle, bunu yapamam, dedi. Bayezid, birinci çare budur dedi. O kimse, bunu yapamam dedi. Bayezid, sana yapamayacağımı söylemiştim. Bayezid'in ona bu söz söylemesinin sebebi, o kimsenin kibir ve makam ile meşgul olup bu sebepten perdede olduğu (bir şeyi görmediği) ve bunun çaresi de ancak bu olduğu içindi.

İlâhîste gelmiştir ki: «İsa'ya (a.s.) vahiy geldi ki, bir kulum kalbine nazar edersen, ona ne dünya sevgisini, ne de âhiret sevgisini koymam. Yalnız kendi sevgini koyarım ve o sevgiyi de ben korurum.» İbrahim Edhem: «Ya Rabbi, bana İhsan buyurduğün sevgin ve izzetinin ünsiyeti yanında senin cennetine bir şirâkincek kanadı kadar kıymet vermediğini bilirsin.»

Rabîa'ya, Resûlullah'ı nasıl seviyorsun? dediler. Rabîa: «Ona olan sevgim gayet sağlamdır. Ancak Rabbin (Allah'ın) sevgisi beni mahlukların (yaratıkların) sevgisinden meşgul etti.» dedi.

İsa'ya (a.s.) amellerin hangisi üstündür? diye sordular. Buyurdu ki: «Allah sevgisi ve kazaya (Allah'ın hükmüne) rıza göstermek, bütün amellerden üstündür.» Hâikse, böyle haber ve hikâyeler çoktur. Bu anlattığımız Peygamberlerin ve velilerin hâllerinden kesinlikle anlaşıyor ki, Allah Teâlâ'nın marifet ve sevgisinin lezzeti, cennetin lezzetinden daha üstündür. O hâlde bu hususta düşünmelisin.

ALLAH TEÂLÂ'NIN MARİFETİNİN GİZLİ OLMASININ SEBEBİ

Bil ki, bir şeyin marifetinin (bîlmesinin) zorluğu iki sebeptendir. Birincisi: O şeyin gizli ve örtülü olup açık olmamasıdır. İkincisi: Çok parlak olduğu için kalbler onu anlayamaz, Allah Teâlâ'nın marifeti gibi, Allah Teâlâ'nın marifetinin açık olması genunla anlaşıyor ki, bir kimse yamınmış bir yamyı, yahut dikilmiş bir elbiseyi görürse, muhakkak kâtibin ve terzinin bilgili, kudretli, irâdeli ve canlı olduklarını açıklıkla anlar. Zîrâ onların yaptığı iş, bu sıfatların mevcut olmasını öyle açıklıkla gerektirir ki, bu sıfatlar zarûri olarak anlaşılır. Eğer Allah Teâlâ bütün kâınatta yalnız bir kuş veya bir ot yaratsaydı, bunlara bakan herkes, zarûri olarak Allah'ın kudretinin kemâlini ve azâmetinin celâlini anlardı.

Bunların Allah'a delâleti, yamın kâtibe olan delâletinden daha açık olurdu. Fakat gök, yer, hayvanlar, bitkiler, ağaçlar, taşlar ve var olan her yaratık ve akla, hayule gelenlerin hepsi Allah'ın celâli ve azâmetine aynı yön ve cihatten delâlet ederler. Aynı yöndeki delâle-

rîn çokluğundan ve medîdûlûn, (delâlet edilen) gâyet açık ve parlak olmasından örtülü olmuştur.

Ama eğer hepsi aynı yönde olmayıp bazıı Allah'ın işi olup ve bazıı olmasaydı, delâlet daha açık olurdu. Bütün deliller bir sıfat ve bir cihet üzere olunca delâlet kapalı oldu. Bu, şuna benzer ki, kâinatla güneşten daha parlak yok iken, eğer güneş akşamları batmasaydı yahut herhangi bir engel onun ışığına perde olmasaydı, hiç kimse yer-yüzünde ışık olduğunu bilmezdi. Zîrâ beyaz, kırmızı, siyah, yeşil ve bütün renklerin ve şekillerin olmadıgına sanırdı. O hâldde ışığın renklerden ayrı bîr şey olduğu gecelerden ve geceler de, bîr engel bulunduğu zaman renklerin görünmemesiyle anlaşılır.

Demek ki, o hâldde güneş saçılan var olduğu, onun zıddı olan gece ve gölge ile meydana gelen karanlıkla bilinir. Bunun gibi, eğer (hâşâ) Allah'ın aradan çekilmesi veya yok olması mümkün olsaydı, yer ve gök birbirine çarpıp yok olurdu zarûri olarak bilinirdi. Fakat bütün aynı beraber şahidlik yaptığı için ve bu şahidlik çok açık olduğu için, Allah'ın marifeti (bilinmesi) örtülü olmuştur.

Diğer bir sebep de, insan, çocukluk çağından beri henüz şahidlik cihetini ve delâlet keyfiyetini idrâk edemeyen, gözü kâinatın bu nizam ve intizamına alışır ve ülfet hâsıl olur. Daha sonra idrâk kuvveti hâsıl olunca da gâflet edip uyanmaz. Ancak gârib bir hayvan görünce, düşünmekristin ve gayrı ihtiyari «Sübbanallah» kelimesi diline gelir. O anda o gârib hayvana ülfet ve aşkânîlik olmadığı için, onun şahidliği kalbine tesîr eder.

Demek ki, gözü ve basireti zayıf olmayan kimse, var olan herşeyi yer ve gök hareketi bakımından değil, belki Allah'ın işi olması bakımından görür. Nitekim yazma, kâğıt ve mürekkebi cihetinden bakılmaz. Ancak bu işin erbabe olmayanlar bu cihetten bakabilir. Yazının erbabe olanlar, nazım, tertip, yahut onun yazma cihetinden bakılır. Hâli böyle olunca kim neye bakarsa onda Allah Teâlâ'yı görür.

Zîrâ onun işi olmayan hiçbir şey yoktur. Bütün âlem onun işidir. Eğer Allah Teâlâ'dan olmayan, onun sebebiyle vücut bulmayan bir şey bulmak için bin yıl araştırmaya yapsan, bir şey bulamazsın. Âlemde olan herşey, İsan-ı hâl denen açık bir dil ile çağırıp Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâline ve azâmetinin celâline şahidlik yaparlar. Âlemde Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâline ve azâmetinin celâline daha açık anlaşılacak bir gerçek yoktur. Fakat insanların bunu anlamaları âcizliklerinden ve za'ifliklerindedir.

ALLAH'IN SEVGİSİNİN ÇARESİ

Bil ki, sevginin en yüksek makam ve derece olduğuna bilince, onun çaresini bilmek de önemlidir. Bu nedenle bil ki, bir gusule açık olmak isteyen ondan başka ne varsa herşeyden yüz çevirip devamlı ona bakmalıdır. Onun yüzünü görüp de elini, ayağını ve saçını görmeyince, —oyya bunlarda da güzelliği ve lezalet vardır— onları da görmeye

çalır. Böylece her türlü güzelliği gördükçe, meyli ve sevgisi artar. Buna devam edince az veya çok kendisinde sevgi meydana gelir. Allah Teâlâ'nın sevgisi de böyledir.

Onun birinci şarta, dünyadan yüz çevirip, kalbini dünya sevgisinden temizlemektir. Zira Allah Teâlâ'dan başkasının sevgisi, onun sevgisine mâkidir. Kalbi Allah'ın gayrisinden temizlemek, toprağı diken-den, çalidan temizlemek gibidir. Kalbi Allah'ın gayrisinden temizledikten sonra onun marifetini aramalıdır. Zira Allah'ı sevmeyen onu tanımazdır. Çünkü Allah Teâlâ'nın cemâli ve kemâli tabiatıyla sevgilidir. Onları bildikten sonra sevmemek imkânsızdır. Hattâ bir kimse Sıddıki (Ebû Bekir'i) ve Faruk'u (Ömer'i) tanıyıp onların vasıf ve hareketlerini bildikten sonra onları sevmemek elinden gelmez. Zira onların güzel vasıfları ve menkubeleri tabiatıyla sevilir.

Allah'ın marifetini tahsil etmek, tohum ekmek gibidir. Sonra devamla olarak zikirle meşgul olmak, o tohumu sulamak gibidir. Çünkü bir kimse bir kimseyi çok sevip ona anarsa, muhakkak onunla ünsiyet hâsıl olur.

Bundan sonra bil ki, hiçbir mü'mân sevginin aslından boş değildir. Fakat sevgideki değişiklik üç sebepten ileri gelir: Birincisi, dünya sevgisidir. Zira sevgisizinden başka bir şeyi seven, muhakkak sevgisizine olan sevgisi noksan olur. İkincisi, marifettir.

Meselâ: Câhiller de İmam Şafii ve İmam Ebû Hanefî'yi severler. Çünkü herkes onların ilimdeki kemâlini bilir. Fakat onların bazı ilimlerinin tafsilâtını bilen fakih (fıkâh âlimi) onları câhillerden daha çok sever. Çünkü onları daha iyi tanır. Onların bütün ilimlerinden ve hâllerinden haberdar olan Ebû Yusuf ve Müzenî gibi âzel talebeleri ise, onları herkesten ziyâde severler. Bu itibarla Allah'a marifet (bilgi) çok olanın, ona sevgisi de çok olur. Üçüncüsü, kendileriyle ünsiyet hâsıl olan zikir ve ibâdettir.

Demek ki, farklılık bu üç sebepten ileri gelir. Ama Allah'a sevgisi hiç olmayan kimse, Allah'ı hiç tanımamıştır. Görünen güzel sûret tabiatıyla sevilirdiği gibi, mânevî sûreti de tabiatıyla sevilir. Demek ki, sevgi marifet (bilginin) semeresidir. Marifetin kemâlini (tam bilgiyi) elde etmenin iki yolu vardır.

Birincisi, tasavvufçuların yodur. Bu, mâcâhede ve devamla zikirle kalbi temizlemektir. Şöyle ki, Allah'dan başka herşeyi unutar. Bu mertibe hâsıl olduktan sonra onun iç âleminde bazı hâller zahur etmeye başlar. O hâllerle Allah Teâlâ'nın cemâli ve azâmîti aydınlanır ve apaçık görülmüş gibi olur. Bu kimse, avlamak için tuzak kurana benzer. Bazen o tuzakla bir şey düşmez, Bazen bir fare düşer, Bazen de kartal düşer. Bu hususta şans ve ezeli taksimat bakımından büyük farklar vardır.

İkincisi, marifet ilmini öğrenmektir. Kelâm ve diğer ilimleri öğrenmek deşildir. Marifet ilminin başlangıcı tefekkür kısmında içret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ'nın acsıp işlerini görmektir. Buna da geçip onun zâtının cemâli ve cemâlini tefekkür etmektir. Böylece ilim

ve sıfatların hakikatleri ona açılıp malûm olur. Bu, öğrenilmesi kolay olmayan uzun bir ilimdir. Ancak tabiatıyla zeki olanların, ârif bir ıstıdadla vasıtasıyla bu mertebeye erişmeleri mümkündür. Ama ahmak gibi değildir. Ve o, bu mertebeye kavuşamaz. Bu, tuzak karmak gibi değildir ki, av düşübsün ve de düşmeyebülsün. Belki bu ticaret ve ziynet gibidir. Ve bu gına benzer ki, biri erkek, biri dişi iki koyuna olup doğurup çoğalmak için bunları çiftleştirir.

Şüphesiz Allah'tan bir âfet olmasa, bundan mal artar. Marifet-ten başka bir yol ile Allah'ın sevgisini aramak imkânsızdır. Bu iki yoldan başka bir şeyle marifeti arayan, ona kavuşması mümkün değildir. Kalbinde Allah Teâlâ'nın sevgisi olmadan âhiret saadetine erişmek isteyen, bâtıl bir hayâl peşindedir. Zira âhiret, Allah'a kavuşmaktan başka bir şey değildir. Bir şeyi daha önce sevip de, fakat aradaki engeller yüzünden ona kavuşamayan ve onun şevk ve arzusuyla zaman geçiren kimse, aradaki engellerin kalkmasıyla ona kavuşmakla büyük lezzete kavuşup saadete erişir. Eğer sevmemiş olsa hiç lezzet bulmaz. Az sevmiş ise, az lezzet bulur.

O hâlde saadete kavuşmak sevgi ve aşk müctarınca olur. Eğer —Allah korusun— kalbinde Allah Teâlâ'nın buğru olsa, yahut Allah Teâlâ'ya zıd olan şeylerle aşına olup onlarla yakınlık tutmuş olsa, âhrette göreceği şey, lezzet ve sevginin zıddı olduğu için, nice türlü azâp ve acıya düşüp helâk olur. Başkalarının mutlu olduğu şeylerle kendisi mutsuz olur. Bu, şu çöçüğe benzer ki, attarlar (güzel koku satanlar) çarşısından geçerken düşüp bayılıyor. Onu ayılmak için, yuzune misk ve gılsuyu serperler, fayda vermez. O sırada daha önce çöçüklük yapmış olan birisi oraya gelir. Bu hâli görünce biraz insan pişliğini getirip onun burnuna sürer. O kimse derhal ayılıp aklı başına gelir ve: «Oh! İşte şimdi rahatsızlık veren koku beldim.» der. Günah lezzetiyle âniyet tutmuş olup dünyaya âşık olan o çöçük gibidir. Attarlar (güzel koku satanlar) çarşısında kendine gelemiyor. Oradaki bütün şeyler onun tabiatına muhalif geliyor. Onunda acı ve sıkıntı arıyor. Zira âniyet tuttuğu pidiği orada bulamadı. Âhrette de dünya arzularını bulamayıp oradaki şeylerin hepsi onun tabiatının zıddı olup onun mutsuzluğunun sebebi olurlar.

Demek ki âhiret âlemi ruhlar âlemi ve Allah'ın cemâlini görmek âlemidir. Allah'ın cemâli bu âlemde müşahade edilir. Said (mutlu), burada tabiatına Allah'ın cemâline alıştırap böylece tabiatı o kâmil cemâle muvafık olan kimse olur. Bütün riyazetler, ibâdetler ve marifetler bu münasebeti elde etmek içindir. Sevgi ise, bu münasebetin aynasıdır «Nefsini temizleyen kurtuldu.» (Şems sûresi, âyet: 9) âyet-i kerimesinin mânâsı da budur. Bütün günahlar ve dünya sevgisi de bu münasebetin zıddıdır. «Nefsini kirlüten zıvan etti.» (Şems sûresi, âyet: 10) âyet-i kerimesinin mânâsı da budur. Basiret ehli olanlar, bu çorakları görmekle taklîl sınırını aşmışlardır. Bu gerçeklerin doğruluğunu peygamberlerin sözlerinden anlamışlardır.

Hattâ mucizessiz peygamberlerin doğruluğunu bu gerçeklerle anlattırlardır. Nitekim tıp ilmini bilen tabibin sözlerinden onun iyi tabib olup olmadığını bilirler. Demek ki gerçek peygamberler peygamberlik taaleyan yalancı peygamberlerden bu yolla ayrırlarlar. Bu hususları bilmeyen hâsıl olan ilim zarfıdır. Asanın yılan olmasıyla hâsıl olan ilim gibi değildir. Zira asanın yılan olmasıyla olan ilim, Samsir'inin burağısının sesine olan ilimle bozulabilir. Zira mucizeyi ahlardan ayırdetmek kolay olmaz.

SEVGİNİN ALÂMETLERİ

Bü ki, sevgi kıymetli bir cevherdir. Onu iddia etmek kolay değildir. O hâlde insan, kendisinde sevgi alâmetleri bulunmadan kendisini sevenlerden sayman çıla olmaz. Zira sevginin alâmetleri vardır, onları kendisinde aramalıdır. Bu alâmetler yedidir:

Birinci alâmet: Ölümlü kötü görmes. Zira bir insan dostuna kavuşmayı kötü görmes. Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ'ya kavuşmak isteyen kimseye, Allah da kavuşmak ister.» Bûveytî zâhidlerden idi. Bârine ölümlü seviyor musun? dedi. O kimse durakladı. Bûveytî: «Eğer sadık olsaydın ölümlü severdin.» dedi. Ama ölümü sevip de henüz ölüm anığını hazırlanmadığı için erken ölmek istememek câizdir. Çünkü bu ölümü sevmeyi için değildir. Bunun alâmeti, ölüm için azık hazırlamakta durmadan gayret göstermektir.

İkinci alâmet: Allah Teâlâ'nın sevdiğini, kendi sevdiğine tercih edip onu öne alır. Sevgilisine yaklaşımasına sebep olan her şeyi terk etmez ve geçiktirmez. Sevgilisinden uzaklaşmasına sebep olan her şeyden çekilip uzaklaşır. Bu da, kalbiyle Allah Teâlâ'yı sevenler için umumîdir olur.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ'yı kalbiyle seven bir kimseyi görmek isteyen kimse, Huseyri'nin kâdesi Selim'e baksın.» Demek ki bir kimsenin bir günah işlemesi, onun Allah'a sevgisinin olmadığına asla delâlet etmez. Belki Allah'a olan sevgisinin nöbetanlığına ve kalb zarımlıyetiyle olmadığına delâlet eder. Bunun delîli şudur ki, Nu'mân'a içki içtiğinden dolayı defalarca had cezasını verdiler. Bir kimse ona ilnet etti. Resûlullah: «Ona ilnet etme. Zira o, Allah'ı ve Resûlünü sever.» buyurdu. Fudeyi der ki: Eğer sana, Allah'ı seviyor musun? deseler, sus, cevap verme. Zira sevmem desen, kâfir olursun. Severim desen, senin için dostların içine benzemiyor.

Üçüncü alâmet: Daima Allah'ın zikri onun dilinden eksik olmaz. Buna çok düşkün olduğundan tekeffüfsüz ona devam eder. Zira bir kimseyi seven kimse, onu çok anar. Eğer sevgisi tam olursa, onu asla unutmaz. O hâlde bir kimsenin dili, Allah'ın zikrine zorlanıyorsa, onun sevgisinin, zikri diline gâlib olmayıp fakat sevgi arzusunun gâlib olması demek olabilir. Sevgi ayrıdır, sevgi arzusu ayrıdır.

Dördüncü âlâmet: Kur'an-ı Kerim'i sevmektir. Çünkü onun kâlmadır. Ve gene Resûlünü ve hattâ bütün insanları sever. Çünkü hepsi onun kullarıdır. Hattâ bütün yaratıkları sever. Zira hepsi onun yaratıklarıdır. Nitekim bir kimse bir kimseyi severse, onun kitabını ve yazısını da sever.

Beşinci âlâmet: Yalnızlık ve münsacata düşkün olup engellerin zahmeti aradan kalkarak dostuyla münsacatla meşgul olmak için aşam olmasını bekler. Eğer uyku ve konuşmayı yalnızlıktan daha çok severse, onun dostluğu sayılır.

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, insanlardan hiç birisiyle ünsiyet etme. Henden ancak iki kimse kesilir: Biri, sevip kazanmakta acele eden ve sevda her kavuşmadığı zaman tembellik eden. Diğeri de, beni unutup üç hâliyle kamaat eden.» Onun âlâmeti sudur ki, onu kendi hâline ve dünya işlerine hayran bırakırım. O hâlde Allah Teâlâ ile dostluğu mâkûmî olan, başka bir şeyle ünsiyet etmez.

Beni İsrail'de bir âhid vardı. Geceleri sabaha kadar bir ağacın altında namaz kılardı. O ağaç üzerinde güzel ötən bir kuş vardı. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O şahide haber verim, o Hakiki (Allah') bırakıp bir mahlukla (yaratıkla) ünsiyet edince, herkesin, ulaşamayacağı yüksek bir dereceden düştü.» Bazı kimseler Allah ile olan ünsiyetlerini öyle bir dereceye ulaştırmışlardı ki, evlerinin bir tarafında yangın çıksa haberleri olmanlı. Velâlerden birinin bir hastalıktan dolayı namaz içinde ayağını kestiler, haberi olmadı.

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «İlâhı dostluk iddiasında bulunup da sabaha kadar uyuyan, yulan söyler. Dost, dosta görmek istemez mi? Ben, beni arayanda berâherim.» Musa (a.s.): «Ya Rabbi seni nerede arayayım?» dedi. Allah Teâlâ: «Ey Musa, beni bulmak istersen, mutlaka bulursun.» buyurdu.

Altıncı âlâmet: İbâdet ona kolay olup ibâdetin ağırlığı ondan kalır. Büyüklükten biri der ki, yirmi yıl camıma düşüne takarak teheccüd (göce) namazını kıldım. Ondan sonra yirmi yıldır da teheccüd namazıyla safa sürüp sevk aldım. Zira dostluk kuvvetlenince, hiçbir şeyin lezzeti, ibâdet lezzetine yetilmez. Bunun zor gelmesi nerede kalır.

Yedinci âlâmet: İtaatî kulların hepsini sever ve asi kullara da düşmanlık besler. Nitekim âyet-i kerîmede: «Kâfirlere karşı şiddetli ve kendi aralarında merhametlidirler.» (Feth sûresi, âyet: 29) buyrulmaktadır. Peygamberlerden biri sual edip: «Ya Rabbi, senin ve Hicri ve dostların kimsidir?» dedi. Allah Teâlâ: «Çocuğun, annesine bağlı olduğu gibi, bana bağlı olanlar ve kuşun, yavasına sığındığı gibi bana sığınanlar ve kaplana, kurtu ve korkusuz olduğu gibi, bana asi olanlara karşı öyle kurtu ve korkusuz olanlardır.» buyurdu. Âlâmetler bunlardır. Allah'a sevgisi tam olan bu âlâmetlerin hepsi onda mevcut olur. Ama bu âlâmetlerin bazısının bulunduğu kimselerin Allah'a sevgisi o nisbettedir.

ALLAH TEALÂ'YA OLAN ŞEVKİN MÂNASI

Bil ki, sevgiyi inkâr eden şevki de inkâr eder. Resûlullah duasında, «Ya Rabbi senden sana kavuşmak şevkini ve cemâlini görmek lezzetini istiyorum,» buyurdu.

Gene buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: İyi kullarımın bana kavuşma arzuları uzadı (kuvvetlendi). Benim onlara kavuşma arzum ise daha kuvvetlidir.» O hâlde Allah Teâlâ'ya olan şevkin mânasını bilmek gerekir. Çünkü sevgi şevksiz olmaz. Bil ki, tanımayan bir kimseye şevk mümkün değildir. Tanıyıp da bütün müşahade edilene de şevk olmaz. Demek şevk bir cihetten gâib ve bir cihetten hazır olan kimseye karşı olur.

Meselâ, hayâlde hazır ve gülden gâib olan sevgili gibi. Demek ki şevkin mânası, kalbin, idrâk ve müşahade tam olacak şekilde sevgilinin görüldüğünü istemesidir. O hâlde bundan anlaşılıyor ki, dünyada Allah Teâlâ'ya şevk mümkün değildir. Çünkü ona görmek mümkün değildir. Zira Allah Teâlâ marifette hazır ve müşahadede gâibtir. Görmek haykîlin kemâli olduğu gibi, müşahade de marifetin kemâlidir. Bu şevk ancak ölümlle kalır. Hatta ölümden sonra şevkin, âhirette de kalkmayacak bir çeşidi kalır. Zira bu dünyada Allah marifetinin noksanlığı iki sebeptendir:

Birincisi: Marifet, ince ve nazık bir perdenin arkasından bakmak gibi bir idrâktir. Yahut güneş doğmadan önce sabahın alaca karanlığında görmek gibidir. Bu mertabe âhirette aydınlanır ve bu şevk ölümlle kesilir.

İkincisi: Sevgilisinin yüzünü görüp seçimi ve diğer azâlarını görmeyip onları da mükemmel güzellik ve lezzette düşünen kimse, şubhesiz onları görmek şevki bâkî kalır. Bunun gibi, Allah'ın cemâl ve kemâlinin sonu yoktur. Bir kimse, Allah'ın cemâllenden ne kadar çok şeyler bilirse, bilmedikleri bildiklerinden daha çoktur. Zira Allah'ın cemâlinin sonu yoktur. Tamamiyle bilinemedikçe, Allah'ın cemâlî tamamlanmış olmaz. Allah'ın cemâlî de ilgili bilgileri tamamiyle kavramak ne bu dünyada, ne de âhirette mümkün değildir. Zira insan bilgisinin sonus olması mümkün değildir.

O hâlde âhirette Allah'ın cemâlini görmek ne kadar çok olursa, lezzeti de o kadar çok olur. Bu lezzetin sonu yoktur. Eğer kalb, âhirette Allah'ın cemâlinin hazır olmasına bakıp bu sebeble sevniyorsa, tarikat ehli buna *âşiyet* derler. Eğer kalb, bâkî kalan güzellik ve cemâl cihetlerine bakıyorsa, ona şevk derler. Şevkin, ne dünyada ne de âhirette sonu yoktur. Bütün şevk ehli âhirette: «Ya Rabbi, bizim müramıza tamame!» (Tahrîm sûresi, âyet: 8) derler. Zira âhirette Allah'ın cemâllinden zühur eden herşey nûr olup şevk ehli daima onun tamamlanmasını isterler. Onun tamamlanması ise, mümkün değildir. Zira Allah'tan başka Allah'ı (hakikîyle) bilmek hiçbir kimse için

mümkün değildir. Onu kemâliyle bilmek mümkün olmadığı gibi, kemâliyle görmek de mümkün değildir. Fakat zevk sahiblerine müşahade yolu açılır. Şöyle ki, daima Allah'ın cemâlini görmekte terakki eder. Cennet lezzetinin sonsuz olmasının mânası da budur.

Eğer böyle olmayıp yalnız Allah'ın cemâlini görmek lezzetinden haberdar olmak olsaydı, kalb daima lezzet içinde olmazdı. Zira kalb aldığı her şeyden lezzet almaz olur, Ancak her defasında ondan taze bir şey alırsa lezzeti olur. Demek ki, cennet lezzeti her an tazelenir. Şöyle ki, bir şey hamırlanınca, geçmişini ona göre basit görüp bu şekildedeki halına terakki eder. Bundan ünsiyetin, hamırlanan bir şeye bakınca başkasına ittifak etmek hâli olduğu anlaşıldı. Eğer ittifak ederse, bu hâle zevk denir.

O hâlde Allah'ın âşkı olan kimseler, bu dünyada ve öbür dünya da ünsiyet ile zevk arasında dolaşırlar.

Davud'un (a.s.) haberlerinde geldi ki: «Allah Teâlâ buyurdu ki: «Ey Davud, yeryüzünde olanlara benden müjde olsun ki, beni seveni ben de severim. Yalnızlığı seçip benimsenle beraber olana ben beraber ve enis (ünsiyet edeni) olurum. Bana arkadaş olana ben de arkadaş olurum. Beni seçeni ben de seçerim. Benim emrimden başka emirleri dinlemeyenleri emrimi (fırasatı) dilerim. Hiçbir kul beni sevmemiştir ki, ben de onu kalbindeki sevgiyi biliş onu sevmemiş ve onu diğerleri üzerine takdim etmemiş olayım. Beni hakkiyle arayan bulur. Başkasını arayan beni bulamaz. Ey yeryüzündekiler, sizin meftûn edip benden gafil eden işleri bırakın ve benimle oturup ünsiyete yânelin ki, ben de sizinle ünsiyet edeyim. Ben dostlarımı, dostum ve halîm olan İbrahim'in (a.s.) iyecisinde yarattım. Nûsâ (a.s.) sırdasını, Muhammed (a.s.) benim en seçkin kulumdur. Bana müştâk olanların kalbini nûrundan yarattım ve kendi celâlimle besledim»

Bazı Peygamberlere vahiy geldi ki: «Benim bazı kullarım vardır ki, beni severler, ben de onları severim. Bana müştâktırlar, ben de onlara müştâkım. Beni anarlar, ben de onları anarım. Onlar bana bakıyorlar, ben de onlara bakıyorum. Eğer sen de onların yoluna seçersen, ben de seni seçip severim. Eğer onların yolundan kaçarsan, sana huş eder düşman olurum.» Sevgi, zevk ve ünsiyet hakkında bunun gibi haberler çoktur. Burada bu kadarıyla yetinelim.

REZANIN HAKİKATİ VE FAZİLETİ

Bil ki, Allah Teâlâ'nın kazasına rıza göstermek çok yüksek bir makamdır. Onun üstünde başka bir makam yoktur. Zira Allah'ın sevgisi en güzel makamdır. Rıza ise sevginin semeresidir. Ama her sevginin değil, belki tam olan sevginin semeresidir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ'nın kazasına rıza göstermek Allah'a açılan en büyük kapıdır.» Resûlullah bir kavimden: «İmanınızın âlimeti nedir?» diye sual buyurunca: «Belâya sabır ve nimete şükür ederiz ve Allah'ın kazasına rıza gösteririz.» dediler

Bunun üzerine Resûlullah buyurdu ki: «Bu kavim ilim ve hükmet sahibeleridir. Bu büyük hükmetlerinden dolayı Peygamberlere yakındırlar.» Gene buyurdu ki: «Kıyâmet günü ümmetinden bazı kimselere cennette sığınacak için kanat yaratılır. Melekler onlara derler ki, hesabı, sıratı ve teraziyi gördünüz mü? Onlar hayır, bunların hiçbirini görmedik derler. Melekler, sizler kimsesiniz? diye sorarlar. Onlar da, Muhammed ümmetiyiz, derler. Melekler, öyleyse ameliniz nedir ki, bu kadar ihsanlara kavuştunuz. Onlar derler ki, bizde iki haslet vardı: Birisi, yalnız İken günah işlemeye Allah'tan utamardık; diğeri, az rızka razı olup Allah'ın takdirine boyun eğerdik. Melekler, öyleyse bu dereceye layıksınız, derler.»

Mûşa (a.s.) nın kavmi ona, Allah Teâlâ'nın razı olduğu amel hangisidir? Onu yapalım, dediklerinde, Allah'tan vahiy geldi ki: «Benden razı olsundak, ben de onlardan razı olurum.»

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, velilerimin dünya ümitsizliği ile ne işi vardır? Dünya ümitsizliği, benim mânâcâtının lezzetini onlara kâhından götürür. Ey Davud, ben dünya için ütilmeyen ve dünyadan hiçbir şeye gönül bağlamayan dostlarımı severim.» Peygamberimiz buyurur ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, o Allahım ki, benden başka Allah yoktur. Belâma sabretmeyip kazama rıza göstermeye de ki, kendisine başka Allah bulsun.»

Gene buyurdu ki: «Takdir edip işlerimin tedbirini lâykı vechiyle sağlam yaptım. Olacak herşeyi hükmettim. Raza olan kul kim ise, rızam onustadır. Raza olmayan kim ise, gazabım onustadır. Bu bana kavuşacakları kayımete kadar devam eder.»

Gene buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Hayrı ve şerri yaratım. Hayır için yaratıp ona hayrı kolaylaştırdığım kimseye ne mutlu. Şer için yaratıp ona şerri kolaylaştırdığım kimseye ise yazıklar olsun. Benim takdirimde ilgili sözler söyleyip buna nasıl ve niçin takdir eyledi, diyene yazıklar olsun.»

Peygamberlerden biri yirmi yıl açlık, susuzluk ve sıkıntıya mübâtalâ oldu. Bundan kurtulmak için dua etti, kabûl olmadı.

Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Gökleri ve yeri yarattığımda senin nâsibini böyle takdir ettim. Göklerin, yerin ve bütün mülkümün takdirini beşmam mı istiyorsun? Senin için takdir ettiğimizi değiştirelim ki, bizim dilediğimiz olmasın, senin dilediğin mi olsun? İşler, bizim istediğimize göre değil de senin keyfine göre mi olsun? İzzet ve celâlim hakkı için bir daha bunun gibi fikirler aklına gelirse, adını Peygamberlerin defterinden silerim.»

Enes (r.a.) der ki: «On yıl Resûlullah'ın hizmetinde bulundum. Yaptığım bir iş için, niçin yaptım ve yapmadığım bir iş için de niçin yapmadım demedi. Bir kimsse, işi olmadı ki için bana kızdığı zaman, ağır kadeerde olsaydı, olurdu derdi.»

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki. «Ey Davud, sen bir şey istiyorsun, ben bir şey istiyorum. Benim dilediğim olur. Eğer benim dilediğime

teslim olup razı olursan, senin dilediğinde de sana kıfâyet ederim. Eğer teslim olmazsan, dilediğin şeyde sana sükûta ve belâ çekilirim. Nihayet benim dilediğim olur.»

Ömer bân Abdülazîz der ki, ben takdir edilişine sevinirim. Ona ne dilersin dediklerinde, takdir edilişini dilerim, dedi.

İbnü Mes'ûd (r.a.) der ki, olmayan bir şey için keşke olaydı ve olan bir şey için de keşke olmayaydı demekten, atöfi yemeği daha çok severim. Benî İsrâîl abidelerinden biri, çok ibâdetle çalıptı, nice yılları ihadeste geçirdi. Sonunda rüyasında bir kadın gördü, ona dediler ki, filân kadın cennette seninle aynı derecededir. Sana verilen derece ona da verilmiştir. Bunun üzerine abid o kadına aradı. Onun ibâdetinin ne olduğunu görmek istiyordu. Onu bulunca, forslardan başka namaz ve orucunun olmadığını gördü. Ona dedi ki, senin hâlin nedir? Kadın, hâlimi görüyorsun dedi. Abid sarar etti. Sonunda kadın dedi ki, benim küçük bir hasletim vardır: Bellîya razı olursun. Hasta olursam, ıfâ istemem, güneşte olursam gölge istemem, gölgede olursam güneşe çıkmam; hûlâsa Allah ne hüküm etsen, ona razı gösteririm. Abid elini başına vurup bu küçük bir haslet değil, büyük bir haslettir, dedi.

RIZANIN HAKİKATI

Bu ki, bazıları demişlerdir ki, belâyı ve tabîata aykırı olan diğer şeylere razı göstermek mümkün değildir. Belki ondan gaye sabardır. Bu söz hatâlıdır. Zira sevgi gâlib olunca arzuya muhalif olan şeylere razı iki sebeple mümkün olur:

Birincisi, aşk ve sevgiye öyle dalar ki, kendinden haberi olmaz. Nitekim bir kimse harbte öyle kuzar ki, yara kanını gözüyle görmeden onun acısından haberi olmaz. Bazı kimseler düşünce oldukları bir şeye koçarken ayağına diken batarsa, haberi olmaz. Bir şeyin lezzetliyle meşgûl olsa ahlak ve sesizlikten haberi olmaz. Yaratıkların aşkından ve dünyanın harından bunlar mümkün olunca, Allah'ın aşkından ve âhîret sevgisinden niçin mümkün olmasın?

Mânâ süretinin güzelliği kalbe zâhîr süretinin güzelliğinden daha çok te'âir eder. Zira zâhîrî güzellik hakikatte mezbelle üzerine çekilmiş bir post gibidir. Batını güzelliği gören basiret gözü, zâhîr gözünden daha aydındır. Çünkü zâhîr göze ekseri hâllerde yanılmadan kurtulamaz. Şöyle ki, büyük şeyleri küçük, uzak şeyleri yakın ve yakın şeyleri de uzak görür. İkinci, aşk belâ ve sıkıntının acısını duyuyor ise de, dostunun rızası bunlara katlanmakta olduğunu bilirse, bunlara razı olur. Nitekim bir kimsenin sevgiliyi hacamat yaptırmasını, yahut acı bir şurup içmesini emretse, sevgilisinin rızasını almak için o buna razı olur.

O halde Allah'ın rızasının takdir ettiği şeylerde olduğunu bilen, fakirliğe, hastalığa ve diğer belâlara razı olur. Nitekim dünya düşkünlü olan kimse, yolculuk zahmetlerine, deniz tehlikelerine ve bunlar gi-

bi nice zorluklara katlanır. Allah Teâlâ'ya sevgisi olanların çoğu bu dereceye erişmişlerdir. Fetih-i Musul'nın hanımı düşünüp turnağı kırıldığında güldü. Ona, ne gölersin, yoksa sıkıntı vermedi mi? dediklerinde, bunun sevâbının sevinci, sıkıntısızın acısına götürdü, dedi.

Sehl-i Tösteri'nin bir hastalığı vardı, onun için ilaç almazdı. Niçin ilaç almıyorsun? dediklerinde, ey dostlar, dostun yarasının acı vermedigini bilmez miâniz? dedi.

Cüneyd-i Bağdatî der ki, Surr-ı Sekatî'ye dedim ki, muhiip olan, belâ acısını dayar mı? Hayır, daymaz. Dedim ki, kulağı da varsalar gene daymaz mı? «Hayır, eğer yetmiş defa kulağı varsalar gene daymaz.» dedi.

Büyük velîlerden biri der ki: «Allah Teâlâ neyi severse, ben de severim. Cehenneme girmemi hile sevsen ben de buna razı olur ve severim.»

Bîşr-i Hafi der ki, Bağdat'ta bir kimseye bin değnek vardular, sesini çıkarmadı. Ona, niçin ses çıkarmadın? dedim. «Sevgilim orada idi, onun hatırı için ses çıkarmadım.» dedi. «Eğer büyük sevgili görsen ne yapardın.» dedim. Hemem feryad edip onunı Hakka teslim etti.

Bîşr-i Hafi der ki, şilûke (tasavvufî çalgımlara) ilk bağladığım zamanlarda Abadan'a gittim. Orada cüzamlı bir meczup gördüm, yere yıkılmış yatıyordu ve karuncalar üzerine uşuşup etini yiyorlardı. Başını kucığıma alıp ona acıdım. Bir zaman sonra aklı başına gelince, dedi ki, bu hangi farûddur ki, benâimle Allah'ın arzusuna giriyor.

Kur'an-ı Kerim'de Yûsuf'u (a.s.) gören kadınların onun güzelliğinin azâmîti karşısında ellerini kestikleri ve bunun farkına varmadıkları bildirilmektedir. Mısır'da kılık olduğu zaman, açık sıkıntısının acısı karşında, Yûsuf'un cemâline bakıp açlığı unutturlardı. Bu mahlûkun güzelliğinin te'siridir.

O hâle bir kimseye yaradanın cemâli açılsa, onun belâlardan habersiz kalman şaplacak bir şey değildir. Azis bir insan var idi. Daima Allah Teâlâ ne hükmederse bu hayırlıdır, derdi. Onun eynesini bekleyen bir köpeği ve eynesini yüklediği bir merkebi ve onları uykudan uyandıran bir horozu vardı. Bir gün bir kurt gelip merkebinin parçaladı. Azise haber verdiler. Bunda hayır var, dedi. Köpeği horozunu öldürdü. Bunda da hayır var, dedi. Köpeği de başka bir sebeble öldü. Bu hayırlıdır dedi. Bunu gören çocuk çocuğa fırlatıp ne olursa bunda hayır var, diyorsa. Bu nazal hayırdır. Bunlar bizim elimiz, ayağımız idi. Birisi kalmadı, hepisi gitti. Azis, belki bu daha hayırlıdır, dedi. Sabahleyin kalktılar. Baktılar ki etraflarında kim varsa, harâmiler horoz ve köpek sesleriyle onların yerini öğrenip onları öldürüp mallarını almışlar, bunların horoz ve köpekleri olmadığı için sağ kaldıklarını anladılar. Azis, gördüğünde mi, bunda hayır varmış, Allah Teâlâ'nın hayrı hangi işte olduğuna kimse bilmez, dedi.

İsa, (a.s.) kör, cüzamlı, iki tarafı felç ve eli, ayağı olmayan bir kimsenin yanına uğradı. Ona, ne hâldesin? dedi. O kimse, Allah'a şükürler olsun, insanların çoğunun uğradığı belâdan beni korudu İsa,

öğrenmediğin ne belâ kalmıştır? dedi. O kimse, benim sağlığım, kalbimde bendeki marifet bulunmayan kimseden daha iyidir, dedi. İsa, doğru söyledin, dedi. Sonra mübarek elini onun bedeni üzerine koydu. Böylece o kimsenin gövdesi açıldı ve hastalığı gidip güzel bir insan oldu. Şibî'yi dedi diye hastaneye götürdüklerinde bazı kimseler onun yanına gittiler. Siz kimsesiniz? dedi. Benim dostlarınız, dediler. Şibî onları taşıdı ve hepimiz yakın söylüyoruzuz, eğer benim dostum olsaydınız belâna sabrederdiniz, dedi.

B Ö L Ü M

RIZANIN ŞARTI

Bazı kimseler derler ki, rızanın şartı, dua olmamak, olmayan şeyi Allah'tan istememek, olan şeye rıza olmak, günah ve kötülüğü red etmemektir, zira bu da Allah Teâlâ'nın kazaıdır (hükmedür) ve bir şehirde günah, belâ ve veba (salgın hastalık) çok olursa oradan kaçmamaktır; zira bunlardan kaçmak kazadan kaçmak olur. Bunların sözü yanlıştır. Dua gereklidir. Çünkü Resûlullah: «Dua İbâdetin hüğü ve ölüdür.» diye insanları ona teşvik etmiştir. Hakikat de Resûlullah'ın buyurduğu, Zira dua, kalbe incelik, yakarış, azizlik ve sığınma ihar eder. Bunların hepsi de güzel sıfatlardır. Susuzluğu gidermek için su içmek, açlığı gidermek için yemek yemek ve soğuktan korunmak için elbise giymek rızaya aykırı olmadığı gibi, belânın defedilmesine için dua etmek de rızaya aykırı değildir. Belki Allah Teâlâ'nın sebeb olarak yarattığı ve emir buyurduğu şeyleri yapmamak rızaya ve emre muhalefet etmek olur. Ama günaha rıza göstermek rasul mümkün olur? Balbuki bu yasaklanıp abir günaha rıza gösteren kimse ona ortak olur.» buyurulmuştur.

Yine: «Dünyanın doğusunda öldürülen kimsenin ölümlüne, dünyanın batısındaki insan rıza gösterirse öldürmek günahına ortak olur.» buyurulmuştur. Bil ki, günah her ne kadar Allah'ın kazası ise de, onun iki yönü vardır: Bir yönden kulum irâdesiyle olduğu için onunla ilgilidir. Bunun delili, Allah Teâlâ'nın günahı sevmeyip ona bağışlamasıdır. Diğer yönden de Allah Teâlâ ile ilgilidir. Çünkü Allah Teâlâ'nın kaza ve takdiridir.

O hâlde günah Allah Teâlâ'nın kaza ve takdir olduğu yönden, alem günah ve küfürden boş olmaz. Bu mâna ile günaha rıza göstermek gerekir. Ama günah kulum irâdesiyle olup onun sıfata olduğu yönden ona rıza göstermemek gerekir. Demek ki, bu iki mâna birbirine mültenakız (çelişik) olmaz. Bir kimsenin düşmanının düşmanı ol- ve, bir bakımdan üzüldür ve bir bakımdan da sevinir. Demek ki bunlar mültenakız (çelişik) olmaz. Ancak ikisinin yönü bir olduğu zaman tenakız olur. Ama günahattan ötürü bir şehirden kaçmak da mühimdir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Ya Rabbî, insanları zâlim olan bu kâinâttan bizi çıkar.» (Nisa sûresi, âyet: 75) Geçmiş büyükler daima böyle şehirlere kaçmışlardır. Zira günah sırkıyet eder. O sırkıyet etmezse cezası sırkıyet eder.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Yahya mü'min edenlere ulaşmakla kalmayın fitnedan sakının.» (Enfâl sûresi, âyet: 25) Güni namahreme ilâşecek bir yerde olan bir kimsenin oradan gitmesi, rızaya muhalefet olmaz. Bunun gibi bir şehirde kalık olsa oradan gitmek câizdir. Ancak tûm hastalığı bulunan şehirden gitmek câiz değildir. O da sağlamların gitmesi hâlinde, hastaların perişan olacağını içindir. Ama diğer belâlar böyle değildir. Belki onun için konulan sebepleri, emir veya emir hükmünde olduğu için yerine getirmek ondan sonra hüsnü rıza gösterip hayır emredilene kadar diye inanmak gerektir.

ONUNCU ASİL

ÖLÜMÜ HATIRLAMAK

Bil ki, işlerin sonu ölüm olacağını bilen, duracağı yerin mezar olduğunu anlayan, münker ve nekîrin sorgularına inanan, gideceği yerin kıyamet olduğunu düşünem ve kalacağı yerin cennet veya cehennem olduğunu bilen kimse için ölüm endişesinden daha mühim endişe ve âhiret azgının tedbiri gibi mühim tedbir olamaz. Eğer o kimse âkılî ise böyledir.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Âkılî o kimsedir ki, nefsini cezalandırır ve ölüm sonrası için amel eder, azık hazırlar.» Zira ölümü hatırlayan mutlaka âhiret azığı ile meşgûl olur ve böylece mezarını cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Ölümü unutan ise bütün gayretini dünyaya çevirir, âhiretten gâfil olur ve böylece mezarını cehennem çukurlarından bir çukur bulur. Bunun için ölümü hatırlamanın fâziletî büyüktür.

Resûlullah buyurur ki: «Ey dünya lezzetleriyle meşgûl olanlar, bütün lezzetleri yok eden ölümü hatırlayın.» Yine buyurdu ki: «Eğer hayvanlar sizin gibi ölümü bilselerdi, hiç kimse semiz et yemezdi.» Abû (r.a.). «Ya Resûlullah, hiç kimse şehidler mertebesinde olur mu?» dedi. Resûlullah: «Evet, günde yirmi defa ölümü hatırlayan kimse şehidler mertebesinde» buyurdu.

Resûlullah, kâhkahalarının sesi yükselen bir kavmin yanından geçerken: «Şöhretinize lezzetleri yok eden şerî hatırlamanı da kuvvetlendirin.» buyurdu. O nedir? Ya Resûlullah, dediler. «Ölümüdür.» buyurdu. Enes (r.a.) der ki: «Resûlullah buyurdu ki: Ya Enes ölümü hatırlamanı bırakma. Çünkü o seni dünyadan uzaklaştırıp câhid yapar ve günahlara keffâret olur.» Resûlullah geçte buyurdu ki: «İnsanlara nasihat olarak ölüm kâfidir.» Ashab-ı Kirâm Resûlullah'ın huzurunda bir kimseyi çok övdüler.

Resûlullah: «Önem kalbindeki ölüm endişesini nasıl anladınız?» buyurdu. Onlar, biz onun ölümünden bahsettiğini duymadık, dediler.

Resûlullah: «O hâlde o kimse sizin sandığınız gibi değildir.» buyurdu. İbn-i Ömer (r.a.) der ki: «Ensardan on kişi ile Resûlullah'ın meclisine vardım. Ensardan biri dedi ki, ya Resûlallah, insanların en akıllısı ve büyüğü kimlerdir?»

Resûlullah buyurdu ki: «En çok ölümlü hatırlayan ve erkenden ahiret sağına hazırlayanlardır. Dünyanın şerefini ve ahiretin karametini hatırlar bunlardır.»

İbneham-i Teymi der ki: «Dünyada benim rahatımı kaçıran iki şeydir: Biri ölümlü hatırlamak, diğeri, Allah Teâlâ'nın huzurunda hesap vermek yerinde durmayı hatırlamak.»

Ömer bin Abdülâziz her gece âlimleri toplayıp ölüm ve kıymet hatırlatır ve aralarından cenaze kalkmış insanlar gibi ağlatırdı. Hasan-ı Basri bir yerde oturup vaaz verirken daima ölüm ve cehen-nem ahvâlini söylerdi.

Hanımardan biri, Hz. Aîşe'ye kalbinin katılığından şikâyet etti. Hz. Aîşe: «Ölümlü çok hatırla, kalbin yumuşar.» dedi. O hanım öyle yaptı. Kalbinin katılığı gitti ve Allah'a şükür etti.

Rebî bin Heysem, evinde bir mezar kazmıştı. Her gün birkaç defa o mezarın içine girip yutardı. Böylece kalbinde ölüm endişesini tazelerdi ve derdi ki, bir saat ölümlü unutsam, kalbim kararıp bîr çeşit oluyor. Ömer bin Abdülâziz bir kimseye, ölümlü çok hatırla. Çünkü a-kıntıda olursan, o sana teselli olur, nimet içinde olursan, o nimetin tadı kaçır, seni dâhilete götürmez. Ebû Süleyman-ı Daranî der ki. Ömm-i Harun'a, ölümlü sever misin? dedim. Sevmem dedi. Niçin dedim: «Bir insanın yanında bir suç işlesem, ona görünmek istemem. Bu kadar günahla nasıl Allah'ın huzuruna girmek kalıyım.» dedi.

ÖLÜMLÜ HATIRLAMA ŞEKİLLERİ

Bü ki, ölümlü hatırlamak üç şekilde olur: Birincisi, gafillerin hatırlamasıdır. Bunlar dünya ile meşgûl olur ve dünya arzularından mahrum kalmak korkusundan ölümlü kötü görür. Bunun için ölümlü kötüler ve ölümlüdeki ölüm sebebiyle bu güzel şeyler gidecek, derler. Ölümlü bu şekilde hatırlamak kişiyi Allah Teâlâ'dan uzaklaştırır. Ancak bu hatırlamakla dünya ona tatsız olup biraz ondan nefret ederse faydası kalmaz. İkinci, tevbe edenlerin hatırlamasıdır. Tevbe edenler, korkuya kendilerine hüküm edip geçmiş takvâatlarına telâfi ederek ihâdette sebât etmek için ölümlü hatırlarlar. Bu hatırlamanın sevâbı büyüktür. Tevbe edenlerin ölümlü kötü görmeleri, yapmadıkları şeyi ölümlüden önce yapmak içindir. Bu şekilde kötü görmek, ziyân vermez. Üçüncüsü, ârif olanların ölümlü hatırlamasıdır. Ârif olanlar, Allah'ın cemâlini görmek zamanı ölümlüden sonra olduğu için ölümlü

hatırlarlar. Dosta kavuşmak zamanı aslâ unutulmaz, daima beklenir. Zîrâ daima onu arzular.

Nitekim Husayfe (r.a.) ölüm anında: «Sergilim tam zamanında geldi.» dedi ve: «Ya Rabbi fakirliği zenginlikten, hastalığı sağlıktan ve ölümü yaşamaktan daha çok sevdiğimi biliyorsun. Bana ölümü kolaylaştır, cemâline kavuşup rahat bulayım.» dedi. Bu derecenin ötesinde bundan da daha büyük bir derece vardır. O da, ne olundu kötü görmek, ne ölmek istemek, ne erken gelmesini, ne de geç gelmesini istemektir. Belki Allah Teâlâ ne emir buyurdu ise, onu daha çok sevip kendi tasarruf ve inâdesini aradan kaldırarak tam minasıyla rıza mertebesine erişmiş olur. Bu, çoğu hâllerde ölüm onun hatırına gelip ölümden korkmadığı ve ölmek de istemediği zaman olur. Zîrâ kendini bu dünyada müşahede âlemine kavuşmuş, zikir ve fikir ona gâlib olup onun yanında ölüm ve hayat bîr olmuş. Çünkü bütün hâllerde Allah Teâlâ'nın zikir ve fikrine dalmış olur.

ÖLÜMÜ HATIRLAMANIN KALBE TESİR ETMESİNİN ÇARESİ

Bil ki, ölüm büyük bir iş ve çok tehlikeli bir şeydir. Fakat insanlar ondan gâfildirler ve onu hatırlasalar da, kalblerine tes'ir etmez. Çünkü onların kalbi dünya meşgalesine öyle dalmıştır ki, başka şeye yer kalmamıştır. Bunun için tesbihten ve Allah'ın sıkrından de lezzet almazlar. Bunun çaresi yalnız kalıp bir saat kadar kalbini ölüm fikri için boş bırakmaktır. Nitekim çöde yolculuk yapmak isteyen kimse, ölmek korkusundan kalbini diğer şeylerden boş tutup yalnız bunun hazırlığı ile meşgûl olur. Sonra o yalnızlık hâlinde kendi kendine der ki, ölüm yaklaştı. Belki bugün, belki yarın gelir. Eğer sana, içinde kopuk, yahut da başka bir mahsur olup olmadığını bilmediğin bir dehşetle gir, deseler, aklın durur.

O hâlde ölümden sonra bilinmeyen hâllerin ve mezarındaki korku ve tehlikenin bundan aşağı olmadığı aşîkârdır.

O hâlde ölümden gâfil kalmak nasıl mümkün olur? Bu hususta en güzel çare, dien akrabalarına bakıp onların dünyadaki sûret ve şekillerini düşünmektir. Onların her birinin makamı, işi ne idi?

Onların dünyada gurur ve sevinçleri nasıldı ve ne dereceye ulaşmış ve ölümden gâflikleri ne derecede idi. Sonra azıklarını tedarik etmeden ölüm anının onları alıp götürdü ve çıldı mezarında onların güzel ve parlak sûretleri nasıl olmuştur, üzüvları nasıl birbirlerinden ayrılmıştır, kurtlar onların etini, derisini, gövdesi ve dilini ne yapmışlardır? Onlar bu azıkta ibren, varlıkları onların malını bölüşüp güzel güzel yiyip harcıyorlar. Hanımları başka kocalarıyla eğlenip onları unuttuğlardır, diye düşünmelidir. Sonra kendi akrabasına bakıp onların nasıl eğlenip güldü oynadıklarına, nasıl gâflette olduklarını ve uzun emeller peşinde koşup yirmi yıldan aşağı bitmeyecek işler için uğraştıklarını; onun için zahmetler ve sıkıntılar çektiklerini; onların ke-

ferâ kassarın (bez beyazlatanın) dükkânında yıkanmış hazır dururken, onlar ondan habersiz olup uzun emel deryasına daldıklarına düşünmeli ve kendi kendine: «Sen de onlar gibisin. Senin de gâfil, ahmaklık ve hırsın onların gâfil ve ahmaklığı gibidir. Ancak sana bu devlet nâsib oldu ki, onlar senden önce gittiler ve sen onlardan ibret aldın. "Saadetli, başkasından ibret alan kimsedir" buyurulmuştur.» emelidir.

Sonra kendi elini, ayağını, parmaklarını gördü ve dilini dışı-
nup kısa zamanda onların birbirinden ayrılacaklarını, kurtların ve diğer yer hayvanlarının yiyeceği olacaklarını, mezardaki şeklini hayaline getirip nasıl murdar, pis kokulu olup çürüyüp gideceğini göz önüne getirmelidir. Bunun gibi şeyleri hergün bir saat kadar kendi kendine mizakere etmelidir. Tâ ki, onun kalbi ölümden biraz etkilensin. Zîrâ yalnız zâhir dil ile yapılan sâkrin te'siri yoktur. İnsan daima cemâze hazır olup kendini daima cemâze seyrederek görmekle, her zaman kendisinin başkasının ölüme bakacağını sanır. Bir günde başkalarının kendisinin ölüme bakacaklarını düşünmez, Zîrâ kendi ölü-
sünü hiç görmemiştir. Görülmeyen şey de akla gelmez.

Bunun için Resûlullah hutbesinde buyurdu ki: «Doğru söyleyin. Ölüme bize yazılmamış mıdır? Mesura götürdüğünüz cemâzler geri dö-
necek misafirdir midir? Onları toprağa gömüp mirislerini gönül rahatsızlığıyla yiyor ve onlar gibi olacağımızı düşünmüyoruz.» Ölümin unutulmasına ekseriya uzun emel sebep olur. Hattâ bütün kötülük-
lerin aslı da uzun emeldir. (Uzun yaşamak ümididir).

KISA EMELİN FAZİLETİ

Bil ki, kalbinde uzun yaşamak fikri olan kimse, din ve âhiret için bir şey yapmaz. Zîrâ kendi kendine der ki, bu kadar ömrün vardır. İstediğin zaman te'be etmek mümkündür. Biraz rahatına bak, hazır bul. Ama ölümlünü yakın bilirse, her zaman onun hazırlığı ile meşgul olur. Bu ise, bütün sadetlerin temelisidir.

Resûlullah İbni Ömer'e buyurdu ki: «Sabahleyin kalkınca akşam kadar sağ kalacağını, akşam olunca da sabah kadar sağ kalacağını söyleme. Hayatta iken âhiret anıyı hazırlamaya bak. Çünkü yarın Hakken huzuruna varıldığında ne içinde çağırılacağını bilemezsin.»

Gene buyurdu ki: «Sizin için iki şeyden korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmam; Arzularınıza uymanız ve uzun yaşamak düşüncesi.» Usame (r.a.) bir şeyi bir ay veresiye aldı. Resûlullah: «Usame usum yazacağımı ümid ediyor. Nefsini yed-i kudretinde bulanan Allah hak-
kı için hiç bir defa gölümâ yunmadım ki, açmadan evvel ve gölümâ açmadan ki, yunmadan evvel acelin geleceğini düşünmüyeyim ve hiç ağzıma bir lokma koymadım ki, boğazımda kalacağına ihtimal vermi-
yeyim.» buyurdu.

Ondan sonra: «Ey insanlar, kendinizi illî farzediniz. Muham-med'in ruhu yed-i kudretinde olan Allah hakkı için size vad edilen mülkaka size ulaşacaktır. Ondan kurtulmak mümkün değildir.» buyurdu.

Resûlullah abdestini bozunca, derhâl beyanını edirdi. Bu ya-kındır, ya Resûlallah dediklerinde: «Suyun yanına varuncaya kadar sağı kalmayabilirdim.» buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) der ki: «Resûlallah bir kare çizdi ve onun ortasında bir doğru çizgi çekti ve o çizginin her iki tarafına küçük çizgiler çekti ve karenin dışında da başka bir çizgi çizdi ve buyurdu ki: «Karenin içerisindeki çizgi insandır. Kare onun emelidir. Her tarafına kuşatmıştır. Ondan kurtulmak imkânsızdır. Onun üzerindeki çizgiler, üzerine kurulan belâ ve âfetlerdir. Birinden kurtulsa, öte-kindən kurtulamaz. Düşüp ölünceye kadar böyle devam eder. Karenin dışındaki çizgi onun uzun emelidir. Her zaman birşey ümid edip dü-şündür. Oysa o şey Allah'ın ilminden onun ölümünden sonra olacaktır.»

Gena buyurdu ki: «İnsan gün be gün ihtiyarlıyorsa da, onun iki şeyi gençliktir: Mal arzusu ve yaşama arzusu.»

Haberde gelmiştir ki: «İsa (a.s.) bir ihtiyar gördü, eline belâ al-muş, bir yeri belliyordu. İsa: Ya Rabbî, bu ihtiyarın kalbinden emeli çıkar dedi. O ihtiyar derhâl elinden belâ bırakıp bir saat kadar uyudu. Sonra İsa: Ya Yarabbi, o ihtiyarın emelini geri ver, dedi. İhtiyar he-men yerinden kalkıp yine belâ eline aldı. O ihtiyarı sebebini sorunca, ihtiyar dedi ki, önce aklıma geldi ki, sen ihtiyarladım. Bugünlük, ya-rınak ümitsiz kalmıştır. Boş yere niçin zahmet çekiyorsun. Onun için belâ elimden bırakıp çalışmaktan vazgeçtim. Geri aklıma geldi ki, ölüncüye kadar sana yiyecek kâimdir. Onun için kalkıp yine çalışma-ya başladım.»

Peygamberimiz: «Cennete girmek ister misiz?» buyurdu. İsteriz ya Resûlallah dediler. «Öyleyse emelinizi kısa tutun. Ölümsü ölümdü-de hazır bilin ve mevlânızdan haya edin.» buyurdu. Bir kimse karde-şine yazdı; mektupta şöyle dedi: İmdi, dünya rüyadır, âhiret uyan-maktır. Ölümden başka aralarındaki bütün hâller dağınık ve yalancı rüyalaradır.

UZUN EMELİN SEBEBİ

Bil ki, insan uzun emeli iki sebepten dolayı kalbine koyar. Bir: cendâlet, diğeri de dünya sevgisidir. Zîrâ sevgi gâlib olduğu zaman, ölüm onu sevdiğinden ayıracağı için, gülbese onu sevmemesi ve uy-gun bulmaması ikram gelir. İnsan ise, sevmeyişi şeyleri kendinden uzaklaştırır. Kendini rahat yaşamaya verip kalbinden arzusuna uygun olan şeyleri düşünüp takdir eder.

Bunun için daima hayalının, malının, çoluk çocuğunun ve dün-ya imkânlarının devamını kalmasında düşündür. Arzusuna muhalif olan ölümlü ise umutur.

Eğer her zaman aklına ölüm gelse de, kendine mühlet gösterip önünde ne kadar zaman vardır. O zamanlarda ölüm hazırlığını yapmak mümkündür der. Gücü, kuvveti yerinde olup genç iken, kendi kendine birkaç gün sabret, ihtiyarlayınca, kendini tamamıyla, ibâdete verirsın der. İhtiyarlayınca da, bu binayı tamamıyayına ve çocuklarının ihtiyaçlarına te'min edeyim ki, kalbim rahat olsun, der ve nefsi de ona; kalbinin yiyecek endişesinden kurtulup ibâdet lezzetini almak için bu tarafa çıkıncaya kadar da sabret ve sana düşmanlık yapan filân kimseye de bir derz ver, candan sonra ibâdete başla, der. Sonra o işleri her birinden on iş çıkar. Bu aklını bilmez ki, dünyayı bırakmadan boş kalmak mümkün değildir. Dünya işlerinden boşalacağı bir zaman geleceğini sanır. Böylece gündün güne geçektirir. Sonunda bir gün ölüm çalıp hasret ve nedâmet içinde kalır. Bunun için cehennem ehlinin çoğunun feryadı ihmal ve geçiktirmeden olacaktır.

Geçiktärmenin esası dünya sevgisidir ve Resûlullah'ın: «Neyi sevmek istersen sev, sonunda onu senden alacaklardır.» Hâdisıyla bildirdiği menâadan göfl olmaktadır.

Cehâlet ise, gençliğine güvenir ve bilmez ki, bir ihtiyar ölünceye kadar binlerce çocuk ve genç ötür. Bir şehirde sayacak olan ihtiyarların sayısı diğerlerinden az çıkar. Zira ihtiyarlık çağına ancak az kimseler ulaşır. Biri de, sağlıklı hâlinde anksız ölmeyi uzak görür. Bilmez ki, ani ölüm az ise de, ani hastalık az değildir. Zira bütün hastalıklar anksız başlar. Hastalık meydana gelince de hasta olarak ölmek az değildir. Demek ki daima ölümü önünde takdir etmelidir. Fakat bu takdir, güneş ve gölge misli gibi daima önce gidip ona ulaşamayacağı şekilde olmamalıdır.

UZUN EMELDEN KURTULMANIN ÇARESİ

Bil ki, uzun emelin çaresi onun sebeblerini gidermektir. Sebebler anlaşıldı. Onları gidermeye çalışmalıdır. Dünya sevgisinin çaresi ise, dünya sevgisi bilmünde anlaşıldı. Hülâsa, dünyanın ne olduğunu bilmekle bilen kimse, onu sevmeyi. Zira onun lezzetinin birkaç günlük olduğunu ve ölümlle bozulup geçeceğini ve şimdi de ümitsiz ve keşerle karışık olup esâ ve belâdan boş olmadığını ve hiçbir kimse için süksüz olmadığını anlar. Ahiret süresinin uzunluğunu ve ömrünün kışağını düşünen kimsenin ahireti bırakıp dünyaya eğilmesi, bir kimsenin, rüyadaki güneşli, uyanıklıktaki altından daha çok sevmesi gibidir. Zira dünya uyku gibidir.

Feyğamberimiz: «İnsanlar uykudadır. Ödükleri zaman uyanırlar.» buyurmuştur. Cehâletin çaresi ise, hâlis bir tefekkürdür.

Mecâlî; şöyle bilmelidir ki, ölümün âşğını kendi elinde değildir. Zira kişi istediği zaman ölüm gelmez. Böylece gençliğe güvenememlidir.

UZUN EMELİN DERECELERİ

Bil ki, insanlar uzun emel hususunda farklıdır. Zîrâ bazıları devamlı dünyada kalmasına ümid eder.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Onlardan her biri bin yıl yaşamak ister.» (Bakara sûresi, âyet: 96). Bazı kimseler ihtiyarlayınca ya kadar yaşamaya ümid eder. Bazı kimseler de bir yıldan fazla yaşamayı ümid etmeyip bir yılığundan fazla yiyecek hazırlamaz. Bazı kimseler vardır ki, bir günden fazla yaşamayı ümid etmeyip yarın için birşey hazırlamaz.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Yarın için üzmeyin. Zîrâ ömrünüz kalmış ise rizkınız da kalmıştır ve eğer ömrünüz kalmamış ise, başkasına nasîb olarak rizık için ne zahmet çekiyorsunuz.» Bazı kimseler de olur ki, bir saat için bile ümid bağlamaz.

Nitekim Resûlullah Münaz'e imanın hakikatına sorunca, Münaz: «Dünyada hiçbir adımı atmadım ki, ikinci adımı atmaya bilirim diye düşünmedim.» Erved-i Habeşî namaz kılarken her tarafa bakardı. Niçin öyle yapıyordun? dediler. Azrail hangi taraftan gelecek diye bakıyorum, dedi.

Hükme, insanlar bu hususta (uzun emel beslemek) farklıdır. Bir ay yaşamayı ümid eden kırk gün yaşamayı ümid edenden daha üstündür. Bunun te'siri insanın işlerinden anlaşıp, Mesele: Bir kimsenin gurbette iki kardeşi olsa ve birisi, bir ay kadar, öbürü bir yıl kadar bir zaman içinde gelecek olsa, önce bir ay sonra gelecek olan kardeşi için hazırlık yapar; üçüncü geçektirir. Herkes kendini kua emelli sanıyor. Ancak onun alâmeti hayır işlere koşup her nefesi gânimet bilmektir. Nitekim Peygamberimiz buyurur ki: «Beş şeyi beş şeyden önce gânimet bilin: İhtiyarlıktan önce gençliği, hastalıktan önce sağlığı, fakirlikten önce zenginliği, meşgûliyetten önce boş zamanı ve ölümden önce hayata gânimet bilin.»

Yine buyurur ki: «İki nimet vardır ki, insanlar onların kadrlarını bilmeyip onlarda aldandırlar: Sağlık ve boş zaman.»

Peygamberimiz sahabe arasında gâflet eserini gördüğü zaman: «Ölüm geldi. Kılmıni şaki ve kilmıni de said olarak götürdü.» diye çağırıyordu.

Huzeyfe (r.a.) der ki: «İllichir gün yoktu ki, bir münadi: "Ey insanlar, göç için hazırlanın" diye çağırmasın.»

David-i Tal'nın koşarak namaza gittiğini gördüler. Bu ne aceledir? dediler. Kabristandakilere işaret ederek bu şehir kapısındaki askerler beni almadan yerlerinden kalkmazlar, dedi. Ebû Müsa El-Eş'ari, ömrünün sonunda çok mücahede ederdi. Ona, biraz az mücahede etsen daha iyi olur dediler.

Ebû Müsa: «Kıstırulan at bütün gayretini sahanın sonunda gösterir. Bu benim ömrümün sonudur. Zîrâ ölüme yaklaşmıştır. Çalışmakta kusur etmem ki, cedâmet çekmeyeyim.» dedi.

ÖLÜM SEKERATI VE CAN ÇEKİŞMENİN ÇETİNLİĞİ

Bâki, eğer insanın ölümlüde can çekişme hâlinin çetnliğinden ve ölüm sekeratının acısından başka bir şey olmasaydı, akıllı olan onun korkusundan hayatının tadı bozulur ve dünyadan hiç lezzet almazdı. Çünkü eğer bir kimse, ansızın bir haydutun kapıdan içeri girip kendisini bağlayıp topusla döveceğine ihtimâl verse, yemekten, içmekten tad almaz. Hattâ kendini kaybedecek duruma gelir. Can almanın (Azrail) can almaz kesinlikle bilinir ve can almak çetindliği de topuzun etiyetinden daha fazladır.

O hâlide bundan korkmamak gâyet gâfilletten ileri gelir. Can alma acısı bütün riskyetlerin ittifakiyle bir kimseyi kılıçla parçalayıp vücudunu dağıtmak acısından daha fazladır. Zîrâ yaranın açtığı yaradan ruha ne kadar acı ulaşacağı bilinmemektedir. Ateşin acısı ise daha fazladır. Çünkü bütün parçaları strâyet eder. Can alma acısı ise, parçalarda değil, belki ruhun kendisinde meydana gelir. Onun acısı bütün ruha kaplar. Fakat can çekişen kimsenin sükûnet etmesi, onun güçsüz kaldığından ötürüdür. Zîrâ ölüm sekeratının şiddetinden dil söylemez olmuş ve akıl dehşete düşmüştür. Bu hâli ancak tadun, yahut Peygamberlik nûru ile mücâhhez olanlar bilir.

Nitekim İsa (r.a.) havarîlere: «Ey havarîler, dua edin, Allah Teâlâ can çekilmesini bana kolaylaştırsın. Çünkü ölüm acısından o kadar korkarım ki, korkudan öleceğinden korkuyorum.» dedi. Bizim Peygamberimiz mübârek rûhunu teslim ederken: «Ya Rabbî, Muhammed'e ölüm sekeratını kolaylaştır.» diye dua etti.

Aişe (r.a.) der ki: «Hic kimseye can vermenin kolay olacağını ümid etmiyorum.» derdi ve Resûlullah'ın rûhuna böyle zorluka teslim ettiğini gördükten sonra: «Ya Rabbî, bu rûhunu kemiklerim ve sinirlerin arasından mı çıkaracaksın. Bu belâyı bana kolaylaştır.» derdi.

Resûlullah (r.a.) can vermenin acısını anlatırken buyurdu ki: «Can vermek acısı, üğrüz kılıç darbesinin acısı gibidir.» Yine buyurdu ki: «Can vermek dikene sarmaşan yümün ondan kolaylıkla ayrılması gibidir.» Resûlullah bir hastanın hâlini görmeye gitti. Hasta can çekiliyordu.

Resûlullah buyurdu ki: «Bu hastanın hâlini ben bilirim, onun bedninde acısı olmayan hiçbir damarı yoktur.» Ali (r.a.) der ki: «Savaşıp şehit olmaya gâşım. Çünkü bin kılıç darbesini almak, can vermekten kolaydır.» Bani İsrail'den bir grup insan mezarlardan yanından geçerken bir ölüden dirilmes için dua ettiler. Ölülerden biri Allah'ın kudretiyle dirildi ve: «Ey insanlar, benden ne biliyorsunuz? Elli yıldır âleli, hâli can vermenin acısı benden gittim!» dedi.

Berde (büyüklerin sbûlünde) gelmiştir ki, mü'min iyi amellerle bazı derecelere erişince, Allah Teâlâ onu o derecelere erişirmek için,

can vermesini zorlaştırır. Dünyada iyilikler yapmayı olan köfire, buna karşılık olarak can vermesini kolaylaştırır. Böylece Allah Teâlâ üzerinde hiçbir hakka kulmemiş olur. Haberde gelmiştir ki, anı öüm, mü'mine rahmet ve şâsaka da hasretir. (Gürnefödür).

Mûsa (a.s.): «Ölürken, Allah Teâlâ, ey Mûsa, bu hâlede kendini nasıl buluyorsun? dedikte, Mûsa: Diri diri kebab edilen kuş gibi, ne aşabilir, ne de ölüp kurtulur,» dedi. Ömer (r.a.) Kâ'b el-Ahbar'dan can vermenin acısını sorduğunda dedi ki, dikenli ağacın dâhını bir kimsenin içine koyup onun her bir dikenli bir damara takılıp kuvvetli bir adam onu çıktığında acı ne ise, öyledir.

CAN VERMENİN DEHŞETLERİ

Bü ki, anlatılan ezâ ve belâdan başka ölenlerin yolunda üç dehşet daha vardır: Birincisi, öüm meleğini (Azraîl) görmektir. Haberde gelmiştir ki: İbrahim (a.s.) öüm meleğini görünce, seni günahkârların canını aldığı şeklinde görmek isterim, dedi. Buna dayanamazsa, dedi. İbrahim (a.s.) mutlaka görmek isterim dedi. Bunun üzerine onu sıyah, pis kokulu, tüyleri diken diken olmuş, sıyahlar giymiş, ağzından ve burundan ateş çıkan bir insan şeklinde görüp bayılıp düştü. Ayatınca onu eski şekilde gördü. Ey öüm meleği, günahkârlar, senin bu şeklini görmekten başka azâp görmeseler de bu onlara yeter, dedi. İtaatli kimseler bu dehşetten kurtulurlar. Zira ona en güzel şekilde görürler. Ahirette hiçbir rahatlık görmeseler, bu güzel yüze bakmak onlara yeter.

Dauid oğlu Süleyman (a.s.) öüm meleğine (Azraîl), niçin insanlar arasında edâletle iş görmediyorsun? Kimisini erken, kimisini de geç alıp götürüyorsun, dedi, öüm meleği, o benim elimde değildir. Herkes için elime ayrı bir sahife veriliyor. Nasıl buyurulursa, öyle yaparım, dedi.

Yehûb bîn Münabbih der ki, bir padişah bir gün tahtına oturdu ve elbise giymek istedi. Getirdikleri birçok elbiseyi beğenemedi.

Nihayet en güzel elbiseyi getirdiler, onu giydi. Sonra birçok atlar getirdiler, beğendiği atı getirdiler, ona bindi. Sonra kalabalık bir toplulukla dışarı çıktı. Çâyet kibir ve gururundan kimsenin yüzüne bakmazdı. Azraîl (öüm meleği) bir fakir kiliğinde yurtık elbiselerle önüne çıkıp selâm verdi. Padişah ona bakıp selâmını almadı.

Azraîl onun atının dizgininden tuttu. Padişah, elini çek, ne yaptığını biliyor musun? dedi. Azraîl, benim seninle işim var, dedi. Padişah, sabret, attan aşağı ineyim dedi. Hayır, şimdi istemem dedi. Padişah, pekiyi için nedir? dedi. Azraîl, ağzın padişahın kulağına koyup benim can alıcı meleğim, şimdi canını almak için geldim, dedi. Padişah, gideyim çocuklarımla vedâlaşayım, dedi. Azraîl, geçiktirmek imkân-sızdır, dedi ve; hemen canını alıp onu attan aşağıya devirdi. Sonra bir mü'mini görüp seninle gâli bir işim var dedi. Güzel için nedir? dedi. Ben Azraîl'im, dedi. Mü'min, affet geldim, niye bu kadar geçiktin,

Seni bekliyordum. Benim yanımda senden daha kıymetli kimse yoktur. Gel beri, canımı al.» dedi. Azrail, «Senin bir ihtiyacın, için var mı? Önce onları gör, ondan sonra Allah'ın emri yerini bulsun.» dedi. O kimse, Allah'a kavuşmak kadar hiçbir önemli için yoktur, dedi. Azrail, ne hâlide canını almasını istiyorsun, dedi. O kimse, sabret, bir abdest alıp namaz kılayım; secdede iken canımı al, dedi. Azrail, secdede iken canını aldı. Vehab bin Münabbih der ki, Şam toprağında öyle bir padişah vardı ki, ondan daha büyük kimse yoktu. Azrail canını alıp göğe çıktınca, melekler ey Azrail, can alırken hiç kimseye acıdığın oldu mu? dediler. Azrail dedi ki, gökte hamile bir kadın doğurur doğurmaz, onun canını almam bana emredildi. Onun canını alınca, annesinin garibliğine ve çocuğun yalnız ve perişan hâline acıdım.

Azrail'e dediler ki, yeryüzünde kendisinden daha büyük bulanmayan o gördüğün padişah, o gökte bıraktığın çocukta. Ölüm meleği (Azrail), diletiğini lûtfeden Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir, dedi.

Eserde gelmiştir ki: «Şaban ayının onbeşinci gecesi olan beraat gecesinde, o yıl camı alınacak kimselerin listesi Azrail'in eline verilir. Oysa orada adı yazılı olanlardan kimisi hına, yapmakla, kimisi düğün yapmakla ve kimisi de kavgaya etmekle meşgûldür. Halbuki onların adı o deftere kaydedilmiştir.»

A'moş der ki, bir gün Azrail, Süleyman Peygamberin huzuruna geldi ve orada bulunan hizmetçilerden birine sert sert baktı. Hizmetçi, bu kimdi, böyle sert sert bana baktı, dedi. Süleyman (a.s.) Azrail'i, dedi. Hizmetçi, belki benim canımı almak ister, rûzgâra emret, beni Hindistan'a atsun, bir daha geldiğinde beni burada bulamazın, dedi. Süleyman (a.s.) rûzgâra emretti, onu Hindistan'a attı. Azrail geri gelince, Süleyman, (a.s.) Azrail'e: Niçin benim o hizmetçime öyle sert baktın? dedi. Azrail: «Bana emredildi ki, şu anda Hindistan'da onun canını alayım. Benim aklıma geldi ki, bu saatte nasıl Hindistan'a gider, onu burada gördüğümde sana uğradım. Ben Hindistan'a gittim, onu orda görüp canını aldım.» dedi. Bu hikâyeyi anlatmaktan maksat, nerede olursan, Azrail'den kurtuluş yoktur.

İkinci, kendisi için görevlendiren İki meleği görmektir. Hâdise gelmiştir ki: «Ölürken her iki melek kendisine görünür ve eğer itaatli ise, "Allah senin mükkâfatını versin. Bizim yanımızda çok ibâdet ve iyi işler yaptın. Bize rahatlık verdin," eğer günahkâr ise, "Allah sana hayır vermesin. Bizim yanımızda çok bezgencilik yaptın, kötü ve çirkîn hareketlerde bulunup bize sıkıntı verdin; derler.» Bu, ölü günlerini diktiği zaman olur.

Üçüncüsü, ölürken cennetdeki, yahut cehennemdeki yerini görür. O anda ölüme meleği üstüye, ey Allah'ın dostu, müjde sana cennetliklisin.; günahkârı ise, ey Allah'ın düşmanı, sana acı haber, cehennemlikisin.» der. Allah korusun, bu acı, can verme acısından daha büyüktür. Bu anlattıklarımız ölümden dünyadaki sıkıntılardır. Bunlar mezaradaki sıkıntılara göre basit kalır.

MEZARIN ÖLÜ İLE KONUŞMASI

Resûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Ölüyü mezara koyduklarında mezar ona der ki, yutuklar olsun sana ey insanefî! Neye mağrur oldun? Benim sıkıntı, zulmet ve gurbet evi olduğumu ve akrepler, yılanlar, kurthar ve haşerelerle dolu olduğumu bilmez miydin? Dünyanın ne-sine aldandın ki, bir ayağına ileri, bir ayağına geri atıp şaşkın şaşkın bakıyordun? Eğer o kimse salih ise onun yerine bir ses cevap verip der ki, Ey mezar, bu kimse salih idi, emr-i maruf ve nehy-i münkeri yapardı. Bunun üzerine mezarı bir cennet bahçesi olur, bedeni nûr olur ve ruhu göklere çıkar.»

Eserde geldi ki, Ölüyü mezara koyduklarında ona azâp verilmeğe başlanırken, etrafındaki komşu mezarlar çağırıp derler: «Ey bed-bahî, bir senden önce buraya geldik. Niçin binden ibret almadın? Bizim dünyaya geri dönmeyip amellimizin kesildiğini görmedin mi? Sen ise fırsat ve imkân bulmuştun. Niçin bizim kaçırdığımız amelleri te-dârik etmedin.» Gene yerin bir tarafından sesler gelir, «Ey dünyanın ahiri ile aldanan kimse, niçin sendem önce ölenlerden ibret almadın? Onlar da senin gibi aldansaşırdılar.»

Hâdîste geldi ki: «Salih kulu mezara koyduklarında iyi ameller onun etrafını kuşatıp onu korurlar. Azâp melekleri onun ayağı tara-fundan gelince namaz onların karşısına çıkar ve: Bu kimse Allah için, ihâdet etmek için ayak üzerinde çok durmuştur. Ona azâp vermeyin, der. Başı tarafından gelince, oruç onların karşısına çıkıp bu kimse Allah için açlık ve susuzluk çekmiştir, ona azâp etmeyin der. Bedeni tarafından gelince hac, umre ve gazalar onların karşısına çıkıp, bu kimse Allah yolunda çok sıkıntı çekmiştir, ona azâp vermeyin, derler. El tarafından gelince sadaka karşılığın çıkıp bu kimse böyle fakir-lere çok sadaka vermiştir ona azâp etmeyin, der. Melekler bunu duyun-ca, âhiret devleti mübarek olsun, derler. Bundan sonra rahmet melek-leri cennet yutaklarından bir yutak getirip onun mezarına döşerler ve onun mezarı görün görüldüğü kadar geniş olur. Ve cennetten bir kan-dil getirip onun mezarına asarlar. Kıyamete kadar onun nûr ile me-srur olur.»

Resûlullah buyurdu ki: «Ölüyü mezara koyduklarında cennatinin ardından gelen insanların henüz ayak sesleri iştilirken, mezardan önce, onunda konuşan olmas. Ona der ki, "Ey fîlân, sana benim darlı-ğundan, korkunçluğundan ve diğer vasıflarımdan haber vermediler mi? Benim için ne hazırladın?"»

MÜNKER VE NEKİRİN SUALİ

Resûlullah buyurdu ki: «Kul ölünce önce yanına yüzleri siyah, gökleri mavi iki melek gelir. Bunların birinin adı Münker, diğerinin

adı Nekir'dir. Evvelâ ona, Peygamber hakkında ne dersin? derler. Eğer mü'min ise, der ki Peygamber Allah'ın kulu ve Resûlü'dür. Ve şahadet ederim ki, Allah Teâlâ birdir ve Muhammed onun Resûlü'dür.

Bundan sonra onun mezarını enine boyuna yetmiş arşın genişle-tirirler ve nârla doldururlar ve huzur içinde yat; Seni ancak çok sevdi-ğin şey nyandırır, derler. Eğer münâfik ise Peygamber hakkında ne dersin dediklerinde: Bilmiyorum. İnsanlardan bazı şeyler duydum. On-lar ne derse, ben de onu derim, der. Bunun üzerine yere; üzerine ka-pan diye emir verilir. Yer üzerine kapanınca kahurgaları birbirine ge-çer. Bu şekilde kıyamete kadar azâblanırlar.»

Resûlullah Hz. Ömer'e «Ya Ömer, öldüğünde senin için eni bir-buçuk, boyu üç - dört arşın bir mezar kazılır. Seni yıkayıp, kofenbeyip o mezara koyarlar ve üzerine de toprakla örteler. Sonra mezar görev-lileri olan Münker ve Nekir gelirler. Onların sesi çok gürültüsü gibî-dir. Gözleri de şimşek gibi parlar. Kolları yerlerde sürünür. Dişleriyle mezarın toprağını eşip seni amsukı tutup sarıarlar. O anda ne yapar-sın?» buyurdu.

Ömer (r.a.) ya Resûlallah o zaman aklım başımda olur mu, dedi. Resûlallah: «Evet» buyurdu. Ömer (r.a.): «Öyleyse korkum yok Al-lah'ın inâyetiyle ben sizlere kâfiyet ederim.» dedi. Hâdisle gelmişler ki: «Mezarda kâfire iki azâb melecî musallat edilir. Bunların gözü kâde ve kulakları da sağırdır. Ellerinde develerin su içtiği kovalar gibi topuzlar vardır. O topuzlarda kıyamete kadar onu döverler. Gözleri görmes ki, onu göüp acınsınlar ve kulakları da duymaz ki, feryadını işitip merhamet etsinler.»

Aişe (r.a.) diyor ki: «Resûlallah buyurdu ki: Mezarın ölüyü bir nevi sığınma vardır ki, bir kişi ondan kurtulamaz. Eğer ondan bir kişi kurtulsaydı, Said bin Muaz kurtulurdu.»

Enes (r.a.) der ki, Resûlallah'ın kızı Zeyneb vefât ettiğinde, Re-sûlallah kendi mübarek eliyle onu mezara koydu. O anda yüzünün rengi sararıp çok değişti. Mezardan çıkınca rengi yerine geldi. Bu, ne haldir ya Resûlallah, dedik.

Buyurdu ki: «Mezarın onu sıkıp azâb vermesini hatırladım. fa-kat bunun ona kolaylaştırıldığına bana haber verdiler. Onun için bi-riz teselli oldum. Bununla beraber mezar onu öyle sıkar ki, insan-dan başka dünyadaki herşey onun feryadını duyar.»

Gene buyurdu ki: «Kâfirin mezar azâbı şâyedir; Ona doksan de-kuz eiderha musallat edilir. Eiderhanın ne olduğunu bilir misiniz? O doksan dokuz başlı yılanıdır. O ejderhalar kıyamete kadar onu sıkıp sarıp şişirirler.»

Gene buyurdu ki: «Mezar âhiret yolculuğunun ilk konağıdır. O kolay geçerse, diğerleri de daha kolay olur. O zor geçerse, diğerleri da-ha zor olur.»

Bil ki, mezar korkusundan sonra, sır'a üflendiği zamanaki korku-dur. Ondan sonra kıyamet gününün korkusudur: Onun sıcaklığının uzunluğunun ve o günkü terleme ve zahmet korkusudur. Sonra amel

defterinin sağdan veya soldan verilme korkusudur. Sonra kötülüklerin ve kusurların ortaya çıkıp rezil rüsvay olma korkusudur. Sonra terazinin sevâb kefesi mi, yoksa günah kefesi mi ağır gelecek korkusudur. Sonra hâşimlara zulüm etme, kul hakkına yeme ve onlara cevap verme korkusudur. Sonra Saraf korkusudur. Sonra cehennem, cehennem sebâbilerinin, cehennem azâbının, cehennem bukağı ve zincirlerinin, şakkum ağacının, yılan ve akreplerinin korkusudur.

Ahîret azâbı iki kumardır: Cismanî (bedene yapılan) ve ruhanî (ruha yapılan). Cismanî azâb, İhyâ kitabımızda etraflıca anlatılmıştır. Rûhanî azâb da bu kitabın başında anılmıştır.

Nitekim ölümlüğün hakikati, rûhan hakikati ve ölümden sonra ruhun halleri de anlatıldı. Cismanî azâbı anlamak isteyen İhyâ kitabından okusun. Zira onu bu kitapla etraflıca anlatmak zordur. Biz âlemin uzamaması için bununla yetineceğiz. Biz bu kitaba büyüklerin oluğu hakkında gördükleri rûya hâkâyeleriyle bitireceğiz. Zira dünyadakiler, ölümlerin hâlini ancak bâkîni keşifler yoluyla anlayabilirler. Keşifler de, ya rûya âleminde, yahut uyanıklık âleminde olur. Duyularla onların hâllerini anlamak mümkün değildir. Zira onlar (öüler) duyuların anlamaktan uzak olduğu bir âleme gitmişlerdir. Tıpkı kulak, renkleri ve göâ, sesleri anlamaktan uzak olduğu hâli. Belki burada bir hususiyet vardır ki, ancak burada o âlemi görmek mümkün olur.

Fakat o hususiyet, zâhiri duyuların sıkırtması ve dünyadan meğâle ve sıkıntılarıyla örtülmüştür. İnsan rûya âleminde o meğâleden kurtulunca, onun bâlî öülerin hâline yakın olur ve onların hâleri ona malûm olur. Bu hususiyet sebebiyle onlar da bîzden haberdar olur. Bizim iyi amellerimizle sevinirler ve kötü amellerimize üzülürler. Nitekim böyle olduğu hadîsle de sabittir. İşin gerçeği şudur ki, hiçbir şeyin, Levh-i Mahfuzsuz bîzden haberi olmaz ve yine hiçbir şeyin Levh-i Mahfuzsuz onlardan haberi olmaz. Zira bizim hâllerimiz ve onların hâlleri Levh-i Mahfuzda yazılıdır. İnsan rûya âleminde ma'nen Levh-i Mahfuzda münasebet kurunca onların hâllerine muttâlî olur. Onların da Levh-i Mahfuzda münasebetleri olunca, onlar bizim hâllerimize muttâlî olurlar. Levh-i Mahfuz bütün eyyanın sıretünün görüldüğü bir ayna gibidir. İnsanın rûhu da bir ayna gibidir. Bir aynada olan şeyler, karşısındaki ikinci aynada görüldüğü gibi, Levh-i Mahfuzdaki bazı şeyler bîzde ve onlarda görünür. Levh-i Mahfuzun, ağaçtan, yahut kumştan, veyahut başka bir şeyden döşegen şeklinde bir cisim olduğuna ve böylece onu görebileceğini ve üzerindeki yazıların zâhiri gözle okunabileceğini sanma. Böyle değildir. Belki eğer onu bir örnekle anlamak istiyorsan, o örneği yine kendi nefsinde aramalısın. Çünkü bütün yaratıkların birer numûnesi sende yaratılmıştır. Böylece onlar sebebiyle bütün eyyayı anlayabilirsin. Fakat sen kendinden habersizsin, başka şeyleri nasıl anlarsın. Levh-i Mahfuzun içindeki örneği beyindir. Hafızlar Kur'an-ı Kerim'in tamamına ezberler Şâhî Kur'an-ı Kerim'in tamamı onların beyininde yazılıdır ve sanki onun harflerini görüp de okuyorlar. Oysa eğer beyinlerini zerre zerre avırıp

haksalar, Kur'an'ın harflerinden ve yamundan birşeyi göremezler. Demek ki herşeyin Levh-i Mahfuzda yazılı olması böyle anılmalıdır. Zîrâ onda yazılan eyya sonsuzdur. Zâhiri göz ise sınırlıdır. Sonsuz olan şeyi, sınırlı olan şeyde yazıp tasvir etmek mümkün değildir.

O hâlde Allah Teâlâ'nın Levhî, kalemi, cili ve hiçbir şeyi, insan-dakine benzemez. Bu, şairin dediği gibi: Evdeki eyya, evin sahibine göredir.

Maksadımız, ölümlerin bileden haberdar olmasının ve bizim onlar-dan haberdar olmasının imkânsız olmadığını ifâde etmektir. Nitekim riya âleminde onların basısına güzel ve sevinçli, basısına da çırtın ve ağrın görmek, onların ya nimet içinde, yahut da azap içinde yaşa-dıklarına kuvvetli bir delildir. Yâni onların ölümlü tamamen yok ol-maları demek değildir. Nitekim Âyet-i kerîmede: «Allah yâhudu âlemleri öle söme. Onda Rableri katında dirildiler.» (Âl İ İmran sûresi, âyet: 169) buyurulmaktadır.

RÜYA ALEMİNDE ÖLÜMLERİN HALLERİNİN ANLAŞILMASI

Resûlullah buyurur ki: «Beni rüyada gören hakikatle görmüş gibidir. Zîrâ şeytan benim şekline giremez.»

Ömer (r.a.) der ki, Resûlullah'ı rüyada gördüm, bana biraz dar-gün idi. Ya Resûlallah ne oldu? dedim. «Sen oruçlu iken, hanımın öpen değil misin?» buyurdu.

Ondan sonra oruçlu iken hiç hanıma öpmedim. Gerçi kişi oruç-lu hanımını öpmesi haram değildir, fakat öpmemek daha iyidir. Sad-ık olanlara ise böyle inceliklere bile müsamaha edilmez. Başkalarına müsamaha edilir.

Abbas (r.a.) der ki, Ömer (r.a.) ile aramızda dostluk var idi. Ölü-münden sonra ona rüyada görmek istedim. Bir yıl sonra gördüm, gö-zümün yaşına sılıp yeni kurtulmuş. Eğer Allah'ın rahmet ve keremi olmasaydı, işim çok tehlikeli olurdu.

Yine Abbas (r.a.) der ki, Ebû Leheb'i rüyamda gördüm, cehen-nem ateşinde yanıyordu. Ona nasılsın? dedim. «Her zaman azâbta-ym. Ancak pazartesi gecesi azâba olmuyorum. Zîrâ o gece Resûl-lah dünyaya gelmişti. Bana müjde verdiklerinde, o sevinçle bir köle azâd ettim. Onun sevâbe olarak pazartesi geceleri benden azâb kaldı-rılmıştır.» dedi.

Ömer bin Abdülâziz der ki, rüyada Resûlullah'ı gördüm. Ebû Bekir ve Ömer ile beraber oturuyordu. Ben de onlarla oturunca, aniden Hz. Ali ve Muaviye'yi getirip onları aye koydular ve evin kapısını ki-litlediler. Bunun Hz. Ali dışarı çıkıp Kâ'be'nin Rabbânî hakkı için benim haklılığuma hükmedildi, dedi. Onun arkasından da Muaviye çı-kıp Kâ'be'nin Rabbânî hakkı için Allah beni bağışladı, dedi.

Ebû Abbas (r.a.) İmam Hüseyin şehit olmadan önce bir defa uy-kusundan uyanıp: «İnna İllah ve İnna İleyhi rüciune» dedi. Ne oldu-dediler. Hüseyin'i şehit ettiler, dedi. Ne diyorsun? dediler.

Resûlullah'ı rüyamda gördüm, elinde kan dolu bir bardak vardı. Buyurdu ki, görüyor musun, benim ümmetimin benden sonra ne yaptılar? Benim öğlüm Hüseyin'i şehit ettiler. Bundan yirmi dört gün sonra Hüseyin'i (r.a.) şehit ettiler, diye rivâyet edilir. Ebu Bekir'e-Siddik'i rüyada görüp dediler ki, sen her zaman diline işaret edip acaba, bu benim ölüme ne getirmiş, diyordun. Sonuç ne oldu? Buyurdu ki, «Lâ ilâhe illallah» kelimesiyle cenneti ölüme getiren odur.

Yûsuf bin Hüseyin'i rüyada görüp ona: Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Ne sebebiyle? dediler. Benim, hiçbir zaman ciddiye gıkaya karıştırmamamla, dedi. Mansur bin İsmail der ki: Abdullah bin Bazzaz'ı rüyada görüp ona Allah Teâlâ sana ne mukamele yaptı? dedim. İkrar ettiğim bütün günahlarımı affetti. Ancak bir günahı ikrar etmekten utandım. Beni kan ter içinde o kadar ayıkta tuttular ki, yüzümün elleri döktüldü dedi. O günah ne idi? dedim. Bir defa bir öğlana bakmıştım da hoşuma gitmişti. Onu ikrar etmeye utandım, dedi.

Ebü Cafer-i Saydâni der ki, Resûlullah'ı rüyada gördüm, tasavvûflardan bir topluluğa oturuyorlardı. Gökten iki melek indi. Birinin elinde bir ibrik ve diğersinin elinde de bir leğen vardı. Resûlullah elini yıkadı ve yanındakiler de ellerini yıkadılar. Sonra leğeni benim ölüme koydular. Biri, onun eline su dökmeyin; çünkü o bu topluluktan değildir, dedi. Ya Resûlallah, siz buyurmazsanız ki, bir topluluğu seven onlardan sayılır. Ben bu topluluğu severim, dedim. Resûlallah buyurdu ki onun da eline su dökün. O da bu topluluktandır.

Mu'ma'î rüyada görüp âhiret hâllerini nasıl buldun? dediler. Danya ve âhiretin hayrını şahidler aklı, dedi.

Zerare bin Evsâ'yı rüyada görüp en üstün bulduğunu amel nedir? dediler. En üstün amel Allah Teâlâ'nın hükmüne rıza gösterip kına emelli olmaktır, dedi. Yezid bin Mez'ûr der ki, Evsâ'yı rüyada görüp bize en üstün amel söyle ki, onunla Allah'a yaklaşalım, dedim. Âlimler derecesinden daha üstün derece görmedim. Onu geçince âzânlârin derecesini gördüm, dedi. Yezid bin Mez'ûr ihtiyar idi. Bundan sonra Ümneye kadar daima ağlardı. Ağlamaktan gözü görmeyi almıştı. İbnü Uneyne der ki, kardeşimi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dedim. İstâğfar ettiğim günahımı affetti. İstâğfar etmediğim günahımı ise affetmedi, dedi. Zübeyde'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Mekke yolunda harcadığın mal karşılığını mı? dediler. Hayır, onun sevâbını yine mal salubüne vardı. Beni rüyâından dolayı bağışladık dedi.

Sâfiyün-i Sevrî'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bir ayağımı Sırat'a, diğersini cennete koydum, dedi. Ahmet bin Ebû'l-Cevâri der ki, rüyada bir hanım gördüm. Hâc onun gibi güzel kadın görmemiştim. Yüzü parlıyordu. Bu yüzünün güzelliği nedendir? dedim. Filân gece Allah'ı anıp ağladığını hatırlıyor musun? Senin gözünden akan yaşları alıp yüzüme sürdüm. Bu onun nûrudur, dedi. Kettâsi der ki, Cüneyd-i Bağdâdî'yi rüyada görüp, Allah sana ne yaptı? dedim. Bana rahmet etti, o ilâde ve işaretlerin hepisi boş git-

ti. Ancak gece kıldığım iki rek'at namaz bana yaradı, dedi. Zehide'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Şu dört söz sebebiyle bana rahmet etti: «Lâ ilâhe illallah sözü ile ömrümü geçiririm. Onunla kabre girerim. Onunla yalnız kahram ve onunla Rabbimde buluşurum.» dedi. Buğr-i Hâfî'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Allah Teâlâ bana rahmet edip o kadar benden korkmaya utanmadın mı? buyurdu. Ebû Süleyman-ı Daranî'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti ve müslümanlar arasında parmakla gösterilmemden başka hiçbir şey bana zarar vermedi.

Ebû Saîd-i Harasî der ki, şeytani rüyada gördüm. Onu bastonla dövmek istedim, gaybten bir ses geldi ki, ey Ebû Saîd, o bastondan korkmaz, kalindeki nûrdan korkar. Mârezi der ki, şeytani rüyada çıplak gördüm. Bu insanlardan utanmaz mısın? dedim. Bunlar insan değildir. İnsan olsalardı, çocukların topla oynadığı gibi onlarla oynamazdım. İnsan beni zar zar ilâleten ya topluluktur deyip tasavvuf ehline işaret etti.

Ebû Saîd-i Harasî der ki, Şam'daydım Resûlullah'ı rüyada gördüm. Ebû Bekir'i-Siddîk de Omer Faruk'a dayanmış karpıdan geliyordu. Ben bir beyt okuyup parmağımı göğsüme dövdüm. Resûlullah, bu yaptığının şerri hayırdan çoktur buyurdu. Şibî'yi vefatından üç gün sonra rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Beni çok çetin hesaplara çekti. Öyle ki, umutsuzluğa düştüm. Umutsuzluğımı görünce bana rahmet etti, dedi.

Süfyan-ı Sevrî'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti. dedi. Abdullah bin Mubârek'in hâli nedir? dediler. Ona hergün iki defa Allah Teâlâ'ya görmeye izin veriyorlar, dedi. Mâlik oın Enes'i rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Ha. Cerman'dan işittiğim kelimeler sebebiyle bana rahmet etti, dedi. O kelimeler nedir? dediler. «Bir cenaze gördüğüm zaman «Hümeysâ padişah ortaktan münezzehdir, derim.» dedi. Hasan-ı Bâstî ödediği gece onu rüyada gördüler, göklerin kapıları açılmış ve Hasan-ı Bâstî Rabbine kavuştu ve Rabbi ondan hoşnut oldu diye çağırıyordu. Cüneyd-i Bağdâdî şeytani rüyada çıplak görüp bu insanlardan utanmaz mısın? dedi. Şeytan bunlar insan değil, insan Şevkîye meselinde dururlardır. Onlar bemi hasta ve perişân etmişler, dedi. Sabahleyin Şevkîye mescidine vardım. Bakıtm ki, birçok insanlar başlarını dişlerine koyup tefekkürde dalmışlar. Bana, ya Cüneyd, o meclûsun sözüne aldın mı dediler.

Utbe bin Gulam der ki, gayet güzelliğ ve cemâl sahibi bir cennet hürisini rüyada gördüm. Bana ey Utbe, ben sana aşkıma. Sakın, sana kavuşmama mâni olacak bir iş yapma, dedi. Ben hürinin sözlerini duyunca, dünyayı üç talakla boşadım, sana kavuşuncaya kadar bir daha onun semtine uğramam, dedim. Ebû Eyyub-ı Secdetani boğuncu bir insanın cenazesini görünce, namazını kılmamak için, (uzakla-
ap) bir yükeek yere çıktı. Sonra o kimsesi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Allah Teâlâ bana rahmet etti. Ebû Eyyub'a şöyle-

yin ki, «Eğer siz Rabbinin rahmeti hazinelerine sahip olaysanız, tükenmek korkusuyla cimrilik yapardınız.»

Davud-ı Tai üddüğü gece bir kimse rûyasında gökteki meleklerin sağa sola koşup bereket ettiklerini gördü. O kimse, bu gece nasıl bir gecedir ki, böyle hareketlisiniz. Davud-ı Tai bu gece dünyadan âhirete intikâl etti. Onun için cennetleri düzenleyip süslerler, dediler. Ebû Said-i Şehham der ki, Şeh-i Salûk'ı rûyada gördüm. Ona hoca, Allah sana ne yaptı? dedim. Hoca mâni bırak, o gitti dedi. Dünyada zahiri ilimler sahasındaki mûcahede ve çalışmalarının ne faydası oldu? dedim. İhtiyar kadınların suallerine verdiği cevaptan başka hiçbir şeyin faydası olmadı, dedi. Rabi' bin Süleyman der ki, İmam-ı Şâfi'yi ruyada görüp Allah sana ne yaptı? dedim. Beni bir altın tah-ta oturtup üzerine inci ve mücevher saçtı, dedi.

İmam-ı Şâfi'den rivâyet edilir, der ki, bir defa bir zor mesele vâki oldu. Onu çözemeyip hayrette kalmışım. Rûyada bir kimse gör-düm, yanına gelip dedi ki: «Ey İdris oğla Muhammed, bu duayı oku: "Ya Rabbi, kendim için zarar ve fayda getirmek, ümitsizim ve yaşamam ve ölümden sonra dirilmem benim elimde değildir. Ancak verdiğini alabilirim ve ancak beni koruduğun şeyden korunabilirim. Beni sağlık içinde sevdiğin ve ram olduğun şük ve hareketlere muvaffak eyle." Sa-bahleyin kalkınca bu duayı okudum. Kışlak vakti o mesele bana açıl-dı.»

O hâlde bu duayı unutmamalıyım. Bir kimse der ki, Utbe bin Gu-lam'ı ruyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dedim. Allah Teâlâ se-nin oturduğün evin duvarında yazılı olan dua sebebiyle beni bağışla-dı, dedi.

O kimse der ki, uykudan uyanınca baktım, duvarda Utbe'nin ya-zdığı yazılmış şu dua vardır: «Ey âlemlere gidenlere hâdiyet veren, günahkârları bağışlayan, düşenlerin elinden tutan, Allahım, büyük tehlikede olan kulusu ve bütün müsâlimanları bağışla. Ey bizi yaratan, bizi çeşitli nimetlerle rızıklandıran! Bizi, Peygamberler, Sadıklar, Şe-hidler ve Şâhîdlerle beraber eyle. Duamı kabûl eyle, ey âlemlerin Rabbi Allahım!»

Kimya-yı Saadet kitabına burada son verelim. Bu kitabı okuyanın, kitabın yazarını hayrî dundan unutmamasını, onun için Allah'tan af ve mağfiret lâzemesini rica ederim. Eğer bu kitapta bir yanlışlık ol-duysa, yahut niyetine riya karıştıysa, Allah Teâlâ had ve keremiyile ve dua eden azâdelerin duasının bereketiyle affedip bu kitabın sevâben-dan mahrum eylemesin. Zira bir kimse'nin, insanları Allah'a dâvet edip gözi usenilerde olmakla, Allah'tan mahrum ve uzak kalması ka-dar büyük bir ziyân ve hüsrân yoktur. Bundan Allah'a sığınırız.

Kitabın sonunda deriz ki: Allahım, senin azâbından affına, garâ-bından rızına sığınırız ve sen kendine hamd ve senâ ettiğin gibi, sa-na hamd ve senâ etmemekten yine sana sığınırız. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun ve Peygamberlerin en büyüğü ve yolların ki-lavuzu Muhammed Mustafa'ya ve onun temiz ashabına aîlât ve selâm olsun..

Mevzuların Fihristi

<u>Mevzu (Konu) adı</u>	<u>Sahife No.</u>
Qazali kimdir?	5
Kitaba Giriş	9
Kitabın Muhtevası	11
BİRİNCİ ÜNYAN	
KENDİ HAKİKATİNİ BİLMEK	
BİRİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Yaratılışı	13
İKİNCİ BÖLÜM	
Kalbin Varlığı	13
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Ruh ve Mahiyeti	16
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Bedeni ve Duyular	17
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Kalbin Askerleri	18
ALTINCI BÖLÜM	
Organ ve Duyuları Hak Üzere Kullanmak	19
YEDİNCİ BÖLÜM	
İyi ve Kötü Haylar	20
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Mükellefin Kendisini Kontrol Etmek	21
DOKUZUNCU BÖLÜM	
İnsanın Ash	22
ONUNCU BÖLÜM	
Kalbin Acıbb Halleri	23
ONBİRİNCİ BÖLÜM	
Kalb Perdesinin Açılışı	25
ONİKİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Değuşündeki Kabûliyet	26
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Kalbin Tasarrufları	27

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Peygamberlik ve Velilik	28
ONBEŞİNCİ BÖLÜM	
İmin Marifete Perde Oluşu	30
ONALTINCI BÖLÜM	
İnsanın Sandığı Allah'ı Bilmektir	32
ONYEDİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Vücudunda Olan İlâhî Hikmetler	33
ONSEKİZİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Acıyettî	35

İKİNCİ ÜNVAN

ALLAH TEÂLÂ'YI TANIMAK

BİRİNCİ BÖLÜM

Kendini Bilmek, Allah'ı Bilmeye yoldur	38
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

Allah'ı Tenzih Etmek	40
----------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Allah'ın Hâkimîyeti	42
---------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Azaların Birtürkleriyle Bağlantısı	44
--	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tabiatçıların Durumu	45
----------------------------	----

ALTINCI BÖLÜM

Eğyay: Tanınmak	46
-----------------------	----

YEDİNCİ BÖLÜM

Öğkiler Alemi	47
---------------------	----

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Dört Sözlü Mânan	48
------------------------	----

DOKUZUNCU BÖLÜM

Dine Uymanın Zaruretî	49
-----------------------------	----

ONUNCU BÖLÜM

Her Şeyi Mûbah Görenler	50
-------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ ÜNVAN

BİRİNCİ BÖLÜM

Dünya ve Ahiret	53
-----------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

İnsanın İhtiyaçları	55
---------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Dünyanın Varlıkları	57
---------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dünyanın Büyüklüğü	58
--------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Dünyadaki İyi ve Kötü Şeyler	60
------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ ÜNVAN

BİRİNCİ BÖLÜM

Ruhî Cennet ve Ruhî Cehennem	62
------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

Ölüm ve Hakikati	63
------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ölümün Manası	65
---------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ruhların Ayrılışı	66
-------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ölümün Ötesi	67
--------------------	----

ALTINCI BÖLÜM

Ruhun Bekası	68
--------------------	----

YEDİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabı	70
-------------------	----

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabının Sebebi	71
-----------------------------	----

DOKUZUNCU BÖLÜM

Ölüm Azabının His Edilişi	73
---------------------------------	----

ONUNCU BÖLÜM

Kabir Azabı Kimler İçindir	74
----------------------------------	----

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabından Emin Olmamak	75
------------------------------------	----

ONİKİNCİ BÖLÜM

Ruh Cehennemindeki Azablar	76
----------------------------------	----

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ruhani Ateşin Şiddeti	80
-----------------------------	----

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ruhani ve Cismani Haller	81
--------------------------------	----

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

Ahiretin İnkâr Edilemeyeceği	84
------------------------------------	----

Müşumanlığın Şartları	87
-----------------------------	----

BİRİNCİ RUKÜN

İ S A D E T L E R

BİRİNCİ ASIL

Ehli Sunnet İtikadını İyi Öğrenmek	88
--	----

İtikat - Tevzih	89
-----------------------	----

Kudret - İlim - İrade - Semi' ve Basar	90
--	----

Kelâm - Efel	91
--------------------	----

Ahiret - Sıra - Peygamberler	92
------------------------------------	----

İKİNCİ ASIL

İlim Öğrenmek	93
---------------------	----

Cehaletin Tehlikesi	95
---------------------------	----

İlim Öğrenmede Gayeler	96
------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ ASIL

Taharet	87
İhtiyata Riyaset Şartları	98
Batıni ve Zahirî Taharet	101

BİRİNCİ KISIM

Necasetten Taharet	101
Temiz Olan ve Temiz Olmayan Sular	102

İKİNCİ KISIM

Hadesten Taharet - Helâya Girmenin Adabı	102
İstinca - Abdest almanın edabları	103
Abdestin Mekruhları - Gusûl Abdesti	105
Teyemmüm	106

ÜÇÜNCÜ KISIM

Bedeni Fazlıklardan Temizlemek	106
İhanama Art Hükûmler	107
Vücutta Gelişen Fazlıkları Temizlemek	108

DÖRDÜNCÜ ASIL

Namaz	109
Namazın Zahirî Kayfiyeti	110
Rükû - Secdeler	111
Teşehhüd - Namazın Mekruhları	112
Namaz Nâzil Eda Edilir	113
Taharetin Sırı - Avret Yerini Örtmek	114
Kibleye Dönmek - Kıyama Sıra	115
Rükû ve Secdenin Sırı - Kıraat ve Rükûdlerin Hakikatı	116
Kalbi Hâzır Bulundurmanın Çaresi	117
Cemaatin Fazilati - İmamlık ve İktida Adabı	118
Cuma Namazının Fazilleri - Cumanın Şartları	119
Cumanın Edepleri	120
Cuma Günündeki Faziletleri	123
Masale	124

BEŞİNCİ ASIL

Zekât - Zekâta Çeşitleri ve Şartları	125
Öçür Zekâtı	126
Altın ve Gümüş Zekâtı - Ticaret Malının Zekâtı - Fitre Zekâtı	127
Zekât Nâzil Verilir - Zekâta Müstahak Sekiz Sınıf	128
Zekât Vermenin Sırları	129
Zekât Vermenin Edepleri	131
Zekât Vermek için Fakir Ara	134
Zekât ve Sadaka Almanın Edepleri	135
Sadaka Vermenin Fazilati	136

ALTINCI ASIL

Oruç	137
Orucun Fazlıları	138
Orucun Sünnetleri şifadır	139

Orucun Hakikati ve Sırrı	140
Oruç Tutmak İçin Mubarek Günü	142
Ay İçindeki Kıymetli Günü	143

YEDİNCİ ASIL

Hac	143
Hacın Şartları ve Rükunleri	144
Hacın Fara Olmasının Şartları	145
Hacın Rükunleri	146
Hacın Yasakları - Hac Nasıl Yapılır?	147
İhramın Edebleri ve Mekke'ye Giriş	148
Tavafın Edebleri	149
Sa'yın Adabı	150
Arafatta Vakfe Adabı - Hacın Diğer İbadetleri	151
Umre Nasıl Yapılır?	152
Veda Tavafı - Medine Ziyareti	153
Hacın İncecik ve Sırları	154
Hacın İhtisabları	155

SEKİZİNCİ ASIL

Kur'an Okumak	156
Gafillerin Kur'an Okuması	157
Kur'an Okumanın Edebleri	158
Batıni Edebleri	159

DOKUZUNCU ASIL

Allah'ı Zikretmek	162
Zikrin Hakikati	163
Tehzib, Tahmid, Salavat, İstighfarın Fazileti	165
Tesbih ve Tahmidin Fazileti	165
Salavatın Fazileti	166
İstighfarın Fazileti	166
Duânın Edebleri	167
Çeşitli Dualar	168

ONUNCU ASIL

Virdlerin Sırası	170
Gündüz Virdleri	172
Gece Virdleri	176

İKİNCİ RÜKÜN

MUAMELÂT

BİRİNCİ ASIL

Yemek Yemenin Edebleri	178
Yemektен Önceki Edebleri	179
Yemek Sarasındaki Edebleri - Su İçmenin Edebleri - Yemekten sonraki Edebleri	180
Başkalarıyla Yemek Yemenin Edebleri	181
Dostlarla Yemek Yemenin Fazileti	182
Birbirini Ziyaret Edenlerin Yemek Edebleri	183

Ziyafetin Faziletî - Davetin Edebleri ve Ona İcabet	185
Davete Götmenin Edebleri	186
Davete Bulunan İçin Edebler	187
Yemek Koymanın Edebleri	187
Ziyafetten Dönmeyenin Edebleri	188

İKİNCİ ASIL

Evlencemenin Edebleri	188
Evlencemenin Faydaları ve Afiyetleri	189
Evlencemenin Zararları	192
Nikâh Akdi, Edab ve Şartları	193
Kadınlarda Korunması Gerekli Şartlar	195
Nikâhen Sonuna Kadar Yaşama Edebleri	196
Kocanın, Karısı Üzerindeki Hakları	201

ÜÇÜNCÜ ASIL

Kazanç ve Ticaretin Edebleri - Çalışmak ve Ticaret	202
Hosbin Şer'i Yolları	204
Alış - Veriş - Satıcı ve Müşteri	205
Şatılık Mal	206
Akid	207
Riba (Fais)	208
Selem Satış	210
İcare	211
Mudarebe - Şirket Akdi	214
Muamelede Adalet ve İhsan	215
Kalp Paraslar	216
Ticaretin Kolay Yolu	218
Dünya İşlerinde Dinî Korumak	223

DÖRDÜNCÜ ASIL

Haram - Helâl ve Şüpheli Şeyler	227
Helâlin Sevası - Haramın Cezası	227
Helâli ve Haramın Derceceleri	229
Helâli ve Haramı Birbirinden Ayırmak	233
Sultanların Verdiği Görev, Onlara Selâm ve Mâllarını almak	235
Sultan ve Devlet Kicâli ile Görüşmek	236
Sultanlara Yakın Olmanın Zararları	236
Sultanlardan Mal Almanın Şartları	240

BEŞİNCİ ASIL

Dost ve Arkadaş Haklarını Gözetmek	241
Allah İçin Dostluk	242
Allah İçin Devmek - Allah İçin Düşmanlık	244
Allah'a Muhalefet Edenlere Buğz	246
Sohbet ve Arkadaşlık Şartları	247
Ahret Dostlarının Arkadaşlık Hakları	248
Din Kardeşliği İçin Sözleşme	253
Mu'minlerin, Akraha ve Hizmetçilerin, Komşuların Hakları	256

Komşa Hakları	264
Akraba Hakları - Ana - Baba Hakları - Çocukların Hakkı ..	266
Kölelerin Hakkı	268

ALTINCI ASIL

İnsanlardan Uzaklaşmamanın Edepleri	268
Ualetin Faydaları	269
Ualetin Zararları	275
Ualetin Edepleri	280

YEDİNCİ ASIL

Seferin Edepleri - Seferin Çoşmaları	281
Zahiri Seferin Edepleri	285
Seferden Önceki Edepler	298

SEKİZİNCİ ASIL

Va'd ve Sema - Sema'nın Heisl ve Haram Olması	291
Haram Olan Sema	298
Sema'nın Pesir ve Edepleri	300
Sema'nın Edepleri	304

DOKUZUNCU ASIL

İyilikle Emir, Kötülüğten Ahıkoymak	305
Emri Bil'maraf ve Nehyi An'î-Münkerin Farz Olması	306
Kötülüğten Ahıkoymamanın Şartları	307
Kötülüğten Ahıkoyma Kimse	307
Yapılması Engellenen İşler	310
Kötülüğten Ahıkoyma Kimse	311
Nehyi An'î-Münker Nasıl Yapılır?	314
Nehyi Münker Yapanın Sıfatları	317
Münkerlerin Çokluğu - Camilerdeki Münkerler	319
Çarşı ve Pazarlardaki Münkerler	320
Caddelerin Münkerleri - Hamamlardaki Münkerler - Mi- safirlikteki Münkerler	321

ONUNCU ASIL

Hüküm ve İdare	322
----------------------	-----

ONUNCU BOKUN

MÜHLİKAT

BİRİNCİ ASIL

Nefsin Riyazeti - Güzel Ahlâkın Fazîleti	335
Güzel Ahlâkın Hakikati	336
Güzel Ahlâk Nasıl Kazanılabılır?	339
Kötü Ahlâkın Tedavisi	340
İşlerin Aletli Azalardır	341
İşlerde Oluklu Olmak	342
Riyazet Yo'u - Nefsin Ayıplarını ve Tedavisi	344
Güzel Ahlâkın Alimeleri	347
Çocukların Tercübe Yolu	349

Mürid, Riyaset ve Sülûk	353
-------------------------------	-----

İKİNCİ ASIL

Din Yolunun Çeşitleri - Mide - Ferc	355
Az Yemenin Fazileti	356
Az Yemenin Faydaları	357
Az Yemenin Edepleri ve Vakitler	360
Yemek Vakti	362
Yemek Cihazları	363
Arzulardan Vazgeçmek - Fercin Arzusu	366
Fercin Arzusuna aykırı Hareket	368
Kadınlara Bakmanın Afeti - Kendini Korumak	370

ÜÇÜNCÜ ASIL

Konusmanın Faydaları - Din Afetleri	371
Susmanın Fazileti	373
Dilin Afetleri	374
Yalanın Cala Olduğu Yerler	383
Kaçmanın Konuşmak	384
Gıybetin Şekli - Gıybetin Çeşitleri	387
Kalib ile Gıybet	388
Gıybet Kalibi Bir Hastalıktır	389
Gıybetin Cala Olduğu Yerler	391
Gıybetin Keffareti	392
Nemnamığın Çeşitleri	394
Övmenin Zararları	396

DÖRDÜNCÜ ASIL

Öfke ve Hased	397
Öfkenin Neticeleri	398
Öfke ve Kötü Söz	399
Gazabı (Öfkeyi) Teskin Etmek	401
Öfkeyi Kesmenin İlacı	402
Kibûluğa Karşılık	404
Kinden Doğan Kötülükler	405
Öfke ve Hasedin Afetleri	407
Hasedin Hakikati	409
Hasedin İlacı	410
Hased Kalbin Amelidir	412

BEŞİNCİ ASIL

Bahâlik ve Tuma' Hastalığı	413
Dünyanın Afetleri	414
Dünyanın Kötülüğü	417
Dünyada Kötü Şeyler	420

ALTINCI ASIL

Cinrilik ve Hirs - Mal Sevgisinin afetleri	423
Malın Kötülüğü Hakkında Haberler	424
Malın İyi Yeri	425
Malın Fayda ve Zararları	427

Mahul Zararları	438
Tama' ve Hırsın Zararları	439
Hırs ve Tamaanın İlâcı	442
Cömertliğin Sevaab ve Fazileti	443
Cimriliğin Kötülüğü	446
Başkasını Tercihin Fazileti	448
Cömert - Bahil Kimdir?	449
Bahilliliğin İlâcı	441
Mahul Afkârı	443

YEDİNCİ ASIL

Büyüklik ve Makam Sevgisinin İlâcı	447
Makam ve Haşmetin Hakikati	448
Östünlük İlimidir	450
Makam İstemenin Yolları	451
Makam ve İhtibar Sevgisinin İlâcı	452
Övgüyü Savmamanın ve Ayıblamanın İlâcı	454
Övülme ve Kâdîmlerin dereceleri	456

SEKİZİNCİ ASIL

İbadetlerde Riyanın İlâcı	457
Riyanı Doğuran İşler	460
Riyanın Dereceleri	463
Karınca Sesiinden Gidil olan Riya	465
İşlerden Hız Duymak - Ameli İptal Eden Riya	465
Kalpteki Riyanın İlâcı	471
Zarar Vermeyen Riya	471
Aşıkâne İbadet Etmek	472
Günahı Gizlemek	474
Riya Korkusu ile İyiliği Bırakmak	475
İbadet Arzusunun Değişmesi	479
Amellerde İhlâsın Şart Olması	480

DOKUZUNCU ASIL

Kibir ve Ucbun İlâcı	481
Tevâzunun Fazileti	482
Kibrin Hakikati ve Zararları	485
Kibrin Dereceleri	486
Kibrin Sebepleri ve İlâcı	487
Kibrin İlâcı	492
Ucbun (Kendini Beğenmenin) Zararları	496
Ucbun ve Nazlanmanın Hakikati	499
Ucbun İlâcı	500
Öğütülen Şeyler	502

ONUNCU ASIL

Gaflet, Dalket, Gurur	503
Gaflet ve Cömlâtin İlâcı	504
Dalket ve İlâcı	507
Kendini İyi Görmenin Zararı, İlâcı	510

DÖRDÜNCÜ BÜKÜN

MÜNCİYAT

BİRİNCİ ASIL

Tevbe	531
Tevbenin Fazileti	532
Tevbenin Hakikati	533
Tevbenin Her zaman Farz Olması	534
Tevbenin Kabaî	537
Küçük ve Büyük Günahlar	538
Küçük Günahların Büyümesi	539
Şahîh Tevbenin Şartı Ve Allâmeti	532
Günahların Giderilmesi	535

İKİNCİ ASIL

Sahur ve Şakîr	538
Sabrun Hakikati	539
Sabrun İlmî	545

ÜÇÜNCÜ ASIL

Korku ve Heca - İbadette Ümidin Faydası	564
Reccanın Hakikati	565
Reccaya Elide Etmenin İlmi	567
Korkunun Hakikati ve Kusurları	572
Korkunun Dereceleri	574
Korkunun Çeşitleri	576
Kbü Akıbet	578
Saf İnsanın Özemi	579
Korkunun İlmi	580
Peygamberlerde Vefilerin Hikâyeleri	581
Şahabe ve Selefîn Hikâyeleri	583
Korkmak - Urumak Arasındaki Fark	585

DÖRDÜNCÜ ASIL

Fakirlik ve Zühûd	585
Fakirliğin Fazileti	587
Kanaatcâr Fakirin Fazileti	589
Sabreden Fakir	590
Fakirliğin Edepleri	592
Verileni Almanın Edepleri	593
Dölenmek Ne Zaman Helâl Olur	594
Fakirliğin Dereceleri	595
Zühûdün Hakikati	596
Zühûdün Fazileti	598
Zühûdün Dereceleri	600
Dünyada Zâhidin Kanaatı	602

BEŞİNCİ ASIL

Niyet, Şek ve İhlâs	607
Niyetin Hakikati	608
Mü'minin Niyeti Amellerinden Hayırlıdır	609
Gönüle Gelen Kuruntular	611
Amellerin Niyetle Değişmesi	612
Niyet İhtiyarı ve San'î Değişdir	613
İhlâs ve Fazileti	617
Cahil ile Alimin İhsanetleri	621
Niyetin Karpığı	622

ALTINCI ASIL

Muhasebe ve Mürakabe	625
Siddıkların ve Müttakilerin Mürakabesi	629

YEDİNCİ ASIL

Tefekkür Bahalı	638
Tefekkürün Fazileti - Tefekkürün Hakikati	639
Tefekkür Nihân Gerekli'dir - Tefekkürün Sahası ve Yönü	640
Allah'ın Acalı İşlerini Tefekkür	644
Bliklerde Hikmetler	647
Yeraltı Madenleri - Hayvanlar	648
Denizler	650
Hava ve Havadaki Şeyler	651
Yıldızlar	652

SEKİZİNCİ ASIL

Tevhid ve Tevekkül - Tevekkülün Fazileti	654
Tevekkülün Temelî Tevhid	656
Marifet Dereceleri	657
Mukâfat ve Caza	660
Tevekkül ile İman	662
Tevekkülün Hakikati	663
Tevekkülün Dereceleri	664
Mütevekkilün Amelleri	665
Tevekkül Halinde Elde Etmek Çaresi	669
Çocuk Çocuk Sahibinin Tevekkülü	670
Tevekkül Nasıl Olur?	673
Tevekkül Sahibinin Edepleri	674
Dağlama - Nerede İlaç Kullanmamak?	678

DOKUZUNCU ASIL

Sevgi, Şek ve Rıza	681
Allah Sevgisinin Fazileti	682
Sevginin Hakikati	683
Allah Sevgisinin Sebepleri	684
Güzelik ve Cemalin Hakikati	685

Hakikatte Allah'dan başkası Sevilmesi	686
Allah'ın Cemalini Görmek	690
Marifet ve Müpahede Lenzeti	694
Müpahedenin Esası	696
Marifet Lenzetlerini Kısarmak	699
Allah Marifetinin gizli olma Sebebi	699
Allah Sevgisinin Çaresi	700
Sevginin Alâmetleri	703
Allah'a Olan Şevkin Marası	705
Rızanın Hakikati ve Fazileti	706
Rızanın Hakikati	708
Rızanın Şartı	710

ONUNCU ASIL

Ölümü Hatırlamak	711
Ölümü Hatırlama Şekilleri	712
Ölümü Hatırlamanın Kalbe Tesir Çaresi	713
Kısa Emelin Fazileti	714
Uzun Emelin Sebehi	715
Uzun Emelden Kurtulma Çaresi	716
Uzun Emelin Dereceleri	717
Ölüm Sekereti — Can çekişme	718
Can Vermenin Dehşetleri	719
Mezarın Ölü ile Konuşması	721
Münker ve Nakirün Suali	721
Rûya Alemünde Ölülerin Hallerinin Anlaşılması	724

Alfabetik Fihrist

Sahife No.

— A —

Abdest alma edebleri	103
Abdestin mekruhları	106
Âhiret	92
Âhiret dostlarının arkadaşlık hakları	248
Âhiretin inkâr edilemeyeişi	84
Akid	207
Akraba hakları	286
Aliş veriş	206
Allah'ın acalıb işleri	644
Allah'ın hakimiyeti	42
Allah'ın cemalini görmek	680
Allah için sevmek	144
Allah için dostluk	142
Allah için düşmanlık	144
Allah marifetinin gıta olma sebebi	699
Allah sevgisinin fazileti	682
Allah sevgisinin sebepleri	684
Allah sevgisinin çaresi	700
Allah'a olan şevkin mânası	706
Allah'ı tanımak	38
Allah'ı tenzih etmek	40
Allah'a muhalefet edenlere hükmü	146
Allah'ı sikretmek	163
Amellerde ilâs	480
Ameli iptal eden rıya	487
Amellerin niyetle değişmesi	613
Ana - baba hakları	286
Arafat'da vakfe	151
Arzulardan vazgeçmek	306
Aşıkâne ibâdet etmek	472
Avret yerlerini örümek	114
Ay içindeki kıymetli günler	143
Azaların birbirlerine bağlanması	44

Az yemenin faslileti	358
Az yemenin faydaları	357
Az yemenin edeb ve vakitleri	360

— B —

Bahiliğin ilâkı	441
Bahil kimdir?	439
Bahillik hastalığı	413
Başkalarıyla yemek yemenin edebleri	181
Başkasını terahhin faslileti	438
Batıni edebler	180
Batıni ve mübiri taharet	101
Bedeni fadâhklardan temizlemek	106
Beden ve duyular	17
Birbirini ziyaret edenlerin yemek edebleri	183
Bittikilerdeki hikmetler	647
Büyük günahlar	528
Büyükük ve makâm sevgisi	447

— C —

Caddelerin münkerleri	321
Cahil ve alimin ibadetleri	631
Camilerdeki münkerler	319
Can çekisme	718
Can vermenin dehşeti	719
Cehaletin ilacı	504
Cehaletin tehlikesi	95
Cematin faslileti	118
Ceza	650
Cimrilik	423
Cimriliğin kâşâlığı	438
Cimrilik hastalığı	413
Cömert kimdir?	439
Cömertliğin sevabı	438
Cumanın edebleri	120
Cuma gününün fasiletleri	123
Cuma namazının faslileti	119
Cumanın şartları	119

— Ç —

Çalışmak ve ticaret etmek	202
Çarşı ve pazarlardaki münkerler	320
Çeşitli dualar	160

Çocukların hakkı	266
Çocukların terbiyesi	349
Çoluk - Çocuk ehlinin tevekkülü	679

— D —

Dağlama	678
Dalâlet	503
Dalâletin ilâkı	507
Davetin edebleri ve icabet	185
Davet şahsı için edebler	187
Davete girmenin edebleri	188
Denizlerde hikmetler	660
Dilemek ne zaman helâl olur?	384
Dilin afetleri	374
Din kardeşliği için söz vermek	253
Dine uymanın zarureti	49
Din yolunun geçitleri	355
Dost ve arkadaş haklarını gözetmek	241
Dostlarla yemek yemenin fazileti	183
Dört sözün manası	48
Dünyadaki kötü şeyler	429
Dünyanın kötülüğü *	417
Dünyanın afetleri	414
Dünya işlerinde dîni kullanmak	223
Dünyanın büyüklüğü	38
Dünyadaki iyi ve kötü şeyler	60
Dünyanın varlıkları	57
Dünya ve ahiret	55
Dünyada zahidin kanaati	602
Duanın edebleri - Duanın fazileti	167

— E —

Efal	91
Ehl-i sünnet itikadına iyi öğrenmek	88
Emri bî'marufun farz olması	306
Eğayı tanımak	45
Evlânenin edebleri	188
Evlânenin faydaları ve afetleri	189
Evlânenin zararları	192

— F —

Fakirlik	385
Fakirliğin dereceleri	395

Fakrîlığın edebîleri	582
Fakrîlığın fâsidesi	589
Fakr	208
Fasilet, ilimledir	450
Fert	333
Fercin arzusu	586
Fercin arzusuna aykırı hareket	588
Fitre ve zekât	128

— G —

Gafillerin Kur'an okunması	187
Gaflet	503
Gafletin ilâmı	504
Gazaba teskin	401
Gazalî kimdir?	5
Geca virdleri	179
Gıybetin caiz olduğu yerler	391
Gıybetin çeşitleri	387
Gıybet kalb hastalığıdır	389
Gıybetin keffareti	393
Gıybetin şekli	387
Gökler alemi	47
Gönüle gelen kuruntalar	611
Günahların giderilmesi	535
Günah gizlemek	474
Gündüz virdleri	172
Güzel ahlâkın alametleri	347
Güzel ahlâkın fasidesi	335
Güzel ahlâkın hakikati	336
Güzel ahlâk nâsil kazanılır?	338
Güzelîk ve cemalın hakikati	485
Gurur	503
Gusul abdesti	105

— H —

Hac	144
Hac ibadetleri	152
Hacın ibretleri	155
Hacın farıyyet şartları	145
Hacın esrarı	154
Hac nasıl yapılır?	140
Hacın rükûnleri	146
Hacın şartları	145
Hacın yasakları	147

Hadesten taharet	102
Hakikatte Allah'dan bağışlanı sevilmek	686
Hamama ait hükümler	107
Haram - Helâl ve şüpheli şeyler	327
Haram olan semâ	204
Hased	397
Hasedin afetleri	407
Hasedin hakikati	409
Hasedin ilâkı	410
Hased kalbin ameliidir	412
Hava ve havada olan şeyler	451
Hayvanlar	448
Helâk edici şeyler	334
Helâl ve haramın dereceleri	229
Helâl ve haramı birbirinden ayırmak	233
Helâlin sevabı, haramın cezası	227
Helâyâ girme adabı	102
Her şeyi mülâhazâ gürenler	40
Hırs	423
Hırs ve Tama'n ilâkı	432
Hüküm ve idare	322

— I —

İbadet arzusunun değişmesi	479
İbadetlerde rıyanın ilâkı	457
İbadetlerde ümidin faydası	564
İcare	211
İdare ve hüküm	322
İhtis	607
İhtisın hakikati	619
İhtis ve fazileti	617
İhtisın edebileri	149
İhtiyata riayet şartları	98
İlim	90
İlim öğrenmede gayeler	95
İlim öğrenmek	93
İlimin marifete perde oluğu	30
İmamlık ve İhtida adabı	118
İnsanın veciyeti	38
İnsanın sıhı	22
İnsanın doğuşundaki kabiliyet	26
İnsanın ihtiyaçları	56
İnsanın esadeti Allah'ı bilmektir	32
İnsanın vücudunda olan ilâhî hükmetler	33
İnsanın yaratılışı	15

İrade	90
İstılca	103
İşlerin aleti, asalarudur	341
İşlerden hası daymak	467
İşlerde diğülû olmak	343
İtikat	89
İyilikle emir, kötülükten nehiy	305
İyi ve kötü huylar	20

— K —

Kabir azabı	70
Kabir azabından emin olmak	75
Kabir azabı kimler içindir?	74
Kabir azabının sebebi	71
Kaçmaktır konuşmak	304
Kadınlara bakmanın aleti	370
Kadınlarda korunmanın gerekli, şartlar	195
Kalbın acalı halleri	23
Kalbın askerleri	18
Kalb ile gıybet	338
Kalb perdesinin açılışı	25
Kalbi hazır bulundurmanın çaresi	117
Kalbdaki rıyanın ilacı	469
Kalbın tasarrufu	37
Kalbin varlığı	15
Kalp paralar	216
Karınca sesinden gizli olan rıya	485
Kazanç ve ticaretin edebleri	202
Kelâm	91
Kendi hakikatını bilmek	14
Kendini beğenmenin ilacı	500
Kendini beğenmenin zararları	498
Kendini bilmek Allah'a yoldur	38
Kendini iyi görmenin zararları	510
Keskin görü yolları	304
Kibrin dereceleri	486
Kibrin hakikati ve zararları	485
Kibrin ilacı	492
Kibrin ve ucbun ilacı	481
Kibrin sebepleri	487
Kitaba giriş	9
Kitabın muhtıvası	11
Kibleye dönmek	115
Kinden doğan kötülükler	405
Kıraat ve rükûnlerin hakikati	118

Kısa emelin fasîleti	714
Kıyamın sırrı	115
Kocanın karısındaki hakları	201
Komşu hakları	264
Konuşmanın faydaları	371
Korku	584
Korkunun çeşitleri	576
Korkunun hakikati	572
Korkunun dereceleri	574
Korkunun ilâkî	580
Korkunak ve ummak arasındaki fark	585
Külelerin hakikî	268
Kötü ahkâmın tedavisi	340
Kötü akıbet	578
Kötülüğkten alıkozan kîmes	311
Kötülüğkten alıkoyan kîmes	307
Kötülüğe karşılık	404
Kotu söz	399
Kudret	90
Kur'an okunmak	197
Kur'an okumanın edebîleri	153
Kuşuk günahlar	533
Kuşuk günahların büyümesi	530

— M —

Makam ve haşmetin hakikati	448
Makam istemenin yolları	451
Mahin aısunu	443
Mahin fayda ve zararları	427
Mahin iyi yönleri	425
Mahin kötülüğü	424
Mai sevgisinin afetleri	423
Mahin zararları	428
Marifetin dereceleri	637
Marifet ve mübahade lezzeti	634
Marifet lezzetini kazanmak	636
Medine ziyareti	153
Mesele	124
Mezarın ölü ile konuşması	721
Mide	335
Muhakkık	334
Mukâlat	690
Mükellefin kendini kontrol etmesi	21
Mürid	352

Münkerlerin çokluğu	310
Münker ve Nekir'in suali	721
Misafirlikteki münkerler	331
Müslümanlığın şartları	87
Müşahedenin esası	695
Müminin niyeti amelinden hayırlıdır	609
Mümin, komşu, akraba, hizmetçi hakları	256
Mütevekkilin amelleri	665
Muameledeki adalet ve ınsaf	215
Mudarebe	214
Muhasebe ve mürekabe	625

— N —

Namaz	109
Namazın mekruhları	112
Namaz namâz kılınır?	113
Namazın dış hali	110
Necasetten taharet	101
Nehyi anî'l-münkerin farz oluğu	306
Nehyi anî'l-münker namâz yapılır?	314
Nehyi münker yapmanın sıfatları	317
Nemnamlığın çeşitleri	394
Nerede ilâç kullanılamaz?	678
Nefsin ayıbları ve tedavisi	344
Nefsin riyazeti	335
Nikâh akdi	192
Nikâhı sonuna kadar yapma	186
Niyet	607
Niyetin hakikati	608
Niyet ihtiyari ve sun'î değildir	615
Niyetin karşılığı	622

— O —

Öfke	397
Öfkenin afetleri	407
Öfkenin neticeleri	388
Öfkeyi kesmenin ilâcı	402
Öfkeyi teskin	401
Öğrülen şeyler	502
Ölüm ambânı hissediliği	73
Ötüm ve hakikati	63
Ötümü hatırlama şekilleri	712

Ölümü hatırlamak	711
Ölümü hatırlamanın kalbe tesir çaresi	713
Ölümün manası	65
Ölümün ötesi	67
Ölüm sekereti	718
Ömre nasıl yapılır?	153
Öğür sekâti	127
Övgüylü sevmenin ilâcı	454
Övmenin zararları	398
Övülme ve kötülleme dereceleri	456

— Ö —

Organ ve duyuları kullanmak	19
Oruç	138
Oruç tutmak için mübarek günler	143
Orucun farzları	138
Orucun hakikati	140
Orucun sünnetleri	140

— P —

Peygamberler	92
Peygamberlerin hükiyeleri	381
Peygamberlik ve Velâik	28

— R —

Reca	564
Recayı elde etmenin ilâcı	567
Recanın hakikati	565
Riba (faiz)	308
Rıyazet	382
Rıyanın dereceleri	463
Rıyazet yolu	344
Rıyayı doğuran işler	460
Rıya korkusu ile iyiliği terk etmek	475
Rıza	681
Rızanın çarşı	710
Rızanın hakikati	708
Rızanın fazileti	708
Rukû	111
Rukû ve secdenin arı	115

Rüya Aleminde Süflerin hali anlaşılar	724
Ruhani ateşin şiddeti	80
Ruhani ve cismani haller	81
Ruhların ayrılışı	68
Ruhan bekası	68
Ruh cehennemindeki azablar	76
Ruhî cennet ve ruhî cehennem	62
Ruh ve mahiyeti	16

— 8 —

Sabır	518
Sabrın hakikati	539
Sabrın ilacı	545
Sabreden fakir	590
Sadaka vermenin fazileti	137
Saf imanın önemi	579
Sahabenin hikâyesi	582
Sahâb tevhidinin şartı	532
Salâvatın fazileti	167
Satıcı ve müşterisi	205
Satılık mal	206
Sa'yin adabı	151
Secdele	111
Seferin edebleri	281, 286
Seferin çeşitleri	281
Seferden önceki edebler	288
Selefin hikâyeleri	583
Selem satıp	210
Sema'	296
Sema'nın haram şekli	296
Sema'nın tesiri ve edebleri	300
Semi' ve Bacar sıfatları	90
Sevgi	681
Sevginin âlâmetleri	703
Sevginin hakikati	683
Sedk (doğruluk)	607
Sedıkların ve mustakillerin mütrakabesi	629
Sırat	92
Sohbet ve arkadaşlık şartları	147
Söz gandırmanın çeşitleri	394

Bu işmenin edebleri	180
Sultan ve devlet ricali ile görüşmek	236
Sultanlara yakın olmanın yaranı	236
Sultanlardan mal alınmanın şartları	240
Sultanlardan görev ve mal almak	235
Susmanın fazileti	373
Sülûk	352

— § —

Şerk	681
Şirket akdi	214
Şükür	638

— T —

Tabiatgıların durumu	45
Taharet	97
Taharetin sırrı	114
Tahsil ve Tahmüdün fazileti	165
Takriz ve Takdim	3
Tama' hastalığı	413
Tavahta edebleri	149
Tama' ve hırsın zararları	430
Tefekkür bahsi	638
Tefekkür niçin gereklidir?	640
Tefekkürün hakikati	639
Tefekkürün fazileti	639
Temiz olan sular ve temiz olmayanlar	102
Tensih	99
Tesbih ve Tahmüdün fazileti	166
Teşhüd	112
Tevaruun fazileti	482
Tevbe	521
Tevbenin fazileti	522
Tevbenin farz oluşu	524
Tevbenin hakikati	523
Tevbenin kabulü	527
Tevakkülün dereceleri	664
Tevakkülün fazileti	654
Tevakkül ile iman	662
Tevakkülün hakikati	662
Tevakkülü elde etmek	669
Tevakkül nasıl olur?	673
Tevakkülün temeli tevâd	656

Tevakkül sahibinin edebleri	674
Tevhid ve tevekkül	654
Teyemmüm	106
Ticaret malının sekâti	127
Ticaretin kolay yönü	210

— U —

Ueb ve nazlanmanın hakiketi	499
Uebun ilâci	500
Uebun zararları	498
Ualetin edebleri	368, 280
Ualetin faydaları	269
Uzun emelin derəcəleri	717
Uzun emelden kurtulma çaresi	716
Uzun emelin sebebi	715
Ualetin zararları	275

— V —

Ved ve Sema'nın helâl ve haramı	291
Veda tavafı	153
Vedilerin hikâyesi	561
Verilen almanın edebleri	393
Vindlerin sırası	171
Vitrüdeki fazlalıkları temizlemek	168

— Y —

Yalanın caiz olduğu yerler	333
Yapılmasa engellenen işler	310
Yemek cinileri	363
Yemek koymamanın edebleri	187
Yemektan önceki edebler	179
Yemektan sonraki edebler	180
Yemek sırasındaki edebler	180
Yemek vakti	362
Yemek yemenin edebleri	178
Yeraltı madenleri	648
Yıldızlar	662

— Z —

Zarar vermeyen rıya	471
Zekât	125
Zekâta müstahak sekiz sınıf	139

Zekâtın çeşitleri ve şartları	125
Zekât nasıl verilir?	128
Zekât vermenin edebleri	131
Zekât vermek için fakir ara	134
Zekât vermenin sırları	139
Zekât ve sadaka alınmanın edebleri	135
Zikrin hakikati	143
Ziyafetten düğme edebleri	188
Ziyafetin fasileti	185
Zühd	585
Zühdün dereceleri	590
Zühdün fasileti	598
Zühdün hakikati	594

— S O N —